ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΒΕΡΤΟΛΙΝΗ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΑΠΟ ΚΤΙΣΕΩΣ ΡΩΜΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΜΕΤΑ 109 ΕΙΚΟΝΩΝ ΩΝ 48 ΟΛΟΣΕΛΙΔΟΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΚΑΡΟΛΟΣ ΜΠΕΚ

1893

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΟΥ
ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

237960

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1893—175.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἦτο αἰσθητὴ παρ' ἡμῖν ἡ ἔλλειψις ἐκτενοῦς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας εἴς τε τοὺς φοιτητὰς τοῦ πανεπιστημίου καὶ πολλοὺς τῶν λοιπῶν φιλιστόρων. Ἀποφασίσας δὲ μετὰ πολλὰς πολλαχόθεν ἀπευθυνθείσας μοι παρακλήσεις νἀναλάβω τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀναπλήρωσιν ταύτης τῆς ἐλλείψεως, πολὺ ἐσκέφθην περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσω τοῦτο τὸ ἔργον. Πεισθεὶς δὲ διὰ πολλοὺς λόγους, ἐν οἷς κυριώτατος ἡ σύγχρονος παρ' ἐμοῦ ἔκδοσις τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πρὸς τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην μόνον διὰ μεταφράσεως καλῆς τινος ξένης συγγραφῆς ἠδυνάμην ἐπὶ τοῦ παρόντος νἀνταποκριθῶ, καὶ πάλιν οὐ μικρὸν ἔστην ἀμφιρρέπων τίνος συγγραφέως τὸ ἔργον ὤφειλον νὰ ἐκλέξω.

Ἀληθῶς δι' ἕνα ἢ δι' ἄλλον λόγον ἦτο δύσκολος ἡ ἐκλογή. Τινὰ μὲν ἔργα ὑπέροχα ἀληθῶς, ὡς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία τοῦ Mommsen καὶ ἡ συγγραφὴ τοῦ Γίββωνος, οὐ μόνον εἶνε λίαν ἐκτενῆ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται δυστυχῶς εἰς τὸ παρ' ἡμῖν σκοπούμενον, ἐκείνη μὲν ὡς μὴ συντετελεσμένη μέχρι τοῦδε, μένουσα δ' ἐν τῷ μέσῳ ἐλλιπὴς διὰ τὴν παράλειψιν τοῦ τετάρτου τόμου καὶ τὴν ἄμεσον ἀπὸ τοῦ τρίτου μεταπήδησιν εἰς τὸν πέμπτον κατὰ τὴν ἔκδοσιν, αὕτη δὲ διότι ἄρχεται μὲν μόνον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, προχωρεῖ δὲ εἰς χρόνους ὑποκειμένους εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ Βυζαντίου. Πλὴν δ' αὐτῶν εἶχον μὲν ὑπ' ὄψιν ἄλλα ἔργα ἐξαίρετα ἀληθῶς, εἰ καὶ διάφορος εἶνε ἑκάστου αὐτῶν ἡ ἀξία, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐθεώρησα μὴ δυνάμενα νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας εἴτε ὡς ἐν μέρει ἀπηρχαιωμένα, εἴτε ὡς ὑπεράγαν σχοινοτενῆ, εἴτε ὡς μέρος μόνον τῆς ὅλης ῥωμαϊκῆς ἱστορίας πραγματευόμενα. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν κυρίως τὰ τοῦ Niebuhr, Clason, Ihne, Péter, Merivale, Duruy καὶ Hermann Schiller.

Διὰ ταῦτα πάντα, ἀποσχὼν ἀπὸ τῆς μεταφράσεως ἢ ἐπεξεργασίας τινὸς τῶν προμνημονευθεισῶν συγγραφῶν, ἐθεώρησα εὐστοχωτέραν καὶ ἐπικαιροτέραν διὰ τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας τὴν μετάφρασιν τοῦ βιβλίου τοῦ Βερτολίνη τοῦ ἐπιγραφομένου Storia di Roma dalle origine italiche sino alta caduta dell' impero d' Occidenté.

Ὁ Φραγκῖσκος Βερτολίνης εἶνε τῶν ὀνομαστῶν ἱστοριογράφων τῆς Ἰταλίας. Γεννηθεὶς ἐν Μαντούῃ τῷ 1836, διεκρίθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1858 διὰ τῶν ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς περιοδικοῖς τῆς Ἰταλίας ἱστορικῶν αὐτοῦ διατριβῶν. Ἀκαταπόνητος δ' ἔκτοτε ἐξηκολούθησεν ἱστοριογραφῶν μάλιστα μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς γυμνασιακῆς ὑπηρεσίας προαγωγὴν εἰς καθηγητὴν τῆς ἱστορίας τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Νεαπόλεως, ἔπειτα δ' ἐν τῷ τῆς Βονωνίας, ὅπου καὶ σήμερον διδάσκει. Ἀναφέρονται δ' αἱ ἱστορικαὶ αὐτοῦ συγγραφαὶ εἴς τε τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης καὶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἰταλίας, καὶ ἀπαραγνώριστος εἶν' ἐν αὐταῖς ἡ ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως ἐπίδρασις τῆς ἐκ Γερμανίας ἀπορρευσάσης κριτικῆς μεθόδου τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης.

Τὸ δὲ σύγγραμμα τοῦ Βερτολίνη, οὗ ἀνέλαβον τὴν μετάφρασιν, ἀνεδεικνύετο εἴπερ τι καὶ ἄλλο πρόσφορον πρὸς τὸν ἀνωτέρω παρ' ἐμοῦ ἐκτεθέντα σκοπὸν διά τε τὰς εἰρημένας ἱστοριογραφικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς καὶ τὴν εἰδικὴν ἐπιβολὴν κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι καταλύσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀληθῶς ὁ Βερτολίνης, προστήσας ἑαυτῷ ὡς πρότυπον τὴν ἐπιφανῆ ἱστορικὴν βίβλον τοῦ Γάλλου *Guizot* Histoire de France racontée à mes enfants, κατώρθωσε νὰ συντάξῃ ἔργον βασιζόμενον μὲν ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ τῶν νέων ἐρευνῶν, ἅμα δὲ γεγραμμένον μετὰ χάριτος καὶ γλαφυρίας καὶ ἀναγινωσκόμενον ἀκόπως, ἅτε μετὰ πολλῆς ἁπλότητος δημοποιοῦν τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας κριτικῆς ἐξερευνήσεως τῶν κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν. Τοιοῦτον δ' ἀποβὰν τὸ ἔργον τοῦ Ἰταλοῦ ἱστοριογράφου, δικαίως ἐθεωρήθη τὸ ἐπιτυχέστατον τῶν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφέντων, καθ' ἃ μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ τιμὴ ἧς ἔτυχε, βραβευθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἰταλίᾳ, ἀξιωθὲν δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1886, ὅτε τὸ πρῶτον ἐξεδόθη, δύο ἐκδόσεων εἰς μέγα πλῆθος ἀντιτύπων.

Ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία τοῦ Βερτολίνη, ἐπέχουσα μέσην θέσιν μεταξὺ αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ δημώδους ἀναγνώσματος, μοὶ ἐφάνη καταλληλοτάτη πρὸς πλήρωσιν τῆς παρ' ἡμῖν ὑφισταμένης ἀνάγκης, ἥτις ἀπέβλεπε εἴς τε τὴν ἀκαδημαϊκὴν νεολαίαν ἅμα καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν φιλιστόρων.

Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ μετάφρασιν, προσεπάθησα μὲν νἀποδώσω πιστῶς τὸν νοῦν τοῦ πρωτοτύπου, δὲν ἠθέλησα δὲ νὰ μεταβάλω οὔτε τὸ ὅλον διάγραμμα τοῦ ἔργου, οὔτε τὴν ἐπὶ μέρους ἔκθεσιν τοῦ συγγραφέως, οὐδ' ἐν ἐκείνοις τοῖς χωρίοις ὅπου δὲν εὑρισκόμην ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὰς κρίσεις αὐτοῦ καὶ τὰς γνώμας. Ἀλλ' ἠναγκάσθην νὰ δηλώσω τὴν ἐμὴν διαφωνίαν ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἐκεῖ ὅπου τὸ κείμενον τοῦ Βερτολίνη εὑρίσκετο εἰς φανερὰν ἀντίθεσιν πρὸς γνώμας διαφόρους ἤδη παρ' ἐμοῦ

προδεδημοσιευμένας ἰδίως ἐν τοῖς οἰκείοις μέρεσι τῆς παρ' ἐμοῦ ἐκδοθείσης Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἄλλως δ' ἐν ταῖς σημειώσεσι προσέθηκα πλεῖστα ὅσα εἰσάγοντα τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν μελέτην ἐν διαφόροις χωρίοις γνωμῶν ἀντιθέτων πρὸς τὰς τοῦ συγγραφέως. Οὐδὲ περιωρίσθησαν εἰς ταῦτα αἱ ἐμαὶ μεταβολαί, ἀλλ' ἐπηνώρθωσα μὲν ὅσα, ἀναμφιλέκτως πεπλανημένα ἐκ παραδρομῆς τοῦ συγγραφέως, ἐδέοντο ἐπανορθώσεως, εἴτε ὀνόματα ἦσαν, εἴτε χρονολογίαι, εἴτε κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων, εἴτε παραπομπαί, προσέθηκα δὲ πολλαχοῦ ἀναγκαίας διὰ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην γεωγραφικὰς ἐπεξηγήσεις ἢ ἀναγωγὰς τῶν ἀρχαίων νομισμάτων, μέτρων καὶ σταθμῶν εἰς νεώτερα, μάλιστα δ' ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἀφθονωτέρας τὰς εἰς τὰς ἀρχαίας πηγὰς καὶ τὰς νεωτέρας συγγραφὰς παραπομπάς, συνεχίσας ὅπου ἔδει τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως καὶ διὰ τῆς δηλώσεως τῶν μετὰ τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τοῦ πρωτοτύπου γενομένων νεωτάτων ἐρευνῶν. Οὕτω δὲ δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη μετάφρασις δύναται ἕνεκα τῶν ὑπ' ἐμοῦ γενομένων προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων νὰ θεωρηθῇ ὡς νέα διωρθωμένη καὶ πλουσιωτέρα ἔκδοσις τοῦ πρωτοτύπου, καθ' ἃ εἰλικρινῶς ὡμολόγησεν ἐν ταῖς πρός με ἐπιστολαῖς του αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, ὃν εὐχαριστῶ ἐνταῦθα διά τε τὴν εὐμενῆ παροχὴν τῆς ἀδείας πρὸς μετάφρασιν καὶ τὴν πρόθυμον συναντίληψιν ὅπου ἔτυχε νὰ ζητήσω τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Παραδίδων δ' εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην τὸ βιβλίον, ὀφείλω νὰ ἐξηγήσω εἰς αὐτὸν δι' ὀλίγων καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπειράθην νὰ λύσω τὰς δύο μεγάλας δυσκολίας, αἵτινες συμπαρομαρτυροῦσιν εἰς τὴν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἔκδοσιν βιβλίου ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ ῥωμαϊκῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν δυσκολιῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταγραφὴν τῶν λατινικῶν καὶ λοιπῶν κυρίων ὀνομάτων, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὅρων τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ζήτημα, ἀναλαμβάνων τὴν μεταγραφὴν τῶν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ ἀναφερομένων λατινικῶν ἢ ἄλλων ἑτερογλώσσων ὀνομάτων προσώπων καὶ τόπων, ἔπρεπε νὰ ἔχω διὰ πολλοὺς λόγους πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τρόπον καθ' ὃν μετέγραψαν ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι. Τηρήσας δὲ καθόλου τοῦτον τὸν κανόνα, ἐθεώρησα οὐχ ἧττον ἀναγκαῖον ἐν ἐκείνοις τοῖς ὀνόμασιν ἅτινα οἱ Ἕλληνες μετέγραφον διττῶς νὰ παραλάβω τὸν τύπον τὸν πλειότερον πλησιάζοντα πρὸς τὸν λατινικόν. Οὕτως ἐκ τῶν τύπων *Σπούριος* καὶ *Σπόριος* προετίμησα τὸν πρῶτον, ἅτε μᾶλλον προσεγγίζοντα πρὸς τὸ λατινικὸν *Spurius*. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἔγραψα *Μάνλιον* ἀντὶ *Μαλλίου* καὶ ἄλλα ὅμοια. Ἰδίως δ' ἠκολούθησα τοῦτον τὸν κανόνα ἐν τῇ μεταγραφῇ τοῦ λατινικοῦ *V*, γράψας *Βαλέριον* (καὶ ὄχι Οὐαλέριον), *Βιργίνιον*, *Βιτέλλιον*, *Βεσπασιανόν*, *Λίβιον* καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀφ' οὗ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς παρέ-

χουσι καὶ τούτους τοὺς τύπους τοὺς πλειότερον ὁμοιάζοντας πρὸς τὸ λατινικὸν πρωτότυπον. Ἐξ ἑτέρου δὲ δὲν πιστεύω νά με κατηγορήσῃ τις ἐπὶ ἀνακολουθίᾳ γράψαντα *Οὐηίους* καὶ *Οὐερκιγγετόριγα* καὶ *Οὔαρον* καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν ἐκείναις ταῖς περιστάσεσι καθ' ἃς δὲν εὕρηται παραδεδομένος παρ' Ἕλλησιν ὁ διὰ τοῦ *Β* τύπος ἢ ἐπικρατεῖ μεγάλως ὁ διὰ τοῦ *ΟΥ*. Ἂν δὲ παρατηρηθῇ ποτέ τις παράβασις τούτου τοῦ κανόνος ἐκ παραδρομῆς, πέποιθα, ὅτι θὰ τύχω συγγνωμονικοῦ τοῦ ἀναγνώστου. Ἐν δὲ τῇ ὀνοματολογίᾳ τῶν ξένων ἐκείνων χωρῶν, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης, προκειμένου λόγου περὶ τῶν νέων ὀνομάτων τῶν ἀντιστοιχούντων πρὸς ἀρχαῖα ρωμαϊκὰ ἢ ἑλληνικὰ ἢ ὅλως ἔξωθεν εἰςφερομένων, προςέφυγον πολλάκις εἰς τὴν μεταγραφὴν τοῦ νεολατινικοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας γεωγραφικοῦ ὀνόματος εἰς τὴν ἑλληνικήν. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πάσης συγχύσεως προςετέθησαν καὶ διὰ φραγκικῶν γραμμάτων τὰ τοιαῦτα ἰταλικά, γαλλικά, γερμανικά, ἀγγλικά, ἱσπανικὰ ἢ ἄλλα νέα ὀνόματα. Χάριν δὲ διακρίσεως τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναγραφομένων ἀρχαίων λατινικῶν ὀνομάτων ἀπὸ τῶν τῶν νεωτέρων νεολατινικῶν ἢ σαξονικῶν γλωσσῶν, ἐκεῖνα μὲν ἐγράφησαν διὰ κυρτῶν γραμμάτων, ταῦτα δὲ διὰ συνήθων. Τέλος δ' εἰρήσθω, ὅτι ἔγραψα *Τάμεσιν*, *Βεσούβιον*, *Δούναβιν* καί τιν' ἄλλα τοιαῦτα, ἑπόμενος τῇ ὑπὸ τῆς κοινῆς χρήσεως καθιερωμένῃ συνηθείᾳ, θεωρήσας σχολαστικὸν νὰ γράψω *Ταμέσαν* καὶ *Βέσβιον* ἢ *Οὐεσουούιον* καὶ *Δανούβιον* ἢ *Δάνουβιν*.

Μέλλων δὲ νἀποδώσω τὰ ὀνόματα τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων καὶ τοὺς ὅρους τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις πολιτικοῦ βίου, προςέφυγον σχεδὸν πάντοτε εἰς τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, παραλαβὼν τὰ ὀνόματα συνήθως ἐκ τοῦ Δίωνος Κασσίου, Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως, τοῦ Πλουτάρχου, Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ, τοῦ Προκοπίου καὶ ἄλλων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν. Καὶ φράσεις δὲ ὅλας παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων πολλάκις, ὁσάκις οὗτοι ἦσαν ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἠρύετο τὴν ὕλην αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεταφραζομένου βιβλίου. Ἀλλ' ἔν τε τῇ ἀποδόσει πολιτικῶν ὅρων καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων δανείοις προςεπάθησα νὰ μὴ προβῶ πέρα τοῦ προςήκοντος μέτρου καὶ νὰ μὴ ὑπερπηδήσω τὸ μεταίχμιον τὸ χωρίζον τὴν ἀκριβολογίαν ἀπὸ τῆς σχολαστικότητος.

Ἐν Ἀθήναις, 15 Ὀκτωβρίου 1893.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

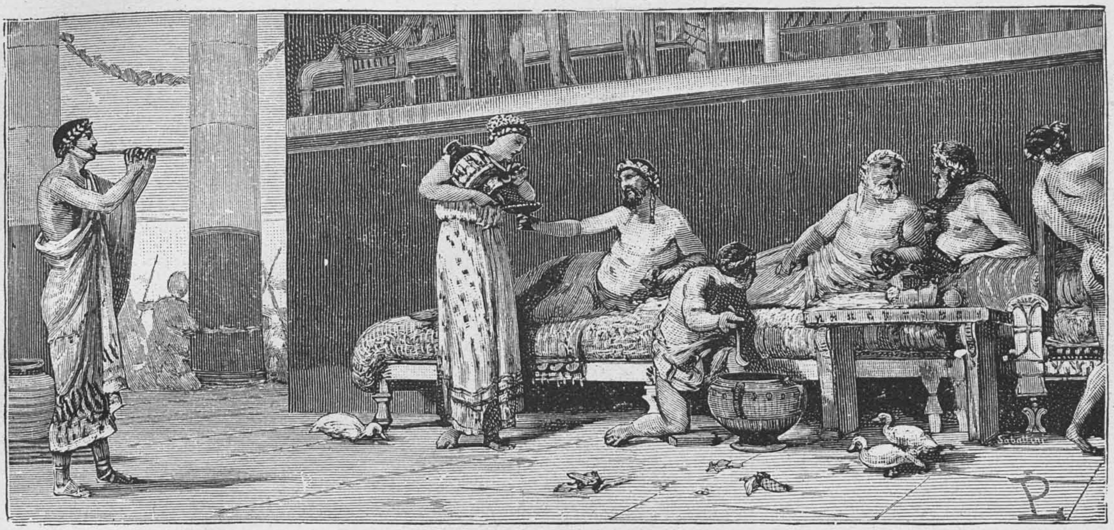

Τυρρηνικὸν συμπόσιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ.

Τὸ ὄνομα Ἰταλία.—Προϊστορικὴ ἐποχή.—Τὰ ἰταλικὰ φῦλα.— Οἱ Ἰάπυγες.—Οἱ Ἰταλικοί.—Οἱ Τυρρηνοί.

Το ΟΝΟΜΑ ΙΤΑΛΙΑ.—Τὸ ὄνομα Ἰταλία πρὶν ἢ ἀποβῇ ἡ ἱστορικὴ προσηγορία τῆς χερσονήσου τῶν Ἀπεννίνων εἶχεν ὑπάρξει ἡ ὀνομασία μικροῦ αὐτῆς μέρους. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ χώρα τῶν Βρεττίων, πρὸς ἣν ἀντιστοιχεῖ ἡ σημερινὴ Καλαβρία. Τὰ δὲ ὅρια, ὧν ἐντὸς περιελαμβάνετο τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, εἶνε περίπου τὰ τῶν δύο σημερινῶν ἐπαρχιῶν Καταντζάρου καὶ Ῥηγίου, ἤτοι πρὸς μὲν δυσμὰς ὁ κόλπος τῆς Ἁγίας Εὐφημίας, ὁ παρ' ἀρχαίοις καλούμενος Ναπητῖνος, πρὸς δ' ἀνατολὰς ὁ Σκυλλητῖνος καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὸ στενὸν τῆς Μεσσήνης, ὁ παρ' ἀρχαίοις καλούμενος Σικελικὸς πορθμός (*fretum Siculum*). Κατὰ δὲ τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα εὐρύνεται ἡ ζώνη τοῦ ἰταλικοῦ ὀνόματος, δυσμικὸν δ' αὐτοῦ ὅριον δὲν εἶνε πλέον ὁ Ναπητῖνος κόλπος, ἀλλ' αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Λάου ἤτοι ὁ κόλπος τοῦ Πυξοῦντος, τοῦ σημερινοῦ Παλαιοκάστρου (Policastro) καὶ τὰ δυσμικὰ αὐτοῦ ὅρια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀργότερον δὲ βλέπομεν ἐκτεινόμενον τὸ ὄνομα μέχρι τῆς Ποσειδωνίας ἐν τῇ μεσημβρινῇ ἐσχατιᾷ τοῦ κόλπου τοῦ Σαλέρνου· ἀρχομένου δὲ τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος εἰς τὸ ὄνομα ἐκεῖνο περιλαμβάνεται ἡ ὅλη χερσόνησος τῶν Ἀπεννίνων μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ῥουβίκωνος, τοῦ σήμερον ὀνομαζομένου Πιζατέλλου. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Πολύβιος, προτρέχων τῶν πραγμάτων, ὀνομάζει Ἰταλίαν καὶ αὐτὴν τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου· ἀλλὰ μόνον κατὰ τοὺς πρώτους τῆς αὐτοκρατορίας χρόνους ἔπαυσεν ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία, εἰς ἣν ἀνῆκεν ἡ κοιλὰς τοῦ Πάδου, νὰ εἶνε ὑποτελὴς ἐπαρχία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἤρχισε νὰ συγκαταριθμῆται εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνάπτυξις τῆς γεωγραφικῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος τῆς *Ἰταλίας* ἠκολούθησεν ὁδὸν ἀντίθετον πρὸς τὰς μεταναστάσεις τῶν λαῶν οἵτινες πρῶτοι ᾤκησαν τὴν χώραν. Καὶ οἱ μὲν λαοὶ οὗτοι κατῆλθον ἀπὸ βορρᾶ καὶ διεκλαδώθησαν πρὸς νότον· ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ ὄνομα Ἰταλία, ἐμφανισθὲν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἐσχατιὰν τῆς χερσονήσου, διεδόθη ἐκεῖθεν κατ' ὀλίγον, εὐρυνομένης τῆς ἱστορικῆς καὶ γεωγραφικῆς αὐτοῦ σημασίας, μέχρις οὗ σὺν τῇ καταλύσει τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἐπεξετάθη εἰς τὰ φυσικὰ σύνορα τῆς χώρας.

Ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου ἀνήκει εἰς τὴν μυθολογίαν. Ὁ Ἰταλὸς, ὃν οἱ μῦθοι παριστάνουσιν ὡς βασιλέα τῶν Οἰνώτρων, οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ὡς δὲν ἔχει ἱστορικὴν ὕπαρξιν κανεὶς τῶν πολλῶν ἐπωνύμων ἡρώων δι' ὧν ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ μυθολογία ἐπειράθησαν νὰ διασαφήσωσι τὰς ἀρχὰς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν φυλῶν αὐτῶν ἑκάστων. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα δὲν ἐμφαίνει πρόσωπον ἱστορικὸν, ἀλλ' ἡ σημασία αὐτοῦ διαφωτίζει τὴν ἱστορίαν, δεικνύουσα; ὅτι ὁ λαὸς ὅστις ἔφερεν αὐτὸ πρῶτος ἀπετελεῖτο ὑπὸ γεωπόνων, καθότι ἑλληνιστὶ *ἰταλὸς* σημαίνει τὸν ταῦρον καὶ *οἰνωτρία* τὴν οἰνοφόρον γῆν. Ὁ δ' ἑλληνικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος καὶ ἄλλο τι διασαφεῖ, καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ἤδη ἀποδεδειγμένον, τουτέστιν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων οἱ Γραικοϊταλοὶ, ὅπως ἑκάτερος τῶν λαῶν τραπῇ ἐπὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χερσόνησον, ἠσχολοῦντο ἤδη περὶ τὴν γεωργίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ ἔν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἐμφάνισις κοινῶν λέξεων ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον. Οὕτω, χάριν παραδείγματος, τὸ λατινικὸν *ager* ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν *ἀγρὸς*, τὸ *aro* πρὸς τὸ *ἀρόω*, τὸ *vinum* πρὸς τὸ *οἶνος*, τὸ *vitulus* πρὸς τὸ *ἰταλός*.

Ἀμφισβήτησις δ' ἐγεννήθη παρὰ τοῖς νεωτέροις κριτικοῖς περὶ τοῦ ζητήματος, ἂν ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ἦτο τὸ *Italia* ἢ τὸ *Viteliu*. Ὁ δεύτερος τῶν τύπων τούτων παρουσιάζεται ἐπὶ ὀσκικῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τοῦ Συμμαχικοῦ λεγομένου πολέμου, ἤτοι κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα. Ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τὸ ὄνομα *Italia* εἶχεν ἀποβῆ ἤδη ἡ προσηγορία τῆς ὅλης χερσονήσου, ἐντεῦθεν δ' ἀποδει-

κνύεται, ὅτι ὁ τύπος *Viteliu* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ ὀσκικὴ μεταγραφὴ τοῦ ἄλλου ὀνόματος.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.—Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρώπου ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἀνέρχεται εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῆς εἰς τὴν Εὐρώπην μεταβάσεως τῶν Ἀρίων. Ἐν ᾧ αἱ χῶραι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου αἱ γενόμεναι ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἕδραι τῶν κελτικῶν καὶ γερμανικῶν λαῶν διετήρησαν ἄφθονα ἴχνη λαοῦ τινος πρωτογόνου ζῶντος ἐκ θήρας καὶ ἁλιείας, κατασκευάζοντος τὰ ἐργαλεῖα αὐτοῦ ἐκ λίθων καὶ ἐκ τῶν ὀστῶν τῶν θηρίων, κοσμουμένου δὲ διὰ τῶν ὀδόντων αὐτῶν καὶ δι' ἠλέκτρου καὶ μὴ ἐπισταμένου τὴν γεωργίαν μηδὲ τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων, οὐδὲν ἔχομεν ἀσφαλὲς τεκμήριον, ὅτι οἱ εἰς τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον ἐλθόντες Ἄριοι εὗρον ἐν αὐτῇ ἄλλους προκατόχους. Καὶ οὐ μόνον ἡ Ἰταλία δὲν φαίνεται κατοικηθεῖσα πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Ἀρίων, ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι αὐτῆς ἔνοικοι παρουσιάζονται κεκτημένοι ἤδη ποιόν τινα βαθμὸν πολιτισμοῦ. Πράγματι δ' ἐξασκοῦσι τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ ποιοῦνται χρῆσιν μετάλλων, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἰταλία πρέπει νὰ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν τελευταίων χωρῶν τῶν καταληφθεισῶν ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀρίων. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως καὶ γεωγραφικῆς διαμορφώσεως τῆς χώρας, ἥτις, ἅτε ἀπὸ μὲν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου κεχωρισμένη διὰ μακρᾶς σειρᾶς ὑψηλῶν ὀρέων, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων μερῶν περιρρεομένη ὑπὸ τῆς θαλάσσης, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ ὡς τόπος κατοικίας πρὸ τῆς κατοικήσεως τῶν χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου ἐκείνων ὅσαι ἦσαν ἀναπεπταμέναι καὶ εὐεπίβατοι. Ἄλλο δὲ κώλυμα καθιστάνον δυσοίκητον τὴν Ἰταλίαν ἦσαν αἱ φυσικαὶ ἀναστατώσεις, ὧν θέατρον ὑπῆρξεν ἡ χώρα, αἵτινες ἔσχον οὕτω μακρὰν διάρκειαν, ὥστε κατέστησαν ἀντικείμενον τῶν ἀρχαίων παραδόσεων. Ὑπομιμνήσκομεν ἐπὶ παραδείγματι τὴν παράδοσιν ἐκείνην τὴν ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἀναγραφεῖσαν, καθ' ἣν ἡ Σικελία ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς συνηνωμένη μετὰ τῆς ἠπείρου, καὶ τοὺς μύθους περὶ τῶν Φλεγραίων πεδίων, τοῦ βαράθρου τοῦ Κουρτίου, τοῦ πῦρ ἐξερευγομένου υἱοῦ τοῦ Ἡφαίστου Κάκου, τοῦ φλόγεα τείχη ἀνυψοῦντος Καικούλου. Ἐξ ἄλλου δ' αἱ γεωλογικαὶ ἀνακαλύψεις ἀπέδειξαν, ὅτι τὰ δύο πελάγη, τὸ ἄνω *(mare Superum)*, ἤτοι τὸ ἀδριατικόν, καὶ τὸ κάτω *(mare Inferum)*, ἤτοι τὸ τυρρηνικόν, εἶχον κατακλύσει ἐπὶ μακροὺς χρόνους τὴν περὶ τὰ Ἀπέννινα χώραν, διὸ οἱ χθαμαλότεροι τόποι διέμειναν ἐπὶ μακρὸν τελματώδεις. Ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἡ φύσις εὑρίσκεται ἐν ἀναστατώσει δὲν πηγνύει τὰς ἕδρας αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος. Ἂν δὲ κατὰ τὸν νόμον τῆς αὐτοσυντηρησίας ἐκφεύγῃ τὰς ταλαιπωρίας καὶ τοὺς κινδύνους, ὅταν δέν τον ἐξαναγκάζῃ εἰς ἀντιμετώπισιν αὐτῶν ἡ ἀνάγκη ἢ τὸ ἴδιον συμφέρον, πολὺ μᾶλλον ἔμελλε νἀποφύγῃ τοὺς κινδύνους ἐκείνους οὓς πάντως ἤθελε συναντήσει ἐν Ἰταλίᾳ ἐν τῷ τότε χρόνῳ, καθ' ὃν ἡ μὲν πάλη

ἔμελλε νὰ εἶνε ματαία, ἡ δ' ἀντίστασις ἀνωφελής. Ἄλλως δὲ ἡ ὑπὸ τῆς θαλάσσης πρόσκλυσις παρέχει καὶ τὸν λόγον δι' ὃν ἡ κοιλὰς τοῦ Πάδου ἀργὰ μετέσχε τοῦ ἱστορικοῦ ἀγῶνος τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας· ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται τὸ σκότος τὸ περιβάλλον τὰς τύχας τῆς χώρας ἐκείνης πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν ἀφίξεως τῶν Γαλατῶν. Ἴσως δὲ ἡ εὐκολία μεθ' ἧς κατέκτησαν αὐτὴν οἱ ἐπιδρομεῖς ὑπῆρξεν ἐπακολούθημα τοῦ βραδέος σχηματισμοῦ τοῦ ἑλώδους αὐτῆς ἐδάφους, ὡς ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ διαφορὰ τῆς φυλῆς τῶν κατακτητῶν ὑπῆρξαν οἱ λόγοι δι' οὓς ἡ ἀρχαία Ἰταλία ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐθεώρησε τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου ὡς γῆν ξένην.

ΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ ΦΥΛΑ. — Δύο εἶνε αἱ πηγαί, ἐξ ὧν συνήθως ἀνευρίσκεται ἡ ἐθνολογικὴ ἀνέλιξις τῶν πρώτων ἐν Ἰταλίᾳ ἐγκατοικήσεων, ἡ παράδοσις καὶ

Ἐντάφιος τυρρηνικὴ ζωγραφία.

ἡ γλωσσολογία. Καὶ ἡ μὲν πρώτη πηγὴ ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου ποιητικῶν πλασμάτων τὴν ἐθνικὴν συγγένειαν τῶν παναρχαίων κατοίκων τῆς Ἰταλίας πρὸς τοὺς τῆς Ἑλλάδος. Τοιαύτη δ' εἶνε ἡ ἔννοια τῆς περὶ Πελασγῶν παραδόσεως. Ἡ δὲ ἄλλη πηγὴ ἀπ' ἐναντίας διαφωτίζει διὰ τεκμηρίων θετικῶν τὴν ἐθνικὴν συγγένειαν τῶν πρωτογόνων ἰταλικῶν φύλων πρὸς ἄλληλα. Αἱ δὲ γλωσολογικαὶ ἔρευναι αἱ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν ἐκπηγάζουσαι ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν διάκρισιν τριῶν ἐν Ἰταλίᾳ φύλων, τοῦ *ἰαπυγικοῦ*, τοῦ κατ' ἐξοχὴν καλουμένου *ἰταλικοῦ* καὶ τοῦ *τυρρηνικοῦ*.

ΟΙ ΙΑΠΥΓΕΣ. — Ἡ εὐρεῖα ἐκείνη χώρα, ἥτις ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἀπὸ τῶν Λευκῶν (τῆς Σαλεντίνων ἄκρας) μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Γαργάνου, καὶ περιλαμβάνει σήμερον τὰς ἐπαρχίας τοῦ Τάραντος, τοῦ Βαρίου καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἔφερεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ

ὄνομα *Ἰαπυγία*, καὶ διῃρεῖτο εἰς πέντε κυρίως τμήματα. Τούτων δὲ ἡ Μεσσαπία, ἣν ἔπειτα οἱ Λατῖνοι ἐκάλεσαν Καλαβρίαν, διέσωσεν ἡμῖν ἐπιγραφάς τινας, αἵτινες, εἰ καὶ οὐδόλως ἐπετεύχθη ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν, παρέχουσιν ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν θετικά τινα τεκμήρια, ἀρκοῦντα ὅπως ἡ ἰαπυγικὴ διάλεκτος ταχθῇ εἰς τὰς ἰνδογερμανικὰς γλώσσας. Ἄλλα δέ τινα τεκμήρια, ἐν οἷς καὶ αἱ τελικαὶ καταλήξεις τῆς ἰαπυγικῆς, ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς ἀποδοχὴν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ διάλεκτος ἐκείνη εἶχε συγγένειαν μεγαλειτέραν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς διαλέκτους ἢ πρὸς τὰς ἰταλικάς. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη εὐκολία μεθ' ἧς οἱ Ἰάπυγες ἐξελληνίσθησαν. Τὴν Ἀπουλίαν, ἣν ὁ Τίμαιος, ἱστορικὸς τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος, παριστάνει ὡς χώραν βάρβαρον, εὑρίσκομεν κατὰ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα μεταβεβλημένην εἰς χώραν ἑλληνικήν, εἰ καὶ δὲν ἐπῆλθεν ἄμεσος ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀποικισμός. Ἡ δὲ ἀνικανότης αὕτη τῶν Ἰαπύγων περὶ τὴν συντήρησιν τοῦ ἰδίου ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν, εἰς ἣν ἄγει αὐτὴ ἡ θέσις τῶν χωρῶν ἃς ᾤκησαν οἱ Ἰάπυγες, ὅτι ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας, οἱ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς *αὐτόχθονες* τῆς χερσονήσου. Καὶ ταῦτα διότι, ἂν κεῖται ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὡς παρατηρεῖ ὁ Mommsen[1], ὅτι αἱ ἀρχαιόταται τῶν μεταναστάσεων ἐπῆλθον διὰ ξηρᾶς, ἀναγκαίως ὀφείλομεν νἀποδεχθῶμεν, ὅτι αἱ ἰταλικαὶ ἠκολούθησαν ταύτην τὴν ὁδόν, καθότι αἱ ἀκταὶ τῆς Ἰταλίας εἶνε δυσπρόσιτοι οὕτως, ὥστε κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τοῦ Ὁμήρου ἦσαν αὗται ἐντελῶς ἄγνωστοι εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἂν οἱ πρῶτοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας κατέβησαν ἐκ τῶν Ἄλπεων, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, καθ' ὃν τρόπον ὁ γεωλόγος ἐκ τῶν στρωμάτων τοῦ ὄρους κρίνει τὴν γεωλογικὴν αὐτοῦ σύστασιν, ὅτι πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, οἵτινες κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἱστορίας ἠῶ εὑρίσκονται καθιδρυμένοι ἐν ταῖς νοτιωτάταις ἐσχατιαῖς τῆς χερσονήσου.

Οι Ιταλικοι. — Τὸ κεντρικὸν μέρος τῆς Ἰταλίας παρουσιάζεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κατοικούμενον ὑπὸ φυλῆς ἥτις συνήθως ἀποκαλεῖται *ἰταλική*, διότι ἐπ' αὐτὴν στηρίζεται ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς Ἰταλίας. Περιλαμβάνει δ' ἡ φυλὴ αὕτη δύο μεγάλας οἰκογενείας λαῶν, τοὺς *Λατίνους* καὶ τοὺς *Ὄμβρους*. Κρίνοντες δ' ἐκ τῶν ἑδρῶν ἃς οἱ δύο οὗτοι λαοὶ κατέχουσι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ἐκ τῶν καταλειφθέντων ἰχνῶν τῶν προτέρων αὐτῶν οἰκήσεων, ἐξάγομεν, ὅτι κατῆλθον εἰς τὴν χερσόνησον ἐν χρόνοις διαφόροις. Καὶ πρῶτοι μὲν ἦλθον οἱ Λατῖνοι, οἵτινες καὶ ἐπεξετάθησαν πρὸς τὰς δυτικὰς κλιτύας, καταλαβόντες ἐν αὐταῖς τὰς χώρας αἵτινες ὑπ' αὐτῶν ἐκλήθησαν Λάτιον, Καμπανία, Λευκανία καὶ Βρεττία. Ἐκεῖ

[1] Römische Geschichte ἔκδ. η'. Τόμ. Α'. σ. 11.

δ' ἐχωρίσθησαν εἰς διαφόρους κλάδους, διακρινομένους δι' ἰδίων ὀνομάτων. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ τῶν κατ' ἐξοχὴν λεγομένων *Λατίνων*, τῶν *Ὀπικῶν* ἢ *Ὄσκων*, τῶν *Αὐσόνων* ἢ *Αὐρούγκων*, τῶν *Οἰνώτρων* ἢ *Ἰταλῶν* καὶ τῶν *Σικελῶν*. Ὁ τελευταῖος δ' οὗτος λαός, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον κατῴκησεν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῷ Λατίῳ, ἐξώσθη ὑπ' ἄλλου λαοῦ ἰταλικοῦ, οὓς *Ἀβοριγῖνας* καλεῖ ἡ παράδοσις, καὶ μετενάστευσε πρὸς νότον· διαπεραιωθεὶς δὲ διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης, ἐγκαθιδρύθη ἐν τῇ νήσῳ τῇ ἀπ' αὐτοῦ κληθείσῃ Σικελίᾳ. Αἱ δὲ τύχαι τῶν λαῶν τούτων ὑπῆρξαν ἱκανῶς διάφοροι. Οἱ μὲν ἐγκαταστάντες πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Λατίου, ἤτοι ἐν Καμπανίᾳ, Λευκανίᾳ, Βρεττίᾳ καὶ Σικελίᾳ, παρήκμασαν ἀρκετὰ ταχέως ἕνεκα τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως καὶ τοῦ ὑπερτέρου πολιτισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, καὶ ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἀρρενωποτέραν ῥώμην τῶν Σαβίνων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ Λάτιον ἔμεινεν ἄθικτον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ, οὕτω δὲ ἠδυνήθη ὁ ἐν αὐτῷ οἰκῶν λαὸς νὰ διατηρήσῃ καθαρὰν ἀπὸ ἑτερογενῶν ἀναμίξεων τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀτομικότητα.

Ἡ δὲ ἄλλη ἰταλικὴ ὁμάς, οἱ καλούμενοι *Ὄμβροι* ἢ *Ὀμβρικοί*, κατῆλθον, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν χερσόνησον μετὰ τοὺς Λατίνους. Κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου, ἤτοι τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα, οἱ Ὄμβροι κατῴκουν παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων· εἶνε δὲ πιθανόν, ὅτι πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Τυρρηνῶν οὗτοι ἐδέσποζον πάσης τῆς χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Τιβέρεως. Νικηθέντες δὲ παρὰ μὲν τὸν Πάδον ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, παρὰ δὲ τὸν Ἄρνον ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν, οἱ Ὄμβροι προεχώρησαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὰ νότια τῆς χερσονήσου, καὶ ἔστησαν μόνιμοι ἐν τῇ στενῇ καὶ ὀρεινῇ χώρᾳ τῇ μεταξὺ τῶν δύο κλάδων τῶν Ἀπεννίνων κειμένῃ, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἀλλ' ὁ κυριώτατος κλάδος τῆς ὁμάδος τῶν Ὄμβρων, ἤτοι οἱ *Σαβῖνοι*, ἐσκεδάσθη μεταξὺ τῶν Ἀβρούζων ὀρέων, ὅπου πρώτην κατέλαβε τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀμιτέρνου, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἡ κοιτὶς τῶν σαβελλικῶν ἐθνῶν. Ἐκεῖθεν δ' οἱ Σαβῖνοι ἐπεξετάθησαν κατὰ μικρόν, μέρος μὲν προχωροῦντες δυσμικῶς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιβέρεως, μέρος δὲ νοτίως πρὸς τὴν Καμπανίαν καὶ τὴν Ἀπουλίαν. Πρὶν δ' ἢ ἀναφανῇ ἡ Ῥώμη, ἡ διπλῆ αὕτη κίνησις ἦτο ἤδη συντετελεσμένη, καὶ οἱ δυτικοὶ Σαβῖνοι εἶχον ἤδη προχωρήσει ἀπὸ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ῥεάτου μέχρι τῶν πεδίων τοῦ Τιβέρεως, ἐγκαθιδρυόμενοι ἐν τῇ Κύρει, πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Ἀνίητος. Νέος σταθμὸς θἀγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὸ Λάτιον, εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑπταλόφου, ἔνθα ἐπιφυλάσσεται εἰς αὐτοὺς μέγα μέλλον.

Οἱ δὲ μεσημβρινοὶ Σαβῖνοι οἱ καλούμενοι *Σαυνῖται* εἶχον καὶ αὐτοὶ καταλάβει πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης τὰς νέας αὐτῶν ἕδρας, καθιδρύοντες κύκλον ὁμοσπόνδων πολιτειῶν κατὰ τὸ ἔθος τῆς ὁμάδος εἰς ἣν ἀνῆκον. Ἀλλ' αἱ

ὁμοσπονδίαι αὗται τῶν σαβελλικῶν ἐθνῶν, οἷαι αἱ ἀρχαιότεραι τῶν Μαρσῶν καὶ τῶν Πελιγνῶν καὶ αἱ νεώτεραι τῶν Σαυνιτῶν, ἐστεροῦντο ἀστικοῦ κέντρου κρατοῦντος συνηνωμένην καὶ συμπαγῆ τὴν ὅλην ὁμάδα. Ἐντεῦθεν δὲ προήρχετο ἡ χαλαρότης τοῦ συμμαχικοῦ συνδέσμου, ἧς τὰ θλιβερὰ ἐπακόλουθα ἔσονται αἰσθητὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ κινδύνου.

Ἡ δ' εὐρεῖα διάδοσις τῆς σαβελλικῆς φυλῆς ἀνὰ τὴν χώραν τῶν Ἀπεννίνων προῆλθεν ἐξ ἐθίμου, ὅπερ εἶχον μὲν οἱ Σαβῖνοι κοινὸν μετὰ τῶν ἄλλων Ἰταλικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐξήσκουν ὅμως ἐκεῖνοι ἐπιμονώτερον καὶ εὐρύτερον, ἀγόμενοι εἰς αὐτὸ ὑπὸ τῆς ὀρεινῆς φύσεως τῶν οἰκήσεων αὐτῶν. Συνίστατο δ' ἡ συνήθεια αὕτη εἰς τὴν καθιέρωσιν ἐν χρόνοις πολέμων ἐξολοθρευτικῶν, σιτοδείας ἢ λοιμοῦ εἰς τοὺς καταχθονίους θεούς, ἰδίως δ' εἰς τὸν θεὸν Ἄρην, πάντων τῶν βοσκημάτων τοῦ προσεχοῦς ἔαρος, οὐδ' αὐτῶν τῶν κατ' αὐτὸ γεννηθέντων τέκνων ἐξαιρουμένων. Ἐκαλεῖτο δ' ἡ ἐαρινὴ ἐκείνη θυσία *ἱερὸν ἔαρ (ver sacrum)*. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ὅτε, ἠπιωτέρων γενομένων τῶν θρησκευμάτων καὶ φιλανθρωποτέρων τῶν νόμων, κατηργήθη τὸ στυγερὸν ἔθιμον τῶν ἀνθρωποθυσιῶν, ἀντικατεστάθη ἡ δημοσία ἐκείνη θυσία διὰ τοῦ ἔθους νὰ ἐξαποστέλλωνται τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν ἔαρ γεννώμενα τέκνα, μόλις ἐξικνούμενα εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, πρὸς ἀναζήτησιν νέων οἰκήσεων ἀλλαχοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον αἱ πολυάριθμοι σαβινικαὶ ἀποικίαι· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κατὰ τὸν Κυρίνιον λόφον τῆς Ῥώμης, ἡ πασῶν τῶν ἄλλων ἐπισημοτάτη ἀποβᾶσα, ἐγεννήθη ἴσως καθ' ὅμοιον τρόπον.

ΟΙ ΤΥΡΡΗΝΟΙ. —Μέγα πρόβλημα συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Τυρρηνῶν, καταπονοῦν ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος καὶ ὑπερέκεινα τοὺς φιλολόγους καὶ τοὺς ἀρχαιολόγους, πειρωμένους νὰ ὁρίσωσι τοῦ λαοῦ τούτου τὴν ἐν τῇ ἐθνολογίᾳ θέσιν. Εἶνε καὶ οἱ Τυρρηνοὶ λαὸς ἰνδοευρωπαϊκός, ὡς οἱ Ἕλληνες, οἱ Ἰταλοί, οἱ Κελτοί, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σλάβοι, ἢ εἶνε Σημῖται; Ἡ δευτέρα αὕτη γνώμη ἔσχε καὶ αὐτὴ τοὺς ὑποστηρικτάς της, βασίζοντας τὴν εἰς τοὺς Σημίτας κατάταξιν τῶν Τυρρηνῶν τοῦτο μὲν εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ Τυρρηνοὶ λέγονται ἐλθόντες εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς Λυδίας διὰ θαλάσσης, τοῦτο δ' εἴς τινας ὁμοιότητας εὑρισκομένας μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς τυρρηνικῆς τέχνης καὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ σήμερον ἡ γνώμη αὕτη ἔχει ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν πλείστων. Ἡ δὲ κριτική, ἐξετάζουσα τὴν γένεσιν τῆς παραδόσεως τοῦ Ἡροδότου, ἀπέδειξεν, ὅτι αὕτη προῆλθεν ἐκ τυχαίας τινὸς ἀναλογίας ὑπαρχούσης μεταξὺ τοῦ ὀνόματος ὅπερ ἔφερε λαός τις τῆς Λυδίας, οἱ *Τυρσηνοί*, καὶ τῆς προσηγορίας ἣν προσέλαβον οἱ Ἐτροῦσκοι, κληθέντες καὶ Τυρρηνοὶ ἀπὸ τῶν *τύρρεων* ἢ *τύρσεων* (*turris*), ἤτοι πύργων τῶν πόλεων αὐτῶν. Λαοὶ θαλασσοπόροι, ὁποῖοι ἦσαν οἱ Ἐτροῦσκοι καὶ οἱ Λυδοί, ὄντες ἀμφότεροι

περιβόητοι διὰ τὰ πειρατικὰ αὐτῶν ἔθη, δὲν ἠδύναντο νὰ μὴ παρατηρήσωσι τὸ γεγονὸς τῆς ὁμωνυμίας ἐκείνης, ὡς καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διαλάθωσι τὴν προσοχὴν τῶν Τυρρηνῶν τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης τὰ εὑρισκόμενα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ τὸν λόγον τῆς ὁμοιότητος τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν σημιτικῶν λαῶν, χωρὶς νὰ παρίσταται ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπαγάγωμεν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου τὸ συμπέρασμα, ὅτι Τυρρηνοί τε καὶ Σημῖται κατήγοντο ἐκ κοινῆς τινος ῥίζης.

Τυρρηνικὸν ἀγγεῖον
ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας.

Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σκότους τοῦ περιβάλλοντος τὴν ἀρχὴν τῶν Τυρρηνῶν ἐμφανίζεται ὡς πολύτιμός τις ἀποκάλυψις τὸ ὄνομα *Ῥασέννα* ὅπερ φέρουσιν οἱ Τυρρηνοὶ ἔν τε ἐπιγραφαῖς καὶ παρὰ τῷ ἱστορικῷ Διονυσίῳ τῷ Ἁλικαρνασεῖ[1]. Τὸ ὄνομα ἐκεῖνο διαφωτίζει δύο τινὰ σπουδαῖα γεγονότα, τὴν ὁδὸν ἣν ἐτράπησαν κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατάβασιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν σύστασιν. Φέρει δῆλα δὴ καὶ σήμερον ἀκόμη κλάδος τις τῶν κεντρικῶν Ἄλπεων τὸ ὄνομα *Ῥαιτικαὶ* Ἄλπεις. Ἔδωκαν δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο οἱ Ῥασένναι, ὅτε ἡ ὀρεινὴ ἐκείνη χώρα ἀπετέλεσε τὸν

[1] Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας Α' 30.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πρῶτον αὐτῶν σταθμὸν κατὰ τὴν μετανάστασιν ἥτις ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Πάδου καὶ τοῦ Ἄρνου. Ὡς δ' αἱ Ῥαιτικαὶ Ἄλπεις ὑπῆρξαν σταθμὸς ἐν τῇ περιόδῳ τῆς πρὸς τὴν Ἰταλίαν μεταναστάσεως τοῦ λαοῦ ἐκείνου, οὕτως ἐχρησίμευσαν καὶ ἀντὶ ἀσύλου εἰς ἀπόμοιράν τινα τῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πάδου καθιδρυθέντων Τυρρηνῶν, ὅτ' ἐξεχύθησαν ἐπὶ τούτους τὰ στίφη τῶν Γαλατῶν. Πάντες ὅσοι δὲν ἠθέλησαν νὰ γείνωσι δοῦλοι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων κατέφυγον τότε εἰς τὰς φάραγγας τῶν Ῥαιτικῶν Ἄλπεων, ὅπου ἦσαν ἀκόμη ζωνταναὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἐν αὐταῖς ἐνοικήσεως τῶν πάππων αὐτῶν. Οὐδὲ λείπουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἄλλα παραδείγματα λαῶν, οἵτινες πρὸς διάσωσιν τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας, κινδυνευούσης ὑπὸ βαρβάρων ἐπιδρομέων τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἐζήτησαν κρησφύγετον ἐν χώραις ἐκ φύσεως ὀχυραῖς. Ἀναφέρομεν τοὺς Βενετούς, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν κατέφυγον εἰς τὰς νησῖδας τοῦ πλησιοχώρου τέλματος, ἐφ' ὧν ἔκτισαν τὴν Βενετίαν, καὶ τοὺς Οὐσιγότθους, ἐπιζητήσαντας ἐν τοῖς Πυρηναίοις ἄσυλον, ὅπως διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Ἄραβας ὑποδουλώσεως.

Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ ἐκείνου διαφωτίζει, ὡς εἴπομεν, τὸ ὄνομα *Ῥασένναι*. Ἀληθῶς ἐν ᾧ οἱ τὸν λαὸν ἐκεῖνον ἀποτελοῦντες καλοῦνται οὕτως ἐν τοῖς ἐπιγραφικοῖς μνημείοις, παρὰ δὲ τῶν Ἑλλήνων ὀνομάζονται *Τυρρηνοί*, ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ φέρουσιν ἄλλο ὄνομα, καλούμενοι συνήθως *Ἐτροῦσκοι*. Παρὰ τίνος λοιπὸν ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τοὺς Ῥασέννας; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δυστυχῶς μόνον ὑποθετικὴν ἀπάντησιν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν. Τὸ ὄνομα *Ἐτροῦσκος* κατὰ τὸ ἔτυμον αὐτοῦ ἐκ τοῦ *turs*=πύργος, διὰ μεταθέσεως τοῦ *r* καὶ προτάξεως τοῦ *e*, σημαίνει τὸν οἰκήτορα πόλεων ὀχυρῶν. Ἐκ τούτου δ' ἠδύνατο νἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ Ῥασένναι προσέλαβον τὴν νέαν προσηγορίαν τότε μόνον, ὅτε, παρελθούσης τῆς περιόδου τῆς κατακτήσεως, ἔπηξαν ἐν Ἰταλίᾳ οἰκήσεις μονίμους.

Ἄρα τὸ ὄνομα *Ἐτροῦσκοι* φαίνεται ἐκδηλοῦν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν ἀρχαίων Ῥασεννῶν. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἔμειναν μόνοι ἐν Ἰταλίᾳ· παρ' αὐτοῖς, τοῖς κυρίοις, εὑρίσκομεν ἄλλον τινὰ λαὸν ὑποτεταγμένον εἰς δουλείαν· ἀλλὰ τίνες ποτὲ ἄλλοι δύνανται νὰ εἶνε οἱ δοῦλοι οὗτοι, οὗτοι οἱ πενέσται τῶν Ῥασεννῶν ἢ οἱ πρότεροι κάτοικοι τῶν κοιλάδων τοῦ Πάδου καὶ τοῦ Ἄρνου, δουλωθέντες διὰ τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν νέων ἐπιδρομέων; Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ παράδοσις ἐπικυρόνει τὸ συμπέρασμα τοῦτο, διηγουμένη, ὅτι ὀμβρικαὶ ἀκροπόλεις περὶ τὰς τριακοσίας κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἐτρούσκων. Ἀλλὰ συμπεραίνοντες ὀφείλομεν ὅμως νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ μὲν ὄνομα τῶν *Ῥασεννῶν* ἀναφέρεται εἰς ἓν μόνον φῦλον, τὸ δὲ τῶν *Ἐτρούσκων* εἰς δύο φῦλα, ἀμφότερα μὲν ἐκβλαστήσαντα ἐκ τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ στελέχους,

ἀλλὰ διακεκριμένα ἀπ᾽ ἀλλήλων μᾶλλον ἢ ὅσον διεκρίνοντο ἀπ᾽ ἀλλήλων ἡ ὀμβρικὴ καὶ ἡ λατινικὴ ὁμάς.

Ἐκ δὲ τῆς ἀναμίξεως ἐκείνης φύλων οὐχὶ κατὰ πάντα ὁμογενῶν ἐξεπήγασεν ὁ ἑτερομιγὴς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς τοῦ τυρρηνικοῦ ἰδιώματος, ὅπερ διά τε τῶν φθογγικῶν αὐτοῦ νόμων καὶ τῶν ἀποκεκομμένων καὶ συνεπτυγμένων σχηματισμῶν προδήλως ἀποδεικνύεται ὡς γλῶσσα συγκεκραμένη καὶ καταπονεῖ ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος τοὺς γλωσσολόγους τοὺς ἀποπειρωμένους τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ.

Οὐδ᾽ εἶνε μόνον ἡ γλῶσσα τῶν Ἐτρούσκων προβληματικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν. Οὐχ ἧττον αἰνιγματῶδες εἶνε μετὰ τὴν ταχεῖαν αὐτῶν αὔξησιν τὸ γοργὸν τῆς παρακμῆς. Ὑπάρξαντες ἐπί τινας αἰῶνας ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ λαῶν καὶ ἁμιλληθέντες πρὸς τὴν Καρχηδόνα ἐν τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ, ἐφ᾽ ᾧ δικαίως ἐκλήθησαν οἱ Φοίνικες τῆς Δύσεως, παρίστανται ἀποβάλλοντες ἐξαπίνης τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, διαλύεται δὲ κατ᾽ αὐτὴν τὴν πρώτην σύρραξιν κράτος ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Τιβέρεως, κατέχον δὲ καὶ πέραν τοῦ Λατίου τὴν εὐδαίμονα τῆς Καμπανίας χώραν. Ἀπὸ τῶν Ἐτρούσκων λείπει, φαίνεται, ἡ ἀρετὴ τῆς ἀντιστάσεως, τὰ δὲ πολεμικὰ αὐτῶν χρονικὰ ἐμφαίνουσι μόνον ἥττας ἐπαλλήλους.

Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ παρὰ τὸν Πάδον Μέλπου ὑπὸ τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν παρὰ τὸν Τίβεριν Οὐηίων *(Veji)* ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῆς ἥττης τῆς παρὰ τὴν Ὀάδμονα λίμνην *(Vadimonis lacus)* παρῆλθεν εἷς καὶ μόνος αἰών (416-310 π. Χ.). Κατὰ δὲ τὸν ἕνα τοῦτον αἰῶνα ἐξηφανίσθη τὸ τυρρηνικὸν κράτος, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Τυρρηνία, ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἔθνους τῶν Ἐτρούσκων, ἔγεινε κτῆσις ῥωμαϊκή.

Ἂν ἠθέλομεν νἀναζητήσωμεν τὰ αἴτια τῆς οὕτω βιαίας παρακμῆς, ὠφείλομεν νἀνεύρωμεν αὐτὰ ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἐν τοῖς πολιτικοῖς θεσμοῖς τοῦ κράτους τῶν Τυρρηνῶν, ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν συστάσει.

Αἱ τυρρηνικαὶ πόλεις συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ δεσμοῦ συμμαχικοῦ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς μεγίστης ἀκμῆς τῆς τυρρηνικῆς δυνάμεως εὑρίσκομεν τρεῖς συμμαχικὰς ὁμάδας, τὴν περὶ τὸν Πάδον, τὴν τουσκικὴν καὶ τὴν καμπανικήν, ὧν ἑκάστην ἀποτελοῦσι δώδεκα πόλεις. Αἱ δὲ κατὰ χώρας αὗται διαιρέσεις ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς διάσπασιν τοῦ τυρρηνικοῦ ἔθνους. Διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν χωριστῶν τούτων συμμαχιῶν ἡ πολιτικὴ ἑνότης τοῦ κράτους διεσπάσθη εἰς ἀεί. Ἡ αὐτὴ δ᾽ ἐκείνη τάσις ἡ διαρρήξασα τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα ἔγεινεν αἰτία νὰ ἐκλίπῃ καὶ ἡ κατὰ χώρας ἑνότης. Ἀληθῶς δ᾽ ἔχει μὲν ἑκάστη τῶν ὁμάδων τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς μητρόπολιν καὶ ἴδιον ἀρχηγὸν τῆς συμμαχίας, τὸν καλούμενον *λουκούμωνα (lucumo)*, ἀλλ᾽ ὅμως ἐν οὐδεμιᾷ αὐτῶν ὑφίσταται κυβέρνησις κεντρική, οὐδὲ κἂν ἡγεμονία, καθότι αἱ πόλεις ἕκασται μεγάλως ἀντείχοντο τῆς ἰδίας ἑαυτῶν

αὐτονομίας. Ἐντεῦθεν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ κατ᾽ ὄνομα μόνον διεκρίνετο ἡ μητρόπολις καὶ ὑφίστατο ὁ ἡγεμὼν τῆς συμμαχίας. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ὁ κοινὸς κίνδυνος δὲν ἰσχύει νὰ συσφίγξῃ τοὺς συμμαχικοὺς ἐκείνους δεσμούς, πολλάκις δὲ συνέβαινε κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς συμμαχίας κήρυξιν πολέμου αἱ πόλεις ἕκασται ἢ νὰ ἀρνῶνται νὰ συμμεθέξωσιν αὐτοῦ ἢ νὰ ἐπιλαμβάνωνται ἰδίων πολέμων ἀτελευτήτων. Κατὰ βάθος λοιπὸν αἱ τυρρηνικαὶ ἐκεῖναι ἀμφικτιονίαι ὑφίσταντο μᾶλλον κατ᾽ ὄνομα ἢ κατ᾽ ἀλήθειαν. Δύνανται δὲ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς ὁμοσπονδίας τῶν γερμανικῶν φύλων πρὸ τῶν μεταναστάσεων αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ὑπάρχει ὅμως μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνων οὐσιώδης τις διαφορά, καθότι αἱ μὲν γερμανικαὶ συμμαχίαι ἐνισχύονται πρὸ παντὸς κινδύνου ἀπειλοῦντος τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν, αἱ δὲ τυρρηνικαὶ δεικνύονται ἀνεπίδεκτοι τοιαύτης εὐσταθείας, τὸ δ᾽ ἐθνικὸν αἴσθημα σχεδὸν οὐδέποτε κατορθόνει νὰ κινήσῃ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας παρὰ τῷ τυρρηνικῷ λαῷ. Εἴτε ὁ Βρέννος στρατοπεδεύει πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Κλουσίου, εἴτε ὁ Κάμιλλος ὑπὸ τὰ τῶν Οὐηίων, ἡ τυρρηνικὴ συμμαχία δὲν συγκινεῖται ἐκ τοῦ κινδύνου τῶν πόλεων τούτων, ἡ δὲ κραυγὴ *ὁ Ἀννίβας εὑρίσκεται πρὸ τῶν πυλῶν (Hannibal ante portas)* πέραν τοῦ Τιβέρεως ἤθελεν ἀπηχήσει εἰς τὸ κενόν. Ἀλλὰ πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀπουσία αὕτη ἐθνικοῦ πνεύματος παρὰ λαῷ ὅστις ἐν τούτοις εἶχε δυνηθῆ νὰ ἱδρύσῃ κράτος

Ἀγγεῖον τυρρηνικόν.

εὐρὺ καὶ νὰ δώσῃ μεγάλην ὤθησιν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον; Τὴν ἐξήγησιν τοῦ προβλήματος τούτου παρέχει ἡ φύσις τῆς κοινωνικῆς διοργανώσεως τῶν Τυρρηνῶν. Ἀποτελεῖται δῆλα δὴ ἡ τυρρηνικὴ κοινωνία ἐκ δύο μόνων τάξεων, τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν δούλων. Δήμου δ' ἐλευθέρου καὶ ἀστικοῦ δικαίου οὐδ' ἴχνος εὑρίσκεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ. Ἔλειπε λοιπὸν ἡ κοινωνικὴ ἐκείνη τάξις, ἧς ἀποστολὴ εἶνε ἡ θεμελίωσις τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ἐλευθερίας. Ἔλειπεν ὁ δῆμος ἐκεῖνος, οὗ ἄνευ οὔτ' ἐλευθερία τις εἶνε δυνατή, οὔτε κἂν νομική τις ἰσότης. Διὰ ταῦτα ἡ κτῆσις ἦτο παρὰ τοῖς Ἐτρούσκοις προνομία τῶν εὐπατριδῶν ὡς καὶ ἡ δύναμις. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ἡ ἔλλειψις ἐθνικῆς λογοτεχνίας, ἥτις δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ὅπου λείπουσι πνεύματα ἐλεύθερα καὶ γενναῖα. Πᾶσα δ' ἡ πνευματικὴ δρᾶσις τῶν Ἐτρούσκων περιωρίζετο εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν περὶ τῶν ἱερῶν θεσμῶν βιβλίων καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἱεροσκόπων *(haruspices)* καὶ τῆς οἰωνοσκοπίας διὰ τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ περιγραφῆς φανταστικοῦ τετραγώνου *(templum)*[1]. Ἀνεφέρετο δ' ἡ ἀποκάλυψις τῶν διδασκαλιῶν τούτων εἰς τὸν μαντικὸν ἥρωα Τάγητα, ὃν οἱ τυρρηνικοὶ λόγοι διεμόρφωσαν εἰς νάνον πολιότριχα, ὅστις ἐλέγετο ἀνακαλυφθεὶς ἐν τῇ πόλει Ταρκυνίᾳ ὑπὸ γεωργοῦ ἀροτριῶντος. Ἀλλὰ τοιαῦται ἔρευναι συνεπῆγον ἀναγκαίως τὴν ἄμβλυνσιν μᾶλλον τῆς διανοίας ἢ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, καὶ κατεδίκαζον τὸ πνεῦμα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς δεισιδαιμονίας εἰς ἀτροφίαν, ἀντὶ νὰ ἐκκαίωσιν αὐτὸ πρὸς αἰσθήματα ὑψηλὰ καὶ γενναῖα.

Ἀλλ' ἐν ᾧ δὲν ἔχομεν νἀναγράψωμεν λογοτεχνικὰς προόδους τῶν Τυρρηνῶν, ὑπάρχει ὅμως πεδίον, ἐν ᾧ διαλάμπει τὸ πνεῦμα τοῦ μυστηριώδους ἐκείνου λαοῦ. Εἶνε δὲ τοῦτο τὸ πεδίον τῆς τέχνης. Τὸ μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὰ τῆς Φλωρεντίας καὶ Βονωνίας εἶνε ὑπέρμεστα προϊόντων τῆς τυρρηνικῆς τέχνης. Οἱ Τυρρηνοὶ ἐκληροδότησαν ἡμῖν ἀριστοτεχνήματα τῆς χρυσοχοϊκῆς καὶ τῆς τορευτικῆς, ἅτινα σὺν τοῖς χαλκουργήμασι καὶ ταῖς ἐγκεκαυμέναις καὶ ἐφ' ὑγροῦ ζωγραφίαις συναποτελοῦσι καλλιτεχνικὸν θησαυρὸν ἄξιον νὰ ταχθῇ παρ' αὐτὰ τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Τοῦτο λοιπὸν ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἦσαν ἐστερημένοι μεγαλοφυΐας οἱ Τυρρηνοί, ὡς δὲν ἔλειπεν ἀπ' αὐτῶν οὐδ' ἡ ἔννοια τοῦ πολιτισμοῦ. Ἂν δὲ ὁ πολιτισμὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκδηλωθῇ παρ' αὐτοῖς καὶ δι' ἄλλων ἐκφάνσεων, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ τυρρηνικὴ μεγαλοφυΐα δὲν ἦτο ἰσόρροπος, ἅτε τοῦ πνεύματος αὐτῶν στερουμένου ἰδεωδῶν.

---

[1] Templum εἶνε ὁ ὑπὸ τῶν οἰωνοσκόπων διὰ τῆς ῥάβδου αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μέρους κατόπτου ὑπὸ δύο ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν καὶ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἀλλήλας τεμνουσῶν γραμμῶν καὶ δύο ἄλλων παραλλήλων αὐταῖς καθοριζόμενος τετράγωνος ἱερὸς χῶρος, εἰς ὃν ἀντεστοίχει ἀνάλογον τετράγωνον ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ἐπιλαμβανόμενοι δὲ τοῦ καθορισμοῦ τῶν διαφόρων καθ' ἑκάστους κλάδων τῆς τέχνης, σημειοῦμεν, ὅτι οἱ τυρρηνικοὶ τάφοι παρέχουσιν ἡμῖν ἰδέαν τῆς ὑπὸ θρησκευτικῶν τινων τύπων ῥυθμιζομένης ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν. Εἷς δὲ τούτων τῶν κανόνων εἶνε ἡ αὐστηρὰ ἁπλότης ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν τάφων μέρει, πρὸς ἣν ἀντιτίθεται ἡ λαμπρότης τῆς ἐξωτερικῆς διακοσμήσεως. Οἱ ὑπόγειοι τάφοι τῶν ἐν τῇ Ὀμβρικῇ παρὰ τὸ Βιτέρβον νεκροπόλεων τῆς Νουρσίας (Norchia) καὶ τοῦ Καστελλακκίου (Castel d' Asso) διακρίνονται εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι διὰ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην.

Συμπληροῦται δ' ἡ τυρρηνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ διὰ τῆς γλυπτικῆς. Καὶ δὴ συνείθιζον οἱ Ἐτροῦσκοι νὰ θέτωσιν ἐν τοῖς ἀετώμασι τῶν ναῶν αὐτῶν ἀγάλματα ἐξ ὀπτῆς γῆς· τὰ δὲ τοιαῦτα πήλινα εἰδώλια τὰ ἐν τῇ τυρρηνικῇ πόλει Λούνᾳ τῷ 1842 ἀνακαλυφθέντα μαρτυροῦσι τὴν κομψότητα τῶν τύπων καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἔργων τῆς τυρρηνικῆς γλυπτικῆς, ἣν κυρίως γνωρίζομεν ἐκ τῶν σωζομένων ἐξ ἀργίλου σαρκοφάγων.

Ἡ δὲ περὶ τὴν πλαστικὴν εἰδικὴ δεξιότης τῶν Ἐτρούσκων ἤγαγεν αὐτοὺς νἀποπειραθῶσι τὴν τῆξιν τῶν μετάλλων, ἐν δὲ τῇ χαλκοτυπίᾳ κατώρθωσαν νἀξιωθῶσι μεγάλης φήμης.

Ὡς δὲ τἀγάλματα εἶνε κόσμημα τῶν ἐπιφανεστάτων ναῶν καὶ οἰκοδομημάτων τῆς Τυρρηνίας, οὕτω τοὺς τάφους αὐτῆς κοσμοῦσι τὰ κατάγραφα ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγγεῖα. Εὑρέθη δὲ τῶν τοιούτων ἀγγείων πλῆθος μέγα οὕτως, ὥστε δύνανται ταῦτα σήμερον νὰ ταξινομηθῶσι χρονολογικῶς τε καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς πρωτοτυπίας αὐτῶν.

Ἄλλος δ' ἀξιοσημείωτος κλάδος τῆς τυρρηνικῆς τέχνης εἶνε ἡ τορευτική. Ὁ ζῆλος τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἐπιδείξεως, ὅστις εἶνε ἄλλως χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ταχέως ἀνέπτυξε τὴν προσοχὴν καὶ τὴν φιλοπονίαν αὐτοῦ περὶ τὴν κατασκευὴν διακοσμητικῶν τοῦ σώματος κειμηλίων. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται τὸ μέγα πλῆθος δακτυλίων, περιδεραίων, διαδημάτων καὶ χρυσῶν κοσμημάτων τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς τυρρηνικοῖς τάφοις. Καὶ τἀρχαιότατα δὲ τῶν ἔργων τούτων τῆς τέχνης κοσμοῦνται ὑπὸ λίθων ὄνυχος καὶ ἀχάτου φερόντων ἐπεγγεγλυμμένα ἱερὰ σύμβολα κατὰ τὸν τρόπον τῶν βαβυλωνιακῶν καὶ φοινικικῶν. Ἐν δὲ τῇ τέχνῃ ταύτῃ οἱ Ἐτροῦσκοι ἀνεδείχθησαν πρωτεύοντες μεταξὺ πάντων τῶν ἐθνῶν, ἀποδείξαντες ἅμα, ὅτι ὑπερέβησαν πάντα τἆλλα ἔθνη καὶ ἐν τῇ θηλυπρεπείᾳ.

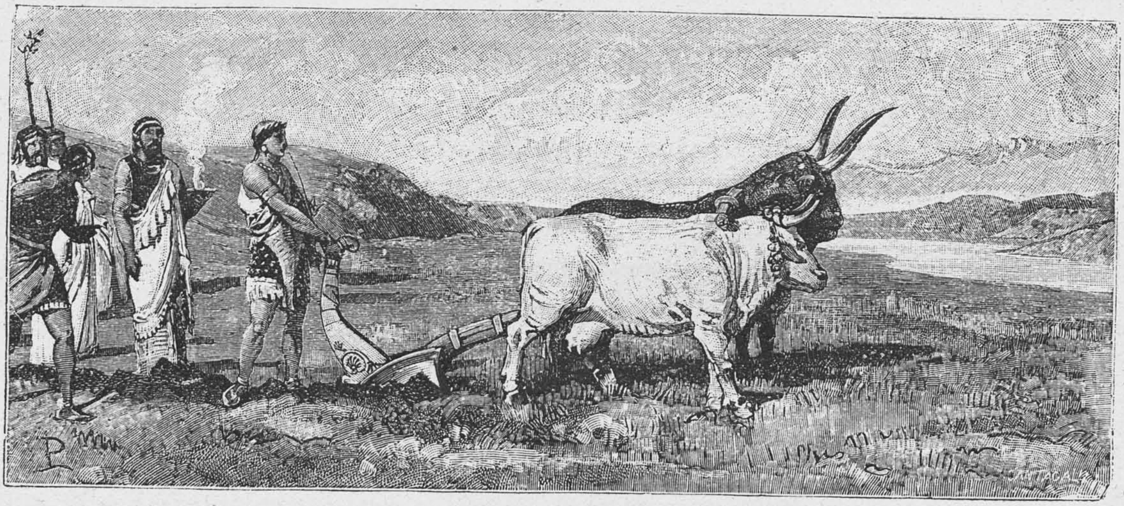

Ὁ Ῥωμύλος χαράσσων τὸ πωμήριον τῆς Ῥώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ.

Τὸ Λάτιον.—Ἀρχὴ τῆς Ῥώμης.—Αἱ ἐθνικαὶ φυλαί.—Οἱ Λούκερες.

ΤΟ ΛΑΤΙΟΝ.—Μεταξὺ τῶν ἰταλικῶν χωρῶν ἡ πασῶν τῶν ἄλλων ὑπερφέρουσα ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν σημασίαν εἶνε τὸ *Λάτιον*, οὗ τὸ ὄνομα σημαίνει τὴν πεδινὴν χώραν[1]. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐκτίσθη ἡ πόλις Ῥώμη, ἥτις διὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως αὐτῆς, καθιστώσης αὐτὴν προπύργιον τοῦ Λατίου κατὰ τῆς γείτονος Τυρρηνίας, ἅμα δὲ καὶ ἐμπορεῖον τοῦ ποταμίου καὶ θαλασσίου ἐμπορίου, εὐκόλως εἵλκυσεν ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν τὰς λατινικὰς πόλεις, ἀποτελέσασα ἐξ αὐτῶν τὸν πυρῆνα τοῦ ἰταλικοῦ κράτους, ὅπερ ἦτο προωρισμένον νἀναπτυχθῇ εἰς κράτος παγκόσμιον.

Τὸ Λάτιον ἔχει σαφῶς ὡρισμένα τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμὰς σύνορά του, ἀλλ᾽ ὅμως κυμαίνονται τὰ πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς διὰ τὴν πρὸς τὴν

[1] Ἡ ἔννοια αὕτη ἐξάγεται ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ τῆς λέξεως Latium πρὸς τὸ λατινικὸν latus καὶ τὸ ἑλληνικὸν **πλατύς**.

λατινικὴν χώραν εἴςδυσιν τῶν σαβελλικῶν φύλων. Καὶ ἀληθῶς εἶνε πλήρης ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις πολέμων οὓς ἐπολέμησεν ἡ Ῥώμη ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱδρύσεώς της πρὸς τοὺς Οὐόλσκους καὶ τοὺς Ἕρνικας τοὺς ἐκ νότου πρὸς τὸ Λάτιον συνορεύοντας καὶ πρὸς τοὺς Σαβίνους καὶ τοὺς Αἰκούους τοὺς ἐξ ἀνατολῶν γείτονας αὐτῆς. Κατὰ δὲ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἡ γραμμὴ τῶν συνόρων ὑφίστατο συνεχεῖς διακυμάνσεις, ἕως, τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν γειτόνων αὐτῶν ὑποταχθέντων εἰς τὴν Ῥώμην, τὸ μεσημβρινὸν ὅριον τοῦ Λατίου ἔφθασεν εἰς τὸν Λεῖριν, καὶ πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ τούτου μέχρι τῆς Σινοέσσης. Ἡ δὲ προσαρτηθεῖσα χώρα ὠνομάσθη *Νέον Λάτιον*. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀναλλοίωτα ἔμειναν τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια, ὅπου ὁ Τίβερις εἶνε γεωγραφικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν σύνορον. Καίτοι δ' ἐφάπτονται ἀλλήλων οἱ δύο λαοί, ὁ λατινικὸς καὶ ὁ τυρρηνικός, αἱ δὲ δύο αὐτῶν χῶραι ἔχουσιν ἑκατέρα ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τὸ οἰκεῖον προπύργιον, τὸ μὲν Λάτιον τὸν Ἰανίκολον λόφον, ἡ δὲ Τυρρηνία τὰς Φιδήνας, ὁ μὲν ἔμεινε ξένος ἀπὸ τοῦ δέ, ὡς εἰ ἐχώριζε τὰς δύο χώρας ὑψηλὴ σειρὰ ὀρέων μᾶλλον ἢ μικρὸς ποταμός. *Πωλεῖν πέραν τοῦ Τιβέρεως (trans Tiberim vendere)* ἐσήμαινε παρὰ Ῥωμαίοις τὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐν γένει ἀπεμπόλησιν, εἴτε εἰς τὴν Τυρρηνίαν, εἴτε εἰς τὴν Γαλατίαν, εἴτε εἰς οἱανδήποτε ἄλλην χώραν ξένην.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν γεωλογικῶν ἀναστατώσεων, ὧν θέατρον ὑπῆρξεν ἡ Ἰταλία, τὸ Λάτιον ὑπῆρξε μία τῶν τελευταίων χωρῶν ὧν διεμορφώθη τὸ ἔδαφος. Ἀναζητεῖται δ' ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου ἐν τῷ σχηματισμῷ τῆς κοιλάδος τοῦ Τιβέρεως, ἥτις βαίνει σχεδὸν παράλληλος πρὸς τὴν τῶν Ἀπεννίνων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ ἐκ τῶν ὀρέων κατερχόμενα ὕδατα εἶχον βραδεῖαν τὴν κατάπτωσιν καὶ διακοπτομένην ὑπὸ τῶν κυμάνσεων τοῦ ἐδάφους, μέρος δ' αὐτῶν, μὴ δυνάμενον νὰ διανοίξῃ ὁδὸν πρὸς τὴν θάλασσαν, καθίζανεν ὡς ὕδωρ λιμνάζον ἐν τῇ χώρᾳ, σχηματίζον λίμνας ἢ ἕλη. Ἐχρειάσθησαν δ' ἔργα κολοσσιαῖα πρὶν ἢ ἀπαλλαγῇ τῶν λιμναζόντων ἐκείνων ὑδάτων αὐτὸ τὸ ἔδαφος τῆς Ῥώμης.

Τοιαύτη δὲ γῆ δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἕδρα λαοῦ νωθροῦ ἢ ἀργοῦ, ἐπειδὴ παρεῖχε μὲν ἡ φύσις εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἔδαφος γόνιμον, ἀλλ' ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην νὰ βελτιώσωσιν αὐτὸ διὰ τῆς καλλιεργείας. Προωρίζοντο λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ τοῦ Λατίου νὰ γείνωσι λαὸς γεωργικός. Καὶ τοιοῦτοι ἀναδεικνύονται οἱ Λατῖνοι ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσεως ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου. Ἀληθῶς τὰ πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τοῦ Λατίου ἦσαν λαὸς γεωπόνων, αἵ τε ἀναπεπταμέναι αὐτῶν κῶμαι *(pagi)*, ἐξ ὧν ἔπειτα προέρχονται τετειχισμένα ἄστεα *(oppida)*, ἅτινα εἶνε ναοὶ ἅμα καὶ ἀγοραί, τόποι ἀναψυχῆς καὶ ἀσύλου, καὶ οἱ ἀγροτικοὶ ἐκεῖνοι συνοικισμοὶ οἵτινες οὐ μόνον οἰκιῶν βρίθουσιν, ἀλλ' ἀποτελοῦσι καὶ κοινότητας οἴκων ὁμογνίων, ἐξ ὧν θὰ σχηματίσῃ κατόπιν ἡ Ῥώμη τὰ

ὅρια καὶ τὴν προςηγορίαν τῶν ἀγροτικῶν αὐτῆς φυλῶν, οἷαι ἡ *Γαλερία*, ἡ *Παπιρία*, ἡ *Οὐετουρία*, καθὼς καὶ αἱ ἐτήσιαι συνελεύσεις τοῦ ὅλου λαοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους *(feriae Latinae)*, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ μητρόπολις *Ἄλβα (Alba longa)*, καὶ τὸ ἐθνικὸν ἱερὸν τοῦ Λατίου, ὁ ναὸς τοῦ Λατιαρίου Διὸς *(Jupiter Latiaris)*, καὶ τέλος αὐτὰ τὰ ὁλοκαυτώματα τὰ προςφερόμενα εἰς τὸν πάτριον θεὸν καὶ συνιστάμενα εἰς τὴν θυσίαν ταύρου καὶ τὴν ἀφιέρωσιν βοσκημάτων, γάλακτος καὶ τυροῦ.

Ἡ πεδιὰς τοῦ Λατίου παρουσιάζει, καθ' ἃ εἴπομεν, διακυμάνσεις τινὰς τοῦ ἐδάφους, αἵτινες τῇ δε κἀκεῖσε σχηματίζουσι συστάδας λόφων. Ἀλλ' οὗτοι οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τὰς ἀσβεστολιθικὰ πετρώματα τῶν Ἀπεννίνων, εἶνε δ' ἐσχηματισμένοι ἐξ ὕλης ἡφαιστειώδους, κεκαλυμμένης ὑπὸ γῆς φυτικῆς. Τῶν δὲ λόφων τούτων ὁ ὑψηλότατος εἶνε τὸ Ἀλβανὸν ὄρος (Monte Cavo), ὅπερ, ἅτε ὂν ἡ φυσικὴ ἀκρόπολις τοῦ Λατίου, ἔγεινεν ἀναγκαίως τὸ πολιτικὸν κέντρον τοῦ ἔθνους εὐθὺς ὡς τοῦτο συνεπλήρωσε τὴν ἀστικὴν αὐτοῦ σύνταξιν. Ἀναγκαίως δὲ τὸ Ἀλβανὸν ὄρος ἔπρεπε νὰ εἶνε ὁ πρῶτος τόπος ὁ ὑπὸ τῶν νέων ἀποίκων καταληφθείς, διότι οὐ μόνον ὁ προγενέστερος σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ προώριζεν ἤδη αὐτὸ ὡς ἕδραν τῆς πρώτης λατινικῆς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ καθίστανον αὐτὸ προτιμότερον παντὸς ἄλλου μέρους τῆς ὅλης χώρας καθαρώτατος ἀήρ, αἱ δροσεραὶ πηγαὶ καὶ ἰδίως τὸ ὀχυρὸν τοῦ χώρου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ παράδοσις διετήρησε τὴν μνήμην τῆς προτιμήσεως ταύτης, ἧς ἔτυχε κατὰ τὸν πρῶτον τοῦ Λατίου οἰκισμὸν τὸ Ἀλβανὸν ὄρος, παριστάνουσα τὴν πόλιν Ἄλβαν, ἥτις ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ἀνεβλάστησεν, ὡς τὴν μητρόπολιν τῆς χώρας. Ἀλλὰ περὶ τῶν προνομίων, δι' ὧν διεκρίνετο ἡ Ἄλβα ἀπὸ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς λατινικῆς συμμαχίας, περὶ τοῦ ἂν ἡ διακεκριμένη αὐτῆς θέσις ἦτο μόνον τιμητικὴ ἢ ἂν ἡ πόλις ἐκέκτητο καὶ ἀληθῆ τινα ἡγεμονίαν ἐν Λατίῳ, περὶ τούτων τε τῶν ζητημάτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν πρώτην διοργάνωσιν τῆς λατινικῆς συμμαχίας μόνον εἰκασίαι μᾶλλον ἢ ἧττον πιθαναὶ δύνανται νὰ ἐξενεχθῶσι, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ ἐνισχύσωμεν αὐτὰς διὰ μνημείων ἱστορικῶν. Τὸ δὲ ἀρχαιότατον τῶν μνημείων οὗ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς μνεία εἶνε ἡ συνθήκη ἡ ἐν ἔτει 493 π. Χ. μεταξὺ Ῥώμης καὶ τῆς λατινικῆς συμμαχίας ὁμολογηθεῖσα. Ἐξ αὐτῆς μανθάνομεν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ συμμαχία τῶν Λατίνων περιελάμβανε τριάκοντα πόλεις καὶ ὅτι αὕτη ἦτο ἀνεξάρτητον πολιτικὸν σῶμα. Ἐκ τούτου δ' ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη ὑφίστατο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἄλβας, ἅτε τῆς Ῥώμης διαδεχθείσης τὰ δικαιώματα τῆς ἀρχαίας μητροπόλεως τοῦ Λατίου. Ἂν δ' οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, τότε τὸ ὄνομα μητροπόλεως ὅπερ ἔφερεν ἡ Ἄλβα θὰ ἦτο μόνον ἐπωνυμία τιμητική, ἐξ ἧς οὐδὲν ἀπέρρεε προνόμιον ἡγεμονίας.

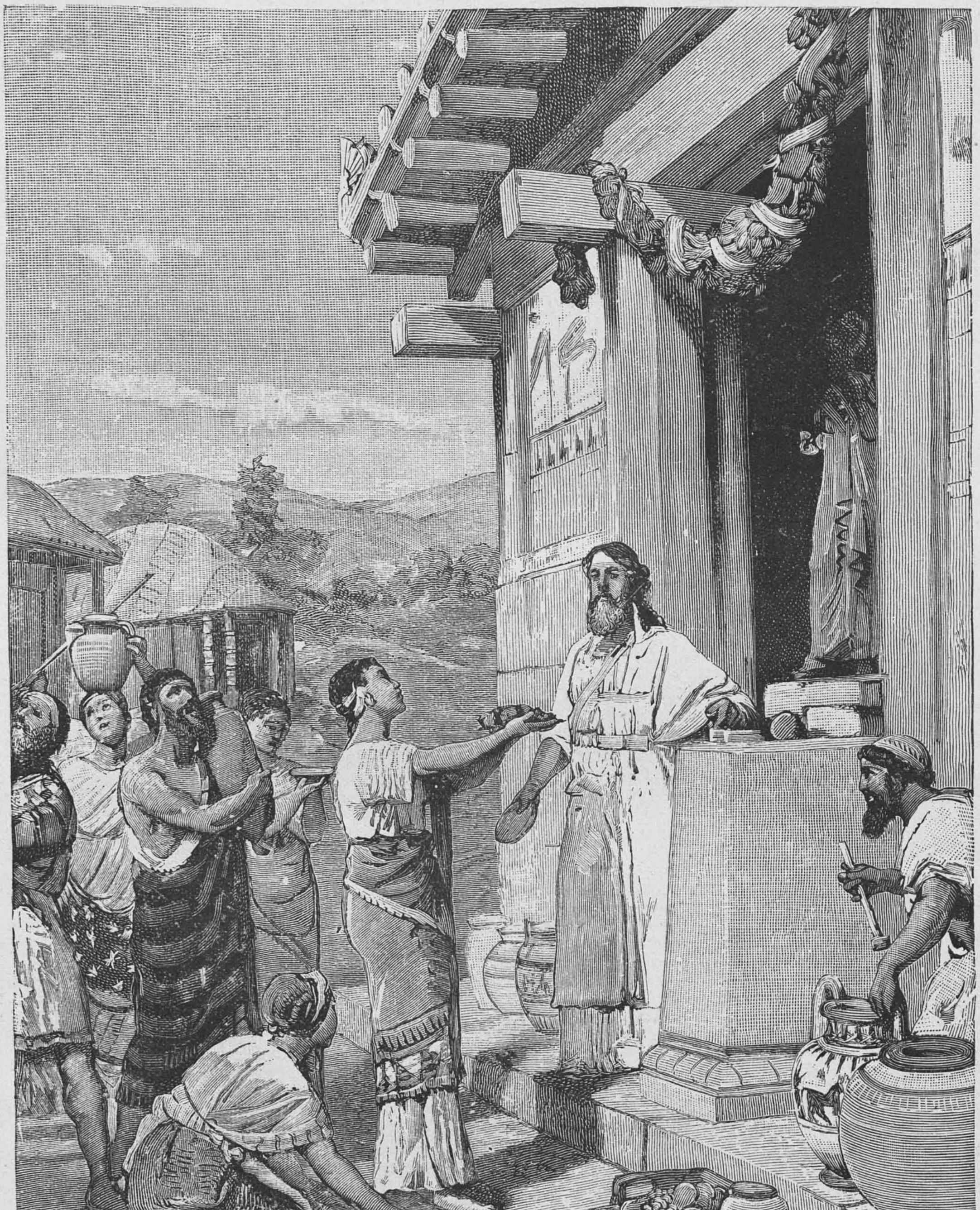

Αἱ κοιναὶ τῶν Λατίνων θυσίαι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Αρχη της Ρωμης. —'Αλλ' ὅμως ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ Λατίου δὲν ἐρείδεται ἐπὶ τῶν γελαστῶν ὑψωμάτων τοῦ 'Αλβανοῦ ὄρους, οὐδ' ἐπὶ τῶν περιστεφόντων αὐτὰ χλοερῶν πεδίων. Ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἦσαν ἐκτισμέναι αἱ ἐπ' αὐτοῦ κῶμαι, ὅτε κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἐσχατιὰν τῆς λατινίδος χώρας ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῶν κειμένων κατὰ τὸν πρὸς τὰς ἐκβολὰς ῥοῦν τοῦ Τιβέρεως, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ ὄχθης καὶ ἐν μικρᾷ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀποστάσει ἐτελέσθησαν νέαι ἐγκαταστάσεις λαῶν, ἀφ' ὧν ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἡ μέλλουσα μητρόπολις τοῦ κόσμου. Τὸ ἑλῶδες ἐκεῖνο ἔδαφος δὲν ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Λατίνων, ὅτε μετενάστευσαν εἰς τὴν χώραν. Καὶ ἂν δὲ κατὰ τύχην φυλή τις ἤθελεν ἀποπειραθῇ νὰ καταλάβῃ αὐτὸ, τὸ νοσηρὸν τῆς ἀτμοσφαίρας ἔμελλε νἀναγκάσῃ αὐτὴν νἀπομακρυνθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ βραδεῖα κτίσις τῆς Ῥώμης. Πόλις μὴ παρέχουσα εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς μήτε ἔδαφος γόνιμον, μήτε ἀέρα ὑγιεινὸν δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἕδρα λαοῦ γεωργικοῦ. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον, ὡς ὁ χῶρος ἐκεῖνος εἶχεν ἀμεληθῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ἤθελε μείνει ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς γεωγραφικῆς αὐτοῦ θέσεως, αἵτινες δὲν εἶχον ἑλκύσει τὸ πρῶτον τὴν προσοχὴν, δὲν ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὑπελογίζοντο ἀργότερον. Τὸ διὰ θαλάσσης ἐμπόριον καθίσταται ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας λαοῦ τινος μόνον ἐν προκεχωρημένῃ τινὶ περιόδῳ τοῦ ἀστικοῦ αὐτοῦ βίου, καθότι αἱ μὲν ὠφέλειαι τῆς καλλιεργείας τοῦ ἐδάφους παρίστανται εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀμέσως καὶ αὐτομάτως, τὰς δ' ἀπὸ τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου δὲν δύναται νἀναγνωρίσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς γοργότητος καὶ εὐκολίας. Καὶ πρὸ παντὸς μὲν ἄλλου πρέπει νὰ δημιουργηθῇ ἡ ὕλη ἡ προωρισμένη νὰ γείνῃ ἀντικείμενον ἐμπορίας, ἔπειτα δὲ ἀπαιτεῖται ἡ γνῶσις τῆς ναυτικῆς τέχνης, ἧς ἄνευ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀνίκανος νὰ διαπλεύσῃ τὰ πελάγη, ἅτε ἀδυνατῶν νὰ δαμάσῃ τὸν τρόμον ὃν ἐμπνέει ἡ θέα τῆς θαλάσσης εἰς τὸν εὑρισκόμενον ἐν τῇ παιδικῇ τοῦ πολιτισμοῦ ἡλικίᾳ. Κατὰ ταῦτα ἡ γένεσις τῆς Ῥώμης ἐμφαίνει νέαν φάσιν ἐν τῷ ἀστικῷ βίῳ τοῦ λατινικοῦ λαοῦ. Ἔχει ἤδη οὗτος καρπωθῇ ἐκ τῆς γεωργίας τὴν ὕλην ἧς δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν πρὸς ἐμπορίαν· ἔχει ἤδη ἀναγνωρίσει τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν θέσεως δεσποζούσης τοῦ Τιβέρεως καὶ τῆς θαλάσσης. Ἡ δὲ ἰδέα τῶν ὠφελειῶν ἃς δύναται νἀποκομίσῃ ἐξ ἐγκαθιδρύσεως ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἐκείνων κατανικᾷ ἐν αὐτῷ τὸν ὄκνον, ὅστις ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀπὸ χωρίου νοσηροῦ καὶ ἀγόνου. Διὰ ταῦτα οἱ Λατῖνοι ἔδωκαν εἰς τὸ νέον ἵδρυμα τὸ ὄνομα *Ῥώμη*[1], σημαῖνον *πόλιν παραποταμίαν*. 'Αλλ' ὁ Τίβερις δὲν ἦτο

[1] Τὸ ὄνομα Roma παράγεται ἐκ τοῦ ruma σημαίνοντος τὴν θηλὴν τοῦ μαστοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ σώματος ῥέοντος.

μόνον ὁ φυσικὸς ἀγωγὸς τοῦ λατινικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καθώριζεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων καὶ τὰ σύνορα μεταξὺ τοῦ Λατίου καὶ τῆς Τυρρηνίας. Διὸ πόλις ὑψουμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ποταμοῦ ὄχθης ἔμελλε νἀποβῇ οὐ μόνον τὸ ἐμπορικὸν ἐπίνειον τοῦ Λατίου, ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς τὴν Τυρρηνίαν στρατηγικὸν προπύργιον τῆς χώρας. Ὅτι δὲ εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ στρατηγικὰς ταύτας σχέσεις πρέπει νἀναχθῶσιν αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς Ῥώμης τεκμηριοῦται ἔκ τε τῶν ἀρχαιοτάτων σχέσεων τῆς Ῥώμης πρὸς τὴν Ἄγυλλαν *(Caere)*, ἥτις ἦτο τὸ ἐμπορεῖον τῆς Τυρρηνίας, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα καὶ ἐκ τῆς μεγάλης σημασίας ἣν ἀπέδιδον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως γεφύρας, ὡς καὶ ἐκ τοῦ πλοίου ὅπερ εἶχεν ἔμβλημα ἡ πόλις. Ἡ δὲ ὅλως νέα καὶ εἰδικὴ ἐντολὴ ἣν ἀνέλαβεν ἡ Ῥώμη παρέχει καὶ τὸν λόγον δι' ὃν αὕτη ἐμφανίζεται πάντοτε μόνη, οὐδ' ἀποτελεῖ μέρος τινὸς τῶν λατινικῶν συμμαχιῶν, οὐδ' αὐτῆς τῆς περὶ τὴν Ἄλβαν, ὡς καὶ τὸν λόγον δι' ὃν αὕτη πρώτη κόπτει νόμισμα ἐν Λατίῳ καὶ ὁμολογεῖ συνθήκας διεθνεῖς, κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς λοιπὰς λατινικὰς πόλεις γίνεται αὐτὴ κέντρον πάντων τῶν κατοίκων καὶ ἀναπτύσσει ταχέως καὶ κραταιῶς τὸν ἀστικὸν βίον. Ἐντεῦθεν δὲ τέλος ἐξηγεῖται ἡ ἔκτακτος σημασία ἣν ἀπέκτησεν ἡ Ῥώμη ἐν Λατίῳ, ἧς ἀνάμνησιν διετήρησε καὶ αὐτὴ ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις ποιουμένη λόγον περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἄλβας. Διαλευκανθείσης δ' οὕτω τῆς αἰτίας εἰς ἣν ἐχρεώστει ἡ Ῥώμη τὴν

Ἄγαλμα Ἄρεως χαλκοῦν
ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.

τε κτίσιν αὐτῆς καὶ τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν, ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς νὰ μάθωμεν ἂν ἡ πόλις ἐκτίσθη διὰ ψηφίσματος τῆς λατινικῆς συμμαχίας ἢ διὰ δαιμονίας ἐνεργείας ἑνὸς κτίστου, εἴτε καὶ διὰ φυσικῆς ἀνελίξεως τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ Λατίου.

Ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις ἠγνόει τὴν γένεσιν ταύτην τῆς μεγάλης πόλεως. Πρὶν ἢ ἡ ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτῆς προελθοῦσα μεγαλαυχία εἰςαγάγῃ τὸν Τρῶα Αἰνείαν εἰς τοὺς περὶ ἱδρύσεως τῆς Ῥώμης λόγους, ἡ κτίσις αὐτῆς ἐξηγεῖτο διὰ τοῦ ἁπλοῦ ἐκείνου τρόπου καθ' ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο συμβᾶσαν τὴν κτίσιν πασῶν τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, ἤτοι ἀνεφέρετο εἰς κτίστην ἐπώνυμον τῆς πόλεως. Τοῦ αὐτοῦ συστήματος εἶχε γείνει χρῆσις πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνῶν. Ὡς δὲ ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις παρήγαγε τοὺς Πελασγούς, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Ἴωνας ἐξ ἀρχηγετῶν οἵτινες ἐκαλοῦντο Πελασγός, Ἕλλην, Δῶρος καὶ Ἴων, οὕτως ἡ παράδοσις ἡ ἰταλικὴ ἔπλασε τὸν Σικελόν, τὸν Οἴνωτρον, τὸν Σαβῖνον, τὸν Λατῖνον ὡς γενάρχας τῶν Σικελῶν, τῶν Οἰνώτρων, τῶν Σαβίνων καὶ τῶν Λατίνων.

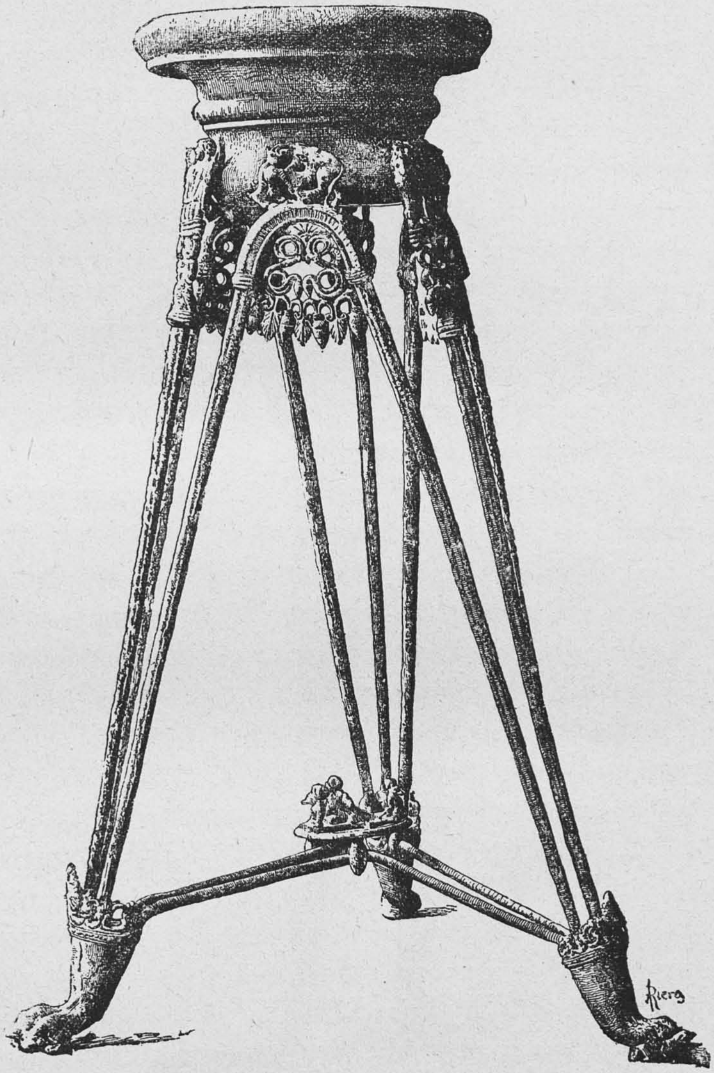

Τρίπους χαλκοῦς
ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.

Κατὰ ταῦτα πόλις καλουμένη Ῥώμη ἔπρεπε συμφώνως πρὸς τὴν ἀντί-

ληψιν τῶν ἀρχαίων νὰ εἶχε τύχει καὶ αὐτὴ οἰκιστοῦ Ῥώμου, γόνου θεῶν ὡς πάντες οἱ ἐπώνυμοι κτίσται. Διετηρήθη δὲ μέχρις ἡμῶν ἡ ἁπλῆ αὕτη παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης, ἥτις ἀναμφιλέκτως εἶνε ἡ πασῶν ἀρχαιοτάτη[1]. Ἡ δὲ περὶ Ῥωμύλου παράδοσις, ἐν ᾗ ὁ ἐπώνυμος Ῥῶμος ἔγεινε Ῥωμύλος καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀδελφὸς Ῥέμος, ἀμφότεροι δὲ συνεδέθησαν πρὸς τὴν ἐν Ἄλβᾳ ἄρχουσαν καὶ εἰς τὸν Αἰνείαν ἀναφέρουσαν τὸ γένος δυναστείαν τῶν Σιλβίων, ἡ παράδοσις αὕτη ἦτο παντελῶς ἄγνωστος ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς Ἔννιος, ὅστις ἔζη κατὰ τὸν ἕκτον ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης αἰῶνα (239-169 π. Χ.) μόνον ἐν τῇ ἐκκολάψει αὐτῆς γνωρίζει τὴν παράδοσιν ταύτην, ἅτε παρέχων εἰς τὴν μητέρα τοῦ Ῥωμύλου Ἰλίαν πατέρα τὸν Αἰνείαν. Ἀναμφισβήτητον δὲ εἶνε, ὅτι ἡ σημασία ἣν ἀπέκτησεν ἡ περὶ Ῥωμύλου παράδοσις προῆλθεν ἐκ τῆς μεγαλαυχίας τῶν Ῥωμαίων, θελόντων νὰ προσγράψωσιν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἀρχὴν παλαιὰν καὶ περιφανῆ. Ἕνεκα δὲ ταύτης δὴ τῆς σημασίας αὐτῆς πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν γένεσιν τῆς περὶ τοῦ Ῥωμύλου ὡς οἰκιστοῦ παραδόσεως, ὅπως ἐπιβεβαιωθῇ τὸ ψευδὲς αὐτῆς.

Ὁ περὶ Αἰνείου λόγος ἐπλάσθη ἐκ παραγόντων πολλῶν. Ἐξ ἑνὸς μὲν συνετέλεσεν εἰς δημιουργίαν αὐτοῦ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ αἴτιον, ἐξ οὗ συνεδυάσθη πρὸς τὸν τρωικὸν πόλεμον ἡ κτίσις ἄλλων πόλεων τῆς Ἰταλίας, ὡς π. χ. τοῦ Τούσκλου καὶ τοῦ Παταβίου, ὧν οἰκισταὶ ἐπλάσθησαν ὁ Τηλέγονος καὶ Ἀντήνωρ[2]· ἦτο δὲ τοῦτο ἡ πολύκροτος φήμη, ἣν ἀπέκτησεν ὁ πόλεμος ἐκεῖνος διὰ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, καὶ ἡ εἰς τὸν τρωικὸν κύκλον εἰςαγωγὴ τῆς Δύσεως διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν παριστάνετο ἀκολουθήσας ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὸν νόστον αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου δὲ συνέδραμον πρὸς διάδοσιν τοῦ θρύλου ἐκείνου αἱ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἰδίως δ' ἡ Κύμη, ἥτις οὐ μόνον ἦτο ἡ πασῶν ἀρχαιοτάτη, ἀλλὰ καὶ κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχεν οἰκισθῇ. Καὶ αἱ μὲν ἀποικίαι ἐκεῖναι ἕκασται ἀπέβησαν κέντρα διαδίδοντα τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης *Αἰνειάδος*, θεᾶς τῶν ναυτιλλομένων, πρὸς ἣν στενῶς συνεδέετο ὁ περὶ Αἰνείου λόγος, τὸ δὲ χρηστήριον τῆς Κυμαίας Σιβύλλης ἀπέβη τὸ κέντρον τὸ διασπεῖρον τοὺς αἰσίους ἐκείνους χρησμούς, δι' ὧν ἡ θρησκεία τῆς τρωικῆς Ἀφροδίτης παρεμύθει τὸν οἶκον τῶν Αἰνειαδῶν ἐν τῇ φυγῇ αὐτοῦ. Ἤδη ἐν τῇ Ἰλιάδι γί-

[1] Antigonus, Italicae historiae scriptor ait, Romum quemdam nomine, Jove conceptum, urbem condidisse in Palatio, Romae eique dedisse nomen. **Φῆστος** ἐν λ. Romam.

[2] Τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος πολλαὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ ἑταίρων τοῦ Ὀδυσσέως· οὕτω τοῦ μὲν Μεταπόντου οἰκιστὴς ἐθρυλεῖτο ὁ Νέστωρ, τοῦ Τάραντος ὁ Διομήδης κτλ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νονται ὑπαινιγμοὶ περὶ τῶν θεσφάτων ἐκείνων τῶν λεγόντων, ὅτι εἰς τοὺς γόνους τοῦ Αἰνείου ἐπεφυλάσσετο νέον καὶ λαμπρὸν μέλλον, ἐν ᾧ ὁ οἶκος τοῦ Πριάμου προωρίζετο εἰς ὄλεθρον[1]. Εἰς τὴν ἐπαγγελίαν δὲ ταύτην μέλλοντος ἐνδόξου ἐπιφυλασσομένου εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Αἰνείου ἀναφέρεται ἡ γένεσις τῆς παραδόσεως περὶ τῆς Ῥώμης ὡς τρωικῆς ἀποικίας.

Ὅτε ἡ Ῥώμη, γενομένη ἤδη κυρία τῆς Ἰταλίας, ἀνέλαβε τὸν πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Μεσογείου, τὴν Καρχηδόνα, μέγαν ἀγῶνα, ὅςτις ἔμελλε νἀνοίξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς κοσμοκρατορίας, δὲν ἠδύνατο πλέον νἀρκεσθῇ εἰς τὴν ταπεινὴν αὐτῆς ἀρχήν, ἣν οὐδὲν ἱστορικὸν μνημεῖον διεφώτιζέ πως, ἧς ἀβεβαίας μόνον καὶ πενιχρὰς διέσωζεν ἀναμνήσεις. Πόλις διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ λαοῦ αὐτῆς ἀνελθοῦσα εἰς βαθμὸν δυνάμεως οὕτω μέγαν, ὤφειλε νὰ εἶνε ὑπερήφανος ἐπὶ τῇ ἀρχῇ αὐτῆς οὐχ ἧττον ἢ ἐπὶ τῷ μεταγενεστέρῳ μεγαλείῳ. Ἐν ἐκείνῳ λοιπὸν τῷ χρόνῳ οἱ περὶ Αἰνείου λόγοι ἦσαν διαδεδομένοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐφέρετο ἀνὰ τὰ στόματα τῶν λαῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, οἵτινες ἐλάτρευον αὐτὸν ὡς ἥρωα ἐπιχώριον. Ἀπ' ἐκείνου ἐκαλοῦντο πόλεις καὶ νῆσοι· ἐκείνου πυκνὴ ἐγίνετο μνεία ἐν τοῖς σιβυλλείοις βιβλίοις, ἅτινα παρὰ τῶν Σιβυλλῶν τῆς τρωικῆς Γέργιθος καὶ τῶν ἰωνικῶν Ἐρυθρῶν εἶχον συλλέξει τοὺς χρησμοὺς τοὺς προλέγοντας μέλλουσαν δόξαν ἐπιφυλασσομένην εἰς τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ. Τὰ βιβλία ἐκεῖνα εἶχον ἤδη ἀπὸ αἰώνων γείνει κτῆμα ῥωμαϊκόν, ἡ δὲ Ῥώμη, παραλαβοῦσα αὐτά, τὰ περιέβαλε διὰ μεγάλου σεβασμοῦ, καὶ ἐνεπιστεύθη τὴν φύλαξιν αὐτῶν εἰς εἰδικοὺς ἱερεῖς[2]. Εἰς τὰ βιβλία δ' ἐκεῖνα προσέφευγεν ἡ πολιτεία ἐν ἡμέραις συμφορῶν, ὅπως ἀρυσθῇ ὁδηγίας περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, καὶ εἰς αὐτὰ ἀνέθετε τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Θὰ φανῇ λοιπὸν παράδοξον, ὅτι ἀπ' ἐκείνων τῶν χρη-

---

[1] Ἰλ. Υ 306 κ. ἑ.

ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παῖδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

[2] Οἱ ἱερεῖς οὗτοι ἐκαλοῦντο duoviri sacrorum, ἦσαν δὲ carminum Sibyllae ac fatorum populi romani interpretes (ἑρμηνεῖς τῶν σιβυλλείων ἐπῶν καὶ τῶν θεσφάτων τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου), ὡς τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ antistites Apollinaris sacri caerimoniarumque aliarum (ὑποφῆται τοῦ Ἀπολλωνίου ἱεροῦ καὶ τῶν ἄλλων ἱεροτελεστιῶν) κατὰ τὸν **Λίβιον** (X, 8). Κατὰ δὲ τὸ 387 ἔτος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (367 π. Χ.) κατὰ πρότασιν τῶν δημάρχων Γαΐου Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου Λατερία, τῶν εἰσηγητῶν τῶν Λικινίων καὶ Σεξτίων νόμων, ἔγεινε δεκτὴ εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν σιβυλλείων βιβλίων καὶ ἡ δημοτικὴ τάξις τῶν πολιτῶν· ἔκτοτε δὲ ὁ σύλλογος αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα, ὧν πέντε πληβήιοι καὶ πέντε πατρίκιοι, διὸ καὶ ὠνομάσθησαν decemviri sacrorum.

σμῶν, οὓς ἡ Ῥώμη ἐθεώρει ἤδη ὡς ἰδίους ἑαυτῆς, ἔλαβεν ἡ πολιτεία ἡμέραν τινὰ τὴν ὕλην, ὅπως, ἀπὸ τῆς θεοσδότου ἐκείνης πηγῆς ἀφορμωμένη, ἀναπλάσῃ τοὺς περὶ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως λόγους καὶ παραστήσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀξίαν λαοῦ εἰς ὃν ἡγεμόνες καὶ ἔθνη παρεῖχον φόρον πίστεως καὶ ὑποταγῆς; Διὰ τί τὸ χρηστήριον τὸ ἐρωτώμενον περὶ σωτηρίας ἀπὸ τῶν κινδύνων καὶ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος νὰ μὴ δυνηθῶσι νά το ἐρωτήσωσιν ὅπως μάθωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν καταγωγήν; Ὁ χρησμὸς εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς ἐκγόνους τοῦ Αἰνείου μέλλον ἔνδοξον, τὸ δ' ἐνεστὼς μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἢ ἡ ἐκπλήρωσις τῆς τοιαύτης ἐπαγγελίας. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία Τροία εἶχε πέσει διὰ παντὸς, ὁ δὲ Πρίαμος, ὅστις εἶχεν ἁρπάσει τὸν βασίλειον θρόνον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἐξέτισε διὰ τοῦ ὀλέθρου τοῦ οἴκου του καὶ τῆς πατρίδος τὴν ποινὴν τῆς ἀδίκου αὐτοῦ πλεονεξίας. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη εἶνε τὸ νέον Ἴλιον, ἡ γῆ ἡ ἐπηγγελμένη εἰς τὸν ἀπόκληρον ἥρωα· ἐν αὐτῇ δ' ἐξεπλήρωσαν οἱ οὐρανίωνες τοὺς χρησμοὺς τοὺς ἀγγέλλοντας εἰς τὸν Αἰνείαν μέλλον ἔνδοξον ἐπιφυλασσόμενον εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν μετάθεσις αὕτη τοῦ τρωικοῦ Ἰλίου εἰς τὴν Ῥώμην εἶχεν ἤδη τελεσθῆ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἐννίου, ἀλλ' ἡ περὶ Ῥωμύλου παράδοσις δὲν ἔχει γεννηθῆ ἀκόμη, ἐπειδὴ ὁ Ῥωμύλος εἶνε ἐν τῷ νῷ τοῦ ποιητοῦ, ὡς εἴδομεν, πρὸς μητρὸς ἔγγονος τοῦ Αἰνείου. Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς χρονικῆς σχέσεως τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου ὡς ἐποχῶν χρονολογικῶν δὲν εἶχε γείνει ἀκόμη[1]. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ συμπληρώσωσι τὸ κατόπιν ἀνακαλυφθὲν χάσμα μεταξὺ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας καὶ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἤδη ὁ ἐκ τῶν Ῥοδιῶν τῆς Ἀπουλίας ποιητὴς, ὁ Ἔννιος, ψάλλει, ὅτι ἡ Τροία ἀνεγεννήθη ἐν τῇ Ῥώμῃ (in Troja Roma revixsit).

Ἤδη δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον βλέπομεν τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν ἀνυψοῦσαν εἰς δόγμα ἐθνικὸν τὴν ἀπὸ τῶν Τρώων καταγωγήν. Ἡ σύγκλητος, παρακληθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ

[1] Ἡ ρωμαϊκὴ χρονολογία ἤρξατο ἔχουσα βάσεις ἀσφαλεῖς μόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης. Πρὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου ὑπελογίζοντο δύο μὲν αἰῶνες, ἕκαστος ἐξ ἐτῶν ἑκατὸν εἴκοσιν, διὰ τὴν βασιλείαν, καὶ εἷς διὰ τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν (240+120=360 π. Χ.). Ὅτε δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν τοὺς χρονολογικοὺς πίνακας τοῦ Ἐρατοσθένους, δι' ὧν ὁ τρωικὸς πόλεμος προσεγράφετο εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα (1194-1184 π. Χ.), ἤγαγον τὸ χρονολογικὸν αὐτῶν σύστημα εἰς συνδυασμὸν πρὸς τὴν χρονολογίαν ἐκείνην, παρεισάγοντες μεταξὺ τοῦ Αἰνείου καὶ τοῦ Ῥωμύλου σειρὰν βασιλέων τῆς Ἄλβας. Ἄρχεται δ' ἡ χρονολογία ἀπὸ κτίσεως τῆς Ῥώμης, ἡ ἄλλως καπιτωλίνη λεγομένη, τὸ ἔτος 754 π. Χ.

πολέμου νἀποστείλῃ εἰς αὐτοὺς βοήθειαν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, πρὸς οὓς τότε ἐπολέμουν τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, ἀπήντησεν, ὅτι παρέχει τὴν ζητουμένην ἐπικουρίαν ὡς δεῖγμα εὐχαριστίας πρὸς λαόν, οὗ οἱ πρόγονοι εἶχον ὑπάρξει οἱ μόνοι τῶν Ἑλλήνων οἱ μὴ μετασχόντες τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Τροίας, τῆς μητροπόλεως τῆς Ῥώμης. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δ' ἐκείνης εἶνε συνεχεῖς αἱ ἐπιδείξεις εὐνοίας καὶ προστασίας ἣν παρέχει ἡ Ῥώμη εἰς τὴν ὑποτιθεμένην αὐτῆς μητέρα. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἀποδέχεται τὴν φιλίαν τοῦ Σελεύκου ὑπὸ τὸν ὅρον νἀπαλλάξῃ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος τῆς Συρίας τοὺς Τρῶας ἀπὸ παντὸς φόρου, ὁ δὲ Φλαμινῖνος, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κήρυξιν τῆς ἐλευθερίας τῶν ἑλληνίδων πόλεων, στέλλει ἀναθήματα εἰς τοὺς Διοσκούρους καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ὡς ἐκ μέρους τῶν *Αἰνειαδῶν*, ἐννοῶν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τοὺς Ῥωμαίους.

Ἡ Ῥώμη λοιπὸν εἶχεν εὕρει κτίσιν ἀνταξίαν τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. Ὡς δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ Αἰνείου καταγωγὴ τῶν Ῥωμαίων εἶχε πλασθῆ πρὸς κορέσμὸν τῆς ἀγερωχίας λαοῦ κατακτητικοῦ, οὕτω βλέπομεν ἕνα τῶν ῥωμαϊκῶν οἴκων ἀντεχόμενον πονηρῶς τῆς εἰς τὸν Αἰνείαν ἀναφορᾶς τοῦ γένους πρὸς νομιμοποίησιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ σφετερισμοῦ τῆς ἀρχῆς. Ὁ Ἴουλος[1], υἱὸς τοῦ Ἀσκανίου καὶ ὡς τοιοῦτος ἔγγονος τοῦ Αἰνείου, ὑπῆρξεν ἰσχυρὸν ὄργανον εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, ὅπως παραστήσῃ τὸν οἶκον αὐτοῦ ἔχοντα ῥίζαν ἐκ θεῶν καὶ χαρακτηρίσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον σφετερισμὸν τῆς ἀρχῆς ὡς τὴν ἀνάληψιν δικαιώματος ἀναπαλλοτριώτου, χορηγηθέντος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν οὐρανιώνων. Καὶ ὁ μὲν Βιργίλιος ἀφιέρωσε τὴν μοῦσαν αὐτοῦ εἰς τοῦτο τὸ ἐπίπλαστον ἐπινόημα, ἡ δὲ Ῥώμη ἔλαβε τἀντίποινα τῆς ἀλαζονίας τῆς ἐμπνευσάσης τοὺς περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς ὑπερφιάλους μύθους, ἀποβαλοῦσα τὴν ἐλευθερίαν.

---

[1] Ῥητέον ἐν τούτοις, ὅτι ὁ Ἴουλος ἐκεῖνος ἀργὰ μόνον εἰσήχθη εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν Αἰνειαδῶν. Ἴσως δὲ καὶ προῆλθεν ἐκ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἴλου, ὡς καλεῖται υἱός τις τοῦ Αἰνείου, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας πατρίδος, τοῦ Ἰλίου. Μεταβληθέντος δὲ τοῦ Ἴλου εἰς Ἴουλον, ἡ Ἰουλία γενεὰ ἀπέκτα γενάρχην θεῖον καὶ συνέδεε τὴν καταγωγὴν αὐτῆς πρὸς τὴν μυθικὴν γένεσιν τῆς Ῥώμης. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ περιώνυμος ἔπαινος τῆς Ἰουλίας γενεᾶς ὁ ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ ἐγκωμίῳ τῆς θείας αὐτοῦ, τῆς χήρας τοῦ Γαΐου Μαρίου. Amitae meae Juliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum divis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii reges quo nomine fuit mater; a Venere Julii, cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas regum qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges. **Σουητωνίου** Caes. 6.

Αι εθνικαι φυλαι. — Ἀλλ' ἡ Ῥώμη δὲν ὑπῆρξε μόνον τῶν Λατίνων κτίσμα. Ἂν ἀκούσωμεν καὶ τὴν παράδοσιν, οἰκισταὶ αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν μόνοι οἱ Λατῖνοι, μάλιστα δ' ἀπετέλεσαν τὸ μικρότατον μέρος κατά τε τὴν κτίσιν τῆς πόλεως καὶ κατὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ πρώτου λαοῦ τῆς Ῥώμης. Ἀληθῶς ἡ παράδοσις παριστάνει τὸν λαὸν τοῦτον διῃρημένον εἰς τρεῖς φυλάς, ὧν μία μὲν λατινική, ἡ δὲ δευτέρα σαβινικὴ καὶ ἡ τρίτη τυρρηνική· καλεῖ δὲ τοὺς μὲν τὴν πρώτην ἀποτελοῦντας *Ῥάμνητας (Ramnenses)*, τοὺς τὴν δευτέραν *Τιτιείους* ἢ *Τατιείους (Titienses* ἢ *Tatienses)* καὶ τὴν τρίτην *Λούκερας (Luceres)*[1]. Ἀλλ' εἰς μάτην ἠθέλομεν ζητήσει νὰ φωτισθῶμεν ἐκ τῶν τριῶν τούτων ὀνομάτων περὶ τῆς ἐθνικῆς συστάσεως τῶν τριῶν φυλῶν. Τὰ κύρια ταῦτα ὀνόματα, ἐπιζήσαντα εἰς τὰς καταστροφὰς τῶν ἀρχικῶν ἰδιωμάτων, περιεσώθησαν δίκην αἰνίγματος οὐ μόνον ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ φιλολογικοῦ. Καὶ ἡ μὲν φιλολογία, ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὰ ἀφ' ἑαυτῆς, ζητεῖ ἐπικουρίαν παρὰ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ αὕτη πάλιν ἐπικαλεῖται παρὰ τῆς γλωσσολογίας φῶς ἐν μέσῳ τοῦ τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα περιβάλλοντος σκότους. Ἡ δὲ σήμερον παρεχομένη εἰς αὐτὰ ἑρμηνεία παριστάνει αὐτὰ ὡς ἐπίθετα περιελθόντα εἰς σημασίαν οὐσιαστικοῦ μᾶλλον ἢ ὡς ὀνόματα κύρια, ἐπειδὴ τὸ μὲν *Ramnenses* σημαίνει τοὺς ταχεῖς ἢ βιαίους, τὸ δὲ *Titienses* τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸ *Luceres* τοὺς λαμπρούς.

Οι Λουκερες. — Οὐδὲν λοιπὸν ἐκ τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων τῶν φυλῶν διδασκόμεθα περὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν συστάσεως. Ἀλλ' ὅμως ἂν οὐδεμία παρουσιάζηται δυσκολία, ὅπως ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ μὲν πρώτη φυλὴ ὑπῆρξε λατινική, ἡ δὲ δευτέρα σαβινική, τὰ πάντα ἄγουσιν εἰς ἀπόρριψιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Λουκέρων ὑπῆρξε τυρρηνική. Ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰς παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Λουκέρων, αἵτινες θὰ ἤρχουν νὰ καταστρέψωσι τὸ κῦρος αὐτῆς. Ἐξετάσωμεν δὲ μόνον τὰ ἐπακόλουθα, ἅτινα ἤθελεν ἀναγκαίως συνεπιφέρει ἡ ὑπόθεσις, ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ συμμετέσχον κατ' ἀναλογίαν τῆς συνθέσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ γλῶσσα ἡ λατινικὴ ἔπρεπε νὰ παρέχῃ τὴν κλεῖδα πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν τυρρηνικῶν ἐπιγραφῶν, καὶ αὐτὴ δ' ἐκείνη ἔπρεπε νὰ περιέχῃ τοσοῦτον πλῆθος λέξεων τυρρηνικῶν, ὥστε νὰ

[1] Παρὰ **Πλουτάρχῳ** ἐν Βίῳ Ῥωμύλου 20 λέγεται· ***φυλὰς δὲ τρεῖς καταστήσαντες ὠνόμασαν τοὺς μὲν ἀπὸ Ῥωμύλου Ῥαμνήνσης, τοὺς δὲ ἀπὸ Τατίου Τατιήνσης, τρίτους δὲ Λουκερήνσης διὰ τὸ ἄλσος, εἰς ὃ πολλοὶ καταφυγόντες, ἀσυλίας δεδομένης, τοῦ πολιτεύματος μετέσχον· τὰ δ' ἄλση λούκους ὀνομάζουσιν.*** Ἀλλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παρεχομένων τούτων τύπων δὲν δύναται νὰ γείνῃ εὔκολος χρῆσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ διὰ τὸ δύσκλιτον.

προςλαμβάνῃ τὸν χαρακτῆρα γλώσσης μικτῆς ἢ γλώσσης συγκειμένης ἐκ δύο ὀργανισμῶν διαφόρων. Ἀλλ' οὔτε ἡ λατινικὴ βοηθεῖ εἰς ἑρμηνείαν τῆς τυρρηνικῆς, οὔτ' ἐν τῇ ὀργανικῇ συστάσει τῆς γλώσσης τοῦ Λατίου παρουσιάζεται ἴχνος τι μίξεων ἑτερογενῶν, ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ εἰδικὸς χαρακτὴρ τῆς λατινικῆς εἶνε ἡ ἔκτακτος ἀναλογία ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς γλώσσης, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὸ ὁμογενὲς τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῆς.

Ἡ γειτονία τῆς Τυρρηνίας πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ τὸ Λάτιον παρέσχεν ἀφετηρίαν εἰς πολλὰς εἰκασίας περὶ τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἐξήσκησαν ἐπὶ τὴν Ῥώμην οἱ Τυρρηνοί. Ἐκ δὲ τοῦ στοιχείου ὅπερ ὑπετέθη παρασχεθὲν ὑπὸ τοῦ τυρρηνικοῦ λαοῦ εἰς συγκρότησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἀφωρμήθησαν εἰς εὕρεσιν ἰχνῶν τῆς ἐπιδράσεως ἐκείνης ἐν τῇ λατρείᾳ, ἐν τοῖς θεσμοῖς καὶ ἐν τοῖς ἐθίμοις τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ ὅτι μὲν ἡ γειτονία ἀναγκαίως συνεπήνεγκεν ἐπίδρασίν τινα τῶν Τυρρηνῶν ἐπὶ τὴν Ῥώμην, εἶνε εὐλογώτατον καὶ φυσικόν, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ Ἐτροῦσκοι ἦσαν ἤδη λαὸς μέγας καὶ ἰσχυρός, ὅτε ἡ Ῥώμη δὲν εἶχεν ἀκόμη κτισθῇ. Ἀλλ' ὅμως ὑπολείπεται νὰ ὁρισθῇ τὸ μέτρον τῆς ἐπιδράσεως ἐκείνης, ἐπειδὴ δὲν ἀρκεῖ πρὸς καθορισμὸν αὐτῆς μόνον τὸ γεγονὸς τῆς γειτονίας. Πρὸς τοῦτο δ' εἶνε ἐπωφελὲς νὰ διακριθῶσιν αἱ διαφοραὶ αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῶν δύο συνορευόντων λαῶν, διαφοραί, αἵτινες ἦσαν οὕτω βαθεῖαι καὶ αἰσθηταί, ὥστε ἡ Ῥώμη μέχρι τῆς καταχτήσεως τῆς Τυρρηνίας ἐθεώρει τὴν πέραν τοῦ Τιβέρεως χώραν ὡς γῆν ξένην, ἀκόμη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος οἱ Τυρρηνοὶ ἐθεωροῦντο λαὸς βαρβαρικός[1]. Οὕτω δ' οὐ μόνον οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συνείδησιν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς ὑπὲρ τοὺς Τυρρηνούς, ἀλλὰ καὶ ἐθεώρουν αὐτοὺς μετά τινος αἰσθήματος περιφρονήσεως. Τοιαύτης δ' οὔσης τῆς διαθέσεως τῶν πνευμάτων, τὸ γεγονὸς τῆς γειτονίας τῶν χωρῶν δὲν ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ ἐπιδράσεις αἰσθητάς. Καὶ πράγματι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἱεροσκοπίαν, τὴν περὶ τοῦ ἱεροῦ τεμένους καὶ τῆς ἀντιστοίχου διαιρέσεως τοῦ οὐρανοῦ τυρρηνικὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ ἐπίσημα τῶν δημοσίων ἀρχῶν[2], ἐν οἷς πράγμασιν οἱ Τυρρηνοὶ εἶχον ὑπεροχὴν παρὰ πάντων ἀνα-

---

[1] An vos Tusci et barbari auspiciorum populi Romani jus tenetis? **Κικέρ.** De divinatione II, 4, 11.

[2] Οἱ ἱεροσκόποι ἐλαμβάνοντο παρὰ Ῥωμαίοις πάντοτε ἐκ τῆς Τυρρηνίας. Ἐγίνετο δ' αὐτῶν χρῆσις ἐν Ῥώμῃ πρὸς τρεῖς σκοπούς, πρὸς ἐξέτασιν τῶν σπλάγχνων τῶν ἱερείων, πρὸς πρόκλησιν διοσημιῶν καὶ πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῶν. Ἡ δὲ περὶ ἱεροῦ τεμένους τυρρηνικὴ διδασκαλία (ἴδ. σ. 12 σημ. 1) ἐφηρμόζετο κατὰ τὴν κτίσιν ναῶν καὶ πόλεων, ἐν τῇ καταμετρήσει τῶν γαιῶν καὶ ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν στρατοπέδων. Τέλος δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβον παρὰ τῶν Τυρρηνῶν τὰ ἐπί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γνωριζομένην, δὲν ὑπάρχει πλὴν τούτων ἴχνος τι τυρρηνικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τὴν Ῥώμην.

Ἀλλ' ἀπορριπτομένης τῆς ἐκ Τυρρηνῶν καταγωγῆς τῶν Λουκέρων, ἀναγκαίως πρέπει νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ φυλὴ αὕτη ἦτο λατινικὴ ὡς καὶ ἡ τῶν Ῥαμνήτων. Ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτῆς ὡς τελευταίας τῶν τριῶν φυλῶν ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ Λούκερες εἰςῆλθον ἀργότερον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κοινότητα. Ἤδη δὲ εἶχεν ἐπέλθει ἡ συνένωσις τῶν Ῥαμνήτων καὶ τῶν Τιτιείων, ἐκείνων μὲν καταλαβόντων τὸν Παλατῖνον λόφον, τούτων δὲ τὸν Κυρινάλιον καὶ τὸν Καπιτώλιον, ὅτε οἱ Λούκερες μετέβησαν πρὸς ἐγκαθίδρυσιν ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου. Ἡ δ' ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο ἄλλας φυλὰς ὑποδεεστέρα θέσις, ἐν ᾗ εὑρίσκομεν αὐτοὺς κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐμφάνισιν, δεικνύει καὶ ὅτι ἡ ἐγκαθίδρυσίς των δὲν προῆλθεν ἐκ πρωτοβουλίας ἑαυτῶν, ὡς εἶχον προέλθει αἱ ἐνοικήσεις τῶν δύο πρώτων φυλῶν. Λαὸς κατακτητικὸς δὲν μετέχει πολιτικῆς τινος κοινότητος μετὰ δικαίων ἠλαττωμένων, ἂν μὴ ἀναγκασθῇ εἰς τοῦτο ὑπὸ δυνάμεως ὑπερτέρας. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ Λούκερες τὴν ὑποδεεστέραν αὐτῶν θέσιν, ἥτις ἀπέκλειεν αὐτοὺς καὶ αὐτῆς τῆς εἰς τὴν σύγκλητον συμμετοχῆς, ἔστερξαν καταναγκασθέντες μᾶλλον ἢ ἀποδεχθέντες ἑκουσίως ἀπὸ συναινέσεως ἐλευθέρας. Ἀλλ' ἀποδεχόμενοι ὅμως, ὅτι ἡ πρώτη ἐγκατάστασις τῶν Λουκέρων ὑπῆρξε προϊὸν βίας, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὕπαρξιν τῆς τρίτης ταύτης φυλῆς ἄλλως ἢ θεωροῦντες, ὅτι ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἡττημένων κατοίκων τῆς Ἄλβας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ παράδοσις ἐπικυρόνει διὰ τοῦ Λιβίου τὴν εἰκασίαν ταύτην, παριστάνουσα μετοικιζομένους εἰς τὸν Καίλιον λόφον, τὴν ἕδραν τῶν Λουκέρων, τοὺς κατοίκους τῆς Ἄλβας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταστροφὴν τῆς πόλεως αὐτῶν[1]. Ἦσαν δὲ πάντως οἱ πολῖται ἐκεῖνοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, τῶν *λαμπρῶν (illustres)*, ὡς ἀπεκάλουν αὐτοὶ ἑαυτούς· ἐπεφύλαξε δ' εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥώμη θέσιν τιμητικήν, ὅπως δεσμεύσῃ μὲν αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα, ἔχῃ δὲ συμμετόχους ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ γενναίᾳ ταύτῃ συμπεριφορᾷ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἡττημένους Ἀλβανοὺς ἔχομεν τὸ πρῶτον δεῖγμα τῆς πολιτικῆς ἐκείνης συνέσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἥτις θἀποτελέσῃ περισσότερον καὶ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὸ μέλλον αὐτοῦ μεγαλεῖον. Τὸ πρῶτον δὲ νῦν παρίστατο ὁ ἀρχαῖος κόσμος εἰς τὸ θέαμα λαοῦ κατακτητικοῦ, ὅστις ἦτο ἱκανὸς νὰ θυσιάσῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὑπερηφάνειαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ παραβλέψῃ τὰ ἐκ τῆς νίκης

σημα τῶν ὑπάτων αὐτῶν, καὶ δὴ τοὺς δώδεκα ῥαβδούχους, τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, τὸν ἐλεφάντινον δίφρον καὶ τὸ χρυσοῦν διάδημα.

[1] Quum... Coelium montem Albani implessent. **Λιβίου** I, 33.

ἀπορρέοντα δικαιώματα. Ἡ δ' ἀξία θαυμασμοῦ σύνεσις αὕτη, ἣν βλέπομεν νῦν ἐπιδεικνυομένην πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, θἀποβῇ ἐν τῷ μέλλοντι ὁ κανὼν τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς τῆς συγκλήτου πρὸς τοὺς ἡττημένους καὶ θὰ παράσχῃ τὴν κλεῖδα πρὸς λύσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος τοῦ μείναντος ἀλύτου μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς Ῥώμης, πῶς δύνανται νὰ συγκρατῶνται τὰ κράτη μετὰ τὴν διὰ τῶν ὅπλων κατάκτησιν αὐτῶν.

Ἀποδεχθέντες δὲ ἤδη τὴν λατινικὴν τῶν Λουκέρων καταγωγήν, ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν αἰτίαν ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ ἰδέα περὶ τυρρηνικῆς αὐτῶν προελεύσεως ἡ κρατοῦσα παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῶν Ῥω-

Ἀρχαιότροπον κοσμητικὸν ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς.

μαίων. Δύο στοιχεῖα συνέδραμον ὅπως ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο. Καὶ τὸ μὲν ἕτερον αὐτῶν εἶνε ἡ ἀναλογία ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τοῦ ὀνόματος τῆς τρίτης φυλῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν *λουκουμώνων*, δι' οὗ οἱ Τυρρηνοὶ ἐκάλουν τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Καιλίου λόφου ἠθέλησαν νὰ ἐξηγήσωσιν ὡς προερχόμενον ἀπὸ Τυρρηνοῦ τινος ἡγεμόνος, καλουμένου Καιλίου Οὐιβέννα, ὅστις κατά τινας μὲν ἐπὶ τοῦ Ῥωμύλου, κατ' ἄλλους δ' ἐπὶ Ταρκυνίου Πρίσκου καθιδρύθη μετὰ μεγάλου πλήθους συμπολιτῶν ἐν τῇ Ἑπταλόφῳ, διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα Λούκερες, ὅπερ ἔφερον οἱ κάτοικοι τοῦ Καιλίου λόφου, ἐξηγήθη ἐκ τῆς προσηγορίας λουκούμωνος ἣν ἔφερεν ὁ Οὐιβέννας. Ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Κικέρων[1], μετέβαλον τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ λουκούμωνος εἰς κύριον ὄνομα, καὶ συνέταξαν ἐκ τοῦ Τυρ-

[1] De Republica II, 8.

ρηνοῦ Λουκούμωνος, τοῦ Σαβίνου Τίτου Τατίου καὶ τοῦ Λατίνου Ῥωμύλου τριάδα, ἐξ ἧς παρέστησαν κληθείσας τὰς τρεῖς φυλὰς τὰς ἀποτελεσάσας τὸν πρῶτον ρωμαϊκὸν λαόν. Ἀλλὰ περὶ τούτου παρατηρητέον, ὅτι γλωσσολογικῶς οὐδὲν μὲν παρακωλύει τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐκ τοῦ Τίτου Τατίου καὶ τοῦ ὀνόματος Λουκούμωνος παραγωγὴν τῶν ὀνομάτων τῶν Τιτιείων καὶ Λουκέρων, ἀλλὰ κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ γείνῃ ἀποδεκτὴ ἡ παραγωγὴ τῶν Ῥαμνήτων ἀπὸ τοῦ Ῥώμου ἢ Ῥωμύλου, ἅτε τῶν δύο ὀνομάτων προερχομένων ἐκ ριζῶν παντελῶς διαφόρων.

Τὸ δὲ ἄλλο στοιχεῖον τὸ συντελέσαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν Λουκέρων ὡς φυλῆς τυρρηνικῆς ἀπορρέει ἐκ τοῦ πραγματισμοῦ τοῦ δεσπόζοντος καθ' ὅλην τὴν γένεσιν τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως. Τοὺς δημιουργοὺς αὐτῆς δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ῥώμη ἦτο ἐκτισμένη ἐν μέσῳ τριῶν ἐθνῶν γειτόνων μέν, ἀλλὰ πολεμίων πρὸς ἄλληλα. Ἐκ δὲ τῆς παρατηρήσεως τοῦ γεγονότος ἐκείνου προῆλθε τὸ πλάσμα, ὅτι πάντα ἐκεῖνα τὰ ἔθνη συμμετέσχον τῆς ἱδρύσεως πόλεως ἀνεξαρτήτου, συνδεομένης πρὸς πάντας τοὺς ἀποτελέσαντας αὐτήν, μὴ ἀνηκούσης δὲ ἰδίως εἰς ἓν μόνον αὐτῶν τμῆμα.

Κατὰ ταῦτα οἱ Ῥάμνητες καὶ οἱ Τιτίειοι εἶνε οἱ μόνοι πρόγονοι τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Καὶ τοὺς μὲν Ῥάμνητας, Λατίνους ὄντας, εὑρίσκομεν καθιδρυμένους ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου, τῆς κοιτίδος τῆς μελλούσης Ῥώμης, εἰς ὃν ἀργότερον προστίθεται ὁ Καίλιος λόφος, ὅπως ξενίσῃ τοὺς πατρικίους τῆς καταστραφείσης Ἄλβας. Τοὺς δὲ Τιτιείους, ὄντας Σαβίνους, εὑρίσκομεν οἰκοῦντας ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου, οὓς θὰ πληρώσωσι μνημείων τῆς ἑαυτῶν θρησκείας. Ἐκεῖ θὰ ἐγερθῶσιν οἱ ναοὶ τοῦ Κυρίνου καὶ τοῦ Σήμωνος Σάγκου[1], τῆς Φλώρας, τῆς Ὑγιείας *(Salus)* καὶ τοῦ Ἡλίου *(Sol)*, τὸ δὲ *ἀρχαῖον Καπιτώλιον (Capitolium vetus)* θὰ παράσχῃ εἰς τὴν λατρείαν τῆς μεγάλης τριάδος τοῦ Διός, τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἕδραν ἀνταξίαν τοῦ μεγαλείου αὐτῶν, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου θὰ ἐγερθῇ ὁ ναὸς τοῦ διδύμου Ἰανοῦ *(Janus Geminus)* τοῦ μυστικῶς καὶ συμβολικῶς ἐκδηλοῦντος τὴν εἰς ἕνα λαὸν ἕνωσιν τῶν δύο φυλῶν, τῆς λατινικῆς καὶ τῆς σαβινικῆς. Ἦσαν δὲ τὰ δύο ἐκεῖνα ἔθνη ἐκ φύσεως πεπλασμένα ὅπως συμπληρώσωσιν ἀμοιβαίως ἄλληλα. Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς θὰ προσλάβῃ ἀπὸ τοῦ σαβινικοῦ στοιχείου τὴν λιτότητα, τὸ φιλόθρησκον, τὸ αὐστηρὸν τῶν ἠθῶν, τὴν ἀρχὴν τῆς *πατρικῆς ἐξουσίας (patria potestas)*. Εἶνε δὲ ταῦτα ἡ ἐκ γρανίτου βάσις καὶ ὁ συμπαγὴς πηλὸς ὃν οἱ Σαβῖνοι προσήνεγκον εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς ρω-

[1] Ὁ Semo Sancus τῶν Σαβίνων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Deus Fidius τῶν Ῥωμαίων, ὃν οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν Πίστιον Δία. Ὁ δὲ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐσώζετο μέχρι τοῦ ϛ' μ. Χ. αἰῶνος.

μαϊκῆς δυνάμεως[1]. Καὶ ἡ μὲν ρωμαϊκὴ ἀριστοκρατία ἀπετύπωσε τὸν σαβινικὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ πληθὺς τὸν λατινικόν. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν ἐν τοῖς διαφόροις τούτοις χαρακτῆρσι ποικιλίαι, ἀλλ' ὄχι καὶ συγκρούσεις. Παρὰ μὲν τῷ Σαβίνῳ ἐπικρατεῖ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα, παρὰ δὲ τῷ Λατίνῳ τὸ πνεῦμα τῆς ἀναπτύξεως. Ἀλλ' οὔτ' ἐκεῖνο εἶνε ἄκαμπτον, οὔτε τοῦτο ἀνατρεπτικὸν τοῦ καθεστῶτος. Οὕτω δ' ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς λατινικῆς εὐκινησίας καὶ τῆς σαβινικῆς μονιμότητος ἐπήγασεν ἡ βραδεῖα ἐκείνη, ἀλλὰ συνεχὴς ἀνάπτυξις τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἥτις κατέστησεν αὐτὴν τὸ μέγιστον πολιτικὸν δημιούργημα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ[2].

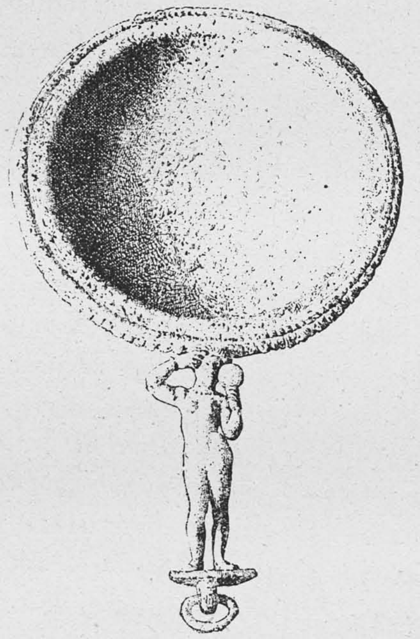

Τυρρηνικὸν κάτοπτρον.

[1] Αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶξευρον ὁποίαν πολύτιμον κληρονομίαν εἶχε λάβει ἡ Ῥώμη παρὰ τῶν Σαβίνων. Sabinorum mores populum Romanum secutum Cato dicit. **Σέρβιος** εἰς Βιργ. Αἰν. VIII, 638.

[2] Ἴδ. Schwegler Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 245-248 καὶ P. Devaux Etudes politiques sur les principaux événements de l'histoire romaine. Paris. 1880. Τόμ. Α' σ. 21 κ. ἑ.

Ὁ Βίκτωρ Duruy παρατηρεῖ ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης Histoire Romaine (σ. VI), ὅτι «ἐν τῷ ρωμαϊκῷ πολιτεύματι ἡ μὲν **ὑπατεία** ἀντεπροσώπευε τὴν ἑνότητα ἐν τῇ διοικήσει, ἡ δὲ **σύγκλητος** τὴν πεῖραν ἐν τῇ κυβερνήσει, ὁ δὲ **δῆμος** τὴν δύναμιν ἐν τῷ πράττειν. Διὰ δὲ δικαίας καὶ ἀμοιβαίας χαλιναγωγίας τῶν τριῶν τούτων ἐξουσιῶν πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ κράτους, στρατευθεῖσαι ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατ' ἀλλήλων, κατέληξαν τέλος εἰς αἰσίαν ἰσορροπίαν, ἕνεκα δὲ ταύτης συνέδραμον πᾶσαι μετὰ ζήλου ἀκρατήτου εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, τὸ μεγαλεῖον τῆς πολιτείας.»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

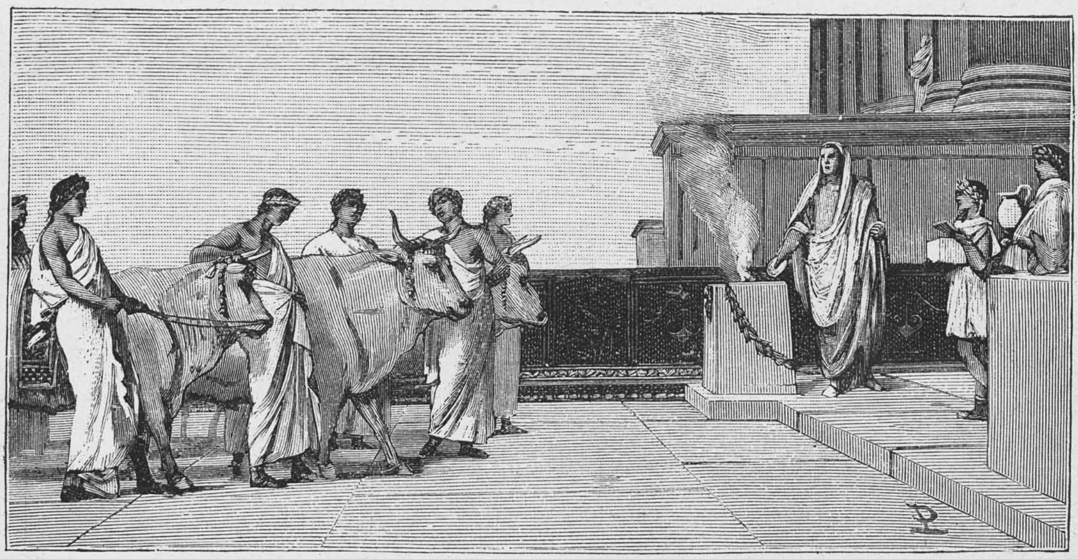

Θυσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΡΩΜΗ ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ.

Ὁ περὶ Ῥωμύλου μῦθος. — Νουμᾶς Πομπίλιος. — Τύλλος Ὁστίλιος. — Ἄγκος Μάρκιος. — Οἱ Ταρκύνιοι.

Ο ΠΕΡΙ ΡΩΜΥΛΟΥ ΜΥΘΟΣ. — Κατὰ τὴν παράδοσιν προηγήθη ἐν Ῥώμῃ τῶν χρόνων τῆς ἐλευθέρας πολιτείας περίοδός τις βασιλείας, εἰς ἣν παρέχεται διάρκεια δύο αἰώνων[1]. Ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶνε μᾶλλον μυθικὴ ἢ ἱστορική, ἡ δ' ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένη ὕλη τῶν γεγονότων προέρχεται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ὑποβολιμαίας ἀντιλήψεως, καθ' ἣν ἡ Ῥώμη παρήγαγε πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὕπαρξιν ἐξ ἑαυτῆς. Οἱ πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θεσμοί, τὰ ἔθιμα, τὸ ἔθνος αὐτὸ παρουσιάζονται ὡς γέννημα τῶν ἰδίων αὐ-

[1] Ἑκάτερος τῶν δύο τούτων αἰώνων ὑπολογιστέος εἰς 120 ἔτη. Ἴδ. **Σέρβιον** εἰς Βιργ. Αἰν. IV, 653 καὶ **Κηνσωρῖνον** De die natali XVII, 15· καὶ ὁ **Κικέρων** De Rep. II, 30 ὁρίζει τὴν διάρκειαν τῆς βασιλικῆς περιόδου εἰς ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα.

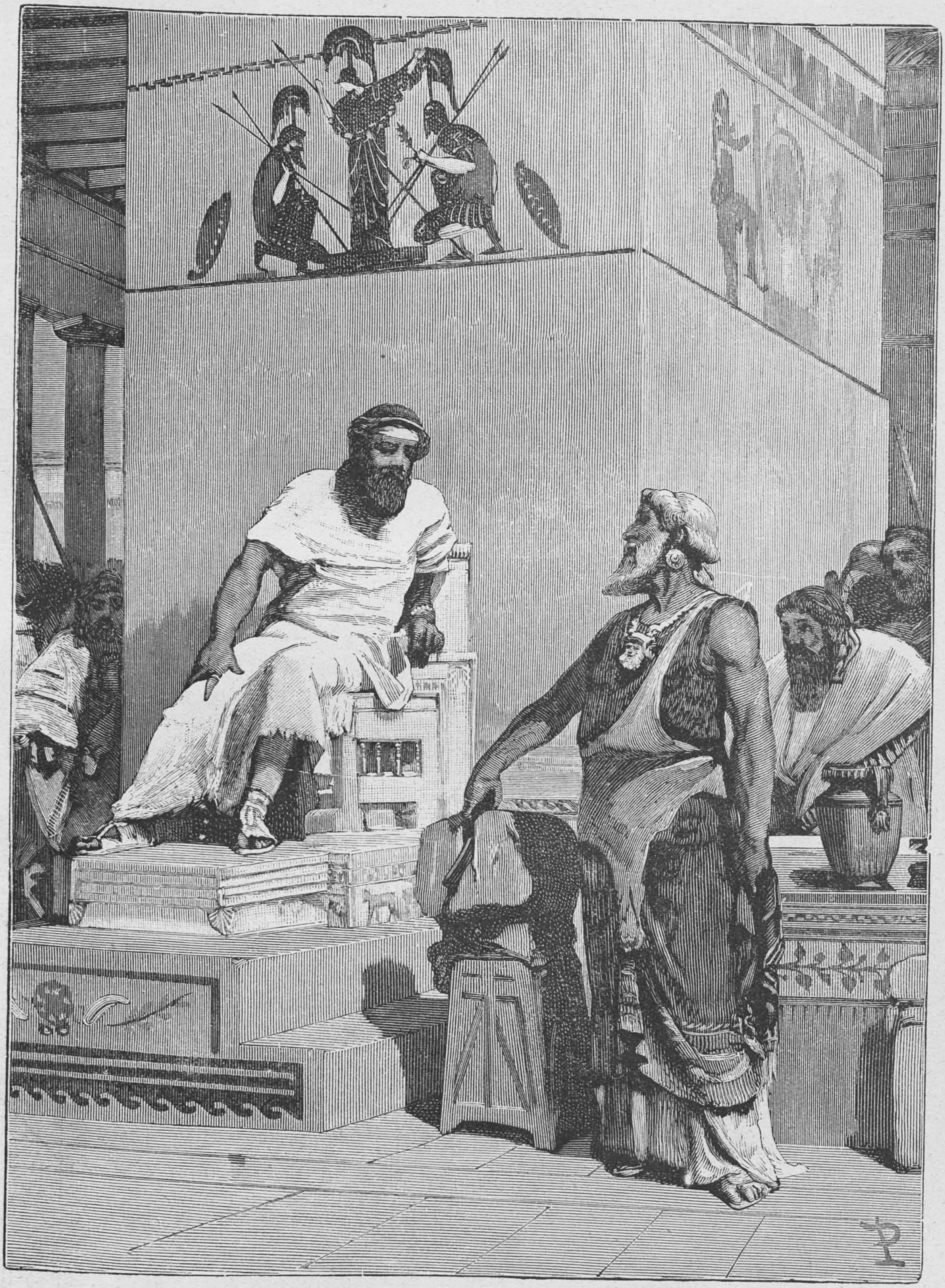

Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ οἰωνοσκόπος Ἄττιος Νέβιος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦ σπλάγχνων. Ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον οἱ πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θεσμοί, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνεκροτήθη τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος, ἔσχον ἴδιόν τινα ἱδρυτήν. Ὁ Ῥωμύλος, ὁ Τίτος Τάτιος, ὁ Τύλλος Ὀστίλιος καὶ ὁ Ἄγκος Μάρκιος εἶνε οἱ ἱδρυταὶ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, διῃρημένης εἰς ἰδίας φυλάς, καὶ τῆς τάξεως τῆς πληθύος. Ὁ Ῥωμύλος εἶνε ὁ εἰσηγητὴς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας (τοῦ *imperium)*, ὁ δὲ Σαβῖνος αὐτοῦ διάδοχος Νουμᾶς εἶνε ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἀρχιερωσύνης *(pontificatus)*. Ἐφαντάζοντο δὲ προηγηθεῖσαν τὴν γέννησιν τοῦ *imperium*, στηριζόμενοι εἰς τὸ πλάσμα, ὅτι τοῦτο, ἅτε ὂν θεσμὸς θεόσδοτος, ἔπρεπε νὰ εἶνε καὶ ἡ νόμιμος πηγὴ πασῶν τῶν ἐξουσιῶν καὶ καθιδρυμάτων, ὥστε καὶ τῆς θρησκευτικῆς λατρείας.

Ἄλλο δὲ ὑποβολιμαῖον πλάσμα τῆς παραδόσεως εἶνε ἡ ἐκ τῆς Ἄλβας προέλευσις τῆς Ῥώμης. Πρὸς δημιουργίαν δ' αὐτῆς ἐπλάσθη δραματικὴ διήγησις ἐνέχουσα στοιχεῖα ὑπερφυσικά. Ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς Ἄλβας Νουμίτωρ ἐκδιώκεται ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ Ἀμουλίου, ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Νουμίτορος Ῥέα Σιλβία καθιεροῦται Ἑστιάς, ὅπως παρεμποδισθῇ ἡ παρ' αὐτῆς παιδοποιία καὶ ἐξασφαλισθῇ οὕτως εἰς τὸν ἐπιβάτην τοῦ θρόνου ἡ ἀτιμωρησία καὶ ἡ μονιμότης. Ἀλλὰ τότε παρεμβαίνει ὁ θεὸς Ἄρης, καὶ ἄρχονται τὰ παράδοξα τὰ περιβάλλοντα τὴν μορφὴν τοῦ Ῥωμύλου ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον δὲν εἶνε ὁ μόνος χαρακτὴρ τῶν περὶ Ῥωμύλου παραδόσεων· καταναγκάζει δὲ εἰς ἐξάρνησιν τοῦ πιστευτοῦ τῶν παραδόσεων τούτων καὶ τὸ ἀσυνάρμοστον τῶν πραγμάτων. Ὁ Ῥωμύλος ἐκεῖνος ὁ καταγαγὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἄλβας τὸν μητροπάτορα Νουμίτορα, ἀντὶ νἀναμείνῃ ὅπως ἔλθῃ ὁ προσήκων χρόνος πρὸς διαδοχὴν αὐτοῦ, καταλείπει βασιλείαν καὶ πατρίδα, ἡγούμενος δ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς φατρίας, ἣν πρότερον αὐτὸς ἐξενίκησε, μεταβαίνει εἰς τὴν Ἑπτάλοφον ὅπως κτίσῃ νέαν πόλιν[1]. Οὕτω λοιπὸν ἡ παράδοσις, θέλουσα νἀναρτήσῃ τοὺς βασιλεῖς τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς δυναστείας τῆς Ἄλβας, δὲν ἀπέφευγε τὴν ἀλογίαν. Ἀρχαῖαι δ' ἀναμνήσεις τῆς Ἑπταλόφου, καὶ ἰδίως ἀρχαῖαι θρησκευτικαὶ λατρεῖαι, ὧν ἡ ἀρχὴ εἶχε πέσει εἰς λησμοσύνην, παρέσχον εἰς τὴν παράδοσιν τὰ στοιχεῖα σειρᾶς ὅλης μυθικῶν πλασμάτων περικαλυψάντων γεγονότα ἱστορικὰ καὶ παριστανομένων ὑπὸ τύπον πραγματικόν. Τὸ δὲ πρῶτον τῶν τοιούτων πλασμάτων εἶνε τὸ περὶ τοῦ *ἀσύλου*.

---

[1] **Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεὺς** (I, 85) λέγει ῥητῶς, ὅτι ὁ Νουμίτωρ ***εὐθὺς ἐπενόει τοῖς μειρακίοις*** (τῷ Ῥώμῳ καὶ Ῥωμύλῳ) ***ἰδίαν ἀρχὴν κατασκευάσαι ἑτέραν πόλιν οἰκίσας. Ἅμα δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν ἐσχηκότος ἀπαναλῶσαί τι καλῶς ἔχειν ᾤετο, καὶ μάλιστα τὸ διάφορον αὐτῷ ποτε γενόμενον, ὡς μὴ δι' ὑποψίας αὐτοὺς ἔχοι.***

Ἀφ' οὗ ἐπλάσθη ἐκ συνθήκης κτίστης τῆς Ῥώμης, ἦτο ἀνάγκη καὶ νὰ ἐξηγηθῇ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐπετεύχθη ὁ οἰκισμὸς τῆς πόλεως. Τὴν δὲ κλεῖδα πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἔδωκεν ὁ ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐπί τινος φάραγγος τοῦ Καπιτωλίου λόφου ἐν μέσῳ δάσους ὑλομανοῦντος ἱδρυμένος ναὸς τοῦ θεοῦ *Vejovis*[1]. Ἦτο δὲ ὁ ἰταλικὸς *Vejovis* θεὸς ἐξιλαστικός, καὶ ἐξεικονίζετο κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ δέσμην βελῶν. Ἦτο δὲ καὶ θεὸς τῶν ληστῶν, δι' οὓς ἐχρησίμευεν ἡ ἐξορία ἀντὶ ἐξιλασμοῦ. Ἐκεῖ λοιπὸν, ἐπ' ἐκείνης τῆς φάραγγος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θεοῦ ἐκείνου παριστάνει ἡ παράδοσις τὸν Ῥωμύλον ἀναπεταννύοντα τὸ ἄσυλον αὐτοῦ. Πλασθέντος δὲ τούτου τοῦ μύθου, ὁ ἄλλος ὁ περὶ τῆς *ἁρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν* παρουσιάζετο ὡς φυσική τις καὶ λογικὴ αὐτοῦ συνέπεια. Ἄνευ γυναικῶν οὐδεμία ἀνθρωπίνη κοινωνία δύναται νὰ συντηρηθῇ, ἄνδρες δὲ λησταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι τὴν συνομολόγησιν γάμων ἐννόμων.

Καὶ ἐν τούτῳ δὲ ἦλθεν εἰς ἐπικουρίαν τῆς παραδόσεως πρὸς ἄρσιν πάσης δυσχερείας ἔθιμον ἀρχαιότατον, οὗ ἠγνοεῖτο ἡ ἀρχή. Ὁ τρόπος καθ' ὃν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἔθος νὰ τελῶσι τοὺς γάμους αὐτῶν παρεῖχε τὴν ὄψιν ἐκβιάσεως. Ἡ παρθένος νύμφη ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τοῦ μητρικοῦ κόλπου, φθᾶσα δ' εἰς τὴν φλιὰν τῆς οἰκίας τοῦ συζύγου, ἀφηρπάζετο ὑπὸ τῶν παρανύμφων, καὶ ἤγετο εἰς τὰ ἔνδον τοῦ οἴκου. Ἀλλ' ἡ ἀπεικασία αὕτη προσποιητῆς βίας, ἥτις ἀπέρρεεν ἐξ αἰσθήματος ὑπερβαλλούσης ἠθικῆς, ἐξηγήθη σκαιῶς ὡς ἀνάμνησις βίας ἀληθοῦς, ἧς δῆθεν ἔγεινε χρῆσις ὑπὸ τῶν πρώτων πατέρων, ὅτε συνῆψαν τοὺς γάμους αὐτῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῶν ἀναμνήσεων περὶ τῶν παλαιοτάτων χρόνων τῆς Ῥώμης τῶν περιελθουσῶν εἰς τοὺς ἐπιγενεστέρους ἐνεφανίζοντο οἱ ἀγῶνες τοῦ Ῥωμύλου πρὸς τὸν Τίτον Τάτιον, τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Σαβίνους, παρεστάθησαν οἱ ἑταῖροι τοῦ Ῥωμύλου ὡς ἁρπάζοντες γυναῖκας τῶν Σαβίνων, ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἁρπαγῆς ἐξηγήθη ἡ αἰτία τῶν πολέμων ἐκείνων.

ΝΟΥΜΑΣ ΠΟΜΠΙΛΙΟΣ. — Ἡ ἔκτασις τοῦ μυθικοῦ στοιχείου, ὅπερ εἴδομεν περιλαμβανόμενον ἐν ὅλῃ τῇ περὶ Ῥωμύλου παραδόσει, ἐλαττοῦται βαθμηδὸν καθ' ὅσον ἀφιστάμεθα ἀπὸ τοῦ φερομένου κτίστου, καὶ ὑποχωρεῖ εἰς τὸ ἱστορικὸν στοιχεῖον. Ἤδη μετὰ τοῦ Νουμᾶ τὸ ὑπερφυὲς παρουσιάζεται μόνον παρέργου δίκην, παρεισάγεται δ' ἐξ ἀνάγκης ἀναποφεύκτου. Τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως ἀποδεχθείσης τὸ πλάσμα, ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ ἔθνους ἐδημιουργήθη διὰ μιᾶς ὑπὸ ἑνὸς θρησκευτικοῦ θεμελιωτοῦ, μὴ θελούσης

---

[1] Ὁ ναὸς τοῦ Vejovis ἦτο ἱδρυμένος ἀκριβῶς μεταξὺ τῶν δύο κορυφῶν τοῦ Καπιτωλίου λόφου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν λεγομένου ***Καπιτωλίου*** (Capitolium) καὶ τῆς ***Ἄκρας*** (Arx).

δὲ νὰ δώσῃ εἰς τοῦτον καταγωγὴν ἐκ θεῶν, μηδὲ δυναμένης νὰ πράξῃ τοῦτο πλέον μετὰ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ῥωμύλου, ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ παραστήσωσι τὸν εἰςηγητὴν τῆς θρησκείας αὐτῶν διδασκόμενον τὸν θεῖον νόμον παρά τινος ὄντος ὑπερφυοῦς, ὅπως οὕτως ἡ θρησκεία, ἅτε μὴ οὖσα δημιούργημα ἀνθρώπινον, τύχῃ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ τηρῆται. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκαλύψεως ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις πάντων τῶν θρησκευμάτων, καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἀπὸ τῆς ἀγρίας καταστάσεως εἰς τὸν πολιτισμὸν μετάβασιν τῶν ἐθνῶν. Ἓν δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀγριότητος τῶν ἠθῶν εἶνε αἱ ἀνθρωποθυσίαι. Ἀλλ' ἰδοὺ βλέπομεν τὴν παράδοσιν διηγουμένην περὶ τοῦ Νουμᾶ, ὅτι, ἑπόμενος εἰς τὴν συμβουλὴν τῆς νύμφης Ἠγερίας, κατέβαλε τὸν Φαῦνον καὶ τὸν Πῖκον, ἀγροίκους θεοὺς τῶν δασῶν, καὶ ἔπεισε τὸν Δία νὰρκεσθῇ εἰς ἁπλοῦν ὁμοίωμα συμβολικὸν τῶν προτέρων ἀνθρωπίνων θυσιῶν. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιβολῆς ἐκείνης τῆς προσγραφομένης εἰς τὸν Νουμᾶν, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ἀπαλλάξας τὴν κατὰ φύσιν θρησκείαν ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ βαρβαρικῶν στοιχείων, ἐπήγασεν ἡ ἰδέα νὰ παραστήσωσι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ὡς μαθητὴν τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ παρ' Ἕλλησι καταπολεμήσαντος τὰς ἀγρίας ἀποπλανήσεις τῶν φυσικῶν θρησκειῶν, εἰ καὶ ἡ ἐκ συνθήκης χρονολογία καθίστανεν ἀδύνατον τὴν σύγχρονον διαβίωσιν τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν [1].

Καὶ ὁ Νουμᾶς λοιπὸν, ὡς ὁ Ῥωμύλος, δὲν εἶνε πρόσωπον ἱστορικὸν, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ κατὰ τοὺς θρύλους παραδόσει τῶν κατ' αὐτὸν διαφαίνονται σαφέστερα καὶ ἀφθονώτερα τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα. Ἡ δὲ κυριώδης ἀλήθεια ἡ ὑπὸ τῶν περὶ Νουμᾶ παραδόσεων ἐπικαλυπτομένη εἶνε ἡ στενὴ ἕνωσις τῶν δύο φυλῶν, τῆς τοῦ Παλατίνου λόφου καὶ τῆς τοῦ Κυριναλίου, ἡ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ἀποδοχῆς τῶν θρησκευτικῶν καθιδρυμάτων ἀλλήλων προελθοῦσα. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ἱστορικὸν κατασκεύασμα τῆς περὶ Ῥωμύλου παραδόσεως συνίσταται εἰς τὴν συνένωσιν τῶν δύο ἐκείνων φυλῶν τὴν πολιτικὴν, οὐδὲν φυσικώτερον τοῦ νὰ καταστήσωσιν ἐξ ὑπαμοιβῆς κοινὰ τὰ καθιδρύματα αὐτῶν τὰ θρησκευτικά. Διότι τότε μόνον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ τελεσφόρος καὶ τελεία ἡ συνένωσις ἐκείνη, ὅταν θὰ ἤθελον ἀφαιρεθῇ ἐκ τοῦ μέσου αἱ διαφοραὶ περὶ τὸ ἱερὸν δίκαιον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι πολυτιμότατον τῶν πατρῴων κλήρων. Ἐπειδὴ δὲ τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὸ πλεῖστον μέρος συνειςήνεγκον οἱ Σαβῖνοι, ἡ παρά-

---

[1] Ὁ **Κικέρων** (De Rep. II, 15) λέγει τὸν Πυθαγόραν ἐλθόντα εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν 62 Ὀλυμπιάδα (532-528 π. Χ.), ἤτοι περὶ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας Ταρκυνίου τοῦ Σουπέρβου. Ὁ δὲ **Λίβιος** (I, 18) ἀναφέρει τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Σερβίου Τυλλίου, Servio Tullio regnante.

δοσις ἐθεώρησεν ὡς εἰςηγητὴν αὐτῶν βασιλέα ἐκ τῆς Σαβίνης μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Λατίου.

ΤΥΛΛΟΣ ΟΣΤΙΛΙΟΣ. — Μετὰ τοῦ τρίτου βασιλέως τῆς Ῥώμης, τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου, ἡ παράδοσις εἰςέρχεται εἰς φάσιν νέαν. Ἡ περίοδος τῆς ἱδρύσεως συνῳδὰ πρὸς τὸ περὶ αὐτῆς πλάσμα ἐτελείωσε, καὶ νῦν ἄρχεται ἡ περίοδος τῆς ἀναπτύξεως. Ἄρα τὸ ὑπερφυὲς δὲν εἶνε στοιχεῖον ἀναγκαῖον τὸ ἑξῆς, ἡ δ' ἔκλειψις αὐτοῦ καθιστάνει διαυγεστέραν τὴν ἱστορικὴν ὑπόστασιν τῆς κατὰ παράδοσιν διηγήσεως.

Τὸ μέγα ἔργον τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου εἶνε ἡ καταστροφὴ τῆς Ἄλβας. Τί ἀπέγεινεν ἡ μοναρχία τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νουμίτορος δὲν γνωρίζει ἡ παράδοσις. Ἐπιτυχοῦσα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἤτοι τῆς ἀπὸ τῆς δυναστείας τῆς Ἄλβας ἐξαρτήσεως τοῦ κτίστου τῆς Ῥώμης, οὐδὲν φροντίζει τὸ ἑξῆς περὶ τῶν Ἀλβανῶν βασιλέων. Ὅταν δὲ καὶ πάλιν ἀναφαίνηται ἡ πόλις ἐκείνη ἀναμιγνυομένη εἰς τοὺς λόγους, ἀναφέρει ἡ παράδοσις ἡγούμενον αὐτῆς Κλοίλιόν τινα, χωρὶς κἂν νὰ γνωρίζῃ ὑπὸ τίνα ἰδιότητα ἦρχε τῆς πόλεώς ἐκεῖνος[1]. Ἴσως δ' ὁ Κλοίλιος ἐκεῖνος οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ὀφείλει δ' ἁπλῶς τὴν γένεσίν του εἰς μῦθον ἐτυμολογικόν, προελθόντα ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅπερ ἔφερεν ἡ Κλοιλία τάφρος *(fossa Cluilia)*, ἧς παρὰ τὰ χείλη παριστάνει ἡ παράδοσις στρατοπεδευούσας τὰς ἀντιπάλους στρατιάς, τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν τῶν Ἀλβανῶν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ αἰφνιδία ἐκ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ ἐξαφάνισις τοῦ ὑποτιθεμένου ἐκείνου ἡγεμόνος, ἣν ἔπλασεν ἡ παράδοσις, ὅπως παρουσιάσῃ ἔπειτα ἀντ' αὐτοῦ τὸν Μέττιον Φουφέττιον, ὃν οἱ ἀρχαιότεροι λόγοι βεβαίως ἀνέφερον ὡς τὸν μόνον ἀντίπαλον τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου. Φανταστικαὶ δὲ πάντως μορφαί, ὁποία ἡ τοῦ Κλοιλίου, ἦσαν καὶ οἱ Ὁράτιοι καὶ Κουριάτιοι, ἀδελφοὶ τρίδυμοι, γεννηθέντες ἐκ μητέρων διδύμων. Ἠθέλησε δ' ἡ παράδοσις διὰ τοῦ ποιητικοῦ τούτου πλάσματος νὰ παραστήσῃ συμβολικῶς τὰς δύο πόλεις, τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἄλβαν, τὰς ὑπὸ τῆς αὐτῆς δυναστείας οἰκισθείσας, καὶ τὰς τρεῖς φυλὰς εἰς ἃς ἐφαντάσθη διαιρούμενον ἑκάτερον τῶν δύο λαῶν.

Ἀλλ' ἂν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον τῆς παραδόσεως ἀποκαλύπτονται παρενθῆκαι μυθικαί, τὸ οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος ἐνέχει ἀναμφιλέκτως ἀξίαν ἱστορικήν. Εἶνε δὲ τοιοῦτον ἡ καταστροφὴ τῆς Ἄλβας, ἣν ἐνήργησεν ἡ Ῥώμη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐβασιλεύετο, πρὶν δῆλα δὴ εἰς τοὺς δύο κοινωνικοὺς θεσμούς, τὴν ἐξουσίαν *(imperium)* καὶ τὴν ἱε-

---

[1] Ὁ **Λίβιος** (I, 23) ἀποκαλεῖ αὐτὸν *βασιλέα*, **Διονύσιος** δ' ὁ **Ἁλικαρνασεὺς** (III, 5) λέγει αὐτὸν ***στρατηγὸν αὐτοκράτορα*** καὶ ὁ **Κάτων** (παρὰ τῷ **Φήστῳ**) παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν προςωνυμίαν ***πραίτωρος***.

ραρχίαν *(pontificatus)* προστεθῇ διὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον. Ἡ δὲ ὕπαρξις τῆς ἀρχαίας μητροπόλεως τοῦ Λατίου ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κολοσσιαίων τειχῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἐπὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους, ἅτινα κατερρίφθησαν κατὰ τὴν προτελευταίαν δεκάδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (1783), ὅπως γείνῃ χρῆσις τῶν ἐξ αὐτῶν λίθων τοῦτο μὲν κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐκτισμένης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ ἐκείνου, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν τοιχοδομίαν τοῦ περιβόλου μοναστηριακοῦ τινος κήπου.

Ἐπακολούθημα δὲ τῆς πτώσεως τῆς Ἄλβας καὶ τῆς εἰς Ῥώμην μεταφορᾶς τῶν Ἀλβανῶν εὐπατριδῶν, συνταχθέντων εἰς νέαν φυλήν, ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ὑπερευδοκίμησις τοῦ σαβινικοῦ στοιχείου ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ, τοῦ ἱερατικοῦ στοιχείου ὑπὸ τοῦ μοναρχικοῦ. Βεβαίως δὲ ἡ σαβινικὴ μερὶς τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης δὲν παρέστη ἀπαθῶς εἰς τὴν μετάθεσιν ταύτην τοῦ κοινωνικοῦ ἄξονος, ἡ δὲ παράδοσις διέσωσε τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀντιδράσεως ἣν ἀντέταξαν οἱ ἱερεῖς, παριστάνουσα αὐτοὺς μεμφομένους τοῦ Τύλλου ὡς ἀμελήσαντος τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς τοῦ Νουμᾶ, ἀναφέρουσα διοσημίας προαγγελλούσας τὴν ἐκδίκησιν τῶν οὐρανιώνων καὶ ἐξεικονίζουσα βίαιον τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου. Ὁ δὲ τοιοῦτος θάνατος καὶ ἡ εἰς τὸν θρόνον μετ' αὐτὸν ἀνάβασις τοῦ Σαβίνου Ἄγκου Μαρκίου μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἐθριάμβευσεν ἡ ἀντίδρασις, εἰς ἣν ἐπεφυλάσσετο κατόπιν ἧττα, καὶ δὴ ὁριστικὴ, διὰ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τῶν Ταρκυνίων.

Αγκος Μαρκιος. — Ἡ παράδοσις, θέλουσα καταφανέστερον νὰ ἐπιδείξῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀντιδράσεως, ὃν εἶχεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἄγκου Μαρκίου ὡς βασιλέως, ἔπλασεν αὐτὸν ἔγγονον τοῦ Νουμᾶ Πομπιλίου. Τοῦτο δὲ οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ παράδοξον καὶ ἀπίθανον, ἂν δὲν προέκειτο περὶ χρόνων, καθ' οὓς τὰ πρόσωπα τὰ ἱστάμενα ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης κοινωνικῆς βαθμίδος εἶνε κεναὶ σκιαὶ, προσωποποιίαι ἰδεῶν μᾶλλον ἢ πρόσωπα ἀληθινὰ καὶ ζῶντα. Ἡ δὲ ἰδέα ἣν ἐκπροσωπεῖ ὁ τέταρτος τῶν βασιλέων τῆς Ῥώμης εἶνε, ὅτι οὗτος, ἀναρρηθεὶς ἐπὶ τὸν θρόνον, ὅπως ἀνορθώσῃ τὴν τήρησιν τοῦ θείου νόμου τὴν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἀμεληθεῖσαν, ὤφειλεν ἀναγκαίως καὶ ἄκων[1] νὰ ἐπιχειρήσῃ σειρὰν ὅλην πολέμων πρὸς τοὺς

[1] Ἡ σαβινικὴ ἀριστοκρατία ἐν τούτοις οὐδέποτε ἀπέδωκε συγγνώμην πρὸς τὸν Ἄγκον, μὴ ἀντιστάντα εἰς τὴν ὤθησιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν διὰ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων. Δύο δὲ στίχοι τοῦ Βιργιλίου διέσωσαν τὴν ἀνάμνησιν τῶν κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου μομφῶν τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ εὐπατριδῶν.

.... Quem (Tullum) juxta sequitur jactantior Ancus,
nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
(Αἰνειάδος VI, 816-7).

γείτονας λαούς, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Λατίνους· ἐπῆλθε δ' ἐκ τούτων τῶν πολέμων διὰ τὴν Ῥώμην ἐπέκτασις τῶν κτήσεων καὶ νέα ἐπαύξησις τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ὡς δὲ βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἡ ἰδέα αὕτη εἶνε φυσικὸν ἐξαγόμενον τῶν συμβάντων τῶν προσγραφομένων εἰς τὸν Τύλλον Ὁστίλιον. Ὁ λατινικὸς πόλεμος ὑπῆρξε συνέπεια τῆς καταστροφῆς τῆς Ἄλβας, προῆλθε δ' οὐ μόνον ἐκ τῆς μεταθέσεως τῆς μητροπόλεως, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐκ νέας πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς διευθύνσεως ἣν ἐπήνεγκεν ἐν Λατίῳ τοιαύτη μεταβολή. Νῦν τὸ πρῶτον παρουσιάζεται ἡ Ῥώμη καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατασκευάσματι τῆς παραδόσεως ὁποία πάντως ὑπῆρξεν ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ἀρχῆς της, ἤτοι κέντρον ἐμπορίου, εἰς ὃ ἐχρεώστει αὐτὴν τὴν ὕπαρξίν της. Ἀληθῶς δ' ἡ παράδοσις προσγράφει εἰς τὸν βασιλέα Ἄγκον τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως Ὠστίας κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως. Ἡ Ὠστία εἶνε διὰ τὴν Ῥώμην ὅ τι διὰ τὰς Ἀθήνας ὁ Πειραιεύς, ἐπίνειον ἅμα καὶ πρόσκοπος αὐτῆς κατὰ τὴν λατινικὴν παραλίαν. Ὅτι δὲ ἡ νέα αὕτη τροπὴ κατ' ἀνάγκην ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἐν ταῖς λατινικαῖς πόλεσι δυσαρεσκείας καὶ ἀντίστασιν εἶνε φυσικώτατον. Πολλοὶ δὲ πάντως ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν Λατίνων οἱ δυσανασχετοῦντες ἐπὶ τῇ μεταπτώσει τῆς ἡγεμονίας τῶν λατινικῶν πόλεων εἰς πόλιν, ἥτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε μείνει ξένη αὐτῆς καὶ εἶχε νοθεύσει τὸν λατινισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς μετὰ τῶν Σαβίνων ἀναμίξεως.

Ὁποῖοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῶν συγκρούσεων καὶ ἀνταγωνισμῶν τούτων προελθόντες καρποί, μανθάνομεν ἐκ δύο γεγονότων. Ἐξ ἑνὸς μὲν πόλεις τινὲς λατινικαί, οἷον τὸ Πολιτώριον, ἐξέλιπον. Ἐξ ἑτέρου δὲ νέα κοινωνικὴ τάξις, μέχρις τοῦ νῦν μόλις που παρατηρηθεῖσα ἐν Ῥώμῃ, τυγχάνει νῦν ἀναπτύξεως ἥτις θὰ ἀναγκάσῃ τὴν βασιλείαν νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ κράτους, ὅπως ἀποτελέσῃ ἐξ αὐτῆς στοιχεῖον δυνάμεως, ἐν ᾧ ἡ τάξις αὕτη, ἀποκλειομένη τῆς πολιτείας, ἠδύνατο νὰ γείνῃ στοιχεῖον ἀναρχίας. Ἡ δὲ νέα αὕτη τάξις εἶνε ἡ ῥωμαϊκὴ πληθύς, ἥτις, ἀναφαινομένη νῦν ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου, εἰσέρχεται εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱεραρχίαν μετὰ δικαίων ὑποδεεστέρων[1], ἀλλὰ προοριζομένη ναὐξήσῃ αὐτὰ μέχρι τοῦ μέτρου τῶν προνομιῶν τῶν τάξεων τῶν προνομιούχων. Ἡ δὲ παράδοσις

---

[1] Τὸ τέλειον πολιτικὸν δικαίωμα, ἤτοι ἡ perfecta civitas, συνίστατο εἰς τὴν κτῆσιν πάντων ὁμοῦ τῶν ἑξῆς, τοῦ jus suffragii et honorum, connubii et commercii μετὰ καὶ τοῦ jus sacrorum, οὗ προεξίστατο τὸ jus auspicii. Τούτων τὸ jus suffragii, ὅπερ ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις εἶχον μόνοι οἱ πατρίκιοι, ἐπεξετάθη διὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου Τυλλίου καὶ εἰς τὴν πληθύν. Τὰ δὲ δίκαια sacrorum, connubii καὶ honorum ἔμειναν ἐπί τινα ἀκόμη χρόνον προνόμιον τῶν πατρικίων.

διετήρησεν ἀνάμνησίν τινα, ἀσαφῆ ὅμως καὶ παραμεμορφωμένην, τῆς νέας ταύτης σημασίας ἣν ἡ πληθὺς ἀπέκτησεν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἄγκου. Καὶ πράγματι ἡ μὲν παράδοσις, ἐκ τῶν ὑστέρων κατασκευάζουσα τὰ παλαιά, παριστάνει εἰσερχομένους εἰς τὴν Ἑπτάλοφον τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἡττηθέντας, καὶ θεωρεῖ αὐτοὺς οἰκίζοντας τὸν Ἀβεντῖνον λόφον καὶ τὴν Μουρκίαν κοιλάδα. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν τὸ Ἀβεντῖνον κατῳκίσθη ὑπὸ τῆς πληθύος μόλις ἕνα αἰῶνα μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ταρκυνίων δυνάμει τοῦ Ἰκιλίου νόμου (456 π. Χ.), καὶ τότε δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ περιλάβῃ τὴν σύμπασαν πληθύν, ἀλλὰ μέρος τῆς τάξεως ταύτης ἐξηκολούθησεν οἰκοῦν ἀνὰ τοὺς ἀγρούς. Διὰ τοῦτο αἱ συνελεύσεις τῶν κατὰ φυλὰς ἐκκλησιῶν ἐτελοῦντο ἐν ἡμέραις ἀγορᾶς *(nundinae)*, τὰ δ' ἐν αὐταῖς συζητηθησόμενα θέματα προηγγέλλοντο πρὸ δεκαεπτὰ ἡμερῶν, ἤτοι κατὰ τὴν πρὸ τῆς συζητήσεως τρίτην ἀγοράν *(tres nundinae)*[1].

Οἱ Ταρκύνιοι. — Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἄγκου Μαρκίου ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν. Ἡ βασιλεία, ἥτις μέχρι τοῦδε ἦτο αἱρετή, γίνεται νῦν κληρονομικὴ ἢ τοὐλάχιστον λαμβάνει χαρακτῆρα μικτὸν ὡς αἱ ἀρχαῖαι γερμανικαὶ μοναρχίαι, ἐν αἷς τὸ αἱρετὸν ἦτο ἀνακεκραμένον πρὸς τὴν ἐκ κληρονομίας διαδοχήν. Μετὰ δὲ τῆς νῦν ἀναφαινομένης δυναστείας συναναφαίνονται τὰ μεγάλα μνημεῖα τῆς Ἑπταλόφου, συναναφαίνεται ὁ λαὸς τῶν Κυριτῶν. Νέα νῦν ἐγκαινίζεται ἐποχή, ἡ ἐποχὴ τῶν Ταρκυνίων, ἧς ἡ ἀρχὴ προεκάλεσε σοβαρωτάτας συζητήσεις, οὔπω ληξάσας. Ἀληθῶς ἡ κριτικὴ μόνον εἰς ἀποφατικὸν συμπέρασμα ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ προκειμένῃ συζητήσει, ἀπέδειξε δῆλα δὴ μόνον, ὅτι οἱ Ταρκύνιοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι γένος τυρρηνικόν. Ἀλλ' ὅμως ἡ κριτική, καταλήγουσα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Ταρκύνιοι εἶχον λατινικὴν τὴν καταγωγήν, ἀφῆκεν ἄλυτον τὸ πρόβλημα περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, ὅπερ ἐν τούτοις παρουσιάζεται ἐν ἐπιγραφαῖς τυρρηνικαῖς ὑπὸ τὸν τύπον *Ταρχούν*. Οὐδ' ἐλύθη τὸ ἄλλο πρόβλημα, τὸ περὶ σχέσεως μεταξὺ τοῦ Σερβίου Τυλλίου καὶ τοῦ Μαστάρνα ἐκείνου, ὅστις ἐν μὲν τῇ ῥωμαϊκῇ παραδόσει εἶνε ἄγνωστος, ἀλλ' ἐμφανίζεται ὅμως ἐν τῇ τυρρηνικῇ ὡς ἑταῖρος τοῦ Καιλίου Οὐιβέννα καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ στρατηγίᾳ τῆς τυρρηνικῆς στρατιᾶς, ἣν ἤγαγεν εἰς τὴν Ἑπτάλοφον καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐπὶ τοῦ Καιλίου, μεταβαλὼν ἐκεῖ τὸ ἐθνικόν του ὄνομα εἰς τὸ τοῦ Σερβίου Τυλλίου[2].

---

[1] Ἐννοεῖται συνυπολογιζομένη ἥ τε ἀγορὰ ἐν ᾗ ἐγίνετο ἡ προκήρυξις καὶ ἡ ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ γείνῃ ἡ σύσκεψις.

[2] Ἔν τινι ἐνταφίῳ ζωγραφίᾳ τῆς τυρρηνικῆς πόλεως Ὀλκίου (Vulci) ὁ Μαστάρνας παριστάνεται ὡς ἐλευθερωτὴς τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ, αἰχμαλωτισθέντος.

Εἶνε παράδοξον πῶς μένει ἀσαφὲς καὶ ἄλυτον πρόβλημα μέγα ὁποῖον τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς δυναστείας, ἥτις ἤγειρε μνημεῖα, ἅτινα καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τῶν κολοσσιαίων αὐτῶν ἐρειπίων μαρτυροῦσι τὸ μεγαλεῖον τῶν ῥωμαϊκῶν δυνάμεων ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, δυναστείας ἥτις κατὰ μὲν τὴν ἐκ συνθήκης χρονολογίαν λέγεται σύγχρονος τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Πεισιστράτου, ἀλλ' ἀναμφιλέκτως ὑπῆρξε μεταγενεστέρα τοῦ Ἀθηναίου νομοθέτου. Ἴσως ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου θὰ διηυκολύνετο, ἂν ἀντὶ τῆς πλήρους ἀποδοχῆς ἢ τῆς πλήρους ἀπορρίψεως πάντων ὅσα διηγεῖται ἡ παράδοσις περὶ τῆς τῶν Ταρκυνίων καταγωγῆς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξευρεθῇ ἑρμηνεία λογικωτέρα καὶ κριτικωτέρα. Ἠδύνατο δὲ τοῦτο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἂν ἐξ ἑνὸς μὲν σταθερῶς εἰχόμεθα τῆς ἀντιλήψεως, καθ' ἣν ἡ Τυρρηνία δὲν παρέσχεν ἀνάλογον συμβολὴν εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπεδεχόμεθα, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως ἦτο εὐλογώτατον, ὅτι ἐπῆλθον εἰς τὴν Ἑπτάλοφον σποραδικαί τινες μεταναστεύσεις ἐκ τῆς πέραν τοῦ Τιβέρεως χώρας. Καθίσταται δὲ τοῦτο ἔτι μᾶλλον πιθανώτερον ἕνεκα τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Τυρρηνῶν, παρ' οἷς οἱ Ὄμβροι, οἵτινες δὲν συναπετέλουν μέρος τοῦ τυρρηνικοῦ ἔθνους, παρουσιάζονται ὡς ὑποτεταγμένοι. Καὶ τίς δυσκολία θὰ ἦτο νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Καίλιος Οὐιβέννας ἐκεῖνος, ὃν πάντως ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις δὲν ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν στίφους τινὸς Ὄμβρων, ὅπερ μετ' ἀτυχῆ τινα ἀπόπειραν ἐξεγέρσεως μετενάστευσεν εἰς τὴν Ἑπτάλοφον, εὗρε δ' ἐκεῖ ξενίαν παρὰ τῶν Ῥωμαίων; Καὶ ὁ Μαστάρνας ἐκεῖνος, ὃν ἡ τυρρηνικὴ παράδοσις παρουσιάζει ὡς ἑταῖρον καὶ διάδοχον τοῦ Οὐιβέννα, διὰ τί ἆρά γε δὲν δύναται νὰ εἶνε αὐτὸς ὁ Σέρβιος Τύλλιος, ἂν ἦτο ἤδη ἔθιμον, ἴσως δὲ καὶ ὑποχρέωσις, ὅπως οἱ ξένοι, εἰσερχόμενοι εἰς τὴν κοινότητα τῶν ῥωμαϊκῶν γενῶν, λαμβάνωσιν ὄνομα ῥωμαϊκόν; Καὶ ἄλλην δὲ παρατήρησιν ἐπιτραπήτω νὰ ὑποβάλωμεν. Ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις, ποιουμένη λόγον περὶ Τυρρηνίας, παρουσιάζει αὐτὴν ὡς χώραν ἑνιαίαν, ἐμφορουμένην τοῦ πνεύματος τοῦ ἐθνισμοῦ, ἄρα καὶ κοινοῦ τινος συμφέροντος. Ἀφορμωμένη δ' ἀπὸ τούτου τοῦ πλάσματος ἡ παράδοσις ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ, ὅτι σύμπασα ἡ Τυρρηνία συνεκινήθη κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τῶν Ταρκυνίων· ἐπιβαλλομένου δ' εἰς αὐτὴν τοῦ διλήμματος νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τούτου τοῦ γεγονότος ἢ ὅτι ἡ Ῥώμη ἔπεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τυρρηνῶν ἢ ὅτι ἡ Τυρρηνία ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ παράδοσις ἀπεδέχθη τὴν δευτέραν

Ἔχει θραύσει τὰς δεσμευούσας αὐτὸν ἁλύσεις, καταβαλὼν δ' ἤδη εἰς ἔδαφος τρεῖς τῶν φυλασσόντων αὐτόν, ὑψόνει τὸ ξίφος ἐναντίον τοῦ τετάρτου, ὑφ' οὗ τὴν εἰκόνα εἶνε γεγραμμέναι αἱ τυρρηνικαὶ λέξεις Cneve Tarchunies Rumach (Γναῖος Ταρκύνιος βασιλεὺς — ἢ Ῥωμαῖος;).

ταύτην περίπτωσιν χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἀτοπίαν συμπεράσματος τοιούτου. Διὰ ταῦτα δ' ἐμύθευσε πολυθρυλήτους νίκας τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου κατὰ τῆς τυρρηνικῆς συμμαχίας, γενομένας ἐν Οὐηίοις καὶ ἐν Ἠρητῷ (τῇ νῦν Cretona), ὧν ἐπακολούθημα ἐλέγετο ἡ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ῥώμης ὑποταγὴ τῆς Τυρρηνίας.

Ἀλλ' εἶνε καταφανές, ὅτι τοιοῦτον συμπέρασμα εἶνε μονονοὺκ ἄλογον, ἐπειδὴ δὲν εἶνε βεβαίως παραδεκτόν, ὅτι πόλις ἥτις δὲν εἶχεν ἀκόμη συμπληρώσει τὴν ὑλικὴν αὐτῆς συγκρότησιν ἠδύνατο νὰ παλαίσῃ κατ' ἔθνους ἰσχυροτάτου καὶ καταγάγῃ νίκην τοιαύτην, ὥστε καὶ νὰ ὑποτάξῃ αὐτό. Ἄλλως δὲ ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶνε μῦθος ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Τυρρηνία διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Καμίλλου καὶ ὅτι ἡ καθυπόταξις αὐτῆς εἰς τὴν Ῥώμην ἐπῆλθε βαθμηδόν, μετὰ σειρὰν ὅλην ἀγώνων πολεμηθέντων δι' ἑνὸς ὅλου αἰῶνος, ὅτε ἡ Τυρρηνία εὑρίσκετο ἤδη ἐν παρακμῇ τελείᾳ.

Ἀλλ' ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Ταρκυνίων ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς Τυρρηνίας ἦτο πάνυ διάφορος ἐκείνης ἣν ἐφαντάσθη ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις. Ἂν δ' οἱ Τυρρηνοὶ εἶχον τὸ αἴσθημα τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς πατρίδος, ὅπερ προσγράφει εἰς αὐτοὺς ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις, ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν ἔμελλε νὰ ἔχῃ πολὺ διάφορα ἐπακόλουθα, οὐδ' ἠθέλομεν εὑρίσκεσθαι εἰς τὴν ἀνάγκην, ὡς ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, νὰ ζητῶμεν ἐν τοῖς τυρρηνικοῖς τάφοις τὰ μόνα αὐτοῦ ἴχνη. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ εἶνε ἡνωμένοι εἰς ἓν μόνον ἐθνικὸν σῶμα, ἦσαν διῃρημένοι καὶ ἐδιχονόουν πρὸς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε ἑκάστη πόλις περὶ ἑαυτῆς μόνης ἐφρόντιζεν, οὐδ' ἔμελεν αὐτοῖς ἂν ἐκαίετο τοῦ γείτονος ὁ οἶκος, ἤρκει νὰ μένῃ ἀβλαβὴς ὁ ἴδιος ἑαυτῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἡνωμένοι εἰς συμμαχίαν, ἀλλ' ὁ δεσμὸς οὗτος τόσον ὀλίγον εἶνε αἰσθητὸς καὶ τόσον ὀλίγον τηρεῖται, ὥστε οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου ἰσχύει νὰ συγκινήσῃ τὰς ψυχὰς καὶ νὰ δονήσῃ ἐν τοῖς στήθεσι τὰς εὐαισθήτους χορδὰς τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος. Οἱ Γαλάται θὰ ἐπιδράμωσι κατὰ τοῦ Κλουσίου καὶ οἱ Ῥωμαῖοι θὰ περιβάλωσι διὰ πολέμου τοὺς Οὐηίους χωρὶς ἡ τυρρηνικὴ συμμαχία νὰ συγκινηθῇ ὑπὸ τοῦ κινδύνου καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν πόλεων. Ἡ συμμαχία λοιπὸν αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ συγκινηθῇ διὰ τὴν εἰς τὴν βασιλείαν ἄνοδον τῶν Ταρκυνίων, καὶ ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ἀνάβασις τοῦ οἴκου ἐκείνου δὲν μετέβαλε τὰς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου μεταξὺ Λατίου καὶ Τυρρηνίας ὑφισταμένας σχέσεις· ἡ φράσις *πωλεῖν πέραν τοῦ Τιβέρεως (trans Tiberim vendere)* διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς σημασίαν.

Διδομένης δὲ τοιαύτης τροπῆς εἰς ἐπίλυσιν τοῦ προβλήματος περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ταρκυνίων, μικρὸν ἐνδιαφέρον παρέχει τὸ νὰ μάθωμεν πῶς οὗτοι εἰσῆλθον εἰς τὴν κοινότητα τῶν γενῶν τῆς Ῥώμης, ἂν δῆλα δὴ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

προήρχοντο ἐκ τοῦ Λατίου ἢ ἐκ τῆς Τυρρηνίας. Δυνάμεθα δ' ἄνευ προϋποθέσεων ἐπιφερουσῶν σύγχυσιν νὰ παραστῶμεν εἰς τὴν μεγάλην ὑλικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταμόρφωσιν τῆς Ῥώμης, εἰς ἣν οἱ Ταρκύνιοι παρέσχον τὸ ὄνομα αὐτῶν.

Καὶ ἡ μὲν ὑλικὴ μεταμόρφωσις τῆς Ῥώμης συνέβη κατὰ δύο τρόπους. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἐξέλιπον τὰ ἕλη καὶ τὰ λιμνάζοντα ὕδατα τὰ ἐπιπολάζοντα κατὰ τὰ χθαμαλὰ μέρη τῆς Ἑπταλόφου, κατασκευασθέντων ὑπογείων ὀχετῶν καὶ ὑπονόμων, δι' ὧν τὰ ὕδατα ἐκεῖνα ἐξεχέοντο εἰς τὸν Τίβεριν, ἐν δὲ τοῖς χώροις τοῖς οὕτως ἀποξηρανθεῖσιν ὑψώθησαν οἰκοδομαὶ καὶ μνημεῖα. Καὶ μεταξὺ μὲν τοῦ Παλατίνου λόφου καὶ τοῦ Ἀβεντίνου ἐκτίσθη ὁ μέγιστος ἱππόδρομος *(circus maximus)*, κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου καὶ μεταξὺ τοῦ λόφου ἐκείνου καὶ τῆς Ἐλέας *(Velia)*, τῆς κορυφῆς τοῦ Παλατίνου, ἀνεφάνη τὸ *forum Romanum*, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀγορά, ἥτις ἀπέβη ἡ ψυχὴ τῆς Ῥώμης. Ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ λόφοι καὶ τὰ ὁμαλὰ μέρη, συνενωθέντα εἰς μίαν καὶ μόνην πόλιν, περιεζώσθησαν δι' εὐρέος περιβόλου τειχῶν. Ταῦτα, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ἀβεντίνου ἐκ τοῦ μέρους ὅπου λούει αὐτὸν ὁ Τίβερις, περιέβαλλον μὲν τὸν λόφον ἐκεῖνον, τὸν Καίλιον καὶ μέγα μέρος τοῦ Ἠσκυλίνου, τοῦ Οὐϊμιναλίου καὶ τοῦ Κυριναλίου, ἐκεῖθεν δὲ προεχώρουν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Καπιτώλιον, ὕπερθεν δὲ τῆς νήσου τοῦ Τιβέρεως ἀπέληγον πάλιν εἰς τὸν ποταμόν. Καὶ ἡ μὲν ἀποξήρανσις τῶν χθαμαλῶν τόπων ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν ἔργον τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου, τὸ δὲ τεῖχος τῆς Ἑπταλόφου ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, κληθέντος *Σερβιανοῦ περιβόλου (vallum Servianum)*. Ἀμφότερα δὲ τὰ ἔργα ταῦτα ὑπῆρξαν κολοσσιαῖα, προϋποθέτοντα διάρκειαν τῆς περιόδου τῶν Ταρκυνίων μείζονα ἐκείνης ἣν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις.

Καὶ ἡ κοινωνικὴ δὲ μεταμόρφωσις τῆς Ῥώμης προσεγράφετο εἰς τοὺς δύο ἐκείνους βασιλεῖς. Ὁ μὲν Ταρκύνιος Πρίσκος ηὔρυνε τὰς βάσεις τῆς ἀριστοκρατίας, δημιουργήσας τοὺς *πατέρας τῶν νεωτέρων γενῶν (patres minorum gentium)* καὶ εἰσαγαγὼν εἰς τὴν σύγκλητον βουλευτὰς ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Λουκέρων. Ὁ δὲ Σέρβιος Τύλλιος ἀντέταξεν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τὸ δημοτικὸν στοιχεῖον διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ, δι' οὗ ἀνήρτησεν ἀπὸ τοῦ τιμήματος πολλὰ τῶν προνομίων τῶν τέως εἰς τοὺς ἐκ διαδοχῆς εὐπατρίδας ἀνηκόντων. Καὶ δὴ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα ἡ ἐξάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων περιωρίζετο εἰς μόνον τὰς *φράτρας (curiae)*, ἤτοι εἰς μόνον τοὺς πατρικίους. Ἀλλὰ διὰ τῆς καθιδρύσεως τῶν *λόχων (centuriae)*, εἰς οὓς διήρεσεν ὁ Σέρβιος Τύλλιος πάντας τοὺς πολίτας, κατηργήθη ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκλειστικῆς ὀλιγαρχίας τῶν πατρικίων, ἔγεινε δὲ καὶ ἡ πληθὺς συμμέτοχος τῶν περὶ τῶν πολι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τικῶν πραγμάτων διασκέψεων, ἤτοι ἐν ἄλλοις λόγοις ἔλαβε δικαίωμα ψήφου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ πραγματικὴ ἐξάσκησις τοῦ δικαιώματος τοῦ ψηφίζειν προϋπέθετε τὴν ὕπαρξιν ἀναλόγου οὐσίας τετιμημένης, ἡ πληθὺς κατὰ τύπους μόνον ἠδύνατο τὸ κατ᾽ ἀρχὰς νὰ μετέχῃ τοῦ εὐεργετήματος τοῦ νέου πολιτεύματος, ἅτε τῶν περιουσιῶν συγκεντρουμένων τότε ὡς τὸ πλεῖστον εἰς τὰς χεῖρας τῶν πατρικίων. Ἀλλ᾽ ὅμως ἠνοίγετο ἤδη εἰς τὴν πληθὺν τὸ μέλλον, ὅπερ νῦν ἐναπέκειτο εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς φιλοπονίαν [1].

---

[1] Τὸ πολίτευμα τοῦ Σερβίου Τυλλίου περιεβάλλετο τριπλοῦν χαρακτῆρα, οἰκονομικὸν, στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν. Τεθείσης τῆς ἀρχῆς, ὅτι καὶ ἡ πληθὺς ὤφειλε νὰ συντελῇ εἰς πληρωμὴν τῶν εἰςφορῶν, ἤδη ἐκ λόγων διοικητικῶν παρίστατο ἡ ἀνάγκη νὰ διαιρεθῇ ἡ χώρα εἰς δεδομένας μοίρας, εἰς ἃς νὰ συμπεριλαμβάνηται ἡ ὑπὸ τῆς πληθύος κατεχομένη γῆ. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ὁ Σέρβιος προενόησε περὶ διαιρέσεως τοῦ μὲν ἄστεως εἰς τέσσαρας μοίρας ἢ φυλὰς (tribus), τῆς δὲ κατ᾽ ἀγροὺς χώρας εἰς εἴκοσι καὶ ἓξ διαμερίσματα (regiones). Ὠνομάσθησαν δ᾽ αἱ νέαι τοπικαὶ φυλαὶ *Παλατίνη*, *Κολλίνη*, *Σουβουράνη* καὶ *Ἠσκυλίνη*. Σὺν δὲ τῇ διαιρέσει τῆς γῆς ἔγεινε καὶ νέα διαίρεσις τοῦ δήμου, βάσιν ἔχουσα τὸ τίμημα. Συνετάχθη δῆλα δὴ ὁ δῆμος εἰς πέντε ***συμμορίας*** (classis), ἀλλὰ διάφορος ἦτο ὅ τε ὁ ἀριθμὸς τῶν λόχων ἐν ἑκάστῃ συμμορίᾳ καὶ ὁ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀποτελούντων ἕκαστον λόχον. Ὁ δὲ ὅλος ἀριθμὸς τῶν λόχων ἀνήρχετο εἰς 193, ὧν 80 ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην συμμορίαν, ἀνὰ 20 δὲ εἰς τὴν δευτέραν, τρίτην καὶ τετάρτην καὶ 30 εἰς τὴν πέμπτην. Πλὴν δ᾽ αὐτῶν ὑπῆρχον 18 λόχοι ἱππέων, 4 χειροτεχνῶν (ὁπλοποιῶν, τεκτόνων, σαλπιστῶν καὶ βυκανιστῶν) καὶ 1 ἀπόρων. Καὶ ὅπως μέν τις ἐγγραφῇ εἰς τὴν πρώτην συμμορίαν ἢ εἰς τοὺς λόχους τῶν ἱππέων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ***τίμημα τῆς οὐσίας*** (ἐτήσιον εἰσόδημα) κατ᾽ ἐλάχιστον 100 000 ἀσσαρίων. Εἶχε δὲ τὸ χαλκοῦν ἀσσάριον, δεκατημόριον ὂν τοῦ δηναρίου (τῆς δραχμῆς), ἀξίαν ὀκτὼ καὶ ἡμίσεος λεπτῶν τοῦ σημερινοῦ φράγκου. Κατὰ ταῦτα τὸ τίμημα τῆς πρώτης συμμορίας ἦτο ὀκτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων φράγκων εἰς χρυσόν. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν συμμορίαν ἐτάχθησαν οἱ ἔχοντες κατ᾽ ἐλάχιστον ὅρον τίμημα 75 000 ἀσσαρίων, ἤτοι ἑξακισχιλίων τριακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε φράγκων, εἰς τὴν τρίτην οἱ ἔχοντες 50 000 ἀσσαρίων, ἤτοι τετρακισχιλίων διακοσίων πεντήκοντα φράγκων, εἰς τὴν τετάρτην οἱ ἔχοντες τίμησιν 25 000, ἤτοι δισχιλίων ἑκατὸν εἴκοσι πέντε φράγκων, εἰς δὲ τὴν πέμπτην οἱ τιμηθέντες 12 500 ἀσσαρίων, ἤτοι χιλίων ἑξήκοντα δύο φράγκων καὶ ἡμίσεος. Ἅπαν δὲ τὸ ὑπόλοιπον πλῆθος ἀπετέλει, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, οὐχὶ ἰδίαν συμμορίαν, ἀλλ᾽ ἕνα καὶ μόνον λόχον, οἱ δὲ τοῦτον ἀποτελοῦντες ἐκαλοῦντο ***ἄποροι*** ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτῶν προσηγορίαν proletarii ὡς μόνῃ τῇ τεκνογονίᾳ τὴν πόλιν αὔξοντες κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς λέξεως παρὰ τῷ **Αὔλῳ Γελλίῳ** (16, 10).

Ἑκάστη δὲ συμμορία εἶχε στρατιωτικὴν σύνταξιν, καὶ συνεκροτεῖτο κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ ἐκ νέων, ἀπὸ δεκαεπτὰ μέχρι τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, κατὰ δὲ τὸ

Ἐξετάζοντες τὰ ἔργα Ταρκυνίου τοῦ πρώτου καὶ τοῦ Σερβίου, βλέπομεν αὐτοὺς ἀνακαλοῦντας εἰς τὴν ἡμετέραν μνήμην τοὺς πεφωτισμένους ἐκείνους ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες τὸν ἕβδομον καὶ ἕκτον π.Χ. αἰῶνα χαράττουσι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχίας εἰς τὴν δημοκρατίαν. Ὁμοίως καὶ ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος καὶ ὁ Σέρβιος ὑπῆρξαν ἡγεμόνες πεφωτισμένοι, πειραθέντες νὰ μετριάσωσι τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἑδράσωσιν αὐτὴν ἐπὶ νέας βάσεως. Ἴσως δ' ἡ ἀναλογία ἡ ἀπαντωμένη μεταξὺ τῆς πολιτείας αὐτῶν καὶ τῆς τῶν ὀνομαζομένων *τυράννων* τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἡ ὑποβαλοῦσα εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν παράδοσιν τὴν ἰδέαν νὰ παραστήσῃ τοὺς Ταρκυνίους προερχομένους κατ' εὐθεῖαν ἐξ Ἑλλάδος. Οὕτω δ' ἐδόθη ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸν Πρίσκον πατὴρ ἐκ τοῦ γένους τῶν Βακχιαδῶν τῆς Κο-

---

ἥμισυ ἐκ γερόντων, ἀπὸ τεσσαράκοντα καὶ πέντε μέχρις ἑξήκοντα ἐτῶν. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, καλούμενοι **νεώτεροι** (juniores), συνεκρότουν τὴν κινητὴν στρατιὰν τὴν τὰς ὑπαιθρίους ἀναλαμβάνουσαν στρατείας, οἱ δὲ ἄλλοι, καλούμενοι **πρεσβύτεροι** (seniores), ἦσαν προωρισμένοι νὰ μένωσιν ἐν τῇ πόλει καὶ νὰ φυλάττωσι τὰ ἐντὸς τείχους, τῆς νεότητος ἐξερχομένης εἰς πόλεμον. Καὶ ἡ μὲν πρώτη συμμορία ἔφερεν ἀμυντικὴν πανοπλίαν χαλκῆν, συνισταμένην ἐκ κράνους, ἀσπίδος στρογγύλης, κνημίδων καὶ θώρακος καὶ ὡς ἐπιθετικὰ ὅπλα δόρυ καὶ ξίφος βραχύ. Ἡ δὲ δευτέρα συμμορία δὲν εἶχε θώρακας, ἀντὶ δὲ ἀσπίδων στρογγύλων ἔφερε θυρεοὺς ἐπιμήκεις, ἡ τρίτη ἐστερεῖτο καὶ περικνημίδων, ἡ δὲ τετάρτη καὶ κράνους, ἔχουσα μόνον θυρεοὺς καὶ ξίφη καὶ δόρατα. Ἡ δὲ πέμπτη συμμορία συνίστατο ἐκ ψιλῶν, φερόντων ἀντὶ παντὸς ὅπλου σαυνία (εἶδος ἀκοντίων) καὶ σφενδόνας. Τέλος δ' οἱ ἄποροι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατείας.

Πρὸς δὲ τὰ προνόμια τὰ παραχωρηθέντα ἐν τῇ στρατείᾳ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ τιμήματος συντάξεις ἀντεστοίχουν τὰ πλεονεκτήματα τὰ δοθέντα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Οἱ λόχοι ἐκαλοῦντο εἰς ἀπόφασιν γνώμης κατὰ τὴν τάξιν τῶν συμμοριῶν εἰς ἃς ἀνῆκον· οἱ δὲ λόχοι τῶν ἱππέων ἐψήφιζον μετὰ τῆς πρώτης συμμορίας, ἥτις οὕτω κατήντησε νἀποτελῇ μόνη τὴν ἀπόλυτον πλειονοψηφίαν, 98 ψήφων ἐπὶ 193. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὑπῆρχεν ἐν τῷ νέῳ συστήματι πρόοδος ἀξία λόγου. Ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ θείου δικαίου, ἐξ ἧς εἶχε προκύψει ἡ ἀμετάβλητος ὀλιγαρχία τῶν πατρικίων, τὸ νέον πολίτευμα ἤνοιγε τὴν ὁδὸν εἰς τὴν μεταβλητὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πλούτου, εἰς ἣν πᾶς τις ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ νὰ εἰσαχθῇ. Ὁποῖον δὲ τὸ μέγεθος τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερβίου παραχωρηθέντων εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν (comitia centuriata) δὲν δυνάμεθα πλέον σήμερον νὰ ἐξεύρωμεν. Τοῦτο δὲ μόνον εἶνε βέβαιον, ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο ἀνέκτησε τὴν ἰσχύν του, εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς δικαιώματα, α') τὸ ἐκλέγειν τοὺς ὑπάτους, β') τὸ ἐπικυρόνειν τοὺς νόμους, γ') τὸ ἀποφασίζειν περὶ πολέμου καὶ δ') τὸ κρίνειν κατ' ἔφεσιν τὰς φονικὰς δίκας.

ρίνθου, φυγὼν ἐκ τῆς πατρίδος καὶ διασωθεὶς εἰς τὴν πόλιν Ταρκυνίους κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Κορίνθου ἐπιβάσεως τοῦ Κυψέλου.

Καὶ οἱ μὲν ἱερεῖς, οὓς εἶχον, ὡς εἴδομεν, συγκινήσει καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσήμαντοι νεωτερισμοὶ τοῦ Τύλλου Ὁστιλίου, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νἀνεχθῶσιν ἀπαθῶς τὰ νέα τραύματα τὰ ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου καταφερόμενα κατὰ τῶν προνομίων τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Ἡ δὲ παράδοσις διέσωσε τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἱερατικῆς ταύτης ἀντιδράσεως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ οἰωνοσκόπου Ἀττίου Νεβίου, ὅστις, κωλύων τὴν ἵδρυσιν νέων φυλῶν, ἐπικαλεῖται τὰ προνόμια τῶν προϋπαρχουσῶν, ἅτε δι' οἰωνῶν καθιερωθεισῶν, καὶ ἐνισχύει τὰς παραινέσεις αὐτοῦ διὰ θαύματος ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελεσθέντος[1].

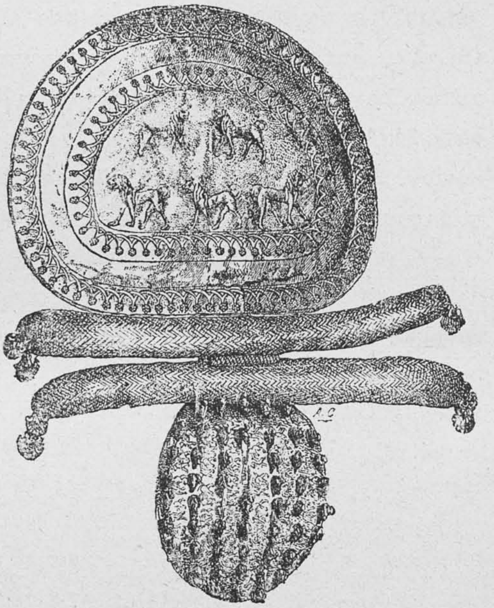

Χρυσοῦν ἱερατικὸν κόσμημα τυρρηνικῆς ἐργασίας.

Τὸ δὲ τέλος τοῦ οἰωνοσκόπου, ὅστις ἡμέραν τινὰ ἐξηφανίσθη χωρὶς νὰ γνωσθῇ ὁ τρόπος τῆς ἐξαφανίσεως, ὡς καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ Ταρκυνίου, ὅστις ἀπόλλυται διὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου, εἶνε αἱ δύο τραγικαὶ συνέπειαι τῆς ἱερατικῆς ἀντιδράσεως. Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ Νεβίου ἐμφαίνει τὴν ἧτταν τοῦ ἱερατείου, διὰ δὲ τοῦ μοιραίου τέλους τοῦ Ταρκυνίου ἐπέρχεται ἡ ἀνόρθωσις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ παλιγγενεσία αὕτη ὑπῆρξεν ἐφήμερος. Ἡ δ' ἐκλογὴ τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ὅ τι δήποτε καὶ ἂν ἀπο-

[1] Τὸ θαῦμα τοῦ οἰωνοσκόπου Ἀττίου Νεβίου διηγεῖται ἡ παράδοσις ὡς ἑξῆς. Τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου δηλώσαντος τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ὅπως μεταρρυθμίσῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὁ Ἄττιος ἀντέταξεν εἰς αὐτόν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ἄνευ οἰωνοσκοπίας εἰς αἴσιον ἀποβαινούσης νὰ μεταβληθῇ τι τῶν καθεστώτων, ἅτινα οἰωνισάμενος εἶχε καθιδρύσει ὁ Ῥωμύλος. Ὁ δὲ Ταρκύνιος, ὀργισθεὶς διὰ τὴν ἀντίστασιν ταύτην, εἶπεν εἰρωνικῶς εἰς τὸν οἰωνοσκόπον νὰ λάβῃ οἰωνοὺς ἂν θὰ ἦτο δυνατὴ πρᾶξίς τις μεγάλη ἣν διενοεῖτο νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ὅτε δ' ὁ Νέβιος μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰωνῶν ἀπεφάνθη, ὅτι ἡ πρᾶξις ἦτο δυνατή, εἶπεν εἰς αὐτόν, ὅτι φενακίζει καὶ καταψεύδεται καταφανῶς τῶν θείων, λέγων δυνατὰς καὶ τὰς ἀδυνάτους τῶν πράξεων. Καὶ ταῦτα διότι ἡ πρᾶξις ἣν διεμαντεύετο ἦτο νὰ διχοτομήσῃ ἀκόνην, πλήττων αὐτὴν μέσην διὰ ξυροῦ. Ἀλλ' ὁ Νέβιος ἐπέμεινε, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ παρακελεύσει τοῦ μάντεως πλήξας τὴν ἀκόνην, εἶδε τελεσθὲν τὸ θαῦμα.

δεχθῶμεν περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, σημαίνει τὸν θρίαμβον τῆς μεταρρυθμιστικῆς φατρίας. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν, ἂν ὁ θρίαμβος οὗτος ἐπῆλθε κατὰ τρόπον εἰρηνικὸν διὰ τῶν πατέρων τῶν νεωτέρων γενῶν τῶν εἰς τὰς φράτρας ὑπὸ τοῦ Πρίσκου εἰςαχθέντων ἢ ἂν ὑπῆρξεν ἐπακολούθημα ἐπαναστάσεως. Καὶ εἰς μὲν ἀποδοχὴν τῆς δευτέρας τῶν περιπτώσεων τούτων ἠδύνατο νἀγάγῃ ἡμᾶς ἡ παράδοσις, ἀποκαλοῦσα τοὺς Ταρκυνίους Λεύκιον καὶ Ἀρούνταν υἱοὺς τοῦ Πρίσκου ἀντὶ ἐγγόνων, ἐπειδὴ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς ἤθελεν ἀνήκει εἰς τὸν πρεσβύτερον αὐτῶν καὶ ὄχι εἰς τὸν κηδεστὴν Σέρβιον Τύλλιον. Ἀλλ' ἡ κριτικὴ ἀπὸ μακροῦ ἤδη κατέστησε πρόδηλον, ὅτι ἡ γενεαλογία τῶν Ταρκυνίων περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἠκρωτηριασμένη. Ὅτι δὲ Ταρκύνιος ὁ νεώτερος ὑπῆρξεν ἔγγονος τοῦ Πρίσκου καὶ ὄχι υἱὸς αὐτοῦ ἀποδεικνύει αὐτὸς ὁ Κικέρων, λέγων, ὅτι, ὅτε ὁ Πρίσκος ἐθανατώθη, ἀφῆκεν υἱοὺς ἐν τρυφερωτάτῃ εὑρισκομένους ἡλικίᾳ[1]. Τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο δύναται νὰ διαφωτίσῃ τὰ κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Σερβίου. Ἡ μεταβολὴ τῶν ἐγγόνων τοῦ Πρίσκου εἰς υἱοὺς ἄγει εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς ἢ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἀπέθανον πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὅτι, τῶν δύο ἐγγόνων ὄντων ἀκόμη νεαρωτάτων, προετιμήθη αὐτῶν διὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας ὁ γαμβρὸς τοῦ Ταρκυνίου Σέρβιος. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάρρησις αὐτοῦ θὰ ἔγεινεν εἰρηνικῶς διὰ τῶν πατέρων τῶν νεωτέρων γενῶν, οἵτινες εἶχον ἀφαιρέσει διὰ παντὸς ἤδη τὴν ἰσχὺν ἐν τῇ φρατρικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆς ἱερατικῆς φατρίας.

Τῆς δ' ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ τελευταίου τῆς Ῥώμης βασιλέως προηγεῖται κατὰ τὴν παράδοσιν φρικτὴ τραγῳδία. Ὁ γηραιὸς Σέρβιος ἀποβάλλει τόν τε θρόνον καὶ τὴν ζωὴν διὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Λευκίου Ταρκυνίου, ἡ δὲ ἰδία αὐτοῦ θυγάτηρ Τυλλία, ἥτις καὶ συνήργησεν εἰς τὴν πατροκτονίαν, ὕβρισε σκληρῶς τὸ πτῶμα τοῦ ἀτυχοῦς γεννήτορος, διαβᾶσα ἐπ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀπήνης. Πρὸς ἐπικύρωσιν δὲ τοῦ ἀπανθρώπου τούτου κακουργήματος οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέφερον τὸ ὄνομα *ἀσεβὴς στενωπὸς (vicus sceleratus)*, δι' οὗ ἐκαλεῖτο ἐπὶ αἰῶνας ἡ στενὴ ὁδὸς ἐν ᾗ εἶχε τελεσθῇ ἡ φρικτὴ σκηνή[2].

---

[1] Tarquinius qui admodum parvos tum haberet filios (**Κικέρ.** De rep. 21). Ἤδη κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ὁ Ἰταλὸς Λαυρέντιος Βάλλας ἀνέλαβε τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀμέσου καταγωγῆς Ταρκυνίου τοῦ Σουπέρβου ἀπὸ τοῦ Πρίσκου ἐν λογίᾳ διατριβῇ φερούσῃ τὴν ἑξῆς λατινικὴν ἐπιγραφήν· Laurentii Vallae Disputatio ad Alphonsum regem, duo Tarquinii, Lucius ac Aruns, filiine an nepotes fuerint, adversus Licium. 1442.

[2] Τὸν θάνατον τοῦ Σερβίου Τυλλίου διηγεῖται ἡ παράδοσις ὧδε. Ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος εἶχε καταλίπει δύο υἱούς, Λεύκιον καὶ Ἀρούνταν, εἰς οὓς ὁ Σέρβιος Τύλ-

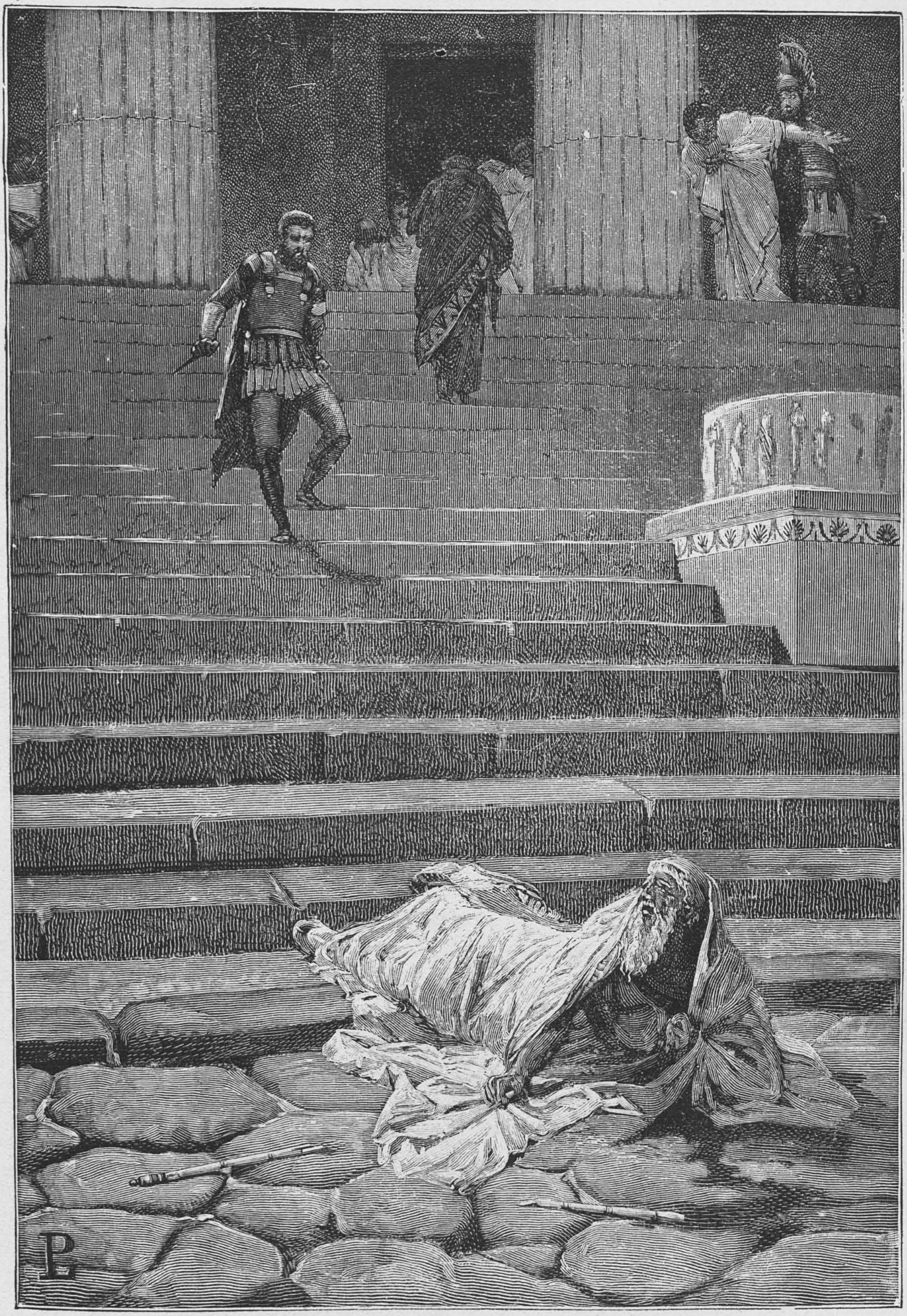

Ὁ θάνατος τοῦ Σερβίου Τυλλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καταστάσης δ' οὕτω τῆς μορφῆς τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου μισητῆς εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως, ἡ παράδοσις μεταχειρίζεται πάντα τρόπον, ὅπως διατηρήσῃ τὸν ἀπαίσιον αὐτῆς χαρακτῆρα μέχρι τῆς ἐξαφανίσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας. Ἂν δὲ πεισθῶμεν εἰς αὐτήν, Ταρκύνιος ὁ νεώτερος ἐπενόησε πάντα τὰ βασανιστήρια, ὅπως μεταχειρίζηται αὐτὰ κατὰ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ[1]. Καὶ αὐτὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθέντα δημόσια ἔργα κρίνονται ἄξια μομφῆς. Συμπληρόνων τὸ σύστημα τῶν ὑπογείων τάφρων διὰ τῆς κατασκευῆς τῆς πολυθρυλήτου *μεγίστης ὑπονόμου (cloaca maxima)*, ἀποπερατόνων τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός, ταῦτα πάντα πράττει θέλων νὰ κατατρίψῃ τὸν λαὸν διὰ τοῦ βάρους τῶν ἔργων καὶ νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάλυσιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τυραννίδος. Ὁ δὲ χρονογράφος Κάσσιος Ἐμίνας προςαυξάνει τὸν φόρτον τῶν προπηλακισμῶν, προςθέτων, ὅτι πολ-

λιος εἶχεν ἐκδώσει ὡς συζύγους τὰς ἰδίας αὐτοῦ θυγατέρας, καλουμένας Τυλλίας. Τούτων ἡ μὲν ἦτο ἀγαθή, ἡ δὲ κακή. Καὶ οἱ δύο δὲ Ταρκύνιοι εἶχον ἀντίθετον τὴν φύσιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀρούντας ἦτο ἀγαθὸς καὶ εὐσεβής, ἀσεβὴς δὲ καὶ ὠμὸς ὁ Λεύκιος. Ὁ δὲ βασιλεύς, θέλων νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ἀτελείας τῶν χαρακτήρων, εἶχε συζεύξει τὴν μὲν κακὴν τῶν θυγατέρων μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ Ἀρούντα, τὴν δὲ συνετὴν μετὰ τοῦ κακοῦ Λευκίου. Ἤλπιζε δ' οὕτω, ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἔμελλον νὰ διορθώσωσι τοὺς κακούς. Ἀλλὰ τὸ φάρμακον ἀντὶ νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν συνετέλεσεν εἰς ἐπαύξησιν αὐτοῦ. Ἐν τῇ κηδεστίᾳ ἐκείνῃ αἱ δύο κακαὶ φύσεις ἡνώθησαν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἐποίησεν ἐκποδὼν ἡ μὲν κακὴ Τυλλία τὸν σύζυγον Ἀρούνταν, ὁ δὲ Λεύκιος τὴν ἀγαθὴν Τυλλίαν, μετὰ δὲ ταύτην τὴν μιαιφονίαν οἱ φονεῖς συνεζεύχθησαν δι' ἀσεβοῦς γάμου. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ Λεύκιος, ὠθούμενος ὑπὸ σφοδρᾶς ἐπιθυμίας τοῦ θρόνου, κατέλαβεν αὐτόν, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πατρικίων, μισούντων τὸν Σέρβιον ἕνεκα τῶν ἐλευθερίων αὐτοῦ μεταρρυθμίσεων, καὶ καταλύσας τὴν ἀρχὴν τοῦ πενθεροῦ. Τοῦ δὲ Σερβίου μεμψιμοιροῦντος, ὁ Λεύκιος ἐκρήμνισεν αὐτὸν κατὰ τῶν βαθμίδων τοῦ βουλευτηρίου εἰς τὴν ἀγοράν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἄθλιος πρεσβύτης αἱμόφυρτος ἀπεπειρᾶτο νὰ συρθῇ πρὸς τὰ βασίλεια ἐπὶ τοῦ Ἠσκυλίνου λόφου, κατέλαβον αὐτὸν ἐν τῇ Κυπρίᾳ στενωπῷ οἱ δολοφόνοι τοῦ Λευκίου καὶ ἐθανάτωσαν ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐφείσθησαν οἱ ἀσεβεῖς, καθότι ἡ Τυλλία, ἐπιστρέφουσα ἐκ τῆς ἀγορᾶς, εἰς ἣν εἶχε μεταβῆ ὅπως δεχθῇ μετὰ τοῦ συζύγου τὰ συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ τῆς κακουργίας, διήλασε τὸ πτῶμα τοῦ πατρὸς διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀπήνης. Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου ὁ τόπος ἐν ᾧ εἶχε τελεσθῆ ἡ ὠμὴ πρᾶξις ἐπωνομάσθη *ἀσεβὴς στενωπός*.

[1] Tarquinius Superbus excogitavit vincula, taureas, fustes, lautumias, carceres, exilia, metalla, compedes et catenas. **Ἱερωνύμου** Chron. σ. 340.

λοὶ τῶν πολιτῶν, ἀγόμενοι εἰς ἀπελπισμὸν διὰ τὸ ἀπάνθρωπον καὶ δυςκλεὲς τῶν μόχθων, ηὐτοκτόνησαν[1].

Τὸ κατεψευσμένον τῆς κατὰ παράδοσιν διηγήσεως γίνεται κατὰ ταῦτα πρόδηλον. Οὐδ' ὑπάρχει λόγος νὰ ἐκπληττώμεθα διὰ τοῦτο. Ταρκύνιος ὁ νεώτερος εἶνε ὁ ἔσχατος τῶν βασιλέων τῆς Ῥώμης. Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ βασιλεία εἶχε καταλυθῆ διὰ τῶν πατρικίων, οἵτινες εἶχον διανεμηθῆ τὰ λάφυρα αὐτῆς. Ἐπεβάλλετο λοιπὸν εἰς αὐτοὺς νὰ φροντίσωσιν, ὅπως μὴ ἀναβιώσῃ πλέον ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ὡς ἄριστον δὲ μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τοιούτου σκοποῦ ἐφάνη ὁ ὀνειδισμὸς τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς μνήμης αὐτῆς διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ὑστάτου βασιλέως τῆς Ῥώμης ὡς τυράννου ὠμοτάτου. Ὅπως δὲ ἀποβῇ ἐνεργὸς ἡ τοιαύτη ἐξεικόνισις, ἔγεινε χρῆσις παντὸς δυνατοῦ στοιχείου. Ὁδός τις τῆς Ῥώμης ὠνομάζετο *ἀσεβής*·

Συμβολικὴ ἀπάντησις τοῦ Ταρκυνίου εἰς τὸν υἱὸν Σέξτον.

[1] Προςθέτει ὁ χρονογράφος, ὅτι ὁ Ταρκύνιος διέταξε τὴν ἀνασταύρωσιν τῶν πτωμάτων τῶν αὐτοκτονούντων, δι' ὃ ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐθεωρεῖτο αἰσχρὸν τὸ αὐτοκτονεῖν. **Σέρβιος** εἰς Βιργ. Αἰν. XII, 605.

καὶ ἰδοὺ εἴδομεν τὴν παράδοσιν συνδέουσαν τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο ὄνομα πρὸς τὴν μνήμην τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου, ἐκ δὲ τοῦ συνδέσμου ἐκείνου ἐκπηγάζουσαν τὴν διήγησιν φρικτῆς σκηνῆς. Καὶ εἶνε μὲν προφανές, ὅτι ἡ πρὸς τὴν *ἀσεβῆ στενωπὸν* γειτονία τῆς *Κυπρίας στενωποῦ (vicus Cyprius)*, ἥτις ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Σαβίνων ἐσήμαινε *στενωπὸν ἀγαθήν*[1], ἠδύνατο εὐκόλως νὰ διαψεύσῃ τὸν περὶ τῆς προςηγορίας ἐκείνης φερόμενον λόγον· ἀλλὰ τίς εἶχε τὸ ἐνδιαφέρον νἀναιρέσῃ αὐτόν; Ἡ βασιλεία εἶχε πέσει, οἱ δὲ πεπτωκότες δὲν ἔχουσι τοὺς ὑπεραμυνομένους αὐτῶν, καὶ ἐὰν δὲ τύχωσιν ὑπερασπιστῶν, οἱ λόγοι αὐτῶν ἠχοῦσιν εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος ἐσυλήθη, ὅπως περισυλλεχθῇ ἡ ὕλη τοῦ μίσους. Ὁ δόλος, ὃν διηγεῖται ὁ μέγας ἱστορικὸς ὡς χρησιμεύσας εἰς τὸν Ζώπυρον πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς Βαβυλωνίας εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Δαρείου, ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν παράδοσιν τὴν διήγησιν περὶ τῆς πτώσεως τῆς λατινικῆς πόλεως τῶν Γαβίων. Ἡ δὲ συμβολικὴ ἀπάντησις ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς Κορίνθου Περιάνδρου εἰς τὸν τύραννον τῆς Μιλήτου Θρασύβουλον ἐνέπνευσε τὴν ἄλλην διήγησιν περὶ τῆς συμβουλῆς τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Ταρκυνίου εἰς τὸν υἱόν του Σέξτον περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πίστιν τῶν κατοίκων τῶν Γαβίων[2].

---

[1] Prope vicum Cyprium vicus Sceleratus. — Cyprium sabine bonum. **Οὐάρρων** De lingua latina V, 159.

[2] Κατὰ τὸν **Ἡρόδοτον** (V, 92, 6) ἡ συμβουλὴ ἐδόθη τὸ ἀνάπαλιν ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου εἰς τὸν Περίανδρον. Ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Περίανδρος κατεῖχε τότε ἤδη ἀπὸ μακροῦ τὴν τυραννίδα, ἐν ᾧ ὁ Θρασύβουλος εἶχεν ἁρπάσει αὐτὴν ἐπ' ἐσχάτων, πείθει ἡμᾶς νὰ προτιμήσωμεν τὴν διάφορον διήγησιν τοῦ **Ἀριστοτέλους** (Πολιτικῶν III, 13), καθ' ἣν τὴν συμβουλὴν ἐζήτησε μὲν ὁ Θρασύβουλος, ἔδωκε δ' ὁ Περίανδρος. Ἀφικομένου δὲ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Περιάνδρου, οὗτος εἶπε μὲν οὐδέν, ἤγαγε δὲ αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως εἰς πεδίον σιτόσπαρτον· ἀφαιρῶν δ' ἐν αὐτῷ τῶν σταχύων τοὺς ὑπερέχοντας, ὡμάλυνε τὴν ἄρουραν, ἐννοῶν, ὅτι πρέπει ὁ Θρασύβουλος νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τοὺς ἐν τῇ πολιτείᾳ ὑπερέχοντας ἄνδρας. Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ παράδοσις ἀντικατέστησε τοὺς στάχυας διὰ μηκώνων. Ἔχει δὲ ὧδε. Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ υἱός τοῦ Ταρκυνίου Σέξτος κατώρθωσε διὰ δόλου ἀναλόγου πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζωπύρου καταδολίευσιν τῶν Βαβυλωνίων νὰ λάβῃ παρὰ τῶν Γαβίων τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως ἐναντίον τοῦ πολιορκοῦντος αὐτὴν ἰδίου πατρός, ὅςτις ἐπιστεύετο ἐχθρός του, ἡ παράδοσις ἐξακολουθοῦσα λέγει, ὅτι, ἀφικομένων εἰς τοῦτο τῶν πραγμάτων, ὁ Σέξτος ἔστειλεν εἰς τὸν πατέρα μυστικὸν ἄγγελον, ὅπως ἐρωτήσῃ αὐτὸν τί ὤφειλε νὰ πράξῃ, ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἤδη ἐπ' ἀγαθῷ εὐοδουμένην ἐπιχείρησιν. Ὁ δὲ Ταρκύνιος ἀντ' ἀπαντήσεως εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ ἀγγέλου ἤγαγεν αὐτὸν εἰς κῆπον, ἐν ᾧ διὰ ῥάβδου ἔπληξε τὰς κεφαλὰς τῶν ὑψηλοτέρων μηκώνων·

Ἀλλὰ πρὸς τῇ παραδόσει τῇ οὕτως εἰπεῖν ἐπισήμῳ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ ἱστορικοῦ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως διήγησις ἀναφερομένη εἰς τὴν βασιλείαν Ταρκυνίου τοῦ Σουπέρβου (ὑπερηφάνου), δι' ἧς καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀποκάθαρσις τῆς κατὰ τοὺς θρύλους ἱστορίας τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀπὸ τῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἐπενεχθεισῶν ἀλλοιώσεων, αἵτινες ἐσκόπουν νὰ καταστήσωσι τὴν μνήμην αὐτοῦ μισητήν. Ἀναφέρεται δ' ἡ διήγησις εἰς λόγους τινάς, ὧν ποιεῖται χρῆσιν παρὰ τῷ Διονυσίῳ ὁ Κοριολανός, ὅπως πείσῃ τοὺς Οὐόλσκους νὰ ἐπέλθωσιν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. «Οἱ Ῥωμαῖοι, παριστάνεται λέγων ὁ ἐξόριστος πατρίκιος, εἶχον ἐξ ἀρχῆς πολίτευμα μικτὸν ἔκ τε βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας, ἔπειτα δ' ὁ τελευταῖος βασιλεὺς Ταρκύνιος ἠξίου νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τυραννίδα. Συστάντες λοιπὸν ἐναντίον αὐτοῦ οἱ ἡγέται τῆς ἀριστοκρατίας, ἐκεῖνον μὲν ἐξέβαλον ἐκ τῆς πόλεως, αὐτοὶ δὲ τὰ κοινὰ κατέσχον[1]».

Ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ χωρίου καθίσταται καταφανὴς ὁ χαρακτὴρ τῆς πολιτείας Ταρκυνίου τοῦ νεωτέρου, ὡς ἐπ' ἴσης δι' αὐτοῦ ἐξηγεῖται καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν πατρικίων καὶ τῆς πληθύος πρὸς ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας.

Ὁ τελευταῖος Ταρκύνιος, ἀναρρηθεὶς ἐπὶ τὸν θρόνον ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἵνα καταλύσῃ τὸ δημοτικὸν πολίτευμα τοῦ Σερβίου Τυλλίου, συνετέλεσε μὲν τοῦτο τὸ ἔργον, ἀλλὰ προέβη καὶ περαιτέρω. Δὲν ἔπληξε δῆλα δὴ μόνον τὰ νέα δικαιώματα τῆς πληθύος, ἀλλὰ καὶ τἀρχαῖα προνόμια τῶν πατρικίων. Ἀντὶ δὲ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο τάξεων τῆς θεμελιωθείσης ἐπὶ τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων δημιουργεῖ ἑνότητα βάσιν ἔχουσαν τὴν ἰσότητα τῶν καθηκόντων. Ἡ ἀπόλυτος καὶ κληρονομικὴ βασιλεία, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου τὸ ἀνατραπὲν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν πατρικίων καὶ πλεβηίων ἐν ἔτει 510 π. Χ.

Ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδὲν πιθανώτερον τῆς εἰδήσεως ἣν παρέχει ἡ παράδοσις, ὅτι ἐζήτει νὰ στερεώσῃ ἑαυτὸν διὰ συμμάχων, ὅπως ἐπιρρώσῃ τὴν τυραννίδα του. Καὶ ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἐνισχύει τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ Ὀκτάβιον Μαμίλιον, ὅπως ἀναδειχθῇ τύραννος ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῷ Τούσκλῳ, ἀφ' ἑτέρου ζητεῖ νὰ ἑλκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τῶν λατινικῶν πόλεων, γενναίας παρέχων εἰς αὐτὰς ἐλευθερίας. Καὶ δὴ ὁ μὲν Σέρβιος Τύλλιος εἶχεν ἐγείρει ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, προορίζων αὐτὸν ὡς τόπον συνελεύσεως διὰ τὴν κατ' ἔτος τέλεσιν τῶν *ἀνο-*

τοῦτο δὲ πράξας, ἀπεχώρησεν οὐδὲν εἰπών. Εἰς δὲ τὸν Σέξτον δὲν ὑπῆρξε δυσχερὲς νὰ ἐννοήσῃ τί ἐσήμαινε τὸ συμβολικὸν μήνυμα τοῦ πατρός. Διὸ ἐπεδόθη εἰς τὴν δίωξιν τῶν προὐχόντων ἐν τῇ πόλει, οὓς κατεδίκασεν εἰς θάνατον ἐπὶ ψευδέσι καταγγελίαις.

[1] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** Ῥωμ. Ἀρχ. VIII, 5.

χῶν, ἤτοι τῶν κοινῶν θυσιῶν τῶν Λατίνων *(feriae Latinae)*, ὁ δὲ Ταρκύνιος ὁ νεώτερος παρέσχεν εἰς τοὺς Λατίνους τὴν ἄδειαν νὰ συναθροίζωνται πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν αὐτῶν ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους κειμένῳ ναῷ τοῦ Λατιαρίου Διός, ὅπου συνήρχοντο καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν.

Ἀλλ' ἡ παραχώρησις αὕτη δὲν μετέβαλε τὴν σχέσιν τῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐξαρτήσεως τοῦ Λατίου. Ἔχομεν μάλιστα τῶν σχέσεων τούτων ἐπιφανὲς μνημεῖον, τὴν συνθήκην περὶ θαλασσοπλοΐας καὶ ἐμπορίου τὴν καθομολογηθεῖσαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὑπατικῆς πολιτείας μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης οἱ Καρχηδόνιοι ἔδιδον εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν τὴν ἄδειαν νὰ ἐξασκῶσιν ἐλευθέρως ἐμπόριον πρὸς δυσμὰς τοῦ Καλοῦ ἀκρωτηρίου κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ἀλλ' ἀπηγορεύετο ὁ πέραν τῆς ἄκρας ἐκείνης πλοῦς, εἴτε πρὸς νότον, εἴτε πρὸς ἀνατολάς. Ἡ δὲ Καρχηδὼν ὑπεχρεοῦτο τὸ καθ' ἑαυτὴν νὰ μὴ προξενῇ βλάβην τινὰ εἰς τὰς πόλεις Ἀρδέαν, Ἄντιον, Λαύρεντον, Κίρκαιον, Ταρρακῖναν καὶ τὰς ἄλλας λατινικὰς πόλεις τὰς ὑπηκόους τῆς Ῥώμης, τὰς αὐτὰς δ' ὑποχρεώσεις ἀνελάμβανε πρὸς τὰς ἔτι ἀνεξαρτήτους μενούσας πόλεις τοῦ Λατίου.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, οὗ τὴν μὲν γνῶσιν ὀφείλομεν εἰς τὸν ἱστορικὸν Πολύβιον[1], τὴν δὲ γνησιότητα πειστικῶς ἀπέδειξαν νέοι κριτικοί[2], διαφωτίζει ἡμᾶς περὶ τοῦ κατεψευσμένου τῆς κατὰ παράδοσιν ἱστορίας καὶ διδάσκει, ὅτι ἡ Ῥώμη ἐξήσκει ἐπὶ τῶν Ταρκυνίων ἐκτεταμένον διὰ θαλάσσης ἐμπόριον, αἱ δὲ κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Λατίου κτήσεις αὐτῆς ἐξετείνοντο ἀπὸ τῆς Ὠστίας μέχρι τῆς Ταρρακίνης.

Ὡς ἐπακολούθημα δὲ τοῦ ἐμπορίου τούτου παρουσιάζεται ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἤρχισε νὰ ἐξασκῆται ἐπὶ τὴν Ῥώμην οὕτως, ὥστε κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Κικέρωνος[3] ἐπὶ τῶν Ταρκυνίων ὄχι ῥυάκιον βραχύ, ἀλλὰ ποταμὸς ὑπερχειλὴς ἑλληνικῆς σοφίας εἰσήλασεν εἰς τὴν Ῥώμην. Τότε οἱ θεοὶ οἱ τέως ὑπὸ τύπον συμβολικὸν τιμώμενοι ὤφθησαν γινόμενοι ἀνθρωπόμορφοι καὶ λατρευόμενοι ἐν σχήματι ἀγαλμάτων. Τότε ἀνεφάνη τὸ πρῶτον ἐν Ῥώμῃ ἡ γραφή, ἣν παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι

---

[1] **Πολυβίου** III, 22.

[2] Ἴδ. σὺν τοῖς ἄλλοις Mommsen Römische Chronologie bis auf Julius Caesar σ. 320 κ. ἑ. — Schwegler Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 790. — Peter Geschichte Roms Τόμ. Α' σ. 83. Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ Mommsen δὲν ἀποδέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν χρονολογίαν ἣν ὁρίζει περὶ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης συνθήκης μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος ὁ Πολύβιος λέγων αὐτὴν γενομένην τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὑπατείας, ἤτοι τῷ 509 π. Χ.

[3] De rep. II, 19, 34.

παρὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νεαπόλεως ἀποικίας Κύμης[1], καὶ ἐνεφανίσθησαν τὰ συστήματα σταθμῶν καὶ μέτρων καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ τῶν ναῶν καὶ ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀναγνώρισις τῆς σημασίας τῆς οὐσίας τῶν ἰδιωτῶν. Τούτους τε καὶ ἄλλους νεωτερισμοὺς παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς Ἑλλάδος διὰ μέσου τῶν ἐν τῇ Δύσει ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἰδίως δὲ τῆς Κύμης καὶ τῆς Μασσαλίας. Ἐπεσφραγίσθησαν δ' αἱ ἑλληνικαὶ αὗται ἐπιδράσεις διὰ τῆς εἰς Ῥώμην μεταφορᾶς τῶν σιβυλλείων χρησμῶν, ἧς ἀνάμνησιν διετήρησεν ἡ παράδοσις, προσγράφουσα εἰς Ταρκύνιον τὸν νεώτερον τὴν ἀγορὰν τῶν ἱερῶν ἐκείνων βιβλίων[2]. Ἐκ δὲ τῆς ἐξ Ἀνατολῶν ἱερατικῆς ἐκείνης πηγῆς ἡ Ῥώμη λαμβάνει μὲν τὴν ἔμπνευσιν ὅπως παραστήσῃ εὐγενεστέραν τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ἀρχήν, ἐξάγει δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα, ὅπως ἐπαυξήσῃ τὸν κύκλον τῶν θεῶν αὐτῆς. Αἱ λατρεῖαι τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Λητοῦς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, αἱ εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀπὸ κτίσεως τῆς πόλεως (454-354 π. Χ.) εἰςαχθεῖσαι ἐν χρόνοις ἐπιδημιῶν, καὶ αἱ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἥβης καὶ τῆς *μεγάλης Ἰδαίας μητρὸς (magna mater Idaea)*, προστεθεῖσαι εἰς τὰς πρώτας ἐκείνας τὸν πέμπτον καὶ ἕκτον ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης αἰῶνα (354-154 π. Χ.), προέκυψαν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν σιβυλλείων βιβλίων. Ἔσχον δὲ ταῦτα ἐν Ῥώμῃ ἰδίους ἱερεῖς καὶ ἴδια μνημεῖα *(τρία θέσφατα, tria fata)*, πρὸς δὲ καὶ παραποιήσεις. Οἱ δὲ μεσαιωνικοὶ θρῦλοι παρίστανον τὴν Σίβυλλαν ἐξαγγέλλουσαν εἰς τὸν Αὔγουστον τὴν περὶ τῆς θαυμασίας ἐκ

---

[1] Τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς Ῥώμης ἦτο ἡ χαλκῆ στήλη ἡ ὑπὸ Σερβίου Τυλλίου στηθεῖσα ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἀβεντῖνον λόφον κτισθέντος διὰ κοινῆς εἰσφορᾶς τῶν λατινικῶν πόλεων ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἐπιτευχθεῖσαν ὁμόνοιαν τῶν Λατίνων καὶ ἀναγνώρισιν τῆς προστασίας τῆς Ῥώμης. Περὶ ταύτης τῆς στήλης λέγει τὰ ἑξῆς **Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεὺς** (IV, 26)· «ἵνα δὲ μηδεὶς χρόνος αὐτοὺς ἀφανίσῃ, στήλην κατα»σκευάσας χαλκῆν ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τά τε δόξαντα τοῖς συνέδροις καὶ τὰς μετε»χούσας τῆς συνόδου πόλεις. Αὕτη διέμεινεν ἡ στήλη μέχρι τῆς ἐμῆς ἡλικίας ἐν »τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερῷ κειμένη γραμμάτων ἔχουσα χαρακτῆρας [ἑλληνικῶν], οἷς »τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλὰς ἐχρῆτο».

[2] Ἡ παράδοσις διηγεῖται ὡς ἑξῆς τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἀπόκτησιν τῶν σιβυλλείων βιβλίων. Ἡ Κυμαία Σίβυλλα, μεταβᾶσα εἰς Ῥώμην ὑπὸ τὴν μορφὴν πρεσβύτιδος, ὅπως προτείνῃ εἰς Ταρκύνιον τὸν Σούπερβον τὴν ἀγορὰν ἐννέα σιβυλλείων βιβλίων, ἀπεκρούσθη παρ' αὐτοῦ. Τότε δ' ἔκαυσε τρία τῶν ἐννέα βιβλίων. Δευτέρα δὲ παρ' αὐτῆς αἴτησις τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ διὰ τὰ ὑπολειφθέντα ἓξ βιβλία ἀπεκρούσθη ὁμοίως, ἡ δὲ γραῖα ἔκαυσεν ἕτερα τρία βιβλία. Ὁ δὲ Ταρκύνιος, φοβηθεὶς ἐκ τούτου, ἠγόρασε τὰ ὑπολειπόμενα, καὶ ἀνέθηκε τὴν φύλαξιν αὐτῶν εἰς δύο πατρικίους. Ἴδ. καὶ ἀνωτέρω σ. 23, σημ. 2.

Ταρκύνιος ὁ Σούπερβος ἐμποδίζων τὴν τελείαν καταστροφὴν τῶν σιβυλλείων βιβλίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

παρθένου γεννήσεως τοῦ σωτῆρος προφητείαν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἀπέρρευσεν ἡ κτίσις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης τῆς τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας τῆς ἐν τῷ βωμῷ τοῦ οὐρανοῦ (*S. Maria in Aracoeli*), καθιέρωσε δὲ τὴν μαντείαν ταύτην καὶ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία, παραζευγνύουσα τὴν Σίβυλλαν εἰς τὸν Δαυὶδ ἐν ταῖς περὶ Χριστοῦ προφητείαις (*teste David cum Sibylla*). Ἡ παράδοσις δ' αὕτη μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην σημασίαν ἣν οἱ μὲν σιβύλλειοι χρησμοὶ διετήρησαν διὰ τῶν αἰώνων, οἱ δὲ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ ἐπαυξήσωσι. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος πρὸς μεγαλειτέραν τῶν βιβλίων ἐκείνων τιμὴν διέταξε τὴν μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὸν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ ἐξαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ τιμωμένου θεοῦ.

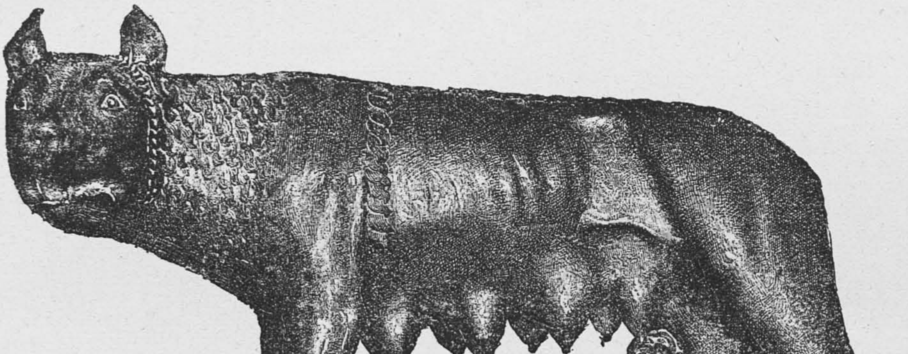

Ἡ καπιτωλίνη λύκαινα
χαλκοῦν τυρρηνικὸν ἄγαλμα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ μουσείῳ τῆς Ῥώμης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

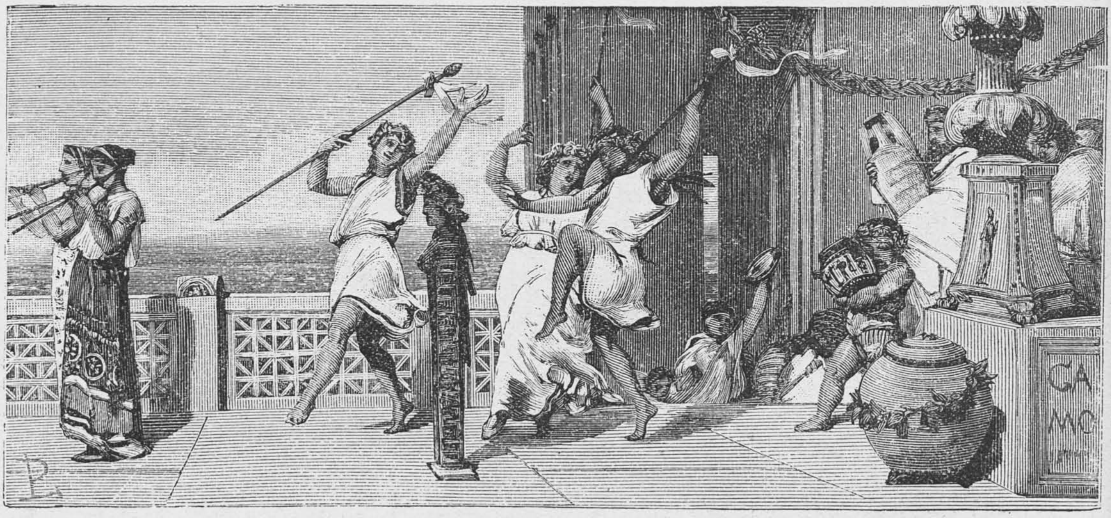

Ἑορτὴ ἐπὶ τῷ θερισμῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΥΠΑΤΩΝ.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 510 π. Χ.—Ῥωμαϊκοὶ πόλεμοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ταρκυνίων. — Ἡ σύγκλητος. — Ἡ δημαρχία. — Κοριολανός. — Σπούριος Κάσσιος. — Ὀλιγαρχία τῶν Φαβίων. — Γναῖος Γενούκιος. — Ἡ δεκαρχία. — Οἱ Βαλέριοι Ὁράτιοι νόμοι. — Ἡ ἐπιγαμία καὶ ἡ ὑπατικὴ χιλιαρχία.—Σπούριος Μαίλιος. — Μάρκος Μάνλιος.—Οἱ Λικίνιοι Σέξτιοι νόμοι.— Ἡ στρατηγία.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 510 Π. Χ. — Ἡ παράδοσις παριστάνει κατὰ πόδας ἀκολουθοῦσαν εἰς τὴν ἔξωσιν Ταρκυνίου τοῦ νεωτέρου τὴν ἵδρυσιν τῆς ὑπατικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε πιθανὸν, εἶνε δὲ πλάσμα ἀντικείμενον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτικῶν θεσμῶν. Ὅπως δὲ διεκπεράνῃ τὸ κατασκεύασμα αὐτῆς παριστάνει ἡ παράδοσις τὸν βασιλέα γενόμενον θῦμα δύο ἐπιβουλῶν ἀπροσδοκήτων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἐν ᾧ εὑρίσκεται ἐστρατοπεδευμένος πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἀρδέας, ὁ Βροῦτος κινεῖ κατ᾽ αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ τὸν λαὸν εἰς ἀποστασίαν· ὅτε δὲ ὁ Ταρκύνιος μετὰ ματαίαν πρὸς τὴν Ῥώμην ἐσπευσμένην πορείαν ἐπιστρέφει εἰς τὸ πρὸς τῇ Ἀρδέᾳ στρατόπεδον, εὑρίσκει, ὅτι ὁ Βροῦτος πάλιν ἔχει ἀποστήσει ἀπ᾽ αὐτοῦ τὴν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

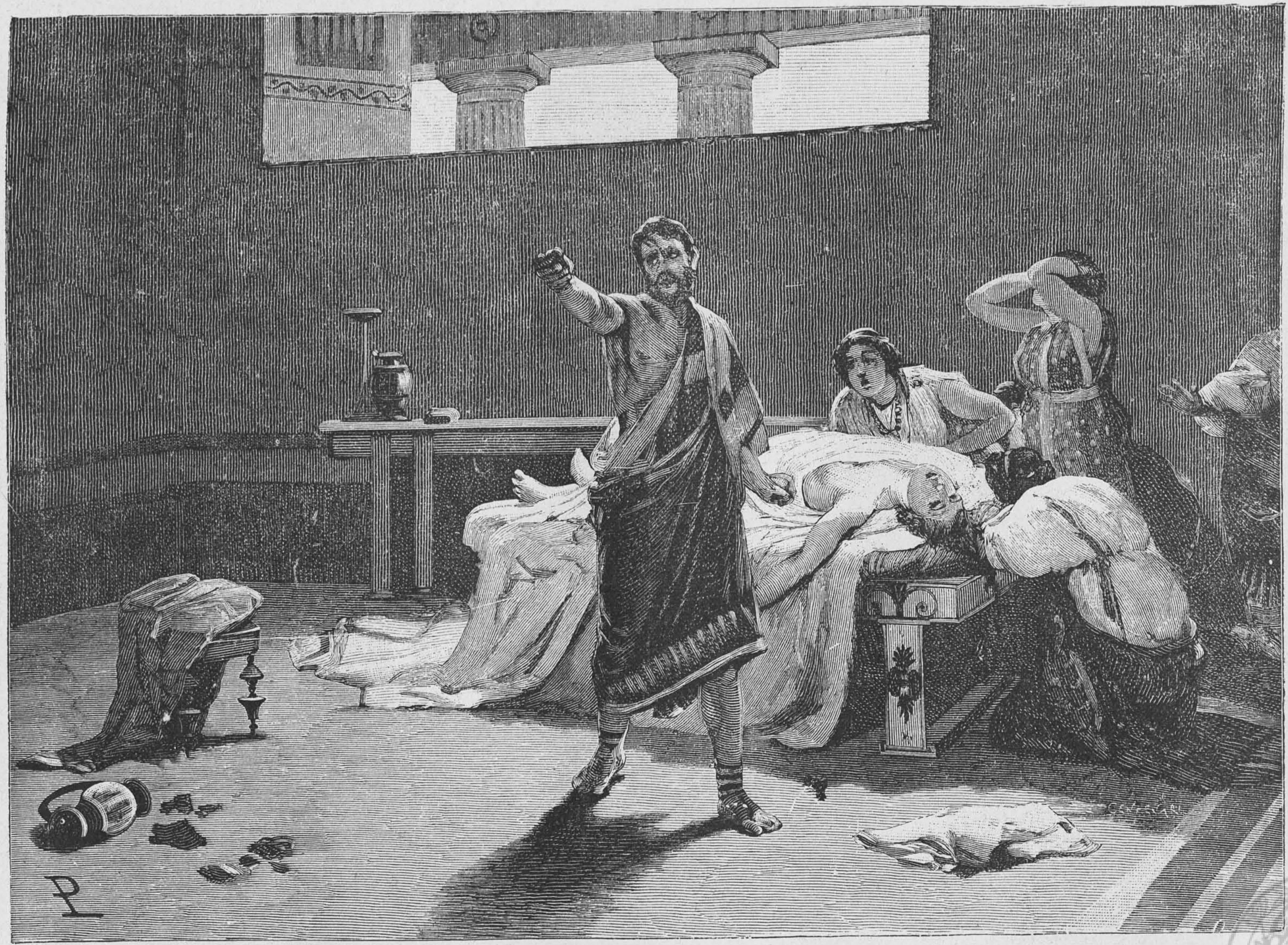

Ὁ ὅρκος τοῦ Βρούτου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στρατιάν. Ὁ τύραννος λοιπὸν ἐκεῖνος, ὃν εἶχε περιγράψει ἡ παράδοσις ὡς ἄνδρα δολιώτατον, παρίσταται ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου γυμνὸς πάσης προνοίας καὶ ἀφίνει νὰ ἐξώσωσιν αὐτὸν χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μικροτάτην ἀπόπειραν ἀντιστάσεως.

Ἀλλὰ δυναστεία ἥτις εἶχε βασιλεύσει ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα καὶ εἰς ἣν ἡ πόλις ἐχρεώστει ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας δὲν ἠδύνατο νἀποβάλῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν ἀρχήν. Καὶ ἂν δὲ ὁ Ταρκύνιος ἤθελεν ὑποκύψει εἰς τὴν μοιραίαν ἔξωσίν του, δὲν ἔμελλον νὰ λείψωσιν ἐν Ῥώμῃ ἀμύντορες τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Ὁ Λίβιος λέγει ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι οἱ πολῖται, ἀφ' οὗ ἐκήρυξαν τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως, ἐφοβοῦντο μᾶλλον ἀλλήλους ἢ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολεμίους[1]. Τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι οἱ Ταρκύνιοι εἶχον ἐν Ῥώμῃ ἰσχυρὰν φατρίαν· ἡ δὲ συνωμοσία πρὸς νέαν αὐτῶν ἐγκατάστασιν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἧς μετέσχον αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰουνίου Βρούτου, ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τάξει τῶν πατρικίων δὲν ἔλειπον ὑπερασπισταὶ τοῦ ἐξωσθέντος βασιλέως. Τοὺς δὲ θιασώτας τούτους τῆς βασιλείας εὑρίσκομεν ἀργότερον ὡς ἐξορίστους μετέχοντας τῆς παρὰ τῇ λίμνῃ Ῥηγίλλῃ μάχης[2].

Ἡ παράδοσις λοιπόν, ἥτις προςποιεῖται, ὅτι οὐδὲν οἶδεν οὔτε περὶ ἀντιστάσεως οὔτε περὶ ἀποπείρας ἀμύνης τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, εὑρίσκεται ἠναγκασμένη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οὗτος εἶχεν ἐν Ῥώμῃ ὀπαδούς, οἵτινες, ἀφ' οὗ μάτην ἐπειράθησαν διὰ τῆς συνωμοσίας νὰ καταγάγωσι καὶ ἀναβιβάσωσιν ἐκ νέου ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν βασιλέα αὐτῶν, τάσσονται ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ καὶ πολεμοῦσιν ἐναντίον τῆς ἰδίας πατρίδος.

Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ καθ' ἕκαστα πάντα τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν διηγήσεως ἐνισχύουσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπατικῆς πολιτείας ἐπῆλθεν ἄλλως ἢ ὡς διηγεῖται ἡ παράδοσις. Καὶ ἀληθῶς τὴν ἐπανάστασιν δὲν ἐπιχειρεῖ οὔτε ἡ σύγκλητος, οὔτε ἡ πληθύς. Ἀμφότεραι δ' ἕπονται εἰς τὴν ὤθησιν τὴν διδομένην εἰς αὐτὰς ὑπὸ τοῦ Βρούτου, οὐδ' ἔχουσιν ἐν τῷ ἔργῳ πρωτοβουλίαν τινά. Ἡ ἐπανάστασις προέρχεται ἐκ τοῦ σχίσματος τοῦ ἐπελθόντος ἐν αὐτῇ τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ· τοῦτο δὲ εἶνε ἡ κρίσιμος αἰτία τοῦ κινήματος. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἵσταται ὁ Ταρκύνιος μετὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν, Σέξτου, Τίτου καὶ Ἀρούντα, ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ νεώτερος τῆς οἰκογενείας κλάδος, ἀντιπροσωπευόμενος ὑπὸ τοῦ Βρούτου, υἱοῦ ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ὑπὸ τοῦ Κολλατίνου, ἐκγόνου ἀδελφοῦ τινος τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου. Ὁ δὲ δῆμος μένει ξένος πρὸς τὸ σχίσμα τοῦτο, μέχρις ἡ ἐπισώρευσις τῶν

---

[1] Nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi cives. **Λιβίου** II, 9.

[2] Εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Ταρκυνίου, ἴσως ὁ Τίτος, ἡγεῖτο παρὰ τῇ λίμνῃ Ῥηγίλλῃ στίφους ἐξορίστων (cohors exsulum). **Λιβίου** II, 19.

ὕβρεων ἐξῆψε τὰ μίση, ὅτε καὶ καλεῖται ὁ δῆμος, ὅπως δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῆς μεταξὺ τῶν βασιλικῶν γενῶν διχοστασίας. Τὸ δὲ προκαλοῦν τὴν μοιραίαν λύσιν εἶνε ἡ κατὰ τῆς Λουκρητίας ἀπόπειρα τοῦ Σέξτου Ταρκυνίου[1]. Ἀλλὰ τῆς ἀποπείρας ταύτης ἀποτέλεσμα δὲν εἶνε ἀμέσως ἡ ἐλευθέρα πολιτεία. Κατὰ πρῶτον δὲ καταβάλλεται μόνον ὁ ἕτερος τῶν κλάδων τοῦ βασιλεύοντος οἴκου.

Ὁ δὲ νεώτερος κλάδος μένει ἐν Ῥώμῃ καὶ θριαμβεύει, ἐν ᾧ ὁ πρεσβύτερος στέλλεται εἰς ἐξορίαν. Καὶ καταργεῖται μὲν τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, ἀλλ' ἡ βασιλικὴ ἐξουσία διαμένει, μεταβαλοῦσα τύπον. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ αὐτὴ ἡ παράδοσις διὰ τοῦ λόγου ὃν ἀναγράφει Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεὺς[2] ὡς δῆθεν λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Βρούτου. Ἀλλ' ὅταν ἔπειτα ὁ λόγος τοῦ Βρούτου καταλήγῃ εἰς πρότασιν περὶ καταστάσεως δύο ὑπάτων χάριν θεραπείας τοῦ θρηνουμένου κακοῦ, τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶνε καταφανῶς ἀνακόλουθον καὶ ἄλογον, ἐπεβλήθη δ' ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως, ὅτι ἡ ὑπατεία διεδέχθη ἀμέσως τὴν μοναρχίαν. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτευμάτων ἀναγκαίως ἐμέσασε μεταβατικός τις τύπος πολιτεύματος, παρεμφεροῦς πρὸς δικτατωρίαν, ἥτις τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἔμεινεν εἰς χεῖρας τοῦ νεωτέρου κλάδου τοῦ οἴκου τῶν Ταρκυνίων, ἔπειτα δὲ περιῆλθε, περιορισθέντων ἴσως τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, εἰς τὸν οἶκον τῶν Βαλερίων[3]. Καὶ ἡ μὲν καθαίρεσις τοῦ Κολλατίνου, περὶ ἧς ἡ παράδοσις οὐδένα παρέχει

---

[1] Ἡ Λουκρητία ἦτο σύζυγος τοῦ Ταρκυνίου Κολλατίνου. Γενομένη θῦμα κτηνώδους βίας, δι' ἧς ἠτίμασεν αὐτὴν ὁ Σέξτος Ταρκύνιος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὴν καθύβρισιν ταύτην τῆς ἰδίας τιμῆς, ἀλλ' ἐνέπηξε διὰ τῶν στέρνων αὐτῆς ξιφίδιον ἕως τῆς καρδίας. Τότε δὲ ἀναφαίνεται ὁ Βροῦτος, λέγει ἡ παράδοσις, πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν πάντων ὅλως διάφορος ἢ οἷος ἐνομίζετο. Ἐξαγαγὼν δὲ τὸ ξίφος ἐκ τῶν στέρνων τῆς ἀτυχοῦς Λουκρητίας καὶ ὑψώσας αὐτό, ὤμοσε πόλεμον καὶ ὄλεθρον καὶ μῖσος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς τυραννίδος.

[2] IV, 73. «Ἐξέσται θ' ἡμῖν ὕστερον, ὅταν ἀπαλλαγῶμεν τῆς τυραννίδος, » μετὰ πλείονος ἐξουσίας καὶ κατὰ σχολὴν βουλευομένους τὴν κρείττονα πολιτείαν » ἀντὶ τῆς χείρονος ἑλέσθαι, εἰ δή τις ἄρα ἔστι κρείττων ἧς Ῥωμύλος τε καὶ Πομ-» πίλιος καὶ πάντες οἱ μετ' ἐκείνους βασιλεῖς καταστησάμενοι παρέδοσαν ἡμῖν, ἐξ » ἧς μεγάλη καὶ εὐδαίμων καὶ πολλῶν ἄρχουσα ἀνθρώπων ἡ πόλις ἡμῶν διετέλεσεν. » Ἃ δὲ παρακολουθεῖν εἴωθε ταῖς μοναρχίαις χαλεπά, ἐξ ὧν εἰς τυραννικὴν ὠμό-» τητα περιίστανται καὶ δι' ἃ δυσχεραίνουσιν ἅπαντες αὐτάς, τοῦθ' ὑμῖν ἐπανορ-» θώσασθαί τε καὶ νῦν καὶ ἵνα μηδ' ἐξ ὑστέρου γένηταί ποτε φυλάξασθαι παραινῶ».

[3] Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ποπλίου Βαλερίου Ποπλικόλα διέσωζον καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις προνόμια, ὧν οὐδεὶς τῶν ἄλλων ῥωμαϊκῶν οἴκων ἀπήλαυεν, ὡς π.χ. τοῦ προνομίου νὰ θάπτωνται ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, νὰ ἔχωσιν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ θέσιν διακεκριμένην ἐπὶ δίφρου ἐλεφαντίνου κτλ. Ἦσαν δ' ἀναμφηρίστως

λόγον πιθανὸν, ἐμφαίνει πιθανῶς τὴν δευτέραν φάσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ δ' ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὸν Πόπλιον Βαλέριον ἐπιβληθεῖσα ἐγκατάλειψις τῶν ἐπὶ τῆς Ἐλέας παλατίων, ἐν οἷς εἶχον διατρίψει ὁ Τύλλος Ὁστίλιος, ὁ

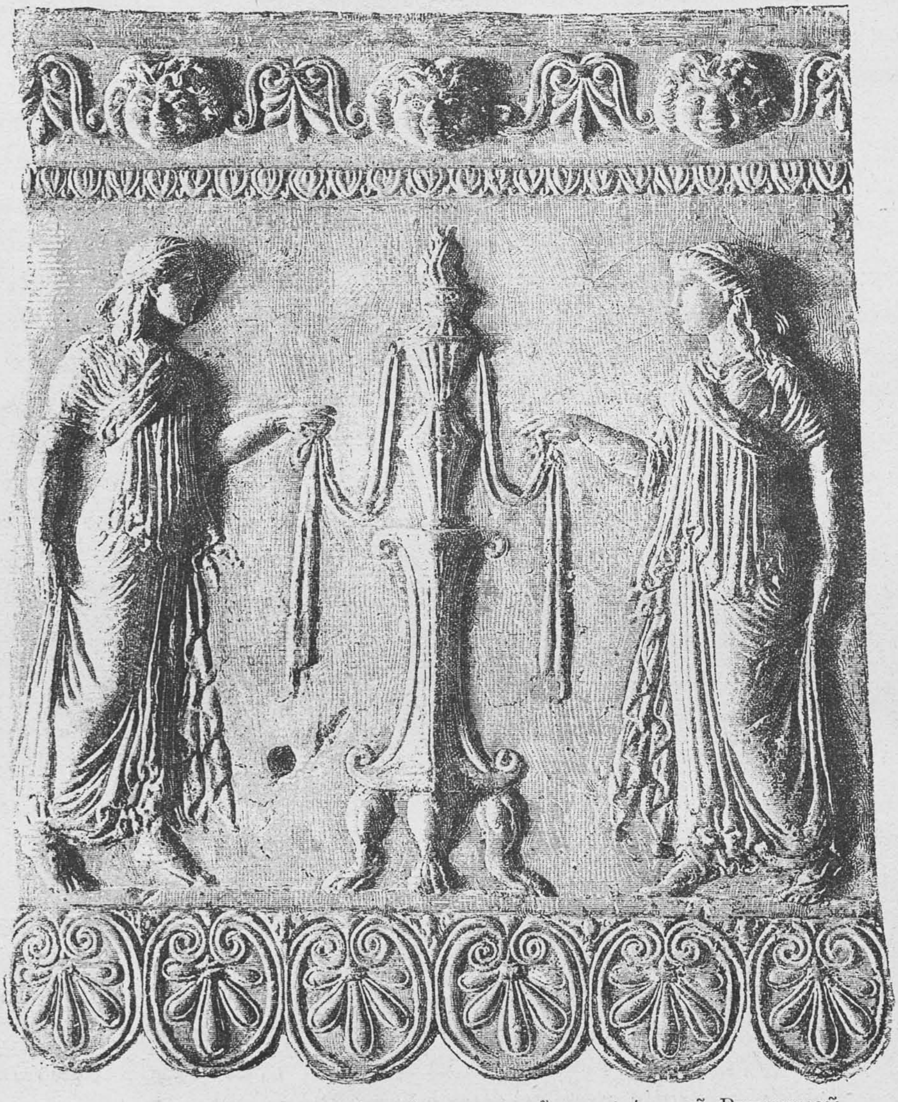

Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.

Ἄγκος Μάρκος καὶ οἱ δύο Ταρκύνιοι, δηλοῖ τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν φάσιν. Ἂν δὲ τοιαύτη τις ὑπῆρξεν ἡ ἀνέλιξις τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ἧς προέκυψεν ἡ ὑπατεία, δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς φάσεις αὐτῆς ἑκάστας κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.

τὰ προνόμια ταῦτα λείψανον τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως ἣν κατέλαβον οἱ Βαλέριοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ταρκυνίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ σταδίῳ ἡ ἐπανάστασις, ἧς ἡγεῖται ὁ Ἰούνιος Βροῦτος, ἀνελίσσεται ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις, ὁ δὲ δῆμος παρίσταται ἀδιάφορος θεατὴς τοῦ μεγάλου δράματος, καὶ μόνον κυρόνει τἀποτελέσματα αὐτῆς, στρεφόμενα εἰς ὄφελος αὐτοῦ. Καταλύεται δ' ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, καὶ μετ' αὐτῆς συγκαταργεῖται τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων, ἀλλὰ μένει ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, περιερχομένη εἰς τὸν νεώτερον κλάδον τῶν Ταρκυνίων[1].

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σταδίῳ ἡ ἐπανάστασις ἐκπηγάζει ἐκ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας, ἤτοι ἐκ τῶν πατρικίων, ὧν ἡγοῦνται οἱ Βαλέριοι, οἵτινες καὶ δρέπουσι τοὺς καρποὺς τῆς ἀνατροπῆς, διαδεχόμενοι τοὺς Ταρκυνίους.

Τέλος δ' ἐν τῷ τρίτῳ σταδίῳ ἡ ἐπανάστασις τελεῖται ὑπὸ τοῦ δήμου σύμπαντος, ἤτοι ὑπό τε τῶν πατρικίων ὁμοῦ καὶ τῆς πληθύος, ὧν ὁ συνδυασμὸς σκοπεῖ τὴν ἀπὸ τῶν Βαλερίων ἀφαίρεσιν τοῦ προνομίου νὰ κατέχωσι μόνοι αὐτοὶ τὴν ἀρχήν. Καὶ ὁ μὲν οἶκος ἐκεῖνος, δεδιδαγμένος ἐκ τῶν παθημάτων τῶν Ταρκυνίων, ὑποκύπτει μετὰ καρτερίας εἰς τὴν τύχην του, ὁ δὲ ἡγέτης αὐτοῦ Πόπλιος Βαλέριος, πρὶν ἢ καταθέσῃ τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν, ποιεῖται χρῆσιν αὐτῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ δήμου, ὁρίζων ὅπως οὐδεμία καταδίκη εἰς θάνατον ἢ μαστίγωσις ἐκτελῆται ἄνευ προηγουμένης ἐπικυρώσεως τῶν ποινῶν τούτων ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας[2]. Ὁ δὲ δῆμος εὐγνωμονῶν ἀνεκήρυξε τὸν Πόπλιον Βαλέριον προστάτην τοῦ δήμου, *δημοκηδῆ (Publicola)*[3].

---

[1] Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νεωτέρῳ κλάδῳ τῶν Ταρκυνίων δὲν φαίνεται νὰ διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν ἡ ὁμόνοια. Ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐπελθοῦσα ἀνακάλυψις συνωμοσίας σκοπούσης τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἐπάνοδον Ταρκυνίου τοῦ ὑπερηφάνου, συνωμοσίας ἧς μετέσχον καὶ αὐτοὶ τοῦ Βρούτου οἱ υἱοί, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι τῆς ἀποπείρας ταύτης προηγήθη ῥῆξις ἐν τῷ νεωτέρῳ οἴκῳ. Ὁ δὲ Βροῦτος, ὕπατος τότε ὤν, οὐ μόνον κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς ἑαυτοῦ υἱοὺς ὡς ἐνόχους ἀσεβήματος περὶ τὴν πολιτείαν (perduellionis), ἀλλὰ καὶ παρέστη εἰς τὴν θανάτωσιν αὐτῶν eminente animo patrio inter publicae poenae ministerium. **Λιβίου** II, 5.

[2] Ὁ περὶ προκλήσεως Βαλέριος νόμος (Lex Valeria de provocatione) ὥριζε, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret neve verberaret. **Κικέρ.** De rep. II, 31.

[3] Ἴδ. **Πλουτάρχου** Ποπλικ. 10. Ἀλλ' ὅμως καὶ παρὰ ταύτην τὴν προσηγορίαν ἧς ἔτυχε δὲν φαίνεται ἀξιωθεὶς ὁ Πόπλιος Βαλέριος τελείως τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου. Τούτου δὲ τεκμήριον ἔχομεν τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ, ὅτ' ἐπεζήτησε τὴν τιμὴν τῆς καθιερώσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἔτυχε δ' ἀπ' ἐναντίας ταύτης τῆς τιμῆς ὁ συνάδελφος τοῦ Βαλερίου Μάρκος Ὁράτιος Πουλβίλλος. Διηγεῖται δὲ περὶ τούτου ἡ παράδοσις, ὅτι οἱ Βαλέριοι, μὴ δυνάμενοι νὰ στέρξωσι τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν, προσέφυγον εἰς στρατήγημα, ὅπως στερήσωσι τὸν Ὁράτιον

Πλὴν δὲ τῶν καθ' ἕκαστα τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν διηγήσεως, ἥτις ἐν τούτοις διετήρησεν ἀνάμνησιν τοῦ ἀβεβαίου τῆς ἀρχῆς τῆς δικτατωρίας[1], συντελοῦσιν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἡμετέρας εἰκασίας δύο γεγονότα, ἅτιν' ἀφῆκαν ἀπαρατήρητα οἱ συγγραφεῖς οἱ ἀναγράψαντες τὰ τῆς παραδόσεως. Τῶν γεγονότων τούτων τὸ ἕτερον εἶνε ἔθιμον ὑπάρχον ἐν Ῥώμῃ κατὰ χρόνους ἀρχαιοτάτους, νὰ ἐμπήγωσι κατ' ἔτος κατὰ τὰς εἰδοὺς τοῦ Σεπτεμβρίου ἧλον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ μέρους, ὅπου ὑψοῦτο ὁ βωμὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅπερ ἐξεπήγασεν ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ ὁρισμοῦ τῶν παρερχομένων ἐνιαυτῶν, μετεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἡ δ' ἔμπηξις τοῦ ἥλου ἐτελεῖτο μόνον ἐν σοβαραῖς τισι περιστάσεσιν, ὡς ἐν ἐπιδημίαις λοιμοῦ ἢ ὅτε ἐπήρχετο ἔκτακτόν τι φυσικὸν φαινόμενον, ἐκλαμβανόμενον ἀντὶ διοσημίας. Πρὸς ἐπιτέλεσιν δὲ τῆς τελετῆς ταύτης τῆς ἐνηλώσεως ὡρίζετο εἰδικὸς δικτάτωρ καλούμενος *δικτάτωρ ἐπὶ τῇ ἐνηλώσει (dictator clavi figendi causa)*. Ὁ δὲ Λίβιος διηγεῖται, ὅτι καθ' οὓς χρόνους ἴσχυε τὸ παλαιὸν ἔθιμον τῆς ἐνιαυσίας ἐνηλώσεως, τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο ἀνατεθειμένον εἰς τὸν *μέγιστον στρατηγὸν (praetor maximus)*, οὕτω δὲ παρεισάγει παρὰ προσδοκίαν ἄρχοντα ἄλλως ἄγνωστον ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ πολιτεύματι[2]. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τῶν Βαλερίων Ὁρατίων νόμων οἱ ὕπατοι ἐκαλοῦντο στρατηγοὶ *(praetores)*, ἕπεται ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐδόθη ἡ προσηγορία *μεγίστου στρατηγοῦ (praetor maximus)* εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τὸν ἀντικαταστήσαντα τὸν βασιλέα κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον τὴν μεσάσασαν μεταξὺ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ὁριστικῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ὑπατείας[3].

τῆς ἀπονεμηθείσης αὐτῷ τιμῆς. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ ῥηθεὶς ὕπατος ἐτέλει τὴν νενομισμένην θυσίαν, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ποπλικόλα Μάρκος Βαλέριος ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ αὐτῷ τὸν αἰφνίδιον ἐν τῷ στρατοπέδῳ θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ψευδὲς ἄγγελμα ἀπέτυχεν, ἐπειδὴ ὁ Ὁράτιος ἐπέρανε τὴν καθιέρωσιν, οὐδόλως διαταραχθεὶς ὡς ἤλπιζον οἱ ἀντίθετοι αὐτοῦ καὶ μόνον εἰπὼν εἰς τὸν ἄγγελον τῆς θλιβερᾶς ἀγγελίας νὰ θάψωσι τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ, ἂν ἀπέθανεν. Ἴδ. **Πλουτάρχου** Ποπλικ. 14.

[1] Nec quo anno.... nec quis primum dictator sit, satis constat. **Λιβίου** II, 18.

[2] Lex vetusta est, priscis litteris verbisque scripta, ut, qui praetor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. **Λιβίου** VII, 3.

[3] Προφανῶς τὸ ἐπίθετον *μέγιστος* (maximus) μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν συναρχίας, ἐν ᾗ εἷς εἶχεν ἀρχὴν ἀνωτέραν. Οὐδὲν δ' ἐμποδίζει νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ὑποδεέστεροι συνάρχοντες τοῦ ***μεγίστου στρατηγοῦ*** ἦσαν οἱ δύο ὑπατικοὶ ἄρχοντες, οἵτινες, ἐκ συστήματος τὸ κατ' ἀρχὰς ὑποκείμενοι εἰς τὸν μέγιστον στρατηγόν, δὲν ὑπέ-

Τὸ δὲ ἄλλο γεγονὸς τὸ ἐπικυροῦν τὴν ἡμετέραν εἰκασίαν εἶνε ἡ ἀνάλογος ὁδὸς, ἥν, καθ' ἃ βλέπομεν, τρέπεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν πολιτικῶν θεσμῶν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν Ἀθήναις, ὧν ἡ ἱστορία παρουσιάζει πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν, εὑρίσκομεν, ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς μοναρχίας εἰς τὸ συνέδριον τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων μεταβολὴ ἐτελέσθη βαθμηδὸν διὰ σειρᾶς ὅλης μεταβατικῶν πολιτευμάτων. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ μεταβολὴ περιορίζεται εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως. Καὶ δὴ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κόδρου δὲν ὀνομάζονται τὸ ἑξῆς *βασιλεῖς,* ἀλλ' ἁπλῶς *ἄρχοντες* ἢ *πρυτάνεις,* σὺν δὲ τῇ μεταβολῇ τοῦ ὀνόματος ἐλαττοῦται παρὰ τῷ ἄρχοντι καὶ ἡ διπλῆ ἐγγύησις τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τοῦ ἀβιάστου τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἀργότερον δὲ γίνεται ἓν ἔτι βῆμα πρὸς τὰ πρόσω· καταργεῖται μὲν ἡ κατὰ κληρονομίαν μετάβασις τῆς ἀρχῆς, περιορίζεται δ' ἡ ἀρχὴ ἀπὸ ἰσοβίου εἰς δεκαετῆ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νέῳ τούτῳ σταδίῳ ἡ ἀρχὴ διαμένει ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Κοδριδῶν (752 π. Χ.). Τρίτη δέ τις μεταπολίτευσις ἀφαιρεῖ αὐτοὺς καὶ τοῦτο τὸ προνόμιον, ὁρίζεται δὲ ὅπως ὁ κατὰ δεκαετίαν ἄρχων ἐκλέγηται μεταξὺ πάντων τῶν εὐπατριδῶν (712 π. Χ.). Τέλος τετάρτη μεταρρύθμισις, ἐπελθοῦσα μετ' ὀλίγας ἐτῶν δεκάδας, παρέχει εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἔκτοτε δὲν ὑπάρχει εἷς μόνον ἄρχων, ἀλλ' ἐκλέγονται ἐννέα ἄρχοντες καὶ δὴ ἐνιαύσιοι (683 π. Χ.). Οὕτως εἰς τὴν μοναρχικὴν κυβέρνησιν ὑποκαθίσταται ἡ συναρχία καὶ τὸ ἐφήμερον τῆς ἐξουσίας, περιοριζομένης εἰς τὸ βραχύτατον ὅριον. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀρχὴ διέπει καὶ τὸν θεσμὸν τῆς ρωμαϊκῆς ὑπατείας. Καὶ αὕτη εἶνε συναρχία καὶ δὴ ἐνιαυσία, ἀλλὰ κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ἀρχῆς τῶν ἀρχόντων, ὅτι, ἐν ᾧ οὗτοι ἔχουσι διῃρημένα ἐν ἑαυτοῖς τὰ διάφορα εἴδη τῆς ἐξουσίας, ἑκάτερος τῶν ὑπάτων ἔχει αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ἑνιαίαν. Μιᾶς δὲ μόνον ἐξουσίας στεροῦνται οἱ ὕπατοι, καὶ δὴ τῆς θρησκευτικῆς, ἥτις εἶνε ἐπιτετραμμένη εἰς τὸν *ἱερῶν βασιλέα (rex sacrorum),* φάσμα ἄρχοντος, δυναμένου ἀφόβως νὰ διατηρῇ τὸ βασιλικὸν ὄνομα, ἅτ' ἐστερημένου πάσης λειτουργίας πολεμικῆς τε καὶ πολιτικῆς. Οὕτω δὲ διὰ τῆς εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας ἀφέσεως τῆς προσηγορίας τοῦ βασιλέως ἐτιμῶντο οἱ ἀθάνατοι ἄνευ βλάβης τινὸς τῶν θνητῶν.

Καὶ ἔχουσι μὲν οἱ ὕπατοι ἀμφότεροι τὸ *imperium,* εἶνε δ' ἀπεριόριστος ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης *(pomoerium)* ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ δύνανται νὰ διαθέτωσι κατὰ βούλησιν τὴν ζωὴν τῶν πο-

---

κειντο πλέον εἰς αὐτὸν ἢ προσωρινῶς καὶ ἐκτάκτως, ὅτε, ἀναπτυσσομένων τῶν θεσμῶν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, ὁ ἀνώτατος ἐκεῖνος ἄρχων ἐξέλιπεν, ὅπως ἀναφανῇ ἐκ νέου ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ δικτάτωρος.

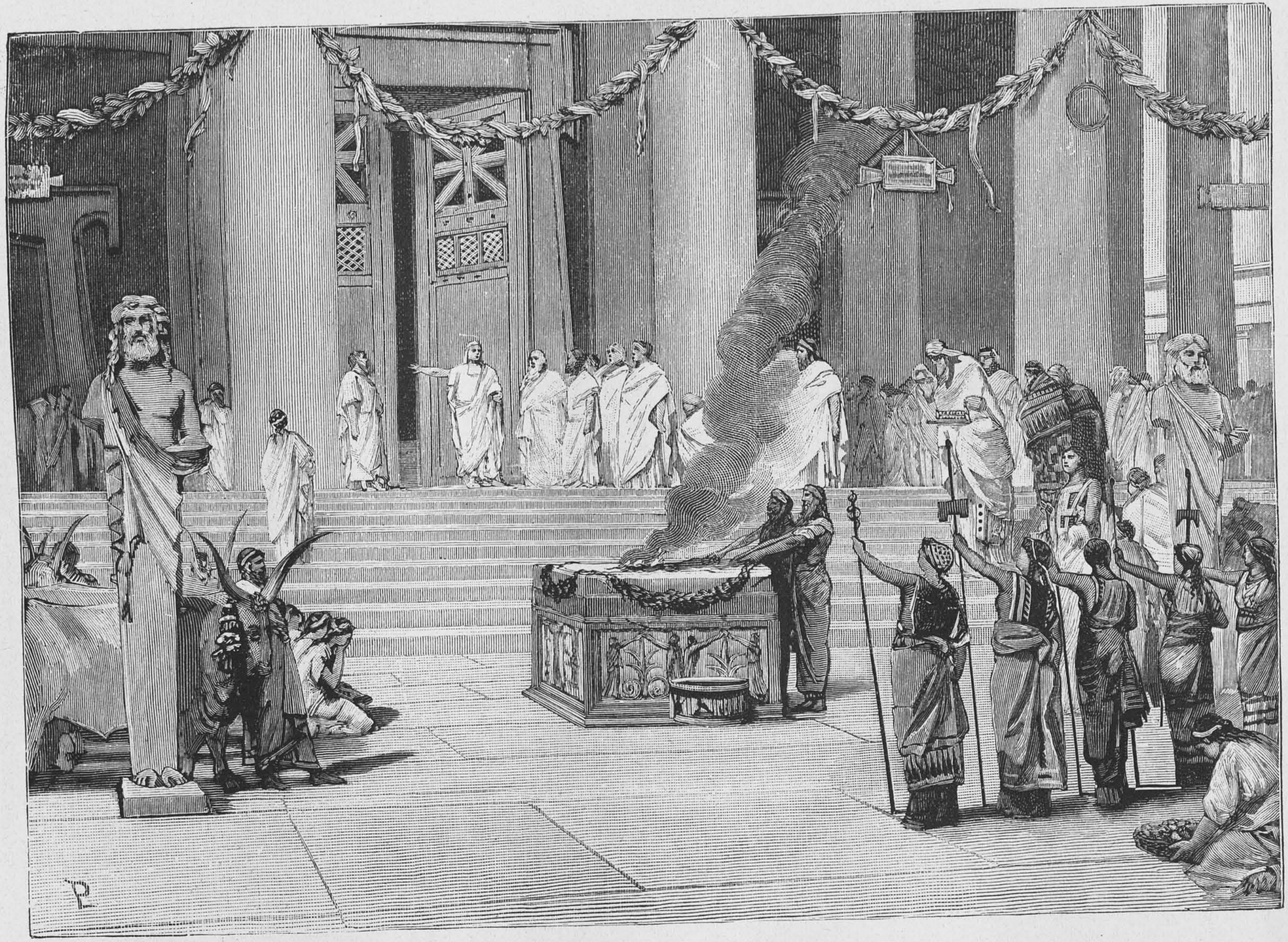

Καθιέρωσις τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λιτῶν (*jus vitae necisque*=ἐξουσία ζωῆς καὶ θανάτου), ἀλλ' ὅμως ἐξελέγχουσι καὶ χαλιναγωγοῦσιν ἀλλήλους διὰ τῆς *ἐνστάσεως (intercessio)*. Τὸ δὲ ὅπλον τοῦτο, ὅπερ ἀργότερον θὰ καταστήσῃ φοβεροὺς τοὺς δημάρχους, παρέσχεν εἰς τὴν Ῥώμην διπλῆν ὑπηρεσίαν, διασῶσαν μὲν ἀπὸ τῆς τυραννίδος, δημιουργῆσαν δὲ τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς χερσὶ τῶν ὑπάτων ἐκώλυσε τὴν παράνομον ἐξάσκησιν τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας, ἐν δὲ ταῖς χερσὶ τῶν δημάρχων ἠνάγκασε τοὺς ἔχοντας τὴν ἐξουσίαν νὰ γείνωσι δημοτικοί, καθιστῶντες συμμέτοχον αὐτῆς τὴν πληθύν. Διὰ τοῦτο δὲ ὥριζον οἱ νόμοι, ὅτι, ἂν ἐξέλειπεν ἕνεκα θανάτου ἢ παραιτήσεως ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ ἄλλος ὤφειλε νὰ συγκαλέσῃ ἀμέσως τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ὅπως προβῇ εἰς ἀρχαιρεσίας νέου συνυπάτου (*comitia ad sufficiendum consulem*=*ἐκκλησία πρὸς ἐπικατάστασιν ὑπάτου*· ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε τὸ ὄνομα *consul suffectus*=*ὁ ἐπικατασταθεὶς ὕπατος*). Ἐκ δὲ τῆς τελείας ἰσότητος τοῦ ἀξιώματος τῶν δύο ὑπάτων ἀπέρρεεν ἡ ἐν ἀλλήλοις διανομὴ τῶν ἔργων κατὰ τὴν λαχοῦσαν ἑκάστῳ δεξιότητα. Ἐφισταμένου δὲ πολέμου, ὁ μὲν ἕτερος αὐτῶν μετέβαινεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκαλεῖτο *ἔνοπλος* ἢ *ἐν ὅπλοις (consul armatus)*, ὁ δ' ἕτερος συνήθως διέμενεν ἐν τῇ πόλει, ἐξ οὗ ἐπωνομάζετο *ὕπατος ἐν ἱματίῳ (consul togatus)*. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, ὅτε εἶχεν ἤδη ἔκπαλαι καθιδρυθῇ τὸ ἔθος τῆς ἀναθέσεως τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως εἰς τοὺς *στρατηγούς*, τοὺς *ἀνθυπάτους* καὶ τοὺς *ἀντιστρατήγους*, εἰσήχθη τὸ σύστημα τῆς μηνιαίας ἐκ περιτροπῆς ἀρχῆς τῶν ὑπάτων, ὁ δὲ κυβερνῶν ὕπατος διεκρίνετο τοῦ ἀργοῦ μένοντος συνάρχοντος διὰ τῆς φράσεως *ὁ ἔχων τὰς ῥάβδους (cujus tum fasces erant)*, ἐπειδὴ μόνον ἐκείνου προεπορεύοντο οἱ δώδεκα ῥαβδοφόροι. Ἄλλως δὲ τότε πλέον ἡ ὑπατεία ἁπλοῦν μόνον φάσμα ἦτο τῆς ἀρχῆς, ὁποία ἦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς καθιδρύσεως αὐτῆς. Οἱ ὕπατοι τῶν τότε χρόνων δὲν εἶχον πλέον ἐξουσίαν τοῦ ποιεῖσθαι τίμησιν τῶν πολιτῶν καὶ δικαιοδοσίαν, τὰ δὲ δύο ταῦτα εἴδη τῆς προτέρας τῶν ὑπάτων ἐξουσίας εἶχον περιστῇ εἰς ἄρχοντας εἰδικούς, τοὺς δύο *τιμητὰς (censores)* καὶ τὸν *ἀστυδίκην (praetor urbanus)*. Θὰ ἴδωμεν δ' ἐν τῷ προσήκοντι χώρῳ πῶς ἐτελέσθη ἡ διάσπασις αὕτη τῆς ἑνιαίας ὑπατικῆς ἐξουσίας.

Πολεμοι των Ρωμαιων μετα την εξωσιν των Ταρκυνιων. — Ἐν ᾧ δ' ἐν Ῥώμῃ ἡ ἐπανάστασις διέτρεχε τὰ διάφορα αὐτῆς στάδια, ἔξωθεν συνεπυκνοῦντο οἱ κίνδυνοι κατὰ τῆς ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔτι εὑρισκομένης ἐλευθέρας πολιτείας. Τοῦτο μὲν ἕνεκα τῆς παρορμήσεως ἣν παρέχει ἡ στενοχωρία τοῦ γείτονος πρὸς ἀνάμιξιν εἰς τὰ κατ' αὐτόν, μάλιστα ὅταν ὑπάρχωσι παλαιαὶ διαφοραὶ πρὸς τὸν εὑρισκόμενον ἐν ἀμηχανίᾳ, τοῦτο

δ' ἕνεκα τῶν κατὰ τῆς Ῥώμης παρὰ τοῖς περιοίκοις λαοῖς ἐνεργειῶν τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ἡ Ῥώμη εὑρέθη αἴφνης περικεκυκλωμένη ὑπὸ πολεμίων καὶ περιεστοιχισμένη ὑπὸ κινδύνων. Ὅτι δ' αἱ ἐξωτερικαὶ αὗται δυσχέρειαι κατ' ἀνάγκην συνετέλεσαν εἰς ἐπιβράδυνσιν τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, εἶνε λίαν πιθανόν. Ἀφ' οὗ δ' οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὅτε ἤδη ἡ ὑπατικὴ διοίκησις ἐλειτούργει ἀπὸ παλαιοῦ, ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσωσιν ἀρχὴν ἔκτακτον μετ' ἐξουσίας ἀπεριορίστου, τὴν δικτατωρίαν, πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πατρίδος ἀπὸ τῶν δεινῶν τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, πολὺ μᾶλλον ᾐσθάνοντο πάντως τὴν ἀνάγκην ἀρχῆς δικτατωρικῆς ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, καθ' οὓς ἡ ἐσωτερικὴ τάξις δὲν εἶχεν ἀκόμη διοργανωθῆ ὁριστικῶς. Τοῦτο δ' ἐνισχύει τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ἡ δικτατωρία προηγήθη παρὰ Ῥωμαίοις τῆς ὑπατείας, μόνον δὲ μετὰ τὴν ὁριστικὴν καθίδρυσιν τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας ἀπέβη ἀρχὴ ἔκτακτος, συνεπιφέρουσα κατὰ τὸν βραχὺν ἑξάμηνον χρόνον τῆς διαρκείας αὐτῆς τὴν ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν δημοσίων ἐλευθεριῶν. Καὶ προεκάλεσαν μὲν αἱ ἐξωτερικαὶ δυσχέρειαι τὴν διατήρησιν τῆς μοναρχικῆς διοικήσεως καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως Ταρκυνίου, ἀλλ' ἐπήγαγον ἀναγκαίως καὶ ἄλλο ἐπακολούθημα, τὴν συνδρομὴν τῆς πληθύος εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀμύνης τῆς πατρίδος. Ἡ δὲ τῆς τάξεως τῶν πλεβηίων συνδρομὴ αὕτη, ἣν οἱ πατρίκιοι ἐξησφάλισαν περισαίνοντες αὐτοὺς διὰ μεγάλων ἐπαγγελιῶν, ἀπετέλεσε τὸ δικαίωμα, ἐφ' οὗ ἡ πληθὺς μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ κινδύνου ἐστήριξε τὰς μελλούσας αὐτῆς ἀξιώσεις.

Ἡ παράδοσις παριστάνει τοὺς ἐχθροὺς τοὺς κινήσαντας πόλεμον κατὰ τῆς Ῥώμης μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ταρκυνίου ὡς ὄργανα τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως. Οὐδὲν ἴδιον συμφέρον ἄγει αὐτοὺς εἰς ἐπιχείρησιν τῶν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐχθροπραξιῶν· τὸ δὲ μόνον ἐλατήριον τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῶν εἶνε ἡ κάθοδος τῶν Ταρκυνίων. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα δὲν ἐπικυροῦσι ταύτην τὴν γνώμην, ἥκιστα δὲ πάντων ἀποδεικνύεται αὕτη ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πορσήνα[1], ἣν ἡ παράδοσις περιγράφει διὰ χρωμάτων ποιητικῶν, σκοποῦσα προφανῶς νὰ ἐκτρέψῃ τὴν προσοχὴν ἀπὸ τοῦ κυρίου ἀντικειμένου καὶ διὰ τοῦ τεχνάσματος τούτου νὰ ἐπικαλύψῃ δυσφόρητον ἧτταν προς-

[1] Ἡ παράδοσις ἐπονομάζει τὸν Πορσήναν βασιλέα, ἤτοι *λάρον* (lars) τῆς ἐτρουσκικῆς πόλεως Κλουσίου. Καὶ δὲν ἀμφισβητοῦμεν μὲν τὴν ὕπαρξιν τῆς τιμητικῆς ταύτης προσηγορίας, ἀλλ' ὀφείλομεν ὅμως νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Πορσήνας οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν ἢ ὁ ἡγεμὼν τῆς συμμαχικῆς στρατιᾶς, ἐπειδὴ ἡ συχνὴ ἀπάντησις τοῦ ὀνόματος ***Πορσήνα*** ἐν ταῖς τυρρηνικαῖς παραδόσεσιν ἄγει εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο ὄνομα κύριον, ἀλλὰ μᾶλλον λέξις δηλωτικὴ ἀξιώματος στρατιωτικοῦ, ὡς τὸ ὄνομα ***Βρέννος*** παρὰ τοῖς Γαλάταις.

βάλλουσαν τὴν ῥωμαϊκὴν ἀγερωχίαν. Οὕτω δὲ προῆλθον αἱ μυθιστορικαὶ διηγήσεις περὶ τοῦ Ὁρατίου Κόκλητος, τοῦ Μουκίου Σκαιόλα καὶ τῆς Κλοιλίας. Μεταξὺ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ἱερᾶς ξυλίνης γεφύρας *(pons Sublicius)* ὑπῆρχε, φαίνεται, Ὁράτιός τις. Ἡ δὲ παράδοσις ἔπλεξε περὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸν ποιητικὸν μῦθον, ὅτι μόνος αὐτὸς ἐπὶ τῆς γεφύρας ἱστάμενος ἀνέστειλε τὴν ὁρμὴν τῆς ἐτρουσκικῆς στρατιᾶς, μόνος ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῆς Τυρρηνίας συμπάσης, ἕως ἤκουσε τῶν ὄπισθεν αὐτοῦ ἐμβοησάντων, ὅτι ἔχει διαλυθῆ τῆς γεφύρας τὸ πλεῖστον μέρος. Τότε δ' ἐπήδησεν εἰς τὸν ποταμὸν, καὶ ἐξεκολύμβησε μετὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν γῆν σῶος. Ὁμοίως ἀνέφερον ἴσως τὰ χρονικὰ τῶν πατρικίων τὸ συμβὰν εἴς τινα Γάϊον Μούκιον, ὅςτις, εἰςελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πορσήνα ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ φονεύσῃ αὐτὸν, διαμαρτὼν τῆς προθέσεως αὐτοῦ, ἔπαισε κατὰ κεφαλῆς ἀντὶ τοῦ Πορσήνα τὸν γραμματέα τοῦ Τυρρηνοῦ βασιλέως. Ἡ δὲ παράδοσις, ἀφορμωμένη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ *Σκαιόλα*, ἤτοι *ἀριστερόχειρος*, ὅπερ ἔφερεν ὁ ἥρως, ἐδημιούργησε περὶ αὐτοῦ δρᾶμα, ἐν ᾧ τὸ θαυμαστὸν ὑπερακοντίζεται ὑπὸ τοῦ φρικτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μνημεῖα παρεῖχον ὕλην εἰς τοὺς μυθιστορικοὺς θρύλους. Ἦτο ἱδρυμένον ἐπὶ κορυφῆς τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ ἄγαλμα ἔφιππον νεάνιδος ἣν ὁ λαὸς ἐγνώριζεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κλοιλίας*. Ἐκ δὲ τῆς ὁμωνυμίας μεταξὺ τοῦ ἀνδριάντος ἐκείνου καὶ Κλοιλίας τινὸς, ἀναφερομένης μεταξὺ τῶν ὁμήρων τῶν δοθέντων εἰς τὸν Πορσήναν, ἐπωφελήθησαν οἱ ἀναγραφεῖς τῶν θρύλων, ὅπως μεταβάλωσι καὶ τὴν ὁμηρεύσασαν Κλοιλίαν εἰς ἡρωίνην. Οὕτω δὲ ἡ ἔφιππος Ἀφροδίτη, ἣν ἐπωνόμαζον μὲν οἱ ἱερεῖς *ἁγνίζουσαν (Cluilia ἢ Cluacina)*[1], παρίστανε δ' ἐκεῖνο τὸ ἄγαλμα, ὑπεβιβάσθη ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀπὸ θεᾶς εἰς γυναῖκα θνητήν. Κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον ἐσκυλεύετο αὐτὴ ἡ θρησκεία, ὅπως ἐξυπηρετηθῇ ἡ ἐθνικὴ μεγαληγορία. Καὶ ὅμως πρὸς τῇ κοινῇ παραδόσει διεσώθησαν ἀναμνήσεις μαρτυροῦσαι μὲν τὸ κατεψευσμένον αὐτῆς, ἀποδεικνύουσαι δὲ, ὅτι ὁ πόλεμος τοῦ Πορσήνα περιέστησε τὴν Ῥώμην εἰς θέσιν δεινοτάτην. Ὁ μὲν Τάκιτος ποιεῖται λόγον περὶ καθυποτάξεως τῆς Ῥώμης εἰς τὸν Τυρρηνὸν βασιλέα[2], ὁ δὲ Πλίνιος προςθέτει, ὅτι ὁ Πορσήνας ἀφήρεσε τοὺς Ῥωμαίους τὰ ὅπλα, ἀφίνων εἰς

[1] Οὕτως ἐπωνομάζετο ἡ θεὰ ἐκ τοῦ cluo, σημαίνοντος τὸ καθαρίζειν, ἐξαγνίζειν. Ἦτο δὲ θεότης ἐναλία, εἰκονιζομένη εἰς σχῆμα γυναικὸς ἐφίππου, ὅπως παρασταθῇ συμβολικῶς, ὅτι ἐδέσποζε τῆς θαλάσσης.

[2] Sedem Jovis Optumi Maximi.... quam non Porsenna dedita urbe, neque Galli capta temerare potuissent, furore principum excindi. **Τακίτου** Hist. III, 72.

αὐτοὺς μόνον τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα[1]. Τέλος δὲ ὁ Διονύσιος, ποιούμενος λόγον περὶ τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Μουκίου, ὃν ἐπονομάζει *Κόρδον,* οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῶν λεγομένων κακώσεων, ἃς συμφώνως πρὸς ἄλλας διηγήσεις οὗτος ἐπήνεγκε κατὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ σώματος[2]. Πλὴν δὲ τούτων ὁ Ἁλικαρνασεὺς ἱστορικὸς ἀναφέρει παρακατιὼν ἐκστρατείαν τινὰ τῶν Τυρρηνῶν εἰς τὴν Καμπανίαν, ἥτις ἀδύνατον νὰ εἶνε ἄλλη ἢ ἡ ὑπὸ τὸν Πορσήναν. Πράγματι δὲ συμπίπτει ἡ εἰρημένη ἐκστρατεία περὶ τὴν ἑξηκοστὴν τετάρτην Ὀλυμπιάδα, ἤτοι περὶ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μεσοῦντα, οὗτος δ' εἶνε ὁ χρόνος καθ' ὃν συνῳδὰ πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως παριστάνεται συμβᾶσα ἡ ἔξωσις τῶν Ταρκυνίων. Ὡς αἰτία δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀναγράφεται ἡ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου εἰςβολὴ τῶν Γαλατῶν. Ἀλλ' ἂν ἡ τυρρηνικὴ αὕτη ἐκστρατεία εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Πορσήναν, ὡς πάντα ἄγουσιν ἡμᾶς νὰ πιστεύσωμεν, πίπτει ἡ ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀναφερομένη αἰτιολογικὴ σχέσις μεταξὺ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Τυρρηνοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐκδιώξεως Ταρκυνίου τοῦ νεωτέρου. Ὁμοίως δὲ διαφωτίζεται διὰ τοιούτου τινὸς συμπεράσματος ἡ ταχεῖα ἀνάκυψις τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς, ἐπειδὴ ἡ ἐκστρατεία ἡ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἀναφερομένη κατὰ ταῦτα θὰ ἐπερατοῦτο διὰ τῆς ἥττης ἣν ὑπέστησαν οἱ Ἐτροῦσκοι ἐν Ἀρικίᾳ τοῦ Λατίου ὑπὸ Ἀριστοδήμου τοῦ τυράννου τῆς Κύμης. Τότε δ' ἡ Ῥώμη ἠδυνήθη νἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἐκ δὲ τῆς βραχείας διαρκείας τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἐπωφελήθησαν πανούργως οἱ ἀναγραφεῖς τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως, ὅπως ἀποσβέσωσι τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὑποδουλώσεως.

Περατοῦται δὲ ἡ περίοδος τῶν πολέμων οὓς προεκάλεσεν ἡ ἔξωσις τῶν Ταρκυνίων διὰ τῆς μάχης παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην τὴν σήμερον καλουμένην Pantano Secco καὶ κειμένην οὐ μακρὰν τοῦ ἀρχαίου Τούσκλου, τῆς σημερινῆς Φρασκάτης. Παρεισάγει δ' ἡ παράδοσις εἰς τὴν μάχην ἐκείνην ὅλην τὴν λατινικὴν συμμαχίαν, καὶ ἀναφέρει περὶ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο σειρὰν ὅλην λεπτομερειῶν θαυμασίων. Μὴ λαμβάνοντες δ' ὑπ' ὄψιν τὰ καθ' ἕκαστα ταῦτα, ἐπειδὴ τὸ θαυμάσιον οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ἱστορίαν, οὐδαμῶς ὀκνοῦμεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ μάχη συνέβη ἀληθῶς καὶ ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων Ὀκτάβιος Μαμίλιος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Τουσκουλανῶν, ἀπέβαλε τόν τε θρόνον καὶ τὴν ζωήν. Ἀλλ' ὅλως διαφόρως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῶν Λατίνων. Ἔχομεν δῆλα δὴ μνημεῖον τοῦ ἔτους 493 π. Χ., χρονολογούμενον τρία

[1] Nominatim comprehensum invenimus ne ferro nisi in agri cultu uteretur. **Πλινίου** Hist. nat. XXXIV, 14.

[2] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** V, 25.

ἔτη μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην μάχην, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ Λατῖνοι οὐ μόνον δὲν μετέσχον τῆς μάχης ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ ἐξῆλθον νικηταὶ ἐκ τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης ὑπ' αὐτῶν διεξαχθέντος πολέμου. Εἶνε δὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο αἱ περὶ εἰρήνης καὶ φιλίας συνθῆκαι μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν λατινικῶν πόλεων αἱ ὁμολογηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Σπουρίου Κασσίου, ὧν τὸ κείμενον διεφύλαξεν ἡμῖν Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεύς. Εἶνε δὲ τοῦτο ἓν τῶν ὀλιγίστων γραπτῶν μνημείων τῶν περισωθέντων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης, ὧν διέμεινεν ἡ μνήμη[1]. Ὁ δὲ Κικέρων μαρτυρεῖ, ὅτι ἀκόμη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεότητος αὐτοῦ διετηρεῖτο ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὄπισθεν τῶν Ἐμβόλων, ἡ χαλκῆ στήλη, ἐφ' ἧς ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης[2]. Ἀλλὰ συνθῆκαι τοιαῦται, ὁποία αὕτη, γραφεῖσα ἐπὶ ὅροις ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ὡς πειθόμεθα ἐκ τοῦ παρὰ Διονυσίῳ σωζομένου κειμένου[3], δὲν ὁμολογοῦνται πρὸς λαὸν ἡττη-

---

[1] Αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπιγραφαὶ αἱ προγενέστεραι τῆς ὑπὸ τῶν Γαλατῶν πυρπολήσεως τῆς Ῥώμης ὅσαι διεσώθησαν μετ' αὐτὴν εἶνε αἱ ἑξῆς· α') ἡ ἐπὶ τῇ κτίσει τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ ἐπὶ Σερβίου Τυλλίου δαπάναις τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Λατίνων οἰκοδομηθέντος, στηθεῖσα χαλκῆ στήλη, ἐφ' ἧς ὁ Τύλλιος ἔγραψε *τά τε δόξαντα τοῖς συνέδροις καὶ τὰς μετεχούσας τῆς συνόδου πόλεις* (**Διον. Ἁλικ.** IV, 26). Ἴδ. καὶ ἀνωτέρω σ. 56 σημ. 1. β') Αἱ ὁμολογίαι τῶν ὁρκίων μεταξὺ Ταρκυνίου τοῦ νεωτέρου καὶ τῶν Γαβίων (**Διον. Ἁλικ.** IV, 58). γ') Ἡ συνθήκη περὶ ναυσιπλοΐας καὶ ἐμπορίου μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος ἡ ὁμολογηθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑπατικῆς πολιτείας (**Πολυβίου** III, 22). Ἴδ. καὶ ἀνωτέρω σ. 55 σημ. 2. δ') Ἡ περὶ εἰρήνης καὶ φιλίας μετὰ τῶν Λατίνων συνθήκη τοῦ Σπουρίου Κασσίου τῷ 493 π. Χ. (**Κικέρ.** Pro Balbo 23, 53). ε') Ὁ Ἰκίλιος νόμος περὶ δημοσιώσεως τοῦ Ἀβεντίνου (Lex Icilia de Aventino publicando) τοῦ 486 π. Χ. (**Λιβίου** III, 31). ϛ') Ἡ μετὰ τῶν Ἀρδεατῶν συνθήκη τῶν Ῥωμαίων (Foedus Ardeatinum) τοῦ 454 π. Χ. (**Λιβίου** IV, 7).

[2] **Κικέρωνος** Pro Balbo 23.

[3] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** VI, 95. «Ἦν δὲ τὰ γραφέντα ἐν ταῖς »συνθήκαις τοιάδε· Ῥωμαίοις καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσιν ἁπάσαις εἰρήνη πρὸς ἀλ»λήλους ἔστω, μέχρις ἂν οὐρανός τε καὶ γῆ τὴν αὐτὴν στάσιν ἔχωσι· καὶ μήτ' αὐτοὶ »πολεμείτωσαν πρὸς ἀλλήλους μήτ' ἄλλοθεν πολέμους ἐπαγέτωσαν, μήτε τοῖς ἐπι»φέρουσι πόλεμον ὁδοὺς παρεχέτωσαν ἀσφαλεῖς, βοηθείτωσάν τε τοῖς πολεμουμένοις »ἁπάσῃ δυνάμει, λαφύρων τε καὶ λείας τῆς ἐκ πολέμων κοινῶν τὸ ἴσον λαγχανέ»τωσαν μέρος ἑκάτεροι· τῶν τ' ἰδιωτικῶν συμβολαίων αἱ κρίσεις ἐν ἡμέραις γιγνέ»σθωσαν δέκα, παρ' οἷς ἂν γένηται τὸ συμβόλαιον. Ταῖς δὲ συνθήκαις ταύταις μη»δὲν ἐξέστω προσθεῖναι μηδ' ἀφελεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅ τι ἂν μὴ Ῥωμαίοις τε καὶ Λα»τίνοις ἅπασι δοκῇ.»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

θέντα. Ἡ δὲ λατινικὴ συμμαχία, ἥτις ἐπὶ τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου εἶχε χαλαρώσει τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἐξαρτήσεως αὐτῆς, ἀπηλλάγη πάσης οἱαςδήποτε ὑποταγῆς μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως ἐκείνου, καὶ κατέστη ἐντελῶς ἴση καὶ ὁμοία πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἐν δὲ τῇ συμμαχικῇ συνθήκῃ τοῦ 493 π. Χ. ἡ Ῥώμη ἔχει μὲν τὸ πλεονέκτημα ὅτι αὐτὴ εἶνε ἡ κρατοῦσα ἐν τῇ χειρὶ τὴν ζυγὸν τῆς ἰσορροπίας, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐλάχιστόν τι, παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἀποβληθεῖσαν ἡγεμονίαν, ἧς τὰ πλεονεκτήματα μόνον μετὰ μακροὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας θὰ δυνηθῇ καὶ πάλιν νἀνακτήσῃ.

Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ. — Σὺν τῇ ἱδρύσει τῆς ὑπατικῆς διοικήσεως ἄρχεται ἡ δύναμις τῆς συγκλήτου. Χωρὶς νὰ παραστῇ ἀνάγκη οἱουδήποτε νομοθετικοῦ νεωτερισμοῦ περὶ τὴν σύστασιν τοῦ συνεδρίου τούτου, ἤρκεσεν ἡ μεταρρύθμισις τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς εἰς ἐνιαύσιον, ὅπως ἡ πραγματικὴ κατάστασις τῆς συγκλήτου μεταβληθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νἀποβῇ ἡ κεφαλὴ τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Καὶ μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ προβουλεύειν περὶ τῶν νόμων *(auctoritas)* πρὶν ἢ οὗτοι ἐπικυρωθῶσιν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καθίστανε τὴν σύγκλητον κυρίαν τῆς νομοθεσίας τοῦ κράτους. Καίτοι δ' ἐν τοῖς διοικητικοῖς πράγμασιν ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου ἦτο μόνον συμβουλευτική, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ νέᾳ καταστάσει τῶν τῆς πολιτείας αἱ γνῶμαι αὐτῆς προςελάμβανον ἠθικῶς τὸν χαρακτῆρα ἀγαθῶν κελευσμάτων. Καὶ ἠδύνατο μὲν ὁ ὕπατος νὰ κολακεύῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ φιλαυτίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενος τινὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, οἷον τὸ συγκαλεῖν τὴν σύγκλητον, τὸ προεδρεύειν αὐτῆς καὶ ὁρίζειν τὰ θέματα τῶν διαβουλίων αὐτῆς. Ἀλλὰ πράγματι βλέπομεν τῷ 290 π. Χ., διακόσια δέκα καὶ ἐννέα ἔτη μετὰ τὴν καθίδρυσιν τῆς ὑπατείας, τὸν Λεύκιον Ποστούμιον Μέγελλον λέγοντα πρὸς τὴν σύγκλητον· «ἐφ' ὅσον ἔσομαι ὕπατος, ἔργον τῆς συγκλήτου εἶνε τὸ ὑπακούειν εἰς τὰς ἐμὰς διαταγάς, οὐχὶ δ' ἐμὸν τὸ πείθεσθαι εἰς τὰ κελεύσματα αὐτῆς». Ἀλλ' ὁποίαν ἀξίαν εἶχον τὰ δικαιώματα ταῦτα ἄρχοντος ἔχοντος τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἓν μόνον ἔτος ἐν συγκρίσει πρὸς συνέδριον ἰσόβιον, συνιστάμενον ἐκ τῶν προεχόντων μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ ἔχον τὴν παρακαταθήκην τῆς πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς παραδόσεως τῆς πολιτείας; Πολὺ δὲ ὑπέρτερον τῆς θεραπείας τῆς ἰδίας φιλοτιμίας ἦτο παρὰ τοῖς ὑπάτοις ἄλλο συμφέρον κανονίζον τὰς πρὸς τὴν σύγκλητον σχέσεις αὐτῶν. Ἡ σύγκλητος δὲν ἦτο μόνον φρουρὸς τῆς παραδόσεως τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς ἀριστοκρατίας. Ἀπ' αὐτῆς, ὑποστηριζούσης μὲν τοὺς πατρικίους ἐφ' ὅσον διήρκεσαν τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ προνόμια τῆς τάξεως ταύτης, ὑποστηριζούσης δὲ τοὺς *γνωρίμους (nobilitas)* μετὰ τὴν ὕψωσιν τῆς πληθύος, ἀπέρρεεν

ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ῥώμης ἐφ' ὅσον ὑφίσταντο αἱ δημόσιαι ἐλευθερίαι καὶ πρὶν ἢ αὗται ἐκλίπωσι τέλος ἕνεκα τῆς πολιτικῆς διαφθορᾶς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ ὕπατοι λοιπόν, οἵτινες τὸ μὲν πρῶτον ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, ἔπειτα δ' ἐκ τῶν *γνωρίμων*, ἤτοι τῆς τάξεως ἐν ᾗ συνανεκράθησαν αἱ δύο ἀριστοκρατίαι, ἡ τῶν πατρικίων καὶ ἡ τῶν πλεβηίων, καὶ ἦσαν προωρισμένοι νὰ εἰσέρχωνται μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν εἰς τὴν σύγκλητον, εἶχον καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς μέλη ὁμάδος κοινωνικῆς τὸ συμφέρον νὰ συντηρῶσι καὶ γονιμοποιῶσι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἥτις ὠφέλει αὐτοὺς διττῶς. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὁ λόγος τῆς ὁμονοίας, ἣν εὑρίσκομεν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐξουσιῶν, ἥτις θὰ ἦτο δυςεπίτευκτος, ἂν αἱ σχέσεις αὐτῶν καθωρίζοντο μόνον ὑπὸ τῆς οἰκείας σφαίρας τῆς ἐνεργείας ἑκατέρας αὐτῶν.

Η ΠΛΗΘΥΣ. — Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἶχε μὲν ἐπιτευχθῆ ὑπὸ τῶν πατρικίων ὁμοῦ καὶ τῆς πληθύος διὰ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων τάξεων, ἀλλὰ μόνον οἱ πατρίκιοι ἐπωφελήθησαν ἐξ αὐτῆς. Μετὰ δὲ τῆς βασιλείας συνεξέπεσεν ὁ διάμεσος κρίκος ὁ συνδέων τὰς δύο τάξεις πρὸς τὴν κοινὴν πατρίδα. Θραυσθέντος δ' ἐκείνου τοῦ συνδέσμου, πατρίκιοι καὶ πλεβήιοι ἀπετέλεσαν οἱονεὶ δύο ἔθνη, ὧν τὸ μὲν προνομιοῦχον, τὸ δὲ μονονοὺκ ἀπόκληρον παντὸς δικαιώματος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς βασιλείας τὰς προνομίας ἐκαρποῦτο εἷς μόνον οἶκος, ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῆς ὑπατικῆς διοικήσεως μία ὅλη κοινωνικὴ τάξις. Ἂν δ' ἀφαιρέσωμεν τὴν ἀποδοχὴν πλεβηίου τινὸς εἰς τὴν σύγκλητον, ἡ πληθὺς ἐν τῇ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων μόνον ζημίας ὑφίστατο. Καὶ ἡ μὲν συμμετοχὴ αὐτῆς εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν ὑπῆρχε μόνον κατ' ὄνομα, καθότι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτουν οἱ πλούσιοι, ἡ δὲ πληθὺς ἦτο ἄπορος[1]. Καὶ ἡ ἐπίσημος θρησκεία δέ, τὸ *ἱερὸν δίκαιον* (*jus sacrorum*), κατείχετο ὑπὸ τῶν πατρικίων. Ἐκεῖνοι εἶχον τὰς οἰωνοσκοπίας, αἵτινες μετὰ καὶ τῆς συγκλήτου ἀπετέλουν κατὰ τὸν Κικέρωνα[2] *τὰ δύο ἐρείσματα τῆς πολιτείας* (*duo firmamenta reipublicae*). Ἐκεῖνοι εἶχον τὴν δημοσίαν χώραν (*ager publicus*), ὑποκειμένην μὲν εἰς εἰςφορὰν τελουμένην εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον (*vectigal*), ἀλλὰ μείνασαν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐλευθέραν αὐτῆς, περιπεσούσης εἰς ἀχρηστίαν, ἀπηλλαγμένην δὲ παντὸς ἐκτάκτου ἐν καιρῷ πολέμου δασμοῦ (*tributum*), ἐπιβαρύνον-

---

[1] Οἱ λόχοι ἦσαν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐν ὅλῳ 193, ἦσαν δὲ διανενεμημένοι κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε οἱ κεκτημένοι οὐσίαν τετιμημένην ἑκατονταχιςχιλίων ἀσσαρίων εἶχον ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ ἐνενήκοντα καὶ ὀκτὼ ψήφους, ἤτοι τὴν ἀπόλυτον πλειονοψηφίαν. Ἴδ. ἀνωτέρω σ. 45, σημ. 1.

[2] **Κικέρωνος** De rep. II, 10, 17.

τος μόνους τοὺς πλεβηίους. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τῆς πληθύος ἡ πατρῴα κληρονομία συνέκειτο ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ μικρῶν ἀγρῶν, ἀποφερόντων εἰσόδημα μόλις ἐπαρκοῦν πρὸς συντήρησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν κατόχων αὐτῶν, καὶ ταῦτα μόνον ἐν χρόνοις εἰρήνης, οὐχὶ δ' ἐν ἡμέραις συμφορῶν. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη εἶχε συναπέλθει μετὰ τῶν Ταρκυνίων. Καθ' ὅλον δὲ τὸν χρόνον τὸν διαρρεύσαντα ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ οἴκου ἐκείνου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην μάχης ὁ πόλεμος εἶχεν ὑπάρξει διαρκής, οἱ δὲ ἄθλιοι ἀγροὶ τῶν πλεβηίων τοῦτο μὲν ἕνεκεν ἐλλείψεως τῶν γεωργούντων, τοῦτο δ' ἕνεκα τῶν δηώσεων τῶν πολεμίων εἶχον μείνει διὰ μακρῶν ἐτῶν ἀκαλλιέργητοι καὶ ἄφοροι. Ἀναγκασθέντες δ' οἱ πλεβήιοι νὰ δανεισθῶσι χρήματα παρὰ τῶν πλουσίων, εἶδον διὰ τῶν ἐκ τῶν τοιούτων δανείων ἐπερχομένων πιέσεων ἐπιβαρυνομένην τὴν ἑαυτῶν δυστυχίαν. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἥτις ἔπρεπε νὰ εἶνε τιμή, ἀπέβη συμφορά. Οὐδεὶς ἀνελογίζετο, ὅτι τὰ χρέη εἶχον συνομολογηθῆ χάριν τῆς πατρίδος· τὸ δὲ δικαίωμα τῆς ἐκ τοῦ δανειστοῦ ἐξαρτήσεως τοῦ δανειζομένου *(jus nexi)*[1] ἐν τῇ ἀκάμπτῳ αὐτοῦ ἀσπλαγχνίᾳ ἔπληξε τοὺς ἀτυχεῖς ἀπόρους, μεταβαλλομένους ἀπὸ πολιτῶν εἰς δούλους[2].

Δοῦλος φέρων ἀγγεῖα γελοιογραφία ἐξ ὀπτῆς γῆς.

[1] Nexum ἐκάλουν οἱ Ῥωμαῖοι συμβόλαιον ὑποχρεωτικὸν (nectere **συνάπτειν** =obligare **ὑποχρεόνειν**) συνομολογούμενον **διὰ χαλκοῦ καὶ ζυγοῦ** (per aes et libram). Ἐντεῦθεν δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι, ὅτε εἰσήχθη τὸ δικαίωμα τῆς ἐκ τοῦ δανειστοῦ ἐξαρτήσεως τοῦ δανειζομένου (jus nexi), οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀκόμη νόμισμα κεκομμένον, τὸ δὲ μέταλλον τὸ τὴν ἀξίαν δηλοῦν ἐζυγίζετο καὶ δὲν ἐμετρεῖτο. Ἐν τίνι δὲ χρόνῳ ἀκριβῶς εἰσήχθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ χάραξις νομίσματος εἶνε ἄγνωστον. Τοῦτο δὲ μόνον εἶνε βέβαιον, ὅτι τῷ μὲν 452 π. Χ., ἤτοι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς δεκαδαρχίας, ἡ Ῥώμη δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὸ κεχαραγμένον νόμισμα, ἀλλ' ἤδη ἐκέκτητο τοιοῦτο τῷ 430 π. Χ., ἤτοι μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη. Πράγματι δ' ἀπὸ τούτου τοῦ ἔτους χρονολογεῖται ἡ κατὰ τὸν **Ἰούλιον Παπίριον νόμον** (Lex Julia Papiria) εἰς χρηματικὰς ποινὰς μεταρρύθμισις τῶν ποινῶν τῶν τέως εἰς κτήνη ὁριζομένων. Ἴδ. Mommsen Über das römische Münzwesen σ. 258 (ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Die unteritalischen Dialekte. Ἐν Λειψίᾳ. 1850).

[2] Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι συνεκέρασαν ἀπὸ τοῦ 594 π. Χ. τὴν αὐστηρότητα τοῦ περὶ δανείων νόμου, καταργήσαντες τὸ δανείζεσθαι ἐπὶ τοῖς σώμασιν. Ἔγεινε δ' ἡ τοιαύτη κατάργησις διὰ τῆς σεισαχθείας τοῦ Σόλωνος. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι μόλις μετὰ δύο αἰῶνας καὶ ἥμισυν, τῷ 326 π. Χ., εἰσήγαγον τὴν φιλάνθρωπον ταύτην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὑπῆρχον λοιπὸν διπλᾶ αἴτια συγκρούσεως, πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά, τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ. Οἱ δὲ πατρίκιοι, συνηνωμένοι καὶ σύμφωνοι ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ἀποκρούσει παντὸς αἰτήματος τῆς πληθύος ἀναφερομένου εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, δὲν ἦσαν σύμφωνοι ὁμοίως ὡς πρὸς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ὡς πρὸς ταύτας ἀνεφάνησαν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς τῆς τάξεως τῶν πατρικίων ὑποστηρικταί τινες τῶν συμφερόντων τῆς πληθύος· τούτων δὲ ἦσαν οἱ Σερβίλιοι, οἱ Μενήνιοι, οἱ Βαλέριοι, οἱ Κάσσιοι. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Κλαύδιοι[1], *οἶκος ὑπεροπτικώτατος καὶ ὠμότατος πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν πληθὺν*[2], ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῶν καταδυναστευόντων τοὺς πλεβηίους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν συνετάχθησαν μετὰ τούτων, εὑρέθη ὡς ἐκ τούτου ἡ πληθὺς ἠναγκασμένη νὰ σκεφθῇ ὅπως ἀφ' ἑαυτῆς διεκδικήσῃ τὸ δίκαιόν της. Διὸ στασιάσαντες ἐναντίον τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς οἱ ἐκ τῆς πληθύος ὁπλῖται, παραλαβόντες δὲ τὰ στρατιωτικὰ σημεῖα καὶ ἀναδείξαντες ἴδιον ἄρχοντα, τὸν Σικίννιον Βέλλουτον, ἐνεστρατοπέδευσαν ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τῶν λόφων τῆς ἐν τῇ Σαβίνῃ Κρουστομερείας κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀνίητος ποταμοῦ. Ὁ δὲ σκοπὸς ταύτης τῆς *ἀποχωρήσεως (secessio)* ἦτο προφανής· ἤθελον δῆλα δὴ νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἔφοδον κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ νὰ δώσωσι καιρὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀπομείναντας πλεβηίους, ὅπως

μεταρρύθμισιν τοῦ jus nexi διὰ τοῦ ***Ποιτηλίου Παπιρίου νόμου*** (lex Poetelia Papiria), ὅστις ὥριζεν ὅπως τὰ κτήματα τοῦ δανειζομένου καὶ οὐχὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὑπόκεινται ἀντὶ ἐγγυήσεως εἰς τὸν δανείζοντα χρῆμα (pecuniae creditae bona debitoris non corpus obnoxium esset). **Λιβίου** VIII, 28.

[1] Κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν οἱ Κλαύδιοι ἦλθον εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ἕκτον ἔτος ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως Ταρκυνίου. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἄττος Κλαῦσος, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πεντακισχιλίων πελατῶν, λέγεται μεταναστεύσας ἐκ τῆς Σαβίνης ἐπὶ τοῦ πολέμου ὃν ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Σαβίνους οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Βαλέριον Ποπλικόλαν. Ἀλλὰ πρὸς τῇ κοινῇ παραδόσει διεσώθη ἡ ἀνάμνησις ἄλλης παραδόσεως, ἥτις ἀνῆγεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ῥωμύλου τὴν εἰς τὴν Ἑπτάλοφον ἔλευσιν τῶν Κλαυδίων (**Σαλλουστίου** Tiber. 1). Τό τε ὄνομα ***Κλαυδία***, ὅπερ ἔφερε μία τῶν ἐπὶ Σερβίου ἀρχαίων ***ρεγεώνων*** (regio) ἤτοι συνοικιῶν τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν Κλαυδίων ἐν τοῖς ὑπατικοῖς καταλόγοις ἀπὸ τοῦ 259 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (495 π. Χ), ταῦτα πάντα ἄγουσιν εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ εἰς Ῥώμην μετανάστευσις τῆς Κλαυδίας γενεᾶς ὑπῆρξεν ἀρχαιοτέρα τοῦ χρόνου εἰς ὃν ἀνάγει αὐτὴν ἡ κοινὴ παράδοσις. Ἴδ. Mommsen Römische Forschungen. Τόμ. Β' σ. 73.

[2] Familia superbissima atque crudelissima in plebem Romanam. **Λιβίου** II, 56.

συνταχθῶσι καὶ ἐκεῖνοι στρατιωτικῶς καὶ ὑποβοηθήσωσιν ἐκ τῶν ἔνδον τὴν ἐπίθεσιν τῶν στασιαστῶν. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ κατάληψις τοῦ Ἀβεντίνου ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ἄστει πλεβηίων κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποστασίας τῶν ἑταίρων αὐτῶν[1], οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀπρόοπτος ὑποχώρησις τῆς συγκλήτου. Πράγματι δ' οἱ συγκλητικοί, μὴ πειθόμενοι εἰς τὰς φατριαστικὰς παρορμήσεις τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, προτείνοντος τὴν διὰ τῶν πελατῶν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως, καὶ ἀποδεικνυόμενοι ἀνώτεροι τῶν κομματικῶν συμφερόντων, ἔσωσαν τὴν πατρίδα ἐκ συμφορᾶς ἀνηκέστου. Καὶ πρεσβεία μέν, ἧς ἡγεῖτο ὁ Μενήνιος Ἀγρίππας, παρεσκεύασε τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστατῶν εἰς τὴν ὁμόνοιαν, ὁ δὲ δικτάτωρ Μάνιος Βαλέριος ὥρισε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης[2]. Ὡμολογήθη δὲ αὕτη διὰ τῶν εἰρηνοδικῶν οὓς ἐκάλουν οἱ Ῥωμαῖοι *Φητιάλεις (Fetiales),* ὡς ἐγίνετο καὶ κατὰ τὴν πρὸς ξένα ἔθνη καθομολόγησιν σπονδῶν. Καὶ ἡ μὲν συνθήκη ἀπεκλήθη *Ἱερὸς νόμος (lex sacrata), Ἱερὸν* δὲ *ὄρος (Mons sacer)* ὁ τόπος ἐν ᾧ αὕτη καθωμολογήθη. Ἀμφότεραι δ' αἱ τάξεις ἐκήρυξαν ἐναγῆ πάντα παραβάτην τοῦ ψηφισθέντος νόμου.

Η ΔΗΜΑΡΧΙΑ. — Ἔκτοτε δ' ἀναφαίνεται ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ ἄρχων δημοτικός, δημιούργημα τῆς πολιτικῆς μεγαλοφυΐας τῶν Ῥωμαίων, δι' οὗ ἐλύθη τὸ πρόβλημα τῆς εἰρηνικῆς διαλύσεως τῆς μεταξὺ τῶν κοι-

[1] Ἡ κοινὴ παράδοσις οὐδέν' ἀληθῶς ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου ἀποχωρήσεως. Καὶ ὁ μὲν **Λίβιος** (II, 32) ἀναφέρει τὰ περὶ αὐτῆς ὡς ἰδίαν γνώμην τοῦ χρονογράφου Πείσωνος. Ὁ δὲ **Κικέρων** (De rep. II, 33) ἀναγράφει μὲν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου στρατοπεύδευσιν, ἀλλὰ παριστάνει στρατοπεδεύοντας ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου αὐτοὺς τοὺς στασιαστὰς ἐπιστρέφοντας ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ὄρους, τοῦθ' ὅπερ εἶνε ἀπίθανον καθ' ἑαυτό.

[2] Ἡ κοινὴ παράδοσις μόνον τὸν Μενήνιον Ἀγρίππαν γνωρίζει ὡς εἰρηνοποιόν, πολυθρύλητος δ' εἶνε ὁ ἀπόλογος, ὃν λέγεται ἀφηγηθεὶς εἰς τοὺς στασιάζοντας, ὅπως πείσῃ αὐτοὺς πρὸς εἰρήνην. Ἀλλ' ὅμως εἶνε ἀναμφηρίστως μεμαρτυρημένη ἡ εἰς τὴν εἰρήνευσιν συμμετοχὴ τοῦ δικτάτωρος Βαλερίου. Ἔν τινι τῶν ἐγκωμιαστικῶν ἐπιγραφῶν (elogia) τοῦ Αὐγούστου λέγεται, ὅτι ὁ ***Μάνιός Βαλέριος τὴν πληθὺν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους κατήγαγε καὶ μετὰ τῶν πατρικίων διήλλαξε.*** M' Valerius . . . plebem de Sacro Monte deduxit, gratiam cum patribus reconciliavit. Ἴδ. Mommsen Corpus Inscr. Lat. Τόμ. Α' σ. 284, ἀρ. XXIII. Καὶ ὁ **Λίβιος** δὲ (VIII, 18), καίπερ τὴν κοινὴν παράδοσιν ἀναγράφων, ποιεῖται λόγον περὶ δικτάτωρος συνδιαλλάξαντος τοὺς πατρικίους πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους στρατοπεδεύοντας δημοτικούς. Οὕτω δ' αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνεπαισθήτως ἐπανορθόνει τὴν προτέραν του διήγησιν, καθ' ἣν ὁ Βαλέριος παρήτησε τὴν δικτατωρικὴν ἀρχὴν τὴν προτεραίαν τῆς ἀποχωρήσεως τῶν πλεβηίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νωνικῶν τάξεων διαμάχης πρὸς ἀποφυγὴν παρεκτροπῆς αὐτῆς εἰς ἐμφυλίους πολέμους. Ἡ δὲ νέα αὕτη ἀρχὴ εἶνε ἡ *δημαρχία*, ἀρχὴ ἄνευ μὲν ἐπιτάγματος *(imperium)*, ἄρα ἄνευ ὑλικῆς ἰσχύος, ἀρυομένη δὲ τὸ κῦρος αὐτῆς ἐκ τῶν ὁρκίων ἐξ ὧν ἀπέρρευσε καὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀσύλου χαρακτῆρος τῶν ἀνδρῶν τῶν περιβαλλομένων αὐτήν. Διὸ *ἱερὰ καὶ παναγὴς (sacrosancta)* ἀπεκλήθη ἡ δημαρχικὴ ἐξουσία. Κληθέντες δ' οἱ δήμαρχοι νὰ παρέχωσι τὴν βοήθειαν αὐτῶν εἰς τὴν πληθὺν κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας, κατώρθωσαν διὰ τῆς τοιαύτης ἐγγυήσεως νὰ διαπαιδαγάγωσι τὴν παρὰ Ῥωμαίοις δημοτικὴν τάξιν καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ προσήκοντος μέτρου, ἥτις ἔλειψεν ἀπὸ πασῶν τῶν δημοκρατουμένων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ δευτέρου τούτου συνετέλεσε καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν συνέστη ἡ ῥωμαϊκὴ πληθύς. Δὲν συνεκρότει δῆλα δὴ ταύτην μόνος ὄχλος θητικός, ἀπ' ἐναντίας δ' ἀπετελεῖτο ἐκ διαφόρων κοινωνικῶν στοιχείων. Καλοῦνται μὲν ἅπαντες πλεβήιοι, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εὑρίσκομεν πρὸς τῷ ἀπόρῳ τὸν κτηματικὸν καὶ τὸν γεωργόν. Οὐδ' ἔχουσι πᾶσαι αὗται αἱ μοῖραι τῆς πληθύος ἓν κοινὸν συμφέρον. Τῶν μὲν ἀπόρων μόνον συμφέρον εἶνε τὸ οἰκονομικόν, ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ κεκτημένοι, οἵτινες ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ στρατοῦ, πλὴν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος ἔχουσι καὶ τὸ πολιτικόν. Τῆς δ' εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος ἀποχωρήσεως δὲν εἶχον μετάσχει οἱ ἄποροι, ἀλλ' ἦτο αὕτη ἐπανάστασις τῶν κτηματικῶν, τῶν ὁπλιτῶν. Εἰδότες δὲ, ὅτι οἱ πατρίκιοι οὐδὲν ἠδύναντο ἄνευ αὐτῶν, ἀντὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς βίαν ὑλικήν, ὡς ἔπραξαν οἱ δῆμοι ἀλλαχοῦ, περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀπειλήν, ὅτι θὰ ἐγκαταλίπωσι τοὺς πατρικίους εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις. Καὶ ἐν μὲν τῇ διευθύνσει τοῦ κινήματος ἐνυπάρχει ὑπολογισμὸς καὶ σύνεσις, ἐν δὲ τῇ πληθύι πειθαρχία.

Ἡ πληθὺς λοιπὸν αὕτη ἀπέκτησε μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς δημαρχίας ἴδιον ὀργανισμόν. Καὶ ἐξακολουθεῖ μὲν νἀποτελῇ μέρος τῆς πολιτείας, μετέχουσα τῆς λοχίτιδος καὶ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ παραμένει ταὐτοχρόνως καθ' ἑαυτήν, ἀπαρτίζουσα ἴδιον σῶμα πολιτικόν, τασσόμενον ὑπὸ τὴν διπλῆν φρουρὰν τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τῆς θρησκείας. Ἐνταῦθα δ' ἄρχεται ἡ δημοτικὴ ἐκείνη δρᾶσις, εἰς ἣν μετ' ὀλίγον ἡ πολιτεία θὰ περιάψῃ τὸν χαρακτῆρα λειτουργίας νομοθετικῆς.

Τὴν δὲ πρώτην νομικὴν σύστασιν ἔλαβον αἱ συνελεύσεις *(conciones)* τῆς πληθύος διὰ τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῶν δημάρχων. Καὶ ὑπάρχει μὲν ἀμφισβήτησις μεταξὺ τῶν κριτικῶν περὶ τοῦ τίνες οἱ ἐκλέγοντες τοὺς δημάρχους κατὰ τὰ πρῶτα εἴκοσι καὶ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τῆς δημαρχίας (493-471 π. Χ.). Ἀλλ' αὐτὴ ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων ἄγει εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ δήμαρχοι ἐξελέγοντο πάντοτε ὑπὸ μόνων τῶν πλεβηίων. Ἄνευ δὲ τοιούτου τινὸς ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος ἢ εἰς

τὴν πληθὺν δοθεῖσα ἐγγύησις θὰ ἦτο εἰκονική, ἐπειδὴ ἐν μὲν ταῖς φρατρικαῖς ἐκκλησίαις συνήρχοντο μόνον οἱ πατρίκιοι, ἐν δὲ τῇ λοχίτιδι, ἧς βάσις ἦτο τὸ τίμημα, οἱ πατρίκιοι ἦσαν οἱ ἐπικρατοῦντες[1]. Ἂν δ' αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν δημάρχων ἦσαν εἰς χεῖρας αὐτῶν, δὲν θὰ ἐπήρχετο τὸ διαρκῶς ἐπαναλαμβανόμενον ἀποτέλεσμα τῆς διηνεκοῦς ἐκβάσεως τῶν ἀρχαιρεσιῶν κατὰ τρόπον ἀντικείμενον εἴς τε τὰ συμφέροντα καὶ τοὺς κομματικοὺς σκοποὺς τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Ὅτι δὲ τὰ συνέδρια ταῦτα τῆς πληθύος ὡς σώματος πολιτικοῦ *(concilia plebis)* ὑφίσταντο πράγματι ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς δημαρχίας, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ψηφίσματος τοῦ δήμου τοῦ ἐν ἔτει 494 π. Χ. εἰσηγήσει τοῦ δημάρχου Ἰκιλίου ἐκδοθέντος, δι' οὗ ἐπεβάλλετο θάνατος καὶ δήμευσις τῆς οὐσίας εἰς τὸν διακόπτοντα τὸν δήμαρχον ἀγορεύοντα γνώμην ἐν δήμῳ[2]. Προφανὲς δ' εἶνε, ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶνε ἐξήγησις τοῦ *Ἱεροῦ νόμου*, σκοποῦσα τὴν προστασίαν τῆς ἱερότητος καὶ ἀσυλίας τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας *(sacrosancta potestas tribunicia)*.

Εἶνε λοιπὸν τὰ συνέδρια τῆς πληθύος *(concilia plebis)* ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τοῦ θεσμοῦ τῆς δημαρχίας. Ἐτελοῦντο δὲ ταῦτα ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης, ἅτινα ἦσαν τὸ ὅριον τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας *(potestas tribunicia)*[3], καὶ δὴ συνήθως ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἀγορᾷ *(Forum romanum)*[4]. Ἐκ δὲ τοῦ τόπου τούτου ἐξῆλθον αἱ μεγάλαι δημοτικαὶ μεταρρυθμίσεις αἱ γεννήσασαι τὴν μεταξὺ τοῦ πλήθους καὶ τῶν πατρικίων κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξίσωσιν.

Ὡς δὲ τὰ συνέδρια τῆς πληθύος, οὕτω καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀπορρεύσαντα *ψηφίσματα τοῦ δήμου (plebiscita)* ἦσαν δικαίωμα τῆς πληθύος ἐκπη-

---

[1] Ὁ Mommsen (Römische Forschungen Τόμ. Α' σ. 140, 176) ὑποστηρίζει τὴν ὕπαρξιν φρατρικῶν ἐκκλησιῶν τῶν πλεβηίων. Ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὁ Lange (Römische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 281 ἔκδ. γ') παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς· «Ἡ γνώμη τοῦ Mommsen, ὅτι οἱ πλεβήιοι μετεῖχον τῶν φρατρικῶν ἐκκλησιῶν, ἔχοντες δικαίωμα ψήφου, οὐδαμῶς ἀπεδείχθη». Περὶ δὲ τοῦ ὅλου ζητήματος ἴδ. καὶ Schwegler Römische Geschichte Τόμ. Β' σ. 537 κ. ἑ.—Ihne Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 153 κ. ἑ.—Bertolini Saggi critici di storia italiana. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1883. Dissert. II.

[2] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** VII, 17.

[3] Διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον ἡ λοχῖτις ἐκκλησία συνεκαλεῖτο ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως, ἐκτὸς τοῦ *πωμηρίου* (pomoerium), ὅπου ἤρχιζε τὸ imperium τῶν ὑπάτων.

[4] Τὸ βῆμα τῶν δημάρχων, ἀφ' οὗ προσηγόρευον τὰ πλήθη, εὑρίσκετο ἐπὶ ὑψώματός τινος τοῦ Καπιτωλίου λόφου, ὅπερ ἐκαλεῖτο Ἡφαιστεῖον (Vulcanale) ἀπὸ βωμοῦ τινος τοῦ Ἡφαίστου, ἐπ' αὐτοῦ εὑρισκομένου.

γάσαν ἐκ τοῦ *Ἱεροῦ νόμου*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ταῦτα δὲν εἶνε οὔτε νόμοι οὔτε δόγματα τοῦ ὅλου δήμου *(populi jussus)*, διὸ καὶ καλοῦνται *scita*, ἤτοι *κυρώσεις* (ἐκ τοῦ *scisco=κυρῶ*), ὄχι δὲ *δόγματα (jussus)* τῆς πληθύος[1]. Οὐδ' ἔχουσι κῦρος διὰ τὴν πολιτείαν, εἶνε δὲ μόνον ἡ νομικὴ βεβαίωσις τῆς αὐτονομίας ἣν ἀπέκτησεν ἡ τάξις τῶν πλεβηίων διὰ τοῦ ἱεροῦ νόμου. Διὰ τοῦτο ὑπάρχει περίστασις, καθ' ἣν τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου δεσμεύει πάντας, συμβαίνει δὲ τοῦτο ὅταν ἀντικείμενον αὐτοῦ εἶνε αὐτὸς ὁ ἱερὸς νόμος, εἴτε ὅπως ἑρμηνευθῇ οὗτος, εἴτε ὅπως τιμωρηθῶσιν αἱ παραβάσεις αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν τὸ Ἰκίλιον ψήφισμα τοῦ δήμου, ἅτε τιμωροῦν τοὺς διακόπτοντας τοὺς δημάρχους, εἶνε οὐ μόνον νόμος τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ νόμος καταστατικὸς ὡς ὁ *ἱερός*, καὶ δὲν θαργήσῃ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Ὅταν δὲ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου ἀναφέρηται εἰς πράγματα ξένα πρὸς τὸν *ἱερὸν νόμον*, τότε, ὡς εἴπομεν, δὲν ἔχει νομικὴν ὑπόστασιν διὰ τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην ὅμως ἀπέκτησε πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, συνετελέσθη δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν δημάρχων *(actiones tribuniciae)*, οἵτινες ἕνεκα τῆς προνομιακῆς αὐτῶν *ἱερᾶς καὶ ἀσύλου ἐξουσίας (sacrosancta potestas)* καὶ τῆς ἀοριστίας καὶ μεγάλης εὐρύτητος τοῦ *δικαιώματος τοῦ βοηθεῖν τῷ δήμῳ (jus auxilii)*, ὅπερ περιεβάλλοντο, ἀπέκτησαν τὸ ἀναγκαῖον ἀξίωμα, ὅπως ἀγάγωσι τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ὑπάτους εἰς ἀποδοχὴν τῶν ψηφισμάτων ἅτινα τῇ εἰσηγήσει αὐτῶν ἐψήφιζεν ἡ πληθύς.

Οὕτως ἡ δημαρχία οὐ μόνον ἐχρησίμευσε πρὸς χαλιναγώγησιν τῶν φατριῶν, ἀλλ' ὑπῆρξεν αὐτόχρημα καὶ ὁ τροχὸς ὁ κινήσας τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος. Οἱ δήμαρχοι, κληθέντες ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἐντολῆς εἰς ἀντιπροσώπευσιν τῆς νομίμου ἀντιπολιτεύσεως, προωρίσθησαν δι' αὐτὴν των ταύτην τὴν ἰδιότητα εἰς ὑποστήριξιν μεταρρυθμίσεων τεινουσῶν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν καταχρήσεων καὶ εἰς τὴν εὔρυνσιν τῶν βάσεων τῆς πολιτείας.

Κοριολανος. — Ἐντεῦθεν προῆλθε τὸ μῖσος, οὗ σκοπὸς ἔγεινεν ἡ δημαρχία ἀπὸ μέρους τῶν πατρικίων ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς της. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τάξεως ταύτης ἀναφαίνονται ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ὑπατικῆς διοικήσεως δύο στοιχεῖα, ὧν τὸ ἕτερον εἶνε ἡ ὑπερβολὴ τοῦ ἑτέρου. Τὰ δύο

[1] Ὁ **Φῆστος** ἐν λ. Scita λέγει· «Κυρώσεις τῆς πληθύος καλοῦνται ἅτε τῆς πληθύος διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς ψήφου ἄνευ τῶν πατέρων κυρούσης κατὰ τὸ ἐπερώτημα τοῦ δημοτικοῦ ἄρχοντος». Scita plebei appellantur a quo plebs suo suffragio sine patribus jussit (μᾶλλον scivit), plebeio magistratu rogante.

δὲ ταῦτα στοιχεῖα εἶνε οἱ *νεώτεροι (juniores)* καὶ οἱ *πρεσβύτεροι (seniores)*. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι ἀντιδρῶσι πρὸς τὴν εἰςορμῶσαν δημοκρατικὴν κίνησιν διὰ τῆς ψήφου αὐτῶν, ἀκρόπολιν δ' αὐτῶν ἔχουσι τὴν σύγκλητον. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι, εἰς οὓς ἡ ἡλικία δὲν ἐπιτρέπει νὰ εἶνε συνετοὶ καὶ μακρόθυμοι, κατέρχονται εἰς τὴν ἀγοράν, συνοδευόμενοι δὲ ὑπὸ παμπληθοῦς ἀκολουθίας πελατῶν, ἐξερεθίζουσι τὴν πληθὺν διὰ προκλήσεων ἀσυνέτων. Ἀλλὰ τὸ Ἰκίλιον ψήφισμα τοῦ δήμου ἐματαίωσε τὸν ἐξερεθισμὸν ἐκεῖνον, καὶ ἐχρησίμευσεν ἀντὶ διδακτικῆς παραινέσεως εἰς τοὺς προκαλοῦντας. Ἡ δὲ καταδίκη τοῦ Μαρκίου Κοριολανοῦ ἐπεσφράγισε τὴν παραίνεσιν ἐκείνην, καὶ ἔπεισε τοὺς νεαροὺς πατρικίους νὰ μεταβάλωσι πορείαν. Ἡ κατὰ παράδοσιν διήγησις ἡ παριστάνουσα ὡς πρωταγωνιστὴν τὸν Κοριολανὸν ἐγκλείει ἀναμφιβόλως πολλὰ στοιχεῖα θρύλων[1]. Ἀλλ' ἂν αἱ ἀσυναρτησίαι, ὧν ἡ διήγησις αὕτη εἶνε πεπληρωμένη, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ προφανεῖς ἀναχρονισμοὶ καθιστῶσιν ἐντελῶς ἀπίθανα οὐ μόνον τὰ καθ' ἕκαστα τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ δραματικὸν σύνολον τὸ ἐν αὐτῇ εἰκονιζόμενον, μένει ὅμως πάντως ἐν τῇ διηγήσει βάσις τις ἀληθείας, ἣν καὶ αὐτὴ ἡ αὐστηροτάτη κριτικὴ ἠναγκάσθη νἀναγνωρίσῃ. Καὶ ὁ μὲν Κοριολανὸς ὁ κατακτητὴς εἶνε πρόσωπον ὑφιστάμενον ἐν μόνοις τοῖς λόγοις, δικαίως δὲ παρετήρησεν ὁ Μόμμσεν[2], ὅτι μόνον ἐκ βαθείας διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ Κοριολανοῦ εἰς ἥρωα ἔνδοξον. Ἀλλ' ὅμως ὁ Κοριολανὸς, ὁ πρόμαχος τῶν νεαρῶν πατρικίων, ὁ γινόμενος συνωμότης χάριν καταλύσεως τῆς δημαρχίας καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου καταδικαζόμενος ὡς παραβάτης τοῦ *ἱεροῦ νόμου* εἶνε πρόσωπον ἱστορικόν. Ἱστορικὴ δὲ εἶνε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου περιγραφομένη καταδίκη αὐτοῦ[3]. Καταδικασθεὶς δὲ διὰ τῆς ψήφου δώδεκα φυλῶν ἐναντίον ἐννέα, ἐξέκλινε τὴν ποινὴν διὰ τῆς φυγῆς καὶ μετέβῃ ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στίφους ἐκείνου τῶν Ῥωμαίων φυγάδων, οὓς εἴδομεν ἤδη παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην, οἵτινες νῦν, ταχθέντες μετὰ τῶν Οὐόλσκων, ἔστρεψαν καὶ πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος[4].

---

[1] Ἀλλαχοῦ (Storia antica d' Italia σ. 128-133) ἐξεθήκαμεν τὴν κριτικὴν τῶν περὶ Κοριολανοῦ θρύλων. Ὁ δὲ Mommsen (Römische Forschungen Τόμ. Β' σ. 113-152) διδάσκει, ὅτι ἡ περὶ Κοριολανοῦ παράδοσις ἐξεπήγασεν ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν χρονικῶν τῶν πλεβηίων οἴκων τῶν Μαρσίων, Οὐετωρίων καὶ Οὐολουμνίων, ὅπως δοξασθῶσι παρὰ τοῖς πατρικίοις οἱ ἐκ γενῶν πλεβηίων *γνώριμοι* (nobiles). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κοριολανὸς λέγεται ***ἐπιφανὴς γόνος τοῦ βασιλέως Ἄγκου*** (Anci regis clara progenies).

[2] Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 254.

[3] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** VIII, 64.

[4] Ὁ **Κικέρων** (Brut. X, 41), ἀφιστάμενος τῆς κοινῆς παραδόσεως, παρι-

Σπουριος Κασσιος. — Ἡ παράδοσις δὲν μνημονεύει πλὴν τῆς δημαρχίας ἄλλην παραχώρησιν γενομένην ὑπὸ τῶν πατρικίων εἰς τὴν στασιάσασαν πληθύν. Εἶχε λοιπὸν καταστῇ ἀφανὴς εἰς τοὺς ἀπανθιστὰς τῆς παραδόσεως ἡ αἰτία ἥτις εἶχεν ἐξωθήσει τὴν πληθὺν εἰς τὴν ἀποχώρησιν. Προήρχετο δ' ἡ αἰτία αὕτη ἐκ λόγων οἰκονομικῶν, καὶ εἶνε προφανές, ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ τῶν στασιαζόντων πλεβηίων, ἂν δὲν ἐλαμβάνετο φροντὶς πρὸ παντὸς ἄλλου περὶ τῶν οἰκονομικῶν στενοχωριῶν τῆς πληθύος. Πράγματι δὲ τὸ ἐπιγραφικὸν ἐκεῖνο μνημεῖον, ἐξ οὗ μανθάνομεν τὴν συμμετοχὴν τοῦ δικτάτωρος Βαλερίου κατὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς πληθύος, λέγει, ὅτι ἡ σύγκλητος παρεχώρησε καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν χρεῶν[1]. Καὶ ὁ ἱστορικὸς Διονύσιος δὲ ποιεῖται λόγον περὶ οἰκονομικῶν εὐκολιῶν παραχωρηθεισῶν εἰς τὴν πληθύν, ἃς εἰδικώτερον καθορίζει ὡς ἄφεσιν μὲν παντελῆ τῶν χρεῶν εἰς τοὺς ὀφείλοντας καὶ μὴ δυναμένους νὰ πληρώσωσι τὰ ὀφειλόμενα, ἐλευθέρωσιν δὲ τῶν πλεβηίων τῶν ἕνεκεν ὑπερημέρων ὀφειλῶν κρατουμένων ἐν ταῖς φυλακαῖς καὶ νομοθετικὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ τρόπου τῶν δανειστικῶν συμβολαίων διὰ τὸ μέλλον[2].

Καὶ ὅτι μὲν αὗται ὑπῆρξαν αἱ ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὴν πληθὺν γενόμεναι ὁμολογίαι δὲν φαίνεται καθ' ὅλου πιθανόν. Ἰδίως δὲ γεννᾷ εὐλόγους ἀμφιβολίας ἡ τελευταία τῶν παραχωρήσεων, καθ' ὅσον νομοθετικῆς μεταρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὰ δανειστικὰ συμβόλαια ἴχνος δὲν ἀπαντᾶται οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς νόμοις τῶν δώδεκα πινάκων, ἐν οἷς διατηρεῖται ἀκεραία ἡ ἰσχὺς τοῦ δικαιώματος τῆς ἀπὸ τοῦ δανείζοντος ἐξαρτήσεως τοῦ δανειζομένου *(jus nexi)*. Ἀλλ' εἶνε ὅμως πιθανόν, ὅτι ἀντὶ μεταρρυθμίσεως

στάνει τὸ ἀληθὲς μέρος ὅπερ ἔλαβεν ὁ Κοριολανὸς ἐν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ ὃν ἐπολέμησαν κατὰ τῆς Ῥώμης οἱ Οὐόλσκοι. Καὶ δὴ δὲν παρουσιάζει αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα τῶν Οὐόλσκων, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς ἁπλῆν μνείαν τῆς ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ παρουσίας τοῦ Κοριολανοῦ λέγων· Bellum Volscorum illud gravissimum cui Coriolanus exsul interfuit.

[1] Faenore gravi populum senatus hoc ejus rei auctore liberavit. Mommsen Corpus Inscr. Latin. Τόμ. Α' σ. 284 ἀρ. XXIII.

[2] «Τοὺς ὀφείλοντας χρέη καὶ μὴ δυναμένους διαλύσασθαι πάντας ἀφεῖσθαι τῶν »ὀφλημάτων δικαιοῦμεν· καὶ εἴ τινων ἤδη τὰ σώματα ὑπερημέρων ὄντων ταῖς νο»μίμοις προθεσμίαις κατέχεται, καὶ ταῦτ' ἐλεύθερα εἶναι κρίνομεν· ὅσοι τε δίκαις »ἁλόντες ἰδίαις παρεδόθησαν τοῖς καταδικασαμένοις, καὶ τούτους ἐλευθέρους εἶναι »βουλόμεθα, καὶ τὰς καταγνώσεις αὐτῶν ἀκύρους ποιοῦμεν. Περὶ μὲν δὴ τῶν ἐκ »τοῦ παρεληλυθότος χρόνου συμβολαίων, ἃ τὴν ἀπόστασιν ἔδοξεν ἡμῖν ποιῆσαι, »τοῦτον ἐπανορθούμεθα τὸν τρόπον, περὶ δὲ τῶν ὕστερον ἐσομένων, ὡς ἂν ὑμῖν τε »τῷ δήμῳ καὶ τοῖς ἐκ τοῦ συνεδρίου κοινῇ βουλευσομένοις φανῇ, νόμου κυρωθέντος, »οὕτως ἐχέτω». **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** VI, 83.

τῆς περὶ δανείων νομοθεσίας ὁ τρίτος ὅρος ἀνεφέρετο εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς πληθύος εἰς τὴν χρῆσιν τῆς δημοσίας χώρας. Ἡ δ' εἰκασία ἡμῶν αὕτη φαίνεται ἐπικυρουμένη ὑπὸ τῆς ὑποβολῆς τοῦ *περὶ χώρας νόμου (Lex agraria)* τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Σπουρίου Κασσίου Οὐεκιλίου κατὰ τὴν τρίτην αὐτοῦ ὑπατείαν ἐν ἔτει 268 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (486 π. Χ.) ἤτοι ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος ἀπόστασιν τῆς πληθύος [1]. Περὶ δὲ τῆς οὐσίας τοῦ Κασσίου τούτου περὶ χώρας νόμου δὲν εἶνε ὁμόφωνος ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις. Ἀλλ' ὑπερισχύει ἐν αὐτῇ ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Σπούριος Κάσσιος ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ συμμετόχους τῆς χρήσεως τῆς δημοσίας χώρας τῆς Ῥώμης πλὴν τῆς ῥωμαϊκῆς πληθύος καὶ ἄλλους λαούς. Καί τινες μὲν συμπεριλαμβάνουσιν εἰς τὸ εὐεργέτημα τοῦτο τοὺς Λατίνους, τινὲς δὲ καὶ τοὺς Ἕρνικας. Ἀλλὰ προφανῶς τὸ πλάσμα τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ εὑρεθῇ λόγος δικαιολογῶν τὴν καταδίκην τοῦ μεγαθύμου ὑπάτου. Ὁ δὲ Διονύσιος ποιεῖται λόγον καὶ περὶ δόγματος τῆς συγκλήτου, ἐκδοθέντος ἐπὶ τῷ προφανεῖ σκοπῷ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ψήφισιν αὐτοῦ. Ὥριζε δὲ κατ' αὐτὸν τὸ συγκλητικὸν δόγμα νὰ διορισθῇ ἐπιτροπεία δέκα ὑπατικῶν, ἐχόντων τὴν ἐντολὴν νὰ διαγράψωσι τὰ ὅρια τῆς δημοσίας χώρας καὶ νὰ ὁρίσωσι τὸ μέρος αὐτῆς τὸ μέλλον νὰ ἐκμισθωθῇ· τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἔπρεπε νὰ διανεμηθῇ εἰς τὴν πληθύν [2]. Παρατηροῦμεν λοιπόν, ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου ἦτο τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ νόμου. Ἐκ δὲ τῆς μὴ ἐκτελέσεως τοῦ δόγματος ἐκείνου τῆς συγκλήτου δὲν ἐλαττοῦται ὁ ἱστορικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, ὡς δὲν δύναται νὰ παραβλάψῃ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τοῦ Κασσίου νόμου ἡ μὴ ἐκτέλεσις αὐτοῦ [3].

---

[1] Ἡ πρώτη ὑπατεία τοῦ Σπουρίου Κασσίου ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 252 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (502 π. Χ.), καθ' ὃ καὶ κατήγαγε θρίαμβον, ἡ δὲ δευτέρα εἶνε ἡ τοῦ 261 (493 π. Χ.), αὐτοῦ τοῦ ἔτους τῆς ἀποστάσεως τῶν δημοτικῶν. Δὲν γίνεται δὲ λόγος περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ καθομολογήσει τοῦ Ἱεροῦ νόμου, οὐδὲ μνεία αὐτοῦ ὡς συμμετασχόντος εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς πληθύος διὰ τὸν λόγον, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἀνετέθη εἰς δικτάτωρα. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ὑπατείαν μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ δικτάτωρος Βαλερίου ὁ Σπούριος Κάσσιος ὡμολόγησε μετὰ τῶν τριάκοντα λατινικῶν πόλεων τὴν περὶ συμμαχίας συνθήκην ἐκείνην, δι' ἧς αὗται ἠξιώθησαν πλήρους αὐτονομίας. Ὁ δὲ **Κικέρων** (Pro Balbo 23, 53) μαρτυρεῖ, ὅτι κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς χρόνους τῆς νεαρᾶς του ἡλικίας διεσώζετο ἐν τῇ ἀγορᾷ ὄπισθεν τῶν Ἐμβόλων ἡ χαλκῆ στήλη, ἐφ' ἧς ἦσαν ἐπικεχαραγμένοι οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ταύτης.

[2] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** VIII, 69.

[3] Ὁ Mommsen (Römische Forschungen Τόμ. Β' σ. 164 κ. ἑ. καὶ Hermes V, 288 κ. ἑ.), λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν μεταξὺ τοῦ περὶ χώρας Κασσίου

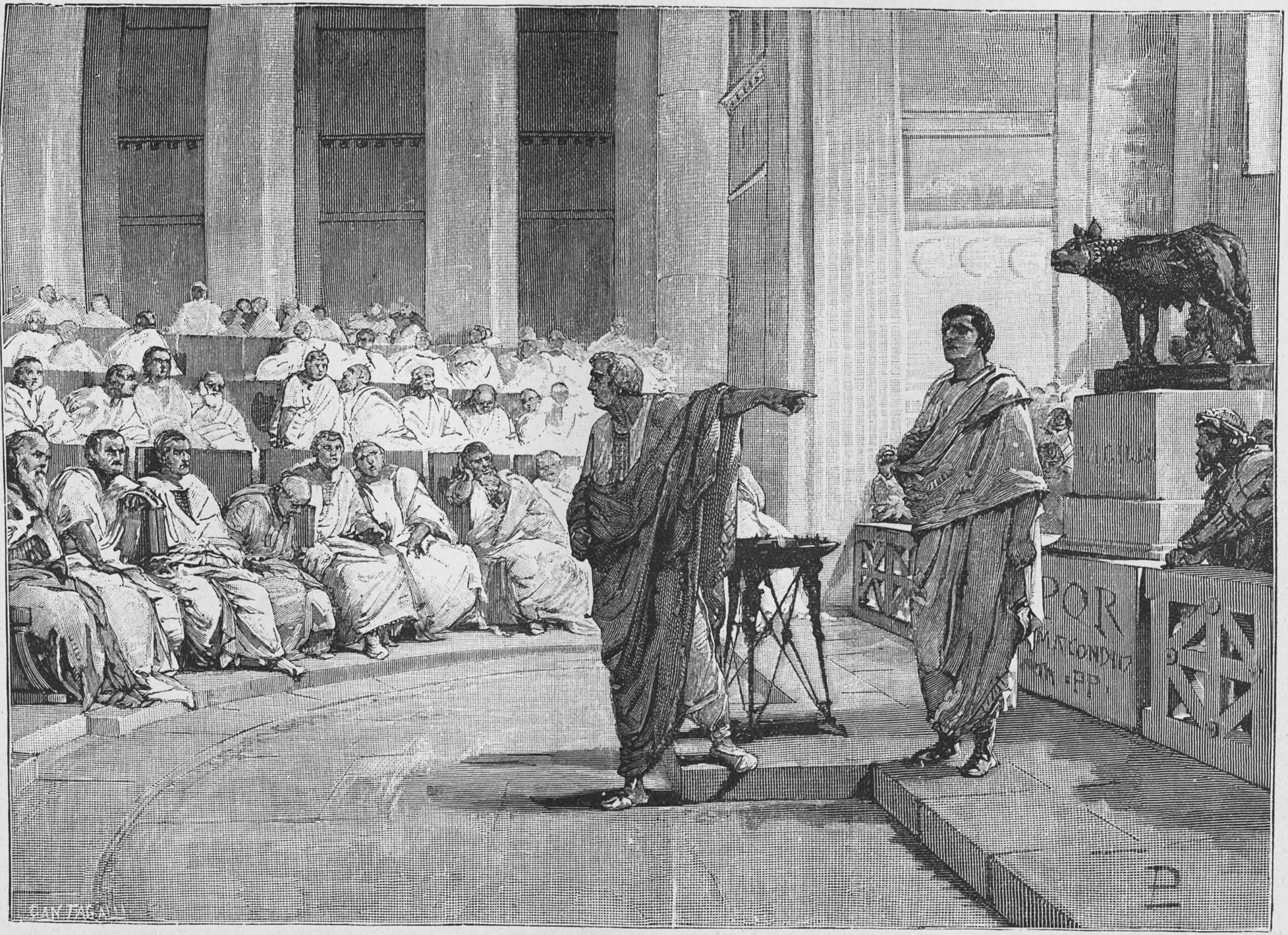

Ὁ Σπούριος Κάσσιος κατηγορούμενος ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ πατρός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Σπουρίου Κασσίου ἀνήκει εἰς τὰ σκοτεινότατα καὶ ἀβεβαιότατα τῶν γεγονότων τῆς κατὰ παράδοσιν ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Καὶ δὴ κατὰ τὸν κοινὸν θρῦλον λέγεται καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὡς ἔνοχος ἀσεβείας περὶ τὴν πολιτείαν *(perduellionis)*, ἤτοι ἀποπείρας τυραννίδος, ὡς τεκμήριον δὲ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ ἀναφέρεται αὐτὸς ὁ περὶ δημοσίας χώρας νόμος αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ τις πῶς ἡ πρότασις νόμου τινὸς ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεικνύουσα ἐνοχὴν ἐπὶ τυραννίδι. Τὸ δὲ πρόβλημα καθίσταται ἔτι δυσχερέστερον, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ εἰρημένος νόμος εἶχεν ἤδη τύχει τῆς κυρώσεως τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς συγκλήτου. Ἀφ' ἑτέρου δὲ βλέπομεν τὸν Σπούριον Κάσσιον κατὰ τὸ πέρας τῆς τρίτης αὐτοῦ ὑπατείας ἐπιστρέφοντα ἑκουσίως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ μὴ γινόμενον τὸ ἑξῆς ἀντικείμενον λόγου εἰμὴ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς καταγγελλομένης αὐτοῦ ἐνοχῆς. Ἀλλὰ βεβαίως ὁ ἐποφθαλμιῶν εἰς τὴν τυραννίδα δὲν φέρεται οὕτως. Οἱ δὲ διάφοροι θρῦλοι οἱ φερόμενοι περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἀνδρὸς ἐπιβεβαιοῦσιν, ὅτι ἐκ πηγῆς τεθολωμένης ἀπέρρευσεν ἡ κατὰ παράδοσιν διήγησις. Καὶ δὴ τινὲς μὲν παριστάνουσι τὸν Σπούριον Κάσσιον καταδικαζόμενον ψήφῳ τοῦ δήμου, τινὲς δ' ἀπ' ἐναντίας λέγουσιν αὐτὸν καταψηφιζόμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, χρωμένου τῷ δικαιώματι περὶ ζωῆς καὶ θανάτου τῷ συμπαρομαρτοῦντι εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν· τέλος δὲ ἄλλοι, συνδυάζοντες δύο θρύλους, παριστάνουσι τὸν δῆμον καταδικάζοντα τὸν Σπούριον μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, προςαχθέντος μὲν ὡς μάρτυρος τῆς κατηγορίας, πείσαντος δὲ τὴν συνέλευσιν περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ υἱοῦ[1]. Τούτων δὲ τῶν λόγων ὁ δεύτερος ὑπερτερεῖ τοὺς ἄλλους, ὢν τοὐλάχιστον λογικός. Πράγματι δὲ, ἀφ' οὗ ἡ παράδοσις δὲν παρέχει ἀπόδειξίν τινα μαρτυροῦσαν τὴν ἐνοχὴν ἀσεβείας περὶ τὴν πολιτείαν, ἡ ἀρίστη διέξοδος ἐκ τούτου τοῦ λαβυρίνθου ἦτο νὰ

νόμου καὶ τοῦ Σεμπρωνίου νόμου τοῦ Γαΐου Γράκχου ὑπάρχουσαν ἀναλογίαν πιστεύει, ὅτι ὁ πρῶτος τούτων εἶνε ἁπλοῦν ἐπινόημα τῶν χρόνων τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου κατὰ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, καὶ ὅτι ἐπλάσθη κατὰ μίμησιν τοῦ Σεμπρωνίου νόμου. Ἀλλὰ διὰ τῆς γνώμης ταύτης, ἥτις ἄλλως ἔχει καὶ τὸ ἐλάττωμα, ὅτι στηρίζεται ἐπὶ πεπλανημένης ἀναγνώσεως τοῦ Κασσίου νόμου, πᾶσα ἡ ἱστορία τῶν περὶ ἀναδασμοῦ δημοσίας χώρας διαφορῶν ἐν Ῥώμῃ μέχρι τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων, δι' ὧν αὗται ἔληξαν, καθίσταται αἴνιγμα δυςεπίλυτον. Ἴδ. καὶ Ihne Römische Geschichte Τόμ. Δ' σ. 287 κ. ἑ.

[1] Sp. Cassium de occupando regno molientem summa apud populum gratia florentem, quaestor accusavit eumque,... cum pater in ea culpa esse conperisse se dixisset, cedente populo morte mactavit. **Κικέρωνος** De rep. II, 35.

παρασταθῇ ὁ Σπούριος Κάσσιος θνήσκων δυνάμει δίκης ἰδιωτικῆς *(judicium privatum)* μᾶλλον ἢ γραφῆς δημοσίας *(judicium publicum)*[1].

Ολιγαρχια των Φαβιων. — Καὶ ἡ μὲν κατὰ παράδοσιν διήγησις δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς, ὡς εἴδομεν, περὶ τῆς αἰτίας δι᾽ ἣν κατεδικάσθη ὁ Σπούριος Κάσσιος. Ἀλλ᾽ ἀνέλπιστον ὅμως φῶς ῥίπτει ἐπ᾽ αὐτὴν ἡ θέσις ἣν καταλαμβάνει νῦν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ ὁ οἶκος τῶν Φαβίων. Ἐπὶ ἑπτὰ συνεχῆ ἔτη ὁ οἶκος οὗτος, ὅςτις τέως ἦτο ἄγνωστος ἐν τοῖς πίναξι τῶν ὑπάτων, ἐνέγραψεν ἐν αὐτοῖς τὰ ὀνόματά του. Ἀπὸ τοῦ 269 ἕως τοῦ 275 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (485-479 π. Χ.) ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων εἶνε πάντοτε Φάβιος, τριῶν ἀδελφῶν, τοῦ Μαρίου, Κοΐντου καὶ Καίσωνος, διαδεχομένων ἀλλήλους ἐν τῇ ὑπατείᾳ, ὡς εἰ προέκειτο περὶ διοικήσεως τῶν κατὰ τὸν ἴδιον ἑαυτῶν οἶκον. Εἶνε δὲ τοσοῦτον παράδοξον τὸ πρᾶγμα, ὥςτε ὁ Νείβουρ πρὸς ἐξήγησιν αὐτοῦ ἐξήνεγκε τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 485 π. Χ. μετεβλήθη τὸ σύστημα τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τῆς ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὄχι δὲ πλέον ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ἐκλογῆς τῶν ὑπάτων[2]. Ἀλλὰ δὲν εἶνε χρεία τῆς ὑποθέσεως ταύτης πρὸς ἐξήγησιν τοῦ παραδόξου φαινομένου. Οἱ πατρίκιοι ἐδέσποζον ἔν τε τῇ συγκλήτῳ καὶ ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ· διὰ ταῦτα δέ, ὁρισθείσης ποτὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου τῆς εἰς τοὺς Φαβίους ἀναθέσεως τῆς ὑπερασπίσεως τῶν προνομίων καὶ τῆς μερίμνης περὶ τῶν συμφερόντων αὐτῆς, ἡ παρουσία ἑνὸς Φαβίου ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἀπέβαινε φυσικὴ συνέπεια τῆς τοιαύτης ἐντολῆς. Σημειωτέον λοιπόν, ὅτι τούτων τῶν τριῶν ἀδελφῶν Φαβίων εἷς παρουσιάζεται ὡς κατήγορος τοῦ Κασσίου. Εἶνε δ᾽ οὗτος ὁ κυαίστωρ Καίσων Φάβιος, ὅςτις καταγγέλλει μὲν τὸν ὑπατευκότα Κάσσιον ὡς βουλευθέντα νὰ τυραννήσῃ, καλεῖ δὲ αὐτὸν πρὸ τῆς λοχίτιδος ἢ ἴσως τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπάγει τὴν ὑπ᾽ αὐτῆς εἰς θάνατον καταδίκην αὐτοῦ[3]. Κατ᾽ αὐτὸ δ᾽ ἐκεῖνο τὸ ἔτος τῆς

---

[1] Ἀπόδειξίν τινα ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Λευκίου Πείσωνος, συγχρόνου τῶν Γράκχων, διηγουμένου, ὅτι ὁ Σπούριος Κάσσιος ἔστησε πρὸ τοῦ ἰδίου του οἴκου χαλκοῦν ἑαυτοῦ ἀνδριάντα. Ἀλλ᾽ ἡ εἴδησις αὕτη, ἅτε μείνασα μεμονωμένη, ἐν ᾧ οἱ πατρίκιοι θὰ εἶχον μέγιστον συμφέρον νὰ διαδώσωσι καὶ καταστήσωσιν αὐτὴν κοινήν, εἶνε, ἂν μή τι ἄλλο, ὕποπτος τόσῳ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ **Πλινίου** (Hist. Nat. XXXIV, 6, 30) ὑπὸ τύπον δυςνόητον. Ἴδ. τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ χωρίου τούτου παρὰ τῷ Mommsen Römische Forschungen Τόμ. Β΄ σ. 167 κ. ἑ.

[2] Niebuhr Römische Geschichte Τόμ. Β΄ ἐκδ. ϛ΄ 1830 σ. 205 κ. ἑ.

[3] Ἀμφισβητήσιμον εἶνε ὁποτέρα τῶν ἐκκλησιῶν κατεδίκασε τὸν Σπούριον Κάσσιον. Τὸ τοῦ **Λιβίου** (II, 41), ***καταδικασθέντα κρίσει τοῦ δήμου*** (damna-

καταδίκης τοῦ Κασσίου ἔλαβε τὴν ὑπατείαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καίσωνος τούτου Μάρκος Φάβιος, διὰ δὲ τῆς ἐπὶ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἐγκαινίζεται ἡ ὀλιγαρχία τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τοῦ Μάρκου Φαβίου ἐκλέγεται συνύπατος ὁ Λεύκιος Βαλέριος, ἄλλος τῶν κατηγόρων τοῦ Σπουρίου Κασσίου καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Λίβιον ἐξόχως μισητὸς εἰς τὴν πληθύν[1]. Ἄρα λοιπὸν ἡ πληθὺς δὲν ἦτο πεπεισμένη περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Κασσίου. Ἄρα λοιπὸν οἱ πλεβήιοι δὲν συμμετέσχον τῆς καταδίκης αὐτοῦ. Ἰδοὺ ἐναρχόμενον τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Ὁ Σπούριος Κάσσιος οὐδαμῶς ὑπῆρξεν ἔνοχος ἀποπείρας τυραννίδος, ἀλλ' ἐχρησίμευσεν ἁπλῶς ὡς θῦμα τοῦ ἀποκλειστικοῦ πνεύματος τοῦ δεσπόζοντος ἐν τῇ τάξει τῶν πατρικίων. Προτρέχων τοῦ μέλλοντος, διὰ τῆς πεφωτισμένης του διανοίας ἐφαντάσθη, ὅτι ἤδη ἔκτοτε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συσφιγχθῶσιν οἱ δεσμοὶ οἱ συνέχοντες τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς πλεβηίους, τιθεμένης ὡς βάσεως τῆς συμπράξεως αὐτῶν τῆς ἰσότητος. Ἐνόμισε δὲ, ὅτι οὐδὲν μέτρον θὰ ἠδύνατο νὰ εἶνε λυσιτελέστερον πρὸς ἐγκαινισμὸν τῆς δικαιοσύνης ἢ τὸ νὰ γείνῃ ἡ πληθὺς συμμέτοχος τῶν ἐκ τῆς δημοσίας χώρας ὠφελημάτων, ἅτε συνεργήσασα εἰς ἀπόκτησιν αὐτῆς διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς αἵματος. Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην συνδιαλλαγὴν εὗρεν ὁ Κάσσιος ἀκατανίκητον ἐμπόδιον, τὴν πλεονεξίαν τῶν πατρικίων. Οἱ δὲ πατρίκιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπολέσωσι τὸν δημοτικὸν ἄνδρα ἐπὶ τούτῳ τῷ φανερῷ λόγῳ, ἐπενόησαν ἄλλον λόγον κρύφιον· οὕτω δ' ἐξηγγέλθη κατ' αὐτοῦ ἡ ἐνοχὴ τῆς περὶ τὴν πολιτείαν ἀσεβείας, ἣν προθύμως ἀνέλαβον νἀποδείξωσι μάρτυρες ὤνιοι. Ἐν δὲ τῇ συνωμοσίᾳ ταύτῃ κυριώτατα ἔδρασαν οἱ Φάβιοι, καὶ οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ τὰ

---

tum populi judicio) ἠδύνατο νὰ λεχθῇ περί τε τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ περὶ τῆς φρατρικῆς, ἐπειδὴ ἡ λέξις **δῆμος** (populus) μέχρι τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων εἶνε προσηγορικὸν τῶν πατρικίων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ plebes, τὸ ὄνομα τῆς πληθύος (populus plebesque **Λιβίου** XXIX, 27. — **Κικέρωνος** Pro Mur. I, 1. — Verr. XV, 1, 14. — Ad fam. X, 35. — **Τακίτου** Ann. I, 8. XII, 41 κτλ.). Μέχρι δὲ τῆς νομοθεσίας τῶν δώδεκα πινάκων μένει ἀμφισβητήσιμον μήτοι τὸ δικαίωμα τῆς εἰς θάνατον καταδίκης πατρικίων ἀνῆκεν εἰς τὴν φρατρικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ζητήματος τούτου περὶ τῆς ἐν φονικαῖς δίκαις ἁρμοδιότητος οὐδεμίαν δυσκολίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἤθελε προκαλέσει ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ Σπούριος Κάσσιος κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ἐν ᾗ δὲν συνήρχοντο μὲν μόνον οἱ πατρίκιοι, ἀλλ' ἐπεκράτουν ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνωσιν οἱανδήποτε ἀρεστὴν αὐτοῖς ἀπόφασιν.

[1] Ea igitur pars reipublicae (ἤτοι patriciorum) vicit, nec in praesens modo, sed in venientem etiam annum M. Fabium Caesonis fratrem, et magis invisum alterum plebi, accusatione Sp. Cassii, L. Valerium consules dedit. **Λιβίου** II, 42, 7.

μάλιστα ἐξ αὐτῆς ὠφεληθέντες. Ἡ δ' ὠφέλεια αὐτῶν συνίστατο εἰς τὴν διαρκῆ κατάληψιν τῆς ὑπατείας, ἣν ἐξησφάλιζεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Φαβίων ἡ ψῆφος τῶν πατρικίων. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἐπὶ ἑπτὰ συνεχῆ ἔτη εὑρίσκομεν ὕπατον ἐκ τοῦ γένους τῶν Φαβίων.

Ἀλλ' ἡ παραχώρησις τοῦ σπουδαίου τούτου προνομίου δὲν ἦτο μόνον τὸ ἔπαθλον ἐκδικήσεως, συνεδέετο δὲ καὶ πρὸς νέαν τινὰ τῶν Φαβίων ὑπηρεσίαν. Ποιηθέντος ἐκποδὼν τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ περὶ ἀναδασμοῦ τῆς δημοσίας χώρας νόμου, ἦτο ἀνάγκη νἀποφευχθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου τούτου, ἰδίως δὲ νἀπομακρυνθῇ ἡ πληθὺς ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἥτις εἶχε γείνει πεδίον ταραχῶν θορυβωδῶν καὶ ἀπειλητικῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἐγκαινίζεται τὸ σύστημα τῶν τεχνητῶν πολέμων. Ἐπινοοῦνται κίνδυνοι κατὰ φαντασίαν, εἰς οὓς παρέχει θρησκευτικὸν κῦρος τὸ ἱερατεῖον τὸ διαγινῶσκον ἐν τῷ οὐρανῷ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν. Ὁ *ἐκ τῶν ἔξωθεν φόβος (externus timor)*, ὃν ὁ Λίβιος [1] ἀποκαλεῖ διὰ φράσεως, ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ δικαιολογουμένης, *μέγιστον τῆς ὁμονοίας σύνδεσμον (maximum concordiae vinculum)*, καθίσταται πρόγραμμα κυβερνητικόν. Ἂν δὲ τυχὸν λείπῃ ἀντικείμενον τοιούτου φόβου, ἐπινοεῖται τοιοῦτον, εὔκολον δ' εἶνε νὰ παρασταθῶσιν εἰς λαὸν εὐερέθιστον οἱ γείτονες ὡς ἀπειλητικοὶ καὶ ὑπὸ τὰ ὅπλα εὑρισκόμενοι, ἐν ᾧ εἶνε εἰρηνικοὶ καὶ ἄοπλοι. Οὕτω δὲ προκαλοῦνται εἰς πόλεμον, παριστανόμενοι ὡς δῆθεν ἐκεῖνοι προκαλοῦντες. Ἀλλὰ τὸ παιγνιῶδες τοῦτο μέσον δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἐπιτυχὲς ἐπὶ μακρὸν, οὕτω δὲ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀνακαλύπτεται τὸ δολερὸν τῆς πολιτείας τῶν Φαβίων καὶ καταγγέλλεται ὑπὸ τῶν ἀγρύπνων δημάρχων. Τοῦτο δὲ ἤγαγεν εἰς παράδοξον μεταβολὴν τῆς τῶν Φαβίων πολιτείας, ὁ δὲ οἶκος ἐκεῖνος, ὅστις ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἡγεῖτο τῆς ἀντιδράσεως τῶν πατρικίων, μεθίσταται αἴφνης πρὸς τοὺς δημοτικοὺς, καὶ τρέπεται τὴν ὁδὸν τοῦ Σπουρίου Κασσίου, τοῦ θύματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς αἰτίας τῆς τοιαύτης παραδόξου μεταστάσεως, ἀλλ' ἡ σιγὴ αὐτῆς δὲν βλάπτει, ἐπειδὴ τὰ γεγονότα λαλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν. Μεταξὺ δημάρχων καὶ ὑπάτων ἡ πάλη γίνεται λυσσώδης. Καὶ οἱ μὲν ὕπατοι διατάσσουσιν ἐπιστράτευσιν ἐναντίον τῶν Αἰκούων, τῶν Οὐόλσκων ἢ τῶν Οὐιεντανῶν, τῶν κατοίκων τῶν ἐτρουσκικῶν Οὐηίων *(Veji)*, οἱ δὲ δήμαρχοι δυνάμει τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐπικουρεῖν τῷ δήμῳ *(jus auxilii)* ματαιόνουσι τὸ ὑπατικὸν πρόσταγμα· οὕτω δ' οἱ ὕπατοι, ὅπως συγκροτήσωσι στρατιὰν, ἀναγκάζονται νὰ ὑψώσωσι τὰ σήματα αὐτῶν ἐκτὸς τοῦ ὀκτασταδίου *(milliarium)*, ὅπου ἔπαυε μὲν ἡ ἐξουσία τῶν δημάρχων, ἤρχετο δὲ τὸ *imperium* τῶν ὑπάτων. Τότε δὲ οἱ πλεβήιοι, φοβούμενοι τὴν ὑπὸ τοῦ ὠργι-

[1] **Λιβίου** II, 39.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σμένου ὑπάτου δῄωσιν τῶν ἀγροτικῶν αὐτῶν κτημάτων, ἀναγκάζονται νὰ στρατεύσωσιν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σπουρίου Κασσίου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἡ πληθὺς ἀρνεῖται νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Οὐιεντανῶν. Καὶ ἤδη μὲν τὸ ἱππικὸν τῶν Ῥωμαίων ἔχει διασπάσει τὴν στρατιὰν τῶν πολεμίων, ἀλλὰ πρόκειται περὶ διώξεως τῶν εἰς φυγὴν τραπέντων πρὸς συμπλήρωσιν τῆς νίκης. Ἀλλ' ἡ πληθὺς ἀντὶ νὰ τραπῇ εἰς δίωξιν τῶν φευγόντων ἐπιστρέφει εἰς τὸ στρατόπεδον μετὰ τῶν σημάτων, ὅπως μὴ παράσχῃ εἰς τὸν μισητὸν στρατηγὸν Καίσωνα Φάβιον τὴν χάριν τοῦ θριάμβου.

Τότε δὲ οἱ Φάβιοι ᾐσθάνθησαν, ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ προχωρήσωσιν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣν εἶχον τραπῇ. Παρίστατο ἀνάγκη νὰ μεταβάλωσι πρόγραμμα. Ἠναγκασμένοι δ' ὑπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀλαζονίας νὰ ἡγῶνται, ἤλλαξαν σύστημα, καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῶν πατρικίων εἰς τοὺς δημοτικούς. Ὁ δὲ Μάρκος Φάβιος, διαδεχθεὶς τῷ 480 π. Χ. τὸν ἀδελφὸν Καίσωνα ἐν τῇ ὑπατείᾳ, διήλλαξε τὰ πνεύματα τῶν τῆς πληθύος διὰ μεγάλων ἐπαγγελιῶν, ὑποσχεθείς, ὅτι ὁ περὶ ἀναδασμοῦ τῆς δημοσίας χώρας νόμος, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους εἶχε μείνει γράμμα νεκρὸν, ἔμελλε τέλος νὰ ἐκτελεσθῇ. Ἡ δὲ πληθύς, εὐχαριστηθεῖσα ἐκ τούτου, ἀναπτύσσει ὅλην αὐτῆς τὴν γενναιότητα ἐν τῇ ἐπιχειρηθείσῃ νέᾳ ἐκστρατείᾳ. Καὶ ἡττῶνται μὲν οἱ Οὐιεντανοί, ἀλλ' ἡ νίκη ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀντὶ τιμήματος ἁδροῦ, πεσόντος ἐν τῇ μάχῃ τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων Γναίου Μανλίου, τῆς αὐτῆς δὲ μοίρας τυχόντος τοῦ Κοΐντου Φαβίου, ἀδελφοῦ τοῦ ὑπάτου Μάρκου. Ὁ δὲ ὕπατος, βεβαρημένος ὑπὸ τοῦ οἰκιακοῦ πένθους, ἀπέκρουσε τὸν προταθέντα αὐτῷ θρίαμβον, καὶ κατέλιπε τὴν ὑπατείαν δύο μῆνας πρὸ τοῦ νομίμου τέλους τῆς ἀρχῆς. Οἱ δὲ πλεβήιοι ἐσεβάσθησαν τὴν θλῖψιν ἐκείνην, καὶ ἔδωκαν δεῖγμα τῆς πίστεως αὐτῶν πρὸς τὸν οἶκον τῶν Φαβίων, ἐκλέξαντες κατὰ τὰς νέας ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας ὕπατον τὸν Καίσωνα[1]. Οὗτος δ' ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν νέων φίλων ἐπιδειχθεῖσαν ἐμπιστοσύνην, ἀπαιτήσας παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου περὶ ἀναδασμοῦ. Παράδοξος ἀληθῶς φορὰ τῶν πραγμάτων. Ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, ὅστις πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν εἶχε προτείνει τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Σπουρίου Κασσίου ἕνεκα τοῦ περὶ διανομῆς δημοσίας χώρας νόμου αὐτοῦ, ἔγεινε νῦν ὑπέρμαχος τοῦ ἔργου τοῦ καταδικασθέντος. Εἰς οὐδένα δὲ θὰ φανῇ ἄπορον, ὅτι διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ταύτης ἐπέσυρε κακὸν κατὰ τῆς κεφαλῆς του. Διότι ἡ

[1] **Λιβίου** ΙΙ, 48, 1.

μὲν ἐπικράτησις τῶν Φαβίων ἐν τῇ τάξει τῶν πατρικίων εἶχε δυνηθῇ νὰ ἐξεγείρῃ κατ' αὐτῶν τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἑαυτῶν ἑταίρων, ἅτε τῶν ὀλιγαρχικῶν μὴ ἀνεχομένων ἀνισότητας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν κόλπῳ, ἀλλ' ἡ μετάστασις αὐτῶν πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐξήγειρε μῖσος καὶ περιφρόνησιν κατ' αὐτῶν, θεωρηθέντων ὡς προδοτῶν καὶ ἀποστατῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἡ θέσις τῶν Φαβίων ἀπέβη ἱκανῶς δυσχερής. Δύο τότε ἠνοίγοντο ἐνώπιον αὐτῶν ὁδοί, ἢ νἀναλάβωσι τὴν ἀρχηγίαν τῆς πληθύος καὶ βιάσωσι τοὺς πατρικίους εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου περὶ ἀναδασμοῦ ἢ νἀποχωρήσωσιν ὅλως ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ μεταναστεύσωσιν ἐκ τῆς Ῥώμης. Εὐγενὴς δ' ἔμπνευσις πατριωτισμοῦ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν Κρεμέραν. Ὑπάρξαντες οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ κατὰ τῶν Οὐιεντανῶν πολέμου, ὅςτις εἶχε προξενήσει εἰς τὴν Ῥώμην θυσίας μεγάλας καὶ ἀγόνους, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὰς ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἔργου ζημίας, ἀφοσιούμενοι εἰς τὴν πατρίδα. Οὕτω δέ, ἡγουμένου τοῦ Καίσωνος, πᾶσα ἡ Φαβία γενεὰ μετενάστευσεν ἐκ τῆς Ῥώμης, ἐξαιρουμένου μόνον ἑνός, τοῦ Κοΐντου Φαβίου, μείναντος ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν Λίβιον ἕνεκα τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ ἡλικίας καὶ προωρισμένου νὰ πληθύνῃ τὸ γένος αὐτοῦ[1]. Ἐξελθόντες δὲ τῆς πόλεως, μετέβησαν καὶ κατέλαβον ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Ῥώμης κατὰ τὴν πρὸς τοὺς Οὐηίους ὁδὸν τὸν βράχον τῆς Κρεμέρας, (σήμερον Fosso di Valsa) παρὰ τὸν ὁμώνυμον ποταμόν. Σκοπὸς δὲ τῆς καταλήψεως τῆς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Οὐιεντανῶν κειμένης ἄκρας ἐκείνης ἦτο νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὴν ὡς ὁρμητήριον, ὅπως ἐνοχλῶσιν ἐξ αὐτῆς τοὺς Οὐιεντανοὺς διὰ συνεχῶν ἐπιδρομῶν καὶ δῃώσεων, καὶ νὰ ἐξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν οὕτως, ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀδύνατον τὴν κατὰ τῶν ὅπλων τῆς Ῥώμης ἀντίστασιν αὐτῶν. Ἔχομεν δῆλα δὴ τὴν αὐτὴν πρόθεσιν, ἣν μετὰ ἥμισυν αἰῶνα εἶχον οἱ Σπαρτιᾶται, καταλαμβάνοντες τὴν Δεκέλειαν, ἔχομεν τὴν αὐτὴν στρατη-

---

[1] Καὶ ἀποδεχόμενοι, ὅτι μόνος ὁ Κοΐντος ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς λόγον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας, ἐπειδὴ τὸν Κοΐντον τοῦτον εὑρίσκομεν ἤδη ὕπατον τῷ 467 π. Χ., ὅτε μάλιστα παρίσταται ὡς εἷς τῶν προμάχων τῆς ἀντιδράσεως τῶν πατρικίων. Ἀλλ' εὔλογος ὅμως εἶνε ἡ εἰκασία, ὅτι δὲν ἐξῆλθε τῆς Ῥώμης, ἅτε μὴ θέλων νἀκολουθήσῃ τοὺς ὁμαίμους ἐν τῇ νέα αὐτῶν πολιτικῇ πορείᾳ. Ἄλλως δὲ πῶς εἶνε δυνατὸν νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἐν οἴκῳ ἀριθμοῦντι τριακόσια ἑπτὰ μέλη ὑπῆρχεν εἷς καὶ μόνος *παῖς* (puer); Ὁ **Λίβιος** (II, 49, 3) ἀναφέρει μόνον τριακοσίους ἓξ μετανάστας καὶ λέγει πάντας πατρικίους, ὁ δὲ **Διονύσιος** (IX, 15) ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 4000, συμπεριλαμβανομένων τῶν τριακοσίων ἓξ Φαβίων, καὶ ὁ **Φῆστος** (ἐν λ. Scelerata porta) εἰς πεντακισχιλίους. Ἀλλ' εὔκολον εἶνε νἀναγνωρισθῇ, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν ἐξήχθησαν ἐκ πηγῶν ἀξίων πίστεως.

Ἡ ἔξοδος τῶν Φαβίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γικὴν, ἧς μετὰ δύο αἰῶνας θὰ κάμῃ χρῆσιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐν Σικελίᾳ ὁ Ἀμίλκας.

Ἐν δὲ Κρεμέρᾳ ἔμειναν οἱ Φάβιοι περὶ τὰ δύο ἔτη. Ἀλλ' ὅτε ἀνεμένοντο οἱ καρποὶ τοῦ νέου αὐτῶν πολεμικοῦ τρόπου, ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἡ θλιβερὰ ἀγγελία, ὅτι εἶχον πέσει ἅπαντες, φονευθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ὁ δὲ ὕπατος Τίτος Μενήνιος Λανᾶτος, ὅστις ὤφειλε νὰ κινήσῃ στρατιὰν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, δὲν ἔπραξε τοῦτο· διὸ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς του ἐκλήθη ὑπὸ τῶν δημάρχων Κοΐντου Κονσιδίου καὶ Τίτου Γενουκίου ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, κατηγορηθεὶς δ' ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τὴν πληθὺν, κατεδικάσθη εἰς ζημίαν εἴκοσι βοῶν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς δισχίλια ἀσσάρια, ἤτοι διακοσίας ἀρχαίας δραχμάς. Ἀλλ' ὁ προϋπάρξας ὕπατος, μὴ δυνάμενος νἀνεχθῇ τοιαύτην ὕβριν, προετίμησε ναὐτοκτονήσῃ.

Ἡ δίκη αὕτη σαφηνίζει δύο τινά. Καὶ πρῶτον μὲν γίνεται ἐξ αὐτῆς φανερὸν, ὅτι τὸ μῖσος τῶν πατρικίων πρὸς τοὺς Φαβίους διήρκει ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελεσθὲν κινδύνευμα μεγαθύμου πατριωτισμοῦ. Ἀληθῶς δὲ ὁ ὕπατος ἐκεῖνος Μενήνιος, ὅστις, στρατοπεδεύων ἐν χώρῳ γειτονεύοντι πρὸς τὴν Κρεμέραν, ἀφίνει ἀβοηθήτους τοὺς Φαβίους, προσβαλλομένους ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, φέρεται οὕτως ὑπακούων εἰς τὸ αἴσθημα ὅπερ ἔτρεφον πάντες οἱ πατρίκιοι κατὰ τῶν ἀτυχῶν μεταναστῶν. Ἂν δὲν εἶχον οὕτω τὰ πράγματα, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς δὲν ἐκλήθη εἰς δίκην ἐνώπιον τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν ὑπάτων τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τὸ δὲ ἄλλο γεγονὸς τὸ σαφηνιζόμενον ὑπὸ τῆς δίκης τοῦ Μενηνίου εἶνε ἡ μεγάλη πρόοδος ἡ συντελεσθεῖσα μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους (476 π. Χ.) ἐν τῇ δικαστικῇ ἐξουσίᾳ τῶν δημάρχων. Σοφιστικῶς εὑρέθη ἐν τῇ διαγωγῇ τοῦ ὑπάτου Μενηνίου ἐνοχὴ ἀσεβείας πρὸς τὴν πληθὺν, ἅτε παραβιασθέντος τοῦ Ἱεροῦ νόμου. Οὕτω δ' οἱ δήμαρχοι ἀπήτησαν μὲν τὴν εἰς θάνατον καταδίκην αὐτοῦ, ἀλλ' ἠρκέσθησαν ἔπειτα, ἴσως μετ' ἐπέμβασιν τῆς συγκλήτου[1], εἰς πρόστιμον, χαίροντες, ὅτι ἠνάγκασαν τὴν τάξιν τῶν πατρικίων νἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν ταύτην ἐπέκτασιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν.

Ὁ αὐτὸς δ' ἐκεῖνος λόγος ὁ ἀναγκάσας τοὺς πατρικίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν προϋπάρξαντα ὕπατον Μενήνιον εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῆς πληθύος ἤγαγεν αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπόδοσιν τιμῶν εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Φαβίους. Καὶ δὴ ἐκάλεσαν *ἐναγῆ* τὴν Καρμεντίδα πύλην, δι' ἧς εἶχον ἐξέλθει τῆς Ῥώμης οἱ Φάβιοι, πορευόμενοι τὴν ἐπὶ θάνατον, ἡ δ' ἡμέρα τοῦ φόνου αὐτῶν ἀνεγράφη εἰς τὰς ἀποφράδας. Οὕτως ἐξωτερικαὶ πρὸς τὸ φαινόμενον ἐπιδείξεις ἐχρησίμευον εἰς ἐπικάλυψιν τῆς ἐσωτερικῆς διαμά-

[1] Lange Römische Altertümer. Τόμ. Β' σ. 573.

χης, καὶ ἡ ὑποκρισία ἀνήχθη εἰς πολιτικὸν ἀξίωμα, παρεχομένου ὀλεθρίου παραδείγματος εἰς τοὺς ἐπιγενεστέρους.

Γναιος Γενουκιος. — Διὰ τῆς καταγγελίας καὶ καταδίκης τοῦ Μενηνίου ἐδημιουργήθη προηγούμενον, ἀγαγὸν εἰς τὴν ἐπανάληψιν ὁμοίας ἐξασκήσεως τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Ἀληθῶς τρία μόλις ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς δίκης ἐκείνης, καὶ ὁ δήμαρχος Γναῖος Γενούκιος εἰσήγαγε καταγγελίαν ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐναντίον τῶν ὑπάτων τοῦ προηγηθέντος ἐνιαυτοῦ, Αὔλου Μανλίου καὶ Λευκίου Φουρίου, ὡς ἀντιταχθέντων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἀναδασμοῦ νόμου τοῦ Σπουρίου Κασσίου. Διὰ τῆς καταγγελίας ταύτης ὁ δήμαρχος Γενούκιος εἰσῆγε τὴν ἀρχὴν τῆς εὐθύνης τῶν ὑπάτων πρὸς τὴν πληθὺν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν μέτρων διοικητικῶν. Ἀλλ' οἱ πατρίκιοι δὲν ἠνέχθησαν τὴν τοιαύτην ὑποδούλωσιν τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν δημαρχίαν τῶν πλεβηίων. Μὴ δυνηθέντες δὲ νὰ μεταπείσωσι τὸν Γενούκιον, ἐποίησαν ἐκποδὼν τὸν δήμαρχον, διενεργήσαντες τὸν φόνον αὐτοῦ. Οὕτω δ' ὁ Γενούκιος εὑρέθη ἡμέραν τινὰ νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ. Καὶ ἦτο μὲν ἡ δολοφονία τοῦ Γενουκίου πρόκλησις εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ἀλλ' ἡ πληθὺς ἀπέκλινε τὴν πρόκλησιν ταύτην. Εἴτε δ' ἐκ μικροψυχίας εἴτ' ἐκ πολιτικῆς συνέσεως οἱ πλεβήιοι οὐδὲ κἂν ἀνάκρισιν ἐζήτησαν περὶ τοῦ βιαίου θανάτου τοῦ θαρραλέου δημάρχου, καὶ ὑπήκουσαν προθύμως εἰς τὴν ἐπὶ τὰ ὅπλα πρόσκλησιν τῶν ὑπάτων.

Ο Πουπλιλιος νομος. — Ἡ ὑποχώρησις ἐκείνη τῆς πληθύος εἰς πρόκλησιν οὕτως ὀξεῖαν παρώρμησε τοὺς πατρικίους εἰς ὑπερφροσύνην, αὔξουσαν ὁσημέραι. Κατὰ τὴν νέαν δ' ἐπιστράτευσιν οἱ ὕπατοι παρέσχον τοὺς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς ἄνευ ἀνασκοπῆς πρὸς τὰ κεκτημένα δικαιώματα. Λοχαγὸς δέ τις, καλούμενος Ποπλίλιος Βολέρων, εὑρέθη ἐγγεγραμμένος εἰς τοὺς στρατιώτας χωρὶς νὰ δύναται νὰ κατηγορηθῇ αὐτοῦ πταῖσμά τι. Ἀλλὰ διεμαρτυρήθη, καί, ἀστοχήσας τῆς ἐπικουρίας τοῦ δημάρχου, κατέφυγεν εἰς αὐτοδικίαν, ἀποκρούσας διὰ στίφους ἑταίρων τοὺς ῥαβδοφόρους τοὺς σταλέντας πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθεν ἐν τῇ ἀγορᾷ δεινὴ ταραχή, καὶ οἱ ὕπατοι, κακωθέντες ὑπὸ τῶν ὠργισμένων πλεβηίων, ἠναγκάσθησαν νὰ σωθῶσι φεύγοντες εἰς τὸ παρακείμενον βουλευτήριον.

Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος (472 π. Χ.) ὁ Ποπλίλιος Βολέρων ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς πληθύος δήμαρχος, καὶ οἱ ὕπατοι ἀνέμενον παρ' αὐτοῦ νέας καταγγελίας. Ἀλλ' ὁ Βολέρων προετίμησε τῆς ἀγόνου ἐκδικήσεως προσωπικῆς ὕβρεως τὸ γόνιμον ἔργον τῶν ἀστικῶν μεταρρυθμίσεων τῶν προωρισμένων νὰ ὁρίσωσι τὴν νόμιμον θέσιν τῆς πληθύος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἀνοίξωσι τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς ἐξίσωσιν μετὰ τῶν πατρικίων.

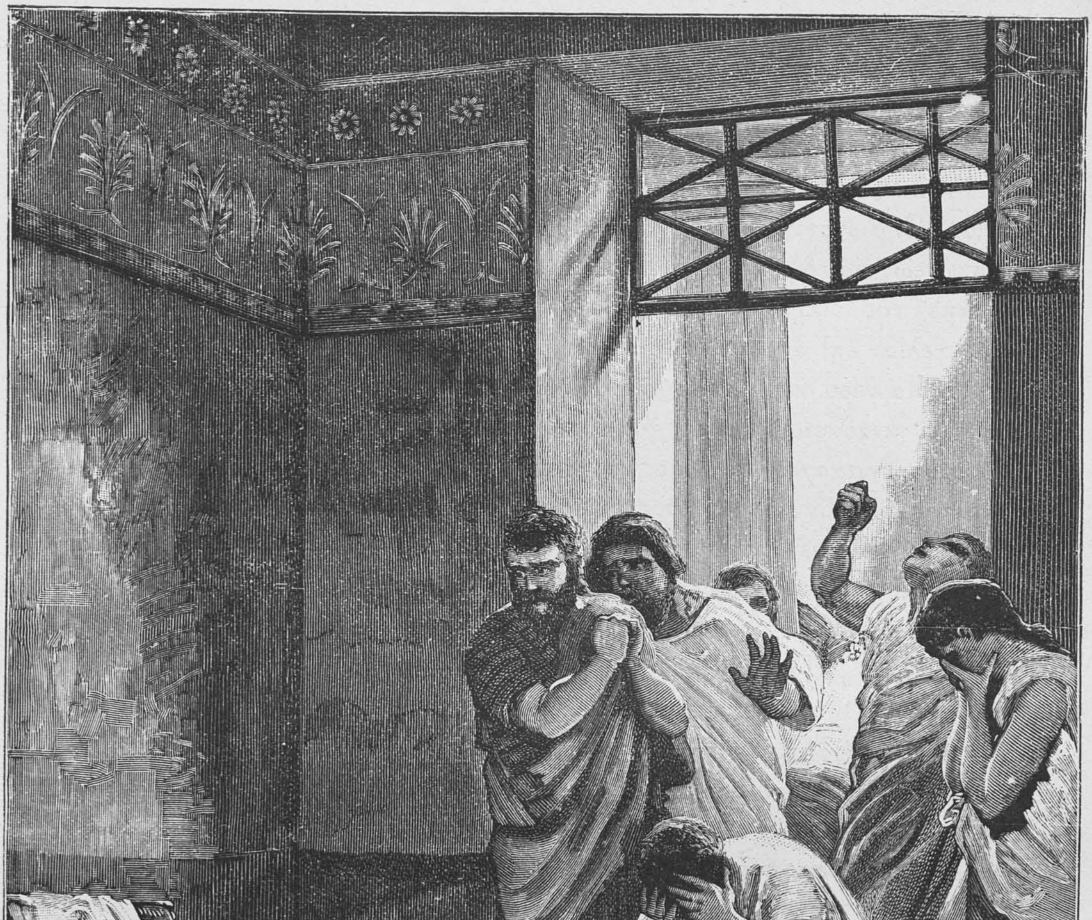

Ὁ φόνος τοῦ Γναίου Γενουκίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πρὸς τοῦτο δὲ εἰςήνεγκεν εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς πληθύος πρότασιν νόμου, δι' οὗ διερρυθμίζετο ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία καὶ καθωρίζοντο τὰ ἔργα αὐτῆς[1]. Ἀλλ' εἰς τὴν πρότασιν ἐκείνην ἀντέταξαν οἱ πατρίκιοι ἀντίστασιν κραταιάν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς δημαρχίας τοῦ Βολέρωνος ἐτάραξαν τὰς συνόδους τῆς πληθύος, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ ἐπερωτήματος. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος ἀντέταξαν εἰς τὸν Βολέρωνα τὸν ὕπατον Ἄππιον Κλαύδιον. Ἦτο δὲ οὗτος υἱὸς μὲν τοῦ περιωνύμου Ἀππίου ἐκείνου, ὅςτις κατὰ τὴν εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος ἀπόστασιν τῶν πλεβηίων ἡγεῖτο ἐν τῇ συγκλήτῳ τῆς φατρίας τῶν ἀδιαλλάκτων, ὀλιγαρχικὸς δ' ἀκάθεκτος ὡς καὶ ὁ πατὴρ καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε νὰ καταστῇ

---

[1] Τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου τοῦ Ποπλιλίου Βολέρωνος (lex Publilia Voleronis) ἀτελῶς ἀναγράφεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν. Λησμονηθέντος δὲ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, οἱ ἱστορικοὶ ὑποκατέστησαν εἰς αὐτὸ ἓν μόνον ἄρθρον τοῦ νόμου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν δημάρχων· οὕτω δὲ τὸ ἀντικείμενον ἐκεῖνο τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς μικρὸν μόνον μέρος τοῦ νόμου παρουσιάσθη ἀντὶ τοῦ νόμου ὁλοκλήρου. Ἐντεῦθεν δ' ἐγεννήθη τὸ πλάσμα, ὅτι ὁ Ποπλίλιος νόμος οὐδὲν ἄλλο καθώριζε πλὴν τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐτελοῦντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν δημάρχων καὶ τῶν δημοτικῶν ἀγορανόμων. Rogationem tulit ad populum (ὁ Βολέρων), ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. **Λιβίου** II, 56. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ νόμου τούτου μετερρυθμίζετο θεσμὸς ἤδη προϋπάρχων, τὸ πλάσμα τοῦτο προεκάλεσεν εὐλόγως τὸ ἄλλο, ὅτι πρὸ τοῦ Ποπλιλίου νόμου οἱ δήμαρχοι ἐξελέγοντο ἐν ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ δὴ ἐν τῇ φρατρικῇ, ὡς ἰσχυρίζονταί τινες, ἢ ἐν τῇ λοχίτιδι κατ' ἄλλους, ἤτοι ἢ ἐν συνελεύσει ὑπὸ πατρικίων μόνον συγκροτουμένῃ, ὁποία ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία, ἢ ἐν συνελεύσει, καθ' ἣν οἱ πατρίκιοι ἀπολύτως ἐπεκράτουν, ὁποία ἦτο ἡ λοχῖτις ἐκκλησία. Ἀλλ' ἐκ ψευδοῦς προϋποθέσεως ἀναγκαίως ἐξήχθη συμπέρασμα ἐπ' ἴσης ψευδές. Ὅτι δὲ πεπλανημένον εἶνε τὸ συμπέρασμα ἀποδεικνύεται φανερώτατα ἐκ τῶν ὑπατικῶν καὶ δημαρχικῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ ἔτους 471 π. Χ. Καὶ δὴ βλέπομεν κατ' αὐτὰς ἐξ ἑνὸς μὲν ἐκλεγόμενον ὕπατον τὸν Ἄππιον Κλαύδιον, τὸν ἐπικληθέντα δήμιον τῆς πληθύος, ἐξ ἑτέρου δὲ βλέπομεν ἐπιτυγχάνοντα καὶ πάλιν ὡς δήμαρχον τὸν πολυθρύλητον εἰσηγητὴν τοῦ Ποπλιλίου ἐπερωτήματος. Αὐτὸς δ' ὁ **Λίβιος** (II, 56, 1), μὴ δυνάμενος νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ Ποπλιλίου Βολέρωνος, ἀπεδέχθη, ὅτι ἀνέδειξαν αὐτὸν αἱ ψῆφοι τῆς πληθύος (Voleronem amplexa favore plebs proximis comitiis tribunum plebi creat). Ἄρα ὁ Λίβιος ἀναγνωρίζει ἐμμέσως, ὅτι ὁ Βολέρων ἐξελέχθη ἐν συνεδρίῳ τῆς πληθύος (concilium plebis). Ἀλλὰ τὰς ψήφους δὲν ἐξεύρομεν ποῦ θὰ ἠδύνατο ἡ πληθὺς νὰ εὕρῃ ἀλλαχοῦ πλὴν ἐν τοῖς συνεδρίοις αὐτῆς (concilia), πρὸ πάντων προκειμένου περὶ ἀντιδράσεως ἐναντίον τῶν πατρικίων. Ἴδ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου Schwegler Röm. Gesch. Τόμ. Β' σ. 538-557 καὶ Bertolini Saggi critici di storia italiana. Diss. III.

ἄξιος τῆς δοθείσης αὐτῷ ὑπό τινος τῶν συναδέλφων τοῦ Βολέρωνος ἐπωνυμίας, καλέσαντος αὐτὸν δήμιον τῆς πληθύος[1]. Ἀλλ' ἡ εὐστάθεια τῶν δημάρχων καὶ ἡ ὁμόνοια τῆς πληθύος ἐματαίωσαν τὰς σκευωρίας τοῦ ἀκάμπτου ὑπάτου· ὅτε δ' ὁ προταθεὶς νόμος ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν πληβηίων, οἱ δήμαρχοι ἀνέβησαν μετὰ συμπάσης τῆς συνόδου τῆς πληθύος εἰς τὸν Καπιτώλιον λόφον, ἀπειλοῦντες ἐκεῖθεν νέαν ἀποχώρησιν, ἂν ἡ σύγκλητος δὲν ἤθελεν ἐπικυρώσει τὸν νόμον. Οἱ δὲ συγκλητικοί, στενοχωρηθέντες ὑπὸ τῆς ἀπειλῆς ἐκείνης καὶ τῶν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν γῆν ἐπιδρομῶν τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν Αἰκούων, ἀπεδέχθησαν ἐν σιγῇ τὸν εἰς τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἀντικείμενον νόμον[2].

Οὕτω δ' ἡ πληθὺς ἀπέκτησε τὸν χαρακτῆρα σώματος πολιτικοῦ ἀντιτεταγμένου εἰς τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν πατρικίων. Ἔχει δὲ τώρα πλέον ἰδίαν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ πραγματεύεται τὰς ἰδίας αὐτῆς ὑποθέσεις μετ' ἰσχύος νομίμου[3]. Ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας δὲ ταύτης ὑπὸ τὴν δεξιὰν διεύθυνσιν τῶν δημάρχων τῶν πληβηίων θὰ ἐκπηγάσωσιν αἱ μέλλουσαι ἐπεκτάσεις τῶν δικαιωμάτων τῆς πληθύος.

Η ΔΕΚΑΡΧΙΑ. — Πρώτη δὲ τῶν ἐπεκτάσεων τούτων ὑπῆρξεν ἡ καταγραφὴ τοῦ πατρῴου δικαίου καὶ ἡ συνεπακολουθοῦσα εἰς αὐτὴν ἰσχὺς νόμων κοινῶν δι' ἀμφοτέρας τὰς τάξεις. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη κατάκτησις τῆς πληθύος ὑπῆρξεν ἐπίπονος καὶ ἐτελέσθη μετ' ἀγῶνας ἐπιμόνους. Καὶ διήρκεσε μὲν ἡ ἀντίστασις τῶν πατρικίων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ τῶν δημάρχων ἐστέφθη τέλος καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀγῶνι ὑπὸ ἐπιτυχίας.

Ἔναρξις δὲ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἔγεινε τῷ 462 π. Χ. δι' ἐπερωτήματος τοῦ δημάρχου Γαΐου Τερεντιλίου Ἄρσα, ζητοῦντος νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν περὶ τὸ ἐπιβάλλειν ποινὰς ἐξουσίαν τῶν ὑπάτων διὰ τῆς συντάξεως κώδικος νόμων. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ εἰρημένος δήμαρχος προέτεινε νὰ καταστῇ ἐπιτροπεία πέντε πολιτῶν πρὸς γραφὴν τῶν νόμων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν[4]. Ἀλλ' ὁ Τερεντίλιος δὲν ἦτο ἀνὴρ μαχητικός, κατὰ δὲ

[1] A patribus non consulem, sed carnificem ad vexandam et lacerandam plebem creatum esse. **Λιβίου** II, 56.

[2] Lex silentio perfertur. **Λιβίου** II, 57.

[3] Τὸ δικαίωμα τοῦτο τὸ χορηγηθὲν διὰ τοῦ Ποπλιλίου νόμου εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν μνημονεύεται ῥητῶς ὑπὸ **Διονυσίου** τοῦ **Ἁλικαρνασέως** (IX, 43) καὶ τοῦ **Δίωνος Κασσίου** (παρὰ τῷ **Ζωναρᾷ** VII, 17).

[4] Ut quinqueviri creentur legibus de imperio consulari scribendis. **Λιβίου** III, 9. Κατὰ δὲ τὸν **Διονύσιον** (X, 3) ἡ πρότασις τοῦ Τερεντιλίου ἀνεφέρετο εἰς τὴν σύνταξιν νόμων κοινῶν εἰς τὰς δύο τάξεις. Ἀλλ' ὁ Διονύ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν πρώτην ἀντίστασιν εἰς ἣν προσέκρουσεν ἀπέσυρε τὸ ἐπερώτημα αὐτοῦ, ἡ δὲ πληθὺς ἀφῆκε τὸν εἰσηγητὴν τοῦ νόμου τελείως ἐκτεθειμένον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Τερεντιλίου δὲν γίνεται πλέον ἔκτοτε λόγος, ἀλλ' οἱ διάδοχοι αὐτοῦ υἱοθέτησαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ, καὶ ἡ πληθὺς ἐξηκολούθει ἐκλέγουσα τοὺς αὐτοὺς ἕως ἐκνικηθῇ ἡ ἀντίστασις τῶν πατρικίων.

Ὡς ἄλλοτε, ὁσάκις ἦτο ἐκκρεμὴς μεταρρύθμισις ὑπὸ τῶν δημάρχων προτεινομένη, δὲν ἔλειψαν καὶ τώρα ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν ἀντιπάλων ὑπερβασίαι ἐν τῇ ἀντιδράσει καὶ οἱ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα ἀντιδρῶντες. Οἱ νεώτεροι τῶν πατρικίων, ἀκολουθοῦντες ἔθος ἤδη παλαιόν, ἐπεχείρουν νὰ ταράσσωσι τὰς συνόδους τῆς πληθύος. Μεταξὺ δὲ τῶν προκαλούντων διεκρίνετο διὰ τὴν θρασύτητα αὐτοῦ καὶ διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἑταίρων ὁ Καίσων Κοίντιος, υἱὸς τοῦ Λευκίου Κοϊντίου Κιγκιννάτου. Καὶ οἱ μὲν δήμαρχοι εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς δίκην περὶ θανάτου ὡς παραβάτην τοῦ Ἱεροῦ νόμου, ἀλλ' αἱ φυλαὶ ἠρκέσθησαν νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν εἰς ζημίαν τριακονταкισχιλίων ἀσσαρίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τρισχιλίας ἀρχαίας δραχμάς, ἅτε τραπέντα ἑκουσίως εἰς ἐξορίαν πρὸ τῆς δίκης. Ἡ δ' ἔνδοξος πενία τοῦ Κιγκιννάτου ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τοῦ υἱοῦ καταδίκης.

Ἀλλ' ὁ Καίσων δὲν εἶχε τραπῇ τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας ἐν πνεύματι μετανοίας. Οἱονεὶ δέ τις νέος Κοριολανὸς ὀρέγεται ἐκδικήσεως, καὶ ἔχει ἤδη διαγράψει τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Τὸ δὲ πρόγραμμα αὐτοῦ τοῦτο εἶνε κατάλυσις τῆς δημαρχίας καὶ τοῦ Ἱεροῦ νόμου. Προσήνεγκε δ' εἰς αὐτὸν τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ ὁ Σαβῖνος Ἄππιος Ἑρδώνιος. Καὶ ηὔξησε μὲν ἡ συμμαχία μετὰ τοῦ τυχοδιώκτου τούτου τὰς ἐξωτερικὰς δυνάμεις τοῦ ἐξορίστου, ἀλλ' ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπικουρίαν τῶν ἐν Ῥώμῃ φίλων του. Οἱ φίλοι αὐτοῦ οὗτοι, ἀποβαλόντες τὸ θάρρος ἕνεκα τῆς ζημίας ἣν ἤθελεν ὑποστῇ ἡ πατρίς, ἂν ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν ἐνόπλων ἐκείνων στιφῶν, μετέστησαν τὴν τελευταίαν ὥραν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀντιπάλων τοῦ θρασέος καὶ ἐπιβλαβοῦς πατρικίου. Ἡ δὲ ὀψία αὕτη μετάνοια τῶν Ῥωμαίων πατρικίων συνεπήγαγεν ἀπόκρυφόν τινα παραλλαγὴν τῆς περὶ τῆς συνωμοσίας διηγήσεως. Κατὰ ταύτην ὁ κυριώτατος τῆς συνωμοσίας ἐργάτης, ὁ Καίσων, ἐκλείπει ἀπὸ τῆς σκηνῆς, μένει δ' ἐπ' αὐτῆς μόνος ὁ Ἄππιος Ἑρδώνιος μετὰ τοῦ στίφους τῶν περὶ αὐτὸν ἑταίρων, περὶ δὲ τοῦ Καίσωνος οὐδεὶς ἐγίνετο τὸ ἑξῆς λόγος. Ἀλλ' ὅμως, ἂν οἱ χρονογράφοι ματαίως ἐζήτουν ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ οἴκου τῶν Κοϊντίων τὸ ὄνομα τοῦ ἐξορίστου

σιος συγχέει τὰ συμφωνηθέντα μετὰ δέκα ἔτη (452 π. Χ.) πρὸς τὸ ἐπερώτημα τοῦ Τερεντιλίου, ὅπερ ὅμως, καθ' ἃ γίνεται φανερώτατον ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Λιβίου περὶ αὐτοῦ λεγομένων, ἦτο ἱκανῶς διάφορον τῶν ἔπειτα ψηφισθέντων.

συνωμότου, ἀπέμεινεν ἴχνος αὐτοῦ ἀνεξάλειπτον ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἥτις, καίπερ οὐδὲν θετικὸν περὶ αὐτοῦ γνωρίζουσα, δὲν ἐδίστασε νὰ καταγγείλῃ αὐτὸν ὡς τὴν ψυχὴν τῆς σκευωρίας, δι' ἧς κατελήφθη τὸ Καπιτώλιον ὑπὸ τοῦ Ἀππίου Ἑρδωνίου (460 π. Χ.). Οὕτω δὲ δὲν ἔτυχε τοῦ ποθουμένου ἡ μέριμνα ἡ καταβληθεῖσα πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς Κοϊντίας γενεᾶς καὶ σὺν αὐτῇ τῆς ὅλης τάξεως τῶν πατρικίων ἀπὸ τῆς καταισχύνης ἣν προςῆψεν εἰς αὐτὴν ὁ Καίσων.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Καίσωνος καὶ τοῦ Ἑρδωνίου κατάληψιν τοῦ Καπιτωλίου μόνη ἡ εἰς τὴν πληθὺν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Βαλερίου Ποπλικόλα δοθεῖσα ὑπόσχεσις, ὅτι μόνον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς καπιτωλίδος ἄκρας θὰ συνήνει εἰς διάσκεψιν περὶ τοῦ Τερεντιλίου ἐπερωτήματος, ἠδυνήθη νὰ κάμψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν πλεβηίων, ὀκνούντων νὰ δράμωσιν ἐπὶ τὰ ὅπλα. Συνεπικουρήσαντος δὲ καὶ τοῦ δικτάτωρος τοῦ Τούσκλου, Λευκίου Μαμιλίου, ταχέως ἠλευθερώθη τὸ Καπιτώλιον. Ἀλλ' ἡ νίκη δὲν ἐτελέσθη ἄνευ θυσιῶν. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος ὕπατος Βαλέριος ἔπεσεν ἄγων τοὺς λεγεῶνας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον· ἡ δὲ σύγκλητος, ἀποθρασυνθεῖσα μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἀπαλλαγὴν, οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰς τὴν πληθὺν ὑπὸ τοῦ θανόντος ὑπάτου δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐνήργησεν, ὅπως ἐπικατασταθῇ ὕπατος ἀντὶ τοῦ Βαλερίου αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦ Καίσωνος, ὁ Λεύκιος Κοΐντιος Κιγκιννᾶτος, οὗ τὸ κατὰ τῆς πληθύος μῖσος εἶχεν ἔτι μᾶλλον ἐξαφθῇ ἕνεκα τῶν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐνσκηψασῶν συμφορῶν. Ἀλλ' ὁ Κιγκιννᾶτος, αὐστηρὸς ὢν τοῦ νόμου τηρητής, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὰ παραπτώματα τοῦ υἱοῦ, εἰ καὶ ἦτο σύμφωνος μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν σκοπόν. Τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐπειράθη ἐκεῖνος νὰ ἐπιδιώξῃ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Ἐπωφελούμενος δ' ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι ἡ πληθὺς εὑρίσκετο ἀκόμη δεδεσμευμένη ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ ὅρκου, ὃν εἶχεν ὀμόσει εἰς τὸν θανόντα προκάτοχον αὐτοῦ, ὁ Κιγκιννᾶτος ἐκάλεσε πάντας τοὺς ὑπὸ τὰ ὅπλα εὑρισκομένους νἀθροισθῶσι παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην. Ἐκεῖ δὲ, ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης, ὅπου ἡ ὑπατικὴ ἐξουσία δὲν περιωρίζετο οὔτε ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν δῆμον ἐφέσεως τῶν δημάρχων *(provocatio)*, οὔτε ὑπὸ τοῦ δικαιώματος αὐτῶν τοῦ ἐπικουρεῖν τῷ δήμῳ *(jus auxilii)*, ἐσκόπει ὁ ὕπατος νὰ καλέσῃ τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν καὶ νὰ συντελέσῃ, τηρουμένων πάντων τῶν νομίμων τύπων, τὴν ἀντεπανάστασιν ἐκείνην, ἣν ὁ ἴδιος αὐτοῦ υἱὸς εἶχε μάτην πειραθῇ νὰ πραγματώσῃ διὰ μέσων ἐκνόμων. Ἀλλ' ὁ Κιγκιννᾶτος δὲν εἶχε συλλογισθῇ, ὅτι οἱ δήμαρχοι ἠγρύπνουν. Ἡ δὲ σύγκλητος, θέλουσα νὰ ἐκκλίνῃ τὸν κίνδυνον νέας ἀποχωρήσεως τῆς πληθύος, ἀνέλαβε τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν δημάρχων πρὸς τοὺς ὑπάτους, τὸν Κιγκιννᾶτον καὶ τὸν συνάρχοντα αὐτοῦ Γάϊον Κλαύδιον Ῥηγιλλανόν. Καὶ τοὺς μὲν δημάρχους ἔπεισαν οἱ συγκλητικοὶ νὰ μὴ γείνῃ

κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος διάσκεψις περὶ τοῦ Τερεντιλίου ἐπερωτήματος, τοὺς δὲ ὑπάτους νἀνακαλέσωσι τὴν εἰς τὴν στρατιὰν δοθεῖσαν διαταγὴν περὶ συναθροίσεως παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην. Οὕτω δὲ ἡ λύσις τοῦ περὶ γραφῆς νόμων ζητήματος ἀνεβάλλετο καὶ πάλιν.

Κατὰ δὲ τὰ δύο προσεχῆ ἔτη (459 καὶ 458 π. Χ.) τὸ ζήτημα τοῦτο

Ὁ Κιγκιννᾶτος ἀροτριῶν.

ἔμεινεν ἐκ νέου ἄθικτον ἕνεκα μεγάλου πολέμου, ὃν ἠναγκάσθη νἀναλάβῃ ἡ Ῥώμη κατὰ τῶν Οὐόλσκων καὶ τῶν Αἰκούων[1]. Ἀλλὰ παρελθούσης καὶ ἐκείνης τῆς καταιγίδος, ἡ πολιτικὴ τῆς διὰ παντὸς τρόπου ἀντιστάσεως ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῇ, ἂν οἱ πατρίκιοι δὲν ἤθελον νὰ φέρωσιν εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν τοὺς πατρι-

[1] Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πολέμου τούτου ἀνάγεται ἡ ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀναγραφομένη δραματικὴ ἐκείνη σκηνή, ἐξ ἧς ὁ Κιγκιννᾶτος ἠρύσθη κλέος ἀθάνατον, καὶ ἧς συνήθως γίνεται χρῆσις πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς πατριαρχικῆς ἁπλότητος τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων πατρικίων πρὶν ἢ φθείρῃ ταῦτα ἡ ἀλαζονεία ἣν ἐγέννησαν αἱ κατακτήσεις. Πολιορκούντων δῆλα δὴ τῶν Αἰκούων τὸ στρατόπεδον τοῦ ὑπάτου

κίους τρεπομένους ἐν ἔτει 457 π. Χ. τὴν ὁδὸν τῶν ὑποχωρήσεων. Κατὰ τὸ εἰρημένον ἔτος οὗτοι συναινοῦσιν εἰς διπλασιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δημάρχων, οἵτινες ἀντὶ πέντε ἔγειναν δέκα. Ἀλλ' ἐπὶ τῷ νεωτερισμῷ τούτῳ ἠδύναντο νὰ καυχηθῶσιν ἀμφότεραι αἱ τάξεις, ἐπειδὴ ἡ μὲν πληθὺς ἐκέρδαινε διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προστατῶν της, ἀλλὰ καὶ οἱ πατρίκιοι ὠφελοῦντο, καθισταμένης εὐκολωτέρας τῆς διχονοίας ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν δημοτικῶν συναρχόντων. Τῷ δὲ 456 π. Χ. οἱ πατρίκιοι συνήνεσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν πλεβηίων κατάληψιν τοῦ Ἀβεντίνου, τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ δημάρχου Λευκίου Ἰκιλίου Ῥούγα[1]. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἡ πληθὺς ἐγίνετο κυρία συνοικίας τοῦ ἄστεως τοιαύτης, ἣν ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἀκρόπολιν ἑαυτῆς. Ὁποίαν δὲ σημασίαν ἀπέδωκαν οἱ πλεβήιοι εἰς τὴν νέαν αὐτῶν ταύτην κτῆσιν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἰκίλιος νόμος ἐκηρύχθη Ἱερὸς νόμος *(lex sacrata)*.

Ἀλλ' αἱ παραχωρήσεις αὗται δὲν ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιήσωσι τοὺς πλεβηίους· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Εἰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀκόμη ἀπεῖχον τῆς σκέψεως νἀποβλέψωσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν πρὸς τοὺς πατρικίους ἐξίσωσιν, ἀλλ' ἀπησχόλουν ὅμως τὸν νοῦν αὐτῶν, ἐπιτείνοντα τὴν διαρκῆ αὐτῶν μέριμναν, δύο τινὰ πράγματα, ἀφ' ὧν ᾐσθάνοντο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ παραιτηθῶσι, χωρὶς νὰ παραβλάψωσι τὰ ἴδια αὐτῶν δικαιώματα ὡς σώματος πολιτικοῦ καὶ μοίρας οὐσιώδους τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν. Τὰ δύο δὲ ταῦτα ἦσαν ὁ οὔπω ἐκτελεσθεὶς νόμος περὶ ἀναδασμοῦ καὶ τὸ οὔπω ἐπιψηφισθὲν Τερεντίλιον ἐπερώτημα. Διὸ οἱ δήμαρχοι τοῦ ἔτους 455 π. Χ. ἀνεκίνησαν

Μινουκίου κατὰ τὸ ὄρος τοῦ Λατίου Ἄλγιδον, τὸ σήμερον καλούμενον Castello dell' Aglio κατὰ τὴν Rocca Priora, ἡ σύγκλητος ἐψήφισε νὰ διορισθῇ δικτάτωρ, τοιοῦτος δ' ἐξελέχθη ὁ Κιγκιννᾶτος. Ὁ δὲ ἄγγελος ὁ σταλεὶς ὅπως κομίσῃ εἰς τὸν πατρίκιον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ εὗρεν αὐτὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν ἀροτρίωσιν τοῦ μικροῦ του ἐκ τεσσάρων πλέθρων ἀγροῦ, τῆς μόνης κτήσεως ἥτις εἶχεν ἐναπολειφθῇ εἰς αὐτὸν ἐκ τῆς προγονικῆς περιουσίας. Ἀπομάξας δ' ὁ Κιγκιννᾶτος τὸν κονιορτὸν καὶ τὸν περιβρέχοντα αὐτὸν ἱδρῶτα, περιεβλήθη πρῶτον τὴν τήβεννον ἣν ἤγαγεν εἰς αὐτὸν ἡ σύζυγος Ῥακιλία ἐκ τῆς παρακειμένης καλύβης, καὶ ἔπειτα ἐδέχθη τὸν ἀπεσταλμένον τῆς συγκλήτου, ὅπως λάβῃ ἐπισήμως τὸ μέγα ἄγγελμα. Ἀλλὰ περὶ τοῦ μυθικοῦ χαρακτῆρος, ὃν ἐνέχει ἡ κατὰ παράδοσιν διήγησις ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κιγκιννάτου εἰς τὸν Ἄλγιδον, ἴδ. Bertolini Storia antica d' Italia σ. 152 κ. ἑ.

[1] Lex Icilia de Aventino publicando. Ὅτι ἡ παραχώρησις τοῦ Ἀβεντίνου λόφου εἰς τὴν πληθὺν ἔγεινε διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου μᾶλλον ἢ διὰ νόμου τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ὡς λέγει **Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασεὺς** (Χ, 32), ἀπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου Λάγγε (Lange Römische Alterthümer. Τόμ. Α' σ. 619).

ἐκ νέου τὸ ζήτημα τοῦ νόμου περὶ ἀναδασμοῦ, ἀπαιτοῦντες ὅπως ἐπὶ τέλους οὗτος ἐκτελεσθῇ. Τότε δὲ ἀνενεώθησαν αἱ παλαιαὶ θορυβώδεις σκηναί. Οἱ νεώτεροι τῶν πατρικίων, εἰςπηδήσαντες μετὰ τῶν πελατῶν αὐτῶν εἰς μέσην τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν, διεκώλυσαν διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῶν, ἔτι δὲ καὶ διὰ βιαιοπραγιῶν τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ δημαρχικοῦ ἐπερωτήματος. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθον νέαι δίκαι. Οἱ νεανίαι τῆς Κλοιλίας, Ποστουμίας καὶ Σεμπρωνίας γενεᾶς ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν δημάρχων εἰς δίκην, καταγγελθέντες ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τὴν πληθύν. Ἐπειδὴ δὲ προέκειτο περὶ καταγγελίας πληττούσης μέγα πλῆθος πολιτῶν, οἱ δήμαρχοι, ἐκ συνέσεως ὁρμώμενοι, ἐμετρίασαν τὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου, προτείναντες τὴν ἐξορίαν καὶ τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐκ δειλίας ἐπέτρεψε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης.

Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἐπῆλθε νέα καταγγελία καὶ νέα καταδίκη. Ἐπλήχθησαν δὲ ὑπ' αὐτῆς οἱ ὕπατοι τοῦ παρελθόντος ἔτους, Τίτος Ῥωμίλιος καὶ Γάϊος Οὐετούριος. Καὶ δὲν εἶνε μὲν βέβαιον τὸ γράμμα τῆς καταγγελίας, ἀλλ' εἶνε ὅμως ἱκανῶς πιθανὸν, ὅτι αὕτη ἀνεφέρετο εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν, δι' ἣν εἶχον καταδικασθῇ οἱ νεανίαι πατρίκιοι, ὅτι δῆλα δὴ οἱ ὕπατοι ἐκεῖνοι δὲν εἶχον φροντίσει περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ συνεδρίου τῆς πληθύος, ὡς ἐπέβαλλε τὸ καθῆκον αὐτῶν. Κατεδικάσθησαν δ' ἀμφότεροι, καὶ δὴ ἑκάτερος εἰς ζημίαν δεκακισχιλίων ἀσσαρίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς χιλίας ἀρχαίας δραχμάς.

Ἀφ' οὗ δὲ τὰ πράγματα κατήντησαν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ἐπεβάλλετο εἰς ἀμφοτέρας τὰς φατρίας ἡ ἀνάγκη συνδιαλλαγῆς, ἂν δὲν ἤθελον νἀγάγωσι τὴν πολιτείαν εἰς τελείαν καταστροφήν. Διὰ ταῦτα συνωμολογήθη μεταξὺ τῶν ὑπάτων καὶ τῶν δημάρχων τοῦ ἔτους 454 π. Χ. συνδιαλλαγὴ, ἐξ ἧς ὤφειλον νὰ εὐχαριστηθῶσιν ἀμφότερα τὰ μέρη. Εἰσήγαγον δῆλα δὴ εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν οἱ ὕπατοι Σπούριος Ταρπήιος καὶ Αὖλος Ἀτέρνιος νόμον, περιορίζοντα τὴν ἐξουσίαν τῶν ὑπάτων περὶ τὸ ἐπιβάλλειν ζημίας. Τὸ δ' ἀνώτατον πρόστιμον *(suprema multa)* ὡρίζετο ὑπὸ τοῦ νόμου τούτου εἰς τριάκοντα μὲν βόας, δύο δὲ πρόβατα. Πέραν δὲ τοῦ ὁρίου τούτου ὡρίζετο ἡ εἰς τὸν δῆμον ἔκκλησις. Ὁ δὲ κατώτατος ὅρος *(minima multa)* ἦτο ἑνὸς προβάτου. Ὥριζε δὲ πρὸς τούτοις ὁ νόμος, ὅτι κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν εἰρημένων ζημιῶν ἔπρεπε νὰ προβαίνωσι βαθμηδὸν, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου εἰς τὸν μέγιστον ὅρον ἐφ' ὅσον ὁ καταδεδικασμένος δὲν ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὁδὸν τῆς νομιμότητος.

Ψηφισθέντος δὲ τούτου τοῦ νόμου *(Lex Aternia Tarpeia)*, ἐξέλιπεν ὁ λόγος τοῦ Τερεντιλίου ἐπερωτήματος. Ἀλλὰ συνεφωνήθη ὅμως νὰ τροπολογηθῇ τοῦτο οὕτως, ὥστε νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ εἰς ἕνα κώδικα σύνταξις τοῦ πατρῴου δικαίου, νὰ γείνῃ δὲ τοῦτο κοινὸν εἴς τε τοὺς πατρικίους καὶ τὴν πληθύν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἔκ τινων δὲ τεκμηρίων ἠδύνατο νὰ φανῇ, ὅτι πλὴν τούτου ἐδόθη εἰς τὸ συνέδριον τῶν δέκα ἀνδρῶν ἡ ἐντολὴ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ πολίτευμα διὰ τῆς καταλύσεως τῆς τε ὑπατείας καὶ τῆς δημαρχίας καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀρχῶν διὰ συναρχίας, ἐν ᾗ αἱ δύο τάξεις, ἡ τῶν πατρικίων καὶ ἡ τῶν πλεβηίων, ἔμελλον νἀντιπροσωπεύωνται διὰ τρόπου τοιούτου, ὥςτε νὰ ἐπικρατῶσιν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ συναρχίᾳ οἱ πατρίκιοι. Εἶνε δὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς πληθύος ἀπὸ τῆς πρώτης δεκαρχίας καὶ ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς εἰς τὴν δευτέραν, ὡς καὶ ὁ κατὰ τὸ φαινόμενον λόγος ὁ φερόμενος ὑπὸ τῆς κατὰ παράδοσιν ἱστορίας περὶ τῆς ἀνανεώσεως τοῦ συνεδρίου τῶν δεκάρχων. Εἶνε δῆλα δὴ προφανές, ὅτι, ἂν προέκειτο μόνον περὶ συμπληρώσεως τοῦ πατρῴου κώδικος, δικαιότερόν τε καὶ λογικώτερον θὰ ἦτο νὰ ἐκλεχθῶσι καὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ δέκα νομοθέται, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὗτοι διὰ τῆς συνετῆς καὶ ἀμερολήπτου αὐτῶν πολιτείας εἶχον ἀξιωθῇ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ δήμου. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐν τῇ δευτέρᾳ δεκαρχίᾳ διατηρεῖται ἐκ τῆς πρώτης μόνος ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, καὶ εἰςάγονται εἰς αὐτὴν τρεῖς πλεβήιοι, ἐν ᾧ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχε γείνει καιριώτατον τὸ ζήτημα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς πληθύος ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν δέκα ἀνδρῶν. Ἄλλο δὲ τεκμήριον εἶνε ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀποκατέστη καὶ πάλιν ἡ ἰσχὺς τῶν παλαιῶν ἀρχῶν. Ἐχρειάσθη δῆλα δὴ πρὸς τὴν ἐκ νέου ἐγκατάστασιν αὐτῶν σειρὰ ὅλη νομοθετημάτων, ὧν δὲν θὰ ἦτο χρεία, ἂν ἡ δεκαρχία εἶχεν ὑπάρξει ἀρχὴ προσωρινή, ἔχουσα μόνην ἐντολὴν τὴν ἀναγραφὴν τοῦ πατρῴου δικαίου. Ἐνισχύει δὲ τὴν ἡμετέραν εἰκασίαν αὐτὸς ὁ Λίβιος, παριστάνων τὴν δεκαρχίαν ὡς νέον τύπον κυβερνήσεως ἀντικαταστησάσης τὴν ὑπατείαν καὶ προσθέτων, ὅτι ἡ νέα μεταβολὴ μόνον ἕνεκα τῆς βραχείας αὐτῆς διαρκείας εἶχεν ὀλιγωτέραν τῆς ὑπατείας σημασίαν[1]. Ἀποδεχόμενοι δέ, ὅτι πράγματι ἡ ἐκλογὴ τῶν δέκα ἀνδρῶν ἐσήμαινε μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, ναυαγήσασαν ἕνεκα τῆς κακῆς διαγωγῆς τῆς δευτέρας δεκαρχίας, οὐ μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν εὐλόγως τὰ κατόπιν ἐπελθόντα γεγονότα, ἀλλὰ καὶ νὰ αἰτιολογήσωμεν τὴν

[1] Anno trecentesimo altero quam condita Roma erat iterum mutatur forma civitatis ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minus insignis quia non diuturna mutatio fuit; laeta enim principia magistratus ejus nimis luxuriavere. **Λιβίου** III, 33. Ὁ Λίβιος, ἀνάγων τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταβολὴν εἰς τὸ 302 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (452 π. Χ.), σφάλλεται· προῆλθε δὲ τὸ λάθος ἐκ τῆς ὑπερπηδήσεως τῶν ὑπατικῶν ἐτῶν 264 καὶ 265 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης (490 καὶ 489 π. Χ.). Ἀλλὰ παρακατιὼν παραλαμβάνει καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Λίβιος τὴν κατὰ παράδοσιν χρονολογίαν.

ἀποστολὴν ρωμαϊκῆς πρεσβείας εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα καὶ εἰς Ἀθήνας πρὸς μελέτην τῶν ἐν ἐκείναις ταῖς πόλεσιν ἑλληνικῶν νόμων. Ἄνευ δὲ τοιαύτης τινὸς προϋποθέσεως ἡ ἀποστολὴ ἐκείνη, ἥτις ἄλλως εἶνε προσηκόντως μεμαρτυρημένη, οὐδένα θὰ εἶχε σοβαρὸν σκοπὸν, ἅτε τοῦ πατρῴου δικαίου, καίπερ ὄντος ἀκόμη ἀγράφου, καθιερωμένου ἤδη ὑπὸ συνηθειῶν προαιωνίων, ἀπεικονιζουσῶν τὰ ἔθιμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἅτινα οὗτος δὲν θὰ ἠδύνατο νἀπαρνηθῇ χωρὶς νἀθετήσῃ αὐτήν του τὴν ἱστορικὴν φυσιογνωμίαν. Παραδεχόμενοι δ' ἀπ' ἐναντίας τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ πρῶτοι δέκα ἄνδρες εἶχον καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὰ τοῦ πολιτεύματος, εὑρίσκομεν τὴν ἀποστολὴν τῶν πρέσβεων οὐ μόνον ἔργον πολιτικῆς συνέσεως, ἀλλὰ καὶ ἀναμφισβητήτως ἐπωφελῆ. Καὶ ταῦτα διότι, ἂν ἦτο εὐεκτέλεστον τὸ ἀρνητικὸν μέρος τῆς μεταρρυθμίσεως, ἤτοι ἡ κατάλυσις τῆς ὑπατείας καὶ τῆς δημαρχίας, πολὺ μεγαλειτέρας δυσχερείας παρεῖχε τὸ θετικὸν μέρος, ἤτοι ἡ ὑποκατάστασις νέας συναρχίας μὴ συνεπιφερούσης διάλυσιν ἢ βιαίαν διατάραξιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων ὑφισταμένης πολιτικῆς διαφορᾶς. Ἡ δὲ πόλις ἡ δυναμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην νὰ διαφωτίσῃ τοὺς νομοθέτας τῆς Ῥώμης ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἕνεκα τῆς μεγαλειτέρας πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν ἀναλογίας ἣν παρεῖχεν ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ σύστασις τῆς πόλεως ταύτης. Ἐν Ἀθήναις διεξήγετο ὁμοίως ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὑπὸ συνεδρίου, τῶν λεγομένων ἀρχόντων. Ἐνδιαφέρουσα λοιπὸν ἦτο ἡ γνῶσις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐτελεῖτο ἐν ἐκείνῳ τῷ συνεδρίῳ ἡ διανομὴ τῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν οὕτως, ὥστε ἡ κοινὴ εὐθύνη νὰ μὴ δεσμεύῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ἀτομικὴν αὐτενέργειαν τῶν ἀρχόντων ἑκάστων. Καὶ πράγματι φαίνεται, ὅτι κατ' αὐτὸ τὸ πρότυπον τοῦ ἀθηναϊκοῦ διεμορφώθη τὸ νέον ρωμαϊκὸν πολίτευμα, ἂν τοὺς δευτέρους δεκάρχους θεωρήσωμεν ὄχι ὡς ἐπιτροπείαν νομοθετῶν, ἀλλ' ὡς συναρχίαν ἰθυντόρων τῶν δημοσίων πραγμάτων[1].

Τὸ πατρῷον δίκαιον συνταχθὲν ἀνεγράφη εἰς δώδεκα πίνακας χαλκοῦς. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐ μόνον οἱ πίνακες οὗτοι κατεστράφησαν ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Γαλατῶν πυρπολήσεως τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐπ' ἴσης ἀπωλέσθησαν τά τε μεταγενέστερα ἀντίγραφα τῶν δώδεκα πινάκων καὶ τὰ περὶ αὐτῶν ὑπομνήματα τῶν νομομαθῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἐξαιρουμένων τῶν τοῦ Γαΐου, ἅτινα εἶχον ὁλόκληρα ὑπ' ὄψιν καὶ συνεβουλεύθησαν οἱ συντάξαντες τοὺς Πανδέκτας, ἐν οἷς καὶ διεσώθησαν ἄξια λόγου ἀποσπάσματα τῆς δωδεκαδέλτου. Καὶ εἶνε μὲν ξένη πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα ἡ ἔρευνα περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν εἰρημένων νόμων. Ἀλλ' ὅμως ἀναγκαίως μνημονεύομεν

---

[1] Ἴδ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου Bertolini Saggi critici di storia italiana. Diss. IV.

δύο διατάξεις ἀναφερομένας εἰς τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον, αἵτινες ἀποδεικνύουσι τὴν μέριμναν τῶν νομοθετῶν πρὸς προαγωγὴν τῆς κοινωνικῆς προόδου τῶν Ῥωμαίων διὰ τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ κατ' ἔθιμον δικαίου ἐν τοῖς σημείοις ἐκείνοις, ἐν οἷς τοῦτο παρουσίαζε μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον. Εἶνε δὲ οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ διὰ χρησικτησίας *(usus)* γάμου καὶ ἡ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας χειραφέτησις *(emancipatio)*. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος θεσμὸς παρεῖχεν εἰς τὴν σύζυγον τὸ μέσον νἀπαλλαγῇ τῆς συζυγικῆς ὑποτελείας *(manus)* διὰ τῆς ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς νύκτας ἐν τῷ ἐνιαυτῷ διακοπῆς τῆς συμβιώσεως *(usurpatio trinoctii)*[1]. Ὁ δὲ δεύτερος θεσμὸς ἐκήρυττε τὸν υἱὸν χειράφετον, ἂν εἶχεν οὗτος πωληθῇ τρὶς ὑπὸ τοῦ πατρός. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁ πατὴρ ὁ θέλων νἀπελευθερώσῃ τὸν ἴδιον υἱὸν ἐνήργει τριπλῆν αὐτοῦ εἰκονικὴν πώλησιν, τοῦθ' ὅπερ συνεπέφερε τὴν ἄφεσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας[2]. Εἶνε δὲ φανερὸν, ὅτι οἱ δύο οὗτοι θεσμοὶ τείνουσιν ἀμφότεροι εἰς τὸ αὐτὸ τέλος, τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας τοῦ οἰκοδεσπότου *(pater familias)*, οὔσης τέως ἀπεριορίστου. Καὶ εἶνε μὲν σκαιά, πρὸς δὲ καὶ παιδικὰ τὰ προκείμενα νομοθετήματα. Ἀλλὰ πάντως ἐμφαίνουσιν ἀξιοσημείωτον βῆμα πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον, καθότι δι' αὐτῶν ῥήγνυται ὁ σιδηροῦς κλοιὸς τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας, καὶ παρασκευάζεται οὕτως ἡ εἰς τὸ κράτος καθυπόταξις τοῦ οἴκου.

Νέον δὲ βῆμα πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον ἐκδηλοῦται ἄλλως διὰ τῆς διατάξεως ἐκείνης τῶν δώδεκα δέλτων τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς πᾶσαν ἄλλην συνέλευσιν πλὴν τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἡ ἀπόφασις περὶ θανατικῶν ποινῶν[3]. Ὁ δὲ ἀπαγορευτικὸς τύπος ὁ εἰς τοῦτον τὸν νόμον δοθεὶς ἀποκαλύπτει σαφῶς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ὅςτις ἦτο ἡ ἐξασφάλισις τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν ἀπὸ κομματικῶν ἐκδικήσεων, κωλυομένης τῆς ἐπαναλήψεως σκηνῶν θλιβερῶν ὁποῖος ὁ φόνος τοῦ Σπουρίου Κασσίου.

---

[1] Usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta perseverabat, nam velut annua possessione usu capiebatur.... Itaque lege duodecim tabularum cautum est, si qua nollet eo modo in manum mariti convenire, ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo cujusque anni usum interrumperet. **Γαΐου** Inst. I, 111.

[2] Si pater filium ter venum ducit, filius a patre liber esto. **Γαΐου** Inst. I. 132. Διὰ τοῦ νόμου τούτου κατεπατεῖτο τὸ κατ' ἔθιμον δίκαιον, καθ' ὃ ὁ υἱὸς μόνον διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς ἠδύνατο νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας.

[3] Altera (lex de XII tabulis translata) de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat. **Κικέρωνος** De leg. III, 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ δὲν στερεῖται μὲν ἐνδιαφέροντος ἡ ἐξέτασις τῶν στοιχείων τούτων τῆς κοινωνικῆς προόδου ἐν τῷ πρώτῳ κώδικι τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα εἶνε ἡ ἐξέτασις τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς τοῦ κώδικος, καθότι δι' αὐτοῦ μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων, συμμετεβλήθη δὲ καὶ ἡ βάσις τῆς πολιτείας τῆς πληθύος. Μέχρι τοῦδε δῆλα δὴ ἡ πολιτικὴ τῆς τάξεως ταύτης εἶχεν ὑπάρξει ἁπλῶς ἀμυντική. Οὐδαμῶς δ' ἀξιοῦσα συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων, ἡ πληθὺς εἶχε περιορίσει τὰς προσπαθείας αὐτῆς εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἑαυτῆς ἀπὸ πάσης βίας τῶν πατρικίων καὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν ἑαυτῆς ἐναντίον τῶν καταχρήσεων τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ νῦν, ὅτε διὰ τῶν γραπτῶν νόμων καθωρίζετο τὸ μέτρον τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων, αἱ καταχρήσεις αὗται δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἀποινεί. Διὰ τοῦτο δ' ἀπηλλάγη ἡ πληθὺς τῶν ὑποψιῶν καὶ τῶν φόβων οὓς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου προεκάλει ἡ ὑπατεία. Τοῦτο δὲ συνεπήνεγκεν ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα μεταβολὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς πληθύος καὶ τῶν δημάρχων αὐτῆς. Οἱ Ἱεροὶ νόμοι, οἵτινες τέως ἦσαν ἡ βάσις τῆς νομίμου σχέσεως μεταξὺ τῶν δύο τάξεων, εἶχον ὑποχωρήσει εἰς νομοθεσίαν ἐθνικήν, οὕτω δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ φατριαστικοῦ χωρισμοῦ εἶχε διαδεχθῆ ἀρχὴ ἑνοποιός. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἄπορον, ὅτι ἡ πληθὺς καταβάλλει ἔκτοτε πᾶσαν αὐτῆς μέριμναν εἰς συντέλεσιν τῆς ἑνότητος ταύτης, διαμφισβητοῦσα τὰ προνόμια τῶν πατρικίων. Οἱ δὲ δήμαρχοι, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει ὁ πρόφρων ὁδηγὸς τῆς πληθύος ἐν τῇ ἀμυντικῇ αὐτῆς πολιτείᾳ, αὐτοὶ ἐκεῖνοι ὡδήγησαν αὐτὴν μετ' ἴσης ὀξυνοίας καὶ ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἀγῶνι περὶ ἑνότητος καὶ ἐξισώσεως τῶν δικαιωμάτων, ποιούμενοι πάντοτε χρῆσιν μέτρων νομίμων καὶ ἀπαξιοῦντες προσοχῆς τὰς προκλήσεις τῶν ἀντιπάλων. Οὕτω δὲ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτεύματος ἐτελέσθη κατὰ τρόπον ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τῆς πορείας, ἣν ἠκολούθησαν αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν θεσμῶν. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν ἡ φατρία ἡ θριαμβεύουσα μεταβάλλει τὸ πολίτευμα ἄρδην, φροντίζουσα μόνον τῶν ἰδίων αὐτῆς συμφερόντων. Ἐν Ῥώμῃ δὲ ἀπ' ἐναντίας οὐδεὶς ποτ' ἐσκέφθη νὰ μεταβάλῃ τοὺς καταστατικοὺς θεσμούς, ὁ δὲ τελούμενος ἀγὼν δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν βάσιν τοῦ πολιτεύματος, ἀλλ' εἰς μόνην τὴν συμμετοχὴν τῆς πληθύος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν οἱ ἐσωτερικοὶ ἀγῶνες τρέφουσι τὰ πρὸς ἀλλήλας μίση τῶν φατριῶν, καὶ καθιστῶσι ταύτας φιλεκδίκους. «Τῷ δήμῳ κακόνους ἔσομαι, ὤμνυον οἱ ὀλιγαρχικοί, καὶ βουλεύσω ὅ τι ἂν ἔχω κακόν»[1]. Ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ αἱ ἀξιώσεις τῶν πλεβηίων καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν πατρικίων καὶ τἀνάπαλιν δὲν

[1] **Ἀριστοτέλους** Πολιτικῶν V, 7, 19.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑπερέβαινον τὸ προςῆκον μέτρον, οὗ πέραν ἄρχονται ἐξογκούμενα τὰ μίση καὶ προβαίνει ἡ ἐκδίκησις, ἐξερεθιζομένη ὑπὸ τῆς γοητευτικῆς ἰδέας, ὅτι δι' αὐτῆς ἐπιδιώκεται νόμιμος ἱκανοποίησις. Διὰ ταῦτα δὲ, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ αἱ στάσεις ἀπεμάκρυνον ἀπ' ἀλλήλων τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ἐν Ῥώμῃ αὗται προςήγγιζον αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ἤγαγον αὐτὰς εἰς συγχώνευσιν ἢ μᾶλλον εἰς τελείαν μεταμόρφωσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν οὐσίας.

Τὸ τραγικὸν τέλος οὗ ἔτυχεν ἡ δεκαρχία ὑπῆρξεν ἡ καταδίκη τῆς ἀποπείρας πρὸς ἀντικατάστασιν ἐν Ῥώμῃ τῆς ὑπατείας καὶ τῆς δημαρχίας διὰ συναρχίας ἀντιπροσωπευούσης ἐν κοινῷ ἀμφοτέρας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ ἄλλως. Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν παρουσιάζετο ἀνὴρ οἷος ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, ἡ καταδίκη τοῦ συστήματος δὲν ἔμελλε νὰ λείψῃ. Καὶ ἀληθῶς ἡ τότε μεταξὺ τῆς σχετικῆς καταστάσεως τῶν δύο τάξεων ὑφισταμένη διαφορὰ ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλη. Οὕτω δὲ ἀδύνατον μὲν ἦτο νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἡ προνομιοῦχος τάξις τῶν πατρικίων τὴν διάθεσιν νὰ ἐπωφεληθῇ καταχρηστικῶς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ θαυμασίου ἐκείνου χαλινοῦ ὃν ἐπέβαλλεν ἡ δημαρχία. Ἐξ ἀντιθέτου δὲ ἡ πληθὺς εἶχεν ἀποκτήσει σαφεστάτην ἔννοιαν τῆς σημασίας αὐτῆς ὡς σώματος πολιτικοῦ καὶ ὡς μοίρας τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νἀνεχθῇ νὰ γίνηται ὄργανον ἀλλοτρίων ἐπιθυμιῶν ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ τῶν ἤδη κεκτημένων αὐτῆς δικαίων καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς.

Ὡς δὲ ἡ πρώτη ἵδρυσις τῆς ἐλευθερίας, οὕτως ἡ ἀνόρθωσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἀπήτησε θῦμα γυναικεῖον. Καὶ κατ' ἐκείνην μὲν παρίσταται γυνὴ φονευομένη, ὅπως μὴ ἐπιζήσῃ εἰς τὴν ὕβριν τὴν προσγενομένην εἰς τὴν ἰδίαν τιμήν· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίστασιν ἔχομεν πατέρα φονεύοντα τὴν ἰδίαν αὑτοῦ θυγατέρα, ὅπως διασώσῃ τὴν τιμὴν αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐκ πατρικίων Λουκρητία θεμελιόνει διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν τῶν πατρικίων, ἡ δ' ἐκ πλεβηίων Βιργινία ἱδρύει διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου τὴν ἐλευθερίαν τῆς πληθύος. Ἔχουσι δ' αἱ δύο αὗται διηγήσεις ἐθνικὴν σημασίαν οὕτω λεπτὴν καὶ βαθεῖαν, ὥστε εἶνε ἄξιαι νὰ προκαλέσωσι τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς.

Ὡς δ' ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ὑπατικῆς κυβερνήσεως, οὕτω καὶ νῦν διακρίνονται ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πατρικίων δύο φατρίαι. Καὶ τώρα δὲ οἱ Βαλέριοι καὶ οἱ Ὁράτιοι, πιστοὶ μείναντες εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ οἴκου αὐτῶν, ὑποστηρίζουσι τοὺς ἀγῶνας τῆς πληθύος. Ὅ τι ἔπραξε κατὰ τὴν παράδοσιν τῷ 510 π. Χ. ὁ Ἰούνιος Βροῦτος, ἐνεργοῦσι τώρα ὁ Λεύκιος Βαλέριος Ποτῖτος καὶ ὁ Μάρκος Ὁράτιος Βαρβᾶτος, καλοῦντες ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἀγορᾶς τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Ὁ δὲ Ἄππιος Κλαύδιος, μάτην πειραθεὶς νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν ἐκ τοῦ Ἡφαιστείου, ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ καὶ νὰ κρυφθῇ, ὅπως διαφύγῃ τὴν λαϊκὴν ἐκδίκησιν. Ἡ δ' ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀρ-

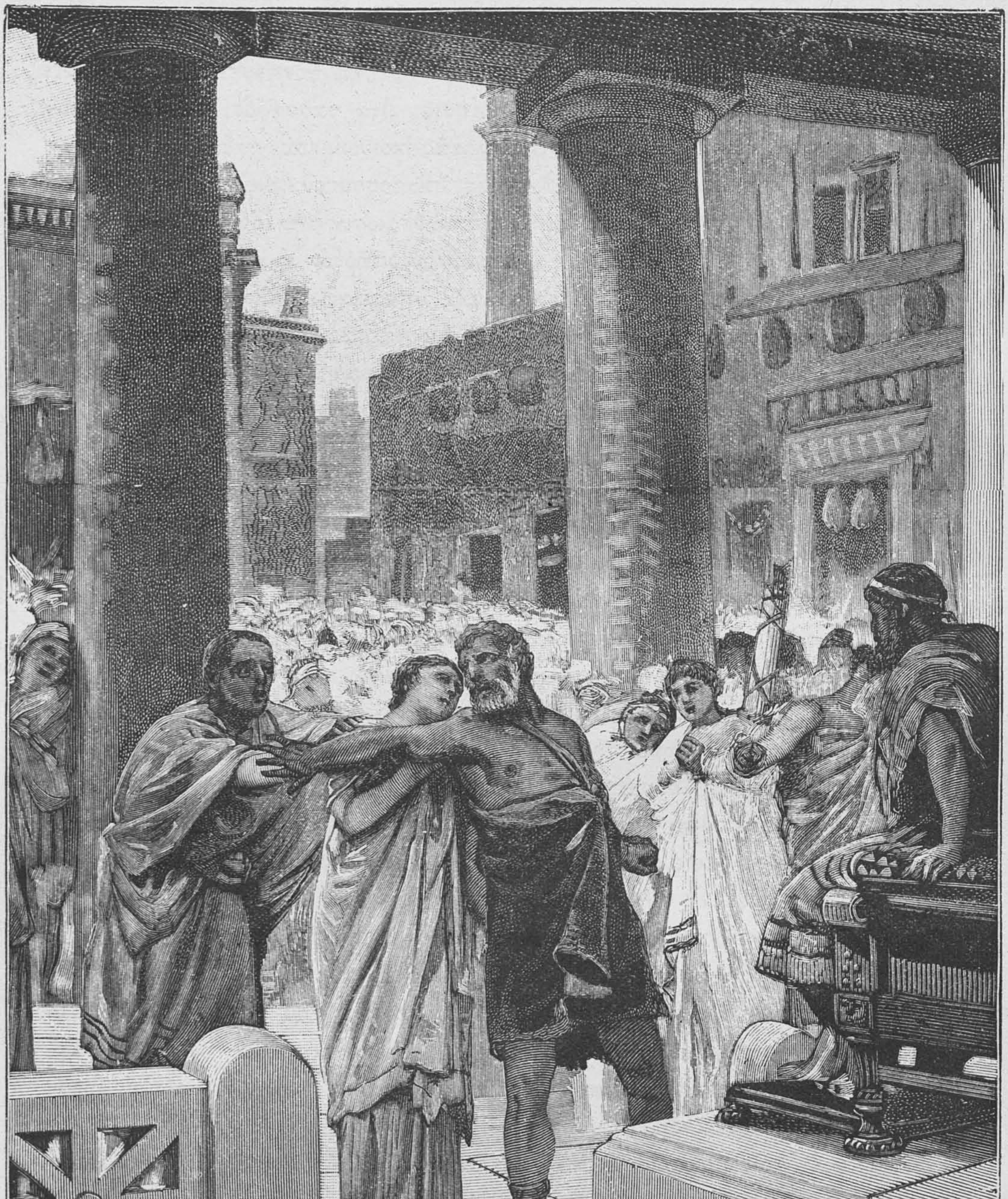

Ὁ φόνος τῆς Βιργινίας ὑπὸ τοῦ πατρός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ξαμένη ἐπανάστασις ἐν ἀκαρεῖ διαδίδεται εἰς τὸ στρατόπεδον. Αἱ δὲ δύο στρατιαί, αἵτινες ἔχουσιν ἐξαχθῇ ὅπως πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Σαβίνους καὶ τοὺς Αἰκούους, μαθοῦσαι τὰ γενόμενα ἐν Ῥώμῃ, ἐπανίστανται κατὰ τῶν μισητῶν αὐτῶν ἡγεμόνων, καί, ἀγόμεναι ὑπὸ χιλιάρχων, ἐκλεχθέντων ὑπ' αὐτῶν τῶν λεγεώνων, εἰςέρχονται εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ στρατοπεδεύουσιν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου, τῆς συνοικίας τῶν πλεβηίων. Εἶνε δὲ παράδοξον πῶς οἱ Σαβῖνοι καὶ οἱ Αἴκουοι δὲν ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς συγκυρίας ταύτης, ὅπως ἀναλάβωσι μετὰ νέου σθένους τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης ἀγῶνα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτῶν ἐκστρατείᾳ εἶχον ἀναδειχθῇ νικηταί. Τότε δὲ μεταξὺ τοῦ Ἀβεντίνου καὶ τοῦ Βουλευτηρίου ἄρχονται διαπραγματεύσεις. Ἀλλ' οἱ δισταγμοὶ τῆς συγκλήτου, ἀπεχούσης νἀποφασίσῃ, παρορμᾷ τοὺς στασιάζοντας εἰς γενναιότερόν τι διάβημα. Μεταθέτουσι δῆλα δὴ οὗτοι τὸ στρατόπεδον αὐτῶν εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος, ὅπως διὰ τοῦ κύρους τῶν μετὰ τοῦ ὄρους ἐκείνου συνδεομένων μεγάλων ἀναμνήσεων καὶ τῆς σοβαρότητος τῶν ἀπειλῶν ἐπιβάλωσι τὴν ἀνίδρυσιν τῆς δημαρχίας. Τὸ δὲ διάβημα τοῦτο ἐπήνεγκε τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ οἱ μὲν δέκα ἄνδρες ἐκήρυξαν, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραιτήσωσι τὴν ἀρχήν, ἡ δὲ σύγκλητος ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος τὸν Λεύκιον Βαλέριον καὶ τὸν Μάρκον Ὁράτιον, ὅπως ἔλθωσιν εἰς λόγους μετὰ τῶν στασιαστῶν. Τοιούτων δ' ὄντων τῶν ἀπεσταλμένων, εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ συμφιλίωσις. Ὅροι δὲ τῆς συνδιαλλαγῆς ὑπῆρξαν ἡ ἀνόρθωσις τῆς δημαρχίας καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπὶ τὸν δῆμον προκλήσεως αὐτῶν *(provocatio)* καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς τελευταίοις γεγονόσιν ἀμνηστία. Ἐπικυρωσάσης δὲ τοὺς ὅρους τούτους τῆς συγκλήτου, οἱ δέκα ἄνδρες παρέδωκαν τὴν ἀρχὴν ἐπισήμως. Τούτων δὲ γενομένων, οἱ ἀποστάντες κατέβησαν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ὄρους, καὶ εἰςῆλθον ἐν ἀγαλλιάσει εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου ἐτελέσθησαν αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν νέων δημάρχων, οὐδενὸς ἄρχοντος ἐν Ῥώμῃ. Ἐπειδὴ δὲ προέκειτο περὶ ἐξουσίας ἱερᾶς καὶ ἀσύλου *(sacrosancta potestas)*, ἔσχε τὴν προεδρίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας ὁ μέγας ἀρχιερεύς[1]. Ὡς δὲ προεβλέπετο, ἐξελέχθησαν ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον τὸ πλεῖστον συντελέσει εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας, ἤτοι ὁ Λεύκιος Βιργίνιος, ὁ Λεύκιος Ἰκίλιος, ὁ Πόπλιος Νομιτόριος καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Γάϊος Σικίννιος, ὁ ἔγγονος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πρώτης ἀποστάσεως τοῦ δήμου, καὶ ὁ Μάρκος Δουίλιος, προϋπάρξας ἤδη δήμαρχος τῷ 470 π. Χ. Οἱ δὲ νέοι δήμαρχοι συνεκάλεσαν τὰς φυλὰς εἰς ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς Φλα-

---

[1] Ὁ **Κικέρων** (Pro Corn. 24) διαφόρως τῶν ἄλλων ἱστορικῶν λέγει γενομένας τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν νέων δημάρχων ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Inde armati in Capitolium venerunt, decem tribunos plebis per pontificem, quod magistratus nullus erat, creaverunt.

μινίους λειμῶνας. Ἐκεῖ δὲ διὰ ψηφισμάτων τοῦ δήμου, προσηκόντως ὑπὸ τῆς συγκλήτου κυρωθέντων, ὡρίσθη, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ κληθῇ ὅπως δώσῃ λόγον περὶ τῆς τελευταίας ἀποστασίας *(plebiscitum Icilium)* καὶ ὅτι ἡ ὑπατεία ἔπρεπε νὰ ἀνιδρυθῇ *(plebiscitum Duilium)*. Μεθ' ὃ προέβησαν εἰς τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας, προεστῶτος τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας μεσοβασιλέως. Ἐξελέχθησαν δ' ὕπατοι ὁ Λεύκιος Βαλέριος καὶ ὁ Μάρκος Ὁράτιος. Ἡ νίκη τῆς πληθύος ἦτο τελεία.

Οι Βαλεριοι Ορατιοι νομοι. — Διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν δημάρχων καὶ τῶν ὑπάτων τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα εἶχε πράγματι ἀνορθωθῇ. Ἀλλ' ὅμως ἔπρεπε νἀνακτήσωσι πάλιν τὴν νόμιμον αὐτῶν ἰσχὺν θεσμοί τινες πεσόντες εἰς ἀχρηστίαν ἢ καταργηθέντες κατὰ τὸν χρόνον τῆς δεκαρχίας. Τὸ πολίτευμα ἐδεῖτο ἐν ὅλῳ νέας ἐπικυρώσεως, ἡ δ' ἐπικύρωσις αὕτη ἐδόθη ὑπὸ τῶν νέων ὑπάτων διὰ τριῶν νόμων ψηφισθέντων μὲν ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ, φερόντων δὲ τὸ ὄνομα αὐτῶν, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ νέος καταστατικὸς χάρτης τῆς πολιτείας.

Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τῶν τριῶν τούτων νόμων ἀνίδρυε καὶ πάλιν τὴν εἰς τὸν δῆμον ἔκκλησιν καὶ ἐκήρυττεν ἔκνομον τὸν εἰσάγοντα νέαν ἀρχὴν ἄνευ προκλήσεως *(sine provocatione)*. Ἡ εὐρεῖα δὲ καὶ ἄνευ ὅρων διατύπωσις τοῦ νόμου τούτου δικαιολογεῖ τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ καὶ αὐτὴ ἡ δικτατωρία ὑπέκειτο τὸ ἑξῆς εἰς τὴν πρόκλησιν[1].

Ὁ δὲ δεύτερος νόμος καθιέρονε τὸ ἄσυλον τῶν δημάρχων, ἐπεξέτεινε δὲ τὸ προνόμιον τοῦτο εἴς τε τοὺς δημοτικοὺς ἀγορανόμους καὶ τοὺς δέκα κριτάς[2]. Εἶνε δὲ τοῦτο εὔρυνσις τοῦ Ἱεροῦ νόμου.

Τέλος δ' ὁ τρίτος νόμος ἀνώρθονε τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τὸ εἰσαχθὲν ὑπὸ τοῦ Ποπλιλίου Βολέρωνος, καθ' ὃ παρείχετο εἰς τὴν πληθὺν τὸ δικαίωμα νὰ διασκέπτηται περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων τῆς τάξεως αὐτῆς.

---

[1] Ὁ Niebuhr (Römische Geschichte Τόμ. Β' σ. 415) φρονεῖ, ὅτι καὶ μετὰ τὸν Βαλέριον Ὁράτιον νόμον ἡ δικτατωρία δὲν ὑπέκειτο εἰς τὴν πρόκλησιν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅτι τὸ κείμενον αὐτὸ τοῦ εἰρημένου νόμου φαίνεται ἀποκλεῖον πᾶσαν περὶ τοῦ προκειμένου ἀμφιβολίαν, ἔχομεν παρὰ τῷ **Φήστῳ** σ. 198 τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἡμετέρας εἰκασίας. Ἴδ. Schwegler Römische Geschichte Τόμ. Γ' σ. 71.

[2] Περὶ τῶν δημοτικῶν τούτων ἀρχόντων, οἵτινες ἐκαλοῦντο judices decemviri, οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπωνομάζοντο κριταί, εἶνε πιστευτόν, ὅτι οἱ δέκα οὗτοι ἄνδρες ἦσαν ἀντιπρόσωποι τῆς πληθύος, ἔχοντες ἐντολὴν νὰ βοηθῶσι τοὺς δημάρχους ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν.

Οὕτω φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Λιβίου[1] καὶ τοῦ Διονυσίου[2] γινομένη διατύπωσις τοῦ τρίτου τῶν Βαλερίων Ὁρατίων νόμων.

Δυστυχῶς περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας ἐπικρατεῖ τοσοῦτον σκότος, ὥςτε καὶ σήμερον μετ' ἀπείρους ἐρεύνας εὑρισκόμεθα ἀκόμη ὡς πρὸς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ σταδίῳ τῶν εἰκασιῶν. Δὲν εἶνε δὲ σαφὲς πῶς ἡ ἐκ τῶν δογμάτων τοῦ δήμου ἢ ἐπερωτημάτων τῶν δημάρχων προερχομένη νομοθεσία συνεβιβάζετο πρὸς τὴν ἐκ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἢ ἐκ τῶν ὑπάτων, καὶ τίνες ὑπῆρχον χαλινοί, ὅπως μὴ ταράττηται ὑπ' αὐτῆς ἡ πρὸς ἀλλήλας ἁρμονία τῶν ἐξουσιῶν καὶ μὴ ἐλαττόνηται ἡ ἐπίδρασις τῆς συγκλήτου ὡς ἰθύντορος τῶν τῆς πολιτείας.

Καὶ γίνεται μὲν λόγος περὶ ἑτέρων δύο νόμων, ὧν τὸ κείμενον παρέχεται ὑπὸ τύπον σχεδὸν ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ τρίτου Βαλερίου Ὁρατίου νόμου. Ὁ ἕτερος τῶν νόμων τούτων ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 339 π. Χ. οὕτως, ὥςτε εἶνε κατὰ ἕνα ὅλον αἰῶνα μεταγενέστερος τοῦ περὶ οὗ νῦν πρόκειται, ὁ δὲ ἄλλος ἀπέχει αὐτοῦ κατὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα καὶ δύο ἔτη. Οὐδεὶς λοιπὸν θὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ δύο οὗτοι νόμοι ὑπῆρξαν ἁπλῆ τις ἐπανάληψις τοῦ Βαλερίου Ὁρατίου νόμου, ἀφ' οὗ μάλιστα, ὅτε οὗτοι ἐξεδόθησαν, εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ πλήρης ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξίσωσις μεταξὺ τῆς πληθύος καὶ τῶν πατρικίων.

Καὶ ὁ μὲν νόμος τοῦ 339 π. Χ. ἔσχεν εἰςηγητὴν τὸν δικτάτωρα Ποπλίλιον Φίλωνα, ὥριζε δὲ ὅπως πάντες οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται τηρῶσι τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου[3]. Ὁ δὲ νόμος τοῦ 287 π. Χ. ὑπῆρξεν ἐπ' ἴσης ἔργον δικτάτωρος, τοῦ Κοΐντου Ὁρτησίου, καὶ ὥριζεν, ὅτι πᾶν ὅ τι κελεύσῃ ἡ πληθὺς ὀφείλουσι νὰ τηρῶσι πάντες οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται[4].

Προφανὲς εἶνε, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν τοιοῦτον ἀληθῶς νὰ εἶνε τὸ περιεχόμενον τῶν δύο νόμων, ἐπ' ἴσης δ' εἶνε ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ μεταγενέστερος αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἐνέχῃ χαρακτῆρα προοδευτικώτερον τοῦ προγενεστέρου. Ἂν λοιπὸν ὁ Βαλέριος Ὁράτιος νόμος περιώριζε τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῆς πληθύος εἰς μόνα τἀναφερόμενα εἰς τὴν τάξιν ταύτην, ὁ τοῦ Ποπλιλίου Φίλωνος εἰκὸς ἦτο νὰ ἐπεκτείνῃ ταῦτα καὶ εἰς τὰ πράγματα τῆς ὅλης πολιτείας ἐντὸς τεταγμένων ὁρίων, ἅτινα πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἔτι μᾶλ-

---

[1] **Λιβίου** III, 55. Ut quod tributim plebs jussisset, populum teneret.

[2] **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** XI, 45.

[3] **Λιβίου** VIII, 12. Ut plebiscita omnes Quirites tenerent.

[4] **Πλινίου** Hist. nat. XVI, 15. Ut quod plebs jussisset, omnes Quirites tenerent.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λον εὐρυνόμενα διὰ τοῦ Ὀρτησίου νόμου. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν τοιούτων εἰκοτολογιῶν, εἰς ἃς ἐξ ἀνάγκης προήχθημεν, ἔχομεν καί τινα θετικὰ γεγονότα, ἅτινα ὡς πρός τινα ἀντικείμενα δεικνύουσι τὸ ὅριον τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν λοχῖτιν[1]. Τἀντικείμενα δὲ ταῦτα εἶνε α΄) ἡ κήρυξις πολέμου, ἥτις οὐδέποτε ἐγίνετο ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, μὴ ἐχούσης δικαίωμα νὰ ἐκδώσῃ νόμον περὶ κηρύξεως πολέμου *(lex de bello indicendo)*· β΄) ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ παροχὴ τῆς ἐξουσίας τῶν τιμητῶν *(lex de potestate censoria)*· γ΄) αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν τὰς μείζονας περιβεβλημένων ἀρχὰς *(magistratus curules)*· δ΄) ἡ κρίσις ἐν περιπτώσει προκλήσεως πρὸς τὸν δῆμον. Πλὴν δὲ τῶν τεσσάρων τούτων ἀντικειμένων, ἅτινα ὑπέκειντο μόνον εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, τὰ δικαιώματα τῶν δύο νομοθετικῶν ἐκείνων σωμάτων ἦσαν ἴσα, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ὁ τύπος *ἐκ τούτου τοῦ νόμου καὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ δήμου (ex hac lege plebeive scito)*[2]. Ὡς δ' εἰς τοὺς νόμους τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἦτο ἐπιβεβλημένος διπλοῦς χαλινός, ὁ ἐκ τῆς γνώμης τῆς συγκλήτου *(senatus auctoritas)* καὶ ὁ ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας κυρώσεως, οὕτω δὲν εἶνε πιστευτὸν, ὅτι τὰ δόγματα τοῦ δήμου ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις ἦσαν ἀπηλλαγμένα παντὸς χαλινοῦ. Ἄνευ τοιούτου τινὸς περιορισμοῦ ἡ δημοκρατικὴ αὐθαιρεσία ἤθελε συμπαρασύρει τὰ πάντα, μεταβάλλουσα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τύπον τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὐ μόνον τοῦτο δὲν συνέβη, ἀλλὰ καὶ ἐξηκοκολούθησαν μὲν οἱ νόμοι νἀπορρέωσιν ἡσύχως ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτῶν πηγῆς, ηὔξησε δὲ μετὰ τὴν ἐξίσωσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἡ ἐπίδρασις τῆς συγκλήτου, τοῦ ὀργάνου τούτου τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νἀποβῇ αὕτη αὐτόχρημα ὁ ἰθύντωρ τῆς πολιτείας. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν παραδείγματα δογμάτων τοῦ δήμου ψηφισθέντων καὶ παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου, ἀλλ' ἤθελε μεγάλως πλανηθῇ ὁ θέλων τὰς σπανίας ἐκείνας περιπτώσεις νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀξίωμα. Ψηφίζονται μὲν, καὶ ἀνθισταμένης τῆς συγκλήτου, δόγματα τοῦ δήμου τοιαῦτα, ὧν ἡ πραγμάτωσις δὲν ἀπαιτεῖ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ θρίαμβος ὑπάτου τινός[3]. Ἀλλ' ὁσάκις ὅμως πρόκειται περὶ μεταρρυθμίσεων ἀναφερομένων εἰς αὐτὸ τὸ πολίτευμα, ἡ κυρωτικὴ γνώμη

[1] Ἴδ. κατωτέρω ἐν τέλει τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

[2] **Γαΐου** Inst. I, 3.

[3] Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔχομεν κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος, τὸ 449 π. Χ., ὅτε οἱ ὕπατοι Βαλέριος καὶ Ὁράτιος κατήγαγον θρίαμβον ψηφίσματι τοῦ δήμου, ἀνθισταμένης τῆς συγλήτου. L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum.... Omnes tribus eam rogationem acceperunt.

τῆς συγκλήτου οὐ μόνον εἶνε ὑλικῶς ἀπαραίτητος πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ψηφιζομένης μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς ἀναγκαία, ὅπως δοθῇ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν νόμιμος χαρακτήρ.

Η ΕΠΙΓΑΜΙΑ ΚΑΙ Η ΜΕΘ' ΥΠΑΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΧΙΛΙΑΡΧΙΑ.—Τὸ μὲν ἀρχαῖον πολίτευμα εἶχεν ἀνακληθῇ εἰς τὴν ζωήν, ἀλλ' αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων εἶχον μεταβληθῇ οὐσιωδῶς. Αἱ τάξεις αὗται ὑπεῖχον νῦν εἰς νόμους κοινοὺς καθιερωμένους ἐν δώδεκα δέλτοις, ἡ δὲ ὕπαρξις κοινῶν νόμων καθίστανε καταφανεστέραν τὴν ἀδικίαν τῶν προνομίων, δι' ὧν διεκρίνετο ἡ ἑτέρα τῶν τάξεων ἀπὸ τῆς ἄλλης, καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μεταξὺ ἀλλήλων ἐπιγαμίας.

Ἡ δικαία λοιπὸν ἐκτίμησις τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων προεκάλεσε τὰ δημαρχικὰ ἐπερωτήματα τοῦ ἔτους 445 π. Χ. Καὶ ὁ μὲν δήμαρχος Γάϊος Κανουλήιος εἰσήγαγεν ἐπερώτημα ἀφορῶν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἀπαγορεύσεως γάμων μεταξὺ πατρικίων καὶ πλεβηίων, τῆς ὑπὸ τῶν δώδεκα δέλτων κεκυρωμένης, οἱ δὲ συνδήμαρχοι αὐτοῦ ἀπήτησαν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν τὸ ἐκλέγειν ὑπάτους ἐκ τῶν πατρικίων ἢ τῶν πλεβηίων κατὰ τὸ δοκοῦν[1].

Εἰ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν δύο τούτων προτάσεων ἦτο διάφορον, εὔκολον εἶνε νἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ πρώτη αὐτῶν ἐνέκλειεν ἐν σπέρματι τὴν δευτέραν. Καὶ ἀληθῶς οἱ γάμοι οἱ τελούμενοι μεταξὺ πατρικίων καὶ πλεβηίων εἶχον τέως νομικὴν αὐτῶν βάσιν τὸ διεθνὲς δίκαιον *(jus gentium)*, καὶ κατὰ ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς τελούμενοι μεταξὺ ἀλλοφύλων, οὐχὶ δὲ τὸ μεταξὺ Ῥωμαίων δίκαιον *(jus Quiritium)*, ὡς τοιοῦτοι δὲ συνεπέφερον τὴν μετάβασιν τῶν γεννωμένων τέκνων εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν τοῦ κατωτέρου τῶν συζύγων. Διὰ δὲ τοῦ πρώτου τῶν εἰρημένων ἐπερωτημάτων ἐζητεῖτο, ὅπως αἱ τοιαῦται συζεύξεις ἀναγνωρισθῶσιν ὡς νόμιμοι γάμοι *(justa matrimonia)*. Ἀλλά, τούτου γινομένου, εἵπετο ὡς νόμιμον ἐπα-

---

Tum primum, sine auctoritate senatus, populi jussu triumphatum est. **Λιβίου** III, 63.

[1] Τὸ δεύτερον ἐπερώτημα ὥριζεν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ διατυπώσει νὰ ἐπιτρέπηται ἡ ἐκ τῶν πλεβηίων ἐκλογὴ τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων (ut alterum ex plebe consulem liceret fieri). Ἀλλά, γενομένης τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ πληθὺς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διασκέπτηται περὶ πραγμάτων ἀφορώντων εἰς αὐτὸ τὸ imperium, ἐτροπολογήθη τὸ κείμενον τοῦ ἐπερωτήματος, καὶ προετάθη, ὅπως ὁ δῆμος ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ ὑπάτους οὓς ἤθελεν εἴτε ἐκ τῆς πληθύος εἴτε ἐκ τῶν πατρικίων (ut populo potestas esset seu de plebe seu de patribus vellet consules faciendi). **Λιβίου** IV, 1.

κολούθημα, ὅτι οἱ υἱοὶ οἱ ἐκ τῶν γάμων τούτων γεννώμενοι ὤφειλον νὰ γείνωσι δεκτοὶ εἰς τὰς οἰωνοσκοπίας, αἵτινες ἦσαν ἡ κλεὶς ἡ ἀνοίγουσα τὴν θύραν τῶν τιμῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ κρατερὰ ἀντίστασις ἧς ἔτυχε παρὰ τῶν πατρικίων τὸ Κανουλήιον ἐπερώτημα. Ἀλλ' ἡ εὐστάθεια τοῦ δημάρχου ἐπήνεγκε τέλος τὴν νίκην. Ἐκήρυξε δῆλα δὴ ὁ Κανουλήιος, ὅτι οὐδεμίαν στρατολογίαν ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ, μέχρις ἐπικυρωθῇ τὸ ἐπερώτημα αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰς ἀπειλὰς τοῦ δημάρχου προσετέθη ἡ σπουδαία ἐπικουρία τῶν δεήσεων ἐκείνων τῶν οἴκων ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, ὅσοι, ἔχοντες ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν γάμους μικτούς, ἐχαιρέτιζον τὸν Κανουλήιον νόμον ὡς ἀληθῆ εὐεργεσίαν. Οὕτω δ' ὁ νόμος ἐπεψηφίσθη. Οἱ δὲ συγκλητικοὶ ἐκύρωσαν αὐτὸν ἐν σιγῇ ὡς εἶχον πράξει διὰ τὸν Ποπλίλιον νόμον.

Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ δευτέρου ἐπερωτήματος, νέαν ἀπεπειράθησαν ἀντίστασιν οἱ συγκλητικοί. Ἀλλ' ἡττήθησαν ὑπὸ τῆς εὐσταθείας τῶν δημάρχων, οἵτινες προέβησαν μέχρις ἀπαγορεύσεως τῶν συνεδριῶν τῆς συγκλήτου, ἀναγκάσαντες τοὺς πατέρας νὰ συνέλθωσιν εἰς οἴκημα ἰδιωτικόν. Ἔγεινε δὲ τέλος δεκτὴ συνδιαλλακτικὴ σύμβασις, δι' ἧς ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἐδόθη εἰς τοὺς δημοτικοὺς τὸ δικαίωμα τῆς ἀναγορεύσεως χιλιάρχων ἐχόντων ὑπατικὴν ἐξουσίαν *(tribuni militum consulari potestate)*, ἐκλεγομένων ἀναμὶξ ἐκ πατρικίων καὶ πλεβηίων.

Τὰ δὲ ὁρισθέντα διὰ τῆς συνδιαλλακτικῆς ταύτης συμβάσεως ἀποκαλύπτουσι τὴν ἐπίμοχθον προσπάθειαν, ἣν κατέβαλον οἱ πατρίκιοι, ὅπως ἐξέλθωσιν ἀπὸ τῆς στενοχωρίας, εἰς ἣν εἶχεν ἐμβάλει αὐτοὺς ἡ ἐπίμονος εὐτολμία τῶν δημάρχων, ὑφιστάμενοι ὅσον ἔνεστιν ἐλαχίστην ζημίαν. Καὶ ἀληθῶς οὐ μόνον ἐξηκολούθησαν οἱ πατρίκιοι διατηροῦντες αὐτοὶ μόνοι τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐξησφάλισαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν ἑαυτῶν ἐν τῇ συναρχίᾳ τῶν χιλιάρχων τῶν ἐχόντων ὑπατικὴν ἐξουσίαν, κατορθώσαντες νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ ὑποψηφίους πατρικίους ἢ πλεβηίους χωρὶς νὰ ἐπιβληθῇ ὑποχρεωτικῶς ἡ ἐκλογὴ ἔστω καὶ ἑνὸς πλεβηίου. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς ταῦτα ἡ πονηρὰ αὐτῶν πρόνοια. Ὀφείλοντες νὰ στέρξωσιν ὁπωσδήποτε τὴν πραγματικὴν μετὰ τῆς πληθύος διανομὴν τῆς νέας ἀρχῆς, ἐφρόντισαν ὅπως εἰς τὴν πληθὺν περιέλθῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλάχιστον μέρος τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην παρομαρτούσης ἐξουσίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὡρίσθη νὰ εἶνε τρεῖς ἀντὶ δύο οἱ χιλίαρχοι οἱ ἔχοντες ὑπατικὴν ἐξουσίαν[1], καὶ ταῦτα ὅπως ἡ δικαιοδοτικὴ

[1] Ἀπὸ τοῦ 444 μέχρι τοῦ 432 π. Χ. οἱ ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἔχοντες χιλίαρχοι ἦσαν τρεῖς, ἀπὸ δ' ἐκείνου τοῦ ἔτους μέχρι τοῦ 406 π. Χ. ἦσαν συνήθως τέσσαρες. Ὑπῆρξε δὲ ἴσως ἡ αὔξησις αὕτη ἐπακολούθημα τοῦ Αἰμιλίου νόμου, περιορίσαντος

ἐξουσία, ἤτοι τὸ *imperium domi*, ἐπιφυλαχθῇ εἰς χιλίαρχον πατρίκιον. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον οἱ ἐκ πλεβηίων μετέχοντες τῆς συναρχίας ἐφαίνοντο ἐν αὐτῇ ὡς ἥττονες συνάρχοντες (*minores collegae*) μὴ ἔχοντες τὰς ἀστικὰς οἰωνοσκοπίας (*auspicia urbana*) τὰς ἀναγκαίας διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης καὶ περιβεβλημένοι μόνον τὸ στρατιωτικὸν ἐπίταγμα (*imperium militiae*), ὅπερ ἤρχιζε πέραν τοῦ ὀκτασταδίου ἔξω τῆς Ῥώμης.

Η ΤΙΜΗΤΕΙΑ. — Πρὸς τὸν αὐτὸν δ' ἐκεῖνον σκοπὸν τοῦ περιορισμοῦ τῆς σημασίας τῆς γενομένης εἰς τὴν πληθὺν παραχωρήσεως ἐπῆλθεν ὁ χωρισμὸς τῆς ἐξουσίας τῆς τιμήσεως ἀπὸ τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς καὶ ἡ ἀνάθεσις τοῦ ἔργου τούτου εἰς δύο ἰδίους ἄρχοντας ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, καλουμένους τιμητὰς (*censores*). Ὁ Τίτος Λίβιος δὲν παρετήρησε τὴν μεταξὺ τῶν δύο θεσμῶν, τῆς ὑπατικῆς χιλιαρχίας καὶ τῆς τιμητείας, ὑπάρχουσαν σχέσιν αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, καὶ διὰ ταῦτα ἐθεώρησε τὴν τιμητείαν προελθοῦσαν ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνακουφίσεως τῶν ὑπάτων ἀπὸ τῶν πολλῶν βαρῶν τῶν εἰς αὐτοὺς ἐπιβεβλημένων[1]. Ἀλλ' εἶνε παράδοξον πῶς ἡ ἀνάγκη αὕτη ἔγεινεν αἰσθητὴ ἀκριβῶς νῦν, ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπατικῶν ἀρχόντων εἶχεν αὐξηθῇ ἀπὸ δύο εἰς τρεῖς. Ἄλλως δ' ὁ Λίβιος αὐτὸς παρέχει ἡμῖν ἀπόδειξιν διατρανοῦσαν τὸ πεπλανημένον τῆς εἰκασίας αὐτοῦ· καὶ δὴ ἀναφέρει, ὅτι οἱ τιμηταὶ τοῦ 443 π. Χ., Λεύκιος Παπίριος καὶ Λεύκιος Σεμπρώνιος, ὑπέγραψαν τὴν περὶ συμμαχίας συνθήκην τὴν κατὰ τὸ προηγηθὲν ἔτος συνομολογηθεῖσαν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς λατινικῆς πόλεως Ἀρδέας. Ἐπειδὴ δῆλα δὴ οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄρχοντες δὲν δύνανται νὰ εἶνε οὔτε ὕπατοι οὔτε χιλίαρχοι ὑπατικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν, ὡς μὴ ἀναφερόμενοι μεταξὺ τῶν ὑπατικῶν ἀρχόντων τοῦ 444 π. Χ., ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε γνωστά, ἕπεται εὐλόγως, ὅτι ἦσαν τιμηταὶ καὶ ὡς τοιοῦτοι

τὴν διάρκειαν τῆς τιμητείας εἰς ἓν ἔτος καὶ ἥμισυ, διὸ καθ' ἑκάστην πενταετίαν ἡ θέσις τῶν τιμητῶν ἦτο κενὴ ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἥμισυ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 405 π. Χ. οἱ ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἔχοντες χιλίαρχοι ηὐξήθησαν εἰς ἓξ καὶ τέλος εἰς ὀκτώ. Εἰς τοὺς ὀκτὼ δὲ τούτους συμπεριλαμβάνονται πιθανῶς οἱ δύο ἐν λειτουργίᾳ τιμηταί, ἡ δ' αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χιλιάρχων εἰς ἓξ ἐπῆλθεν ἕνεκα τῆς δεκαετοῦς πολιορκίας τῶν Οὐηίων, ἥτις ἠνάγκασε τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς νὰ μένωσιν ἐκτὸς τῆς Ῥώμης ἐπὶ ἔτη ὅλα. Περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπατικὴν ἐξουσίαν ἐχόντων χιλιάρχων καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἰς τὴν προσωρινὴν ταύτην ἀρχὴν ἀναφερομένων ζητημάτων ἴδ. Schwegler Röm. Gesch. τόμ. Γ' σ. 108-117 καὶ Lange Röm. Alterthümer τόμ. Α' σ. 646-661.

[1] **Λιβίου** IV, 8.

ὑπέγραψαν τὴν συμμαχικὴν συνθήκην, ἅτε τῶν τιμητῶν ὄντων κατὰ τὸ ἀξίωμα ἀνωτέρων τῶν μεθ' ὑπατικῆς ἐξουσίας χιλιάρχων τῶν τότε λειτουργούντων ἀντὶ ὑπάτων.

Ἄλλως δ' ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν οὐσίαν τῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν τιμητῶν *(censoria potestas)* παρομαρτουσῶν λειτουργιῶν, ὅπως ἀποκτήσωμεν πλήρη ἔννοιαν τοῦ θεσμοῦ τῆς νέας ταύτης ἀρχῆς ἐκ τῶν μειζόνων τῆς ἱδρυθείσης καθ' ὃν χρόνον οἱ ἐκ τῆς πληθύος ἦσαν αὐτοδικαίως ἐκλέξιμοι ὡς ὑπατικοὶ χιλίαρχοι. Ἴσα ἴσα δὲ διὰ τὴν σημασίαν τῶν λειτουργιῶν τούτων διημφισβήτησαν οἱ πατρίκιοι εἰς τοὺς πλεβηίους ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀκόμη τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν τιμητείαν καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι τὴν εἰς αὐτοὺς παροχὴν τοῦ δικαιώματος νὰ ἐκλέγωνται ὕπατοι.

Ἐξαιρουμένων δὲ τῶν λειτουργιῶν ἐκείνων, ἃς ᾠκειοποιήθη ἡ τιμητεία σὺν τῷ χρόνῳ, ἀποβᾶσα δι' αὐτῶν ἡ σπουδαιοτάτη τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας, τὰ ἐξ ἀρχῆς ἔργα τῶν τιμητῶν ἦσαν τὰ ἑξῆς· α') ἡ ἀπογραφὴ τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ τίμημα αὐτῶν *(descriptio classium et centuriarum)*. Ὡς ἐκ ταύτης τῆς λειτουργίας ἠδύναντο οἱ τιμηταὶ νὰ διαγράφωσιν ἐκ τῶν συμμοριῶν καὶ ἐκ τῶν φυλῶν τοὺς πολίτας, ἐπιβάλλοντες ἀτιμίαν, καὶ νὰ μεταγράφωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *aerarii*, ἤτοι τῶν πολιτῶν τῆς ἐσχάτης τάξεως τῶν παρὰ τὸ τίμημα αὐτῶν θεωρουμένων *ἀτίμων* καὶ ἀποκλειομένων μὲν τῆς στρατείας, στερουμένων δὲ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων· β') ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν *(lectio senatus)*. Καὶ ἐκ τούτου δὲ τοῦ δικαιώματος ἀπέρρεεν ἡ πειθαρχικὴ ἐξουσία τοῦ *εὐθύνειν* ἢ *προςθέτειν κηλῖδα*[1] *(nota censoria)*, συνισταμένη εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῆς συγκλήτου ἀπάλειψιν ἐκείνων τῶν συγκλητικῶν οἵτινες ἤθελον καταστῆ ἀνάξιοι νὰ συμπαρακάθηνται εἰς τὸ ὑψηλὸν συνέδριον· αἱ δὲ περὶ τῆς ἀναξιότητος ταύτης διαγνώσεις τῶν τιμητῶν ἦσαν ἀνέκκλητοι, οὐδ' ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ παρέχωσι λόγον τῆς διαγραφῆς συγκλητικοῦ τινος εἰς οἱονδήποτε πλὴν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ὑπὸ τοῦ ὅρκου δεδεσμευμένης συνειδήσεως· γ') ἡ *ἐξέτασις* (ἐπιθεώρησις) τῶν ἱππέων *(recognitio equitum)*, συνεπιφέρουσα τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῶν ἢ τὴν ἀπόλυσιν· δ') ὁ πενταετηρικὸς καθαρμὸς *(condere lustrum)*, ἤτοι ἡ ἐπίσημος τελείωσις τῆς τιμήσεως, καθ' ἣν ἐγίνετο ὁ γενικὸς ἐξαγνισμὸς τοῦ νεωστὶ εἰς τοὺς καταλόγους τῶν τιμητῶν καταγραφέντος δήμου διὰ καθαρτηρίου θυσίας συὸς *(sus)*, προβάτου *(ovis)* καὶ ταύρου *(taurus)*, ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων σφαγίων καλουμένης *suovetaurilia*, καὶ ἐτελεῖτο ἡ δημοσία δέησις τῶν τιμητῶν περὶ τῆς κοινῆς εὐεξίας *(salus publica)*, τελετὴ ἐν ὅλῳ θρησκευτικὴ καὶ δι' οἰωνισμοῦ καθιερωμένη. Διὰ ταῦτα,

---

[1] Ἴδ. ὡς πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς τούτους ὅρους **Δίωνος Κασσίου** ἀπόσπ. 81.

καὶ ἂν οἱ τιμηταὶ δὲν εἶχον ἄλλο ἔργον πλὴν τῆς τελέσεως τοῦ καθαρμοῦ, οὗτος θὰ ἦτο ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ δυςυπέρβατον κώλυμα, ὅπως γείνῃ δεκτὴ εἰς τὴν τιμητείαν ἡ πληθύς, ἅτε μὴ ἔχουσα τὸ δικαίωμα τῶν οἰωνισμῶν *(auspicia)*. Καὶ κατόπιν δὲ, ὅτ' ἔγειναν δεκτοὶ οἱ πλεβήιοι ὡς τιμηταὶ (351 π. Χ.), ἔμεινεν ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἀκόμη ἔτη ἀπηγορευμένη εἰς αὐτοὺς ἡ τέλεσις τοῦ καθαρμοῦ[1].

Εἰς δὲ τὰς ἤδη ἀπαριθμηθείσας λειτουργίας τῶν τιμητῶν προςεπῆλθον σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλαι, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν ἠθῶν *(regimen morum disciplinaeque Romanae)* καὶ τῆς ἀγορανομίας καὶ ἡ φροντὶς περὶ τῶν δημοσίων ἔργων[2].

Ἐξελέγοντο δ' οἱ τιμηταὶ ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, καὶ παρελάμβανον τὴν ἀρχὴν δυνάμει τοῦ νόμου τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας περὶ τιμητικῆς ἐξουσίας *(lex centuriata de potestate censoria)*, ἐπειδὴ ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ περιβάλλῃ ἀρχὴν ἄρχοντα μὴ κεκτημένον ἐπίταγμα *(imperium)*, οἷος ἦτο ὁ τιμητής.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη ἡ ἀρχὴ τῶν τιμητῶν ἦτο πενταετής. Ἀλλ' ἡ μακρὰ αὕτη διάρκεια τῆς ἀρχῆς ἄρχοντος περιβεβλημένου τοιοῦτον ἀξίωμα ἐφάνη ἐνέχουσα κίνδυνον καὶ ἀπειλὴν τῶν κοινῶν ἐλευθεριῶν. Διὸ ὁ δικτάτωρ Αἰμίλιος εἰσήγαγε πρὸς ἐπιψήφισιν τῷ 433 π. Χ. νόμον περιορίζοντα τὴν τιμαρχίαν ἐπὶ τρεῖς ἑξαμήνους. Οἱ δὲ τιμηταὶ τοῦ ἔτους ἐκείνου, Γάϊος Φούριος καὶ Μάρκος Γεγάνιος, ἐξεδίκησαν τὴν τάξιν τῶν πατρικίων ἀπὸ τῆς προςβολῆς ταύτης τῆς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ ἀνδρὸς προςαφθείσης, ἐξαλείψαντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ μεταγράψαντες εἰς τοὺς τῆς ἐσχάτης τάξεως πολίτας. Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθωσι πολλὰ ἔτη, ἡ πολιτεία, στενοχωρηθεῖσα ὑπὸ πολέμου κρατερωτάτου, ἠναγκάσθη χάριν τῆς ἀπὸ τῶν δεινῶν ἀπαλλαγῆς νὰ προςφύγῃ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀρετὴν τοῦ Αἰμιλίου, οὐ μόνον δ' ἀποκατέστησεν αὐτὸν, ἀποδοῦσα καὶ πάλιν πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν δικτάτωρα, τὸ τρίτον ἤδη (426 π. Χ.).

---

[1] Ὁ πρῶτος ἐκ πλεβηίων τιμητὴς εἰς ὃν ἐπετράπη ὁ καθαρμὸς ἦτο ὁ Γναῖος Δομίτιος τῷ 280 π. Χ.

[2] Ὁ **Κικέρων** (De leg. III, 3, 7) περιλαμβάνει ἐν τοῖς ἑξῆς τὰ ἔργα τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἀνατεθειμένα εἰς τοὺς τιμητάς. Censores populi aevitates, suboles, familias pecuniasque censento, urbis tecta templa, via acquas, aerarium vectigalia tuento, populique partis in tribus distribunto, ,exin pecunias, aevitatis, ordines partiunto, equitum peditumque prolem discribunto; caelibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquonto.

Ἐπὶ δὲ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη (444-367 π. Χ.) διῴκησαν τὴν Ῥώμην ἐναλλὰξ χιλίαρχοι ὑπατικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν καὶ ὕπατοι. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς εἰρημένης περιόδου ἐξελέχθησαν πλείονες ὕπατοι ἢ χιλίαρχοι, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἐπεκράτησαν τῶν ὑπάτων οἱ χιλίαρχοι. Ἐξηγεῖται δὲ ἡ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπικράτησις τῶν μεθ' ὑπατικῆς ἐξουσίας χιλιάρχων ἐξ ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς ὁσημέραι αὐξούσης ἐπιδράσεως τῶν δημάρχων ἐν σχέσει πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐξ ἑτέρου δ' ἕνεκα τῆς μεγαλειτέρας ἀνάγκης ὁμονοίας, ἣν ἀπῄτουν αἱ βαρεῖαι ἀνάγκαι τοῦ πολέμου. Καὶ δὴ τῷ 405 π. Χ. εἶχεν ἀρχίσει ὁ μέγας μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Οὐηίων ἀγών, ἐξ οὗ ἐξηρτῶντο αἱ μέλλουσαι τύχαι τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Τυρρηνίας. Κατὰ δὲ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς πολιορκίας τῶν Οὐηίων ἡ πληθύς, ἥτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κατ' ὄνομα μόνον μετεῖχε τῆς ὑπατικῆς χιλιαρχίας[1], ἔγεινε τέλος καὶ πράγματι δεκτὴ εἰς αὐτήν, κατὰ δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ ἔτους 400 π. Χ. ἀνεδείχθησαν χιλίαρχοι τέσσαρες πληβήιοι.

Πόσον ἀθελήτως εἶχον ἀποδεχθῇ οἱ πατρίκιοι τὴν συνδιαλλαγὴν τοῦ ἔτους 445 π. Χ. ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συμβάντων τὸ πρῶτον ἔτος τῆς καθιδρύσεως τῆς ὑπατικῆς χιλιαρχίας. Μόλις τρεῖς μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν νέων ἀρχόντων, καὶ ὁ προϋπάρξας ὕπατος τοῦ παρελθόντος ἔτους Γάϊος Κούρτιος, ὅστις εἶχε προστῇ τῆς ἐκκλησίας καθ' ἣν ἔγειναν αἱ ἀρχαιρεσίαι, διέδωκε τὸν ἀλλόκοτον θροῦλον, ὅτι πρὸ τῶν ἀρχαιρεσιῶν λαμβάνων κατὰ τὰ καθεστῶτα οἰωνοὺς τῆς πράξεως εἶχε περιπέσει εἰς σφάλμα. Ὁσάκις δ' ἐφέροντο εἰς τὸ μέσον οἱ οἰωνοί, οὐδεὶς ἠδύνατο νἀντείπῃ τι, τῆς δεισιδαιμονίας ἐπιβαλλούσης τὴν τυραννικὴν αὐτῆς ἐπίδρασιν ἐπὶ πάντας καὶ ἐπὶ πάντα. Διὸ οἱ ὑπατικοὶ χιλίαρχοι, καίπερ ἄρξαντες ἤδη ἑβδομήκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας, κατέθηκαν τὴν ἀρχήν. Ἀνηγορεύθη δὲ μεσοβασιλεύς, ὅπως συγκαλέσῃ τὴν νέαν πρὸς ἀρχαιρεσίαν ἐκκλησίαν καὶ προεδρεύσῃ αὐτῆς. Τότε δὲ ἡ σύγκλητος προεκήρυξεν ἀρχαιρεσίας ὑπάτων, καὶ κατὰ τὰς εἰδοὺς τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 444 π. Χ. ἀνέλαβον πάλιν τὴν ἀρχὴν ὕπατοι κατὰ παράβασιν τῆς γενομένης τὸ προηγούμενον ἔτος συνθήκης. Καὶ κατὰ τὰ ἐπιόντα δὲ τέσσαρα ἔτη ἐξηκολούθουν ἐκλεγόμενοι πάντοτε ὕπατοι.

[1] Εἶνε λίαν ἀμφισβητήσιμον, ἂν ὁ ὑπατικὸς χιλίαρχος τοῦ 444 π. Χ. Λεύκιος Ἀτίλιος Λόγγος ἦτο πληβήιος. Ὁ Schwegler (Röm. Gesch. Τόμ. Γ' σ. 124) δέχεται τοῦτο, φρονεῖ δέ, ὅτι καὶ ὁ τρίτος τῶν χιλιάρχων τοῦ ἔτους ἐκείνου Τίτος Καικίλιος ἦτο ἐπ' ἴσης πληβήιος. Ἀλλ' ὁ Lange (Röm. Alterthümer Τόμ. Α' σ. 651) θεωρεῖ τοῦτο ἀμφίβολον. Ὁ δὲ **Λίβιος** (IV, 6) λέγει διαρρήδην, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς ὑπατικοὶ χιλίαρχοι τοῦ ἔτους ἐκείνου ἦσαν πατρίκιοι· tribunos enim omnes patricios creavit populus.

Ἀλλ' ὁ ἀναβρασμὸς εἰς ὃν ἤγαγε τὴν πληθὺν ἡ δολοφονία τοῦ Σπουρίου Μαιλίου ἠνάγκασε τὴν σύγκλητον τὸ πέμπτον ἔτος (438 π. Χ.) νὰ προκαλέσῃ διὰ λόγους συνέσεως τὴν ἐκλογὴν ὑπατικῶν χιλιάρχων ἀνθ' ὑπάτων.

Σπουριος Μαιλιος. — Ὁ θάνατος τοῦ Σπουρίου Μαιλίου ἀποδεικνύει πόσον εὔκολοι ἦσαν οἱ πατρίκιοι εἰς τὸ νἀποδέχωνται μυσαρὰς ἐναντίον τῆς πληθύος ὑπονοίας. Ὁ Σπούριος Μαίλιος ἦτο πλούσιος πλεβήιος· ἐκάλουν δ' αὐτὸν Φήλικα, ἤτοι εὐτυχῆ, ἕνεκα τοῦ πλούτου αὐτοῦ. Τῆς δὲ πόλεως προσβληθείσης τῷ 440 π. Χ. ὑπὸ δεινῆς σιτοδείας καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Λευκίου Μινουκίου, τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ σίτου, φροντίδι τῆς συγκλήτου εἰς τὸν δῆμον παρασχεθεισῶν βοηθειῶν μὴ ἐξαρκουσῶν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀπόρων τάξεων, ὁ Σπούριος Μαίλιος προσήνεγκε πρὸς ὄφελος αὐτῶν τὰ ἴδια αὐτοῦ πλούτη. Οὐ μόνον δὲ τῷ 440 π. Χ., ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἐξακολουθοῦντος τοῦ λιμοῦ, ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὴν πληθὺν τὰς ἐπικουρίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος εἶδεν ὑπόπτως τὴν ὑπέρμετρον ἐκείνην ἐλευθεριότητα, ἐφάνη δ' εἰς αὐτήν, ὅτι ἡ ἐλευθεριότης ἐκείνη, καίπερ οὖσα ἀφιλοκερδής, δὲν ἦτο ἀκίνδυνος εἰς τὰς κοινὰς ἐλευθερίας ἕνεκα τῆς ἀφοσιώσεως ἧς ἀντικείμενον ἔγεινεν ὁ εὐεργέτης Μαίλιος παρὰ τῷ θητικῷ ὄχλῳ. Ἡ ὑπόνοια δὲ αὕτη, καταστᾶσα ὀξυτέρα ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας καὶ τοῦ μίσους πρὸς τὸ πλῆθος, προεκάλεσε ταχύτατα καταγγελίαν ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως, ὁ δὲ πατρίκιος Γάϊος Σερβίλιος προσηνέχθη νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὸν Μαίλιον τὸν θεμελιώδη νόμον *περὶ καθοσιώσεως τῆς τε οὐσίας καὶ τῆς κεφαλῆς ἐκείνου ὅστις ἤθελε διαβουλευθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλείαν (de sacrando cum bonis capite ejus, qui regni occupandi consilia inisset)*, καὶ ἐφόνευσε τὸν Μαίλιον. Τοιαύτη ἡ διήγησις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μαιλίου ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς διατυπώσει [1].

Ἀλλ' εἰς τοὺς πραγματικοὺς συγγραφεῖς τῶν παραμονῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπειδὴ ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Μαιλίου, ἡ διήγησις αὕτη ἐφάνη ὑπὲρ τὸ δέον τραχεῖα καὶ ἐκθέτουσα τὴν ἐντιμότητα τῶν Ῥωμαίων πατρικίων. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ μυθοπλαστία τρίτης τινὸς δικτατωρίας τοῦ ὀγδοηκοντούτους Κιγκιννάτου, ὁ δὲ φονεὺς τοῦ Μαιλίου, ὁ Γάϊος

[1] Τῆς τοιαύτης διατυπώσεως τὴν γνῶσιν ὀφείλομεν εἰς ἀπόσπασμα **Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως**, εὑρεθὲν ἔν τινι χειρογράφῳ τοῦ Ἐσκουριάλου πρό τινων δεκαετηρίδων. Ἴδ. C. Müller Fragm. hist. Graec. Τόμ. Β' (1848) σ. XXXIII κ. ἑ. Ἴδ. καὶ Roulez Le complot de Spurius Maelius, jugé à l' aide d' un fragment recemment découvert de Denys d' Halicarnasse ἐν τῷ Bull. de l' Acad. royale de Belgique. Τόμ. XVI 2. Ἐν Βρυξέλλαις. 1850 καὶ Mommsen Röm. Forschungen Τόμ. Β' σ. 199-220.

Σερβίλιος, παρεστάθη ὡς ἵππαρχος αὐτοῦ. Πρὸς δικαιολογίαν δὲ τοῦ κακουργήματος ἀνεφέρετο ἡ ἀπείθεια τοῦ Μαιλίου εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ δικτάτωρος, ὅςτις εἶχε καλέσει αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ. Προβαίνοντες δ' οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι ἔτι περαιτέρω ἐν τῇ ὁδῷ τῶν σεσοφισμένων εἰκασιῶν, ἔπλασαν καὶ τιμὰς ἐπιδαψιλευθείσας εἴς τε τὸν ὑποτιθέμενον τυραννοκτόνον [1] καὶ εἰς τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ σίτου Μινούκιον. Ἡ δὲ νέα αὕτη διατύπωσις τῆς παραδόσεως ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν ἀθωότητα τοῦ ἀτυχοῦς Μαιλίου. Ἐπειδὴ δῆλα δὴ δὲν ἠδύναντο νἀποδεχθῶσιν, ὅτι ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἀπετέλει ἔγκλημα καθοσιώσεως, ἐπλάσθη ὁ λόγος τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ, καὶ παρεισήχθη εἰς τὴν ἀσχήμονα ταύτην αἱματηρὰν σκηνὴν ἡ ἐπιβάλλουσα μορφὴ τοῦ γηραιοῦ Κιγκιννάτου, ὅπως ἐπικαλύψῃ ἄτιμον ἐκδίκησιν διὰ τῆς ψευδῶς παριστανομένης προστασίας τῶν πατρίων θεσμῶν.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ σκοπὸς ἐπετεύχθη. Ὁ δὲ Κικέρων ἀνακράζει· *τίς ὑπάρχει, ὅςτις δὲν ἤθελε μισήσει τὸν Ταρκύνιον Σούπερβον, τὸν Σπούριον Κάσσιον, τὸν Σπούριον Μαίλιον* [2]; Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ δολοφόνοι τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐπεκαλέσθησαν τὸ προηγούμενον τοῦ Σερβιλίου Ἀάλα, ὅπως ἀνακηρυχθῶσι σωτῆρες τῆς ρωμαϊκῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ μὲν ἔλλειψις ἐνδείξεως ἐνοχῆς ἐν τῇ γνησίᾳ διατυπώσει τῆς διηγήσεως παρέχει ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος τοῦ Σπουρίου Κασσίου, τὴν δὲ ἀδικίαν τῆς καταδίκης αὐτοῦ ἀποδεικνύουσιν ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἐξορία ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν Σερβίλιον Ἀάλαν παρ' αὐτῆς τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας [3], ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ ἀπόφασις ἣν ἔλαβεν ἡ σύγκλητος περὶ καθιδρύσεως τῆς ὑπατικῆς χιλιαρχίας διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Καὶ ἡ μὲν τιμωρία τοῦ Σερβιλίου μαρτυρεῖ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ δήμου κατὰ τοῦ ἀνδροφόνου, ἡ δ' ἀπόφασις τῆς συγκλήτου ἐγκλείει ποιάν τινα μετάνοιαν τῶν συγκλητικῶν, προελθοῦσαν εἰ μὴ ἐξ ἠθικοῦ ἐπικαταλογισμοῦ, ἀλλὰ βεβαίως ἐκ συνέσεως πολιτικῆς. Καὶ ὅμως παρὰ τὴν εὔγλωττον μαρτυρίαν τῶν γεγονότων τούτων, ἡ εἰς τὴν ἐνοχὴν τοῦ Σπουρίου Μαιλίου πίστις δὲν διεσαλεύθη, ὁ δὲ μεγάθυμος ἐκεῖνος ἀνὴρ

---

[1] Εἰς μὲν τὸν Σερβίλιον λέγεται ὅτι ἐδόθη ἐπὶ τιμῇ ἡ κληρονομικὴ ἐπωνυμία Ἀάλα (Ahala), εἰς δὲ τὸν Μινούκιον, ὅτι ἐστήθη ἀνδριὰς ἔξω τῆς Τριδύμου πύλης (Porta Trigemina) τῆς κειμένης παρὰ τὸν Ἀβεντῖνον. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα δύναται νἀντιπαρατηρηθῇ, ὅτι ἐν τοῖς Καπιτωλίνοις πίναξι φέρεται ὕπατος Σερβίλιος ἐπωνυμούμενος Ἀάλας ἤδη τῷ 478 π. Χ., καὶ ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος ἀνδριὰς τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ σίτου παριστάνεται λογχοφόρος, ἐν ᾧ ἐπὶ τοιούτου μνημείου οὐδένα τόπον ἔχει ἡ λόγχη.

[2] Quis est qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Maelium non oderit ?

[3] **Κικέρωνος** Pro domo 32.

τῆς μὲν ἐλευθεριότητος αὐτοῦ ἀνταμοιβὴν ἔσχε βίαιον θάνατον, προςέλαβε δὲ μετ' αὐτὸν καὶ ὄνομα ἐναγές, ὡς εἶχε συμβῇ εἰς τὸν Σπούριον Κάσσιον καὶ ὡς θὰ συμβῇ εἰς τὸν Μάρκον Μάνλιον. Οὕτω δ' ἔγειναν τρία τὰ θύματα τὰ ἐξιλαστικὰ τῶν πολιτικῶν θριάμβων τῆς πληθύος.

Μαρκος Μανλιος. — Ὡς ὁ Σπούριος Μαίλιος, οὕτω καὶ ὁ Μάρκος Μάνλιος εἶνε ἀνὴρ φιλάνθρωπος. Τὸ θέαμα, ὅπερ παρίστανεν ἡ πληθὺς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης, συνεκίνησε τὴν ψυχὴν ἐκείνην τὴν εὐεπίφορον πρὸς ἐλεημοσύνην. Αἱ δαπάναι αἱ ἀπαιτηθεῖσαι κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως εἶχον ἐκ νέου βυθίσει τοὺς πλεβηίους εἰς τὰ χρέη. Ἡ σπάνις τοῦ χρήματος ἡ προελθοῦσα ἐκ τῶν γαλατικῶν δηώσεων[1] παρέσχε νῦν εἰς τοὺς πλουσίους εὐάρεστον πρόφασιν ὅπως ἐπιβάλλωσι βαρεῖς τόκους εἰς τοὺς ἀπόρους. Εἰς ταῦτα δὲ προσετέθησαν αἱ ἔκτακτοι εἰςφοραὶ αἱ ἐπιβληθεῖσαι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν νέων ἀναγκῶν τῆς πολιτείας[2]. Οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπωφελήθησαν ἐκ τῶν στενοχωριῶν τῶν ἀντιπάλων, ὅπως ταπεινόνωσιν αὐτοὺς πολιτικῶς καὶ στερῶσιν αὐτῶν ἐκείνων τῶν τιμῶν, αἵτινες εἶχον παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ νόμων[3]. Ὁ Μάνλιος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐγκαταλελειμμένους. Ὁ δὲ χρονογράφος Κλαύδιος Κουαδριγάριος[4] περιγράφει τὸν ἄνδρα τοῦτον διὰ τῶν ἑξῆς· «διὰ τῆς ἐρασμιότητος τῆς ὄψεως, τοῦ μεγαλεπιβόλου, τῆς εὐγλωττίας, τοῦ ἀξιώματος, τῆς αὐστηρότητος καὶ συνέσεως ὁ Μάνλιος ὑπερέβαλλε πάντας αὐτοῦ τοὺς συμπολίτας». Ἀλλ' ἡ μεγίστη αὐτοῦ δόξα ἦσαν τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ ἆθλα. Ἐκόσμουν αὐτὸν τὰ λάφυρα τριάκοντα πολεμίων φονευθέντων ἐν μάχῃ, καὶ εἶχε τὸ στῆθος κεκαλυμμένον ὑπὸ εἴκοσι καὶ τριῶν οὐλῶν. Πρὸς δὲ τούτοις κατήγετο ἐξ οἴκου τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν Ῥώμῃ, ὅςτις τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς πολιτείας εἶχε παράσχει εἰς τὴν πατρίδα στρατηγοὺς γενναίους καὶ ἄρχοντας δοκιμωτάτους.

---

[1] Et erat aeris alieni magna vis, re damnosissima etiam divitibus, aedificando contracta. **Λιβίου** VI, 11.

[2] Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γαλατῶν σὺν τῇ ἀνοικοδομήσει τῆς πόλεως ἐδέησε νὰ ληφθῇ φροντὶς περὶ τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν καὶ τῆς ἐπενδύσεως τοῦ Καπιτωλίου διὰ λίθων τετραγώνων πρὸς παρακώλυσιν τῆς εἰς αὐτὸ ἀναρριχήσεως.

[3] Ἀπὸ τοῦ 389 μέχρι τοῦ 367 π. Χ. οἱ κατάλογοι τῶν ἀρχόντων περιέχουσι μόνον τρὶς τὰ ὀνόματα ὑπατικῶν χιλιάρχων πλεβηίων. Ὁ δὲ **Λίβιος** (VI, 32) δὲν ὀκνεῖ νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὸ χρῆμα τῶν πλουσίων ἦτο ἡ κυρία αἰτία τῆς σχεδὸν ἐντελοῦς ἀποκλείσεως τῶν πλεβηίων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης.

[4] Παρὰ τῷ **Αὔλῳ Γελλίῳ** XVII, 2, 13.

Εἰς πάσας δὲ ταύτας τὰς τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου πρὸς αὐτὸν προκαλούσας ἀφορμὰς εἶχε προςθέσει ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἄλλην πλείστου λόγου ἀξίαν· εἶχε σώσει τὸ Καπιτώλιον ἀπὸ τῶν Γαλατῶν [1]. Ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς ὑπηρεσίας ἡ τάξις τῶν πατρικίων ἐμίσει τὸν συνάδελφον ἐκεῖνον, καὶ περιεσκεμμένως ἀνέστελλε τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ εἰς ἀρχὰς τιμητικάς, διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ 392 π. Χ. ὁ Μάνλιος δὲν εἶχε περιβληθῆ ἄλλην ἀρχήν. Αἱ δὲ τιμαί, ὧν ἀπεμάκρυνον ἐκεῖνον, ἐπεδαψιλεύοντο ἀπ' ἐναντίας εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Φούριον Κάμιλλον, ἄνδρα εὐεργετήσαντα τήν τε πατρίδα καὶ τοὺς πατρικίους. Ἀληθῶς ὁ Κάμιλλος ἦτο ἡ ψυχὴ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐχθρασυνθέντων ἐκ τῆς πτωχείας τῆς πληθύος, ὡς ὁ Μάνλιος ἦτο ὁ θαρραλεώτατος αὐτῶν ἀντίπαλος. Ἡ δὲ δυσμενὴς αὕτη καὶ ἀγνώμων πρὸς αὐτὸν διαγωγὴ τῶν πατρικίων ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν ἔτι μεγαλείτερον ζῆλον ὑπὲρ τῆς πληθύος· οὕτω δ' ὁ φιλάνθρωπος ἀπέβη ἀνεπαισθήτως τε καὶ ἀκουσίως δημαγωγός. Ἀλλ' ἡ κατὰ παράδοσιν ἱστορία τῶν ὑστάτων αὐτοῦ τυχῶν καὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀξία πολλῆς πίστεως. Παρέδωκαν δ' εἰς ἡμᾶς τὰς διηγήσεις ταύτας ὁ Διόδωρος, ὁ Λίβιος καὶ ὁ Ἀππιανὸς [2], πάντες ἐρανισταὶ ὀψιγενεῖς παλαιῶν ἀπομνημονευμάτων, ὧν δὲν ἀναφέρεται ἡ πηγή. Ἐκεῖνοι λοιπὸν εἶνε οἱ μόνοι μάρτυρες, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν κρατοῦσα διαφωνία περί τε τοῦ ἔτους, καθ' ὃ κατεδικάσθη ὁ Μάνλιος [3], καὶ περὶ τῆς διαδικασίας δι' ἧς αὕτη ἐπετεύχθη, ὡς καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἐξήχθη ἡ διήγησις αὐτῶν, δὲν εἶνε διαυγεστέρα ἐκείνης ἐξ ἧς ἐξεπήγασαν αἱ περὶ τοῦ Σπουρίου Κασσίου καὶ Σπουρίου Μαιλίου διηγήσεις.

Κατὰ τὴν κοινὴν παράδοσιν εἰς τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα τοῦ Μανλίου ἐδόθη ὤθησις ἐκ τῆς θέας ἑκατοντάρχου τινός, συρομένου εἰς τὴν φυλακὴν ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μάνλιος πληρόνει τὰ χρέη τοῦ ἀτυχοῦς καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ τότε καταλαμβάνει αὐτὸν πυρετὸς μεγαλοψυχίας· ἀπελθὼν δ' οἴκαδε, πωλεῖ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων ἀπαλλάσ-

---

[1] Οἱ ἧττον ἀρχαῖοι τῶν χρονογράφων ἔπλασαν, ὅτι ἐκ τῆς διασώσεως ταύτης τοῦ Καπιτωλίου ἐδόθη εἰς τὸν Μάνλιον ἡ κληρονομικὴ ἐπωνυμία τοῦ *Καπιτωλίνου*. Ἀλλὰ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην εἶχεν ὁ οἶκος τῶν Μανλίων ἀφ' ἱκανοῦ ἤδη χρόνου, ἔφερον δ' αὐτὴν ἅτε τῆς οἰκίας αὐτῶν κειμένης ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Ἴδ. περὶ τούτου Schwegler Röm. Gesch. Τόμ. III, σ. 258 σημ. 3.—Mommsen M. Manlius ἐν Röm. Forschungen Τόμ. Β' σ. 184.

[2] **Διοδ. Σικελ.** XV, 35. — **Λιβίου** VI, 14-15. — **Ἀππιανοῦ** ἐκ τῆς Ἰταλικῆς ἀπόσπ. 9.

[3] Ὁ μὲν **Διόδωρος** ἀναγράφει τὸ 385, ὁ δὲ **Λίβιος** τὸ 370 π. Χ.

Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μανλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σει τετρακοσίους ἀπόρους τῆς δουλείας καὶ τῶν δεσμῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δ' ἐκείνης ὁ οἶκος τοῦ Μανλίου ἀποβαίνει τὸ ἐντευκτήριον τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ῥητόρων τῆς πληθύος, αἱ δὲ ἀδικίαι τῶν ὀλιγαρχικῶν συνεζητοῦντο ἐν αὐτῷ μετ' ἐλευθεροστομίας, καὶ τὰ πνεύματα ἐξηρεθίζοντο πρὸς ἐκδίκησιν. Καὶ δὲν συμμετεῖχε μὲν ὁ Μάνλιος τῶν αἰσθημάτων ἐκείνων οὐδ' ἐνεθάρρυνεν αὐτά· ἀλλ' ὅμως μεριμνῶν περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς πληθύος ἀπὸ τῆς παρούσης καταισχύνης, ἀπὸ τῆς κενῆς τερθρείας καὶ τῶν στασιαστικῶν προθέσεων, ἐπεκαλεῖτο τὴν προσοχὴν τῶν ἑταίρων αὐτοῦ εἰς τὰ μέσα τῆς θεραπείας, καὶ προέτεινε τὴν ἀπὸ τῶν δανεισθέντων κεφαλαίων ἀφαίρεσιν τῶν τόκων καὶ τὴν ἀπόδοσιν ἐκείνων εἰς τοὺς δανειστὰς διὰ τῆς πωλήσεως μέρους τῆς δημοσίας χώρας.

Ἀλλ' οἱ πατρίκιοι δὲν ἀπέσπων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ δημαγωγοῦ, καί, πρὶν ἢ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων μεταπέσῃ εἰς στάσιν, ἀπεφάσισαν νἄρωσιν ἐκ τοῦ μέσου τὴν πρώτην αἰτίαν τῆς δημοτικῆς ταραχῆς. Διὰ ταῦτ' ἀνεκλήθη ἐκ τοῦ στρατοπέδου ὁ δικτάτωρ Αὖλος Κορνήλιος Κόσσος. Οὗτος δ' ἐκάλεσε πρὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ τὸν Μάνλιον, καὶ διέταξε νἀπαγάγωσιν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν ὡς συκοφαντοῦντα μὲν τοὺς κυβερνῶντας, καταδημαγωγοῦντα δὲ τὰ πλήθη. Ἀλλὰ περαιτέρω δὲν ἐτόλμησε νὰ προβῇ ὁ δικτάτωρ, ἡ δὲ σύγκλητος, διαρρεύσαντος τοῦ χρόνου τῆς δικτατωρίας τοῦ Κόσσου, ἠναγκάσθη καὶ ἄκουσα νἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν δεσμώτην.

Ἀλλ' ἂν ἡ ἀποφυλάκισις τοῦ Μανλίου ἦτο ἐνέδρα, οὗτος ἔσπευσεν διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν τελεσφόρον. Καὶ δὴ αἱ συνελεύσεις ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀπέβησαν συνηθέστεραι καὶ θορυβωδέστεραι. Ἐνέβαλον δ' εἰς σκέψεις αὐτοὺς τοὺς ἡγέτας τῆς πληθύος, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ οἶκος τοῦ Μανλίου ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ἦτο δὲ κίνδυνος μὴ οἱ στασιασταὶ καταλάβωσιν ἐξ αὐτοῦ αἴφνης τὸν βράχον. Ἐν μέσῳ δὲ τοιαύτης ἀγωνίας ὀλίγον ἀπεχούσης τοῦ τρόμου δὲν ὑπῆρξε δύσκολον εἰς τὴν σύγκλητον νὰ εὕρῃ δύο δημάρχους, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ εἰςαγάγωσι κατὰ τοῦ Μανλίου καταγγελίαν ἐπὶ ἐγκλήματι ἀσεβείας περὶ τὴν πολιτείαν. Οἱ δ' ἐξενεγκόντες τὴν καταγγελίαν ὑπῆρξαν οἱ δήμαρχοι Μάρκος Μενήνιος καὶ Λεύκιος Ποπλίλιος. Ἀλλ' ὅτε οἱ λόχοι εὑρέθησαν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀντιμέτωποι τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις εἶχε γείνει ἀντικείμενον τοσούτων φόβων καὶ τοσούτων ὑπονοιῶν, ἀναγκαίως ἐπείσθησαν, ὅτι πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ κοινός τις φιλόδοξος. Οὕτω δ' ἡ λοχῖτις ἐκκλησία, καίπερ κληθεῖσα ὅπως καταδικάσῃ, ἀπέλυσεν αὐτὸν καὶ διελύθη συγκεκινημένη ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἀνδρὸς, δι' ὧν ἀπεκαλύφθη ἡ ἀθωότης αὐτοῦ καὶ τὸ μεγάθυμον. Ὅτ' ἐκεῖνος, στρέψας τὰς ὄψεις πρὸς τὸ Καπιτώλιον καὶ ὑψώσας τὰς χεῖρας πρὸς τοὺς ναοὺς ἐκείνους, οὓς αὐτὸς εἶχε

σώσει ἀπὸ τῆς δῃώσεως καὶ τῆς βεβηλώσεως, ἐπεκαλέσθη τοὺς θεούς, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτὸν εὐμενῶς ἐν τῇ τοσαύτῃ συμφορᾷ καὶ προστατεύσωσιν αὐτὸν κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ φιλεκδίκου τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, πάντες ὅσοι δὲν ἦσαν τετυφλωμένοι ὑπὸ τοῦ φατριαστικοῦ μίσους ἀνελύθησαν καὶ ἄκοντες εἰς δάκρυα καὶ λυγμούς.

Καὶ ἐνίκησε μὲν οὕτως ὁ Μάνλιος ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἀλλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατέστησαν ἐφήμερον τὴν νίκην αὐτοῦ ταύτην, εἰςάγοντες αὐτὸν καὶ πάλιν εἰς δίκην καὶ καλοῦντες αὐτὸν ἤδη ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τοῦ δήμου *(concilium populi)* [1], ἤτοι ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τῶν οἰκοδεσποτῶν τῶν γενῶν τῶν πατρικίων *(patres familias gentium patriciarum)*, συγκληθείσης ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῶν δύο δικαστῶν τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν ἀσεβημάτων *(duoviri perduellionis)* ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τὸν Τίβεριν φερούσης πύλης τῆς Ῥώμης *(porta Flumentana)* ἐν τῷ Πετηλίνῳ ἄλσει. Ἀλλὰ δίκη ὑπὸ τοιούτων διεξαγομένη δικαστῶν ἦτο οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰκονική, καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Μανλίου ὑπῆρξεν ὡς ἡ τοῦ Μαιλίου πολιτικὴ δολοφονία (384 π. Χ.). Ἐκ τοιούτου δέ τινος πλάσματος προῆλθε προφανῶς ἡ διήγησις ἐκείνη ἡ διατυπωθεῖσα ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου [2], καθ' ἣν ὁ Μάνλιος δὲν ἐθανατώθη ὡς ἐκ τῆς καταδίκης, ἀλλ' ἔπεσε θῦμα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ στάσεως, φονευθεὶς ὑπὸ δούλου τινός, καταφυγόντος εἰς τὸ Καπιτώλιον δῆθεν ὡς ὑποκινητοῦ συνωμοσίας δούλων.

Ὡς δὲ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Μαιλίου, οὕτω καὶ μετὰ τὴν τοῦ Μανλίου, ἡ σύγκλητος ἐπειράθη νὰ κατευνάσῃ τὸν ἐρεθισμὸν τοῦ πλήθους δι' ἐνδόσεως καὶ παραχωρήσεων. Τότε δ' ἀνωρθώθη μὲν καὶ πάλιν ἡ ὑπατικὴ χιλιαρχία, ἔγειναν δὲ παραχωρήσεις εἰς τὴν γεωργίαν ἀναφερόμεναι, διανεμηθέντων τῶν κατὰ τὸ Πωμεντῖνον πεδίον ἀγρῶν καὶ ἱδρυθεισῶν τριῶν νέων λατινικῶν ἀποικιῶν ἐν Σουτρίῳ καὶ Νεπέτῳ τῆς Τυρρηνίας καὶ ἐν Σητίᾳ τῆς Λατίνης (383 π. Χ.).

Ἀλλὰ πολὺ διάφοροι ἦσαν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πλεβηίων. Πιστὴν δὲ εἰκόνα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῆς πληθύος παρέχει τὸ τριπλοῦν ἐπερώτημα τὸ προταθὲν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν δημάρχων Γαΐου

---

[1] **Λιβίου** VI, 20.

[2] Παρὰ τῷ **Ζωναρᾷ** VII, 24. Ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ ὁ Κάμιλλος φαίνεται ἐκλεγόμενος δικτάτωρ ὅπως καταστείλῃ τὴν στάσιν τοῦ Μανλίου. Ὅμως ἡ δῆθεν δικτατωρία αὕτη τοῦ Καμίλλου οὐ μόνον ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἱστορικοῦ μνημονεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐμμέσως διαψεύδεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δικτατωριῶν ἃς ἦρξεν ὁ μέγας ὀλιγαρχικός. Λέγονται δῆλα δὴ πᾶσαι πέντε τὸν ἀριθμόν· ἐπειδὴ δ' αἱ τελευταῖαι δύο εἶνε μεταγενέστεραι τοῦ θανάτου τοῦ Μανλίου, δὲν μένει χῶρος διὰ ταύτην τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, ἣν ὑπολογίζει τετάρτην ὁ Δίων.

Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου Λατερίου τῷ 376 π. Χ., ἤτοι ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανλίου. Τῶν δύο τούτων ἐπιφανῶν μεταρρυθμιστῶν ὁ μὲν πρῶτος ἦτο πλούσιος καὶ κηδεστὴς τοῦ οἴκου τῶν Φαβίων, ἔχων σύζυγον θυγατέρα τινὰ τοῦ Μάρκου Φαβίου Ἀμβούστου, εἷς δὲ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ὁ Πόπλιος Λικίνιος Κάλβος, ἦτο ὁ πρῶτος τῶν πλεβηίων ὁ περιβληθεὶς τὸ ἀξίωμα ὑπατικοῦ χιλιάρχου (400 π. Χ.). Περὶ δὲ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Σεξτίου ὀλίγα γνωρίζομεν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Λί-

Ἄρτεμις [1] ἄγαλμα ἐν τῷ μουσείῳ Νεαπόλεως.

[1] Ἡ Diana ἢ Iana ἐλατρεύετο ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν Ἰταλίᾳ ὡς θεότης ἀγροτική. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτοῦ αὐτῆς τοῦ ὀνόματος, ὅπερ εἶνε ὁ θηλυκὸς τύπος τοῦ Ἰανοῦ (Ianus). Ἀργότερον δὲ ἡ θεὰ αὕτη ἐξωμοιώθη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἄρτεμιν, καὶ ἐλατρεύετο μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος.

διος[1], ὅςτις ἄλλως οὐδεμίαν δεικνύει συμπάθειαν πρὸς τοὺς δημοτικοὺς τούτους ἀναμορφωτάς, λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο νεανίας δραστήριος καὶ εὔελπις, ἑνὸς δὲ μόνου ἐστερεῖτο, τῆς ἐκ πατρικίων καταγωγῆς.

Οι Λικινιοι Σεξτιοι νομοι. — Τὸ τριπλοῦν ἐπερώτημα τὸ ὑπὸ τῶν δύο δημάρχων εἰςαχθὲν διέφερε πάντων τῶν προτέρων δημαρχικῶν ἐπερωτημάτων κατὰ τοῦτο, ὅτι ταῦτα μὲν εἶχον ἀντικείμενον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τῶν ἀμφισβητουμένων δικαίων, τὸ δὲ Λικίνιον ἐπερώτημα περιελάμβανε τὸ ὅλον ἀμφισβήτημα. Ἐν τῇ προτάσει αὐτοῦ περιελαμβάνετο τό τε κοινωνικὸν ζήτημα καὶ τὸ πολιτικόν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ τάξις τῶν πλεβηίων ὅλη προςεφύετο εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος τῆς προτάσεως ἐμερίμνα περὶ τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων, ὁρίζον, ὅπως οἱ τόκοι οἱ ἤδη πληρωθέντες ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τοῦ δεδανεισμένου κεφαλαίου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον αὐτοῦ ἐπιστραφῇ εἰς ἴσας δόσεις ἐντὸς περιόδου τριῶν ἐτῶν.

Τὸ δὲ δεύτερον μέρος ἐμερίμνα περὶ τῆς τάξεως τῶν ἀπόρων. Ὁ δὲ Λίβιος διατυπόνει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ διὰ τῶν ἑξῆς· *μὴ κατεχέτω τις πλείονα τῶν πεντακοσίων πλέθρων ἀγροῦ (ne quis plus quingenta jugera agri possideret)*[2]. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς λέξεως *ἀγροῦ (ager)* λείπει ὁ προςδιορισμὸς *δημοσίου (publicus)*, ἐπιστεύθη ὑπό τινων[3], ὅτι τὸ ἐπερώτημα τοῦτο περιελάμβανε συμπάσας τὰς ἀγροτικὰς κτήσεις, ἤτοι τάς τε ἰδιωτικὰς καὶ τὰς δημοσίας γαίας· ἄλλοι δ' ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ἀνεφέρετο μόνον εἰς τὰς πρώτας[4], τέλος δὲ ἄλλοι μόνον εἰς τὰς δευτέρας[5]. Ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη ἑρμηνεία εἶνε ἡ μόνη ἀξία ἀποδοχῆς. Ἀληθῶς οὐ μόνον, καθ' ἑαυτὴν ἐξεταζομένης τῆς προτάσεως, ἄτοπον εἶνε νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οἱ εἰςηγηταὶ τοῦ ἐπερωτήματος θὰ ἤθελον νὰ προςβάλωσι τὴν ἰδιωτικὴν κτῆσιν, ἥτις διετηρήθη ἀπαραβίαστος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γράμ-

---

[1] **Λιβίου** VI, 34.

[2] **Λιβίου** VI, 35.

[3] Huschke Über eine Stelle des Varro von den Liciniern. Heidelberg. 1835. — Clason Der Licinisch-Sextische Verfassungsconflict ἐν τῇ Römische Gesch. Berlin. 1873 σ. 111.

[4] Puchta Cursus der Institutionen. Berlin. 1871-72.

[5] Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη ἐξηνέχθη ὑπὸ τῶν πλείστων νεωτέρων κριτικῶν, τοῦ Niebuhr (Römische Geschichte. Τόμ. Γ' σ. 14 κ. ἑ.), τοῦ Lange, (Römische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 493), τοῦ Devaux (Etudes politiques Τόμ. Α' σ. 322 κ. ἑ.) καὶ ἄλλων. Ἴδ. καὶ Mommsen Römische Geschichte. Τόμ. Α' σ. 301. — Ihne Römische Geschichte. Τόμ. Α' σ. 272 κ. ἑ.

ματος τοῦ νόμου τοῦ Τιβερίου Γράκχου *(lex Sempronia agraria)*, ὅστις προφανῶς πρότυπον εἶχε τὸν Λικίνιον νόμον, ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ νόμος ἐκεῖνος τοῦ Λικινίου μόνον εἰς τὴν δημοσίαν χώραν ἀνεφέρετο. Ἄλλο δ' ἀντικείμενον συζητήσεως περὶ τοῦ δευτέρου τούτου μέρους τοῦ Λικινίου ἐπερωτήματος προεκλήθη ἐκ χωρίου τινὸς τοῦ Ἀππιανοῦ. Πραγματευόμενος δῆλα δὴ οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Ῥωμαίων τὰ κατὰ τὸν Σεμπρώνιον περὶ χώρας νόμον [1], μνημονεύει ἀρχαίου τινὸς νόμου, ὃν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ψηφίσει *μόλις ποτέ, τῶν δημάρχων εἰςηγουμένων*· διὰ δὲ τοῦ νόμου ἐκείνου ὡρίζετο μὲν εἰς πεντακόσια πλέθρα τὸ ἀνώτατον ὅριον τῆς ὑπὸ τὸν τύπον τῆς κατοχῆς *(possessio)* εἰς χρησικτησίαν περιερχομένης δημοσίας χώρας, ὡρίζετο δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κτηνῶν ὅσα ἐδικαιοῦντο νὰ διατηρῶσιν οἱ γαιοκτήμονες ἐν τοῖς κατεχομένοις δημοσίοις ἀγροῖς. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀκριβῶς τὸ γράμμα τοῦ Σεμπρωνίου νόμου. Ἂν δ' ὁ Λικίνιος εἶχεν ἤδη διαγράψει τούτους τοὺς ὅρους, ὁ Τιβέριος Γράκχος δὲν θὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ διατυπώσῃ αὐτοὺς ἐν νέῳ νόμῳ, ἀλλ' ἤρκει νἀπαιτήσῃ τὴν τήρησιν τοῦ Λικινίου νόμου ἐν οἷς οὗτος παρεβιάζετο. Προςτεθήτω δ' εἰς τὰ εἰρημένα ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λικινίου Στόλωνος ἦτο πάνυ διάφορος ἐκείνης ἣν εὗρεν ὁ Τιβέριος Γράκχος. Τότε δὲν εἶχον ἀκόμη ἐμφανισθῆ αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι συγκτησίαι, ἃς ὁ Πλίνιος ἐθεώρει προκαλεσάσας τὴν καταστροφὴν τῆς ἀγρονομίας ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἐκ τούτου δ' αἱ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις αἱ εὑρισκόμεναι ἐν τῷ Σεμπρωνίῳ νόμῳ οὐδένα θὰ εἶχον λόγον ἐπὶ τοῦ Λικινίου. Διὰ ταῦτα δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀππιανὸς συνέχεε τὰ πράγματα, συμπεραίνων ἐξ ἀναλογίας τινὸς ὑφισταμένης ἐν ἑνὶ μέρει τῶν εἰρημένων δύο νόμων, ὅτι οὗτοι ἦσαν ὅμοιοι καὶ κατὰ τὰ λοιπά [2].

Τέλος δὲ τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἐπερωτήματος ἐμερίμνα περὶ τῶν εὐπόρων τῆς πληθύος. Καὶ τὰ μὲν δύο πρῶτα μέρη εἶχον χαρακτῆρα κοινωνικόν, τὸ δὲ τελευταῖον ἦτο νόμος πολιτικός. Ὥριζε δὲ νὰ μὴ ἐκλέγωνται τὸ ἑξῆς χιλίαρχοι ὑπατικοὶ καὶ νὰ ἐκλέγηται ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων ἐκ τῶν πλεβηίων *(ne tribunorum militum comitia fierent, consulumque utique alter ex plebe crearetur)* [3].

Κατὰ ταῦτα τὸ Λικίνιον Σέξτιον ἐπερώτημα ἦτο οὕτω συντεθειμένον, ὥστε νὰ κινῆται τὸ περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ ἐνδιαφέρον τῆς ὅλης τάξεως τῆς πληθύος. Καὶ δὴ παρεῖχεν εἰς μὲν τοὺς πλουσίους τῶν πλεβηίων τὴν

---

[1] **Ἀππιανοῦ.** Ἐμφυλίων I, 8 καὶ 9.

[2] Ἴδ. Devaux Etudes politiques. Τόμ. Α' σ. 323-24.

[3] **Λιβίου** VI, 35.

ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαγγελίαν τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς, εἰς δὲ τοὺς ἀπόρους τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀναδασμοῦ τῆς δημοσίας χώρας, ἀφαιρουμένης ἀπὸ τῶν πατρικίων, εἰς δὲ τοὺς μικροὺς γαιοκτήμονας τὴν ἐλάττωσιν τῶν χρεῶν. Ἀλλ' εἶχε τὸ ἐπερώτημα τοῦτο καὶ τὸ τρωτὸν αὐτοῦ μέρος, ἦτο δὲ τοῦτο ἀναρμοδιότης τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ὅπως διασκεφθῇ περὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ μέρους. Καὶ ταῦτα διότι οἱ νόμοι οἱ ἀφορῶντες ἀμέσως εἰς τὸ *imperium* ὑπήγοντο εἰς τὴν ἁρμοδιότητα μόνης τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, εἰς ταύτην δὲ οἱ δήμαρχοι δὲν εἶχον δικαίωμα νὰ προτείνωσι νόμους. Εἰς τοῦτο δ' ἐστηρίχθησαν οἱ πατρίκιοι, ὅπως καταπολεμήσωσι λυσσωδῶς τὸ ὅλον τοῦ ἐπερωτήματος. Καὶ πρῶτον μὲν μετεχειρίσθησαν πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐπιψηφίσεως αὐτοῦ τὴν ἔνστασιν δημάρχων ἀντιφρονούντων, βάλλοντες εἰς ἐνέργειαν ὅπλον, οὗ ἤδη πρότερον εἶχε γείνει χρῆσις λυσιτελής, πολὺ δὲ μᾶλλον μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν διπλασίασιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δημάρχων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σέξτιος, οἵτινες ἔμειναν δήμαρχοι ἐπὶ δέκα ἔτη διαρκῶς, ἐκλεγόμενοι ἐκ νέου, ἐποιήσαντο καὶ αὐτοὶ χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐνστάσεως (*jus intercessionis*) κατὰ τρόπον ἐμπνέοντα τρόμον. Μέχρις ἐκείνου μὲν τοῦ χρόνου οἱ δήμαρχοι εἶχον μεταχειρισθῇ τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο πρὸς παρακώλυσιν ἐπιστρατεύσεων καὶ τῶν συνόδων τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ νῦν ἔγεινε χρῆσις τοῦ μέτρου τούτου πρὸς παρεμπόδισιν τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῶν τε ὑπάτων καὶ τῶν ὑπατικῶν χιλιάρχων, ἐντεῦθεν δ' ἡ πολιτεία εὑρέθη ἐπί τινα χρόνον ἐστερημένη τῶν ἀνωτάτων αὐτῆς ἀρχόντων [1]. Καὶ προσέφυγε μὲν τότε ἡ σύγκλητος εἰς τὴν ἐκλογὴν δικτάτωρος, ἀλλὰ τοῦ μέτρου τούτου εἶχε γείνει ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλη κατάχρησις, ὥστε καὶ δὲν ἠδυνήθη νἀποβῇ ἐν τῷ παρόντι τελεσφόρον. Καὶ ὁ μὲν ὀγδοηκοντούτης Κάμιλλος, ἀπειληθεὶς ὑπὸ τῶν δύο δημάρχων διὰ ζημίας πεντηκοντακισχιλίων ἀσσαρίων, ἂν ἤθελεν ἐκτελέσει τὴν ἀπειλὴν τοῦ νὰ διατάξῃ ἐπιστράτευσιν, ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὴν δικτατωρίαν (367 π. Χ.). Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Πόπλιος Μάνλιος ἐφάνη ἐν τῇ συνέσει του ἔτι μακροθυμότερος, καλέσας ὡς ἵππαρχον αὐτοῦ συγγενῆ τινα αὐτοῦ τοῦ Στόλωνος, τὸν Γάϊον Λικίνιον Κάλβον. Μετὰ δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο οἱ πατρίκιοι κατ' ἀνάγκην ἀπέβαλον πᾶσαν πεποίθησιν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς

[1] **Λιβίου** VI, 35. Ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἢ τῶν ὑπατικῶν χιλιάρχων ἐλειτούργουν οἱ μεσοβασιλεῖς, εἰς οὓς τὸ πολίτευμα παρεῖχε τὸ δικαίωμα νὰ ὁρίζωσιν αὐτοὶ τὸν διάδοχόν των. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται παραδεκτόν, ὅτι ἡ ἀνωμαλία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦ Λιβίου οὐδαμῶς παρέχει τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ δεκαετοῦς ἐκείνου ἀγῶνος, λέγει δὲ μόνον ὁ συγγραφεὺς (VI, 42), ὅτι τὴν πολιτείαν ἐλυμαίνοντο ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ***ἀγρία στάσις*** (atrocior sedicio) καὶ ***ὑπερφυεῖς ἀγῶνες*** (ingentia certamina) χωρὶς νἀναφέρῃ λεπτομερείας.

ἀντιστάσεως, καὶ ἐτράπησαν διὰ ταῦτα τὴν ὁδὸν τῆς συνδιαλλαγῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταύτῃ δὲν ὑπῆρξε μεγαλειτέρα ἡ ἐπιτυχία αὐτῶν. Καὶ δὴ προέτειναν τὴν ἀποδοχὴν τῶν δύο πρώτων μερῶν τοῦ ἐπερωτήματος ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀπαλείψεως τοῦ τρίτου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς πληθύος εἰς τὴν ὑπατείαν. Ἀλλ᾽ οἱ δύο δήμαρχοι ἀπέκρουσαν διαρρήδην τὴν τοιαύτην συνδιαλλαγήν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρότασις τῶν πατρικίων ἐκείνη εἶχεν εὕρει τοὺς ἐπικροτοῦντας μεταξὺ τῶν ὑποδεεστέρων τάξεων τῆς πληθύος, ἐχομένων τοῦ κοινωνικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ πολιτικοῦ μέρους τοῦ δημαρχικοῦ ἐπερωτήματος, ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σέξτιος ἥνωσαν εἰς ἕνα μόνον νόμον τὰ τρία μέρη τῆς προτάσεως αὐτῶν. Ἐκήρυξαν δὲ, ὅτι ἔμελλον νὰ μὴ ἀποδεχθῶσι τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ὡς δημάρχων διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἂν ἡ πληθὺς συνήνει εἰς τὴν κολόβωσιν τοῦ *πολυμιγοῦς νόμου (lex satura)*[1]. Ἡ δὲ πληθὺς ἐξέλεξε τὸ δέκατον τοὺς αὐτοὺς δημάρχους, καὶ διὰ τῆς ἀνανεώσεως ταύτης τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐκλείσθη ἡ ὁδὸς πρὸς πᾶσαν ὑποχώρησιν.

Ἓν μόνον ὅπλον ἔμενε τὸ ἑξῆς εἰς τοὺς πατρικίους, ἡ διὰ τῶν οἰωνισμῶν παρακώλυσις τῆς ἀπαιτουμένης μεταρρυθμίσεως. Ἀλλ᾽ οἱ δήμαρχοι ἤμβλυναν καὶ τοῦτο τὸ ὅπλον, εἰςαγαγόντες τοὺς πλεβηίους εἰς ἓν τῶν τριῶν μεγάλων ἱερατικῶν σωματείων, καὶ δὴ τὸ ἔχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν σιβυλλείων βιβλίων, ὧν ἡρμήνευε τοὺς χρησμούς. Καὶ τέως μὲν ἡ φροντὶς αὕτη ἦτο ἐμπεπιστευμένη εἰς δύο πατρικίους, τοὺς λεγομένους *δύο ἐπιμελητὰς τῶν ἱερῶν (duoviri sacrorum)*, ἀλλ᾽ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σέξτιος προέτειναν, ὅπως τὸ συνέδριον τῶν δύο αὐξηθῇ κατὰ ὀκτὼ μέλη, τῆς δὲ ὅλης ἐπιτροπείας συμμετάσχωσι καὶ οἱ πλεβήιοι ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς πατρικίους, ὁ δὲ νόμος ἔγεινε δεκτὸς (367 π. Χ.). Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο τὸ προανάκρουσμα τῆς τελικῆς νίκης. Ἀληθῶς δὲ τὸ προςεχὲς ἔτος ὁ *πολυμιγὴς νόμος* μετὰ δεκαετεῖς ἀμφισβητήσεις καὶ διαμάχας ἔτυχε τέλος τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συγκλήτου, καὶ ἐψηφίσθη καὶ αὐτός (366 π. Χ.). Ἀλλ᾽ ἠναγκάσθησαν ὅμως οἱ δήμαρχοι νὰ ποιήσωσι μίαν παραχώρησιν ἐν τῷ πολιτικῷ μέρει, ἐποίησαν δὲ ταύτην, πεισθέντες εἰς τὴν ἔνστασιν τοῦ Καμίλλου, ὅστις ἀνεδείχθη δικτάτωρ τὸ πέμπτον ὄχι ὅπως χρησιμεύσῃ πλέον ὡς ὄργανον πολιτικοῦ φατριασμοῦ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν ὁμόνοιαν τῶν δύο τάξεων. Διὰ τῆς μεσιτείας λοιπὸν αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὴ συνδιαλλαγή, δι᾽ ἧς ἔμεινε μὲν ἄθικτος ἡ διάταξις τοῦ *πολυμιγοῦς νόμου*, καθ᾽ ἣν ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων ἔμελλε νὰ εἶνε πλεβήιος, ἀλλ᾽ ἀπεσχίσθη ἀπὸ τῆς ὑπατείας ἡ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης

[1] Ἡ ἐπωνυμία satura (πολυμιγὴς) ἐδίδετο ἔκτοτε εἰς νόμους, ὧν τὰ ἄρθρα ἀνεφέροντο εἰς ἀντικείμενα διάφορα ἀπ᾽ ἀλλήλων. Ἴδ. Lange Röm. Alterthümer. Τόμ. Α᾽ σ. 672.

δικαστική ἐξουσία *(δικαιοδοσία)* καὶ ἀνετέθη αὕτη εἰς νέον ἄρχοντα, ἐκλεκτέον μεταξὺ μόνων τῶν πατρικίων.

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΑ. — Τοιαύτην ἔλαβε γέννησιν ἡ νέα δικαστικὴ ἀρχὴ ἡ κατόπιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κληθεῖσα *στρατηγία* ἀπὸ τῶν νέων αὐτῆς ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἰδιοτήτων, ἡ παρὰ Ῥωμαίοις *praetura* ὀνομαζομένη. Ὁ δὲ νέος ἄρχων ἐκλήθη *ἀστυδίκης (praetor urbanus, qui jus in urbe diceret)*. Οἱ πατρίκιοι, θέλοντες νὰ ἐξαναγκάσωσι τὴν πληθὺν εἰς νομοθέτησιν ταύτης τῆς ἀρχῆς, προέβαλον εἰς τὸ μέσον, ὅτι ἡ πληθὺς δὲν εἶχε γνῶσιν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ὅπερ ἦτο ἀπαραίτητον ὅπως ἰθύνωνται τὰ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ἠδύνατο μὲν νἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἀντίρρησιν ταύτην, ὅτι, ἂν ἡ πληθὺς δὲν ἐκέκτητο τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου, τοῦτο προήρχετο ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶχε μείνει ἀμέτοχος αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην συζήτησιν οὐδεὶς πλέον εἶχε τὸ ἐξῆς δυνάμεις. Ἄλλως δὲ πάντες οἱ ἐν τῇ πληθύι συνετοὶ ἠδύναντο ἀσκόπως νὰ μαντεύσωσιν, ὅτι ἡ προκειμένη παραχώρησις ἔμελλε νὰ εἶνε προσωρινή, ἐπειδὴ ὁ ἀποκτήσας τὸ πολὺ ἔμελλεν ἀναγκαίως κατόπιν νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τοῦ ὀλίγου.

Ψηφισθέντος δὲ τοῦ Λικινίου Σεξτίου νόμου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος Καμίλλου προταθείσης συνδιαλλαγῆς, ἡ λοχῖτις ἐκκλησία προέβη εἰς τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας. Ἐξελέχθη δὲ ὕπατος ὁ συνάδελφος τοῦ Λικινίου Λεύκιος Σέξτιος Λατερίας μετὰ τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Μαμέρκου, καὶ ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρώτου ἐκ πλεβηίων ὑπάτου [1].

Ὁ δὲ Κάμιλλος πρὶν ἢ καταθέσῃ τὴν πέμπτην αὐτοῦ δικτατωρίαν ἀφιέρωσε ναὸν εἰς τὴν Ὁμόνοιαν *(Concordia)* κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου λόφου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο τάξεων κατασταθείσης ὁμονοίας *(concordia ordinum)*. Ὑπῆρξε δὲ τοῦτο πατριωτικὴ πρᾶξις ἀξία τοῦ ἀνδρός, ὅςτις εἶχε σώσει τὴν Ῥώμην χάριν τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἶχε κασταστῆ ἄξιος τῆς ἐπωνυμίας *δευτέρου οἰκιστοῦ*. Διὰ δὲ τῆς πράξεως ταύτης παρεῖχεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους πατρικίους παράδειγμα εὐγενὲς πνεύματος συνδιαλλακτικοῦ πολὺ μᾶλλον σωτηριῶδες καὶ λυσιτελές, ἅτε προερχόμενον ἐξ ἀνδρὸς ὅςτις μέχρι τῆς ὑστάτης ὥρας εἶχεν ὑπάρξει ὁ ἐξωθῶν τοὺς πατρικίους εἰς τὴν πολιτείαν τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς αὐθαιρεσίας [2]. Ἡ δὲ σύγκλητος, συγκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ τοι-

---

[1] Ὁ Λικίνιος ἔγεινεν ὕπατος τὸ τρίτον ἔτος ἀπὸ τῆς ψηφίσεως τοῦ νόμου αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει τὸν ὑπὸ τῶν πατρικίων καταβληθέντα ἀγῶνα πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ κυριωτάτου εἰσηγητοῦ τοῦ μισητοῦ νόμου.

[2] Ὁ Κάμιλλος ἀπέθανε τῷ 365 π. Χ.

ούτου παραδείγματος, συνεπλήρωσεν αὐτὸ, ψηφίζουσα τὸν αἰώνιον πανηγυρισμὸν τῆς ἀνορθωθείσης ὁμονοίας· διὸ προςετέθη μία ἡμέρα εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς καλουμένους Μεγαλήσια *(ludi Romani maximi)*[1], οἵτινες οὕτως ἀπέβησαν τετραήμεροι (16-19 Σεπτεμβρίου). Τὴν δ' ἐπιμέλειαν τῶν ἀγώνων τούτων εἶχον οἱ δημοτικοὶ ἀγορανόμοι[2]· ἐλάμβανον δ' οὗτοι παρὰ τοῦ κράτους τὸ ποσὸν ἑκατὸν λιτριαίων ἀσσαρίων διὰ τὰς δαπάνας τῶν ἀγώνων, ἂν δ' ὑπερεβαίνετο τοῦτο τὸ ποσὸν, οἱ ἀγορανόμοι ὤφειλον νὰ πληρώσωσι τὸ ὑπερβάλλον ἐξ ἰδίων. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, ἥτις συνεπῆγε πραγματικὴν δαπάνην, οἱ δημοτικοὶ ἀγορανόμοι ἀπεποιήθησαν νἀντιμετωπίσωσι τὸν ἕνεκα τῆς ἐπιμηκύνσεως τῶν ἀγώνων κατὰ μίαν ἡμέραν αὐξηθέντα κίνδυνον, ἡ δὲ σύγκλητος ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἀρνήσεως αὐτῶν, ὅπως ἐπιτύχῃ ὑπὲρ τῶν πατρικίων μικράν τινα ἀντιστάθμησιν τῶν γενομένων ἀπωλειῶν διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς *μείζονος ἀγορανομίας (aedilitas curulis)*, ἣν κατελάμβανον τὸ κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον ἀγορανόμοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων[3].

---

[1] Τὰ Μεγαλήσια ἐτελοῦντο εἰς τιμὴν τοῦ Διός, τῆς Ἥρας, τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ δὲ παράδοσις προςγράφει τὴν ἵδρυσιν αὐτῶν εἰς τὸν Ταρκύνιον Πρίσκον.

[2] Ἡ ***ἐλάσσων ἢ δημοτικὴ*** ἀγορανομία ἐπήγασεν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ νόμου τοῦ 494 π. Χ., ἦτο δὲ συμπλήρωμα τῆς δημαρχίας. Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ ἀγορανόμοι λατινιστὶ aediles ἀπὸ τοῦ τόπου ἐν ᾧ διέμενον, ἤτοι τοῦ ναοῦ (aedes) τῆς Δήμητρος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἀγορανόμοι ἦσαν ἁπλοῖ ***ὑπηρέται τῶν δημάρχων*** (**Διον. Ἁλικαρν.** VI, 90) καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς σὺν τῇ ἀναπτύξει τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας ηὔξησε καὶ ἡ ἐξουσία τῶν ἀγορανόμων. Συνετέλεσαν δ' εἰς τὴν αὔξησιν ταύτην καὶ ἄλλοι λόγοι. Καὶ διὰ μὲν τοῦ νόμου τοῦ Ποπλιλίου Βολέρωνος (471 π. Χ.) οἱ ἀγορανόμοι, οἵτινες πρότερον ἀνηγορεύοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν δημάρχων, ἤρχισαν νὰ ἐκλέγωνται ὡς καὶ οἱ δήμαρχοι ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς πληθύος (consilium plebis), τοῦθ' ὅπερ ἀνύψωσε τὴν γοητείαν τῶν ἀγορανόμων, μεταβληθέντων ἀπὸ ὑπηρετῶν τῶν δημάρχων εἰς ἐλάσσονας αὐτῶν συνάρχοντας (minores collegae). Διὰ δὲ τοῦ Ἀτερνίου Ταρπηίου νόμου (454 π. Χ.) οἱ ἀγορανόμοι ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν χρηματικὰς ζημίας (jus multae dictionis). Διὰ δὲ τοῦ Βαλερίου Ὁρατίου νόμου (449 π. Χ.) προςαπέκτησαν τὸ προνόμιον τοῦ νὰ εἶνε ἀπαραβίαστοι καὶ τὴν φροντίδα τῆς ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτῶν φυλάξεως τῶν δογμάτων τῆς συγκλήτου. Ἀργότερον δὲ διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ὑπάτων καὶ τῆς συγκλήτου ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπιμέλεια τοῦ σίτου (cura annonae) καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν Μεγαλησίων.

[3] Οἱ ***μείζονες*** (ἐκ πατρικίων τὸ κατ' ἀρχὰς) ***ἀγορανόμοι*** ἐπωνομάσθησαν οὕτω κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ***ἐλάσσονας***, τοὺς δημοτικούς. Ἐξελέγοντο δὲ ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, προεδρευομένης ὑπὸ δικτάτωρος ἢ ὑπάτου, ὡς τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ἄρχοντες σύμπαντος τοῦ δήμου. Ὁ **Κικέρων** (De leg. III, 3) περιλαμβάνει τὰ

Εξισωσις των πατρικιων και της πληθυος. — Διὰ τῆς εἰσδοχῆς τῶν πλεβηίων εἰς τὴν ὑπατείαν οἱ πατρίκιοι ἔπαυσαν κατά τε τύπους καὶ κατ' οὐσίαν νἀποτελῶσι τάξιν προνομιοῦχον ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἀκόμη ὅλως ἡττημένους, ἡ δ' ἐσωτερικὴ ἱστορία τῶν τριῶν δεκαετηρίδων, αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ Λικινίου νόμου, συγκεφαλαιοῦνται εἰς σειρὰν ἀποπειρῶν σκοπουσῶν ἐξ ἑνὸς μὲν τὴν παρὰ τῶν πατρικίων ἀνάκτησιν τῶν ἀποβληθέντων προνομίων, ἐξ ἑτέρου δὲ τὴν παρὰ τῶν πλεβηίων συμπλήρωσιν τῶν κτηθέντων διὰ τοῦ Λικινίου νόμου, συντελουμένης τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτείας. Ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ τελικὴ νίκη ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς πλεβηίους, καθότι ὁ ἔχων τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀναμένειν καὶ μέτρον ἐν τῷ ἀξιοῦν δὲν ἠδύνατο νἀποτύχῃ τοῦ σκοποῦ. Ἡ δὲ ἱστορία τῆς δεκαετοῦς δημαρχίας τοῦ Λικινίου καὶ τοῦ Σεξτίου παρέχει λαμπρὸν παράδειγμα τῆς μακροθυμίας καὶ εὐκοσμίας τῆς πληθύος. Τὸ δίστομον δὲ τοῦτο ὅπλον φέροντες οἱ πλεβήιοι ἠδύναντο νῦν νὰ ἐπιληφθῶσι τοῦ τελευταίου ἀγῶνος πρὸς τελείαν κατάρριψιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν προνομίων, ἐν ᾗ εἶχον ἤδη ἀνοίξει ῥῆγμα εὐρύ, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς πλήρους αὐτῶν νίκης. Ἓν δὲ πρῶτον βῆμα ἐποίησεν ἡ πληθὺς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς εἰς τὴν ὑπατείαν ἀναρρήσεως αὐτῆς, γινομένη δεκτὴ εἰς τὴν μείζονα ἀγορανομίαν περιπίπτουσαν ἐναλλὰξ ἐπὶ ἓν μὲν ἔτος εἰς τοὺς πλεβηίους, ἐπὶ ἓν δ' εἰς τοὺς πατρικίους, καὶ ἀργότερον καταλαμβάνουσα τὴν ἀρχὴν ταύτην συγχρόνως καὶ ἀναμὶξ μετὰ τῶν πατρικίων. Ἡ δὲ δημοτικὴ ἀγορανομία, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἱεροῦ νόμου δημιουργηθεῖσα, ἔμεινε προνόμιον μόνης τῆς πληθύος.

Ἀλλ' εἰς ταῦτα περιορίζονται ἐφ' ἱκανὰ ἔτη αἱ πρόοδοι τῆς ἐλάσσονος τάξεως, ἡ δ' ἀντίδρασις τῶν πατρικίων ἠδυνήθη νἀναπτύξῃ τὰς δυνάμεις αὐτῆς μέχρι καὶ ἀναστολῆς τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Λικινίου νόμου. Ἐβοήθησε δ' ἰσχυρῶς τὰς προσπαθείας ἐκείνας τῶν πατρικίων ἡ ἐπανάληψις τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων, καθότι πλὴν τῆς δι' αὐτῶν ἀπομακρύνσεως τῆς πληθύος ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς παρεῖχον οἱ πόλεμοι εἰς τοὺς πατρικίους συχνὴν εὐκαιρίαν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν δικτατωρίαν καὶ νὰ καθιστῶσι δι' αὐτῆς μονονοὺκ εἰκονικὴν τὴν συμμετοχὴν τοῦ δήμου εἰς τὴν ὑπατείαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἠμβλύνθη καὶ τοῦτο τὸ ὅπλον, οὗ ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ πατρίκιοι, ἠμβλύνθη δ' ἕνεκεν αὐτοῦ τοῦ Λικινίου νόμου. Ἐπειδὴ δῆλον ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τοῦ δικτάτωρος ἦτο ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ὑπάτου

ἔργα αὐτῶν εἰς τὰ ἑξῆς· Suntoque aediles curatores urbis, annonae, ludorumque solemnium. Ἴδ. Clason Die curulische Aedilität (Röm. Geschichte 1873. σ. 245). Lange Die Aedilität (Röm. Alterthümer. Τόμ. Α' σ. 856).

ἔμελλε θᾶττον ἢ βράδιον νὰ παραστῇ ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ ἀναγόρευσις αὕτη ἔπρεπε νὰνατεθῇ εἰς ὕπατον πλεβήιον. Παρέστη δ' ἀληθῶς ἡ περίστασις αὕτη τῷ 356 π. Χ. Τοῦ ἐκ πατρικίων ὑπάτου Μάρκου Φαβίου 'Αμβούστου εὑρισκομένου ἐν Τυρρηνίᾳ, ὅπου ἐτύγχανε περιπεπλεγμένος εἰς πόλεμον δυσχερῆ καὶ λίαν κινδυνώδη, ἐψήφισεν ἡ σύγκλητος νὰ προχειρισθῇ δικτάτωρ, ἀνέθηκε δὲ τὴν φροντίδα τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ εἰς τὸν πλεβήιον ὕπατον Ποπίλιον Λαίναν. Οὗτος δὲ κατέστησε τὸν Γάϊον Μάρκιον 'Ρούτιλον, τὸν περί τε τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ τὴν πολιτικὴν πεῖραν δοκιμώτατον τῶν ἀνδρῶν οὓς εἶχεν ἡ πληθύς. Οὕτω δ' ἡ τάξις αὕτη ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς ἀντιδράσεως τῶν πατρικίων ἔγεινε συμμέτοχος τῆς ἀνωτάτης τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας χωρὶς νὰ παραστῇ χρεία στάσεως ἢ μακρᾶς προσδοκίας. 'Ο δὲ Μάρκιος διεξήγαγεν ἐπαξίως τὴν πρώτην δημοτικὴν δικτατωρίαν. Τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς Τυρρηνούς, οἵτινες εἶχον προχωρήσει μέχρι τῶν ἀλοπηγίων τῆς 'Ωστίας, κατήγαγεν ἐν 'Ρώμῃ θρίαμβον κατὰ τὸ θέλημα τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας καὶ ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συγκλήτου.

Οἱ δὲ πατρίκιοι ἦσαν ἐξηγριωμένοι, καὶ διενοήθησαν ἀνταπόδοσιν, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπακόλουθα λίαν ὀλέθρια διὰ τὸ μέλλον τῆς πολιτείας, ἂν δὲν προεφύλασσεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἐπικρεμαμένων δεινῶν ἡ σύνεσις τῆς πληθύος. 'Επενόησαν δῆλα δὴ νὰναθέσωσι τὴν προεδρείαν τῶν προσεχῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν εἰς μεσοβασιλέα, ὅςτις νὰρνηθῇ νὰ δεχθῇ τὰς ψήφους τὰς διδομένας εἰς τὸν πλεβήιον ὑποψήφιον. 'Αποκλειομένης δὲ διὰ τοῦ τεχνάσματος τούτου κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος τῆς πληθύος ἀπὸ τῆς ὑπατείας, ἔμελλον νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸν νόμον τῆς δωδεκαδέλτου, καθ' ὃν ὅ τι δήποτε ἤθελε κελεύσει ὕστατον ὁ δῆμος ἔμελλε νὰ εἶνε δίκαιον καὶ κύριον[1], καὶ ταῦτα ὅπως δυνάμει τοῦ κελεύσματος τούτου ἀποκλείσωσι τὴν πληθὺν ἀπὸ τῆς ὑπατείας διὰ παντός. Τοῦτο ἦτο ἀληθὲς πραξικόπημα, ἦτο δὲ καὶ σκευωρία ἀδικωτάτη. 'Αληθῶς δὲ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον καὶ ἐπικαλεῖσθαι ὑπὲρ τῆς παραβιάσεως αὐτοῦ νόμον καταστατικόν, ὅπως εἰς ταύτην δοθῇ δύναμις αἰωνία, ἦτο τὸ ἔσχατον ὅριον τοῦ δόλου καὶ τῆς πολιτικῆς ὑποκρισίας. Καὶ ὅμως τὸ πραξικόπημα ἐπέτυχεν ἐπί τινα χρόνον, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 355 μέχρι τοῦ 353 π. Χ. ἐξελέχθησαν ὕπατοι μόνον ἐκ πατρικίων. Τὸ δὲ τέταρτον ἔτος, τῷ 352 π. Χ., ἡ πληθὺς ἐπανέκτησε πλήρη τὰ δίκαια αὐτῆς, ἀναγαγοῦσα εἰς τὴν ὑπατείαν τὸν γενναῖον αὐτῆς ἥρωα Γάϊον Μάρκιον 'Ρούτιλον. 'Αλλὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ταύτην ἐξεδίκησαν οἱ πατρίκιοι τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἀναθέντες εἰς δικτάτωρα τὴν προεδρείαν τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν, διὰ δὲ τοῦ στρατηγήματος τούτου ἐξελέχθησαν δύο

[1] Ut, quodcumque postremum populus jussisset, id jus ratumque esset. **Λιβίου** VII, 17. IX, 33.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πατρίκιοι, ὁ Γάϊος Σουλπίκιος Πέτικος καὶ ὁ Τίτος Κοΐντιος Πέννος. Ἀλλ' ἡ νίκη ἣν κατήγαγον οἱ πατρίκιοι ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἀρχαιρεσίαις ἐξουδετερώθη διὰ τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις τῶν τιμητῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἧς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον συμμετάσχει μόνοι οἱ πατρίκιοι, ἅτε μὴ συμπεριληφθείσης εἰς τὸν Λικίνιον νόμον, ἀνερρήθη τῷ 351 π. Χ. ἀνὴρ πλεβήιος, ὁ δὲ πλεβήιος ἐκεῖνος ἦτο ὁ Γάϊος Μάρκιος Ῥούτιλος. Τελεία δ' ὑπῆρξεν ἡ νίκη τῆς πληθύος τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὅτε καὶ παρὰ τὴν ἀναγόρευσιν δικτάτωρος πρὸς προεδρείαν τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν ἐξελέχθη ὕπατος πλεβήιος, ὁ Μάρκιος Ποπίλιος Λαίνας.

Ἀλλ' ἡ ἐκ νέου ἐμφάνισις τῶν Γαλατῶν ἐν Λατίῳ παρέσχεν εἰς τοὺς πατρικίους νέαν νίκην κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ 349 π. Χ. Κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὁ δικτάτωρ Λεύκιος Φούριος Κάμιλλος, υἱὸς τοῦ κατακτητοῦ τῶν Οὐηίων, κληθεὶς νὰ προεδρεύσῃ τῶν ἀρχαιρεσιῶν, ἀπεδέχθη παρὰ τὰ εἰωθότα τὰς εἰς ἑαυτὸν δοθείσας ψήφους, καὶ ἐξελέχθη ὕπατος μετὰ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου Κράσσου.

Ἐξηκολούθησε δ' ἡ ἐναλλαγὴ αὕτη ἡττῶν καὶ ἀνορθώσεων ἐκλογικῶν ἐπί τινα ἀκόμη ἔτη, ἕως ἡ ἔκρηξις τοῦ μεγάλου πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ Σαυνίτας πολέμου, εἰς ὃν προσεπῆλθε στρατιωτικὴ στάσις, ἡ τρίτη τῆς πληθύος ἀποχώρησις, ἀπέτρεψεν εἰς ἀεὶ τοὺς πατρικίους ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν ἀντεκδικήσεων, καὶ ὤθησεν αὐτοὺς εἰς τὴν μέριμναν περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο δ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 342 π. Χ. οὐ μόνον βλέπομεν τὸ πολιτικὸν μέρος τοῦ Λικινίου νόμου ἀναλαμβάνον τὴν πλήρη αὐτοῦ ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ εὑρίσκομεν αὐτὸ εὐρυνόμενον ἔτι μᾶλλον διὰ προσθηκῶν, σκοπουσῶν τὴν διὰ παντὸς ἐκμηδένισιν πάσης ὀλιγαρχικῆς διαθέσεως τῶν πατρικίων. Αἱ δὲ προσθῆκαι αὗται συμπεριελήφθησαν εἰς νόμον πολυμιγῆ *(lex satura)* ψηφισθέντα διὰ δόγματος τοῦ δήμου *(plebiscitum)* καὶ περιελθόντα εἰς ἡμᾶς ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὗτος δ' ὁ νόμος ἀπετελεῖτο ὡς ὁ Λικίνιος ἐκ τριῶν ἄρθρων, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὥριζε τὴν παρέλευσιν δεκαετίας πρὸς ἀνάρρησιν τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀρχήν, τὸ δὲ δεύτερον ἀπηγόρευε τὴν ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει κατοχὴν δύο ἀρχῶν καὶ τὸ τρίτον ἐθέσπιζεν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκλέγωνται ἀμφότεροι οἱ ὕπατοι ἐκ πλεβηίων[1].

Καὶ προεκλήθη μὲν ἀναμφηρίστως τὸ τελευταῖον τοῦτο ἄρθρον ὑπὸ τῶν προσφάτων παρανομιῶν τῶν πατρικίων, ἀλλ' ἡ πληθὺς δὲν ἐποίησεν ἄλλως

[1] Ne quis eumdem magistratum intra decem annos caperet ; neu duos magistratus uno anno gereret ; utique liceret consules ambos plebejos creari. **Λιβίου** VII, 42.

χρῆσιν αὐτοῦ, ὅτε δ' αἱ ὑπατικαὶ ἀρχαιρεσίαι ἀνέδειξαν τὸ πρῶτον δύο ὑπάτους πλεβηίους τῷ 172 π. Χ., πᾶν ἴχνος πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο ἀρχαίων τάξεων πρὸς ἀλλήλας εἶχεν ἤδη ἐκλίπει ἀπὸ μακροῦ. Ἐπέκειτο δὲ μόνον τότε πλέον ἡ ἔκρηξις ἄλλων κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν πολὺ διαφόρων. Τὸ δὲ δεύτερον ἄρθρον ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὀλιγαρχικῆς ἀντιδράσεως ἐπεσωρεύοντο πλείονες τῆς μιᾶς ἀρχῆς, ὡς ἡ ὑπατεία ἅμα καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀστυδίκου, εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνδρα. Τέλος δὲ τὸ πρῶτον ἄρθρον ἦτο προωρισμένον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων νὰ μείνῃ γράμμα νεκρόν. Πράγματι δ' οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι, οὓς ἀνελάμβανεν ἤδη ἡ Ῥώμη μετὰ προγράμματος συστηματικοῦ, ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ ποιῆται περὶ πολλοῦ τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς τῶν πολιτῶν αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιζητῇ συχνάκις τὰς ὑπηρεσίας ἐκείνων, οἵτινες ἐξηλέγχοντο κεκτημένοι τὰς ἀρετὰς ἐκείνας.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ψηφίσματος ἐκείνου τοῦ δήμου, ἡ προϊοῦσα ἀνάπτυξις τῆς πληθύος προβαίνει ἄνευ διακοπῶν καὶ προσκομμάτων, οὐδ' ἀναστέλλεται πλέον μέχρι τῆς πληρεστάτης τελειώσεως τῆς μεταξὺ τῶν δύο τάξεων ἐξισώσεως. Ἐνταῦθα δὲ θἀναγράψωμεν κατὰ τάξιν χρονολογικὴν τὰς περαιτέρας παραχωρήσεις ὧν ἔτυχον οἱ πλεβήιοι παρὰ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων.

Καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 339 π. Χ. ὁ πλεβήιος δικτάτωρ Κόϊντος Ποπλίλιος Φίλων διενήργησε τὴν παρὰ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ψήφισιν τριῶν νέων νόμων, οὓς ὁ Λίβιος ἀποκαλεῖ *εὐνουστάτους μὲν εἰς τὴν πληθύν, ἐχθρικοὺς δὲ πρὸς τοὺς γνωρίμους*[1]. Τούτων οἱ μὲν δύο πρῶτοι κατήργουν τὴν ἀνάμιξιν τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν διὰ δογμάτων τοῦ δήμου νομοθεσίαν, καθίστανον δὲ σχεδὸν τυπικὴν καὶ τὴν ὑπὸ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας ἐπικύρωσιν τῶν ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ψηφιζομένων νόμων· ὁ δὲ τρίτος νόμος τοῦ Φίλωνος ὥριζεν, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν πλεβηίων ἔπρεπε νὰ εἶνε πλεβήιος[2]. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη διάταξις ἦτο τὸ τελευταῖον κατὰ τῶν πατρικίων καταφερόμενον τραῦμα[3]. Σκοπὸς δὲ τοῦ νόμου

[1] Tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati tulit. **Λιβίου** VIII, 12.

[2] Τὸ γράμμα τῶν Ποπλιλίων τούτων νόμων παρεδόθη ἡμῖν ὡς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ **Λιβίου** (VIII, 12)· Ut plebiscita omnes Quirites tenerent. Ut legum quae comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent. Ut alter utique ex plebe cum eo ventum sit ut utrumque plebejum consulem fieri liceret, censor crearetur.

[3] Οἱ τιμηταὶ πλὴν τῶν ἔργων, ἅτιν' ἀπηριθμήσαμεν ἀνωτέρω, εἶχον νῦν καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν (lectio senatus). Τὸ δικαίωμα

τούτου ἦτο προφανῶς νὰ κατασταθῇ ἰσόρροπος ἡ ἀριστοκρατία τῶν δύο τάξεων διὰ τῆς δημιουργίας τῶν *γνωρίμων (nobiles)*. Τὴν νέαν δὲ ταύτην τάξιν συναπετέλεσαν δύο στοιχεῖα, οἱ πλούσιοι τῆς πληθύος καὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν πατρικίων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἦσαν κύρια τοῦ χρήματος, τῶν κυριωτάτων νεύρων τῆς πολιτείας, οἱ δὲ πίνακες τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ἦσαν κατάμεστοι ὀνομάτων ἀνηκόντων εἰς τὰς τάξεις ἐκείνας, ἡ ἕνωσις αὐτῶν ἐπήνεγκε τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς πολιτείας διετήρησε τὸν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα, ὅστις ἐφαίνετο μέλλων νὰ ἐκλίπῃ ἕνεκα τῆς ἐξισώσεως τῆς πληθύος μετὰ τῶν πατρικίων. Προήρχετο δὲ ἡ διατήρησις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ ἐκείνου χαρακτῆρος ἐκ τούτου, ὅτι ἡ τάξις ἐκείνη ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς πληθύος συνεκροτεῖτο καὶ αὐτὴ ἐκ διαφόρων κοινωνικῶν στοιχείων ἀποτελούντων κλίμακα, ἧς τὴν μὲν κορυφὴν κατεῖχεν ἡ ἀριστοκρατία τοῦ χρήματος, τὴν δὲ βάσιν ὁ θητικὸς ὄχλος. Μεταξὺ δ' ἐκείνης καὶ τούτου εὑρίσκοντο οἱ μικροὶ γαιοκτήμονες, οἵτινες δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν πολιτικὴν ἰσχύν, ἕνεκα δὲ τῆς τιμοκρατικῆς διοργανώσεως τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας οὐδὲ ἠδύναντο κἂν νὰ ἐλπίσωσι νὰξιωθῶσι τοιαύτης τινὸς ὑπεροχῆς. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων ἐπῆλθε μόνον κατὰ τύπους, κατ' ἀλήθειαν δ' ἐξισώθησαν αἱ δύο ἀριστοκρατίαι, ἡ τῶν πατρικίων καὶ ἡ τῶν πλεβηίων, διετήρησε δὲ ἡ πολιτεία καὶ μετὰ ταῦτα τὸν ἀριστοκρατικὸν ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ὃν εἶχεν ὅτε τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ἐκέκτηντο μόνοι οἱ πατρίκιοι [1].

Μόλις δὲ παρῆλθον δύο ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων τοῦ

δὲ τοῦτο ἐδόθη εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ Ὀβινίου νόμου (351 π. Χ. ;), ὁρίζοντος *ὅπως ἐκ πάσης τάξεως ἄριστόν τινα οἱ ὀμωμοκότες καταλέγωσιν εἰς τὴν σύγκλητον*. Ut ex omni ordine optimum quemque jurati in senatum legerent. **Φήστου** σ. 246.

[1] Ἡ μεταρρύθμισις ἡ ἐπενεγκοῦσα ἐν Ῥώμῃ τὴν ἕνωσιν τῶν δύο ἀριστοκρατιῶν, τῆς τῶν πατρικίων καὶ τῆς δημοτικῆς, ἔχει χαρακτῆρα κοινὸν πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν μεταρρύθμισιν, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ κοινότης τῶν μέσων αἰώνων. Καὶ ἐν ταύτῃ ἔχομεν δύο τάξεις διανεμομένας ἐν ἀλλήλαις τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἀρχῆς, τὴν τιμαριωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν τάξιν τῶν ἀστῶν (cives), ὁ δὲ θητικὸς ὄχλος (vulgus), ἔμεινεν ἀποκεκλεισμένος ἀπὸ τῆς ἐπελθούσης συνδιαλλαγῆς. Ὁ δ' ἀποκλεισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ἔναυσμα ταραχῶν καὶ ἐσωτερικῶν διχονοιῶν, ἐξ ὧν ἐπωφελήθησαν ἄνδρες φιλόδοξοι, ὅπως ἀφαρπάσωσι τὴν ἀρχὴν ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ. Οὕτως ἐπανελήφθησαν ἐν μικρῷ τὰ γεγονότα τὰ μετατρέψαντα ἐν Ῥώμῃ τὴν ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν τῶν ὑπάτων εἰς τὴν μοναρχικὴν κυβέρνησιν τῶν καισάρων.

Ποπλιλίου Φίλωνος, καὶ ὁ εἰσηγητὴς αὐτῶν ἐξελέχθη πραίτωρ χωρὶς νὰ προηγηθῇ νόμος παρέχων εἰς τὴν πληθὺν τὸ δικαίωμα τῆς εἰςδοχῆς αὐτῆς εἰς τοῦτο τὸ ἀξίωμα. Καίτοι δὲ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Φίλωνος ἐστερεῖτο βάσεως νομίμου, ἥ τε σύγκλητος καὶ ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία δὲν προςέβαλον αὐτὴν, οὕτω δ' ὁ Φίλων ἀνεκηρύχθη τῷ 337 π. Χ. πρῶτος ἐκ πλεβηίων πραίτωρ. Ὡς βλέπομεν, ἡ πολιτικὴ τῆς ἀντιστάσεως ἐγκατελείφθη ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῶν πατρικίων, ἐπειδὴ ἐπείσθησαν πλέον περὶ τοῦ ἀτελεσφορήτου αὐτῆς. Μόνον δ' ἔγεινεν ἀπόπειρα πρὸς ἐπανάληψιν αὐτῆς, ὅτε προέκειτο νὰ εἰςαχθῇ ἡ πληθὺς εἰς τὰ μείζονα ἱερατικὰ συνέδρια, τὸ τῶν οἰωνοσκόπων *(augures)* καὶ τὸ τῶν ἱεροφαντῶν *(pontifices)*. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ὑπῆρξεν ἄτονος καὶ ἀνωφελής, οἱ δὲ πατρίκιοι, συνειθισμένοι ἤδη εἰς τὸ ἡττᾶσθαι, ἀπεδέχθησαν, ὡς λέγει ὁ Λίβιος[1], τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀγουλνίου (300 π. Χ.) εἰςαχθὲν δόγμα τοῦ δήμου, ὅπερ ηὔξανε τὸ συνέδριον τῶν οἰωνοσκόπων εἰς ἐννέα ἄνδρας, ἐπιφυλασσομένων πέντε θέσεων εἰς τὴν πληθύν, καὶ τὸ τῶν ποντιφίκων εἰς ὀκτώ, ἐκλεκτέους ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν δύο τάξεων[2].

Ἐν μέσῳ δὲ τῆς προϊούσης ἀνυψώσεως τῆς ἀριστοκρατίας τῶν πλεβηίων δὲν ἀφέθησαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην οἱ μικροὶ γαιοκτήμονες καὶ ἡ κατωτάτη τάξις τῆς πληθύος. Ὡς εἴπομεν ἤδη, διὰ τὰς κατωτέρας ταύτας βαθμίδας τῶν πλεβηίων ἡ πολιτικὴ ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων ἦτο γεγονὸς κινοῦν πολὺ ὀλίγον τὸ ἐνδιαφέρον· σύμπασα δ' αὐτῶν ἡ προςοχὴ ἐνετείνετο περὶ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ ἦτο δι' αὐτοὺς ζήτημα ὑπάρξεως. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιμονή, μεθ' ἧς συναπαξάπαντες οἱ πλεβήιοι ὑπεστήριξαν τὸ Λικίνιον ἐπερώτημα, δι' οὗ αἱ κατώτεραι τάξεις τῆς πληθύος ἔβλεπον ἐξασφαλιζόμενον τὸ μέλλον αὐτῶν. Καὶ δὲν γνωρίζομεν μὲν ἐν τίνι μέτρῳ ἐφηρμόσθη τὸ μέρος τοῦ ἐπερωτήματος ἐκείνου τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν κτῆσιν τῆς δημοσίας χώρας. Ἀλλ' ὅτι δὲν ἔμεινε γράμμα νεκρὸν διδασκόμεθα ἐκ τῆς καθησυχάσεως τῶν δημάρχων, καὶ πειθόμεθα, βλέποντες αὐτὸν τὸν εἰσηγητὴν τοῦ νόμου, τὸν Λικίνιον, καταδικαζόμενον εἰς χρηματικὴν ζημίαν δεκακισχιλίων ἀσσαρίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς δισχιλίας πεντακοσίας ἀρχαίας δραχμάς. Κατεδικάσθη δὲ διότι ἀπεπειράθη νὰ παραβιάσῃ

[1] (Patres) minus autem tetendere, adsueti jam tali genere certaminum vinci. **Λιβίου** X, 6.

[2] Ὁ Ὀγούλνιος νόμος, οὕτω καλούμενος ἀπὸ τῶν δημάρχων Κοίντου καὶ Γναίου Ὀγουλνίου, τῶν εἰςηγησαμένων αὐτόν, εἶχεν οὕτω κατὰ τὸν **Λίβιον** (X, 6)· ut quum quatuor augures, quatuor pontifices ex tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes, allegererunt.

τὸν ἴδιον αὐτοῦ νόμον διὰ τῆς χειραφεσίας τοῦ υἱοῦ του, ὅπως οὕτω κρατήσῃ διπλασίαν ἔκτασιν δημοσίας χώρας, χιλίων ἐν ὅλῳ πλέθρων. Ἡ δὲ αὐστηρότης αὕτη μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ νόμος ἐξετελεῖτο, τοὐλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη· ἀλλ' ὅτι εἶχε παύσει ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ μετὰ δύο αἰῶνας, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ περὶ δημοσίας χώρας νόμου τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Ὁ δὲ λόγος τῆς βραχείας διαρκείας τῆς τηρήσεως αὐτοῦ εἶνε προφανής. Μετὰ τὴν ἐξίσωσιν δῆλα δὴ τῶν δύο ἀριστοκρατιῶν καὶ τὴν ὡς ἐκ ταύτης ἐπελθοῦσαν μετατροπὴν τῶν δημάρχων ἀπὸ μοχλῶν ἀντιπολιτεύσεως εἰς ὄργανα κυβερνητικὰ οὐδεὶς ὑπῆρχε πλέον ὁ δυνάμενος νἀξιώσῃ τελεσφόρως τὴν τήρησιν τοῦ Λικινίου νόμου, ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ κατέχοντες τὴν ἀρχὴν εἶχον συμφέρον νἀφήσωσιν αὐτὸν νὰ πέσῃ εἰς ἀχρηστίαν. Οὕτω δ' ἐν τῇ συνθήκῃ τῇ καθιδρυούσῃ τὴν μεταξὺ τῶν δύο τάξεων ὁμόνοιαν ἐναπετίθεντο τὰ σπέρματα μελλουσῶν κοινωνικῶν διενέξεων, αἵτινες, συνεπικουρούντων καὶ ἄλλων βλαβερῶν στοιχείων, ἔμελλον νἀγάγωσιν εἰς τὸν κακοδαίμονα αἰῶνα τῶν ἐμφυλίων πολέμων, δι' ὧν κατελύθησαν αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐλευθερίαι. Ἀλλ' ἂν ὁ θητικὸς ὄχλος ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον καὶ ἐν μικρῷ μέτρῳ ἐκαρπώθη τὰς ἐκ τοῦ Λικινίου νόμου ὠφελείας, πολὺ διάφορος ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων. Ἡ ἀριστοκρατία τῶν πλεβηίων, ἅτε δεομένη τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν ὅπως ἀνυψουμένη ἐξισωθῇ πρὸς τοὺς πατρικίους, οὐ μόνον ἐμερίμνησε περὶ τῆς πιστῆς ἐκτελέσεως τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ Λικινίου νόμου τοῦ ἀφορῶντος εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτήμονας, ἀλλὰ καὶ ηὔξησε τὰ ἐκ τοῦ εἰρημένου νόμου ἀγαθά, καταπολεμοῦσα δι' αὐστηρῶν μέτρων τὴν τοκογλυφίαν καὶ καταργοῦσα τὴν ἕνεκα χρεῶν δουλείαν τῶν σωμάτων. Εἰσηγηταὶ δὲ τῆς τελευταίας ταύτης σπουδαιοτάτης μεταρρυθμίσεως ὑπῆρξαν οἱ ὕπατοι Γάϊος Ποιτήλιος Λίβων καὶ Λεύκιος Παπίριος Κούρσωρ. Τῷ 326 π. Χ. ὑπέβαλον οὗτοι μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν νόμον *(Lex Poetilia Papiria)*, ὁρίζοντα, ὅτι ὁ ὀφειλέτης ἦτο ὑπέγγυος διὰ τῶν κτημάτων αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοῦ σώματος, ἐπὶ τῷ χρήματι, ὅπερ εἶχε δανεισθῇ [1]. Διὰ δὲ τοῦ νόμου τούτου ἡ ἐξάρτησις ἐκείνη τοῦ ὀφειλέτου ἀπὸ τοῦ δανειστοῦ *(nexum)*, ἥτις εἶχε μεγάλως πληθύνει τὰς τάξεις τῶν δούλων, κατηργήθη ἐμμέσως καὶ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία ἀπέβη κτῆσις ἀναπαλλοτρίωτος.

Ἄλλο δὲ μέσον, δι' οὗ παρεσχέθη ἐπικουρία εἰς τὰς ἀποκλήρους ἐκείνας τάξεις, ἃς ὁ Λίβιος μετ' ἀριστοκρατικῆς ἀγερωχίας περιλαμβάνει ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀγοραῖος ὄχλος (turba forensis)*, ἀπετέλεσεν ἡ ἵδρυσις τῶν ἀποικιῶν. Καθ' ὅσον τὸ κράτος εὐρύνεται διὰ τῶν ὅπλων, βλέπομεν αὐξανόμενον

[1] Pecuniae creditae bona debitoris non corpus obnoxium esset. **Λιβίου** VIII, 28.

καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποικιῶν αὐτοῦ, ὧν διάφορος εἶνε ἡ κλίμαξ τῶν προνομίων. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας, ἐκπηγασάσας ὡς τὸ πλεῖστον ἐξ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ κτισθείσας διὰ λόγους ἐμπορικούς, αἱ ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι ὑπῆρξαν δημιούργημα τῆς πολιτείας. Διπλοῦν δ' ἐπεδίωκε τὸ κράτος σκοπὸν διὰ τῆς ἱδρύσεως τῶν τοιούτων ἀποικιῶν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐν τοῖς ἔσω τὴν ἰσχὺν τῆς ἀριστοκρατίας διὰ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἀγοραίου ὄχλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐνισχύσῃ ἐν τοῖς ἔξω τὰς κατακτήσεις διὰ τῶν ἀπῳκισμένων ἐκείνων προσκόπων, οἵτινες καὶ εἰς τοὺς ἀπωτάτους τῶν ὑπηκόων ἔμελλον νὰ παρέχωσιν ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ μεγάλη μητρόπολις δὲν ἦτο μακρὰν αὐτῶν καὶ ἔστρεφεν ἄγρυπνον πρὸς αὐτοὺς τὸ ὄμμα.

Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς.

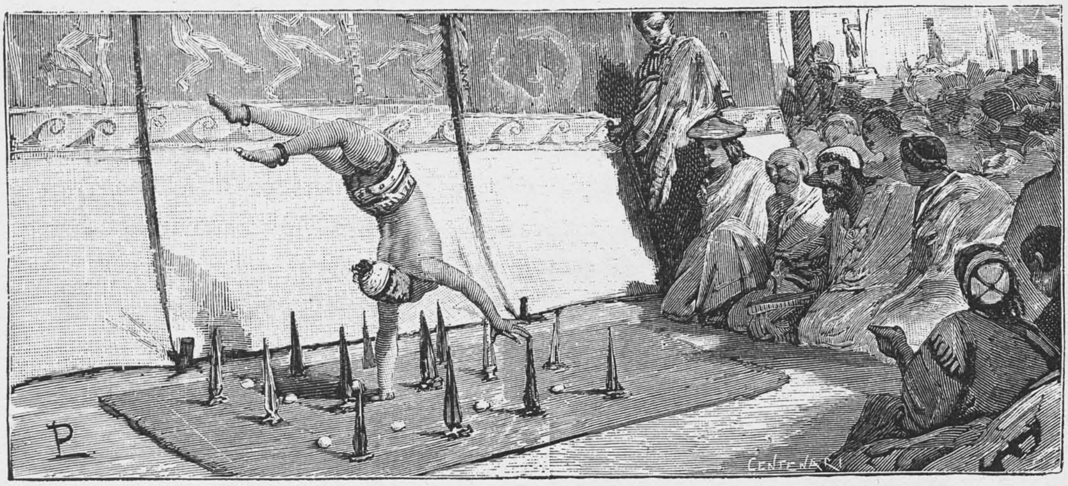

Κυβιστητήρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΡΩΜΗ ΚΑΘΥΠΟΤΑΣΣΟΥΣΑ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ.

Χαρακτηρισμὸς τῆς ἐλευθέρας ῥωμαϊκῆς πολιτείας.—Ἡ Τυρρηνία καὶ ἡ πτῶσις τῶν Οὐηίων. — Οἱ Γαλάται. — Ἡ Ἀλλιὰς ἡμέρα καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς Ῥώμης. — Ὁ πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ Σαυνίτας πόλεμος. — Ὁ πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ Σαυνίτας πόλεμος. — Ἡ ἐν Σεντίνῳ μάχη. — Ἡ καθυπόταξις τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πύρρος.

Χαρακτηρισμος της ελευθερας ρωμαϊκης πολιτειας. — Κατὰ τοὺς πρώτους δύο αἰῶνας τῆς ὑπατικῆς κυβερνήσεως ἡ δραστηριότης τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ἀπετρίβη κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν διενέξεων. Ἐντεῦθεν δ' οἱ ῥωμαϊκοὶ πόλεμοι τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης περιόδου ἔχουσι χαρακτῆρα αὐτόχρημα ἀμυντικόν. Οὐχὶ ἡ εὔρυνσις τοῦ κράτους, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ συντήρησις αὐτοῦ, οἷον ἐπεξετάθη ἐπὶ τῶν Ταρκυνίων, καὶ ἡ ἄμυνα τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ζηλοτύπων ὁμόρων λαῶν, τοιοῦτον εἶνε τὸ ἐλατήριον τῶν ῥωμαϊκῶν πολέμων ἐφ' ὅσον χρόνον διήρκει ἡ ἐσωτερικὴ πάλη. Ἀλλ' ὅτε αὕτη κατηυνάσθη, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς, ὁ δὲ πόλεμος ἀπέβη στοιχεῖον ἀναγκαῖον τῆς πολιτικῆς

τῆς κρατούσης νέας ἀριστοκρατίας, καὶ αἱ πολυθρύλητοι νῖκαι τῶν λεγεώνων ἐνίσχυσαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς οὕτως, ὥςτε ἡ πολιτικὴ τῶν Ῥωμαίων ἔκτοτε εἰς δύο τινὰ μόνον ἀπέβλεπεν, εἰς τὸ κατακτᾶν καὶ τὸ συντηρεῖν τὰς τελουμένας κατακτήσεις. Ἐντεῦθεν δ' ἡ Ῥώμη ἀπέβη κράτος ἐν διαρκεῖ εὑρισκόμενον περιόδῳ κατακτήσεων. Ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθον δύο ἀποτελέσματα ἀντίθετα ἀλλήλων. Ἐξωτερικῶς μὲν ἡ δύναμις τῆς Ῥώμης προςλαμβάνει διαστάσεις παγκοσμίους, πάντα δὲ τὰ ἔθνη ὅσα ἐν ἀρχαίοις χρόνοις μετεῖχόν πως πολιτισμοῦ ἐπιλανθάνονται ἑαυτῶν καὶ καταβάλλουσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν φροντίδα ὅπως συντηρήσωσι φιλοφρόνως τὸ μεγαλεῖον τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου (*majestatem populi Romani comiter conservare*). Τοῦτο εἶνε τὸ πολιτικὸν δόγμα ὅπερ ἡ Ῥώμη ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῆς ἡττημένους. Ἐσωτερικῶς δὲ τὸ μεγαλεῖον τοῦτο τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου, ὅπερ φέρεται ἀνὰ τὰ στόματα πάντων τῶν ξένων ἐθνῶν καὶ εἶνε ἀντικείμενον τιμῆς καὶ τρόμου παγκοσμίου, ἐξαφανίζεται ἀπὸ τοῦ δήμου ὅπως περιέλθῃ εἰς ἕνα ἄνδρα, ἔκτοτε δ' ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς κατ' οὐδὲν ἄλλο θὰ διακρίνηται ἀπὸ τῶν λαῶν τῶν ἡττημένων ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν καισαρικῶν δωρεῶν τῶν συνοψιζομένων εἰς τὰς λέξεις *ἄρτον καὶ ἱπποδρομίας* (*panem et circenses*).

Οὐδ' ἠδύνατο νὰ συμβῇ ἄλλως. Ἡ πολιτικὴ τοῦ πολέμου, ὑπερακοντίζουσα τὰ ἐσκαμμένα, ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ συνεπαγάγῃ τὸν ἀφανισμὸν παντὸς μέτρου ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῶν φατριῶν καὶ τέλος νὰ συνεπιφέρῃ ἀναγκαίως τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ πόλεμος κρατύνει τὴν πολιτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ὅταν ἐπιμηκύνηται ὑπὲρ τὸ προςῆκον μέτρον δυσκόλως συντελεῖ εἰς συντήρησιν αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν βραχεῖα διάρκεια τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς ἦτο μία τῶν ἀρίστων ἐγγυήσεων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἡ ἐγγύησις αὐτὴ ἔμελλε νὰ ἐκλίπῃ ἕνεκα τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου. Ἤδη τῷ 327 π. Χ. ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν παρατάσεως τῆς ἀρχῆς (*prorogatio imperii*) τοῦ ὑπάτου Κοίντου Ποπλιλίου Φίλωνος μέχρι περατώσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιοπόλεως ἐν Καμπανίᾳ[1]. Οὕτω δὲ πρὸς τῇ ὑπατείᾳ προκύπτει ἡ *ἀνθυπατεία*, ἥτις, δημιουργηθεῖσα νῦν ὡς μέτρον ἐξαιρετικόν, δὲν θαργήσῃ ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῶν κατακτητικῶν πολέμων νὰ εἰςχωρήσῃ εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος καὶ νἀποβῇ συντελεστὴς συστηματικὸς τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτερον ἐν τῇ ἐλευθεριοκτόνῳ ταύτῃ μεταρρυθμίσει εἶνε ὁ τρόπος καθ' ὃν αὐτὴ εἰςήχθη. Δῆλα δὴ ἀντὶ νὰ νομιμοποιηθῇ ἡ παράτασις

---

[1] Ut cum Q. Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Graecis esset. **Λιβίου** VIII, 23.

τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, τῆς μόνης ἁρμοδίας πρὸς ψήφισιν θεσμῶν καταστατικῶν, ἡ σύγκλητος εἰσήγαγε τὸ περὶ αὐτῆς προβούλευμα εἰς τὴν φρατρικὴν ἐκκλησίαν, προκαλοῦσα οὕτω σύγχυσιν τῶν νομοθετικῶν ἐξουσιῶν, μέλλουσαν νἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν τῆς ἀναρχίας.

Ἄλλη δ' ἐλευθεριοκτόνος μεταρρύθμισις ἣν προεκάλεσεν ἡ πολεμικὴ δρᾶσις τῆς Ῥώμης ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ τῶν νόμων ἀπαλλαγή, καὶ αὕτη δὲ ἡ μεταρρύθμισις εἰσήχθη διὰ δόγματος τοῦ δήμου. Τὸ δὲ πρῶτον παράδειγμα ἐδόθη κατὰ τὸ ἔτος 295 π. Χ, ὅτε, ἀπαιτουμένης δραστηρίας διευθύνσεως τῶν κατὰ τὸν πόλεμον, ὁ Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος ἀπηλλάγη τοῦ κωλύματος, ὅπερ παρενέβαλλεν ὁ νόμος τοῦ 342 π. Χ. εἰς τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς ὑπάτου, καὶ ἐξελέχθη πάλιν ὕπατος, ἐν ᾧ εἶχε χρηματίσει τοιοῦτος πρὸ δύο μόνον ἐτῶν. Ἡ ἀνάγκη δὲ αὕτη τῆς εἰς τοὺς ἰσχυροτάτους μεταδόσεως τῆς ἐξουσίας ἤγαγεν ἀδυσωπήτως εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς ἀριστοκρατικῆς κυβερνήσεως εἰς ὀλιγαρχικήν, πειρωμένην νὰ περιορίσῃ ὁσημέραι μᾶλλον τὸν κύκλον τῶν μετεχόντων τῆς ἀρχῆς ἕως τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἄνδρες τινές, ὑψούμενοι διὰ τοῦ πολέμου, ἀπέκτησαν ὑπεροχὴν οὕτω μεγάλην, ὥστε ἤρκεσεν ἡ συμφωνία δύο ἢ τριῶν στρατηγῶν, ὅπως μείνωσι κύριοι τῆς ὅλης κυβερνήσεως τῆς παγκοσμίου ἐκείνης πολιτείας. Τέλος δὲ εἷς αὐτῶν, χρώμενος τῷ δήμῳ ὡς ἐπικούρῳ καὶ ὡς ὀργάνῳ, θὰ δυνηθῇ μόνος νἀνατρέψῃ τὸν κολοσσὸν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας καὶ ὑπαγάγῃ τὰ πάντα εἰς τὸν στρατιωτικὸν δεσποτισμόν. « Ἐξ ἑνὸς μὲν ἀριστοκρατία, ἥτις, ὅπως συγκρατήσῃ τοὺς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀντιπάλους, εἶνε ἠναγκασμένη νὰ εὕρῃ ἀντέρεισμα ἐν πολιτικῇ πολεμικῇ, ἐξ ἑτέρου δ' ὁ πόλεμος, ὅστις, κρατύνων τὸ πρῶτον τὴν ἰσχὺν τῶν ἀριστοκρατικῶν, συγκεντρόνει τέλος ὁσημέραι μᾶλλον τὴν ὀλιγαρχικὴν ταύτην δύναμιν εἰς οὕτως ὀλίγους, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἀριστοκρατία νὰ συνθλασθῇ διὰ ταύτης τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἀρχῆς, τοιοῦτος εἶνε ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ῥώμης ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐλευθέρας πολιτείας »[1].

Η ΤΥΡΡΗΝΙΑ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΟΥΗΙΩΝ. — Ἡ σειρὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεων τῆς Ῥώμης ἤρχισεν ἀπὸ τῆς Τυρρηνίας. Ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξώσθησαν ἐκ τῆς Ῥώμης οἱ Ταρκύνιοι ἡ Τυρρηνία εἶχεν ἀνέλθει εἰς περιωπὴν ἀκμῆς καὶ δυνάμεως, εἰς ἣν οὐδεμία ἄλλη χώρα τῆς Ἰταλίας εἶχε δυνηθῇ νἀνέλθῃ· διὸ φαίνεται προωρισμένη νὰ γείνῃ τὸ ἑνοποιὸν κέντρον τῆς χερσονήσου. Σύμμαχος οὖσα τῆς Καρχηδόνος, διενέμετο μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης λιβυκῆς πόλεως τὴν κυριότητα τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μεγάλων νήσων, οὐδ' ὑπῆρχεν ἐν Ἰταλίᾳ

[1] Devaux ἔνθ' ἀν. Τόμ. Α' σ. 8.

κράτος δυνάμενον νὰ συγκρατήσῃ αὐτὴν καὶ ἀναχαιτίσῃ τὰ φιλόδοξα αὐτῆς σχέδια. Δι' ἑνὸς δὲ μόνου τρόπου θὰ ἠδύνατο νἀποκρουσθῇ ὁ ἐξ αὐτῆς κίνδυνος, ἤτοι διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου μονώσεως ἀπ' ἀλλήλων καὶ πρὸς ἄμυναν τῆς κοινῆς ἀνεξαρτησίας συνενώσεως τῶν ἑλληνίδων πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἃς εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον ἠπείλει ἡ ἐπικράτησις τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Καρχηδονίων. Καὶ πράγματι τέλος ἐπῆλθεν ἡ συνένωσις ἐκείνη. Εἰς δὲ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Καρχηδονίων ἀντέταξαν οἱ λαοὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας συμμαχίαν ἑλληνικὴν καὶ ἰταλικήν, ἧς συμμετέσχε καὶ ἡ Ῥώμη. Οἱ δὲ καρποὶ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν, καὶ ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν, καίπερ συναφθεῖσα ἐπὶ σκοπῷ ἁπλῶς ἀμυντικῷ, ἤχθη ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὅπλων αὐτῆς εἰς ἀγῶνα ἐπιθετικόν, ὁ δὲ ζῆλος τῶν συμμάχων ἔτυχε τοῦ ἄθλου τοῦ προσήκοντος εἴς τε τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος καὶ τὴν ἰσχυρὰν καὶ ὁμόφωνον θέλησιν πρὸς ἐπικράτησιν ἐν αὐτῷ. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χρόνον, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς ἀπεδύοντο εἰς τὴν μεγάλην πρὸς τὴν πανίσχυρον Περσίαν πάλην, οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσεως, ἡγουμένου τοῦ γενναίου τυράννου τῶν Συρακουσῶν Γέλωνος, ἐνίκων περιφανῶς περὶ τὴν Ἱμέραν τοὺς Καρχηδονίους, ὧν ἡγεῖτο Ἀμίλκας ὁ Μάγωνος, ἔκαιον τὸν καρχηδονικὸν στόλον, καὶ ἠνάγκαζον τὴν Καρχηδόνα νἀποστῇ τῆς μετὰ τῶν Τυρρηνῶν συμμαχίας [1].

Ἄμεσον δ' ἐπακολούθημα τῆς διαλύσεως τῆς συμμαχίας Τυρρηνῶν καὶ Καρχηδονίων ὑπῆρξεν ἡ κατάπτωσις τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως τῆς Τυρρηνίας. Καὶ ἡ μὲν παρὰ τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας ἧττα τῶν Τυρρη-

---

[1] Ὁ **Ἡρόδοτος** (VII, 166) λέγει, ὅτι ἡ περὶ τὴν Ἱμέραν μάχη συνέβη τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν καὶ ἡ ἐν Σαλαμῖνι. Ὁ δὲ **Διόδωρος ὁ Σικελιώτης** (XI, 21) λέγει αὐτὴν συμπίπτουσαν πρὸς τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Λεωνίδας ἐν Θερμοπύλαις. Ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' σ. 867), ὅτι «οἱ τοιοῦτοι συγχρονισμοὶ ἦσαν ἀρεστοὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων». Ὁ δὲ Niebuhr (Vorlesungen über alte Geschichte σ. 123) ἐπειράθη νἀποδείξῃ, ὅτι ἡ περὶ τὴν Ἱμέραν μάχη συνεκροτήθη ἔτη τινὰ πρὸ τῶν δύο πολυθρυλήτων ἐκείνων ἐν Ἑλλάδι μαχῶν. Καὶ σήμερον δ' ἀκόμη σώζονταί τινα τῶν μεγάλων ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων ἐκ τοῦ μετάλλου τῶν κοσμημάτων τῆς συζύγου τοῦ Γέλωνος Δαμαρέτης καὶ ἄλλων Συρακουσίων δεσποινῶν, αἵτινες προσήνεγκον τὰ κειμήλια αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν χάριν τῶν δαπανῶν τοῦ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμου. Ἐκαλοῦντο δὲ τὰ δεκάδραχμα ταῦτα *Δαμαρέτεια*. Ἴδ. **Διοδώρου** XI, 26. Mommsen Römische Geschichte Τόμ. Α' σ. 322. Head Historia numorum. Oxford. 1887 σ. 151.

νῶν ὑπὸ Ἱέρωνος τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν, συμμαχοῦντος πρὸς τοὺς Κυμαίους (474 π. Χ.)[1], ἐστέρησε τοὺς Τυρρηνοὺς τῆς ἐν τῷ τυρρηνικῷ πελάγει θαλασσοκρατίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀδριατικοῦ πελάγους ἐδίωξεν αὐτοὺς πολὺ βραδύτερον (348 π. Χ.) ὁ τύραννος Διονύσιος, ὅςτις καὶ κατέλαβε

Χίμαιρα, χαλκοῦν ἄγαλμα
τυρρηνικῆς τέχνης ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας.

δι᾽ ἀποίκων παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Δαλματίας τὰς νήσους Λισσὸν (σήμερον Μεγάλην νῆσον, Isola Grossa) καὶ Ἴσσαν (τὴν σημερινὴν Λίσσαν) καὶ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ παραλίους πόλεις Ἀγκῶνα, Νούμανα καὶ Ἀτρίαν.

---

[1] Εἰς τὴν νίκην ταύτην ἀναφέρεται ἡ πρώτη τῶν Πυθίων ᾠδῶν τοῦ Πινδάρου. Σῴζεται δὲ τῆς νίκης ταύτης μνημόσυνον κράνος χαλκοῦν, ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ***Ἰάρων ὁ Δεινομένεος καὶ τοὶ Συρακόσιοι τῷ Δὶ Τυρ(ρ)ἀν'*** (=τυρρηνικὰ λάφυρα) ***ἀπὸ Κύμας.*** Εὑρέθη δὲ τοῦτο τὸ κράνος ἐν Ὀλυμπίᾳ τῷ 1817 καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ. Ἴδ. Corpus Inscriptionum Graecarum. Τόμ. Α΄ ἀρ. 16.—Roehl Inscriptiones Graecae antiquissimae. Berolini 1882. σ. 146 ἀρ. 510. — Hicks Greek historical inscriptions. Oxford. 1882 σ. 14 ἀρ. 15.

Ἀλλ' ἡ διάλυσις τῆς συμμαχίας τῶν Τυρρηνῶν καὶ Καρχηδονίων δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ταχείας παρακμῆς τῆς τυρρηνικῆς θαλασσοκρατίας, ἀνάγκη δὲ νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ δεινοὶ κλονισμοὶ οὓς ὑπέστη κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον χρόνον ἡ ἠπειρωτικὴ δύναμις τῶν Ἐτρούσκων παρὰ τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ δὴ ὡς πρὸς τοὺς Γαλάτας ἡ νεωτέρα κριτικὴ διεφώτισε τὸν ἀναχρονισμὸν τῆς θρυλουμένης διηγήσεως, καθ' ἣν ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλευσις τῶν Γαλατῶν ἀναβιβάζεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ταρκυνίων. Ἡ ἐπιδρομὴ ἐκείνη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, συνέβη ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἐν Ῥώμῃ, κατὰ ταῦτα δὲ συμπίπτει πρὸς τοὺς μεγάλους πολέμους, οὓς ἠναγκάσθη νἀγωνισθῇ ἡ Τυρρηνία πρὸς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν καὶ πρὸς τὴν Ῥώμην, δὲν εἶνε δὲ παράτολμος ἡ εἰκασία, ὅτι αὐτὰ δὴ ἐκεῖνα τὰ δεινὰ τὰ στενοχωροῦντα τοὺς Τυρρηνοὺς κατὰ τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ἐξώθησαν τοὺς Γαλάτας ὅπως προςβάλωσιν αὐτοὺς κατὰ τὰ βόρεια.

Μεταξὺ Ῥώμης καὶ Τυρρηνίας οὐδέποτε εἶχον ὑπάρξει σχέσεις φιλικαί. Τὰ δύο ταῦτα ἔθνη, ὄντα ξένα πρὸς ἄλληλα ὑπὸ ἔποψιν ἐθνολογικήν, ἦσαν ἀντίπαλα ἕνεκα τῆς γειτονίας ἀλλήλων καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπερχομένης συγκρούσεως τῶν συμφερόντων. Ὁ Τίβερις ἀπετέλει τὸ ὅριον τῶν δύο κρατῶν. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη κατεῖχε τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως, οἱ δὲ Οὐήιοι, ὧν τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον ἡ Isola Farnese[1], τὴν δεξιάν· ἀμφότεραι δ' αἱ πόλεις εἶχον ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου ὄχθης οἱονεὶ προτείχεισμά τι, ὅπερ ἦτο διαρκὴς ἀπειλὴ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη εἶχε τὸν Ἰανίκλον λόφον, οἱ δὲ Οὐήιοι τὰς Φιδήνας. Μεταξὺ τῶν δύο λοιπὸν πόλεων ἀναπόφευκτος ἦτο ὁ πόλεμος, εἰς ὃν ἐναπέκειτο νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα εἰς ὁποτέραν τῶν δύο ἀντιπάλων ἔμελλε νἀνήκῃ ἡ ἀποκλειστικὴ κυριότης τοῦ κάτω Τιβέρεως καὶ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ.

Πράγματι δ' εὐθὺς ὡς ἡ Ῥώμη ἐπεράτωσε τὸν πρὸς τοὺς βασιλεῖς πόλεμον, καὶ ἐπελήφθη τῶν κατὰ τῶν Οὐηίων ἐχθροπραξιῶν. Ὁ δὲ πρῶτος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Οὐιεντανῶν πόλεμος ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 483 π. Χ. Ἐξ ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου παρῆλθον ἱκαναὶ δεκαετηρίδες πολέμων ἐναλλὰξ καὶ συνθηκῶν, ἕως τῷ 405 ἤρχισεν ὁ τελευταῖος ἀγών. Καὶ ἐν μὲν τοῖς προτέροις πολέμοις ἡ ἐπικουρία τῶν συμμάχων πόλεων τῆς Τυρρηνίας εἶχε καταστήσει δυνατὴν εἰς τοὺς Οὐηίους τὴν ἀντίστασιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὴν γενναίαν ἄμυναν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνεξαρτησίας. Ἀλλὰ νῦν, ὅτε οἱ σύμμαχοι ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Γαλά-

[1] Ὁ **Λίβιος** (V, 22) ἀποκαλεῖ τοὺς Οὐηίους τὴν πλουσιωτάτην τῶν τυρρηνικῶν πόλεων. Κατὰ δὲ **Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασέα** (III, 54) εἶχεν ἡ πόλις μέγεθος ὅσον αἱ Ἀθῆναι.

τας, οἱ Οὐιεντανοὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νἀναθέσωσι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν εἰς μόνας τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις, καὶ τοῦτο πράττοντες ἔπεσον.

Καὶ εἰς μὲν τὸν δεύτερον τῶν πολέμων τούτων, ὅστις εἶχε περατωθῆ διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν Φιδηνῶν (426 π. Χ.) εἶχεν ἐπακολουθήσει εἰρήνη λήγουσα τὸ 406 π. Χ. Ἀλλὰ δὲν ἔλειψαν προφάσεις πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος προέβαλεν εἰς τὸ μέσον παλαιὰς ὕβρεις μὴ ἱκανοποιηθείσας, ὅπως ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ Ῥώμη, ἐπαναλαμβάνουσα τὸν πόλεμον, ὑπερήσπιζε τὰ δικαιώματα αὐτῆς. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ὁ τρίτος μεταξὺ Οὐιεντανῶν καὶ Ῥωμαίων πόλεμος διὰ τῆς πολιορκίας τῶν Οὐηίων, ἣν ἡ παράδοσις περιγράφει διὰ χρωμάτων ὁμηρικῶν. Ἦτο δὲ πόλεμος τελικὸς ὁ ἀρχόμενος νῦν. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ἡ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἀπόφασις τῆς συγκλήτου περὶ ἀναθέσεως εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ ἔργου τῆς πληρωμῆς τῶν στρατιωτῶν, καθισταμένης ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς εἰσφορᾶς. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δῆλα δὴ ὁ στρατιωτικὸς μισθὸς ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν φυλῶν *(tribus)*, καὶ ἐλαμβάνετο ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν φυλῶν ἀποτινομένης εἰσφορᾶς *(tributum)*· ἐκ τούτου δὲ συνέβαινε νὰ εἰσπράττῃ ὁ στρατιώτης διὰ τῆς ἑτέρας τῶν χειρῶν ὅ τι κατέβαλλε διὰ τῆς ἄλλης [1]. Εἰς τὸ πλάσμα δὲ τοῦτο ἐπέθηκε τέλος τὸ ψήφισμα τῆς συγκλήτου τοῦ ἔτους 406 π. Χ. Δι' αὐτοῦ ἡ πολιτεία ἀνελάμβανε τὴν φροντίδα τῆς πληρωμῆς τοῦ στρατιωτικοῦ μισθοῦ, οὗ τὰ κεφάλαια ἔμελλον νὰ λαμβάνωνται ἐκ τοῦ ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀγρῶν τέλους *(vectigalia)*, ἅτινα τέλος νῦν εἰσεπράττοντο μετά τινος αὐστηρότητος [2]. Διὰ δὲ τοῦ σπουδαίου τούτου νεωτερισμοῦ κατέστη δυνατὴ εἰς τὴν Ῥώμην ἡ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐπιμήκυνσις τῶν πολέμων καὶ ἡ εὔρυνσις τοῦ θεάτρου αὐτῶν. Ἡ πολιτεία ἐγίνετο οὕτω κράτος στρατιωτικὸν κατ' ἐξοχήν. Τοὐντεῦθεν δὲ δὲν θἀκουσθῇ ἡ φωνὴ τῶν δημάρχων ἐνισταμένων κατὰ τῶν ἐπιστρατεύσεων, ἐπειδὴ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία δὲν εἶνε πλέον τιμὴ ἐπαχθής, ἀλλ' ἐπάγγελμα ἀνταμειβόμενον· τοὐντεῦθεν αἱ μέγισται τῶν ἐκστρατειῶν οὐδὲν πλέον ἄλλο κώλυμα θὰ ἔχωσιν ἢ τὴν

---

[1] Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν δυνάμεθα νἀποδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ **Λιβίου** (IV, 59) καὶ **Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου** (XIV, 16), καθ' ἣν τῷ 406 π. Χ. εἰσήχθη τὸ πρῶτον ὁ στρατιωτικὸς μισθός, εἰ καὶ πράγματι προϋπῆρχεν. Ἴδ. Lange Römische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 540.

[2] Ὁ **Λίβιος** (IV, 36) διηγεῖται, ὅτι ἤδη τῷ 424 π. Χ. πλεβήιοί τινες ὑποψήφιοι ὑπατικοὶ χιλίαρχοι εἶχον δηλώσει τὴν πρόθεσιν νὰ προτείνωσιν, ὅπως εἰς τοὺς κατέχοντας τὴν δημοσίαν χώραν ἐπιβληθῇ τέλος (vectigal) χάριν τῆς ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου πληρωμῆς τοῦ στρατιωτικοῦ μισθοῦ (in stipendium militum erogandi aeris).

ὑπεροχὴν τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ κατενώπιον αὐτῆς δὲν θὰ κατασταλῇ ὁ ζῆλος τῶν λεγεώνων οὐδὲ θὰ συγκρατήσῃ αὕτη τὴν κατακτητικὴν πολιτείαν τῆς συγκλήτου.

Εἰ καὶ ἡ παράδοσις λέγει δεκαετῆ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῶν Οὐηίων, οὐδὲν αὕτη γνωρίζει περὶ τῶν δύο πρώτων αὐτῆς ἐτῶν, μόνον δὲ τῷ 403 π. Χ. γίνεται λόγος περὶ ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει σαφῶς, ὅτι οἱ συγγραφεῖς οἱ μεταδόσαντες τὴν κατὰ παράδοσιν διήγησιν εἶχον ὑπ' ὄψιν τὴν ὁμηρικὴν περιγραφὴν τῆς πολιορκίας τῆς Τροίας, ἣν ἐμιμήθησαν καὶ ἐν τῇ παρεισαγωγῇ τοῦ θαυμασίου εἰς τὰ περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς Οὐιεντανούς. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ περὶ τῆς μακρᾶς πολιορκίας διήγησις ἀποδεικνύει καὶ τὴν μεγάλην σημασίαν ἣν ἀπέδιδεν ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις εἰς κατάκτησιν καταστήσασαν τοὺς Ῥωμαίους κυρίους τῆς Τυρρηνίας.

Ἥρως δὲ τοῦ ἀγῶνος εἶνε ὁ Μάρκος Φούριος Κάμιλλος. Ἐπιφαίνεται δ' οὗτος ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ πολέμου τῷ 401 π. Χ. ὡς ὑπατικὸς χιλίαρχος. Οἱ ὑπατικοὶ χιλίαρχοι τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὁ Μάνιος Σέργιος καὶ ὁ Λεύκιος Οὐεργίνιος, εἶχον εἰςαχθῇ εἰς δίκην καὶ καταδικασθῇ εἰς χρηματικὴν ζημίαν δεκακισχιλίων ἀσσαρίων ἕκαστος, ἐπειδὴ ἐκεῖνος μὲν εἶχεν ἀφήσει νὰ ἐκπολιορκηθῇ ὑπὸ τῶν Οὐιεντανῶν τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, οὗτος δέ, εἰ καὶ εὑρίσκετο πλησίον, δὲν εἶχε σπεύσει εἰς βοήθειαν τοῦ Σεργίου. Ἀλλ' ὁ Κάμιλλος, νικήσας τοὺς πολεμίους, ἐκυρίευσε πάλιν τὸ στρατόπεδον, καὶ ἐτιμώρησε τοὺς κατοίκους τῶν τυρρηνικῶν πόλεων Καπίννης καὶ Φαλερίου διὰ τὴν εἰς τοὺς Οὐιεντανοὺς δοθεῖσαν βοήθειαν, δῃώσας τὴν γῆν αὐτῶν.

Μετὰ δὲ πέντε ἔτη ὁ μέγας στρατηγὸς ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς περιβεβλημένος τὴν ἀρχὴν δικτάτωρος, ἡ δ' εἰς τὴν στρατηγίαν ἐπάνοδος αὐτοῦ ἐπιφέρει τὴν λύσιν τῆς μεγάλης πάλης διὰ τῆς παραδόσεως τῶν Οὐηίων. Καὶ ταύτην δὲ τὴν φορὰν ὁ Κάμιλλος καλεῖται ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰς συμφορὰς τῆς προηγηθείσης ἐκστρατείας. Οἱ ὑπατικοὶ χιλίαρχοι Τιτίνιος καὶ Γενούκιος εἶχον ἀπρονοήτως περιπέσει εἰς ἐνέδραν τῶν Καπιννατῶν καὶ τῶν Φαλίσκων, ὁ δὲ Γενούκιος εἶχε πληρώσει τὴν ἀπρονοησίαν αὐτοῦ διὰ θανάτου ἡρωικοῦ. Ὁ δὲ Κάμιλλος ἐνίκησεν ἐν Νεπέτῳ τοὺς κατοίκους τῶν δύο συμμάχων πόλεων, ἀνέλαβε δὲ τὴν πολιορκίαν τῶν Οὐηίων μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε, πρὶν ἢ ἐπιστῇ τὸ τέλος τῆς δικτατωρίας αὐτοῦ, ἡ πόλις εἶχεν ἤδη κατακτηθῇ. Ἡ δ' ἀφορμὴ τῆς πτώσεως τῶν Οὐηίων ὑπῆρξεν ἡ κατασκευὴ ὑπογείου στοᾶς, ἥτις ἦγεν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν πολιορκητῶν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Ἥρας τὸν ἐν τῇ πόλει. Προσθέτει δ' ἡ παράδοσις εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς στοᾶς ταύτης καὶ τὴν τοῦ ὀχετοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους λίμνης, τῆς νῦν κα-

λουμένης Laghetto di Castello, πλημμυρησάσης αἴφνης εἰς ὕψος ἀσύνηθες. Ἀλλ' ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο τούτων ἔργων εἶνε φανταστικός, οὐδ' ἦτο ὑλικῶς δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ ἐντὸς μηνῶν ὀλίγων ἡ ἐκτέλεσις ἔργου οὕτω κολοσσιαίου τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ πολιορκία τῶν Οὐηίων ἀπησχόλει μέγα μέρος τῆς ρωμαϊκῆς νεότητος. Ἴσως δ' ἡ ἰδέα τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνδέσεως τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ ὀχετοῦ καὶ τῆς πολιορκίας προῆλθεν ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ἦτο εὐεργετικὸν ἰδίως διὰ τὴν πληθύν, ἧς οἱ ἀγροὶ εὑρίσκοντο ἐν τῇ περιμέτρῳ τῇ ἐκτεθειμένῃ εἰς τὴν πλήμμυραν, ἐφάνη ὡς ἀμοιβὴ παρεχομένη ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τοὺς Ῥωμαίους πλεβηίους διὰ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν ἀρετὴν καὶ τὴν καρτερίαν τὴν ἐπιδειχθεῖσαν παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν πολυθρύλητον πολιορκίαν. Διηγεῖται δὲ ἡ παράδοσις καὶ ἄλλην τινὰ μυθοπλαστίαν. Ὅτε δῆλα δὴ οἱ νικηταὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Οὐηίων ἔστειλαν πρεσβείαν ἱππέων εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει ναὸν τῆς Ἥρας, ὅπως ἀπαγάγωσιν ἐξ αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς, οἱ ἱππεῖς οὗτοι κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Λιβίου [1] ἠρώτησαν τὴν θεάν, ἂν ἤθελε νὰ μετενεχθῇ εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ δὲ θεὰ ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν εἰς σημεῖον κατανεύσεως. Ὁ θρῦλος οὗτος παριστάνει ὡς ἐν εἰκόνι τὴν τύχην τὴν ἐπικρεμασθεῖσαν εἰς τὴν ἡττημένην πόλιν. Οὐ μόνον ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὐτῆς ἡ ὕπαρξις ἠφανίσθη [2]. Μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη ὁ Κάμιλλος ἀφιέρωνεν εἰς Ἥραν τὴν Βασίλειαν ναὸν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου.

Ἀλλὰ σὺν τῇ περιόδῳ τῶν κατακτήσεων ἄρχεται καὶ ἡ περίοδος τῆς παρακμῆς τῶν ἠθῶν. Τὸ δὲ πρῶτον παράδειγμα παρέσχεν αὐτὸς ὁ Κάμιλλος. Κληθεὶς τῷ 391 π. Χ. ὑπὸ τοῦ δημάρχου Λευκίου Ἀπουληίου ὅπως ὑποβάλῃ εὐθύνας περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀπὸ τῶν Οὐηίων λαφύρων, ἔφυγεν εἰς ἐξορίαν πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς δίκης, ἡ δὲ φυλετικὴ ἐκκλησία κατεδίκασεν αὐτὸν ἐρήμην εἰς βαρεῖαν χρηματικὴν ζημίαν, ἧς ὁ ἀριθμὸς ποικίλλει παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς ἀπὸ δεκαπεντακισχιλίων μέχρις ἑκατοντακισχιλίων ἀσσαρίων. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἡ Ῥώμη ἦτο αὐτόχρημα σωρὸς ἐρειπίων.

Οι ΓΑΛΑΤΑΙ [3]. — Κατὰ τὴν κοινὴν παράδοσιν οἱ Γαλάται ἦλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου. Ἀλλὰ τὴν χρονολο-

[1] **Λιβίου** V, 22.

[2] Ranke Weltgeschichte Τόμ. Β' τμ. Α' σ. 85.

[3] Διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἐξ οὗ ἀπέρρευσε τὸ τῶν Γάλλων, ἐκαλοῦντο ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οἱ κάτοικοι τῆς σημερινῆς Γαλλίας, διακρινόμενοι δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων κελτικῶν ἐθνῶν, τῶν Βρεττανῶν καὶ Γαλαίκων. Ἦσαν δ' οἱ Γαλάται λαὸς φιλοπόλεμος, ὡς δεικνύει αὐτό του τὸ ὄνομα, παραγόμενον ἐκ τοῦ gal, ὅπερ

γίαν ταύτην καθιστάνει ἀπίθανον ἡ ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἐν τοῖς λεγομένοις περὶ τοῦ Γαλάτου ἡγεμόνος Βελλοβέσου γινομένη μνεία τῆς Μασσαλίας ὡς πόλεως ἀνθηρᾶς καὶ πολυανθρώπου, ἐν ᾧ αὕτη, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Φωκαέων τῷ 597 π. Χ., δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀνέλθει εἰς τοιαύτην ἀκμὴν ἐντὸς ὀλίγων μόνον δεκαετηρίδων, ὅσαι διῆλθον μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁμόφωνος τῶν ἀξιοπιστοτάτων ἱστορικῶν μαρτυρία ἀποδεικνύει τὸ ἀπίθανον τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν μετοικεσίας τῶν Γαλατῶν ἐπὶ τοῦ Ταρκυνίου. Βεβαιοῦσι δ' ἀπ' ἐναντίας οἱ ἱστορικοί, ὅτι μεταξὺ τῆς ἐλεύσεως τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν πυρπολήσεως τῆς Ῥώμης βραχὺς μόνον παρῆλθε χρόνος [1]. Ἴσως δὲ δυνάμεθα νὰ συνδυάσωμεν τὰς δύο διηγήσεις, ἀποδεχόμενοι τὴν γνώμην, ὅτι οἱ Γαλάται, οἵτινες ἐπιφαίνονται ἐν Ἰταλίᾳ διῃρημένοι εἰς φυλὰς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων, κατέβησαν κατ' ἐπανάληψιν καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους, ὡς ἔπραξαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας οἱ Νορμαννοὶ πρὶν ἢ γείνωσι κύριοι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὁ Βελλοβέσος ὁ ἐν τῇ παραδόσει ἀναγραφόμενος ὡς ὁ ἡγεμὼν τῆς ὅλης ἐκστρατείας θὰ εἶνε μόνον ὁ ἀρχηγὸς μιᾶς φυλῆς, τῆς τῶν Ἰνσούβρων, ἡ δὲ δόξα αὐτοῦ θὰ προέρχηται ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ κατὰ τὴν οἴκισιν τοῦ Μεδιολάνου [2]. Ἄλλως δ' αὐτὴ ἡ παρὰ τῷ Λιβίῳ παράδοσις ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ κί-

---

ἐσήμαινε τὴν μάχην. Ἴδ. Zeuss Grammat. Celt. Τόμ. Α' σ. 993. Ἐκ τοῦ φιλοπολέμου δὲ τούτου χαρακτῆρος προῆλθεν ἡ διαρκὴς αὐτῶν ἀνησυχία, ἡ πυρετώδης ἐπιδίωξις ῥιψοκινδύνων ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς γαλατικῆς φυλῆς. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τούτων οὐδεμία προῆλθε πολιτικὴ δημιουργία. Οἱ δὲ Γαλάται κατώρθωσαν μὲν νὰ καταστρέψωσι κράτη τινά, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἠδυνήθησαν νὰ ἱδρύσωσι μέγα κράτος οὐδὲ νἀναδείξωσιν ἴδιον πολιτισμὸν δι' οὗ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος. Ἴδ. Kontzen Die Wanderungen der Kelten. Leipzig. 1861 σ. 74-94.

[1] Ὁ **Πολύβιος** (II, 17), μνημονεύσας διὰ βραχέων τῆς ὑπὸ τῶν Γαλατῶν διαβάσεως τῶν Ἄλπεων, προςθέτει· «μετὰ δέ τινα χρόνον μάχῃ νικήσαντες Ῥωμαίους καὶ τοὺς μετὰ τούτων παραταξαμένους, ἑπόμενοι τοῖς φεύγουσι, τρισὶ τῆς μάχης ἡμέραις ὕστερον κατέσχον αὐτὴν τὴν Ῥώμην πλὴν τοῦ Καπιτωλίου». Ὁ δὲ **Ἀππιανὸς** (ἐκ τῆς Κελτικῆς, 2) λέγει αὐτοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν 97 Ὀλυμπιάδα (391-387 π. Χ.) ἤτοι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐπιθέσεως αὐτῶν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Καὶ ὁ **Ἰουστῖνος** δὲ ὁ ἐπιτομευτὴς τοῦ Γαλάτου Τρώγου Πομπηίου (XXIV, 4) διηγεῖται τὰ δύο γεγονότα, τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατάβασιν τῶν Γαλατῶν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ῥώμης, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ὁ ἀναγνώστης πείθεται, ὅτι αὕτη ἐπῆλθε βραχὺν χρόνον μετ' ἐκείνην· ex his portio in Italia consedit, quae et urbem Romanam captam incendit.

[2] Ἀληθῶς ὁ **Λίβιος** (V, 34-35) ποιεῖται λόγον ὄχι περὶ μιᾶς μόνον ἐπιδρο-

νησις τῶν ἐπιδρομέων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πάδου καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ κειμένῃ πρὸς τἀριστερὰ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ διήρκει ἀκόμη κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκστρατείας, ἅτε τῆς ὑπὸ τῶν Γαλατῶν κατακτήσεως τοῦ Μέλπου, τῆς σημερινῆς Ἀμάλφης, παριστανομένης ὡς συγχρόνου πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἅλωσιν τῶν Οὐηίων. Κατὰ δὲ τὴν παῦσιν τῶν ἐπιδρομῶν ἐκείνων εὑρίσκομεν τὰς φυλὰς τῶν κατακτητῶν διανενεμημένας ὡς ἕπεται ἐν τῇ χώρᾳ, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη νέα Γαλατία ἢ Γαλατία ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων *(Gallia Cisalpina)*. Ἐν μὲν τῇ πέραν τοῦ Πάδου χώρᾳ κατῴκουν οἱ *Ἴνσουβροι* καὶ οἱ *Κενομανοί*, ἐκεῖνοι μὲν ἔχοντες ἐκ δυσμῶν ὁμόρους τὰς λιγυστικὰς φυλὰς τῶν Ταυρίνων καὶ τῶν Σαλασσῶν, οὗτοι δὲ προσοικοῦντες κατ' ἀνατολὰς πρὸς τὸν ἰλλυρικὸν λαὸν τῶν Βενετῶν. Καὶ τῶν μὲν Ἰνσούβρων πρωτεύουσα ἦτο τὸ *Μεδιόλανον*, τῶν δὲ Κενομανῶν ἡ *Βριξία*, ἡ σημερινὴ Brescia. Μεταξὺ δὲ τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Πάδου Γαλατίας, κατέχοντες ἀμφοτέρας τοῦ ποταμοῦ τὰς ὄχθας, ἦσαν ἱδρυμένοι οἱ *Βόϊοι*, ἡ πολυανθρωποτάτη καὶ ἰσχυροτάτη τῶν γαλατικῶν φυλῶν. Καὶ κατὰ μὲν τἀριστερὰ τοῦ Πάδου πόλις αὐτῶν ἦτο ἡ *Laus Pompei*, ἡ σημερινὴ Lodi, κατὰ δὲ τὰ δεξιὰ ἡ *Βονωνία* (Bologna), ἡ *Πάρμα* καὶ ἡ *Μουτίνη* (Modena). Γείτονες δ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίᾳ ἦσαν οἱ *Λίγγωνες*, ὧν πόλις ἦτο ἡ *Ῥάβεννα*, καὶ οἱ *Σένονες*, οἰκοῦντες τὴν Σενογαλλίαν, τὴν σημερινὴν Sinigaglia. Μεταξὺ δὲ τοῦ Πάδου, τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ Τρεβίου καὶ τῶν Ἀπεννίνων, ὅμορος οὖσα τῶν Βοΐων πρὸς βορρᾶν, ᾤκει ἡ λιγυστικὴ φυλὴ τῶν *Ἀνάνων*.

Οἱ δὲ λαοί, ὧν ἡ ἐκδίωξις ἐκ τῶν πρότερον ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων χωρῶν κατέστησε δυνατὴν τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην ἐπέκτασιν τῶν βαρβάρων ἐν τοῖς βορείοις τῆς Ἰταλίας, ἦσαν οἱ Τυρρηνοί, οἱ Ὄμβροι καὶ οἱ Πικεντῖνοι. Ἀλλὰ τούτων οἱ Τυρρηνοὶ ὑπέστησαν ἐκ τῆς γαλατικῆς ἐπιδρομῆς μείζονα τῶν ἄλλων ζημίαν. Οὐδ' εἶχε φθάσει ἀκόμη εἰς τὸ κορύφωμα αὐτῆς ἡ βλάβη τῶν Τυρρηνῶν· ἀλλ' οἱ Σένονες, εἴτε στενοχωρούμενοι ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένῃ χώρᾳ, εἴτε μὴ δυνάμενοι νὰ στέρξωσι βίον ἥσυχον, ἐπέδραμον τὴν καθ' αὑτὸ Τυρρηνίαν [1], καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ *Κλούσιον* (σή-

μης, ἀλλὰ περὶ ἐπιδρομῶν ἐπανειλημμένων, καὶ παριστάνει τὸν Βελλοβέσον ὡς ἡγεμόνα ἑπτὰ φυλῶν, ἐν ᾧ εἰς δεκατέσσαρας φυλὰς ἀναβιβάζει τὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιδραμούσας. Τελευταία δὲ τούτων μνημονεύεται ἡ τῶν Σενόνων, οὓς ὁ Λίβιος ἀποκαλεῖ **ὑστάτους τῶν ἐπηλύδων** (recentissimi advenarum). Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Λιβίου πᾶσαι αὗται αἱ ἐπιδρομαὶ παριστάνονται συμβᾶσαι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ταρκυνίου Πρίσκου.

[1] Περὶ τοῦ θρύλου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν ἐκ Κλουσίου Ἀροῦντα, ὅστις ἐλέ-

μερον Chiusi), κηρύσσοντες εἰς τοὺς ἀπευθύνοντας αὐτοῖς παρατηρήσεις περὶ τῆς παραβιάσεως ἐκείνης τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὅτι ἡ γῆ εἶνε κτῆσις τοῦ ἰσχυροτέρου (390 π. Χ.).

Ἐνταῦθα ἡ παράδοσις παρουσιάζει εὐρὺ σύμπλεγμα γεγονότων μυθικῶν, ἐξ ὧν ἱκανῶς δυσχερὴς καθίσταται ἡ διάκρισις τοῦ ἀληθοῦς. Ἀπὸ τῆς ἀναμίξεως τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ κατὰ τὸ Κλούσιον μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Γαλατῶν ἀπὸ τῆς πυρποληθείσης Ῥώμης ἡ κατὰ παράδοσιν διήγησις, ἣν διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Λίβιος, εἶνε κατάμεστος ἀντιθέσεων καὶ ἀπιθανοτήτων. Οἱ Κλουσῖνοι, εἰ καὶ κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Λιβίου εἰς οὐδεμίαν σχέσιν οὔτε συμμαχίας οὔτε φιλίας μετὰ τῆς Ῥώμης εὑρίσκοντο κατὰ τὸ παρελθὸν[1], ἐπικαλοῦνται ὅμως τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, ἡ δὲ σύγκλητος στέλλει εἰς αὐτοὺς τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς Φαβίους, υἱοὺς τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως Μάρκου Φαβίου Ἀμβούστου. Οἱ δὲ τρεῖς πρεσβευταὶ τὸ μὲν πρῶτον καλοῦσι τοὺς Γαλάτας ὅπως ἀπέλθωσι· μὴ εἰσακουσθέντες δέ, ἑνοῦνται μετὰ τῶν Κλουσίνων, ἐν δὲ τῇ γενομένῃ μάχῃ εἷς τῶν πρεσβευτῶν φονεύει ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν τῶν Γαλατῶν. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον αἱ παραστάσεις αὐτῶν, εἰς ἃς ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἀπήντησε διὰ τῆς ἐκλογῆς ὡς ὑπατικῶν χιλιάρχων τῶν τριῶν Φαβίων, ὧν εἶχεν ἀπαιτηθῆ ἡ παράδοσις.

Διαφόρως δὲ διηγεῖται τὴν πορείαν τῶν γεγονότων ὁ Διόδωρος, ἡ δὲ διήγησις αὐτοῦ διακρίνεται διὰ τὴν μεγαλειτέραν αὐτῆς ἐσωτερικὴν πιθανότητα. Κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἀπέστειλεν εἰς Κλούσιον δύο πολίτας, ὧν τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς, ὅπως λάβωσι γνῶσιν τῶν δυνάμεων τῶν βαρβάρων[2]. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν διήγησιν δὲν ἔχομεν αὐτόχρημα πρεσβευτάς, ἀλλὰ μόνον ἁπλοῦς κατασκόπους.

Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπόστασις τοῦ Κλουσίου ἦτο μόνον τριῶν ἡμερῶν πορείας, οὐδὲν ἄπορον, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Γαλατῶν ἐν Τυρρηνίᾳ, καὶ ἐζήτουν νὰ προνοήσωσι περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀσφαλείας. Ἄλλως δὲ ὁ Διόδωρος ποιεῖται λόγον περὶ ἀπαιτήσεως τῆς παραδόσεως ἑνὸς μόνου τῶν ἀπεσταλμένων, προςθέτει δέ, ὅτι ταύτην ἀπεδέχθη μὲν ἡ σύγκλητος, ἀλλ' ἀπέρριψεν

γετο προκαλέσας τὴν εἰς τὴν Τυρρηνίαν εἰςβολὴν τῶν Σενόνων πρὸς ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Λουκούμωνος, ὅςτις εἶχε φθείρει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Ἴδ. Mommsen Die gallische Katastrophe (Röm. Forschungen Τόμ. Β' σ. 301.)

[1] Clusini... quamquam adversus Romanos nullum iis jus societatis amicitiaeve erat.... legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. **Λιβίου** V, 35.

[2] **Διοδώρου** XIV, 113.

ἡ λοχῖτις ἐκκλησία, εἰς ἣν προσέφυγεν ὁ πατὴρ τοῦ παραδοθησομένου, ὅστις ἦτο ὑπατικὸς χιλίαρχος. Ἀλλ' εἶνε ὅμως δυνατὸν νἀποδεχθῶμεν, ὡς εὐφυῶς παρατηρεῖ ὁ Schwegler[1], ὅτι ἐν τῇ κοινῇ παραδόσει συνανεμίχθησαν τὰ χρώματα, ὥςτε νὰ δύναται νἀποδοθῇ ἡ ἧττα τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν θεῶν καὶ νὰ ἐλατωθῇ οὕτως ἡ αἰσχύνη τῶν ἡττημένων.

Ὑπὸ τῆς αὐτῆς δὲ προθέσεως πρὸς ἐλάττωσιν τῆς ἥττης τῶν Ῥωμαίων διαπνέεται καὶ ἡ διήγησις ἐκείνη τοῦ Λιβίου, καθ' ἣν ἡ Ῥώμη ἐν τῇ σπουδῇ τῆς βαρβαρικῆς ἐφόδου ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ μόνον στρατιὰν διὰ τάχους συνειλεγμένην (*exercitus tumultuarius*). Ἀλλὰ πόλις διωργανωμένη στρατιωτικῶς δὲν εἶχεν ἀνάγκην πολλοῦ χρόνου, ὅπως ἐπιστρατεύσῃ. Ὅτι δὲ οὐδὲ χρόνος ἔλειπε, διδάσκουσιν ἡμᾶς ὁ Πολύβιος[2] καὶ ὁ Διόδωρος[3], ἐκεῖνος μὲν ἀναφέρων, ὅτι ἐκλήθησαν εἰς βοήθειαν οἱ σύμμαχοι, δι' ὃ καὶ ἠδυνήθησαν νἀνέλθωσιν εἰς τεσσαρακοντακιςχιλίους οἱ ἄνδρες οἱ παρὰ τὸν Ἀλλίαν σπεύσαντες, οὗτος δὲ προςθέτων, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν[4] ἐκάλεσεν ἐπικούρους ἐκ τῆς πατρίου γῆς.

Η ΑΛΛΙΑΣ ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ. — Πορευόμενοι κατὰ τῶν πολεμίων οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον πιστεύσει, ὅτι ἔμελλον νὰ συναντήσωσιν αὐτὸν παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως. Διὰ τοῦτο δ' ἐστρατοπέδευσαν ἐπὶ τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ. Ἀλλ' οἱ Γαλάται, θέλοντες νἀποφύγωσι τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Ῥώμης, εἶχον διαβῇ αὐτὸν κατὰ τὰ βορειότερα τοῦ ῥεύματος αὐτοῦ, καὶ ἔβαινον πρὸς τὰ πρόσω κατὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην. Παρατηρήσαντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι τὸ σφάλμα αὐτῶν καὶ ἄραντες τὸ στρατόπεδον, διέβησαν ἐπὶ τὴν Σαλαρίαν ὁδὸν, βαίνοντες ἐναντίον τοῦ ποταμοῦ, μέχρις οὗ, φθάσαντες εἰς τὸν χείμαρρον Ἀλλίαν, τὸν σήμερον καλούμενον Rio del Mosso, συνήντησαν τὴν βαρβαρικὴν στρατιάν. Εἶχε δὲ τὸ πρόσταγμα κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, 16 Ἰουλίου[5], ὁ ὑπατικὸς χιλίαρχος Κόϊντος Σουλπίκιος Λόγγος.

---

[1] Römische Geschichte Τόμ. Γ' σ. 238.

[2] II, 1, 2.

[3] XIV, 114.

[4] Ὁ **Διόδωρος** δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Μόνον δὲ οἱ μεταγενέστεροι καλοῦσιν αὐτὸν Βρέννον, τουθ' ὅπερ ἦτο ἴσως ἡ προςωνυμία ἣν ἔφερον οἱ στρατηγοὶ **τῶν Γαλατῶν**, οὕτω καλούμενοι ἀπὸ τῆς γαλατικῆς λέξεως brinn, σημαινούσης, ὡς φαίνεται, τὸ κειμήλιον. Ἴδ. Kontzen ἔνθ' ἀν. σ. 110.

[5] Postridie idus Quintiles λέγει ὁ **Λίβιος** (VI, 1). Δόγμα τῶν ποντιφίκων, ἐκδοθὲν ἓν ἔτος μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης, ἐκήρυξεν ***ἡμέρας ἀποφρά-***

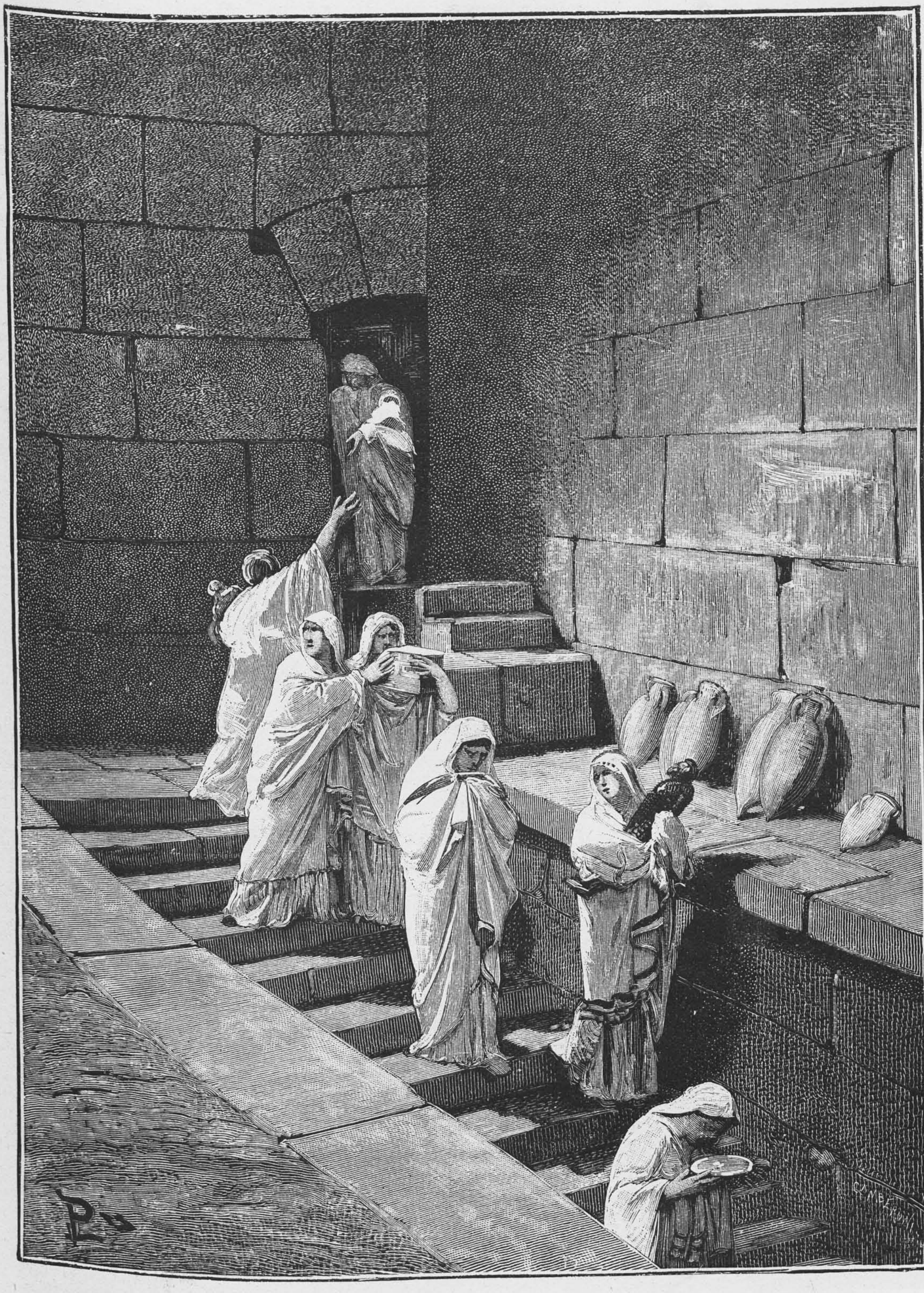

Αἱ Ἑστιάδες φεύγουσαι.

Μὴ προφθάνων δὲ οὗτος νὰ στρατοπεδεύσῃ μηδὲ νὰ πήξῃ χαρακώματα, παρέταξε τὴν στρατιὰν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως μέχρι τῶν λόφων τοῦ Κρουστομερίου, ἐπὶ τῶν λόφων δ' ἐκείνων ἔταξε τὸ δεξιὸν κέρας, συγκροτούμενον τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων. Ὁ δὲ Βρέννος, ἰδὼν ποῖον ἦτο τὸ ἀσθενὲς μέρος τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, ἀντὶ νὰ προσβάλῃ αὐτὴν κατὰ μέτωπον, διέβη τὸν Ἀλλίαν, καὶ ἐπετέθη μεθ' ὁρμῆς ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας τῶν πολεμίων. Τοῦτο δέ, καταβληθὲν ὑπὸ τῆς ἐφόδου, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν κάτω κειμένην πεδιάδα, καὶ συμπαρέσυρεν ἐν τῇ συγχύσει αὐτοῦ τὴν ὅλην στρατιάν, ἥτις εὑρέθη διεσπασμένη χωρὶς νὰ συμμετάσχῃ τῆς μάχης. Οἱ δὲ πλεῖστοι ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Τίβεριν, καὶ διακολυμβήσαντες αὐτὸν κατέφυγον εἰς Οὐηίους. Καὶ ἂν μέν τις ἤθελε τότε προφητεύσει, ὅτι οἱ υἱοὶ τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων, τῶν ἡττηθέντων ἀμαχητί, ἔμελλον νὰ κατακτήσωσι τὸν κόσμον, ἤθελεν ἀκούσει τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ προμαντεία αὐτοῦ ἦτο εἰρωνεία πικρά. Ἀλλ' ὅμως δύο τινὰ ἠδύναντο νὰ λεχθῶσι πρὸς ἐλάφρυνσιν τοῦ αἴσχους τῆς ἥττης. Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν δικαιολογιῶν ἦτο ἡ προφανὴς ἀδεξιότης τοῦ στρατηγοῦντος, ἡ δὲ ἄλλη ὁ νέος πολεμικὸς τρόπος τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ῥωμαϊκὴ στρατιὰ περιῆλθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ὡς ἤκουσε τὸν ἐκκωφωτικὸν πάταγον κεράτων καὶ σαλπίγκων, ὡς εἶδε τὴν μετὰ βαρβαρικῆς ἀγριότητος λυσσώδη κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἐπίθεσιν. Δὲν δύναται νὰ φανῇ λοιπὸν λίαν ἄπορον πῶς ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπιθέσει τῶν βαρβάρων οἱ Ῥωμαῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ πῶς οἱ ὁπλῖται τῶν λεγεώνων ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Τιβέρεως τὴν διάσωσιν ἑαυτῶν ἀπὸ πολεμίων οὕτως ὁρμητικῶν καὶ παραβόλων.

Ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο δρᾶμα, ὅπερ ὁ ἀριστοτεχνικὸς κάλαμος τοῦ Τίτου Λιβίου περιέγραψεν ἐν εἰκόνι θαυμασίᾳ. Ἄρχεται δὲ τὸ δρᾶμα διὰ τῆς φυγῆς τῶν πολιτῶν ἐκ Ῥώμης, ἣν διηυκόλυναν αὐτοὶ οἱ νικηταί, χρονοτριβήσαντες ἐπὶ μίαν ὅλην ἡμέραν ἐν τῇ συλήσει τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Μεταξὺ δὲ τῶν φυγάδων ἦσαν καὶ αἱ Ἑστιάδες, συναποκομίζουσαι τὸ ἱερὸν πῦρ. Ἰδὼν δὲ αὐτὰς πεζῇ κατερχομένας ἀπὸ τῆς κατωφεροῦς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνόδου πατρίκιός τις, ὁ Λεύκιος Ἀλβίνιος, παρεχώρησεν εἰς αὐτὰς τὰς ἰδίας ἁμάξας, ἐφ' ὧν ἀπῆγε τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, ὅπως ἡ φυγὴ αὐτῶν τελεσθῇ ταχυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα. Οἱ μόνοι δὲ μεί-

δας (dies atri) τὰς ἑπομένας εἰς τὰς καλάνδας, τὰς νόννας καὶ τὰς εἰδούς, διὸ καὶ ἀπηγορεύετο ἡ κατά τινα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων συγκρότησις μάχης ἢ σύγκλησις ἐκκλησίας. Τὸ δ' ἔτος καθ' ὃ συνεκροτήθη ἡ παρὰ τὸν Ἀλλίαν ποταμὸν μάχη εἶνε κατὰ μὲν τὴν κοινὴν ῥωμαϊκὴν παράδοσιν τὸ 390 π. Χ. (18 Ἰουλίου), κατὰ δὲ τὴν ἐπηνωρθωμένην χρονολογίαν τὸ 388 π. Χ. (16 Ἰουλίου).

ναντες ἐν τῇ πόλει ἦσαν στῖφός τι θαρραλέων ἀνδρῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Καπιτωλίου καὶ ὀγδοήκοντα γηραιοὶ πατρίκιοι, καθιερώσαντες ἑαυτοὺς εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν ἁμαρτιῶν τῆς Ῥώμης. Καλέσαντες δὲ τὸν μέγαν ἀρχιερέα Μάρκον Φάβιον νἀπαγγείλῃ τὴν κατὰ τύπους κατευχὴν τῆς ἑαυτῶν θυσίας, ἐκαθέσθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων αὐτῶν δίφρων, ἀναμένοντες, ὅπως οἱ βάρβαροι ἐλθόντες φονεύσωσιν αὐτούς. Οὐδ' ἀνέμειναν μακρόν. Οἱ Γαλάται, ἀφ' οὗ ἔμειναν ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐστρατοπεδευμένοι παρὰ τὸν Ἀνίητα ἐκ φόβου ἐνέδρας τινός, τὴν τρίτην μετὰ τὴν μάχην ἡμέραν εἰςῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τῆς Κολλίνης πύλης. Φθάσαντες δ' εἰς τὴν ἀγορὰν ἐν μέσῳ τῆς νεκρικῆς σιγῆς τῆς ἐρήμου πόλεως, εἶδον τοὺς ὀγδοήκοντα πρεσβύτας μεγαλοπρεπῶς καθιδρυμένους ἐπὶ τῶν ἐξ ἐλέφαντος δίφρων. Ἀκίνητοι δ' ἔμειναν ὥραν τινὰ προςβλέποντες αὐτοὺς καὶ ἐξαποροῦντες ἂν ἦσαν ἄνθρωποι ἢ ἀγάλματα, ὅτε εἷς τῶν Γαλατῶν, πλησιάσας πρὸς τὸν Μάρκον Παπίριον, ὅπως ἅψηται τοῦ καταλεύκου αὐτοῦ γενείου, ἐπλήγη ὑπὸ τοῦ γέροντος διὰ τῆς ἐλεφαντίνης ῥάβδου, ἣν ἐκράτει ἐν τῇ χειρί. Ἐπὶ τούτῳ δὲ τὰ βαρβαρικὰ στίφη ὥρμησαν ἐπὶ τοὺς ἀτυχεῖς πρεσβύτας καὶ κατέσφαξαν αὐτοὺς πάντας.

Καὶ εἶνε μὲν ἡ εἰκὼν αὕτη ἀξία θαυμασμοῦ ὡς ἔργον τέχνης, ἀλλ' ἤθελεν ὅμως ἀπατηθῇ ὁ ζητῶν ἐν αὐτῇ γεγονότα ἱστορικῶς ἀξιόπιστα. Ἀληθῶς δ' ἐν ταύτῃ εὕρηνται συνεζευγμένοι οἱ μῦθοι καὶ οἱ θρῦλοι, ὅπως ἐπισκιάσωσι τὸ ἀληθὲς ἢ ἀποκρύψωσιν αὐτό. Καὶ ἀρχαία τις μὲν θρησκευτικὴ τελετή, τελουμένη καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν Ῥώμῃ, ἐν ᾗ παρουσιάζοντο κύων ἐσταυρωμένος καὶ χὴν ἐν φορείῳ πομπευόμενος[1], ἤρκεσε νὰ προκαλέσῃ τὸν θρῦλον περὶ τῶν χηνῶν τοῦ Καπιτωλίου τῶν σωζόντων διὰ τῆς κραυγῆς αὐτῶν τὴν ἱερὰν ἄκραν[2]. Ὁμοίως δ' ἐξ ὑπερβαλλούσης καυχήσεως

[1] **Πλινίου** Hist. nat. XXIX, 14.—**Σερβίου** εἰς Αἰνειάδα VIII, 652. Ἴδ. καὶ Preller Römische Mythologie σ. 253.—Schwegler ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 259.

[2] Ὁ θρῦλος οὗτος εἰςήχθη κατόπιν ἀπὸ σκοποῦ εἰς τὴν διήγησιν περὶ τῆς ἀποπείρας τῶν Γαλατῶν πρὸς ἀνάβασιν ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον, τῆς ἀποτυχούσης ἕνεκα τῆς ἐπαγρυπνήσεως τοῦ Μάρκου Μανλίου. Ταῦτα δὲ λέγοντες, δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν τὸν ἡμέτερον σκεπτικισμὸν μέχρι τῆς διαψεύσεως τοῦ γεγονότος τῆς ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον ἐφόδου τῶν Γαλατῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ θεωροῦμεν τὰ κατ' αὐτὴν ἅπαντα ἀληθῆ πλὴν τοῦ ἐπεισοδίου τῶν χηνῶν. Τοιοῦτον δὲ εἶνε καὶ τὸ γεγονὸς ὅπερ διηγεῖται ὁ Λίβιος. Οἱ Γαλάται, ἰδόντες διὰ τίνος τρόπου ὁ νεαρὸς (impiger juvenis) Πόντιος Κομίνιος, ὁ φέρων τὸ ψήφισμα δι' οὗ ἀνεδεικνύετο δικτάτωρ ὁ Κάμιλλος, ἠδυνήθη νἀναβῇ τὸν βράχον, ἀπεπειράθησαν νύκτωρ νἀναρριχηθῶσι καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς δυσαναβάτου ὁδοῦ καὶ νὰ καταλάβωσι τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ Καπιτωλίου, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπ' αὐτῶν.

Οἱ Γαλάται καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πατρίκιοι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ῥώμης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

προῆλθεν ὁ ἄλλος ἐκεῖνος λόγος ὁ περὶ τοῦ Καμίλλου, ἀνταποδίδοντος μὲν εἰς τὸν Βρέννον τὴν βαρεῖάν του ἐκείνην φράσιν, τὸ πολυθρύλητον *οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις (Vae victis)*, ἀφαρπάζοντος δ' ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ νικητοῦ τὸν χρυσὸν τὸν ἀποτελοῦντα τὰ λύτρα τοῦ Καπιτωλίου. Ὁ Πολύβιος, ὅςτις ἔγραψεν ἕνα αἰῶνα καὶ ἥμισυν πρὸ τοῦ Λιβίου, οὐ μόνον οὐδὲν γνωρίζει περὶ τῆς φερομένης ἐκδικήσεως τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐκνικήσεως τοῦ Βρέννου παρ' αὐτῶν, οὐδὲ περὶ ἀποδόσεως τοῦ χρυσοῦ ἐπιτευχθείσης παρὰ τοῦ Καμίλλου, ἀλλὰ καὶ λέγει μάλιστα ῥητῶς, ὅτι οἱ Γαλάται ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα σῶοι μετὰ τῆς λείας αὐτῶν[1].

Λυσιτελεστέρα δὲ τῆς ἐξετάσεως τῶν λεπτομερειῶν τούτων εἶνε ἡ ἔρευνα περὶ τῶν ἐπακολούθων τῶν ἀπορρευσάντων ἐκ τῆς πυρπολήσεως τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. Καὶ δὴ πλὴν τῶν ἠθικῶν ἀπωλειῶν, οἷα ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρχείων καὶ ἄλλων παντοειδῶν ἱστορικῶν μνημείων, ἡ Ῥώμη ὑπέστη δυςυπολογίστους ζημίας πολιτικὰς καὶ οἰκονομικάς, ἐξ ὧν μόλις μετὰ ἥμισυν αἰῶνα ἀνέκυψεν. Ἡ πρόθεσις τῆς πληθύος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ῥώμην καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῆς καὶ μεταφέρῃ τὰ πολιτικὰ αὐτῆς δίκαια εἰς τοὺς Οὐηίους ἀποδεικνύει τὸν βαθμὸν τοῦ ἀπελπισμοῦ, εἰς ὃν εἶχε φθάσει ἡ δημοτικὴ τάξις τῶν Ῥωμαίων. Ἡ δ' ἐγκατάλειψις τοῦ σχεδίου ἐκείνου μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν ἑνὸς ἀνδρός, τοῦ Καμίλλου, ἐπὶ τοὺς πολίτας ὁλοκλήρου πολιτείας[2]. Καὶ ἡ μὲν ἡγεμονία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τοῦ Λατίου εἶχεν ἀπολεσθῆ, αἱ δὲ κατακτήσεις εἶχον ἀποβληθῆ καὶ ἡ μεγαλαυχία τῶν ὁμόρων εἶχεν αὐξήσει. Τὰ πάντα λοιπὸν ἔπρεπε νἀναδημιουργηθῶ-

[1] **Πολυβίου** II, 22. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ Πολύβιος παριστάνει τοὺς πρέσβεις ἐθνῶν τινων γαλατικῶν παροξύνοντας καὶ πείθοντας τοὺς κατὰ τὰς Ἄλπεις καὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν κατοικοῦντας Γαλάτας νἀναλάβωσι νέαν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους στρατείαν. Ἐν δὲ τῷ ἐπιλόγῳ τῶν πρέσβεων φέρεται, ὅτι οἱ τὸ πρῶτον ἐπὶ τὴν Ῥώμην στρατεύσαντες πρόγονοι τῶν Γαλατῶν ἐκείνων «γενόμενοι δὲ καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἁπάντων ἐγκρατεῖς καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας κυριεύσαντες, τέλος ἐθελοντὶ καὶ μετὰ χάριτος παραδόντες τὴν πόλιν, ἄθραυστοι καὶ ἀσινεῖς, ἔχοντες τὴν ὠφέλειαν, εἰς τὴν οἰκείαν ἐπανῆλθον». Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ αὐτὸς **Πολύβιος** (II, 18) μαρτυρεῖ, ὅτι «γενομένου δ' ἀντισπάσματος, καὶ τῶν Οὐενέτων ἐμβαλόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, τότε μὲν ποιησάμενοι συνθήκας πρὸς Ῥωμαίους καὶ τὴν πόλιν ἀποδόντες, ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν».

[2] Ὡς εἶνε γνωστόν, ὁ μέγας Κάμιλλος ὑπῆρξεν ὁ διὰ θερμοῦ λόγου μεστοῦ φιλοπατρίας πείσας τοὺς Ῥωμαίους πλεβηίους νἀποστῶσι τοῦ σχεδίου αὐτῶν περὶ τῆς ἐν Οὐηίοις ἐγκαθιδρύσεως. Ὁ δὲ **Λίβιος** (IV, 51-54) παρέχει ἡμῖν τὸ κείμενον τούτου τοῦ λόγου. Καὶ δὲν εἶνε μὲν ὁ παρὰ Λιβίῳ λόγος αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Καμίλλου ἐκφωνηθείς, ἀλλ' ὅμως ὁ Κάμιλλος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφωνήσῃ λόγον πειστικώτερον καὶ γλαφυρότερον τοῦ ἀναγραφομένου ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ.

σιν ἐκ θεμελίων, ἀρχῆς γινομένης ἀπ' αὐτῶν τῶν οἰκοδομῶν τῆς πόλεως. Ἡ δ' ἐπιτέλεσις τούτων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλεως, ἡ κατάπαυσις τῶν προκλήσεων τῶν γειτόνων, ἡ ἐκ νέου καθυπόταξις τοῦ Λατίου εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἡγεμονίαν, ἡ ἐπανάληψις τῶν κατακτήσεων, καὶ δὴ ἡ συντέλεσις πάντων τούτων ἐντὸς ἡμίσεος μόνον αἰῶνος περιβάλλουσι τὴν Ῥώμην διὰ τιμῆς πολὺ ἀνωτέρας ἐκείνης, ἣν ἤθελον παράσχει εἰς αὐτὴν αἱ φερόμεναι νῖκαι τοῦ Καμίλλου καὶ ἡ ἀνάκτησις τῶν χρημάτων τῶν δοθέντων ὡς λύτρων τοῦ Καπιτωλίου.

Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ οἱ πατρίκιοι ἀπεπειράθησαν, ὡς εἰκός, νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν οἰκονομικῶν στενοχωριῶν τῶν πλεβηίων, ὅπως ἀνορθώσωσι τὴν ὀλιγαρχίαν. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἔγεινεν ἀπ' ἐναντίας αἰτία τῆς ἐπισπεύσεως τῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων διὰ τῆς ἀντιδράσεως ἣν προεκάλεσεν. Ἀληθῶς μεταξὺ τῆς πυρπολήσεως τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων παρῆλθον μόνον εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη (390-366 π. Χ.).

Τὰ δὲ διδάγματα ἅτινα ἐπορίσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ἀλλίαν μάχης ἐπήνεγκον μεταρρύθμισιν τῆς πολεμικῆς αὐτῶν τέχνης, ἥτις καὶ συνετελέσθη ὑπὸ τοῦ Καμίλλου. Οὗτος εἶχεν ἤδη πρότερον γείνει εἰσηγητὴς πρώτης τινὸς μεταρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν κατὰ τὸν χρόνον τῆς τιμητείας αὐτοῦ (403 π. Χ.), εἰσαγαγὼν εἰς τὴν στρατιὰν ἐκείνους τῶν ἀπόρων ὅσοι εἶχον τίμημα ἀνώτερον ὀκτακοσίων λιτριαίων ἀσσαρίων. Καὶ τῆς μὲν παλαιοτέρας μεταρρυθμίσεως ἐκείνης σκοπὸς ἦτο ἡ αὔξησις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς πολιτείας ἕνεκα τῶν προβλεπομένων μεγάλων πολέμων, οὓς αὕτη ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἀναλάβῃ πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς κατόπιν τῆς κατακτήσεως τῶν Οὐηίων [1]. Ἡ δὲ νέα μεταρρύθμισις συνίστατο εἰς τὴν λεγομένην τριπλῆν παράταξιν *(acies triplex)*, ἀποτελουμένην ἐκ τριῶν στοίχων, ὧν οἱ ὕστεροι ἐχρησίμευον ὡς ἐφεδρεία τῶν προτέρων. Διετήρησαν δ' οἱ στοῖχοι οὗτοι τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα *ἀστάτων (hastati)* ἤτοι δορυφόρων, *πριγκίπων (principes)* καὶ *τριαρίων (triarii)*. Ἦσαν δὲ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τεταγμένοι, ὥστε, ὅταν οἱ ἄστατοι δὲν ἐξήρχοντο νικηταὶ ἐκ τῆς μάχης, μετέβαινον καὶ κατελάμβανον τὸ διάστημα τῆς παρατάξεως τοῦ στοίχου τῶν πριγκίπων, καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὸ

[1] Ὁ Herzog (Die Bürgerzahlen im römischen Census vom J. d. St. 415 bis zum Jahr 649 ἐν ταῖς Comment. philologae τοῦ 1877) ἐπειράθη νἀποδείξῃ, ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἀπόρων εἰς τοὺς λεγεῶνας ἐπῆλθε τῷ 203 π. Χ. Ἀλλὰ δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων ἀπέδειξεν ἀπ' ἐναντίας ὁ Lange (Römische Alterthümer. Τόμ. Β' σ. 24), ὅτι ἡ μεταρρύθμισις ἐκείνη ἔγεινεν ὑπὸ τοῦ Καμίλλου κατὰ τὴν τιμητείαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον ἀναρρίχησις τῶν Γαλατῶν.

πεδίον τῆς μάχης μετ' ἐκείνων. Ἂν δὲ καὶ ἡ δευτέρα σύγκρουσις ἀπετύγχανεν, ἀστᾶτοί τε καὶ πρίγκιπες μετέβαινον καὶ ἡνοῦντο πρὸς τοὺς τριαρίους, ὅπως σύμπαντες ὁμοῦ ἀποδυθῶσιν εἰς τελικὴν μάχην. Ἡ δὲ παράταξις αὕτη, ἥτις ὑπομιμνήσκει τὴν δωρικὴν φάλαγγα, εἶχε τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὑπῆρχον πάντοτε ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης στρατιῶται οὔπω κεκμηκότες. Τοῦ συστήματος δὲ τούτου ποιουμένη χρῆσιν ἡ Ῥώμη ὑπέταξε διὰ τῶν ὅπλων αὐτῆς τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας, καὶ παρεσκεύασε τὴν παγκόσμιον αὐτῆς κυριαρχίαν.

Πρῶτοι δ' ἔλαβον πεῖραν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς νέας τακτικῆς αὐτοὶ οἱ Γαλάται, οἵτινες, παραστάντες καὶ πάλιν εἰς τὸ Λάτιον μετὰ τριάκοντα ἔτη, ἡττήθησαν τὸ πρῶτον (361 π. Χ.). Ὁμοίαν δ' ἔκβασιν ἔσχον καὶ αἱ κατόπιν ἐπανειλημμέναι ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, ἕως, φοβηθέντες ἕνεκα τῶν ἡττῶν εἰς ἃς περιέπεσον, ἀπέστησαν ὁλοσχερῶς πλέον πάσης εἰςβολῆς (351 π. Χ.). Ἡ δὲ παράδοσις ἀνέμιξεν εἰς τὴν περὶ τῶν πολέμων τούτων διήγησιν ἐπεισόδια ποιητικά, συνιστάμενα εἰς μονομαχίας μεταξὺ Ῥωμαίων πατρικίων καὶ βαρβάρων στρατηλατῶν ἐχόντων σῶμα ἀθλητοῦ. Ἀπὸ τῶν ἀγώνων δὲ τούτων ἐλέγοντο λαβόντες οἱ δύο οἶκοι τῶν Μανλίων καὶ τῶν Βαλερίων τὰς τιμητικὰς ἐπωνυμίας *Τορκουᾶτος* [1] καὶ *Κόρβος* [2]. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι τὸ ἀνάπαλιν αἱ θρυλούμεναι διηγήσεις προῆλθον ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ὀνομάτων, ἅτινα ἐφέροντο ἤδη πρότερον ὑπὸ τῶν εἰρημένων οἴκων δι' ἄγνωστον αἰτίαν. Ὁπωσδήποτε δέ, καὶ ἂν πράγματι συνέβησαν αἱ μονομαχίαι περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ἡ παράδοσις, ἀπεδόθη εἰς αὐτὰς ἀναντιρρήτως ὑπερβολικὴ σημασία.

Οι ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΑΥΝΙΤΑΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΙ. — Διὰ τῆς ὁριστικῆς ἀπὸ τοῦ Λατίου ἐκδιώξεως τῶν Γαλατῶν τελευτᾷ ἡ περίοδος τῶν ἀμυντικῶν πολέμων τῆς Ῥώμης, ἄρχονται δὲ πάλιν οἱ κατακτητικοί, οὓς εἶχε διακόψει ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν. Ἀλλὰ μεταβάλλεται ὅμως τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ἀντὶ δὲ τῆς Τυρρηνίας θέατρον τῆς νέας ἐπεκτάσεως τῶν Ῥωμαίων γίνονται αἱ πρὸς νότον χῶραι, ἡ Καμπανία καὶ ἡ Σαυνῖτις. Οὐδὲ θὰ παύσῃ πλέον ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῶν Ῥωμαίων πρὶν ἢ πρῶτον μὲν ἡ Ἰταλία, ἔπειτα δὲ σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν κυριότητα τῆς ἰσχυρᾶς ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

---

[1] **Τορκουᾶτος** λέγεται ἐπικληθεὶς ὁ Τίτος Μάνλιος, ὁ υἱὸς Λευκίου Μανλίου τοῦ Καπιτωλίνου, ἐκ τοῦ χρυσοῦ στρεπτοῦ (torques) Γαλάτου ἡγεμόνος, ὃν ἐφόνευσε τῷ 361 π. Χ.

[2] **Κόρβος** ἤτοι **κόραξ** λέγεται ἐπικληθεὶς ὁ χιλίαρχος Μάρκος Βαλέριος ἀπὸ τοῦ κόρακος, ὅστις ἐπικαθήσας ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ συνετέλεσε διὰ τῶν διαρκῶν αὐτοῦ ἐνοχλήσεων εἰς τὴν ἐν μονομαχίᾳ ἧτταν Γαλάτου ἀντιπάλου.

Ἡ εὐφορία τῶν ἀγρῶν τῆς Καμπανίας εἶχε προσελκύσει εἰς τὴν χώραν ταύτην πολλοὺς κατακτητὰς πρὶν ἤδη ἡ Ῥώμη τολμήσῃ νὰ στρέψῃ τὸ ἄπληστον αὐτῆς βλέμμα πέραν τοῦ ποταμοῦ Λίριος, τοῦ σήμερον καλουμένου Garigliano. Ἡ δὲ κατὰ παράδοσιν ἱστορία ἀπαριθμεῖ τοὺς λαοὺς τοὺς διαμιλληθέντας περὶ τῆς κατοχῆς τῆς εὐλογημένης ἐκείνης χώρας. Οἱ Ὄσκοι, οἱ Αὔσονες, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τυρρηνοὶ ἀνταγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους, ἕως καθυποτάσσει πάντας ἡ Ῥώμη.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ οἱ Ῥωμαῖοι ἀναμιχθῶσιν εἰς τοὺς κατακτητικοὺς ἐκείνους πολέμους, εἷς τῶν ἐν Καμπανίᾳ ἀνταγωνιζομένων πρὸς ἀλλήλους λαῶν, ὁ τυρρηνικός, εἶχεν ἤδη ἐκλίπει ἐκ τοῦ μέσου. Τῷ 423 π. Χ. ἡ Καπύη, μητρόπολις τῆς τυρρηνικῆς συμμαχίας τῆς ἐν Καμπανίᾳ, εἶχε γείνει κτῆμα τῶν γειτόνων Σαυνιτῶν, τὴν δὲ τύχην ταύτην τῆς πρωτευούσης ταχύτατα ὑπέστησαν καὶ αἱ ἄλλαι σύμμαχοι πόλεις. Ἀνωτέρω ἀπηριθμήσαμεν τὰς αἰτίας τῆς ταχείας παρακμῆς τῆς τυρρηνικῆς δυνάμεως· ἀλλ᾽ ἐν Καμπανίᾳ εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς λόγους προσετέθησαν καὶ λόγοι ἐσωτερικοὶ ἐπισπεύσαντες τὴν καταστροφήν. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων, τῶν κρατούντων ἀριστοκρατικῶν καὶ τοῦ δήμου, αὐξηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐθνολογικῶν διαφορῶν, διατηρηθεισῶν ζωηρῶν καὶ εὐεξάπτων ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ἀφομοιοῦν ἀδεξιότητος τῶν Τυρρηνῶν, προεκάλεσε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος τὴν πάλην, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς Καμπανίας ἔξωσις τῶν Τυρρηνῶν. Τὸ δὲ παράδειγμα ὑπῆρξε μολυσματικόν. Περιελθούσης ἐν Καπύῃ τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν δῆμον, οὗτος συμπαρέσυρεν ἐπὶ τὰ ἴχνη του τὸν δῆμον τῆς πρωτευούσης τῶν ἐν Καμπανίᾳ ἑλληνίδων πόλεων, τῆς Κύμης, ὅπου ὁμοία ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία τῆς δημοτικῆς φατρίας. Οἱ δ᾽ ἡττηθέντες εὐπατρίδαι μέρος μὲν ὑπεδουλώθησαν, μέρος δ᾽ ἔφυγον εἰς Νεάπολιν, ἧς ἄρχεται ἔκτοτε ἡ ἱστορικὴ σημασία (420 π. Χ.).

Ἀλλὰ δὲν ἐπῆλθον ὅμως ἐν Καμπανίᾳ ὅμοια ἀποτελέσματα ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ἐν αὐτῇ δύο συμμαχιῶν, τῆς τυρρηνικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Διὰ μὲν τῆς καταλύσεως τῆς ἀρχῆς τῶν Τυρρηνῶν συνεξέλιπεν ἐκ τῆς χώρας πᾶν ἴχνος τοῦ ἔθνους ἐκείνου, ἀλλ᾽ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων, ἐξηκολούθησε δ᾽ ἐξασκῶν ἐπίδρασιν, ἀφ᾽ ἧς αὐτὴ ἡ Ῥώμη μάτην ἐπειράθη νἀπαλλαγῇ. Τῆς ἐπιδράσεως δὲ ταύτης ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπάνοδος τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐν Καμπανίᾳ. Ὅτε δ᾽ ἐξερράγη ὁ πρῶτος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν πόλεμος, ἡ Καπύη, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀναδειχθῇ πρωτεύουσα ἐν ἁπάσῃ τῇ καμπανικῇ χώρᾳ, διῳκεῖτο καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν, τοῦθ᾽ ὅπερ ἔσχε ῥοπὴν κρίσιμον ἐπὶ τὰ κατόπιν γεγονότα.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰ κατὰ τὸν περιώνυμον ἐκεῖνον πόλεμον, ἐξ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οὗ ἐξηρτήθη ἡ μέλλουσα τῆς Ἰταλίας τύχη, ὀφείλομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν περιγραφὴν τῶν χωρῶν ἃς κατῴκουν οἱ Σαυνῖται καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἰσχυροῦ τούτου ἔθνους.

Ἐπιθεωροῦντες ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου τοὺς πρωτογόνους ἰταλικοὺς λαούς, εἴδομεν, ὅτι οἱ Σαυνῖται συναπετέλουν μετὰ καὶ τῶν κατ' ἐξοχὴν λεγομένων Σαβίνων μέρος τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν σαβελλικῶν ἐθνῶν, ἥτις ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀμιτέρνου, τῆς πρώτης αὐτῆς κοιτίδος, ἐπεξετάθη τέλος κατὰ μῆκος τῶν κεντρικῶν καὶ μεσημβρινῶν Ἀπεννίνων μέχρι τῆς τελευταίας ἐσχατιᾶς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ὁ δὲ πρῶτος ἀπὸ τῆς κοινῆς ῥίζης ἀποσπασθεὶς κλάδος τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξαν οἱ Σαβῖνοι, οὓς ἐν χρόνοις ἀκόμη προϊστορικοῖς εὑρίσκομεν ἤδη προχωρήσαντας πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ῥεάτου, ἀφ' ἧς ἀνεχώρησαν οἱ ἄποικοι οἱ ἐγκαθιδρυθέντες ἐν τῇ Ἑπταλόφῳ. Ἄλλος δέ τις κλάδος ἐτράπη ἐπ' ἀνατολὰς καὶ ἐγκατέστη ἐν τῇ Πικεντίνῃ. Τρίτος δέ τις κλάδος διηυθύνθη πρὸς νότον καὶ ἐγκατῴκησεν ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Φουκίνης λίμνης. Ἀλλὰ τούτων πάντων μόνον ὁ δυσμικὸς κλάδος διετήρησε τὸ πάτριον ὄνομα τῶν *Σαβίνων*, οἱ δ' ἄλλοι ἐκλήθησαν ἄλλως. Καὶ ὁ μὲν ἀνατολικὸς κλάδος διεσπάσθη εἰς πολλὰς ὁμάδας ἰδίων λαῶν, οἵτινες ὠνομάσθησαν *Πικεντῖνοι*, *Μαρρουκῖνοι* (πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀτέρνου) καὶ *Φρεντανοί*. Οἱ δὲ λαοὶ τοῦ κεντρικοῦ κλάδου, ἐγκαθιδρυθέντες ἐν ταῖς κοιλάσι τῆς Φουκίνης λίμνης καὶ τοῦ ἄνω Σάγρου, ἐκλήθησαν *Μαρσοὶ* καὶ *Πελιγνοί*. Ὁ δὲ τέταρτος κλάδος, συνορεύων ἐκ δυσμῶν πρὸς τὴν Καμπανίαν, ἀπεσχίσθη εἰς πολλὰ ἔθνη, ὧν κυριώτατα εἶνε οἱ *Πέντροι*, οἰκήσαντες ἀνὰ τὸ σημερινὸν ὄρος Matese, οἱ *Καυδῖνοι* ἐπὶ τοῦ ὄρους Ταβύρνου καὶ οἱ *Ἱρπῖνοι* ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἱρπίνου. Πάντες δὲ οὗτοι οἱ λαοὶ πλὴν τοῦ εἰδικοῦ δι' ἕκαστον ὀνόματος ἔφερον καὶ ἄλλο κοινὸν εἰς πάντας, τὸ τῶν *Σαυνιτῶν*. *Σαυνῖτις* δ' ἐκαλεῖτο ἡ χώρα ἐκείνη τῆς Ἰταλίας ἣν κατῴκουν.

Ὡς δὲ τὸ Λάτιον, ἡ Καμπανία καὶ ἡ Τυρρηνία, οὕτω καὶ ἡ Σαυνῖτις εἶχε κοινὰ συμμαχικά. Ἀλλ' ἡ σαυνιτικὴ συμμαχία ἐστερεῖτο ἰσχυρᾶς πόλεως χρησιμευούσης μὲν ἀντὶ κέντρου, ἐπιβαλλούσης δ' εἰς τὸ ὅλον ἔθνος πολιτικὸν πρόγραμμα ἑνιαῖον καὶ μόνιμον. Τὰ δ' ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἐλλείψεως ταύτης διευθύνσεως ἑνιαίας ἔγειναν αἰσθητὰ ἐν τῷ πολέμῳ ὃν ἐπεχείρησεν ἡ Σαυνῖτις ἐναντίον τῆς ἰσχυρᾶς Ῥώμης. Εἶχε δ' ἄλλως ἤδη καὶ πρότερον ἐπενεργήσει ἡ ἔλλειψις αὕτη ἑνότητος, καθότι οἱ λαοὶ τῆς φυλῆς ταύτης παρὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ τὸ ὁμοιογενὲς τοῦ χαρακτῆρος, ἅτε στερούμενοι κέντρου ἐθνικοῦ, ἀναγκαίως εἶχον ὑποστῇ τὰς ἐπ' αὐτοὺς ἑτερογενεῖς ἐπιδράσεις τὰς ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν τόπων καὶ τῆς ἐπαφῆς μετ' ἄλλων λαῶν. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι οἱ σαυνιτικοὶ λαοὶ οἱ οἰκήσαντες ἐν χώραις ὁμόροις πρὸς τὴν Καμπανίαν δὲν

ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτοὺς ἐκπρεποῦς καὶ καταθαμβοῦντος πολιτισμοῦ, διὸ καὶ ἀπέβαλον πρῶτοι τὰ ἁπλᾶ ἐκεῖνα ἤθη, ἅτιν' ἀπ' ἐναντίας οἱ κάτοικοι τῶν ὀρεινῶν μερῶν διετήρησαν ἀναλλοίωτα. Οὕτω λοιπὸν, ὅτε ἡ Ῥώμη ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Σαυνιτῶν, ἡ ἐθνικὴ ἑνότης τῶν σαβελλικῶν φύλων ἦτο ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου διεσπασμένη. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ ἄλλοι λαοὶ ἔμειναν ἐπὶ μακρὸν ἀμέτοχοι τῆς μεγάλης πάλης, καὶ τότε μόνον ἀπεφάσισαν νὰ συνεπιληφθῶσι τοῦ ἔργου, ὅτ' ἐπείσθησαν, ὅτι πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Σαυνιτῶν συνεδέοντο τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα καὶ τὸ ἴδιον μέλλον αὐτῶν ὡς ἔθνους ἑνιαίου.

Ἡ δὲ κατὰ παράδοσιν ἱστορία τοῦ πρώτου μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν πολέμου παρουσιάζει τοσαῦτα τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀσυμβίβαστα, ὥστε παρίσταται ἀνάγκη εἰκασιῶν τολμηροτάτων πρὸς εὕρεσιν τῆς κλειδὸς τοῦ περιπλόκου λαβυρίνθου καὶ ἀνακατάταξιν τῶν γεγονότων ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν σειρᾷ [1]. Ἡ Καπύη, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καμπανίας, εὑρίσκεται ἐν πολέμῳ πρὸς τοὺς Σαυνίτας αὐτῆς γείτονας. Δὶς δ' ὑπ' αὐτῶν ἡττηθεῖσα, καλεῖ εἰς βοήθειαν τοὺς Ῥωμαίους. Ἀντιλεγούσης δὲ τῆς συγκλήτου, ὅτι ἡ Ῥώμη ἐδεσμεύετο πρὸς τοὺς Σαυνίτας ὑπὸ προσφάτου συνθήκης περὶ συμμαχίας, οἱ Καπυηνοὶ ποιοῦνται ἐκποδὼν πᾶν τὸ ἐπιπροσθοῦν, κηρύσσοντες τὴν ἑαυτῶν πόλιν ὑπήκοον τῆς Ῥώμης. Ἐκδιωχθέντων δὲ τῶν Σαυνιτῶν ἐκ τῆς Καμπανίας, ἐκρήγνυται στάσις ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ φρουρᾷ τῆς Καπύης, παρασκευάζεται στρατιωτικὴ συνωμοσία κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς κυβερνήσεως, ἡ Καμπανία ἐγκαταλείπεται εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις, καὶ οἱ Σαυνῖται μένουσιν ἥσυχοι, ὡς εἰ τὰ γεγονότα ταῦτα οὐδαμῶς ἐνδιέφερον αὐτούς.

Εἶνε λοιπὸν προφανῆ τὰ χάσματα τῆς κατὰ παράδοσιν διηγήσεως. Ἡ Καπύη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραιτήσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἂν δὲν ἐξηναγκάζετο εἰς τὸ ἔσχατον τοῦτο διάβημα ὑπὸ λόγων πολὺ σοβαρωτέρων ἢ μόνον ἡ ἄμυνα ἀπὸ τῶν Σαυνιτῶν, οἵτινες ἄλλως ἦσαν ὁμοεθνεῖς αὐτῶν. Οἱ δὲ Σαυνῖται δὲν ἠδύναντο ἀναγκαίως νἀφήσωσι νὰ παρέλθῃ ἄκαρπος ἡ κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκ τῆς ἐν Καπύῃ στρατιωτικῆς στάσεως ἐκραγεῖσα θύελλα, ἂν δὲν ἐκωλύοντο ὑπὸ λόγου ἰσχυροτέρου τῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ συνθήκης, ἧς ἄλλως οὐδ' αὐτὴ ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία εἶνε εὐκρινεῖς.

---

[1] «Ἴσως οὐδὲν τμῆμα τῶν ῥωμαϊκῶν χρονικῶν, λέγει ὁ Mommsen (Röm. Gesch. Τόμ. Α΄ σ. 356, σημ. 1) εἶνε παραμεμορφωμένον χεῖρον τῆς διηγήσεως περὶ τοῦ πρώτου μεταξὺ Σαυνιτῶν καὶ Ῥωμαίων πολέμου, ὁποία εὑρίσκεται ἢ εὑρίσκετο παρὰ τῷ Λιβίῳ, τῷ Διονυσίῳ ἢ τῷ Ἀππιανῷ».

Ἐνταῦθα κρύπτεται προφανῶς ἀνταγωνισμὸς τῶν πολιτικῶν φατριῶν, οὗ ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ δρᾶσις διέλαθε τοὺς χρονογράφους, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ παρατηρήσωσι τὸ ἐντεῦθεν προερχόμενον μέγα κενὸν οἱ ἱστορικοί, εἰς οὓς οἱ χρονογράφοι ἐχρησίμευσαν ὡς πηγαί. Οἱ Σαυνῖται οἱ προςβάλλοντες τοὺς Σιδικίνους τοῦ Τεάνου εἶνε ἀντιπρόσωποι τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ Τεανῖται καὶ οἱ Καπυηνοί, ὧν τὴν βοήθειαν ἐζήτησαν οἱ Σιδικῖνοι, κυβερνῶνται ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἡ ἀριστοκρατικὴ δὲ αὕτη φατρία τῆς Καπύης εἶνε ἡ παραδοῦσα τὴν πατρίδα εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅπως μὴ αὕτη ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν Σαυνιτῶν. Ὅτι δὲ ἡ Καπύη ὑπῆρξε θῦμα ἀπεμπολήσεως παρὰ τῆς ἑτέρας τῶν ἐν αὐτῇ φατριῶν πληρέστατα ἀποδεικνύεται ὑπὸ τῶν ὕστερον συμβάντων. Οὕτω δ' ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Σαυνῖτις εὑρέθησαν τὸ πρῶτον ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ἔκτοτε δ' ἤδη ἔγεινε καταφανὴς ἡ ὑπεροχὴ κράτους ενιαῖον ἔχοντος ὀργανισμὸν πρὸς κράτος ὁμόσπονδον. Πρὶν ἢ οἱ Σαυνῖται παρασκευασθῶσι νἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν νέων πολεμίων, δύο ὑπατικαὶ τῶν Ῥωμαίων στρατιαὶ εἶχον ἤδη εἰςελάσει εἰς τὴν Καμπανίαν. Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα αὐτῶν, ἧς ἡγεῖτο ὁ Μάρκος Βαλέριος Κόρβος, εἶχε σπεύσει πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς Καπύης, ἡ δὲ ἄλλη, ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν Αὖλον Κορνήλιον Κόσσον, εἶχε στρατοπεδεύσει ἐν Σατικόλᾳ οὐ μακρὰν τοῦ Οὐολτούρνου, ὅπως ὑποβοηθῇ τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὸν Κόρβον στρατιᾶς. Ἐλευθερωθείσης δὲ τῆς Καπύης, ὁ Βαλέριος προεχώρησεν εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς μάχην μακρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐν ᾗ συνεκλονεῖτο ἤδη ἡ δημοκρατικὴ φατρία. Συνήντησε δὲ ὁ Κόρβος τοὺς Σαυνίτας παρὰ τὸ ὄρος Γαῦρον, μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Κύμης. Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἡ μάχη κρατερὰ ἑκατέρωθεν, ἀλλὰ τέλος νικηταὶ ἀπέβησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἄλλος ὕπατος, μαθὼν τὴν προχώρησιν στρατιᾶς σαυνιτικῆς, ἐγκατέλιπε τὸ παρὰ τὴν Σατικόλαν στρατόπεδον, καὶ εἰςήλασεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Ἀλλ' ἀγνοῶν τὰ κατὰ τοὺς τόπους, εὑρέθη μεταξὺ Σατικόλας καὶ Βενεβέντου ἐγκεκλεισμένος ἐν χαράδρᾳ τινί, ἧς τὰ πέριξ ὑπερκείμενα ὑψώματα ἐφάνησαν ἐξαπίνης κατειλημμένα ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἄνευ δὲ τῆς θαρραλέας ἐνεργείας τοῦ χιλιάρχου Ποπλίου Δεκίου, ὅστις μετὰ τῶν ἀστάτων καὶ τῶν πριγκίπων λεγεῶνός τινος σπεύσας κατέλαβε θέσιν τινὰ ὑπερκειμένην μὲν τῆς τῶν ἐχθρῶν, ἀμεληθεῖσαν δὲ ὑπ' αὐτῶν, ἡ στρατιὰ τοῦ Κορνηλίου ἤθελε καταστραφῇ. Ἀπόπειρα δέ τις τῶν Σαυνιτῶν, ὅπως ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς περὶ τὸν Δέκιον, ἐπηύξησε τὴν ζημίαν αὐτῶν. Ἐνίκησε δ' αὐτοὺς καὶ πάλιν ὁ Βαλέριος περὶ τὴν Σουέσσουλαν τῆς Σαυνίτιδος. Ἂν δὲ ἠθέλομεν πιστεύσει τὸν Λίβιον [1], μεταξὺ τῶν λαφύρων τῆς νίκης ἦσαν τεσ-

[1] **Λιβίου** VII, 37.

σαρακοντακισχίλιαι ἀσπίδες καὶ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα σημαῖαι. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα εἶνε συνήθεις ὑπερβολαί, αἵτινες, μὴ δυνάμεναι νὰ διαψευσθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀφώνων χρονικῶν τῶν ἡττημένων, θἀποβῶσι σὺν τῇ ἐξακολουθήσει τοῦ πολέμου συχνότεραι καὶ ἀναιδέστεραι.

Οὕτως ἔληγεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ 343 π. Χ., ἡ πρώτη τοῦ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν πολέμου. Ἤδη δ' ἐπέρχεται ἀπρόοπτος ἀνακωχή. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τοὺς Ῥωμαίους γνωρίζομεν τοὺς λόγους αὐτῆς. Ἡ ἐπιστράτευσις τῶν Λατίνων, οἵτινες, ἐγκαταλιπόντες τοὺς Ῥωμαίους, πολεμοῦσι πρὸς ἴδιον ἑαυτῶν ὄφελος καὶ εἰσελαύνουσιν εἰς τὰς γαίας τῶν Πελιγνῶν, ὅπως λάβωσιν ἀφορμὴν νὰ διαρρήξωσι τὰς πρὸς τὴν Ῥώμην φιλικὰς αὐτῶν σχέσεις, καὶ ἡ στρατιωτικὴ στάσις ἡ ἐξεγερθεῖσα κατὰ τὸν ἐπόμενον χειμῶνα, τὰ δύο ταῦτα αἴτια ἀπέστρεψαν τὴν προσοχὴν τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Σαυνίτας. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοὺς Σαυνίτας ἡ αἰτία τῆς ἀπροόπτου ἀναστολῆς τοῦ πολέμου μόνον δι' εἰκασιῶν δύναται νὰ εὑρεθῇ, διὸ καὶ ἡ παράδοσις ὑπεκφεύγει τὰ κατ' αὐτήν. Εἶνε δὲ πιστευτόν, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἔχομεν διαπάλην τῶν ἐν ταῖς πόλεσι φατριῶν. Καὶ τοῦ μὲν δήμου τὸ ἀξίωμα, ἅτε ὠθήσαντος εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε μειωθῇ ἕνεκα τῆς ἀτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτοῦ. Τί δ' εὐλογώτερον τῆς ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας ἐπιχειρήσεώς τινος ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς φατρίας ἐκείνης ἥτις εἶχε προκαλέσει τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, καὶ ταῦτα ἐν κράτει συμμαχικῷ, ὅπερ δὲν ἦτο φιλοπόλεμον ἐξ ἔθους, οὔτ' ἐπιθετικὸν ἐξ ἀνάγκης;

Ἡ δὲ στρατιωτικὴ στάσις, ἥτις καλεῖται καταχρηστικῶς *τρίτη ἀποχώρησις τῆς πληθύος*, προῆλθεν ἐκ δύο λόγων συνεχομένων πρὸς ἀλλήλους. Καὶ ὁ μὲν ἕτερος τούτων ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν στρατὸν εἰσαγωγὴ τῶν ἀπόρων, ὁ δὲ ἄλλος εἶνε ὁ ὅλως ἰδιάζων χαρακτὴρ τοῦ τελευταίου πολέμου, ὅστις ὑπῆρξεν ἀμυντικὸς ἐν ταὐτῷ καὶ ἐπιθετικῶς. Ἡ ἐν Καπύῃ στάσις εἶχεν εὐρύνει ἀπροόπτως τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος μέχρι τοῦ Οὐολτούρνου. Ἐπειδὴ δὲ θέατρον τοῦ πολέμου εἶχεν ὑπάρξει ἡ Καμπανία, ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, ὅτι οἱ λεγεῶνες εὑρέθησαν ἐστερημένοι τοῦ κυριωτάτου ἐπάθλου τοῦ ἐπιφυλασσομένου εἰς τὴν νίκην, τῆς λαφυραγωγίας. Τοῦτο δὲ ἠρέθισεν ἰδίως τοὺς ἀπόρους, δι' οὓς ὁ πόλεμος οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἐπάγγελμα κερδοσκοπικόν. Ἐκ δὲ τῆς δυσαρεσκείας αὐτῶν ἐπωφελήθησαν οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Καπύης, ὅπως διενεργήσωσι στάσιν κατὰ τῶν κρατούντων ἀριστοκρατικῶν. Καὶ εἰς μὲν τοὺς στρατιώτας τῶν λεγεώνων ἔμελλε νὰ περιέλθῃ διὰ τῆς στάσεως ταύτης ὁ πλοῦτος τῶν ἀριστοκρατικῶν, εἰς δὲ τὸν δῆμον ἡ ἀρχή. Εἶχε δὲ ἤδη ἐκραγῇ ἡ στάσις αὕτη ἐν Καπύῃ, ὅτ' ἐπῆλθον ἐν Ῥώμῃ αἱ ὑπατικαὶ ἀρχαιρεσίαι. Εὑρισκόμενοι δὲ πρὸ τοιούτου κινδύνου οἱ πατρίκιοι, ἐγκατέλιπον τὴν πολιτικὴν τῆς ἀντιδράσεως, καὶ ἐπέστρεψαν εἰλικρινῶς εἰς τὸν Λικίνιον νόμον. Ὁ πλεβήιος Κόϊντος Μάρκιος Ῥούτιλος

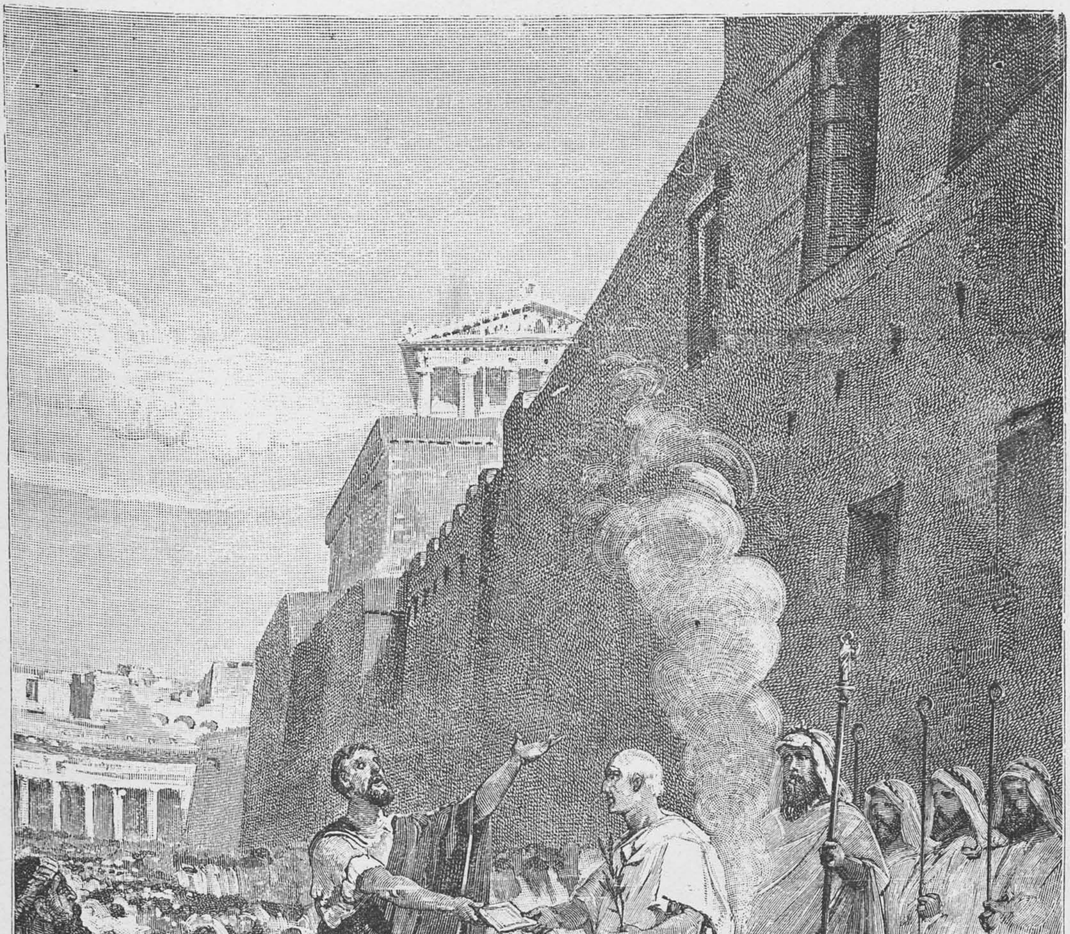

Ἡ ὑπὸ τοῦ Καμίλλου ἀφιέρωσις τοῦ ναοῦ τῆς Ὁμονοίας (σ. 138).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐξελέχθη ὕπατος τὸ τέταρτον. Μὴ συνειδὼς δὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς στάσεως, ἐπίστευσεν, ὅτι ἤρκει πρὸς κατάπαυσιν αὐτῆς ἡ ἄφεσις τῶν ταραχωδεστέρων. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο μετέτρεψε τὴν στάσιν εἰς φανερὰν ἀποστασίαν. Οἱ ἀφεθέντες στρατιῶται συνηθροίσθησαν ἐν Λαυτόλαις (*Lautulae)*, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Οὐόλσκων, καὶ ἐνεστρατοπέδευσαν. Μεγάλα δὲ στίφη ἀπόρων, ἐλθόντα ἐκ Ῥώμης, ἐπηύξησαν τὰς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος κατέφυγε τότε εἰς τὴν ἐκλογὴν δικτάτωρος, τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀνατεθείσης εἰς τὸν Μάρκον Βαλέριον Κόρβον, τὸν νικητὴν τῶν παρὰ τὸν Γαῦρον καὶ τὴν Σουέσσουλαν μαχῶν.

Τὸ δὲ χαρακτηρίζον τὴν στάσιν ταύτην εἶνε ἡ προκαλέσασα αὐτὴν αἰτία. Μέχρις ἐκείνου μὲν τοῦ χρόνου αἱ στάσεις εἶχον προκληθῆ ἐκ τῆς παρανόμου ἀξιώσεως τῶν ὑπάτων, ἀξιούντων νὰ διατηρῶσιν ὑπὸ τὰ ὅπλα τὴν πληθὺν καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς στρατιωτικῆς θητείας. Ἀλλ' ἡ παροῦσα στάσις ὑπεκινήθη ἐξ ἐναντίας διὰ τὴν ἄφεσιν τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν στρατιάν. Καὶ αἱ παραχωρήσεις δ' αἱ ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος γενόμεναι εἰς τοὺς ἀποστάντας ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν φύσιν τῆς στάσεως. Καὶ δὴ ὁ *Βαλέριος στρατιωτικὸς νόμος (lex Valeria militaris)* ὁ τότε ἐκδοθεὶς ὥριζεν, ὅπως μηδενὸς στρατιώτου ἐγγεγραμμένου εἰς τοὺς καταλόγους τὸ ὄνομα διαγράφηται ἐξ αὐτῶν ἄνευ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θελήσεως [1]. Ἀλλὰ νόμος ἐξασφαλίζων τὸν κοινὸν στρατιώτην ἀπὸ ἀφέσεως μὴ ζητηθείσης δὲν εἶνε ἱκανοποίησις παρεχομένη εἰς κοινωνικὴν τάξιν μὴ ἀνεχομένην τὴν κατωτέραν αὐτῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκπλήρωσις ἀπαιτήσεως γενομένης παρ' ἐκείνων, οἵτινες τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐθεώρουν ὡς πηγὴν κέρδους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄποροι οὗτοι εἶνε καὶ αὐτοὶ πολῖται, καὶ ἀποτελοῦσι μέρος τῆς πληθύος, ἥτις ἔχει λόγον νὰ παραπονῆται κατὰ τῶν πατρικίων ἐπὶ παραβάσει τοῦ Λικινίου νόμου, διὰ ταῦτα πλὴν τοῦ νόμου τοῦ φροντίζοντος περὶ τῆς τύχης τῶν κοινῶν στρατιωτῶν βλέπομεν ἀναφαινόμενον καὶ ἄλλον, οὗ εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ δικτάτωρ Μάρκος Βαλέριος, δι' οὗ παρείχετο εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐγγύησις περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ κτηθέντος παρ' αὐτῶν βαθμοῦ [2]· βλέπομεν δ' ἐκδιδομένας πλὴν τῶν στρατιωτικῶν νόμων καὶ διατάξεις οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς [3], ἀποσκοπούσας εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων καὶ πλήρωσιν τῶν πολιτικῶν ἀξιώσεων τῆς τάξεως τῶν πλεβηίων.

---

[1] Ne cujus militis scripti nomem nisi ipso volente deleretur. **Λιβίου** VII, 41.

[2] Ne quis ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. **Λιβίου** ἔνθ' ἄν.

[3] Εἰσηγητὴς οἰκονομικοῦ τινος νόμου ὑπῆρξε τῷ 342 π. Χ. ὁ δήμαρχος Γε-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ στάσις τοῦ 342 π. Χ. ἀπέκτησεν εἰδικὴν σημασίαν πολὺ μᾶλλον διὰ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς ἢ διὰ τὰς διατάξεις δι' ὧν κατηυνάσθη. Ἐξ ἑνὸς μὲν δῆλα δὴ συνεσφίγχθησαν διὰ τῆς στάσεως ταύτης στενότερον οἱ μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ τῶν ἀριστέων τῆς πληθύος δεσμοί, ἤτοι τῶν δύο ὁμάδων τῆς συντηρητικῆς φατρίας, ἕνεκα δὲ τούτου ἔκτοτε θὰ τηρηθῇ εἰλικρινῶς ὁ Λικίνιος νόμος ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ μέρει. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ ἀποστασία ἐκείνη παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς μὲν τοὺς ὁμόρους λαούς, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὰς ἐναντίον τῆς Ῥώμης ἐπιθέσεις αὐτῶν, εἰς δὲ τοὺς Λατίνους ὅπως ἐγείρωσιν ἀξιώσεις ἃς οὐδὲ κἂν ἤθελον φαντασθῇ κατὰ τὸ παρελθόν. Καὶ δὴ αἱ λατινικαὶ πόλεις, ἀναλαβοῦσαι ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν προστασίαν τοὺς Σιδικίνους, οὓς ἡ Ῥώμη εἶχεν ἐγκαταλίπει εἰς τὸ ἔλεος τῶν Σαυνιτῶν, καὶ ὁμολογήσασαι συμμαχίαν μετὰ τῶν Καμπανῶν, παρ' οἷς εἶχεν ἀναλάβει πάλιν τὴν ἀρχὴν ἡ δημοκρατικὴ φατρία, ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἀπήτησαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξίσωσιν μετὰ τῶν Ῥωμαίων, ἴδιον ὕπατον καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ἑδρῶν τῆς συγκλήτου. Ἡ δὲ βιαιότης μεθ' ἧς ἀπεκρούσθη ἡ ἀξίωσις ἐκείνη τῶν Λατίνων καὶ ὁ βίαιος θάνατος τοῦ πρεσβευτοῦ αὐτῶν Λευκίου Ἀννίου, ἐπελθὼν συνῳδὰ τῇ παραδόσει κατὰ τρόπον παράδοξον, μαρτυροῦσι τήν τε ῥωμαϊκὴν ὑπεροψίαν καὶ ἔτι πλέον τὴν δύναμιν τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος ὅπερ ἀπέβη ἤδη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις δευτέρα τις θρησκεία.

Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἀπεφασίσθη. Ἀμφότεροι δὲ οἱ ἀντίπαλοι εἶχον πληρεστάτην ἔννοιαν τῆς σοβαρότητος αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν ἐπὶ τὴν ὑπατείαν δύο γενναίους στρατηγούς, τὸν Τίτον Μάνλιον Τορκουᾶτον καὶ τὸν Πόπλιον Δέκιον Μῦν, αἱ δὲ λατινικαὶ πόλεις συνήθροισαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς μεγίστας αὐτῶν δυνάμεις. Ἀλλ' ὑπῆρξαν ὅμως λίαν εὐτυχεῖς οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι τοῦ πολέμου τούτου δὲν μετέσχον οὔτε οἱ Οὐόλσκοι, οὔτε οἱ Αἴκουοι, καὶ ταῦτα διότι ἐκεῖνοι μέν, ἡττηθέντες ἐν Σατρίκῳ τοῦ Λατίου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Πλαυτίου, δὲν εὗρον καιρὸν καὶ τρόπον νὰ δράξωσι τὴν εὐνοϊκὴν ἐκείνην περίστασιν, ὅπως ἐπιχειρήσωσιν ἀντεκδίκησιν, οὗτοι δὲ διότι ἔμειναν ἄπρακτοι ὡς καὶ οἱ Οὐόλσκοι, κυρίως ἕνεκα τῆς βραχυτάτης διαρκείας τοῦ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Λατίνων πολέμου. Ἀληθῶς δ' ὡς ἐν τῷ πρώτῳ σαυνιτικῷ πολέμῳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ κατὰ τῶν Λατίνων ἤρκεσε μία ἐκστρατεία ὅπως κριθῇ ἡ τύχη τῶν

νούκιος. Τοῦ νόμου δὲ τούτου τὸ περιεχόμενον διατυπόνει λακωνικώτατα ὁ **Λίβιος** διὰ τῶν ἑξῆς· ne foenerare liceret (ἀπαγορεύεται τὸ τοκίζειν). Ἀλλ' εἶνε προφανές, ὅτι ὁ Γενούκιος νόμος ἔπλησσε μᾶλλον τὴν τοκογλυφίαν ἢ τὸ τοκίζειν καθ' ἑαυτό. Περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν δογμάτων τοῦ δήμου τῶν ἐν ἔτει 342 π. Χ. ψηφισθέντων ἔγεινεν ἤδη λόγος ἀνωτέρω.

ὅπλων (340 π. Χ.). Οἱ σύμμαχοι εἶχον στρατοπεδεύσει ἐν τῇ περὶ τὸ ὄρος Βεσούβιον χώρᾳ, ἐλπίζοντες, ὅτι ἔμελλον οὕτω νὰ ἐξαναγκάσωσι τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἐπιτεθῶσι κατ᾿ αὐτῶν τρεπόμενοι τὴν ἑτέραν τῶν ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Καμπανίαν κατ᾿ εὐθεῖαν ἀγουσῶν ὁδῶν. Ἀλλὰ τούτων ἡ μὲν ἦγε διὰ μέσης τῆς χώρας τῶν Οὐόλσκων, ἡ δὲ διὰ τῆς τῶν Αὐρούγκων, ἀμφότεραι δῆλα δὴ διὰ χωρῶν ἐχθρικῶν. Ἀλλ᾿ ἡ σύνεσις τῶν ὑπάτων ἀπέδειξε ψευδόμενον τὸν ἐπίβουλον ὑπολογισμὸν τῶν Λατίνων. Ἀντὶ δῆλα δὴ νὰ διαβῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν Καμπανίαν τὸν Λῖριν ἢ κατὰ τὰ ἄνω τοῦ ποταμοῦ ἢ πλησίον τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ, ἀνῆλθον πρὸς τὰς πηγὰς αὐτοῦ, καὶ διέβησαν διὰ τῶν χωρῶν τῶν Μαρσῶν καὶ Πελιγνῶν, οἵτινες, μείναντες ἀμέτοχοι τοῦ σαυνιτικοῦ πολέμου, δὲν ἔτρεφον ἐχθρικὰς διαθέσεις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Οὕτω δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ στρατιὰ ἠδυνήθη, χωρὶς νὰ προσκρούσῃ κατά τινος ἐχθροῦ, νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς τοὺς Λατίνους κατ᾿ αὐτὸ τὸ ὑπ᾿ ἐκείνων ἐκλελεγμένον πεδίον τοῦ πολέμου. Δύο δὲ γεγονότα, ὧν τὸ μὲν προηγήθη τῆς μάχης, τὸ δὲ ἠκολούθησε μετ᾿ αὐτήν, ἐξηγοῦσι τοὺς λόγους τῆς ὑπεροχῆς τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων ἐπὶ τῶν τῶν πολεμίων.

Οἱ ὕπατοι, φοβούμενοι μὴ ἡ ἀρχαία φιλικὴ ἐπικοινωνία τοῦ λατινικοῦ καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ προκαλέσῃ σχέσεις συμπαθείας μεταξὺ τῶν δύο πολεμίων στρατιῶν, εἶχον ἐκδώσει διαταγὰς αὐστηροτάτας. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος τῆς στρατιᾶς ἀποδοχῆς μονομαχικῶν ἀγώνων. Ἀλλ᾿ ὁ υἱὸς τοῦ ὑπάτου Μανλίου παρέβη τὴν ἀπαγόρευσιν ἐκείνην. Ἀποσταλεὶς μετὰ σώματος ἱππέων ὅπως κατοπτεύσῃ τὰς κινήσεις τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν πρόκλησιν ἱππέως Τουσκουλανοῦ, καὶ κατέρριψεν αὐτὸν νεκρὸν πρὸ τῶν ποδῶν του· ἀλλ᾿ ἐπιστρέψας εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐπλήρωσε διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς τἀντίποινα τῆς παρακοῆς αὐτοῦ. Ὁ ἀνοικτίρμων πατὴρ ἐκήρυξεν εἰς τὴν στρατιάν, ὅτι μεταξὺ τοῦ πατρικοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος δὲν ὑπῆρχεν ἐκλογή, καὶ διέταξε τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ υἱοῦ, ἀφ᾿ οὗ πρῶτον ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ στεφάνου, οὗ εἶχε καταστῇ ἄξιος. Καὶ ἐπέσυρε μὲν καθ᾿ ἑαυτοῦ ὁ Μάνλιος διὰ τῆς πράξεως ταύτης τὸ κοινὸν μῖσος, ἡ δὲ φράσις *Μανλιανὴ ἡγεμονία (imperia Manliana)* κατέστη παροιμιακὴ καὶ σημαντικὴ φρίκης· ἀλλ᾿ ὅμως κατώρθωσε τὸ σκοπούμενον, καθ᾿ ὅτι ἡ στρατιὰ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὑπακοὴν ἀπεριόριστον, ἡ δὲ νίκη ἔστεψε τὴν ἐπιμονήν του.

Τὸ δὲ ἄλλο γεγονὸς ὑπῆρξεν ἡ θυσία τοῦ Δεκίου Μυός. Οἱ δύο ὕπατοι, πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὴν μάχην, εἶχον τάξει εἰς τοὺς θεούς, ὅτι ἐκεῖνος ἐκ τῶν δύο, οὗ ἡ στρατιὰ ἤθελεν ὀπισθοχωρήσει, ἔμελλε νὰ θυσιασθῇ εἰς τοὺς χθονίους δαίμονας καὶ εἰς τὴν μητέρα Γαῖαν, ὅπως ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ

ἡ νίκη [1]. Ἤδη δὲ ἡ μάχη εἶχεν ἀρχίσει παρὰ τὸν Βεσούβιον κατὰ τὸν ποταμὸν Βέσσεριν, καὶ οἱ ἀστᾶτοι τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος εἶχον ἡττηθῇ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην σύγκρουσιν. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ὥραν ὁ ὕπατος Δέκιος ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν τὸν ποντίφικα Βαλέριον, καλύψας δὲ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς περιπορφύρου τηβέννου, προήνεγκε πανηγυρικῶς τὴν ἱερὰν εὐχὴν, δι' ἧς ἐκάλει τοὺς θεοὺς ὡς μάρτυρας, ὅτι χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς καθιέρονεν εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς καὶ τὴν Γαῖαν ἑαυτὸν, τοὺς ἐχθρικοὺς λεγεῶνας καὶ τοὺς ἐπικούρους τῶν πολεμίων. Ἔπειτα δὲ, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν πολεμικὸν αὐτοῦ ἵππον, εἰςώρμησεν ὡς δαίμων ὀλέθρου εἰς μέσας τὰς τάξεις τῶν πολεμίων. Ἡ δὲ μεγάθυμος αὕτη πρᾶξις ἐπήνεγκεν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Οἱ λεγεῶνες, ἀναθαρρήσαντες ἐκ τοῦ γενναίου παραδείγματος, ἐπανέλαβον τὸν ἀγῶνα μετὰ νέας ζέσεως. Αἱ δὲ τάξεις τῶν πολεμίων, ἃς ἤδη εἶχε συνταράξει ἡ θυσία τοῦ Δεκίου [2], περιῆλθον εἰς τελείαν σύγχυσιν διὰ στρατηγήματός τινος τοῦ ὑπάτου Μανλίου. Οὗτος, περιβαλὼν τὴν ὀπισθοφυλακίαν διὰ τριαρίων, ἤγαγεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης τοὺς ἀληθεῖς τριαρίους, ὅτε ὁ ἐχθρὸς ἦτο ἤδη ἀσθενὴς καὶ ἀνίκανος νἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Τότε δὲ ὁ ἡγεμὼν τῶν Λατίνων Νουμίσιος ἀπεχώρησε μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς πρὸς τὸν κάτω Λῖριν, ἐκεῖθεν δ' ἐκάλεσε πάντας τοὺς δυναμένους φέρειν ὅπλα Λατίνους, ὅπως σπεύσωσιν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ὁ Μάνλιος δὲν ἀφῆκεν εἰς τὴν νέαν στρατιὰν καιρὸν νὰ διοργανωθῇ· προςβαλὼν δ' αὐτὴν κατὰ τὸ Τρίφανον, πρὸς τἀριστερὰ τοῦ Λίριος, ἐνίκησε τοὺς πολεμίους.

Ἡ τύχη τῆς λατινικῆς συμμαχίας εἶχεν ἤδη κριθῇ. Ἐν μὲν τῇ Καμπανίᾳ ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ὑπερισχύσασα ἁπανταχοῦ, καθυποτάσσει τὴν πατρίδα εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν δὲ τῷ Λατίῳ παύει πᾶσα κοινὴ σύμπραξις τῶν πόλεων, ἑκάστη δ' αὐτῶν ἀπομονοῦται, καὶ ἐπιχειρεῖ ὑστάτην

---

[1] Κατὰ τὴν παράδοσιν (**Λιβίου** VIII, 9) οἱ δύο ὕπατοι εἶχον ἴδει ὄναρ, καθ' ὃ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν θεῶν ἐκ μὲν τοῦ ἑτέρου στρατοπέδου ὁ ἡγεμὼν, ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου αὐτὸς ὁ στρατὸς ἦσαν προωρισμένοι εἰς τοὺς χθονίους δαίμονας καὶ εἰς τὴν μητέρα Γαῖαν. Ἔν τινι δὲ βατικανικῷ ἀποσπάσματι **Δίωνος τοῦ Κασσίου** (Ἐκ τῶν πρὸ τοῦ ΛϚ' 35, 6) τὸ ἄγγελμα τοῦτο προέρχεται ἐκ μάντεώς τινος. Καὶ εἶνε μὲν προφανὲς, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη διήγησις σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ ὀλιγώτερον μυθῶδες τὸ γεγονός· ἀλλ' εἶνε ὅμως πιθανὸν, ὅτι καὶ ἡ διήγησις αὕτη εἶνε ἐπ' ἴσης ἀπίθανος ὡς καὶ ἡ κοινὴ παράδοσις καὶ ὅτι ἡ θυσία τοῦ Δεκίου ὑπῆρξεν αὐτόβουλος ἄνευ προγενεστέρας πρὸς τὸν συνύπατον συμφωνίας.

[2] Ὁ **Λίβιος** (VIII, 9, 10) λέγει· aliquanto augustior humano visu, sicut coelo missus piaculum omnis deorum irae, qui pestem ab suis aversam in hostes ferret.

τινὰ ἀντίστασιν ἢ παραδίδεται, καθ' ὅσον ἐπικρατοῦσιν ἐν αὐτῇ οἱ δημοκρατικοὶ ἢ οἱ ἀριστοκρατικοί. Ἡ δ' ἀποθάρρυνσις τοῦ λατινικοῦ λαοῦ ὑπῆρξεν οὕτω μεγάλη καὶ γενική, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ οὐδὲ κἂν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν, αἵτινες ἐνέβαλον εἰς ἀνωμαλίαν τὴν Ῥώμην τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὅπως ἀποπειραθῇ μετὰ δυνάμεων ἑνιαίων τελευταίαν τινὰ ἀνόρθωσιν. Καὶ ὅτε, τῷ 337 π. Χ., οἱ ὕπατοι Λεύκιος Φούριος Κάμιλλος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου δικτάτωρος, καὶ Γάϊος Μαίνιος εἰσήλασαν εἰς τὸ Λάτιον, ὀλίγας μόνον ἀπομεμονωμένας ἀπ' ἀλλήλων πόλεις εὗρον ἑτοίμους πρὸς καθυπόταξιν, οὐχὶ δὲ λαὸν ὅλον πρόθυμον πρὸς πόλεμον. Ἤρκεσαν δὲ δύο τοπικαὶ μάχαι, ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν τῶν Ἀστύρων καὶ ἡ ἐν Πέδᾳ, ὅπως κατασταλῇ πᾶσα ἀντίστασις. Ἡ βίβλος τῆς ἱστορίας τοῦ Λατίου εἶχε κλεισθῇ.

Νῦν δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἐκαλεῖτο τὸ πρῶτον εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ ὀργανωτικοῦ αὐτῆς πνεύματος ἐν μεγάλαις διαστάσεσιν. Εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχον προσαρτηθῇ δύο εὐρεῖαι χῶραι, ἐπεβάλλετο δὲ νὰ ὀργανωθῶσιν αὗται κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ συντήρησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων νὰ παρουσιάζηται ὡς ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ συμφέρον τῶν νέων ὑπηκόων μᾶλλον ἢ ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἀρχαίας τάξεως. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία τάξις εἶχε βάσιν τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν· ἐν δὲ τῇ νέᾳ τὸ γενικὸν συμφέρον ἐξηφανίσθη ὑποχωροῦν εἰς συμφέροντα μερικά. Διὰ ταῦτα τὴν μὲν ἰσότητα ἀντικατέστησαν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ διαφοραὶ τῶν πόλεων ἀπ' ἀλλήλων, τὴν δὲ παλαιὰν ἀδελφοσύνην αἱ ἀντιθέσεις αἵτινες κατέστησαν τὰς πόλεις ἀσυνείδητον καὶ τελεσφόρον ὄργανον πρὸς συντήρησιν τῆς δουλείας αὐτῶν. Αἱ πόλεις, ἀποξενούμεναι πρὸς ἀλλήλας ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς καταστάσεως αὐτῶν, ἀπέβησαν ἀνίσχυροι εἰς συνένωσιν πρὸς ἀλλήλας χάριν ἀποτινάξεως ζυγοῦ, ὃν ἕκαστοι διαφόρως ᾐσθάνοντο. Ἂν δὲ ὑπῆρξε δυνατὴ σύμπραξίς τις, συνίστατο αὕτη μόνον εἰς τὴν ἅμιλλαν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τῆς κυριάρχου πολιτείας ἢ πρὸς συντήρησιν τῶν παραχωρηθέντων εἰς αὐτοὺς προνομίων ἢ πρὸς συντέλεσιν αὐτῶν. Οὕτω δὲ τὸ πολιτικὸν σύνθημα *διαίρει καὶ ἄρχε (divide et impera)*, ὅπερ ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου γίνεται ἀξίωμα τῆς πολιτείας, παρεῖχεν ἐν Λατίῳ τοὺς πρώτους αὐτοῦ καρπούς, ἀπ' αὐτοῦ δὲ θὰ ἐκπηγάσῃ ὡς λογικὴ καὶ ἀναγκαία συνέπεια ἡ ἀρχὴ ἡ ἐκφρασθεῖσα διὰ τοῦ πολυθρυλήτου ἐκείνου λογίου τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τοὺς συμμάχους καὶ ὑπηκόους τὴν φιλόφρονα τήρησιν τοῦ μεγαλείου τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου *(majestatem populi Romani comiter observare)*, τοῦθ' ὅπερ θὰ καταστῇ ὁ γενικὸς κανὼν τῆς πρὸς τὰ ἡττημένα ἔθνη πολιτείας.

Ἐν δὲ τῇ νέᾳ διατάξει τῶν κατὰ τὸ Λάτιον διακρίνονται δύο τινά. Καὶ τὸ μὲν ἕτερον αὐτῶν ἔχει χαρακτῆρα γενικὸν καὶ εἶνε διάταξις ἀπα-

γορευτική. Ὁ δὲ Λίβιος διαγράφει τὰ κατ' αὐτὴν διὰ τοῦ ἑξῆς λακωνικοῦ ἅμα καὶ ἐμφαντικοῦ χωρίου· *ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς λατινικοὺς λαοὺς τὰς ἐπιγαμίας, τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὰς ἐν ἀλλήλοις συνόδους*[1]. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν τὸ ἑξῆς μεταξὺ τῶν Λατίνων πολιτικὴ σύμπραξις οὔτε κοινωνικὴ σχέσις οὐδ' ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, ἄρα ἐξέλιπε μεταξὺ τῶν λατινικῶν πόλεων πᾶς ἠθικὸς καὶ ὑλικὸς σύνδεσμος. Ἡ δὲ ἄλλη διάταξις ἔχει χαρακτῆρα εἰδικὸν καὶ σκοπὸν θετικόν, καθ' ὅτι καθορίζει τὸ μέτρον τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τῶν πόλεων ἑκάστων. Καὶ εἴς τινας μὲν αὐτῶν ἡ Ῥώμη παρεχώρησεν ὡς ἔπαθλον τῆς προθύμου αὐτῶν ὑποταγῆς δικαιώματα πολιτικὰ μετὰ ψήφου *(civitas cum suffragio)*, ἤτοι, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τὸ ἐνεργὸν δικαίωμα τοῦ πολίτου. Τοιοῦτον δὲ δικαίωμα παρεχωρήθη εἰς τὸ Τούσκουλον *(Tusculum)*, τὸ Λανούβιον, τὴν Ἀρικίαν καὶ τὸ Νώμεντον. Ἐξαιρετικὴ δ' ὑπῆρξεν ἡ θέσις τοῦ Λαυρέντου, τῶν Ῥωμαίων ἀναγνωρισάντων ἕνεκα τῆς ἐμμόνου πίστεως τῶν Λαυρεντίνων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πόλεως καὶ ὁμολογησάντων μετ' αὐτῆς συνθήκην ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις.

Ἄλλαι δὲ πόλεις ἔλαβον πολιτείαν ἄνευ ψήφου *(civitas sine suffragio)*, ἤτοι ἐστερήθησαν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Εἰς τοιαύτην δὲ θέσιν μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ δουλείας περιῆλθον αἱ Οὐέλιτραι, εἰς ἃς ἐπεβλήθη καὶ ἡ πέραν τοῦ Τιβέρεως ἐκδίωξις τῆς τάξεως τῶν συγκλητικῶν καὶ ἡ κατεδάφισις τῶν τειχῶν αὐτῶν, πρὸς δὲ τούτοις τὸ Λαβίνιον, οἱ Φοῦνδοι, αἱ Φορμίαι καὶ αἱ πόλεις τῆς Καμπανίας Κύμη, Σουέσσουλα καὶ Καπύη. Ἀλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει ἐξῃρέθη ἡ τάξις τῶν ἱππέων, εἰς οὓς ἐδόθησαν πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα ὡς βραβεῖον τῆς πίστεως αὐτῶν. Τὰ δὲ Τίβουρα καὶ ἡ Πραίνεστος, πόλεις αἵτινες εἶχον ἐντείνει τὴν ἀντίστασιν εἰς τὰ ἔσχατα, ἀπέβαλον καὶ μέρος τῆς γῆς αὐτῶν.

Ἀλλ' ἡ νέα διάταξις τῶν τοῦ Λατίου ἔδωκε καὶ ἀφορμὴν εἰς τὴν Ῥώμην ὅπως ἀναπτύξῃ τὸ ἀποικιακὸν αὐτῆς σύστημα, συνιστάμενον εἰς τὴν ἀποστολὴν μέρους πολιτῶν ὡς ἀποίκων *(coloni)* εἰς χώραν τινὰ ὑποτεταγμένην εἰς τὴν πολιτείαν καὶ εἰς τὴν κατακληρούχησιν εἰς αὐτοὺς τοῦ τρίτου μέρους τῶν γαιῶν τῶν ἡττημένων. Διπλοῦς δ' ἦτο ὁ σκοπὸς τῶν τοιούτων κληρουχιῶν, ἡ ἐν τοῖς ἔσω ἀραίωσις τῶν τάξεων τοῦ ἀγοραίου ὄχλου καὶ ἡ ἐν τοῖς ἔξω προστασία τῶν κτήσεων τῆς πολιτείας ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ὁμόρων. Ὡς δ' αἱ πόλεις τῶν ἡττημένων, οὕτω καὶ αἱ ἀποικίαι διῃρέθησαν ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα εἰς διαφόρους τάξεις, ἤτοι τὰς *λατινικὰς (coloniae Latinae)*, στερουμένας τοῦ δικαιώματος ψήφου

---

[1] Latinis populis connubia, commerciaque et concilia inter se ademerunt. **Λιβίου** VIII, 14, 10.

(jus suffragii), τὰς ῥωμαϊκὰς *(coloniae Romanae)* καὶ τὰς ἐπιθαλασσίους *(coloniae maritimae)*, αἵτινες ἀμφότεραι εἶχον τὸ δικαίωμα ψήφου. Τῶν πρώτων δὲ λατινικῶν ἀποικιῶν ὑπῆρξαν ὁ Κάλης (334 π. Χ.) καὶ αἱ Φρεγέλλαι (328 π. Χ.), ἀμφότεραι ἱδρυθεῖσαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀμύνης τῶν κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου κατακτήσεων [1]. Πρῶται δὲ ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι *(coloniae Romanae)* ὑπῆρξαν τὸ Ἄντιον (338 π. Χ.) [2] καὶ ἡ Ταρρακῖνα (329 π. Χ.) ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Οὐόλσκων.

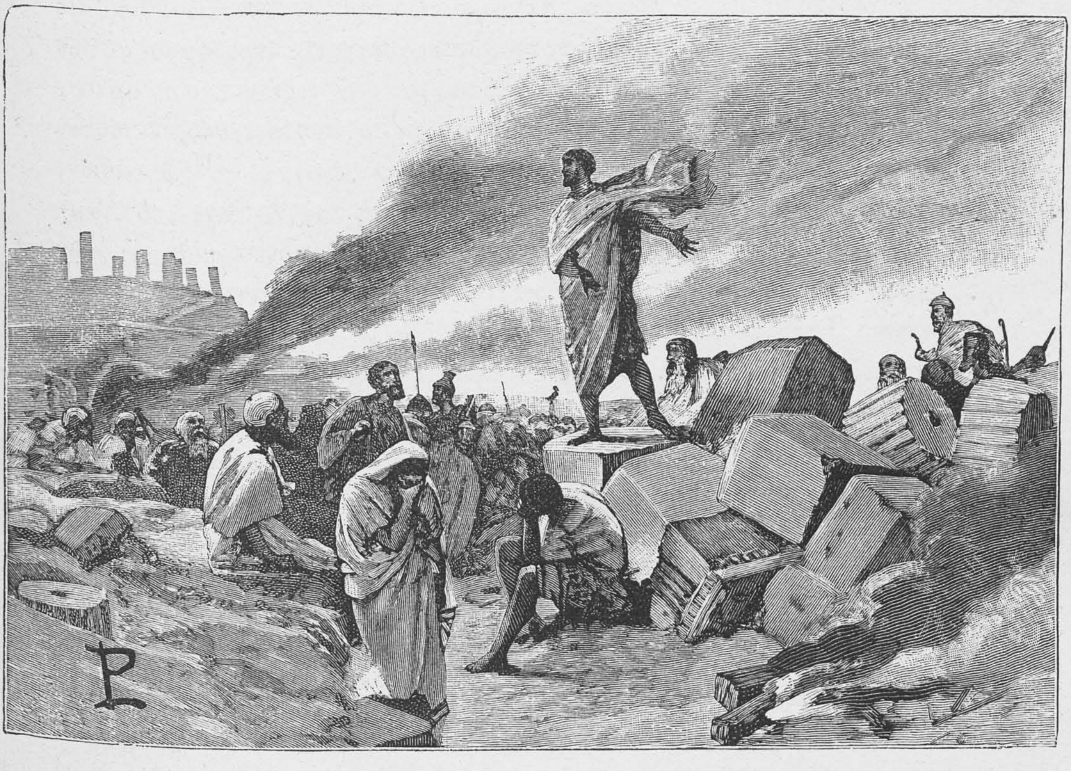

Ὁ Κάμιλλος δημηγορῶν (σ. 167).

Συναφὴς δὲ πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην τῶν κατὰ τὸ Λάτιον καὶ τὴν Καμπανίαν ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία δύο νέων ῥωμαϊκῶν φυλῶν, τῆς *Μαικίας (Maecia)* καὶ τῆς *Σκαπτίας (Scaptia)*, εἰσαχθεισῶν ὑπὸ τῶν τιμητῶν

[1] Ὁ μὲν Κάλης ἦτο πόλις τῶν Αὐρούγκων, κειμένη κατὰ τἀριστερὰ τοῦ κάτω Λίριος, αἱ δὲ Φρεγέλλαι πόλις τῶν Οὐόλσκων κατὰ τὰ δεξιὰ τοῦ ἄνω Λίριος ἐκεῖ ὅπου ὁ ποταμὸς οὗτος διασταυροῦται μετὰ τῆς Λατινικῆς ὁδοῦ (Via Latina), τῆς ἀγούσης διὰ τοῦ Τεάνου εἰς Καπύην.

[2] Τὸ Ἄντιον ἦτο καὶ πρότερον ἀποικία, ἀλλὰ τῶν λεγομένων λατινικῶν (coloniae Latinae) ἀπὸ τοῦ 467 π. Χ., τὸ δὲ 338 π. Χ. μετεβλήθη εἰς ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦ 332 π. Χ. Κοΐντου Ποπλιλίου Φίλωνος καὶ Σπορίου Ποστουμίου Ἀλβίνου. Εἰς ταύτας δὲ προσετέθησαν ἐντὸς τῆς προσεχοῦς δεκαετίας ἡ *Οὐφεντῖνα (Ufentina)* καὶ ἡ *Φαλερῖνα (Falerna)*, ὧν τὸ ἔδαφος ἐξετείνετο μέχρι τῆς Καμπανίας. Οὕτω δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ῥωμαϊκῶν φυλῶν ἀνῆλθεν εἰς τριάκοντα καὶ μίαν, ὁ δὲ τῶν πολιτῶν, οἵτινες συνῳδὰ πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 339 π. Χ. ἀνήρχοντο εἰς ἑκατὸν ἑξήκοντα ἢ μᾶλλον ἑκατὸν ἑξήκοντα πέντε χιλιάδας, εὑρέθη ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν ηὐξημένος κατὰ ἐνενήκοντα χιλιάδας[1]. Ἡ δὲ ταχεῖα αὕτη αὔξησις κατέστησεν ἔκτοτε τὴν συνετὴν πολιτείαν ἐπιφυλακτικωτέραν περὶ τὴν χορήγησιν τῶν δικαιωμάτων Ῥωμαίου πολίτου.

Τὸ πρῶτον ἤδη ὁ ἀρχαῖος κόσμος παρεῖχε τὸ παράδειγμα διαγωγῆς πρὸς χώραν κατακτηθεῖσαν οὕτω μετριοπαθοῦς καὶ συνετῆς. Ἡ βία, ἥτις ἀλλαχοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἑλλάδι, εἶχε γείνει ἡ συνήθης ἀρχὴ τῆς ὑπὸ τῶν νικητῶν μεταχειρίσεως τῶν ἡττημένων, ἐν Ῥώμῃ ἐκλείπει σὺν τῇ ὁριστικῇ νίκῃ, ὑποχωροῦσα εἰς πνεῦμά τι συνδιαλλαγῆς, ἐμπνεομένης ὑπὸ τῆς συνέσεως. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ τὸν λόγον, δι' ὅν, ἐν ᾧ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ μονιμοποιήσωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἔσχον βραχεῖαν τὴν διάρκειαν, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπέκτησεν ἀπ' ἐναντίας τοιαύτην σταθερότητα καὶ στερεότητα, ὥστε ἠδυνήθη νἀποκτήσῃ ἔκτασιν ἀνωτέραν παντὸς ἄλλου κράτους ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ο ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΑΥΝΙΤΑΣ ΚΑΙ ΤΥΡΡΗΝΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Οὕτως ἡ κατάκτησις καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἐπακολουθήσασα εἰρήνευσις τοῦ Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας ὡς καὶ ἡ κατόπιν ἐπελθοῦσα καθυπόταξις τῶν Οὐόλσκων δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαγάγωσι τοὺς Σαυνίτας ἐκ τῆς ἀδρανείας αὐτῶν. Αὐτὴ ἡ κατάληψις τῶν Φρεγελλῶν, πόλεως σπουδαιοτάτης διὰ τοὺς Σαυνίτας ἕνεκα τῆς θέσεώς της, δὲν συνεκίνησεν αὐτούς, εἰ καὶ ἐν τῇ πράξει ἐκείνῃ τῶν Ῥωμαίων διέβλεπον ἔμμεσον ἐχθροπραξίαν. Πρὸς ἐξήγησιν δὲ τῆς διαγωγῆς ἐκείνης, ἥτις δὲν ὑπῆρξε βεβαίως ἑκουσία, ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ γεγονότα τὰ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον συμβάντα ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ. Ἐκεῖ οἱ Ταραντῖνοι εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Λευκανίας καὶ Μεσσαπίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Τάρας ἦτο πόλις ἐμπόρων μᾶλλον ἢ μαχητῶν, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν ἐν Ἀνατολῇ ὁμοφύλων, καὶ ἐκάλεσεν εἰς Ἰταλίαν ὡς συμμάχους τὸν μὲν μετὰ τὸν δὲ Ἀρχίδαμον τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἠπειρωτῶν Ἀλέξανδρον. Καὶ ἐκεῖνος

[1] Ἴδ. Herzog ἔνθ. ἀν.—Beloch Die römische Censusliste ἐν τῷ Reinisches Museum 1877 τόμ. XXXII καὶ *Τοῦ αὐτοῦ* Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt. Leipzig. 1886 σ. 340 κ. ἑ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μὲν ἀπέτυχεν, ἡττηθεὶς δ' ἐφονεύθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν καθ' ἣν Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἐνίκα τοὺς Ἕλληνας ἐν Χαιρωνείᾳ (338 π. Χ.). Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ὅςτις ἦτο ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς καὶ γαμβρὸς ἅμα ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Φιλίππου[1], ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς σύμμαχος τῶν Ταραντίνων, σκοπῶν νὰ ἱδρύσῃ ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίαν ἡγεμονίαν. Διὰ τοῦτο δέ, εὐθὺς ὡς ἐξενίκησε διὰ τῶν ὅπλων τοὺς πολεμίους τῶν Ταραντίνων, ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον, καὶ ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τῆς καλεσάσης αὐτὸν πόλεως, ἔγεινε δὲ ὑπέρμαχος τῶν παρὰ Λευκανοῖς καὶ Μεσσαπίοις ἀριστοκρατικῶν, οὓς πρότερον εἶχε καταπολεμήσει. Ἀλλ' ὁ σίδηρος Λευκανοῦ τινος ἀνέστειλε τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Ἠπειρώτου βασιλέως, καὶ ὁ Τάρας ἀνέπνευσε (330 π. Χ.).

Τότε δ' ἔμειναν καὶ τῶν Σαυνιτῶν αἱ χεῖρες ἀδέσμευτοι, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ στρέψωσι τὴν προςοχὴν αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Καμπανίας, ἐν ᾧ πρότερον, ἐφ' ὅσον τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ἐταράσσοντο ὑπὸ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀλεξάνδρου, θὰ ἦτο αὐτόχρημα παραφροσύνη διὰ τοὺς Σαυνίτας νὰ ἐπιχειρήσωσι νέον πόλεμον κατὰ τῆς Ῥώμης, τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ὁμολογήσει συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἠπειρώτου. Τὸ δὲ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως ἐδόθη ἐκ τῆς Παλαιοπόλεως. Ἡ πόλις αὕτη, δίδυμος ἀδελφὴ τῆς Νεαπόλεως, μεθ' ἧς εἶχε κοινὴν τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ διάφορα καὶ ἀντιμαχόμενα τὰ συμφέροντα, ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν Σαυνιτῶν ὡς ἀφετηρία τῆς ἀντεκδικήσεως τῆς Καμπανίας. Οὖσα πόλις δημοκρατική, ἐν ᾧ ἡ γείτων αὐτῆς ἦτο ἀριστοκρατική, ἦτο προωρισμένη καὶ νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἀτιμίαν, ἣν εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὴν πατρίδα ὁ φατριαστικὸς ἐγωισμὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν, σύρων αὐτὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Ῥώμης. Ἡ Παλαιόπολις λοιπὸν ἀπεστάτησεν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, θέλοντες νὰ ὑποτάξωσι τὰς ἐπαναστάσας πόλεις καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάδοσιν τῆς ἀποστασίας, ἔστειλαν εἰς τὴν Καμπανίαν δύο ὑπατικὰς στρατιάς. Τούτων δὲ ἡ μέν, ἧς ἡγεῖτο ὁ Κορνήλιος Λέντουλος, ὤφειλε νὰ φυλάσσῃ τὴν Καπύην, ἡ δέ, ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν Ποπλίλιον Φίλωνα, ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Παλαιοπόλεως. Ἀλλά, καίτοι ταχέως διετάχθησαν τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν στρατιῶν, ὁ Ποπλίλιος δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν εἰς τὰς ἀποστάτιδας πόλεις ἀποστολὴν βοηθειῶν ἐκ τῆς Σαυνίτιδος καὶ τῆς Νώλας. Ἐστρατοπέδευσε δ' ὁ Ποπλίλιος ἐν τῷ πεδίῳ τῷ χωρίζοντι τὴν Παλαιόπολιν ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως. Ἡ δ' ἐκλογὴ τοῦ στρατοπέδου τούτου ἀποδεικνύει προφανῶς, ὅτι

[1] Ὁ Φίλιππος εἶχε σύζυγον τὴν Ὀλυμπιάδα ἀδελφὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μολοσσοῦ, οὗτος δ' ἐνυμφεύθη Κλεοπάτραν τὴν θυγατέρα τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος. Τελουμένων δὲ τούτων τῶν γάμων ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (336 π. Χ.).

ἡ Νεάπολις οὐ μόνον δὲν μετέσχε τῆς ἀποστασίας τῆς γείτονος, ἀλλὰ καὶ συνετάχθη μετὰ τῶν Ῥωμαίων, συνεπιλαμβανομένη τῶν πολεμικῶν ἔργων τῶν πολιορκητῶν. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ ἀντίστασις τῶν Παλαιοπολιτῶν διήρκεσε πέραν τοῦ τέλους τῆς ὑπατείας τοῦ Ποπλιλίου (326 π. Χ.). Τότε δὲ κατεφάνη τὸ πρῶτον ἡ πάλη μεταξὺ τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἀναγκῶν ἃς ἐδημιούργει ἡ πολιτικὴ τῆς κατακτήσεως. Διὸ κατ' εἰσήγησιν τῆς συγκλήτου οἱ δήμαρχοι εἰσήγαγον εἰς τὸν δῆμον ψηφοφορίαν περὶ παρατάσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ Ποπλιλίου μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ πρὸς τοὺς Καμπανοὺς πολέμου [1]. Οὕτω δ' ἐδημιουργεῖτο ἡ ἀνθυπατεία *(proconsulatus)*, ἥτις ἡμέραν τινὰ θὰ ἀναγκάσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν νὰ πληρώσῃ τἀντίποινα τῆς φιλοδοξίας, ἐξ ἧς εἶχε προέλθει ἡ ἀρχὴ ἐκείνη.

Διήρκει δὲ ἀκόμη ἡ πολιορκία τῆς Παλαιοπόλεως, ὅτ' ἐξερράγη ὁ δεύτερος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν πόλεμος. Ἀμοιβαῖαι δ' ἔριδες ἐχρησίμευσαν ὡς πρόφασις τῆς μεγάλης ταύτης πάλης περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἐνεκάλουν τὴν παρὰ τῶν Σαυνιτῶν ἀποστολὴν τῶν εἰς τὴν Παλαιόπολιν διαβάντων ἐπικούρων· οἱ δὲ Σαυνῖται τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποστολὴν κληρούχων εἰς τὰς Φρεγέλλας, ἀνηκούσας εἰς τὴν Σαυνῖτιν.

Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου, οἱ Σαυνῖται δὲν ἐφαίνοντο ἐπιτυγχάνοντες τὸ πρῶτον. Ἡ Παλαιόπολις μετ' ἀντίστασιν διαρκέσασαν σχεδὸν δύο ἔτη παρεδίδετο εἰς τὸν ἐχθρὸν διὰ τῆς προδοσίας δύο ἡγετῶν τῆς δημοκρατικῆς φατρίας. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς τοὺς Νεαπολίτας, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐξέλιπε καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς παλαιᾶς πόλεως.

Καὶ ἡ πρόσκλησις δὲ τῶν συμμάχων πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸν πόλεμον κατ' οὐδὲν ὠφέλησε τοὺς Σαυνίτας. Καὶ οἱ μὲν σαβελλικοὶ λαοὶ πλὴν τῶν ἀπομεμακρυσμένων Βεστίνων ἔμειναν ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος, τηροῦντες οὐδετερότητα εὐνοϊκὴν διὰ τὴν Ῥώμην, ἧς ἡ ἀριστοκρατικὴ κυβέρνησις εἵλκυε τὰς συμπαθείας αὐτῶν. Ἡ δὲ Ἀπουλία ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς Ῥώμης. Ἀσταθεῖς δ' ἐν τῇ πίστει αὐτῶν ἔμειναν οἱ Λευκανοί, σήμερον μὲν ἑνούμενοι μετὰ τῆς Ῥώμης, αὔριον δὲ μετὰ τῶν Σαυνιτῶν, ἕτοιμοι καὶ πάλιν νὰ μεταβάλωσι φρόνημα, ἂν ἤθελεν ἀπαιτήσει τοῦτο τὸ πολιτικὸν αὐτῶν συμφέρον.

Ὑπὸ τοιούτους λοιπὸν οἰωνούς, ἥκιστα αἰσίους διὰ τοὺς Σαυνίτας, ἤρχιζεν ὁ πόλεμος. Ηὔξησε δὲ τὰς ζημίας αὐτῶν ἡ περὶ τὰς παρασκευὰς βραδύτης. Πρὶν δὲ προφθάσωσι νὰ ἐκπέμψωσι στρατιάς, ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἤδη

---

[1] Ut, cum Q. Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Graecis esset. **Λιβίου** VIII, 23.

καταλάβει τρεῖς πόλεις τῆς Σαυνίτιδος, τὰς Ἀλλίφας, τὰς Καλλίφας καὶ τὸ Ῥούφριον, κειμένας κατὰ τὰ πρὸς τὴν Καμπανίαν σύνορα (325 π. Χ.)[1].

Αἱ εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσαι εἰδήσεις περὶ τοῦ πολέμου τούτου εἶνε ἱκανῶς ἀνεπαρκεῖς, αἱ δὲ ὀλίγαι περισωθεῖσαι ἀποπνέουσι μεροληψίαν τῶν διηγουμένων τὰ πράγματα ὑπὲρ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἀναμφίβολον φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην πρᾶξιν τοῦ μεγάλου δράματος, ἥτις λήγει διὰ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σαυνιτῶν Βρουτόλου Παπίου καὶ τῆς παραδόσεως τοῦ πτώματος αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ τύχη τῶν ὅπλων ὑπῆρξεν εὐμενὴς εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο αὐτὴ ἡ θυσία τοῦ Παπίου, ὡς ἡ αἰσχρὰ παράδοσις τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀποκαλύπτει τὴν ἀποθάρρυνσιν τὴν καταλαβοῦσαν τοὺς Σαυνίτας. Ἂν δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἤθελεν ὑπάρξει μετριοπαθὴς περὶ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς, ὁ πόλεμος ἔμελλε νὰ περατωθῇ ἤδη, καὶ οἱ Σαυνῖται ἤθελον παραιτήσει ὁλοτελῶς τὸ σχέδιον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἦτο ἐπιεικὴς μόνον πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους· ὅπως δ' ἐπιδείξῃ ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς Σαυνίτας, ἦτο ἀνάγκη νἀποβάλωσιν οὗτοι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Τότε λοιπὸν ἐξηγέρθη τὸ αἴσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτῶν ὡς ἔθνους. Αὐτοὶ δ' ἐκεῖνοι οἱ πρότερον παραδόντες τὸ πτῶμα τοῦ Παπίου ὑπῆρξαν νῦν οἱ πρῶτοι ἀπαιτήσαντες τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, εἷς δὲ τῶν εὐψυχοτάτων, ὁ Γάβιος Πόντιος Τελεσῖνος, ἀνερρήθη ἡγεμών.

Τότε δὲ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς ὀρεινῆς χώρας παρέσχεν εἰς τοὺς Σαυνίτας μεγάλας ὠφελείας ὡς στρατηγικὸν στοιχεῖον εἰδικὴν ἔχον σημασίαν. Οἱ δύο ὕπατοι, ὁ Τίτος Βετούριος Καλβῖνος καὶ ὁ Σπόριος Ποστούμιος, ἀπατηθέντες ὑπὸ ψευδῶν ἀγγελιῶν, ἀπεφάσισαν νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Λουκερίας, κλειδὸς τῆς Ἀπουλίας, ἣν ἐπίστευον πολιορκουμένην. Ὅπως δὲ ταχύτερον παρασχεθῇ ἡ βοήθεια, ἀπεφάσισαν νὰ τραπῶσι τὴν βραχυτέραν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν διὰ τῶν Τιφατηνῶν ὀρέων καὶ τοῦ ὄρους Ταβύρνου. Ἀλλ' ἡ ὁδὸς αὕτη ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ διέλθωσι διὰ κοιλάδος στενῆς, περιβαλλομένης ὑπὸ ὀρέων ἀπορρώγων καὶ κρημνωδῶν, καὶ ἦγεν εἰς Καύδιον διὰ φάραγγος βαθείας καὶ δασώδους, τῆς τῶν κατὰ τὸ Καύδιον στενῶν *(furculae Caudinae)* πλησίον τῆς σημερινῆς Ἀρπαΐας (Arpaja). Ἀλλ' ὅτε οἱ ὕπατοι ἔφθασαν εἰς τὴν φάραγγα ἐκείνην, ἐνόησαν τὴν ἐνέδραν, ἧς εἶχον γείνει θῦμα. Ὁ Πόντιος ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τῇ δοθείσῃ εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ πατρός του ἢ νἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν ἐχθρικὴν στρατιὰν ἢ νὰ κατασφάξωσιν αὐτήν, προετίμησε τὴν πάντοτε κινδυνώδη μέσην ὁδόν. Νομίζων δέ, ὅτι ἦλθεν ἡ κατάλληλος στιγμὴ πρὸς λύσιν τοῦ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Σαυνίτιδος ὑφισταμένου πολιτικοῦ ζητήματος, περιωρίσθη νἀπαιτήσῃ τὴν ὑπὸ

[1] **Λιβίου** VIII, 25.

τῶν Ῥωμαίων κένωσιν τῶν ἐν τῇ Σαυνίτιδι καὶ τῇ Ἀπουλίᾳ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων θέσεων, τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐν Φρεγέλλαις ἀποίκων καὶ τὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν διάβασιν τῆς ἡττηθείσης στρατιᾶς. Οἱ δὲ ὕπατοι ἀπεδέχθησαν τοὺς ὅρους τούτους, καὶ ἡ θρησκεία καθιέρωσε τὴν συνθήκην *(foedus Caudinum)*. Καὶ ἑξακόσιοι μὲν ἱππεῖς ἐκρατήθησαν ὡς ὅμηροι, ἡ δὲ λοιπὴ στρατιὰ ἀφέθη ἐλευθέρα. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος δὲν ἐκύρωσε τὴν συνθήκην, προβάλλουσα δὲ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἔμελλεν ἔκτοτε νἀποβῇ κανὼν τοῦ δημοσίου δικαίου, καθ' ὃ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικυρωθῇ τὸ δεσμεῦον τὸν δῆμον μὴ κελεύοντος αὐτοῦ τοῦ δήμου [1], διενήργησε τὴν παρὰ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἀποδοχὴν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς τὴν κατὰ τὸ Καύδιον συνθήκην ἀναδρομικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ψηφίσματος. Ἀφῃρέθη λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐν Καυδίῳ συνθήκης πᾶσα νόμιμος ὑπόστασις, ὁ δὲ Βαλέριος καὶ ὁ Ποστούμιος, οἵτινες ἐθεωροῦντο προσωπικῶς ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ἐξεδόθησαν εἰς τὸν ἐχθρόν [2]. Ἀλλ' ὁ Πόντιος ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ τὴν ἄδικον θυσίαν, οὕτω δ' ἔδωκεν εἰς τὴν Ῥώμην μάθημα μεγαλοψυχίας, ὅπερ βεβαίως ἐξήγειρε τὸ μειδίαμα λαοῦ παρ' ᾧ τὸ πολιτικὸν συμφέρον ἀπέπνιγε τήν τε ἠθικὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην (322 π. Χ.).

Τότε δὲ ὁ πόλεμος ἐξήφθη καὶ πάλιν κραταιότερος. Εἰς τὴν Ῥώμην ἐπεβάλλετο ὄχι μόνον ἡ ἀνάκτησις τῶν ὑπ' αὐτῆς εἰς τοὺς Σαυνίτας παραδοθεισῶν πόλεων, τῆς ἐν Ἀπουλίᾳ Λουκερίας, τῶν Φρεγελλῶν καὶ τοῦ Φερεντίνου παρὰ τὸν ποταμὸν Λῖριν καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἐν Λατίῳ Σατρίκου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκδίκησις τῆς ὕβρεως, ἣν ὑπέστησαν οἱ λεγεῶνες τῶν Ῥωμαίων ἐν Καυδίῳ. Καὶ ἀνύψωσε μὲν τὸ φρόνημα ἡ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπιδειχθεῖσα καρτερία, καὶ τἀποτελέσματα δὲ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ ἔτους 319 π. Χ., ἐξ ὧν κατεδείχθη, ὅτι ἡ Ῥώμη εἶχε τότε 130 000 πολίτας δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐξάψωσι καὶ πάλιν τὸ θάρρος τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐνισχύσωσι τὴν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος πεποίθησιν αὐ-

---

[1] Injussu populi nego quidquam sanciri posse, quod populum teneat, ὡς εἶπεν ὁ ὕπατος Ποστούμιος εἰς τὴν σύγκλητον. **Λιβίου** IX, 9.

[2] Οἱ πρώην ὕπατοι ἐξεδόθησαν εἰς τὸν Πόντιον Τελεσῖνον ὑπὸ τῶν φητιαλέων. Ἐν ᾧ δὲ εἰς αὐτῶν ἐδήλου εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Σαυνιτῶν, ὅτι παρέδιδεν εἰς αὐτὸν τοὺς δύο ὑπάτους τοῦ παρελθόντος ἔτους, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτῶν τελεσθέντος ἐγκλήματος, ὁ Ποστούμιος ὤθησεν ἰσχυρῶς τὸν λαλοῦντα Ῥωμαῖον σπονδοφόρον, λέγων μεγάλῃ τῇ φωνῇ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἀνῆκε τὸ ἐξῆς εἰς τοὺς Σαυνίτας, ἐπειδὴ δὲ ὁ σπονδοφόρος ἦτο πρεσβευτὴς τῶν Ῥωμαίων, ἡ κατ' αὐτῶν προσβολὴ ἦτο παράβασις τοῦ διεθνοῦς δικαίου, διὰ ταῦτα δ' ἔχουσιν ἐκ τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἀφορμὴν δικαίου πολέμου. Εὐλόγως δὲ ὁ Niebuhr (Röm. Geschichte Τόμ. Γ' σ. 258) καλεῖ τὴν σκηνὴν ταύτην κωμῳδίαν ἀποτρόπαιον.

Ἡ ὑπὸ τὸν ζυγὸν διάβασις τῆς ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς κατὰ τὰ παρὰ τὸ Καύδιον στενά.

τῶν. Δύο στρατηγοὶ μεγάλην κεκτημένοι φήμην, ὁ Λεύκιος Παπίριος Κούρσωρ καὶ ὁ Κόϊντος Ποπλίλιος Φίλων, ἀνερρήθησαν ὕπατοι, ὅπως ταχυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα γείνῃ ἡ παλινόρθωσις. Πρώτη δὲ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Λουκερίας, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο οἱ ἑξακόσιοι ὅμηροι οἱ παραδοθέντες εἰς τὸν Πόντιον. Ἐν Λουκερίᾳ λοιπὸν συνηντήθησαν οἱ δύο ὕπατοι, ὁ μὲν Παπίριος πορευθεὶς διὰ τῆς παραθαλασσίας τοῦ Ἀδρίου, ὁ δὲ Ποπλίλιος διαβὰς δι' αὐτῆς τῆς Σαυνίτιδος. Συνετέλεσαν δ' εἰς ἐπιτυχίαν τῶν δύο στρατειῶν αἱ ἐν αὐτῇ τῇ Σαυνίτιδι ἐκραγεῖσαι μεταξὺ τῶν θιασωτῶν τοῦ πολέμου καὶ τῶν φίλων τῆς εἰρήνης διαφοραί, αἵτινες, ἀνανεούμεναι κατὰ πᾶσαν ἀποτυχίαν ἐν τῷ πολέμῳ, δὲν ὑπῆρξαν ὁ ἔσχατος λόγος τῆς καταστροφῆς τῆς χώρας. Καὶ ἡ μὲν Λουκερία, στενοχωρηθεῖσα ὑπὸ τῆς σιτοδείας, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, ἡ δὲ σαυνιτικὴ φρουρὰ διῆλθεν ὑπὸ τὸν ζυγόν, καὶ οἱ ἑξακόσιοι ὅμηροι ἀπηλευθερώθησαν. Οἱ Σαυνῖται εἶχον ἀποβάλει καὶ πάλιν τὴν Ἀπουλίαν.

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος (318 π. Χ.) ὁ Παπίριος, ἐκλεχθεὶς καὶ πάλιν ὕπατος δι' ἀναστολῆς τοῦ ἐν ἔτει 342 π. Χ. ψηφισθέντος νόμου, ἐκυρίευσε καὶ πάλιν τὸ Σάτρικον, ὅπερ, τιμωρούμενον διὰ τὴν ὑποτροπὴν αὐτοῦ, κατηδαφίσθη ἄρδην. Οἱ δὲ Σαυνῖται, ἀποβαλόντες τὸ θάρρος ἕνεκα τῶν ταχυτάτων ἐκείνων ἐπιτυχιῶν τῶν πολεμίων, ἐζήτησαν εἰρήνην, τὸ τρίτον ἤδη ἐντὸς ἑπτὰ ἐτῶν πολέμου· ἀλλ' ἔτυχον μόνον ἀνακωχῆς διετοῦς, ἧς ἀπεκλείσθησαν οἱ σύμμαχοι (318 π. Χ.). Ἡ δὲ μὴ συμπερίληψις αὕτη τῶν συμμάχων εἰς τὰς συνθήκας ἀπεκάλυπτε τὰς προθέσεις τῆς συγκλήτου, ἃς ἔσπευσαν νὰ βεβαιώσωσι τὰ γεγονότα. Σκοπὸς δῆλα δὴ τῆς συγκλήτου, ὁμολογούσης τοιαύτην μετὰ τῶν πολεμίων συνθήκην, ἦτο ὁ ἀπὸ τῶν Σαυνιτῶν ἀποχωρισμὸς τοῦ Τάραντος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Λευκανίας καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς Σαυνίτιδος ὡς ἐν κύκλῳ τινὶ σιδηρῷ, ἐν ᾧ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κινηθῇ ἄνευ τῆς θελήσεως τῆς Ῥώμης. Ἐμελέτα δ' ἡ σύγκλητος νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον τοῦτο μετὰ δύο ἔτη.

Ἀλλ' οἱ Σαυνῖται ἠγρύπνουν. Παύσαντες δὲ πρὸ τοῦ μεγέθους τοῦ κινδύνου τὰς ἐσωτερικὰς διχονοίας, παρέστησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν λῆξιν τῶν σπονδῶν τρέφοντες προθέσεις ἀξίας λαοῦ μεγάλου, ἔχοντος ὑψηλὴν περὶ ἑαυτοῦ ἰδέαν καὶ μὴ δυσπιστοῦντος πρὸς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος. Μέχρι τοῦδε μὲν σύμπασα ἡ στρατηγικὴ αὐτῶν τέχνη συνίστατο εἰς τὸ νὰ διαμφισβητῶσι πρὸς τὸν ἐχθρὸν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην πόλιν τῆς Ἀπουλίας ἢ τῆς Καμπανίας. Ἀλλὰ τώρα ἐπενόησαν σχέδιον γενναιότερον καὶ ἐπιθετικόν. Ἐσκόπουν δ' οἱ Σαυνῖται κατὰ τὸ νέον αὐτῶν πολεμικὸν πρόγραμμα νὰ μεταφέρωσι τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὸν ποταμὸν Λῖριν, νὰ ὑποκινήσωσι γενικὴν ἐπανάστασιν τῶν περὶ αὐτὸν οἰκούντων λαῶν, πρὶν ἢ ἐκλίπω-

σιν αἱ ἀναμνήσεις τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐλευθερίας, καὶ νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς Καμπανίας, καταλαμβάνοντες τὰς δύο εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τοῦ Λατίου ἀγούσας ὁδούς.

Ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις δὲν ἔσχε τὴν ἀπαιτουμένην γενναιότητα καὶ εἰλικρίνειαν, ὅπως διδάξῃ ἡμᾶς μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐξετελέσθη τὸ σχέδιον ἐκεῖνο τῶν Σαυνιτῶν. Ὁ Τίτος Λίβιος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 315 π. Χ. φαίνεται βαίνων, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γάλλου Devaux [1], ἐπὶ ἀνθράκων ἀνημμένων· δι᾽ ὃ ὑπεκφεύγει τὰ καθ᾽ ἕκαστα, ὅπως φθάσῃ ταχέως εἰς τὸ τέλος, ὅπερ καταπαύει τὴν ἀμηχανίαν αὐτοῦ. Μόλις που ἀφηγηθεὶς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σώρας ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Οὐόλσκων κατὰ τὸν ἄνω Λῖριν ἄγει ἡμᾶς εἰς τὰς Λαυτόλας κειμένας κατὰ τὸν κάτω Λῖριν, περιγράφων δὲ τὴν αὐτόθι μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν συγκροτηθεῖσαν μάχην, πειρᾶται νἀποκρύψῃ τὴν ὑπὸ τούτων ἐπιτευχθεῖσαν νίκην, ἥτις, μαρτυροῦντος καὶ τοῦ Διοδώρου [2], ἐπικυροῦται ὑπὸ ἐπανειλημμένων συμβάντων. Ἀληθῶς βλέπομεν μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην τὴν μὲν ἐπανάστασιν ἐκτεινομένην καθ᾽ ὅλον τὸ ῥεῦμα τοῦ Λίριος, τὰς δὲ Φρεγέλλας κατεχομένας καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Σαυνιτῶν, τὴν Καμπανίαν ἐν ἀναβρασμῷ καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς Καπύης ἔκπτωτον τῆς ἀρχῆς, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀπουλίᾳ ἀποτετιναγμένην τὴν ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔχουσιν ἀποβάλει τὴν Λουκερίαν.

Καὶ δὲν εἶνε μὲν δυνατὸν πᾶσαι αὗται αἱ ἀποτυχίαι νὰ ἦσαν ἀποτελέσματα μιᾶς καὶ μόνης νίκης. Ἀλλ᾽ ὅμως εἶνε μὲν ἀναμφήριστον, ὅτι ἡ Ῥώμη ἡττήθη ἐν Λαυτόλαις, ἐπ᾽ ἴσης δ᾽ ἀναντίρρητον εἶνε, ὅτι ἤρκεσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους δύο καὶ μόνα ἔτη (314 καὶ 313 π. Χ.), ὅπως ἐπανορθώσωσι πάσας τὰς ζημίας τῆς ἥττης ἐκείνης καὶ κωλύσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νέου στρατηγικοῦ σχεδίου τῶν πολεμίων τῆς Ῥώμης. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοιούτων ἀποτελεσμάτων συνετέλεσεν ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ πίστις ἣν ἐπέδειξαν αἱ λατινικαὶ πόλεις, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ συνεργασία τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς Καμπανίας καὶ Αὐσονίας.

Διὰ ταῦτα τῷ 313 π. Χ. βλέπομεν τὴν μὲν Σῶραν καὶ τὴν Λουκερίαν κατεχομένας καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, τὴν δὲ Καμπανίαν καὶ τὴν Αὐσονίαν ἐν εἰρήνῃ, τὸν δὲ πόλεμον μετατεθειμένον εἰς αὐτὴν τὴν Σαυνῖτιν. Ἡ δὲ σύγκλητος, διδαχθεῖσα ὑπὸ τῆς πείρας, ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἀνορθώσεως ταύτης τῶν πραγμάτων, ὅπως ἐπεκτείνῃ ἔτι μᾶλλον τὸ σύστημα τοῦ ἀποικισμοῦ. Καὶ δὴ ἔστειλε μὲν ἀποικίαν δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Λουκερίαν, ἑτέραν δ᾽ ἐκ τετρακισχιλίων εἰς τὴν Ἰντεράμναν ἐν τῇ

[1] Devaux Etudes politiques Τόμ. Α´ σ. 464.

[2] **Διοδώρου Σικελιώτου** XIX, 72.

χώρᾳ τῶν Οὐόλσκων, κατεκληρούχησε δὲ καὶ τὴν Σουέσσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αὐρούγκων, τὰς νήσους Ποντίας καὶ τὴν ἐν Σαυνίτιδι Σατικόλαν (313 π. Χ.). Μετ' οὐ πολὺ δὲ θὰ κληρουχήσῃ καὶ τὴν Σῶραν καὶ τὴν Φουκεντίαν Ἄλβαν παρὰ τὴν Φουκίνην λίμνην, τὴν Ναρνίαν τῆς Ὀμβρικῆς τὴν ἐν παλαιοτέροις χρόνοις καλουμένην Νεκῦνον καὶ τοὺς Καρσιόλους ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰκούων. Τῷ δὲ 291 π. Χ. θὰ ἴδωμεν ἀναφαινομένην ἐν Ἀπουλίᾳ τὴν μεγάλην ἀποικίαν Βενουσίαν μετὰ εἰκοσακισχιλίων κληρούχων, καὶ δύο ἔτη μετ' αὐτὴν τὴν Ἀτρίαν ἐν τῇ Πικεντίνῃ. Οὕτω δὲ εἰς εἴκοσι θὰνέλθωσι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος αἱ λατινικαὶ ἀποικίαι, αἵτινες πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἦσαν μόνον δέκα.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐξέπνευσαν αἱ μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Τυρρηνίας συνωμολογημέναι τεσσαρακοντούτεις σπονδαί. Οἱ Τυρρηνοί, ἀμελήσαντες τῶν παρουσιασθεισῶν εἰς αὐτοὺς εὐκαιριῶν καὶ μὴ ἀναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, ὅτε καθ' ἅπαντα τὸν νότον τῆς Ἰταλίας ἐκινοῦντο τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἔπραξαν ταῦτα μᾶλλον ἐξ ἀδυναμίας ἢ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ διεθνὲς δίκαιον. Διό, ὅτε ἡ Τυρρηνία, φοβηθεῖσα τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἐκινήθη, ἦτο ἤδη ἀργά, κεναὶ δ' ὑπῆρξαν αἱ ἐλπίδες ἃς ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν ἐξῆψεν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Σαυνιτῶν.

Καὶ ὅμως ἡ βραδεῖα αὐτὴ δρᾶσις τῶν Ἐτρούσκων παρήγαγεν ἀποτέλεσμα, ὅπερ, ἂν ἐπήρχετο πρότερον, ἤθελεν ἴσως μεταβάλει τὰς τύχας τοῦ πολέμου. Ὑπῆρξε δὲ τοῦτο ἡ παῦσις τῆς ἀδρανείας ἥτις συνεῖχε τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν τῶν Σαυνιτῶν. Αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι πανοπλίαι, ἃς περιγράφει ὁ Λίβιος, διηγούμενος τὰ πολεμικὰ συμβάντα τοῦ 310 π. Χ., μαρτυροῦσι τὴν ἐν τῇ στρατιᾷ τῶν Σαυνιτῶν παρουσίαν τῶν ἀριστοκρατικῶν. Εὐρύνεται λοιπὸν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου. Καὶ μία μὲν ῥωμαϊκὴ στρατιὰ εἶνε ἐστρατοπεδευμένη ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Βοιανοῦ, τῆς πρωτευούσης τοῦ σαυνιτικοῦ λαοῦ τῶν Πέντρων, ἄλλη δ' ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Τυρρηνίᾳ Σουτρίου, πολιορκουμένου ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα καὶ πάλιν συσκοτάζει ὁ ἱστορικὸς ὁρίζων. Ὁ Γάϊος Μάρκιος Κηνσωρῖνος, οὕτως ἐπονομαζόμενος ἅτε δὶς γενόμενος κήνσωρ, ἤτοι τιμητής, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ διοίκησις τοῦ ἐν τῇ Σαυνίτιδι πολέμου, συνῆψε μάχην, ἧς ἀμφισβητήσιμος ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις, ὡς λέγει ὁ Λίβιος[1]. Ἀλλ' ἡ παρασκευὴ στρατιᾶς ἐφέδρου καὶ ἡ κατόπιν ἐπελθοῦσα ἀνάρρησις δικτάτωρος μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ ἀμφισβήτησις τῆς ἐκβάσεως τῆς μάχης εἶνε ἓν τῶν συνήθων ἐπινοημάτων τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως, ὅταν θέλῃ νὰ ἐπικαλύπτῃ ἧτταν.

---

[1] Dimicatum proelio utrimque atroci, atque incerto eventu est. **Λιβίου** IX, 38.

Ὁ δὲ κατ' ἐντολὴν τῆς συγκλήτου ἀναρρηθεὶς δικτάτωρ ἦτο ὁ γηραιὸς Παπίριος Κούρσωρ. Τραυματισθέντος δὲ τοῦ Μαρκίου, ἐστάλη εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ὅπου εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ὁ ἄλλος ὕπατος Κόϊντος Φάβιος Ῥουλλιανὸς, τὸ οἰκεῖον περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ δικτάτωρος διάγγελμα τῆς συγκλήτου, ὅπως ζητηθῇ ἡ ἐπικύρωσις αὐτοῦ. Τότε δὲ συνέβη σκηνὴ ἐξεικονίζουσα τὸ πατριωτικὸν πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων ἐν ὅλῳ αὐτοῦ τῷ αὐστηρῷ μεγαλείῳ. Ὑφίστατο δῆλα δὴ μεταξὺ τοῦ Φαβίου καὶ τοῦ Παπιρίου παλαιὰ ἔχθρα ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς τελευταίας δικτατωρίας τοῦ Παπιρίου. Οἱ δὲ ὑπατικοὶ οἱ φέροντες τὸ ἄγγελμα τῆς συγκλήτου εὗρον τὸν Φάβιον ἐκεῖθεν τοῦ Κιμινίου ἄλσους, ὅπερ οὐδέποτε πρὸ αὐτοῦ εἶχον διαβῆ οἱ λεγεῶνες. Εἶχε δὲ ἀνακτήσει ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν τὸ Σούτριον, καὶ ἡτοιμάζετο ἤδη νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς χώρας αὐτῶν. Λαβὼν δ' ὅμως τὴν παραγγελίαν τῆς συγκλήτου, ἐσίγησε, καὶ κατέλιπε τοὺς πρεσβευτὰς οὐδὲν εἰπών. Διὰ δὲ τῆς νυκτὸς ἐκήρυξε δικτάτωρα τὸν Παπίριον. Ἐν τῇ ἐνδομύχῳ πάλῃ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου ἐνίκησεν ὁ πολίτης, ἡ δὲ ἀγάπη τῆς πατρίδος κατέστειλε πᾶν προσωπικὸν μῖσος. Τοιούτων δ' ὑπαρχόντων στρατηγῶν, ἡ ἐπιτυχία δὲν ἠδύνατο νὰ λείψῃ. Ἐν τούτοις δὲ ὁ μὲν Φάβιος ἐνίκα περὶ τὴν ἐν Τυρρηνίᾳ Ὀάδμονα λίμνην, τὴν σήμερον καλουμένην Lago di Bassano, τοὺς πολεμίους, οἵτινες εἶχον πειραθῆ νὰ παρασύρωσι καὶ ἀπομονώσωσι τὸν παράτολμον στρατηγὸν μακρὰν τῆς Ῥώμης, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς τυρρηνικῆς συμμαχίας τὴν Περουσίαν, τὴν Κόρτωναν καὶ τὸ Ἀρρήτιον, ὁμολογήσας εἰδικὰς μεθ' ἑκάστης τῶν πόλεων τούτων συνθήκας. Ὁ δὲ Παπίριος ἀνώρθονε τὰ τοῦ πολέμου ἐν τῇ Σαυνίτιδι, νικήσας ἐν Λογγόλᾳ ἐπιφανῶς τοὺς πολεμίους. Ἀλλ' οὔτε ἡ περὶ τὴν Ὀάδμονα λίμνην οὔτε ἡ ἐν Λογγόλᾳ ὑπῆρξαν ἀκόμη νῖκαι ὁριστικαί. Πολὺ διάφοροι ἀγῶνες θὰ ἀπαιτηθῶσι πρὸς καθυπόταξιν τῶν δύο ἐκείνων λαῶν τώρα ὅτε κατέστησαν ἰσόπαλοι πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον. Οὐδ' εἶνε τοιοῦτοι μόνοι αὐτοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρειvοὶ τῆς Ὀμβρικῆς, ὠθούμενοι ὑπὸ αἰσθήματος μεγαλοψυχίας, ἐξεγείρονται ὅπως ἐκδικήσωσι τοὺς γείτονας αὐτῶν. Μεγάλῃ δὲ τῇ φωνῇ ἀγγέλλουσιν οἱ Ὄμβροι τὴν πρόθεσιν αὐτῶν νὰ προσβάλωσι τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ πρὶν ἢ παρασκευασθῶσιν, ὁ Φάβιος εἰσελαύνει διὰ τολμηρᾶς πορείας εἰς τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ νικᾷ αὐτοὺς παρὰ τὴν Μηουανίαν (σήμερον Bevagna) τῷ 308 π. Χ. Παραταθείσης δὲ τῆς ὑπατείας αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὁ γενναῖος στρατηγὸς ἐπιστέφει τὴν τριετῆ αὐτοῦ ἐκστρατείαν διὰ τῆς παρὰ τὰς Ἀλλίφας νικηφόρου μάχης, ἐν ᾗ ᾐχμαλωτίσθησαν ἑπτακισχίλιοι Σαυνῖται (307 π. Χ.).

Μεγάλη εὐτυχία διὰ τὴν Ῥώμην ὑπῆρξεν, ὅτι αἱ διάφοροι ἐκεῖναι ἀποστασίαι ἐπῆλθον κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐν διαφόροις χρόνοις, οὐχὶ δὲ ἅπασαι ὁμοῦ. Οὕτω δ' ἠδυνήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ καταπολεμή-

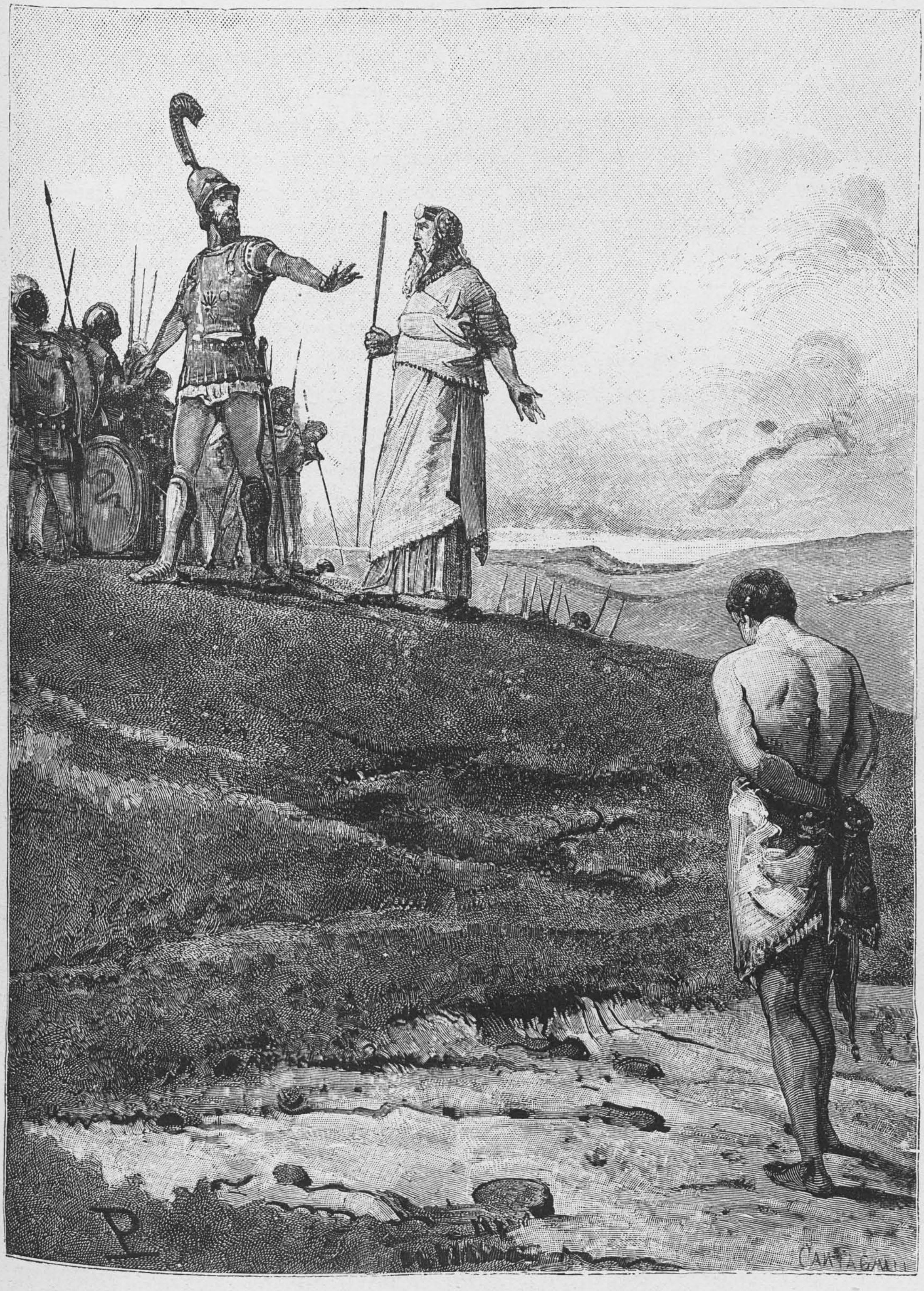

Ὁ Ῥωμαῖος σπονδοφόρος (fetialis) παραδίδων εἰς τὸν Πόντιον Τελεσῖνον τὸν Ποστούμιον (σ. 190).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σωσι τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τὸν μὲν μετὰ τὸν δὲ καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν νίκην.

Μετὰ δὲ τοὺς Ὄμβρους ἐμφανίζονται ὡς ἐπίκουροι τῶν Σαυνιτῶν οἱ Ἕρνικες. Ἀλλὰ δὲν μετέχουσι τῆς ἀποστασίας πᾶσαι αἱ πόλεις τῶν Ἑρνίκων, διατηροῦσι δὲ τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν τὸ Ἀλέτριον, αἱ Οὐέρουλαι καὶ τὸ Φερεντῖνον. Τοῦτο δὲ κατέστησεν εὐκολωτέραν εἰς τὸν Κόϊντον Μάρκιον Τρέμουλον τὴν νίκην. Ἡ δὲ Ῥώμη τὰς μὲν τρεῖς πιστὰς πόλεις ἐβράβευσε, χορηγήσασα εἰς αὐτὰς πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς ἔδωκε τὴν ἄνευ ψήφου πολιτείαν *(civitas sine suffragio)* τῷ 306 π. Χ. Ἀπαλλαχθεὶς δὲ τῶν Ἑρνίκων, ὁ Μάρκιος εἰσήλασεν εἰς τὴν Σαυνῖτιν, ὅπου ὁ συνύπατος αὐτοῦ Κορνήλιος Ἀρβίνας εὑρίσκετο ἐν ἀμηχανίᾳ. Ἔφθασε δ' ἐγκαίρως, ὅπως αὐτὸν μὲν σώσῃ ἀπὸ τῆς πιέσεως τῶν πολεμίων, αὐτοὺς δ' ἐκνικήσῃ. Ἡ δὲ Ῥώμη εἰς μὲν τὸν ἀνδρεῖον νικητὴν ἤγειρεν ἀνδριάντα, εἰς δὲ τοὺς Σαυνίτας, καταπλαγέντας διὰ τὴν νέαν ἧτταν, παρέσχεν ἀνακωχὴν ἀντὶ τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐτησίου μισθοῦ τῶν δύο ὑπατικῶν στρατιῶν.

Νέαι δὲ ἧτται, δι' ὧν οἱ Σαυνῖται ἀπώλεσαν τὸ Βοιανὸν καὶ τὸν ἑαυτῶν ἡγεμόνα Στάτιον Γέλλιον, ἤγαγον μετὰ δύο ἔτη εἰς τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης, ἥτις ἔμελλε μὲν νὰ εἶνε ὁριστική, ἀλλ' ὅμως ἀπέβη μόνον προσωρινὴ (304 π. Χ.). Δι' αὐτῆς δὲ οἱ μὲν Σαυνῖται ἀνεγνώρισαν τὴν ὑψηλὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, τοῦθ' ὅπερ συνεπέφερε τὴν ὑποχρέωσιν αὐτῶν νὰ μὴ ἐπιχειρῶσι πόλεμον μηδὲ νὰ ὁμολογῶσι συμμαχίας ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας[1].

Ἔκτοτε δ' ἐπὶ ἓξ ἔτη ἔπαυσεν ὁ μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Σαυνίτιδος πόλεμος. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς ἀναπαύλης ταύτης, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὸ ἀποικιακὸν αὐτῶν σύστημα. Εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν Σῶραν παρὰ τὸν Λῖριν, ἥτις κατὰ τὸν τελευταῖον σαυνιτικὸν πόλεμον εἶχε πολλάκις κυριευθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐστάλησαν νῦν τετρακισχίλιοι νέοι ἄποικοι, ἑξακισχίλιοι δ' ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Φουκεντίαν Ἄλβαν, φυλάσσουσαν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν διὰ τῆς χώρας τῶν Μαρσῶν εἰς τὴν Σαυνῖτιν καὶ τὴν Ἀπουλίαν (303 π. Χ.). Οἱ δὲ Αἴκουοι, ἐπιφθόνως βλέποντες ἐνιδρυομένην ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ἀποικίαν οὕτως ἰσχυράν, ἐπειράθησαν νὰ καταβάλωσιν αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη προεκάλεσε τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τῶν Αἰκούων, ὡς λέγει ὁ Λίβιος, συγ-

[1] Οἱ ὅροι οὗτοι τῆς εἰρήνης καταφαίνονται ἐξ ἀποσπάσματός τινος **Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως** (σ. 2331). Ὁ δὲ **Λίβιος** (IX, 45) λέγει ἀνεπιστάτως, ὅτι διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 304 π. Χ. ἀνενεώθη ἡ προτέρα μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν συμμαχία (foedus antiquum Samnitibus redditum).

κατεστράφη μετ' αὐτῶν ἐξολοθρευθέντων [1], καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποικισμὸς τῆς χώρας αὐτῶν συνεπληρώθη διὰ κατακληρουχήσεως τῶν Καρσιόλων (299 π. Χ.).

Ἐπωφελήθη δ' ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία ἐκ τῆς βραχείας ἀναπαύσεως, ἣν ἀφῆκαν εἰς τὴν Ῥώμην οἱ Σαυνῖται, ὅπως ἐνισχύσῃ ἔν τε τῇ Τυρρηνίᾳ καὶ τῇ Ὀμβρικῇ τὴν παλαιὰν αὐτῆς κυριαρχίαν. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν Τυρρηνίαν ἐδόθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους δύο ἀφορμαὶ εἰςβολῆς. Ἡ δὲ πρώτη τούτων ὑπῆρξεν ἡ στάσις τῆς ἐν Ἀρρητίῳ δημοκρατικῆς φατρίας κατὰ τοῦ οἴκου τῶν Κιλνίων, οἵτινες διῴκουν τὴν πόλιν ἐν ὀνόματι τῶν ἀριστοκρατικῶν. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη, ἅτε ἀντιπροσωπεύουσα καὶ προστατεύουσα τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ ἀριστοκρατικούς, ἔστειλεν εἰς Ἀρρήτιον στρατιὰν ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ πόλει τὸ καταλυθὲν ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα. Ἀλλ' ἡ ἐν Ἀρρητίῳ στάσις, διαδοθεῖσα καὶ εἰς τὰς ὁμόρους πόλεις, παρώρμησε τοὺς γείτονας Γαλάτας νὰ εἰςελάσωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν Τυρρηνίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἡ νέα εἰς τὴν χώραν ἐκείνην εἰςβολὴ τῶν Ῥωμαίων, στεφθεῖσα καὶ αὐτὴ ὑπὸ ἐπιτυχίας. Καὶ οἱ μὲν Γαλάται ἀπεχώρησαν οὐδ' ἀναμείναντες κἂν τὴν ἄφιξιν τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, οἵτινες εἶχον εἰςελάσει χάριν πολέμου, ἐλαφυραγώγησαν τὴν χώραν, καὶ ἐξεδικήθησαν τοὺς Τυρρηνοὺς διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Γαλατῶν ἀποτυχοῦσαν λείαν. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο εἰς τὴν Τυρρηνίαν ρωμαϊκῶν ἐκστρατειῶν συνέβη ἡ εἰς τὴν Ὀμβρικὴν ἐπιδρομὴ τῶν Ῥωμαίων, ἧς θέατρον ὑπῆρξε τὸ ὀχυρὸν Νεκῦνον παρὰ τὸν ποταμὸν Νᾶρα (σήμερον Nera). Καὶ ἡ μὲν παράδοσις δὲν φωτίζει ἡμᾶς περὶ τῶν αἰτίων τοῦ πολέμου τούτου πρὸς τοὺς Ὄμβρους. Τοῦτο δὲ μόνον γνωρίζομεν, ὅτι τὸ Νεκῦνον μετ' ἀντίστασιν διαρκέσασαν περὶ τὰ δύο ἔτη παρεδόθη, καὶ ἔγεινε ρωμαϊκὴ ἀποικία ὑπὸ τὸ νέον ὄνομα Ναρνία (299 π. Χ.).

Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος καθ' ὃ κατεκληρουχήθη τὸ Νεκῦνον ἱδρύθησαν κατ' εἰςήγησιν τῶν τιμητῶν Ποπλίου Σεμπρωνίου Σόφου καὶ Ποπλίου Σουλπικίου Σαβερρίωνος δύο νέαι φυλαί, ἡ Ἀνιώνιος *(Aniensis)* καὶ ἡ Τερεντῖνα *(Terentina)*, οὕτω δὲ ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν ρωμαϊκῶν φυλῶν ἀνῆλθεν εἰς τριάκοντα τρεῖς [2].

Τῶν δὲ συγκινήσεων τῆς Τυρρηνίας ἔγεινεν αἰσθητὸς ὁ ἀντίκτυπος ἐν τῇ Σαυνίτιδι. Ἤδη ἡ κεκαλυμμένη ἐπικουρία, ἣν οἱ Σαυνῖται εἶχον παράσχει εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Νεκύνου κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἀποστασίαν, ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἐν τῇ Σαυνίτιδι εἶχεν ἀναλάβει δυνάμεις ἡ φατρία τῶν φιλοπολέμων καὶ ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ἐπίσημος ἐπανάληψις τῶν κατὰ

[1] **Λιβίου** IX, 45.
[2] **Λιβίου** X, 9.

τῆς Ῥώμης ἐχθροπραξιῶν. Ἡ δ' εἰς τὴν Λευκανίαν ἐπιδρομὴ τῶν Σαυνιτῶν, ἐπελθοῦσα εὐθὺς μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Νεκύνου, ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τοῦ κρισίμου ἀγῶνος μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων λαῶν. Μεθ' ὁποίας δὲ ὁρμῆς ἀπεδύθησαν εἰς αὐτὸν οἱ Σαυνῖται ἀποδεικνύουσιν οἱ ἀγέρωχοι λόγοι δι' ὧν ἀπέκρουσαν τὴν ἀξίωσιν τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου περὶ κενώσεως τῆς Λευκανίας [1].

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἀνταπεκρίθησαν ὅμως πολὺ εἰς τὴν ἀγερωχίαν τῶν προθέσεων. Οἱ Σαυνῖται, ἀναλαμβάνοντες τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῶν Τυρρηνῶν. Ἀλλ' ἡ ταχύτης

Ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς.

τῆς ἐνεργείας τῶν Ῥωμαίων παρέλυσε τὴν συνδρομὴν ταύτην καθ' ὁλοκληρίαν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ὕπατος Λεύκιος Κορνήλιος Σκιπίων ἐνίκα τοὺς Τυρρηνοὺς ἐν Οὐολατέρραις *(Volaterrae)*, ὁ συνύπατος αὐτοῦ Γναῖος Φούλβιος κατέλαβε τὸ Βοιανὸν *(Bovianum)* καὶ τὴν Αὐφιδήναν *(Aufidena)*, κειμένην παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Σάγρου (298 π. Χ.).

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος τὸ θέατρον τοῦ πολέμου περιωρίσθη ἐν τῇ Σαυνίτιδι. Αἱ μεγάλαι παρασκευαὶ αἱ γενόμεναι ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔπεισαν τὴν σύγκλητον τῆς Ῥώμης νὰ καλέσῃ ἐπὶ τὴν ὑπατείαν δύο γενναίους στρατηγούς, τὸν Κόϊντον Φάβιον Ῥουλλιανὸν καὶ τὸν Πόπλιον Δέκιον Μῦν.

[1] **Λιβίου** Χ, 12. Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Σαυνιτῶν ἐγνώρισαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους φητιαλεῖς, ὅτι, ἂν ἤθελον ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν τινος τῶν συνελεύσεων τοῦ σαυνιτικοῦ ἔθνους, ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγγυηθῶσι περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν.

Εἰςελάσαντες δ' οἱ ὕπατοι εἰς τὴν Σαυνῖτιν διὰ δύο διαφόρων ὁδῶν, ἐξῆλθον ἀμφότεροι νικηταί. Καὶ ὁ μὲν Φάβιος ἐνίκησε τοὺς Σαυνίτας ἐν Τιφέρνῳ, ὁ δὲ Δέκιος τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀπούλους ἐν Μαλοεντῷ *(Maleventum)*. Ἡ δὲ Σαυνῖτις ἐδῃώθη φρικτῶς (297 π. Χ.).

Ἐνταῦθα δὲ ἡ παράδοσις ποιεῖται τέλος λόγον περὶ τῶν Λευκανῶν, οἵτινες, καίπερ διὰ τῶν κατὰ τῶν Σαυνιτῶν ἐξενεχθεισῶν αἰτιάσεων αὐτῶν γενόμενοι κυριώτατοι αἴτιοι τῆς ἐπαναλήψεως τῶν πολέμων μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν, εἶχον ἐκλίπει ἐκ τοῦ μέσου εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, οὐδ' ἐμφανίζονται καὶ πάλιν πρὶν ἢ κριθῇ ἤδη ἡ τύχη τῶν ὅπλων. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν εἶνε οὔτε φυσικὸν οὔτ' εὔλογον· καὶ διὰ ταῦτα εἶνε πιστευτόν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει χάσμα ἐν τῇ κατὰ παράδοσιν διηγήσει. Ὅτε δ' ὁ γηραιὸς Φάβιος παρέστη ἐν Λευκανίᾳ, περιβεβλημένος τὸ ἀξίωμα ἀνθυπάτου, ἐκράτει ἐν τῇ χώρᾳ ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐχθρική, φίλη δὲ τῶν Σαυνιτῶν δημοκρατικὴ φατρία. Ἀλλ' ὁ Φάβιος κατέλυσε τὴν δημοκρατίαν, καὶ παρέδωκε πάλιν τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οἵτινες πολλάκις ἤδη εἶχον ἀπεμπολήσει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἑαυτῶν πατρίδα (296 π. Χ.).

Η ΕΝ ΣΕΝΤΙΝΩι ΜΑΧΗ. — Ἀλλ' ἡ Ἰταλία δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ὑποπόδιον τῆς Ῥώμης μόνον διὰ μαχῶν κατὰ μέρος, ἐν αἷς ἡττήθησαν καθ' ἕκαστα τὰ πολέμια ἔθνη. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἦσαν ταῦτα διατεθειμένα νὰ πολιτεύωνται καθ' ἑαυτά, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἔλθῃ καιρός τις, καθ' ὃν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ μόνωσις ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ὄλεθρον τῆς πατρίδος. Πρῶτοι δ' αἰσθανθέντες τοῦτο ὑπῆρξαν οἱ Σαυνῖται, ἐξ αὐτῶν δὲ προῆλθε τὸ σχέδιον τετραπλῆς συμμαχίας ἀναλαμβανούσης τὴν διάσωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἰταλικῶν ἐθνῶν. Οἱ δὲ συμμαχήσαντες ἦσαν οἱ Σαυνῖται, οἱ Τυρρηνοί, οἱ Ὄμβροι καὶ οἱ Γαλάται, οἵτινες καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν Σεντίνῳ τῆς Ὀμβρικῆς, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον ἡ πολίχνη Fabriano, ἐν τοῖς περιχώροις τῆς γῆς τῶν Σενόνων.

Οὐδέποτε πρότερον εἶχον συγκεντρωθῇ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν Ἰταλίᾳ τοσαῦται δυνάμεις, οὐδ' εἶχον τέως ποτὲ περιστῇ αἱ τύχαι τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς κρισιμώτερον σημεῖον. Ἡ δὲ Ῥώμη ᾐσθάνθη ὅλην τὴν σπουδαιότητα τῆς κρισίμου ἐκείνης ὥρας, καὶ ἀνάλογοι πρὸς αὐτὴν ὑπῆρξαν τῆς πόλεως αἱ παρασκευαί. Καὶ πρῶτον μὲν εἶχον ἐλπίσει οἱ Ῥωμαῖοι νὰ παρακωλύσωσι τὴν συνομολόγησιν τῆς συμμαχίας· ἀλλ' ὁ ὕπατος Ἄππιος Κλαύδιος δὲν ἀνταπεκρίθη ὡς στρατηγὸς εἰς τὴν φήμην ἧς εἶχεν ἀξιωθῇ ὡς πολιτικὸς ἀνήρ. Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσι καὶ πάλιν εἰς τὸν γηραιὸν Φάβιον καὶ τὸν Πόπλιον Δέκιον· εἰς δὲ τὰς δύο ὑπατικὰς στρατιάς, ἐνισχυομένας ὑπὸ ἀξίου λόγου ἱππικοῦ, προσετέθησαν καὶ τρεῖς ἀλ-

λαι, ὧν ἡ μὲν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀνθυπάτου Λευκίου Βολουμνίου ἔμελλε νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐν τῇ Σαυνίτιδι, αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἐτάχθησαν δίκην ἐφεδρείας ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Ῥώμης, ὅπως ὑπάρξῃ δυνατὴ ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ὅπου ἤθελε καλέσει ἡ ἀνάγκη. Διὰ δὲ στρατηγήματός τινος τοῦ Φαβίου ἠραιώθησαν αἱ τάξεις τῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ μάχη. Διέταξε δῆλα δὴ ὁ Φάβιος τὰ δύο ἔφεδρα σώματα νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὸ Κλούσιον, δῃοῦντα κατὰ τὴν διάβασιν αὐτῶν τὰς γαίας τῆς Τυρρηνίας. Ἔπραξε δὲ ταῦτα ὁ γηραιὸς ὕπατος, καλῶς γνωρίζων τοὺς πολεμίους αὐτοῦ. Καὶ πράγματι ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῶν δῃώσεων ἐκείνων, οἱ Τυρρηνοὶ ἐπίκουροι ἐγκατέλιπον τὴν συμμαχικὴν στρατιάν, καὶ ἐπανέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα, ὅπως προστατεύσωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν γαίας. Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ λαοῦ ἐκείνου καὶ τοῦ σαυνιτικοῦ. Οἱ μὲν Σαυνῖται ἐγκαταλείπουσι τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πολεμίων, ὅπως συντελέσωσι τὴν ἕνωσιν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων καὶ ὑπεραμυνθῶσι δι' αὐτῶν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἰταλικῶν ἐθνῶν, οἱ δὲ Τυρρηνοὶ ἀπ' ἐναντίας, ἀφροντιστοῦντες περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐγκαταλείπουσι τὴν τάξιν, εἰς ἣν ἔταξαν αὐτοὺς ἡ τιμὴ καὶ τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πατρίδος, ὅπως προστατεύσωσι τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀγρούς.

Οὕτω λοιπὸν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἐν Σεντίνῳ ἀντιμετώπους μόνους τοὺς Σαυνίτας, τοὺς Ὄμβρους καὶ τοὺς Γαλάτας. Τὴν δ' ἀνωτάτην ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ πρωτουργὸς τῆς συμμαχίας, ὁ Γέλλιος Ἐγνάτιος. Καὶ ἀπέναντι μὲν τῶν Σαυνιτῶν καὶ τῶν Ὄμβρων ἐτάχθη ὁ Φάβιος, ἡγούμενος τοῦ δεξιοῦ κέρατος τῶν Ῥωμαίων, πρὸς δὲ τοὺς Γαλάτας ἔστη ἀντιμέτωπος κατὰ τὸ ἀριστερὸν κέρας ὁ Δέκιος. Καὶ ἐκεῖνος μέν, ὢν συνετὸς καὶ μακρόθυμος, ἀνέμεινε νὰ ἐκθυμάνῃ ἡ πολεμικὴ ὁρμὴ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως δυνηθῇ ἔπειτα νὰ ἐφορμήσῃ κατ' αὐτοῦ, ὅταν ἔμελλε νἀρχίσῃ καταλαμβάνων τοὺς πολεμίους ὁ κάματος. Ὁ δὲ Δέκιος Μῦς, ὁρμητικὸς ὢν καὶ βίαιος, ἐπεισπίπτει ἀμέσως μετὰ μανίας εἰς μέσας τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, καὶ ἐπιφέρει τὸν ὄλεθρον τῆς ὑφ' ἑαυτὸν στρατιᾶς ἀκόμη πρὶν ἢ ἐπὶ τοῦ ἄλλου κέρατος ἐξαφθῇ μέχρι λύσσης ἡ πάλη. Οἱ ἵπποι τῶν Γαλατῶν καὶ ἰδίως τὰ πολεμικὰ αὐτῶν ἅρματα, ἅτινα τὸ πρῶτον τότε ἔβλεπον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχον ἤδη ὑπερισχύσει τῶν λεγεώνων τοῦ Δεκίου. Τότε δὲ οὗτος ἐμνήσθη τῆς θυσίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μαχομένου παρὰ τὸν Βέσσεριν [1], καὶ ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, καθιερώσας ἑαυτόν τε καὶ τὴν ἐχθρικὴν στρατιὰν εἰς τοὺς χθονίους δαίμονας χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων. Ὡς δὲ παρὰ τὸν Βέσσεριν, οὕτω καὶ ἐν Σεντίνῳ ἡ θυσία τοῦ στρατηγοῦ ἐπέφερεν ἀγαθοὺς καρπούς. Τὸ ἀριστερὸν κέρας, ἐνισχυθὲν ὑπὸ μέρους τῆς ἐφεδρείας,

---

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 182.

ἀποσταλέντος εἰς αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Φαβίου, ἀνέλαβε δυνάμεις· ἐν ᾧ δὲ τοῦτο ὑφίστατο εὐσταθῶς τὴν ἔφοδον τῶν Γαλατῶν, τὸ ἱππικὸν τῶν Καμπανῶν, ἐπιτεθὲν κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ Φαβίου εἰς τὰ πλευρὰ τῆς γαλατικῆς ἵππου, συνεπλήρωσε τὴν διάσπασιν αὐτῆς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ καὶ κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας ὁ ἀγὼν ἐπερατοῦτο διὰ τῆς νίκης τῶν Ῥωμαίων. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ ὁ γενναῖος Γέλλιος Ἐγνάτιος, διὰ θανάτου ἐνδόξου ἐπιστέψας τὸν ἡρωικὸν αὑτοῦ βίον.

Μετὰ δὲ τὴν ἐν Σεντίνῳ μάχην διήρκεσε μὲν ἀκόμη ὁ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμος τῶν Σαυνιτῶν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, ἀλλ' ὑπῆρξε πάλη λαοῦ οὐδὲν ἄλλο ἔχοντος τὸ ἑξῆς νὰ σώσῃ πλὴν τῆς τιμῆς αὑτοῦ, ἐπειδὴ ἥ τε ἀνεξαρτησία αὑτοῦ καὶ ἡ ἐλευθερία ἔχουσιν ἤδη ἀπολεσθῆ ἐς ἀεί. Ἡ δὲ παράσπονδος Τυρρηνία συνεπλήρωσε τὴν λιποταξίαν αὑτῆς ὁμολογήσασα πρὸς τὴν Ῥώμην εἰρήνην τεσσαρακονταετῆ ὑπὸ ὅρους ἐπιεικεστάτους. Διὰ δὲ τῶν συνθηκῶν τούτων ὑπεχρεώθησαν αἱ τρεῖς πρωτεύουσαι τυρρηνικαὶ πόλεις, τὸ Οὐολσίνιον, ἡ Περουσία καὶ τὸ Ἀρρήτιον, νὰ πληρώσωσιν ἑκάστη πεντακοσίας χιλιάδας ἀσσαρίων καὶ νὰ παρέχωσι τὴν τροφὴν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ῥωμαϊκῶν στρατιῶν τῶν ταχθεισῶν πρὸς φρούρησιν αὐτῶν (294 π. Χ.).

Τὸ δ' εὐγενὲς σαυνιτικὸν ἔθνος, συνειδὸς τὴν ἰδίαν αὑτοῦ τύχην, ἀντιμετωπίζει αὐτὴν μετὰ φρονήματος ἀδαμάστου. Δὲν ἐπικαλεῖται τὴν ἀρωγὴν τῶν θεῶν, ἀλλὰ θέλει αὐτοὺς συμμετόχους τῆς μοίρας του. Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ πόλεμος τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα εἶνε συγχρόνως καὶ πόλεμος ἀμοιβαῖος τῶν θεῶν αὐτῶν. Ἐν στρατοπέδῳ περιπεφραγμένῳ διὰ πλεγμάτων καὶ κεκαλυμμένῳ διὰ λινῶν παραπετασμάτων ὁ μέγας ἱερεὺς Ὄβιος Πάκτιος ἐτέλεσε τὴν θυσίαν κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον. Ὁ δὲ στρατηγὸς[1] εἰσήγαγε τοὺς ἀριστεῖς τοῦ ἔθνους, καὶ ἐκεῖ ἐν μέσῳ τῶν σφαδαζόντων ἱερείων καὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν ἐκφέρουσιν ἐκεῖνοι ἀρὰς καθ' ἑαυτῶν, κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτῶν καὶ τῶν οἴκων, ἂν ἤθελόν ποτε φύγει ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἤθελον ἀφήσει ζῶντα φυγάδα τινά. Δεκαεξακισχίλιοι δ' ὑπῆρξαν κατὰ τὸν Λίβιον[2] οἱ ὀμόσαντες τοῦτον τὸν ὅρκον (293 π. Χ.). Καὶ ἐτήρησαν αὐτὸν οὕτως, ὥστε, καίπερ τῆς ἀρᾶς ἐκείνης μὴ ἐπενεγκούσης τὴν νίκην, ἐσώθη τοὐλάχιστον ἡ τιμή. Ἐν Ἀχυλωνίᾳ οἱ Σαυνῖται ἡττήθησαν καὶ πάλιν, ὁ δὲ ὕπατος Παπίριος Κούρσωρ, υἱὸς τοῦ ἥρωος τοῦ δευτέρου σαυνιτικοῦ πολέμου, ἀπήγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην χιλίας τριακοσίας τριάκοντα λίτρας ἀργύρου καὶ δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια ἀσσα-

---

[1] Ὁ στρατηγὸς ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Σαυνίταις embratur, ἡ δὲ λέξις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων imperator.

[2] X, 38.

ρίων, ποσὰ εἰςπραχθέντα ἐκ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ τῶν αἰχμαλώτων. Ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐκείνων ἐστήθη ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο ἄγαλμα τοῦ Διὸς, ὅπερ ἦτο ὁρατὸν ἀπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους [1].

Ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντα ταῦτα οἱ Σαυνῖται δὲν ἐθεώρουν ἀκόμη ἑαυτοὺς ἡττημένους. Μάλιστα δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (292 π. Χ.) κατώρθωσαν νὰ ἐπιφέρωσί τινας ἥττας εἰς τοὺς πολεμίους. Ἀλλ᾽ ἡ ἐμφάνισις τοῦ γηραιοῦ Φαβίου ὡς ὑπάρχου τοῦ ἀδρανοῦς αὐτοῦ υἱοῦ Γούργητος, ἐπηνώρθωσε τὰ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐπέφερε πληγὴν καιρίαν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν ἡττημένων. Πρὸς ἐπικόσμησιν δὲ τοῦ ἅρματος τοῦ θριαμβεύοντος ὑπάτου ἤχθη ἀλυσόδετος ὁ Πόντιος Τελεσῖνος, ὅστις εἶχε στρατηγήσει τῶν Σαυνιτῶν κατὰ τὴν ὑστάτην μάχην. Ἄγνωστον δ᾽ εἶνε ἂν ὁ Τελεσῖνος ἐκεῖνος ἦτο αὐτὸς ὁ εἰσηγητὴς τῆς καυδιανῆς συνθήκης ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁπωςδήποτε μὲν καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἡ εἰς θάνατον καταδίκη τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὑπῆρξε βαρβαρότης ἀνωφελὴς, ἅμα δὲ καὶ κατάχρησις ἀνελεύθερος τῆς νίκης. Ἂν δ᾽ ὑπῆρξεν ἀντεκδίκησις, ἦτο ἀναξία λαοῦ εἰς ὃν ὑπεῖκεν ἤδη ἡ Ἰταλία.

Μετὰ δὲ τὴν ὑστάτην ταύτην μάχην, ἥτις ἔμεινεν ἀνώνυμος, δὲν γίνεται πλέον λόγος περὶ πολεμικῶν ἔργων. Ἀλλ᾽ ἀναφέρεται ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάληψις πόλεών τινων, ἐν αἷς ἡ τοῦ Κομινίου καὶ τῆς Βενουσίας, καταληφθεισῶν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ποστουμίου. Εἰς δὲ τὴν Βενουσίαν, κειμένην παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Λευκανίας κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν Τάραντα ἀπὸ τῆς Μαλοεντοῦ, τῆς ἔπειτα κληθείσης Βενεουέντου *(Beneventum)*, ἐστάλησαν ἕνεκα τοῦ ἐξόχως ἐπικαίρου τῆς θέσεως αὐτῆς εἰκοσακιςχίλιοι κληροῦχοι (291 π. Χ.).

Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ὑπεγράφη τέλος ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Σαυνιτῶν. Δι᾽ αὐτῆς ἀπεπερατοῦτο ἥμισυς αἰὼν πολέμων, καθ᾽ οὓς ἐδημιουργήθη ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονία τῆς Ῥώμης. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστοι οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ταύτης τοῦ 290 π. Χ., ἀλλ᾽ οἱ καιροὶ ἐν οἷς αὕτη ὡμολογήθη καὶ ἡ πιστὴ αὐτῆς τήρησις παρὰ τῶν Σαυνιτῶν μαρτυροῦσι σαφῶς, ὅτι ἀπ᾽ αὐτῆς ἄρχεται ἡ εἰς τὴν νικηφόρον πολιτείαν δουλεία τῶν Σαυνιτῶν. Ἡ δὲ Ῥώμη δὲν κατήγαγεν ἀποικίας εἰς τὴν Σαυνῖτιν, οὐδ᾽ ἀπῄτησε παρὰ τῶν Σαυνιτῶν παραχωρήσεις ἐδαφικάς· ἴσως δ᾽ ἐξηκολούθησε τιμῶσα αὐτοὺς διὰ τοῦ ὀνόματος *συμμάχων (socii)*, ἀρκουμένη νὰ ἔχῃ αὐτοὺς πράγματι ὑπηκόους, ὅπως ἡμέραν τινὰ γείνωσιν ἀμύντορες τοῦ ἀξιώματος τῆς Ῥώμης.

Η ΚΑΘΥΠΟΤΑΞΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΠΥΡΡΟΣ. — Ἡ πτῶσις τῆς

[1] **Πλινίου** Hist. Nat. XXXIV, 18.

Σαυνίτιδος ἔπεισε τέλος τοὺς Ταραντίνους περὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν κινδύνου. Ἡ πόλις τῶν Ταραντίνων, οὖσα ἡ πρωτεύουσα ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι καὶ κυριωτάτη ἐν Ἰταλίᾳ ἀντιπρόσωπος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἦτο ἡ φυσικὴ ἀντίπαλος τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Τάρας ἦτο ἅμα καὶ πόλις ἐμπόρων μᾶλλον ἢ μαχητῶν· διὰ τοῦτο δὲ καθ' ἣν ἡμέραν θὰ ἠναγκάζετο νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς διάσωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς, δὲν θὰ παρουσιάζετο ἔχουσα στρατιὰν ἰδίων ἑαυτῆς πολιτῶν, ἀλλὰ μαχομένη διὰ ξένων μισθωτῶν. Καὶ ὅμως ὁ σκοπὸς τῆς παρακωλύσεως τῶν προόδων τῆς Ῥώμης ἤθελεν ἴσως οὐχ ἧττον ἐπιτευχθῇ, ἂν τὰ ξενικὰ ἐκεῖνα στρατεύματα ἤθελον κληθῇ ἐγκαίρως, ἤτοι ἂν ἤθελε γείνει μετάπεμπτος ὁ Πύρρος, ὅτε δὲν εἶχον ἀκόμη ἐξαντληθῇ αἱ δυνάμεις τῶν Σαυνιτῶν, καὶ ὅτε ὁ πολεμικὸς ἀναβρασμὸς συνεδόνει τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς Γαλάτας. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οἱ Ταραντῖνοι, πρὶν ἢ ἀποβάλωσι τὴν ἀδράνειαν αὐτῶν καὶ καλέσωσι τὸν Ἠπειρώτην βασιλέα, ἀφῆκαν τοὺς μὲν Σαυνίτας νὰ περιστῶσιν εἰς τελείαν ἀδυναμίαν, τοὺς δὲ Ῥωμαίους νὰ πληρώσωσι μὲν τὴν Πικεντίνην τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν, τῆς Ἀτρίας *(Hatria)*, τῆς Σήνης *(Sena)*, τοῦ Νέου Κάστρου τῶν Πικεντίνων *(Castum Novum)*, εἰς ἃς πόλεις ἐστάλησαν κληροῦχοι τῷ 289 π. Χ., νὰ ὑποστηρίξωσι δὲ αὐτὰς κρατερῶς ἐναντίον τῶν Τυρρηνῶν τοῦ Οὐολσινίου καὶ τῶν Σενόνων Γαλατῶν ἐν τῇ παρὰ τὴν Ὀάδμονα λίμνην μάχῃ τοῦ 283 π. Χ. οὕτως, ὥστε ἠδυνήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ καθησυχάσωσι τελείως τοὺς ἐν τοῖς βορείοις τῆς χερσονήσου πολεμίους ἑαυτῶν.

Καὶ ὅτε δ' ἀπεφάσισαν οἱ Ταραντῖνοι νὰ δράσωσι, δὲν ἔπραξαν τοῦτο ἀπροκαλύπτως. Ἐκεῖ ὅπου ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις δὲν εἶχε δημιουργήσει σχέσιν ὑπηκοότητος, εἶχε κατορθώσει ἡ ἐπίδρασις τῆς μεγάλης πολιτείας νὰ ἱδρύσῃ σχέσιν ἐξαρτήσεως ὑπὸ τύπον προστασίας χάρις εἰς τὴν εὔνοιαν τὴν ὑπὸ τῆς Ῥώμης παρεχομένην εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν ἔν τε ταῖς πόλεσιν ἑκάσταις καὶ ἐν χώραις ὁλοκλήροις. Τοῦτο δ' εἶχε συμβῇ καὶ ἐν Λευκανίᾳ. Ἀλλ' ὁ Τάρας ἐβοήθησε τοὺς δημοκρατικοὺς τῶν Λευκανῶν, ὅπως καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν. Τούτου δ' ἐπιτευχθέντος, οἱ Ταραντῖνοι ἔπεισαν τοὺς Λευκανοὺς νὰ προσβάλωσι τοὺς Θουρίους, πόλιν τῆς κάτω Ἰταλίας διαδεχθεῖσαν τὴν ἀρχαίαν Σύβαριν, μόνην δὲ κατὰ τὰ παράλια τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος ἔχουσαν ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα. Καὶ οἱ μὲν Θούριοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες καὶ ἔσπευσαν νὰ παράσχωσιν αὐτήν, ὁ δὲ ὕπατος Φαβρίκιος Λουσκῖνος ἠνάγκασε τὸν στρατηγὸν τῶν Λευκανῶν Στατίλιον νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Θουρίων, ἐνίκησε δὲ καὶ ἐζώγρησεν αὐτόν. Εἰς δὲ τοὺς Θουρίους ἐστάλη φρουρὰ ῥωμαϊκὴ (282 π. Χ.).

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα εἶνε μέν πως σκοτεινά, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀπόφασις

τῆς Ῥώμης νὰ πέμψῃ στόλον εἰς τοὺς Θουρίους ἀποδεικνύει, ὅτι τῆς νίκης τοῦ Φαβρικίου ὑπῆρξαν ἐφήμεροι οἱ καρποί. Σοβαρωτάτη δ' ἔπρεπε νὰ εἶνε ἡ αἰτία ἡ προκαλέσασα τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην τῆς συγκλήτου, ἀφ' οὗ αὕτη δὲν ἐπτοήθη νὰ παραβῇ φανερῶς τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Τάραντος ὑφισταμένην συνθήκην, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τὰς ῥωμαϊκὰς νῆας ὁ πλοῦς πέραν τῆς Λακινίας ἄκρας, ἤτοι τοῦ εἴςπλου εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος. Ἐπελθούσης δὲ τοιαύτης προκλήσεως, τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐκδίκησις ὑπερίσχυσαν τῆς συνέσεως παρὰ τοῖς Ταραντίνοις. Καὶ ὁ μὲν ῥωμαϊκὸς στολίσκος, προςβληθεὶς μετὰ μανίας, ἐνικήθη καὶ διεσπάσθη, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ πληρώματος ἠχμαλωτίσθησαν καὶ τούτων οἱ μὴ φονευθέντες ἐξηνδραποδίσθησαν. Θρασυνθέντες δ' ἐκ τῆς εὐκόλου νίκης οἱ Ταραντῖνοι, ἐξώρμησαν κατὰ τῶν Θουρίων, καὶ ἐδίωξαν ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης τὴν ῥωμαϊκὴν φρουράν. Οἱ δ' ἐπιφανεῖς τῶν ἐν τῇ πόλει ἐξεδιώχθησαν ἐπ' ἴσης, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν (281 π. Χ.).

Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη ἠδύνατο μὲν νἀγανακτῇ, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐκπλήσσηται ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν ἐκείνοις, ἐπειδὴ ἀληθῶς αὐτὴ ἐκείνη εἶχε προκαλέσει αὐτά. Ἡ δὲ σύγκλητος, σκοποῦσα μᾶλλον νὰ κερδήσῃ χρόνον, πρὸς δὲ νὰ πείσῃ τοὺς συμμάχους τῶν Ῥωμαίων, ὅτι τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῷ νέῳ πολέμῳ δὲν ὑπεῖχεν ἡ Ῥώμη, ἔπεμψαν εἰς τὸν Τάραντα πρεσβευτάς, ἀπαιτοῦντες δίκην διὰ τὰς βιαιοπραγίας τῶν δημοκρατικῶν. Ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἱκανοποιήσεως ἔτυχον οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης βδελυρῶν ὕβρεων παρὰ τοῦ ἐν Τάραντι ὄχλου. Τότε λοιπὸν διετάχθη ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Βαρβούλας, ὅστις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῇ Σαυνίτιδι, νἀγάγῃ τοὺς λεγεῶνας αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν τῶν Ταραντίνων. Καὶ δὲν ἐκήρυσσε μὲν ἀκόμη ἡ Ῥώμη τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τὸ διάβημα ἐκεῖνο ἦτο ἐπίδειξις σκοποῦσα νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ματαιώσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν πρόςκλησιν τοῦ Πύρρου. Ἀληθῶς δὲ ὁ ὕπατος Αἰμίλιος ἅμα τῇ εἰςελάσει αὐτοῦ εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Τάραντος ἐπανέλαβε τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Ταραντίνων ἀποκρουσθείσας ἀξιώσεις. Ἡ δὲ παρουσία τῶν ἐχθρικῶν λεγεώνων ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀριστοκρατικούς, ὅπως ὑποστηρίξωσιν ἀπροκαλύπτως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ταραντίνων τὴν εἰρήνην· ἀλλ' ὑπερισχυσάσης τῆς ἀντιθέτου φατρίας, αἱ προτάσεις τοῦ ὑπάτου ἀπεκρούσθησαν καὶ πάλιν, ἐστάλη δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα πρεσβεία, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως Πύρρου.

Ἦτο δὲ ὁ ἀνήρ, ὃν ἐκάλουν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ταραντῖνοι, ὅπως πολεμήσῃ κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Ῥώμης, εἷς τῶν φιλοκινδύνων ἐκείνων βασιλέων, εἰς οὓς ἡ διάλυσις τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ κράτους ἡ ἐπελθοῦσα ἐκ τοῦ προώρου καὶ ἀπροόπτου θανάτου τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε παράσχει εὐρὺ πεδίον πρὸς πλήρωσιν φιλοδόξων σχεδίων, ἅτινα ἡ ἐκρηγνυμένη ἀναρχία εἶχε καταστήσει ἀνυπόστολα.

Ἡ πολιτικὴ κατάστασις, εἰς ἣν εὑρέθη ἡ Ἀνατολὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνθυμίζει, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν διαφορὰν τῶν τόπων ἐν οἷς διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα τῶν ἄλλως ὁμοίων δύο ἐποχῶν, τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὑρέθη ἡ Ἰταλία περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος μετὰ τὴν καθαίρεσιν Καρόλου τοῦ Παχέος (887). Κατ' ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἐποχὰς μικροὶ ἡγεμονίσκοι, οἵτινες, καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδὲ κἂν ἐν ὀνείροις ἤθελον φαντασθῇ νὰ ἐξέλθωσι τῆς ταπεινῆς αὐτῶν θέσεως, παρουσιάσθησαν ὑψοῦντες θρασεῖαν τὴν κεφαλήν, καὶ ἐζήτησαν, ἁλιεύοντες ἐν τοῖς θολοῖς ὕδασι τῆς ἀναρχίας, νὰ κορέσωσι φιλοδοξίας ἀνηκούστους. Καὶ ἐν μὲν τῇ μεσαιωνικῇ Ἰταλίᾳ αἱ παράλογοι καὶ παράκαιροι ἐκεῖναι ἀξιώσεις τῶν φιλοδόξων ἐπήνεγκον κακὸν ἀνήκεστον, τὴν ἐπάνοδον τῆς ξένης δουλείας· ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ μετὰ διαιώνισιν τῆς ἀναρχίας κατέλιπον ὡς κληρονομίαν διαιρέσεις διηνεκεῖς, αἵτινες κατέστησαν τὰς χώρας ἐκείνας ἐν δεδομένῃ ὥρᾳ πρόχειρον λείαν τῆς ὑπερηφάνου Ῥώμης.

Ὁ δὲ Πύρρος ἦτο εἷς τῶν βασιλίσκων ἐκείνων τῶν ἐν ἀλλήλοις διαμφισβητούντων τὴν κληρονομίαν τοῦ μεγάλου Μακεδόνος. Διεκρίνετο δὲ τῶν πλείστων ἀνθαμίλλων αὐτοῦ ἅτε ὢν πορφυρογέννητος καὶ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ διάδημα τῆς Ἠπείρου. Ὑπὸ δὲ Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀντίγονον εἶχεν ἐπιχειρήσει τὰς πρώτας αὐτοῦ στρατείας, ἀποκτήσας φήμην γενναίου στρατηλάτου. Σταλεὶς δὲ ὡς ὅμηρος εἰς τὴν Αἴγυπτον, συνεδέθη διὰ κηδεστίας μετὰ τῶν Πτολεμαίων, βοηθούμενος δ' ὑπ' αὐτῶν, κατῆλθεν εἰς ἀγῶνα πρὸς τὸν Δημήτριον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, γενομένους ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ πάλῃ ταύτῃ κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ αὐτό. Ὅτε δ' ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ταραντῖνοι, εἶχεν ἤδη ἐκπέσει ἡ μεγάλη αὐτοῦ δύναμις, ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἑλλάδι ἐκυμαίνοντο ἰσόρροποι αἱ δυνάμεις Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ καὶ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ οὕτως, ὥστε δὲν ὑπῆρχεν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις θέσις διὰ τὸν Πύρρον. Νέον λοιπὸν στάδιον ἀγώνων ἀνέῳξεν εἰς αὐτὸν ἡ πρόσκλησις τῶν Ταραντίνων, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ καρποφορωτέραν διέξοδον ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ὅπως ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν σῶμα φαλαγγιτῶν, ἵππων καὶ ἐλεφάντων [1], οὕτω δ' ἀπέπλευσεν ὁ Πύρρος.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἠπειρωτῶν, ὃν οἱ Ταραντῖνοι εἶχον καλέσει εἰς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῆς Ῥώμης, δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος ναρκεσθῇ εἰς τὸ

[1] (Ptolemaeus Ceraunus)... datis Pyrrho auxiliis, quibus iret contra Romanos Tarentum defendendum. **Πομπηΐου Τρόγου** Προλόγ. XVII.

ταπεινὸν καὶ ἀχάριστον ἔργον μισθοφόρου πόλεως ἐμπόρων. Εἰ καὶ ὡς τοιοῦτον παρίστανεν αὐτὸν ἡ μετὰ τῶν Ταραντίνων συνομολογηθεῖσα συνθήκη, ἀλλ' ὁ Πύρρος, μόλις ἀναλαβὼν τὰ τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως, ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ἐμπόρους ἐκείνους, ὅτι εἶχον μεγάλως ἀπατηθῇ, πιστεύοντες, ὅτι ἔμελλον νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὄργανόν των. Δὲν παρέστη ὡς μισθοφόρος, ἀλλ' ὡς ἡγεμὼν ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως διαμφισβητήσῃ πρὸς τὴν Ῥώμην τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Καὶ εἰς τοὺς Σικελιώτας δ' ἐμερίμνησε νὰ ὑπομνήσῃ, ὅτι εἶχεν ἄλλοτε σύζυγον τὴν Λάνασσαν, τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους, καὶ ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν καρπὸν ἐκείνου τοῦ γάμου, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅπως ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ διαδήματος τῶν Συρακουσῶν. Παρεσκευάζετο λοιπὸν νὰ πολεμήσῃ ταὐτοχρόνως τήν τε Ῥώμην καὶ τὴν Καρχηδόνα. Ἀληθῶς δ' ἦτο μεγάλη ἡ τοιαύτη ἀποστολὴ διὰ πολεμιστήν, ὅστις ἤκουε νὰ ὀνομάζωσιν αὐτὸν τὸν μέγιστον στρατηγὸν τῶν συγχρόνων, δι' ἡγεμόνα φιλόδοξον, ὅστις ἤθελε νὰ ἐπαναλάβῃ ἐν τῇ Δύσει τοὺς θαυμαστοὺς ἄθλους τοῦ μεγάλου Μακεδόνος.

Ἐν τούτοις δ' οἱ Ταραντῖνοι δὲν ἤργησαν νἀποβάλωσι τὴν περὶ τοῦ Πύρρου πλάνην αὐτῶν. Οὗτος εἶχεν ἐκπέμψει πρὸ αὐτοῦ μικρὸν μέρος τῆς στρατιᾶς του, οὗ ἡγοῦντο ὁ Θεσσαλὸς Κινέας καὶ ὁ Μίλων, ὅπως παραφυλάσσῃ τὸν ὕπατον Αἰμίλιον καὶ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῆς πόλεως. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 280 π. Χ. ἤγαγεν αὐτὸς ἐπὶ πλοίων τοῦ Τάραντος τὸ κύριον σῶμα τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, συγκείμενον ἐξ εἰκοσακισχιλίων φαλαγγιτῶν, τρισχιλίων Θεσσαλῶν ἱππέων, δισχιλίων τοξοτῶν καὶ εἴκοσιν ἐλεφάντων. Αἱ ἔμπνοοι δ' αὗται πολεμικαὶ μηχαναί, αἱ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰσαχθεῖσαι εἰς τὰς στρατιὰς τῶν Ἑλλήνων, ἤρχοντο ἤδη νὰ ἐμφανισθῶσι τὸ πρῶτον ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι εἶχον δώσει εἰς τὸν Πύρρον, ὥς ποτε οἱ Ἐγεσταῖοι εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρὸ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας, τὰς ὑπερβολικωτάτας τῶν ὑποσχέσεων, καὶ δή, ὅτι ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐξεγερθῇ τὸ ἥμισυ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἤθελε ταχθῇ ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ στρατιὰ τριακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ εἰκοσακισχιλίων ἱππέων.

Ἀλλ' ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐφρόντισεν, ὅπως αἱ ἐπαγγελίαι αὗται μηδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐκτελεσθῶσι. Καὶ δὴ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τοῦ χρόνου ὃν ἀφῆκαν εἰς αὐτοὺς αἱ παρασκευαὶ τοῦ Πύρρου, ἠδυνήθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ συντάξωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ὡς δ' ἐν ταῖς ὥραις ἐσχάτου κινδύνου, ἐκάλεσαν ὑπὸ τὰ ὅπλα τοὺς ἀπόρους, καὶ ἡ στρατιὰ ἐξεκίνησε, διῃρημένη εἰς τρία σώματα. Καὶ ἓν μὲν τούτων, τεταγμένον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπάτου Τίτου Κορουγκανίου, ἐστάλη ὅπως φυλάσσῃ τὴν Τυρρηνίαν, τὸ δὲ ἄλλο, οὗ ἡγεῖτο ὁ συνύπατος αὐτοῦ Βαλέριος Λαιβῖνος, προωρίσθη νὰ ἔλθῃ

εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτὸν τὸν Πύρρον, καὶ τὸ τρίτον τέλος ἐκρατήθη πρὸς ἄμυναν τῆς Ῥώμης. Πλὴν δὲ τούτων ἐστάλησαν φρουραὶ εἰς τὰς ὑπόπτους τῶν πόλεων, ἄλλαι δ' ὑπεχρεώθησαν νὰ παράσχωσιν ὁμήρους. Τούτων ἡ Πραίνεστος ὑπεχρεώθη νὰ δώσῃ ὡς ὁμήρους αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντάς της.

Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα ἐνέσπειραν τὸν τρόμον εἰς πάσας τὰς εἰς τὴν Ῥώμην ὑποκειμένας χώρας· διό, παραστάντος τοῦ Πύρρου, οὐδεμία αὐτῶν ἀπέστη. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι ὑπέστησαν τἀντίποινα τοῦ δόλου αὐτῶν, εὑρόντες ἐν τῷ κληθέντι μισθοφόρῳ τύραννον, ὅστις δι' ἀπειλῶν θανάτου ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὴν πόλιν τῶν ἐμπόρων εἰς λαὸν στρατιωτῶν. Τότε δ' οἱ Ταραντῖνοι μετενόησαν μὲν διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων προταθέντων ὅρων, ᾤκτειραν δὲ καὶ τὰ δεινά, ἅτινα εἶχεν ἐπισπάσει ἐπὶ τὴν πατρίδα τὸ μῖσος πρὸς τὴν ἰσχυρὰν Ῥώμην. Ἀλλ' ἦτο παρὰ πολὺ ἀργά, ὁ δὲ Τάρας εἶχε περιβάλει αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ κλοιοῦ σιδηροῦ, εἰς ὁπότερον δὲ τῶν μερῶν καὶ ἂν ἔκλινεν ἡ νίκη, τὸ μέλλον τῆς πόλεως ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ δουλεία. Ἡ δὲ πρώτη σύγκρουσις μεταξὺ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων συνέβη ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Λευκανίας παρὰ τὸν ποταμὸν Σῖριν. Ὁ ὕπατος Βαλέριος διέταξε τὴν ἵππον αὐτοῦ νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν ἐν τόπῳ κειμένῳ μακρὰν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πύρρου, ὅπως αὕτη, προσβάλλουσα τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὰ πλευρά, ἐπασχολῇ αὐτὸν κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν λεγεώνων διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τὸ στρατήγημα, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἄκαρπον. Εἰς μάτην οἱ λεγεῶνες τῶν Ῥωμαίων προσέβαλον τὴν φάλαγγα τοῦ Ἠπειρώτου ἑπτάκις· ἐκεῖνοι μὲν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀνθρώπων ἐκείνου τείχους, συγχρόνως δὲ τὸ ἱππικὸν τῶν Ῥωμαίων, διασπασθὲν ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἔφοδον τῶν Θεσσαλῶν ἱππέων. Ἡ δὲ ἧττα ἐκείνη τοῦ ἱππικοῦ συνεπέφερε τὴν ἀπώλειαν τῆς μάχης.

Ἀλλ' ὅμως ἡ τύχη τοῦ πολέμου δὲν εἶχε κριθῇ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Εἶχον μὲν ἀποβάλει οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἡράκλειαν μάχῃ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πύρρου εἶχον φονευθῇ τετρακισχίλιοι, ἡ δὲ ἀπώλεια αὕτη ἦτο ἀξία πλείστου λόγου, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ἐξ ἑνὸς μὲν τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν δυνάμεων τοῦ βασιλέως, ἐξ ἑτέρου δὲ τὰς μεγίστας δυνάμεις τῶν πολεμίων. Πλὴν δὲ τούτου δὲν ἠδύνατο νἀγνοῇ ὁ Πύρρος, ὅτι ἡ νίκη αὐτοῦ ὠφείλετο ἐν μέρει εἰς τὸν διὰ τοὺς πολεμίους νέον τρόπον πολέμου ἕνεκα τῆς φάλαγγος καὶ τῶν ἐλεφάντων, ἀλλ' ἐν μελλούσαις μάχαις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλην πεποίθησιν εἰς τὴν ἐκ τοιαύτης αἰτίας ὑπερτέρησιν. Ταῦτα λοιπὸν ἀναμφιβόλως ἀναλογιζόμενος ὁ Πύρρος, ἀπεφάσισε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς συγχύσεως ἣν προεκάλεσεν ἐν Ῥώμῃ ἡ παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἧττα, ὅπως προτείνῃ εἰρήνην. Περὶ δὲ τῶν ὅρων οὓς ὑπέβαλεν ὁ πρεσβευτὴς αὐτοῦ Κινέας εἰς τὴν

σύγκλητον ἔχομεν δύο διαφόρους ἐκθέσεις, τὴν μὲν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀππιανοῦ [1].

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Πλούταρχον ὁ Πύρρος ἀπήτησε παρὰ τῶν Ῥωμαίων μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Τάραντος καὶ τὴν καθομολόγησιν συμμαχίας τῆς Ῥώμης πρὸς ἑαυτόν· κατὰ δὲ τὸν Ἀππιανὸν πολὺ μεγαλείτεραι ἦσαν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Πύρρου, ἀξιοῦντος τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐγκατάλειψιν τῶν πέραν τοῦ Λατίου γενομένων κατακτήσεων. Ἀλλὰ τῶν δύο τούτων διηγήσεων πιθανωτέρα εἶνε ἡ τοῦ Πλουτάρχου [2]. Ἂν ὁ Πύρρος ἤθελεν ἀπευθύνει εἰς τὴν Ῥώμην τὰς ἀξιώσεις, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ Ἀππιανός, δὲν θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς μονώσεώς του ὁ τυφλὸς Ἄππιος Κλαύδιος, ὅπως ἐπιρρίψῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τὴν βαρύτητα τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ εὐγλώττου πατριωτισμοῦ του. Ἐπειδὴ ἠδύνατο μὲν ἡ σύγκλητος νὰ διστάσῃ περὶ τῆς συγχωρήσεως τῶν Ταραντίνων διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν γενομένας ὕβρεις, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀμφίρροπος προκειμένου περὶ ὅρων καταστρεφόντων τὸν καρπὸν ἀγώνων καὶ θυσιῶν ἡμίσεος ὅλου αἰῶνος καὶ ὑποχρεούντων τὴν Ῥώμην νὰ παραιτήσῃ διὰ παντὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ ἀπάντησις τῆς συγκλήτου πρὸς τὸν Κινέαν, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Πύρρος εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς γῆς, οὐδεμία συνδιαλλαγὴ μετ' αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατή, ἀποδεικνύει τὴν ἀδιάσειστον πίστιν τοῦ συνεδρίου ἐκείνου ἐπὶ τὸν μέγαν προορισμὸν τῆς πατρίδος, ὡς καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Κινέου εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ ῥηθέντες λόγοι, ὅτι, εὑρισκόμενος ἐνώπιον τῶν συγκλητικῶν, εἶχε νομίσει, ὅτι εὑρίσκετο ἐνώπιον συνεδρίου βασιλέων, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὰ μέσα τῆς διαφθορᾶς, ὧν τὴν χρῆσιν εἶχε πειραθῇ ὁ Θεσσαλὸς ῥήτωρ, εἶχον τελείως ναυαγήσει πρὸ τῆς ἀκατανικήτου ἀρετῆς τῶν συγκλητικῶν.

Οὐδ' ὑπῆρξεν ἀνωτέρα ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐναντίον τῆς Ῥώμης πορείας τοῦ Πύρρου. Ὅπως τοιοῦτον τόλμημα ἐπιτύχῃ, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξεγερθῶσι κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ ἅπαντες οἱ λαοὶ τῆς νοτίας Ἰταλίας, νὰ συμπράξῃ δὲ εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ καὶ ἡ Τυρρηνία δι' ἀποστασίας ταὐτοχρόνου. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἐξαιρουμένων σποραδικῶν τινων ἀποστασιῶν

---

[1] **Πλουτάρχου** Πύρρ. 17.—**Ἀππιανοῦ** Ἐκ τῆς Σαυνιτικῆς 10. Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ μὲν Πλούταρχος ἀναγράφει τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κινέου μετὰ τὴν πρὸς τὴν Ῥώμην στρατείαν τοῦ Πύρρου, ὁ δὲ Ἀππιανὸς ἀπ' ἐναντίας προτάσσει τὰς διαπραγματεύσεις τῆς στρατείας ταύτης.

[2] Ὅλως τὴν ἀντίθετον γνώμην ἀπεδέχθη, θεωρῶν πιθανωτέραν τὴν διήγησιν τοῦ Ἀππιανοῦ τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς πρεσβείας τοῦ Κινέου, ὁ μεταφραστὴς τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ἴδ. **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Β' σ. 616 κ. ἑ.

ἐν τῇ Σαυνίτιδι, τῇ Λευκανίᾳ καὶ τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, οἱ πλεῖστοι τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ἔμειναν ἀδρανεῖς, ἡ δὲ Τυρρηνία ἡσυχάζουσα ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην νἀνακαλέσῃ τὸν ὕπατον Κορουγκάνιον, ὅπως ἀποστείλῃ αὐτὸν ἐπὶ τὸν Πύρρον. Ὁ δ' ἕτερος ὕπατος Βαλέριος μετὰ τῶν λειψάνων τῆς παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἡττηθείσης στρατιᾶς, συμπληρωθείσης καὶ ἐνισχυθείσης διὰ δύο λεγεώνων, ἐστρατοπέδευεν ἐν τῇ Καμπανίᾳ, παραφυλάσσων τὴν Καπύην καὶ τὴν Νεάπολιν. Διὸ, ὅτε ὁ Πύρρος προεχώρησε μέχρις ἀποστάσεως μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῆς Ῥώμης, εὑρέθη ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐχθρικῶν στρατιῶν, ἐν ᾧ ἡ λοιπὴ Ἰταλία ἔμενεν ἀμέτοχος τοῦ ἀγῶνος. Τότε λοιπὸν οὐδὲν ἄλλο ὑπελείφθη εἰς αὐτὸν ἢ νἀποχωρήσῃ, μόνον δὲ ὑπερβολὴ συνέσεως τῶν δύο ὑπάτων κατέστησε δυνατὴν τὴν ἄνευ ζημίας ἀποχώρησιν αὐτοῦ.

Οὕτως ἐτελεύτα τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου. Διὰ δὲ τοῦ χειμῶνος ἡ Ῥώμη προέβη εἰς διαβήματα πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων τῆς Ἡρακλείας, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἱππεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνῆκον εἰς τοὺς πρώτους τῶν οἴκων τῆς πόλεως. Τρεῖς δ' ὑπατικοὶ, ὁ Φαβρίκιος Λουσκῖνος, ὁ Αἰμίλιος Πάπος καὶ ὁ Κορνήλιος Δολαβέλλας, ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Τάραντα, ὅπως διεξαγάγωσι τὰς περὶ τοῦ προκειμένου σπουδαίας διαπραγματεύσεις. Ἀλλ' ὁ Πύρρος, ὅστις ἐγνώριζεν, ὁποῖον σπουδαῖον ὅπλον ἐκέκτητο κατέχων ἐκείνους τοὺς αἰχμαλώτους, ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ αὐτοὺς ἐφ' ὅσον ἡ Ῥώμη δὲν συνῄνει νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος εἶχεν ἤδη ἐκδώσει τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν αὐτῆς, οὐδ' ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν εἰς ψήφισμα ἐπίσημον ὅπερ εἶχε τύχει τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη νἀναθέσωσι καὶ πάλιν οἱ πολέμιοι τὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς εἰς τὰ ὅπλα. Ἐπειράθησαν δ' αὐτῶν ἐκ νέου ἐν Ἄσκλῳ τῆς Ἀπουλίας τὸ ἔαρ τοῦ 279 π. Χ. Ἀλλὰ καὶ ἡ μάχη αὕτη ὡς ἡ ἐν Ἡρακλείᾳ οὐδὲν ἐπήνεγκεν ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν τινὲς μὲν προσγράφουσι τὴν νίκην εἰς τὸν Πύρρον, τινὲς δ' εἰς τοὺς Ῥωμαίους· οἱ δὲ δύο μείζονες αὐτῶν, ὁ Λίβιος[1] καὶ ὁ Διονύσιος[2] οὐδέτερον τῶν πολεμίων ἀναγράφουσι νικητὴν, τὰ δὲ πράγματα ἀποδεικνύουσιν ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν. Πράγματι δὲ μετὰ τὴν μάχην ταύτην βλέπομεν παυόμενον τὸν πόλεμον, ἀρχομένας δὲ καὶ πάλιν τὰς διαπραγματεύσεις. Ὁ δὲ Πύρρος παραιτεῖ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίωσιν περὶ συμμαχίας μετὰ τῆς Ῥώμης, καὶ ἀπολύει ἄνευ λύτρων τοὺς ἐκ τῆς ἐν Ἡρακλείᾳ μάχης αἰχμαλώτους. Τὸ μόνον δ' ὅπερ ζητεῖ παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἶνε νἀφήσωσιν ἥσυχον τὸν Τάραντα. Ὑπὸ τοῦτον δὲ τὸν ὅρον ἀναλαμβάνει τὴν

[1] XIII, 42.

[2] Παρὰ **Πλουτάρχῳ** ἐν βίῳ Πύρρου 21.

Ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ἀποκρούων ἐν τῇ συγκλήτῳ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Πύρρου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑποχρέωσιν νἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ στάδιον τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἀγώνων εἰς τὴν Σικελίαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐξ ἑτέρου παραιτοῦνται ἀπὸ τῶν ἐπικουριῶν, ἃς εἶχον πρότερον ζητήσει παρὰ τῶν Καρχηδονίων, καὶ δὲν ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν πλεύσαντα καρχηδονικὸν στόλον νἀποβιβάσῃ εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥώμης, τὴν Ὠστίαν, τοὺς ἐπιβάτας αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ μυστικότης ἡ τηρηθεῖσα ὡς πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Πύρρου συνθήκην, ὅπως μὴ διασαλευθῇ ἡ πραγμάτωσις αὐτῆς καὶ ὅπως ἡ Ῥώμη ἀπαλλαχθῇ τῶν ἐγκλήσεων τῶν Καρχηδονίων, πρὶν ἢ οὗτοι εὑρεθῶσι περιπεπλεγμένοι εἰς ἄλλους ἀλλαχοῦ ἀγῶνας.

Εἴκοσι καὶ ὀκτὼ μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅτε οὗτος ἀπέπλευσε τῷ 278 π. Χ. εἰς τὴν Σικελίαν. Κατὰ δὲ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον ἀφῆκε φρουρὰς εἰς δύο μόνον πόλεις, τὸν Τάραντα καὶ τοὺς Λοκρούς, ἐκεῖ μὲν προστήσας τῆς φρουρᾶς τὸν Μίλωνα, ἐνταῦθα δὲ τὸν δευτερότοκον αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξανδρον. Ἀφῆκε δὲ τοῦτον ἐν Ἰταλίᾳ, μὴ θεωρήσας συνετὸν νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Σικελίαν τὸν ἔγγονον τοῦ Ἀγαθοκλέους, τοῦ ἀσπόνδου ἐκείνου διώκτου τῶν Σικελιωτῶν ἀριστοκρατικῶν, ἕνεκα τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐπικρατήσεως τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας ἐν τῇ νήσῳ. Ἄλλως δὲ ἡ φατρία αὕτη ἦτο ἡ καλοῦσα τὸν Πύρρον πρὸς ἀπαλλαγὴν μὲν τῆς Σικελίας ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἀπελευθέρωσιν δὲ τῶν Συρακουσῶν, ἃς ἐκεῖνοι ἐπολιόρκουν. Ὁ Σώστρατος καὶ ὁ Θοίνων, οἱ ἡγεμονεύοντες τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἔσπευσαν νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὸν Πύρρον, ὅστις διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν εὑρέθη ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τριακοντακισχιλίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἱππεῖς καὶ στόλον διακοσίων νηῶν. Ἡ δ' ἐν πολέμῳ ἐπιτυχία ὑπῆρξεν ἀνάλογος τοῦ μεγέθους τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Καὶ ἠλευθερώθησαν μὲν αἱ Συράκουσαι καὶ ὁ Ἀκράγας, κατεκτήθησαν δὲ ὁ Ἔρυξ καὶ ὁ Πάνορμος, ἀπηλλάγη δὲ τῶν Καρχηδονίων σύμπασα ἡ νῆσος πλὴν τοῦ Λιλυβαίου. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὀχυροῦ ἐκείνου φρουρίου ἐναυάγησαν αἱ προσπάθειαι τοῦ βασιλέως. Τότε δὲ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἀναγκάσῃ τοὺς Καρχηδονίους νὰ ὑπογράψωσι τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ἐν αὐτῇ τῇ Καρχηδόνι. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνάγκη νέου στρατοῦ καὶ νέων χρημάτων, ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἀπεποιήθησαν νὰ παράσχωσιν οἱ ἐν Σικελίᾳ ἑταῖροι αὐτοῦ, μνήμονες τῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκστρατείας τοῦ Ἀγαθοκλέους καὶ τῶν πικρῶν καρπῶν, οὓς εἶχεν ἀποκομίσει ἐξ αὐτῆς ἡ Σικελία. Ἡ ἄρνησις δὲ αὕτη ἔφερε τὸν βασιλέα εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, καθότι ὁ Πύρρος, ὢν στρατιώτης γενναῖος μᾶλλον ἢ πολιτικὸς ἀνήρ, δὲν εἶχεν οὔτε μετριοπάθειαν οὔτε καρτερίαν, ἀρετὰς ἀναγκαιοτάτας εἰς τὸν κυβερνῶντα. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ αἰφνι-

δία κατάλυσις τῆς ἐν Σικελίᾳ ἀρχῆς τοῦ Πύρρου. Τότε δ' ἐσκέφθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως ἀντιμετρηθῇ καὶ πάλιν τὸ ὕστατον πρὸς τὴν Ῥώμην, εὐελπιστῶν, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς χερσονήσου ἤθελον τέλος ἀποστατήσει ἐπὶ τῇ προςκλήσει αὐτοῦ (276 π. Χ.). Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐκεῖνοι εἶχον μείνει ἥσυχοι, ὅτε ἡ νίκη εἶχεν ἐπακολουθήσει εἰς τὰ πρῶτα βήματα αὐτοῦ, πῶς θὰ ἠδύναντό ποτε νὰ ἐξεγερθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν, ὅτε ἡ τύχη εἶχε δὶς ἀποστρέψει ἀπ' αὐτοῦ τὰς ὄψεις, ἔχαινε δὲ ἤδη πρὸ αὐτοῦ τὸ βάραθρον;

Ἐντεῦθεν τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης ὁ Πύρρος εὗρε τὰ πράγματα λαβόντα δυσμενῆ πρὸς ἑαυτὸν τροπήν. Οἱ κατάλογοι τῶν θριάμβων τῆς Ῥώμης ἀναγράφουσι νίκας τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Λευκανῶν, Βρεττίων καὶ Σαυνιτῶν, γενομένας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐν Σικελίᾳ πολέμων τοῦ Ἠπειρώτου βασιλέως. Ἔμενε δ' εἰς αὐτὸν ἐν Ἰταλίᾳ μόνος ὁ Τάρας, τῶν Λοκρῶν φονευσάντων κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Πύρρου τὴν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν καταλειφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ φρουράν. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Πύρρος δὲν ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον αὐτοῦ περὶ ἐπαναλήψεως τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην πάλης. Οἱ δ' ἔμποροι τοῦ Τάραντος ὑπεβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ πάλιν εἰς νέας εἰςφοράς, ὅπως παρασκευασθῇ δεόντως πρὸς πόλεμον ἡ ἠπειρωτικὴ στρατιά. Εὐοίωνον δὲ προανάκρουσμα τοῦ πολέμου ἐφάνη εἰς αὐτὸν ἡ κατάληψις τῶν Λοκρῶν. Ἀλλ' ἡ σύλησις τοῦ ναοῦ τῆς Περσεφόνης ἐξήγειρεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τύψεις τοῦ συνειδότος, αἵτινες δὲν ἔμειναν κατόπιν ἀργαὶ κατὰ τὴν παρὰ τὸ Βενεούεντον μετ' αὐτοῦ σύγκρουσιν τῶν Ῥωμαίων. Ἀληθῶς δὲ ὁ Διονύσιος [1] ποιεῖται λόγον περὶ ὀνείρου ἐπιστάντος εἰς τὸν Πύρρον κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς μάχης καὶ πληρώσαντος αὐτὸν τρόμου.

Ἡ Ῥώμη εἶχεν ἐκπέμψει πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ δύο ὑπατικὰς στρατιάς, ὧν ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Κορνήλιον Λέντλον εἶχε στρατοπεδεύσει ἐν Λευκανίᾳ, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Μάνιον Κούριον Δεντᾶτον εἶχε πήξει τὰς σκηνὰς αὐτῆς ἐν τῇ Σαυνίτιδι. Πρὸς τὴν δευτέραν δὲ ταύτην τῶν στρατιῶν συνεκρούσθη ὁ Πύρρος ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Βενεουέντου. Καὶ ἠδυνήθη μὲν διὰ δεξιῶν κινήσεων νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συνένωσιν τῶν δύο ὑπατικῶν στρατιῶν, ἀλλ' ἤρκει ἡ ἑτέρα αὐτῶν ὅπως ἐπιφέρῃ τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Οἱ δ' ἐλέφαντες, ἀγριωθέντες ἐκ τῶν πυρφόρων ἀκοντίων τοῦ ἐχθροῦ, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι ταχυτέραν καὶ δεινοτέραν τὴν ἧτταν τῶν Ἠπειρωτῶν (275 π. Χ.).

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸ Βενεούεντον μάχην ὁ Πύρρος οὐδὲν πλέον ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ ἐν Ἰταλίᾳ. Ἦτο στρατηγὸς μὲν ἄνευ στρατοῦ, ἡγεμὼν δὲ ἄνευ κράτους. Ἀπέπλευσε λοιπὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφίνων ἐν Τάραντι τὸν

---

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐκ τῆς Σαυνιτικῆς 12. — **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** Ἀπόσπ. σ. 2364, 2365.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μίλωνα μετὰ μικρᾶς φρουρᾶς καὶ ὑποσχεθείς, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως. Ἡ ὑπόσχεσις δ' αὕτη μᾶλλον ἢ ἡ γοητεία τῶν ἰδίων δυνάμεων κατέστησε δυνατὴν εἰς τὸν Μίλωνα τὴν συντήρησιν ἐπὶ τρία ἔτη. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ῥώμη ἀφῆκεν αὐτὸν ἥσυχον, φοβουμένη μὴ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τοὺς Καρχηδονίους, οἵτινες διετήρουν στόλον ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Τάραντος. Ἀλλ' ὅτ' ἔφθασε τῷ 272 π. Χ. ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Πύρρος εἶχε φονευθῆ ἐν Ἄργει, τότε ὁ Μίλων περιέστη εἰς θέσιν οὕτω δυσχερῆ, ὥςτε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ αὐτὸς τὴν ἀπ' αὐτῆς ὅσον ἔνεστι ταχυτάτην διέξοδον. Ἐσώθη δὲ παραδίδων τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Τάραντος εἰς τὸν ὕπατον Παπίριον καὶ ἀπερχόμενος μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ καὶ τῶν χρημάτων του. Ἡ δὲ Ῥώμη ὑπῆρξεν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς Ταραντίνους. Καὶ ἀπήτησε μὲν τὴν παράδοσιν τῶν νηῶν καὶ τῶν ὅπλων, ἐπέβαλε δ' εἰς τὴν πόλιν τὴν πληρωμὴν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, καὶ ἐκρήμνισεν αὐτῆς τὰ τείχη. Ἄλλως δὲ ἀπέσχε πάσης ἐκδικήσεως καὶ σωματικῆς ποινῆς. Ὁ δὲ Τάρας ὑπὸ τὸ ὄνομα πόλεως συμμάχου *(alleata)* ἐτάχθη εἰς τὰς μετὰ τῆς Ῥώμης ἐνσπόνδους πόλεις.

Ἡ δὲ ἥσυχος στάσις τῆς Καρχηδόνος ἐπὶ τῇ παραδόσει τοῦ Τάραντος ἐνεθάρρυνε τὴν σύγκλητον νὰ διατάξῃ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Ῥηγίου, ὅπου ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἦρχεν ἡ ἐκ Καμπανίας φρουρά, ἥτις, ἀποσταλεῖσα ὅπως προστατεύσῃ ἐν τῇ πόλει τὴν ῥωμαϊκὴν κυριότητα καὶ στασιάσασα, εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ὡς κυρία τοῦ Ῥηγίου. Μόνος δὲ ὁ φόβος μὴ οἱ ἀποστάται παραδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τὸν Πύρρον ἢ εἰς τοὺς Καρχηδονίους εἶχεν ἐμποδίσει μέχρι τοῦδε τὴν σύγκλητον ἀπὸ τοῦ νὰ κινήσῃ πόλεμον κατ' αὐτῶν. Διήρκεσε δ' ἡ ἀντίστασις αὐτῶν ἓν ὅλον ἔτος, ἀλλ' ἥ τε ἀποστασία καὶ ἡ ἀντίστασις αὐτῶν αὕτη ἐτιμωρήθη διὰ θανάτου (271 π. Χ.).

Ἓξ δ' ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Τάραντος περιήρχετο εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Σαλεντίνων, τὸ *Βρενδήσιον (Brundisium)*, διὰ τῆς παραδόσεως δὲ τῆς πόλεως ταύτης συνεπληροῦτο ἡ πολιτικὴ ἕνωσις τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Καὶ ἔλειπε μὲν ἀκόμη ἡ κοιλὰς τοῦ Πάδου, ἥτις ἑνόνει τὴν περὶ τὰ Ἀπέννινα χώραν μετὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, ἄλλως δὲ καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ὁ ἔχων προαίσθησιν τοῦ μέλλοντος ἠδύνατο ἤδη ἔκτοτε νὰ προΐδῃ, ὅτι αἱ κατακτήσεις αὗται πάντως ἔμελλον νὰ συντελεσθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ, ὡς ὁ θεωρῶν τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ἀνέτελλεν ἡ μεγάλη αὕτη δύναμις καὶ τὴν πολιτικὴν μεγαλοφυίαν τὴν κυβερνῶσαν καὶ διευθύνουσαν τὰ κατ' αὐτὴν ἠδύνατο ἤδη νὰ προφητεύσῃ, ὅτι τὸ μέγα ἔργον τὸ μεῖναν ἡμιτελὲς ἕνεκα τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔμελλε νὰ συμπληρωθῇ ὑπὸ τῆς Ῥώμης. Νόμος πεπρωμένος ἦγε τὸν ἀρχαῖον κόσμον εἰς τὴν πολιτικὴν ἑνότητα, ἥν, ματαίως ἐπιχειρηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς, προώριστο νὰ

ἐκτελέσῃ ἡ Δύσις. Ὅ τι δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ εἷς ἀνὴρ μεγαλοφυὴς συνετέλεσε πόλις ἐγκλείουσα ἐν τοῖς τείχεσιν αὐτῆς λαὸν ὅλον ἡρώων.

Ἡ πεῖρα ἣν ἀπεκόμισεν ἡ Ῥώμη κατὰ τὸν πρὸς τὸν Πύρρον πόλεμον ἀπεδείκνυε τὸ ἐξαίρετον τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς συστήματος. Διὸ ἐφηρμόσθη τοῦτο καὶ εἰς τὰς νέας αὐτῆς κατακτήσεις, ἡ δὲ Μεγάλη Ἑλλὰς ἐπληρώθη ἀποικιῶν. Καὶ τῷ μὲν 273 π. Χ. ἐστάλησαν κληροῦχοι εἰς Κόσσαν (*Cosa*) τῆς Τυρρηνίας καὶ Ποσειδωνίαν (*Paestum*), τῷ δὲ 244 π. Χ. εἰς Βρενδήσιον κατὰ τὰ νότια τῆς Ἰταλίας. Ἐν δὲ τῇ Σαυνίτιδι τῷ μὲν 268 π. Χ. ἐπέμφθη ἀποικία εἰς Βενεούεντον, τῷ δὲ 263 εἰς τὴν Αἰσερνίαν (*Aesernia*, σήμερον Isernia). Εἰς δὲ τὴν Πικεντίνην τῷ μὲν 268 π. Χ. ἐκληρουχήθη τὸ Ἀρίμινον (*Ariminum*, σήμερον Rimini), τῷ δὲ 264 π. Χ. τὸ Φίρμον (*Firmum*, σήμερον Fermo). Ἡ δὲ Ὀμβρικὴ ἔσχε τῷ 247 π. Χ. τὸ Αἴσιον (*Aesis*, Esino) καὶ τῷ 241 π. Χ. τὸ Σπολήτιον (*Spoletum*, Spoleto). Τέλος δ' ἐν Τυρρηνίᾳ ἐγκατεστάθησαν ἄποικοι τῷ μὲν 247 π. Χ. ἐν Ἀλσίῳ (*Alsium*, Palo), τῷ δὲ 245 π. Χ. ἐν Φρεγήνᾳ (*Fregenae*, Maccarese). Σὺν δὲ τῇ ἱδρύσει τῶν νέων ἀποικιῶν ἐξηκολούθησε καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν ὁδῶν. Καὶ ἡ μὲν *Ἀππία ὁδὸς* ἤχθη ἀπὸ Καπύης μέχρι Βρενδησίου καὶ Τάραντος, ἡ δὲ *Φλαμινία* μέχρις Ἀριμίνου. Ἐν δὲ ταῖς μεταρρυθμίσεσιν ἡ σύγκλητος προέβη μετὰ μεγάλης ἐπιφυλάξεως, περιοριζομένη εἰς νεωτερισμοὺς περὶ μόνα τἀπολύτως ἀναγκαῖα. Μέχρι δὲ τοῦ πέρατος τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ πολέμου μόνη μεταρρύθμισις γενομένη ὑπῆρξεν ὁ διπλασιασμὸς τῶν ταμιῶν, αὐξηθέντων εἰς ὀκτὼ (267 π. Χ.), ἅτε μὴ ἐξαρκούντων τὸ ἑξῆς τεσσάρων μόνον εἰς διοίκησιν τῶν οἰκονομικῶν μετὰ τὴν μεγάλην ἐδαφικὴν αὔξησιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἀλλ' ὅσον ηὔξανεν ἡ δύναμις τῆς Ῥώμης, τόσῳ μᾶλλον ἀποκλειστικὴ ἐγίνετο ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία. Καὶ δὴ οἱ ἀριθμοὶ τῶν σωμάτων τῶν πολιτῶν (*capita civium*) οἱ παρεχόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπογραφῶν παρουσιάζουσιν αὐξήσεις ἀναξίας λόγου καὶ ὅλως δυσαναλόγους πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ κράτους. Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 280 π. Χ. περιελάμβανε 287 222 ψυχάς, μετὰ δὲ δεκαπέντε ἔτη ὁ ἀριθμὸς οὗτος ηὐξήθη κατὰ πέντε μόνον χιλιάδας. Καὶ ἐπῆλθον μὲν ἀληθῶς κατ' ἐκεῖνο τὸ μεταξὺ αἱ ἀπώλειαι αἱ προξενηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν Πύρρον πολέμου, συνέβησαν δὲ καὶ ἐδαφικαὶ ἐπεκτάσεις αὐξήσασαι κατὰ ἓν περίπου ἑκατομμύριον τὸ πλῆθος πῶν ὑπηκόων, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 265 π. Χ. περιελάμβανε μόνον 292 334 πολίτας.

Τὸ αὐτὸ δ' ἀποκλειστικὸν πνεῦμα ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὴν παροχὴν δικαιωμάτων εἰς πόλεις ὅλας. Σπανίως δὲ τοὐντεῦθεν παρέχεται τὸ πολιτικὸν δικαίωμα ἄνευ ψήφου (*civitas sine suffragio*), εἰ καὶ ἠλαττώθησαν

τὰ δικαιώματα τῆς πολιτικῆς ταύτης καταστάσεως, ὡς εἰ ἤθελεν ἡ Ῥώμη νὰ βαρύνῃ ἐπὶ πάντας τοὺς ἄνευ ψήφου πολίτας *(cives sine suffragio)* ἡ ἐκδίκησις ἐπὶ τῇ ἀποστασίᾳ τοῦ ἐν Καμπανίᾳ λεγεῶνος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀφῃρέθη ἀπὸ τῶν πόλεων τούτων τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας, ἡ δ' ἐκκοπὴ ἀργυρῶν νομισμάτων συνεκεντρώθη ἐν Ῥώμῃ (268 π. Χ.). Ἀπὸ δὲ τῶν νέων λατινικῶν ἀποικιῶν ἀφῃρέθη τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιγαμίας *(jus connubii)*, ὅπερ εἶχον τέως αἱ εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην ἀνήκουσαι πόλεις. Ἔκτοτε δὲ ἦτο ἐν χρήσει νέον τι ἀποικιακὸν δίκαιον, καλούμενον *δίκαιον τῶν δώδεκα ἀποικιῶν (jus duodecim coloniarum)* ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πόλεων αἵτινες ἦσαν κατὰ τοιαύτην τινὰ τάξιν ὠργανωμέναι. Τὸ δὲ Ἀρίμινον ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πόλις εἰς ἣν ἐφηρμόσθη ἡ νέα αὕτη τάξις.

Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς.

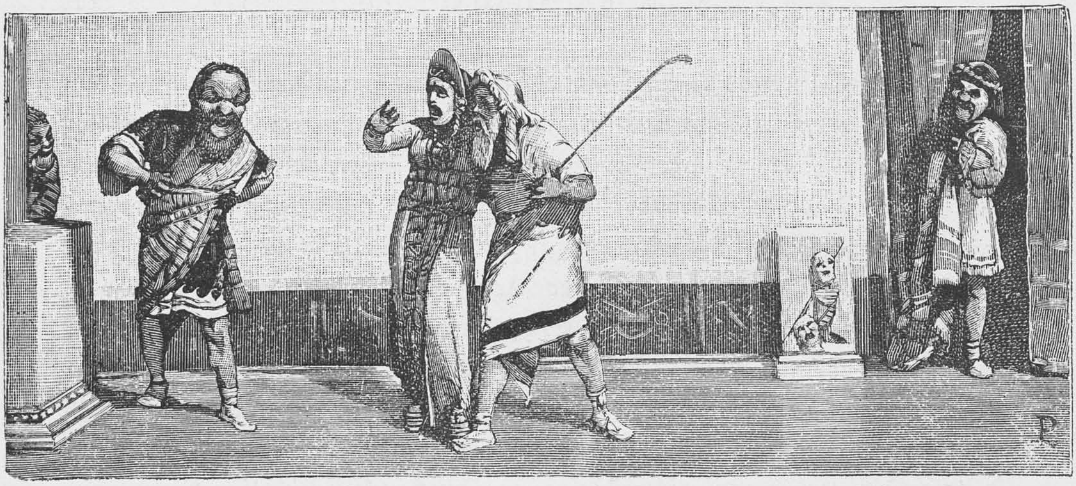

Ῥωμαῖοι ὑποκριταί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΡΩΜΗ ΚΑΘΥΠΟΤΑΣΣΟΥΣΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ.

Ἡ Καρχηδών.—Ὁ πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος.—Τὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου πολέμου.—Ἀννιβαϊκὸς πόλεμος.—Τελευταῖος πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γαλατῶν.—Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.—Τελευταῖος καρχηδονικὸς πόλεμος.—Οἱ ἐν Ἰβηρίᾳ πόλεμοι.—Διοργάνωσις τῶν ἐπαρχιῶν.

Η Καρχηδων. — Ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης πάλης μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος, ἤτοι μεταξὺ τῶν δύο μεγίστων δυνάμεων τῆς Δύσεως ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Ἐκ τῆς ἰσχύος δὲ ταύτης τῶν ἀντιμαχομένων ἐξηγεῖται ἡ διὰ τὴν καθολικὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου σημασία ἣν ἔσχεν ὁ μέγας ἀγὼν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς του, ἐπειδὴ ἀγώνισμα αὐτοῦ δὲν ἦτο μόνον ἡ κυριαρχία τῆς Σικελίας καὶ τῶν κατὰ τὴν Δύσιν νήσων, ἀλλ' ἡ ἡγεμονία ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου. Τὸ δὲ πρόβλημα ὅπερ ὤφειλε νὰ λύσῃ ὁ πόλεμος περιωρίζετο εἰς τὸ ἑξῆς, ἂν ἡ κατὰ τὴν Δύσιν ἀρχὴ ἔμελλε νἀνήκῃ εἰς τὴν Ῥώμην ἢ εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ἐπειδὴ δ' αἱ δύο αὗται πολιτεῖαι ἦσαν καὶ ἀντιπρόσωποι δύο φυλῶν, τῆς ἀρίας καὶ τῆς σημιτικῆς, ἔμελλε διὰ τῆς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων πάλης νὰ λυθῇ καὶ τὸ ἄλλο μέγα ζήτημα, ἂν οἱ Ἄριοι ἢ οἱ Σημῖται ἔμελλον νὰ

ἡγῶνται τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δύσει. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν διήγησιν τῆς μεγάλης μονομαχίας, ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν σαφέστερον τὰ κατὰ τὴν Καρχηδόνα, περὶ ἧς μόνον ἐκ παρέργου ἔγεινε μέχρι τοῦδε λόγος.

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο ἐκτισμένη κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ Τύνητος ἐπὶ γλώσσης γῆς, ἣν στενὸς ἰσθμὸς συνήνονε πρὸς μίαν τῶν εὐφορωτάτων χωρῶν τῆς βορείας Ἀφρικῆς. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς δὲ παραλίας κατὰ μὲν τὴν μεσημβρινὴν αὐτῆς πλευρὰν ἔκειτο ὁ Τύνης ἐν ἀποστάσει εἴκοσι περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος, πρὸς δυσμὰς δὲ ἡ Ἰτύκη, ἀπέχουσα τεσσαράκοντα χιλιόμετρα. Ἦσαν δ' ἀμφότεραι αὗται αἱ πόλεις κτίσματα Φοινίκων. Περιελαμβάνετο δὲ εἰς τὸ κράτος τῶν Καρχηδονίων ὅλος ὁ κόλπος, καὶ πλὴν τούτου ἡ Καρχηδονία ἐξετείνετο πρὸς δυσμὰς μὲν μέχρι τῆς Νουμιδίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἐρήμου τῆς Μικρᾶς Σύρτεως.

Ὅτ' ἐκτίσθη ἡ Καρχηδών, οἱ Φοίνικες εἶχον ἤδη πληρώσει τὴν Δύσιν ἀποικιῶν, αἵτινες ἦσαν καὶ ἐμπορικὰ αὐτῶν πρακτορεῖα. Ἐπιφανέσταται δὲ τούτων ἅμα καὶ ἀρχαιότατα ἦσαν ἡ *Ἰτύκη* ἐν τῇ Ζευγιτανῇ Ἀφρικῇ, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Μεδζέρδα, τοῦ Βαγράδα τῶν ἀρχαίων, καὶ τὰ *Γάδειρα (Gades)* ἐν Ἱσπανίᾳ. Αἱ δύο αὗται πόλεις ἦσαν τὰ ἐμπόρια τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν φοινικικοῦ ἐμπορίου καὶ αἱ μεγάλαι ἀποθῆκαι τῆς μεταλλουργικῆς αὐτῶν βιομηχανίας, ἐν ᾗ ἡ ἰβηρικὴ χερσόνησος εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα.

Διάφορος δὲ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων φοινικικῶν ἀποικιῶν ὑπῆρξεν ἡ γένεσις τῆς Καρχηδόνος, κτισθείσης τελευταίας πασῶν τῶν ἄλλων. Ταύτης ἡ κτίσις προῆλθεν ἐκ λόγων πολιτικῶν μᾶλλον ἢ ἐμπορικῶν. Διχόνοιαι ἐπελθοῦσαι ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ τῆς Τύρου καὶ προκαλέσασαι σκηνὰς αἱματηράς, ἤγαγον τὴν φατρίαν τῶν ἡττηθέντων ἀριστοκρατικῶν μακρὰν τῆς μητροπόλεως. Ἡ δὲ παράδοσις παριστάνει ἡγουμένην τῶν μεταναστῶν ἐκείνων τὴν χήραν τοῦ μεγάλου ἱερέως τοῦ Μελκάρθ, τοῦ Τυρίου Ἡρακλέους, τοῦ ποτὲ ἡγέτου τῶν ἀριστοκρατικῶν φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τοῦ καταλαβόντος τὸν θρόνον τῆς Τύρου (813 π. Χ;).

Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὴν ἀποίκησιν, ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἡ ἔμπνευσις ἡ ἀγαγοῦσα τοὺς μετανάστας ἐκείνους εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ χώρου ἐφ' οὗ ἵδρυσαν τὴν νέαν αὐτῶν πατρίδα. Καὶ ἂν δὲ οὐδεὶς ἐμπορικὸς λόγος ὑπεκίνησε τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν ἐκείνην, ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ τόπου καὶ ἡ θέσις τῆς νέας πόλεως ἀναγκαίως ἔμελλον νὰ καταστήσωσι τὴν Καρχηδόνα σπουδαιότατον ἐμπορικὸν κέντρον ἐν τῇ Δύσει.

Καὶ ὅμως οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ἀπέκλιναν τοὺς πειρασμοὺς εἰς οὓς ἐνέβαλλεν ἡ θέσις τῆς πατρίδος αὐτῶν. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μακρὸν ἐκεῖνο χρονικὸν διάστημα

ὅλη των ἡ δραστηριότης ἐστράφη εἰς τὴν ἐξασφάλισιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἐν Ἀφρικῇ κυριαρχίας αὐτῶν· κατὰ ταύτην δὲ τὴν πρώτην περίοδον ἐπεξέτειναν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Νουμιδίας μέχρι τῆς Μικρᾶς Σύρτεως.

Αἱ δὲ τύχαι τῆς μητροπόλεως ἠνάγκασαν τέλος τοὺς Καρχηδονίους νὰ ἐξέλθωσι τῆς ἀφρικανικῆς ἠπείρου καὶ νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ἡ ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων καθυπόταξις τῆς Τύρου ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορος μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἣν ὑπέστη ἐπὶ δεκατρία ὅλα ἔτη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος (586-573 π. Χ.) προεκάλεσε νέον ῥεῦμα ἐξόδου ἐκ τῆς Φοινίκης. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην οἱ φυγάδες δὲν ἦσαν μετανάσται διὰ πολιτικοὺς λόγους οὐδ' ἀριστοκρατικοί, ἀλλ' ἔμποροι καὶ βιομήχανοι, ἐγκαταλείποντες τὴν πατρίδα χάριν εὑρέσεως ἄλλης γῆς πρὸς ἐξάσκησιν τῶν ἔργων αὐτῶν μετὰ τὴν ἀποξένωσιν ἀπὸ τοῦ πατρίου ἐδάφους.

Ἡ δὲ γῆ ἣν ἐξέλεξαν ἦτο ἡ Καρχηδών. Ἔκτοτε δὲ ἡ πόλις αὕτη διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν εἰς αὐτὴν εἰσρευσασῶν νέων δυνάμεων ἐξέρχεται τῆς φωλεᾶς της, καὶ καταθέτει τὰς βάσεις τῆς θαλασσοκρατίας αὐτῆς. Ὅτε δ' ἡ Καρχηδὼν μετέβαλε πολιτικὸν πρόγραμμα, δύο ἔθνη ἀνθημιλλῶντο περὶ τῆς ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Μεσογείῳ θαλασσοκρατίας, οἱ Τυρρηνοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἡ δὲ Καρχηδὼν ἐπωφελήθη ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου, ὅπως ἑνωθῇ μετ' ἐκείνου τῶν δύο ἐθνῶν, πρὸς ὃ δὲν συνεκρούοντο τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Συνεμάχησε λοιπὸν πρὸς τὴν Τυρρηνίαν. Πρῶτοι δ' αἰσθανθέντες τἀποτελέσματα τῆς συμμαχίας ἐκείνης ὑπῆρξαν οἱ κάτοικοι τῆς Μασσαλίας, τῆς κυριωτάτης τῶν ἐν τῇ Δύσει ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἤρκεσε δὲ μία ναυμαχία, ἡ παρὰ τὴν Ἀλαλίαν τῆς Κύρνου, ὅπως καταλυθῇ ἡ ἡγεμονία τῆς ἀποικίας τῶν Φωκαέων (536 π. Χ.). Τοὺς δὲ καρποὺς τῆς νίκης ταύτης ἔδρεψαν κυρίως οἱ Καρχηδόνιοι, εἰς οὓς περιῆλθε τὸ μέγα ἐν τῇ Κορσικῇ ἐμπόριον τῶν Μασσαλιωτῶν, ἡ Ἀλαλία, ἧς ἡ κτῆσις συνεπέφερε τὴν εἰς τοὺς Καρχηδονίους μετάπτωσιν τοῦ ἐμπορίου τῆς ὅλης νήσου. Ἐνθαρρυνθεῖσα δ' ἡ Καρχηδὼν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν πρώτων ἀγώνων, ἀπέβλεψεν εἰς μείζονα, ὁ δὲ Μάγων ἠδυνήθη νὰ ὑποτάξῃ εἰς τοὺς Καρχηδονίους τὴν Σαρδὼ καὶ τὰς Βαλεαρίδας. Τότε δὲ πλέον δὲν ἠδύνατο ἡ Καρχηδὼν νἀντιστῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κατακτήσεως τῆς Σικελίας, τῆς μεγίστης καὶ ὀλβιωτάτης τῶν ἰταλικῶν νήσων, ἄλλως δὲ κειμένης τοσοῦτον ἐγγὺς τῆς Καρχηδονίας, ὥστε οἱ Καρχηδόνιοι ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν οἴκων ἔβλεπον τὰ ὄρη τῆς νήσου καὶ τὸ διάγραμμα αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτῶν ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. Ἐν δ' Ἱμέρᾳ (480 π. Χ.) ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἧτταν οὕτω δεινήν, ὥστ' ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἔτη δὲν ἐσκέφθησαν πλέον περὶ κατακτήσεως τῆς Σικελίας.

Τέλος δ' ἐπῆλθε πρόσκλησις τῶν Καρχηδονίων ἐξ αὐτῆς τῆς Σικελίας, τῶν Ἐγεσταίων ἐπικαλεσθέντων τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τοῦ Σελινοῦντος.

Ἐπελθόντες δ' οἱ Καρχηδόνιοι ὑπὸ Ἀννίβαν τὸν Γίσκωνα (409 π. Χ.), ἐξεπόρθησαν τὸν Σελινοῦντα καὶ κατηδάφισαν τὰ τείχη, μετὰ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης συνεξηφανίσθη καὶ ἡ Ἱμέρα, καταστραφεῖσα ἐξ ἐκδικήσεως. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τῶν πόλεων τούτων ἠγέρθη νῦν ἡ καρχηδονικὴ Σικελία μετὰ τοῦ Ἀκράγαντος ὡς πρωτευούσης. Καὶ ἀνέστειλαν μὲν αἱ Συράκουσαι τὰς προόδους τῆς δυνάμεως ταύτης, ἀλλὰ τὴν μεγάθυμον ἐκείνην πόλιν ἐβύθισεν εἰς δεινὰς ἐσωτερικὰς περιπετείας ἡ ἐθνικὴ ἀποστολὴ ἣν ἐξεπλήρωσεν. Ἀλλ' ὅτ' ἔλειψε μὲν ἀπὸ τῶν Συρακουσῶν ὁ ἰσχυρὸς βραχίων τοῦ Ἀγαθοκλέους, αἱ δ' εἰς τὸν Πύρρον στηριχθεῖσαι ἐπαγγελίαι διεψεύσθησαν ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ, οἱ Συρακούσιοι ᾐσθάνθησαν μειουμένην ἐν ἑαυτοῖς τὴν γενναιότητα τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς ἀντιμετώπισιν ἀντιπάλου οἵα ἡ Καρχηδών. Οὕτω δ' ἡ Σικελία μικροῦ δεῖν ἀπέβη ἐπαρχία τῆς Καρχηδόνος, δύο δὲ μόναι πόλεις ἔλειπον, ὅπως συμπληρωθῇ ἡ κατάκτησις τῆς νήσου, αἱ Συράκουσαι καὶ ἡ Μεσσήνη. Ἀλλ' ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ ἡ Καρχηδὼν εὑρέθη ἀντιμέτωπος νέας ἀντιπάλου, τῆς Ῥώμης.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀφηγηθῶμεν πῶς ἐπῆλθεν ἡ ἀνάμιξις τῆς Ῥώμης εἰς τὰ σικελικὰ πράγματα, δέον νὰ ἐκθέσωμεν ἐν βραχεῖ τὰ τοῦ πολιτεύματος τῶν Καρχηδονίων, ἅτινα ἐπεξηγοῦσι τὴν ἀτυχῆ δι' αὐτοὺς ἔκβασιν τοῦ μεγάλου πρὸς τὴν Ῥώμην ἀγῶνος.

Τὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ καρχηδονικοῦ κράτους εἶνε σκοτεινά πως, ἀγνοοῦμεν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαίαν σχέσιν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν *κριτῶν (σωφετῶν)*, τῆς *γερουσίας* καὶ τῶν *ἑκατὸν* ἢ *ἑκατὸν τεσσάρων*, συνεδρίων ἀντιπροσωπευόντων τὰς τρεῖς ἀνωτάτας ἀρχὰς τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἡ περὶ τούτων ἄγνοια δὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ κρίνωμεν κατ' οὐσίαν τὸν χαρακτῆρα τῶν θεσμῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας ἐκείνης. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι προέρχονται ἐκ τῶν δύο στοιχείων, ἐξ ὧν συναπετελέσθη ὁ πληθυσμὸς τῆς Καρχηδόνος. Καὶ τὸ μὲν πρότερον τῶν στοιχείων εἶνε στρατιωτικόν, τὸ δὲ προστεθὲν ἀργότερον, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τύρου, εἶν' ἐμπορικόν· κρατούντων δὲ τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἡ Καρχηδὼν ἀπέβη πολιτεία κατακτητικὴ ἐν ταὐτῷ καὶ ἐμπορική. Ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα συστήματα δὲν ἠδύναντο νὰ συμβιώσωσιν ἐπὶ μακρὸν ἐν ἁρμονίᾳ· ἐνυπῆρχον δ' ἐν αὐτοῖς σπέρματα συγκρούσεως, ἅτινα ἔμελλον ἀναγκαίως νὰ γεννήσωσιν ἐμφυλίους διχονοίας καὶ νὰ παρακωλύσωσι τὴν προϊοῦσαν ἀνάπτυξιν τῆς πολιτείας. Τὰ δὲ πρῶτα συμπτώματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐκείνου ἐξεδηλώθησαν ἤδη κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς Καρχηδόνος ἐν τῇ ἐμπορικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει. Καὶ οἱ μὲν ἀριστοκρατικοί, φοβούμενοι μὴ ἀποβάλωσι τὴν ἰσχὺν ἕνεκα τῆς αὐξούσης ἐπιδράσεως τοῦ δήμου ἐπὶ τὴν γερουσίαν καὶ τοὺς κριτάς, ἔπλασαν νέαν τινὰ ἀρχήν, τὸ συνέδριον τῶν ἑκατόν, ἔχον προορισμὸν τὴν ἐπίσχεσιν τῆς γερουσίας καὶ

τῶν ἀντιπάλων ἐπιδράσεων. Ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ δημοκρατικοὶ ἀνεπλήρωσαν τὴν μείωσιν ταύτην τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν εἰςαγαγόντες τὸ ἔθιμον, καθ' ὃ οἱ στρατηγοὶ ἔπρεπε πάντοτε νἀκολουθῶνται ἐν πολέμῳ ὑπὸ πρεσβείας τῆς γερουσίας ἐπὶ προφάσει μὲν συμπράξεως μετὰ τῶν στρατηγῶν ἐν τῇ συνομολογήσει τῶν περὶ εἰρήνης συνθηκῶν, ἀλλ' ἀληθῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἐποπτείας αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάνθρωπος αὐστηρότης, δι' ἧς τιμωροῦνται ἐν Καρχηδόνι οἱ ἡττημένοι τῶν στρατηγῶν, δὲν δεικνύει καὶ αὐτὴ τὴν μεγάλην ἀντιπάθειαν τῆς φατρίας τῶν ἐμπόρων πρὸς τὴν στρατιωτικὴν τὴν ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν; Ὅτε δ' ἐξερράγησαν οἱ πρὸς τὴν Ῥώμην καρχηδονικοὶ πόλεμοι, ὁ μεταξὺ τῶν δύο φατριῶν πολιτικὸς ἅμα καὶ κοινωνικὸς ἀνταγωνισμὸς εἶχε περιστῇ ἐν Καρχηδόνι εἰς μεγάλην ὀξύτητα, εὐνόητος δ' εἶνε ἡ ὀλεθρία ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν προχώρησιν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πολέμων ἐκείνων. Καὶ ἄλλα δὲ βλαβερὰ αἴτια συνετέλεσαν εἰς τὴν τοιαύτην ἀποτυχίαν. Καὶ δὴ ἐν τοῖς πρώτοις ἔπταιεν αὐτὴ ἡ σύνταξις τοῦ καρχηδονικοῦ στρατοῦ. Ἐν αὐτῷ ἦσαν τεταγμένοι Λίβυες ἐστρατολογημένοι ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν κτήσεων τῆς Καρχηδόνος, Νομάδες, Ἱσπανοί, Γαλάται, Ἕλληνες μισθούμενοι ὑπὸ τῆς πολιτείας. Καρχηδόνιοι δ' ἦσαν τεταγμένοι ἐν τῷ στρατῷ πάνυ ὀλίγοι, ἅτε ἀπασχολούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Ἰδίως δὲ τὸ ναυτικὸν εἶχε τότε ἀνάγκην μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν. Μία τριήρης εἶχεν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐρέτας μέχρις ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· μία πεντήρης ἐχρειάζετο διακοσίους πεντήκοντα μέχρι τριακοσίων οὕτως, ὥςτε στόλος τριακοσίων νηῶν ἀπῄτει πλήρωμα ἑξήκοντα μέχρις ἐνενήκοντα χιλιάδων, πάντες δ' ἐκεῖνοι οἱ βραχίονες ἀναγκαίως ἀφῃροῦντο ἀπὸ τοῦ στρατοῦ. Πῶς δὲ ἦτο δυνατὸν παρὰ τῶν παντοεθνῶν ἐκείνων μισθοφόρων, τῶν πλείστων ὄντων βαρβάρων, νἀπαιτηθῶσιν ἡ ἀνδραγαθία καὶ ἡ καρτερία περὶ τὸ πειθαρχεῖν καὶ πάσχειν, ἀρεταὶ ἃς δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ μόνος ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τῆς τιμῆς πλειότερον ἢ αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος;

Ἄλλη δὲ συνθήκη ἐπιζήμιος διὰ τοὺς Καρχηδονίους ἐν τοῖς πολέμοις αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἦτο ἡ σχέσις, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἡ Καρχηδὼν πρὸς τοὺς ὑποτεταγμένους εἰς αὐτὴν λαούς. Ἀληθῶς ἡ Καρχηδὼν οὐδὲν εἶχε πράξει ὅπως προσεταιρισθῇ αὐτούς, διὸ οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη νὰ στηριχθῇ ἐπ' αὐτοὺς ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ καὶ ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς δίκην ἐχθρῶν. Ἤρκεσε δὲ ἡ εἰς Ἀφρικὴν στρατεία τοῦ Ἀγαθοκλέους, ὡς ἀργότερον ἡ τοῦ Ῥηγούλου, ὅπως ἐκραγῇ γενικὴ ἀποστασία τῶν λαῶν ἐκείνων.

Ἀπέναντι δὲ τῶν τοιούτων κακῶν τὰ πλεονεκτήματα τῆς Καρχηδόνος, καίπερ ὄντα καθ' ἑαυτὰ οὐκ ἀνάξια λόγου, δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε μεγάλως λυσιτελῆ διὰ τοὺς Καρχηδονίους. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ δεξιότης τῶν ναυάρχων

αὐτῆς καὶ ἡ πεῖρα τῶν ναυτίλων ἀπέβησαν εἰς τέλος ἄκαρποι, ἡ δὲ Ῥώμη ἠδυνήθη νὰ καυχηθῇ, ὅτι οἱ στόλοι αὐτῆς ἔγειναν λεία τῶν κλυδώνων μᾶλλον ἢ τῶν πολεμίων.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (264-242 π. Χ.).—Ὁ Πλούταρχος παριστάνει τὸν Πύρρον, κατὰ τὴν ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπάνοδόν του λέγοντα περὶ τῆς νήσου· «οἵαν ἀπολείπομεν, ὦ φίλοι, Καρχηδονίοις καὶ Ῥωμαίοις παλαίστραν» [1]. Ἡ δὲ ἱστορικὴ σημασία τῆς κρίσεως ταύτης, εἴτε ἐξηνέχθη πράγματι εἴτε μή, συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ μέγας ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων πόλεων ὑπῆρξεν ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Ἀποτυχούσης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἠπειρώτου βασιλέως, ἡ Ῥώμη εἶχεν ἀποβῆ ὁ φυσικὸς κληρονόμος τοῦ προγράμματος αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Πύρρος εἶχεν ἀξιωθῆ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας ὡς ὁμοεθνὴς αὐτῶν. Ἡ δὲ Ῥώμη ἔτυχε τῆς ἡγεμονίας τῶν Σικελιωτῶν ὡς κυρίαρχος τῶν κατὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον ὁμοφύλων αὐτῶν. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι τούτοις ἡ ὑπὸ τῶν Μαμερτίνων δοθεῖσα ἀφορμὴ εἶνε μόνον συμπτωματικὸν αἴτιον, ἡ δὲ πραγματικὴ αἰτία ὑπῆρχεν ἄνευ αὐτῶν, καὶ ὁ ἀγὼν ἤθελεν ἐκραγῆ ἐπ' ἴσης καὶ ἂν ἐκεῖνοι δὲν ὑπῆρχον ἐν τῷ μέσῳ.

Οἱ δὲ Μαμερτῖνοι ἐκαλοῦντο μὲν οὕτως ἀπὸ τοῦ Μαμέρτου *(Mamers)*, ὁποῖον ἦτο τὸ παρὰ τοῖς Ὄσκοις ὄνομα τοῦ Ἄρεως, ἦσαν δὲ Ἰταλιῶται μισθοφόροι τοῦ Ἀγαθοκλέους. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ (289 π. Χ.), μείναντες ἄνευ μισθοῦ καὶ ἀρχηγοῦ, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Μεσσήνης, ἣν καὶ κατέλαβον. Ἀλλ' οἱ Συρακούσιοι ἐπολέμησαν αὐτούς, συμμάχους ἔχοντες ἐν τῷ κατ' αὐτῶν πολέμῳ τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ δὲ μισθοφόροι ἀπεπειράθησαν μὲν νἀντιστῶσιν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς πολεμίους· ἀλλ' ἡττηθέντες ἐν μάχῃ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἱέρωνος, ἀπέβαλον τὸ θάρρος, καὶ ἤρχισαν ζητοῦντες σύμμαχον, τουτέστι κύριον. Ἀλλ' αἱ γνῶμαι αὐτῶν διῃρέθησαν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογήν, καὶ τινὲς μὲν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς Καρχηδόνος καὶ κατώρθωσαν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς Μεσσήνης σῶμα καρχηδονικῆς στρατιᾶς, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ ἔντιμος Πολύβιος[2] περιγράφει ἡμῖν τοὺς δισταγμοὺς τῆς συγκλήτου περὶ τὴν ἀποδοχὴν αἰτήσεως ἁπτομένης τῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς μεγάλης πολιτείας. Οἱ Ῥωμαῖοι, λέγει ὁ Πολύβιος, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν, ὅτι οἱ Μαμερτῖνοι εἶχον καταλάβει τὴν Μεσσήνην διὰ προδοσίας ὁμοίας πρὸς ἐκείνην, ἣν ἡ Ῥώμη πρὸ μικροῦ εἶχεν αὐστηρότατα

[1] **Πλουτάρχου** Πύρρ. 23.
[2] **Πολυβίου** I, 10.

τιμωρήσει προκειμένης τῆς ὑπὸ τῶν Καμπανῶν καταλήψεως τοῦ Ῥηγίου. Ἀλλ' ἡ σκέψις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοὺς δισταγμοὺς κράτους, ὅπερ εἶχεν ἀποκλείσει τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς, εἰς δὲ τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ἕν τι μόνον ἐπέδρα, τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ συμφέρον τοῦτο ἦτο ἀναγκαίως τὸ μόνον αἴτιον τῶν δισταγμῶν τῆς συγκλήτου, καθότι αὕτη εἶχε συνείδησιν, ὅτι πόλεμος πρὸς τὴν Καρχηδόνα ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἐπισφαλὲς ὅλον τὸ μέλλον τῆς πολιτείας· διὰ τοῦτο δὲ ἡ σύγκλητος δὲν ἠθέλησε νἀποφασίσῃ μόνη, ἀλλ' ἐξεκάλεσε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ψηφισθείσης δὲ τῆς ἐκστρατείας, ἡ κυβέρνησις αὐτή, ἥτις εἶχε διστάσει νὰ προβῇ εἰς ἀπόφασιν, ἀνέπτυξεν ἐκ τοῦ ἐναντίου μεγάλην δραστηριότητα καὶ ταχύτητα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως. Πρὶν δ' ἢ ἀκόμη Καρχηδόνιοι καὶ Συρακούσιοι συμφωνήσωσι πρὸς ἀλλήλους, ὑπατικὴ στρατιά, ἧς ἡγεῖτο ὁ Ἄππιος Κλαύδιος Κῶδιξ *(Caudex)*, διαπεράσασα εἰς τὴν Σικελίαν ἐπὶ νηῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τῆς Νεαπόλεως, τοῦ Τάραντος καὶ τῶν Λοκρῶν, εὑρίσκετο ἤδη ἐν Ῥηγίῳ (264 π. Χ.). Ἡ δὲ δυσπιστία ἡ ὑφισταμένη ἐν τῷ ἀντιπάλῳ στρατοπέδῳ μεταξὺ δύο συμμάχων, οὓς εἶχε συνενώσει προσωρινὸν συμφέρον, κατέστησε δυνατὴν εἰς τὸν Ἄππιον τὴν συγκρότησιν μάχης πρὸς τὸν Ἱέρωνα χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ συμμάχου οἱ Καρχηδόνιοι. Νικηθέντων δὲ τῶν Συρακουσίων, ὁ Ἄππιος ἐξήγαγε διὰ στρατηγήματος τοὺς Καρχηδονίους ἀπὸ τῆς ἄκρας τῆς Μεσσήνης, καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπορεύθη πρὸς τὰς Συρακούσας, ὅπως ἐξαναγκάσῃ τὸν Ἱέρωνα νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἐκεῖνος, πεποιθὼς τότε εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Καρχηδονίων, ἀντέστη γενναίως, ἀναγκάσας τὸν ὕπατον νἀποχωρήσῃ.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔτει τοῦ πολέμου (263 π. Χ.) ἐπανελήφθη καὶ πάλιν, καὶ δὴ ἐν μείζονι βαθμῷ, ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς δραστηριότητος καὶ ταχύτητος τῶν Ῥωμαίων καὶ τῆς ἀδρανείας τῶν Καρχηδονίων. Ἡ σύγκλητος ἔστειλεν εἰς τὴν Σικελίαν δύο ὑπατικὰς στρατιάς, ὧν ἡγοῦντο ὁ Μάρκος Ὀτακίλιος Κράσσος καὶ Μάνιος Βαλέριος Μάξιμος. Οὗτοι δ' ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν ἄνευ μάχης ἑβδομήκοντα ἑπτὰ πόλεις καὶ κώμας τῆς νήσου. Τότε δὲ ὁ Ἱέρων ἀπεφάσισε νἀποδεχθῇ τὴν συμμαχίαν καὶ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη, παρέχων ἑκατὸν τάλαντα κατ' ἔτος, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τέσσαρα περίπου ἑκατομμύρια καὶ ὀκτακοσίας χιλιάδας σημερινῶν δραχμῶν. Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη ὑπῆρξε διὰ τὴν Ῥώμην πρόξενος ἀξιολογωτάτης ὠφελείας, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο τὸ ἑξῆς νἀπεκδέχωνται ἀγαθὰ ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν Συρακουσίων, ἰδίως ὡς πρὸς

---

[1] **Διοδώρου Σικελιώτου** XXIII, ἐκλ. 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν προμήθειαν τῶν ἐπιτηδείων εἰς τοὺς λεγεῶνας αὐτῶν, ἠδύναντο δὲ καὶ νὰ στηρίζωνται εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν καὶ εἰς τὸ συμφέρον ὅπερ εἶχε νὰ συντηρῇ ἐν τῇ νήσῳ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων τὴν ῥωμαϊκὴν δύναμιν.

Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου (262 π. Χ.) ἡ Καρχηδὼν ἀπέβαλε τέλος τὴν ἀδράνειαν αὐτῆς. Καὶ στρατιὰ μὲν, ταχθεῖσα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἄννωνα, ἀπεστάλη εἰς τὴν Σαρδῶ, ὅπως ἐξ αὐτῆς βλάπτῃ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας· δεύτερος δὲ στόλος, ἡγεμόνα ἔχων τὸν Ἀννίβαν, ἔπλευσεν εἰς τὸν Ἀκράγαντα, τὴν κυριωτάτην τῶν ἐν Σικελίᾳ καρχηδονικῶν πόλεων. Τὴν πόλιν δὲ ταύτην κατέστησεν ὁρμητήριον ὁ Ἀννίβας, καὶ εἰςήγαγεν εἰς αὐτὴν τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, συγκειμένην ἐκ πεντηκοντακιςχιλίων ἀνδρῶν. Καὶ ἤλπιζε μὲν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἀκράγαντος, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐπέσπευσε τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ. Οἱ ὕπατοι, Λεύκιος Ποστούμιος Μέγελλος καὶ Κοΐντος Μαμίλιος Βίτουλος, σταλέντες εἰς Σικελίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου, συνήθροισαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν πρὸ τοῦ Ἀκράγαντος· τῆς δὲ πόλεως κειμένης ἐν ἀποστάσει ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐτελέσθη ὁ ἀποκλεισμὸς αὐτῆς. Τότε δ' ὁ Ἀννίβας ἐνόησε τὸ σφάλμα ὅπερ εἶχε διαπράξει, ἐγκλείσας ἐν τῇ πόλει τοσοῦτον πλῆθος ἀνδρῶν· μετὰ δέ τινας μῆνας οἱ πολιορκούμενοι εἶχον ἀρχίσει νὰ αἰσθάνωνται τὰ ἐκ τῆς σιτοδείας δεινά, ἐν ᾧ οἱ πολιορκηταὶ ἐλάμβανον ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια παρὰ τοῦ Ἱέρωνος. Τότε δὲ πᾶσαι αἱ ἐλπίδες τῶν πολιορκουμένων ἐστράφησαν εἰς τὸν Ἄννωνα. Καὶ ἦλθε μὲν οὗτος, ἀλλ' ἀνέβαλεν ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπεφάσισε δὲ τὴν συγκρότησιν μάχης μόνον τότε πλέον, ὅτε οἱ πολιορκούμενοι εἶχον περιστῆ εἰς τὰ ἔσχατα. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Ἄννων νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς πολιορκουμένους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν Ἀκράγαντα. Ἡττηθεὶς δὲ κατὰ γῆν, κατέφυγε μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς του εἰς Ἡράκλειαν, ἐν ᾧ οἱ νικηταὶ εἰςήλαυνον εἰς τὸν Ἀκράγαντα ἐν θριάμβῳ. Οὕτω δ' οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποβῆ νικηταὶ κατὰ γῆν. Ἀλλ' ὅπως γείνωσι κύριοι τῆς Σικελίας, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔχωσι στόλον καὶ ἀντεπεξέλθωσι πρὸς τοὺς Καρχηδονίους καὶ κατὰ θάλασσαν.

Εἶνε μωρία τὸ φρονεῖν, ὅτι ἡ σύγκλητος δὲν εἶχε προΐδει ταύτην τὴν ἀνάγκην. Ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν εἶχε ληφθῇ ἡ περὶ τῆς σικελικῆς ἐκστρατείας ἀπόφασις, ἡ ὕπαρξις στόλου ἐπεβάλλετο ὡς ὅρος ἀνυπέρθετος πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας. Καὶ παρουσιάζεται μὲν ὁ στόλος οὗτος τὸ πρῶτον κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ πολέμου, ἀλλ' αἴτια τῆς βραδείας ταύτης ἐμφανίσεως αὐτοῦ εἶνε δύο τινά. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ παρασκευὴ στόλου δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐξ ὑπογυίου, δεύτερον δ' ἡ κατάκτησις τῶν ἐνδοτέρων τῆς Σικελίας δὲν κατέστησεν αἰσθητὴν ἀμέσως τὴν ἀνάγκην στόλου.

Περὶ δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων πολλὰ ἐμύθευσαν οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί. Κατά τινα παράδοσιν ὁ ῥωμαϊκὸς στόλος ὁ νικήσας ἐν *Μυλαῖς* τῆς Σικελίας (*Mylae*, σήμερον Milazzo) λέγεται ναυπηγηθεὶς ἐντὸς δύο μόνον μηνῶν [1]. Ἀλλ' ἡ παράδοσις αὕτη ἀπέρρευσεν ἀναμφιβόλως ἐξ ὑπερβολικῆς ἰδέας περὶ τῆς δεξιότητος τῆς ῥωμαϊκῆς διοικήσεως. Καὶ ἀποδεχόμενοι δέ, ὅτι δὲν ἐσκέφθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ναυπηγήσωσι στόλον κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ σικελικοῦ πολέμου, πάλιν εὑρίσκομεν, ὅτι ἔμενεν εἰς αὐτοὺς χρόνος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἀκράγαντος μέχρι τῆς ἐξαρτύσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου. Ἐπιτραπήτω δὲ νὰ παρατηρήσωμεν περὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ἡ μετατροπὴ δυνάμεώς τινος ἠπειρωτικῆς εἰς ναυτικὴν εἶνε γεγονὸς καθ' ἑαυτὸ ἱκανῶς θαυμάσιον, ὥςτε νὰ μὴ εἶνε ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς πλάσματα τῆς φαντασίας, ὅπως περιάψωμεν εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο τὴν αἴγλην τοῦ θαύματος. Ἡ Ῥώμη ἐκέκτητο μόνον τὰ θραύσματα τῶν πολεμικῶν στόλων τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας, ἐξ αὐτῶν δ' ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον ἐθνικὸν στόλον. Ἐκ δὲ τῶν Συρακουσῶν ἔλαβε τὰς πρώτας πεντήρεις [2]. Ἀλλ' ὅ τι παρ' οὐδενὸς παρέλαβεν ἡ Ῥώμη ἦσαν οἱ λεγόμενοι *κόρακες* (*corvi*), ἰδία τῶν Ῥωμαίων ἐπινόησις, δυςυπολόγιστον ἔχουσα τὴν σημασίαν [3]. Τέως μὲν ἡ ναυτικὴ τέχνη ἐν πολέμῳ συνίστατο εἰς τὴν διατρύπησιν τῶν πλευρῶν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων δι' ἐμβόλων σιδηρῶν, ἅτινα ἑκάστη ναῦς ἔφερε κατὰ τὴν πρῷραν ὕφαλα ἢ ἔξαλα [4]. Ἐντεῦθεν δ' οἱ ναυτικοὶ

---

[1] **Φλώρου** II, I. Intra enim sexagesimum diem quam caesa sylva fuerat CLX navium classis in anchoris stetit, ut non arte factae, sed quodam munere deorum conversae in naves atque mutatae arbores viderentur. Ἴδ. περὶ τοῦ μύθου τούτου **Πλινίου** Hist. Nat. XVI, 192.

[2] Κατὰ τὴν κοινὴν παράδοσιν ὡς πρότυπον διὰ τὰς ῥωμαϊκὰς πεντήρεις ἐχρησίμευσε πεντήρης καρχηδονία ναυαγήσασα κατὰ τὰ παράλια τοῦ Ἀδρίου. Παρὰ δὲ **Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου** (XIV, 41) μανθάνομεν, ὅτι αἱ πρῶται πεντήρεις τῶν Συρακουσῶν παρουσιάζονται κατὰ τοὺς χρόνους Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, ἤτοι περὶ τὴν 95 Ὀλυμπιάδα (399 π. Χ.).

[3] Ἴδ. περὶ τῶν ναυτικῶν ***κοράκων*** καὶ περὶ τῶν συναφῶν αὐτοῖς μηχανημάτων τὴν ὡραίαν περιγραφὴν τοῦ Neumann (Das Zeitalter der punischen Kriege, aus seinem Nachlasse herausgegeben und ergänzt von Gustav Faltin. Ἐν Βρεσλαυίᾳ. 1883 σ. 100-101). Ἄλλως δ' ἡ μόνη εἰς ἡμᾶς περισωθεῖσα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος περιγραφή, ἡ τοῦ **Πολυβίου** (I, 22) δὲν εἶνε σαφὴς ἐν πᾶσιν οὕτως, ὥςτε καὶ οἱ νεώτεροι δὲν εἶνε ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους περὶ πάντα.

[4] Ἡ συνήθης γνώμη, ἣν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας ταύτης ἀποδέχεται, εἶνε, ὅτι τὸ ἔμβολον ἦτο πάντοτε ὕφαλον. Ἀλλ' ἴδε Assmann Seewesen ἐν

χειρισμοὶ συνίσταντο εἰς τὴν ταχύτητα καὶ δεξιότητα τῶν κινήσεων, καὶ διὰ τοῦτο τὸ πλήρωμα συνέκειτο μόνον ἐξ ἐρετῶν. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη εὗρε τρόπον νὰ μεταχειρίζηται ἐπὶ τῶν νηῶν καὶ τοὺς ὁπλίτας αὐτῆς, μεταβάλλουσά πως οὕτω τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν. Ἐπετεύχθη δὲ τοῦτο διὰ γεφυρῶν κινητῶν, φερουσῶν ἁρπάγας σιδηρᾶς καὶ λεγομένων *κοράκων*, οἵτινες, ἐκτινασσόμενοι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου προσεγγίζοντος, καθίστανον αὐτὸ ἀκίνητον. Οὕτω δὲ τὸ μὲν ἔργον τῶν ἐρετῶν παρελύετο, οὗτοι δ' ἀπ' ἐναντίας ἠναγκάζοντο νὰ παλαίωσι κατὰ τῶν πολεμίων στρατιωτῶν

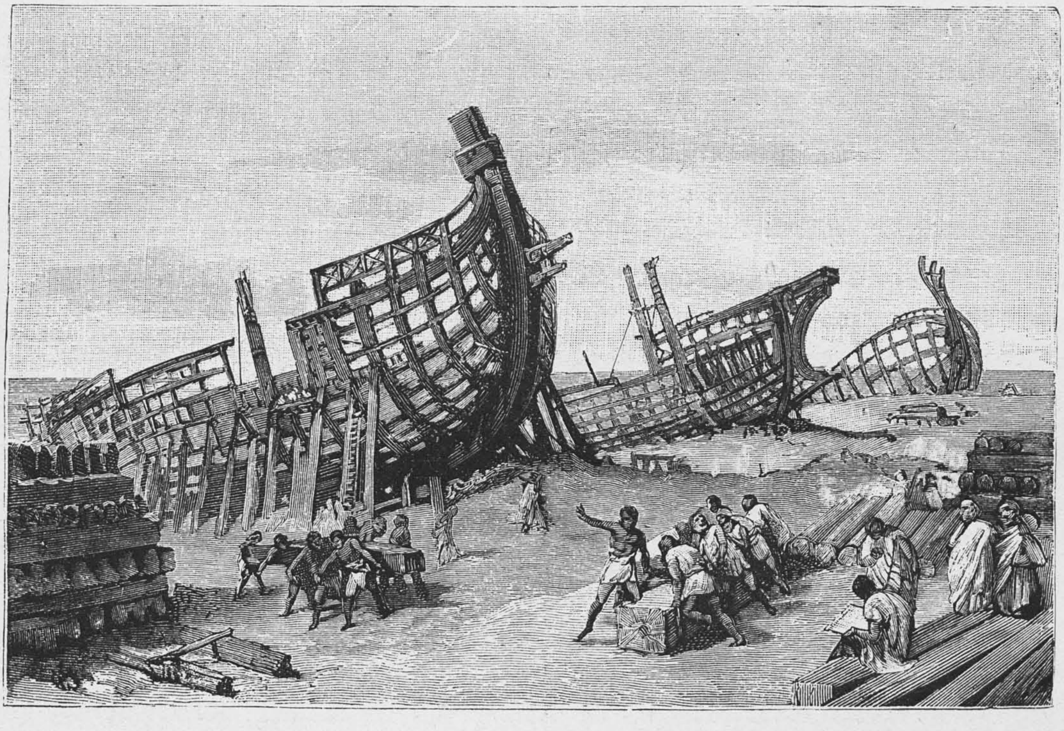

Ἡ ναυπηγία τοῦ πρώτου ῥωμαϊκοῦ στόλου.

τῶν διὰ τῆς γεφύρας εἰςπηδώντων εἰς τὸ ἑαυτῶν πλοῖον. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται τὸ μέγα πλῆθος τῶν κατὰ τὴν πρώτην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ναυμαχίαν τῶν Καρχηδονίων διαφθαρέντων καρχηδονικῶν πλοίων. Οὕτω πρὸς τοὺς τὸ πρῶτον κατὰ τῶν Ῥωμαίων τάξαντας τοὺς ἐλέφαντας ἡ Ῥώμη ἀπήντα διὰ τῆς εἰς τὸν στόλον εἰςαγωγῆς τῶν κοράκων, οἵτινες μετέβαλον εἰς θρήνους τὸν περιφρονητικὸν γέλωτα, δι' οὗ ἐχαιρέτισεν ὁ ἐχθρὸς τὰς πρώτας ῥωμαϊκὰς πεντήρεις ἕνεκα τῆς ἀκόμψου αὐτῶν κατασκευῆς.

τοῖς τοῦ Baumeister Denkmäler des klassischen Alterthums Τόμ. Γ', σ. 1613.

Ὁ δὲ ὕπατος εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ἡ τιμὴ τῆς πρώτης τῶν Καρχηδονίων κατὰ θάλασσαν ἐκνικήσεως ὑπῆρξεν ὁ Γάϊος Δουίλιος ἢ Δουέλλιος. Συνίστατο δ' ὁ στόλος αὐτοῦ ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι νηῶν, ὧν εἴκοσι τριήρεις καὶ ἑκατὸν πεντήρεις. Ὁ δὲ στόλος τῶν πολεμίων, οὗ ἡγεῖτο ὁ Ἀννίβας, ὁ ἀτυχὴς ὑπερασπιστὴς τοῦ Ἀκράγαντος, ἠρίθμει ἑκατὸν τριάκοντα νῆας. Ἡ δὲ κρίσιμος ναυμαχία συνεκροτήθη παρὰ τὰς Μυλὰς πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Μεσσήνης. Ἀπέβαλον δὲ κατ' αὐτὴν οἱ Καρχηδόνιοι πεντήκοντα νῆας, ὁ δὲ ναύαρχος αὐτῶν μετὰ δυσκολίας ἐσώθη ἐπὶ πλοιαρίου, τῆς ναυαρχίδος αὐτοῦ, ἥτις ποτὲ ἀνῆκεν εἰς τὸν Πύρρον, περιελθούσης εἰς τοὺς νικητάς. Εὐλογώτατα δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐπανηγύρισαν κατ' ἔκτακτον τρόπον τὸ μέγα γεγονός, ὅπερ πράγματι ἐσήμαινε τὸ πρῶτον βῆμα τῆς Ῥώμης ἐν τῇ μελλούσῃ ἡγεμονίᾳ τῆς Μεσογείου. Καὶ δὴ εἰς τὸν Δουίλιον ἐδόθη ἡ ἀσυνήθης τιμὴ νὰ καταγάγῃ *θρίαμβον ναυτικὸν* καὶ τὸ προνόμιον νὰ συνοδεύηται τὴν ἑσπέραν ἐπιστρέφων οἴκοι ὑπὸ αὐλητοῦ, ὡς εἰ ὁ θρίαμβος αὐτοῦ ἐπανελαμβάνετο καθ' ἑκάστην. Πρὸς διαιώνισιν δὲ τῆς ἀναμνήσεως τῆς ἐν Μυλαῖς νίκης ἀνηγέρθη ἐν τῇ ἀγορᾷ στήλη, κοσμηθεῖσα διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν ἐχθρικῶν νηῶν καὶ φέρουσα ἐπιγραφὴν ἐξηγοῦσαν τὰ τοῦ μνημείου [1].

Ἡ ἐν Μυλαῖς μάχη δὲν μετέβαλε καθ' ἑαυτὴν τὴν θέσιν τῶν ἀντιμαχομένων. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν μικρὰ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ σπουδαιόταται ὑπῆρξαν αἱ ἐξ αὐτῆς ἠθικαὶ συνέπειαι. Ἡ Ῥώμη ᾐσθάνθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους τὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ ἡγεμονίαν. Ἐντεῦθεν δ' αἱ γενναῖαι παρασκευαὶ ἃς ἀνέλαβε κατὰ τὰ τρία ἑπόμενα ἔτη, ὅπως ἀναδείξῃ τὸν στόλον αὐτῆς ἰσόπαλον πρὸς τὸν τῶν πολεμίων· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις περὶ μεταφορᾶς τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ αὐτῶν.

Τὰ ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα ηὐξήθησαν λοιπὸν εἰς τριακόσια τριάκοντα· ἐπιβιβασθέντων δ' εἰς αὐτὰ τεσσάρων λεγεώνων, ἡ Ῥώμη ἀπέστειλε τῷ 256 π. Χ. τὸν φοβερὸν τοῦτον στόλον εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἡγοῦντο δὲ αὐτοῦ οἱ δύο ὕπατοι, ὁ Λεύκιος Μάνλιος Οὐόλσων καὶ ὁ Μάρκος Ἀτίλιος Ῥήγουλος. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἦσαν παρεσκευασμένοι εἰς ἀντίκρουσιν αὐτῶν. Εἶχε δ' ἤδη διαβῇ ὁ ῥωμαϊκὸς στόλος τὸ νοτιοανατολικὸν ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας, τὴν Πάχυνον ἄκραν, καὶ ἔπλεε πρὸς δυσμάς, παραπλέων τὰς ἀκτὰς

[1] Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ **Πλινίου** (Hist. Nat. XLIV, 20) ἡ διὰ τῶν ἐμβόλων κεκοσμημένη στήλη (columna rostrata) ὑψοῦτο ἀκόμη ἐν τῇ ἀγορᾷ. Τὸν δὲ δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἐπιστεύθη, ὅτι ἀνευρέθη ἡ βάσις αὐτῆς μετὰ τμήματος τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀλλ' οἱ ἀρχαιολόγοι ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ βάσις ἐκείνη ἦτο μεταγενέστερον ἀντίγραφον. Ἴδ. Neumann ἔνθ' ἀν. σ. 105.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῆς νήσου, ὅτε, φθάσας παρὰ τὸ ὄρος *Ἔκνομον* τὸ σήμερον λεγόμενον Licate, εἶδεν ἐμφανιζόμενον τὸν ἐχθρικὸν στόλον, σπεύδοντα νὰ παρακωλύσῃ τὸν διάπλουν τῶν Ῥωμαίων. Συνεκροτεῖτο δ' ὁ στόλος τῶν Καρχηδονίων ἐκ τριακοσίων πεντήκοντα νηῶν, καὶ ἐναυάρχουν αὐτῶν ὁ Ἄννων καὶ ὁ Ἀμίλκας.

Οἱ δὲ ὕπατοι διήρεσαν τὸν στόλον αὐτῶν εἰς τέσσαρα μέρη, τὰ μὲν τρία ἐν σχήματι τριγώνου, τὸ δὲ τέταρτον παράλληλον τῆς βάσεως τοῦ τριγώνου ὡς ἐν ὀπισθοφυλακίᾳ. Κατῆρξαν δὲ τῆς μάχης αἱ δύο ἐξήρεις τῶν ναυάρχων, κατέχουσαι τὴν κορυφὴν τοῦ τριγώνου, αἵτινες καὶ ὥρμησαν ἐπὶ τὸ κέντρον τῆς ἐχθρικῆς γραμμῆς. Ἐκεῖνο δὲ συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας διαταγὰς ἔπλευσε πρὸς τὰ ὀπίσω· τῶν δὲ ὑπάτων διωκόντων αὐτὸ, ὁ ῥωμαϊκὸς στόλος διεσπάσθη εἰς τρία μέρη, ἅτε τῆς τρίτης μοίρας, ἥτις ἐκωλύετο ὑπὸ τῶν ἱππηγῶν ἃς ἐρρυμούλκει, μὴ δυνηθείσης νὰ συνακολουθήσῃ τὰς κινήσεις τῶν ἄλλων δύο μοιρῶν. Οὕτω δὲ τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τῶν Καρχηδονίων ναυάρχων, ἐπιδιωκόντων τὴν διάλυσιν τοῦ συμπαγοῦς ὄγκου τοῦ πολεμίου στόλου, ἐπετεύχθη πλῆρες. Ἀλλ' ἡ διάσπασις αὕτη οὐδαμῶς ὠφέλησεν αὐτοὺς, ἐπειδὴ, ἐν ᾧ αἱ δύο ἀπολειφθεῖσαι μοῖραι ἠμύνοντο κρατερῶς διὰ τῶν κοράκων κατὰ τῶν δύο κεράτων τοῦ καρχηδονικοῦ στόλου, ἅτινα ἔσπευσαν νὰ κυκλώσωσιν αὐτὰς, ἡ ὑπατικὴ μοῖρα διέσπασε τὸ ἐχθρικὸν κέντρον καὶ ἐπέστρεψεν ἐγκαίρως, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας μοίρας. Ἀπέβαλον δ' οἱ Καρχηδόνιοι ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ ἐνενήκοντα τέσσαρας νῆας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μόνον εἴκοσι καὶ τέσσαρας [1]. Μετὰ δὲ τὴν νίκην οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ πλεύσωσιν ἀκώλυτοι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς. Ἐν ᾧ δ' οἱ παρὰ τὸν Ἔκνομον ἡττημένοι ἐφρούρουν τὴν Καρχηδόνα, ὁρμοῦντες πρὸ τοῦ κόλπου αὐτῆς, οἱ ὕπατοι ἀπεβιβάσθησαν ὀλίγον κατωτέρω τῆς Ἑρμαίας ἄκρας, κειμένης πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Καρχηδόνος, καὶ κατέλαβον τὴν πόλιν τὴν καλουμένην Ἀσπίδα, ἣν κατέστησαν ὁρμητήριον αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐδεξιώθησαν αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτὰς, οἱ δὲ ὕπατοι τοιαύτης ἐνεφορήθησαν πεποιθήσεως περὶ τῆς μελλούσης ἐπιτυχίας τῆς ἐκστρατείας, ὥστε ὁ ἕτερος αὐτῶν, ὁ Μάνλιος, ἀνεχώρησε, καταλιπὼν ἐν τῇ Ἀφρικῇ μόνον τὸν Ῥήγουλον μετὰ τεσσαράκοντα νηῶν, δεκαπεντακισχιλίων πεζῶν καὶ πεντακοσίων ἱππέων. Παρατολμοτέρα δὲ τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων ὑπῆρξεν ἡ ἀπαίτησις ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥηγούλου ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τοὺς Καρχηδονίους, ὅτε οὗτοι, ἀποβαλόντες τὸ θάρρος ἕνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Τύνητος, συγκατέβησαν εἰς τὸ νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην. Ἀπήτησε δῆλα δὴ ὁ Ῥήγουλος τὴν παρὰ τῆς Καρχηδόνος ἐκχώρησιν τῆς Σικελίας καὶ τῆς

[1] **Πολυβίου** I, 26-28.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Σαρδοῦς, τὴν πληρωμὴν τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου καὶ φόρου ἐτησίου, τὴν μὴ συνομολόγησιν εἰρήνης ἢ κήρυξιν πολέμου ἄνευ τῆς ἀδείας τῶν Ῥωμαίων, τὴν ἄνευ λύτρων ἀπόδοσιν τῶν αἰχμαλώτων, τὴν ἐπὶ λύτροις δ' ἀπόληψιν τῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αἰχμαλωτισθέντων Καρχηδονίων καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ στόλου πλὴν μιᾶς μόνης νηός. Καὶ ἠξίου μὲν κατὰ ταῦτα ὁ Ῥήγουλος ὅπως ἡ Καρχηδὼν παύσῃ οὖσα κράτος ἀνεξάρτητον, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶχεν ὑπολογίσει τὰς δυνάμεις, ἃς ἠδύνατο ἀκόμη νὰ διαθέσῃ ἡ πολιτεία ἐκείνη, καὶ τὰ θαύματα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ λαὸς προςβεβλημένος, ὅπως σώσῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος. Ἀληθῶς δ' ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν καρχηδονικῶν φατριῶν ἔπαυσεν, ἁπάντων δ' ἡ προσοχὴ ἐστράφη εἰς τὴν συγκρότησιν πεζικῆς στρατιᾶς δυναμένης νἀντιμετωπίσῃ τοὺς λεγεῶνας τῶν Ῥωμαίων. Στρατηγὸς δέ τις Σπαρτιάτης καλούμενος Ξάνθιππος ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ στρατολογήσῃ καὶ ἐκγυμνάσῃ τὴν στρατιὰν ἐκείνην κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Ἑλλάδι πολεμικῆς τέχνης. Τὰ δ' ἐπακόλουθα τῆς στρατιωτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐξεδηλώθησαν κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ῥήγουλον, ὅστις ἡττήθη ὁλοσχερῶς καὶ ἐζωγρήθη· ἐκ δὲ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ μόνον δισχίλιοι ἄνδρες ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι φεύγοντες εἰς τὴν Ἀσπίδα. Οὕτω δὲ οἱ μὲν Καρχηδόνιοι διέψευδον τὴν περιφρόνησιν τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἡ δὲ Ῥώμη ἐξ ἑτέρου παρῃτήθη ἀπὸ πάσης ἄλλης εἰς τὴν Ἀφρικὴν στρατείας, καὶ περιώρισε τὰς ἀξιώσεις καὶ προσπαθείας αὐτῆς εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας. Ἐν δὲ τῇ Ἀφρικῇ ὤφειλον οἱ Ῥωμαῖοι νἀπελευθερώσωσι τοὺς εἰς τὴν Ἀσπίδα διαφυγόντας. Ἔστειλαν λοιπὸν ἐκεῖσε στόλον ἐκ τριακοσίων πεντήκοντα νηῶν. Καὶ ἀπεπειράθησαν μὲν οἱ Καρχηδόνιοι νἀνακόψωσι τὸν πλοῦν αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἑρμαίαν ἄκραν, πιστεύοντες, ὅτι ὁ στόλος ἐκεῖνος εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἧτταν τοῦ Ῥηγούλου. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῶν Καρχηδονίων ἀπέτυχεν, ἀπολήξασα εἰς νέαν αὐτῶν κατὰ θάλασσαν ἧτταν. Ἐκ δὲ διακοσίων νηῶν ἀπέβαλον ἑκατὸν δέκα καὶ τέσσαρας. Ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι ἠδύναντο νὰ θεωρήσωσιν ἑαυτοὺς εὐτυχεῖς, ὅτι τὰ δεινὰ αὐτῶν περιωρίσθησαν εἰς ταύτην μόνην τὴν ζημίαν· διότι οἱ ὕπατοι, μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν δεδομένην αὐτοῖς ἐντολήν, δὲν μετέβαλον τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιβιβάσαντες εἰς τὸν στόλον τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ῥηγούλου, ἀνέπλευσαν εἰς τὴν Σικελίαν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔπληξεν αὐτοὺς φοβερὰ καταστροφή. Τρικυμία καταλαβοῦσα τὸν στόλον κατὰ τὴν Πάχυνον ἄκραν κατέστρεψεν αὐτὸν ὅλον, διασωθεισῶν ὀγδοήκοντα μόνον νηῶν. Τότε δὲ εἴπερ ποτὲ ἀπεφασίσθη νὰ περιορισθῇ ἡ πολεμικὴ ἐνέργεια εἰς μόνην τὴν Σικελίαν. Ὅπως δὲ ὑποταχθῶσιν αἱ παραθαλάσσιοι πόλεις τῆς νήσου ἐκεῖναι ὅσας ἐξηκολούθουν νὰ κατέχωσιν

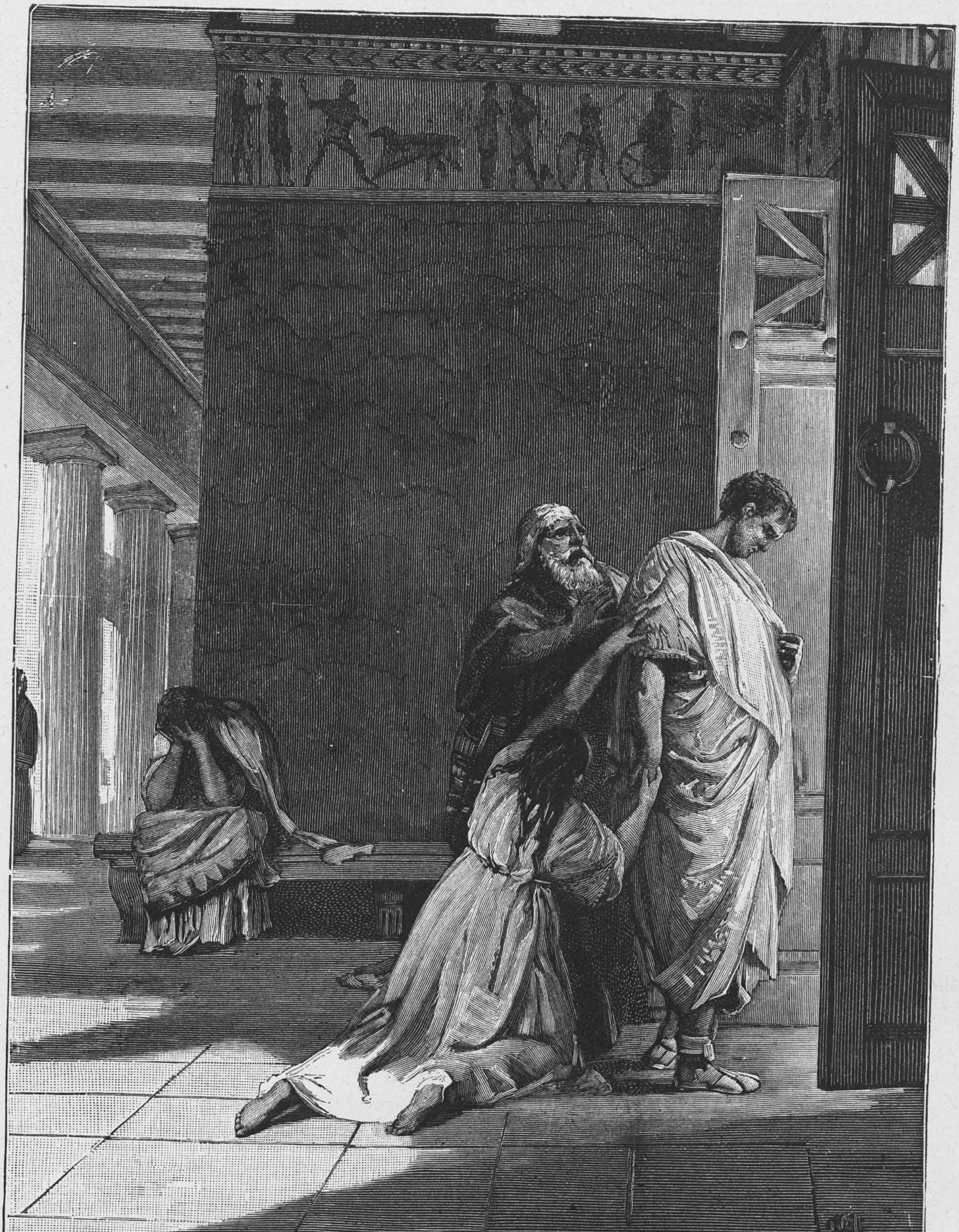

Ἡ ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀτιλίου Ῥηγούλου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οἱ Καρχηδόνιοι, ἐπελήφθησαν οἱ Ῥωμαῖοι τῆς ναυπηγήσεως νέων πλοίων οὕτως, ὥςτε ὁ στόλος ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς διακοσίας εἴκοσι νῆας. Ἡ δὲ δραστηριότης αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄκαρπος, διότι τῷ 254 π. Χ. ἀφῃρέθη ὁ Πάνορμος ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων, ὧν αἱ ἐν Σικελίᾳ κτήσεις περιωρίσθησαν μετὰ βραχὺν χρόνον εἰς τὸ Λιλύβαιον καὶ τὰ Δρέπανα. Διηυκόλυνε δὲ τὰς τοιαύτας προόδους τῆς ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ἡ ἐν Καρχηδόνι ἐκ νέου ἐκραγεῖσα διχόνοια τῶν φατριῶν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἔξωσις τοῦ Ξανθίππου, ἂν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Ἀππιανὸν [1], καὶ τὸ βίαιον τέλος τοῦ ἐκ Σπάρτης στρατηγοῦ.

Τῷ δὲ 251 π. Χ. ἐκινήθη τέλος ἡ Καρχηδών. Στόλος, οὗ ἐναυάρχει ὁ Ἀσδρούβας, συνεπιφέρων ἐλέφαντας πολλούς, ἐπεφάνη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πανόρμου. Ὑπερασπιστὴς δὲ τῆς πόλεως ἦτο ὁ ὕπατος Λεύκιος Καικίλιος Μέτελλος. Ὁ δὲ Ἀσδρούβας προέβη εἰς τὴν ἀπρονοησίαν νὰ ὑπειςχωρήσῃ ὑπ᾽ αὐτὰ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἐκθέτων τοὺς ἐλέφαντας εἰς τὰ βέλη τῶν τοξοτῶν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπανελήφθη δ᾽ ἐν Πανόρμῳ τὸ συμβὰν ἐν Βενεουέντῳ κατὰ τὸν πρὸς τὸν Πύρρον πόλεμον. Οἱ ἐλέφαντες, ἀκοντιζόμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐπέπεσον μανιώδεις ἐπ᾽ αὐτοὺς τοὺς Καρχηδονίους, φέροντες εἰς τὴν στρατιὰν αὐτῶν σύγχυσιν καὶ ὄλεθρον. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀταξίας τοῦ πολεμίου στρατοπέδου ὁ Μέτελλος προσέβαλε καὶ διέσπασεν αὐτό, ζωγρήσας πολλοὺς ἐλέφαντας, οἵτινες ἐχρησίμευσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὡς νέον καὶ τερπνὸν θέαμα ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ.

Ἡ δὲ νέα αὕτη πανωλεθρία ἀπεθάρρυνε τοὺς Καρχηδονίους. Ἡ παρ᾽ αὐτοῖς φατρία τῶν φίλων τῆς εἰρήνης ἐπεκράτησε καὶ πάλιν ἐν τοῖς συμβουλίοις τῆς πολιτείας, διὸ καὶ ἀπεφασίσθη ἡ εἰς Ῥώμην ἀποστολὴ πρεσβείας πρὸς ἔναρξιν διαπραγματεύσεων περὶ εἰρήνης καὶ πρὸς συνεννόησιν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων (250 π. Χ.). Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ παράδοσις παριστάνει συμμετασχόντα τῆς πρεσβείας ταύτης τὸν αἰχμάλωτον Ἀτίλιον Ῥήγουλον, εἷς δὲ τῶν μεγάλων Λατίνων ποιητῶν, ὁ Ὁράτιος Φλάκκος, ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης ἤντλησε τὴν ἔμπνευσιν λαμπρᾶς του πατριωτικῆς ᾠδῆς [2]. Ἀλλ᾽ ἡ κριτικὴ ὅμως ἐξέφρασεν εὐλόγους δισταγμοὺς περὶ τοῦ ἀψευδοῦς τῆς παραδόσεως. Ἡ δὲ σιγὴ ἣν οἱ δύο κυριώτατοι τῶν ἱστορικῶν, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Διόδωρος, τηροῦσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δικαιοῖ τὸν ῥηθέντα δισταγμόν, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ἀνάλογα παραδείγματα τῆς κατὰ παράδοσιν ἱστορίας καθιστάνουσι πιστευτόν, ὅτι ἡ διήγησις αὕτη εἶνε ἐπινόημα καυχησιολογίας οἷον τὸ τοῦ Ὁρατίου Κόκλητος ἢ τὸ τοῦ Μουκίου Σκαιόλα. Ἀλλ᾽ ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ

[1] **Ἀππιανοῦ** Λιβυκῆς 4.
[2] **Ὁρατίου** Ὠδῶν III, 5.

τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ γεγονότος, ἡ διήγησις δὲν παύει νὰ ἔχῃ ἱστορικὴν σημασίαν, καθότι ἀπεικονίζει τὴν αὐταπάρνησιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ρωμαϊκοῦ πατριωτισμοῦ, παριστανόμενα ἰδεωδῶς ἐν τῇ μεγαθύμῳ πράξει τοῦ Ῥηγούλου [1].

Ἀποτυχουσῶν δὲ τῶν διαπραγματεύσεων, ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη μετὰ νέας ὁρμῆς. Καὶ οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἀνέθηκαν τὴν κατάκτησιν τῶν φρουρίων τοῦ Λιλυβαίου καὶ τῶν Δρεπάνων, ἅτινα κατεῖχον ἀκόμη οἱ Καρχηδόνιοι, εἰς στόλον τριακοσίων νηῶν καὶ δύο ὑπατικὰς στρατιάς. Ἀλλ' ἡ κρατερὰ ἀντίστασις, ἧς ἔτυχον οἱ ὕπατοι ἐν Λιλυβαίῳ, οὗ τῆς φρουρᾶς ἡγεῖτο ὁ γενναῖος Ἰμίλκων, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ σχέδιον τῆς ἐξ ἐφόδου καταλήψεως τῆς πόλεως, καὶ ἤρξαντο πολιορκοῦντες αὐτήν.

Τὰ δὲ γεγονότα τοῦ ἐπομένου ἔτους (249 π. Χ.) ἀπέδειξαν καὶ πάλιν πόσον βλαβερὸν ἦτο διὰ πολέμους ὑπερποντίους καὶ μακροὺς τὸ σύστημα τῆς κατ' ἐνιαυτὸν ἀλλαγῆς τῶν στρατηγῶν. Οἱ νέοι ὕπατοι, ὁ Πόπλιος Κλαύδιος Ποῦλχερ, υἱὸς ὢν Ἀππίου Κλαυδίου τοῦ Τυφλοῦ, καὶ ὁ Λεύκιος Ἰούνιος Ποῦλλος, διὰ τῆς ἀπειρίας αὐτῶν ἐπέσυραν ἐπὶ τὴν Ῥώμην δύο πανωλεθρίας, αἵτινες ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι ζημίας ἀνεπανορθώτους, ἂν ἡ Καρχηδὼν ἐγνώριζε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Κλαύδιος ἐν ἀποπείρᾳ τινὶ πρὸς αἰφνιδίαν κατάληψιν τῶν Δρεπάνων ἀφῆκε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν νώτων ὁ Καρχηδόνιος φρούραρχος τῆς πόλεως Ἀτάρβας (Ἀδέρβαλος), ὅστις καὶ κατέστρεψεν αὐτοῦ τὸν στόλον οὕτως, ὥστ' ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι καὶ τριῶν νηῶν μόνον τριάκοντα ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν. Τοῦτον δὲ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας εἰσήγαγεν ἡ σύγκλητος εἰς δίκην περὶ θανάτου. Παρέσχε δ' αἰτίαν κατηγορίας αὐτὸς ἐκεῖνος ἕνεκα πράξεως ἱεροσύλου γενομένης τὴν προτεραίαν τῆς μάχης, ὅτε διέταξε νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν οἱ ἱεροὶ ὄρνεις, περὶ ὧν ἠγγέλθη αὐτῷ, ὅτι ἀπεποιοῦντο τὴν παρεχομένην αὐτοῖς τροφήν. «Ἂς πίωσι λοιπὸν» εἶπεν ὁ ὕπατος εἰς τοὺς οἰωνοσκόπους. Πλὴν δὲ τούτου ὁ Ποῦλχερ εἶχε προσβάλει τὸ ἀξίωμα τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων, ἀποκρινόμενος εἰς τὴν περὶ διορισμοῦ δικτάτωρος πρόσκλησιν τῆς συγκλήτου διὰ τῆς ἀναδείξεώς τινος τῶν γραφέων αὐτοῦ, καλουμένου Μάρκου Κλαυδίου Γλυκίου. Καὶ τοιαῦται μὲν ἦσαν αἱ καταγγελίαι τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ὅτε ἡ λοχῖτις ἐκκλησία συνῆλθεν ὅπως κρίνῃ

---

[1] Τὸ τέλος τοῦ Ῥηγούλου εἶνε μυστηριῶδες. Πρῶτος δὲ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν φερομένων αὐτοῦ βασάνων συγγραφεύς τις τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, ὁ **Σεμπρώνιος Τουδιτανὸς,** ὅστις ὑπῆρξεν ὕπατος τῷ 129 π. Χ. Ἐν τοῖς Ὑπομνήμασιν αὐτοῦ (commentarii) παρὰ τῷ **Αὔλῳ Γελλίῳ** (VII, 4) ἐλέγετο, ὅτι ὁ Ῥήγουλος ἀπέθανεν ἐξ ἀϋπνίας. Ὁ δὲ **Διόδωρος** (XXIV, 19) ἀναφέρει μόνον τὴν *ἀμέλειαν* τῶν Καρχηδονίων πρὸς τὸν αἰχμάλωτον αὐτῶν.

περὶ αὐτῶν, θύελλα ἐπελθοῦσα ἐκώλυσε τὴν περάτωσιν τῆς δίκης. Ὅμως οὐχ ἧττον ὁ Ποῦλχερ δὲν ἔμεινεν ὅλως ἐλεύθερος ποινῆς· καὶ δή, κλητευθεὶς ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, κατεδικάσθη εἰς ζημίαν ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων ἀσσαρίων. Ὁ δ' ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ Ποῦλλος, λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ συνοδεύσῃ ἐκ Συρακουσῶν εἰς Λιλύβαιον στόλον φορτηγίδων ἀγουσῶν τὰ ἐπιτήδεια εἰς τοὺς πολιορκοῦντας, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν τοῦ Καρχηδονίου ναυάρχου Καρθάλωνος, τοῦ συνάρχοντος τοῦ Ἀτάρβα, εἰς ὃν καὶ περιῆλθε μέγα μέρος τῶν φορτηγίδων. Τρικυμία δ' ἐπελθοῦσα συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν, τὸ δὲ πλεῖστον τῶν τε νηῶν καὶ τῶν φορτηγίδων ἔγεινε λεία τῶν κυμάτων.

Φυσικὸν δ' ἐπακολούθημα τῆς ἀποθαρρύνσεως τῶν Ῥωμαίων, ἣν ἐπήνεγκον αἱ πανωλεθρίαι τοῦ 249 π. Χ., ὑπῆρξεν ἡ ἠρεμία ἡ ὑπεισελθοῦσα εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν τῆς Ῥώμης ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ εἶχον ἐπικρατήσει ἐν Καρχηδόνι οἱ ἐχθροὶ τοῦ πολέμου, διὰ τοῦτο δ' οἱ Καρχηδόνιοι ὀλίγα ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἔπραξαν, ὅπως ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀποθαρρύνσεως τῶν πολεμίων. Περιωρίσθησαν δ' οἱ Καρχηδόνιοι εἰς τὴν ἀποστολὴν μεγάλου στίφους μισθοφόρων ὑπὸ τὸν Ἀμίλκαν Βάρκαν χάριν ἐνοχλήσεως τῶν ὑπεναντίων δι' ἐπιδρομῶν καὶ δηώσεων μᾶλλον ἢ ἐκδιώξεως αὐτῶν ἐκ τῆς Σικελίας. Ὡς ἐκ τούτου δ' ὁ πόλεμος μετεβλήθη εἰς λησταρχίαν καὶ πειρατείαν. Ὁ δ' Ἀμίλκας Βάρκας, ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Ἀννίβου καὶ μαθητὴς τοῦ Ξανθίππου, ἀνήκων εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν εὐπατριδῶν τῆς Καρχηδόνος, βεβαίως δὲν θὰ ἦτο λίαν εὐχαριστημένος ἐπὶ τῇ εἰς αὐτὸν ἀνατεθείσῃ πειρατικῇ ἐκείνῃ ἐντολῇ· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀπεδέχθη μὲν αὐτήν, ἐξεπλήρωσε δὲ μετὰ μακροθύμου καρτερίας, ἐν νῷ ἔχων νὰ παρασκευάσῃ ἑαυτῷ τὴν ὁδὸν πρὸς μελλούσας στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἀξιωτέρας τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ὀνόματος καὶ λυσιτελεστέρας εἰς τὴν πατρίδα.

Καὶ ἐπὶ μὲν τρία ἔτη ἀπὸ τοῦ ὄρους Εἰρκτῆς τοῦ σήμερον καλουμένου Pellegrino ἐδῄου ὁ Ἀμίλκας τὴν περὶ τὸν Πάνορμον χώραν καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας οὕτως, ὥστε διὰ τῆς λείας ἠδύνατο νὰ συντηρῇ τὰ περὶ ἑαυτὸν στίφη. Κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος μετέφερε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν Ἔρυκα, ὅπως ἐξ αὐτῆς προστατεύῃ τὰ Δρέπανα ἀπὸ τῶν προςβολῶν ἃς ὑφίσταντο παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁμωνύμου τῇ πόλει ὄρους Ἔρυκος. Διὸ ὁ πόλεμος ὡς πρός τε τὸ βραχὺ διάστημα τῶν στρατοπέδων καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν διεξήγετο ἀπέβη μᾶλλον ὅμοιος πρὸς ἀγῶνα πυκτῶν, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος [1], ἢ πρὸς πάλην ἐθνῶν.

Ἀλλ' ἡ ὑπομονὴ τῆς Ῥώμης ἐξηντλήθη τέλος, ᾐσθάνθη δ' ἑαυτὴν

[1] **Πολυβίου** Ι, 57.

ταπεινουμένην ὑπὸ τρόπου πολέμου βλάπτοντος τὴν γοητείαν τῶν ῥωμαϊκῶν δυνάμεων καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας. Ἀποφάσεως δὲ γενομένης τῷ 243 π. Χ. ὑπὸ τῶν προεστώτων ἐν τῇ πολιτείᾳ νὰ ναυπηγήσωσιν ἰδίαις δαπάναις νέον στόλον, παραιτούμενοι ἀπὸ πάσης ἀποζημιώσεως, ἂν ἐπέλθῃ ἀποτυχία, ἐπεσπεύσθη τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Οὐδέποτε δὲ νίκη ὑπῆρξεν ἐπιφανεστέρα ἐκείνης, ἥτις ἐπήνεγκε τὸ τέλος τοῦτο. Κατὰ τὰς Αἰγούσσας νήσους τὰς κειμένας πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ Λιλυβαίου ἐθριάμβευσεν ὁ πατριωτισμὸς ἔθνους ὅλου. Μετὰ διακοσίων πεντήρων ἐστάλη τὸ φθινόπωρον τοῦ 241 π. Χ.[1] ὁ ὕπατος Γάϊος Λουτάτιος Κάτλος εἰς τὴν σικελικὴν θάλασσαν, ὅπως κατενέγκῃ καίριον τραῦμα εἰς τὸν Ἔρυκα καὶ τὰ Δρέπανα καὶ ἔλθῃ εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν ἐχθρόν, ἂν οὗτος ἤθελεν ἐμφανισθῇ. Ἐνεφανίσθη δὲ πράγματι κατὰ τὰς Αἰγούσσας (σήμερον Egadi) καὶ ἡττήθη. Καὶ πεντήκοντα μὲν τῶν καρχηδονικῶν νηῶν κατεδύθησαν, ἑβδομήκοντα δ' ἐκυριεύθησαν αὔτανδροι.

Ἡ δὲ νέα αὕτη ἧττα ἐπήνεγκε τὸ ναυάγιον τῶν ἐλπίδων τῶν Καρχηδονίων· ἐκπεσόντες δὲ τῶν ἐλπίδων, δὲν εἶχον πλέον θάρρος νὰ ἐξακολουθήσωσι πόλεμον αὐξάνοντα τὸ πλῆθος τῶν θυσιῶν τῆς χώρας ἄνευ τινὸς ἀντισηκώματος αὐτῶν. Αὐτὸς δ' ὁ στρατηγὸς Ἀμίλκας συνεβούλευσε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην, καὶ ἡ συμβουλὴ αὕτη ἔγεινε δεκτὴ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ δὲ Ῥώμη ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἀθυμίας τῆς κατεχούσης τὴν ἡττημένην ἀντίπαλον, ὅπως καταστήσῃ βαρυτέρους τοὺς ὅρους τοὺς ὁμολογηθέντας μεταξὺ τοῦ ὑπάτου Κάτλου καὶ τοῦ Ἀμίλκα. Καὶ αἱ μὲν συνθῆκαι ὥριζον τὴν ἐξ ἁπάσης τῆς Σικελίας ἀποχώρησιν τῶν Καρχηδονίων καὶ τὴν ἐντὸς εἴκοσιν ἐτῶν πληρωμὴν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως δισχιλίων διακοσίων ταλάντων, ἀντιστοιχούντων πρὸς ἑκατὸν πέντε περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν· ἀλλ' ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος ηὔξησε μὲν τὴν ἀποζημίωσιν ταύτην κατὰ χίλια τάλαντα πληρωτέα παραυτίκα, ἠλάττωσε δὲ τὸν χρόνον τῆς πληρωμῆς τῶν ὑπολοίπων εἰς δέκα ἔτη, καὶ προσαπήτησε τὴν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐκχώρησιν καὶ τῶν νήσων τῶν κειμένων

[1] Ἡ χρονολογία τοῦ γεγονότος τούτου εἶνε ἀβεβαία. Καὶ ὁ μὲν **Εὐτρόπιος** (II, 27) ὁρίζει ὡς χρόνον τῆς παρὰ τὰς Αἰγούσσας ναυμαχίας τὴν 10 Μαρτίου τοῦ 242 π. Χ., οἱ δὲ ἄλλοι ἱστορικοὶ λέγουσι τὴν μάχην γενομένην τὸ ἐπιὸν ἔτος. Ὁ δὲ Ranke (Röm. Geschichte Τόμ. Β' τμ. α' σ. 187) φρονεῖ, ὅτι εἶνε προτιμητέα ἡ χρονολογία τοῦ Εὐτροπίου, ἅτε ἀρυσθέντος αὐτὴν ἐκ χρονογράφου ἀξιοπίστου. Ἀλλ' αἱ ἀποδείξεις τῆς τοιαύτης γνώμης λείπουσι. Τὸ δ' ἔτος 241 π. Χ. ἀποδέχονται ὁ Mommsen (Röm. Geschichte Τόμ. Α' σ. 533), ὁ Peter (Geschichte Roms Τόμ. Α' σ. 329), ὁ Ihne (Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 92), ὁ Devaux (Etudes politiques Τόμ. Β' σ. 141) καὶ ἄλλοι.

μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας [1]. Μετέσχον δὲ τῶν συνθηκῶν καὶ οἱ σύμμαχοι τῶν δύο πολιτειῶν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἐκείνου καρχηδονικοῦ πολέμου, διαρκέσαντος ἐπέκεινα τῶν εἴκοσιν ἐτῶν. Ἡ δὲ Ῥώμη, καίπερ νικήσασα, ἐπορίσθη ἐκ τοῦ πολέμου τούτου διδάγματα, ἅτινα ὅμως ἔμειναν ἄκαρπα· τὰ δ' ἐπακόλουθα τῆς μὴ ἀποθησαυρίσεως τῶν διδαγμάτων τούτων θὰ παρουσιασθῶσιν ἀργότερον. Ἠδυνήθησαν δῆλα δὴ οἱ Ῥωμαῖοι νἀντιληφθῶσιν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τῆς ἀνεπαρκείας τῶν θεσμῶν αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν κράτους, ὅπερ, γενόμενον ἤδη πανιταλικόν, εὑρίσκετο ἐνώπιον τοῦ διλήμματος ἢ νὰ γείνῃ παγκόσμιον ἢ νὰ πέσῃ. Καὶ δὴ τὸ βραχυχρόνιον τῆς ὑπάτης ἀρχῆς παρεῖχε μὲν ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς ἰσοπολιτείας, ἀλλ' ἦτο ὅμως καὶ κώλυμα δυνάμενον νὰ ἐμβάλῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἐπιτυχίαν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἰδίως μετὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐπέκτασιν καὶ τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ στόλος. Οὐδ' ἐθεραπεύετο πάντοτε τὸ κακὸν λυσιτελῶς διὰ τῆς παρατάσεως τῆς ἀρχῆς *(prorogatio imperii)*. Ἄλλως δ' ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος λόγος δι' ὃν εἶχε διατηρηθῆ ἀναλλοίωτος ἡ ἐτήσιος διάρκεια τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας ἐκώλυσε τὴν συχνὴν παραχώρησιν τῆς παρατάσεως τῆς ἀρχῆς, ἥτις ἔμεινε μέτρον ἐξαιρετικόν, ἐν ᾧ παρίστατο χρεία μεταρρυθμίσεως συστηματικῆς.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη τύχη τῆς Ῥώμης ὑπῆρξεν, ὅτι εἶχε νὰ διεξαγάγῃ πόλεμον κατὰ κράτους, ὅπερ ἦτο πολεμικὸν μόνον διὰ λόγους ἐμπορικῶν συμφερόντων. Ἐν Καρχηδόνι τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα ὑπερεῖχε τῆς τε φιλαρχίας καὶ τῆς φιλοδοξίας· διὰ τοῦτο δ' ἐστεροῦντο οἱ Καρχηδόνιοι τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἐλατηρίων, ἅτινα ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἅτινα ἐν κρισίμοις τισὶ στιγμαῖς δύνανται νὰ διενεργήσωσι θαύματα, ὑποκινουμένου εἰς ἡρωισμὸν ὁλοκλήρου λαοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τὴν μεγάλην ταύτην δύναμιν ἐκέκτητο ἡ Ῥώμη ἐν μέτρῳ ὅπερ δὲν εἶχέ ποτε φανῆ παρά τινι ἄλλῳ ἔθνει. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες ἐξέπληξαν τὸν κόσμον διὰ τοῦ ἡρωισμοῦ των κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, ὅτ' ἐπῆλθεν ἡ ὥρα νὰ καταστήσωσι μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν τὴν Ἑλλάδα, οὐ μόνον ἀπεδείχθησαν ἀνίκανοι πρὸς τὴν τοιαύτην ἐντολήν, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν αὐτῇ χειρὶ ὅπως κατακερματισθῇ ἡ δύστηνος πατρὶς καὶ καταστῇ οὕτως εὔκολος λεία τοῦ ξένου.

Περατωθέντος δὲ τοῦ πολέμου, ἡ Ῥώμη δὲν ἐλησμόνησε τοὺς Ἰταλοὺς αὐτῆς συμμάχους, οἵτινες εἶχον παράσχει εἰς αὐτὴν δείγματα ἐπιφανῆ πίστεως ἐν ταῖς ὥραις τοῦ δεινοῦ καὶ μακροῦ κινδύνου. Πρὸς βράβευσιν δ' αὐτῶν ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἰς πολλὰς πόλεις μὴ κεκτημένας αὐτό, καὶ ἐνέγραψε τοὺς νέους πολίτας εἰς δύο φυλάς, τὴν *Ουελῖναν*

[1] **Πολυβίου** III, 27.

(Velina) καὶ τὴν *Κυρῖναν (Quirina)*, μεθ' ὧν ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν φυλῶν ἀνῆλθεν εἰς τριάκοντα καὶ πέντε, μείνας ἔκτοτε ἀναλλοίωτος[1]. Ἐδημιουργήθησαν δ' αὗται αἱ φυλαὶ τῷ 241 π. Χ. ἐπὶ τῆς τιμητείας τοῦ Γαΐου Αὐρηλίου Κόττα καὶ Μάρκου Φαβίου Βουτέωνος. Ἡ δ' ἀπογραφὴ τοῦ ἔτους ἐκείνου περιελάμβανε 260 000 πολίτας, ἤτοι περὶ τοὺς 32 000 ὀλιγωτέρους τῶν τοῦ 265 π. Χ. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη παρέχει τὸ μέτρον τῆς θυσίας ψυχῶν ἀνθρωπίνων ἥτις εἶχε γείνει χάριν τῆς κατακτήσεως τῆς Σικελίας.

Τα μεταξυ του πρωτου και του δευτερου πολεμου (241-219 π. Χ.). — Τὰ ξενικὰ τῶν Καρχηδονίων, ἅτινα εἶχον δράσει οἰκτρῶς διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, ἐπέδειξαν διαγωγὴν ἔτι οἰκτροτέραν μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ. Οἱ εἰκοσακισχίλιοι ἐν Σικελίᾳ μισθοφόροι, ἐπανελθόντες εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἐστασίασαν ἕνεκα τῶν καθυστερουμένων μισθῶν, οὓς οἱ Καρχηδόνιοι ἤθελον νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς ἠλλαττωμένους καὶ κατὰ δόσεις. Ἡ δὲ ταραχὴ μετεβλήθη ταχέως εἰς ἀποστασίαν, καὶ ἡ Καρχηδὼν εὗρεν ἐν τοῖς μισθοφόροις αὐτῆς ἀντιμέτωπον στρατιὰν πολεμίων. Τὸ δὲ καταστῆσαν τὴν ἀποστασίαν ταύτην ἔτι φοβερωτέραν ὑπῆρξεν ἡ εἰς αὐτὴν συμμετοχὴ τῶν εἰς τὴν Καρχηδόνα ὑποτεταγμένων λαῶν, ταχθέντων μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Οὗτοι δέ, τασσόμενοι ὑπὸ δύο θαρραλέους ἀρχηγούς, τὸν ἐκ Καμπανίας φυγάδα Σπένδιον καὶ τὸν Λίβυν πολεμιστὴν Μάθω, ἐσκέδασαν τὸν τρόμον διὰ πάσης τῆς εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀνηκούσης Ἀφρικῆς, καὶ ἐνέβαλον εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Καρχηδόνος. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἀπέστειλαν εἰς καταπολέμησιν αὐτῶν τὸν Ἄννωνα, ἕνα τῶν προμάχων τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κρατούσης ἀριστοκρατικῆς φατρίας. Ἀλλ' ἡ ἀδεξιότης αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπαύξησις τοῦ κινδύνου ἠνάγκασαν ταχέως τοὺς κρατοῦντας νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸν βραχίονα τοῦ Ἀμίλκα, εἰ καὶ οὗτος ἦτο ἀντίπαλος αὐτῶν. Ἐχρειάσθη δ' ὁ Ἀμίλκας τρία ὅλα ἔτη ὅπως καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν. Τελευταῖος δὲ κατέθηκε τὰ ὅπλα ὁ γενναῖος Μάθως, ὅστις, ἡττηθεὶς ἐν μάχῃ κρισίμῳ, ἤχθη σιδηροδέσμιος εἰς Καρχηδόνα, ὅπου ἐτιμωρήθη διὰ θανάτου ἐπὶ τῇ ἀγερώχῳ αὐτοῦ τόλμῃ.

Ἀλλ' ἡ ἀφρικανικὴ ἐπανάστασις ἔσχεν ἀντίκτυπον καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ μισθοφόροι, οὓς συνετήρει ἡ Καρχηδὼν ὡς φρουρὰν ἐν τῇ Σαρδόνι, ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀποστασίας τῶν ἐν Ἀφρικῇ συντρόφων αὐτῶν ἐπανέστησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τῶν ἀρχηγῶν των, καὶ ἐξεδίωξαν αὐτούς. Ἀλλ' ἡ

[1] Προσωρινὴ μόνον ὑπῆρξεν ἡ προσθήκη δέκα φυλῶν, εἰς ἃς ἐτάχθησαν οἱ Ἰταλοὶ νεοπολῖται μετὰ τὸν μαρσικὸν πόλεμον. Ἴδ. **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 49, 53, 64.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀποστασία αὕτη προεκάλεσε μεγάλην φθορὰν αὐτῶν αὐτῆς τῶν ἐργατῶν, καθότι οἱ Σαρδόνιοι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐν ταῖς φρουραῖς τῆς νήσου ἀναρχίας, ἐπανέστησαν καὶ αὐτοί, καί, σφάξαντες τοὺς φρουροὺς αὐτῶν, ἀπέδοσαν εἰς τὴν πατρίδα τὴν ἐλευθερίαν.

Ἀλλ' ἐφήμερος ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη τῶν Σαρδονίων. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες εἶχον ἀφήσει ἐλευθέρους νὰ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας πρὸς ἀλλήλους τοὺς μισθοφόρους καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς, ἔστειλαν μετὰ τὴν ἐκδίωξιν ἐκείνων στρατιὰν εἰς τὴν Σαρδὼ πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου. Εἰς δὲ τοὺς Καρχηδονίους, διαμαρτυρομένους ἐπὶ τῇ ἁρπαγῇ, ἀπήντησεν ἡ σύγκλητος, ὅτι ἡ Σαρδὼ δὲν ἀνῆκεν εἰς αὐτούς, καὶ ἐκήρυξεν εἰς τὴν Καρχηδόνα τὸν πόλεμον. Οὕτω δ' ἡ κυβέρνησις τῆς Καρχηδόνος, εὑρεθεῖσα ἐν ἀμηχανίᾳ, παρήτησε τὰς περὶ τῆς κτήσεως ἐκείνης ἀξιώσεις, καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ χίλια διακόσια τάλαντα ὡς ποινὴν ἐπὶ τῇ γενομένῃ διαμαρτυρίᾳ. Συνέβησαν δὲ ταῦτα τῷ 238 π. Χ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐχρειάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰ ἔτη, ὅπως ὑποτάξωσι τοὺς Σαρδονίους, οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον χαλεπὴ ἡ ἀντίστασις ἧς ἔτυχον παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Κύρνου, ἣν καθίστανεν ἄλλως εὐχερῆ ἡ ὀρεινὴ φύσις τῆς νήσου.

Ἡ δὲ κατάκτησις τῶν τριῶν μεγίστων νήσων τῆς Μεσογείου παρέσχεν εἰς τὴν Ῥώμην ἀφορμὴν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτῆς ὀργανισμὸν τὸ σύστημα τῶν *ἐπαρχιῶν (provinciae)*, ὅπερ ἦτο προωρισμένον νὰ λάβῃ ἐν τῷ μέλλοντι διαστάσεις παγκοσμίους. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐκτείνεται τὸ σύστημα τοῦτο, τόσῳ ἐκπληκτικωτέρα ἀποκαλύπτεται ἡ ἀντίθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸ *ἰταλικὸν* σύστημα, ὅπερ τέως ἐφήρμοζεν ἡ Ῥώμη, εἰ καὶ ἀμφότερα κοινὸν εἶχον τὸν σκοπόν, τὸ παρέχειν ὑπηκόους εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τῆς ὑπηκοότητος ταύτης ἦτο ἱκανῶς διάφορον, ἐν τούτῳ δ' ἔγκειται ἡ οὐσιώδης μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων διαφορά. Πρώτη δὲ λαβοῦσα πεῖραν τοῦ συστήματος τῶν ἐπαρχιῶν ὑπῆρξεν ἡ Σικελία. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν Μεσσήνην, μεθ' ἧς ἡ Ῥώμη εἶχε συνομολογήσει συνθήκας συμμαχίας ἀπὸ τοῦ 265 π. Χ., τὰς ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος βασιλευομένας Συρακούσας καί τινας μικρὰς πόλεις, ὧν ἐφείσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ αὗται, ὑποκινοῦσαι τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἄλλων Σικελιωτῶν, ἐκράτουν ἐν τῇ νήσῳ ἀνημμένην τὴν δᾷδα τῆς διχονοίας, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς Σικελίας ὠργανώθησαν ὡς *κτῆσις τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου (praedium populi Romani)*. Τὸ δ' ἔδαφος τῆς νήσου ἐθεωρήθη αὐτοδικαίως ὡς *δημοσία χώρα (ager publicus)* οὕτως, ὥστ' ἐφάνη πρᾶξις ἐπιφανοῦς γενναιοδωρίας ἡ εἰς τοὺς κατόχους ἄφεσις τῶν γαιῶν ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς παρ' αὐτῶν παροχῆς τῆς δεκάτης τῶν καρπῶν. Καὶ εἰς τοὺς ἐμπόρους δ' ἐπεβλήθη τέλος *(portorium)*, συνιστάμενον εἰς εἰκοστὴν ἤτοι πέντε τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ δὲ εἴσπραξις τῶν

ἐπαρχιακῶν προσόδων παντὸς εἴδους ἐξεμισθώθη εἰς *δημοσιώνας (publicani)*, γένος ἀπεχθὲς ὅπερ ἔμελλε νὰ καταστήσῃ μισητὸν τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα ἁπανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν διαφθορὰν τῆς διοικήσεως ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ.

Ὅτε δὲ συνετελέσθη ἡ καθυπόταξις τῆς Σαρδοῦς καὶ τῆς Κύρνου, ἀπεφασίσθη νἀνατεθῇ ἡ διοίκησις τῶν δύο πρώτων ἐκείνων ἐπαρχιῶν τῆς Ῥώμης, ἤτοι πρῶτον μὲν τῆς Σικελίας, ἔπειτα δὲ τῆς Σαρδοῦς καὶ Κύρνου, ἑνωθεισῶν εἰς μίαν μόνην ἐπαρχίαν, εἰς εἰδικοὺς ἄρχοντας, ἐν ᾧ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὴν διοίκησιν εἶχον δύο ταμίαι ὡς ὕπαρχοι τῶν ὑπάτων. Ἐνταῦθα δὲ παρουσιάζεται ἡ ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ συστήματος τῆς διοικήσεως τῶν Ἰταλῶν ὑπηκόων καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ ἄρχουσι καὶ διοικοῦσιν οἱ ὕπατοι, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις οἱ πραίτωρες. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 242 π. Χ. ἡ Ῥώμη εἶχεν ἕνα πραίτωρα μόνον, δικαιοδοτοῦντα καὶ ἅμα διοικοῦντα τὴν στρατιάν, ὄντα δὲ ἄρχοντα μετ' ἐπιτάγματος *(cum imperio)*. Τῷ δὲ 242 π. Χ. προσετέθη δεύτερος πραίτωρ λεγόμενος *ξενοδίκης (praetor peregrinus)* πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ἄλλου, ὅστις ἐκαλεῖτο *ἀστυδίκης (praetor urbanus)*. Ἡ δὲ προσθήκη αὕτη ἔγεινε χάριν τῆς στρατιᾶς μᾶλλον ἢ τῆς δικαιοσύνης, ὅπως δῆλα δὴ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατηγῶν καὶ οὕτω καταστῇ σπανιωτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς δικτατωρίας. Τῷ δὲ 227 π. Χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν πραιτώρων ηὐξήθη εἰς τέσσαρας, ὧν δύο προωρίσθησαν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν νησιωτικῶν ἐκείνων ἐπαρχιῶν. Εἶχον δ' οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας πραίτωρες τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἣν καὶ οἱ ὕπατοι πρὸ τοῦ χωρισμοῦ τῆς πραιτωρικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τῆς ὑπατείας. Οὕτω δὲ ἡ Ἰταλία ἤρχισε νῦν νὰ μετέχῃ προνομιούχου τινὸς θέσεως ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπαρχίας, τοῦθ' ὅπερ ἀνύψωσε τήν τε πολιτικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῶν Ἰταλῶν συμμάχων τῆς Ῥώμης.

Ἀλλ' ἡ κατάκτησις τῆς Σαρδοῦς καὶ τῆς Κύρνου οὔτε ἡ μόνη οὔτε ἡ κυριωτάτη ἐπιχείρησις ὑπῆρξεν, ἣν ἐτέλεσεν ἡ Ῥώμη κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναπαύλης, ἣν ἀφῆκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἡ Καρχηδών. Αἱ πύλαι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰανοῦ, αἵτινες πρώτην καὶ μόνην φορὰν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας εἶχον κλεισθῇ τῷ 235 π. Χ., ἀνεῴχθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ τῇ ἀντηχήσει τῆς πολεμικῆς βοῆς, ἥτις ἐκάλεσε τοὺς ῥωμαϊκοὺς λεγεῶνας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μόλις που εἶχον ὑποταχθῇ αἱ δύο ἐκεῖναι νῆσοι, καὶ ἠκούσθη νέα βοὴ ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν θαλάσσης. Ἦσαν δ' οἱ Ἠπειρῶται καὶ οἱ νησιῶται τοῦ Ἰονίου οἱ καλοῦντες τὴν Ῥώμην εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν πειρατῶν, οἵτινες μετὰ τὴν δῄωσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν εἶχον ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Ἤπειρον, καταλαμβάνοντες τὰς ἐπιφανεστέρας τῶν παραλίων πόλεων.

Γόνιμος γεγονότων διὰ τὸ μέλλον τῆς ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ὑπῆρξεν ἡ

ἱστορικὴ ἐκείνη στιγμή, καθ' ἣν ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἠπείρου ἔφθασαν εἰς τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τῆς Ἰταλίας πρεσβεῖαι ἐπικαλούμεναι τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων (229 π. Χ.). Τὸ διάβημα τοῦτο ἦτο καθομολόγησις τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀδυναμίας, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐγκατάλειψις τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας, ἐπειδὴ ἡ ἐπίκλησις τῆς προστασίας τῆς Ῥώμης ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς προςχώρησιν εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς. Ἤρκεσε δ' ἡ ἐμφάνισις στόλου ῥωμαϊκοῦ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν θάλασσαν ὅπως διαλυθῇ τὸ ἰλλυρικὸν βασίλειον, οὗ τὴν κατάλυσιν ἐπέσπευσεν ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μετάστασις Δημητρίου τοῦ Φαρίου [1]. Ἡ δὲ βασιλεύουσα τῶν Ἰλλυριῶν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Πίννου χήρα τοῦ βασιλέως Ἄγρωνος Τεῦτα, ἀναγκασθεῖσα νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πρωτευούσης αὐτῆς Σκόδρας, ἐδέησε νἀποδεχθῇ ἐντὸς βραχέος χρόνου τοὺς βαρυτάτους ὅρους τοὺς ἐπιβληθέντας εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ὑπάτων. Ὥριζον δ' αἱ συνθῆκαι τὸν περιορισμὸν τῶν Ἰλλυριῶν εἰς τἀρχαῖα ὅρια τοῦ κράτους, τὴν πληρωμὴν φόρου καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἀποστέλλωσι νῆας πολεμικὰς πρὸς μεσημβρίαν πέραν τῆς δαλματικῆς πόλεως Λίσσου (σήμερον Alessio). Καὶ αἱ μὲν ὑπὸ τῆς Τεύτας ἐκχωρηθεῖσαι χῶραι ἐδόθησαν εἰς τὸν Δημήτριον ὡς σύμμαχον τῆς Ῥώμης. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ παρέσχον μεγάλας τιμὰς εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Ῥώμης τοὺς ἐλθόντας ὅπως ἀνακοινώσωσιν εἰς αὐτοὺς ἐπισήμως τὰ τῶν συνθηκῶν. Ἡ Κόρινθος ἐκάλεσεν αὐτοὺς νὰ συμμετάσχωσι τῶν Ἰσθμίων, αἱ δὲ Ἀθῆναι παρέσχον εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιτίμου πολιτείας καὶ τὴν μύησιν τῶν Ἐλευσινίων [2]. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν οἱονεὶ προαγγέλματα τῆς ἑλληνικῆς δουλείας (228 π. Χ.).

Μόλις δὲ εἶχε περατωθῇ ὁ ἰλλυρικὸς πόλεμος, καὶ ἡ Ῥώμη ἠναγκάσθη νὰ παρασκευασθῇ εἰς ἀγῶνα ὅλως διάφορον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους. Οἱ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλάται μετὰ ἡσυχίαν ἡμίσεος αἰῶνος ἀνέλαβον καὶ πάλιν τὰ ὅπλα τῷ 225 π. Χ., καὶ ἐνέβαλον τὴν Ῥώμην εἰς μέγιστον φόβον. Αἰτία δὲ τῆς αἰφνιδίας ταύτης ἐξεγέρσεως ὑπῆρξε νόμος τις περὶ ἀναδασμοῦ δημοσίας χώρας, προταθεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ δημάρχου Γαΐου Φλαμινίου καὶ ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου ἤδη τῷ 232 π. Χ., ἀλλὰ μόνον μετὰ τρία ἔτη ἐκτελεσθείς. Ὁ νόμος ἐκεῖνος διέτασσε τὴν εἰς τοὺς ἀπορωτέρους τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν διανομὴν τῶν γαιῶν, αἵτινες τῷ 471 π. Χ. εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν Σενόνων Γαλατῶν. Τὸ ἐπερώτημα δ' ἐκεῖνο δὲν εἶχεν εἰςαγάγει

---

[1] Δημήτριος ὁ Φάριος πατρίδα μὲν εἶχε τὴν ἀπέναντι τῶν ἰλλυρικῶν παραλίων κειμένην νῆσον Φάρον τὴν σήμερον λεγομένην Lesina, ἦτο δὲ κύριος τῆς ἄλλης νησῖδος τῆς Ἰλλυρίας τῆς καλουμένης Μελαίνης Κερκύρας (Curzola).

[2] **Ζωναρᾶ** XVIII, 19.

ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐναντίον τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀντιπολιτεύσεως ἐκ πνεύματος δημαγωγικοῦ, ἀλλ᾽ ἕνεκα τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀπόρων. Ἀληθῶς ἡ δωρεὰ εἰκοσακισχιλίων μοδίων σίτου, ἣν προσήνεγκεν εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἱέρων κατὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπίσκεψίν του τῷ 235 π. Χ., μαρτυρεῖ τὴν ἀπορίαν ὑφ᾽ ἧς ἐταλαιπωρεῖτο ὁ θητικὸς ὄχλος, ὡς ἡ ἀντίστασις ἣν ἀντέταξαν οἱ ἀριστοκρατικοὶ εἰς τὸν Φλαμίνιον νόμον δεικνύει τὸ πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, ὑφ᾽ οὗ κατείχετο ἡ τάξις ἐκείνη, ἥτις ἀπεκάλυπτεν ἤδη τὰς ὀλιγαρχικὰς αὐτῆς διαθέσεις. Ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν σκοπὸν εἶχεν ὁ Φλαμίνιος νόμος, καὶ δὴ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν συνόρων τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας δι᾽ ἐγκατοικήσεως ἐν αὐτῇ ἀνδρῶν ἰταλικοῦ γένους. Τοῦτο δ᾽ ἐθεώρησαν οἱ Γαλάται ὡς ἀπειλὴν κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας, καὶ ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ αἰφνιδία αὐτῶν ἔνοπλος ἐξέγερσις κατὰ τῆς Ῥώμης (225 π. Χ.). Ἔχοντες δὲ πεῖραν τῆς δυνάμεως τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν ἑαυτῶν ἐπίκουρον ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων πολυθρύλητον διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν τόλμην. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ γαλατικὸς λαὸς τῶν Γαισατῶν, καλούμενος μὲν οὕτως ἀπὸ ἰδίου τινὸς ὅπλου, ὅπερ ἔφερε, τοῦ γαίσου, οἰκῶν δὲ περὶ τὸν Ῥοδανόν.

Εἰ καὶ ἡ Ῥώμη ἦτο πλέον συνειθισμένη εἰς τοὺς μεγάλους πολέμους, ἀλλ᾽ αἱ κολοσσιαῖαι παρασκευαὶ τῶν Γαλατῶν ἐνέβαλον τὴν πόλιν εἰς μεγάλην ἀνησυχίαν. Τὸν δὲ φόβον τοῦτον ηὔξησεν ἡ δεισιδαιμονία, χρησμοῦ τινος ἀγγείλαντος, ὅτι οἱ Γαλάται ἔμελλον νὰ καταλάβωσι τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος. Ἀλλ᾽ ἡ πονηρὰ σύγκλητος διέψευσε τὸν οἰωνὸν, διατάσσουσα νὰ ταφῶσι ζῶντες ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ῥώμης δύο Γαλάται, ὧν εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνή. Οὕτως ἡ ὠμότης προσεπήρχετο ἐπίκουρος εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν, ὅπως καταστήσῃ ἀκινδύνους τοὺς ἐξ αὐτῆς φόβους. Τὴν δὲ ἠθικὴν ταραχὴν τῆς πόλεως μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πρὸς τοὺς Γαλάτας πολέμου διαταχθεῖσα ἀπογραφὴ ἁπάντων τῶν δυναμένων βαστάζειν ὅπλα τῶν εὑρισκομένων ἀνὰ τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον. Καθησυχαστικοὶ δὲ ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ οἱ ἐξαχθέντες ἐξ ἐκείνης τῆς ἀπογραφῆς, διότι ἡ Ῥώμη ἔμαθεν ἐξ αὐτῆς, ὅτι ἠδύνατο νἀντιτάξῃ εἰς τοὺς βαρβάρους 699 200 πεζοὺς καὶ 69 100 ἱππεῖς[1]. Ἐκ τούτων δὲ ὡρίσθησαν νὰ στρατεύσωσι πεζοὶ μὲν

[1] **Πολυβίου** II, 24. Ἡ ἀπογραφὴ ἔγεινε τῷ 230 π. Χ., τιμητευόντων τοῦ Κοίντου Φαβίου Μαξίμου Βερουκώσου καὶ τοῦ Μάρκου Σεμπρωνίου Τουδιτανοῦ. Ὁ Πολύβιος ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ λέγει «τὸ δὲ σύμπαν πλῆθος τῶν δυναμένων ὅπλα βαστάζειν, αὐτῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων, πεζῶν μὲν ὑπὲρ τὰς ἑβδομήκοντα μυριάδας, ἱππέων δὲ εἰς ἑπτὰ μυριάδας», ἀλλ᾽ οἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀναγραφόμενοι εἰδικοὶ ἀριθμοὶ παρέχουσι τὸ ἐν τῷ ἄνωθι κειμένῳ ἀνακοινούμενον ἄθροισμα. Ἴδ. καὶ **Διοδώρου Σικελιώτου** XXV, 13. — **Πλινίου** Hist. Nat. III, 138.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

149 200, ἱππεῖς δὲ 7600· τούτων δὲ 29 200 ἦσαν ὁπλῖται τῶν λεγεώνων, οἱ δὲ λοιποὶ σύμμαχοι. Μεταξὺ δὲ τῶν συμμάχων ἦσαν καὶ 20 000 Βενετοί, πρὸς δὲ καὶ Κενομανοὶ Γαλάται, μείναντες πιστοὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ καθ' ἣν προέκειτο νὰ κριθῇ ἡ μέλλουσα τύχη τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν. Ἡ δ' ἐνεργὸς στρατιὰ διῃρέθη εἰς τρεῖς μοίρας· τούτων ἡ μὲν ὑπὸ τὸν ὕπατον Αἰμίλιον Πάπον ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἀδρίου παρὰ τὸ Ἀρίμινον, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν συνύπατον αὐτοῦ Γάϊον Ἀτίλιον μετέβη εἰς Σαρδώ, ὅπως συνέχῃ ἐν εὐπειθείᾳ τοὺς γενναίους ἐκείνους νησιώτας καὶ παρίσταται ἕτοιμος νὰ σπεύσῃ εἰς Τυρρηνίαν ἐπὶ τῇ πρώτῃ προσκλήσει. Ἡ δὲ τρίτη μοῖρα, ἧς ἡγεῖτο πραίτωρ τις, ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὰ σύνορα τῆς Τυρρηνίας.

Ἡ δὲ γαλατικὴ στρατιὰ συνέκειτο ἐξ 70 000 ἀνδρῶν, ὧν 50 000 πεζοὶ καὶ 20 000 ἱππεῖς ἢ ἐφ' ἁμαξῶν. Ὄντες δὲ μᾶλλον παράτολμοι ἢ συνετοὶ οἱ βάρβαροι, ἀφῆκαν κατὰ τὰ νῶτα αὐτῶν τὰς δύο ἐχθρικὰς στρατιάς, ἀποφεύγοντες τὴν πρὸς αὐτὰς σύγκρουσιν, καὶ προεχώρησαν πρὸς τὸ Κλούσιον. Ἐκεῖθεν πρὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν εἶχεν ἐκκινήσει ὁ Βρέννος· ἐνταῦθα δ' ἔστησαν καὶ νῦν οἱ νέοι ἡγεμόνες τῶν Γαλατῶν. Ἀγγελθείσης δὲ τῆς προσεγγίσεως τῶν δύο ῥωμαϊκῶν στρατιῶν, ἔσπευσαν νἀντιμετωπίσωσι τὴν πραιτωρικήν, πρὶν ἢ αὕτη ἑνωθῇ μετὰ τῆς ὑπατικῆς. Συναντήσαντες δ' αὐτὴν πλησίον τῶν λόφων τῶν περικλειόντων τὴν κοιλάδα τοῦ Γλάνιδος (σήμερον Chiana) ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Σήνης, τῆς σημερινῆς Σιέννης, κατετρόπωσαν αὐτήν [1].

Ἀρκούμενοι δ' εἰς ταύτην τὴν νίκην, ἐπορεύοντο οἱ Γαλάται ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα, ὅπως φυλάξωσιν ἐν αὐτῇ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ διαφύγωσι τὴν στρατιὰν τοῦ Αἰμιλίου, διώκουσαν αὐτούς, ὅτε

Πρβλ. Mommsen Röm. Forschungen Τόμ. Β' σ. 383. — Beloch Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt σ. 355 κ. ἑ.

[1] Ὁ **Πολύβιος** (II, 25, 1-4) λέγει, ὅτι ἡ σύγκρουσις τῶν δύο πολεμίων στρατιῶν ἐπῆλθε περὶ *πόλιν Φαίσολα*, ὑπὸ πάντων δ' ὑπετίθετο, ὅτι διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐδηλοῦντο αἱ Faesulae. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοῇ τὴν πόλιν ταύτην, ἐπειδὴ τὸ δηλούμενον ὑπ' αὐτοῦ χωρίον λέγει ἀπέχον τοῦ Κλουσίου πορείαν μιᾶς μόνης ἡμέρας, ἐν ᾧ ἡ πόλις Faesulae καὶ τὸ Κλούσιον ἀπέχουσιν ἀλλήλων ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιόμετρα ἤτοι πορείαν τριάκοντα ὡρῶν. Ἀλλ' ἡ διήγησις τοῦ Πολυβίου δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἄλλως, ὅτι δῆλα δὴ οἱ Γαλάται ὑπεκρίνοντο, ὅτι ἐβάδιζον πρὸς τὰς Φαισόλας καὶ ὅτι κατὰ ταύτην τὴν ὁδὸν συνηντήθησαν μετὰ τῆς πραιτωρικῆς στρατιᾶς. Ἴδ. τὴν ἐξέτασιν τούτου τοῦ ζητήματος παρὰ τῷ Neumann Das Zeitalter der punischen Kriege σ. 224 κ. ἑ.

παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Τυρρηνίας Τελαμῶνα εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι τῆς ἄλλης ὑπατικῆς στρατιᾶς, ἐπιστρεφούσης τότε ἐκ τῆς εἰς τὴν Σαρδῶ ἐκστρατείας αὐτῆς. Οὐ μόνον δ' ἐδέησε νὰ ἔλθωσιν εἰς μάχην, ἀλλὰ καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ βάρβαροι νὰ ταχθῶσιν εἰς διπλοῦν μέτωπον, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν δύο στρατιῶν, αἵτινες ἐπήρχοντο κατ' αὐτῶν ἐκ δύο ἀντιθέτων διευθύνσεων. Καὶ οἱ μὲν Γαισάται καὶ οἱ Ἴνσουβροι ἀντετάχθησαν πρὸς τὸν ὕπατον Αἰμίλιον, οἱ δὲ Βόϊοι πρὸς τὸν ὕπατον Ἀτίλιον. Ἀμφοτέρωθεν δ' ἡ μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης, καὶ οἱ Γαισάται, ὄντες ἡμίγυμνοι καὶ στερούμενοι ὅπλων ἀμυντικῶν, διεκρίθησαν ἰδιαζόντως διὰ τῶν ἀγρίων αὐτῶν κραυγῶν καὶ τῆς πολεμικῆς ὁρμῆς. Ἀλλ' ὅμως ἡ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν λεγεώνων, ὑπερευδοκιμούντων τὴν βαρβαρικὴν στρατιὰν κατά τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ ὅπλα, ὑπερτερούντων δὲ καὶ κατὰ τὴν πειθαρχίαν, τοῦθ' ὅπερ ἦτο δυςυπολόγιστον κέρδος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν βαρβάρων ἐφονεύθησαν τεσσαρακοντακιςχίλιοι καὶ ἐζωγρήθησαν δέκα χιλιάδες· οἱ δὲ νικηταὶ ἀπώλεσαν τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων, τὸν Ἀτίλιον, ὁ δὲ συνύπατος ἐξεδίκησε τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀγαγὼν τὴν νικηφόρον αὐτοῦ στρατιὰν εἰς τὴν γῆν τῶν Βοΐων καὶ δῃώσας αὐτήν· μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ῥώμην (225 π. Χ.).

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν μόνον ὁ πρόλογος δράματος φοβεροῦ. Ἡ μὲν κατάκτησις τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας κατέστη πλέον ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῆς πολιτείας τῆς συγκλήτου, οἱ δὲ ὕπατοι τῶν προσεχῶν ἐτῶν ὥρισαν τὸ θέατρον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πάδου. Πρῶτοι δὲ ὑποστάντες τἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως καὶ ὑποταχθέντες ὑπῆρξαν οἱ Βόϊοι. Ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν δύο ὑπατικῶν στρατιῶν τῶν ἀγομένων ὑπὸ τοῦ Τίτου Μανλίου Τορκουάτου καὶ Κοΐντου Φουλβίου Φλάκκου ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὁ ἄλλοτε εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀγέρωχος ὑπέκυψεν ἄνευ ἀντιστάσεως (224 π. Χ.) Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἦλθεν ἡ σειρὰ τῶν Ἰνσούβρων. Ὁ ἀντίπαλος τῶν γνωρίμων, ὁ Γάϊος Φλαμίνιος, εἶχε κατορθώσει νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος. Μετὰ δὲ τοῦ συνυπάτου Ποπλίου Φουρίου διέβη τὸν Πάδον, καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἰνσούβρων. Ἀναγκασθεὶς δ' ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως ἧς ἔτυχε νὰ διασωθῇ παρὰ τοῖς Κενομανοῖς, παρουσιάσθη καὶ πάλιν μετὰ δυνάμεων μεγαλειτέρων, χορηγηθεισῶν αὐτῷ παρὰ τῶν συμμάχων ἐκείνων, καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἰνσούβρους ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην παρὰ τὰς ὄχθας ποταμοῦ τινος, πιθανώτατα τοῦ σήμερον καλουμένου Oglio [1]. Ἀλλ' ἀνακληθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἥτις ὅπως ἀπαλλαχθῇ αὐτοῦ εἶχε προσβάλει τὸ νόμιμον τῆς ἐκλογῆς του προσάγουσα τὴν πρόφασιν ψευδῶν οἰωνῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ συντελέσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας. Οὐδ' ἤθελε κἂν κερδήσει τὴν νίκην ἐκείνην, ἂν δὲν ἤθελεν ἀποποιηθῇ νὰ λάβῃ γνῶσιν

[1] Κατ' ἄλλους ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ Ἀδούας ὁ σήμερον καλούμενος Adda.

τοῦ ἀγγέλματος τῆς συγκλήτου πρὸ τῆς μάχης. Καὶ θρίαμβον δὲ κατήγαγε παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου, μεθ' ὃ παρήτησε τὴν ἀρχήν. Ἡ δὲ καθυπόταξις τῆς χώρας τῶν Ἰνσούβρων συνετελέσθη τὸ ἐπιὸν ἔτος (222 π. Χ.) ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Κλαυδίου Μαρκέλλου, ὅστις ηὐτύχησε νὰ φονεύσῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Γαλατῶν Οὐιριδόμαρον[1] ἐν τῇ μάχῃ τῇ γενομένῃ παρὰ τὸ Κλαστίδιον τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίας, τὸ σήμερον καλούμενον Casteggio. Σκυλεύσας δ' αὐτόν, ἀνέθηκε τὰ λάφυρα εἰς τὸν Φερέτριον Δία παρὰ τοῖς τοῦ Κορνηλίου Κόσσου[2].

Διὰ δὲ τῆς πτώσεως τῶν Μεδιολάνων συνεπληρώθη ἡ κατάκτησις τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας. Ἀλλ' ἦτο ἀκόμη κατάκτησις προςωρινή, μόνη δ' ἡ ἐπίδρασις τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν βραδύτητα τῶν πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ληφθέντων μέτρων. Καὶ δὴ μόνον τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Μεδιολάνων ἱδρύθησαν αἱ δύο λατινικαὶ ἀποικίαι *Πλακεντία* καὶ *Κρεμὼν* (218 π. Χ.), καὶ πάλιν δ' ἐχρειάσθη ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Γαΐου Φλαμινίου, ὅπως ληφθῇ κἂν τότε ἡ ἀπόφασις αὕτη.

Ὁ δὲ Φλαμίνιος ἐκεῖνος, ὅστις διὰ μὲν τοῦ περὶ ἀναδασμοῦ γαιῶν νόμου του εἶχε προκαλέσει τὴν ἔκρηξιν τοῦ γαλατικοῦ πολέμου, διὰ δὲ τῆς νίκης του παρεσκεύασε τὴν κατάκτησιν τῆς πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας, ὑπῆρξεν ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη ἡ ψυχὴ τῆς δημοκρατικῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς ἀρχομένης ὀλιγαρχίας. Ἀλλ' ὅμως οὔτε ὡς δήμαρχος, οὔτε ὡς ὕπατος, οὐδ' ὡς τιμητὴς παρεσύρθη ποτὲ ὑπὸ τῶν βδελυρῶν παθῶν ἅτινα κατέστησαν πάντοτε ἀπαισίαν τὴν δύναμιν τῶν δημαγωγῶν. Ἡ ἀντιπολίτευσις αὐτοῦ εἶνε ἀντιπολίτευσις ἀρχῶν καὶ ὄχι προσώπων, καὶ ὅτ' ἔγεινε τιμητὴς (220 π. Χ.) οὐδεὶς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἔπαθεν ἐνόχλησιν ἢ ζημίαν ἕνεκεν αὐτοῦ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀφῆκεν ἐπιφανὲς μνημεῖον τῆς πατριωτικῆς αὐτοῦ φιλεργίας τὴν *Φλαμινίαν ὁδὸν (via Flaminia),* ἄγουσαν μὲν ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὸ Ἀρίμινον, ἔχουσαν δέ, ὡς καὶ ἡ *Ἀππία,* παρακειμένην ἀγοράν, τὴν καλουμένην *Φλαμινίαν (forum Flaminium).* Τέλος δὲ ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος κατέπαυσε τὰς ἔριδας τῶν φατριῶν, αἵτινες ὑπεξεκαύθησαν καὶ πάλιν μετὰ νέας ὁρμῆς, ὅτε οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι μετέβαλον τὴν Μεσόγειον εἰς λεκάνην ῥωμαϊκήν.

---

[1] Ὁ Οὐιριδόμαρος ἢ Βριτόμαρτος (κατὰ **Πλούταρχον** ἐν βίῳ Μαρκέλλου 8, 6) ἦτο βασιλεὺς τῶν Γαισατῶν, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν τῶν Ἰνσούβρων. Ἔν τινι δ' ἀποσπάσματι τῶν Καπιτωλίνων χρονολογικῶν πινάκων (Fasti Capitolini) ἀναφερομένῳ εἰς τὴν μάχην ταύτην (CII, σ. 458) οἱ Γαισάται ἀποκαλοῦνται Γερμανοί. Ἀλλ' ἡ ὀνομασία αὕτη εἶνε πεπλανημένη, τῶν Γαισατῶν ὄντων ὡς καὶ οἱ Γαλάται λαοῦ κελτικοῦ. Ἴδ. Contzen Die Wanderungen der Kelten σ. 154.

[2] **Πλουτάρχου** Μαρκέλλου 8, 5.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Καρχηδὼν δὲν ἀφῆκε νὰ παρέλθωσιν ἄκαρπα τὰ εἴκοσι καὶ τρία ἔτη τὰ διαρρεύσαντα μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνης. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, ὡς οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν, εἶχον ἐνασχοληθῆ κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα εἰς πόλεμον κατακτητικόν. Ἀμφότεροι οἱ πολέμιοι ἐστράφησαν κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν κελτικῶν λαῶν· θύματα δὲ τῆς πλεονεξίας αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ Γαλάται τῆς Ἰταλίας καὶ οἱ Κελτίβηρες τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι οὐδ' ἠδύναντο κἂν νὰ φέρωσιν εἰς δικαιολογίαν τῆς εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐπιδρομῆς αὐτῶν τὴν πρόκλησιν, ἥτις εἶχεν ἀναγκάσει τοὺς Ῥωμαίους νὰ στείλωσι τοὺς λεγεῶνας αὐτῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου. Ἡ δ' ἐκστρατεία αὐτῶν ὑπῆρξεν αὐτόχρημα ἁρπακτικὴ ἐπιδρομή, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ λόγος ἐξ οὗ προῆλθεν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν λόγον τοῦτον διῃρημέναι μὲν εἶνε αἱ γνῶμαι τῶν ἀρχαίων, ἀσύμφωνοι δ' εἶνε περὶ αὐτοῦ καὶ οἱ νεώτεροι. Περιστρέφεται δ' ἡ ἀμφισβήτησις περὶ δύο τινά· ἡ κατάκτησις τῆς Ἱσπανίας ἀπεφασίσθη ὅπως ἀποκτηθῇ δι' αὐτῆς ἀντισήκωμα διὰ τὰς ἀπολεσθείσας νήσους ἢ ὅπως ἐπαναληφθῇ ὁ πρὸς τὴν Ῥώμην ἀγών, τῆς Ἱσπανίας χρησιμευούσης ὡς παρασκευῆς πρὸς τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον; Ὁ Πολύβιος, ὅστις ὑποστηρίζει τὴν δευτέραν ταύτην γνώμην, ἠρύσθη ἴσως τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀνελίξεως αὐτῶν τῶν γεγονότων, μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰς αἰτίας καὶ τὰς περιστάσεις τὰς παραγαγούσας αὐτά. Κατ' αὐτὸν ὁ Ἀσδρούβας καὶ ὁ Ἀννίβας εἶνε ἁπλῶς ἐκτελεσταὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Ἀμίλκα, ὅστις ἀπέθανε καθ' ὃν χρόνον ἐμελέτα νὰ πραγματώσῃ αὐτό· κατὰ ταῦτα δὲ τὴν σύμπασαν εὐθύνην τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀννίβου ἔδει νὰ ὑπέχῃ ἐκεῖνος ὁ νεκρός. Ἀλλ' ἡ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἀντίληψιν ταύτην παρ' ὅλον τὸ κῦρος τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς. Καὶ ποιεῖται μὲν ὁ Πολύβιος[1] λόγον περὶ ὅρκου, ὃν ἐπέβαλεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὄντα τότε παῖδα, ὁ Ἀμίλκας, ὅτε ἀνελάμβανε τὴν ἐπὶ τὴν Ἱσπανίαν στρατείαν, ὅρκου, καθ' ὃν οὐδέποτ' ἔμελλε νὰ γείνῃ φίλος τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' εἴτε ἀληθὴς εἴτε μὴ εἶνε ἡ εἴδησις αὕτη, πάντα πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἐπανάληψις τοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην πολέμου καὶ τὸ σχέδιον τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομῆς ὑπῆρξαν ἔργον αὐτοῦ τοῦ Ἀννίβου. Ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Ἀννίβου Ἀσδρούβας ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ στρατηγίᾳ τὸν Ἀμίλκαν, ὅστις ἐπεζήτησε τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Καρχηδόνος σύναψιν

---

[1] **Πολυβίου** III, 11, 7. Ὁ Neumann ἔνθ' ἀν. σ. 245 ἐξηγεῖ τὰ κατὰ τὸν ὅρκον διὰ τῆς εἰκασίας, ὅτι ὁ Ἀμίλκας, εἰ καὶ ἦτο τότε νέος, προέβλεπε πρὶν ἢ ἀκόμη ὑποδυθῇ τὸν ἀγῶνα, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διαπεράνῃ αὐτὸν τελεσφόρως. Ἀλλὰ τότε διὰ τί δὲν ἐπέβαλε τὸν αὐτὸν ὅρκον εἰς τὸν γαμβρὸν Ἀσδρούβαν, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ στρατηγίᾳ;

φιλικῶν σχέσεων, στηριζομένων εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν τῶν νέων αὐτῶν κτήσεων. Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἀσδρούβας συνήνεσεν εἰς τὴν συνομολόγησιν συνθήκης μετὰ τῆς Ῥώμης, δι' ἧς ἡ Καρχηδὼν ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ προχωρήσῃ ἐν Ἱσπανίᾳ πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἴβηρος καὶ νἀφήσῃ ἥσυχον τὴν Ζάκανθαν (*Saguntum*, τὸ σημερινὸν Murviedro) καὶ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς χερσονήσου. Ὑπὸ τὸν ὅρον δὲ τοῦτον ἀνεγνώριζεν ἡ Ῥώμη τὴν ἐν Ἰβηρίᾳ καρχηδονικὴν κυριαρχίαν.

Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐκστρατείας, ἀναμφήριστον εἶνε τὸ ἔκρυθμον τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἐπεχειρήθη. Ἀληθῶς ὁ Ἀμίλκας Βάρκας μετέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὡς δικτάτωρ μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων. Βεβαίως δὲ τὴν προνομιοῦχον ταύτην θέσιν, ἥτις δὲν ἦτο ἀμέτοχος κινδύνων διὰ τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας, δὲν ἀπέκτησεν ἄνευ ἀντιρρήσεως· τὴν δὲ καταπάλαισιν τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐχρεώστει εἰς τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν ἣν εἶχεν ἀποκτήσει παρὰ τῷ καρχηδονικῷ λαῷ, ἅτε δυνηθεὶς νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν τῶν μισθοφόρων καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν τῇ πατρίδι.

Διετήρησε δ' ὁ Ἀμίλκας τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ στρατιᾶς ἐπὶ ἐννέα ἔτη. Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε θάνατος ἥρωος, ὡς ἡρωικὸς εἶχεν ὑπάρξει ὅλος αὐτοῦ ὁ βίος. Ἀπέθανε δῆλα δὴ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, καὶ διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ ἐξησφάλισε τὴν νίκην τῶν περὶ ἑαυτόν (228 π. Χ.). Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστα τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἄθλων αὐτοῦ, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὰ κατ' αὐτοὺς ἐκ σειρᾶς γεγονότων ἅτινα παρουσιάζονται ὡς ἀποτελέσματα αὐτῶν. Πρῶτον δὲ πάντων εἶνε ἡ ταχεῖα πρόοδος τῆς κατακτήσεως ὑπὸ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ καὶ διάδοχον, τὸν Ἀσδρούβαν, ὅστις μᾶλλον διὰ διαπραγματεύσεων ἢ διὰ τῶν ὅπλων ἐπεξέτεινεν αὐτὴν μέχρι τοῦ Ἴβηρος. Ἔλαβε δὲ σύζυγον τὴν θυγατέρα Ἴβηρός τινος ἡγεμόνος, θέλων νἀναδείξῃ τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ ὁμοεθνεῖς τῶν ἰθαγενῶν καὶ νὰ προκαλέσῃ εὐκολώτερον τὴν εἰς ἑαυτὸν προσχώρησιν αὐτῶν. Ἐν χώρῳ δὲ ὀχυρῷ ἐκ φύσεως, ἐπί τινος τῶν μεγίστων καὶ ἀσφαλεστάτων τῆς Μεσογείου λιμένων, περί που τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ τοῦ Ἴβηρος ἀποστάσεως, ἐν τῇ γειτονίᾳ τῶν πλουσίων ἀργυρείων ἵδρυσεν ὁ Ἀσδρούβας τὴν πρωτεύουσαν τῆς νέας Ἰβηρίας, ἣν ὠνόμασε *Καρθαγένην* ἤτοι Νέαν Καρχηδόνα (*Nova Carthago*), θέλων νὰ σημάνῃ τὴν αὐτονομίαν τοῦ νέου βασιλείου καὶ προφητεύσῃ τὴν μέλλουσαν ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀσδρούβα, ὅστις ἔπεσε τῷ 221 π. Χ. θῦμα ἰδιωτικῆς ἐκδικήσεως Κελτοῦ τινος, καὶ ἡ νέα πολιτεία ἣν μετῆλθεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκώλυσαν τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς προμαντείας καὶ μετέβαλον τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς Ἱσπανίας. Ἡ ἐπίδρασις δ' αὕτη τῶν Βαρκιδῶν ἐπὶ νικητὰς καὶ ἡττημένους, ἥτις παρὰ τὰς δυναστικὰς καὶ

αὐτονόμους αὐτῶν διαθέσεις ἐπεκτείνεται καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, διατηροῦσα ἐν αὐτῇ τὴν ἐπικράτησιν τῆς στρατιωτικῆς φατρίας, ἦτο καὶ αὐτὴ ἐπακολούθημα τῶν λαμπρῶν ἐπιτυχιῶν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀμίλκα. Εἰς τὰς ἐπιτυχίας δὲ ταύτας ὀφείλεται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ στρατιὰ ἠδυνήθη οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ ἀφ' ἑαυτῆς καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς κατακτήσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ συνδράμῃ τὴν Καρχηδόνα, ὅπως οὕτω δυνηθῇ αὕτη νὰ πληρώσῃ τὰ εἰς τὴν Ῥώμην ὀφειλόμενα χωρὶς νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς πολίτας διὰ νέων φόρων μηδὲ νὰ ἐλαττώσῃ τὸν δημόσιον θησαυρόν. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ἀφοσιώσεως τῆς στρατιᾶς εἰς τὸν οἶκον τοῦ μεγάλου αὐτῆς ἡγεμόνος; Ὅ τε Ἀσδρούβας καὶ ὁ Ἀννίβας ἀνῆλθον ἐκ διαδοχῆς εἰς τὸ στρατηγικὸν ἀξίωμα δι' ἀναρρήσεως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ ἄρχοντες τῆς Καρχηδόνος ἠναγκάσθησαν νἀποδεχθῶσι τὸ θέλημα τῆς στρατιᾶς, ὅπως μὴ ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν ἐκδίκησιν αὐτῆς.

ΑΝΝΙΒΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (218-201 π. Χ.). — Διὰ τῆς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ Ἀννίβου τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Ἡ εἰρηνικὴ καὶ συνδιαλλακτικὴ πολιτεία τοῦ Ἀσδρούβα ἐγκαταλείπεται, καὶ ἡ νέα κλαγγὴ τῶν ὅπλων ἀγγέλλει εἰς τοὺς Κελτίβηρας, ὅτι ἡ στρατηγία περιῆλθεν εἰς κατακτητήν (221 π. Χ.). Εἶχε δὲ τότε ὁ Ἀννίβας ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἓξ ἐτῶν, αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡλικίαν, ἣν εἶχεν ὁ Βοναπάρτης, ὅτε κατῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐνεψύχονε δὲ αὐτὸν ὁρμὴ πολεμική, ἣν κατηναγκασμένος εἶχεν ἀναστείλει ἐπὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ γαμβροῦ, εἰ καὶ ἦρχε τότε τοῦ ἱππικοῦ. Εἶχε δ' ἔλθει εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἀκόμη παιδίον μετὰ τοῦ πατρός, οὗ εἶχε συγκρατήσει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὴν λοισθίαν πνοήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ὁ Ἀννίβας ἦτο παρὰ πολὺ νεαρός, ὅπως ἀναρρηθῇ στρατηγός, διὸ προετιμήθη αὐτοῦ ὁ Ἀσδρούβας, ὅςτις ἦτο σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀννίβου. Καίτοι δὲ οἱ κηδεσταὶ εἶχον παντελῶς διάφορον τὸν χαρακτῆρα, συνεβίωσαν πάντοτε ἐν ἁρμονίᾳ ἀρίστῃ, ὁ δ' Ἀννίβας ἀπέδειξεν, ὅτι γνωρίζει νὰ ὑπακούῃ ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ὁ καιρὸς ὅπως ἄρχῃ αὐτός.

Αἱ δὲ πρῶται πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἀννίβου ὑπῆρξαν ἡ κατάκτησις τῶν χωρῶν τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τοὺς Ὀλκάδας, λαὸν ἰσπανικὸν κατὰ τὰ βόρεια τῆς Καρθαγένης, καὶ ἡ κατάπαυσις τῆς ἀποστασίας τῶν Βακχαίων κατὰ τὰ ἑσπέρια τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπηκολούθησεν ἀμέσως ἡ πολιορκία τῆς Ζακάνθης. Προςέπεσε δὲ λίαν ἔγκαιρος εἰς τὸν Ἀννίβαν ἡ πρόκλησις τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἡ πόλις τῶν Ζακανθαίων, στηριζομένη ἀγερώχως εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων, εἶχεν ἀποβῇ κέντρον ἐπαναστατικόν, ἐν ᾧ ἐτεκταίνοντο συνωμοσίαι κατὰ τῆς κυριαρχίας τῶν Βαρκιδῶν. Ἐπειδὴ δ' ἔκειτο μεταξὺ τῆς Καρθαγένης καὶ

τοῦ Ἴβηρος ἐν τόπῳ ἱκανῶς ὀχυρῷ, ἠρύετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀχυροῦ τῆς θέσεώς της τόλμην πρὸς τὰς προκλήσεις αὐτῆς. Οὕτω δ' ἡ ἐν Ἰβηρίᾳ καρχηδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἦτο πλέον ἀσφαλὴς ἐφ' ὅσον ἔμενεν ἐλευθέρα ἡ Ζάκανθα. Διὸ ἀπεφάσισεν ὁ Ἀννίβας νὰ προςβάλῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστῇ κύριος αὐτῆς. Ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ Ἀσδρούβα καὶ τῆς Ῥώμης συνθήκη τοῦ 226 π. Χ. δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐμπόδιον παρ' ἀνδρὸς, ὅστις εἶχε συντραφῇ μετὰ τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης μίσους καὶ ἐμελέτα ἔκπαλαι πόλεμον ἐκδικήσεως. Διὰ ταῦτα ὁ Ἀννίβας δὲν ἠθέλησεν ἴσως οὐδὲ νὰ δεχθῇ τοὺς πρεσβευτὰς οὓς ἀπέστειλαν εἰς αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι, καλοῦντες αὐτὸν νἀφήσῃ ἥσυχον τὴν Ζάκανθαν [1]. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐν Καρχηδόνι δὲν ἔλαβον δίκας οἱ πρεσβευταὶ ἐκεῖνοι, διότι οἱ διοικοῦντες τὰ τῶν Καρχηδονίων, ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Ἀννίβας φατρίαν, συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ, εἰ καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῶν αὕτη ἦτο κινδυνώδης.

Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἐν τούτοις δὲν ἐπίστευεν, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐκείνη ἦτο οὕτω παράτολμος, ὥστε νὰ ἐξωθῇ τὰ πράγματα εἰς τὸν πόλεμον, οὐδὲ ὅτι ὁ Ἀννίβας ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ παρασύρῃ εἰς τὰ ἔσχατα τὴν πατρίδα. Ταῦτα δὲ φρονοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπέστρεψαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἱσπανίαν, ἔτρεψαν δ' αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου ἡ ἀποστασία Δημητρίου τοῦ Φαρίου ἠπείλει νὰ καταστρέψῃ τοὺς καρποὺς τοῦ ἰλλυρικοῦ πολέμου (219 π. Χ.). Ἀλλὰ τὰ πράγματ' ἀπέδειξαν πόσον ἡ γνώμη αὐτῶν ἦτο ἀπατηλή. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ χρόνῳ ἡ ρωμαϊκὴ στρατιὰ ἐνίκα τὸν ἀποστάτην Δημήτριον, καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Μακεδονίας, ὁ Ἀννίβας περιέκλειε τὴν Ζάκανθαν, καὶ μετὰ πολιορκίαν ὀκτὼ μηνῶν ἠνάγκαζεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων. Τὸ συνετώτατον καὶ προνοητικώτατον τῶν πολιτικῶν συνεδρίων, ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος, εἶχε γείνει θῦμα σκαιᾶς αὐταπάτης [2]. Παρίστατο λοιπὸν τώρα ἀνάγκη νὰ γείνῃ σκέψις περὶ τῶν μέσων τῆς διορ-

[1] Τὸ ζήτημα τοῦτο περὶ τῶν ρωμαϊκῶν πρεσβειῶν τῶν σταλεισῶν εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν πρὸ τῆς πολιορκίας τῆς Ζακάνθης δὲν εἶνε ἱκανῶς σαφές. Καὶ κατὰ μὲν τὸν **Λίβιον** (XXI, 9, 3) καὶ τὸν **Ἀππιανὸν** (Ἰβηρικῆς 11) ὁ Ἀννίβας οὐδ' ἠξίωσε κἂν νὰ δεχθῇ τοὺς πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ **Πολύβιος** (III, 15, 4) λέγει, ὅτι ἦλθεν εἰς ἔντευξιν πρὸς αὐτούς, ὅπως διακούσῃ τῶν λόγων αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Πολύβιος οὐδένα ποιεῖται λόγον περὶ τῆς εἰς Καρχηδόνα μεταβάσεως τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτῶν, ἣν ἀναγράφει ὁ Λίβιος.

[2] Αἱ λέξεις τοῦ **Λιβίου** (XXI, 7, 1) «καθ' ὃν χρόνον ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι παρεσκεύαζον καὶ ἐβουλεύοντο, ἡ Ζάκανθα ἤδη ἐπολιορκεῖτο πάσῃ δυνάμει (dum ea Romani parant consultantque, jam Saguntum summa vi oppugnabatur)» ἀπέβησαν παροιμιώδεις διὰ πᾶσαν κυβερνητικὴν ἀπρονοησίαν.

θώσεως. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων σχεδίων ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα τῆς χρονοτριβῆς. Πρεσβεία ρωμαϊκὴ μετέβη εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπως ζητήση δίκας διὰ τὴν παράβασιν τῆς συνθήκης, ἡ δὲ ζητουμένη ἱκανοποίησις ἦτο ἡ παράδοσις τοῦ Ἀννίβου. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἡ Καρχηδὼν νἀντιτάξῃ, ὅτι ἡ συνθήκη ἐκείνη δὲν ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἦτο συνδιαλλαγὴ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ἀσδρούβα, ἄρα ἔπρεπε παρὰ τοῦ Ἀννίβου νὰ ζητηθῶσιν αἱ δίκαι ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἀπῄτουν παρὰ τῆς Καρχηδόνος. Ἀλλ' ἡ καρχηδονικὴ πολιτεία ᾐσθάνθη τὴν ἀξιοπρέπειαν ἑαυτῆς πλειότερον ἢ ὅ τι ἤθελε πράξει αὐτὴ ἡ Ῥώμη, ἂν εὑρίσκετο ἐν περιστάσει ὁμοίᾳ. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς συνυπευθύνους μετὰ τοῦ Ἀννίβου· ὅτε δὲ ὁ ῥήτωρ τῆς ρωμαϊκῆς πρεσβείας, ὁ Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος, κολπώσας τὴν τήβεννον καὶ δείξας τὸν κόλπον, εἶπεν, ὅτι ἔφερεν ἐν αὐτῷ καὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην, τὸ συνέδριον τῶν Καρχηδονίων ἀπήντησεν ἀγερώχως νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁπότερον νὰ ἐκβάλῃ ἐκ τοῦ κόλπου. Εἰπόντος δὲ τοῦ Ῥωμαίου, ὅτι θὰ ἐκβάλῃ τὸν πόλεμον, πολλοὶ τῶν τοῦ συνεδρίου ἀνεβόησαν, λέγοντες, ὅτι δέχονται αὐτόν. Οὕτω δ' ἀπεφασίσθη ὁ πόλεμος[1].

Ὁ Ἀννίβας εἶχε κατορθώσει τὸ σκοπούμενον. Ἡ δὲ στρατηγία δὲν ἠδύνατο νἀνατεθῇ εἰς ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, ἐκεῖνος δ' ἀπέδειξε κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πολεμηθῇ ἡ ἰσχυρὰ Ῥώμη καὶ νὰ συρθῇ εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ.

Καὶ ὁ μὲν Πύρρος εἶχεν ἀποτύχει ἐπειδὴ οἱ ἑλληνικοὶ καὶ ἰταλικοὶ λαοὶ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου δὲν εἶχον ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἐγνώριζεν, ὅτι ἐν Ἰταλίᾳ ὑπῆρχον ἄλλοι λαοί, οἵτινες ἔμελλον νὰ ὑπακούσωσι καλούμενοι ὑπ' αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ οἱ Ῥωμαῖοι ὁπλίζουσι διακοσίας εἴκοσι πεντήρεις, καὶ πέμπουσι τὸν στόλον τοῦτον μετὰ τεσσάρων λεγεώνων μέρος μὲν εἰς τὴν Σικελίαν, μέρος δ' εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπως ἀντεπεξέλθωσι χωριστὰ ἐναντίον τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς στρατιᾶς τοῦ Βαρκίδου, ὁ Ἀννίβας ἐπιχειρεῖ τὴν πολυθρύλητόν του κατάβασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, θέλων νὰ καταλάβῃ αὐτὴν καὶ μεταστήσῃ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Καὶ ἐσφάλησαν μὲν καὶ περὶ ταῦτα οἱ ὑπολογισμοὶ τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου, ἀλλ' οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταδικάσῃ αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ. Διότι τίς πράγματι ἤθελε τολμήσει νὰ πιστεύσῃ, ὅτι στρατηγός τις δὲν ἤθελεν ὀκνήσει νὰ θυσιάσῃ τὸ ἥμισυ τῆς στρατιᾶς του ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ κατορθώσῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ πολέμου εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν Ἰταλίαν, ἣν ἡ Ῥώμη εἶχε μεταβάλει εἰς ἰδίαν ἑαυτῆς ἀκρόπολιν; Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις ἐκείνη εἶχε κατὰ τὰς ἀρκτῴας αὐτῆς κλιτύας ῥῆγμα βλαβερόν· ἦτο δὲ τοῦτο τὸ μῖσος τῶν Γαλατῶν, ὅπερ εἶχε καταστῇ ὀξύτερον ὑπὸ τῆς

[1] **Πολυβίου** III, 33.

προσφάτου δουλώσεως τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦ ῥήγματος δ' ἐκείνου εἰςήλασεν ὁ Ἀννίβας μετὰ τῶν περὶ ἑαυτόν.

Πρὶν δ' ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἱσπανίας, ἐπρονόησε περὶ προφυλάξεων ἐξασφαλιζουσῶν τὴν ἡσυχίαν τῆς χώρας κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἔστειλε μὲν εἰς τὴν Ἀφρικὴν σῶμα στρατιωτῶν Ἰβήρων ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων καὶ ὀκτακοσίων πεζῶν καὶ χιλίων διακοσίων ἱππέων, ἐκάλεσε δ' ἐξ Ἀφρικῆς σῶμα ἰσάριθμον Λιβύων, οὓς ἔταξεν ὑπὸ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἀσδρούβαν, πρὸς δὲ τούτοις ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν κυριωτάτων πόλεων ὁμήρους, οὓς ἐνέκλεισεν ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Ζακάνθης.

Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 218 π. Χ. συνηθροίσθη ἐν Καρχηδόνι ἡ στρατιὰ μεθ' ἧς ἔμελλεν ὁ Ἀννίβας νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατείαν, συνισταμένη ἐξ ἐνενηκοντακιςχιλίων πεζῶν καὶ δώδεκα χιλιάδων ἱππέων μετὰ τριάκοντα ἑπτὰ ἐλεφάντων. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν σύμπασαι αὗται αἱ δυνάμεις προωρισμέναι νἀκολουθήσωσιν αὐτὸν πέραν τῶν Ἄλπεων· μέρος δ' αὐτῶν ἀφῆκεν ὁ Ἀννίβας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀδελφοῦ Ἀσδρούβα μεταξὺ τοῦ Ἴβηρος καὶ τῶν Πυρηναίων, ὅπως φυλάσσῃ τὰ στενὰ καὶ συνέχῃ τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν ἐκείνων, οἵτινες, ἀντιταχθέντες εἰς αὐτὸν ὡς πολέμιοι, εἶχον ἀποπειραθῆ νὰ φράξωσι τὴν ὁδόν του. Οὕτω δὲ τοῦτο μὲν ἕνεκα τῶν ἀπωλειῶν ἃς ὑπέστη πρὸς διάβασιν τῶν στενῶν τῶν Πυρηναίων, τοῦτο δ' ἕνεκα τῶν ἀνδρῶν οὓς ἀφῆκε πρὸς φρούρησιν τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου, τοῦτο δὲ καὶ ἕνεκα τῶν ἀφέσεων ἃς ἠναγκάσθη νὰ χορηγήσῃ εἰς ἀσθενεῖς ἢ στασιαστάς, ἡ στρατιὰ αὐτοῦ, ὅτε εἰςῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ῥοδανοῦ, εἶχε περιορισθῆ σχεδὸν εἰς τὸ ἥμισυ, ἤτοι εἰς πεντήκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἐννεακιςχιλίους ἱππεῖς[1]. Εἰςελάσας δ' εἰς τὴν Γαλατίαν, εἶχε νὰ παλαίσῃ οὐ μόνον πρὸς τὰς δυσχερείας τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλα κωλύματα, διότι οἱ ἔνοικοι ἀντεπεξῆλθον ἐχθρικῶς πρὸς τὰ ξένα στρατιωτικὰ στίφη, ὁ δὲ Ἀννίβας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν βίαν ὅτε δὲν ἐξήρκει πρὸς καθησύχασιν τῶν Γαλατῶν ὁ χρυσός. Ὅπως δὲ κατορθώσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Ῥοδανοῦ, ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῇ στρατήγημά τι. Ἔπεμψε δῆλα δὴ σῶμα ἱππέων, ὅπως διαπεραιωθῇ διὰ τοῦ Ῥοδανοῦ κατὰ τἄνω τοῦ ῥεύματος τοῦ ποταμοῦ, μετὰ τῆς διαταγῆς νὰ καταβῶσιν ἔπειτα εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην καὶ νὰ ἐπασχολῶσι τοὺς Γαλάτας, μαχόμενοι πρὸς αὐτούς, ἐν ᾧ ἡ στρατιὰ ἔμελλε νύκτωρ νὰ διαβῇ τὸν Ῥοδανὸν ἀλλαχοῦ, ὕπερθεν τῆς σημερινῆς γαλλικῆς πόλεως Roquemaure[2].

---

[1] Παρὰ **Πολυβίῳ** (III, 35, 7) ὑπολογίζονται εἰς εἰκοσακιςχιλίους οἱ ἀπολεσθέντες κατὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἀννίβου πρὸς τὰς ἱσπανικὰς φυλὰς τῶν Πυρηναίων.

[2] Ἴδ. τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Quarterly Review Τόμ. 123, σ. 198.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ὕπατος Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων εἶχε φθάσει μετὰ τῆς στρατιᾶς του εἰς τὴν Μασσαλίαν[1]. Ἐκεῖ δ' ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς, καθ' οὗ ἔμελλε νὰ πορευθῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, εἶχεν ἤδη διαβῇ τὰ Πυρηναῖα καὶ ἤδη διεπεραιοῦτο διὰ τοῦ Ῥοδανοῦ. Ἡ δὲ εἴδησις αὕτη ἔφερεν αὐτὸν εἰς ἀμηχανίαν. Καὶ ὤφειλε μὲν νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Γενούης, ὅπως εὑρεθῇ παρὰ τὸν Πάδον, προκαταλάβῃ τὸν Ἀννίβαν καὶ ἔλθῃ πρὸς τὸν Καρχηδόνιον εἰς μάχην πρὶν ἢ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ δυνηθῇ νἀναπαυθῇ ἐκ τῆς κοπώσεως τῆς διαβάσεως τῶν Ἄλπεων. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου ὁ Σκιπίων, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι ὁ Καρχηδόνιος στρατηλάτης εἶχεν ἤδη διαβῇ τὸν Ῥοδανὸν, διῄρησε τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ στρατιὰν εἰς δύο μέρη, καὶ τὸ μὲν μεῖζον ἔστειλεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γναίου, τὸ δὲ μικρότερον ἤγαγεν αὐτὸς εἰς Πῖσαν, σκοπῶν νἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πραιτωρικῆς στρατιᾶς καὶ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ἀννίβαν παρὰ τὸν Πάδον.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀννίβας, οὐδένα διατρέχων κίνδυνον ἀπὸ τῆς ὑπατικῆς στρατιᾶς, ἠκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν συμβολὴν τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Ἴσαρος ἐν τῇ γῇ τῶν Ἀλλοβρόγων εὗρε τὴν χώραν τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένων Νῆσον τῶν Ἀλλοβρόγων σπαρασσομένην ὑπὸ πολέμου ἐμφυλίου. Δύο ἀδελφοὶ διημφισβήτουν πρὸς ἀλλήλους τὸν θρόνον. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῶν, συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην αὐτοῦ, καὶ ἀντημείφθη διὰ χορηγήσεως τροφίμων καὶ ἐνδυμάτων διὰ τὸν στρατὸν καὶ ἀσφαλοῦς συνοδείας κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ. Μέχρι δὲ τῆς σήμερον συζητοῦσιν οἱ κριτικοὶ τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐπορεύθη ὁ Ἀννίβας κατὰ τὴν διάβασιν τῶν Ἄλπεων. Αἱ τρεῖς δίοδοι, ἡ τοῦ Μικροῦ Ἁγίου Βερνάρδου, ἡ τοῦ Κενησίου (Mont Cenis) καὶ ἡ τῶν Κοττίων Ἄλπεων (Mont Genèvre) ἔχουσι τοὺς ὑποστηρικτὰς αὐτῶν μεταξὺ τῶν νεωτέρων κριτικῶν[2]. Ἀλλὰ παρατηροῦντες, ὅτι ὁ Ἀννίβας κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν

---

[1] Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Σκιπίωνος ἐπεβραδύνθη ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Βοίων, οἵτινες, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς προσεχοῦς ἀφίξεως τοῦ Ἀννίβου, προσέβαλον τοὺς κληρούχους τῆς Κρεμῶνος καὶ τῆς Πλακεντίας, ἀσχολουμένους περὶ τὸν ἀναδασμὸν τῶν εἰς αὐτοὺς παραχωρηθέντων ἀγρῶν, καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ κλεισθῶσιν ἐν τῇ ὀχυρᾷ Μουτίνῃ, τῇ σημερινῇ Μοδένῃ. Ἡ δὲ σύγκλητος ἔστειλε πρὸς καθυπόταξιν αὐτῶν τὸν πραίτωρα Λεύκιον Μάνλιον, καὶ ἔθηκεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ κατὰ ταύτην τὴν ἐκστρατείαν τοὺς δύο λεγεῶνας τοῦ ὑπάτου Σκιπίωνος. Διὰ ταῦτα δ' οὗτος ἠναγκάσθη νἀναμείνῃ νέαν στρατολογίαν πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἐκστρατεύσῃ.

[2] Ἐνταῦθ' ἀναγράφομεν τὰ ὀνόματα τῶν νεωτάτων συγγραφέων. Καὶ ὑπὲρ μὲν τοῦ Μικροῦ Ἁγίου Βερνάρδου ἀποφαίνεται ὁ Ἄγγλος Law, The Alps of Hannibal. Ἐν Λονδίνῳ 1866. Τόμοι δύο. Ὑπὲρ δὲ τοῦ Κενησίου ὁ Ἄγγλος Ball,

τῶν ἱστορικῶν εἰςερχόμενος εἰς τὴν Ἰταλίαν πρῶτον ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς γῆς τῶν Ταυρίνων [1], καὶ ὅτι ὁ Λίβιος, πρὶν ἢ ἀναγράψῃ τὴν ἔναρξιν τῆς τοῦ Ἀννίβου καταβάσεως, ὑποδηλόνει τὴν πορείαν αὐτοῦ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δρουεντίου ποταμοῦ [2], ἀναγκαίως πρέπει νἀποκλείσωμεν τὸν Μικρὸν Ἅγιον Βερνάρδον καὶ τὸ Κενήσιον καὶ νἀποδεχθῶμεν τὰς Κοττίας Ἄλπεις. Ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 218 π. Χ. διήρκεσεν ἡ ἐπίπονος διὰ τῶν Ἄλπεων πορεία, ὧν ἐννέα μὲν ἐχρειάσθησαν διὰ τὴν ἀνάβασιν, ἓξ δὲ διὰ τὴν κατάβασιν. Εἰς δὲ τὰς ἐκ τῆς δυσχωρίας δυσκολίας προσετέθησαν αἱ ἐπιθέσεις τῶν παραλπείων λαῶν, καὶ δὶς ἠναγκάσθη ὁ Ἀννίβας νὰ διανοίξῃ τὴν ὁδὸν διὰ τῶν ὅπλων. Ὅτε δὲ συνετελέσθη ἡ διάβασις, ἠρίθμησεν ὁ Ἀννίβας τὴν στρατιάν του, καὶ εὗρε μόνον εἰκοσακιςχιλίους πεζούς, ἑξακιςχιλίους ἱππεῖς καὶ ἑπτὰ ἐλέφαντας. Κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν πορείαν εἶχεν ἀποβάλει τριάκοντα καὶ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν.

Καὶ ἡ μὲν θυσία εἶχεν ὑπάρξει παμμεγίστη, ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος δὲν ἦτο δυςανάλογον πρὸς τὸ μέγεθος αὐτῆς. Ὁ ὕπατος ἐκεῖνος Σκιπίων, ὅςτις ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ῥοδανοῦ εἶχεν ἀφήσει τὸν Ἀννίβαν νὰ φθάσῃ ἐλευθέρως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων, οὐ μόνον ἀφῆκε νῦν εἰς αὐτὸν ἕνεκα τῆς βραδείας του ἀπὸ τῆς Τυρρηνίας πρὸς τὸν Πάδον πορείας τὸν προςήκοντα χρόνον, ὅπως παράσχῃ ἀναψυχὴν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ὅπως γείνῃ κύριος τῆς πρωτευούσης τῶν Ταυρίνων [3] καὶ ἐξασφαλίσῃ οὕτω τὰ νῶτα αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ πεδίῳ, ὅπερ ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ Τικίνου καὶ Σεσσίτου (σήμερον Sesia), παραποτάμων τοῦ Πάδου, ἔγεινεν ἡ ἀρχὴ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ἀφ' οὗ ἐξηρτῶντο αἱ τύχαι τοῦ κόσμου. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἐμά-

---

Guide to the western Alps, new edition. Ἐν Λονδίνῳ 1877, καὶ ὁ Γάλλος Massiat, Annibal en Gaule. Ἐν Παρισίοις 1874. Ὑπὲρ δὲ τῶν Κοττίων Ἄλπεων ὁ Γερμανὸς Rauchenstein, Nochmals Hannibals Alpenübergang. Aarau. 1864, ὁ Γάλλος Desjardins. Geographie de la Gaule romaine. Ἐν Παρισίοις 1876, ὁ Γάλλος Hennebert, Histoire d'Annibal. Ἐν Παρισίοις 1878 καὶ ὁ Γερμανὸς Neumann Das Zeitalter der punischen Kriege. Ἐν Βρεσλαυίᾳ 1883. Ἴδ. καὶ Mommsen Röm. Geschicte Τόμ. Α' σ. 581. — Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 174 κ. ἑ.

[1] In Taurinis, quae Galliae proxima gens erat, in Italiam degressum. Id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigi quanam Alpes transierit. **Λιβίου** XXI, 38, 5-6.

[2] Δρουέντιον καλεῖ ὁ **Στράβων** (IV, 179 καὶ ἀλλαχοῦ), Δρουεντίαν δὲ ὁ **Πτολεμαῖος** (II, 10, 6) τὸν ποταμὸν ὃν οἱ μὲν Γάλλοι καλοῦσι Durance, οἱ δὲ Ἰταλοὶ Durenza.

[3] Οἱ Ταυρῖνοι, λαὸς φυλῆς λιγυστικῆς, ἔζων ἐν σχέσεσιν ἐχθρικαῖς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν Ἰνσούβρους.

χοντο Ἱσπανοί, Λίβυες, Νομάδες, ἐκ δὲ τοῦ ἑτέρου Ῥωμαῖοι καὶ Ἰταλοί, μεταξὺ δ' ἑκατέρων ὑπῆρχε λαὸς φρυάσσων ἐκ μίσους πρὸς τὴν Ῥώμην, ἀλλὰ μὴ ἐμπιστευόμενος ἱκανῶς εἰς τὸν Ἀννίβαν, ὥστε νὰ συνταχθῇ μετ' αὐτοῦ πρὶν ἢ ἴδῃ αὐτὸν δοκιμαζόμενον. Καὶ πράγματι παρὰ τὸν Τικῖνον ὁ Ἀννίβας εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μόνους τοὺς στρατιώτας οὓς εἶχεν ἀγάγει ἐκ τῆς Ἱσπανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ Γαλάται εἶχον μείνει ἁπλοῖ θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος. Ὁ δὲ Σκιπίων εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του τοὺς στρατιώτας οὓς εἶχεν ἐπαναγάγει ἐκ Μασσαλίας καὶ τὴν πραιτωρικὴν στρατιὰν τὴν ἐστρατοπεδευμένην ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ. Καὶ ἐν συνόλῳ μὲν αἱ δυνάμεις ἦσαν ἑκατέρωθεν ἰσόρροποι· ἀλλ' ὁ Ἀννίβας ὑπερτέρει κατὰ τὸ ἱππικόν, ὅπερ καὶ ἐπήνεγκε τὴν νίκην. Καὶ ὁ μὲν Σκιπίων τραυματισθεὶς ἀπεχώρησε τῆς μάχης μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς, καὶ κατέφυγεν εἰς Πλακεντίαν. Ὁ δὲ Ἀννίβας δὲν ἐκώλυσε τὴν δίοδον αὐτοῦ, ὅπως μὴ διακινδυνεύσῃ τὴν πρώτην ἐκείνην ἐπιτυχίαν του. Τότε δὲ οἱ Γαλάται ἤρχισαν νὰ σπεύδωσιν ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ, καὶ ἡ στρατιά του ἐντὸς βραχέος χρόνου ἀνῆλθεν εἰς τριάκοντα καὶ ὀκτὼ χιλιάδας ἀνδρῶν.

Ὑπῆρξε δ' ἡ αὔξησις τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἐπίκαιρος, ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀννίβας εὑρέθη ἀντιμέτωπος δευτέρας ἐχθρικῆς στρατιᾶς ἰσχυροτέρας τῆς ἑαυτοῦ. Εἶχε δὲ ἤδη διαβῇ τὸν Πάδον καὶ γείνει κύριος τοῦ Κλαστιδίου. Ἐκεῖθεν δέ, ἐξακολουθήσας τὴν πορείαν αὐτοῦ, εἶχε φθάσει εἰς τἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ Τρεβία, ἐν ᾧ ἤδη εἰς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ εὑρίσκοντο ἠθροισμένοι οἱ λεγεῶνες τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν. Ἠναγκάζετο λοιπὸν ἤδη ὁ Ἀννίβας νἀντιτάξῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς τὰς τοῦ ὑπάτου Τιβερίου Σεμπρωνίου, ὅστις ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς Σικελίας, ὅθεν ἦτο πρότερον ὡρισμένον, καθ' ἃ εἴδομεν, νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἤδη δὲ εἶχεν ἀρχίσει ἐπιτυχῶς τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ, γενόμενος κύριος τῆς σπουδαίας νήσου Μελίτης, ἣν κατεῖχον οἱ Καρχηδόνιοι. Ὁ δ' ἐν αὐτῇ φρουρῶν Ἀμίλκας ὁ Γίσκωνος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ μετὰ συμπάσης τῆς φρουρᾶς ἐκ δισχιλίων ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Σεμπρώνιος ἐκλήθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὅπως σπεύσῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς εἰς τὸν Πάδον. Διὰ τοῦτο δ' ἀφήσας τὰς νῆας μέρος μὲν εἰς τὸν ὕπαρχον αὐτοῦ Σέξτον Πομπώνιον, μέρος δ' εἰς τὸν πραίτωρα Μάρκον Αἰμίλιον, διέλυσε τὴν στρατιάν, διατάξας τοὺς στρατιώτας νὰ εὑρεθῶσιν ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν εἰς τὸ Ἀρίμινον. Ἐκεῖ δὲ συνέταξε πάλιν τοὺς λεγεῶνας, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σκιπίωνος. Οὕτω δὲ συνηνώθησαν αἱ δύο στρατιαί, ἀλλ' ἡ ἕνωσις τῶν δυνάμεων δὲν ἴσχυσε νὰ σώσῃ τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ νέας καταστροφῆς. Ὁ Σεμπρώνιος, φιλοδοξῶν καὶ ἀπαξιῶν νἀκολουθήσῃ τὰς συνετὰς συμβουλὰς τοῦ συνυπάτου, ὅστις ἔκειτο ἀκόμη ἀσθενὴς ἐκ τῶν τραυμάτων ἅτινα ἔλαβε

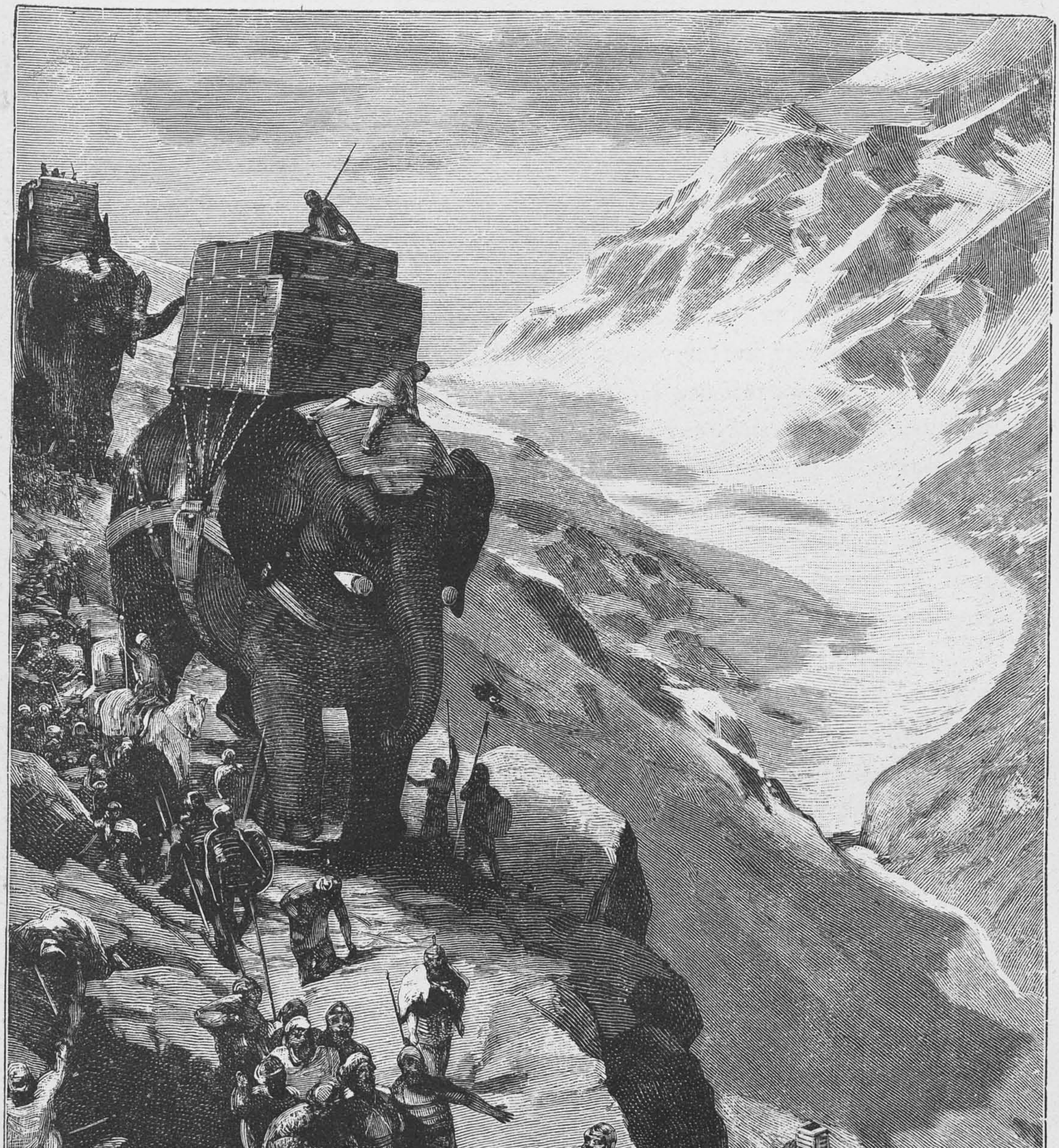

Ἡ διάβασις τῶν Ἄλπεων ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου.

παρὰ τὸν Τικῖνον, ἐνέπεσεν εἰς τὰς ἐνέδρας ἃς ἔστησεν αὐτῷ ὁ πονηρὸς Βαρκίδης. Ἔστειλε δῆλα δὴ ὁ Ἀννίβας ἐκεῖθεν τοῦ Τρεβία σῶμα τῶν Νομάδων ἱππέων του, ὅπως προκαλέσῃ τὸν ἐχθρὸν, δοὺς εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδηγίαν νὰ ἀποχωρήσωσιν εὐθὺς ὡς ἤθελον διωχθῇ. Διὰ τοῦ στρατηγήματος δὲ τούτου κατώρθωσεν, ὥςτε ὁ ἐχθρὸς νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν καὶ ἔλθῃ εἰς μάχην ὑπὸ ὅρους πολὺ χειροτέρους τῶν τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀννίβου. Καὶ οἱ μὲν ὁπλῖται τῶν λεγεώνων ἦσαν ἀπηυδηκότες ἐκ τῆς κοπώσεως, ἣν εἶχον ὑποστῆ κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Τρεβία, νεναρκωμένοι ὑπὸ τοῦ ψύχους, ἐπειδὴ ἦσαν ἤδη μέσα Δεκεμβρίου, πρὸς δὲ τούτοις καὶ νήστεις· οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἀπ' ἐναντίας ἦσαν κεκορεσμένοι τροφῆς, καὶ εἶχον ἄκοπον μὲν τὸ σῶμα, ἐγρηγορὸς δὲ τὸ πνεῦμα. Ὡς δὲ παρὰ τὸν Τικῖνον, οὕτω καὶ παρὰ τὸν Τρεβίαν ἐπήνεγκε τὴν νίκην τὸ ἱππικὸν τῶν Νομάδων. Ἀποσχισθὲν ἀπὸ τῶν κεράτων τῆς καρχηδονικῆς στρατιᾶς, ἐπέπεσεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἐν ᾧ σῶμα δισχιλίων λογάδων, ἐνεδρεῦον κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀννίβου, ἐξώρμα ἐκ τοῦ κρυψῶνος αὐτοῦ καὶ προςέβαλλε τὸ κέντρον. Ἡ ἧττα τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξε πλήρης, ἐκ δὲ τεσσαρακοντακισχιλίων μόνον δεκακισχίλιοι κατώρθωσαν νὰ σωθῶσι, φεύγοντες εἰς τὴν Πλακεντίαν.

Ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία πλὴν τῶν δύο ἀποικιῶν τῆς Πλακεντίας καὶ τῆς Κρεμῶνος εἶχεν ἀπολεσθῇ. Ἀλλ' ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος ἠπείλει τὴν Ῥώμην διὰ κινδύνου μεγαλειτέρου τοῦ ἀπὸ τῶν νικῶν τοῦ μεγάλου στρατηλάτου. Προήρχετο δ' ὁ κίνδυνος ἐκεῖνος ἐκ τῆς ἀπειλουμένης θαλασσοκρατίας τῶν Καρχηδονίων. Καὶ δὴ ἡ Καρχηδὼν, μείνασα ἐλευθέρα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀνάκλησιν τοῦ Σεμπρωνίου, ἔπεμψε στόλον εἰς τὸ Σαρδόνιον πέλαγος, ὅπως ἐξ αὐτοῦ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἀκτῶν τῆς Τυρρηνίας καὶ βοηθήσῃ τὰς κινήσεις τοῦ Ἀννίβου. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπέτυχεν. Ἡ Ῥώμη, προβλέπουσα τοιαύτην τινὰ προςβολὴν, εἶχεν ἀθροίσει στόλον ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως. Ὁ δὲ καρχηδονικὸς στόλος, ὅστις συνέκειτο ἐξ ἑβδομήκοντα μόνον νηῶν, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σαρδὼ καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Οὕτω δ' ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὰς προτέρας διαστάσεις, καὶ ὁ Ἀννίβας, καίπερ ὢν νικητὴς, εὑρέθη ἀπομεμονωμένος.

Ἡ δὲ μόνωσις αὕτη ἔγεινε πλήρης μετὰ τὰς λαμπρὰς ἐν Ἱσπανίᾳ νίκας τοῦ Γναίου Σκιπίωνος. Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ ὕπατος Πόπλιος, ἀποχωρῶν ἐκ Μασσαλίας, εἶχε στείλει εἰς τὴν Ἰβηρίαν τὸν ἀδελφὸν Γναῖον μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς στρατιᾶς του. Ἀποβιβασθεὶς δ' ὁ Γναῖος εἰς τὴν ἱσπανικὴν πόλιν Ἐμπορίας καὶ καταλαβὼν αὐτὴν, εἰςῆλθεν εἰς τὴν χώραν πρὸς τὰ βόρεια τοῦ Ἴβηρος, καὶ, ἐπωφελούμενος ἐκ τοῦ μίσους ὅπερ ἔτρεφον οἱ ἱσπανικοὶ λαοὶ κατὰ τῶν Καρχηδονίων, ἔπεισεν αὐτοὺς διὰ μεγάλων ἐπαγγελιῶν νὰ προςχωρήσωσι πρὸς ἑαυτόν. Καὶ ὁ μὲν Ἄννων, ὃν ὁ Ἀννίβας

εἶχεν ἀφήσει ὅπως φρουρῇ ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, ἀργὰ καὶ μόλις ἐνόησε τὸν κίνδυνον, ὅτε δ' ἐκινήθη, εὗρεν ἀντίστασιν ὀλεθρίαν, ἡ δὲ ἧττα καὶ ἡ σύλληψις αὐτοῦ ὑπῆρξαν τἀντίποινα τῆς ἐνόχου αὐτοῦ ἀδρανείας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ Ἀννίβου Ἀσδρούβας εἶχεν ἐν τούτοις ἐπιληφθῆ τῆς πορείας μετὰ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἄμυναν τοῦ Ἄννωνος. Μαθὼν δὲ τὰ κατὰ τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ, διέβη καὶ πάλιν τὸν Ἴβηρα, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πρότερον αὐτοῦ στρατόπεδον. Οὕτω δὲ ὁ Ἀννίβας εὑρίσκετο ἀπεσχισμένος ἀπὸ τοῦ ὁρμητηρίου αὐτοῦ, ἐντεῦθεν δ' ἡ ὅλη ἐπιτυχία τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῶν ἰδίων δυνάμεων τοῦ στρατηλάτου καὶ τῆς μεγαλοφυίας αὐτοῦ. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον ἠδυνήθη νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἦσαν ἐπαρκῆ εἰς αὐτόν, ἀλλὰ τέλος ἐπῆλθεν ἡμέρα καθ' ἣν ἐνόησε τὴν πλάνην αὐτοῦ.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ εἶχεν ἀρχίσει νὰ κρατῇ ἀποθάρρυνσις προσλαβοῦσα ταχέως τὰς διαστάσεις αὐτόχρημα τρόμου. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος διετήρησε τὴν ψυχραιμίαν αὐτῆς, ἡ δ' εὐστάθεια καὶ τὸ ἀδιάσειστον θάρρος τοῦ μεγάλου ἐκείνου συνεδρίου τοῦ οὐδέποτε καταλαμβανομένου ὑπὸ ἀπελπισμοῦ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος, οὐδ' ὅταν αὕτη ἐφαίνετο φερομένη κατὰ κρημνῶν, ἔσωσεν ἀληθῶς τὴν Ῥώμην πλέον καὶ αὐτῶν τῶν θριάμβων τοῦ Μαρκέλλου καὶ τῶν Σκιπιώνων.

Αἱ ὑπατικαὶ ἀρχαιρεσίαι τοῦ 217 π. Χ. ἐπανήγαγον εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν δημοφιλῆ Γάϊον Φλαμίνιον. Ἐδόθη δ' εἰς αὐτὸν ἡ ἐντολὴ νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐν Ἀρρητίῳ ὅπως προστατεύσῃ τὴν Τυρρηνίαν καὶ φυλάξῃ τὰ στενὰ τῶν Ἀπεννίνων. Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Γναῖος Σερβίλιος Γεμῖνος ἐστάλη εἰς Ἀρίμινον, ὅπως φράξῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν κατὰ μῆκος τοῦ Ἀδρίου δίοδον. Ὁ δὲ Ἀννίβας διέβη τὰ Ἀπέννινα ἀπὸ τῆς Λιγυστικῆς, διελαύνων διὰ τῆς ἑλώδους κοιλάδος τοῦ Αἴσαρος (Serchio). Ἀλλ' ἡ διάβασις τῶν τελμάτων ἐπήγαγεν εἰς αὐτὸν μεγάλας ζημίας, καὶ αὐτὸς δέ, παθὼν ἐξ ὀφθαλμίας, ἀπέβαλε τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν. Σκοπὸς δ' αὐτοῦ ἦτο νἀναγκάσῃ τὸν Φλαμίνιον εἰς μάχην πρὶν ἢ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ συνυπάτου. Καὶ ἐστήριζε μὲν τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κενοδοξίαν τοῦ βιαίου δημαγωγοῦ, τὰ δ' ἐπιτευχθέντα ὑπερέβησαν κατὰ πολὺ τὰ παρ' αὐτοῦ προσδοκώμενα. Ἀληθῶς δ' ἐν ᾧ ὁ Ἀννίβας, ἔχων πρὸς τἀριστερὰ τὴν πόλιν Κυρτώνιον *(Cortona)*, προεχώρει πρὸς τὴν παρὰ τῇ Περουσίᾳ ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ Ταρσιμένην λίμνην, ὁ Φλαμίνιος, μὴ ἀναμείνας τὴν ἄφιξιν τοῦ συνυπάτου, ὅστις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βραδύνῃ, μετεστρατοπέδευσεν ἐξ Ἀρρητίου, καὶ ὥρμησεν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἀννίβας, φθάσας εἰς τὰς ὄχθας τῆς Ταρσιμένης, εἶχε μὲν στήσει πολυπληθῆ στίφη κατὰ τοὺς περιστοιχίζοντας τὴν λίμνην λόφους τοὺς χωρίζοντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Τιβέρεως, εἶχε δὲ στρατοπεδεύσει ἐν τῷ πεδίῳ τῷ ἐκτεινομένῳ πρὸς τὰ

μεσημβρινὰ τῆς λίμνης. Ὁ δὲ Φλαμίνιος, παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς συνήθους αὐτοῦ ὁρμῆς, διέβη ἀπρονοήτως τὸν στενὸν μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τῶν λόφων αὐλῶνα, κατεχόμενος ὑπὸ μανικῆς τινος ἐπιθυμίας νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου ἐπίστευεν, ὅτι ἔμελλε νὰ εὕρῃ τὴν ὅλην στρατιὰν τῶν πολεμίων. Ἀλλὰ μόλις ἡ πρωτοπορεία αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ ἐπιθυμητὸν πεδίον, καὶ ὁ Ἀννίβας ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς προςβολῆς, οἱ δὲ λεγεῶνες εὑρέθησαν περιεστοιχισμένοι ὑπὸ τῶν στιφῶν τῶν ἐκ τῶν λόφων ἐξορμώντων. Πρὸς ἐπαύξησιν δὲ τῆς ταραχῆς τῶν Ῥωμαίων προςετέθησαν αἱ ἀναθυμιάσεις τῆς λίμνης, αἵτινες καθίστανον ὁμιχλώδη τὸν ἀέρα, διὸ οἱ λεγεῶνες οὐδὲ κἂν νὰ ταχθῶσιν εἰς μάχην ἠδύναντο. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ἐκείνης. Δεκαπεντακιςχίλιοι Ῥωμαῖοι ἀπωλέσθησαν μέρος μὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, μέρος δὲ πνιγέντες ἐν τῇ λίμνῃ. Μεταξὺ δὲ τῶν πεσόντων ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὁ Φλαμίνιος. Ὁ δ' ἄλλος ὕπατος Σερβίλιος, ὅστις εἶχε σπεύσει εἰς βοήθειαν τοῦ συνάρχοντος, συμμετέσχε καὶ αὐτὸς ἐν μέρει τῆς ἥττης τοῦ Φλαμινίου. Καὶ δὴ οἱ τετρακιςχίλιοι ἱππεῖς τοῦ Σερβιλίου οἱ προαποσταλέντες τοῦ λοιποῦ στρατοῦ εὗρον τὴν στρατιὰν τοῦ συνυπάτου ἤδη ἡττημένην, ἐπέστρεφον δὲ ἤδη ὑποχωροῦντες, ὅτε προςέβαλεν αὐτοὺς ἐχθρικὸν σῶμα πολυαριθμότερον καὶ ἡττήθησαν καὶ αὐτοί, τῶν πλείστων ζωγρηθέντων.

Ἡ δὲ ἀγγελία τῆς παρὰ τὴν Ταρσιμένην ἥττης ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ῥωμαίους κεραυνοβόλος. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη αὐτὴ οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον, ἅτε τῶν πολεμίων στερουμένων μηχανῶν καὶ πολιορκητικῶν σκευῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως ἐξασφαλισθῶσιν ἀπὸ αἰφνιδίας τινὸς ἐπιθέσεως, ἔκοψαν τὰς γεφύρας, δι' ὧν κατ' ἀνάγκην ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ ἐχθρός, καὶ ἐνίσχυσαν τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τέλος δὲ ἡ γενναία ἄμυνα τοῦ Σπολητίου *(Spoletum)*, ὅπερ ἀνδρείως ἀπέκρουσε τὰς ἐφόδους τοῦ Ἀννίβου, καθησύχασε τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ σχέδιον τῆς ἐναντίον τῆς Ῥώμης πορείας, καὶ ἄν ποτε εἶχε συλλάβει αὐτό. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐτράπη εἰς τὴν Πικεντίνην, ὅπως ἐπαναλάβῃ πάλιν τὰς πρὸς τὴν Καρχηδόνα συνεννοήσεις αὐτοῦ· ἐκεῖθεν δὲ, ἐξακολουθῶν τὴν πορείαν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀδρίου διὰ τῶν χωρῶν τῶν Μαρσῶν, τῶν Πελίγνων, τῶν Μαρρουκίνων καὶ τῶν Φρεντανῶν, εἰςήλασεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, καὶ ἐκεῖ ἔστη, ἀναμένων τὴν ἐξέγερσιν τῶν λαῶν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πρόκλησιν πρὸς νέαν μάχην. Ἀλλ' οὔτε οἱ ἰταλικοὶ λαοὶ ἀπεστάτησαν, οὔτε μάχη ἔγεινε κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος.

Ἡ δὲ πεῖρα ἡ ἐκ τῶν δύο πρώτων ἐτῶν τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου δὲν εἶχεν ἀποβῆ ἄκαρπος διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ σύγκλητος κατέφυγεν εἰς τὴν δικτατωρίαν, ἥτις εἶχε πέσει ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου εἰς ἀχρηστίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν ἕτερος τῶν ὑπάτων εἶχε φονευθῆ, ὁ δ' ἕτερος ἦτο μακράν,

ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων [1] κατὰ πρωτοφανῆ τρόπον ἐξέλεξε δικτάτωρα φέροντα τὴν ἐπωνυμίαν *ἀντιδιδάκτωρος (pro dictatore)* [2]. Ἐξελέχθη δὲ ὁ Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος Βερούκωσος, ἀνὴρ αὐστηρὸς, ξένος τῆς δημοκοπίας καὶ μόνου τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος φροντιστής. Παρεζεύχθη δ' εἰς αὐτὸν ὡς ἵππαρχος ὁ πλεβήιος Μάρκος Μινούκιος Ῥοῦφος [3]. Διὰ δὲ τοῦ Φαβίου ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν. Ἀντὶ νὰ σπεύδῃ εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ πρόκλησιν αὐτοῦ πρὸς μάχην, ὡς εἶχον πράξει οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ ὕπατοι, ὁ Φάβιος ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὸν ὁσημέραι μείζονα περιορισμὸν τοῦ σταδίου τῆς ἐνεργείας τῆς καρχηδονικῆς στρατιᾶς, ἐπιτηρῶν τὰς κινήσεις αὐτῆς ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν σημείων καὶ βασανίζων αὐτὴν διὰ συνεχῶν ἀψιμαχιῶν ἕως κατορθωθῇ ἡ περίκλεισις αὐτῆς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἐπωνυμία *μελλητοῦ (Cunctator)* ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν Φάβιον ὑπὸ τῆς ἱστορίας [4]. Ἀλλ' ὅπως ἐπιτύχῃ τὸ σχέδιον τοῦτο, ἀπῃτεῖτο νὰ ἐπιδείξωσιν οἱ Ῥωμαῖοι αὐταπάρνησιν καὶ μακροθυμίαν ἀδυνάτους διὰ λαὸν κατακτητικόν. Διὰ ταῦτα δὲ ταχέως ἤρχισαν οἱ γογγυσμοὶ ἐν τῇ στρατιᾷ, ὁ δὲ Μάρκος Μινούκιος, ὅστις ἦτο ἐξ ἴσου δημαγωγικὸς καὶ φιλόδοξος, ἐπωφελήθη ἐκ προσωρινῆς ἀπουσίας τοῦ δικτάτωρος ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, ὅπως καταλύσῃ τὸ σύστημα τῆς μελλήσεως. Ἰδὼν οὗτος ἐν τῇ Λαρινάτιδι τῆς χώρας τῶν Φρεντανῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ σῶμα Καρχηδονίων σιτολόγων συναγόντων τὸν ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς ἀφθόνως διεσκεδασμένον σῖτον, ἐπέπεσεν αἰφνιδίως καὶ διέλυσεν αὐτούς. Καὶ ἡ μὲν ἐπιτυχία αὕτη ἦτο μικροῦ λόγου ἀξία, ἀλλ' οὐχ ἧττον πολὺς θόρυβος ἔγεινε περὶ αὐτῆς ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἰ εἶχε συμβῇ πολύκροτος

---

[1] Ἀβέβαιον εἶνε, ἂν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Φαβίου ἔγεινεν ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἢ ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Ὁ **Λίβιος** (XXII, 8, 7) ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ *δήμου* (populus), τουθ' ὅπερ φαίνεται ὑποδηλοῦν τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν. Μεταξὺ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Lange (Röm. Alterthümer Τόμ. Α΄ σ. 753. Τόμ. Β΄ σ. 168) ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Φάβιος ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας, ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ Neumann (ἔνθ' ἀν. σ. 337) ἀποδέχεται τὴν λοχῖτιν. Ὁ δὲ Madvig (Verfassung des röm. Staates Τόμ. Α΄ σ. 490) ἀφίνει ἀμφίβολον τὸ πρᾶγμα.

[2] Ὁ Mommsen (Corpus Inscriptionum Latinarum Τόμ. Α΄ σ. 288) ἐκφέρει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ προσωνυμία ἀντιδικτάτωρος εἶνε ἁπλοῦν ἐπινόημα τῶν νομομαθῶν τῶν αὐγουστείων χρόνων.

[3] Κατὰ τὸν **Πλούταρχον** (Φάβ. Μάξιμ. 4, 1) αὐτὸς ὁ Φάβιος ἐξέλεξε τὸν ἵππαρχόν του κατὰ τὸ ἔθος τῶν δικτατώρων.

[4] Ὁ ποιητὴς Ἔννιος ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ Φαβίου ἐνθουσιασμῷ του προσφωνεῖ αὐτὸν σωτῆρα τῆς πατρίδος. Unus homo nobis cunctando restituit rem. **Κικέρωνος** De sen. 4.

νίκη. Ὁ δὲ δήμαρχος Μάρκος Μετίλιος, ὢν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Φλαμινίου, ὑπέβαλε τότε τὴν ἀνήκουστον πρότασιν νὰ δοθῇ εἰς τὸν Μινούκιον ἐξουσία ὁμοία καὶ ἡ τοῦ ἀντιδικτάτωρος, ἡ δὲ φυλετικὴ ἐκκλησία ἀπεδέχθη τὸ ἐπερώτημα τοῦτο. Ὁ δὲ Φάβιος ὑπέκυψε μὲν εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ δήμου ἄνευ δυσαρεσκείας, καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν Μινούκιον τὴν στρατηγίαν σώματός τινος τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ· ἀλλ' ὅμως ἐπώπτευεν αὐτὸν, ὅπως μὴ ὁ διχασμὸς τῆς στρατηγίας ἐπιφέρῃ δεινήν τινα ζημίαν. Ἰδὼν δὲ τὸν συνάρχοντα πεσόντα εἰς ἐνέδραν τινὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἦλθε ταχὺς εἰς βοήθειαν καὶ ἔσωσεν αὐτόν. Ὁ δὲ Μινούκιος, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης εὐγενοῦς πράξεως, παρῄτησε τὴν ἀρχὴν τὴν χορηγηθεῖσαν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ Μετιλίου ψηφίσματος τοῦ δήμου, καὶ ἐτάχθη πάλιν ὑπὸ τὸν Φάβιον.

Ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν ταύτην τοῦ ἱππάρχου δὲν συνεμερίσθη καὶ ὁ δῆμος, ἅτε κατεχόμενος πάντοτε ὑπὸ τῆς ὑπονοίας, μή τοι τὸ ἀναβλητικὸν πρόγραμμα τοῦ Φαβίου ἦτο τέχνασμα τῶν γνωρίμων πρὸς ἐπιμήκυνσιν τοῦ πολέμου χάριν τῆς δι' αὐτῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἐπικρατήσεως αὐτῶν. Ὑπὸ τοιούτων δι' ἐλαυνόμενοι αἰσθημάτων προσῆλθον εἰς τὰς διὰ τὸ ἔτος 216 π. Χ. ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας, ὧν καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν ὑπατείαν ἀνάρρησις τοῦ Γαΐου Τερεντίου Οὐάρρωνος, υἱοῦ κρεοπώλου, ὄντος ἐκ τῶν λυσσωδεστάτων ἀντιπάλων τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ὁρμητικοῦ δημαγωγοῦ. Μετὰ μεγάλης δὲ δυσχερείας κατώρθωσαν οἱ συγκλητικοὶ νὰ ἐκλεχθῇ συνύπατος αὐτοῦ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν πατρικίων ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ἀνὴρ συνετὸς καὶ πρόφρων, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ δέον ἀσθενὴς, ἐντεῦθεν δὲ μὴ δυνάμενος νὰ χαλιναγωγῇ τοῦ Οὐάρρωνος τὰς ἀκρασίας. Καὶ εἶχε μὲν οὗτος στρατηγήσει τῷ 219 π. Χ. κατὰ τὸν ἐν Ἰλλυρίᾳ πόλεμον ἐναντίον τοῦ ἀποστάτου Δημητρίου τοῦ Φαρίου, ἀποκομίσας φήμην δεξιοῦ στρατηγοῦ. Ἀλλὰ τίνα ἐγγύησιν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ νῦν ἡ δεξιότης τοῦ Αἰμιλίου, ὅτ' ἔλειπε μὲν ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐνεργείας, ἠναγκάζετο δὲ νὰ ἐναλλάσσῃ ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὴν ἀρχιστρατηγίαν μετὰ τοῦ συνυπάτου;

Αἱ δ' ἔκτακτοι δυνάμεις αἱ τεθεῖσαι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν νέων ὑπάτων ἀπεδείκνυον τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συστήματος τοῦ Φαβίου. Τὴν στρατιὰν αὐτῶν ἀπετέλουν ὀκτὼ λεγεῶνες, ὧν ἕκαστος ἠρίθμει πεντακισχιλίους πεζοὺς καὶ τριακοσίους ἱππεῖς, καὶ ἰσάριθμον πλῆθος συμμάχων. Ὅθεν ἐν συνόλῳ εἶχον ὑπὲρ τοὺς ὀγδοηκοντακισχιλίους πεζοὺς καὶ ἑξακισχιλίους ἱππεῖς. Ἡ δὲ δύναμις ἣν εἶχεν ὁ Ἀννίβας νἀντιτάξῃ εἰς ταύτην τὴν στρατιὰν δὲν ὑπερέβαινε τοὺς πεντηκοντακισχιλίους ἄνδρας. Ἀλλ' ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐναπέκειτο εἰς τὸ ἱππικὸν, ὅπερ ἦτο σχεδὸν διπλάσιον τοῦ τῶν πολεμίων. Πράγματι δὲ διὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐκρίθη ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη.

Ἐν Ἀπουλίᾳ μεταξὺ τοῦ Κανυσίου καὶ τῆς σημερινῆς Βαρλέττας πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Αὐφίδου, τοῦ σήμερον καλουμένου Ofanto, ὑψοῦτο

ἡ ἀκρόπολις τῶν *Καννῶν*, ἥτις ἐδέσποζε παντὸς τοῦ πεδίου τοῦ Κανυσίου. Ἐχρησίμευε δὲ τὸ φρούριον τοῦτο εἰς τὴν Ῥώμην ὡς ἀποθήκη τροφῶν, ὁ δὲ Ἀννίβας, ὅστις ἀπήντα ἤδη δυσκολίας πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς στρατιᾶς, ἅτε τῶν παραλίων φρουρουμένων ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου, εἶχε τραπῆ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔαρος τοῦ 216 π. Χ. πρὸς ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν, ὅπως γείνῃ κύριος τοῦ σπουδαίου ἐκείνου φρουρίου. Βραδέως δ' ἐπῆλθε πρὸς διάσωσιν αὐτοῦ ἡ ρωμαϊκὴ στρατιά, ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ἐπέβαλε τὴν ἐν αὐτῷ συγκρότησιν τῆς μεγάλης μάχης, ἣν ὁ Οὐάρρων ἐπεθύμει τόσον, ὅσον ἐφοβεῖτο αὐτὴν ὁ συνύπατος αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ Αἰμίλιος παρέστησεν εἰς τὸν Οὐάρρωνα τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως ἣν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρός, ἧς ἕνεκεν ἡ ρωμαϊκὴ στρατιά, ἐκκινοῦσα κατ' αὐτοῦ, ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀντιμέτωπον τὸν ἥλιον, τὸν ἄνεμον καὶ τὸν κονιορτόν. Ἀλλ' ὁ Οὐάρρων οὐδὲν ἤκουσε· περιελθούσης δ' εἰς αὐτὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς ἀρχιστρατηγίας, διέταξε τὰ τῆς μάχης κατ' Ἰούνιον τοῦ 216 π. Χ.

Αἱ δύο στρατιαὶ παρετάχθησαν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων κατὰ τἀριστερὰ τοῦ Αὐφίδου, τῶν μὲν Ῥωμαίων ἐπεκτεινάντων πρὸς τὸν ποταμὸν τὸ δεξιὸν αὐτῶν κέρας, τῶν δὲ Καρχηδονίων τὸ ἀριστερόν. Τὸ δὲ ἱππικόν, ὡς ἦτο ἔθος, εἶχε παραταχθῆ κατ' ἀμφότερα τὰ κέρατα, ἀλλ' αἱ ἑκατέρωθεν δυνάμεις αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἰσόρροποι, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἔταξαν κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας, ὅπερ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τοῦ ρεύματος, ὀλίγους μόνον ἱππεῖς, ἐπιφυλάξαντες τὸν μέγιστον ἀριθμὸν εἰς τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ὁ δὲ Ἀννίβας διέταξεν ἀπ' ἐναντίας τὴν ἵππον αὐτοῦ κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν, σκοπῶν νὰ καταβάλῃ καὶ διαλύσῃ ταχύτερον τὸ ρωμαϊκὸν ἱππικὸν καὶ δυνηθῇ οὕτω νὰ μεταχειρισθῇ τὸ σῶμα ἐκεῖνο κατὰ τῶν πεζῶν τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον διῄρεσε τὸ πεζικὸν αὐτοῦ εἰς δύο σώματα. Καὶ τοὺς μὲν Ἀφρικανοὺς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ ἰσχυρότατον μέρος τῆς στρατιᾶς του ἔταξεν ἑκατέρωθεν τοῦ κέντρου, τοῦτο δέ, συγκροτούμενον ἐξ Ἰσπανῶν καὶ Γαλατῶν, ἐμήκυνε σφηνοειδῶς, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κύκλωσιν αὐτοῦ. Οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων οὐδαμῶς ἐνόησαν τὸν δόλον τῆς τοιαύτης παρατάξεως, σκοπούσης νὰ παρασύρῃ τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς τῶν κεράτων τῶν παλαιστράτων τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως περικυκλώσῃ αὐτὸν καὶ στενοχωρήσῃ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἱππικοῦ, ὅπερ ἔμελλε νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἧτταν αὐτοῦ. Μάλιστα δὲ καὶ συνετέλεσαν οἱ ὕπατοι εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐχθρικοῦ σχεδίου, ἀναπτύξαντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γραμμὴν μᾶλλον κατὰ βάθος ἢ κατὰ μῆκος.

Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐν Πλαταιαῖς πανωλεθρίαν τῶν Περσῶν, ἡ παγκόσμιος ἱστορία τοῦ πολέμου δὲν ἔχει μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν νἀναγράψῃ ὄλεθρον φοβερώτερον ἐκείνου ὃν ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Κάνναις. Ἐξ ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ χιλιάδων ἀνδρῶν μόνον τετρακισχίλιοι κατώρθωσαν

νὰ ἐκφύγωσι, σωζόμενοι εἰς τὸ Κανύσιον καὶ εἰς Βενυσίαν, τὴν σημερινὴν Venosa. Καὶ ὑπερέκεινα μὲν τῶν ἑβδομηκοντακισχιλίων Ῥωμαίων ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐν οἷς ὁ ὕπατος Αἰμίλιος, οἱ δύο ἀνθύπατοι Σερβίλιος καὶ Ἀτίλιος, δύο ταμίαι, εἴκοσι καὶ ἐννέα χιλίαρχοι καὶ ὀγδοήκοντα συγκλητικοί· οἱ δὲ λοιποί, δεκακισχίλιοι τὸν ἀριθμόν, ἐζωγρήθησαν. Ἐκ δὲ τῶν Καρχηδονίων ἀπωλέσθησαν μόνον περὶ τοὺς ἑξακισχιλίους[1].

Ἡ δὲ διαγωγὴ τοῦ Ἀννίβου μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σοβαρὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν πολεμικῶν συγγραφέων. Εἶνε δ' οὗτοι διῃρημένοι εἰς δύο γνώμας. Καὶ οἱ μὲν ἀποδέχονται, ὅτι ὁ μέγας στρατηλάτης ἔπραξεν ἀδικαιολόγητον σφάλμα μὴ πορευθεὶς ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην κατὰ τῆς Ῥώμης, φέρουσι δ' εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτῶν τὸ κῦρος τοῦ Λιβίου[2], διηγουμένου, ὅτι ὁ ἵππαρχος τῶν Καρχηδονίων Μαάρβας συνεβούλευσε τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης, βεβαιῶν αὐτόν, ὅτι ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἤθελεν εὐωχηθῇ νικηφόρος ἐν τῷ Καπιτωλίῳ· προσθέτει δὲ ὁ Λίβιος, ὅτι ὁ Ἀννίβας μετενόει κατόπιν, ὅτι δὲν ἠκολούθησε τὴν συμβουλὴν ἐκείνην. Οἱ δὲ ἄλλοι, εὐλογώτερον κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, δικαιολογοῦσι τὸν Ἀννίβαν μὴ ἐπιχειρήσαντα τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης πορείαν. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὴν καύχησιν τοῦ Μαάρβα, εὑρίσκομεν, ὅτι αἱ δυσκολίαι τῆς ἐπὶ τὴν Ῥώμην πορείας ἦσαν ἱκανῶς γνωσταὶ καὶ σαφεῖς, ὥςτε νὰ εἶνε δεδικαιολογημένος ὁ Ἀννίβας μὴ ἐπιχειρήσας αὐτήν. Διὰ στρατιᾶς κυριωτάτην δύναμιν ἐχούσης τὸ ἱππικόν, στερούμενος πολιορκητικῶν μηχανημάτων, ἧς στερήσεως θλιβερὰν πεῖραν εἶχε λάβει ὁ Ἀννίβας ἐν Πλακεντίᾳ, ἐν Σπολητίῳ, ἐν Νώλᾳ, ἐν Κύμῃ, ἐν Κασιλίνῳ τῆς Καμπανίας, θὰ ἦτο αὐτόχρημα παραφροσύνη νὰ διακινδυνεύσῃ διὰ παρατόλμου ἐκστρατείας, ἧς βεβαία ἦτο ἡ ἀποτυχία, νίκην οὕτω λαμπρὰν καὶ γόνιμον ἀποτελεσμάτων, ἅτινα, ὡς νῦν εἶχον τὰ πράγματα, ἐφαίνοντο ἐπιφανέστατά τε ἅμα καὶ ἀσφαλῆ.

Κατὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐν Κάνναις νίκην δὲν ἀπέστη ὁ Ἀννίβας τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὅπερ συνίστατο εἰς τὴν καταπάλαισιν τῆς Ῥώμης διὰ τῆς ἐναντίον αὐτῆς ἐξεγέρσεως τῶν λαῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ τῆς σκοπίμου συνενώσεως τῶν δυνάμεων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς χάριν καταλύσεως τῆς ἰσχύος τῆς ἀγερώχου πόλεως.

---

[1] Τοὺς ἀριθμοὺς τούτους παρέχει ὁ **Πολύβιος** (III, 117). Ὁ δὲ **Λίβιος** (XXII, 49) μικροτέραν παριστάνει τὴν καταστροφήν, καταβιβάζων εἰς 48000 περίπου τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς πεσόντων, ὧν 45000 πεζοὶ καὶ 2700 ἱππεῖς. Ἀλλ' ἂν κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Λιβίου εἶχον ἐπιζήσει 40000 ἄνδρες, ἠθέλομεν ἐπανεύρει αὐτοὺς ἐν ἄλλαις μάχαις, οὐδὲ θὰ ἠναγκάζετο ἡ Ῥώμη νὰ καταφύγῃ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς μέτρα ἔκτακτα πρὸς ἀνασύστασιν τοῦ στρατοῦ.

[2] **Λιβίου** XXII, 51.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλ' ὅτε ὅμως εἶδεν, ὅτι αἱ ἀναμενόμεναι ἀποστασίαι ἦσαν πλειότερον τοῦ δέοντος ἀνεπαρκεῖς πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν, δὲν ἀπετόλμησεν ὁ Καρχηδόνιος νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ ἄλλο μέσον. Οὕτω δ' ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος ἤρχισε προςλαμβάνων σημασίαν ὅλως νέαν καὶ μεταβαλλόμενος ἀπὸ ἁπλῆς μονομαχίας μεταξὺ τῶν δύο μεγίστων πολιτειῶν τῆς Δύσεως εἰς πάλην παγκόσμιον.

Πρὸς δὲ τὴν Καρχηδόνα εἶχε μὲν διατηρήσει μέχρι τοῦδε ὁ Ἀννίβας σχέσεις φιλικάς· ἀλλ' εἴτ' ἐπειδὴ ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις χρόνοις οἱ συντηρητικοὶ εἶχον ἀνακτήσει τὸ κράτος ἐν τῇ κυβερνήσει, εἴτ' ἐπειδὴ ἐπεκράτει ἐν τοῖς συνεδρίοις τῆς καρχηδονικῆς πολιτείας ἡ ἀρχὴ, ὅτι αἱ στρατιαὶ τῶν Βαρκιδῶν ὤφειλον νὰ εἶνε αὐτάρκεις, οὐδεμίαν βοήθειαν εἶχε λάβει παρὰ τῆς πατρίδος ὁ Ἀννίβας ἀπὸ τῆς καθόδου αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οὐ μόνον ἡ καρχηδονικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς αὐτὸν ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ παρέσχε τὴν σύμπραξιν αὐτῆς, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ εἰς τὸν Ἀννίβαν ἔξωθεν ἀποστολὴ βοηθειῶν. Καὶ ὁ μὲν νέος βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἱερώνυμος, ὅστις δεκαπενταέτης μόλις διεδέχθη τῷ 216 π. Χ. τὸν πάππον Ἱέρωνα, ἐσαγηνεύθη ὑπὸ τῆς κολακευτικῆς ἐλπίδος νὰ ἑνώσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν Σικελίαν, καὶ, ἀποτινάξας τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συμμαχίαν, ἡνώθη μετὰ τοῦ Καρχηδονίου [1]. Καὶ Φίλιππος Ε' δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ὑποκινηθεὶς ὑπὸ τῶν σκευωριῶν τοῦ προδότου Δημητρίου τοῦ Φαρίου, ὅστις εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλήν του, ἀπεδέχθη καὶ αὐτὸς τὴν ὑπὸ τῆς Καρχηδόνος προταθεῖσαν αὐτῷ συμμαχίαν, ἐπ' ἐλπίδι νὰ γείνῃ δι' αὐτῆς κύριος τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Κερκύρας, αἵτινες εἶχον καταστῇ ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης.

Καὶ αἱ μὲν ἔξωθεν συμμαχίαι ἦσαν ἀρραβὼν διὰ τὸ μέλλον, ἀλλ' ἡ παράδοσις τῆς Καπύης ἀνεγέννα ἐν τῷ Ἀννίβᾳ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠδύνατο καὶ ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τῶν ξένων νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἰσχυρὰν Ῥώμην. Παρεδόθη δὲ εἰς τὸν Ἀννίβαν ἡ Καπύη ἅμα τῇ πρὸ αὐτῆς ἐμφανίσει τοῦ Καρχηδονίου στρατηλάτου μετὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Καμπανίαν ἐκ τῆς

[1] Ὁ Ἱέρων ἀπέθανε τῷ 216 π. Χ. ἐν βαθεῖ γήρατι ἐτῶν ὀγδοήκοντα καὶ τεσσάρων. Εἶχε δὲ μείνει πάντοτε πιστὸς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ἡ πίστις αὐτοῦ αὕτη ἡ ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα διαρκέσασα δὲν εἶχεν ἰσχύσει νὰ μεταβάλῃ τὰς πρὸς τὴν κραταιὰν Ῥώμην διαθέσεις τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ του δὲν ἔλειπον ἐχθροὶ τῶν Ῥωμαίων, καὶ δὴ δύο γαμβροὶ τοῦ Ἱέρωνος ὑπῆρξαν οἱ πείσαντες τὸν μείρακα Ἱερώνυμον νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους συμμαχίαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ δεκαπενταμελοῦς συνεδρίου τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ διορισθέντος ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ.

Ἀπουλίας, ἐν ᾗ μόνον ὀλίγαι πόλεις καὶ δὴ αἱ μικρόταται τῶν τῆς χώρας εἶχον παραδοθῇ εἰς αὐτόν.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἦτο ἀκόμη ζωηρὸς ἐν Καπύῃ μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τοῦ δήμου, ὀξυνθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην δουλοφροσύνης ἐκείνων προεκάλεσε τὴν καθυπόταξιν τῆς πρωτευούσης τῶν πόλεων τῆς Καμπανίας εἰς τὸν Καρχηδόνιον στρατηγόν. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἀντήμειψε τοὺς Καπυηνοὺς διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ἀποκαταστήσας ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἀλλ' ἀφῆκεν ὅμως ἐν τῇ πόλει φρουράν, ἔχουσαν διπλῆν ἐντολήν, νὰ ὑπερασπίσῃ μὲν τὴν πόλιν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελε προσβληθῇ, νὰ ἐποπτεύῃ δὲ τὴν διαγωγὴν τῶν πολιτῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα πλέον ἀνεκόπησαν αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ μεγάλου στρατηλάτου. Ἡ δὲ κατάληψις τῆς Καπύης ἐμφαίνει τὸ ἀπόγειον σημεῖον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ καὶ τῆς εὐτυχίας· ἔκτοτε δὲ ἄρχεται ἡ κατάπτωσις αὐτοῦ. Ταύτης δ' ἡ κυριώδης αἰτία προσεγράφη εἰς τὰς βλαβερὰς ἐπιδράσεις τῆς ἀργίας αὐτοῦ καὶ τρυφηλότητος ἐν Καπύῃ, ἐν ᾗ εἶχε διαχειμάσει[1]. Ἀλλ' οὐδὲν ἀλογώτερον τοιαύτης γνώμης. Ἀρκεῖ δὲ νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὑρέθη ὁ Ἀννίβας τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὅπως ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι ὑπῆρξεν ἀληθῶς θαῦμα τὸ διαπραχθὲν ὑπ' αὐτοῦ, δυνηθέντος νἀνθέξῃ ἐπὶ δεκατρία ἀκόμη ἔτη ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀληθῶς δ' ἐν μὲν τῇ χερσονήσῳ ἡ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποστασία περιωρίσθη εἰς ὀλίγας πόλεις τῆς Ἀπουλίας, τῆς Λευκανίας, τῆς Σαυνίτιδος καὶ τῆς Καμπανίας οὕτως, ὥστε νὰ παρέχωνται εἰς τὸν Ἀννίβαν μέσα ὀλίγου λόγου ἄξια, ἔξωθεν δ' ἐξέλιπον αἱ ἐλπίδες ἐπικουρίας παρά τε τῆς Καρχηδόνος αὐτῆς καὶ τῶν νέων αὐτῆς συμμάχων. Ἐν μὲν Σικελίᾳ ὁ μεῖραξ βασιλεὺς Ἱερώνυμος ἔπιπτε θῦμα συνωμοσίας αὐλικῆς (215 π. Χ.), ἥτις ἐβύθισε τὴν χώραν εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ε' εὗρεν ἐν Ἀπολλωνίᾳ πεφραγμένην τὴν ὁδόν του ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Μάρκου Βαλερίου Λαιβίνου, ἀποσταλέντος εἰς τὴν ἰλλυρικὴν θάλασσαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου, εὐθὺς ὡς αὕτη ἔμαθε τὴν στενὴν συμμαχίαν τοῦ Μακεδόνος βασιλέως μετὰ τῶν Καρχηδονίων[2]. Τέλος δ' ἡ Καρχηδὼν δὲν ἠδυνήθη νὰ στείλῃ εἰς τὸν Ἀννίβαν ἄλλο πλὴν τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐπικουρίας τετρακισχιλίων ἱππέων καὶ τεσσαράκοντα ἐλεφάντων, τὰς δὲ μείζονας βοηθείας ἠναγκάσθη νἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἧς ἡ κτῆσις προεκάλει τὴν μέριμναν αὐτῆς πλειότερον τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας. Ἡ δὲ διαφορὰ τῆς γνώμης περὶ τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν δύο ἐκστρατειῶν, τῆς εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπῆρξεν αἰτία καὶ ψυχρότητός

[1] **Λιβίου** XXIII, 18. — **Στράβωνος** σ. 251.

[2] Τὴν ἀγγελίαν ἤνεγκον εἰς τὴν σύγκλητον αὐτοὶ οἱ πρεσβευταὶ τοῦ Φιλίππου συλληφθέντες ὑπὸ ῥωμαϊκοῦ στολίσκου ἐν ᾧ ἔπλεον πρὸς τὴν Καρχηδόνα.

τινος μεταξὺ τοῦ Ἀννίβου καὶ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐπειδὴ ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς Καρχηδόνος ἐξηκολούθει ὑπερισχύουσα ἡ φατρία τῶν Βαρκιδῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος τῶν Καρχηδονίων, ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ δύναμις ἔμενεν ἀκλόνητος παρ' ὅλας τὰς μεγάλας ἐν τῷ πολέμῳ πανωλεθρίας τῶν Ῥωμαίων, ἀπέβαλε πᾶσαν πεποίθησιν περὶ τῆς εἰς τέλος ἐπιτυχίας τῆς ἐκστρατείας. Ἂν δ' οἱ Καρχηδόνιοι ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι θὰ ἐπείθετο εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀννίβας, δὲν ἤθελον διστάσει νὰνακαλέσωσιν αὐτὸν ἐξ Ἰταλίας, ὅπως ἀποστείλωσιν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου αἱ νῖκαι τῶν ὅπλων τῶν Σκιπιώνων ἐνέβαλλον εἰς μεγάλους κινδύνους τὴν διατήρησιν τῆς κτήσεως ἐκείνης.

Μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ στείλωσιν εἰς τὴν Ἱσπανίαν τὸν Ἀννίβαν, ἔπεμψαν ἐκεῖσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μάγωνα μετὰ δωδεκακισχιλίων πεζῶν καὶ χιλίων πεντακοσίων ἱππέων, ὅπως βοηθήσῃ τὸν Ἀσδρούβαν καὶ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῆς στενοχωρίας εἰς ἣν εἶχον περιστήσει αὐτὸν οἱ Σκιπίωνες [1]. Ἡ δὲ διάφορος αὕτη ἐκτίμησις τῶν ἐξωτερικῶν συμφερόντων τῆς καρχηδονικῆς πολιτείας ἔπεισε τὴν σύγκλητον τῆς Καρχηδόνος, ἐπωφελουμένην ἐξ ἀποστασίας τινὸς τῶν κατοίκων τῆς Σαρδοῦς ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, νὰ στείλῃ καὶ εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην στρατιὰν ὑπὸ τὸν Ἀσδρούβαν Κάλβον. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀσδρούβας ἔφθασεν εἰς τὰ ὕδατα τῆς νήσου ἐκείνης, ὁ Τίτος Μάνλιος Τορκουᾶτος εἶχεν ἤδη ἐκνικήσει τοὺς Σαρδονίους, ὁ δὲ Καρχηδόνιος ναύαρχος οὐ μόνον ἀπέτυχεν ἐν τῇ ἀποστολῇ του, ἀλλ' ὡς ἐκ περισσοῦ καὶ ἡττήθη.

Ἡ θέσις λοιπὸν αὕτη τῶν πραγμάτων διαφωτίζει ἐπαρκῶς τὴν νέαν φάσιν εἰς ἣν τὸ ἐπόμενον ἔτος μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην εἰςῆλθεν ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος, χωρὶς νὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ προςδράμωμεν εἰς τὰς βλαβερὰς ἐπιδράσεις τῆς ἐν Καπύῃ ἐν τρυφῇ ἀργίας τοῦ Ἀννίβου, ὅπως ἐπεξηγήσωμεν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Καὶ δύναται μὲν νὰ κατηγορηθῇ ὁ Ἀννίβας ὡς ἐπιμείνας εἰς πόλεμον, ὅστις ἤδη κατὰ τὸ ἔτος τὸ ἀμέσως ἐπακολουθῆσαν εἰς τὴν πολύκροτον αὐτοῦ νίκην ἐφαίνετο μὴ παρέχων ἐλπίδας. Δύναται δ' ἐπ' ἴσης καὶ νὰ ἐπιρριφθῇ ἐπ' αὐτὸν ἡ μομφή, ὅτι ὑπήκουσε μᾶλλον εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς κενοδοξίας αὐτοῦ ἢ εἰς τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πατρίδος, θέλων διὰ πάσης θυσίας νὰ μείνῃ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν ᾧ ἡ θλιβερὰ πεῖρα

[1] Μετὰ τὴν περὶ Κίσσαν (σήμερον Sisa) τῆς Ἰβηρίας ἧτταν τοῦ Ἄννωνος ὑπὸ τοῦ Γναίου Σκιπίωνος, δι' ἧς οὗτος ἔγεινε κύριος τῆς μεταξὺ Ἴβηρος καὶ τῶν Πυρηναίων χώρας, ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος, ὅπως προαγάγῃ τὰ τῆς κατακτήσεως, ἔστειλεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὸν Πόπλιον Σκιπίωνα μετὰ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν ὡς ἀνθύπατον. Οἱ δὲ δύο ἀδελφοί, διαβάντες τὸν Ἴβηρα, προεχώρησαν μέχρι πέραν τῆς Ζακάνθης, καὶ ἐνίκησαν τὸν Ἀσδρούβαν παρὰ τὴν πόλιν Ἴβηρον (Ibera).

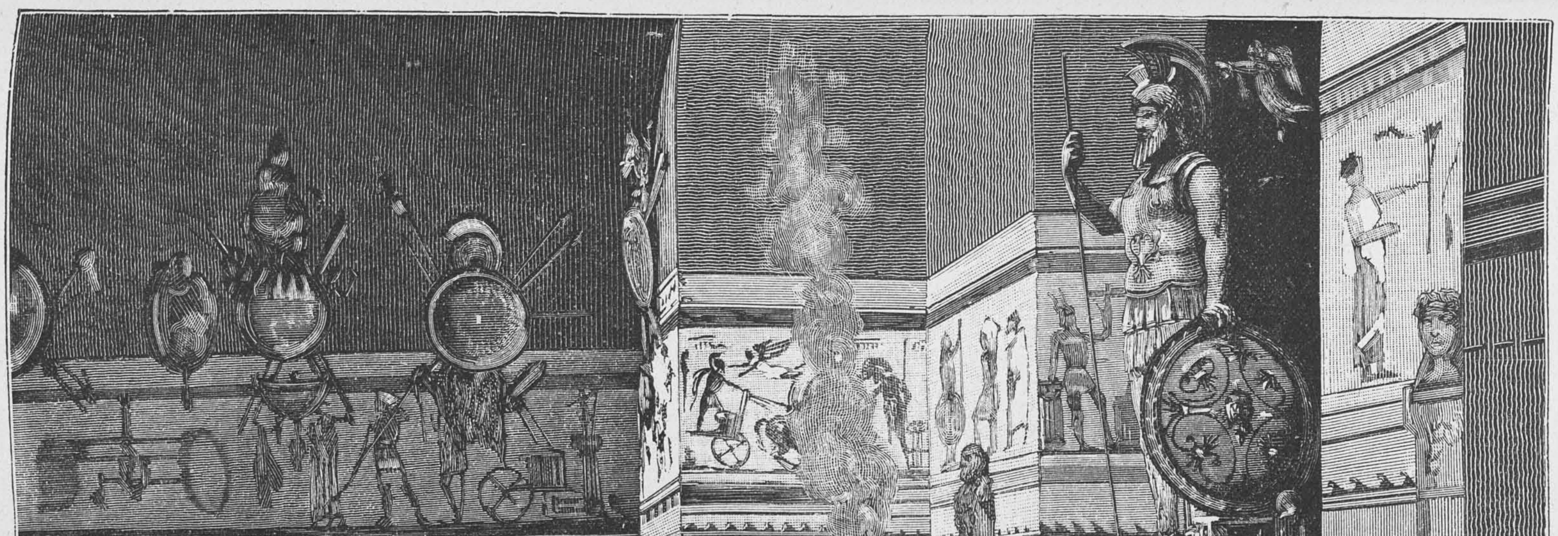

Αἱ Ῥωμαῖαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἄρεως μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοῦ πολέμου καὶ ἡ προϊοῦσα ἐξασθένησις τῶν δυνάμεών του δὲν ἐπέτρεπον πλέον εἰς αὐτὸν πλάνας περὶ τοῦ ἐπελευσομένου τέλους. Ἀλλ᾽ ὅμως τὸ εἰς τὴν ἐν Καπύῃ ἀπραγμοσύνην προςγράφειν τὴν αἰτίαν τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ εἶνε διαστροφὴ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ μέμψις αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν οὐ μόνον ἀνόητος, ἀλλὰ καὶ ἄδικος.

Ἀλλὰ βέβαιον ὅμως εἶνε, ὅτι ἡ ἔλλειψις ἐπικουριῶν ἔξωθεν δὲν ἤθελεν ἐπιφέρει οὕτω ταχεῖαν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἐν Κάνναις νίκης, ἂν μὴ κατώρθονεν ἡ Ῥώμη νάρυσθῇ ἐκ τῆς φιλοπατρίας τοῦ λαοῦ της καὶ ἐκ τῆς δραστηριότητος τῆς κυβερνήσεως τὰ μέσα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ὑπερμεγέθους καταστροφῆς. Μόλις ἦλθεν ἡ ἀγγελία αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν, καὶ οἱ ὀλίγοι ἐν Ῥώμῃ διαμένοντες συγκλητικοὶ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν. Εἶχεν ἐπέλθει μία τῶν ὑψίστων ἐκείνων στιγμῶν, καθ᾽ ἃς οἱ ἄνδρες καταλαμβάνουσιν ὡς εἰκὸς τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀξίαν προςήκουσαν θέσιν· σιγησάντων δὲ τῶν φατριαστικῶν παθῶν, ἅτινα οὐκ ὀλίγον εἶχον συντελέσει εἰς τὰς τελευταίας συμφοράς, ἓν μόνον αἴσθημα ἐνέπνευσε τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα πάντων, ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος. Ἐν ᾧ δ᾽ αἱ γυναῖκες παρεδίδοντο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἄρεως εἰς θρήνους ἀγόνους, οἱ ἄνδρες ἐμερίμνων δραστηρίως περὶ διασώσεως τῆς πατρίδος. Ἐν πλήρει δ᾽ ὁμοφωνίᾳ ἐλήφθησαν τὰ σπουδαιότατα τῶν μέτρων. Πρὸς δὲ ταχεῖαν ἀνάπλασιν τοῦ στρατοῦ, κατετάχθησαν τὰ δεκαεπταέτη μειράκια, ἐστρατολογήθησαν δὲ σὺν αὐτοῖς ὀκτακιςχίλιοι δοῦλοι καὶ ἑξακιςχίλιοι τῶν ἕνεκα χρεῶν πεφυλακισμένων ἐπὶ ὑποσχέσει ἀπελευθερώσεως αὐτῶν μετὰ τὸν πόλεμον. Οἱ δὲ κύριοι τῶν δούλων ἢ ἀπέστησαν καθ᾽ ὁλοκληρίαν ἀπὸ πάσης ἀνταμοιβῆς ἢ συνήνεσαν νὰ πληρωθῶσι μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἀπηγορεύθη δὲ ἡ κτῆσις κειμηλίων, σκευῶν ἢ χρημάτων πέραν τακτῆς τινος ἀξίας, καὶ ὡρίσθη εἰς τριάκοντα ἡμέρας ἡ διάρκεια τοῦ πένθους διὰ τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ θανόντας· πρὸς διόρθωσιν δὲ τῶν ἠθῶν τῶν εὐπόρων τάξεων ἐτέθη διὰ νόμου τοῦ δημάρχου Ὀππίου φραγμὸς εἰς τὴν πολυτέλειαν τῶν γυναικῶν. Ὁ δὲ νόμος ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα ἀνώτερον τοῦ προσδοκωμένου, διότι αἱ Ῥωμαῖαι δέσποιναι, θυσιάζουσαι μέρος τῶν κειμηλίων αὐτῶν, ἐδώρησαν αὐτὰ εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπως ἐπιφέρωσιν ἀνακούφισιν ἐκ τῆς ἐπιβαρυνούσης αὐτὴν οἰκονομικῆς δυσχερείας. Εἰσηγητὴς δὲ τῶν συνετῶν τούτων μέτρων ἦτο ὁ Κόϊντος Φάβιος, ὅστις ἐν μὲν τοῖς πολέμοις εἶχε καταστῇ ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς πατρίδος διὰ τὴν δεξιότητα μεθ᾽ ἧς εἶχε διευθύνει τὰ κατ᾽ αὐτούς, νῦν δὲ καθίστατο ἄξιος τῆς ὑπὸ πάντων τιμῆς διὰ τὸ μέγεθος τῶν πολιτικῶν ἀρετῶν, ὧν παρέσχε δεῖγμα ἐπιφανὲς ἐν τῇ δεινῇ ἀμηχανίᾳ τῆς πολιτείας. Ὁ Φάβιος δ᾽ ὑπῆρξε καὶ ὁ συμβουλεύσας ἐν τῇ συγκλήτῳ τὴν ὑπάντησιν τοῦ ἐν Κάνναις ἡττηθέντος ὑπάτου Οὐάρρωνος, ἀνακληθέντος ἐκ Κανυσίου, καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν πρὸς αὐτὸν εὐχαριστιῶν, ὅτι καὶ μετὰ

τὴν ἧτταν ἐκείνην δὲν εἶχε παύσει παντὶ σθένει ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς πολιτείας.

Οὕτως ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος ἐθυσιάζοντο τὰ παλαιὰ μίση τῶν φατριῶν καὶ ὁ λαὸς συνδιηλλάσσετο μετὰ τῆς κυβερνήσεώς του. Εἰς δὲ τὸν Οὐάρρωνα ἀνέθηκεν ἡ σύγκλητος νὰ ἐκλέξῃ δύο δικτάτωρας, τὸν μὲν τακτικὸν πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων *(rei gerundae causa)*, τὸν δ' ἔκτακτον πρὸς ἐκλογὴν συγκλητικῶν *(senatus legendi causa)*. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐντολὴ ἀνετέθη εἰς τὸν Μάρκον Ἰούνιον Πέραν, ἡ δὲ δευτέρα εἰς

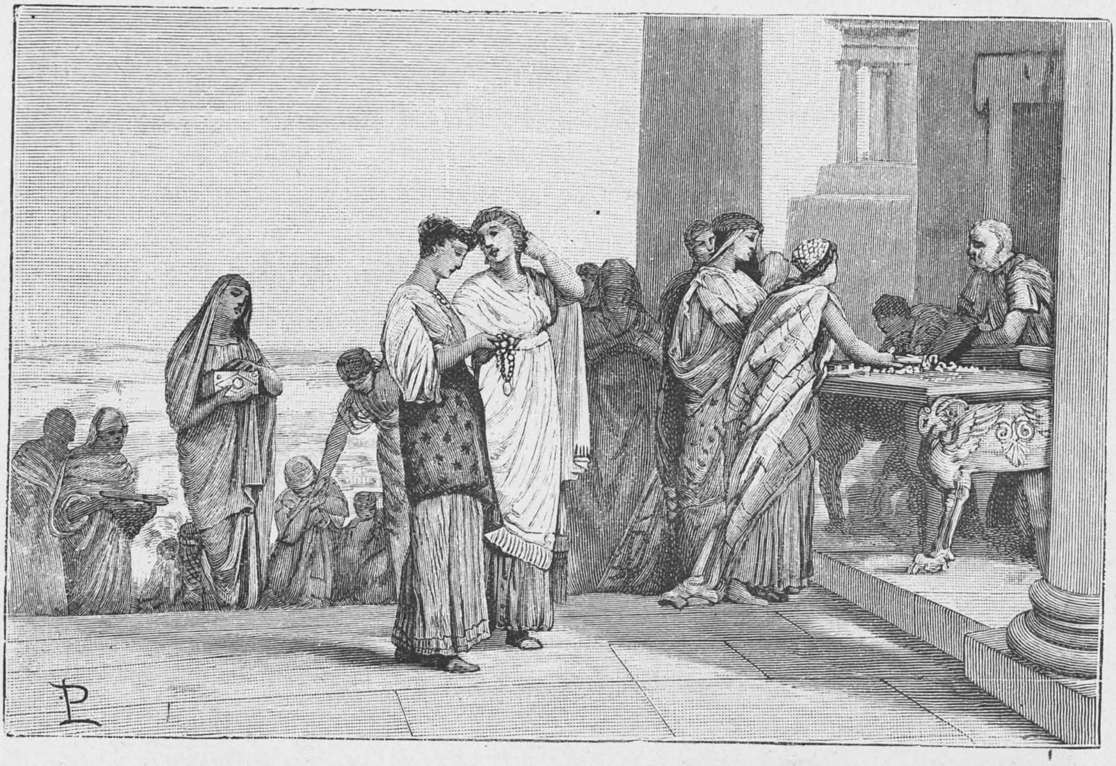

Αἱ Ῥωμαῖαι δωροῦσαι τὰ κειμήλια αὐτῶν εἰς τὴν πολιτείαν.

τὸν Μάρκον Φάβιον Βουτέωνα. Καὶ ἦτο μέν τι νέον ὁ διορισμὸς δικτάτωρος πρὸς ἐκλογὴν συγκλητικῶν, ἀλλ' ἦτο ἐπ' ἴσης νέον τι καὶ θλιβερώτατον καὶ ἡ ἐν τῇ συγκλήτῳ ὕπαρξις παμμεγίστου κενοῦ, ὅπερ εἶχε προκαλέσει ὁ θάνατος πλείστων ὅσων συγκλητικῶν κατὰ τὴν ἐν Κάνναις πανωλεθρίαν. Διὰ ταῦτα δέ, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸν ἐν τοῖς παροῦσι δεινοῖς τῆς πατρίδος νἀναμείνωσι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κενοῦ ἐκείνου τὴν προσεχῆ τιμητείαν, προσέδραμον εἰς τὸ ἔκτακτον ἐκεῖνο μέτρον, ἀφροντιστοῦντες περὶ τοῦ ἐκνόμου αὐτοῦ. Ὁ δὲ Βουτέων ἐξεπλήρωσε τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν δυσχερῆ ἐντολὴν μετὰ δεξιότητος ἅμα καὶ συνέσεως. Ὅπως δὲ καταστήσῃ ἀσφαλε-

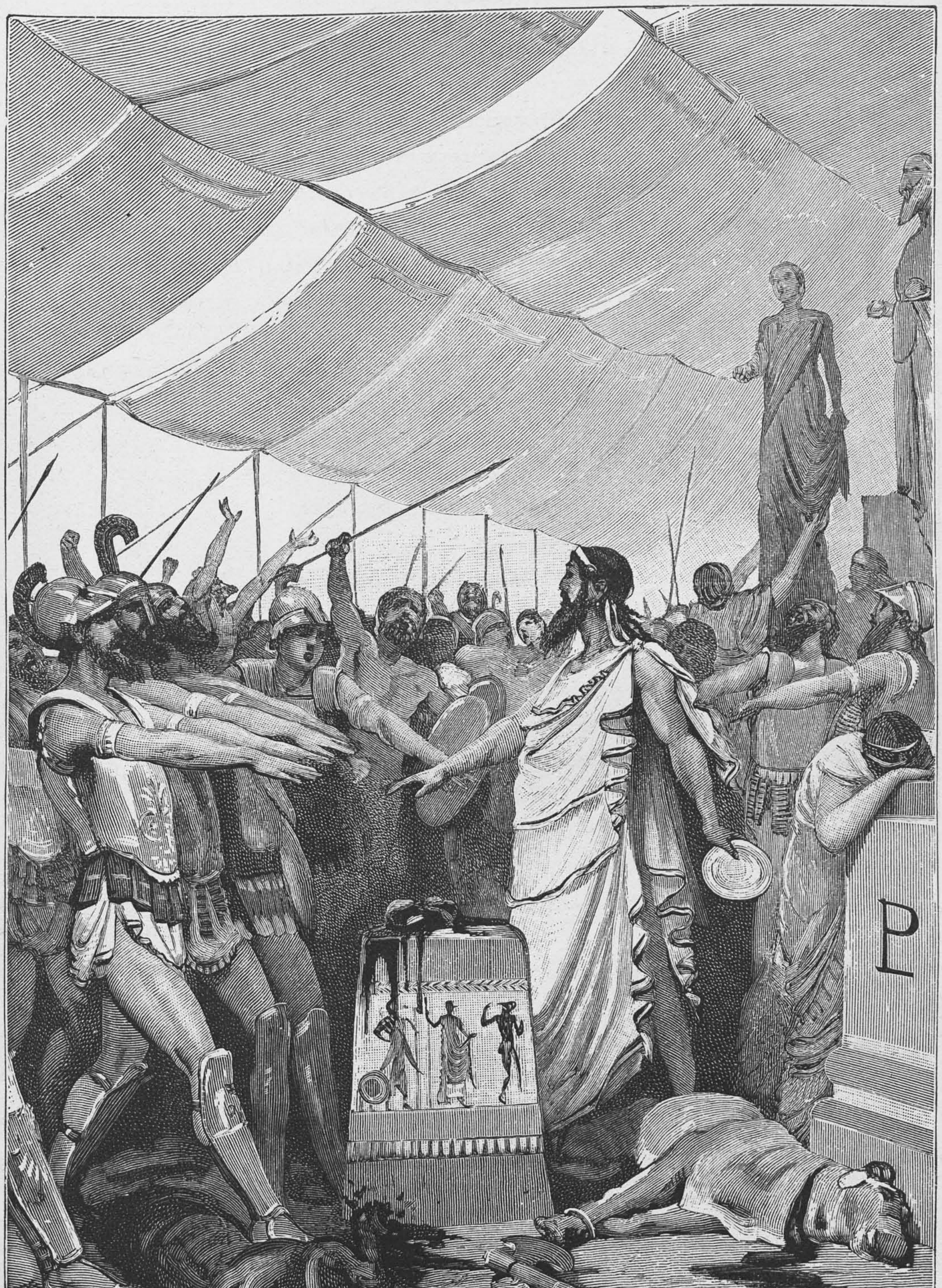

Ὁ ὅρκος τῶν Σαυνιτῶν (σ. 204).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στέραν τὴν νέαν μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ δήμου ὁμόνοιαν, ἐποίησε κατὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ εὐρυτάτας παραχωρήσεις εἰς τὴν πληθύν, καλέσας πρὸς ἐγκαθίδρυσιν ἐν τῇ συγκλήτῳ πάντας ἐκείνους ὅσοι εἶχον χρηματίσει δήμαρχοι καὶ δημοτικοὶ ἀγορανόμοι καὶ ταμίαι. Ἀνῆλθε δ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντων συγκλητικῶν εἰς ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτά.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Φάβιος Βουτέων ἀνεδημιούργει τὴν σύγκλητον, ὁ ἕτερος δικτάτωρ Ἰούνιος Πέρας, ἡγούμενος εἰκοσιπεντακισχιλίων ἀνδρῶν, εἰσήλαυνεν εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπου εἶχε μεταβῆ ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, καὶ ἐστρατοπέδευεν ἐν Τεάνῳ, ὅπως φράξῃ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν ποταμὸν Λῖριν καὶ πρὸς τὸ Λάτιον. Ἡ δ' ἐπὶ τὰς τύχας τῆς πατρίδος πεποίθησις εἶχεν ἀποβῆ οὕτω ζωηρὰ καὶ οὕτως ἰσχυρά, ὥστε ἡ σύγκλητος ἀπέκρουσε τὴν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου ὑποβληθεῖσαν αἴτησιν περὶ ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων. Οὕτω δ' ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι ἐδείκνυον εἰς τὸν ἐχθρόν, ὅτι δὲν ἐφοβοῦντο αὐτόν, ἐδίδασκον τοὺς στρατιώτας, ὅτι ἡ ὁδὸς τῆς τιμῆς ἐν τῷ πολέμῳ ἦγεν εἰς τὴν νίκην ἢ εἰς τὸν θάνατον.

Πρὶν ἢ δὲ ἀκόμη τελευτήσῃ τὸ ἀπαίσιον ἔτος τῆς ἐν Κάνναις μάχης, ἡ ῥωμαϊκὴ φιλοπατρία εἶχε παράσχει τοὺς πρώτους αὐτῆς καρποὺς καὶ τύχει τῆς προσηκούσης ἀμοιβῆς. Καὶ δὴ ἡ πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου γενομένη ἀπόπειρα πρὸς κατάληψιν τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Νώλας, ὅπως κατέχῃ λιμένα, ἀφ' οὗ νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῆς Καρχηδόνος, ἀπέτυχεν, ἐν δὲ Νώλᾳ ὑπέστη καὶ ἧτταν ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Κλαυδίου Μαρκέλλου, σπεύσαντος ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῆς συγκλήτου τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἡ δ' ἀπολύτρωσις τῆς Νώλας ἀνέστειλε τὰ ἐπακόλουθα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ συνεπιφέρῃ ἡ ἀποστασία τῆς Καπύης, ἐφ' ἃ εἶχε στηριχθῆ ὁ Ἀννίβας. Οὕτω δ' ἡ πολιτεία τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν εἶχεν ἀποφέρει καρποὺς ἀγαθούς, ἡ δὲ Καμπανία εἶχεν ἤδη ἐκρωμαϊσθῆ.

Ἀλλὰ τὸ ἔτος 215 π. Χ. ἤρχισεν ὑπὸ κακοὺς οἰωνοὺς διὰ τὴν Ῥώμην. Ὁ πραίτωρ καὶ ἀποδεδειγμένος ὕπατος Λεύκιος Ποστούμιος Ἀλβῖνος, ὅστις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ μετὰ εἰκοσιπεντακισχιλίων ἀνδρῶν, περιεπλέχθη εἰς ἐνέδραν ὑπὸ τῶν Βοΐων Γαλατῶν ἐν τῷ Λιτανῷ ἄλσει [1], καὶ ἀπέβαλε τήν τε στρατιὰν καὶ τὴν ζωήν. Ἀλλ' ἡ πανωλεθρία αὕτη ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελεσμάτων, ἐπειδὴ οἱ νικηταὶ οὔτε εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐτράπησαν, οὐδὲ νέας συνθήκας μετὰ τοῦ Ἀννίβου ὡμολόγησαν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μέγα ἀντισήκωμα τῆς ἐν τῷ

---

[1] Silva Litana. Ἐσήμαινε δὲ τὸ litanus ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Γαλατῶν τὸν *εὐρύχωρον*, τὸν *ἀναπεπταμένον*. Ὁ **Λίβιος** (XXIII, 24) λέγει· Silva erat vasta. Litanam Galli vocant.

Λιτανῷ ἄλσει καταστροφῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀδράνεια, εἰς ἣν ἀναγκαίως ἐνέπεσεν ὁ Ἀννίβας καθ' ὅλον τὸ ἔτος 215 π. Χ.

Ἐστενοχώρουν δὲ αὐτὸν τρεῖς στρατιαὶ κατὰ τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Οὐολτούρνου. Καὶ ἐν μὲν τοῖς περιχώροις τοῦ Τεάνου ἐστρατοπέδευεν ὁ ὕπατος Φάβιος Μάξιμος [1], ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος ἐφύλασσε τὰς ἀκτὰς καὶ ἰδίως τὰς δύο πόλεις Κύμην καὶ Νεάπολιν· τέλος δὲ μεταξὺ τῆς Καπύης καὶ τῆς Νώλας ὕπερθεν τῆς Σουεσσούλης εἶχε περιχαρακώσει ὁ ἀνθύπατος Μάρκελλος στρατόπεδον ὅπως ἐπιτηρῇ τὸν Ἀννίβαν, ὅστις ἐστρατοπέδευεν ἐκεῖ πλησίον κατὰ τὰ Τιφατηνὰ ὄρη. Ἀλλὰ καὶ παρ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπεροχὴν τῶν δυνάμεων οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ προκαλέσωσιν εἰς μάχην τὸν Ἀννίβαν. Δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ἡ ὥρα, ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι, καταλιπόντες τὴν ὁδὸν τῆς συνέσεως, τραπῶσι τὴν τῶν τολμημάτων· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἦτο ἤδη μέγα κέρδος, ὅτι εἶχε περατωθῆ ἡ σειρὰ τῶν ἐπανειλημμένων καταστροφῶν καὶ εἶχεν ἐπιβληθῆ τέλος εἰς τὰς ἀποστασίας. Διπλῆ δέ τις ἀπόπειρα τοῦ Ἀννίβου κατὰ τῆς Κύμης καὶ τῆς Νεαπόλεως ἀπέτυχεν ὡς αἱ τοῦ παρελθόντος ἔτους· διὸ ὁ Ἀννίβας ἐγκατέλιπεν ἄθυμος τὴν Καμπανίαν ἐκείνην, ἣν πρὸ μικροῦ ἕνεκα τῆς παραδόσεως τῆς Καπύης εἶχε νομίσει ὅτι συνεκράτει ὑποχειρίαν, καὶ μετέβη πρὸς διαχείμασιν εἰς τὴν Ἀπουλίαν.

Καὶ ἡ μὲν ἀποχώρησις αὕτη ἦτο ἠθικὴ ἧττα. Ἡ δὲ φιλοπατρία τῶν Ῥωμαίων, ἐνισχυομένη ὑπὸ τῆς εὐέλπιδος πεποιθήσεως, παρωρμήθη πρὸς νέας θυσίας. Καὶ τὸ μὲν προηγούμενον ἔτος εἶχον στρατολογηθῆ δώδεκα λεγεῶνες· κατὰ δὲ τὸ ἐπερχόμενον (214 π. Χ.) ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, μὴ συνυπολογιζομένων τῶν ἀποσταλέντων εἰς Ἱσπανίαν, ἀνῆλθεν εἰς δέκα καὶ ὀκτώ, διαιρεθέντων εἰς τέσσαρας στρατιάς. Ηὐξήθη δὲ καὶ ὁ στόλος, τῶν νηῶν ἀνελθουσῶν εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα· οἱ δ' εὔποροι τῶν πολιτῶν ὑπεχρεώθησαν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πλούτου αὐτῶν νὰ παράσχωσιν ἐρέτας ἀπὸ ἑνὸς μέχρις ὀκτώ· ὁ δὲ ἀνώτατος ἀριθμὸς τῶν ἐρετῶν ἐπεβλήθη εἰς τοὺς συγκλητικούς. Ὁ δὲ Φάβιος ἐξελέχθη ὕπατος καὶ πάλιν, ἐκλεχθέντος συνυπάτου αὐτοῦ τοῦ Μαρκέλλου. Ἔμεινε δ' ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ὁ Σεμπρώνιος ὡς

[1] Κατὰ τὰς πρώτας ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ 215 π. Χ. εἶχον ἐκλεχθῆ ὁ πραίτωρ Ποστούμιος Ἀλβῖνος καὶ ὁ Σεμπρώνιος Γράκχος, πρότερον ὢν ἵππαρχος τοῦ δικτάτωρος Πέρα. Τοῦ δὲ Ἀλβίνου θανόντος πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς, ἐξελέχθη ἀντ' αὐτοῦ ὁ Κλαύδιος Μάρκελλος. Ὑπῆρχον λοιπὸν δύο ὕπατοι καταγόμενοι ἐκ πλεβηίων, τοῦθ' ὅπερ ἀντέκειτο εἰς τὸν Λικίνιον νόμον. Ἀλλ' οἱ ἱερεῖς ἐθεράπευσαν τὰ πράγματα, κηρύσσοντες, ὅτι εἶχεν ἀκουσθῆ βροντὴ ἐν ᾧ ἐψήφιζεν ἡ λοχῖτις ἐκκλησία. Οὕτω δ' ἠκυρώθη ἡ ἐκλογὴ τοῦ Μαρκέλλου, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐξελέχθη ὁ Κόϊντος Φάβιος. Ἀλλ' εἰς τὸν Μάρκελλον ἐδόθη τὸ ἀξίωμα ἀνθυπάτου.

ἀνθύπατος. Στρατηγοὶ λοιπὸν ἦσαν οἱ αὐτοὶ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Προςετέθη δ' εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ νεαρὸς Κόϊντος Φάβιος, υἱὸς τοῦ ὑπάτου, ὡς πραίτωρ.

Καὶ οἱ μὲν δύο ὕπατοι ἐφύλασσον τὴν Καμπανίαν, καὶ ἔλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ πολιορκήσωσι τὴν Καπύην· ὁ δὲ ἀνθύπατος Σεμπρώνιος ἐστρατοπέδευσεν ἐν Βενεουέντῳ, ὅπως διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν τῆς Καμπανίας μετὰ τῆς Λευκανίας καὶ Ἀπουλίας· ὁ δὲ πραίτωρ Φάβιος ἔστησε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐν τῇ Λευκανίᾳ, ἥτις ἦτο ἡ κλεὶς τῆς βορείας Ἀπουλίας. Πρὶν δ' ἢ αἱ δύο ὑπατικαὶ στρατιαὶ εἰςελάσωσιν εἰς τὴν Καμπανίαν, ὁ Ἀννίβας εἶχεν ἐπιστρέψει καὶ πάλιν εἰς ταύτην τὴν χώραν, σκοπῶν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ποτιόλων *(Puteoli)*[1], πλουσίας ἐμπορικῆς πόλεως καὶ ναυτικοῦ σταθμοῦ ἀξιολόγου. Ἀλλ' οἱ Ποτιολανοί, βοηθηθέντες ὑπὸ τῆς γείτονος Νεαπόλεως, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν προςβολήν, καὶ ὁ Ἀννίβας ἠναγκάσθη νὰποστῇ τῆς ἐπιθέσεως. Χείρονα δ' ἔπαθεν ὁ ὕπαρχος τοῦ Ἀννίβου Ἄννων, ὅστις προχωρήσας μέχρι Βενεουέντου μετὰ δεκαεννέα χιλιάδων ἀνδρῶν, σχεδὸν πάντων στρατολογηθέντων ἐν Βρεττίῳ καὶ ἐν Λευκανίᾳ, ὑπέστη ὑπὸ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου ἧτταν τοιαύτην, ὥστε μόλις τὸ δέκατον μέρος τῆς στρατιᾶς του ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ.

Οὕτω δὲ τῆς Καμπανίας οὐδένα πλέον κίνδυνον διατρεχούσης παρὰ τοῦ Ἀννίβου, ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰφήσῃ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μίαν μόνην τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν, τὴν δ' ἑτέραν νὰποστείλῃ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου παρεσκευάζοντο μεγάλα πράγματα. Ἀνετέθη δ' ἡ εἰς τὴν Σικελίαν ἐκστρατεία εἰς τὸν Κλαύδιον Μάρκελλον.

Ἐξεθέσαμεν ἤδη τὰς ταραχάς, ὧν θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Συράκουσαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱέρωνος. Ἀλλ' αἱ ἀνωμαλίαι ἐκεῖναι ὑπῆρξαν τὸ προανάκρουσμα συμφορῶν πολὺ μεγαλειτέρων. Ἡ πόλις ἦτο διῃρημένη εἰς δύο φατρίας, τὴν μὲν συνισταμένην ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀκολουθούντων τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἱέρωνος καὶ κατὰ ταῦτα ὀπαδῶν τῆς Ῥώμης, τὴν δὲ ἀποτελουμένην ἐκ τῶν δημοκρατικῶν, ὄντων ἐχθρῶν τῆς Ῥώμης καὶ ποθούντων τὴν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους συμμαχίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῶν Συρακουσῶν, ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ ὑπερεμάχουν τῆς ὀλιγαρχίας, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἀπ' ἐναντίας ἐτάσσοντο ὑπὲρ τῆς μοναρχίας.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς εἰς τὴν νῆσον ἀποστολῆς τοῦ Μαρκέλλου οἱ ἀριστοκρατικοί, οἵτινες εἶχον γείνει κύριοι τῶν πραγμάτων μετὰ τὸν βίαιον θάνατον τοῦ βασιλέως Ἱερωνύμου, ἔστειλαν πρεσβευτὰς εἰς τὸν ὕπατον, ὑποσχόμενοι νὰνορθώσωσι τὰς μετὰ τῆς Ῥώμης σχέσεις τὰς ὑπαρχούσας

[1] Οἱ Ποτίολοι ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Δικαιάρχεια.

ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἱέρωνος. Ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῶν ἀριστοκρατικῶν διήρκεσε βραχὺν χρόνον. Μόλις δὲ ὁ Μάρκελλος εἶχεν ἀποβῆ εἰς τὴν νῆσον, καὶ νέα ἐν Συρακούσαις ἐπανάστασις, προκληθεῖσα ὑπὸ δύο ἀξιωματικῶν, καλουμένων Ἱπποκράτους καὶ Ἐπικύδους, ἐπανήγαγε τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς δημοκρατικούς, μεθ' ὧν ἀνενεώθη ἡ τῶν Καρχηδονίων συμμαχία. Τότε δὲ ὁ Μάρκελλος προσέδραμεν εἰς τὴν βίαν, ἐλπίζων, ὅτι θὰ ἠδύνατο διὰ τῆς βοηθείας τῶν ἀριστοκρατικῶν νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἀπεπειράθη. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπείρας αὐτοῦ ταύτης, ἐπελήφθη

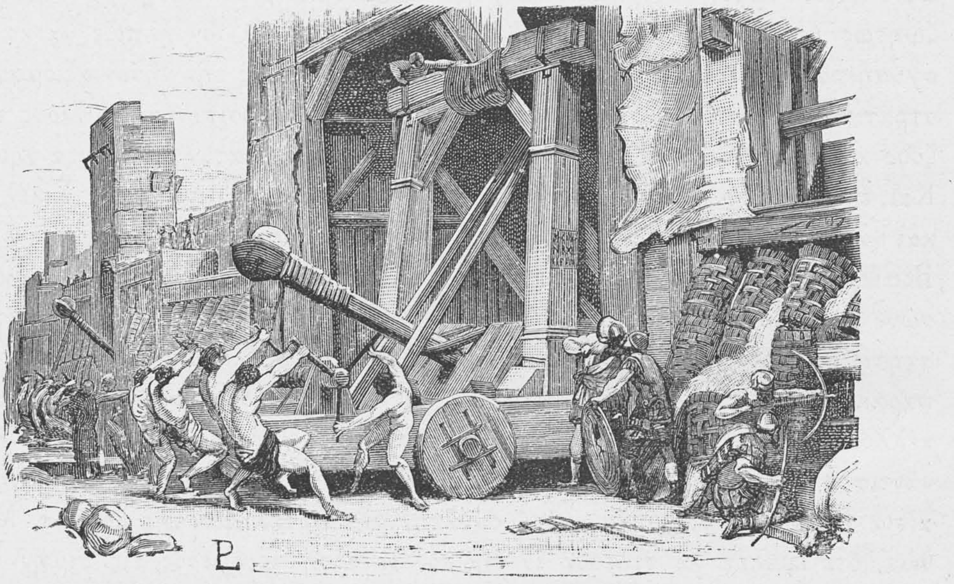

Οἱ καταπέλται ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Συρακουσῶν.

τακτικῆς πολιορκίας. Ἔζη δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν Συρακούσαις, φέρων ἤδη ἐπὶ τῶν γηραιῶν αὐτοῦ ὤμων τὸ βάρος ἐτῶν ἑβδομήκοντα καὶ τεσσάρων, ὁ εἰσηγητὴς τῆς ὑδροστατικῆς καὶ τῆς μηχανικῆς, ὁ Ἀρχιμήδης. Ἀλλά, καίπερ ὢν γέρων, εἶχε γενναῖον τὸ φρόνημα καὶ θερμὴν ὑπὸ φιλοπατρίας τὴν καρδίαν. Ὅτε δὲ εἶδε νῦν ἀπειλουμένην ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ αὐτὴν τὴν σκιὰν τῆς αὐτονομίας ἥτις εἶχεν ἀπομείνει εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἱέρωνος, ἀφιέρωσε τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἄμυναν αὐτῆς, καὶ παρεσκεύασεν εἰς τὸν ἐχθρὸν δυσχερείας, ἃς οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ναμείνῃ. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἡ μακρὰ διάρκεια τῆς πολιορκίας [1]. Μεταξὺ

[1] Ὁ **Πολύβιος** (VIII, 9, 6) ὁρίζει τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας τῶν Συρακουσῶν εἰς ὀκτὼ μῆνας, ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 213 π. Χ. μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 212 π. Χ. Ὁ δὲ **Λίβιος** (XXIV, 33) τὴν ἀρχὴν τῆς πολιορκίας ἀνάγει εἰς τὸ 214 π. Χ.

δὲ τῶν μηχανημάτων τῶν ἐπινοηθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμήδους ἀξιομνημόνευτος ἔμεινε μηχανή τις δίκην χειρὸς σιδηρᾶς, ἥτις, δεδεμένη ἐξ ἁλύσεως βαρείας, ἐπεφέρετο κατὰ τῆς πρῴρας τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ διὰ μεγάλου τινὸς μοχλοῦ ἀνασπῶσα αὐτὰ ὑψηλὰ ἄφινεν ἔπειτα νὰ καταπέσωσι καὶ πάλιν, ἐπιφέρουσα αἰφνιδίως τὴν καταβύθισιν αὐτῶν ἢ τὴν κατὰ τῶν βράχων κατασύντριψιν[1]. Ἐπηύξησε δὲ τὰς δυσχερείας τοῦ πολέμου διὰ τὸν Μάρκελλον ἡ ἀνάμιξις τῆς Καρχηδόνος. Ἡ σύγκλητος τῶν Καρχηδονίων, ἥτις οὕτω μικρὸν ἐνδιαφέρον ἐπεδείκνυεν ὑπὲρ τοῦ πολέμου τοῦ Ἀννίβου, ὥστε ἄφινεν αὐτὸν ἐστερημένον ἰσχυρῶν ἐπικουριῶν, συνεκινήθη ἐν τούτοις ζωηρῶς ὑπὲρ τῶν συμβαινόντων ἐν Συρακούσαις, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ κατισχύσῃ πάλιν ἐν Σικελίᾳ. Διὸ ἀπεφάσισε νἀποστείλῃ εἰς τὴν νῆσον ἀξιόμαχον στρατιὰν μετὰ στόλου. Ἤγαγε δὲ ὁ μὲν Ἱμίλκων εἰκοσιπεντακισχιλίους πεζοὺς καὶ τρισχιλίους ἱππεῖς, ὁ δὲ Βομίλκας στόλον ἑκατὸν τριάκοντα νηῶν. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἠδυνήθη νἀποβιβασθῇ ἐν Ἡρακλείᾳ Μινώᾳ τῆς Σικελίας καὶ νὰ καταλάβῃ διαφόρους πόλεις τῆς νήσου, ἐν αἷς καὶ ὁ Ἀκράγας, ὁ δὲ Βομίλκας εἰσέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὸν μέγαν λιμένα τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἠδυνήθη μὲν ἡ εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνάμιξις τῆς Καρχηδόνος νὰ καταστήσῃ μακροτέραν τὴν διάρκειαν τῆς ἀντιστάσεως, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσε νὰ παρακωλύσῃ εἰς τέλος τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεγάλης ἐκστρατείας τοῦ Μαρκέλλου. Οὗτος, λαβὼν νέας καὶ ἰσχυρὰς ἐπικουρίας ἐκ Ῥώμης, ἠδυνήθη νἀντιστῇ εἰς τοὺς Συρακουσίους καὶ τοὺς Καρχηδονίους, ἕως ἀλλεπάλληλα αἴσια γεγονότα κατέστησαν αὐτῷ δυνατὴν τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως. Μαθών, ὅτι ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἐν τῇ πόλει ἑορτὴ τριήμερος εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος, ἔστειλε, καθ' ὃν χρόνον οἱ πολῖται ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὸν οἶνον καὶ τὸν ὕπνον, χιλίους τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν ὅπως ἀναβῶσι τὰ τείχη παρὰ τὸν λιμένα Τρωγίλον, ὅπου ταῦτα ἦσαν χθαμαλώτερα. Διὰ τοῦ στρατηγήματος δὲ τούτου περιῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ ὑψηλὴ συνοικία τῶν Ἐπιπολῶν. Αἱ δὲ δύο ὅμοροι συνοικίαι τῆς Τύχης καὶ τῆς Νεαπόλεως, καταληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, παρεδόθησαν, καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἄκρα ὁ Εὐρύαλος, ἥτις ἐπέστεφε τὰς Ἐπιπολάς, ἐσυνθηκολόγησεν. Οὕτω δ' ὁ Μάρκελλος εἶχε γείνει κύριος τοῦ ἡμίσεος μέρους τῆς πόλεως.

Ὑπελείπετο δὲ νῦν ἡ κατάκτησις τοῦ παραλίου μέρους, τοῦ συνισταμένου ἐκ τῆς Ἀχραδίνης καὶ τῆς νησῖδος Ὀρτυγίας. Καὶ τούτου δὲ τοῦ μέρους ἔγεινε κύριος δι' εὐτυχοῦς συμπτώσεως. Εἶχον δῆλα δὴ τὰ θερινὰ θάλπη γεννήσει δεινὴν λοιμικὴν νόσον ἐν τῇ ἐχθρικῇ στρατιᾷ, ἥτις ὡς ἐκ

[1] Archimedes... inventor ac machinator bellicorum tormentorum, operumque, quibus ea quae hostes ingenti mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. **Λιβίου** XXIV, 34.

τῆς θέσεως αὐτῆς ἐκτεθειμένη ἐταλαιπωρεῖτο δριμύτερον ὑπὸ τοῦ θέρους. Τοῦ λοιμοῦ δὲ τούτου θύματα ἔγειναν αὐτοὶ οἱ στρατηγοὶ Ἱμίλκων καὶ Ἱπποκράτης· ἡ δὲ καρχηδονικὴ στρατιά, ἀποβαλοῦσα τὸν ἀρχιστράτηγον, διελύθη, καταπλαγεῖσα ὑπὸ τοῦ θανατικοῦ. Καὶ ὁ στόλος δ' ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ Ἐπικύδης ἐδεήθη θερμῶς τοῦ ναυάρχου Βομίλκα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως. Οὗτος, ἀγγελθέντος τοῦ ἐπίπλου τοῦ στόλου τῶν πολεμίων, ἀπέπλευσε πρὸς τὸν Τάραντα. Τότε δὲ ὁ Ἐπικύδης, βλέπων τὴν ἄπελπιν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἀπεχώρησεν εἰς τὸν Ἀκράγαντα. Ἐπέσπευσε δὲ τὸ μοιραῖον τέλος ἡ προδοσία Ἱσπανοῦ τινος ἀξιωματικοῦ καλουμένου Μερίκου, ὅστις ἀνέῳξεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν πύλην τῆς Ἀχραδίνης, ἐφ' ᾧ ἡ ὅλη πόλις ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Μαρκέλλου. Τότε δ' εἰς τὰ δεινὰ μακροτάτης πολιορκίας προσετέθησαν, ἐπισωρευθεῖσαι κατὰ τῶν ἀτυχῶν Συρακουσῶν, αἱ φρικαλεότητες ἀνοικτίρμονος λεηλασίας. Ὁ Μάρκελλος ἐφρόντισε νὰ ἐπιφυλάξῃ ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας μόνον τοὺς θησαυροὺς τῶν βασιλείων, ἡ δὲ πόλις παρεδόθη εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ μανίᾳ τῆς δῃώσεως ἐθανατώθη καὶ ὁ Ἀρχιμήδης. Εὗρον δ' αὐτὸν οἱ στρατιῶται ἀσχολούμενον περὶ τὴν διαγραφὴν γεωμετρικῶν διαγραμμάτων. Ἰδὼν δ' αὐτοὺς ὁ μέγας πατριώτης, προέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν κεφαλήν, συστήσας νὰ μὴ ταράξωσι τοὺς κύκλους αὐτοῦ [1]. Τὰ δὲ θαυμαστὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς ἑλληνίδος σμίλης, ἅτινα περιεκόσμουν τὰς δημοσίας οἰκοδομὰς καὶ τοὺς ναούς, καὶ πάντα τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπεστάλησαν μετὰ καὶ τῶν θησαυρῶν τῶν ἐν Ὀρτυγίᾳ ἀνακτόρων εἰς τὴν Ῥώμην, ἥτις εἰσῆγε τότε πρῶτον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Συρακουσῶν τὸ βάρβαρον ἔθος τοῦ περικαλλύνεσθαι διὰ τῶν ἀπὸ τῶν ἡττημένων πόλεων λαφύρων.

Δύο δ' ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Συρακουσῶν ἔπιπτε καὶ ὁ Ἀκράγας. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον στείλει πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως νέαν στρατιάν, ἧς ἡγεῖτο ὁ Ἄννων. Ὁ δὲ Ἀννίβας, καίπερ αὐτὸς δεόμενος ἐπικουριῶν, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ αὐτὸς τῆς Σικελίας, ἀλλ' εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν νῆσον γενναῖον ἀξιωματικὸν ὀνόματι Μουτίνην, ἡγούμενον σώματος αὐτομόλων. Ἤλπιζε δ' ὅτι οὗτος θὰ ἠδύνατο νἀποστήσῃ τὴν ὅλην νῆσον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ νὰ ὑποχρεώσῃ οὕτω τοὺς δεινοὺς πολεμίους νὰ διασκεδάσωσι τὰς δυνάμεις των ἐκεῖθεν τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἀπέτυχε, διότι ὁ Μουτίνης, παρεμποδισθεὶς ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας τοῦ Ἄννω-

[1] «Διάγραμμα γάρ τι διαγράφων, καὶ ἀκούσας τοὺς πολεμίους ἐφίστασθαι, *πὰρ κεφαλὰν* ἔφη *καὶ μὴ παρὰ γραμμήν*. Ἐπιστάντος δὲ αὐτῷ πολεμίου βραχύ τε ἐφρόντισε καὶ εἰπὼν *ἀπόστηθι ἄνθρωπε ἀπὸ τῆς γραμμῆς* παρώξυνέ τε αὐτὸν καὶ κατεκόπη». **Ζωναρᾶ** IX, 14.

νος, εὑρέθη καὶ αὐτὸς εἰς δύσκολον θέσιν, καὶ τέλος ἀφῃρέθη τὴν ἀρχήν. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ ταύτην τὴν ὕβριν, ἀνέῳξεν εἰς τὸν ὕπατον Μάρκον Βαλέριον Λαιβῖνον, ὅςτις εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν νῆσον ὅπως διαδεχθῇ τὸν Μάρκελλον μετὰ ἑκατὸν νηῶν καὶ τεσσάρων λεγεώνων, τὰς πύλας τοῦ Ἀκράγαντος, πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῆς προδοσίας ἀνεκηρύχθη Ῥωμαῖος πολίτης. Ὁ δὲ Ἄννων μόλις που προέφθασε νὰ σωθῇ φεύγων· ἐπιβὰς δὲ πλοιαρίου, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ὁ δ' ἀτυχὴς Ἀκράγας ἔτυχε τύχης ὠμοτέρας τῆς τῶν Συρακουσῶν. Καὶ ἡ μὲν καρχηδονικὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ἐσφάγη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις ἐλαφυραγωγήθη. Οὕτω δὲ κενωθείσης τῆς πόλεως ἀπό τε κατοίκων καὶ πάσης οὐσίας, ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων ἔστειλεν εἰς τὸν Ἀκράγαντα ἀποικίαν, ὅπως προφυλάξῃ τὴν νῆσον ἀπὸ μελλουσῶν ἐπιδρομῶν (210 π. Χ.) Ἡ δὲ πτῶσις τοῦ Ἀκράγαντος συνεπήγαγε τὴν τῶν ἀποστατίδων πόλεων. Πρὶν δ' ἢ τελειώσῃ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Λαιβίνου, ἡ Σικελία εἶχεν ἡσυχάσει.

Τὰ δὲ συμβάντα κατὰ τὸν σικελικὸν πόλεμον ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ πράγματα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἀντεῖχον αἱ Συράκουσαι, ἡ Ῥώμη εὑρίσκετο πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἐν ἀμύνῃ, ἐξηκολούθησε δ' ἀναπτύσσουσα τὰς δυνάμεις αὐτῆς, καὶ τῷ 213 π. Χ. ηὔξησε τοὺς λεγεῶνας εἰς εἴκοσι καὶ τρεῖς. Ἡ μεγάλη δὲ αὕτη παρασκευὴ δυνάμεων ἀπεσκόπει μᾶλλον εἰς συγκράτησιν τῶν συμμάχων λαῶν ἢ εἰς ἐκφόβησιν τοῦ Ἀννίβου. Ἀλλὰ τὴν ἐπίδειξιν ἐκείνην δὲν ἐφοβήθη ὁ Τάρας. Ἤδη ἀπὸ διετίας ὁ Ἀννίβας ἐμηχανᾶτο νὰ προσεταιρισθῇ τὴν ἀξιολογωτάτην ἐκείνην πόλιν. Τὴν δὲ ἀναμενομένην ἀποστασίαν προεκάλεσεν ἡ ὠμότης τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ταραντίνους ὁμήρους, οἵτινες, καταληφθέντες ἐν Τερρακίνᾳ ἐν ᾧ ἔφευγον, ἐμαστιγώθησαν καὶ ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τῆς Ταρπηίας πέτρας. Ἀνεῴχθησαν λοιπὸν εἰς τὸν Ἀννίβαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ φρουρὰ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν (212 π. Χ.).

Ἀλλ' ὡς ἡ προτέρα κατάληψις τῆς Καπύης, οὕτω καὶ τώρα ἡ τοῦ Τάραντος ὑπῆρξεν απόκτημα προςωρινὸν διὰ τὸν Ἀννίβαν. Ἤδη τὸ ἔτος τὸ ἐπακολουθῆσαν εἰς τὴν ἅλωσιν τῶν Συρακουσῶν ἡ Καπύη ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ῥώμης (211 π. Χ.). Πρὸς καθυπόταξιν δ' αὐτῆς ἐστάλησαν εἰς τὴν Καμπανίαν ἓξ λεγεῶνες, ὧν ἡγοῦντο οἱ ὕπατοι Γναῖος Φούλβιος Φλάκκος καὶ Ἄππιος Κλαύδιος Ποῦλχερ καὶ ὁ πραίτωρ Γάϊος Κλαύδιος Νέρων. Ὁ δὲ Ἀννίβας εἶχεν ἀφήσει πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως δύο αὐτοῦ ὑπάρχους, τὸν Βώσταρα καὶ τὸν Ἄννωνα. Βλέποντες δ' οὗτοι, ὅτι ἦτο ἀδύνατος εἰς αὐτοὺς ἡ εἰς τοιαύτας δυνάμεις ἀντίστασις, ἐκάλεσαν πρὸς βοήθειαν τῆς πόλεως αὐτὸν τὸν Ἀννίβαν, ὅςτις ἐδέχθη τὴν πρόςκλησιν ἄκων. Στρατοπεδεύσας δέ τινας ἡμέρας μετὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ ἐν τοῖς περιχώροις τῆς πόλεως καὶ μάτην προκαλῶν εἰς μάχην τὸν ἐχθρόν, απο-

πειραθεὶς δὲ ματαίως καὶ τὴν ἐξ ἐφόδου ἀνάβασιν ἐπὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως, προςέδραμεν εἰς τὸ στρατήγημα νὰ πορευθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι ἔμελλε νἀναγκάσῃ τοὺς ὑπάτους νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Καπύης, ὅπως σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης Ῥώμης. Ἡ δὲ κραυγὴ *ὁ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν (Hannibal ante portas)*, ἥτις ἀπέβη ἔκφρασις παροιμιώδης, συνέμεινεν ὡς ἀπόδειξις τοῦ τρόμου τοῦ καταλαβόντος τὸν λαὸν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς παρὰ τὸν Ἀνίητα ἐμφανίσεως τοῦ Ἀννίβου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπιστεύθη, ὅτι ἡ ὑπατικὴ στρατιὰ κατεστράφη, ἐπειδὴ δὲν ἐφαίνετο πιθανόν, ὅτι ἄνευ τοιαύτης τινὸς πανωλεθρίας ὁ Ἀννίβας ἤθελεν ἀποτολμήσει τοιαύτην παράτολμον ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ ταχέως ἐγνώσθη ἡ ἀλήθεια, τότε δ' ἀνεθάρρησαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ μετὰ πλήρους πεποιθήσεως ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως. Ἡ δὲ σύγκλητος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς δυσχερεστάτοις καιροῖς, ἐπέδειξε καὶ τότε μεγίστην σύνεσιν καὶ θαυμαστὴν καρτερίαν, ἀναθεῖσα τὴν ἀρχηγίαν εἰς πάντας τοὺς προϋπάρξαντας ἄρχοντας καὶ τάξασ' αὐτοὺς ἀνὰ τὰ διάφορα τμήματα πρὸς διεύθυνσιν τῶν ἔργων τῆς ἀμύνης. Ὅτε δὲ διετάχθησαν ἄριστα τὰ τῆς ἀμύνης, πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν πολιτῶν ἐκήρυξε τὴν πώλησιν τῆς γῆς, ἐν ᾗ ἐστρατοπέδευεν ὁ ἐχθρός. Οὕτω δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐδέησε νὰ μάθωσιν, ὅτι ἡ πόλις ἦτο πολὺ ἰσχυροτέρα τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἀννίβας δὲν ἤργησε νὰ πεισθῇ περὶ τούτου, καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα πρὶν ἢ ὁ κίνδυνος ἀποβῇ εἰς πανωλεθρίαν. Κατὰ δὲ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ προκαταλάβῃ τὸν ὕπατον Γναῖον Φούλβιον ὅςτις ἐδίωκεν αὐτὸν κατὰ πόδα, καὶ δή, ἐπιστρέψας αἰφνιδίως, ἐνίκησε τὸν ῥιψοκίνδυνον ὕπατον. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη δὲν μετέβαλε τὴν ῥοπὴν τοῦ πολέμου, οὐδ' ἐπεβράδυνεν ἐπὶ μίαν κἂν ἡμέραν τὴν παράδοσιν τῆς Καπύης. Ἡ ἀτυχὴς πόλις ἐπλήρωσε σκληρῶς τἀντίποινα τῆς ἀποστασίας αὐτῆς. Εἴκοσι καὶ ἑπτὰ Καπυηνοὶ συγκλητικοί, οἵτινες εἶχον ἰδίως ἐκτεθῇ κατὰ τὴν ἄμυναν, ηὐτοκτόνησαν πιόντες δηλητήριον μετὰ συμπόσιον κοινόν. Τὰ δὲ ἄλλα μέλη τῆς συγκλήτου, πεντήκοντα καὶ τρία ὄντα, ἤχθησαν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ Φουλβίου Φλάκκου, καὶ κατεδικάσθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς θάνατον. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος τῆς Ῥώμης ἐπεθύμει νὰ δικασθῶσιν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ ὑπάτου τὴν παράδοσιν αὐτῶν, ἀλλ' οὗτος, φοβούμενος μὴ προκαλέσῃ ἡ δίκη ἀποκαλύψεις ἐκθετούσας τινὰς τῶν λατινικῶν πόλεων, ἀνέῳξε τὴν ἐπιστολὴν τὴν περιέχουσαν τὴν διαταγὴν μετὰ τὴν σφαγίασιν τῶν θυμάτων.

Διὰ τρόπου πρωτοφανοῦς ἡ σύγκλητος ἐνήργησε τὴν διὰ τοῦ Ἀτιλίου ψηφίσματος τοῦ δήμου *(plebiscitum Atilium)* εἰς ἑαυτὴν ἀνάθεσιν τῆς ἀποφάσεως περὶ τῆς τύχης τῆς Καπύης. Χρωμένη δὲ τῷ χορηγηθέντι αὐτῇ δικαιώματι, ἐξήλειψε τὴν ἀθλίαν Καπύην ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων

Ὁ μετὰ δεῖπνον θάνατος τῶν συγκλητικῶν τῆς Καπύης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ διεσκόρπισε τοὺς κατοίκους αὐτῆς· οὕτω δ' ἡ Καπύη μετεβλήθη κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λιβίου εἰς *τάφον καὶ μνημεῖον τοῦ καμπανικοῦ λαοῦ, εἰς καταφύγιον ἀροτριώντων, εἰς τόπον πρὸς ἐναπόθεσιν καρπῶν*[1]. Πράγματι δὲ μόνον εἰς ἐμπόρους καὶ ξένους ἐργάτας ἐπετράπη ἡ ἐν τῇ πόλει διατριβή, οὐ μόνον δὲ ὁ καμπανικὸς ἀγρὸς, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ οἰκίαι τῆς Καπύης μετετράπησαν εἰς δημοσίαν κτῆσιν. Μέχρι δὲ τῆς πλήρους ἐκτελέσεως τοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου, δι' οὗ ἐκανονίζοντο τὰ κατὰ τὴν Καπύην, ἡ πόλις ἐκηρύχθη προσωρινῶς *ἐπαρχία (provincia)*, διὸ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἄρχοντες ἐκ τῶν τὰς μείζονας περιβεβλημένων ἀρχάς. Μόνον δὲ ἀπὸ τοῦ 194 π. Χ. βλέπομεν παυομένην τὴν προσωρινὴν ταύτην κατάστασιν. Τότε δ' ἡ Καπύη ὡς αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Καμπανίας καὶ αἱ ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι αἱ ἱδρυθεῖσαι ἐν τῇ περιχώρῳ, τὸ *Οὐόλτουρνον (Vulturnum)*, τὸ *Λίτερνον (Liternum)* καὶ οἱ *Ποτίολοι* ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν *τεσσάρων δικαιοδοτῶν (quatuorviri jure dicundo)*[2].

Δύο δ' ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Καπύης ἐπανῆλθε καὶ ὁ Τάρας εἰς τὴν κυριότητα τῆς Ῥώμης. Ἡ δ' ἐπὶ τούτῳ ἐκστρατεία ἀνετέθη εἰς τὸν γηραιὸν ὕπατον Φάβιον Μάξιμον. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ὁ ἀνθύπατος Μάρκελλος ἠνάγκαζε διὰ τῶν ἀψιμαχιῶν αὐτοῦ τὸν Ἀννίβαν νἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Κανυσίου, ὅθεν θὰ ἠδύνατο νὰ παρενοχλήσῃ τὴν πορείαν τοῦ Φαβίου, ὁ δὲ φρούραρχος τῆς ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς τοῦ Ῥηγίου ἀπέστελλε στῖφος στρατιωτῶν συγκλύδων ἐπὶ τὴν Καυλωνίαν, οὐ μακρὰν τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν κειμένην, ὅπως ἐξαναγκάσῃ τὸν Καρχηδόνιον στρατηγὸν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης πόλεως, ὁ Φάβιος ἔφθανεν αἰσίως πρὸ τοῦ Τάραντος, καὶ ἐγίνετο κύριος τῆς πόλεως διὰ προδοσίας τοῦ φρουράρχου τῆς καρχηδονικῆς φρουρᾶς, καταγομένου ἐκ τοῦ Βρεττίου. Ὁ δὲ

[1] Sepulcrum ac monumentum populi Campani—receptaculum aratorum—locus condendis fructibus. **Λιβίου** XXVI, 16. XXXI, 29, 39, 37.

[2] Ὁ *ἀστυδίκης* (praetor urbanus) ὁ ἔργον ἔχων τὴν δικαιοδοσίαν ἐν ταῖς ἄνευ ψήφου πόλεσι (civitates sine suffragio) ταῖς στερουμέναις διοικητικῆς αὐτονομίας εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν *ἐπιμελητὰς τῆς δικαιοδοσίας* (praefecti juri dicundo), ἐκλεγομένους ὑπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 194 π. Χ. ἐπῆλθε μεταβολή τις ἐν τῷ θεσμῷ τούτων τῶν ἐπιμελητῶν, τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν μεταβιβασθείσης εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν. Ἔπαυσαν λοιπὸν διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστυδίκου καὶ ἔγειναν *ἄρχοντες τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου* (magistratus populi romani). Ὑπὸ τὴν νέαν δ' αὐτῶν ταύτην ἰδιότητα ἐκλήθησαν *τέσσαρες δικαιοδόται* (quatuorviri juri dicundo), τὸ δὲ ὄνομα ἐπιμελητῶν (praefecti) ἔμεινεν εἰς αὐτοὺς μόνον πρὸς δήλωσιν τῆς πρὸς τοὺς ὑπηκόους σχέσεως αὐτῶν. Ἰδ. Zöller Das Senatusconsultum über Capua im Jahre 211 v. Chr. und dessen Ausführung. Ἐν Μονάχῳ 1875.

Ἀννίβας, ἀργὰ ἐννοήσας τὴν ἐνέδραν, δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ὅπως σώσῃ τὴν πόλιν. Οὕτω δὲ διὰ προδοσίας μὲν εἶχε καταλάβει τὸν Τάραντα, διὰ προδοσίας δὲ καὶ ἀπέβαλεν αὐτόν. Ὡς δὲ τῶν Συρακουσῶν, οὕτω καὶ τοῦ Τάραντος ἐλαφυραγωγήθησαν οἱ θησαυροί, ἀλλ' ἀφέθησαν εἰς τοὺς Ταραντίνους τἀγάλματα τῶν θεῶν αὐτῶν. Ἦτο δὲ τὸ τοιοῦτον παραχώρησις μικρὰ μὲν διὰ τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ἐπιβαλλομένη ὑπὸ πολιτικοῦ συμφέροντος. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἐγκαθιδρύετο μὲν καὶ πάλιν ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐσχατιαῖς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἀλλ' ὅμως ὁ ἐχθρὸς διετήρει ἱκανὴν ἀκόμη δύναμιν ὅπως δρᾷ ἐν αὐταῖς. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ἔπαυον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Τάραντος ὄντα τὸ κύριον θέατρον τοῦ ἀγῶνος, νῦν δὲ ἡ Ῥώμη ἠδύνατο νὰ στρέψῃ ἅπασαν αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὴν χερσόνησον τῶν Πυρηναίων, ὁπόθεν εἶχεν ὁ πόλεμος ἀρχίσει καὶ ὅπου ἔμελλε καὶ νὰ περατωθῇ.

Ἀννίβας.

Ἐξεθήκαμεν ἀνωτέρω τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Γναίου Κορνηλίου Σκιπίωνος ἐν Ἱσπανίᾳ. Μετὰ δὲ τὴν ἄφιξιν τοῦ ὑπάτου Ποπλίου, ἀγαγόντος μεθ' ἑαυτοῦ ἀξιολόγους ἐπικουρίας, ἡ κατάκτησις προεχώρησε ταχύτερον. Τῷ 214 π. Χ. οἱ δύο Σκιπίωνες κατέκτησαν τὴν Ζάκανθαν, ἣν ἀνῳκοδόμησαν ἐκ θεμελίων. Τότε δὲ ἡ Καρχηδὼν ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν μεγάλην στρατιάν, ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὰς προόδους τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων [1]. Τοῦτο δ' ἐπή-

[1] Ὁ Ἀσδρούβας ἔλαβε βοηθείας καὶ παρὰ τοῦ Γούλα, βασιλέως τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας ἐν Ἀφρικῇ, τῆς σημερινῆς Κωνσταντίνης. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ Γούλας ἐβοήθησε τὸν Βαρκίδην νὰ καταβάλῃ Σύφακα τὸν βασιλέα τῆς δυτικῆς Νουμιδίας, ἤτοι τοῦ σημερινοῦ Ἀλγερίου καὶ Ὀράνου, ὅςτις ἐτάσσετο μετὰ τῶν Σκιπιώνων, μετὰ δὲ ταῦτα διέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μασσανάσσου, ὅπως καταπαλαίσῃ αὐτοὺς τοὺς Σκιπίωνας.

γαγεν ἀνισορροπίαν δυνάμεων μεταξὺ τῶν διαμαχομένων. Καὶ οἱ μὲν Σκιπίωνες ἀπεφάσισαν νὰ στρατολογήσωσιν εἰκοσακισχιλίους Κελτίβηρας· ἀλλ' οὗτοι διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ καρχηδονικοῦ χρυσοῦ, κατὰ δὲ τὴν ὥραν τῆς

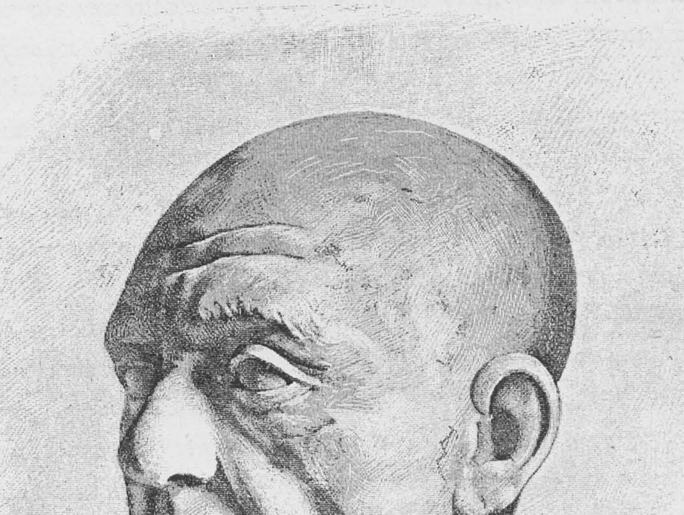

Σκιπίων Ἀφρικανὸς ὁ πρεσβύτερος ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.

δράσεως ἐγκατέλιπον τὰς ῥωμαϊκὰς σημαίας. Οἱ δύο δ' ἀδελφοὶ ἔπεσον ἐν τῷ ἀγῶνι[1], καὶ ἡ στρατιὰ αὐτῶν σχεδὸν κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου (211 π. Χ.).

[1] Οἱ Σκιπίωνες εἶχον διαιρέσει τὴν στρατιὰν αὐτῶν εἰς δύο μέρη, ἐλπίζοντες, ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ καταβάλωσι διὰ μιᾶς Καρχηδονίους τε καὶ Νομάδας. Ὁ δὲ Γναῖος ἐφονεύθη εἴκοσι καὶ ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ.

Ἀλλ' ἡ πανωλεθρία αὕτη δὲν μετέβαλε μεγάλως τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἱσπανίᾳ. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τοῦτο ἐπῆλθε τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἀνικανότητος τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ Ἀσδρούβα, τοῦτο δ' ἐκ τῆς ταχείας ἀποστολῆς νέας ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς εἰς τὴν χερσόνησον ἐκείνην καὶ μάλιστα ἐκ τῆς μεγαλοφυίας τοῦ νεαροῦ Ποπλίου Σκιπίωνος. Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς τῶν δύο Σκιπιώνων ἠθροίσθησαν ὑπὸ τοῦ γενναίου ἱππέως Λευκίου Μαρκίου, ὅστις ἠδυνήθη νὰ προστατεύσῃ αὐτὰ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀντιστρατήγου Γαΐου Κλαυδίου Νέρωνος, ἀποσταλέντος εἰς τὴν Ἱσπανίαν μετὰ μέρους τῆς στρατιᾶς τῆς Καπύης, ἀποτελουμένου ἐκ δεκατριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ ταχέως ἀπεκαλύφθη τοῦ Νέρωνος ἡ ἀσημότης, διότι, καίπερ καταλαβὼν τὴν στρατιὰν τοῦ Ἀσδρούβα ἔν τινι φάραγγι μεταξὺ τῶν χωρίων Illiturgi καὶ Mentissa τῆς σημερινῆς Ἀνδαλουσίας, ἔστη μετέωρος, δελεαζόμενος ὑπὸ ἀπατηλῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὴν ἐχθρικὴν στρατιὰν νὰ διαφύγῃ.

Μετὰ δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο οὐδεὶς ἠδύνατο πλέον νὰ σκεφθῇ ὅπως προτείνῃ παράτασιν τῆς στρατηγίας τοῦ Νέρωνος μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ τεταγμένου αὐτῆς χρόνου. Ἀλλὰ διὰ τίνος νἀντικαταστήσωσιν αὐτόν ; Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν τότε ἡ Ῥώμη στρατηγῶν δοκίμων. Ἀρκεῖ δὲ νἀναφέρωμεν τὸν Φάβιον καὶ τὸν Μάρκελλον. Ἀλλ' ὅμως ὑπῆρχέ τότ' ἐν Ῥώμῃ νεανίας, ὅστις ἐκάλει ἐφ' ἑαυτὸν τὴν προσοχὴν τῶν πολλῶν πλειότερον τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Πόπλιος Σκιπίων, υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀνθυπάτου, τοῦ πολεμήσαντος ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ γενομένου μετ' ἐκείνου θύματος τῆς αὐτομολίας τῶν Κελτιβήρων. Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ τοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ πολέμου, αὐτὸ τὸ ὄνομα ὅπερ ἔφερεν ὁ νεαρὸς Πόπλιος ἦτο μεγάλη σύστασις δι' αὐτόν. Εἰ καὶ εἶχε τότε ἡλικίαν μόνον εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν, εἶχε γείνει ἀντικείμενον λόγου πλειότερον πρεσβύτου. Ἐν μὲν τῇ παρὰ τὸν Τικῖνον μάχῃ ὢν μόλις δεκαπενταέτης εἶχε σώσει τὴν ζωὴν τοῦ πατρός. Ἐν δὲ Κάνναις, ἔνθα εὑρίσκετο φέρων τὸν βαθμὸν χιλιάρχου, εἶχεν ἐξαναγκάσει κρατῶν τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας τοὺς νεαροὺς Ῥωμαίους γνωρίμους τοὺς ἐπιζήσαντας μετ' ἐκείνην τὴν πανωλεθρίαν νὰ παραιτήσωσι τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς Ἰταλίας καὶ ἀναζητήσεως νέας πατρίδος ἐν τῇ ξένῃ. Ἄλλως δὲ ὁ δῆμος, ὅστις χαίρων ἀνεμιμνήσκετο τῶν κατορθωμάτων ἐκείνων τοῦ Ποπλίου, ἐθαύμαζεν ἐν τῷ νεανίᾳ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὅπερ ἐκεῖνος χάριν πολιτικῶν σκοπῶν ἐνησμένιζε νὰ ἐπιδεικνύῃ δημοσίᾳ, συχνῶς διερχόμενος ὥρας τινὰς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐν προσευχαῖς καὶ ἱερᾷ συννοίᾳ. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ Πόπλιος εἶχε χρηματίσει μόνον χιλίαρχος καὶ ἀγορανόμος, τὸ δὲ νεαρὸν τῆς ἡλικίας δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιτρέψει εἰς αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τινὰ τῶν μειζόνων ἀρχῶν. Ἀλλ' ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι

ἀντιπαρῆλθον τὸ κώλυμα τοῦτο, ὅπερ ἐν ἄλλοις χρόνοις θὰ ἦτο ἀκατανίκητον, ἡ δὲ σύγκλητος πρωτοφανῶς νεωτερίζουσα ἐνήργησε τὴν ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς ἀνθυπάτου (211 π. Χ.).

Παραλαβὼν δὲ ὁ νεαρὸς ἀνθύπατος δεκακισχιλίους πεζοὺς καὶ χιλίους ἱππεῖς καὶ στόλον τριάκοντα πεντήρων, οὗ ἡγεῖτο ὁ φίλος αὐτοῦ Γάϊος Λαίλιος, ἀνήχθη τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐκ τῆς Ὠστίας, ἀπαίρων εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Συνώδευε δ' αὐτὸν δίκην συμβούλου ὁ ἀντιστράτηγος Μάρκος Ἰούνιος Σειλανός. Ἀποβιβασθεὶς δ' ἐν Ἐμπορίαις, ἀποικίᾳ τῶν Μασσαλιωτῶν, διεχείμασεν ἐν Ταρράκωνι. Ἐκεῖ δ' ἐκάλεσε τὸν Νέρωνα μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, ἐπωφελούμενος δ' ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, προκληθείσης ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῶν τριῶν Καρχηδονίων στρατηγῶν, Ἀσδρούβα τοῦ υἱοῦ τοῦ Γίσκωνος, Ἀσδρούβα τοῦ Βαρκίδου καὶ Μάγωνος, συνέλαβε μυστικῶς τὸ σχέδιον νὰ ποιήσῃ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔαρ ἔναρξιν τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἔργων δι' ἐφόδου κατὰ τῆς Καρθαγένης. Ἡ πόλις αὕτη, κτισθεῖσα τῷ 228 π. Χ. ὑπὸ Ἀσδρούβα, τοῦ γαμβροῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀμίλκα, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον πρὸς κατάκτησιν τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου, ἅμα δὲ καὶ κεντρικὴ ἀποθήκη ὅπλων καὶ ἐπιτηδείων, ἔκειτο ἐπὶ στενοῦ ἀκρωτηρίου, καὶ ἦτο συνηνωμένη ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὴν ἤπειρον δι' ἰσθμοῦ, περιβαλλομένου ὑπὸ τειχῶν ὑψηλοτάτων. Εἶχε δὲ καὶ λιμένα ἀξιολογώτατον, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι εἶχον ἐκλέξει αὐτήν, ὅπως ἐν αὐτῇ φυλάξωσι τοὺς ὁμήρους τῶν ἱσπανικῶν πόλεων. Ἐφύλασσε δὲ τὴν Καρθαγένην φρουρὰ χιλίων ἀνδρῶν, ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι στρατηγοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξ ἀπρονοησίας εἶχον ἀφροντιστήσει περὶ ἀμύνης τῆς πόλεως ἐκείνης ἀπὸ ἐπιθέσεως, ὥστε, διατάσσοντες τὰ τῆς νέας στρατοπεδείας τῶν δυνάμεων αὐτῶν, εἶχον τάξει τὰς στρατιὰς εἰς ἀπόστασιν τοὐλάχιστον δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Καρθαγένης.

Μόνος δ' ὁ Λαίλιος ἐγνώριζε τὸ μυστικὸν τῆς μελετωμένης ἐπιθέσεως τοῦ Σκιπίωνος. Στρατὸς δὲ καὶ στόλος, ἀναχωρήσαντες συγχρόνως ἀπὸ τοῦ Ἴβηρος, εὑρέθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πρὸ τῆς Καρθαγένης, καὶ ἐπελήφθησαν τῆς πολιορκίας. Ἐπῆλθε δὲ βοηθὸς τῶν πολιορκητῶν ὁ Ποσειδῶν. Ἡ δὲ βοήθεια ἣν ὁ θεὸς τῶν θαλασσῶν παρέσχεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἦτο ἡ ἄμπωτις, ἥτις, ἀφίνουσα ἀθάλασσον μέρος τοῦ λιμένος, κατέστησε δυνατὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάβασιν τῶν τειχῶν, ὄντων χθαμαλωτέρων κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως καθ' ὃν χρόνον ἡ φρουρὰ καὶ οἱ κάτοικοι διέτριβον περὶ τὴν ἄμυναν τῶν χερσαίων τειχῶν. Οὕτω δ' ἤρκεσε μία καὶ μόνη ἡμέρα πρὸς κατάκτησιν τῆς ὀχυρᾶς πόλεως, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀκρόπολις, εἰς ἣν εἶχε καταφύγει ὁ Μάγων μετὰ τῆς ἀνεπαρκοῦς φρουρᾶς, δὲν ἐβράδυνε νὰ παραδοθῇ.

Ἀνεκτίμητα δ' ὑπῆρξαν τὰ ἐκ τῆς αἰφνιδίας ταύτης κατακτήσεως κέρδη. Δι' αὐτῆς περιῆλθον εἰς τοὺς νικητὰς οὐ μόνον ἀπειροπληθὴς λεία

νηῶν, ὅπλων, ἐπιτηδείων καὶ χρημάτων ἀνερχομένων εἰς ἑξακόσια τάλαντα, ἀλλὰ καὶ οἱ πολυάριθμοι ὅμηροι τῆς μεσημβρινῆς Ἱσπανίας. Τούτους δ' ἐξαπέστειλεν ἐλευθέρους εἰς τὰς πατρίδας ὁ Σκιπίων, ἀποδείξας διὰ τῆς γενναιόφρονος ταύτης πράξεως εἰς τοὺς Ἱσπανούς, ὅτι ἡ Ῥώμη μόνον πρὸς τὴν Καρχηδόνα ἐπολέμει, πρὸς αὐτοὺς δ' ἐνόει νὰ ἐξασκήσῃ ἔργον προστάτιδος, οὐχὶ δὲ τυράννου. Τότε λοιπὸν παρέστη τὸ θέαμα φυλῶν ὅλων ἀφισταμένων ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ δύο ἐξ αὐτῶν μετέστησαν τέλος μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σκιπίωνος. Οὗτος δὲ, καρπούμενος τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν εἶχε συνετῶς ἐξεγείρει, ἐπορεύθη κατ' Ἀσδρούβα τοῦ Βαρκίδου, ὅστις ἡγεῖτο τῆς μεγίστης τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ καρχηδονικῶν στρατιῶν, καὶ, συναντήσας αὐτὸν κατὰ τὴν πόλιν τὰ Βαίκυλα παρὰ τὸν ποταμὸν Βαῖτιν, τὸν σημερινὸν Κουαδαλκιβὶρ, ἐπήγαγεν εἰς τὸν Καρχηδόνιον στρατηγὸν πανωλεθρίαν, φονεύσας μὲν ἐκ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ὀκτὼ χιλιάδας καὶ ἐννεακοσίους ἄνδρας, ζωγρήσας δὲ δεκακισχιλίους [1].

Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἥττας οἱ Καρχηδόνιοι στρατηγοὶ ἐγκατέλιπον τὴν ἰδέαν κοινοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Σκιπίωνος. Ἀπεφάσισαν δὲ νἀποστείλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἀσδρούβαν τὸν Βαρκίδην πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀννίβου, καὶ ἀναθέσωσιν εἰς τὸν ἄλλον Ἀσδρούβαν τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἱσπανίας· ὁ δὲ τρίτος στρατηγὸς, ὁ Μάγων, ἀπεστάλη εἰς τὰς Βαλεαρίδας νήσους, ὅπως στρατολογήσῃ νέας δυνάμεις.

Μετὰ δέκα ἔτη καθ' ἃ ὁ Ἀννίβας ἐπολέμει ἐν Ἰταλίᾳ ἔμελλε τέλος νὰ χορηγηθῇ εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ ἡ ἐπικουρία, ἣν πολλάκις εἶχε μάτην ζητήσει ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος. Ἦτο δὲ λίαν ἐπίκαιρος ἡ ἔλευσις τοῦ ἀδελφοῦ. Δύο ὕπατοι, ὧν ὁ ἕτερος ἦτο ὁ μέγας Μάρκελλος, εἶχον περιπέσει ἐν Ἀπουλίᾳ εἰς ἐνέδραν καὶ εἶχον φονευθῇ (208 π. Χ.). Ἄλλη δ' ἐνέδρα εἶχεν ἐπιφέρει τὸν φόνον δισχιλίων ὁπλιτῶν, σταλέντων ἐκ Τάραντος εἰς Λοκροὺς τοὺς Ἐπιζεφυρίους. Ἐν ᾧ δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον τὰς θλιβερὰς ταύτας ἀγγελίας ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἠγγέλλετο εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ βορρᾶ, ὅτι ὁ Ἀσδρούβας, φθάσας εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, συνήθροιζεν ἐν αὐτῇ μέγα πλῆθος μισθοφόρων, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ καταβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως βοηθήσῃ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐπανορθώσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη τῶν Ῥωμαίων πολιτεία ἦτο ἤδη συνειθισμένη εἰς τὰς

---

[1] Ὁ μὲν **Λίβιος** (XXVI, 42) τὴν παρὰ τὰ Βαίκυλα μάχην ἀναγράφει κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Καρθαγένης, ὁ δὲ **Ζωναρᾶς** (IX, 8) κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος. Ἡ δὲ δευτέρα αὕτη χρονολογία εἶνε πιθανωτέρα, ἐπειδὴ ἡ τοῦ Λιβίου ἤθελεν ἀναγκάσει ἡμᾶς νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Σκιπίων ἔμεινε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Καρθαγένης ἀργὸς καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ ἔτος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δεινάς δοκιμασίας, ὥςτε καὶ δὲν συνεκίνησεν αὐτὴν ἰδιαζόντως ἡ ἀγγελία αὕτη. Ὡς δ᾽ ἐν τοῖς δυσχερεστάτοις καιροῖς, οὕτω καὶ νῦν ηὐξήθη εἰς εἴκοσι καὶ τρεῖς ὁ ἀριθμὸς τῶν λεγεώνων· τούτων δὲ δεκαπέντε μὲν ἔμελλον νὰ πολεμῶσιν ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐπὶ δὲ τὴν ὑπατείαν ἀνερρήθησαν ὁ Γάϊος Κλαύδιος Νέρων καὶ ὁ Μάρκος Λίβιος[1].

Τῶν δύο τούτων ὑπάτων ὁ Λίβιος εἶχε προϋπάρξει ὕπατος τῷ 219 π. Χ., καὶ εἶχεν ἐπιτυχῶς στρατηγήσει κατὰ τὸν δεύτερον ἰλλυρικὸν πόλεμον, ἔπειτα δέ, καταδικασθεὶς ἀδίκως ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ὡς δῆθεν σφετερισθεὶς μέρος τῶν λαφύρων, εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, μόνον δὲ μεθ᾽ ἱκανὰ ἔτη ἔγεινε καὶ πάλιν δεκτὸς εἰς τὴν σύγκλητον. Ἡ δὲ φήμη τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ ἡ εὐστάθεια τοῦ χαρακτῆρος ἀνέδειξαν αὐτὸν ὡς τὸν ἄνδρα τὸν ἁρμοδιώτατον ὅπως διοικήσῃ τὰ τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ὥρας, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον ὁ συνύπατος αὐτοῦ, ὅςτις εἶχεν ἐπιδείξει τὴν ἀδεξιότητα αὐτοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ, δὲν ἦτο ἄξιος ὁμοίας ἐμπιστοσύνης. Διὸ τὸ δυσχερέστερον μέρος τῶν τοῦ πολέμου ἀνετέθη εἰς τὸν Λίβιον. Καὶ ὁ μὲν Νέρων ἔμελλε νὰ κρατῇ περιωρισμένον τὸν Ἀννίβαν εἰς τὰς πρὸς νότον ἐσχατιὰς τῆς Ἰταλίας, παρακωλύων τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ συνάντησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Λίβιος ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατ᾽ αὐτοῦ τοῦ Ἀσδρούβα καὶ καταπολεμήσῃ αὐτόν.

Τελευτῶντος δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 207 π. Χ., ὁ Ἀσδρούβας ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, καὶ ἐπεχείρησε τὴν διάβασιν τῶν Ἄλπεων. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν δυνάμεων αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστός, διότι ὁ μὲν Ἀππιανὸς[2] ἀναβιβάζει αὐτὰς εἰς πεντήκοντα καὶ ἓξ χιλιάδας ἀνδρῶν, ὁ δὲ Λίβιος[3] τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἀναφέρει ὡς τὸν τῶν πεσόντων ἐν τῇ παρὰ τὸν Μέταυρον μάχῃ. Ἀλλὰ γνωστὸν εἶνε μετὰ βεβαιότητος, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀσδρούβα ἀπετελεῖτο ἐκ Γαλατῶν καὶ Λιγύων. Οὗτος δ᾽ ὑπῆρξεν ἴσως ὁ λόγος, δι᾽ ὃν ἠναγκάσθη ὁ ὕπατος Λίβιος νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Ἀσδρούβα ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ μᾶλλον ἢ νἀντιμετωπίσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ. Οὕτω δ᾽ ὁ Ἀσδρούβας ἠδυνήθη νὰ διαβῇ ἀνεμπόδιστος τὸν Πάδον. Μετ᾽ ἀπόπειραν δὲ ἁλώσεως τῆς Πλακεντίας ἀποτυχοῦσαν προεχώρησε πρὸς τὸν Ἀδρίαν διὰ τῆς Αἰμιλίας καὶ τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ. Ἤλπιζε δὲ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ ἀδελ-

[1] Ὁ Λίβιος ἐπωνομάσθη κατόπιν *Σαλινάτωρ* ἤτοι ἁλατοπηγὸς ἐκ τῆς λέξεως salina σημαινούσης τὴν ἁλυκήν, ἅτε κατὰ τὴν τιμητείαν αὐτοῦ (204 π. Χ.) εἰσηγησάμενος τὸν ἐπὶ τοῦ ἅλατος φόρον.

[2] **Ἀππιανοῦ** Ἀννιβαϊκῆς 52.

[3] **Λιβίου** XXVII, 49.

φοῦ ἐν τῇ Ὀμβρικῇ, καὶ ἔστειλε πρὸς αὐτὸν ἀγγέλους, ὅπως γνωρίσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἔμελλε νὰ πορευθῇ. Ἀλλά, τῶν ἀγγέλων συλληφθέντων, αἱ ὑπ' αὐτῶν φερόμεναι ἐπιστολαὶ περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ ὑπάτου Κλαυδίου Νέρωνος, ὅστις ἔγραψεν ἀμέσως εἰς τὴν σύγκλητον νἀποστείλῃ τοὺς δύο ἐν Ῥώμῃ διαμένοντας λεγεῶνας εἰς φύλαξιν τοῦ στενοῦ τῆς Ναρνίας καὶ νὰ μετακαλέσῃ ἀντ' αὐτῶν εἰς Ῥώμην τὸν ἐν Καπύῃ λεγεῶνα. Αὐτὸς δ' ἀπεφάσισέ τι παρατολμότατον, ὅλως διάφορον τῆς ὀλιγοψυχίας, ἣν εἶχεν ἐπιδείξει πρότερον. Ἀφήσας δῆλα δὴ τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς του, ὅπως παραφυλάσσῃ τὸν Ἀννίβαν, ὅστις εἶχε μεταβῆ εις τὸ ἐν Κανυσίῳ τῆς Ἀπουλίας στρατόπεδόν του, ἔνθ' ἀνέμενε μάτην ἀγγέλματα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ, ἐξεκίνησεν ὁ Νέρων μετὰ σώματος στρατιωτῶν ἐπιλέκτων, ὅπως συνενωθῇ μετὰ τοῦ συνυπάτου, ὅστις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Σήνῃ τῆς Ὀμβρικῆς, τῇ σήμερον καλουμένῃ Sinigaglia. Ἡ δὲ παράτολμος ἐπιχείρησις ἐπέτυχεν. Ἀποτέλεσμα δ' αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀντὶ τῆς συνενώσεως τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατιῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἕνωσις τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν, δυναμένων ἤδη νἀντεπεξέλθωσι κατὰ μόνου τοῦ Ἀσδρούβα, ἐν ᾧ ὁ Ἀννίβας ἦτο καταδεδικασμένος εἰς ἀκουσίαν ἀπραξίαν.

Ὅτε δ' ὁ Νέρων ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Λιβίου, ὁ Ἀσδρούβας εἶχεν ἤδη διαβῆ τὸν Μέταυρον, καὶ εἶχεν ἐνστρατοπεδεύσει παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἐν θέσει ὀχυρᾷ. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἄλλου ὑπάτου, ὁ Ἀσδρούβας ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Νέρων συνεπῆγε μεθ' ἑαυτοῦ ὅλην του τὴν στρατιὰν καὶ ὅτι ὁ Ἀννίβας εἶχεν ἤδη ἡττηθῇ. Ἡ δὲ ἀπάτη αὕτη ἀπέβη εἰς αὐτὸν ὀλεθρία, διότι, ἀποφασίσας νὰ μὴ ἔλθῃ πλέον εἰς μάχην, διέλυσεν αἴφνης τὸ στρατόπεδον, καὶ παρεσκευάσθη νὰ διαβῇ ἐκ νέου τὸν Μέταυρον, σκοπῶν νὰ ὑποχωρήσῃ πάλιν εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν. Ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς προδοτικῶς ὑπὸ τῶν ὁδηγῶν αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔτρεχεν εἰκῇ ζητῶν πόρον τοῦ ποταμοῦ, κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ μάχην. Βλέπων δὲ ἄπελπιν τὴν θέσιν αὐτοῦ, εἰσήλασεν εἰς μέσας τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, παρορμήσας τὸν ἵππον, καὶ ἐπεσφράγισε διὰ θανάτου ἡρωικοῦ τὴν ἀτυχεστάτην αὐτοῦ ἐκστρατείαν. Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ παράδοσις, ἥτις ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν παρὰ τὸν Μέταυρον μάχην ὡς ἐκδίκησιν τῆς ἐν Κάνναις, ἐξώγκωσεν ὑπὲρ μέτρον τοὺς ἀριθμοὺς τῶν πεσόντων πολεμίων. Εἴδομεν δὲ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν Λίβιον ἀναβιβάζοντα τοὺς νεκροὺς εἰς πεντήκοντα ἕξ χιλιάδας, εἰς οὓς προσθέτει πεντακισχιλίους καὶ τετρακοσίους αἰχμαλώτους. Παρὰ δὲ τῷ Πολυβίῳ [1] οἱ νεκροὶ ἐλαττοῦνται εἰς δεκακισχιλίους, κατ' ἀναλογίαν δὲ πρὸς τοῦτον τὸν ἀριθμόν, ὅστις εἶνε πολὺ πιθανώτερος τοῦ ἄλλου, ὑπολογίζοντες τὴν ὅλην

[1] **Πολυβίου** XI, 3.

στρατιὰν τοῦ Ἀσδρούβα, μόλις που δυνάμεθα νἀναβιβάσωμεν αὐτὴν εἰς δεκαπεντακισχιλίους ἐν ὅλῳ ἄνδρας, ἅτε οὐδὲν ζῶν ἴχνος τῶν λειψάνων αὐτῆς συναντῶντες.

Ὁ δὲ Ἀννίβας, μαθὼν τὴν ἧτταν τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπεφάνθη μετὰ θλίψεως, ὅτι ἐν αὐτῇ διέβλεπε τὴν τύχην τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν ὅμως οὐδὲ τότε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν· ἀποχωρήσας δ' εἰς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ Βρεττίου, τῆς σημερινῆς Καλαβρίας, συνεκρατήθη ἀκόμη ἐν αὐτῇ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, εὑρίσκων ἐντὸς τῶν ὀρέων καὶ τῶν δασῶν ἄμυναν κατὰ τῶν καταδιώξεων τοῦ ἐχθροῦ καὶ ζητῶν παραμυθίαν τῶν προκειμένων ἀγώνων ἐν ταῖς ἀναμνήσεσι τῶν ἄθλων τοῦ παρελθόντος. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἀνήγειρε βωμὸν εἰς τὴν Λακινίαν Ἥραν, φέροντα ἑλληνιστὶ καὶ καρχηδονιστὶ ἐπιγεγραμμένα τὰ κατορθώματα αὐτοῦ [1].

Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ περατωθῇ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ μέγας πόλεμος. Εἰς δὲ τὴν ἀλλαχόσε μεταφορὰν τοῦ μοιραίου τέλους συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἡ πολιτεία τῆς καρχηδονικῆς συγκλήτου, ἥτις, ἐγκαταλιποῦσα τὸν Ἀννίβαν, κατέβαλε πάσας αὐτῆς τὰς προσπαθείας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἱσπανίας, ἥτις ἐν τούτοις τώρα πλέον εἶχεν ἀπολεσθῇ. Καὶ δὴ ὅτε ὁ Ἀσδρούβας παρεσκευάζετο νὰ διαβῇ τὰς Ἄλπεις, ἔφθανεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν νέα στρατιά, ἧς ἡγεῖτο ὁ Ἄννων, σταλεὶς αὐτόσε ὑπὸ τῆς Καρχηδόνος. Πρὸς δὲ τὸν νέον στρατηγὸν ἤγαγεν ὁ Μάγων τοὺς νεοσυλλέκτους τοὺς στρατολογηθέντας ἐν ταῖς Βαλεαρίσιν. Οὕτω δ' ὁ Ἄννων εὑρέθη ἔχων τοσαύτας δυνάμεις, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ πάλιν ἐπίθεσιν. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων δὲν ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν καιρὸν πρὸς τοῦτο. Πρὶν δ' ἢ ὁ Ἄννων δυνηθῇ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἕνωσιν ἑαυτοῦ μετ' Ἀσδρούβα τοῦ Γίσκωνος, ὁ πραίτωρ Μάρκος Σειλανὸς παρέστη ἀντιμέτωπος αὐτοῦ. Εἶχε δὲ διαιρέσει ὁ Ἄννων τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς δύο στρατόπεδα, ἀφιστάμενα ἱκανὸν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ εἶχε τάξει ἐν ἐκείνῳ μὲν τοὺς Κελτίβηρας, ἐν δὲ τούτῳ τοὺς Λίβυας. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Σειλανός, ἐπέδραμε κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Κελτιβήρων μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε, πρὶν ἢ ὁ Μάγων ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν, εἶχον ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν διασπασθῇ, αὐτὸς δ' ὁ Ἄννων εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ.

Μόνος λοιπὸν ὑπελείπετο πλέον ἐν Ἱσπανίᾳ Ἀσδρούβας ὁ Γίσκωνος. Μετ' αὐτοῦ δ' ἡνώθησαν τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἄννωνος, ἀχθέντα πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Μάγωνος· μετὰ τῶν ἐπικουριῶν δὲ τούτων ἠδύνατο νὰ

[1] Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἤντλησε κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν ὁ **Πολύβιος** (III, 33, 18 καὶ 56, 4) πολλὰς τῶν εἰδήσεων αὐτοῦ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον καὶ τὰς χρονολογίας τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ συμβάντων.

παρατάξη ἑβδομήκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ τετρακισχιλίους ἱππεῖς. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἀκόμη ζωηρὰ ἡ ἐλπὶς ἀνορθώσεως. Ἀλλ' ἡ διάρκεια τῶν ἐλπίδων ὑπῆρξε βραχεῖα. Πλησίον τοῦ ποταμοῦ Βαίτιος, παρὰ ταὐτὰ ἐκεῖνα Βαίκυλα ὧν ἡ ὀνομασία ἦτο ἀποφρὰς διὰ τοὺς Καρχηδονίους, ὁ Σκιπίων ἐπήγαγε τελείαν ἧτταν εἰς τὸν Ἀσδρούβαν. Ὁ Ῥωμαῖος ἀνθύπατος δι' ἐπιτυχεστάτης κινήσεως μετέβαλε, κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐπέκειτο ἡ σύγκρουσις, τὴν παράταξιν τοῦ στρατοπέδου του, μεταγαγὼν εἰς μὲν τὰ κέρατα τοὺς τῶν λεγεώνων, εἰς δὲ τὸ κέντρον τοὺς Ἱσπανούς. Ἐσκόπει δὲ διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης νὰ ἀντιτάξη τοὺς ἀρίστους τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν εἰς τοὺς χειρίστους τῶν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπῆλθε δ' ἐκ τούτου ἡ κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν εἰς φυγὴν τροπὴ τῶν Ἱσπανῶν νεοσυλλέκτων τοῦ Ἀσδρούβα, οἵτινες καὶ συμπαρέσυρον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Λίβυας τοῦ κέντρου πρὶν ἢ ἀκόμη ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν οἱ ὁπλῖται τῶν λεγεώνων. Καὶ ἐκωλύθησαν μὲν ὑπὸ καταιγίδος οἱ νικηταὶ νὰ καταδιώξωσι τοὺς φυγάδας· ἀλλ' ὅμως ὁ Σκιπίων, ἀποκλείσας εἰς αὐτοὺς τὴν πρὸς τὰ Γάδειρα ἀποχώρησιν καὶ παρακωλύσας τὴν διάβασιν τοῦ Βαίτιος, ἠνάγκασε νὰ περιχαρακωθῶσιν ἐπὶ ὑψώματός τινος παρὰ τὴν ἀκτήν, ὅπου ἡττήθησαν ἐκπολιορκηθέντες. Ὁ δὲ Ἀσδρούβας καὶ ὁ Μάγων μετὰ μικροτάτων λειψάνων τῆς στρατιᾶς ἐσώθησαν μετὰ δυσχερείας εἰς τὰ Γάδειρα (206 π. Χ.).

Ἐν ἀμφοτέροις λοιπὸν τοῖς θεάτροις τοῦ πολέμου, κατά τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποβῆ νικηταί. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χερσονήσοις εἶχεν ἐναπολειφθῆ εἰς τὸν ἐχθρὸν μόνον ἡ ἐσχάτη νοτία ἄκρα ὡς κρησφύγετον, πρὶν δ' ἢ λήξῃ τὸ 206 π. Χ. καὶ αὐτὰ τὰ Γάδειρα περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ νικητοῦ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἄν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, προετείνετο εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔντιμος εἰρήνη, οἱ Καρχηδόνιοι ἤθελον προθύμως ἀποδεχθῆ αὐτήν, θυσιάζοντες τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἱσπανίας. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἀννίβας ἐν ᾗ καταστάσει εἶχε περιέλθει δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἀνάκλησίν του, κηρυσσόμενος ἀντάρτης κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. Τοιαύτας δ' εἰρηνικὰς διαθέσεις ᾐσθάνοντο τότε ζωηρῶς οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Ῥώμης, ἀπαυδήσαντες ἐκ τοῦ μακροτάτου πολέμου, ὅστις εἶχε μὲν περιστήσει εἰς ἔσχατον κίνδυνον πλεῖστα ὅσα τῶν πατρῴων, νῦν δὲ ἠδύνατο νὰ λήξῃ μετὰ μεγάλου κέρδους καὶ τιμῆς. Ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀνήρ, ὅστις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξωθήσῃ τὰ τοῦ πολέμου εἰς τὰ ἔσχατα καὶ νὰ ὑπαγορεύσῃ εἰς τὴν Καρχηδόνα τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ἐντὸς τῶν ἰδίων αὐτῆς τειχῶν. Ὁ δ' ἀνὴρ ἐκεῖνος ἦτο τότε ἰσχυρότερος τῶν τε θεσμῶν τῆς πολιτείας καὶ τῆς συγκλήτου. Καὶ ἐπειράθη μὲν νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὁ Κόϊντος Φάβιος, ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἢ νὰ καταστήσῃ ὁσημέραι φανερωτέραν τὴν ἀδυναμίαν τῆς συγκλή-

του ἀπέναντι ἀνδρὸς, ὅστις ἦγεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν κτῆσιν χώρας μεγάλης. Καὶ πρὶν ἤδη καταλίπῃ τὴν Ἱσπανίαν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὁ Σκιπίων, εἶχε παρασκευάσει τὰ πράγματα πρὸς ἐπιχείρησιν ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἐξασφαλίσας τὴν συμμαχίαν τῶν δύο βασιλέων τῆς Νουμιδίας, τοῦ Μασσανάσσου καὶ τοῦ Σύφακος. Διὸ, ὅτε τελευτῶντος τοῦ 206 π. Χ. ὁ νικητὴς ἑκατέρου Ἀσδρούβα καὶ τοῦ Μάγωνος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἶχεν ἤδη ἀμετάκλητον ἀπόφασιν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἂν δῆλα δὴ ἡ σύγκλητος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς, ὁ Σκιπίων ἔμελλε νὰ ἐκκαλέσῃ τὰ πράγματα εἰς τὸν δῆμον, καὶ διὰ δόγματος αὐτοῦ ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐκείνων ὅσα δὲν ἤθελον ἐγκριθῇ διὰ δόγματος τῆς συγκλήτου. Ἀνὴρ ὅστις ἤρχετο προςφέρων εἰς τὴν πατρίδα μεγάλην ἐπαρχίαν καὶ δεκαπεντακιςχιλίας λίτρας ἀργύρου εἰς τὸν δημόσιον θησαυρὸν, ἀνὴρ ὅστις εἶχε καταστρέψει ἐν Ἱσπανίᾳ τὸ ἔργον τῶν Βαρκιδῶν καὶ τὸ ὁρμητήριον τοῦ Ἀννίβου, ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος εἶχε συνείδησιν, ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶνε βέβαιος περὶ τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἀπεποιήθη εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ καταγάγῃ θρίαμβον, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἀκόμη περιβληθῇ τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κωλύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ γενομένης εὐχῆς τοῦ νὰ προςφέρῃ ἑκατόμβην εἰς Δία τὸν Καπιτώλιον. Οὐδέποτε ἡ Ῥώμη εἶχεν ἴδει συρρέον ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς πλῆθος τοσοῦτον, καλούμενον ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ ὃν εἶχεν ἐξεγείρει ὁ νεαρὸς ἥρως· οὐδέποτε εἰς τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας εἶχον προςδράμει τοσοῦτοι πολῖται. Ἀληθῶς δ' οἱ λόχοι παρέστησαν πλήρεις, ὅπως καταστήσωσι πανηγυρικωτέραν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ποπλίου Σκιπίωνος. Ὅτε δὲ πᾶσαι αἱ ψῆφοι τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας συνεκεντρώθησαν εἰς αὐτὸν, τότ' ἐνόησεν ἡ σύγκλητος, ὅτι ἦτο ῥιψοκίνδυνος τὸ ἑξῆς ἡ ἀντίστασις πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον. Διὸ συνεβιβάσθησαν τὰ πράγματα διὰ μέσης τινὸς ὁδοῦ. Καὶ ὁ μὲν συνύπατος τοῦ Σκιπίωνος, ὁ Λικίνιος Κράσσος, ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐστρατοπεδευμένος ἐν Βρεττίῳ, ἀντιτασσόμενος πρὸς τὸν Ἀννίβαν, ὁ δὲ Σκιπίων αὐτὸς ἔμελλε νὰ μεταβῇ πρὸς διοίκησιν τῆς Σικελίας, ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἂν ἤθελεν ἀπαιτήσει τοῦτο τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, καὶ νὰ παραλάβῃ πρὸς τοιαύτην τινὰ ἐκστρατείαν τὰ στρατεύματα τὰ σταθμεύοντα ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐθελοντὰς ὅσους ἤθελε δυνηθῇ νὰ συλλέξῃ. Ἐδόθη δ' εἰς αὐτὸν καὶ ἡ ἄδεια νὰ δεχθῇ δῶρα παρὰ τῶν συμμάχων πρὸς κατασκευὴν καὶ ἐξάρτυσιν νέων νηῶν. Ὡς πᾶς τις βλέπει, ἡ ἐπελθοῦσα συνδιαλλαγὴ ἦτο μεστὴ ὑπεκφυγῶν καὶ γλισχρότητος· ἀλλ' ὁ Σκιπίων ἐθάρρει ἐπὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ δήμου, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὰ παρεχόμενα αὐτῷ.

Ἅμα δὲ τῇ ἐμφανίσει τοῦ νεαροῦ ὑπάτου ἡ Σικελία ἀνεμεστώθη θορύβου πολεμικοῦ. Στίφη ἐθελοντῶν συνέρρεον πρὸς τὸν Σκιπίωνα ἀπὸ τῆς

Ὀμβρικῆς, τῆς Σαυνίτιδος, τῆς Σαβίνης καὶ τῶν παραθαλασσίων πόλεων, ἰδίως τῶν τυρρηνικῶν. Μεγάλα δὲ πλοῖα φέροντα φορτία ξυλείας ναυπηγησίμου καὶ ναυτικῶν σκευῶν εἰςέπλεον εἰς τοὺς λιμένας τῶν Συρακουσῶν, καὶ ἔδιδον νέαν ζωὴν εἰς τὰ νεώρια, ἤδη ἀπὸ μακροῦ ὄντα ἔρημα καὶ σιωπηλά.

Ἡ δὲ Καρχηδὼν ἔβλεπεν ἀθαρσὴς τὰς παρασκευὰς ἐκείνας, καὶ τὰ πάντα ἐμηχανᾶτο, ὅπως ἀποκρούσῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὴν καταιγίδα. Καὶ συνδιηλλάγησαν μὲν οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τοῦ βασιλέως Σύφακος, αὐτὸς δ' ἐκεῖνος, παρ' οὗ ἀνέμενεν ὁ Σκιπίων νὰ καλέσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, παρεκέλευσεν αὐτὸν νἀπέχῃ αὐτῆς. Ἔπεμψαν δ' εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων Φίλιππον διακόσια τάλαντα ἀργύρου, ὅπως πείσωσιν αὐτὸν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἀπέστειλαν δ' ἐπικουρίας εἰς τὸν Μάγωνα, ὅςτις μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Γαδείρων εἶχε διαβῇ εἰς τὴν Λιγυστικὴν, ὅπως στρατολογήσῃ μισθοφόρους, καὶ παρώτρυναν αὐτὸν νὰ εἰςβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, προχωρῶν μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Ῥώμης, ὅπως δυνηθῇ νὰ κατορθώσῃ συνένωσιν μετὰ τοῦ Ἀννίβου [1]. Καὶ εἰς αὐτὸν δὲ τὸν Ἀννίβαν ἔστειλαν ἐπικουρίας, ἀργότερον τοῦ δέοντος αναμιμνησκόμενοι, ὅτι ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος ἦτο πρὸ πάντων πόλεμος καρχηδονικός. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ μέτρα ἔλαβον οἱ Καρχηδόνιοι, σκοποῦντες νὰ κατέχωσι τὸν Σκιπίωνα μακρὰν τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὗτος παρωρμήθη ἐκ τούτων εἰς ἐπίσπευσιν τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ. Καὶ ἀφῆκε μὲν νὰ παρέλθῃ ὅλον τὸ ἔτος 205 π. Χ. πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον, ἀλλ' ἡ ἀργοπορία αὕτη προῆλθε τοῦτο μὲν ἐξ ἐκστρατείας τινὸς ἐπὶ τοὺς Λοκροὺς, ἥτις ἀπησχόλησεν αὐτὸν ἐπί τινα χρόνον, τοῦτο δ' ἐκ τοῦ χρόνου τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὰς παρασκευὰς, αἵτινες ἕνεκα τῆς ἀνάγκης τῆς ἀθροίσεως νέας στρατιᾶς καὶ τῆς ἐξαρτύσεως νέου στόλου δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσωσι ταχύτερον.

Ἦσαν δ' οἱ Λοκροὶ οἱ Ἐπιζεφύριοι ἡ κυριωτάτη τῶν πόλεων τοῦ μεσημβρινοῦ Βρεττίου. Ἐξόριστοι δέ τινες ἐκ τῆς πόλεως ταύτης μετέβησαν εἰς τὴν Σικελίαν πρὸς τὸν Σκιπίωνα, ὅπως καλέσωσιν αὐτὸν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, βεβαιοῦντες, ὅτι ἔμελλε νὰ εὕρῃ μεγίστην ὑποστήριξιν παρὰ τῶν συμπολιτῶν. Ὁ δὲ Σκιπίων, εἰ καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὴν χώραν τὴν ὑποκειμένην εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν,

---

[1] Propius urbem Romanam exercitum admoveret jungeretque se Hannibali. **Λιβίου** XXIX, 4, 6. Ὅτε ὁ Μάγων ἔφθασεν εἰς τὴν Λιγυστικὴν, τὴν χώραν ταύτην ἐλυμαίνετο πόλεμος ἐμφύλιος, διὸ ἠναγκάσθη νἀναμείνῃ δύο ἔτη πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ στρατολογήσῃ.

καὶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων τὴν σπουδαίαν ἐκείνην πόλιν, τρέψας εἰς φυγὴν αὐτὸν τὸν Ἀννίβαν, σπεύσαντα εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῆς [1].

Κατὰ δὲ τὸ θέρος τοῦ 204 π. Χ. ὁ Σκιπίων ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Λιλυβαίου, κατευθυνόμενος εἰς τὴν Ἀφρικήν· ἦγε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν μεγάλην ταύτην ἐκστρατείαν στρατιὰν τριάκοντα περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν [2] μετὰ τεσσαράκοντα νηῶν καὶ τετρακοσίων φορτηγίδων. Καὶ ἐσκόπει μὲν νὰ προσορμισθῇ εἰς τὰς Ἐμπορίας κατὰ τὴν μικρὰν Σύρτιν, ἀλλ' οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ ὀμίχλαι ἐξώθησαν αὐτὸν πρὸς δυσμάς, ὥστε ἠναγκάσθη νἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Ἑρμαίαν ἄκραν, μεταξὺ τῆς Ἰτύκης καὶ τοῦ εἴσπλου τοῦ κόλπου τῆς Καρχηδόνος. Ἀλλὰ τοῦτο ὠφέλησεν αὐτόν, ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι, μὴ ἀναμένοντες τὸν Σκιπίωνα ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ, εἶχον ἀφήσει εἰς αὐτὸν ἐλευθέραν τὴν προσόρμισιν. Εἶχε δὲ ἤδη ἀποβιβασθῆ, ὅτε προσέδραμεν ὁ Ἄννων μετὰ ἱππικοῦ. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ ἐζώγρησεν.

---

[1] Ἡ διοίκησις τῶν Λοκρῶν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος εἰς τὸν ὕπαρχον Κόϊντον Πλημίνιον. Οὗτος δὲ κατέστη μισητὸς εἰς τοὺς πολίτας διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως. Μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ τύχωσι δικαίου παρὰ τοῦ Σκιπίωνος, παρασχόντος μείζονα πίστιν εἰς τὰς δικαιολογίας τοῦ ὑπάρχου ἢ εἰς τὰς καταγγελίας τῶν πολιτῶν, ἀπηυθύνθησαν εἰς τὴν σύγκλητον τῆς Ῥώμης. Ἀπεστάλη δ' ὑπ' αὐτῆς εἰς τοὺς Λοκροὺς πρὸς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων πρεσβεία, ἣν ἀπετέλουν ὁ νέος πραίτωρ τῆς Σικελίας Πομπώνιος, δέκα συγκλητικοί, δύο δήμαρχοι καὶ εἷς ἀγορανόμος. Ἀποδειχθείσης δὲ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Πλημινίου, ἐστάλη οὗτος εἰς τὴν Ῥώμην δέσμιος μετὰ τριάκοντα καὶ δύο συνενόχων, ὅπως δικασθῇ ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ πρὸ τῆς δίκης. Ἡ αὐτὴ δὲ πρεσβεία διεπεραιώθη κατόπιν καὶ εἰς Συρακούσας, ὅπως ἐξετάσῃ κατὰ πόσον ἦσαν ἀληθεῖς αἱ κατὰ τοῦ Σκιπίωνος καταγγελίαι τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, καθ' ἃς διέφθειρε τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, περιβαλλόμενος μανδύαν ἑλληνικὸν καὶ προσκείμενος εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν παλαίστραν ἀντὶ νὰ διατρίβῃ περὶ τὰ πολεμικά. Ἡ δὲ πρεσβεία, ἐξετάσασα τὰ πράγματα, ἠδυνήθη κατὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπάνοδον νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι ἂν δι' ἐκείνου τοῦ στρατηγοῦ καὶ δι' ἐκείνης τῆς στρατιᾶς δὲν κατωρθοῦτο ἡ καθυπόταξις τῆς Καρχηδόνος, δι' οὐδενὸς ἄλλου θὰ ἦτο τοῦτο κατορθωτόν. Tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum aut nullo alio posse. **Λιβίου** XXIX, 32.

[2] Ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν ὃν παρέχει ὁ **Λίβιος** (XXIX, 25) ποικίλλει ἀπὸ 12500 εἰς 35000 ἄνδρας. Ὁ δὲ **Ἀππιανὸς** (Λιβυκῆς 13) ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 16000 πεζοὺς καὶ 1600 ἱππεῖς. Προέρχονται δ' αἱ ἀβεβαιότητες αὗται ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν τελευταίων βιβλίων τοῦ Πολυβίου. Περὶ δὲ τοῦ ἐν Λιβύῃ πολέμου ἔχομεν τοῦ μεγάλου τούτου συγγραφέως μόνον τέσσαρα ἀποσπάσματα, ὧν τὸ πρῶτον ἄρχεται μετὰ τὸ ἔτος 204 π. Χ.

Τότε δὲ ὁ ἀνθύπατος εἰςῆλθε τολμηρὸς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ μετὰ διαφόρους διεκδρομὰς ἐν τῇ μεσογαίᾳ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἰτύκης, ἣν καὶ ἤρχισε νὰ πολιορκῇ. Ἐνταῦθα δὲ τέλος παρουσιάσθη πρὸ αὐτοῦ ὁ ἐχθρός. Ἀντετάχθησαν δὲ κατ᾽ αὐτοῦ δύο στρατιαί. Τούτων ἡ μὲν συνέκειτο ἐκ πεντηκοντακιςχιλίων πεζῶν καὶ δεκακιςχιλίων ἱππέων, τασσομένων ὑπὸ Σύφακα τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας, τὸν ἄλλοτε μὲν φίλον του, νῦν δ᾽ ἀντίπαλον, ἅτε προςχωρήσαντα εἰς τοὺς Καρχηδονίους χάριν Ἀσδρούβα τοῦ Γίσκωνος, δόντος εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν ὡραίαν θυγατέρα του Σοφωνίβαν. Ἡ δὲ ἄλλη στρατιά, ἧς ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἀσδρούβας, ἠρίθμει τριάκοντα καὶ τρεῖς χιλιάδας πεζῶν τε ἅμα καὶ ἱππέων. Ἐπὶ δὲ τῇ προςεγγίσει τοιούτων δυνάμεων ὁ Σκιπίων, λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Ἰτύκης, μετεκίνησε τὸ στρατόπεδον εἰς τόπον ὀχυρὸν πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως ἐκείνης. Μὴ τολμῶν δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς ἐχθρὸν ἔχοντα πολὺ ἀνωτέρας δυνάμεις, προσεπάθησε νὰ νικήσῃ αὐτὸν δι᾽ ἐνεδρῶν. Εὑρίσκετο δ᾽ ἐν τῷ στρατοπέδῳ του ὁ ἄλλος βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Μασσανάσσης, ὅστις ἕνεκα τῆς διαρκοῦς πίστεώς του πρὸς τὴν Ῥώμην εἶχεν ἀποβάλει τὸ κράτος αὐτοῦ, ἀφαιρεθὲν παρὰ τοῦ Σύφακος. Εἶχε δὲ οὗτος ἀγάγει εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σκιπίωνος μέγα σῶμα ἱππέων, παρεῖχε δ᾽ εἰς αὐτὸν τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μεγάλων του στρατιωτικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς οὐχὶ μικροτέρας πανουργίας του, ἧς καὶ ἔγεινε τώρα σκόπιμος χρῆσις. Συνεβούλευσε δῆλα δὴ ὁ Μασσανάσσης τὸν Σκιπίωνα νἀρχίσῃ πλαστὰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς δύο στρατηγοὺς τῶν πολεμίων, οἵτινες εἶχον τὰ στρατόπεδα αὐτῶν ἐν ἀποστάσει ἀπ᾽ ἀλλήλων. Γνωσθέντων δὲ οὕτω τῶν κατὰ τὴν στρατοπεδείαν αὐτῶν, ἐν ᾧ χρόνῳ οὗτοι, καραδοκοῦντες τὴν εἰρήνην, εἶχον ἐλαττώσει τὴν ἐπαγρύπνησιν, ὁ Σκιπίων ἐπῆλθεν αἰφνιδίως νύκτωρ κατὰ τῶν στρατοπέδων καὶ ἔβαλε πῦρ εἰς τὰ χαρακώματα. Ἐπειδὴ δὲ τὴν σκηνοποιίαν ἀπετέλουν κάνναι καὶ κάλαμοι, ἀνήφθη ταχέως φοβερὰ πυρκαϊά, ἐν μέσῳ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν φλογῶν προξενουμένης δεινῆς καταστροφῆς ἠδυνήθη νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὰς δύο στρατιὰς φοβερὰν σφαγήν [1].

Τὸ συμβὰν δὲ τοῦτο μετέβαλεν αἴφνης τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς λιβυκῆς ἐκστρατείας, ἥτις ἦτο τέως λίαν ἀμφίβολος, ἐξησφαλίσθη πλέον τελείως. Ἐν δὲ τοῖς *Μεγάλοις πεδίοις* ἐνίκησεν ὁ Σκιπίων τὰ λείψανα τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, τότε δὲ πλέον ἠδυνήθη νἀποσπάσῃ ἀκινδύνως ἐκ τῆς στρατιᾶς του μέγα σῶμα, ὅπως ἀποστείλῃ αὐτὸ μετὰ τοῦ Μασσανάσσου καὶ τοῦ Λαιλίου εἰς τὴν Νουμιδίαν, ὅπως ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ

[1] **Πολυβίου** XIV, 4-5. Ὁ δὲ **Λίβιος** (XXX, 6) ἀναβιβάζει εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας μὲν τοὺς νεκρούς, εἰς πεντακιςχιλίους δὲ καὶ ὑπερέκεινα τοὺς αἰχμαλώτους.

Ἡ Σοφωνίβα πίνουσα τὸ δηλητήριον.

Σύφακος τὸ βασίλειον αὐτοῦ. Καὶ τῆς ἐκστρατείας δὲ ταύτης ἡ ἔκβασις ὑπῆρξεν αἰσία, τοῦ Σύφακος ἡττηθέντος κατ᾽ αὐτὴν τὴν πρώτην σύγκρουσιν καὶ ζωγρηθέντος. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ, ἡ πόλις Κίρτα ἀνέῳξε τὰς πύλας εἰς τὸν Μασσανάσσην, ὅστις ἀνέκτησε νῦν τὸ βασίλειόν του, προςλαβὼν καὶ τὸ τοῦ ἡττημένου ἀντιπάλου. Κατὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Κίρτας περιῆλθεν εἰς τὸν Μασσανάσσην καὶ ἡ βασίλισσα Σοφωνίβα. Ὁ δὲ Νομάς, σαγηνευθεὶς ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτῆς, συνήνεσε νὰ νυμφευθῇ αὐτήν, ὅπως σώσῃ ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς δουλείας. Ἀλλ᾽ ὁ Σκιπίων, ὅστις τὴν γυναῖκα ἐκείνην ἐθεώρει ὑπεύθυνον διὰ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Σύφακος, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον νἀπολέσῃ καὶ τὸν Μασσανάσσην ἕνεκεν αὐτῆς· διὸ ἀπήτησεν ὅπως ἡ Σοφωνίβα παραδοθῇ εἰς αὐτὸν μετὰ καὶ τῆς λείας τοῦ πολέμου, ἧς μέρος ἀπετέλει. Τότε δὲ ὁ Μασσανάσσης, θέλων νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν τῆς συζύγου, ἔστειλεν εἰς αὐτὴν δηλητήριον, ὅπερ ἐκείνη ἔπιε γενναιοψύχως, παραπονουμένη μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, ὅτι, παραδοθεῖσα εἰς τὸν Μασσανάσσην, ἀπέστη τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μίσους.

Ἡ Καρχηδὼν εὑρίσκετο πλέον ἐν μιᾷ τῶν κρισίμων ἐκείνων στιγμῶν, καθ᾽ ἃς καθίσταται προβληματικὴ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις κράτους τινός. Περιστοιχιζομένη ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ ὑπηκόων μισούντων αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ σπαρασσομένη ὑπὸ τῶν φατριῶν, δὲν ἠδύνατο νἀνεύρῃ μέσον σωτηρίας ἐν τῇ φιλοπατρίᾳ τῶν λαῶν αὐτῆς, ὡς εἶχε πράξει ἡ Ῥώμη μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην. Κορέσαντες δ᾽ οἱ Καρχηδόνιοι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν διὰ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ ἰσχυρογνώμονος Ἀσδρούβα, ὃν ἐθεώρουν διὰ τὴν ἀδεξιότητα αὐτοῦ ὑπαίτιον ἐπὶ ταῖς προσφάτοις συμφοραῖς, ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς τὸν Σκιπίωνα μετὰ προτάσεων εἰρήνης. Ταὐτοχρόνως δ᾽ ἔστειλαν ἀγγέλους εἰς τὸν Μάγωνα καὶ τὸν Ἀννίβαν, καλοῦντες αὐτοὺς νὰ σπεύσωσιν εἰς ἄμυναν τῆς πατρίδος. Ἐν τούτοις δὲ μετὰ τοῦ Σκιπίωνος ὡρίσθησαν αἱ βάσεις τῆς εἰρήνης, αἵτινες ἦσαν ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Ἱσπανίας, ἡ παῦσις στρατολογίας ἐν τῇ Λιγυστικῇ, ὁ περιορισμὸς τοῦ καρχηδονικοῦ στόλου εἰς τριάκοντα πλοῖα καὶ ἡ ἀπότισις χιλίων ἑξακοσίων ταλάντων. Ἐπὶ τούτοις δὲ τοῖς ὅροις ὁ Σκιπίων παρέσχεν ἀνακωχήν, ἐστάλησαν δὲ πρεσβευταὶ εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς καθομολόγησιν τῆς συνθήκης. Ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἐν Καρχηδόνι μεταβολὴ τῶν κατὰ τὰς φατρίας, τῶν φίλων τῆς εἰρήνης ὑπερευδοκιμηθέντων ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν, οἵτινες ἤθελον τὸν πόλεμον μέχρις ἐσχάτων. Οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Καρχηδονίων, ἀντὶ νὰ παρουσιάσωσιν εἰς τὴν σύγκλητον τοὺς ὅρους τοὺς συνομολογηθέντας μετὰ τοῦ Σκιπίωνος, ἐζήτησαν παρὰ τῆς Ῥώμης πρὸς γενικὴν ἔκπληξιν πάντων τὴν ἀνανέωσιν τῆς συνθήκης τοῦ 241 π. Χ., δι᾽ ἧς εἶχε λήξει ὁ πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος.

Ἡ δ' αἰφνιδία ἐκείνη μεταβολὴ τῶν φατριῶν ἐν Καρχηδόνι εἶχε προκληθῆ τοῦτο μὲν ἐκ καταστροφῆς τινος κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐπελθούσης εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὑποστάντας ναυάγιον διακοσίων φορτηγίδων φερουσῶν τροφὰς προωρισμένας διὰ τὴν Ἀφρικήν, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῶν ἐλπίδων ἃς οἱ Καρχηδόνιοι ἀνέθετον εἰς τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ Ἀννίβου. Περὶ δὲ τοῦ Μάγωνος οὐδὲ λόγος πλέον ἠδύνατο νὰ γείνῃ. Οὗτος μετὰ τὴν εἰςέλασιν εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν μετὰ τῶν Λιγύων αὐτοῦ μισθοφόρων εἶχε μάτην πειραθῆ πολλάκις νὰ εἰςδύσῃ εἰς τὴν Τυρρηνίαν, τέλος δὲ εἶχεν ἡττηθῆ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰνσούβρων παρὰ τοῦ ἀνθυπάτου Κορνηλίου Κεθήγου· διὸ ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νἀποχωρήσῃ εἰς τὴν Λιγυστικὴν τραυματίας καὶ ἀσθενής. Ἐκεῖ δ' εὑρισκόμενος ἔλαβε τὸ ἄγγελμα τῆς γερουσίας τῶν Καρχηδονίων. Καὶ ἐπεχείρησε μέν, νοσῶν ἀκόμη, τὸν πλοῦν, ἀλλ' ἀπέθανε πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, τῶν δὲ πλοίων τῶν φερόντων τοὺς μισθοφόρους αὐτοῦ μόνον ὀλίγα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀφρικήν, τῶν λοιπῶν συλληφθέντων ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου.

Ὁ δὲ Ἀννίβας διέλυσε τὸ φθινόπωρον τοῦ 203 π. Χ. τὸ στρατόπεδον ἀπὸ τῆς Λακινίας ἄκρας, ἥτις εἶχε μείνει πλέον τὸ μόνον αὐτοῦ ἄσυλον, καί, παραλαβὼν τὰ ὀλίγα πλοῖα ἅτινα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ, ἐπεβίβασεν εἰς αὐτὰ τἀρχαιὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς του. Τοσοῦτον δ' ἀνεπαρκῆ εἶχε τὰ μέσα τῆς μεταφορᾶς, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ φονεύσῃ τετρακισχιλίους ἵππους, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ συμπαραλάβῃ αὐτούς. Ἀκώλυτος δ' ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Λέπτιν, πόλιν κειμένην κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ κόλπου τῆς Καρχηδόνος. Ἐκεῖθεν δὲ διέβη εἰς τὸν Ἀδρύμητα, ὅπου ἠδύνατο νὰ κινηθῇ ἐλευθερώτερον, καὶ ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εὐκολωτέραν τὴν μετὰ τῆς μεσογαίας ἐπικοινωνίαν, ὅπως συμπληρώσῃ διὰ νέων στρατολογιῶν τὴν στρατιάν του καὶ καταστήσῃ αὐτὴν ἀξιόμαχον. Ἐκεῖ δὲ ὁ ἐξόριστος Ἀσδρούβας ἤγαγε πρὸς αὐτὸν τοὺς μισθοφόρους του, οὓς εἶχε μισθώσει δι' ἑαυτὸν μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς πατρίδος εἰς θάνατον καταδίκην. Ἐκεῖ δὲ προςῆλθον εἰς τὸν Ἀννίβαν καὶ οἱ μισθοφόροι τοῦ Μάγωνος ὅσοι εἶχον διαφύγει τὸν ἐν τῷ πελάγει περιπολοῦντα ῥωμαϊκὸν στόλον. Ἔχων δὲ ἀνάγκην πρὸ πάντων ἐνισχύσεως τοῦ ἱππικοῦ αὐτοῦ πρὶν ἢ ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὸν ἐχθρόν, στρατοπεδευόμενον παρὰ τὸν Τύνητα, ἐξέδραμεν εἰς τὴν Νουμιδίαν, καλῶν πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Σύφακος. Αὐτὸς δ' ὁ υἱὸς ἐκείνου Οὐερμινᾶς, ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου, ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ Ἀννίβου, καὶ ἀνέκτησε δι' αὐτοῦ μέρος τοῦ πατρικοῦ βασιλείου. Μαθὼν δὲ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας τοῦ ἐχθροῦ ὁ Σκιπίων ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Τύνητος, καὶ μετέβη εἰς τὴν Νουμιδίαν, ὅπως συνενωθῇ μετὰ τοῦ Μασσανάσσου καὶ ἀναχαιτίσῃ τὰς ἐν τῇ χώρᾳ προόδους τοῦ Ἀννίβου, ἐρχόμενος ταχέως εἰς μάχην πρὸς αὐτόν. Παρὰ δὲ τὰ Νάραγγαρα πλησίον τοῦ ποταμοῦ Βαγράδα κατὰ τὸν

Ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Σκιπίων τὴν προτεραίαν τῆς παρὰ τὴν Ζάμαν μάχης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Λίβιον [1] ἢ παρὰ τὴν πόλιν Μάργαρον κατὰ τὸν Πολύβιον [2] ἐπολεμήθη ἡ μεγάλη μάχη, εἰς ἣν ἡ ἱστορία ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς Ζάμας, ἴσως τῆς σημερινῆς Σίκκας, ἡ μάχη, ἥτις ἐπεράτωσε μὲν τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον, ἐμφαίνει δὲ τὴν ἔναρξιν τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ῥώμης. Ἦσαν δ' αἱ δυνάμεις τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν ἰσόρροποι, ἀνερχόμεναι εἰς πεντηκοντακισχιλίους περίπου ἄνδρας ἑκατέρωθεν. Καὶ ὁ μὲν Ἀννίβας εἶχε πολυαριθμότερον τὸ πεζικόν, ὁ δὲ Σκιπίων τὸ ἱππικόν. Πρὶν δὲ πειραθῶσι τῶν ὅπλων, ὁ Ἀννίβας ἐζήτησε συνέντευξιν παρὰ τοῦ Σκιπίωνος, ὅπως γείνῃ ἀπόπειρα συνδιαλλαγῆς. Προβαίνων δ' ὁ Ἀννίβας εἰς τὸ μέγα τοῦτο διάβημα αὐταπαρνήσεως, ἀπεδείκνυεν εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ τοὺς ποθοῦντας τὴν εἰρήνην, ὅτι εἶχε καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τοῦ Ἀννίβου ἀπαιτήσαντος νὰ μετριασθῶσιν οἱ ὅροι οἱ ἤδη ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος προτεταμένοι εἰς τὴν Καρχηδόνα, αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν, καὶ ἀνετέθη εἰς τὰ ὅπλα ἡ κρίσις τοῦ μεγάλου ἀγῶνος [3].

Παρίσταντο νῦν λοιπὸν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων οἱ δύο μέγιστοι στρατηγοὶ τῶν συγχρόνων, ἀμφότεροι ὄντες ἥρωες ἀντάξιοι τῶν δύο ἰσχυροτάτων τῆς Δύσεως πολιτειῶν. Ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ ἀξία τοῦ Σκιπίωνος ὑπερέβαλλε τὴν τοῦ Ἀννίβου, ὡς ἡ πολεμικὴ ἐμπειρία τῆς ρωμαϊκῆς στρατιᾶς ὑπερέβαλλε τὴν τῶν πολεμίων· καίπερ δὲ ἄλλως ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν ἰσοπάλων ὄντων τῶν στρατευμάτων, ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀνισορροπία ἔκρινε τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης. Καὶ παρετάχθησαν μὲν ἑκάτεραι αἱ στρατιαὶ εἰς τρεῖς στοίχους, ἀλλ' ὁ Σκιπίων ἔσχε τὴν σύνεσιν νὰ τάξῃ παρὰ τὴν συνήθη παράταξιν τῶν ρωμαϊκῶν στρατιῶν κατὰ γραμμὴν εὐθεῖαν τὰς ἐπαλλήλους σπείρας τῶν στοίχων αὐτοῦ, ἀφίνων ὅλως κενὰ τὰ διὰ μέσου τῆς τοιαύτης παρατάξεως. Εἶχε δὲ γείνει τοιαύτη ἡ διάταξις τῆς στρατιᾶς, ὅπως παρακωλυθῇ ἡ παρὰ τῶν ἐλεφάντων τοῦ ἐχθροῦ διάσπασις τῶν τάξεων καὶ ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται δύνανται νὰ ἐπιτίθενται ἐλευθέρως κατὰ τῶν θηρίων. Ὁ δὲ Ἀννίβας ἔταξεν εἰς μὲν τὴν πρώτην γραμμὴν τοὺς ξένους μισθοφόρους, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τοὺς Ἀφρικανοὺς νεοσυλλέκτους τοῦ Ἀσδρούβα καὶ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ, εἰς δὲ τὴν τρίτην, ἀπέχουσαν τῆς δευτέρας ἓν στάδιον, ἤτοι ἑκατὸν

---

[1] **Λιβίου** XXX, 29.

[2] **Πολυβίου** XV, 5.

[3] Ἡ μάχη ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς Ζάμας συνεκροτήθη τὴν 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 202 π. Χ. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη, ἥτις δὲν ἀναγράφεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, οὐδ' αὐτὸ κἂν τὸ ἔτος τῆς μάχης ἀναφερόντων, ἐξάγεται δι' ἀστρονομικῶν ὑπολογισμῶν ἐπὶ τῇ βάσει μαρτυρίας τινὸς τοῦ **Ζωναρᾶ** (IX, 14), λέγοντος, ὅτι τὴν ἡμέραν τῆς μάχης συνέβη ὁλικὴ ἔκλειψις ἡλίου, ἣν ἐθεώρησαν ὡς ἀπαίσιον προμήνυμα οἱ Καρχηδόνιοι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὀγδοήκοντα καὶ πέντε μέτρα, τοὺς ἐκ τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας παλαιμάχους ἑαυτοῦ, ἔμπροσθεν δὲ πάντων ἔθηκε τοὺς ἐλέφαντας καὶ κατὰ τὰ δύο κέρατα τὸ ἱππικὸν, τοὺς μὲν Νομάδας ἱππεῖς τάξας ἀντιμετώπους τοῦ Μασσανάσσου, τοὺς δὲ Καρχηδονίους ἀπέναντι τοῦ Λαιλίου. Ἔλειπον δὲ οἱ ἱππεῖς τοῦ Οὐερμινᾶ, οἵτινες δὲν εἶχον φθάσει, εὑρισκόμενοι ἀκόμη καθ' ὁδόν. Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας δὲν ἀνέμεινεν αὐτοὺς, ἴσως δ' οὐδὲ ἠδυνήθη νά το πράξῃ. Ὅτε δ' οὗτοι ἔφθασαν, ἡ μάχη εἶχεν ἤδη τελειώσει, ἡ δὲ βραδεῖα αὐτῶν ἔλευσις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ πληρεστέραν τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων. Ἤδη δ' αὐτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς μάχης προεμήνυε τὸ μοιραῖον τέλος. Οἱ ἐλέφαντες, εἰςελάσαντες εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σπειρῶν κενὰ διαστήματα, διεταράχθησαν ὑπὸ τῶν δοράτων καὶ τῶν τόξων τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπιστραφέντες ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἀννίβου. Τότε δὲ ὁ Μασσανάσσης καὶ ὁ Λαίλιος, ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ταραχῆς τῶν πολεμίων ἱππέων, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν μεθ' ὁρμῆς, εὐχερῶς δ' ἠδυνήθησαν νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγήν. Οὕτω δὲ τὰ δύο πλευρὰ τοῦ πεζικοῦ τῶν Καρχηδονίων ἔμειναν γυμνά. Ἤδη δὲ οἱ *ἀστᾶτοι* εἶχον κλονήσει τὰς πρώτας δύο ἐχθρικὰς τάξεις, καὶ ὁ Σκιπίων, συζυγήσας τοὺς πεζοὺς αὐτοῦ εἰς μίαν μόνην γραμμὴν, εἶχεν ἐπιληφθῆ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν παλαιστράτων τοῦ Ἀννίβου, ὅτε ἡ ἐπίθεσις τοῦ νικήσαντος ἱππικοῦ κατὰ τῶν νώτων αὐτῶν ἔκρινε τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων, ἡ δὲ ἧττα τῶν Καρχηδονίων μετεβλήθη αὐτόχρημα εἰς σφαγήν. Ὁ δὲ Ἀννίβας, συμπαραλαβὼν δράκα μόνον ἱππέων, ἐσώθη φυγὼν εἰς τὸν Ἀδρύμητα. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη τάχιστα εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπως συμβουλεύσῃ τὴν γερουσίαν, ὡς εἶχε πράξει ἄλλοτε ὁ πατήρ του μετὰ τὴν παρὰ τὰς Αἰγούσσας ναυμαχίαν, νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην. Ἡ δὲ συμβουλὴ αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὴ, ἐπ' ἴσης δ' ἔγειναν δεκτοὶ καὶ οἱ βαρεῖς ὅροι, οὓς ἐπέβαλεν ὁ νικητής. Ἐπεβάλλετο δὲ εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἡ ἀπόδοσις πάντων τῶν αἰχμαλώτων καὶ αὐτομόλων, ἡ παράδοσις τῶν ἐλεφάντων καὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων πλὴν δέκα, ἡ ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν ἀπότισις δεκακισχιλίων ταλάντων, ἰσοδυναμούντων περίπου πρὸς τετρακόσια ὀγδοήκοντα ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν, ἡ ἐπὶ τρεῖς μῆνας χορήγησις ἐπιτηδείων εἰς τὴν στρατιὰν τῶν νικητῶν, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἄνευ συναινέσεως τῆς Ῥώμης κηρύξεως πολέμου καὶ τῆς στρατολογίας ξένων μισθοφόρων, ἡ παράδοσις ἑκατὸν ὁμήρων κατ' ἐκλογὴν τῆς Ῥώμης χάριν ἐγγυήσεως τῆς πίστεως τῆς Καρχηδόνος, τέλος δὲ ἡ εἰς τὸν Μασσανάσσην ἀπόδοσις τῶν χωρῶν τῆς Νουμιδίας τῶν ἀφῃρημένων ἀπ' αὐτοῦ καὶ τῶν προγόνων. Θὰ φανῇ δὲ παράδοξον, ὅτι τοὺς ὅρους τούτους, καίπερ ὄντας βαρυτάτους, προθυμότερον ἐδέχθη ἡ Καρχηδὼν ἢ ἡ σύγκλητος τῶν Ῥωμαίων, μέλλουσα νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτούς. Προῆλθε δ' ἡ δυσκολία τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπικυρώσεως τῶν ὅρων τούτων οὐχὶ ἐκ τοῦ πλήθους, ὅπερ μάλιστα

ἐπόθει μεγάλως τὴν εἰρήνην, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν γνωρίμων, οἵτινες εἶχον ἀποκτήσει μεγάλα κέρδη ἐκ τοῦ πολέμου, ἰδίως δ᾽ ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων τῶν μελλόντων νἀναλάβωσι τὴν ἀρχὴν κατὰ τὸ 201 π. Χ., τοῦ Κορνηλίου Κεθήγου, ὅςτις ἐφιλοδόξει νὰ περατώσῃ αὐτὸς τὸν πόλεμον διὰ νέας τινὸς πολυκρότου νίκης. Ἀλλ᾽ ἡ εὐστάθεια τοῦ Σκιπίωνος, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν

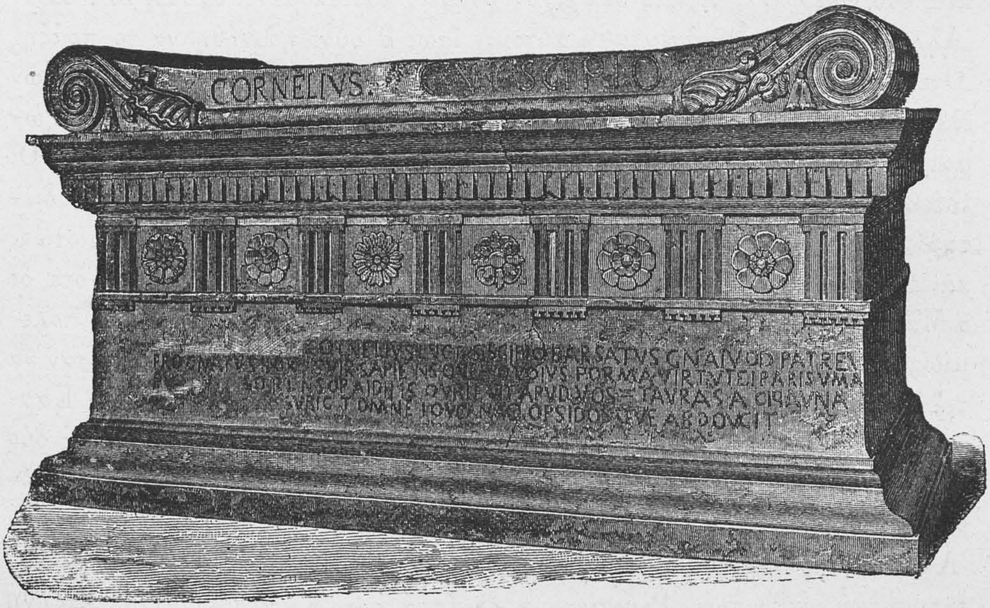

Σαρκοφάγος τοῦ Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ [1].

δημάρχων Ἀκιλίου Γλαβρίωνος καὶ Μινουκίου Θέρμου, προκαλεσάντων δόγμα τοῦ δήμου (*lex Acilia Minucia*), δι᾽ οὗ παρείχετο ἡ ἄδεια εἰς τὸν Σκιπίωνα νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνην, καὶ ὡρίζετο, ὅτι αὐτὸς μόνος ὤφειλε νὰ ἐπαναγάγῃ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς τὴν νικηφόρον στρατιάν, ἐποίησεν ἐκποδὼν πάντα δισταγμόν. Δέκα δὲ συγκλητικοὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν πρὸς τὸν Σκιπίωνα, ὅπως ἐπικυρώσωσι τὴν συνθήκην (201 π. Χ.).

---

[1] Ἡ σαρκοφάγος αὕτη, ἀνήκουσα εἰς τὸν οἶκον τῶν Σκιπιώνων καὶ εὑρεθεῖσα μετὰ καὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ οἴκου ἐν τῷ κατὰ τὸ ἔτος 1780 ἐν τῇ Ἀππίᾳ ὁδῷ ἀποκαλυφθέντι τάφῳ τῶν Σκιπιώνων, εἶνε ἡ τοῦ Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος, ὑπάτου τοῦ ἔτους 298 π. Χ. τοῦ νικήσαντος τοὺς Σαυνίτας (ἴδ. σ. 201). Φέρει δὲ τὴν ἑξῆς ἐν ἀρχαιοτρόπῳ λατινικῇ γλώσσῃ γεγραμμένην ἐπιγραφήν, ἐκδεδομένην ἐν τῷ Corpus inscriptionum Latinarum Τόμ. Α΄ ἀρ. 29. Cornelius Lucius Scipio Barbatus Gnaivod patre prognatus, fortis vir sapiensque, quojus forma virtutei parisuma fuit consol censor aidilis quei fuit apud vos, Taurasia Cisauna Samnio cepit, subigit omne Loucanam opsidesque abdoucit. Σημαίνει δὲ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ τάδε· «Κορνήλιος Λεύκιος Σκι-

Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ νικητὴς τῆς Ζάμας ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Λιλυβαίου μέρος μὲν τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν μέχρι τῆς Ὠστίας, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ λοιποῦ μέρους διῆλθε κατὰ γῆν τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ δὲ θρίαμβος αὐτοῦ, οὗ συμμετεῖχον χιλιάδες τινὲς αἰχμαλώτων Ῥωμαίων, ὑπ' αὐτοῦ λυτρωθέντων ἀπὸ τῆς δουλείας, ὑπερέβαλε κατὰ τὴν λαμπρότητα πάντας τοὺς θριάμβους τοὺς τέως καταχθέντας. Ἡ δὲ σύγκλητος ἀντήμειψε τὸν Σκιπίωνα προςθεῖσα εἰς τὸ ὄνομά του τὸ ἔνδοξον ἐπώνυμον *Ἀφρικανός*, καὶ ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Πράγματι δὲ οὐδεὶς πολίτης εἶχε παράσχει πρὸ αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας ἐπιφανεστέρας. Αὐτὸς ἠλευθέρωσε μὲν τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ ἐπιδρομῆς ἥτις εἶχε διαρκέσει δεκαὲξ ὅλα ἔτη, ἔδωκε δ' εἰς τὴν Ῥώμην τὴν Ἱσπανίαν, τὴν δὲ Καρχηδόνα ἐκείνην, ἥτις εἶχε τολμήσει νὰ προςβάλῃ τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεως αὐτῆς, περιέστειλεν εἰς ἁπλῆν ἐμπορικὴν πόλιν ἀβλαβῆ, ἐν ᾧ πρότερον εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ αἰῶνας ἡ πρωτεύουσα τῶν λιβυκῶν πόλεων καὶ ἡ κυρίαρχος τῶν δυτικῶν θαλασσῶν τῆς Μεσογείου. Τώρα δὲ διεδέχετο αὐτὴν ἡ Ῥώμη ἔν τε τῇ προστασίᾳ τῶν βασιλίσκων τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ κατὰ τὴν δυτικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου.

Ἀλλ' ἡ κολοσσιαία ἐκείνη ἀνάπτυξις τῆς ἐξωτερικῆς δυνάμεως τῆς Ῥώμης δὲν εἶχε γείνει ἄνευ μεγάλων θυσιῶν, ὡς ἡ πρόοδος αὐτῆς δὲν θὰ μείνῃ ἀπηλλαγμένη κινδύνων καὶ δυσυπολογίστων ζημιῶν διὰ τὸ μέλλον. Καὶ δὴ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου εἶχον ἀπολεσθῆ πλείονες τῶν ἑκατοντακιςχιλίων ἀνδρῶν [1], Ῥωμαίων τε καὶ συμμάχων· αἱ δὲ ἀναγραφαὶ τῶν τιμητῶν, αἵτινες δύο ἔτη πρὸ τῆς εἰς Ἰταλίαν καταβάσεως τοῦ Ἀννίβου περιεῖχον 270 213 πολίτας, τὸ ἔννατον ἔτος τοῦ πολέμου

πίων Βαρβᾶτος τοῦ πατρὸς Γναίου υἱός, ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός, οὗ ἡ εὐμορφία ὑπῆρξεν ἴση τῇ ἀρετῇ, ὅςτις ὕπατος, τιμητής, ἀγορανόμος ὑπῆρξε παρ' ὑμῖν, τὴν Ταυρασίαν, τὴν Κισαῦναν ἐκυρίευσεν ἐν τῇ Σαυνίτιδι, ὑπέταξε τὴν Λευκανίαν πᾶσαν καὶ ὁμήρους ἀπήγαγεν.» Περὶ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὡς πηγῆς ἱστορικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν βίβλον (liber annalis) ἴδ. Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Α' σ. 463 καὶ σημείωσιν αὐτόθι. Σώζεται δὲ καὶ ἡ ἐνεπίγραφος σαρκοφάγος ἄλλου ὁμωνύμου Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος, ὑπάτου τοῦ ἔτους 259 π. Χ., ἧς τὴν ἐπιγραφὴν ἴδ. ἐν τῷ Corpus inscriptionum Latinarum Τόμ. Α' ἀρ. 32. Περὶ δὲ τῶν γλωσσικῶς ἀξιοσημειώτων ἐν ταῖς δύο ταύταις ἐπιταφίοις ἐπιγραφαῖς, τοῖς ἀρχαιοτάτοις δείγμασι τοῦ γραπτοῦ λόγου τῶν Ῥωμαίων, ἴδ. Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Α' σ. 472 ἐν σημειώσει.

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἀννιβαϊκῆς 25. Ὁ δὲ **Λίβιος** (XXIII, 11) ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν εἰς τὸ διπλάσιον.

(209 π. Χ.) περιελάμβανον μόνον 137 108. Μετὰ δὲ τῆς θυσίας ἀνθρωπίνων ψυχῶν συνεβάδιζεν ἡ καταστροφὴ τῶν μικρῶν κτημάτων. Καὶ οἱ μὲν πλούσιοι εἶχον δυνηθῆ νὰ ὑποστῶσιν ἄνευ κλονισμοῦ τὰ βάρη τὰ ἐπιβληθέντα χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἡ μέση τάξις εἶχε περιστῆ ὑπ' αὐτῶν εἰς ὄλεθρον πλήρη. Τοῦτο δ' ἐπεξηγεῖ τὴν εὐτελῆ τιμὴν, εἰς ἣν εἶχον ὑποβιβασθῆ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου οἱ μικροὶ ἀγροί. Οὕτω δ' ἐτίθεντο αἱ βάσεις τοῦ νέου μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀνταγωνισμοῦ, ὅςτις περαιτέρω ἀναπτυσσόμενος ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ τέλος τὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἱστορικὸς Ἀππιανὸς ὑπολογίζει εἰς τετρακοσίας τὰς κώμας τὰς ἐπὶ τοῦ πολέμου καταστραφείσας· ἀνυπολόγιστοι δ' ὑπῆρξαν αἱ ζημίαι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἥτις ὑπῆρξε θέατρον τοῦ πολέμου ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Πρὸς ἐπανόρθωσιν δὲ τῶν τοιούτων καταστροφῶν ἓν μόνον ὑπῆρχε μέσον, ἡ ἀναστολὴ τῶν κατακτήσεων καὶ ἡ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας τροπὴ τῆς δραστηριότητος τοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἔχουσα συνείδησιν τῆς ἀνάγκης ταύτης, συνέστησεν εἰς τὸν δῆμον διὰ τῶν ὑπάτων τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν γεωργίαν (206 π. Χ.). Ἀλλ' ἔπειτα αὐτὴ ἐκείνη κατέστησεν εἰς τὸν λαὸν ἀδύνατον τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸ κέλευσμα αὐτῆς, μεταγαγοῦσα τὸν πόλεμον ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἔκτοτε δὲ οἱ ῥωμαϊκοὶ πόλεμοι δὲν ἀποβλέπουσι πλέον μόνον εἰς λόγους φιλοδοξίας, ἀλλὰ καὶ εἰς λόγους οἰκονομικούς. Σκοπὸς δ' αὐτῶν εἶνε ἡ διὰ τῶν νικῶν ἐπαύξησις τῆς εὐημερίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἀναγκαζομένων τῶν ἡττημένων λαῶν νὰ συντελῶσιν εἰς συντήρησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐπέπρωτο ἐντὸς βραχέος χρόνου νὰ μάθῃ δι' ὁποίων κινδύνων ἔδει νὰ ἐξασφαλισθῇ ὁ ἄρτος αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ Ῥώμη δὲν ἐβράδυνε νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὴν κατέχουσαν αὐτὴν ἀκατάσχετον δίψαν κατακτήσεων. Ἀληθῶς οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξαν σχολὴ αὐξούσης διαφθορᾶς. Οἱ στρατηγοὶ οἱ μετὰ τῆς νικηφόρου αὐτῶν στρατιᾶς διελαύνοντες τὰς ξένας χώρας εὐχερῶς ἐσαγηνεύοντο ὑπὸ τῆς εὐκόλου εὐκαιρίας, ἥτις παρείχετο εἰς αὐτούς, ὅπως ἀθροίζωσι πλούτη. Τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν ἔπειτα πάντες οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτούς. Ἐντεῦθεν δ' ἡ δίψα τοῦ πλούτου ἀπέβη τὸ κυριῶδες πάθος τὸ διακατέχον τὴν ἀριστοκρατικὴν νεολαίαν, ἥτις ἔπαυσεν ἀναμιμνησκομένη τῶν ἀπερίττων ἠθῶν τῶν πάππων καὶ ἐνεθυμεῖτο αὐτὰ μόνον ὅπως καταγελάσῃ αὐτῶν. Ἡ διαφθορὰ εἶνε ὡς τὸ πέλαγος, ὅπερ καταπλημμυρεῖ πάντας τοὺς χώρους τοὺς χθαμαλωτέρους τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ἡ δὲ εἰσελαύνουσα πλουτοκρατία παρέσχεν εὔκολον εἰς τὴν Ῥώμην εἰσβολὴν πασῶν τῶν κακοτεχνιῶν τῆς ἑλληνικῆς διαφθορᾶς. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς θρησκευτικῆς δυσπιστίας τῆς ἀπαρνουμένης τοὺς θεοὺς ἐκείνους, οὓς λατρεύουσα εἶχε γείνει ἡ πατρὶς μεγάλη καὶ ἰσχυρά, παρέστη ἐνθρονιζομένη ἡ λατρεία τοῦ Βάκχου ἡ καθιεροῦσα πάσας τὰς παρεκτροπὰς (*Βακχεῖα, Bacchanalia*).

Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ τὸν δεύτερον καρχηδονικὸν πόλεμον, τῷ 186 π. Χ., δι' ἀνακρίσεως διεξαχθείσης ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ποστουμίου ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἐν μόνῃ τῇ Ῥώμῃ ὑπῆρχον ἑπτακισχίλιοι ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸν ἀπόκρυφον ὀργιαστικὸν θίασον τοῦ Βάκχου.

Οὐδ' ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον σοβαρὰ τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἠθικῶν τὰ πολιτικὰ ἐπακόλουθα ἅτινα συνεπήγαγε τὸ σύστημα τῶν κατακτήσεων. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τὸ σύστημα ἐκεῖνο συνετέλεσεν εἰς ἐπαύξησιν τοῦ ἀξιώματος τῆς συγκλήτου, ἀλλ' ἐπῆλθεν ἔπειτα ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ εὐρεῖα καὶ καθημερινὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ κατέστησεν αὐτὸ ἐπωφελὲς ἀντὶ τῆς συγκλήτου εἰς τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν. Οἱ στρατηγοί, ὧν τῆς ἀρχῆς τὴν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀνανέωσιν ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῶν πολέμων καὶ τῶν ἀπωτάτων κατακτήσεων, οἵτινες ἐν τῇ μακρᾷ διοικήσει τῶν ξένων χωρῶν ἀπέκτησαν τὴν ἕξιν καὶ τὴν ἀρέσκειαν τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς, οἵτινες διὰ τῆς μακρᾶς διαρκείας τῆς στρατηγίας προσείλκυσαν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν στρατιωτῶν, οἱ στρατηγοὶ ἐκεῖνοι δὲν θὰ ἔστεργον πλέον νὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ τὴν ἔκπνευσιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ῥώμην ὡς ἁπλοῖ πολῖται, οὐδ' οἱ θεσμοὶ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας παρεῖχον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, τῶν συνειθισμένων ἀλλαχοῦ εἰς βίον κυριάρχων καὶ δεσποτῶν, μέσα ἐπαρκῆ πρὸς κορεσμὸν τῆς φιλαυτίας αὐτῶν. Ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη διαβιώσας δίκην ἀπολύτου μονάρχου ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐν Λιβύῃ ἢ ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἔστεργεν εὐκόλως νὰ εἶνε ὕπατος ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ συγκλητικός. Ὡς ἐκ τούτου δὲ θὰ ἴδωμεν τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ αἰῶνα ὅλον ὑπῆρξεν αὐτόχρημα ὁ θεματοφύλαξ τῆς ῥωμαϊκῆς ἰσχύος, ὑποκῦπτον εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οὓς αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ συγκλητικοὶ εἶχον ἀνυψώσει. Οὕτω δὲ ἡ σύγκλητος, βλέπουσα ἑαυτὴν ἀνίκανον νἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὴν ἐπικράτησιν τῶν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν διαφιλονεικούντων στρατηλατῶν, εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ ἐκλέξῃ ἐξ αὐτῶν τὸν ἴδιον αὐτῆς ἡγεμόνα.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δ' ἐκείνης οἱ θεσμοὶ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας θὰ παύσωσι νὰ ἔχωσιν ὑπόστασιν ἀληθῆ καὶ θὰ γείνωσι προσωπεῖον, ὅπερ θἀναλάβωσιν οἱ νέοι κυρίαρχοι, ὅπως ἐπικαλύψωσι τὸ ἐλευθεροκτόνον αὐτῶν ἔργον. Πρὸς τοιοῦτον δὲ κίνδυνον βαίνουσα ἡ Ῥώμη, ἔτρεπε μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τοῦ Ἀννίβου τὰ βήματα αὐτῆς πρὸς τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου.

Τελευταῖος πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γαλατῶν.—Διὰ τῆς ἐν Ζάμᾳ συνθήκης ἔληγεν ἡ μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος μονομαχία. Ὅτε δὲ μετὰ ἥμισυν αἰῶνα ἐπανελήφθη ἡ πάλη μεταξὺ τῶν δύο πολιτειῶν, δὲν προέκειτο πλέον ἀγὼν περὶ τοῦ ζητήματος εἰς ὁποτέραν ἔμελλε νἀνήκῃ ἡ κυριαρχία τῆς Δύσεως, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ἤδη

ἀμετακλήτως λελυμένον ὑπὲρ τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ τελευταίου ἐκείνου πολέμου ἦτο παντελῶς διάφορος· ἔμελλε δῆλα δὴ νὰ κριθῇ, ἂν ἡ Καρχηδὼν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑφίσταται ὡς πόλις καὶ ὡς κράτος ἢ νὰ ἐξαφανισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ κόσμου. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ἡ Καρχηδὼν παρεσκευάζετο, ἀνορθοῦσα τὰς δυνάμεις αὐτῆς, ὅπως μεταχειρισθῇ αὐτὰς βραδύτερον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ἑαυτῆς ὑπάρξεως, ἡ Ῥώμη κατέθετε τὰς βάσεις τῆς κοσμοκρατορίας αὐτῆς. Εἶχε δὲ καταλίπει ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος τὴν κληρονομίαν διπλοῦ πολέμου, τοῦτο μὲν κατὰ τῶν Γαλατῶν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, τοῦτο δ' ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ τῆς Συρίας.

Ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία εὑρίσκετο ἐν πλήρει ἐπαναστάσει. Εἰς τὴν Ῥώμην εἶχον ἀπομείνει ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ μόνον αἱ δύο ἀποικίαι Πλακεντία καὶ Κρεμών. Ἔπρεπε λοιπὸν ἡ χώρα νὰ κατακτηθῇ ἐκ νέου, οἱ δὲ Γαλάται ἀπόφασιν εἶχον νὰ ὑπεραμυνθῶσι τῆς ἀνακτηθείσης ἀνεξαρτησίας μέχρι τῶν ἐσχάτων. Τὴν δὲ διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος ἀνέλαβε Καρχηδόνιός τις ἀξιωματικὸς, καλούμενος Ἀμίλκας, ὅστις εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Γαλατίαν μετὰ τοῦ Μάγωνος καὶ εἶχε μείνει ἐν αὐτῇ. Ἐπὶ δὲ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ αἱ γαλατικαὶ φυλαὶ, συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν τῶν Κενομανῶν, οἵτινες εἶχον μείνει τέως πιστοὶ εἰς τὴν Ῥώμην, ἑνωθεῖσαι συναπετέλεσαν συμμαχίαν, στρατιὰ δὲ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν ἐξεστράτευσεν, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν δύο ἐκείνων παρὰ τὸν Πάδον ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Καὶ ἡ μὲν Πλακεντία ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη, ἀλλ' ἡ Κρεμὼν, τυγχάνουσα τῆς κρατερᾶς ὑπερασπίσεως δύο ῥωμαϊκῶν στρατιῶν, ὧν ἡ μὲν ἔσπευσεν ἐξ Ἀριμίνου, στρατηγουμένη ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Λευκίου Φουρίου Πουρπουρέωνος, ἡ δ' ἐτάσσετο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπάτου Γαΐου Αὐρηλίου Κόττα, ἀπέκρουσε γενναίως τὴν ἔφοδον, καὶ ἐπήνεγκε τὴν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐξολόθρευσιν τῆς γαλατικῆς στρατιᾶς. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀμίλκας ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης (200 π. Χ.). Ἡ δὲ σύγκλητος ὥρισε τριημέρους ἑορτὰς πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς μεγάλης νίκης, καὶ ἐψήφισεν ὅπως ὁ πραίτωρ Φούριος, ὅστις εἶχε στρατηγήσει κατὰ τὴν ἐν Κρεμῶνι μάχην, καταγάγῃ θρίαμβον.

Ἀλλ' οἱ ἀγῶνες τῶν δύο προσεχῶν ἐτῶν ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ ἐν Κρεμῶνι ἧττα δὲν εἶχε στερήσει τοὺς Γαλάτας οὔτε τοῦ ἀναγκαίου θάρρους οὔτε τῶν δυνάμεων τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς γενναίαν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου τῆς ἀντιστάσεως. Καὶ τῷ μὲν 199 π. Χ. οἱ Ἴνσουβροι ἐνέβαλον εἰς ἐνέδραν τὸν πραίτωρα Γναῖον Βαίβιον Τάμφιλον, καὶ ἐφόνευσαν αὐτοῦ ἑξακισχιλίους καὶ ἑξακοσίους στρατιώτας. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τοιαύτης ἥττης ἔσπευσεν ὁ ὕπατος Λεύκιος Κορνήλιος Λέντλος, ἀλλὰ τὸ ὅλον αὐτοῦ ἔργον περιωρίσθη εἰς τὴν ἀπὸ τῆς στρατηγίας καθαίρεσιν τοῦ ἀπρονοήτου πραί-

τωρος, κατὰ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην χωρὶς κἂν νὰ ἔχῃ ἀντιμετωπίσει τὸν ἐχθρόν. Τὴν αὐτὴν δὲ ἀδράνειαν ἐπέδειξαν τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐν τῇ στρατηγίᾳ· τὸ μόνον δὲ ὑπ' αὐτῶν ἐπιχειρηθὲν ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἀνόρθωσις τῆς Πλακεντίας, εἰς ἣν ἐστάλησαν δισχίλιοι ἄποικοι (198 π. Χ.).

Ὅλως δὲ διάφορον τροπὴν ἔλαβον τὰ πράγματα τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἡ Ῥώμη, ἀπαλλαγεῖσα τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου διὰ τῆς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς νίκης, ἠδυνήθη νἀφιερώσῃ πλείονας δυνάμεις εἰς τὸν πρὸς τοὺς Γαλάτας πόλεμον. Δύο ὑπατικαὶ στρατιαί, ὧν ἡγοῦντο ὁ Γναῖος Κορνήλιος Κέθηγος καὶ ὁ Κόϊντος Μινούκιος Ῥοῦφος, ἀπῆλθον τὸ ἔαρ τοῦ 197 π. Χ. εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν. Διχόνοια δ' ἐκραγεῖσα ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει αὐτῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολεμίων κατέστησεν εὐχερεστέραν τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς ἐκστρατείας. Εἶχον δὲ διανείμει οἱ ὕπατοι ἐν ἀλλήλοις τὸ θέατρον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Μινούκιος ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Βοΐων, ὁ δὲ Κορνήλιος ἐν τῇ τῶν Ἰνσούβρων. Σκοπὸς δὲ ταύτης τῆς διαιρέσεως ἦτο ἡ ἀπομόνωσις τῶν γαλατικῶν φυλῶν, ἀλλ' ἐπετεύχθη καί τι πλέον. Οἱ Βόϊοι, καλέσαντες εἰς μάτην τοὺς Ἰνσούβρους πρὸς βοήθειαν χάριν ἀμύνης τῆς χώρας αὐτῶν, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς συμμαχίας· ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χρόνῳ οἱ Κενομανοί, δελεασθέντες ὑπὸ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ ὑπάτου Κορνηλίου, ὅστις ἐστρατοπέδευε παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Πάδου Μίγκιον, οὐ μόνον ἀπέστησαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ προσεχώρησαν εἰς τὰς τάξεις τῶν πολεμίων. Οὕτω δ' οἱ Ἴνσουβροι, ἐγκαταλειφθέντες μόνοι, ὑπέστησαν ἧτταν τελείαν.

Οὐχ ἧττον δὲ καταστρεπτικὸν ὑπῆρξε διὰ τοὺς Γαλάτας τὸ ἑπόμενον ἔτος τοῦ πολέμου (196 π. Χ.). Καὶ κατ' αὐτὸ δ' ἐστάλησαν εἰς τὴν Γαλατίαν δύο ὑπατικαὶ στρατιαί. Καὶ ὁ μὲν Λεύκιος Φούριος ἀντετάχθη πρὸς τοὺς Ἰνσούβρους, ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος πρὸς τοὺς Βοΐους, ἀμφότεροι δ' ἐξῆλθον τοῦ ἀγῶνος νικηταί. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐνίκησε τὸν ἐχθρὸν ἐν Κώμῳ, ἐπὶ δὲ τούτοις ἡνώθη μετὰ τοῦ συνυπάτου, συναμφότεροι δὲ συνέτριψαν τοὺς Βοΐους, καὶ ἔγειναν κύριοι τῆς πρωτευούσης αὐτῶν Φελσίνης τῆς ὕστερον κληθείσης Βονωνίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, λέγει ὁ Λίβιος[1], ἔχοντες ἀπλήστως πρὸς φόνον μᾶλλον ἢ πρὸς νίκην, ἐπολέμησαν οὕτως, ὥστε μόλις που κατέλιπον ζῶντα ἐκ τῶν πολεμίων ἄγγελον τῆς νίκης. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ νικηφόροι ὕπατοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ῥώμην κατάφορτοι λαφύρων, καὶ ἠμείφθησαν διὰ τοὺς αἱματηροὺς αὐτῶν ἄθλους καταγαγόντες θρίαμβον.

[1] **Λιβίου** XXXIII, 37.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰ δεινὰ ταῦτα τραύματα ἡ Γαλατία δὲν εἶχεν ἤδη καταδαμασθῇ, ἐχρειάσθη δὲ ἡ Ῥώμη πέντε ἀκόμη ἔτη πολυμόχθων ἀγώνων, ὅπως δυνηθῇ νὰ ὑποτάξῃ τὸν γενναῖον ἐκεῖνον λαόν. Καὶ δὴ τῷ μὲν 195 π. Χ. ὁ ὕπατος Λεύκιος Βαλέριος Φλάκκος ἐνίκησε νέαν νίκην παρὰ τὸ Λιτανὸν ἄλσος, ἀλλ' οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ καρπωθῇ ἐξ αὐτῆς, ἐπειδὴ ἐδέησε νὰ ἐξαντλήσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς προστασίαν τῶν ἀποικιῶν Πλακεντίας καὶ Κρεμῶνος, ἐφ' ὅσον οἱ ἐν αὐταῖς ἄποικοι ἀνέκτιζον τὰ τείχη αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος (194 π. Χ.) ἡ μεταξὺ Βοΐων καὶ Ἰνσούβρων ἐπελθοῦσα καὶ πάλιν συνδιαλλαγὴ καὶ ἡ ἐμφάνισις νέων πολεμίων, τῶν Λιγύων, ὑπεχρέωσαν τὴν σύγκλητον νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς στρατιὰς ἐκ τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ σθεναρώτερον τὴν καταπολέμησιν τῶν Γαλατῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν Γαλατίαν ἐστάλη ὁ ὕπατος Τιβέριος Σεμπρώνιος Λόγγος, ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, ὁ νικητὴς τῆς Ζάμας, μετέβη εἰς τὴν Λιγυστικήν. Τούτων δ' ὁ Σεμπρώνιος, φθάσας εἰς τὰ σύνορα τῶν Βοΐων, εὗρε πεφραγμένην τὴν ὁδὸν ὑπὸ τοῦ γενναίου ἐκείνου λαοῦ, τεταγμένου ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ βασιλέως αὐτοῦ Βοιώριγος. Καὶ ἐδίσταζε μὲν ὁ ὕπατος νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν πολεμίων ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀμηχανίας, διότι, προςβληθεὶς ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ στρατοπέδῳ, ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους καὶ προέβη μέχρι τῆς Πλακεντίας. Ἧττον δ' εὐτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ συνύπατος αὐτοῦ Σκιπίων, ὅστις ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ ὑπατείᾳ ἐμείωσε τὴν ἔνδοξον φήμην ἧς εἶχεν ἀξιωθῇ κατὰ τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον. Καὶ δή, μεταβὰς εἰς τὴν Λιγυστικήν, ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὰς ἐχθρικὰς κινήσεις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, οὐ μόνον δὲν κατέβαλε τὸν νέον ἐχθρόν, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἠδυνήθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Λιγύων μελετηθεῖσαν εἰςβολὴν εἰς τὴν Τυρρηνίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἀνάγκη νέων ἀγώνων κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Κόϊντος Μινούκιος Θέρμος μετέβη εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ὅπως ἐξώσῃ ἐξ αὐτῆς τοὺς ἐπιδρομεῖς, φθάσας δ' ἐγκαίρως ἔσωσε τὴν Πῖσαν, καὶ ἀνεχαίτισε τὴν ἐπιδρομήν. Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Λεύκιος Κορνήλιος Μερούλας ἐνίκησεν ἐν Μουτίνῃ τοὺς Βοΐους ἐν μεγάλῃ μάχῃ, καθ' ἣν τὸ ῥωμαϊκὸν ἱππικὸν ἐπήγαγεν ὄλεθρον τῶν βαρβάρων, ὧν δεκατέσσαρες χιλιάδες ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ (193 π. Χ.). Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος εὑρίσκομεν καὶ πάλιν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ δύο ὑπατικὰς στρατιάς. Ἀλλ' οὐδενὸς ἀξίου λόγου πολεμικοῦ ἔργου γίνεται μνεία. Μανθάνομεν δὲ μόνον, ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων τοῦ ἔτους ἐκείνου Λεύκιος Κόϊντος Φλαμινῖνος, ἀδελφὸς τοῦ νικήσαντος Φίλιππον τὸν Μακεδόνα, ἐξεβλήθη ἐκ τῆς συγκλήτου κατόπιν τῷ 184 π. Χ. ὑπὸ τῶν τιμητῶν Πορκίου Κάτωνος καὶ Βαλερίου Φλάκκου, διότι, ὅτε ἐστρατήγει ἐν τῇ Γαλατίᾳ, θέλων νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἀγρίαν ἰδιοτροπίαν μειρακίου τινὸς εὐαρεστοῦντος εἰς τὰς ἐπιθυμίας του, διέταξε νὰ φονεύσωσιν

ἢ αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ ἐφόνευσεν εὐπατρίδην τινὰ Βόϊον καθ' ἣν ὥραν τὸ θῦμα προςεχώρει εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ δὲ ὁριστικὴ ἐκνίκησις τῶν Βοΐων ἐπετεύχθη τῷ 191 π. Χ. ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Φλαμινίνου, Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος Νασικᾶ [1]. Μετὰ δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο τραῦμα ὁ ἀνδρεῖος ἐκεῖνος λαὸς καθυπετάχθη, ἡ δὲ Ῥώμη ὡμολόγησε πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς παραχωρήσεως τοῦ ἡμίσεος τῆς χώρας αὐτῶν πρὸς ἐγκατάστασιν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Ἡ δὲ πρώτη τῶν τότε ἱδρυθεισῶν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου Γαλατίᾳ ἀποικιῶν ὑπῆρξεν ἡ *Βονωνία,* εἰς ἣν ἐστάλησαν τριςχίλιαι οἰκογένειαι κληρούχων (189 π. Χ.). Οἱ δὲ κλῆροι οἱ δοθέντες εἰς τοὺς ἀποίκους ἐκείνους ὑπῆρξαν μεγαλείτεροι ἢ κατὰ τὸ σύνηθες, τῶν μὲν πεζῶν λαβόντων ἀνὰ πεντήκοντα πλέθρα, τῶν δὲ ἱππέων ἀνὰ ἑβδομήκοντα. Μετὰ δ' ἓξ ἔτη κατήχθησαν ἕτεραι τρεῖς ἀποικίαι, δύο μὲν ῥωμαϊκαί, εἰς Μουτίνην καὶ Πάρμαν, εἰς ὧν ἑκατέραν ἐστάλησαν διςχίλιοι ἄποικοι, μία δὲ λατινική, εἰς Ἀκυληίαν. Συγχρόνως δὲ πρὸς τὴν ἐγκατάστασιν ἀποικιῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐπεχείρησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κατασκευὴν στρατιωτικῶν ὁδῶν, ὅπως συνδέσωσι τὴν Γαλατίαν μετὰ τῆς Ῥώμης. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Μάρκος Αἰμίλιος Λέπιδος παρέσχε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ Ἀριμίνου ἄγουσαν εἰς Πλακεντίαν καὶ οὖσαν μὲν συνέχειαν τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ, κληθεῖσαν δ' *Αἰμιλίαν ὁδὸν (Via Aemilia).* Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Γάϊος Φλαμίνιος, υἱὸς τοῦ περιωνύμου δημαγωγοῦ, κατεσκεύασεν ἄλλην ὁδὸν διὰ τῶν Ἀπεννίνων, οὖσαν μὲν συνέχειαν τῆς Κασσίας ὁδοῦ, ἄγουσαν δ' ἀπὸ Ἀρρητίου εἰς Βονωνίαν (187 π. Χ.).

Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.—Τὸ ἀληθὲς αἴτιον τῆς μακρᾶς διαρκείας τοῦ πολέμου τοῦ ἐπιχειρηθέντος πρὸς κατάκτησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας πρέπει νἀναζητηθῇ πλὴν τῆς κραταιᾶς ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξαν εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα οἱ Βόϊοι μᾶλλον ἐν τοῖς ἄλλοις πολέμοις, οὓς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ Ῥώμη ἐν ταῖς ἀπῳκισμέναις χώραις τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ ταῦτα δ' αἱ δυνάμεις τῶν Ῥωμαίων ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἐφθάρησαν ἐν πολλαῖς ἅμα χώραις, λίαν ἀπεχούσαις ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἀπέβησαν μὲν ἐντεῦθεν δυσχερέστεραι καὶ πολυμοχθότεραι αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ δὲν παρεκωλύθη ὅμως ἡ εἰς τέλος ἐπίστεψις πασῶν ὑπὸ τῆς νίκης. Καὶ δέκα μὲν ἔτη μετὰ τὴν ἐν Ζάμᾳ

[1] Ὁ **Λίβιος** (XXXVI, 40) διηγεῖται, ὅτι ὁ ὑπερόπτης Νασικᾶς ἐκαυχήθη ἐν τῇ συγκλήτῳ, ὅτι ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἀφῆκε ζῶντας πλὴν τῶν γυναικῶν μόνον γέροντας καὶ παῖδας, ἐφ' ᾧ κατήγαγε θρίαμβον, ἐν ᾧ ἐπεδείχθησαν δημοσίᾳ τὰ ἄπειρα λάφυρα τὰ κομισθέντα ἐκ τῆς χώρας τῶν ἡττημένων.

μάχην καθυπετάσσετο καὶ ἐγίνετο ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία· ἕνδεκα δ' ἔτη μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην τὰ βασίλεια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας, ἤτοι τὰ δύο ἰσχυρότατα τῶν κρατῶν τῶν προελθόντων ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ μεγάλου κράτους Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος, ἀπέβαλλον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Πρῶτον δὲ τῶν κρατῶν ἐκείνων τῆς Ἀνατολῆς ὑπέκυψεν εἰς τὰ ὅπλα τῆς Ῥώμης τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας. Κατεῖχε δὲ τότε τὸν θρόνον Φίλιππος ὁ Ε', ἀνὴρ μετρίας μὲν ἀξίας, ἀλλὰ μεγάθυμος καὶ φιλοδοξότατος. Ἤδη δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν οὗτος ἐπιδείξει τὰς πρὸς τὴν Ῥώμην ἐχθρικάς του διαθέσεις, δεχθεὶς εἰς τἀνάκτορα αὐτοῦ τὸν ἀποστάτην καὶ φυγάδα Δημήτριον τὸν Φάριον καὶ ἀρνηθεὶς νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν σύγκλητον, ἀπαιτήσασαν τὴν παράδοσιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος παρέσχεν εἰς τὸν Φίλιππον εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ ἔτι ἐλευθερώτερον τὰς προθέσεις αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην δὲν ἐδίστασε νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Καρχηδόνος. Καὶ οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ὑπέσχοντο νὰ βοηθήσωσιν αὐτόν, ὅπως ἐξώσῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Κερκύρας· ἐκεῖνος δ' ἐξ ἑτέρου ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἀννίβαν. Ἀλλ' εἴδομεν ἀνωτέρω πῶς ἡ ἐσπευσμένη ἐμφάνισις στόλου ῥωμαϊκοῦ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ἀπολλωνίας ἐξηνάγκασε τὸν Φίλιππον νἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν πόλιν ἐκείνην. Ἡ δ' ἀποτυχία ἐκείνη τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων ἐνεθάρρυνε τοὺς Αἰτωλοὺς νἀποστῶσιν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχε καθυποτάξει αὐτούς, καὶ νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων (211 π. Χ.). Ἀνέλαβον δ' οἱ Αἰτωλοὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ παύσωσι πολεμοῦντες τὸν Φίλιππον, ἕως ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς πρὸς τὴν Ῥώμην ἐχθρικάς του διαθέσεις. Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη ἀπέβη ἄκαρπος, διότι ὁ Φίλιππος χάριν ἀνακτήσεως τῆς οἴκοι εἰρήνης συνδιηλλάγη μετὰ τῆς Ῥώμης τῷ 205 π. Χ.

Ἀλλ' ἡ συνδιαλλαγὴ αὐτοῦ αὕτη δὲν ἦτο εἰλικρινής. Ἐν δὲ Ζάμᾳ στῖφος Μακεδόνων μισθοφόρων, ὧν ἡγεῖτο συγγενής τις τοῦ βασιλέως, εἶχε πολεμήσει ὑπὸ τὸν Ἀννίβαν κατὰ τοῦ Σκιπίωνος, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι αὐτῶν εἶχον ζωγρηθῆ. Τότε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην πρέσβεις, ζητῶν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων ἐκείνων, ἀλλ' ὡς μόνη ἀπάντησις ἐστάλησαν εἰς αὐτὸν μομφαὶ μετὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι, ἂν ἐπεθύμει τὸν πόλεμον, ἔμελλε νὰ τύχῃ αὐτοῦ. Νέα δὲ γεγονότα ἐπελθόντα ἐπέτειναν τὸ ἀκροσφαλὲς τῶν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Μακεδονίας σχέσεων. Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς εἰρήνης τοῦ 205 π. Χ. εἶχον συμπεριληφθῆ οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκεῖνοι μὲν ὡς σύμμαχοι τοῦ Φιλίππου, οὗτοι δ' ὡς φίλοι τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἐπελθούσης ἔχθρας μεταξὺ τῶν συμμάχων τού-

των, οἱ μὲν Ἀκαρνᾶνες ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι τὴν τῆς Ῥώμης. Μετὰ τῶν τελευταίων δὲ τούτων ἡνώθησαν καὶ Ἄτταλος Α΄ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου καὶ οἱ Ῥόδιοι[1].

Τότε δ' ἡ Ῥώμη ἐκάλεσε τὸν Φίλιππον νἀφήσῃ ἡσύχους τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἀπήντησεν, ὅτι τὴν ἀνάμιξιν τῆς Ῥώμης ἠνείχετο μόνον εἰς πράγματα περιλαμβανόμενα ἐν ταῖς μετ' αὐτῆς συνθήκαις· συνεπέρανε δὲ λέγων, ὅτι, ἂν ἤθελε προςβληθῇ, ἔμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτόν (201 π. Χ.). Ἀλλὰ ταῦτα ἐσήμαινον κήρυξιν πολέμου. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἀπεδέχθη τὴν πρόκλησιν, ἀλλ' ὁ δῆμος, καταπεπονημένος ἐκ τοῦ μακροῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου, ὅςτις μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχε περατωθῇ, ἀπέρριψεν ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ τὸν περὶ κηρύξεως πολέμου νόμον *(lex de bello indicendo)*. Καὶ ὁ μὲν δήμαρχος Κόϊντος Βαίβιος εἶχε προτείνει τὴν ἀπόρριψιν ἐκείνην, ἀλλ' ὁ ὕπατος Σουλπίκιος Γάλβας κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάκλησιν αὐτῆς, προβάλλων πρὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας τὸ φόβητρον ἐπιδρομῆς τοῦ Μακεδόνος βασιλέως εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 200 π. Χ. ὁ Σουλπίκιος προσωρμίζετο εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν μετὰ δύο λεγεώνων, χιλίων ἱππέων Νομάδων, σταλέντων ὑπὸ τοῦ Μασσανάσσου, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος ληφθέντων ἐλεφάντων. Ἀλλ' οὔτε κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος, οὔτε κατὰ τὸ ἐπιὸν κατώρθωσεν ὁ Σουλπίκιος νὰ διαπράξῃ τι ἄξιον λόγου. Καὶ κατέλαβε μὲν ἐξ ἐνέδρας τὴν

[1] Τὸ μικρὸν βασίλειον τοῦ Περγάμου εἶχεν ἱδρυθῇ τῷ 281 π. Χ. ὑπὸ εὐνούχου καλουμένου Φιλεταίρου ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν δύο ἀντιπάλων Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου. Ὁ δ' ἔγγονος τοῦ Φιλεταίρου καὶ δεύτερος αὐτοῦ διάδοχος Ἄτταλος ἀπέβη περιώνυμος διὰ τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν, δι' ἧς ἀνεχαίτισε τὰς εἰς τὸν Βόσπορον ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ἐκείνων (229 π. Χ.). Καὶ ἄλλως δ' ἔγεινεν ὀνομαστὸς ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος ὁ Α΄ διὰ τὸν μέγαν αὐτοῦ ἔρωτα πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, διὸ ὁ Mommsen ἐπονομάζει αὐτὸν τὸν Λαυρέντιον τὸν Μεγαλοπρεπῆ τῶν ἀρχαίων χρόνων (Röm. Gesch. I, 691). Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ηὔξανεν ὁσημέραι ἡ σημασία τοῦ μικροῦ βασιλείου τοῦ Περγάμου, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήγειρε μᾶλλον τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ γειτόνων, τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας. Ἐντεῦθεν δὲ περιέστη ὁ Ἄτταλος εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχυθῇ διὰ συμμαχιῶν, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην, ἥτις ἦτο δι' αὐτὸν ἡ λυσιτελεστάτη καὶ ἡ μᾶλλον ἀκίνδυνος. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ θέσει εὑρίσκετο καὶ ἡ Ῥόδος. Αὕτη, ἀπελευθερωθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ ἀνελθοῦσα διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Πτολεμαίων, μεθ' ὧν εἶχε ταχθῇ, εἰς μεγίστην ἀκμὴν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, εἶχε καὶ αὐτὴ ἀνάγκην ἰσχυρῶν συμμαχιῶν, ὅπως ἀντεπεξέρχηται κατὰ τῶν πλεονεκτικῶν σχεδίων τῶν γειτόνων.

ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδα, ἀλλ' ἀπέβαλεν αὐτὴν πάλιν ἀμέσως. Ἂν δ' ἐξαιρέσωμεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν, οὐδὲν ἐκαρπώθη ἡ Ῥώμη ἐκ ταύτης τῆς ἐκστρατείας, ἥτις διήρκεσε μὲν δύο ἔτη, περιωρίσθη δ' εἰς συγκρούσεις καὶ διεκδρομὰς μονονοὺκ ἀνωφελήτους.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν διὰ τῆς εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου μεταβάσεως τοῦ Τίτου Κοΐντου Φλαμινίνου. Ἦτο δὲ οὗτος νεανίας μόλις που τριακοντούτης, ἐκπαιδευθεὶς παρὰ τὸ πλευρὸν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, οὗτινος ἦτο τότε μέγας θαυμαστής, ἐν ᾧ ἔπειτα ἔγεινε δεινὸς αὐτοῦ ἀντίπαλος. Καὶ εἶχε μὲν πολεμήσει ὑπὸ τὸν Μάρκελλον ὡς χιλίαρχος· κατὰ δὲ τὰ ἔτη 205 καὶ 204 π. Χ. εἶχε στρατηγήσει ἐν Τάραντι, μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν ὡς ἐπίτροπος τοῦ εἰς τοὺς κληρούχους ἀναδασμοῦ τῶν γαιῶν. Κατὰ δὲ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ ἔτος 198 π. Χ. ἀπεδύθη ὡς ὑποψήφιος, εἰ καὶ δὲν εἶχε χρηματίσει πρότερον οὔτε ἀγορανόμος οὔτε πραίτωρ. Ἐπανελαμβάνετο λοιπὸν καὶ πάλιν ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ συμβὰν εἰς τὸν Σκιπίωνα, ὅτε οὗτος ἐξελέχθη ὕπατος τὸ πρῶτον. Ὑποστηριζόμενος δ' ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος ἐπέτυχε. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ὁ Φλαμινῖνος προτέραν ὑπηρεσίαν ἐν ἀρχαῖς ἐνισχυούσας τὴν ὑποψηφιότητα αὐτοῦ, ἀλλ' εἶχεν ἄλλα προσόντα μεγάλως συνιστῶντα τὴν κατὰ προτίμησιν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου. Καὶ δὴ οὐ μόνον ἦτο στρατηγὸς δεξιὸς καὶ συνετὸς διπλωμάτης, ἀλλὰ καὶ φιλέλλην ἔνζηλος. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη ἰδιότης αὐτοῦ ἐξετιμήθη τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ κυριώτατος σκοπὸς τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἀφαίρεσις τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος καὶ μεταβίβασις αὐτῆς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ δὲ σκοπὸς οὗτος κατέστη προφανὴς ἀμέσως ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Φλαμινίνου εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Διότι ὁ μὲν βασιλεὺς Φίλιππος, καταπτοηθεὶς ὑπὸ τῆς νέας στρατιᾶς ἣν ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ ὕπατος, προέτεινεν εἰς αὐτὸν εἰρήνην· ὁ δὲ Φλαμινῖνος ἔθηκεν ὡς ὅρον τὴν ἀπὸ τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας ἀπομάκρυνσιν τῶν μακεδονικῶν φρουρῶν. Ἡ δ' ἀπαίτησις αὕτη ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς ἄρνησιν, καὶ ὁ πόλεμος ἐξήφθη καὶ πάλιν μετὰ μείζονος ὁρμῆς.

Καὶ εἶχε μὲν καταλάβει ὁ Φίλιππος θέσιν ἀκαταμάχητον ἐν ταῖς φάραγξι τῆς Ἠπείρου παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀῴου, τῆς σημερινῆς Βογιούσσας. Ἀλλ' ὁ Φλαμινῖνος δι' ἀξιωματικοῦ τινος Ἠπειρώτου ἔλαβε γνῶσιν ἀτραποῦ ἀγούσης εἰς τὰ ὑψώματα τὰ ὑπερκείμενα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοπέδου. Εἰς τὰ ὑψώματα δ' ἐκεῖνα ἔστειλε τετρακισχιλίους πεζοὺς καὶ τριακοσίους ἱππεῖς, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν διαταγὴν νὰ ἐπιπέσωσιν ἐπὶ τὰ νῶτα τῶν πολεμίων εὐθὺς ὡς αὐτὸς ἤθελε προσβάλει αὐτοὺς κατὰ μέτωπον. Διὰ τοῦ στρατηγήματος δὲ τούτου ὁ μὲν ὕπατος ἔγεινε κύριος τοῦ σπου-

δαίου ἐκείνου στενοῦ, ὁ δὲ Φίλιππος, καταπληχθεὶς ὑπὸ τῆς διπλῆς ἐκείνης ἐπιθέσεως, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, ἀφήσας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης δισχιλίους νεκρούς.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχεν ἤδη ἀποβάλει τὴν Ἤπειρον, ἐκινδύνευε δ' ἤδη νἀποβάλῃ καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' ἡ κρίσις τῶν πραγμάτων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Παράδοξος δὲ ἦτο ἡ θέσις τῆς συμμαχίας ταύτης. Ἱδρυθεῖσα τῷ 281 π. Χ. ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, ὅπως χρησιμεύσῃ εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς φυλὰς ὡς πρότυπον καὶ κέντρον ἐθνικῆς παλινορθώσεως, εἶχε τέλος προσδράμει εἰς τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅπως διαφύγῃ τὴν ὑποδούλωσιν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Τώρα δ' ὑπελείπετο νὰ φανῇ, ἂν θὰ ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' οἱ ἡττημένοι δὲν τυγχάνουσι φίλων μεγαλοψύχων οὐδὲ πίστεως. Ὁ δὲ Φίλιππος, καίπερ μὴ ἡττημένος ἤδη παντελῶς, ἔβαινεν ὁσημέραι πρὸς τὴν ἧτταν. Ἄλλως δὲ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐκάλουν εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες. Ἡ γνησιωτάτη δ' ἀντιπρόσωπος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦτο ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ὁμοφώνους δ' εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Ῥοδίους καὶ Ἄτταλον τὸν Α', ἐπικαλουμένους τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ὑπεχώρησε λοιπὸν ἡ ἀχαϊκὴ συμμαχία πλὴν τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους. Καὶ οἱ μὲν Κορίνθιοι δὲν ἀπεστάτησαν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων, φοβούμενοι τὴν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν ἰσχυρὰν μακεδονικὴν φρουράν, οἱ δὲ Ἀργεῖοι ἔμειναν πιστοί, ἀποδεικνύοντες, ὅτι ἂν ἡ μεγαλοψυχία εἶν' ἐξωρισμένη ἐκ τῶν πολιτικῶν σχέσεων κατὰ κανόνα, ἀλλ' ὑφίσταται ὅμως ὡς ἐξαίρεσις.

Μεθ' ὁποίας δὲ πικρίας ᾐσθάνθη ὁ Φίλιππος τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἀχαιῶν ἀποδεικνύουσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ὅπως συνδιαλλαχθῇ μετὰ τῆς Ῥώμης. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεπειράθη διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Φλαμινῖνον· τῶν δὲ ὑπὸ τούτου προβληθέντων ὅρων ὄντων ἀπαραδέκτων, ἀπετάθη πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν σύγκλητον, ἐλπίζων, ὅτι παρ' αὐτῆς ἔμελλε νὰ τύχῃ συνθηκῶν ἐπιεικεστέρων. Ἀλλ' εἰς Ῥώμην μετέβησαν καὶ οἱ πρεσβευταὶ τῶν ἑλληνίδων πόλεων, οἵτινες ἀπῄτησαν ῥητῶς νὰ μὴ ὁμολογηθῇ εἰρήνη πρὸς τὸν Φίλιππον, εἰ μὴ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀνακλήσεως τῶν μακεδονικῶν φρουρῶν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ Ἀκροκορίνθου, τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Δημητριάδος, δι' ὧν ἐκράτει ὑπόδουλον σχεδὸν ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ σύγκλητος προσηταιρίσθη τὸ αἴτημα τοῦτο, οὕτω δ' αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν τὸ δεύτερον ἤδη. Ἀνετέθη δ' ἐκ νέου ἡ στρατηγία εἰς τὸν Φλαμινῖνον ὡς ἀνθύπατον, ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἰδιότητα ἔμεινεν ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ 194 π. Χ., ἤτοι μέχρι τῆς εἰρηνεύσεως τῆς χώρας.

Παραλαβὼν δὲ στρατιὰς ἐπικούρους σταλείσας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Αἰ-

τωλῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν καὶ προςθεὶς αὐτὰς εἰς τοὺς λεγεῶνάς του, εἰςήλασεν ὁ Φλαμινῖνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν, σκοπῶν νὰ συνάψῃ μάχην ὁριστικὴν (197 π. Χ.). Μαθὼν δ' ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε κατευθυνθῇ πρὸς τὴν Σκότουσσαν, ἐτράπη καὶ αὐτὸς τὴν ἄγουσαν πρὸς ἐκείνην τὴν πόλιν. Ἐπὶ δύο δὲ ἡμέρας αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἔβαινον παραλλήλως, χωριζόμεναι ὑπὸ τῆς σειρᾶς τῶν λόφων τῶν λεγομένων Κυνὸς κεφαλῶν, χωρὶς νὰ ἔχωσιν εἴδησιν περὶ τῆς παραλλήλου πορείας ἀλλήλων. Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, τοῦ ἀέρος καλυπτομένου ὑπὸ πυκνῆς ὁμίχλης, αἱ προφυλακαὶ τῶν δύο στρατιῶν συνήντησαν ἀλλήλας αἴφνης ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἐκείνων, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπεκρούσθησαν, ὑποστάντες ἀξίας λόγου ζημίας. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκείνη ἐπιτυχία ὑπῆρξεν ὀλεθρία διὰ τὸν Φίλιππον, ὅστις, μὴ παρατηρήσας, ὅτι τὸ ἔδαφος ἦτο ἀκατάλληλον διὰ τὰς κινήσεις τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος, ἀπεφάσισε νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ. Ταχθεὶς δ' ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἤγαγεν αὐτὸ εἰς τὴν μάχην αὐτός. Ἀλλ' ὅ τι προεβλέπετο καὶ συνέβη. Αἱ διακυμάνσεις τοῦ ἐδάφους, ἡ ὁρμὴ τῶν ἐλεφάντων, ἡ ἀνισόπαλος ἐπίθεσις τῶν ὁπλιτῶν τῶν λεγεώνων διέσπασαν τὸν ὄγκον τῆς φάλαγγος, καὶ ὁ Φίλιππος ἀπέβαλε τὰ δύο τρίτα τῆς στρατιᾶς του[1].

Ἀλλ' ὅπως ὁ Φίλιππος ἀθροίσῃ τὰς δυνάμεις ἐκείνας, εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ὁπλίσῃ καὶ αὐτὰ τὰ δεκαεξαέτη μειράκια, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει, ὅτι εἶχεν ἐξαντλήσει πάντα ἑαυτοῦ τὰ μέσα. Ἀποσυρθεὶς δ' εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῶν ἐλεεινῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς του, ἔλαβεν ἐκεῖ τὴν θλιβερὰν ἀγγελίαν, ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς Κορίνθου εἶχεν ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὅτι ἡ Λευκὰς εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Οὐδὲν ἄρα ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἄλλο ἢ νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἐπεθύμουν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ὁ Φλαμινῖνος, ὅςτις δὲν ἤθελε νὰ ἐνισχύσῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν αἰτωλικὴν συμμαχίαν, ἔσπευσε νὰ παράσχῃ εἰρήνην εἰς τὸν ἡττημένον ἐχθρὸν, εἰπὼν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λείψῃ ἐκ τοῦ μέσου κράτος προφυλάσσον τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Θρᾳκῶν, Ἰλλυριῶν καὶ Γαλατῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ οἱ ὀπαδοὶ τῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου εἶχον εὕρει ὑπερασπιστὴν τῆς γνώμης αὐτῶν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Μάρκος Μάρκελλος, ὅςτις εἶχεν ἐκλεχθῇ ὕπατος διὰ τὸ ἔτος 196 π. Χ. Ἐζήτησε δ' οὗτος νἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ στρατηγία τοῦ μακε-

[1] Αἱ δύο στρατιαὶ αἱ πολεμήσασαι ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς ἦσαν σχεδὸν ἰσόπαλοι, ἑκατέρας ἀποτελουμένης ἐξ εἰκοσακισχιλίων περίπου. Καὶ τῶν μὲν Μακεδόνων ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ ὀκτακισχίλιοι καὶ ἐζωγρήθησαν πέντε χιλιάδες. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπέβαλον μόνον ἑπτακοσίους ἄνδρας.

δονικοῦ πολέμου, ἅτε καραδοκῶν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης νέαν δόξαν ἀθάνατον. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἐδίσταζεν· ἀλλ' οἱ δήμαρχοι εἰςήγαγον τὸ ζήτημα πρὸ τοῦ δήμου, ὅςτις, πεποιθὼς εἰς τὸν Φλαμινῖνον, ἐψήφισεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Ὁ δὲ Φίλιππος ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους αὐτῆς, οἵτινες ἔμελλον νὰ εἶνε βαρύτεροι, ἂν ἡ Ῥώμη δὲν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου. Ὥριζε δ' ἡ συνθήκη τὴν παραίτησιν τοῦ Φιλίππου ἀπὸ πάσης κτήσεως ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας, τὴν ἐλάττωσιν τοῦ στρατοῦ εἰς πεντακιςχιλίους ἄνδρας καὶ τοῦ στόλου εἰς πέντε πλοῖα, τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ μὴ ἐπάγειν πόλεμον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, τὴν πληρωμὴν χιλίων ταλάντων ὡς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τὴν παράδοσιν ὁμήρων, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Δημήτριος. Ἐπὶ τούτοις δὲ τοῖς ὅροις ἡ Ῥώμη προςήνεγκεν εἰς τὸν ἡττημένον βασιλέα τῶν Μακεδόνων τὴν συμμαχίαν αὐτῆς.

Ἐπελθούσης δ' εἰρήνης μετὰ τῶν Μακεδόνων, ἔπρεπε νὰ εἰρηνεύσῃ πλέον καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἐν μέσῳ δὲ τελουμένων τῶν Ἰσθμίων, ὁ Φλαμινῖνος ἐκήρυξεν ἐν Κορίνθῳ τὸ ψήφισμα τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου τὸ ἀποδίδον τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος, ὅσοι τέως ὑπέκειντο εἰς τὴν μακεδονικὴν ἀρχὴν, καὶ ἐπιτρέπον εἰς αὐτοὺς νὰ ζῶσι κατὰ τοὺς πατρίους νόμους (196 π. Χ.) Τὸ δὲ κήρυγμα τοῦτο ἔγεινε δεκτὸν μετ' ἀνακραυγῶν χαρᾶς, ἥτις δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῇ εἰς θρῆνον πικρόν.

Ἀλλὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐκείνου ἀλαλαγμοῦ δὲν συμμετεῖχε κοινόν τι τρέφον ἐν τῇ ψυχῇ αἰσθήματα ὀργῆς, ἅτινα ἔμελλον νὰ ἐκραγῶσι μετ' οὐ πολύ. Ἦσαν δ' οἱ ἀποτελοῦντες τὴν αἰτωλικὴν συμμαχίαν, οἵτινες ἐκαυχῶντο, ὅτι εἶχον κρίνει τὴν ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς μάχην διὰ τοῦ ἱππικοῦ των, καὶ ἐμέμφοντο τῆς Ῥώμης ὡς ἐπιδεικνυούσης ἀγνωμοσύνην πρὸς τὰς ὑπηρεσίας ἃς εἶχον παράσχει εἰς αὐτήν. Καὶ εἶχον μὲν ἐλπίσει οἱ Αἰτωλοὶ νὰ διανεμηθῶσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον λάβει οὔτε τὴν Θεσσαλίαν, οὔτε τὴν Ἀκαρνανίαν, οὔτε τὴν Λευκάδα, αἱ δὲ ὑπηρεσίαι αὐτῶν εἶχον ἀνταμειφθῆ διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως δύο μόνον ἀφόρων χωρῶν, τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Φωκίδος, ἃς κατεφρόνουν.

Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν οἱ μόνοι μεμψιμοιροῦντες. Καὶ ἄλλο δὲ κοινὸν παρεπονεῖτο περὶ ἀπάτης ἣν ὑπέστη καὶ περὶ ἐπαγγελιῶν διαψευσθεισῶν. Ἦσαν δ' οἱ Ἀχαιοί. Οὗτοι ἐπεθύμουν μὲν τὸν ὄλεθρον τοῦ τυράννου τῆς Σπάρτης Νάβιος καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς Σπάρτης εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμμαχίαν, ταῦτα δὲ σκοποῦντες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Φλαμινίνου ἐν τῷ κατὰ τοῦ Νάβιος πολέμου. Ἀλλ' ὁ Φλαμινῖνος διέψευσε τὰς ἐλπίδας αὐτῶν, καταπαύσας ἐξαπίνης πόλεμον ἀποβάντα νικηφόρον καὶ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀργολίδος, τοῦ Γυθείου καὶ τῶν παραθαλασσίων πόλεων τῆς Λακωνικῆς (195 π. Χ.). Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι ἤρχιζον νῦν ἐφαρμόζοντες

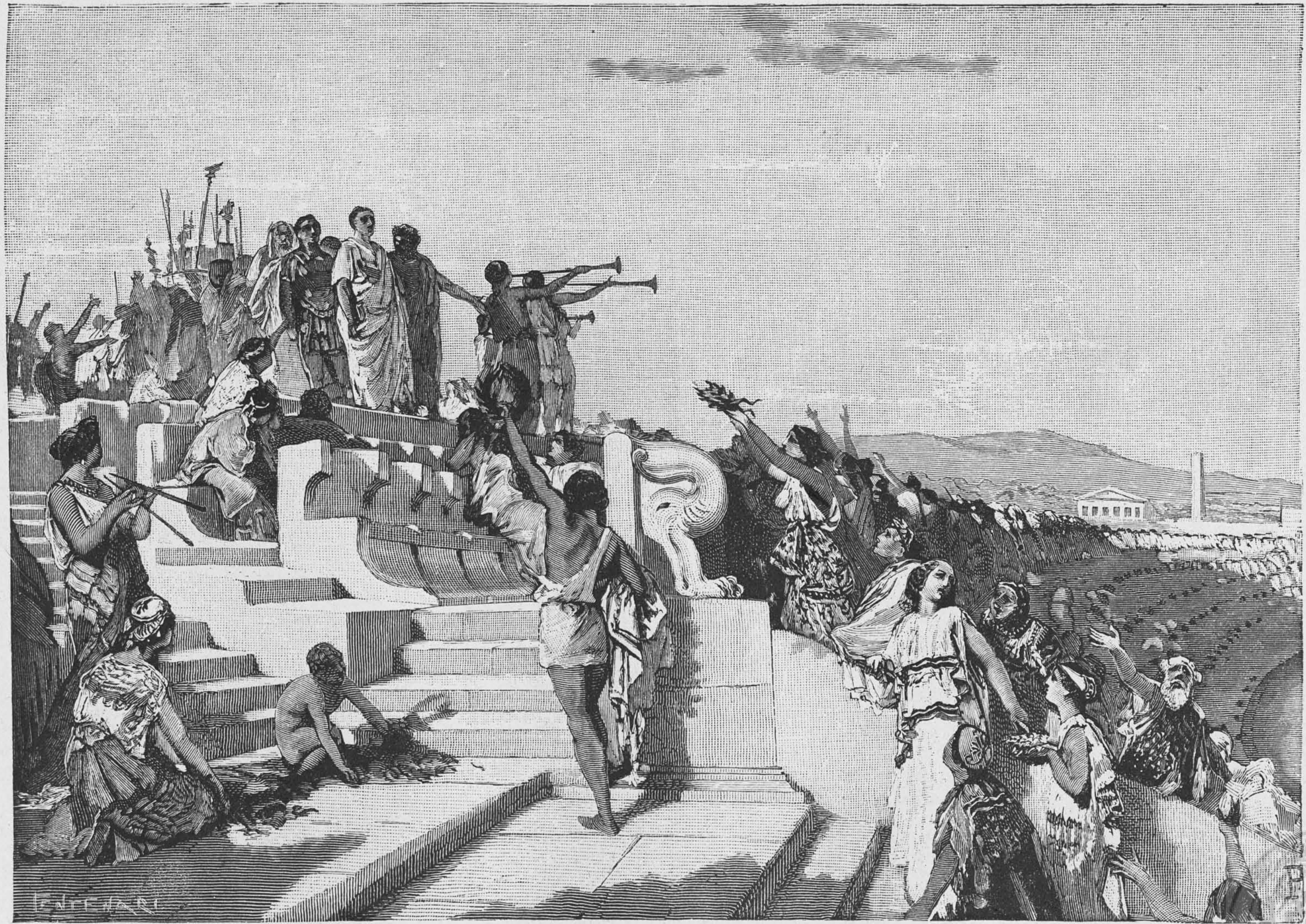

Ὁ Φλαμινῖνος κηρύσσων τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ ἐν Ἑλλάδι τὸ ἀξίωμα τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πολιτείας αὐτῶν, τὸ ἀξίωμα *διαίρει καὶ ἄρχε (divide et impera)*. Ὁ Νάβις διετηρεῖτο, ὅπως μένῃ ἀντιμέτωπος εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμμαχίαν, ὡς ὁ Φίλιππος εἰς τὴν αἰτωλικήν· ἅπαντες δ' ἀντεσήκονον ἀλλήλους καὶ διετήρουν ἐν Ἑλλάδι τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν.

Ἄλλως δὲ καὶ ἂν πολιτικοὶ λόγοι δὲν ἤθελον ἀποτρέψει τὸν Φλαμινῖνον ἀπὸ τῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων ἐξωθήσεως τοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην πολέμου, αἱ δυσχέρειαι εἰς ἃς ἐνέβαλλε τοὺς Ῥωμαίους ὁ γαλατικὸς πόλεμος ὤφειλον νὰ πείσωσιν αὐτὸν, ὅπως ἐπισπεύσῃ τὸ ἔργον τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι δ' ὀλίγοι μόνον μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Νάβιος εἰρήνης, ὅτε ἡ σύγκλητος ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς στρατιᾶς (194 π. Χ.). Πρὶν δ' ἀναχωρήσῃ, συνεκάλεσεν εἰς Κόρινθον τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ὅπως συστήσῃ εἰς αὐτὰς νὰ διαβιῶσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἀλλήλας, ποιούμεναι συνετὴν χρῆσιν τῆς ἀνακτηθείσης ἐλευθερίας. Ὡς μόνην δ' ἀμοιβὴν τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀγαθῶν ἐζήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἐπιστροφὴν πάντων τῶν Ἰταλῶν αἰχμαλώτων ὅσοι κατὰ τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον εἶχον ἐξανδραποδισθῆ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ δ' αἴτησις αὕτη ἔγεινε δεκτὴ, καὶ χίλιοι διακόσιοι Ῥωμαῖοι πολῖται ἀνέκτησαν τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν.

Ὅτε δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Κορίνθῳ συνηθροισμένους ἀντιπροσώπους τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἐντὸς δέκα ἡμερῶν αἱ ῥωμαϊκαὶ φρουραὶ ἔμελλον νἀπέλθωσιν ἐκ πασῶν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, κραυγὴ ἀγαλλιάσεως ὑπεδέχθη τὸ ἄγγελμα ἐκεῖνο. Ἀλλ' ὁ στιγμιαῖος ἐνθουσιασμὸς δὲν ἴσχυσε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἔχθραν ἣν ἐνδομύχως ᾐσθάνοντο πρὸς τὴν Ῥώμην αἱ δύο συμμαχίαι, ἡ ἀχαϊκὴ καὶ ἡ αἰτωλικὴ, καὶ δὲν ἔμελλε νὰ βραδύνῃ ἡ εὐκαιρία πρὸς ἔκρηξιν αὐτῆς.

Ἡ δ' εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ἕνεκα τῆς αὐξήσεως Ἀντιόχου Γ' τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας τοῦ ἐπονομαζομένου Μεγάλου. Ὅτε ὁ Ἀντίοχος διεδέχθη τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σέλευκον Γ' τὸν Κεραυνὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Συρίας, τὸ βασίλειον τοῦτο, περιλαμβανομένης καὶ αὐτῆς τῆς ἐπὶ τῷ Ὀρόντῃ Σελευκείας, τοῦ ἐπινείου τῆς πρωτευούσης Ἀντιοχείας, εἶχε περιέλθει τὸ πλεῖστον εἰς τὴν κυριότητα τῶν Πτολεμαίων. Ἀλλὰ πρὸς εὐτυχίαν τοῦ Ἀντιόχου ὁ νικητὴς τῶν Σελευκιδῶν Πτολεμαῖος Γ' ὁ Εὐεργέτης ἔπαυσε ζῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιόχου· ἐκείνου δὲ θανόντος διελύθη ἡ μισθοφορικὴ στρατιὰ δι' ἧς ὁ Πτολεμαῖος εἶχε προβῆ εἰς τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ. Ἦτο λοιπὸν ἀνοικτὴ ἡ ὁδὸς τῆς παλινορθώσεως εἰς τὸν νέον Σελευκίδην, ὅστις οὐ μόνον ἀνέκτησεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὸ πατρῷον βασίλειον, ἀλλὰ καὶ, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀσημότητος τοῦ νέου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, εἰσώρμησεν εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν,

καὶ ἔγεινε κύριος τῆς Πτολεμαΐδος, ἀπειλῶν αὐτὴν τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Ἀλλ' ἡ μάχη ἡ συγκροτηθεῖσα ἐν Ῥαφείᾳ, κειμένῃ μεταξὺ τῆς Γάζης καὶ τῆς ἐρήμου, ἐστέρησε τὸν Ἀντίοχον καὶ πάλιν τῶν κατακτήσεων ἐκείνων. Ἀναγκασθεὶς δὲ νὰποστῇ τῆς καθυποτάξεως τῆς Αἰγύπτου (217 π. Χ.), ἔδωκεν ἄλλην τροπὴν εἰς τὰ κατακτητικά του σχέδια, τῆς δυτικῆς Ἀσίας παρεχούσης εἰς αὐτὸν εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας. Ὑπῆρχον ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ παλαιαὶ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, ἀποτελοῦσαι νῦν ἴδια κράτη, ὡς τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία καὶ ἡ Γαλατία. Πλὴν δ' αὐτῶν εἶχε σχηματισθῇ καὶ ἄλλο κράτος ἐν Λυδίᾳ, Φρυγίᾳ καὶ Πισιδίᾳ, ἱδρυθὲν ὑπὸ Ἀχαιοῦ τοῦ ἐκ μητρὸς θείου Ἀντιόχου τοῦ Γ'. Ἀπὸ τῆς καταπολεμήσεως δὲ τούτου τοῦ Ἀχαιοῦ ἤρχισεν ὁ Ἀντίοχος· νικήσας δὲ καὶ ἀποκρούσας τὸν ἅρπαγα, προσήρτησε τὰς κτήσεις αὐτοῦ εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ βασίλειον (214 π. Χ.). Ἐκ δὲ τῆς Λυδίας διέβη εἰς τὴν Μηδίαν, εὑρισκομένην καὶ αὐτὴν ἐν ἀποστασίᾳ, καί, ἐκπολιορκήσας τὰ Ἐκβάτανα, ἐσύλησε τοὺς ἐν αὐτοῖς θησαυροὺς ὅσοι εἶχον διαφύγει τὰς δῃώσεις τῶν προγενεστέρων κατακτητῶν (209 π. Χ.). Ἐξακολουθήσας δ' εἶτα τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, κατέλαβε τὴν Ἑκατόμπυλον, κειμένην πέραν τῶν Κασπίων πυλῶν, διέδραμε τὴν Ὑρκανίαν, καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων Ἀρσάκην τὸν Γ' νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὸν βοήθειαν κατ' Εὐθυδήμου τοῦ βασιλέως τῆς Βακτριανῆς. Νικήσας δὲ καὶ τοῦτον, ἀφῆκεν αὐτὸν κύριον τῆς Βακτριανῆς ὡς σύμμαχον ἑαυτοῦ, ὅπως περιστέλλῃ τὰς ὁμόρους φυλὰς τῶν νομάδων, αἵτινες ἄλλως ἤθελον περιστήσει τὸ βασίλειον ἐκεῖνο καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν βαρβαρότητα (206 π. Χ.).

Ἀλλ' ἡ Ἀσία δὲν ἠδύνατο νὰ κορέσῃ τὴν ἀχάλινον φιλοδοξίαν τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας. Τελικὸς δ' αὐτοῦ σκοπὸς ἐξηκολούθει πάντοτε νὰ εἶνε ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου, δι' ἧς οὐ μόνον θὰ ἐγίνετο κύριος τῆς πλουσιωτάτης τῶν χωρῶν τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐδέσποζε τῶν ἀνατολικῶν τῆς Μεσογείου. Εὐνοϊκὴ δέ τις εὐκαιρία κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐν Ῥαφείᾳ ἀποτυχούσης ἀποπείρας. Ὅτε δῆλα δὴ ὁ Ἀντίοχος, ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς Βακτριανῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπέθνησκεν ἐν Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, ἀφίνων διάδοχον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου παῖδα πενταέτη, Πτολεμαῖον τὸν Ἐπιφανῆ (205 π. Χ.). Τότε λοιπὸν ὁ Ἀντίοχος εἰσήλασεν εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν, καὶ ἔγεινε καὶ πάλιν κύριος αὐτῆς. Καὶ ἀντέταξε μὲν εἰς αὐτὸν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἡ ὀχυρὰ Γάζα, ἀλλά, στενοχωρηθεῖσα ὑπὸ τῆς σιτοδείας, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὴ νὰ παραδοθῇ (201 π. Χ.) [1]. Ἡ δ' ἐν Πανείῳ παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου

---

[1] Περὶ τῆς χρονολογικῆς ἀλληλουχίας τῶν πολέμων τοῦ Ἀντιόχου ἴδ. Edu-

νίκη αὐτοῦ κατὰ Σκόπα, τοῦ στρατηγοῦ τῶν μισθοφόρων τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἀνέδειξε τὸν Ἀντίοχον κύριον τῆς ὅλης Παλαιστίνης (198 π. Χ.). Οὕτως ἐντὸς βραχέος χρόνου οὐδὲ σπιθαμὴ γῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἔμενε κτῆσις τῆς Αἰγύπτου, ὁ δὲ ἀνίσχυρος Ἐπιφανὴς ἔβλεπε μετὰ τρόμου τὴν θύελλαν ἐπερχομένην κατ' αὐτῆς τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ὅτε γεγονὸς ἀπροσδόκητον ἀπέστρεψεν ἀλλαχόσε τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ πολεμίου.

Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὁ Ἀντίοχος ἦτο ὁ ἰσχυρότατος μονάρχης τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου. Τὸ δὲ βασίλειον αὐτοῦ ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ ἰνδικοῦ Καυκάσου μέχρι τῆς Ἀραβίας ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ Αἰγαίου ἐξ ἑτέρου. Καὶ πρωτεύουσα μὲν ἦτο ἡ Ἔφεσος, κυριώτατος δὲ πολεμικὸς σταθμὸς ἡ ἐν Θράκῃ Λυσιμάχεια, ἀνακτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Τὸ βασίλειον λοιπὸν τοῦτο ἀπετέλει, ὡς εἰκός, δύναμιν ἀντίρροπον πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἐπεκτάσεως, ὑφ' ἧς κατείχοντο ἀμφότερα, ἀναπόφευκτος ἦτο ἡ μεταξὺ αὐτῶν σύγκρουσις. Ἐπέσπευσαν δ' αὐτὴν αἱ νῖκαι τοῦ Φλαμινίνου. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν διήρκει ὁ μακεδονικὸς πόλεμος, ἡ Ῥώμη δὲν ἠθέλησε νὰ παρακωλύσῃ τὴν αὔξησιν τοῦ Ἀντιόχου, ὅτε δὲ Ἄτταλος ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου, καταπληχθεὶς ὑπὸ τῶν προόδων τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας, ἐπεκαλέσθη τὴν προστασίαν τῆς συγκλήτου, αὕτη ἀπήντησεν, ὅτι ἡ Ῥώμη δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ πόλεμον πρὸς βασιλέα φίλον, καὶ ὁ Ἄτταλος ἠναγκάσθη νἀρκεσθῇ εἰς τὴν μεσιτείαν τῆς Ῥώμης παρὰ τῷ Ἀντιόχῳ, ὅπως οὗτος φεισθῇ τοῦ βασιλείου τοῦ Περγάμου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας ἡ Ῥώμη ἤλλαξε γλῶσσαν. Στείλασα δὲ πρέσβεις εἰς Ἀσίαν, διέταξε τὸν κατακτητικὸν βασιλέα νὰ παραδώσῃ τὰς πόλεις ἃς εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Φιλίππου, νἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἑλληνίδας πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ κενώσῃ τὴν Θράκην (196 π. Χ.). Ἂν δὲ ὁ Ἀντίοχος ἤθελε θεωρήσει τὰς διαταγὰς ἐκείνας ὡς ἀφορμὴν πολέμου, καὶ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἤθελεν εἰσελάσει μετὰ τῆς νικηφόρου του στρατιᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἔργον τοῦ Φλαμινίνου ἔμελλε νὰ καταστραφῇ εὐκόλως, ἐπειδὴ ἡ Ῥώμη, ἣν ἐνέβαλλεν ἀκόμη εἰς δεινὰς στενοχωρίας ὁ πρὸς τοὺς Γαλάτας πόλεμος, δὲν θὰ ἠδύνατο νἀντιτάξῃ ἰσχυρὰν στρατιὰν εἰς τὸν ἐπιδρομέα. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος μόνον πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους ἑαυτοῦ ἦτο γενναῖος. Εἰς δὲ τὰ κελεύσματα τῆς Ῥώμης ἀπήντησε δι' ὑπεκφυγῶν καὶ δικαιολογιῶν, αἵτινες προέδιδον τὸν φόβον αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπωφελήθη ἐκ τῶν δισταγμῶν τοῦ Ἀντιόχου, ὅπως κρατῇ αὐτὸν μετέωρον διὰ διαπραγμα-

ard Heyden Beiträge Zur Geschichte Antiochus des Grossen Königs von Syrien. Emmerich. 1873.

τεύσεων, ἕως, ὑποταχθείσης τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἠδυνήθη ἡ Ῥώμη νὰ τρέψῃ ἐπ' αὐτὸν πάσας τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας. Ἐν τούτοις δ' ὁ βασιλεὺς ἐλάμβανε πολλαχόθεν παρακελεύσεις, ὅπως ἐνεργήσῃ ταχέως. Τῶν δὲ παρακελευόντων ἦτο καὶ ὁ Ἀννίβας.

Μετὰ τὴν ἐν Ζάμᾳ μάχην ὁ Ἀννίβας εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τῶν ἐν Καρχηδόνι πραγμάτων, καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς ἐπανόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πολιτείας, ὅπως ἀναδείξῃ αὐτὴν ἱκανὴν νἀναλάβῃ ταχέως τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἑνοῦσα τὰς δυνάμεις αὐτῆς μετὰ τῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν τοῦ Ἀντιόχου. Ἀλλ' ἡ φατρία τῶν ὀλιγαρχικῶν, μὴ θέλουσα νἀνεχθῇ τὰ εἰς αὐτὴν ἐπιβαλλόμενα βάρη, κατήγγειλεν εἰς τὴν Ῥώμην τὰ ἐχθρικὰ σχέδια τοῦ Ἀννίβου. Ἡ δὲ σύγκλητος ἔστειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐπιτρόπους αὐτῆς, ὅπως ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ μεγάλου πολεμίου τῆς Ῥώμης· ἀλλ' ὅτε οὗτοι ἔφθασαν, ὁ Ἀννίβας δὲν εὑρίσκετο πλέον ἐν Καρχηδόνι. Ἰδών, ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἐν τῇ πατρίδι, ὁ Ἀννίβας προσέφυγε πρὸς τὸν Ἀντίοχον. Οὗτος δ' ἐδεξιώθη μὲν αὐτὸν πανηγυρικῶς, ἀλλὰ δὲν εἰσήκουσε τὴν αἴτησιν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν παραδόσεως στρατιᾶς, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ἰταλίας. Καὶ τί μὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Ἀννίβας ἐν Ἰταλίᾳ εἶχε δείξει κατὰ τὴν ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη διαμονὴν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ· ἀλλ' ἡ φήμη αὐτοῦ ἐν τῇ Δύσει ἦτο πλέον δυσώνυμος, καὶ ὁ ἐν Ζάμᾳ ἡττημένος εἶχεν ἐπισκιάσει τὴν δόξαν τοῦ ἐν Κάνναις νικητοῦ.

Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος, καίπερ ἀπορρίψας τὴν περὶ ἐπιθέσεως ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν πρότασιν τοῦ Ἀννίβου, ἀπεδέχθη τὴν συμβουλὴν τοῦ Καρχηδονίου φυγάδος περὶ ἐκστρατείας αὐτοῦ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐκάλουν αὐτὸν ἱκετικῶς οἱ Αἰτωλοί, πείθοντες τὸν Ἀντίοχον, ὅτι ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἡ Ἑλλὰς σύμπασα ἔμελλε νὰ ἐξεγερθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ ὅμως πρῶτοι εἰδότες ὅτι τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ συμβῇ ἦσαν αὐτοὶ οἱ Αἰτωλοί, οἵτινες ἐν τούτοις εἶχον μὲν πεποίθησιν ἐπὶ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀντιόχου, ἀλλ' ὅμως ἐξουδετέρονον τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν καυχήσεων.

Ἀληθῶς ὁ Ἀντίοχος, παραγόμενος ὑπὸ τῶν μεγάλων τῶν Αἰτωλῶν λόγων, ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μόνον δεκακισχιλίους πεζούς, πέντε χιλιάδας ἱππέων καὶ τεσσαράκοντα νῆας (192 π. Χ.). Εὗρε δὲ τὴν χώραν ἐν ἀναρχίᾳ πλήρει. Οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἤδη ἀρχίσει τὰς ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἐχθροπραξίας διὰ τῆς προσβολῆς καὶ ἐκπορθήσεως τῆς ὀχυρᾶς Δημητριάδος. Καὶ εἶχον μὲν δολοφονήσει διὰ προδοσίας τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν, ἀλλὰ δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ ἑλκύσωσιν εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτῶν τὴν Σπάρτην, ἥτις ἀπ' ἐναντίας προετίμησε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἀχαιούς. Ἡ δὲ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μείνει πιστοὶ

εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Φίλιππος, ὅστις ἦτο ὁ κυριώτατος μοχλὸς τῶν ἐλπίδων τοῦ Ἀννίβου, ἀπέσχεν ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς ἀποστασίαν ἧς ψυχὴ ἦσαν οἱ Αἰτωλοί, οἱ ἄσπονδοι αὐτοῦ ἐχθροί. Μόνοι δ' οἱ Ἠλεῖοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ πλὴν τῶν Αἰτωλῶν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ ἐκστρατεία αὐτοῦ ἐπέτυχε κατ' ἀρχὰς λαμπρῶς. Ἡ ὀχυρὰ Χαλκίς, ἣν μάτην εἶχον πολιορκήσει οἱ Αἰτωλοί, παρεδόθη εἰς αὐτόν. Ἐπίσης δὲ κατέλαβε πόλεις τινὰς τῆς Θεσσαλίας, ἐν αἷς καὶ αἱ Φεραί, ἡ Φάρσαλος καὶ ἡ Σκότουσσα, ἀλλ' ἠναγκάσθη νἀποστῇ τῆς κατακτήσεως τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσης. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπως διαχειμάσῃ ὁ Ἀντίοχος, ἐπεδόθη εἰς βίον ἀνάξιον τοῦ τε ὀνόματος καὶ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, κυλινδούμενος παρὰ τὰ πεντήκοντα αὐτοῦ ἔτη καὶ τὸ μέγα πολεμικὸν πρόγραμμα εἰς ἐρωτοπλοκίας μετὰ κόρης χαλκιδικῆς, ἣν καὶ ἔλαβε τέλος σύζυγον, τελῶν ἐπὶ τούτοις ἑορτὰς καὶ πομπὰς ἀλήκτους.

Ἐν τούτοις δ' ἡ Ῥώμη ἐξωπλίζετο. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ χρόνῳ ἀκριβῶς συνεπληροῦτο ἡ κατάκτησις τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, καὶ ἡ σύγκλητος ἠδυνήθη νἀποστείλῃ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου στρατιὰν τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν (191 π. Χ.). Ἡγεῖτο δὲ αὐτῆς ὁ ὕπατος Μάνιος Ἀκίλιος Γλαβρίων. Μεταξὺ δὲ τῶν χιλιάρχων αὐτοῦ τῶν ἐπεχόντων τάξιν ὑπάρχων ἦσαν δύο ἄνδρες ὑπατικοί, ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων καὶ ὁ Λεύκιος Βαλέριος Φλάκκος.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἐμφανίσει τῆς στρατιᾶς τῶν πολεμίων ὁ Ἀντίοχος ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσης, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐκεῖ δ' ἐκάλεσε τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ· ἀλλὰ μόνον οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτούς, ἐν ὅλῳ τετρακισχίλιοι ἄνδρες, ὑπήκουσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ φόβου τῶν Ῥωμαίων ἢ ἦτο δυσπιστία πρὸς τὸν Ἀντίοχον; Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀποχῆς ἐκείνης, οὐ μόνον προσέδραμον ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ὑπηρέτησαν κακῶς. Εὑρίσκετο δ' ὁ Ἀντίοχος ἐστρατοπεδευμένος ἐν Θερμοπύλαις, θέλων νὰ φράξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὰς πύλας τῆς Ἑλλάδος καὶ παράσχῃ εἰς τὰς ἐξ Ἀσίας μετακληθείσας ἐπικουρίας τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Εἰς δὲ τοὺς Αἰτωλοὺς εἶχεν ἀναθέσει τὴν φύλαξιν τοῦ ὄρους Οἴτης, ὅπως ὁ ἐχθρὸς μὴ δυνηθῇ νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν νώτων, ὡς εἶχε συμβῇ εἰς τὸν Λεωνίδαν. Ἀλλ' ἐκ τῶν τετρακισχιλίων Αἰτωλῶν μόνον οἱ ἡμίσεις ἐξετέλεσαν τὸ προσταχθέν, οἱ δὲ λοιποὶ ὥρμησαν εἰς τὴν ἐν Τραχῖνι Ἡράκλειαν, σκοποῦντες νὰ ἐπιδράμωσι καὶ δηώσωσι τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς τῶν Αἰτωλῶν ὑπῆρξεν ἡ εὔκολος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάληψις τοῦ ἐπικαίρου ἐκείνου χωρίου· ὁ δὲ ὕπαρχος Κάτων ὁ καταλαβὼν αὐτὸ ἐπέπεσε κατὰ τῶν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νώτων τῆς φάλαγγος τοῦ Ἀντιόχου καθ' ὃν χρόνον ὁ ὕπατος προσέβαλλε τὸν βασιλέα ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἡ δὲ μάχη ἀπέληξεν εἰς σφαγὴν μᾶλλον ἢ εἰς ἧτταν, καὶ μόνον πεντακόσιοι ὑπελείφθησαν οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως διασωθέντες εἰς τὴν Ἔφεσον [1].

Ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀπολεσθῆ διὰ τὸν Ἀντίοχον. Ὁ ὕπατος Ἀκίλιος καθυπέταξε τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Εὔβοιαν μετὰ τῆς Χαλκίδος. Ἔπειτα δ' ἐκκινήσας κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἔγεινε κύριος τῆς ἐπὶ τῆς Οἴτης Ἡρακλείας, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ναυπάκτου ἕνεκα τῆς γενναίας ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξαν εἰς αὐτὸν οἱ Ναυπάκτιοι. Ἐν τούτοις δὲ καὶ Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας εἶχε κατέλθει εἰς τὸν ἀγῶνα ὡς σύμμαχος τῆς Ῥώμης, οὐδὲ κατῆλθεν ἐπὶ ματαίῳ, ἀλλά, προσβαλὼν τὴν ὀχυρὰν Δημητριάδα, κατέλαβεν αὐτήν. Οἱ δ' Αἰτωλοί, ἁπανταχόθεν στενοχωρηθέντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην. Ἀλλὰ τοῦ Ἀκιλίου ἐπιμείναντος ὅπως παραδοθῶσιν ἄνευ ὅρων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἀντίστασιν μέχρις ἐσχάτων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀρχίσει ὁ πόλεμος καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἡ Ῥόδος ἥνωσε τὰ πλοῖα αὐτῆς μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου, οὗ ἡγεῖτο ὁ πραίτωρ Γάϊος Λίβιος. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἔχοντος ναύαρχον τὸν Ῥόδιον Πολυξενίδαν, ἔπλεε καὶ ὁ Ἀννίβας, ὃν εἶχε στείλει ὁ Ἀντίοχος μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑποχώρησιν αὐτοῦ, ὅπως περισυλλέξῃ τὰς νῆας τῆς Φοινίκης καὶ Κιλικίας καὶ ἀγάγῃ αὐτὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον. Παρὰ δὲ τὸν ποταμὸν Εὐρυμέδοντα τὸν ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῷ νικῶν τοῦ Κίμωνος πολυθρύλητον συνηντήθησαν οἱ δύο στόλοι. Καὶ ὁ μὲν Ἀννίβας, ὅστις ἡγεῖτο τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ στόλου τοῦ Ἀντιόχου, ἐφάνη πως ἐπικρατῶν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ ταχέως παρελύθη ὑπὸ τῆς πλήρους ἥττης τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ὅπερ συνετάραξαν οἱ Ῥόδιοι διὰ τῶν μηχανῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐτόξευον πῦρ κατὰ τῶν πολεμίων νηῶν [2]. Καὶ ὁ μὲν Ἀννίβας δὲν μετέσχεν ἄλλης μάχης μετὰ ταύτην. Ὁ δὲ ναύαρχος Πολυξενίδας διετηρήθη ἐν τῇ ἀρχῇ, ἀλλ' ἡ τύχη αὐτοῦ δὲν μετεβλήθη. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑφίστατο νέαν ἧτταν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Ἰωνίας Μυόννησον, ἔκτοτε δὲ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου περιωρίσθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Οὐχὶ πλέον κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τύχη τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Τῶν δὲ νέων ὑπάτων Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος καὶ Γαΐου Λαιλίου

---

[1] Nec praeter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit. **Λιβίου** XXXVI, 19.

[2] Περὶ τῶν πυρφόρων τούτων μηχανῶν ποιοῦνται λόγον ὁ **Πολύβιος** (XXI, 5), ὁ **Λίβιος** (XXXVII, 11, 13) καὶ ὁ **Ἀππιανός** (Συριακῆς 24).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

διετάχθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου ὁ Σκιπίων (190 π. Χ.). Προετιμήθη δ' ἐκεῖνος, ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ Ἀφρικανὸς, εἶχε κηρύξει, ὅτι ἔμελλε νἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν ὡς ὕπαρχος αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐθεωρήθη ὡς δεῖγμα μεγάλης μετριοφροσύνης καὶ ἀγάπης ἀδελφικῆς παρεχόμενον ὑπὸ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ [1]. Ἀλλ' ἦτο μετριοφροσύνη πονηρὰ, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ὕπαρχος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ ἀληθῶς στρατηγῶν.

Αἱ δὲ παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὴν Μυόννησον νῖκαι εἶχον ἀνοίξει εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ὁδὸν τοῦ Ἑλλησπόντου· οὕτω δὲ οἱ Σκιπίωνες ἄνευ κωλυμάτων προςωρμίσθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντίοχος διηυκόλυνε τὸ ἔργον αὐτῶν, ἄρας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἐκ τῆς Λυσιμαχείας καὶ τῆς θρᾳκικῆς χερσονήσου, ἣν εἶχε πρότερον ὀχυρώσει. Ἦτο δὲ τοῦτο πρῶτόν τι διάβημα τοῦ Ἀντιόχου, ὅπως παρακινήσῃ τὸν ἐχθρὸν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν εἰρήνην. Αἱ κατὰ θάλασσαν ἧτται καὶ ἡ ἀποτυχία, ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχεν ὑποστῇ πρὸ τοῦ Περγάμου, εἶχον ταπεινώσει αὐτόν. Ἡ δὲ πεποίθησις ἐπὶ τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν τελικὴν νίκην εἶχε κλονηθῇ τὰ μέγιστα οὕτως, ὥςτε κατ' ἀνάγκην μετήρχετο πάντα τρόπον, ὅπως παύσῃ πόλεμον ὅςτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ἀποβῇ ὀλέθριος εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦ Ποπλίου Σκιπίωνος αἱ ἀπαιτήσεις ὑπῆρξαν ἀνώτεραι τῶν ὑποχωρήσεων, ἃς ὁ Ἀντίοχος ἐπροθυμεῖτο νὰ στέρξῃ. Καὶ δὴ ἀπήτησεν ὁ Σκιπίων, ὅπως ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας ἀφήσῃ ἐλευθέρας πάσας τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Αἰολίδος καὶ παραχωρήσῃ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ ἀλαζονεία τοῦ κατακτητοῦ ἐξηγριώθη, ἀκούοντος ταύτας τὰς ἀξιώσεις. Τότε δὲ τὸ θάρρος τὸ ὑπὸ τῶν τελευταίων ἀτυχημάτων συγκλονηθὲν ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀκμήν. Διὰ τῶν ὅπλων λοιπὸν ἔμελλε νὰ κριθῇ ὁ μεταξὺ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῆς Ῥώμης ἀγών. Παραβαλλομένων δὲ τῶν δυνάμεων τῶν ἀντιπάλων, τὰ πράγματα προεδηλοῦντο εὐμενῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀντιόχου. Πράγματι δ' ἡ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἦτο διπλασία τῆς τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἡ μὲν ῥωμαϊκὴ, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐκ Μακεδονίας καὶ ἐκ Περγάμου ἐπικούρων, ἀνήρχετο μόλις εἰς τριάκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, ἡ δὲ τοῦ Ἀντιόχου προςήγγιζεν εἰς ἑβδομηκοντακιςχιλίους, ὧν δεκατέσσαρες χιλιάδες ἀπετέλουν τὴν φάλαγγα καὶ δωδεκακιςχίλιοι τὸ ἱππικόν· πλὴν δὲ τούτων εἶχεν ὁ Ἀντίοχος πεντήκοντα καὶ τέσσαρας ἐλέφαντας καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν δρεπανηφόρων ἁρμάτων. Ἀλλ' ὡς ἐν τῷ γαλατικῷ πολέμῳ καὶ τῷ μακεδονικῷ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἀσιατικῷ ὁ πολεμικὸς τρόπος τῶν Ῥωμαίων ὑπερίσχυσε θριαμβευτικῶς τῆς ἀριθμητικῆς τῶν δυνάμεων ὑπεροχῆς.

---

[1] Οὕτως ἔκρινε τὸ πρᾶγμα ὁ **Κικέρων** Filipp. XI, 7, 17.

Ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἕρμου, παρὰ τὴν Μαγνησίαν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Σιπύλου ἐπολεμήθη ἡ μεγάλη μάχη, ἥτις ἔμελλε νἀγάγῃ τὴν Ῥώμην εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας (190 π. Χ.). Ὁ Πόπλιος Σκιπίων ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο ἐκμανὴς νὰ ἔλθῃ εἰς χεῖρας, ὥστ' ἐπέσπευσεν αὐτὸς τὴν ἡμέραν τῆς μάχης χωρὶς κἂν νἀναμείνῃ τὴν ἀποθεραπείαν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ ὑπάτου, ὅστις κατέκειτο τότε ἀσθενὴς ἐν Ἐλαίᾳ τῆς Αἰολίδος, τῷ ἐπινείῳ τοῦ Περγάμου. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ σπουδὴ τοῦ Ποπλίου Σκιπίωνος, προθυμηθέντος νἀκολουθήσῃ τὸν ἀδελφὸν ὡς ὕπαρχου, δὲν ἐνεπνέετο ὑπὸ αἰσθήματος μετριοφροσύνης. Ἄλλως δὲ ἡ ἔκβασις ἐδικαίωσε τὸ αὐτόγνωμον τῆς ἐνεργείας, καὶ ἡ Ῥώμη ἐδέησε νὰ συγχαρῇ τὸν ὕπαρχον ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ.

Καὶ ὁ μὲν Ἀντίοχος εἶχε τάξει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς δύο γραμμάς, ὧν τὴν πρώτην κατεῖχον οἱ ψιλοί, τὴν δὲ δευτέραν ἡ φάλαγξ μετὰ τοῦ βαρέος ἱππικοῦ· μεταξὺ δὲ τῶν δύο γραμμῶν ἵσταντο οἱ ἐλέφαντες. Ὁ δὲ Σκιπίων ἔταξε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἐπὶ μιᾶς μόνον γραμμῆς. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀριστερὸν κέρας, ὅπερ προεφυλάσσετο ὑπὸ τοῦ Ἕρμου, εἶχε θέσει ὀλίγας μόνον ἴλας ἱππέων, ἀλλ' εἰς τὸ δεξιὸν εἶχε συναθροίσει τοὺς ψιλοὺς μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἱππικοῦ. Ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ κέρατος ἤρχισεν ἡ μάχη. Ἡγεῖτο δ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης, ὅστις ἀπὸ τοῦ 197 π. Χ. εἶχε διαδεχθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος θανόντα πατέρα Ἄτταλον τὸν Α'. Ὁ Εὐμένης ἤγαγε τὴν ἵππον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς πολεμίας στρατιᾶς, ἣν καὶ διέσπασε τελείως. Οὕτω δέ, τοῦ μετώπου τῆς φάλαγγος τοῦ Ἀντιόχου γυμνωθέντος τῆς προφυλακῆς τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἀποκαλυφθέντος, ἤρχισεν ἡ πάλη μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων. Τὸ δὲ ἱππικὸν τῶν Σύρων, τοξευόμενον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τοξοτῶν, ἐτράπη καὶ αὐτὸ εἰς φυγήν, ἀφῖνον τὴν φάλαγγα ἀπροφύλακτον κατὰ τὰ πλευρά. Τότε δ' ὁ Εὐμένης προσέβαλε ταύτην διὰ τοῦ ἱππικοῦ ἀπὸ τῶν νώτων· ἡ δὲ φάλαγξ, ἑκατέρωθεν προσβαλλομένη, παρεκλονήθη. Οἱ δ' ἐλέφαντες συνετέλεσαν καὶ αὐτοὶ εἰς συμπλήρωσιν τῆς διασπάσεως τῆς φάλαγγος, διότι, προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν βελῶν, ἐστράφησαν ἐξαγριανθέντες κατὰ τῆς γραμμῆς τῶν βασιλικῶν, καὶ ἐπήγαγον σύγχυσιν εἰς ὅλον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Διασπασθείσης δὲ τῆς φάλαγγος, ἡ ὑποχώρησις τῶν ἡττημένων μετεβλήθη εἰς φυγὴν ἄτακτον ἐν παραζάλῃ· μόνον δὲ τὸ ἕκτον τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀντιόχου ἠδυνήθη νὰ διασωθῇ.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ Ἀντίοχος προῃσθάνθη τὸ πεπρωμένον. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀπαμείας τῆς παρὰ τὸν Μαίανδρον, ὅπου εἶχε καταφύγει, ἔστειλε πάραυτα πρεσβευτὰς εἰς τὰς Σάρδεις, ὅπως ἀρχίσῃ καὶ πάλιν τὰς πρὸς τὸν Σκιπίωνα διαπραγματεύσεις. Οὗτος δ' ἐπανέλαβε τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς

Μικρᾶς Ἀσίας τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου, καὶ προςαπήτησε τὴν πληρωμὴν δεκαπεντακιςχιλίων ταλάντων ἐντὸς δώδεκα ἐτῶν, τὴν παράδοσιν τῶν ἐλεφάντων καὶ τὴν τῶν νηῶν πλὴν δέκα καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀννίβου καὶ τῶν κυριωτάτων πολεμίων τῆς Ῥώμης τῶν παρὰ τῷ Ἀντιόχῳ φυγαδευομένων. Ὁ δὲ Ἀντίοχος ἀπεδέχθη πάντας τούτους τοὺς ὅρους, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς παραδόσεως εἴκοσιν ὁμήρων, ἐν οἷς καὶ ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Οὕτω δ' ὁ Σκιπίων γαυριῶν κατέθηκε πρὸ τῶν ποδῶν τῆς Ῥώμης τὸ διάδημα τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας, ὡς πρὸ ἕνδεκα ἐτῶν εἶχε παραδώσει εἰς αὐτὴν δεσμίαν τὴν ἰσχυρὰν πολιτείαν τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ ἦσαν μὲν μεγάλαι καὶ ἀνεκτίμητοι ὑπηρεσίαι τοιαῦται, ἀλλ' ἦσαν ὅμως ὑπηρεσίαι κινδυνώδεις. Ἐπειδὴ εὔκολον ἦτο νὰ προΐδῃ τις, ὅτι θὰ ἤρχετο ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ φωνὴ τῆς φιλοπατρίας θὰ ἦτο πλέον ἀνίσχυρος νὰ χαλιναγωγήσῃ φιλοδοξίας ἀσυμβιβάστους πρὸς τὰς δημοσίας ἐλευθερίας.

Εἰς δὲ τὸν κατ' ὄνομα νικητὴν τῆς Μαγνησίας, τὸν Λεύκιον Σκιπίωνα, παρέσχε ψηφίσασα ἡ σύγκλητος τὴν ἐπωνυμίαν *Ἀσιατικοῦ*[1], ὡς μετὰ τὴν ἐν Ζάμᾳ μάχην εἶχεν ἐπονομάσει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πόπλιον *Ἀφρικανόν*. Οὕτω δὲ διὰ τῶν τοιούτων πομπικῶν ἐπωνυμιῶν ἐδημιουργεῖτο ἰδία τις τάξις, ἥτις ἐκ τῶν προνομίων τοῦ ὀνόματος ἔμελλεν ἔπειτα νἀρυσθῇ τὴν ἀξίωσιν προνομιούχου πολιτικῆς θέσεως, δι' ἧς ἐπέπρωτο νἀνοιχθῇ ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν μοναρχίαν. Καὶ σήμερον μὲν εἰς τὸν διακρινόμενον παρέχεται ἡ ἐπωνυμία *Ἀσιατικὸς*, *Ἀφρικανὸς*, *Μακεδονικὸς*, *Νουμαντῖνος*, *Ἀχαϊκός*· αὔριον δέ, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον χώρα πρὸς κατάκτησιν, ὁ τοὺς ἀντιπάλους ὑπερευδοκιμήσας θὰ κληθῇ *Σεβαστὸς (Augustus)*, πρὸ δὲ τούτου τοῦ ὀνόματος νικηταί τε καὶ ἡττημένοι θὰ κλίνωσιν ὑποτεταγμένοι τὴν κεφαλήν. Ἐκεῖνος δὲ θὰ ἐξισώσῃ ἅπαντας ὀρθούμενος ἁπάντων δεσπότης.

Πρὸς διαρρύθμισιν δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐστάλη εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ ἔαρ τοῦ 189 π. Χ., μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης τῶν Σάρδεων, ὁ ὕπατος Γναῖος Μάνλιος Οὐόλσων μετὰ δέκα ἐπιτρόπων τῆς συγκλήτου. Πρὶν δ' ἐπιτελέσῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ὁ Μάνλιος ἐκίνησε πόλεμον κατὰ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Γαλατίας, χώρας κειμένης κατὰ τὰ βόρεια τῆς Φρυγίας καὶ περιλαμβανομένης εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐκχωρηθείσας. Ἀνέλαβε δὲ ὁ ὕπατος τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην αὐθαιρέτως. Ὁρμώμενος ἐκ τῶν παραπόνων τοῦ βασιλέως τοῦ Περγάμου, εἰς οὗ τὸ κράτος οἱ Γαλάται ἐπεχείρουν συνεχεῖς ἐπιδρομάς, ἀνέλαβεν ὁ Μάνλιος τὴν εὐθύνην πολέμου ὃν οὐδεὶς εἶχεν ἀναθέσει εἰς αὐτόν· διεξήγαγε δ' αὐτὸν ὡς ἥρμοζεν εἰς πόλεμον αὐθαίρετον. Καὶ δὴ ὁ Λεύκιος Αἰμί-

[1] Ὁ ἀρχαιότερος τύπος εἶνε Asiagenus.

λιος Παῦλος, ὁ υἱὸς τοῦ ἐν Κάνναις πεσόντος ὑπάτου, εἷς ὧν τῶν δέκα ἐπιτρόπων, ἐχαρακτήρισε τὴν εἰς τὴν Γαλατίαν ἐκστρατείαν ταύτην ὡς ἰδιωτικὴν ληστείαν μᾶλλον ἢ δημόσιον πόλεμον τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων [1]. Τοιαύτη δ' ἀληθῶς ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ οὐ μόνον ἕνεκεν αὐτοῦ τοῦ ὑπάτου, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν λεγεώνων, οἵτινες, διεφθαρμένοι ὑπὸ τοῦ ἐλεεινοῦ παραδείγματος τῶν ἡγουμένων αὐτῶν, ἐδῄωσαν βαρβάρως τὴν χώραν, ἀφίνοντες ὅπως ὁ ὕπατος κηρύσσῃ τὴν μετριοπάθειαν ὁπόταν ἤθελε δόξει αὐτῷ. Καὶ ἐν ἄλλοις μὲν χρόνοις παρομοία τις διαγωγὴ δὲν ἤθελε μείνει ἀτιμώρητος, ἀλλ' ὁ Μάνλιος ἀντὶ τῆς τιμωρίας ἐβραβεύθη διὰ θριάμβου. Πολὺ δὲ μᾶλλον τῶν λόγων οὓς ἐξέθηκαν κατὰ τοῦ ὑπάτου οἱ κατήγοροι αὐτοῦ Αἰμίλιος Παῦλος καὶ Φούριος Πουρπουρέων ἔτυχον ἀκροάσεως παρὰ τῇ συγκλήτῳ αἱ συστατικαὶ ἐπιστολαὶ ἐκείνων ὅσοι εἶχον πλουτήσει ἐν Γαλατίᾳ δι' αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὸ κακὸν παράδειγμα ἐλάμβανε τὰς διαστάσεις κοινοῦ σκανδάλου, ἡ δὲ κοινωνικὴ διαφθορὰ καθίστατο ὁσημέραι ἀχαλίνωτος.

Ἐν δὲ τῇ διαρρυθμίσει τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἠκολούθησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ σύστημα, οὗ εἶχεν ἤδη γείνει χρῆσις ὡς πρὸς τὴν Ἀφρικήν. Συνίστατο δὲ τοῦτο εἰς τὴν διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν φίλων ἐξασθένησιν τῶν ἐχθρῶν. Ὡς δ' ἐν Ἀφρικῇ οἱ Ῥωμαῖοι ὕψωσαν τὸν Μασσανάσσην, οὕτως ἀνυψώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ Ἀτταλικὸς Εὐμένης, ὅςτις ἔλαβεν ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον μετὰ τῆς Λυσιμαχείας, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ πλὴν τῆς Μυσίας, ἐπιβεβαιωθείσης αὐτῷ, τὴν μεγάλην Φρυγίαν καὶ τὴν Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, τὴν Λυδίαν μετὰ τῆς Ἐφέσου καὶ τῶν Σάρδεων, τὴν Καρίαν μέχρι τοῦ Μαιάνδρου μετὰ τῆς Μαγνησίας καὶ μέρος τῆς Λυκίας, πλὴν δὲ τῶν χωρῶν τούτων τὴν προστασίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀφ' οὗ δ' αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ Εὐμένους, ἠδυνήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰς τὴν ἐλευθερίαν καθ' ὃν τρόπον αὕτη εἶχεν ἀποδοθῇ εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀδελφῶν πόλεων. Ἠλευθερώθησαν δ' οὕτως ἡ Δάρδανος καὶ τὸ Ἴλιον, πόλεις τιμώμεναι ὡς ἡ κοιτὶς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἡ Κύμη, ἡ Σμύρνη, αἱ Κλαζομεναί, αἱ Ἐρυθραί, ἡ Χίος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Μίλητος καὶ ἄλλαι πολλαί. Εἰς δὲ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθην ἐπεβλήθη ζημία ἑξακοσίων ταλάντων, ἀντιστοιχούντων πρὸς εἰκοσιεννέα περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν, ἐπειδὴ εἶχε ταχθῇ μετὰ τοῦ Ἀντιόχου. Ἔπειτα δὲ τὸ ποσὸν τοῦτο, ἐνισταμένου τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Εὐμένους, περιωρίσθη εἰς τὸ ἥμισυ, ἐτά-

---

[1] Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum, et non tuum privatum latrocinium ducamus? **Λιβίου** XXXVIII, 45.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

χθη δ' ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος εἰς τοὺς πελάτας τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τὸ ὄνομα συμμάχου.

Οὕτω δὲ τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν διεγράφετο ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μεγάλων κρατῶν. Καὶ ἐπωνόμασε μὲν Μέγαν ἡ ἱστορία Ἀντίοχον τὸν Γ' ὡς δυνηθέντα νὰποκαταστήσῃ καὶ αὐξήσῃ τὸ κράτος τῶν προγόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διηγήθη περὶ αὐτοῦ ἡ ἱστορία, ὅτι ἤρκεσεν ἡ ἀπώλεια μιᾶς μόνης μάχης, ὅπως τὸ κράτος ἐκεῖνο διαλυθῇ καὶ τραπῇ τὴν ὁδὸν ὀλέθρου ἀνεπανορθώτου. Οὕτω δ' αὐτὸς ὁ Ἀντίοχος διέψευσε κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας του ἔτη τὴν ἔνδοξον ἐπωνυμίαν, ἧς εἶχεν ἀναδειχθῇ ἄξιος ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ ὕπατος Μάνλιος ἔμεινε διατάσσων τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα, ὁ συνύπατος αὐτοῦ Μάρκος Φούλβιος Νοβιλίωρ εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως συντελέσῃ τὴν καθυπόταξιν τῶν γενναίων Αἰτωλῶν. Ἐν δὲ τῇ ὀχυρᾷ Ἀμβρακίᾳ συνεκεντρώθη ἡ ἐσχάτη ἀντίστασις τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις εἶχεν ἀπαξιώσει νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν πίστιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων, ἀφ' οὗ ὁ ὕπατος Μάνλιος Ἀκίλιος εἶχε καταστήσει εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς φανερὰν τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης ἐνδόσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ἀμβρακίας οἱ ἄθλιοι Αἰτωλοὶ ἠναγκάσθησαν πλέον νὰ παραδοθῶσιν ἄνευ ὅρων εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτείαν. Ἡ δὲ Ῥώμη κατέστησε τοὺς Αἰτωλοὺς ὑπηκόους [1], ἀφήσασα εἰς αὐτοὺς μόνον σκιάν τινα αὐτονομίας, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς παντελῆ ἀδυναμίαν, ἀναγκάσασα νὰ ἐκχωρήσωσι τὰς νήσους Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον, ἃς καὶ ἐκράτησαν δι' ἑαυτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰς ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου ὑποταχθείσας πόλεις, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι διένειμαν εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ Μακεδονίᾳ συμμάχους αὐτῶν. Ὑπεχρεώθησαν δ' οἱ Αἰτωλοὶ καὶ νὰ πληρώσωσιν ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν πεντακόσια τάλαντα, νὰ παραδώσωσι δὲ καὶ τεσσαράκοντα ὁμήρους. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου τὸ ὄνομα τοῦ αἰτωλικοῦ λαοῦ ἐκλείπει ἐκ τῆς ἱστορίας (189 π. Χ.).

Τοῦ δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμου θλιβερὸς ἐπίλογος ὑπῆρξεν ἓξ ἔτη μετὰ τὴν ἧτταν Ἀντιόχου τοῦ Γ' τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Ἀννίβου. Οὗτος, μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ μάχην ἀσφαλῆ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Συρίας, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Βιθυνίαν πρὸς τὸν βασιλέα Προυσίαν, γείτονα καὶ πολέμιον τοῦ Εὐμένους, τοῦ εὐνοουμένου τῆς Ῥώ-

[1] Ἡ ὑπηκοότης αὕτη ἐξεφράσθη διὰ τοῦ τύπου τοῦ ὑποχρεοῦντος αὐτοὺς ***τηρεῖν φιλοφρόνως τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου*** (imperium majestatemque populi Romani comiter observare **Λιβίου** XXXVIII, 11), τύπου, ὅστις ἔκτοτε κατέστη τὸ πρὸς τοὺς ὑποτασσομένους πρόγραμμα τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

μης. Εὑρισκόμενος δὲ τότε ὁ Προυσίας εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Εὐμένη, ἐδεξιώθη φιλοφρόνως τὸν μέγαν στρατηλάτην, ἐλπίζων, ὅτι ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐλῇ του παρουσίας τοιούτου ἀνδρὸς ἔμελλε νὰ καρπωθῇ ὠφελείας, ἃς ἐκ τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ ἐφαντάζετο ἀμέτρους. Ἀλλ᾿ ἡ δοξοκοπία τοῦ βασιλέως Προυσίου ἦτο κενοδοξία ἀνδρὸς κοινοῦ, πόσον δὲ χαμερπῆ εἶχε τὴν ψυχὴν ἀπέδειξεν, ὅτε παρέστη πρὸ αὐτοῦ πρεσβεία τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης, ἧς προΐστατο ὁ Τίτος Φλαμινῖνος, καὶ ἀπήτησε παρ᾿ αὐτοῦ τὴν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου φυγάδος. Τότε ὁ Προυσίας οὐ μόνον ἀπεδέχθη τὴν ἀξίωσιν τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἔσπευσεν αὐτὸς νὰ παρακωλύσῃ τὴν φυγὴν τοῦ Ἀννίβου, περικυκλώσας διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ φρουρῶν τὸν πύργον, ἐν ᾧ διέμενεν ὁ Καρχηδόνιος. Τῆς δὲ σωτηρίας ἀποβαινούσης παντελῶς ἀδυνάτου, ὁ γενναῖος ἀνὴρ ἔπιε δηλητήριον, ὅπως μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν διωκτῶν αὐτοῦ (183 π. Χ.). Οὕτω δ᾿ ἔπεσε θῦμα τῆς δειλίας τοῦ ἀπίστως ξενίζοντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀνεξιλάστου μίσους πολιτείας, ἧς ἡ αὔξουσα τύχη δὲν ἤρκει ὅπως καταστήσῃ αὐτὴν γενναιόφρονα, ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος τῆς ἀρχαιότητος, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὁ Montesquieu, ὁ διὰ τῶν ἐκτάκτων αὐτοῦ ἄθλων πληρώσας τὸν κόσμον τοῦ ὀνόματός του. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο, παρατηρεῖ μετὰ πικρίας ὁ Ἰουβενάλιος [1], ἔσχε καὶ μετὰ θάνατον ἀτυχίαν, γενόμενον τὸ διηνεκὲς θέμα τῆς κομπολακίας τῶν ῥητόρων.

Κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, καθ᾿ ὃ κατέστρεφε τραγικῶς τὸν τρικυμιώδη αὐτοῦ βίον ὁ μέγας Καρχηδόνιος, ἔληγε καὶ ὁ βίος τοῦ ὑπερηφάνου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Σκιπίωνος. Ἀπέθνησκε δὲ καὶ αὐτὸς ἐξόριστος, γενόμενος θῦμα τῆς ἀλαζονείας αὐτοῦ καὶ τῶν φόβων οὓς παρεῖχεν αὐτό του τὸ μεγαλεῖον. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ὧν ἡγεῖτο ὁ Πόρκιος Κάτων, θέλοντες νὰ ταπεινώσωσιν αὐτὸν, προεκάλεσαν διὰ δύο δημάρχων, τῶν δύο Πετιλλίων, ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου, δι᾿ ἧς Λεύκιος Σκιπίων ὁ Ἀσιατικὸς ἐκαλεῖτο νὰ ὑποβάλῃ εὐθύνας περὶ τῶν χρημάτων τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ συλλεχθέντων λαφύρων. Ἀλλ᾿ ἡ τοιαύτη ἀνάκρισις ἦτο ἐκτὸς πάσης συνηθείας, ἡ δὲ πρόθεσις τῆς προκλήσεως αὐτῆς ἦτο τόσῳ μᾶλλον προσβλητικωτέρα, καθ᾿ ὅσον ἐν τῇ ἀσιατικῇ ἐκστρατείᾳ τῶν δύο Σκιπιώνων ὑπῆρχε μελανή τις κηλὶς, ἥτις εἶχεν ἤδη δώσει ἀφορμὴν κακεντρεχῶν σχολίων. Ὁ υἱὸς δῆλα δὴ τοῦ Ποπλίου Σκιπίωνος, ζωγρηθεὶς ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀντίοχον, εἶχεν ἀποδοθῇ ὑπὸ τούτου εἰς τὸν πατέρα ἄνευ λύτρων. Τώρα δ᾿ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Σκιπίωνος ἔλεγον κακοβούλως, ὅτι ἡ πολιτεία εἶχε πληρώσει τὰ ἔξοδα τῆς γενναιότητος τοῦ Ἀντιόχου, κατορθώσαντος νὰ τύχῃ ἀντ᾿ αὐτῆς ὅρων εἰρήνης ἐπιεικεστέρων. Ὁ δὲ Πόπλιος, προς-

---

[1] Ut pueris placeas et declamatio fias!
Ἰουβεναλίου X, 166-167.

6ληθείσης τῆς ὑπερηφανείας αὐτοῦ καὶ τῆς τιμῆς, ἀπήντησεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν εὐθυνῶν διὰ τῆς ἀποσχίσεως τῶν ἀπολογισμῶν δημοσίᾳ, δηλῶν, ὅτι ὁ παρασχὼν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δεκαπέντε χιλιάδας ταλάντων δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ὑποβάλῃ εὐθύνας. Τότε δ' οἱ δύο Πετίλλιοι εἰσήγαγον τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας.

Μετὰ δὲ σειρὰν ὅλην ἐπεισοδίων, ἀφ' ὧν δὲν ἔλειψαν καὶ πράξεις βίαιαι, τὸ ζήτημα ἀπέληξεν εἰς τακτικὴν καταγγελίαν ἑνὸς τῶν δημάρχων κατὰ τοῦ Σκιπίωνος ἐπὶ προδοσίᾳ *(proditio)*, ἧς τὴν κυριωτάτην ὕλην παρέσχεν ἡ ἄνευ λύτρων ἀπόλυσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Ποπλίου ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Ἀφ' οὗ δ' ἔφθασαν τὰ πράγματα εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον, ὁ Πόπλιος Σκιπίων ἐξεχώρησεν ἀποδυσπετήσας, πρὸ δὲ τῆς ἡμέρας τῆς δίκης ἀπῆλθεν εἰς ἑκουσίαν ἐξορίαν εἰς Λίτερνον τῆς Καμπανίας, τὴν σήμερον λεγομένην Patrica, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου (183 π. Χ.). Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καταδικασθεὶς ὑπὸ τῆς ψήφου τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ νοσφισμῷ δημοσίων χρημάτων, ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν φυλάκισιν, περιορισθείσης τῆς ποινῆς αὐτοῦ χάρις εἰς τὴν προστασίαν τοῦ δημάρχου Τιβερίου Σεμπρωνίου Γράκχου εἰς μόνην τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ (177 π. Χ.).

Μετὰ δὲ τῆς ἀγγελίας τοῦ θανάτου τοῦ Ἀννίβου ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἡ οὐχ ἧττον εὐφρόσυνος εἴδησις τοῦ τέλους τοῦ Φιλοποίμενος, *τοῦ ἐσχάτου τῶν Ἑλλήνων,* ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὁ βιογράφος αὐτοῦ Πλούταρχος, ἐπαναλαμβάνων τὴν εἰς τὸν Φιλοποίμενα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δοθεῖσαν ἐπωνυμίαν [1]. Καὶ ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἄξιος νὰ ζήσῃ ἐν χρόνοις καλλιτέροις. Τὴν ψυχὴν ἔχων διακαιομένην ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸν νοῦν ἀνάμεστον τοῦ παρελθόντος τῆς πατρίδος μεγαλείου, παρηκολούθει μετὰ καρδίας συντετριμμένης τὸν σπεύδοντα αὐτῆς ὄλεθρον. Μὴ δυνάμενος δ' ἐν μέσῳ τῆς περὶ αὐτὸν διαφθορᾶς τῶν πολιτικῶν ἀρετῶν νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἐπίσχεσιν τοῦ ὀλέθρου ἐκείνου, ἤλπιζεν ὅμως, ὅτι θὰ κατώρθονε δι' ὑψίστης τινὸς ἐντάσεως τῶν δυνάμεων νὰ ἐπιβραδύνῃ αὐτόν. Τὸ δὲ σχέδιον αὐτοῦ ἦτο νὰ κλεισθῇ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ διατηρήσῃ τὴν χερσόνησον ὅσον τὸ δυνατὸν μήκιστα· πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ σχεδίου τούτου ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις. Χάρις δ' εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἐξέπεμψεν ἀκόμη τελευταίας τινὰς ἀκτῖνας αἴγλης, καὶ ἠξιώθη τῆς τιμῆς νὰ ζητήσωσι τὴν συμμαχίαν αὐτῆς οἱ βασιλεῖς τῆς γείτονος Ἀσίας [2]. Τοιοῦτος δ' ἀνὴρ ἐν τοιούτοις καιροῖς δὲν ἠδύνατο νἀποθάνῃ ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ. Ἀπέθανε δὲ διὰ χειρὸς αὐτῶν ἐκεί-

---

[1] **Πλουτάρχου** Φιλοποίμην 1, 7.

[2] Τὸ ἔαρ τοῦ 188 π. Χ. ὁ Φιλοποίμην ἐστράτευσε κατὰ τῆς Σπάρτης, ἀποστάσης ἀπὸ τῆς συμμαχίας, καὶ ὑπέταξεν αὐτήν. Τιμωροῦντες δ' οἱ Ἀχαιοὶ τὴν

νων, οὓς θὰ ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἐλευθέρους καὶ εὐτυχεῖς. Ἡ Ῥώμη διὰ τοῦ Φλαμινίνου ὥπλισε τὴν χεῖρα τῶν ἀθλίων Μεσσηνίων, οἵτινες ἀντὶ τῆς μετὰ τῶν Ἀχαιῶν συμμαχίας προετίμησαν τὴν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους δουλείαν. Ὁ δὲ μέγας φιλόπατρις ἐζωγρήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἐν ᾧ ἀπεπειρᾶτο νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς, καὶ ἠναγκάσθη νὰ πίῃ τὸ κώνειον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑβδομήκοντα (183 π. Χ.). Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἐξεδίκησαν τὸν θανόντα στρατηγὸν, δῃοῦντες τὴν Μεσσηνίαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, καὶ ἐτέλεσαν τὴν κηδείαν αὐτοῦ μετὰ πομπῆς εἴπερ ποτὲ ἐπιφανοῦς. Τὴν δὲ ὑδρίαν τὴν ἐγκλείουσαν τὴν τέφραν τοῦ Φιλοποίμενος ἔφερε κατὰ τὴν ἀπὸ Μεσσήνης εἰς Μεγάλην πόλιν ἐπικήδειον πομπὴν ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Λυκόρτα τοῦ στρατηγήσαντος τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Μεσσηνίας. Ὁ δὲ παῖς ἐκεῖνος ἦτο Πολύβιος ὁ μέλλων ἱστορικός [1].

Ἀλλ' ὁ φόρος τιμῆς ὁ εἰς τὸν ἥρωα προσενεχθεὶς ἔμεινεν ἄγονος διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ἐκείνου θανόντος, οἱ ἀπεμποληταὶ τῆς πατρίδος κατέστησαν θρασύτεροι, καὶ ἡ προδοσία δὲν ἐφρόντιζε πλέον νὰ περικαλύπτηται διὰ μυστηρίου. Ὁ δὲ Καλλικράτης, ὅστις εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως λάβῃ τὰς διαταγὰς τῆς συγκλήτου, ἐπιστρέψας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς συμμαχίας. Τοιοῦτον δὲ ταύτης ἐχούσης ἡγεμόνα, οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νἀφήσωσιν ἥσυχον τὴν συμμαχίαν, ἀβλαβῆ οὖσαν τὸ ἑξῆς, ἕως κατενέγκωσι τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τῆς ἀναγεννωμένης Μακεδονίας.

Κατὰ τοὺς πολέμους τοὺς μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Αἰτωλῶν πολεμηθέντας ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος εἶχε μείνει πιστὸς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν συμμαχίαν, αἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτείαν παρασχεθεῖσαι ὑπηρεσίαι δὲν εἶχον μείνει ἄνευ ἀμοιβῆς. Χάριν δ' αὐτῶν ἡ σύγκλητος εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Φίλιππον τῶν οὔπω καταβληθεισῶν δόσεων τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ εἶχεν ἀποδώσει εἰς αὐτὸν τοὺς ὁμήρους μετὰ καὶ τοῦ υἱοῦ Δημητρίου, κατὰ δὲ τὴν διανομὴν τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Αἰτωλῶν ἀφαιρεθεισῶν χωρῶν εἶχε δώσει καὶ εἰς αὐτὸν μέγα μέρος. Κρίνων τις δ' ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ, ὅτι αἱ παλαιαὶ διαφοραὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Μακεδονίας ἔμελλον νὰ παραδοθῶσιν εἰς λήθην καὶ ὅτι ὁ Φίλιππος διενοεῖτο νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα δὲν ἦσαν ὅσον φαίνονται ἁπλᾶ. Καὶ αἱ μὲν ὑπηρεσίαι εἶχον τύχει προσηκούσης ἀμοιβῆς, ἀλλ' ὄπισθεν τούτων ὑπεκρύπτετο ἐπιλογισμὸς στερῶν αὐτὰς πάσης

Σπάρτην διὰ ταύτην τὴν ἀποστασίαν, κατέλυσαν τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ ἐπέβαλον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νόμους καὶ θεσμοὺς ἀχαϊκούς.

[1] **Πλουτάρχου** Φιλοποίμην 21.

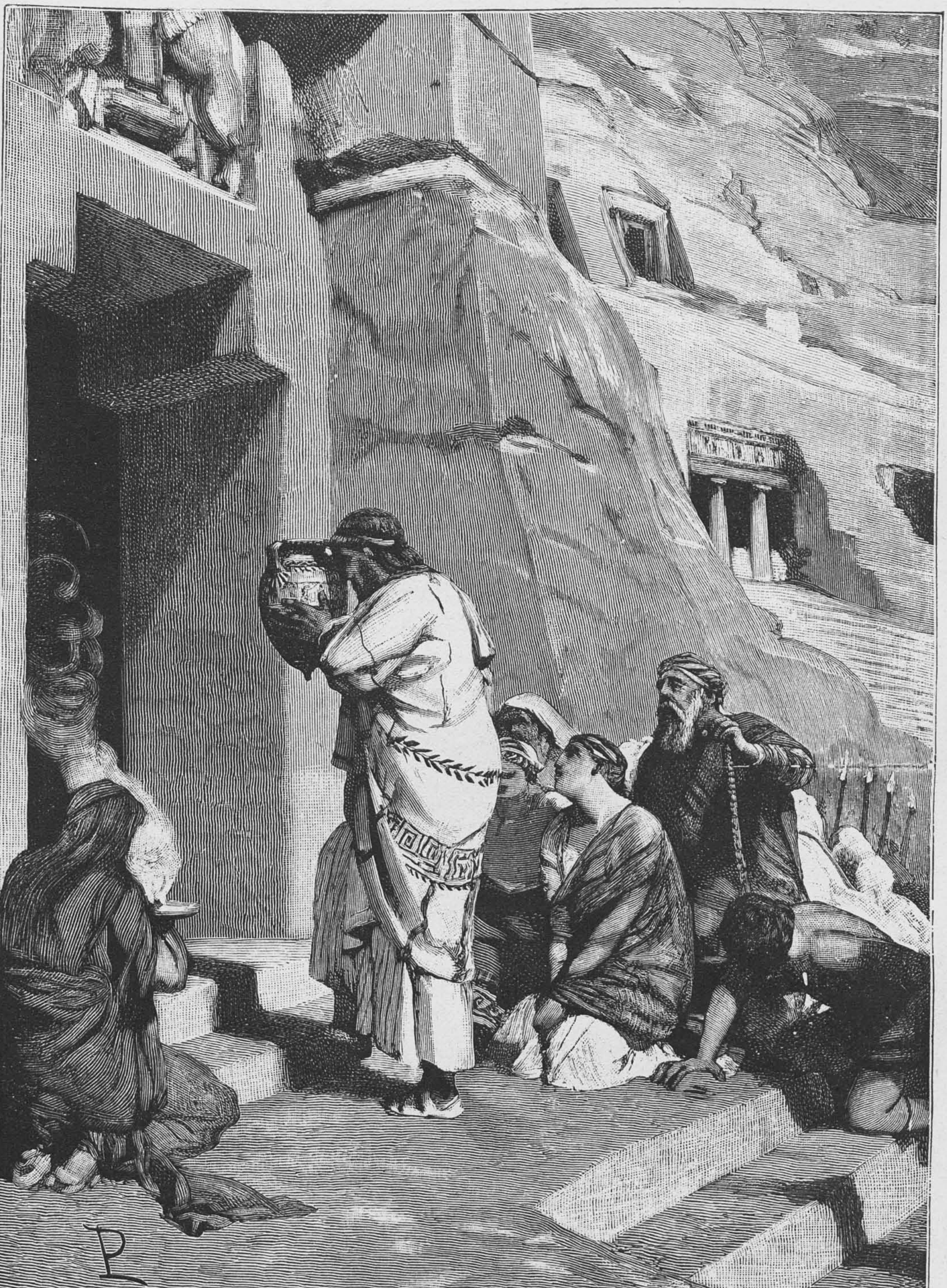

Ἡ ταφὴ τοῦ Φιλοποίμενος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀξίας. Ὁ υἱὸς δῆλα δὴ ἐκεῖνος τοῦ Φιλίππου Δημήτριος, ὃν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχε στείλει ὡς ὅμηρον, ἀποδοθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν πατέρα, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς ὄργανον τῆς Ῥώμης. Καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ ἡ εἰρήνη ἐφυγαδεύθη ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ἡ δὲ πατρικὴ φιλοστοργία τοῦ Φιλίππου περιῆλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος. Ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ ἄλλον υἱὸν, τὸν Περσέα, ὅστις ἦτο μὲν πρεσβύτερος τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' εἶχεν ὅμως γεννηθῇ ἐκ παλλακίδος, τοῦθ' ὅπερ παρέβλαπτε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ὡς πρωτοτόκου. Ἡ δὲ σύγκλητος εἶχεν ὑποδηλώσει εἰς τὸν Δημήτριον, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἔμελλε νὰ προασπίσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ὡς υἱοῦ νομίμου. Ἐντεῦθεν δ' ἡ προσήλωσις αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν Ῥώμην ἐκείνην, ἣν οἱ Μακεδόνες μᾶλλον ἐμίσουν ἢ ἐφοβοῦντο.

Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ἐμίσει τὴν Ῥώμην αὐτὸς ὁ Φίλιππος, ὅστις καθ' ἑκάστην διέτασσε νὰναγινώσκωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἐπιβληθεῖσαν συνθήκην, ὅπως ὑποδαυλίζηται ἡ δυσμένεια αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰς παλαιὰς ὕβρεις ἡ ἀγέρωχος πολιτεία εἶχε προσθέσει καὶ ἄλλην νέαν διὰ τῆς εἰς Εὐμένη Β' τὸν βασιλέα τοῦ Περγάμου παραχωρήσεως τῆς θρᾳκικῆς χερσονήσου, ἥτις πρότερον ἀνῆκεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ ἐλύπει μὲν τὸν Φίλιππον ἡ ἀπώλεια τῆς σπουδαίας ἐκείνης κτήσεως, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἔπλησσεν αὐτὸν ἡ γενομένη παράδοσις αὐτῆς εἰς βασιλέα πολέμιον, ὅστις διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ θρᾳκικῇ χερσονήσῳ μετεβάλλετο εἰς γείτονα, ὅπως κατοπτεύῃ καὶ ταπεινόνῃ αὐτὸν, ὡς ἔπραττε διὰ τὴν Καρχηδόνα ὁ Μασσανάσσης. Εἶχε δὲ ἤδη ἀρχίσει ὁ Εὐμένης νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο· λαμβάνων δ' ἀφορμὴν ἔκ τινος ἐκστρατείας τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ παράλια τῆς Θρᾴκης, καθ' ἣν κατέκτησε τὰς πόλεις Αἶνον καὶ Μαρώνειαν, κατήγγειλεν ὁ Εὐμένης τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Ῥώμην ὡς παραβάτην τῶν συνθηκῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος ἔστειλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν τρεῖς ἐπιτρόπους, καὶ ἐκάλεσε τὸν Φίλιππον νὰ προσέλθῃ πρὸ αὐτῶν, ὅπως ἀπολογηθῇ διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντα. Ὁ δὲ βασιλεὺς, μὴ ὢν ἀκόμη ἕτοιμος πρὸς ἀντίστασιν, ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν, καὶ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἐπιτρόπων. Ἀλλὰ μεθ' ὁποίων διαθέσεων ἐδέχθη τὴν ταπείνωσιν ἐκείνην ἔμαθον οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Ῥώμης ἐκ τῶν λόγων οὓς εἶπεν εἰς αὐτοὺς ἀναχωρῶν, ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη δύσει δι' αὐτὸν τὸ ὕστατον ὁ ἥλιος[1]. Καθησυχάσας δὲ καὶ πάλιν, ἐνόησεν, ὅτι δὲν ἦτο συνετὴ ἡ πρόκλησις ἐχθροῦ τοσοῦτον ἰσχυροῦ πρὶν ἢ παρασκευασθῇ πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον, ὅπως ὑποβάλῃ δι' αὐτοῦ δικαιολογίας καὶ ἱκετεύσῃ συγγνώμην

[1] Nondum omnium dierum solem occidisse. **Λιβίου** XXXIX, 26.

διὰ τὰς προςβολὰς αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐτιμώρησε τὸν Φίλιππον ἐπιβούλως διὰ τὴν δειλὴν αὐτοῦ πρόκλησιν, μηνύσασα εἰς αὐτὸν, ὅτι συνεχώρει μᾶλλον χάριν τοῦ υἱοῦ ἢ χάριν αὐτοῦ ἐκείνου. Τότε δ' αἱ διενέξεις ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων ἔλαβον διαστάσεις πολέμου κεκηρυγμένου. Ὁ δὲ Περσεὺς, ἀφ' οὗ μάτην ἠγωνίσθη διὰ μέσων ἐπιβούλων νὰ στερήσῃ τὸν ἀδελφὸν τῆς πατρικῆς φιλοστοργίας, βλέπων τοῦτον διστάζοντα νὰ καταδικάσῃ τὸν υἱὸν, ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Φιλίππου τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ υἱοῦ, καταγγείλας αὐτὸν ἐπὶ ἀποπείρᾳ ἀδελφοκτονίας (181 π. Χ.). Καὶ ἀνεκάλυψε μὲν ἀργότερον ὁ Φίλιππος, ὅτι ὁ Δημήτριος ἦτο ἀθῶος, λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν ἄδικον θάνατον τοῦ υἱοῦ ἀποκληρῶν τὸν ἄστοργον αὐτοῦ συκοφάντην. Ἀλλ' ὁ θάνατος ἐπελθὼν ἐμπόδισε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δικαίας ταύτης ἀποφάσεως, καὶ ὁ Περσεὺς διεδέχθη τὸν πατέρα ἐπὶ τοῦ θρόνου ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως (179 π. Χ.).

Συνετώτερος δ' ὢν τοῦ πατρὸς ὁ νέος βασιλεὺς ὑπεκρίθη ὑποταγὴν εἰς τὴν σύγκλητον, ὅπως λάβῃ καιρὸν νὰ παρασκευασθῇ πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα. Ἡ δὲ κατεψευσμένη ἐκείνη ἀφοσίωσις παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἑπτὰ ἔτη ἡσυχίας. Οὕτω δ' αἱ παρασκευαὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτελεσθῶσι μετ' ἀνέσεως πλήρους· καὶ δὲν ἴσχυσαν μὲν νὰ σώσωσι τὸ μακεδονικὸν βασίλειον, ἀλλὰ κατέστησαν ὅμως εἰς αὐτὸ δυνατὴν πτῶσιν ἔντιμον.

Ὁ Περσεὺς προετίθετο νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν πάντα τὰ κατὰ τῆς Ῥώμης μίση, ὅσα ἡ φιλοδοξία τῶν Ῥωμαίων εἶχεν ἐξεγείρει ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει. Ἂν δὲ τὸ σχέδιον αὐτοῦ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνενώσεως ἁπασῶν τῶν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν ἐχθρικῶν δυνάμεων ἤθελεν ἐπιτύχει, ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης ἔμελλε νὰ διαλυθῇ ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ γεννήσει. Ἀλλ' ὅμως ὁ Περσεὺς δὲν ἐνέπνεε τὴν πεποίθησιν ἐκείνην τὴν ἐνθαρρύνουσαν τοὺς μικροὺς, ὅταν προβλέπωσιν ἐπιτυχίαν περὶ τὴν ἔκβασιν προκειμένου τινὸς ἀγῶνος. Διὸ ἁπανταχόθεν ἤθροισεν ὑποσχέσεις, αἵτινες, ἐλθούσης τῆς κρισίμου ὥρας, ἀπεδείχθησαν φροῦδαι. Καὶ ἡ μὲν γερουσία τῆς Καρχηδόνος, καίπερ ὑποδεχθεῖσα ἐν κρυπτῷ τοὺς πρεσβευτὰς τοῦ Περσέως ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ, οὐδεμίαν ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν βοήθειαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς[1] συνήνεσε μὲν νὰ γείνῃ κηδεστὴς αὐτοῦ, δίδων εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον ἀδελφήν τού τινα, ἀλλ' εἰς ταύτην καὶ

[1] Ἀντίοχον τὸν Γ', θανόντα τῷ 187 π. Χ. ἐκ θανάτου βιαίου, ἐν ᾧ παρεσκευάζετο νὰ λαφυραγωγήσῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐν τῇ Ἐλυμαΐδι τῆς Σουσιανῆς ναοῦ τοῦ Διός, εἶχε διαδεχθῇ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σέλευκος Δ' ὁ Φιλοπάτωρ (187-175 π. Χ.) τοῦτον δὲ, δολοφονηθέντα ὑπὸ τοῦ θησαυροφύλακος Ἡλιοδώρου, ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανής.

μόνην τὴν ἐπίδειξιν περιώρισε τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας, ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ, ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν, ὅτι ἅμα τῇ πρώτῃ κινήσει τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων ἔμελλε νἀποστήσῃ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' ἔπειτα, ἐλθούσης τῆς ἡμέρας τοῦ κινδύνου, προετίμησε νὰ μείνῃ ἁπλοῦς θεατὴς τῶν γινομένων. Καὶ ἐν Ἑλλάδι δ' ἔτυχεν ὁ Περσεὺς μεγάλων ἐπιδείξεων φιλίας· οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Βοιωτοὶ, οἱ Ῥόδιοι αὐτοὶ συνεμάχησαν μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπειτα δὲν ἐτήρησαν τὰς συνθήκας. Οὕτω δ' ὅτε ἡ Ῥώμη ἐκήρυξε τὸν πόλεμον εἰς τὸν Περσέα, οὗτος παρὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὸν ἐπηγγελμένων ἐπικουριῶν εὑρέθη περιωρισμένος εἰς μόνας τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις· μικρὸς δέ τις βάρβαρος ἡγεμὼν, Κότυς ὁ βασιλεὺς τῶν ἐν Θρᾴκῃ Ὀδρυσῶν, ὑπῆρξεν ὁ μόνος τῶν συμμάχων ὁ συμμετασχὼν τῶν τυχῶν αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὴν σύγκλητον δὲν ἔμενον μὲν ἄγνωστοι αἱ παρασκευαὶ τοῦ Περσέως καὶ αἱ ὑπεκφυγαὶ αὐτοῦ, ἀλλ' αὕτη δὲν ἠξίωσεν αὐτὰς μεγάλης προσοχῆς, ἕως ἤκουσεν ἐκ στόματος τοῦ βασιλέως Εὐμένους, μεταβάντος ἐξεπίτηδες εἰς τὴν Ῥώμην, ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ σοβαρώτερα ἢ ὅσον ἐπιστεύετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Καὶ πιθανώτατον μὲν εἶνε, ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου ἐξώγκονεν ἐν τῇ διηγήσει αὐτοῦ τὰ πράγματα· ἀλλ' ὁπωςδήποτε εἶχεν ἐπιχειρήσει τὴν εἰς Ῥώμην μετάβασιν, ὅπως ἐκνικήσῃ τοὺς δισταγμοὺς τῆς συγκλήτου, ὀκνούσης νὰ διατάξῃ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ σκοπὸς αὐτοῦ οὗτος ἐπετεύχθη. Ἐπέσπευσε δὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐπεισόδιον συμβὰν εἰς τὸν Εὐμένη κατὰ τὴν ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιστροφήν. Ὁ βασιλεὺς, ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, προσεβλήθη ἐξ ἐφόδου ὑπό τινων ἀνδρῶν ἐκεῖ ἐνεδρευόντων, καὶ κατερρίφθη χαμαὶ ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Ἐπερρίφθη δ' ἡ εὐθύνη τῆς ἀγρίας ἐκείνης ἐπιθέσεως εἰς τὸν Περσέα. Ἡ δὲ σύγκλητος, θέλουσα νὰ διαλευκάνῃ τὴν ὑπόθεσιν, πρὸς δὲ καὶ νὰ καταπαύσῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑπτὰ ἐπιτρόπους, παρέχουσα εἰς αὐτοὺς συνοδείαν πεντακισχιλίων ἀνδρῶν, ὧν ἡγεῖτο ὁ πραίτωρ Γναῖος Σικίνιος (172 π. Χ.). Οἱ δ' ἐπίτροποι τῆς Ῥώμης μόνον ἐμπόδιον πρὸς ταχυτάτην εἰς τὴν Μακεδονίαν μετάβασιν εὗρον τὴν καθ' ὁδὸν πρόθυμον πρὸς αὐτοὺς συρροὴν τῶν δουλείων ἀνδρῶν, οἵτινες, ὅπως μὴ ἐκτεθῶσιν, ἦσαν ἕτοιμοι νἀρνηθῶσι τὰς ὑποσχέσεις τὰς δοθείσας εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων. Πρὸ δὲ θεάματος οὕτως εἰδεχθοῦς ὁ Περσεὺς ᾐσθάνθη ἐλαττούμενον τὸ θάρρος αὐτοῦ, ἀντὶ δὲ νὰ κατέλθῃ ἀνενδοιάστως εἰς τὸν ἀγῶνα, ἔστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην δύο πρεσβείας μετὰ προτάσεων εἰρήνης. Ἡ δὲ σύγκλητος διεβουκόλει τοὺς πρεσβευτὰς, ἕως συνετελέσθησαν αἱ παρασκευαὶ τῶν Ῥωμαίων. Ὅτε δὲ τὰ πάντα ἡτοιμάσθησαν, ἀπέπεμψεν ἀποτόμως τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Μακεδόνων, καὶ ἐνήργησε τὴν ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας κήρυξιν πολέμου πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῶν.

Τὸν δὲ Ἰούνιον τοῦ 171 π. Χ. ὁ ὕπατος Πόπλιος Λικίνιος Κράσσος ἀπέπλευσεν ἐκ Βρενδησίου μετὰ στόλου τεσσαράκοντα νηῶν καὶ στρατιᾶς τεσσαρακοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ Περσεὺς ἠναγκάσθη τότε νὰ μετανοήσῃ διὰ τὰς ἀπρονοήτους αὐτοῦ ἀναβολάς, αἵτινες μεγάλως εἶχον ὠφελήσει τὸν ἐχθρόν· περιελθὼν δ' εἰς ἀμηχανίαν, εἰσήλασε μετὰ τόλμης εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἐστρατοπέδευσε κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ὄσσης. Καὶ ἐν μὲν τῷ συνόλῳ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ ἦτο ἴση πρὸς τὴν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἦτο πολυαριθμοτέρα ὡς πρὸς τὸ ἱππικόν. Ἡ δ' ὑπερτέρησις αὕτη ἐπήγαγε τὴν νίκην αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν, ἐπελθοῦσαν πλησίον τῆς Λαρίσης. Ἀλλά, δυσπιστῶν πρὸς τὴν ἰδίαν τύχην, ἀντὶ νὰ προαγάγῃ τὴν ἐπιτυχίαν, ἐξαναγκάζων τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην κρίσιμον, ἀφῆκεν αὐτὸν νὰποχωρήσῃ ἡσύχως πέραν τοῦ Πηνειοῦ, ἀρεσκόμενος νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι ἡ ἤδη ἐπιδειχθεῖσα ἀνδραγαθία αὐτοῦ ἤρκει ὅπως παράσχῃ εἰς αὐτὸν εἰρήνην ὑπὸ ὅρους ἐπιεικεῖς. Ἀλλ' ἠπατᾶτο δεινῶς. Ὁ ὕπατος Λικίνιος, ἀφ' οὗ ἐξησφάλισε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, ἀπήντησεν ἀγερώχως εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλέως, ὅτι ἡ Ῥώμη τότε μόνον θὰ συγκατέβαινε νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς αὐτὸν εἰρήνην, ἂν ἐκ τῶν προτέρων ἐδέχετο τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τεθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῆς συγκλήτου. Ὁ δὲ Περσεύς, μᾶλλον ἀποθαρρήσας ἢ ἀγανακτήσας ἐκ ταύτης τῆς ἀπαντήσεως, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπεκκλίνων τὸν ἐπιθετικὸν πόλεμον. Ἐκ δὲ τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης τοῦ ἐχθροῦ ἐπωφελήθη ὁ ὕπατος Λικίνιος, ὅπως τιμωρήσῃ τὰς δύο βοιωτικὰς πόλεις Ἁλίαρτον καὶ Χαιρώνειαν, αἵτινες ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων δειλίας εἶχον μείνει πισταὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων συμμαχίαν· ἐτιμωρήθησαν δ' αὗται σκληρῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν ταύτην.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Λικίνιος ἐδῄου τὴν Χαιρώνειαν, ἡ ἀθλία Ἁλίαρτος ὑφίστατο ἔτι βαρυτέραν συμφορὰν ὑπὸ τοῦ πραίτωρος Γαΐου Λουκρητίου Γάλλου, ὅστις μετὰ τὴν ἐντελῆ τῆς πόλεως λαφυραγωγίαν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν κατοίκων κατηδάφισε τὴν Ἁλίαρτον ἄρδην. Τὸ δὲ βδελυρὸν τῆς πράξεως ταύτης ἐκίνησε τὸν χόλον τῶν δημάρχων τῆς Ῥώμης, καὶ ὁ ὠμὸς πραίτωρ κατεδικάσθη δι' ὁμοφώνου ψήφου τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας εἰς ζημίαν ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἀσσαρίων, ἤτοι ἑκατοντακισχιλίων περίπου ἀρχαίων δραχμῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς ὅμως ἐσκέφθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας τῶν ἀτυχῶν Βοιωτῶν, ὡς οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προνοήσῃ δραστηρίως περὶ ἀνορθώσεως τῆς πειθαρχίας τοῦ στρατοῦ, κλονηθείσης ἐκ τοῦ κακοῦ παραδείγματος τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ καὶ περιστάσης εἰς αὔξοντα κίνδυνον ἕνεκα τῆς ἀκορέστου κατακτητικῆς δίψης τῆς συγκλήτου.

Ἂν ἐν Ἑλλάδι εἶχε μείνει λείψανόν τι τῆς προτέρας ἀρετῆς, ἡ τύχη τῆς Ἁλιάρτου καὶ τῆς Χαιρωνείας ἔπρεπε νὰ ἐξεγείρῃ ὅλον τὸ ἔθνος ἐναν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τίον τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου μόλις που ἠκούσθη ἐπὶ τῇ συμφορᾷ ὀδυρμὸς μείνας ἄκαρπος διά τε τὴν πατρίδα καὶ τὸν Μακεδόνα. Ἐν τούτοις δ' οὗτος εἶχεν ἤδη ἐπιτελέσει νέας προόδους. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀνικανότητος τοῦ νέου ὑπάτου Αὔλου Ὀστιλίου, καταναλώσαντος τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ (170 π. Χ.) εἰς ματαίαν ἀπόπειραν πρὸς διάβασιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ Περσεὺς ἐτράπη πρὸς βορρᾶν, ὅπως καταπολεμήσῃ τοὺς Δαρδάνους, φίλους ὄντας τῆς Ῥώμης. Ἑνωθεὶς δὲ μετὰ τῶν Βασταρνῶν, γειτόνων καὶ πολεμίων τῶν Δαρδάνων, ἐνίκησεν αὐτοὺς ἐν μάχῃ καθ' ἣν ἀπέβαλον δεκακισχιλίους ἄνδρας. Ἔπειτα δ' εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, καὶ κατέλαβε τὰ ὀχυρὰ Ὕσκανα, αἰχμαλωτίσας τὴν ὑπὸ ἓξ χιλιάδων ἀνδρῶν συγκροτουμένην ῥωμαϊκὴν φρουρὰν τῆς πόλεως. Οὕτω δ' ὁ Περσεὺς ἐπετύγχανε τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ὅστις ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ ἐνίσχυσις τῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Περσεὺς ἐνισχύετο κατὰ τὰ βόρεια, ὁ ἐχθρὸς ἐπειρᾶτο νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νότου. Ὁ δὲ νέος ὕπατος Κόϊντος Μάρκιος Φίλιππος ἐπανέλαβε τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, θελήσαντος νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ Περσεὺς εἶχε στείλει τὸν στρατηγὸν Ἱππίαν μετὰ δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν πρὸς φύλαξιν τῶν στενῶν τοῦ Λαπαθοῦντος, ἐν ᾧ αὐτὸς μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τῆς στρατιᾶς εἶχε στρατοπεύδει ἐν Δίῳ, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν στρατηγικὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἱππίου. Ἂν δέ, ἀντὶ νὰ μένῃ ἐπιτηρῶν, ἤθελεν ἐπιπέσει κατὰ τοῦ παρατόλμου ὑπάτου, ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τὴν στρατιὰν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡς ἐν Λαρίσῃ πρότερον, οὕτω καὶ τώρα ἔλειψεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ τόλμη, ἥτις προσηκόντως καὶ ἐπικαίρως ἐφαρμοζομένη εἶνε ἤδη τὸ ἥμισυ τῆς νίκης. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ Μάρκιος, ἐξωθήσας τὴν τόλμην μέχρι ῥιψοκινδυνευσίας, ἐξεβίασε τὰ στενά, καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν Πιερίᾳ. Οὕτω δὲ τέλος ἡ Μακεδονία ἦτο ἀναπεπταμένη πρὸ τοῦ ὑπάτου. Ὁ δὲ Περσεύς, ἀποθαρρήσας ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν λεγεώνων, ἐπανέστρεψεν εἰς τὴν Πύδναν (169 π. Χ.).

Τέλος δὲ μετὰ τῶν ἀγγελμάτων περὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Μαρκίου ἔφθασαν εἰς τὴν Ῥώμην τὰ παράπονα τῶν Ῥοδίων ἐπὶ τῇ μακρᾷ διαρκείᾳ τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου, ἐξ ἧς ἐπήρχετο δυσυπολόγιστος ζημία εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτῶν. Διὸ ἐστάλησαν εἰς τὴν Ῥώμην πρεσβευταὶ τῆς Ῥόδου, ζητοῦντες παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου καὶ δηλοῦντες, ὅτι οἱ Ῥόδιοι ἔμελλον νὰ κηρυχθῶσιν ἐχθροὶ τῶν Ῥωμαίων, ἂν ἤθελον ἐξακολουθήσει αἱ ἐχθροπραξίαι. Ἡ δὲ σύγκλητος ἀπήντησεν εἰς τὴν ἀπειλὴν ταύτην διὰ τῆς κηρύξεως τῆς ἐλευθερίας τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυκίας, αἵτινες κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἀφαιρεθεισῶν χωρῶν εἶχον προσωρινῶς παραχωρηθῆ εἰς τοὺς Ῥοδίους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Κατὰ τὸν χρόνον δ' ἐκεῖνον ἐνεφανίζετο πρὸ τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλη τις ξένη πρεσβεία. Ἔστελλον δ' αὐτὴν οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου [1], ὅπως ζητήσωσι βοήθειαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Δ', ἀπειλοῦντος τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη ταχείας ἀποπερατώσεως τοῦ μακεδονικοῦ ἐκείνου πολέμου, ὅπως μὴ ἡ πυρκαϊὰ διαδοθῇ καὶ ἐπεκταθῇ. Τὴν ἀνάγκην δὲ ταύτην ᾐσθάνοντο σύμπαντες ἐν Ῥώμῃ, καρπὸς δ' αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τὴν ὑπατείαν ἀνάρρησις ἀνδρὸς ὅστις ἔζη ἀπό τινος χρόνου ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βίου, μὴ θέλων νὰ κηλιδώσῃ ἐν τῇ διαπάλῃ τῆς εἰς τὴν πολιτείαν εἰσελαυνούσης δημαγωγίας ὄνομα τηρηθὲν ἄσπιλον (168 π. Χ.).

Ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ὃν γνωρίζομεν ἤδη ὡς ἕνα τῶν κατηγόρων τοῦ ὑπάτου Μανλίου Οὐόλσωνος. Ὁ Αἰμίλιος εἶχε περιβληθῇ ἄλλοτε τὴν ὑπατείαν (182 π. Χ.), καὶ εἶχεν ἐνδόξως πολεμήσει ἐναντίον τῶν Λιγύων. Ἀνακληθεὶς δὲ νῦν ἐπὶ τὴν ὑπάτην ἀρχὴν χωρὶς νὰ ἐπιδιώξῃ αὐτὴν, ἐπέβαλεν εἰς τὸν δῆμον καὶ τὸν στρατὸν ὅρους, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ καθῆκον αὐτοῦ χωρὶς νὰ ὑποστῇ δυσχερείας καὶ δυσαρεσκείας. Καὶ τοὺς μὲν πολιτοκόπους τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν καπηλείων τοὺς ἀναρρίπτοντας γνώμας περὶ τῶν στρατηγικῶν ἔργων τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου ἐκάλεσεν ἢ νἀκολουθήσωσιν ἑαυτὸν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἢ νὰ παύσωσι συζητοῦντες καὶ ἐπικρίνοντες. Εἰς δὲ τοὺς στρατιώτας ἐπέταξε τελείαν ὑπακοὴν, ἣν ὑπέβαλεν ἀμέσως ὑπὸ δοκιμασίαν, εἰσαγαγὼν μεταρρυθμίσεις τινὰς ἀποσκοπούσας εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐστηροτέρας πειθαρχίας. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπεφύλαξεν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος εἰς ἑαυτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ δήμου χιλιάρχους τῶν λεγεώνων αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἠδυνήθη νἀναθέσῃ τὴν κατὰ μέρος ἀρχηγίαν εἰς τοὺς ὀνομαστοτάτους τῶν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν. Καὶ ὁ μὲν πραίτωρ Γναῖος Ὀκτάβιος ἐπετράπη τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου, ὁ δὲ Λεύκιος Ἀνίκιος Γάλλος, πραίτωρ ὢν καὶ αὐτὸς, ἐστάλη μετὰ τῆς στρατιᾶς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ καθῆκον, ἤτοι εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὑποταγὴν, τὸν βασιλέα Γένθιον. Ὁ βάρβαρος ἐκεῖνος ἡγεμὼν, φοβηθεὶς τὰς προόδους τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, εἶχε προτείνει εἰς αὐτὸν νὰ ταχθῇ μετ' αὐτοῦ, ἂν ἐπεδαψιλεύοντο εἰς αὐτὸν χρήματα. Ἀλλ' ὁ φιλάργυρος Περσεὺς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν δέκα μόνον τάλαντα· διὸ ὁ Γένθιος ἅμα τῇ πρώτῃ ἀτυχίᾳ τῶν ὅπλων του ἐξεδικήθη διὰ τὴν φιλαργυρίαν τοῦ Μακεδόνος, ὑποτασσόμενος εἰς τὸν Ῥωμαῖον πραί-

[1] Πτολεμαῖον τὸν Ε', ἀποθανόντα τῷ 181 π. Χ., εἶχον διαδεχθῆ οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ Φιλομήτωρ καὶ Εὐεργέτης. Ἀλλ' ἔρις ἀναφυεῖσα μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

τωρα. Καὶ ἄλλης δ' ἐπικουρίας οὐχ ἧττον πολυτίμου ἐστέρησε τὸν Περσέα ἡ φιλαργυρία. Εἶχε δῆλα δὴ καλέσει ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἴστρου εἰκοσακισχιλίους Γαλάτας. Ἀλλὰ καθ' ἣν ὥραν ἔμελλε νὰ πληρώσῃ τὸ συμπεφωνημένον χρῆμα δὲν ἐτήρησε τὰς συνθήκας, καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες θὰ ἠδύναντο, στρατοπεδευόμενοι ἐν Θεσσαλίᾳ, νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, ἐξεχύθησαν κατὰ τῆς Θρᾴκης, ὅπως δῃοῦντες καὶ λαφυραγωγοῦντες ἐκδικηθῶσι διὰ τὴν γενομένην παρασπόνδησιν.

Ὁ Περσεὺς ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῇ Πιερίᾳ ὄπισθεν τοῦ Ἐνιπέως, ἐν θέσει ὀχυρωτάτῃ. Ὁ δὲ ὕπατος ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐκ τοῦ κρησφυγέτου ἐκείνου, καὶ ἔπεμψεν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, ὅπως καταλάβωσι τὰς κλιτύας τοῦ Ὀλύμπου, ἐν ᾧ χρόνῳ αὐτὸς διὰ πλαστῶν ἐφόδων κατὰ τῶν χαρακωμάτων τοῦ μακεδονικοῦ στρατοπέδου ἐκράτει μετέωρον τὸν ἐχθρόν. Ὁ δὲ Περσεύς, ὅπως μὴ καταληφθῇ ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἠναγκάσθη νἀποσυρθῇ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Πύδνης. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης φέρει ἡ μάχη ἐν ᾗ κατελύθη διὰ παντὸς τὸ μακεδονικὸν βασίλειον.

Κατὰ δὲ τὴν νύκτα τὴν προηγηθεῖσαν τῆς μάχης ἔκλειψις σελήνης συμβᾶσα ἐπλήρωσε πανικοῦ τὸ στρατόπεδον τῶν Μακεδόνων, εἰς δὲ τὴν ρωμαϊκὴν στρατιὰν ἐξηγήθη πρὸς καθησύχασιν αὐτῆς τὸ φυσικὸν αἴτιον τοῦ φαινομένου ὑπὸ τοῦ χιλιάρχου Σουλπικίου Γάλλου κατὰ διαταγὴν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Ὡς δ' ἐν ταῖς Κυνὸς Κεφαλαῖς, οὕτω καὶ ἐν Πύδνᾳ αἱ δυνάμεις τῶν δύο στρατιῶν ἦσαν ἰσόπαλοι, ἑκατέρας ἀνερχομένης εἰς τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν. Ὡς δ' ἐν ἐκείνῃ τῇ μάχῃ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τὸ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους ἐπήνεγκε τὴν διάσπασιν τῆς φάλαγγος τῶν Μακεδόνων δι' ἧς ἡ ἧττα ἀπέβη εἰς πανωλεθρίαν. Καὶ ἦτο μὲν τὸ ὑπὸ τοῦ Περσέως ἐκλεχθὲν ἔδαφος ἁρμόδιον εἰς τὰς κινήσεις τῶν ὁπλιτῶν τῆς φάλαγγος. Ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἄκαρπος, διότι ἡ φάλαγξ, ἰδοῦσα τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν πολεμίων φεύγουσαν ἐπὶ τῇ ἐπιθέσει αὐτῆς, παρεσύρθη κατὰ τὴν δίωξιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τόπους ἀνωμάλους, καὶ ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὰς πυκνὰς τάξεις, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν κυριωτάτην αὐτῆς δύναμιν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ὁ ὄλεθρος τῶν Μακεδόνων, τοῦ ὑπάτου εἰςβιβάσαντος τοὺς ὁπλίτας τῶν λεγεώνων εἰς τὰ κενώματα τῆς διεσπασμένης φάλαγγος. Οὕτω δ' ἀντὶ μιᾶς μάχης ἑνιαίας συνεκροτήθησαν πολυάριθμοι κατὰ μέρος συμπλοκαί, ἐν αἷς κατεστράφη ἡ φάλαγξ ὁλόκληρος, ἀριθμοῦσα εἰκοσακισχιλίους ἄνδρας (22 Ἰουνίου 168 π. Χ.).

Ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης φυγὼν ἐσώθη ὁ Περσεὺς εἰς τὴν Πέλλαν, συμπαραλαβὼν τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἐσκόπει δὲ νὰ μεταχειρισθῇ αὐτούς, ὅπως συντάξῃ νέαν στρατιὰν καὶ πειραθῇ καὶ πάλιν τῆς τύχης τῶν ὅπλων. Ἀλλ' ἡ ἀποστασία αὐτῶν τῶν πόλεων τοῦ βασιλείου του ἐστέρη-

σεν αὐτὸν καὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐλπίδος. Βλέπων δὲ, ὅτι οὐδαμοῦ τῆς Μακεδονίας ἦτο πλέον ἀσφαλὴς, ἐζήτησεν ἄσυλον εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Σαμοθράκης. Ἐκεῖθεν δ' ἔστειλε γράμματα πρὸς τὸν ὕπατον Αἰμίλιον, ζητῶν παρ' αὐτοῦ εἰρήνην· ἡ δὲ δοθεῖσα εἰς αὐτὸν ἀπάντησις ὑπῆρξε νὰ ναθέσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ βασίλειόν του εἰς τὴν ἐπιείκειαν τῆς Ῥώμης. Ἐν τούτοις δ' ὁ πραίτωρ Ὀκτάβιος εἶχε φθάσει μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στόλου εἰς τὰ παράλια τῆς Σαμοθράκης. Ὁ φυγὰς ἄναξ ἀποπειρᾶται τότε νὰ φύγῃ εἰς τὴν Θράκην. Καὶ προσφέρει μὲν εἰς αὐτὸν Κρής τις τὸ πλοῖον αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπειτα ἐξαφανίζεται συμπαραλαμβάνων τὰ προπληρωθέντα σῶστρα. Ἄλλος δέ τις προδότης παραδίδει εἰς τὸν Ὀκτάβιον δύο υἱοὺς τοῦ βασιλέως. Οὕτω δὲ περιστὰς εἰς ἀπελπισμὸν παραδίδεται ὁ ἀτυχὴς εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ, ὅστις δεξιοῦται αὐτὸν, παραμυθῶν καὶ πείθων νὰ θαρρῇ εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων.

Μεταξὺ δ' ἀναμένων τὴν ἄφιξιν τῶν ἐπιτρόπων τῆς συγκλήτου τῶν ἀποστελλομένων πρὸς νέαν διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν, ὁ νικητὴς τῆς Πύδνης ἐξέδραμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἐπισκεφθῇ τὰ θαυμάσια τῆς χώρας καὶ ἐκπλήξῃ τὸν ἐκπεπτωκότα ἐκεῖνον λαὸν διὰ τῆς λαμπρότητος τῆς ῥωμαϊκῆς μεγαλοπρεπείας. Οἱονεὶ δ' ἐπίλογος τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἑορτῶν καὶ πομπῶν ὑπῆρξαν οἱ ἑλληνικοὶ καὶ ῥωμαϊκοὶ ἀγῶνες οἱ τελεσθέντες ἐν τῇ μακεδονικῇ Ἀμφιπόλει. Εἰς τὸ θέαμα δ' ἐκεῖνο, δι' ὃ εἶχον κληθῇ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ὑποκριτῶν καὶ ἀθλητῶν καὶ εἶχον προσαχθῇ γενναιότατοι ἵπποι, ἐκλήθησαν οἱ ἐξέχοντες τῶν πολιτῶν ἁπασῶν τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Καὶ περὶ μὲν τὸν τόπον τῶν ἀγώνων εἶχεν ἐκθέσει ὁ ὕπατος πάντα τἀξιοπερίεργα καὶ τἀριστοτεχνήματα τὰ εὑρεθέντα ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Περσέως. Τὰ δὲ μακεδονικὰ ὅπλα συνεσωρεύθησαν εἰς μεγάλην πυρὰν, εἰς ἣν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἔθηκε πῦρ, καὶ ἡ ἑορτὴ ἐπερατώθη ἐν μέσῳ τῆς ἀπαισίας λάμψεως τῆς πυρκαϊᾶς. Τὸ ὁλοκαύτωμα δ' ἐκεῖνο ἀνήγγελλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν κόσμον τὸ τέλος τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, ὡς ἡ πυρπόλησις τῆς Περσεπόλεως εἶχεν ἀναγγείλει εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ ἡμιολίου αἰῶνος τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους τῶν Περσῶν [1].

Ἐν Ἀμφιπόλει δ' ἔμαθον οἱ Μακεδόνες ἀπὸ στόματος τῶν ἐπιτρόπων τῆς συγκλήτου τὴν τύχην αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Μακεδονία ἔπαυσεν ὑφισταμένη ὡς κράτος ἑνιαῖον, ἡ δὲ χώρα διῃρέθη εἰς τέσσαρας *τετράδας*, καὶ ἀπηγορεύθη μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἐπιγαμία καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία. Ὑπὸ τοιοῦτον δ' ὅρον τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀποξενώσεως τῶν γόνων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἐκηρύχθη ἐλευθέρα ἡ Μακεδονία. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπεχρεώ-

[1] **Λιβίου** XLV, 32-33.

θησαν οἱ Μακεδόνες νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ἥμισυ τῶν φόρων οὓς ἐπλήρονον εἰς τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ νὰ στείλωσιν ἐξορίστους εἰς τὴν Ἰταλίαν πάντας τοὺς ἰσχυρούς, τοὺς φίλους καὶ αὐλικοὺς τοῦ ἐκπτώτου ἡγεμόνος. Ὁμοίας δὲ τύχης ἔλαχε καὶ ἡ Ἰλλυρία. Ὁ μὲν Γένθιος κατεβιβάσθη ἀπὸ τοῦ θρόνου, καίπερ, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν μεταστὰς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· τὸ δὲ βασίλειον τῆς Ἰλλυρίας διεσπάσθη εἰς τρία τμήματα, ἀποξενωθέντα πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς τ' ἐπιγαμίας καὶ τῆς ἐπικοινωνίας, ὑπὸ τοιούτους δ' ὅρους παρεχωρήθη καὶ εἰς τοὺς Ἰλλυριοὺς ἡ ἐλευθερία. Καίτοι δ' ἐναργέστατα ἔγεινε φανερόν, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἐκείνη ἦτο αὐτόχρημα εἰρωνεία, ὁ ἱστορικὸς Λίβιος ἀνυψόνει μέχρι τῶν ἄστρων τὴν γενναιότητα τῆς Ῥώμης. «Ὡρίσθη, λέγει, νὰ δοθῇ ἡ ἐλευθερία εἰς τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Ἰλλυριούς, ὅπως ἀποδειχθῇ εἰς σύμπασαν τὴν οἰκουμένην, ὅτι τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα δὲν ἐπῆγον τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ἐλευθέρων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δεδουλωμένων»[1].

Κατὰ πόσον δ' ἦτο ἀληθὴς ἡ κρίσις αὕτη τοῦ ἐπιφανοῦς ἱστορικοῦ ἀπέδειξε πλειότερον καὶ τῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν ἐπικρεμασθείσης τύχης ἡ διαγωγὴ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἠπειρώτας καὶ τοὺς λοιποὺς ἑλληνικοὺς λαούς, ὅσοι κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἶχον συνταχθῇ μετὰ τοῦ Περσέως. Καὶ αἱ μὲν πόλεις τῆς Ἠπείρου, αἵτινες εἶχον ἀποστῇ ἀπὸ τῆς Ῥώμης, παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου εἰς δῄωσιν, ὅπως ἀποζημιωθῶσιν οἱ λεγεῶνες διὰ τὴν κατηναγκασμένην ἀποχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων. Ἑκατὸν πεντήκοντα δὲ χιλιάδες Ἠπειρωτῶν ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἐν δὲ τῇ Αἰτωλίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται ἔσφαξαν πάντας τοὺς βουλευτάς, ἀνερχομένους εἰς πεντακοσίους πεντήκοντα. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν ἀνακρίσεις κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Περσέως. Μόνος δὲ ὁ Καλλικράτης, ὑποψήφιος στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν ἀπημπολημένος εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπήρτισε κατάλογον χιλίων ὑπόπτων, οὓς πάραυτα ἐκάλεσεν ἡ σύγκλητος εἰς τὴν Ἰταλίαν δίκην ὁμήρων, καὶ ἐκράτησεν αὐτοὺς ἐν αὐτῇ ἐπὶ δεκαεπτὰ ὅλα ἔτη. Ὅτε δ' ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἄδεια τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφῆς, εἶχον ἐναπολειφθῇ αὐτῶν μόνον περὶ τοὺς τριακοσίους. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος. Τοῦτον δὲ τὸν μέγαν ἄνδρα ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ξενίσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ οἴκῳ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, ἐν ᾧ εἰς τοὺς συνεξορίστους αὐτοῦ δὲν ἐπετράπη ἡ ἐν Ῥώμῃ διαμονή. Δὲν εἶχε δ' ὑπάρξει ὁ Πολύβιος ὀπαδὸς τοῦ Περσέως, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ συναριθμηθῇ εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ῥώμης. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὑπέροχον καὶ καθολικόν, ὥστε δὲν ἠδύνατο

[1] **Λιβίου** XLV. 18.

νὰ εἶνε ἀνὴρ φατριαστής. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἐνοχὴ ἦτο, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει ὑπέρμαχος τῆς αὐτονομίας τῶν Ἀχαιῶν, εἰς δὲ τὸν Καλλικράτη ἤρκεσε τοῦτο ὡς ἀφορμὴ ἐγκλήσεως, ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀνδρὸς, ὅστις διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ καὶ τὸ ἀκέραιον τοῦ χαρακτῆρος ἐτίμα τὴν πατρίδα, ἣν αὐτὸς ὁ Καλλικράτης ἐταπείνονε καὶ προέδιδεν. Ἀλλὰ τὸ ἀτύχημα τοῦ Πολυβίου ἀπέβη εἰς δόξαν τῆς ἐπιστήμης, ὡς εἶχεν ἀποβῇ εἰς δόξαν αὐτῆς ἡ περὶ Ἀμφίπολιν ἀποτυχία τοῦ Θουκυδίδου. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ἄνδρες, ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῶν πραγμάτων νἀποστῶσι τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς, ἔτρεψαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν εἰς στάδιον ἐν ᾧ ἔμελλον νἀφήσωσιν ἴχνη ἀθάνατα. Ἄνευ δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τῆς Πύδνης τὸ διάδημα τῆς ἀρχαίας ἱστοριογραφίας ἤθελεν ἴσως στερηθῇ τῶν δύο πολυτιμοτάτων αὐτοῦ ἀδαμάντων.

Μετὰ δὲ τὰς ἐκδικήσεις ἐπῆλθον αἱ ταπεινώσεις. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης, καταστὰς ὕποπτος ἐπὶ κλονισμῷ τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστεως αὐτοῦ, ἀφῃρέθη τὴν Παμφυλίαν, καὶ δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ ἄδεια νὰ ἔλθῃ χάριν ἀπολογίας εἰς τὴν Ῥώμην, εἰ καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Βρενδήσιον. Εἰς δὲ τὸν Ἀντίοχον Δ', ὅστις, ἐπωφελούμενος ἐξ ἔριδος περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἐγερθείσης μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν Πτολεμαίου τοῦ Ε', εἶχε καταλάβει τὸ Πηλούσιον καὶ τὴν Κύπρον, ἐστάλη ἡ διαταγὴ νὰ κενώσῃ τοὺς τόπους ἐκείνους. Ὅτε δ' ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς συγκλήτσυ Ποπιλίου Λαίνα καιρὸν ὅπως σκεφθῇ, ὁ Ποπίλιος ἐχάραξε διὰ τῆς ῥάβδου κύκλον, καὶ ἐκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησίν του ἐντὸς ἐκείνου τοῦ κύκλου. Ὁ δὲ Ἀντίοχος φοβηθεὶς ἐκήρυξεν, ὅτι ὑποτάσσεται εἰς τὰς διαταγὰς τῆς συγκλήτου.

Ὁ νικητὴς τοῦ Περσέως ἐχρειάσθη δύο ἔτη πρὸς διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, μετὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ δὲ φυλετικὴ ἐκκλησία εἶχε ψηφίσει θρίαμβον τοῦ Αἰμιλίου τριήμερον. Κατὰ δὲ τὴν τέλεσιν αὐτοῦ ὁ δῆμος, ἑορτάσιμα φορῶν, εἶδε πομπευόμενα πρὸ αὐτοῦ τἀριστοτεχνήματα καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀτυχοῦς Μακεδονίας, καὶ ἠρέσκετο ἀναλογιζόμενος, ὅτι πάντα ἐκεῖνα τὰ πλούτη ἦσαν ἰδικά του, καρπὸς τῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς γενναιότητος τῶν λεγεώνων του. Καὶ τὰ πάθη τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἁρπαγῆς ἀνέθρωσκον λυσσώδη ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ λαοῦ ἐκείνου, βλέποντος τὰ κράτη καταλυόμενα διὰ τῶν ὅπλων του. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀλαζονικῆς ἐκείνης ἐκστάσεως ὑπῆρχέ τις ὁ ἀναλογιζόμενος τὴν αὔριον μετὰ ψυχῆς ἀγωνιώσης, μάντις τῆς ἀσταθείας τῆς τύχης. Ὁ εἷς δ' ἐκεῖνος ἦτο αὐτὸς ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, οὗ τὸν οἶκον εἶχεν ἐξερημώσει ὁ θάνατος δύο υἱῶν καθ' ἣν ὥραν εἶχε φθάσει εἰς τὸ κορύφωμα τῆς δόξης· ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σμήνους τῶν ἡττημένων ἐφαίνοντο δύο βασιλεῖς, ὁ Περσεὺς καὶ ὁ Γένθιος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Θρα-

Ὁ θρίαμβος τοῦ Παύλου Αἰμιλίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κῶν Κότυος. Καὶ ὁ μὲν Περσεὺς εἶχε θερμῶς ἱκετεύσει τὸν νικητὴν νἀπαλλάξῃ αὐτὸν τῆς ἀτίμου πομπεύσεως. «Ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ πρότερον ἦν ἐπ' αὐτῷ καὶ νῦν ἐστιν ἂν βούληται»[1], τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν αἰχμάλωτον βασιλέα διαβιβασθεῖσα ἀπόκρισις τοῦ Αἰμιλίου. Ἀλλ' ὁ Περσεὺς δὲν ἐθάρρησε ναὐτοκτονήσῃ, καὶ κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὸν βίον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῆς παρὰ τὴν Φουκίνην λίμνην Ἄλβας[2]. Τῶν δὲ δύο αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν πρεσβύτερος προαπέθανε τοῦ πατρός, ὁ δὲ νεώτερος ἐπεδόθη εἰς τὴν τορευτικήν, ἀργότερον δ' ἐκμαθὼν τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν διετέλεσεν ὑπογραμματεὺς τῶν ἀρχόντων τῆς Ἄλβας[3]. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν ἀπογόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ πολιτεία, πλουτήσασα ἐκ τῶν ἀμυθήτων θησαυρῶν οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, καὶ ἐκ τῶν προσόδων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ἀπήλλαξε τοὺς πολίτας τῶν δασμῶν, ὧν ἡ ἀπότισις ἤρθη ἐπὶ ἑκατὸν εἰκοσιπέντε ἔτη[4].

Καὶ ἐφαίνετο μέν, ὅτι σὺν τῇ εἰς τὴν Ῥώμην ἐπανόδῳ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἑλλὰς εἶχον ἡσυχάσει, ἀλλὰ τὰ γεγονότα δὲν ἤργησαν νἀποδείξωσιν, ὅτι ἡ εἰρήνη ἐκείνη ὑπῆρχε μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ ὅτι τὸ πῦρ ὑπέκαιεν ὑπὸ τὴν τέφραν. Ἐκ δύο δὲ μερῶν προῆλθεν ἡ ὤθησις πρὸς νέας ἐξεγέρσεις. Καὶ ἐν μὲν τῇ Μακεδονίᾳ τυχοδιώκτης τις καλούμενος μὲν Ἀνδρίσκος, Μυσὸς δὲ τὴν καταγωγήν, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς Φίλιππον τὸν ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ Περσέως, παρέστη εἰς τὸ μέσον ὡς υἱὸς αὐτοῦ γεννηθεὶς δῆθεν ἐκ τῆς Συρίας Λαδίκης. Λαβὼν δὲ τὸ ὄνομα Φίλιππος ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Δημήτριον, ὄντα ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς τοῦ Περσέως, ζητῶν παρ' αὐτοῦ

---

[1] **Πλουτάρχου** Αἰμιλ. Παυλ. 24, 3.

[2] **Πλουτάρχου** ἔνθ' ἀν.—**Διοδώρου Σικελιώτου** XXXI 9.

[3] Σημειωτέον, ὅτι ὁ **Πλούταρχος** (Αἰμιλ. Παυλ. 37, 4) τρεῖς λέγει τοὺς υἱοὺς τοῦ Περσέως, γράφων τάδε· «ἐτελεύτησε δὲ καὶ τῶν παιδίων τὰ δύο. Τὸν δὲ τρίτον Ἀλέξανδρον, εὐφυᾶ μὲν ἐν τῷ τορεύειν καὶ λεπτουργεῖν γενέσθαι φασίν, ἐκμαθόντα δὲ τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα καὶ τὴν διάλεκτον ὑπογραμματεύειν τοῖς ἄρχουσιν ἐπιδέξιον καὶ χαρίεντα περὶ ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν ἐξεταζόμενον». Ἀλλ' ὁ **Πολύβιος** τὸν ἐπιζήσαντα τῶν υἱῶν ὀνομάζει ὀρθῶς Φίλιππον, λέγων περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς (XXXVII, 1 d.)· «ἅτε γινωσκομένου τοῦ κατ' ἀλήθειαν Φιλίππου, διότι σχεδὸν ὀκτωκαίδεκα γεγονὼς ἐτῶν μετήλλαξε τὸν βίον ἐν Ἄλβᾳ τῆς Ἰταλίας, δυσὶν ἔτεσιν ὕστερον αὐτοῦ τοῦ Περσέως».

[4] Omni Macedonum gaza, quae fuit maxima, potitus Paulus tantum in aerarium pecunias invexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tributorum. **Κικέρωνος** De off. II, 22 (76).

βοήθειαν ὅπως καταλάβῃ τὸ πατρῷον βασίλειον. Ὁ δὲ Δημήτριος, ἐννοήσας, ὅτι ἦτο ἀπατεών, ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρίσκος, μείνας ἀφύλακτος, εὗρε τρόπον νὰ διαδράσῃ, καί, εἰσορμήσας εἰς τὴν Θράκην, εἰςῆλθε τῇ βοηθείᾳ δύο ἡγεμόνων τῆς χώρας ἐκείνης, τοῦ Τήρους καὶ Βαρσαβᾶ, εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἔγεινε κύριος τῆς χώρας (149 π. Χ.). Οἱ δὲ Μακεδόνες, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ταπείνωσιν αὐτῶν, ἐδεξιώθησαν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτήν, μὴ φροντίζοντες ἂν ἦτο ἀληθῶς υἱὸς τοῦ Περσέως ἢ οὔ.

Ἀλλ' οὔτε ὁ Ψευδοφίλιππος εἶχε τὴν μεγαλοφυίαν ἐλευθερωτοῦ, οὔτε οἱ Μακεδόνες εἶχον τὴν γενναιότητα ἐκείνην τὴν ἀναγκαίαν εἰς λαὸν θέλοντα νἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του· διὸ ἡ ἀπόλεμος ἀπόπειρα κατέστησε τὴν τύχην αὐτῶν βαρυτέραν. Ὁ Ψευδοφίλιππος μετὰ νίκην τινὰ ἀναξίαν λόγου κατὰ τοῦ πραίτωρος Ποπλίου Ἰουβεντίου, ἡττήθη ἐν Πύδνᾳ ὑπὸ ἄλλου πραίτωρος, τοῦ Κοίντου Καικιλίου Μετέλλου, ὅςτις ἐζώγρησε τὸν ἀπατεῶνα, καὶ ἔστειλεν αὐτὸν δέσμιον εἰς τὴν Ῥώμην (148 π. Χ.). Διὰ δὲ ταύτης τῆς νίκης ὁ μὲν Μέτελλος ἠξιώθη τῆς ἐπωνυμίας *Μακεδονικοῦ*, ἡ δὲ Μακεδονία ὑπεδουλώθη τελείως. Διαλυθεισῶν δὲ τῶν τετράδων εἰς ἃς εἶχε διαιρεθῆ, μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν τῆς ἰσχυρᾶς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Μετὰ δ' ἓξ ἔτη ἄλλος τις Ψευδοφίλιππος ἐπανέλαβε καὶ πάλιν τὸ πείραμα τοῦ Ἀνδρίσκου, ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑποκινηθεῖσα ἀποστασία κατεστάλη ἄνευ δυσχερείας ὑπὸ τοῦ κοιαίστωρος Λευκίου Τρεμελλίου (142 π. Χ.).

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Μέτελλος κατέφερεν ἐν Πύδνᾳ τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς Μακεδονίας, ἐν τῇ ὁμόρῳ Ἑλλάδι αἱ συνήθεις μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ἀχαϊκῆς συμμαχίας ἔριδες, ἐπιβούλως ὑποθαλπόμεναι ὑπὸ τῆς Ῥώμης, προεκάλουν πόλεμον, δι' οὗ ἔμελλον νὰ ταφῶσι τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἑλληνικῶν ἐλευθεριῶν. Διηγήθημεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ Ῥώμη ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ὁμήρους μετὰ δεκαεπταετῆ ἐξορίαν τὴν εἰς τὴν πατρίδα κάθοδον. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐπιστρεφόντων φιλοπατρίδων ἦσαν καί τινες, ὧν οὔτε ἡ προκεχωρημένη ἡλικία, οὔτε ἡ μακρὰ ἐξορία εἶχον ἀποψυχράνει τὸ παλαιὸν πρὸς τὴν Ῥώμην μῖσος. Διεκρίνοντο δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Δίαιος, ὁ Κριτόλαος καὶ ὁ Δαμόκριτος. Ἐπιστρέψαντες δ' οὗτοι εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἔχοντες τὴν καρδίαν ἐξηλκωμένην ὑπὸ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς, ἐπειράθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἀνόρθωσιν, ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἐβύθισαν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς παρατόλμου αὐτῶν ῥιψοκινδυνευσίας εἰς τὸ βάραθρον τῆς δουλείας. Τούτων ὁ Δίαιος ἐξελέχθη στρατηγὸς καθ' ὃν χρόνον συνεζητεῖτο ἐν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Ἀχαιῶν τὸ σπαρτιατικὸν ζήτημα. Ἡ δὲ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπίστευσεν, ὅτι λύει τὴν ἔριν, ψηφίζουσα τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποχώρησιν τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἄργους καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται πόλεις δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν φυλὴν

τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ δόγματος ἐκείνου τῆς συγκλήτου ὁ Δίαιος ἐκάλεσε τοὺς Κορινθίους εἰς ἀντίστασιν. Τότε δὲ παρέστη θέαμα φρικτόν. Οἱ Σπαρτιᾶται οἱ εὑρισκόμενοι ἐν Κορίνθῳ ἐσφάγησαν μετ' ἀγριότητος ἀνηκούστου, μόνοι δὲ οἱ πρεσβευταὶ τῆς Σπάρτης ἠδυνήθησαν μόλις νὰ διαφύγωσι τὴν ἀνηλεῆ σφαγήν. Μετὰ δὲ τοιαύτην ὠμὴν πρᾶξιν δὲν θὰ θαυμάσωμεν οὐδὲ θὰ λυπηθῶμεν, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐκεῖνοι ὑπέκυψαν, πλησσόμενοι ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων. Καὶ τί ἠδύνατο πλέον νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ τοιούτων ἐκπεφυλισμένων ἀνδρῶν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός; Καὶ πότε εἶδέ τις τὴν ἀληθῆ γενναιότητα, τὴν μεγάλην ταύτην ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν δύναμιν τὴν ἄγουσαν τοὺς λαοὺς εἰς ἐλευθερίαν καὶ οὖσαν τὴν θεματοφύλακα αὐτῆς, ὁπλίζουσαν τὴν χεῖρα τοῦ ἀδελφοκτόνου; Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Μέτελλος, καταβὰς ἐκ τῆς Μακεδονίας μετὰ τῶν λεγεώνων αὐτοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιούς, μεθ' ὧν εἶχον ἑνωθῇ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Χαλκιδεῖς, παρὰ τὴν Σκάρφειαν ἐν Λοκρίδι (147 π. Χ.). Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Κριτόλαος ἔγεινε κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἀφανής, οὐδ' ἐγνώσθη ποτὲ τί ἀπέγεινεν. Ὁ δὲ Δίαιος, διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῇ στρατηγίᾳ, ὥπλισε τοὺς δούλους, ὅπως πειραθῇ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν. Ἐστρατοπέδευσε δὲ μετὰ δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν ἐν Λευκοπέτρᾳ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ, καὶ ἐκεῖ ἀνέμεινε τὸν νέον ὕπατον Λεύκιον Μόμμιον, ὃν εἶχεν ἀποστείλει ἡ σύγκλητος πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Μετέλλου καὶ συντέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἴσχυσε μὲν ἡ ἐσχάτη ἐκείνη ἔντασις τῶν δυνάμεων νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐπεφύλαξε τοὐλάχιστον εἰς αὐτὴν πτῶσιν ἔντιμον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ὄχι διὰ ληθαργικοῦ ὕπνου, ὡς εἶχε συμβῇ εἰς τὴν Τυρρηνίαν.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Λευκόπετραν ἧτταν ὁ Δίαιος ἀντὶ νὰ κλεισθῇ ἐν Κορίνθῳ, ἣν ἤθελε σώσει ἴσως ἀπὸ τῆς καταστροφῆς δι' ἀντιστάσεως ἡρωικῆς, βλέπων, ὅτι τὰ πάντα εἶχον ἀπολεσθῇ ἀνεπανορθώτως, ἔφυγεν εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν. Ἐκεῖ δέ, φονεύσας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν σύζυγον, ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὀνείδους τῆς αἰχμαλωσίας, ηὐτοκτόνησεν ἐπὶ τοῦ πτώματος αὐτῆς. Οὕτως οἱ ἔσχατοι ἐκεῖνοι τῶν Ἑλλήνων ἠγνόουν μὲν τὸ ζῆν ἐν ὁμονοίᾳ πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἐγνώριζον τὸ γενναίως θνήσκειν.

Ἄνευ ἀντιστάσεως ἐκυρίευσεν ὁ ὕπατος Μόμμιος τὴν Κόρινθον, ἣν ἡ σύγκλητος εἶχεν ἤδη θυσιάσει εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς πλεονεξίας καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἀντιζηλίαν τῶν τοὺς συγκλητικοὺς παρασυρόντων κεφαλαιούχων. Ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων τὸ κοινὸν ἐκεῖνο ἐμπόριον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ἡ ἐπέραστος ἐκείνη ἕδρα τῶν τεχνῶν ἐσυλήθη τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς, δι' ὧν ἐξωραΐσθησαν ἡ Ῥώμη καὶ αἱ πόλεις τοῦ Λατίου καὶ τῆς Σαβίνης, καὶ μετεβλήθη εἰς συρφετὸν ἐρειπίων. Ὁμοία δὲ τύχη ἔπληξε τὰς Θήβας καὶ τὴν Χαλκίδα. Διὰ παραδόξου δὲ τῆς τύχης φορᾶς τὸ ἔργον τοῦτο

καταστροφῆς ἀνηλεοῦς ἐτελέσθη παρ' ἀνδρὸς ὅςτις ἦτο μὲν ἄκρως ἄγευστος τῆς τέχνης, ἀλλ' ἦτο ἄλλως πρᾶος καὶ φιλάνθρωπος· ὁ δὲ ταῦτα μαρτυρῶν περὶ τοῦ Μομμίου εἶνε αὐτὸς ὁ Πολύβιος [1]. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἄλλοι κατακτηταὶ εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ῥώμην φέροντες μέγαν πλοῦτον ἐκ τῶν ἁρπαγμάτων αὐτῶν, ὁ Μόμμιος οὐδὲν ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀπέθανεν οὕτω πτωχὸς, ὥςτε ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ προικίσῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δαπάναις τοῦ δημοσίου ταμείου.

Τὸ δ' ἔργον τῆς καταστροφῆς συνεπληρώθη διὰ τῆς ἀπαλείψεως αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ὕπατος Μόμμιος, βοηθούμενος ὑπὸ δέκα ἐπιτρόπων τῆς συγκλήτου, διερρύθμισεν αὐτὴν εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὀνομασθεῖσαν *Ἀχαΐαν*. Ἀλλά, διατηρηθείσης κατ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων ἑκάστων *(liberae civitates)*, εἰς τὴν Ἀχαΐαν δὲν ἐστάλη ἴδιος ἀνθύπατος, ἀνετέθη δ' ἡ διοίκησις αὐτῆς εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας [2]. Ὁ δὲ Μόμμιος ἔλαβεν ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν *Ἀχαϊκοῦ*, δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συγκλήτου, καὶ τὸ δικαίωμα νὰ καταγάγῃ θρίαμβον [3].

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Αἱ δύο πρῶται δεκαετηρίδες τοῦ ἑβδόμου ἀπὸ κτίσεως τῆς Ῥώμης αἰῶνος εἶνε αἱ γονιμώταται γεγονότων ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἱστορίᾳ τῆς μεγάλης πολιτείας. Μετ' αὐτῶν δὲ συμπίπτει ἡ περίοδος τῆς μεταβολῆς τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης τελούντων κρατῶν εἰς ἐπαρχίας ῥωμαϊκάς. Καὶ πρώτη μὲν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αὐτονόμων κρατῶν ἐκλιποῦσα ὑπῆρξεν ἡ Μακεδονία, ἔπειτα δὲ ἦλθεν

[1] **Πολυβίου** XL, 8, 11.

[2] Ἴδ. περὶ τοῦ πολυθρυλήτου ζητήματος τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας K. F. Hermann (Verhandlungen der Philologenversammlung zu Basel 1847. σ. 32 κ. ἑ), **Κ. Παπαρρηγοπούλου** Ῥωμαίων πολίτευμα πρὸς τὴν Ἑλλάδα (Ἱστορικαὶ πραγματεῖαι. Ἐν Ἀθήναις, 1858. σ. 188 κ. ἑ.).— Hertzberg (Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer Τόμ. Α' σ. 284). — Mommsen (Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 48 ἐν σημ.).—Ihne (Röm. Geschichte. Τόμ. Γ' σ. 268).—**Σπυρ. Π. Λάμπρου** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Γ' σ. 7.

[3] Μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ Μόμμιος ἐξετέλεσε τὴν εὐχὴν ἣν εἶχε τάξει ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἐγείρῃ ναὸν εἰς Ἡρακλέα τὸν Νικηφόρον (Hercules Victor) πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός. Τοῦ ναοῦ δ' ἐκείνου διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ ἐπιγραφὴ, λέγουσα· L. Mummi L. f. Cos. ductu auspiciis imperioque ejus Achaia capt. Corintho deleto Romam redieit triumphans. Ob hasce res bene gestas quod in bello voverat hanc aedem et signu Herculis victoris imperator dedicat (Corp. inscr. Lat. I, σ. 150, 541.)

ἡ σειρὰ τῆς Ἑλλάδος. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους, καθ' ὃ ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἱστορικὸν ὄνομα ὅπερ εἶχε διὰ τῶν αἰώνων, μετεβλήθη ἡ Καρχηδὼν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἱσπανίας ἔλαβε διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Νουμαντίας τὸ ἔσχατον τραῦμα, καὶ ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου, ὅπερ αὐτὴ ἡ Ῥώμη εἶχε πρότερον ἐπαυξήσει καὶ ἐνισχύσει. Οὕτω δ' ἐντὸς δεκαὲξ καὶ μόνον ἐτῶν ἡ Ἑλλάς, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ καρχηδονικὴ Ἀφρικὴ καὶ ἡ Ἱσπανία εὑρέθησαν δεδουλωμέναι εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτείαν ὑπὸ τὸ ὄνομα ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν.

Ὀρθότατα λέγει νεώτερός τις ἱστορικός, ὅτι ὁ τρίτος καρχηδονικὸς πόλεμος μόλις που εἶνε ἄξιος τοῦ ὀνόματος πολέμου, πολὺ δὲ μᾶλλον ὑπῆρξε βιαιοπραγία ἐξελιχθεῖσα κατὰ μικρὸν μέχρι τῆς μοιραίας καταστροφῆς [1]. Καὶ εἶχε μὲν ἡ Καρχηδὼν ἐν τῇ περιπλοκῇ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων, εἰς ἃ παρεσύρθη ἡ Ῥώμη μετὰ τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον, παράσχει ὑπηρεσίας τινὰς εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀντίπαλον, καταγγείλασα τὰς ἐχθρικὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀννίβου καὶ ἀναγκάσασα τὸν ἐπίφοβον νεωτεριστὴν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη οὐδαμῶς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὰς ὑπηρεσίας ταύτας, ἃς ἐθεώρει ἐπιβαλλομένας ὑπὸ καθήκοντος, ἀπ' ἐναντίας δὲ τὴν μέριμναν αὐτῆς ἐπεσπᾶτο ἡ ταχεῖα ἀναβίωσις κράτους, ὅπερ μετενόει ὅτι δὲν εἶχε καταβάλει ἱκανῶς, ὥστε νἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὰ μέσα τῆς παλινορθώσεως. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐσκέπτοντο πάντες ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ὑπῆρχε φατρία, ἧς ἡγεῖτο ὁ Ἀφρικανός, ἣν περισσότερον καὶ αὐτῆς τῆς ἐνισχύσεως τῆς Καρχηδόνος ἐνέβαλλεν εἰς ἀνησυχίαν ἡ ὀλεθρία καὶ καταστρεπτικὴ ἐπίδρασις ἣν ἐπήγαγεν ἡ μέθη τῆς νίκης. Ἡ φατρία δ' ἐκείνη παρίστατο μετ' ἀποθαρρύνσεως εἰς τὴν ὁσημέραι αὐξάνουσαν παράλυσιν τῆς τάξεως καὶ τῶν ἠθῶν, διὸ καὶ ηὔχετο, ἵνα οἱ Ῥωμαῖοι ἔχωσι πάντοτε ἐπικρεμάμενον ἐπ' αὐτοὺς τὸν φόβον κινδύνου τινός, ὅπως ἐξ ἀνάγκης μένωσιν ἡνωμένοι καὶ ἰσχυροί. Ἀλλ' οἱ τὴν φατρίαν ἐκείνην ἀποτελοῦντες ἦσαν ὀλίγοι μόνον, πλειότερον δὲ τῶν παραινέσεων αὐτῶν συνεκλόνει τὴν ψυχὴν τοῦ δήμου ἡ κραυγὴ τοῦ Κάτωνος, βοῶντος, ὅτι ἔδει νὰ καταστραφῇ ἡ Καρχηδὼν *(delenda Carthago)*. Ἡ δὲ κραυγὴ ἐκείνη ἦτο γέννημα τοῦ φόβου.

---

[1] Ranke Weltgeschichte Τόμ. Β', α' σ. 395. Ὑπὸ ἔποψιν στρατιωτικὴν ὁ τρίτος καρχηδονικὸς πόλεμος οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξε πλὴν ἢ μεγάλη πολιορκία. Περὶ τοῦ πολέμου δὲ τούτου μόνην πηγὴν ἔχομεν τὴν ***Λιβυκὴν*** ἱστορίαν τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἀραιά τινα ἀποσπάσματα τοῦ Πολυβίου. Τὸ δὲ μέγιστον χάσμα τὸ προελθὸν ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν οἰκείων βιβλίων τοῦ Λιβίου καὶ Πολυβίου ἀνεπαρκῶς ἀναπληροῦσιν αἱ ἐπιτομαὶ τοῦ Φλώρου, τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Αὐρηλίου Βίκτωρος καὶ τοῦ Ὀρωσίου.

Ὁ Κάτων ἔν τινι πρεσβείᾳ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἀνατεθείσῃ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συγκλήτου, εἶχεν ἴδει διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν τῆς μεγάλης ἀντιπάλου τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐπὶ δὲ τῇ θέᾳ τῶν θησαυρῶν αὐτῆς καὶ τῶν ὅπλων, ἅτινα οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον πομπωδῶς ἐπιδείξει εἰς τὸν Ῥωμαῖον πρεσβευτὴν, ὁ φιλόπατρις Κάτων ᾐσθάνθη ἀναβράζον τὸ αἷμά του. Ἤδη δ' ἐφαντάζετο ἐμφανιζόμενον νέον τινὰ Ἀννίβαν καὶ τὴν Ἀνατολὴν φρυάττουσαν ἐξ ἐκδικήσεως καὶ συμμαχοῦσαν μετὰ τῆς λιβυκῆς πόλεως ἐν νέῳ μεγάλῳ πολέμῳ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἐντεῦθεν δ' ὁ ὑπέρμετρος, ὁ ἀκράτητος αὐτοῦ ζῆλος, ἐξωθοῦντος τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον εἰς κήρυξιν ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου κατὰ τῆς Καρχηδόνος.

Εὗρον δ' ὁ Κάτων καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀφρικῇ ἐπιτήδειον καὶ ἰσχυρὸν ὄργανον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ γηραιὸς τῆς Νουμιδίας βασιλεὺς Μασσανάσσης, ὃν ἡ Ῥώμη εἶχε τάξει παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Καρχηδόνος, ὅπως ἐπιτηρῇ αὐτήν. Ἀλλ' ἐκεῖνος προεχώρησε καὶ περαιτέρω· ἠκρωτηρίασε καὶ ἐξώργισεν αὐτὴν, ἕως ἐξηνάγκασε νὰ ὑπεραμυνθῇ ἑαυτῆς, παρέχουσα οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην πρόφασιν νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατ' αὐτῆς ὡς παραβάσης τὰς συνθήκας. Συνείθιζε δὲ νὰ λέγῃ ὁ τολμηρότατος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὃν ἡ φύσις, καὶ αὐτὴ συνομνύουσα κατὰ τῆς Καρχηδόνος, εἶχε προικίσει δι' ὀργανισμοῦ σιδηροῦ καὶ μακροβιότητος ἐκτάκτου, ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν ξένοι ἐν τῇ Ἀφρικῇ καὶ ὅτι πᾶν ὅ τι κατεῖχον ἦτο προϊὸν ἁρπαγῆς. Προβάλλων δὲ τοῦτο τὸ ἀξίωμα, ἐπίστευεν, ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ληστεύσῃ αὐτούς, οὐδ' ἀφῆκε νὰ ἐκφύγῃ αὐτὸν ἡ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία. Καὶ δὴ τῷ 193 π. Χ. ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων τὴν πλουσίαν γῆν τῶν Ἐμπορίων, ἥτις ἀνέῳγεν εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδὸν τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς. Εἰς δὲ τὰ ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἁρπαγῇ διεγερθέντα ὑπὸ τῆς Καρχηδόνος παράπονα ἀπήντησεν ἡ Ῥώμη διὰ τῆς εἰς τὸν Μασσανάσσην ἐπιδικάσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταληφθείσης χώρας καὶ τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς Καρχηδόνος διὰ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ πληρώσῃ πεντακόσια τάλαντα εἰς τὸν ἅρπαγα ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 201 π. Χ. τὰ Ἐμπόρια ἀνῆκον εἰς αὐτόν. Ἡ ἐπιτυχὴς δ' αὕτη ἔκβασις παρώρμησε τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας εἰς ἐξακολούθησιν τῶν ἁρπαγῶν του. Μετὰ τὰ Ἐμπόρια ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς ἐπαρχίας Τύσκας, ἥτις καὶ κατελήφθη ὑπ' αὐτοῦ μετὰ μεγάλης περιοχῆς κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Βαγράδα (174 π. Χ.). Ἡ δὲ Ῥώμη εὑρίσκετο τότε εἰς τὴν παραμονὴν τοῦ τελευταίου μακεδονικοῦ πολέμου, καὶ ἡ σύνεσις ἐπέβαλλε τὴν ἀποφυγὴν ἄλλου πολέμου ἐν Ἀφρικῇ τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Περσεὺς εἰργάζετο ὑπούλως ὅπως παρασύρῃ τὴν Καρχηδόνα εἰς τὴν συμμαχίαν του. Ἐπειράθη λοιπὸν ἡ σύγκλητος νὰ καθησυχάσῃ τὴν Καρχηδόνα, ὑποσχομένη νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἱκανοποίησις συνίστατο εἰς τὴν ἀποστολὴν πρεσβείας, ἥτις συνεκροτήθη ἐκ

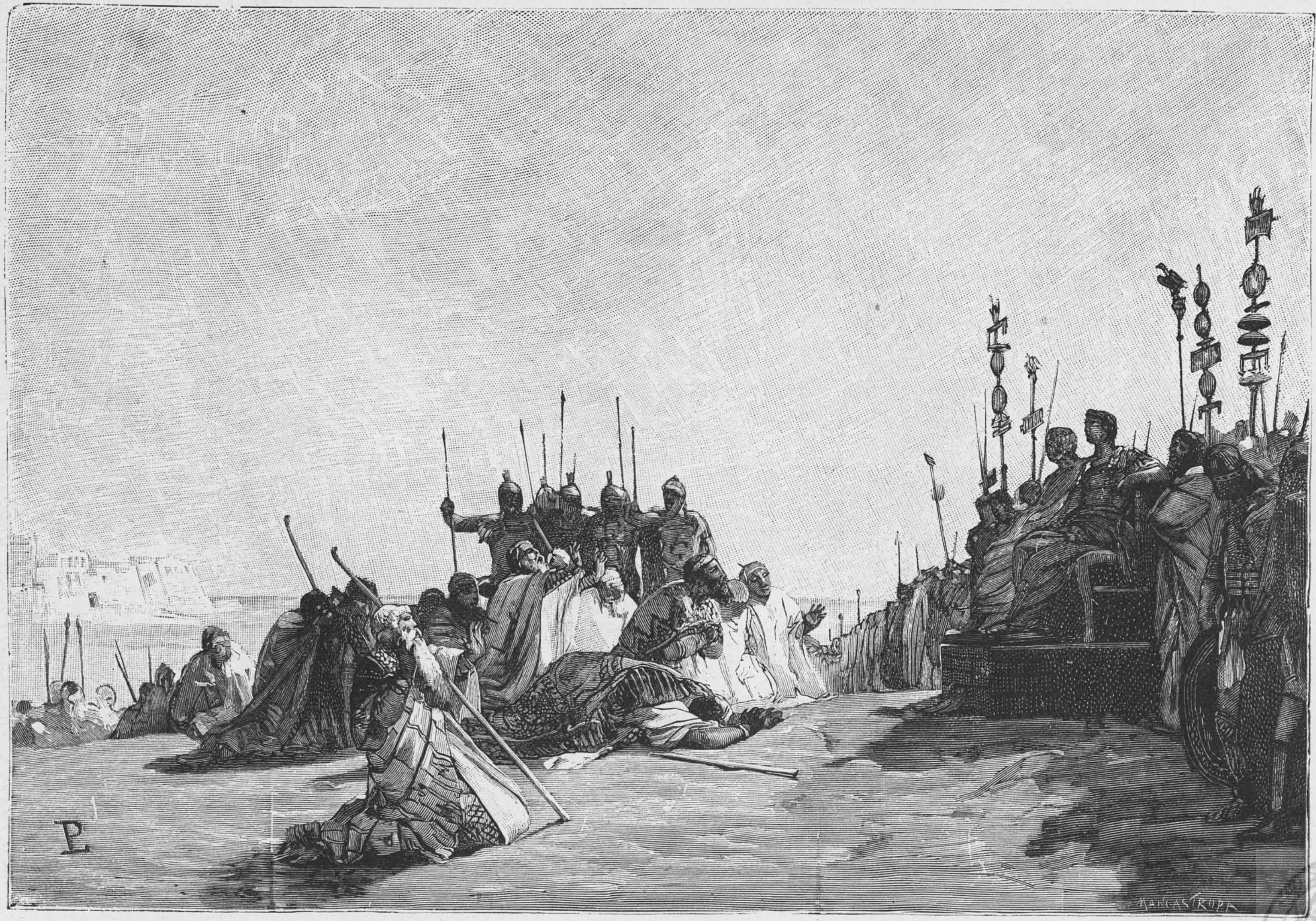

Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Καρχηδονίων πρὸ τῶν ὑπάτων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῶν ἀμειλικτοτάτων ἐχθρῶν τῆς Καρχηδόνος. Ὡς εἰκὸς δ' ἡ διαιτησία τοιούτων κριτῶν ἀπεκρούσθη, καὶ ὁ Μασσανάσσης ἐκράτησε τὰς νεωστὶ ὑπ' αὐτοῦ ἁρπαγείσας χώρας. Ἀλλὰ μετὰ τρίτην ἐπιδρομήν, δι' ἧς ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας ἥρπασε τὴν πόλιν Ὀρόσκοπα, ἐξηντλήθη ἡ ὑπομονὴ τῶν Καρχηδονίων. Μὴ δυνάμενοι δὲ πλέον νὰ ἐλπίσωσιν ἐπὶ τὴν ἀμεροληψίαν τῆς συγκλήτου, ἀνέθηκαν πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις. Εἰκοσιπεντακισχίλιοι δ' ἄνδρες ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ Ὀρόσκοπα. Ἀλλ' ὁ Μασσανάσσης ἐνίκησεν αὐτούς, καὶ τότε πλέον ἡ Καχηδὼν οὐ μόνον εἶδεν ἀπολλυμένην τὴν στρατιάν της, ἀλλὰ καὶ ἐπέσυρεν ἐφ' ἑαυτὴν τὸν παρὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον (152 π. Χ.).

Ἡ ἀτυχὴς πόλις κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὅπως ἀποκρούσῃ θύελλαν οὕτω μεγάλην. Ἀλλ' ἡ ἀποστασία τῆς Ἰτύκης, ἥτις ἀρχομένου τοῦ κινδύνου παρεδόθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, κατέβαλε καὶ αὐτοὺς τοὺς θαρραλεωτάτους, καὶ ἡ σκέψις τῆς ἀποφυγῆς τοῦ πολέμου πρὸς τὴν ἰσχυρὰν Ῥώμην ἐπεβλήθη εἰς πάντας ὡς ὕψιστον συμφέρον τῆς πατρίδος. Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος εἶχε δώσει διαταγὴν εἰς τοὺς ὑπάτους Λεύκιον Μάρκιον Κηνσωρῖνον καὶ Μάνιον Μανίλιον Νέπωτα νἀποπλεύσωσιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ὁπλιτῶν (149 π. Χ.). Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τούτῳ ἡ καρχηδονικὴ κυβέρνησις ἔστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην πρεσβείαν, ἐντολὴν ἔχουσαν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς συγκλήτου *(deditio in fidem)*. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐδέχθη τὴν γενομένην προσφοράν, ἐπικαλύπτουσα δὲ τὸ ἄπιστον αὐτῆς σχέδιον, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸ εὐχερέστερον, ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Καρχηδονίους τὴν διατήρησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ αὐτονομίας, τῶν νόμων καὶ τῆς χώρας, ἐζήτησε δὲ μόνον τὴν παράδοσιν τριακοσίων ὁμήρων. Περὶ δὲ τῆς πόλεως οὐδεὶς ἐγίνετο λόγος ἐν τῷ διαγγέλματι τῆς συγκλήτου. Καὶ ἔπρεπε μὲν ἡ τοιαύτη παράλειψις νὰ ἐξεγείρῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Καρχηδονίων, ἀλλ' ὅμως οὗτοι, θέλοντες διὰ πάσης θυσίας νἀποφύγωσι τὸν πόλεμον, παρέδωκαν τοὺς ὁμήρους εἰς τοὺς ὑπάτους, οἵτινες εἶχον ἤδη φθάσει εἰς τὸ Λιλύβαιον τῆς Σικελίας, δὲν ἐδίστασαν δὲ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ζητηθέντα ὅπλα. Διακόσιαι χιλιάδες πανοπλιῶν μετ' ἀπείρου πλήθους πολεμικῶν μηχανημάτων ἐκομίσθησαν οὕτως εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Μετὰ δὲ τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς πόλεως ὁ ὕπατος Μάρκιος Κηνσωρῖνος ἀνέγνωσε τὸ ὕστατον κέλευσμα τῆς συγκλήτου, ὅπερ εἶχεν ἀποσιωπηθῇ ἕως ἐκείνης τῆς ὥρας. Διέτασσε δὲ τὸ δόγμα τὴν κατασκαφὴν καὶ ἐγκατάλειψιν τῆς Καρχηδόνος καὶ τὴν κτίσιν ἄλλης πόλεως ἐν Ἀφρικῇ, ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὀγδοήκοντα σταδίους, ἤτοι ὁδὸν τριῶν ὡρῶν. Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ πόλει ὤφειλον νὰ ἐγκατοικήσωσιν οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς συγκλήτου, παύοντες νὰ εἶνε λαὸς ἐμπόρων διὰ νὰ γείνωσι λαὸς γεωργῶν. Ὀδυρομένων δὲ τῶν Καρχη-

δονίων πρεσβευτῶν καὶ λεγόντων, ὅτι τοῦτο ἦτο αὐτόχρημα ἐνέδρα, ὁ ὕπατος ἀπήντησεν, ὅτι ἡ σύγκλητος εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ φεισθῇ τῶν πολιτῶν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς πόλεως. Μετὰ κυνικῆς δὲ περιφρονήσεως παρεκίνησεν αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν ἀσμένως εἰς τὰ δεδογμένα ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἅτε ἀποσκοποῦντα εἰς αὐτὸ τὸ συμφέρον αὐτῶν, ἐπειδὴ οἰκοῦντες μακρὰν τῆς θαλάσσης ἤθελον παύσει νὰ ἐπαίρωνται καὶ σαγηνεύωνται ὑπὸ ὀρέξεων πλεονεκτικῶν καὶ ἐπικινδύνων, ἐπιδιδόμενοι δ' εἰς τὴν γεωργίαν ἤθελον τύχει ἐν τῇ ἠπείρῳ βίου εὐσταθεστέρου καὶ εὕρει ἐν αὐτῇ κέρδος βεβαιότερον καὶ ἀκινδυνότερον τοῦ παρεχομένου ὑπὸ τῆς ἐμπορίας.

Εὐκολώτερον εἶνε νὰ φαντασθῇ τις μᾶλλον ἢ νὰ περιγράψῃ τὴν ἀγανάκτησιν ἣν ἐξήγειρε παρὰ τῷ καρχηδονικῷ λαῷ ἡ ἀπάνθρωπος ἀπόφασις. Πόλις ἀριθμοῦσα ἑπτακοσίας χιλιάδας κατοίκων δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποκύψῃ κατὰ τρόπον τοιοῦτον. Ἡ δὲ Ῥώμη δὲν εἶχε σκεφθῇ τοῦτο. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ δύο ὕπατοι εἶχον τοιαύτην πεποίθησιν, ὅτι ἡ Καρχηδὼν ἔμελλε νὰ κλίνῃ τὸν αὐχένα εἰς τὴν εἱμαρμένην αὐτῆς, ὥστ' ἔμειναν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἄπρακτοι ἐν Ἰτύκῃ, ἀναμένοντες τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ὅτε ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν, εὗρον τὴν πόλιν παρεσκευασμένην εἰς τὴν γενναιοτάτην ἀντίστασιν, διὸ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παρακαθήσωσι παρ' αὐτήν, ἐπιλαμβανόμενοι τῆς πολιορκίας.

Ὅπως δ' ἐννοηθῇ ἡ ἱστορία τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης πολιορκίας, ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοπογραφίαν τῆς Καρχηδόνος [1]. Ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο κατὰ τὸν κόλπον τοῦ Τύνητος ἐπὶ χερσονήσου ἑνουμένης πρὸς τὴν ἤπειρον ἐκ δυσμῶν δι' ἰσθμοῦ ἔχοντος εὖρος εἰκοσιπέντε σταδίων, ἤτοι τεσσάρων χιλιομέτρων καὶ ἡμίσεος. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον τὸ ἀνατολικὸν τῆς χερσονήσου ταύτης ἄκρον φέρει τὸ ὄνομα *Καρτατσένα*, αὕτη δ' εἶνε ἡ μόνη ἀνάμνησις ἣν ἐτήρησεν ἡ χώρα περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς μεγάλης πόλεως. Τὸ δὲ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς χερσονήσου κατείχετο ὑπὸ προαστείου

---

[1] Αἱ τοπογραφικαὶ ἐκθέσεις ἃς παρέχουσιν οἱ νεώτεροι γεωγράφοι τῆς Καρχηδόνος, ὁ Falbe (Recherches sur l' emplacement de Carthage. Ἐν Παρισίοις. 1833), ὁ Dureau de la Malle (Recherches sur la topographie de Carthage. Ἐν Παρισίοις. 1835), ὁ Barth (Wanderungen durch die Küstenländer des Mittelmeeres) καὶ ἄλλοι, στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος εἰς ὑποθέσεις ἕνεκα τῶν μεταβολῶν ἃς ὑπέστη διὰ τῶν αἰώνων τὸ ἔδαφος τῆς Καρχηδόνος ἀπὸ τῶν προσκλύσεων τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἐκτροπῆς τῆς κοίτης τῶν ποταμῶν. Ἱκανὰ δ' ὅμως ἐγνώσθησαν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Γάλλου Beulé (Fouilles à Carthage. Ἐν Παρισίοις 1860) καὶ τοῦ Ἄγγλου Davis (Carthage and her remains. 1861). Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων ῥητέον, ὅτι περὶ πολλὰ καὶ δὴ οὐσιώδη διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους.

κοσμουμένου ὑπὸ ἐπαύλεων καὶ κήπων καὶ καλουμένου Μέγαρα. Ἐκεῖ δ' ἔκειντο οἱ δύο μεγάλοι λιμένες, ὁ μὲν ἐξωτερικὸς διὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ὁ δ' ἐσωτερικὸς διὰ τὰ πολεμικά, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ νῆσον. Ἡνοῦντο δ' οἱ λιμένες πρὸς ἀλλήλους διὰ διώρυγος, ὑπῆρχε δὲ καὶ εἴςπλους εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πελάγους, ἔχων εὖρος ποδῶν ἑβδομήκοντα καὶ ἀποκλειόμενος δι' ἁλύσεων σιδηρῶν. Πλησίον δὲ τοῦ πολεμικοῦ λιμένος ἔκειτο ἡ ἀγορά, ἐξ ἧς τρεῖς στενωποὶ ἦγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν Βύρσαν, ἣν ἐπέστεφε ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἥ τε πόλις δὲ καὶ τὸ προάστειον περιεβάλλοντο ὑπὸ τείχους βρεχομένου ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ ἡ μὲν ἄκρα ἦτο ὠχυρωμένη διὰ τριῶν περιβόλων ἐπαλλήλων, ἑκάστου ἔχοντος ὕψος δεκαπέντε μέτρων. Ἀπὸ τῶν τειχῶν δὲ τούτων ἤρχιζον αἱ δύο μεγάλαι ὁδοὶ τῆς Ἰτύκης καὶ τοῦ Τύνητος, δι' ὧν ἡ Καρχηδὼν συνεκοινώνει πρὸς τὴν ἤπειρον. Ἕκαστος δὲ περίβολος ἠσφαλίζετο διὰ πύργων καὶ ἐπάλξεων καὶ ἐνέκλειεν ἱπποστάσια διὰ τετρακισχιλίους ἵππους καὶ τριακοσίους ἐλέφαντας καὶ στρατῶνας καὶ ἀποθήκας διὰ δισμυρίους μὲν πεζούς, τετρακισχιλίους δ' ἱππεῖς.

Οὐδαμῶς λοιπὸν ἦτο εὐχερὴς ἡ ἅλωσις πόλεως ἐπὶ τοσοῦτον ὀχυρᾶς· ἐπηύξανον δὲ μεγάλως τὴν δυσκολίαν τῆς ἐκπορθήσεως αἱ παρασκευαὶ αἱ γενόμεναι ὑπὸ τῶν πολιτῶν καθ' ὃν χρόνον οἱ ὕπατοι ἠπράκτουν.

Μόλις δ' ἠγγέλθη εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἡ ἀγρία ἀπόφασις ἡ καταδικάζουσα τὴν πεφιλημένην πατρίδα εἰς ἀφανισμόν, καὶ ἐπεδόθησαν μετ' ἐκτάκτου ζήλου εἰς παρασκευὴν ὅπλων διὰ τὴν ἄμυναν. Στερούμενοι δὲ πρὸς τοῦτο σιδήρου καὶ χαλκοῦ, ἔχυσαν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, αἱ δὲ γυναῖκες παρέσχον τὴν μακρὰν αὐτῶν κόμην, ὅπως κατασκευασθῶσι σχοινία διὰ τοὺς καταπέλτας. Ἐν ᾧ δ' ἐν τῇ πόλει παρεσκευάζοντο τὰ ὄργανα τῆς ἀμύνης, ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς ὁ Ἀσδρούβας, εἷς ὢν τῶν ἀρχηγῶν τῆς δημοτικῆς φατρίας, ὅςτις πρότερον εἶχεν ἐξορισθῇ πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς Ῥώμης, ἐστρατολόγει μέγα πλῆθος ἐθελοντῶν, πρὶν δ' οἱ ὕπατοι ἐκκινήσωσιν ἐνεκλείετο εἰς τὴν παρακειμένην πόλιν Νέφεριν. Ὅτε δ' ἐφάνησαν οἱ ὕπατοι, τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης ἦσαν κατάμεστα στρατιωτῶν καὶ αἱ ἐπάλξεις ἔφερον καταπέλτας οὕτως, ὥστε αἱ ὑπὸ τῶν ὑπάτων γενόμεναι ἀπόπειραι εἴτε κατὰ τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς Νεφέρεως τοῦ κατὰ τὸν εἴςπλουν τῶν λιμένων, εἴτε κατὰ τοῦ στρατοπέδου ἀπέτυχον.

Ἀλλ' ὅμως δὲν ὑπῆρξε τελείως ἄκαρπος ἡ πρώτη αὕτη ἐκστρατεία. Καὶ κατεφάνη μὲν κατ' αὐτὴν ἡ ἀδεξιότης τῶν ὑπάτων Μανιλίου καὶ Κηνσωρίνου, ἀλλ' εὑρέθη καὶ ἀνήρ, ὅςτις ἐπέδειξε τότε τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ ἀξίαν οὐ μόνον ὡς στρατηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς διπλωμάτης. Ὁ ἀνὴρ δ' ἐκεῖνος ἦτο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανός. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Αἰμίλιος Παῦλος εἶχε παραχωρήσει αὐτὸν πρὸς υἱοθέτησιν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅςτις, ὢν ἀσθενικός, ἠναγκάζετο νἀπέχῃ τῶν πολιτι-

κῶν πραγμάτων[1]. Δεκαεπταέτης μόλις ὢν εἶχεν ἀκολουθήσει ὁ Αἰμιλιανὸς τὸν πατέρα εἰς τὸν κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμον, ἡ δὲ νεανικὴ αὐτοῦ φαντασία εἶχεν ἐξαφθῆ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν καλλιστευμάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, λαμπρῶν μνημείων πολιτισμοῦ οὗ τὴν λατρείαν ἐμύει αὐτὸν σοφῶς ὁ μέγας Πολύβιος. Διάφορος δ' ὢν τῶν πλείστων νεανιῶν τῆς τάξεως τῶν γνωρίμων, οἵτινες διετέλουν τυρβάζοντες περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργολογίαν, προετίμα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου ὁ υἱὸς τὰς γενναίας ἀσχολίας τῆς παλαίστρας καὶ τῆς θήρας. Καὶ οὐ μόνον διὰ τῶν ἕξεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰλικρινοῦς χαρακτῆρος καὶ τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος διεκρίνετο τοῦ πλήθους τῶν ἑταίρων. Πρὶν δ' ἢ ἀκόμη ἐκλεχθῇ εἴς τινα τῶν μειζόνων ἀρχῶν, εἶχον καλέσει αὐτὸν οἱ Μακεδόνες νὰ κρίνῃ ὡς διαιτητὴς ἐσωτερικάς τινας αὐτῶν ἔριδας (151 π. Χ.). Θέατρον δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ πολεμικῶν ἄθλων ὑπῆρξεν ἡ Ἱσπανία. Μεταβὰς εἰς τὴν χώραν ταύτην ὡς χιλίαρχος, ἐφόνευσεν ἐν μονομαχίᾳ Ἱσπανόν τινα πολεμιστὴν ἡρακλείου μεγέθους, ἠξιώθη δὲ στεφάνου τειχομαχικοῦ *(corona muralis)*, ἅτε πρῶτος ἀναβὰς ἐπὶ τὰ τείχη πολεμίας τινὸς πόλεως. Κατὰ δὲ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην ὁ Αἰμιλιανὸς ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ τὴν Ἀφρικὴν καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸν βασιλέα Μασσανάσσην, πρὸς ὃν ἐπέμφθη, ὅπως ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ τὴν ἀποστολὴν ἐλεφάντων διὰ τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμον. Συνῆψε δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας φιλίαν, ἥτις δὲν ἤργησε νἀποβῇ καρποφόρος.

Πρὸ δὲ τῆς Καρχηδόνος εὑρίσκομεν τὸν Αἰμιλιανὸν καὶ πάλιν ὡς χιλίαρχον. Τοῦτον δὲ φέρων τὸν βαθμὸν, ἀνεδείχθη πολλοῦ λόγου ἀξιώτερος τῶν ὑπάτων, οἵτινες ἄνευ αὐτοῦ ἤθελον ἴδει μεταβαλλομένας τὰς ἀτυχίας αὐτῶν αὐτόχρημα εἰς πανωλεθρίαν. Ἠδυνήθη δέ ποτε νὰ σώσῃ τὴν στρατιὰν τοῦ Μαγκίνου ἀπὸ τοῦ κινδύνου νὰ σφαγῇ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀσδρούβα, ἀγαγὼν εἰς βοήθειαν τοῦ ὑπάτου τὴν ὀπισθοφυλακίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διπλωματικῇ ἐνεργείᾳ διεκρίθη οὐχ ἧττον ἢ ἐν τῇ στρατηγίᾳ. Χάρις εἰς αὐτὸν ὁ Καρχηδόνιος στρατηγὸς Φαμέας ηὐτομόλησε μετὰ τῶν δισχιλίων διακοσίων ἱππέων του πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Διέλυσε δὲ καὶ τὰς ὑπονοίας ἃς εἶχε κατὰ τῆς Ῥώμης ὁ γηραιὸς βασιλεὺς Μασσανάσσης οὕτως, ὥστε, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἠσθένησεν ἐπικινδύνως, τὸν Αἰμιλιανὸν κατέστησεν ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης του, ἀναθεὶς εἰς αὐτὸν τὴν φροντίδα νὰ διανείμῃ τὸ βασίλειον τῆς Νουμιδίας εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱούς, Μικίψην, Γολούσσαν καὶ Μαστανάβαν (148 π. Χ.). Τούτων δὲ ὁ Γολούσσας εἶχε φήμην γενναίου στρατηγοῦ, ὁ δὲ Σκιπίων ἔπεισεν αὐτὸν νὰ συνεισφέρῃ ἐν τῷ πρὸς τοὺς

[1] Ἄλλος τις υἱὸς τοῦ Αἰμιλίου Παύλου εἶχεν εἰσποιηθῆ εἰς τὸν οἶκον τῶν Φαβίων καὶ ὠνομάζετο Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος Αἰμιλιανός.

Καρχηδονίους πολέμῳ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν εὐφυίαν αὐτοῦ καὶ τὸν στρατόν του. Ἀκούων δὲ τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Αἰμιλιανοῦ, ἅτινα κατεδείκνυον ὁσημέραι μᾶλλον τὴν ἀνικανότητα τῶν ὑπάτων, ὁ γηραιὸς Κάτων, εὑρισκόμενος τότε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου, ἐπευφήμησε τὸν ἄξιον νεανίαν, καὶ εἶπε περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ συγκλήτῳ τὰ περὶ τοῦ Τειρεσίου ἐν τῷ Ἅδῃ ποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου *οἶος πέπνυται· τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν*. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν ἀνὴρ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μένῃ ἐπὶ μακρὸν ἐν θέσει ὑποδεεστέρᾳ. Μετὰ δὲ τὰς ἀτυχεῖς ἀποπείρας καὶ τῶν νέων ὑπάτων, τοῦ Λευκίου Καλπουρνίου Πίσωνος καὶ τοῦ Λευκίου Ὁστιλίου Μαγκίνου, ὧν στρατηγούντων οὐδαμῶς προέβη ἡ πολιορκία τῆς Καρχηδόνος, τὰ δὲ ῥωμαϊκὰ ὅπλα ὑπέστησαν νέας ἥττας κατὰ τὰς ἐναντίον τῆς πόλεως προςβολὰς τὰς ἐπιχειρηθείσας ἀπὸ τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας ἐν Ἀσπίδι καὶ Ἱππῶνι τῇ Διαρρύτῳ, κειμένῃ πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰτύκης, τὸ σχέδιον τῆς εἰς τὸν Σκιπίωνα ἀναθέσεως τῆς διευθύνσεως τῆς ἐκστρατείας εὗρεν ὑπερμάχους πάσας τὰς φατρίας, φίλους τε καὶ ἀντιπάλους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Αἰμιλιανὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν ἐν ἔτει 180 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Οὐιλλίου περὶ ἡλικίας τῶν ἀρχόντων νόμου *(lex Villia annalis)* πρὸς ἀνάληψιν τῆς ὑπατείας ὁρισθεῖσαν ἡλικίαν, οἱ δήμαρχοι προέτειναν τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν δεδογμένων ὑπὸ τοῦ νόμου ἐκείνου, διὰ ψηφίσματος δὲ τοῦ δήμου ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἐκλεχθέντα ὕπατον ἡ στρατηγία τοῦ ἐν τῇ Ἀφρικῇ πολέμου, ἥτις κατὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ Γαΐου Λιβίου Δρούσου ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων διὰ κλήρου.

Ἀφιχθέντος δὲ τοῦ νέου στρατηγοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὸ μοιραῖον τέλος δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἐπέλθῃ ταχέως. Αὐτοὶ δ' οἱ Καρχηδόνιοι συνετέλεσαν νὰ ἐπιφέρωσιν αὐτὸ διὰ τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν διχονοιῶν, ἃς δὲν ἴσχυσε νὰ καταπαύσῃ ἡ δεινότης τῶν καιρῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀσδρούβας καταγγέλλει ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων ἐπὶ μυστικῇ συνεννοήσει πρὸς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Μασσανάσσου, τὸν Γολούσσαν, καὶ ἐξεγείρει κατ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν τοῦ πλήθους. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ καταγγελλόμενος φονεύεται ἐν πληθούσῃ βουλῇ, καὶ ὁ Ἀσδρούβας κηρύσσεται στρατηγὸς αὐτοκράτωρ. Τότε δ' ἐπιβάλλεται εἰς τὴν πόλιν τυραννὶς αὐξάνουσα τὸ ἄχθος καὶ τὴν πικρίαν τῶν ὑστάτων αὐτῆς ἡμερῶν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀνέστειλαν τὸν περὶ τὴν ἄμυναν ζῆλον τῶν πολιτῶν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Σκιπίων εἶχε ποιήσει ἔναρξιν τῆς στρατηγίας διὰ τῆς ἐκπορθήσεως τῶν χαρακωμάτων, ἅτινα ὁ Ἀσδρούβας εἶχεν ἐγείρει κατὰ τὸν ἰσθμὸν, οὕτω δ' ἡ πόλις ἔμεινεν ἀποκεκλεισμένη ἐκ τῆς ἠπείρου. Ὅπως δ' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῶν πολιορκουμένων πᾶν μέσον ἐξόδου ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους, ὕψωσεν ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ παχὺ τεῖχος, ἔχον ὕψος τριῶν μέτρων καὶ ὑπερέκεινα. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ ὕπατος ἀνέλαβε τὸν καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης ἀποκλεισμὸν τῆς Καρχηδόνος διὰ παμ-

μεγίστου χώματος γῆς χωσθέντος κατὰ τὸν ἔκπλουν τῶν λιμένων. Καὶ ἤλπιζον μὲν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ματαιώσωσι τὸ σχέδιον τοῦ ἐχθροῦ, διορύσσοντες νέον πρὸς τοὺς λιμένας στόμα· ἐφάνη δὲ μέχρι τινὸς, ὅτι ἡ πυρετώδης αὐτῶν δραστηριότης ἐστέφετο ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἀλλ' ἡ ἀποτυχία τοῦ ἀγῶνος τῶν καρχηδονικῶν τριήρων κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου κατέστησεν ἄχρηστον τὴν διόρυξιν τοῦ νέου ἔκπλου, τοῦ Σκιπίωνος φροντίσαντος ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως τῶν πολεμίων πλοίων νὰ κλείσῃ τὴν δίοδον ταύτην διὰ τῆς κατὰ μῆκος αὐτῆς τοποθετήσεως μηχανημάτων, παρακωλυόντων παντελῶς τὸν δι' αὐτῆς διέκπλουν.

Ἀφίνων δὲ πλέον ὁ Σκιπίων ὅπως ὁ λιμὸς ἐπιτελέσῃ ἐν τῇ πόλει τὸ ὀλέθριόν του ἔργον, ἐξεκίνησεν, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος, ἐναντίον τοῦ παρακειμένου στρατοπέδου κατὰ τὴν Νέφεριν, ἧς ἡ φρούρησις ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ὑπασπιστήν τινα τοῦ Ἀσδρούβα καλούμενον Διογένην. Ἀλλ' ὁ ἀνάξιος οὗτος ἀξιωματικὸς ἀφῆκε τοὺς πολεμίους νὰ καταλάβωσιν αὐτὸν ἐντὸς τῶν ἰδίων του χαρακωμάτων, τούτων δὲ κυριευθέντων ἐξεπορθήθη πάραυτα τὸ στρατόπεδον.

Ἡ δὲ πτῶσις τῆς Νεφέρεως συνεπήγαγε τὴν τῶν παρακειμένων εἰς τὴν Καρχηδόνα πόλεων, καὶ ἐπέσπευσε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Ἤδη δὲ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 146 π. Χ., ἀρξαμένων καὶ πάλιν τῶν ἐφόδων, κατέλαβον οἱ πολέμιοι τὸν ἐσωτερικὸν λιμένα καὶ τὴν ἀγοράν. Ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι οὐδὲ τότε παρεδόθησαν ἀκόμη· σπιθαμὴν δὲ πρὸς σπιθαμὴν διεξεδίκησαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος οὕτως, ὥστε αἱ τρεῖς ἄνοδοι αἱ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἄγουσαι εἰς τὴν βραχώδη ἄκραν ἐμεστώθησαν πτωμάτων. Εἰς δὲ τὴν ἀκρόπολιν τέλος αὐτὴν περιωρίσθη ὁ ἔσχατος ἀγών. Πρὶν δὲ διατάξῃ τὴν κατ' αὐτῆς ἔφοδον ὁ Σκιπίων, ὑπεσχέθη νὰ φεισθῇ τῆς ζωῆς ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ἐξέλθει ἐξ αὐτῆς. Πεντηκοντακισχίλιοι δὲ παραδοθέντες ἐσώθησαν. Ἐν αὐτοῖς δὲ διεκρίνετο ὁ Ἀσδρούβας, ὅστις, γενόμενος κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν ἐπιλήσμων τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος, προσέφυγεν εἰς τὸν ἀνθύπατον ἱκετεύων τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ἡ δὲ γυνὴ τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ, ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ Ἀσκληπιείου τοῦ ἐπιστέφοντος τὴν κορυφὴν τῆς ἄκρας βλέπουσα τὸν ἄνδρα κλίνοντα τὸ γόνυ πρὸ τοῦ Σκιπίωνος, ἐτιμώρησε τὸν δειλὸν, καταρωμένη αὐτὸν καὶ εἰςπηδῶσα μετὰ τῶν υἱῶν εἰς τὰς φλόγας, αἵτινες ἤδη κατεβίβρωσκον τὸν ναόν. Εἶχον δὲ βάλει πῦρ εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον οἱ Ῥωμαῖοι αὐτόμολοι, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν ἔλεος παρὰ τοῦ αὐστηροῦ ἀνθυπάτου. Ὅ τι δὲ συνέβη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ διὰ χειρὸς τῶν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους αὐτομολησάντων, τοῦτ' αὐτὸ ἐπῆλθε καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα αὐτὴν κατὰ κέλευσμα τοῦ Σκιπίωνος. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Πολύβιος, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν Σκιπίωνα εἰς τὸν ἐξολοθρευτικὸν τοῦτον πόλεμον, διηγεῖται, ὅτι ὁ νικητὴς συνεκινήθη

Ἡ πυρπόλησις τῆς Καρχηδόνος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐκ τῆς διαταχθείσης πυρκαϊᾶς μέχρι δακρύων, καὶ ἠκούσθη ἐπαναλαμβάνων μετὰ βαθείας μελαγχολίας τὸν ὁμηρικὸν χρησμὸν περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας

ἔσσεται ἦμαρ ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο [1].

Ἐρωτήσας δ' αὐτὸν ὁ Πολύβιος περὶ τῆς αἰτίας τοιαύτης ἀναμνήσεως, ἔλαβε παρὰ τοῦ Σκιπίωνος τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἀνεπόλει τὴν Ῥώμην καὶ ὅτι ἡ μέλλουσα τύχη τῆς πατρίδος του ἐπλήρου τὴν ψυχήν του πικρίας ἀφάτου [2]. Καὶ ὁ Ἀφρικανὸς δὲ θὰ εἶχε σκεφθῇ καθ' ὅμοιον τρόπον, ἀλλὰ τώρα πλέον αἱ θλιβεραὶ αὗται σκέψεις ἐπήρχοντο μόνον εἰς τὸν νοῦν ὀλίγων φιλοσόφων, ὁ δὲ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ μέθῃ τῆς κοσμοκράτορος κυριαρχίας εἶχε καταπνίξει τὴν συνείδησιν τοῦ ἰδίου μέλλοντος.

Συντελεσθείσης δὲ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος, ἡ σύγκλητος ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν δέκα ἐπιτρόπους, ὅπως διαρρυθμίσωσι τὰ κατὰ τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν. Οἱ δ' ἐπίτροποι ἤρξαντο τοῦ ἔργου αὐτῶν διὰ τῆς ὑπὸ φρικτῶν ἀρῶν συνοδευομένης καταδίκης εἰς αἰωνίαν ἐρήμωσιν τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ Καρχηδών. Τὴν δὲ καρχηδονικὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Τύσκα τοῦ σήμερον καλουμένου Βαδὶ Σαὶν καὶ τῆς πόλεως Θένης καθίδρυσαν εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν κληθεῖσαν *Ἀφρικὴν* καὶ ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Ἰτύκην. Συντελεσθέντων δὲ τούτων πάντων, ἐπέστρεψεν ὁ Σκιπίων εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου κατήγαγε θρίαμβον ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Καρχηδόνος καὶ τῇ ἐκνικήσει τοῦ Ἀσδρούβα. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐτίμησεν αὐτὸν ἐπονομάσασα *δεύτερον Ἀφρικανόν*.

Ὑπομιμνήσκει δ' ἡμᾶς ἡ καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος τὴν τύχην τῆς μητροπόλεως αὐτῆς, τῆς Τύρου, ἣν εἶχεν ὑποστῇ αὕτη πρὸ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἓξ ἐτῶν, κυριευθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Τύρου ἐξωλόθρευσε τὸ φοινικικὸν ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἡ δὲ Ῥώμη ἐξηφάνισεν αὐτὸ ἐν τῇ Δύσει διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος. Καὶ καταστραφείσης μὲν τῆς Τύρου, ἡ δύναμις τῶν Φοινίκων διεσαλεύθη, ἐκλιπούσης δὲ τῆς Καρχηδόνος, κατεβλήθη τελείως. Τὸ δὲ φοινικικὸν στοιχεῖον, ὅπερ διὰ τοῦ ἐμπορίου του, διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ του καὶ διὰ τῶν ἐλευθερίων του θεσμῶν εἶχεν ὑπάρξει εἷς τῶν γονιμωτάτων παραγόντων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἐξηφανίσθη μετὰ τῆς Καρχηδόνος ἐκ τοῦ κόσμου.

Οι εν Ιβηρια ι πολεμοι. — Τοῦ δὲ πολυκρότου τούτου συμβάντος ἡ

[1] **Ὁμήρου** Ἰλιάδος Δ, 164.
[2] **Πολυβίου** XXXIX, 3 α.

ἀντήχησις ἔγεινεν αἰσθητὴ ἐν τῇ ὁμόρῳ Ἱσπανίᾳ. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μετὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἔξωσιν τῶν Καρχηδονίων οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον καθυποτάξει τὴν σημερινὴν Καταλωνίαν, Βαλεντίαν καὶ Ἀνδαλουσίαν, καταστήσαντες ἐξ αὐτῶν δύο ἐπαρχίας, ὧν ἡ μὲν ἐκαλεῖτο ἡ *ἐντὸς (citerior)* καὶ περιελάμβανε τὴν Καταλωνίαν καὶ Βαλεντίαν, ἡ δὲ ἡ *ἐκτὸς* ἢ ἀργότερον καὶ *Βαιτικὴ (ulterior ἢ Baetica)* [1] καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς Ἀνδαλουσίας. Ἀλλ' οὐδετέρας τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἦτο ἡ κτῆσις βεβαία. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν διήρκει ὁ ἀννιβαϊκὸς πόλεμος, αἱ ἐπαρχίαι ἐκεῖναι ἐκ φόβου μὴ ἐπανέλθωσιν ὑπὸ τὸν μισητὸν καρχηδονικὸν ζυγὸν ἐδείκνυον ὑποταγὴν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νέους κυρίους. Ἀλλ' ὅτε, ἐκλιπόντος τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, οἱ Ἴβηρες ἐπείσθησαν, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ κυρίου δὲν εἶχε συμμεταβάλει τὴν τύχην αὐτῶν, ἐπανέστησαν. Ἡ δ' ἀποστασία, ἐκραγεῖσα ἐν τῇ ἐντὸς Ἰβηρίᾳ, ἐπήνεγκε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅλης χώρας (197 π. Χ.). Ἐθριάμβευε δὲ ἡ ἰσπανικὴ ἐπανάστασις ἀπὸ δύο ἤδη ἐτῶν, ὅτε παρέστη παρὰ τὸν Ἴβηρα ὁ ὕπατος Μάρκος Πόρκιος Κάτων μετὰ δύο λεγεώνων καὶ δεκαπεντακισχιλίων συμμάχων (195 π. Χ.). Ἡ τύχη δ' ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν παραυτα εὐμενής. Καὶ δή, νικήσας τοὺς ἀποστάτας ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην, ἔγεινε διὰ δεξιοῦ στρατηγήματος κύριος τῆς ὅλης χώρας. Ἔστειλε δῆλα δὴ ἀγγέλους εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς ἐπαρχίας, κελεύων νὰ κατεδαφισθῶσιν αὐτῶν τὰ τείχη. Εἶχε δὲ ληφθῆ φροντίς, ὥστε ἡ διαταγὴ νὰ φθάσῃ συγχρόνως εἰς πάσας τὰς ὠχυρωμένας πόλεις, διὸ αὗται, καταστάσης εἰς αὐτὰς ἀδυνάτου τῆς πρὸς ἀλλήλας συνεννοήσεως ἐκ φόβου μεγαλειτέρας ζημίας, ὑπήκουσαν, καὶ εὑρέθησαν ἅπασαι ὁμοῦ ἐν ἀγνοίᾳ των ἐκτεθειμέναι εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ὑπάτου. Ἀλλ' οὗτος μετεχειρίσθη τοὺς καὶ πάλιν ὑποταχθέντας μετὰ περισσῆς συνέσεως. Εἰδώς, ὅτι αἱ καταχρήσεις τῶν διοικησάντων τὴν Ἰβηρίαν ἦσαν ὁ κυριώτατος λόγος τῆς ἀποστασίας, ἐφρόντισε νὰ παρακωλύσῃ διὰ μέτρων αὐστηρῶν τὴν ἐπανάληψιν αὐτῶν. Ἡ δ' αὐστηρότης αὐτοῦ ἔπληξεν ἰδίως τοὺς σιτολόγους *(frumentatores)*, οἵτινες μετὰ καὶ τῶν δημοσιωνῶν *(publicani)* ἦσαν τὸ μέγα κακὸν τῆς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διοικήσεως. Πρὸς δὲ τούτοις δι' αὐστηρῶν διαταγῶν διερρύθμισε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν ἀργυρωρυχείων καὶ μεταλλείων σιδήρου, μεριμνήσας,

---

[1] «Ῥωμαῖοι δὲ τὴν σύμπασαν καλέσαντες συνωνύμως Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν, τὸ μὲν αὐτῆς μέρος εἶπον τὴν ἐκτός, τὸ δὲ ἕτερον τὴν ἐντός». **Στράβωνος** σ. 166. *Βαιτικὴ* δ' ὠνομάσθη ἡ Ἐκτὸς ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων μετὰ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀπόσπασιν τῆς Λυσιτανίας ὡς ἰδίας ἐπαρχίας. Ἴδ. **Πλινίου** Hist. Nat. III, 36. Ulterior in duas per longitudinem provincias dividitur, siquidem Baeticae latere septentrionali praetenditur Lusitania amne Ana discreta.

ὅπως ἡ ἐπιφανὴς ἐκείνη πηγὴ πλούτου μὴ ἀποβαίνη ἄκαρπος ἐκ τῆς ἁρπακτικῆς πλεονεξίας τῶν ἁρμοστῶν τῆς Ῥώμης. Τελέσας δ' οὕτω τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ μετ' ἐπιτυχίας καὶ εὐπρεπείας, ἐπέστρεψεν ὁ ἀδέκαστος ὕπατος εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως τελέσῃ τὸν θρίαμβον οὗ εἶχεν ἀποβῆ ἄξιος.

Ἀλλ' ἡ Ἰσπανία δὲν εἶχεν ἡσυχάσει, ὡς ἐπίστευεν ὁ Κάτων. Μετὰ βραχὺν χρόνον ἐπανελήφθησαν αἱ ἐπαναστάσεις, ἡ δὲ εἰς αὐτὰς συμμετοχὴ τῶν Λυσιτανῶν, τῶν οἰκούντων τὴν σημερινὴν Πορτογαλλίαν, καὶ τῶν Κελτιβήρων τῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Ἀραγωνίας καὶ Καστιλίας, τῶν δύο γενναιοτάτων καὶ ἀδαμαστοτάτων ἰσπανικῶν λαῶν, παρέσχεν εἰς τὰς ἀποστασίας ἐκείνας τοιαύτην ἔκτασιν καὶ σπουδαιότητα, ὥστε περιῆλθεν εἰς σοβαρὸν κίνδυνον ἡ ἐπὶ τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου ῥωμαϊκὴ κυριαρχία.

Διήρκει δ' ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπανάστασις ἀπὸ δεκατεσσάρων ἤδη ἐτῶν, μὴ καταπαλαισθεῖσα, εἰ καὶ δὲν εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε νικηφόρος, ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὴν χώραν ὁ πραίτωρ Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος (180 π. Χ.). Μνήμων δὲ οὗτος ὢν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κάτωνος ἐφαρμοσθέντος συστήματος, ὅπερ εἶχεν ἀποδειχθῆ ἐπιτυχέστατον, ἀνέδειξε τελεσφορωτέραν τὴν ἐπικράτησιν τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων ἐνισχύσας αὐτὴν διὰ τῆς προστασίας τῶν ἡττημένων. Διό, καθυποτάξας καὶ πάλιν τὴν χώραν διὰ τριῶν μαχῶν, καθ' ἃς ἡττήθησαν αἱ στρατιαὶ τῶν ἀποστατῶν, ἔτρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κατακτήσεως διὰ συνετῶν μέτρων ἐπιφερόντων μόνιμον ἕνωσιν τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἡττημένων. Καὶ δὴ ἐξ ἑνὸς μὲν ἔπεισε τοὺς εὐπατρίδας τῶν Κελτιβήρων νὰ ταχθῶσιν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν στρατιάν, ἐξ ἑτέρου δὲ προενόησε περὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀπόρων τάξεων διανέμων γαίας εἰς τοὺς ἐνδεεῖς οἴκους. Ὡμολογήθησαν δὲ συνθῆκαι μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἰβηρικῶν πόλεων, οὕτω δ' ἡ καθυπόταξις, ἥτις ἦτο προϊὸν τῆς κατακτήσεως, ἐξηυγενίσθη διὰ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἑκουσίας συναινέσεως τῶν ἡττημένων. Διὰ δὲ τῶν συνετῶν τούτων μέτρων κατωρθώθη νὰ μείνῃ ἥσυχος ἡ χώρα ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη. Ἀλλὰ διαφορὰ ὑποκινηθεῖσα ἐν ἔτει 154 π. Χ. ὑπὸ τῆς πόλεως Σεγήδας ἔγεινεν ἀφορμὴ νὰ ἐκραγῇ νέα ἐπανάστασις. Ἤθελον δῆλα δὴ οἱ Σεγηδαῖοι νὰ περιλάβωσιν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ὁμόρους τινὰς λαούς, τοῦθ' ὅπερ ἐπέφερε τὴν εὔρυνσιν τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν των. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀντέστησαν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην προβάλλοντες εἰς μέσον τὰς συνθήκας. Οἱ δὲ ἀγέρωχοι Σεγηδαῖοι, ἐξοργισθέντες ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως ἐκείνης καὶ ἀποφασίσαντες νὰ μὴ τηρήσωσιν αὐτήν, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς τὴν Νουμαντίαν οἰκοῦντας Ἀρουάκους, καὶ ἀντέταξαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους γενναίαν ἀντίστασιν. Δύο πραίτωρες ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν. Ἡ δὲ εἰς τὴν ἀποστασίαν συμμετοχὴ τῶν Λυσιτανῶν ἐπηύξησε τὴν σημασίαν αὐτῆς οὕτως, ὥστε καὶ πάλιν ἐκινδύνευσεν ἡ ἐπὶ τῆς Ἰσπανίας κυριαρχία τῶν Ῥωμαίων. Ἡ δὲ σύγκλητος ἔπεμψεν εἰς

τὴν χερσόνησον στρατιὰν τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἧς ἡγεῖτο ὁ ὕπατος Κόϊντος Φούλβιος Νωβιλίων (153 π. Χ.). Ἐπειδὴ δ' ἔλειπον δύο μῆνες μέχρι τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγκαταστάσεως τῶν νέων ὑπάτων, ὅπως μὴ παρέρχηται ματαίως ὁ χρόνος, ὡρίσθη νἀναλάβωσι τὴν ὑπατείαν τὴν 1 Ἰανουαρίου ἀντὶ τῆς 1 Μαρτίου, προηγουμένης τῆς παραιτήσεως τῶν προκατόχων αὐτῶν. Ἔκτοτε δὲ διετηρήθη διὰ παντὸς ἡ νέα αὕτη ἔναρξις τοῦ ὑπατικοῦ ἔτους. Ἀλλ' ὁ ὕπατος Φούλβιος ἐπολέμησε μετὰ τῆς αὐτῆς ἀτυχίας καὶ οἱ προηγηθέντες αὐτοῦ πραίτωρες, τῆς δ' ἰσπανικῆς ἀποστασίας ὁσημέραι ἐπιτεινομένης, ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ στρατηγὸν δεδοκιμασμένον, ὅπως εἰς αὐτὸν ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ δυσχερεστάτου ἐκείνου πολέμου.

Ἡ δ' ἐκλογὴ ἔπεσεν ἐπὶ τὸν Μάρκον Κλαύδιον Μάρκελλον, ἔγγονον τοῦ πορθητοῦ τῶν Συρακουσῶν. Εἶχε δ' οὗτος ὑπηρετήσει ἤδη ἐν Ἱσπανίᾳ ὡς πραίτωρ τῷ 169 π. Χ., κατὰ δὲ τὰς δύο προγενεστέρας αὐτοῦ ὑπατείας (166 καὶ 155 π. Χ.) εἶχε δοξασθῆ ἀγωνιζόμενος πρὸς τοὺς ὀρεινοὺς τῆς Γαλατίας. Ἡ δὲ γνῶσις τῶν κατὰ τὴν Ἱσπανίαν ἣν ἐκέκτητο ὁ Μάρκελλος ἔπεισεν αὐτὸν νἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου, ὅπερ εἶχεν ἐξελεγχθῆ λυσιτελέστατον· κατώρθωσε δὲ πράγματι διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅπως οἱ ἀντάρται κηρύξωσιν ἑαυτοὺς προθύμους νὰ ὑποταχθῶσιν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν συνθηκῶν τῶν μετὰ τοῦ Σεμπρωνίου ὡμολογημένων. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος δὲν ἐπεκύρωσε ταύτας τὰς ὁμολογίας, ἀξιοῦσα τὴν ἄνευ ὅρων παράδοσιν τῶν ἀποστατῶν. Ἤρχισε λοιπὸν καὶ πάλιν ὁ πόλεμος, καθ' ὃν ἡ φήμη τοῦ Μαρκέλλου ὡς δεξιοῦ στρατηγοῦ, εἰς ἣν ἐχρεώστει τὴν τρίτην αὐτοῦ ὑπατείαν, ἐπεκυρώθη ἐκ νέου. Οἱ Ἀρουάκοι, ἡττηθέντες παρ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Νουμαντίας, παρεδόθησαν ἄνευ ὅρων. Ὁ δὲ Μάρκελλος, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν, ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτονομίαν ἣν εἶχον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου ἀντὶ πληρωμῆς ἐτησίου φόρου εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ παραδόσεως ὁμήρων.

Σὺν δὲ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Μαρκέλλου ὁ ἰσπανικὸς πόλεμος προσλαμβάνει νέαν ὄψιν. Ὁ ὕπατος ὁ πρὸς διεξαγωγὴν αὐτοῦ ἀποσταλείς, ὁ Λεύκιος Λικίνιος Λοῦκουλλος, οὐδένα ἔχων τὸ ἑξῆς ἀγῶνα πρὸς τοὺς ἤδη ὑποτεταγμένους Ἀρουάκους, ἐτράπη ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Βακκαίων, τῶν πρὸς δυσμὰς γειτόνων αὐτῶν, εἰ καὶ οὗτοι δὲν εἶχον συμμετάσχει τῆς ἀποστασίας (151 π. Χ.). Ἔλειπε λοιπὸν αἰτία πολέμου κατ' αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Λούκουλλος, ὅστις εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐπιζητῶν δόξαν καὶ λάφυρα, δὲν ἐμικρολόγησε πολὺ ἂν ὑπῆρχεν ἀφορμὴ πολέμου. Οἱ Βακκαῖοι δὲν ἦσαν ἀκόμη δεδουλωμένοι εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦτο ἤρκει δι' αὐτόν, ὅπως ὁ πόλεμος θεωρηθῇ νόμιμος. Εἰσελάσας δ' εἰς τὴν χώραν αὐτῶν δίκην ἐπιδρο-

μέως, ἐπέδειξε διαγωγὴν ληστοῦ. Καὶ ἐλαφυρώγησε μὲν τὴν πόλιν Καχκαίαν, τὴν σημερινὴν Κόκαν (Coca) ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σεγουβίᾳ, ἀφ' οὗ πρότερον ἐδέχθη τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ἤθελε δ' ἐπικρεμάσει δεινοτέραν τύχην εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας Παλλαντίαν, τὴν σημερινὴν Παλεντίαν (Palencia), ἂν μὴ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ φεισθῇ αὐτῆς ἡ ἡρωικὴ ἀντίστασις τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Λούκουλλος ἐπολέμει μετ' ἀμφιρρόπου τύχης κατὰ τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου, ὁ πραίτωρ Σέξτος Σουλπίκιος Γάλβας ἠγωνίζετο κατὰ τῶν Λυσιτανῶν χωρὶς νὰ δύναται νὰ καθυποτάξῃ τὸν γενναῖον ἐκεῖνον λαόν. Καὶ συνεκλόνησε μὲν τῆς ὑπατικῆς στρατιᾶς ἡ ἄφιξις τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ παρασπόνδησις τοῦ Γάλβα ὥπλισεν αὐτοὺς διὰ τοῦ θάρρους ἐκείνου ὅπερ ἐμβάλλει ἐνίοτε ἡ ἀγανάκτησις εἰς λαούς, δι' οὓς ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν εἶνε λέξεις κεναί. Ἐπωφελούμενος δῆλα δὴ ὁ ἄδικος πραίτωρ ἐκ τῆς ἀποθαρρύνσεως ἣν εἶχεν ἐπιφέρει εἴς τινα λυσιτανικὰ φῦλα πρόσφατός τις ἧττα, ἔπεισε τρία αὐτῶν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Ῥώμην, ὑποσχόμενος, ὅτι ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς πρὸς ἐγκατοίκησιν γαίας καταλληλοτέρας καὶ πλουσίας. Ἑπτακισχίλιοι δὲ Λυσιτανοί, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ πόθου πρὸς βελτίωσιν τῆς ἑαυτῶν καταστάσεως, παρεδόθησαν εἰς τὸν πραίτωρα, ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἔτυχον θανάτου, τοῦ Γάλβα τὸ μὲν πρῶτον ἀποχωρίσαντος αὐτοὺς εἰς τρεῖς μοίρας, ἔπειτα δὲ φονεύσαντος. Καὶ ἦτο μὲν συνειθισμένη πλέον ἡ Ῥώμη εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν παρασπονδήσεων τῶν στρατηγῶν της, ἀλλ' ἡ τοῦ Γάλβα ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἀπάνθρωπος, ὥστε νἀκούσωσιν αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι μετ' ἀδιαφορίας. Διὸ ὁ δήμαρχος Λεύκιος Σχριβώνιος Λίβων, παρακινηθεὶς ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ Κάτωνος, ἐκάλεσε πρὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας τὸν ὠμὸν πραίτωρα. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχεν ἐπιχείρημα πειστικώτερον τῶν λόγων τῶν κατηγόρων αὐτοῦ· εἶχε τὸν χρυσόν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐσώθη (149 π. Χ.). Οὐδ' ἤρκεσε τοῦτο· ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη ἠξιώθη τῆς ὑπατείας.

Μεταξὺ δὲ τῶν ὀλίγων ἀπὸ τῆς σφαγῆς τοῦ πραίτωρος Σουλπικίου Γάλβα διασωθέντων ὑπῆρχε καὶ γενναῖός τις Λυσιτανὸς πολεμιστὴς καλούμενος Οὐιρίαθος. Καὶ κατὰ μὲν τὴν νεαράν του ἡλικίαν ἦτο ποιμὴν καὶ θηρατής, ἀλλ' οἱ δεινοὶ τῆς πατρίδος καιροὶ ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς ἥρωα. Διὰ δὲ τῆς τόλμης αὐτοῦ καὶ τῆς εὐφυίας διωργάνωσε τὸν τρομερώτατον τῶν ληστρικῶν πολέμων οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία, καὶ ἐπὶ ὀκτὼ ὅλα ἔτη [1] ἠδυ-

---

[1] Ὀκταετῆ λέγει τὴν διάρκειαν τοῦ πρὸς Οὐιρίαθον πολέμου τῶν Ῥωμαίων ὁ **Ἀππιανὸς** (Ἰβηρικῆς 63), ὅστις, εἰρήσθω καὶ τοῦτο, καλεῖ αὐτὸν *Οὐιρίατθον* ὡς καὶ ὁ Διόδωρος καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἀλλ' ὁ μὲν **Ἰουστῖνος** (44, 2) λέγει δέκα, ὁ δὲ **Διόδωρος** (XXXIII, σ. 597) ἕνδεκα, ὁ δὲ **Βελλήιος**

νήθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του κατὰ τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν [1].

Ἡ πρώτη δ' ἐμφάνισις τοῦ Οὐιριάθου ἔγεινεν ἐν Λυσιτανίᾳ, ὅπου παρέστη ἀντιμέτωπος τοῦ πραίτωρος Μάρκου Οὐετιλίου. Οὗτος εἶχε κατορθώσει νὰ καταλάβῃ ἐν χωρίῳ ἀδιεξόδῳ σῶμα δεκακισχιλίων Λυσιτανῶν, καὶ ἐκράτει αὐτοὺς συγκεκλεισμένους ἐπὶ λόφου τινός, ἀναμένων ὅπως ὁ λιμὸς ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Οὐιρίαθος ἀπηλευθέρωσεν αὐτούς, βοηθήσας νὰ καταβῶσι διῃρημένοι κατὰ στίφη δι' ὁδῶν δυσπορεύτων, ἐν ᾧ αὐτός, ὅπως προστατεύσῃ τὴν φυγήν των, ἀπησχόλει τοὺς πολεμίους διὰ χιλίων ἱππέων. Ἔπειτα δέ, ἐνεδρεύσας ἔν τινι δάσει, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Οὐετιλίου ἀπὸ τῶν νώτων, ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἐδίωκε τοὺς φυγάδας, ἐφόνευσε τοὺς ἡμίσεις τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἐζώγρησε δὲ καὶ αὐτόν. Ἀγγελθείσης δὲ ταύτης τῆς πανωλεθρίας, ὁ πραίτωρ τῆς ἐντὸς Ἰβηρίας ἔστειλεν εἰς βοήθειαν τῶν ἡττημένων πεντακισχιλίους ἄνδρας. Ἀλλ' ὁ Οὐιρίαθος ἐπῆλθεν αἴφνης κατ' αὐτῶν πρὶν ἢ δυνηθῶσι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν ἑταίρων, καὶ κατέσφαξεν αὐτούς. Μετὰ δὲ τούτους τοὺς ἄθλους ἡ Λυσιτανία σύμπασα ἀνευφήμησε τὸν Οὐιρίαθον ἡγεμόνα αὐτῆς, ἐκεῖνος δέ, ἀποδεχθεὶς τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος φιλόπατρις καὶ στρατιώτης εἶχε καὶ χαρακτῆρα ἀγέρωχον. Οὐδὲν δῆλα δὴ ἠθέλησε νὰ προσλάβῃ ἐξωτερικὸν σημεῖον διακρῖνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν συστρατιωτῶν, οὐδὲ μετέβαλε κἂν τὰ ἁπλᾶ καὶ αὐστηρὰ ἤθη τοῦ ποιμενικοῦ του βίου, στέργων τὴν δίαιταν ἧς ἐτύγχανε καὶ ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ ἡγεμόνος, οὐδὲν ἄπορον, ὅτι ὁ ἰσπανικὸς πόλεμος ἀπέβη ἐργωδέστατος διὰ τοὺς Ῥωμαίους τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναρρήσεως τοῦ Οὐιριάθου ἡ Ῥώμη δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνασχοληθῇ σοβαρῶς περὶ τὰ ἰσπανικὰ πράγματα. Τοῦτο δὲ διότι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἠγωνίζοντο τὸν τελευταῖον ἀγῶνα κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Καρχηδόνος, οἱ δὲ πολέμιοι ἐκεῖνοι ἀπησχόλουν τὰς μεγίστας τῶν δυνάμεων καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν στρατηγῶν τῆς πολιτείας.

Ἀλλ' ὅτ' ἐπυρπολήθησαν μὲν ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Καρχηδών, ἡ δ' Ἑλλὰς

Πάτερκλος (II, 90) εἴκοσι τὰ ἔτη τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ **Λίβιος** (Ἐπιτ. LIV), συμφωνῶν μετ' ἄλλων πολλῶν συγγραφέων, ποιεῖται λόγον περὶ ἐτῶν δεκαπέντε. Ἴδ. περὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς τῆς χρονολογίας τοῦ πολέμου τούτου Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 9 ἐν σημ.

[1] Ὁ Λίβιος καλεῖ μὲν τὸν Οὐιρίαθον λῃστὴν (ex pastore venator, ex venatore latro), ἀλλ' ἔπειτα ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι tantum terroris his hostis intulit, ut adversus eum consulari opus esset et duce et exercitu. **Λιβίου** Ἐπιτ. LII.

καὶ ἡ καρχηδονία Ἀφρικὴ μετεβλήθησαν εἰς ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, ἡ σύγκλητος ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἐκτὸς Ἱσπανίαν στρατιὰν ὑπατικὴν (145 π. Χ.). Ἡγεῖτο δ' αὐτῆς ὁ Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος Αἰμιλιανός, ὁ ἀδελφὸς τοῦ κατακτητοῦ τῆς Καρχηδόνος. Πρὸ δὲ τῆς εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἀναχωρήσεως εἶχε φροντίσει ὁ Φάβιος νὰ παραταθῇ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἡ δὲ μείζων αὕτη διάρκεια τῆς ἀρχῆς κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς σεσαλευμένης πειθαρχίας τῆς στρατιᾶς καὶ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὑπερτέρησίν τινα κατὰ τοῦ Οὐϊριάθου. Καὶ ὁ πραίτωρ δὲ Γάϊος Λαίλιος, ὅστις ἐστρατήγει ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ τῇ ἐντός, ἐπηνώρθωσεν ἐν τῷ κατὰ τῶν Κελτιβήρων πολέμῳ τὴν γοητείαν τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων.

Ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Φαβίου ἐματαιώθησαν τὸ ἐπιὸν ἔτος (143 π. Χ.) διὰ τῆς ἀδεξιότητος τοῦ πραίτωρος Κοϊντίου τοῦ διαδεχθέντος τὸν Φάβιον ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ λυσιτανικοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν μάχης τινὸς ὁ Κοΐντιος ἐνεκλείσθη ἐν Κορδύβῃ, καὶ ἀφῆκεν ἐκτεθειμένην εἰς τοὺς πολεμίους ὅλην τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν. Καὶ ἐμάχετο μὲν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπιτυχέστερον ἐν τῇ ἐντὸς Ἰβηρίᾳ Μέτελλος ὁ Μακεδονικός, ἀλλ' αἱ τύχαι τοῦ ἱσπανικοῦ πολέμου δὲν ἔμελλον τότε νὰ κριθῶσιν ἐν τοῖς βορείοις τῆς χερσονήσου. Ἐνόησε δὲ τοῦτο ἡ Ῥώμη εἴπερ ποτὲ ἐν ἔτει 142 π. Χ., ὅτε ὁ ὕπατος Κόϊντος Φάβιος Σερβιλιανός, συγκλεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐϊριάθου ἔν τινι φάραγγι, τότε μόνον ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν στρατιάν, ὅτε ὡμολόγησε πρὸς τὸν Οὐϊρίαθον συνθήκην ἐπονείδιστον. «Ἔσται εἰρήνη ἐν τῷ μέλλοντι, ἔλεγεν ἡ συνθήκη, μεταξὺ τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου καὶ τοῦ Οὐϊριάθου, ἑκάτεροι δὲ τῶν συμβαλλομένων θὰ τηρήσωσιν ὅ τι νῦν κατέχουσιν [1]». Ἡ δ' ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐπεκύρωσε τὴν ἐπαίσχυντον συνθήκην (141 π. Χ.).

Καὶ κατὰ μὲν τῆς ἐν Καυδίῳ συνθήκης ἡ σύγκλητος εἶχε δυνηθῇ νἀντιτάξῃ ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου, ὑπ' αὐτῆς τὸ πρῶτον τότε κηρυχθὲν καὶ ἐφαρμοσθέν, καθ' ὃ ὁ δῆμος δὲν ἐδεσμεύετο ὑπὸ συνθηκῶν ὁμολογηθεισῶν ἄνευ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συναινέσεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν οἱ Ῥωμαῖοι, οὐδεμίαν ὠφέλειαν δυνάμενοι νἀρυσθῶσιν ἐκ τοῦ δικαίου, κατέφυγον εἰς τὴν προδοσίαν, ἀμεριμνοῦντες περὶ τῆς νέας καὶ βαρυτέρας αἰσχύνης ἥτις ἐντεῦθεν προσεγίνετο εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα. Ἐδόθη δῆλα δὴ εἰς τὸν ἐν τῇ ὑπατείᾳ διάδοχον τοῦ Φαβίου, τὸν Κόϊντον Σερβίλιον Καιπίωνα, ὅστις ἦτο ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἡ ἄδεια νἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὸν κατὰ τοῦ Οὐϊριάθου πόλεμον, ἤτοι νὰ ἐπιτεθῇ ἀπίστως ἐναντίον αὐτοῦ ἐν ᾧ ἐκεῖ-

---

[1] «Οὐϊρίατθος δὲ ἐς τὴν εὐτυχίαν οὐχ ὕβρισεν, ἀλλά, νομίσας ἐν καλῷ θήσεσθαι τὸν πόλεμον ἐπὶ χάριτι λαμπρᾷ, συνετίθετο Ῥωμαίοις, καὶ τὰς συνθήκας ὁ δῆμος ἐπεκύρωσεν, Οὐϊρίατθον εἶναι Ῥωμαίων φίλον, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντας ἧς ἔχουσι γῆς ἄρχειν». **Ἀππιανοῦ** Ἰβηρικῆς 69.

νος, πεποιθὼς εἰς τὰ συνομολογηθέντα ὅρκια, ἔμενεν ἀπροφύλακτος (140 π. Χ.). Ἀλλὰ διὰ τὴν μέλαιναν ψυχὴν τοῦ Καιπίωνος ἡ ἐπιορκία δὲν ἦτο ἐπαρκὴς ἀτιμία. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ καταβάλῃ διὰ τῶν ὅπλων τὸν φοβερὸν πολέμιον, ἐνήργησε τὸν φόνον αὐτοῦ διὰ δύο Λυσιτανῶν ἀγορασθέντων ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ του. Οἱ δὲ δολοφόνοι ἐφόνευσαν τὸν ἥρωα ἐν τῇ σκηνῇ του ἐν ᾧ ἐκοιμᾶτο (139 π. Χ.).

Θανόντος δὲ τοῦ Οὐιριάθου, ταχὺ ἐπῆλθε τὸ τέλος τοῦ λυσιτανικοῦ πολέμου. Ἐφάνη ὡς εἰ ἐξέλιπεν αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦ γενναίου ἐκείνου λαοῦ διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἥρωος, ὅστις ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη εἶχε δυνηθῇ νἀντιταχθῇ ἐν

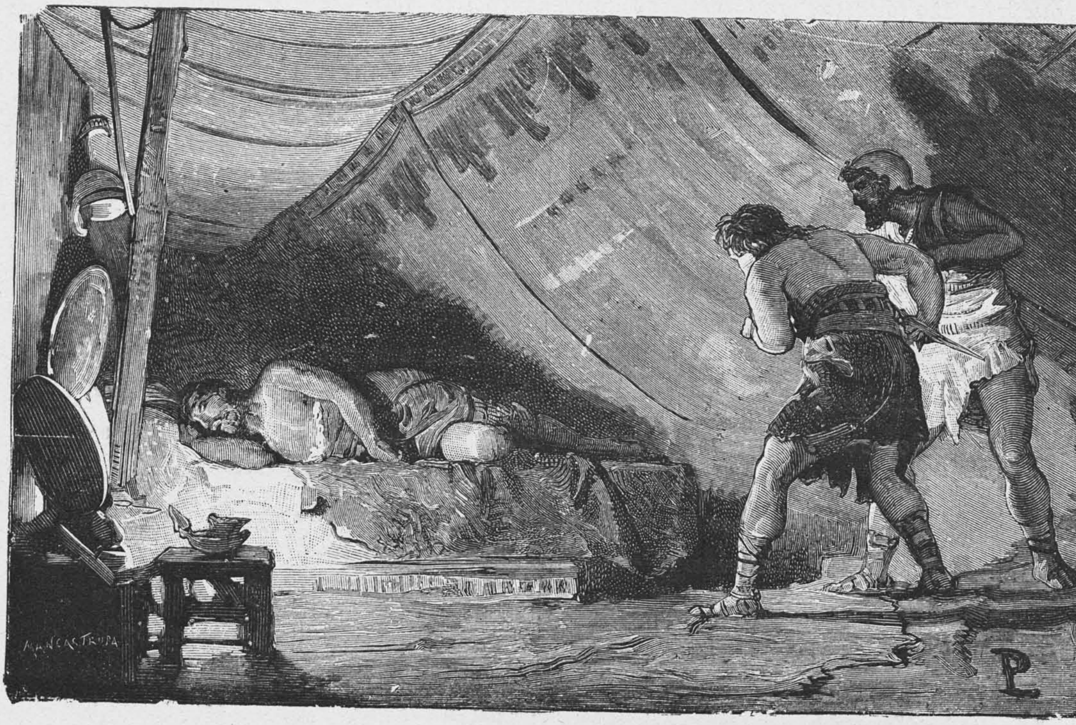

Ὁ Οὐιρίαθος δολοφονούμενος ἐν τῇ σκηνῇ του.

Ἰβηρίᾳ πρὸς τὴν μεγίστην τῶν δυνάμεων τῆς οἰκουμένης. Ἐκλιπόντος δ' ἐκείνου συνεξέλιπε πᾶσα ἀντίστασις. Ἤδη δὲ ὁ διάδοχος τοῦ ἀπίστου Καιπίωνος, Δέκιμος Ἰούνιος Βροῦτος, ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὴν καθυπόταξιν συμπάσης τῆς Λυσιτανίας καὶ ἀγάγῃ τὰ ὅπλα του νικηφόρα μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τοῦ ἰσχυροῦ φύλου τῶν Καλλαϊκῶν, οἵτινες, τελευταῖοι δράξαντες τὰ ὅπλα, τελευταῖοι καὶ κατέθεσαν αὐτά. Ὅπως δ' ἐξασφαλίσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ὑπακοὴν τῆς χώρας μετήγαγεν ὁ Βροῦτος τοὺς ὑπολειφθέντας ἐκ τῆς στρατιᾶς τοῦ Οὐιριάθου εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου, ἐγκατοικίσας αὐτοὺς ἐν

τῇ νέᾳ πόλει Οὐαλεντίᾳ καὶ δοὺς εἰς αὐτοὺς γαίας πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Τοὐντεῦθεν δ' ἡ Λυσιτανία προςηρτήθη εἰς τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν, ὁ δὲ Βροῦτος, καταγαγὼν ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον, ἐπωνομάσθη Καλλαϊκὸς ἀπὸ τοῦ τελευταίου τῶν ὑπ' αὐτοῦ καθυποταχθέντων ἰβηρικῶν ἐθνῶν.

Διὰ δὲ τῆς καθυποτάξεως τῶν Καλλαϊκῶν ἐνόμιζεν ὁ Βροῦτος, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε φθάσει πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς γῆς. Ἀλλ' ὄπισθεν αὐτοῦ ἐξηκολούθει ἀκόμη ἀγὼν ἐξεγερθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυσιτανοῦ ἥρωος, ὁ δὲ ἰσπανικὸς πόλεμος, καίπερ περατωθεὶς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς χερσονήσου διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Οὐιριάθου καὶ ἐν τοῖς δυσμικοῖς τῆς χώρας διὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Βρούτου, συνεκεντροῦτο ἤδη εἰς τὰ βόρεια ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ ἐξ ἧς ἐκπηγάζουσιν ὁ Ἴβηρ, ὁ Τάγος καὶ ὁ Δόριος. Ὁ ὕπατος Μέτελλος παρὰ πάσας αὐτοῦ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν Κελτιβήρων δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ καταβάλῃ τὴν ἀντίστασιν τῆς Τερμαντίας καὶ Νουμαντίας, αἵτινες ἦσαν αἱ δύο κυριώταται πόλεις τῶν Ἀουράκων. Ἀλλ' ἡ μὲν Τερμαντία ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν ὕπατον Κόϊντον Πομπήιον τὸν διαδεχθέντα τὸν Καικίλιον Μέτελλον ἐν τῇ στρατηγίᾳ κατὰ τὴν ἐντὸς Ἰβηρίαν, καὶ ἐξέστη τοῦ ἀγῶνος, ἔμεινε δὲ μόνη ἀγωνιζομένη ἡ Νουμαντία ὡς τελευταῖον ἄσυλον τῆς ἰσπανικῆς ἐλευθερίας, ὅπως διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτῆς θυσίας καταισχύνῃ τοὺς καταδυναστεύοντας τὴν ἰβηρικὴν πατρίδα.

Ἔκειτο δ' ἡ ἡρωικὴ ἐκείνη πόλις, ἧς τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ πόλισμα Garray, ἐν μέσῳ ὀρέων ἀποτόμων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δορίου οὐ μακρὰν τῆς σημερινῆς Σορίας (Soria). Ὁ δὲ Κόϊντος Πομπήιος, βλέπων, ὅτι ἠδυνάτει νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ὡμολόγησε μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν Νουμαντίνων συνθήκην, δι' ἧς ἀφίνοντο εἰς αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία καὶ αἱ κτήσεις ἀντὶ τῆς πληρωμῆς τεταγμένου χρηματικοῦ ποσοῦ (142 π. Χ.). Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστροφήν του ἐκ δειλίας ἠρνήθη τὴν δι' ὅρκου πεπιστωμένην συνθήκην, ἡ δὲ σύγκλητος, τασσομένη μετὰ τοῦ ἐπιόρκου ὑπάτου, ἠρνήθη νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Νουμαντίνων τὸν ζητηθέντα λόγον, καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὸν νέον ὕπατον Μάρκον Ποπίλιον Λαίναν, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τῆς πόλεως ἀγῶνα (139 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ ὁ Λαίνας δὲν κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Νουμαντίαν, εἰ καὶ ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐπὶ δύο ἔτη. Χείρονα δ' ἔπαθεν ὁ τοῦ Λαίνα διάδοχος Γάϊος Ὀστίλιος Μαγκῖνος (137 π. Χ.). Μαθὼν οὗτος, ὅτι οἱ Κάνταβροι καὶ οἱ Βακκαῖοι ἔσπευδον εἰς βοήθειαν τῆς Νουμαντίας, διέλυσε νύκτωρ τὸ στρατόπεδον, ὅπως καταφύγῃ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Νοβιλίωνος πρὸ δεκαὲξ ἐτῶν κατασκευασθὲν χαράκωμα, ὃν ἤδη ἔρημον καὶ ἀνοχύρωτον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς αὐτό, οἱ Νουμαντῖνοι, ἐξελθόντες εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐξώθησαν εἰς στενὴν κοιλάδα, ἐν ᾗ ἀπέκλεισαν αὐτόν. Οὕτω λοιπὸν οἱονεὶ ἐπανελαμβάνετο τὸ ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ Καυδίου συμ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δάν, ἐπανελήφθη δὲ ὡς τότε καὶ ἡ ρωμαϊκὴ ἀπιστία, ἀλλὰ τοσούτῳ χείρων ὅσῳ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν δὲν εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν ὡς ἐν τοῖς σαυνιτικοῖς πολέμοις ἐχθρὸν ἰσχυρὸν, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ βαρέα ἀντίποινα διὰ τὴν παρασπόνδησιν, ἀλλ' ἀτυχῆ πόλιν, ἥτις ἓν καὶ μόνον ἐζήτει, νἀφήσωσιν αὐτὴν νὰ ζήσῃ ἐν εἰρήνῃ.

Οἱ Νουμαντῖνοι, ἔχοντες πικρὰν πεῖραν τοῦ ἀναξιοπίστου τῶν Ῥωμαίων, ἐδέχθησαν τὴν προταθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ὑπάτου συνθηκολογίαν ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὅρῳ, ὅτι ὁ κοιαίστωρ Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος, υἱὸς τοῦ πραίτωρος οὗ αἴδιος εἶχε μείνει παρὰ τοῖς Ἰσπανοῖς ἡ μνήμη, ἤθελεν ἐξασφαλίσει αὐτοὺς ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνῃ περὶ τῆς ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐπικυρώσεως τῆς τότε ὁμολογουμένης συνθήκης, ἥτις ἐπέβαλλεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ πολεμήσῃ πλέον τοὺς Νουμαντίνους. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ ἐγγύησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Γράκχου ἴσχυσε νὰ σώσῃ τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ νέας ἀπιστίας. Ἡ μὲν σύγκλητος ἀνεκάλεσε τὸν Μαγκῖνον, καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἕτερον ὕπατον Μάρκον Αἰμίλιον Λέπιδον, ὁ δὲ δῆμος ἠκύρωσε τὴν συνθήκην, πιστεύων, ὅτι ἤρκει νὰ διασώσῃ τὴν τιμὴν τῆς πολιτείας ἡ εἰς τοὺς πολεμίους παράδοσις τοῦ ὑπάτου ὅστις εἶχεν ὁμολογήσει αὐτήν. Ἀλλ' οἱ Νουμαντῖνοι ἀπήντησαν ἀγερώχως πρὸς τὴν νέαν παρασπόνδησιν, ὅτι ἡ παραβίασις τῆς δημοσίας πίστεως δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκπλυθῇ διὰ τοῦ αἵματος ἑνὸς μόνου ἀνδρὸς, καὶ ἐξαπέστειλαν ἐλεύθερον τὸν ἀτυχῆ ὕπατον (136 π. Χ.). Ἤρχισε λοιπὸν ἐκ νέου ὁ ἀγὼν, καθ' ὃν ἐπὶ δύο ἀκόμη ἔτη οἱ πολιορκούμενοι ἀνεδείχθησαν φοβεροὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καταισχύναντες τοὺς ὑπάτους Λεύκιον Φούλβιον Φίλωνα καὶ Κόϊντον Καλπούρνιον Πίσωνα, οἵτινες εἶχον ἀποσταλῇ ὑπὸ τῆς Ῥώμης ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ, ὅπως ὑποτάξωσι τὴν γενναίαν πόλιν (136 καὶ 135 π. Χ.)[1].

Ὅπως δὲ λήξῃ ἡ καταισχύνη ἐκείνη, ἥτις ἠδύνατο ὡς ἐκ περισσοῦ νὰ γείνῃ καὶ παράδειγμα μολυσματικὸν, ἀπεφάσισαν οἱ Ῥωμαῖοι νἀναθέσωσι τὴν διεύθυνσιν τοῦ νουμαντιακοῦ πολέμου εἰς τὸν μέγιστον τῶν συγχρόνων στρατηγῶν, Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανόν. Εὑρίσκετο δ' οὗτος τότε ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου εἶχε σταλῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὅπως λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῆς διαδιδομένης πειρατείας. Αἱρεθεὶς δὲ ὕπατος διὰ τὸ ἔτος 134 π. Χ., ἐστρατολόγησε τρισχιλίους καὶ πεντακοσίους ἐθελοντὰς καὶ πεντακοσίους πελάτας, καὶ, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

---

[1] Ὁ ὕπατος Λέπιδος ὁ διαδεχθεὶς, ὡς εἴπομεν, τὸν Μαγκῖνον, μὴ δυνάμενος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῆς Νουμαντίας μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ἀκυρώσεως τῆς συνθήκης, ἀνέλαβεν αὐτεπάγγελτον πόλεμον ἐναντίον τῶν Βακκαίων, καὶ ὑπέστη τελείαν πανωλεθρίαν οὕτως, ὥστε μόλις ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ζωὴν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ ἀνθυπάτου Ἰουνίου Βρούτου.

Ἀφικόμενος δ' εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, συνεῖδεν εὐθὺς τὸν λόγον τῆς κακῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ. Εὗρε δῆλον ὅτι ἐν μέσῳ τῷ στρατοπέδῳ πλήθη ἑταιρῶν, ἐμπόρων καὶ μάντεων. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων ἐξεδίωξε πάντα ἐκεῖνα τὰ γύναια καὶ ἀνδράρια, καὶ ἐπηνώρθωσε δι' αὐστηρῶν ἀσκήσεων τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ. Πλὴν δὲ τούτου ἤλλαξε σύστημα πολέμου. Ἀντὶ δὲ τῶν ματαίων καὶ ὀλεθρίων ἐφόδων, δι' ὧν οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ εἶχον φθείρει τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἀντικατέστησε τὴν πολιορκίαν διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἔχοντος βραδυτέραν μὲν τὴν ἔκβασιν, ἀλλ' ἀσφαλεστέραν, καὶ περιεῖρξε τὴν πόλιν περιχαρακώσας διὰ διπλῆς τάφρου καὶ τείχους· τὸν δὲ ποταμὸν Δόριον, μὴ δυνάμενος νὰ ζεύξῃ ὄντα πλατὺν καὶ λίαν ὁρμητικόν, ἔκλεισε διὰ μακρῶν δοκῶν, ἐχουσῶν ἐμπεπηγότα πυκνὰ ξίφη καὶ ἀκόντια, ὅπως ἀποβῇ εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἀδύνατος ἡ διὰ τοῦ ποταμοῦ μεταφορὰ ἐπιτηδείων.

Ἡ πτῶσις λοιπὸν τῆς Νουμαντίας ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἀλλ' ὅμως οἱ Νουμαντῖνοι ἠδυνήθησαν ἀκόμη νἀντιστῶσιν ἐπὶ δεκαπέντε μῆνας, εἰ καὶ ἠναγκάσθησαν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας νὰ μὴ ἀποστέργωσι τὴν ἀπὸ τῶν σαρκῶν τῶν θνησκόντων διατροφήν. Ὅτε δὲ τέλος ἐξηναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν, ἐζήτησαν μικρὰν προθεσμίαν, ὅπως δώσωσι καιρὸν εἰς ἐκείνους ὅσοι προετίμων τὸν θάνατον νὰ συντελέσωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν θυσίαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς πατρίδος. Ὁ δὲ Σκιπίων παρέσχε προθεσμίαν δύο ἡμερῶν. Εἰσελθὼν δὲ μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτῶν εἰς τὴν σκυθρωπὴν πόλιν, ἐξέλεξε πεντήκοντα τῶν εὐπατριδῶν ὅπως κοσμήσωσι τὸν θρίαμβόν του, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐξηνδραπόδισεν. Ἡ δὲ σύγκλητος διέταξεν αὐτὸν νὰ καταστρέψῃ διὰ τοῦ πυρὸς τὴν ἀτυχῆ πόλιν, ἐλπίζουσα, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐγκατακρύψῃ εἰς τὰ ἐρείπια αὐτῆς τὴν ἀνάμνησιν τῆς αἰσχύνης, ἣν εἶχεν ἐγκολάψει εἰς τὴν δέσποιναν τοῦ κόσμου ἡ μικρὰ Νουμαντία (133 π. Χ.).

Καὶ διὰ μὲν τῆς πτώσεως τῆς Νουμαντίας ἐπερατώθησαν οἱ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Ἱσπανῶν πόλεμοι, καὶ συνετελέσθη τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου ἡ καθυπόταξις. Μετὰ δὲ πάροδον δέκα ἐτῶν κατεκτήθησαν καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ὑπὸ τοῦ Λευκίου Καικιλίου Μετέλλου τοῦ υἱοῦ τοῦ *Μακεδονικοῦ*, ὅστις πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ κατορθώματός του ἐπωνομάσθη *Βαλεαρικός*.

Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἐκεῖνο ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ῥώμη ἐξέτεινε διὰ τῶν ὅπλων τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Δύσεως, ἔκτακτος τῆς τύχης εὔνοια ἀνεδείκνυεν αὐτὴν κυρίαν ἰσχυροῦ τῆς Ἀσίας βασιλείου. Ἄτταλος Γ' ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου, ἀποθανὼν τῷ 133 π. Χ. ἄτεκνος, καθίστανε κληρονόμον τοῦ βασιλείου του τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἐπειράθη μὲν νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἐπιφανῆ κληρονομίαν νόθος τις υἱὸς τοῦ Εὐμένους, καλούμενος Ἀριστόνικος, ὅστις, καλέσας εἰς ἀποστασίαν τοὺς κατοίκους τοῦ βασιλείου, ἐνίκησε καὶ ἐζώγρησε τὸν ἀνθύπατον Λικί-

νιον Κράσσον. Θέλων δὲ νἀπαλλαχθῇ ὁ Λικίνιος τῶν δεινῶν τῆς αἰχμαλωσίας, ὕβρισε στρατιώτην τινὰ βάρβαρον, καὶ ἔτυχε παρ' αὐτοῦ τοῦ ποθουμένου θανάτου. Ἀλλ' ἐξεδίκησεν αὐτὸν ὁ ὕπατος Μάρκος Περπέρνας, ὅςτις, νικήσας τὸν ἅρπαγα, ἐζώγρησεν αὐτὸν ἐν Στρατονικείᾳ, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἀπέτισε διὰ τοῦ θανάτου τὴν παράτολμον αὐτοῦ ἐμφάνισιν ὡς ἀντιπάλου τῆς Ῥώμης (130 π. Χ.). Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Περπέρνα Μάνιος Ἀκίλιος συνεπλήρωσε τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διέταξε τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου, αὐξηθὲν διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Λυκίας, Καρίας καὶ τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας, εἰς ἐπαρχίαν ὀνομασθεῖσαν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον *Ἀσίαν* (129 π. Χ.)[1].

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ. — Διὰ τῆς νέας ταύτης κτήσεως ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία κατὰ τὴν τρίτην δεκαετηρίδα τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως, ἤτοι τὴν ἑβδόμην τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, ἐξετείνετο ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Αἱ δὲ κτήσεις τῆς πολιτείας διῃροῦντο εἰς δύο μέρη, τὴν *Ἰταλίαν* πρὸς νότον τῶν ποταμῶν Ῥουβίκωνος καὶ Μάκρας, καὶ τὰς *ἐπαρχίας* ἢ δασμοφόρους χώρας. Ἦσαν δ' ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι δέκα, ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία, αἱ δύο Ἰβηρίαι, ἡ ἐντὸς καὶ ἡ ἐκτός, ἡ Σαρδὼ μετὰ τῆς Κύρνου, ἡ Σικελία, ἡ Ἀφρική, ἡ Μακεδονία μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ Ἰλλυρία μετὰ τῆς Ἠπείρου, ἡ Ἀχαΐα, ἤτοι ἡ Ἑλλὰς σὺν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἡ Ἀσία. Ἑκάστη δ' ἐπαρχία εἶχεν ἰδίαν διάταξιν ἤ, ὡς ἐλέγετο, ἰδίους ἑαυτῆς *τύπους*[2] συνταχθέντας κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς καταχτήσεως ὑπὸ τοῦ νικητοῦ· ὡρίζοντο δ' ἐν τούτοις τὸ ποσὸν τοῦ φόρου[3] καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπηκόων πρὸς τὴν κυρίαρχον πολιτείαν. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι, ἐξαιρουμένων τῶν ἐπουσιωδῶν ὅρων, ἐν οἷς διέφερον ἀπ' ἀλλήλων, βάσιν εἶχον πάντες ἑνιαῖόν τι καὶ θεμελιῶδες πρόγραμμα, τὴν ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν ἡττημένων ἐξάλειψιν τοῦ αἰσθή-

---

[1] **Στράβωνος** σ. 646.—**Κικέρωνος** Pro Flacco 27 (65).

[2] «Δόντες δὲ τοὺς **τύπους** τούτους ὑπὲρ τῆς ὅλης διοικήσεως ἐξέπεμπον τοὺς δέκα» **Πολυβίου** XXII, 7.

[3] Ὁ φόρος ὃν αἱ ἐπαρχίαι ὤφειλον νὰ παρέχωσιν εἰς τὴν Ῥώμην ἦτο τεσσάρων εἰδῶν, κεφαλικὸς (tributum capitis), ἔγγειος (tributum soli), τέλη (portoria), καὶ ἔκτακτοι ἐπιτάξεις. Καὶ ὁ μὲν κεφαλικὸς φόρος ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ τιμήματος, ὁ δ' ἔγγειος ἐποίκιλλε μεταξὺ τῆς πέμπτης καὶ τῆς δεκάτης τῶν προϊόντων τῆς γῆς. Αἱ δ' ἐπιτάξεις ἦσαν τοῦτο μὲν τυχαῖαι, τοῦτο δὲ μόνιμοι, ἀμφότεραι δ' ἀπέβαινον ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ τῆς πλεονεξίας τῶν διοικούντων τὰς ἐπαρχίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι εἰσελαύνοντες εἰς τὴν Νουμαντίαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ματος τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνότητος διὰ τῆς διασπάσεως τῶν ἰδιαζόντων εἰς αὐτοὺς συμφερόντων. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο εἶχεν εἰςαγάγει ἤδη ἡ Ῥώμη μετ' ἐπιτυχίας διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας. Νῦν δ' ἐφήρμοσεν αὐτὸ εἰς ἐκτάσεις εὐρυτάτας, δι' αὐτοῦ δὲ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἠδυνήθη νὰ βιώσῃ ἐπὶ ἓξ ὅλους αἰῶνας παρὰ τοὺς βαρεῖς κλονισμοὺς οὓς ἐπήνεγκον εἰς αὐτὸ ἄνωθεν μὲν τὰ ὀνείδη τῆς αὐτοκρατορίας καὶ αἱ στρατιωτικαὶ στάσεις, ἔξωθεν δ' αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων.

Ἐν τίνι δὲ μέτρῳ ἐξησκεῖτο ἡ διάσπασις αὕτη τῶν συμφερόντων τῶν ἐπαρχιωτῶν διδάσκει ἡμᾶς ἡ διάκρισις τῶν κατοίκων τῶν ἐπαρχιῶν εἰς ὑποφόρους ὑπηκόους *(tributariae)* καὶ προνομιούχους καὶ τῶν πόλεων εἰς φόρου ὑποτελεῖς *(civitates stipendiariae)* καὶ εἰς προνομιούχους, ὧν ὑπῆρχον ἐξ διάφοροι τάξεις. Ἐκαλοῦντο δὲ ὑπόφοροι οἱ ἐπαρχιῶται οἱ ὑποκείμενοι εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ διοικητοῦ, εἰ καὶ διῳκοῦντο κατ' ἰδίους νόμους καὶ θεσμούς, προνομιοῦχοι δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι οἵτινες, καίπερ πράγματι διαμένοντες ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, νομικῶς ἐθεωροῦντο ὡς ξένοι αὐτῆς, διὰ ταῦτα δ' ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ῥωμαίου ἄρχοντος. Αἱ δὲ προνομιοῦχοι πόλεις διῃροῦντο εἰς *ῥωμαϊκὰς ἀποικίας (coloniae Romanae)*, ἐχούσας πάντα τὰ δικαιώματα τὰ εἰς Ῥωμαίους πολίτας παρεχόμενα πλὴν τῶν τῆς ἐγκτήσεως, ἅτινα μόνον ἐν Ἰταλίᾳ ὑφίσταντο[1], εἰς *ἰσοπολίτιδας (municipia)*, αἵτινες ἐκέκτηντο τἀστικὰ δικαιώματα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἤτοι τὸ τῆς ἐπιγαμίας *(jus connubii)* καὶ τὸ τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς *(jus commercii)*, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῶν πολιτικῶν, εἰς *λατινικὰς ἀποικίας*, ὧν τινὲς μὲν ἐκέκτηντο τὸ λεγόμενον *λατίνιον* δίκαιον *(jus Latii)*, τινὲς δὲ μόνον τὸ δικαίωμα τῆς συναλλαγῆς *(jus commercii)*, τὰς *ἐνσπόνδους πόλεις (civitates foederatae)*, αἵτινες εἶχον μείνει αὐτόνομοι διὰ συνθηκῶν ἀντὶ τῆς πληρωμῆς φόρου καὶ τῆς ὑποχρεώσεως νἀναγνωρίζωσι τὸ μεγαλεῖον τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου, τὰς *ἐλευθέρας πόλεις (civitates liberae)*, ὧν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτονομίας ἀπέρρεεν ἐκ νόμου ἢ ἐκ δόγματος τῆς συγκλήτου καὶ ὄχι ἐκ συνθηκῶν, τέλος δὲ τὰς *ἐλευθέρας καὶ ἀφορολογήτους πόλεις (civitates liberae et immunes)*.

Αἱ δὲ διακρίσεις αὗται κατὰ τάξεις διαφόρους ἐπεξετείνοντο καὶ εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἑκάστων, ἦτο δὲ σύνηθές τι τὸ εὑρίσκειν μεταξὺ τῶν κατοίκων ἐπαρχιακῆς τινος πόλεως οἴκους καὶ ἐνίοτε ἄτομα κεκτημένα τὰ δικαιώματα πάντα Ῥωμαίου πολίτου πρὸς ἀμοιβὴν ὑπηρεσιῶν παρασχε-

---

[1] Τὰ δικαιώματα τῆς ἐγκτήσεως τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἦσαν τὸ ἐκ χρονίας χρήσεως (usucapio), τὸ ἐκ τῆς δικαστικῆς ἐκχωρήσεως (in jure cessio), τὸ ἐκ τῆς ὠνήσεως (mancipatio) καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐκδικήσεως (vindicatio).

θεισῶν εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὸν χρόνον τῆς καθυποτάξεως τῆς ἑαυτῶν πατρίδος.

Ἡ ἐπαρχία λοιπὸν δὲν ἀπετέλει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅλον τι ὁμογενές. Καὶ ἐσωτερικῶς μὲν διεσπᾶτο ὑπὸ περιπλόκου διαιρέσεως κοινωνικῶν τάξεων, ἐκ δὲ τῶν ἔξωθεν περιεστοίχιζον αὐτὴν χῶραι ἀλλότριαι *(alienae)*, μεθ' ὧν οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν. Εἷς μόνον τόπος δὲν ἦτο ξένος πρὸς αὐτήν, τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Ῥώμης, ἡ πατρὶς τῶν κυρίων αὐτῆς.

Μεταβαίνοντες δ' ἀπὸ τῶν κυβερνωμένων εἰς τοὺς κυβερνῶντας, εὑρίσκομεν καὶ ἐν αὐτοῖς διακρίσεις καὶ διαφοράς. Αἱ ἐπαρχίαι ἐκεῖναι, αἵτινες εἴτε ἕνεκεν ἐσωτερικῶν στάσεων εἴτε ἕνεκα γειτονίας τοῦ ἐχθροῦ εἶχον ἀνάγκην μονίμου στρατιᾶς, παρείχοντο πρὸς διοίκησιν εἰς ὑπατικοὺς φέροντας τὸ ὄνομα ἀνθυπάτων, καὶ ἐκαλοῦντο *ὑπατικαὶ ἐπαρχίαι (provinciae consulares)*, αἱ δὲ ἄλλαι αἱ εἰρηνικώτεραι ἀνετίθεντο τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς πραίτωρας, ἔπειτα δ' εἰς ἀντιπραίτωρας καὶ ἐκαλοῦντο *στρατηγικαὶ ἐπαρχίαι (provinciae praetoriae)*. Παρείχοντο δὲ τἀνώτατα ταῦτα ἀξιώματα δι' ἐκλογῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ διάρκεια τῆς ἀρχῆς τῶν ἐκλεγομένων ἦτο συνήθως τριετής. Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκλεχθῶσιν εἰς ταύτας τὰς ἀρχὰς πάντες οἱ πολῖται. Καὶ αὐτοὶ οἱ πραίτωρες ἔπρεπε νὰ εἶχον χρηματίσει πρότερον κοιαίστωρες καὶ ἀγορανόμοι. Κατὰ ταῦτα δὲ μόνον οἱ πλούσιοι ἠδύναντο νἀξιωθῶσι τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν· ἦσαν δὲ τὸ πλεῖστον πλούσιοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀγορανομίας αὐτῶν σπαταλήσαντες τὴν πατρικὴν κληρονομίαν διὰ τῆς παροιμιώδους ἀποβάσης ἀγορανομικῆς φιλοδωρίας *(largitio aedilicia)* εἰς τὰς δημοσίας ἑορτάς, ἃς παρασκεύαζον ὅπως ἐπισπάσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους καὶ ἐξασφαλίσωσι τὰς ψήφους τῆς ἐκκλησίας διὰ τὰς μείζονας ἀρχάς. Διὸ πολλάκις συνέβαινε νὰ προορίζωνται κατόπιν αἱ ἐπαρχίαι εἰς κάλυψιν τῶν ἐκ τῆς τοιαύτης σπατάλης δαπανῶν καὶ νὰ σωρεύωσι πάλιν εἰς τὸ ταμεῖον τῶν διοικητῶν τὸν πλοῦτον τὸν ὑπὸ τῆς κενοδοξίας αὐτῶν διασκορπισθέντα [1].

Καὶ ἦτο μὲν ἄμισθος ἡ ὑπηρεσία τοῦ διοικητοῦ ἐπαρχίας τινός, ἀλλὰ τὸ ἄμισθον ἐκεῖνο ὑφίστατο κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καὶ πολλάκις ἐχρησίμευεν ὡς παρόρμησις πρὸς ἀργυρολογίαν, ἥτις ἕνεκα τῶν εἰς τὴν πολιτείαν παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν παρουσιάζετο ὡς δικαία ἀνταμοιβή, διὸ αἱ τοιαῦται πιέσεις οὐδ' ἐτάρασσον κἂν τὴν συνείδησιν αὐτοῦ τοῦ διαπράττοντος αὐτάς. Καὶ τῆς ἐπιδεικτικῆς δ' ἐκείνης κατ' ἐπιφάνειαν ἀμισθίας ὑπεκφυγὴ ἦτο τὸ ἀργύριον τὸ δῆθεν εἰς ἀγορὰν σκευῶν διδόμενον *(vasarium)*, χρῆμα παρεχόμενον ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸν διοικητὴν ἀπερχόμενον εἰς τὴν

---

[1] Ἰδ. Neumann Geschichte Roms während des Verfalles der Republik. Breslau. 1881 σ. 12.

ἐπαρχίαν ὅπως καλύψῃ τὰς δαπάνας τῆς εἰς αὐτὴν μεταβάσεως καὶ τῆς διαμονῆς. Ἄλλη δὲ τῆς ἀμισθίας νόθευσις ἦτο ἡ εἰς τοὺς ἐπαρχιώτας ἐπιβαλλομένη ὑποχρέωσις τοῦ ἐφοδιάζειν τὸν οἶκον τοῦ διοικητοῦ διὰ τοῦ ἀναγκαίου σίτου. Ἂν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι πλὴν τῶν οἰκείων τὸν οἶκον τοῦ ἐπάρχου ἀπετέλουν ἡ λεγομένη *πραιτωρικὴ σπεῖρα (cohors praetoria)* ἡ ἀποτελοῦσα τοὺς παρὰ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καλουμένους *ἐπιλέκτους*[1], οἱ ἐκ τῆς τάξεως τῶν γνωρίμων νεανίαι οἱ ἐλθόντες μετ' αὐτοῦ ὅπως μυηθῶσι τὰ τῆς δημοσίας διοικήσεως, οἱ γραμματεῖς οἱ συντάσσοντες τὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ στῖφος ὅλον παρασίτων, μεταβαινόντων ὅπως συμμετάσχωσι τῶν τιμῶν τοῦ ἐπάρχου, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ὑποχρέωσις ἐκείνη τῶν ἐπαρχιωτῶν τοῦ παρέχειν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας τὸν σῖτον δὲν ἦτο βάρος ἀνάξιον λόγου. Ἀλλ' ἡ λεγομένη ἀμισθία τοῦ ἐπάρχου δὲν κατεστρατηγεῖτο μόνον διὰ τῶν τοιούτων ὑπεκφυγῶν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ᾕρετο διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος γινομένων καταχρήσεων τῆς ἀρχῆς. Ἦσαν δ' αὗται τοσούτῳ μᾶλλον εὔκολοι καὶ ἐπικερδεῖς καθ' ὅσον ἀπόλυτος ἦτο ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπάρχου ἐπί τε τῶν προσώπων καὶ τῶν κτημάτων τῶν ἐπαρχιωτῶν. Πράγματι δ' ἐν ταῖς δασμοφόροις πόλεσιν ἦτο γενικὸς διοικητής, δικαστὴς ἀνέκκλητος, ἀλλὰ καὶ νομοθέτης, καθ' ὅσον αὐτὸς διὰ παραγγέλματός του *(edictum)* ὥριζε τίνας κανόνας ἔμελλε νἀκολουθήσῃ ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τὴν μοναρχίαν. Εἶνε λοιπὸν ἄπορον, ἂν τὸ πολίτευμα ὅπερ ἡ Ῥώμη παρέσχεν εἰς ἑβδομήκοντα ἑκατομμύρια ὑπηκόων[2] γείνῃ καὶ ἴδιον ἑαυτῆς πολίτευμα; Ἀπ' ἐναντίας τοιοῦτό τι ἦτο ἡ φυσικὴ πορεία τῶν πραγμάτων. Οἱ παροδικοὶ ἐκεῖνοι μονάρχαι τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ εἶνε εἰλικρινεῖς πολῖται πολιτεύματος ἐλευθέρου, πρὶν δ' ἢ ἀναφανῶσιν οἱ μνηστῆρες τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, οἱ βασιλίσκοι ἐκεῖνοι εἶχον ἀνοίξει ἤδη εἰς αὐτοὺς τὴν ὁδὸν τῆς πρὸς τὴν μοναρχίαν ἀναρριχήσεως.

Ἀλλὰ μόνοι ἐκμυζῶντες τὰς ἀτυχεῖς ἐπαρχίας δὲν ἦσαν οἱ ἔπαρχοι. Ὅπως εὐδοκιμώτερον τελῆται ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων, ἡ πολιτεία εἶχεν ἐν ταῖς πλείσταις τῶν χωρῶν παραδεχθῆ τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως αὐτῶν εἰς κεφαλαιούχους[3]. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὀνόματος *δημόσια τέλη (publica ve-*

[1] **Πολυβίου** VI, 40, 4, 8.

[2] Ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ ἔτους 136 π. Χ. ἀνεγράφοντο 367 923 πολῖται· ἄρα εὑρίσκετο κατὰ μέσον ὅρον εἷς πολίτης ἐκ τῶν τὰ μέγιστα κεκτημένων (optimo jure) ἐπὶ διακοσίων ὑπηκόων, μὴ συνυπολογιζομένων τῶν δούλων.

[3] Εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας ἐδόθη τὸ δικαίωμα νὰ φροντίζωσιν αὐτοὶ περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν φόρων των. Ἴδ. **Λιβίου** XLIII, 2. XLV, 9.

ctigalia), δι' οὗ ἐκαλοῦντο πάντα τὰ εἴδη τῶν φόρων, ὠνομάσθησαν οἱ ἐκμισθωταὶ *δημοσιῶναι (publicani)*. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐρρυθμίζοντο τὰ τῶν φόρων ἦτο ὁ ἑξῆς. Ὅτε προέκειτο νὰ ἐκμισθωθῇ ἡ εἴςπραξις τῶν φόρων χώρας τινός, ὁ τιμητὴς ἐξέδιδε τὸ παράγγελμα τὸ περιέχον τοὺς ὅρους τῆς ἐκμισθώσεως *(leges censoriae)* καὶ ἐνήργει πλειστηριασμόν, ἀπολήγοντα εἰς ἐπιδίκασιν τῆς εἰςπράξεως τῶν προκεκηρυγμένων φόρων εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα. Διήρκει δὲ συνήθως ἡ μίσθωσις ἐπὶ πέντε ἔτη, καὶ δὴ μέχρι τοῦ προσεχοῦς πενταετηρικοῦ καθαρμοῦ *(lustrum)*. Κατὰ δὲ τὰς παραμονὰς αὐτοῦ προεκηρύσσετο ἡ γενικὴ ἐκμίσθωσις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς τῶν προςόδων τοῦ ἐν Καμπανίᾳ παρὰ τὰς Βαίας Λουκρίνου κόλπου *(lacus Lucrinus)*, καὶ ταῦτα ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ ὑποβάλωσι προςφορὰς ἑλκυσθῶσιν ὑπὸ τῆς εὐοιώνου ἐπαγγελίας μεγάλων κερδῶν ἣν ἐφαίνετο παρέχον τὸ ὄνομα τῆς εἰρημένης λίμνης [1]. Ἄλλως δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῆς τοιαύτης παροτρύνσεως· ἡ δὲ δυςώνυμος φήμη ἡ ἐπὶ αἰῶνας συνοδεύουσα τὸ ὄνομα τοῦ *δημοσιώνου* ἀρκεῖ νἀποδείξῃ, ὅτι οἱ ἐκμισθωταὶ ἐκεῖνοι οὐδὲν μέσον παρέλειπον ὅπως καταστήσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν κερδαλέον. Οἱ δημοσιῶναι ἐπέπιπτον δίκην ἁρπυιῶν κατὰ τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως ἐκμυζήσωσιν αὐτάς, διὰ πιέσεων δ' ἀνηκούστων ἠνάγκαζον τοὺς δυστυχεῖς ἐπαρχιώτας νὰ πληρόνωσι μέχρι τοῦ τριπλοῦ καὶ τετραπλοῦ τῶν ὑπ' αὐτῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν πολιτείαν. Ἂν δ' ἐξ ἑτέρου συνέβαινεν, ὥςτε πόλις τις νὰ εὑρεθῇ ἐν χρηματικῇ στενοχωρίᾳ καὶ καταφύγῃ εἰς αὐτοὺς ὅπως λάβῃ ποσόν τι χρημάτων ἐπὶ δανείῳ, μυθώδεις ἦσαν οἱ παρ' αὐτῶν ἐπιβαλλόμενοι τόκοι, οἵτινες ἐνίοτε ἀνῆλθον μέχρι καὶ τεσσαράκοντα ὀκτὼ τοῖς ἑκατόν. Καὶ βεβαίως μὲν χρέος τοῦ ἐπάρχου θὰ ἦτο νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις ταύτας καὶ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλὰ τίνα ἐπικουρίαν ἠδύναντο νἀναμένωσι παρ' αὐτοῦ οἱ ἐπαρχιῶται, ἂν αὐτὸς ἐκεῖνος ἦτο συνεργὸς τῆς ληστεύσεως αὐτῶν; Οὐδ' ἐκ τῆς Ῥώμης δ' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν ἀξίαν λόγου βοήθειαν, εἰ καὶ ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ ἴδιον δικαστήριον, ἔργον ἔχον τὴν ἐξέλεγξιν τῶν εἰς αὐτὸ ὑποβαλλομένων παραπόνων περὶ κακώσεων ἢ καταχρήσεων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις *(quaestio repetundarum)* [2]. Ὅπως δὲ προσέλθῃ εἰς τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐδεῖτο ὁ καταγγέλλων Ῥωμαίου προστά-

[1] Τὸ ὄνομα τῆς λίμνης Lucrinus ὑπενθύμιζε τὴν λέξιν lucrum τὴν σημαίνουσαν τὸ κέρδος.

[2] Ἡ ἐκδίκασις τῶν τοιούτων ὑποθέσεων εἶχεν εἰςαχθῇ ἀπὸ τοῦ 149 π. Χ., εἰςηγουμένου τοῦ δημάρχου Λευκίου Καλπουρνίου Πίσωνος, ὅςτις ἐπωνυμεῖτο **Φροῦγι** (Frugi) ἤτοι Λιτὸς ἕνεκα τῆς μεγάλης του περὶ τὸν βίον λιτότητος. Ὁ δὲ ὑπ' αὐτοῦ εἰςαχθεὶς νόμος ἐκαλεῖτο ***Καλπούρνιος νόμος περὶ ἀνόμου ἀργυρολογίας*** (Lex Calpurnia de pecuniis repetundis).

του καὶ συνηγόρου (*patronus*) ἀναλαμβάνοντος νἀντιπροσωπεύσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ μεθ᾽ ὁποίας προθυμίας ἠδύνατο ὁ συνήγορος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ πελάτου αὐτοῦ, ἂν καὶ αὐτὸς ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὀλιγαρχικῶν τὴν παρέχουσαν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἄρχοντάς τε καὶ δημοσιώνας; Καὶ ἂν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι κατ᾽ ἐξαίρεσιν εὑρίσκετό τις συνήγορος χρηστὸς, ἡ χρηστότης αὐτοῦ ἀπέβαινεν ἄκαρπος πρὸ τῆς μεροληψίας τῶν δικαστῶν, οἵτινες ἐν δίκῃ μεταξὺ ἐπαρχιωτῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν δὲν ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἄδικον εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς χωρὶς νὰ συγκαταδικάσωσιν ἑαυτοὺς καὶ συγκαταψηφίσωσι τὸ ὅλον σύστημα τῆς διοικήσεως. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν διὰ τοὺς ἐπαρχιώτας θεραπεία τοῦ κακοῦ ἐφ᾽ ὅσον διήρκει τὸ παρὸν σύστημα. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἐξηγεῖται ἡ προθυμία, μεθ᾽ ἧς αἱ ἐπαρχίαι περιεπτύχθησαν τὸν ἀγῶνα τῶν μνηστήρων τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, ὅτε παρουσιάσθησαν τοιοῦτοι, ἐπειδὴ διὰ τοὺς ἐπαρχιώτας ἡ μοναρχία ἦτο αὐτόχρημα ἀνόρθωσις.

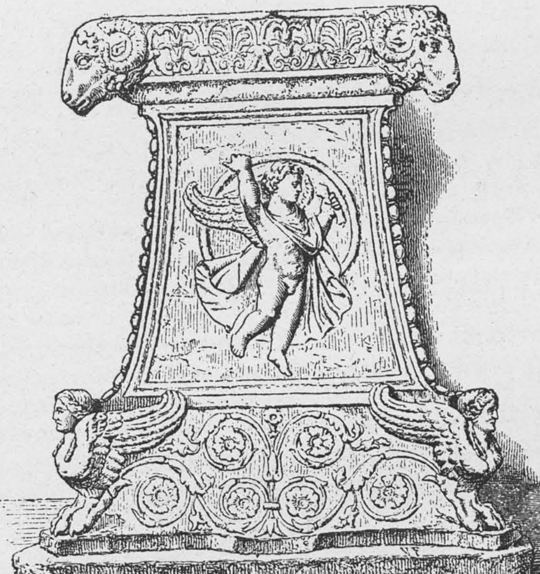

Μικρὸς βωμὸς ἐκ λίθου ἐν Φλωρεντίᾳ.

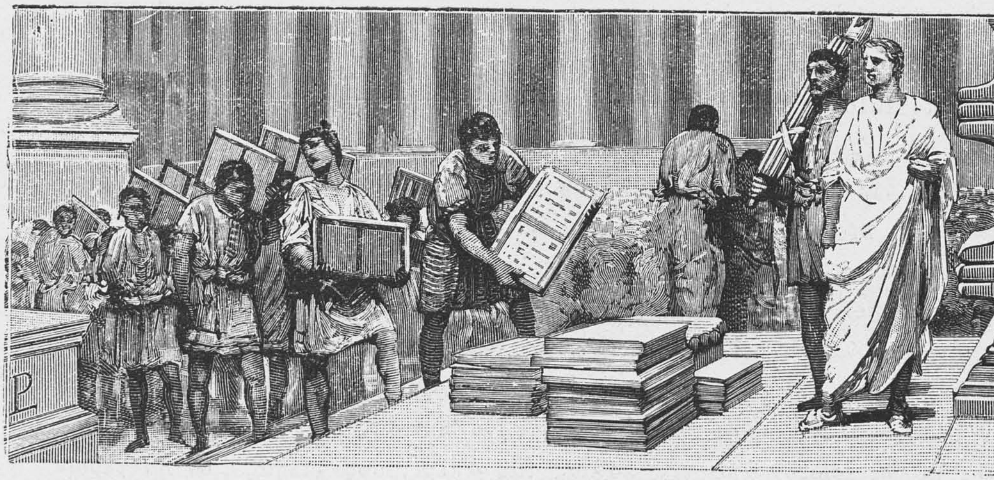

Αἱ ἀρχαιρεσίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ.

Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς πολιτείας πρὸ τῶν Γράκχων.—Μάρκος Πόρκιος Κάτων Κηνσώριος.— Μεταρρυθμίσεις τοῦ Τιβερίου Γράκχου.—Παπίριος Κάρβων καὶ Σκιπίων Αἰμιλιανός.— Ὁ Γάϊος Γράκχος καὶ ἡ ἐπανάστασις.—Γάϊος Μάριος.— Ὁ κατὰ Ἰουγούρθα πόλεμος.—Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες.—Δημαγωγικαὶ στάσεις.— Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Σουλπικίου.— Ὁ πρῶτος μιθραδατικὸς πόλεμος.— Ἡ αἱματηρὰ δημαγωγία.— Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.— Ὁ κατὰ τοῦ Σερτωρίου πόλεμος.— Ὁ δουλικὸς πόλεμος.— Πρώτη ὑπατεία τοῦ Γναίου Πομπηίου.— Ἡ Ἀνατολὴ καὶ ὁ Πομπήιος.— Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα.— Ἡ ὑπατεία τοῦ Κικέρωνος.— Ἡ πρώτη τριαρχία.— Ἡ κατάκτησις τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας.— Ὁ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου πόλεμος.— Ἡ δικτατωρία τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Εσωτερικη καταστασις της πολιτειας των Γρακχων.—Καθ' ὃν χρόνον αἱ ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ διέτρεχον νικηφόροι τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην, σπείρουσαι κατὰ τὴν πορείαν αὐτῶν τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν δουλείαν, ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ὡρίμαζον οἱ καρποὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνισορροπίας, ἣν εἶχε προκαλέσει τὸ κατακτητικὸν πρόγραμμα τῆς συγκλήτου, ἤτοι τῆς κρατούσης τάξεως. Τῆς ἐσωτερικῆς δὲ ταύτης ἐκπτώσεως τῆς μεγάλης πόλεως, ἥτις ἦτο ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς διαλύσεως, ἡ αἰτία κατ' ἐπανάληψιν προσεγράφη εἰς τὴν φθοροποιὸν ἐπίδρασιν τῶν ἑλληνικῶν

ἠθῶν. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἀκριβῶς ἐξεταζομένη, εὑρίσκεται οὖσα καὶ αὐτὴ ἀποτέλεσμα μᾶλλον ἢ αἰτία τῆς θλιβερᾶς παρακμῆς, ἐπειδὴ οἱ λαοὶ ὡς καὶ τὰ ἄτομα ἐκ τῶν πολλῶν σχέσεων καὶ ἐπιδράσεων ἀπορροφῶσι τὰς χείρονας, ὅταν ἡ λύμη ἔχῃ ἤδη διεισδύσει εἰς τὴν ψυχήν των καὶ ἡ διαφθορὰ ἔχει προκαλέσει ἐν αὐτῇ τὰς καταστροφάς της. «Ἐρωτᾷς, λέγει ὁ Ἰουβενάλιος, πόθεν καὶ ἐκ τίνος πηγῆς προέρχονται αὗται αἱ τερατουργίαι; Περιουσία πενιχρὰ εἶχε διατηρήσει ἐν τῷ παρελθόντι τὴν ἁγνότητα τῶν λατινίδων γυναικῶν. Ἐπίπονος ἐργασία, μακραὶ ἀγρυπνίαι, χεῖρες τραχεῖαι καὶ τετυλωμέναι ἐκ τῆς κατεργασίας τῶν τυρρηνικῶν ἐρίων, ὁ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης καὶ οἱ σύζυγοι ἔνοπλοι ἐπὶ τοῦ πύργου τῆς Κολλίνης πύλης ἔσωζον ἀπὸ τῆς κακίας τὰς ἀπερίττους στέγας τῶν ἡμετέρων πατέρων... Ἐξ οὗ δὲ χρόνου ἐξέλιπεν ἡ ἔνδεια τῶν Ῥωμαίων, οὐδὲν κρίμα λείπει καὶ ἀνοσιούργημα ἀσελγείας· ἔκτοτε δ' εἰσέρρευσεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἡ λοφώδης Σύβαρις καὶ ἡ Ῥόδος καὶ ἡ Μίλητος καὶ ὁ δι' ἀνθέων ἐστεμμένος καὶ ἀκόλαστος καὶ ὑπὸ οἴνου διάβροχος Τάρας»[1]. Ὁ μέγας σατυρικὸς ποιητὴς θέτει τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ τραύματος, ἀλλ' ὅταν ἔρχηται τὸ ζήτημα τίς ὁ κατενεγκὼν τὸ τραῦμα, ἀστοχεῖ καὶ αὐτὸς τῆς διαγνώσεως, ἐπαναλαμβάνων μετὰ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Τακίτου τὸ ἀρχαῖον παράπονον περὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἡττημένων, διασπειράντων τὰς κακίας αὐτῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν νικητῶν[2], καὶ θρηνεῖ ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἅτινα ἐπήγαγεν ἡ ἀργία μακρᾶς εἰρήνης, διαρρήξασα τὰ προχώματα τἀναχαιτίζοντα τὸν χείμαρρον τῆς τρυφῆς, οὔσης πολὺ φοβερωτέρας τῶν ἀπὸ τοῦ πολέμου δεινῶν.

Ἀλλ' ὅμως πολὺ περισσότερον τοῦ μολυσματικοῦ παραδείγματος συνετέλεσεν εἰς τὴν κοινωνικὴν διαφθορὰν τῆς Ῥώμης ὁ χρυσὸς τῶν ἡττημένων, ὅστις ἤγαγεν εἰς τὰ κακὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τὴν δι' αὐτῶν κατάλυσιν τῶν ἐλευθεριῶν τῆς πολιτείας. Ὁ χρυσὸς, παρατηρεῖ νεώτερος ἱστοριογράφος, ὁ Duruy, εἶνε ὡς τὸ ὕδωρ ποταμοῦ· ὅταν μὲν πλημμυρῇ ἀπροοράτως, ἐπιφέρει ἐρήμωσιν· ἀλλ' ἂν διοχετευθῇ εἰς μυρίας διώρυγας, ἐν αἷς νὰ δύναται νὰ κυκλοφορῇ βραδέως, παρέχει ἁπανταχοῦ γονιμότητα καὶ ζωήν.

Κατὰ τὰ δώδεκα ἔτη τὰ διαρρεύσαντα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου μέχρι τοῦ πέρατος τῶν πρὸς τὸν Ἀντίοχον ἀγώνων (201-189 π. Χ.) εἰσῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην τοῦτο μὲν ὡς πολεμικαὶ ἀποζημιώσεις ἐπιβληθεῖσαι εἰς τοὺς ἡττημένους, τοῦτο δ' ὡς θησαυροὶ πομπευθέντες ὑπὸ τῶν θριαμβευόντων κατακτητῶν τριακόσια πεντήκοντα ἑκατομμύρια δρα-

[1] **Ἰουβεναλίου** ς', 286 κ. ἑ.

[2] **Πλινίου** Hist. Nat. V, 7. XXXIII, 11. — **Τακίτου** Annales IV, 53.

χμῶν καὶ ὑπερέκεινα πλὴν τοῦ προϊόντος τῶν λαφυραγωγιῶν καὶ τῶν ποσῶν τῶν διανεμηθέντων εἰς τοὺς ὁπλίτας τῶν λεγεώνων [1].

Οὐχ ἧττον δὲ γόνιμα ὑπῆρξαν τὰ ἑπόμενα ἔτη. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἤγαγεν ἐφ' ἅπαξ τεσσαράκοντα πέντε ἑκατομμύρια καὶ πρόσοδον ἐτησίαν δισχιλίων ταλάντων ὡς φόρον τῆς Μακεδονίας· διὸ ὁ Κικέρων ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ, ὅτι ἤρκεσεν ἡ λεία ἑνὸς μόνου στρατηγοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τῶν φόρων τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων [2]. Ἔπειτα δ' ἐπῆλθον τὰ λάφυρα τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Καρχηδόνος καὶ οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀττάλου, οὕτω δὲ τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Ῥώμης κατὰ τὸ πέρας τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολέμων εὑρέθη πεπλουτισμένον διὰ τῶν θησαυρῶν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα εἶχον στοιχίσει ἀκριβά. Ἐν δευτέρῳ δὲ λόγῳ θέτομεν τὴν νέαν κοινωνικὴν τάξιν ἥτις προῆλθεν ἐκ τῶν ῥωμαϊκῶν κατακτήσεων, καθ' ἣν ἐν ταῖς ἀνωτάταις τῆς κοινωνίας βαθμῖσι παρουσιάζονται ἄνδρες μάτην ζητοῦντες ἐν τοῖς θεσμοῖς τῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἀμοιβὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν. Μᾶλλον δὲ τῆς ἐμφανίσεως τῆς τάξεως ταύτης τῶν πολιτῶν, ἥτις μισεῖ τὴν ἐλευθερίαν ἅτε δεσμεύουσαν τὴν ὑπεροψίαν αὐτῶν, καταπονεῖται τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ θεάματος τῆς ἐκλείψεως τῆς μέσης τάξεως, ἤτοι τῆς ἀρχαίας πληθύος, εἰς ἣν ἡ Ῥώμη ἐχρεώστει τὴν ἰσχὺν ἑαυτῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῆς πληθύος ἐκείνης τῆς μόνης δυναμένης νὰ φρουρήσῃ τὴν ἐλευθερίαν ἐπιτυχῶς. Ἐντὸς τοῦ προηγηθέντος αἰῶνος τῶν πολέμων ἡ τάξις αὕτη, ἐξ ἧς ἐστρατολογοῦντο οἱ λεγεῶνες, εἶχεν ἐκλίπει σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου· μετ' αὐτῆς δὲ συνεξέλιπον ἡ φιλοπατρία, ἡ πειθαρχία καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχαίων ἠθῶν. Μετ' αὐτῆς συναπωλέσθη ἡ ἰσορροπία τῆς πολιτείας, ἥτις, παραδοθεῖσα τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς αἱματηρὰς τῶν φατριῶν ἀντεπιθέσεις, θὰ μείνῃ ἐπί τινα χρόνον μετέωρος μεταξὺ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν ἰσχυρῶν μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἅπαντες, γνώριμοι καὶ ἄποροι, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ θὰ εὕρωσιν ἀνάπαυσιν ὑπὸ ἕνα δεσπότην.

Ἀπὸ τοῦδε δὲ καὶ ἑξῆς πρὸς συμπλήρωσιν τῶν λεγεώνων θὰ παραστῇ ἀνάγκη καταφυγῆς διηνεκοῦς εἰς τὸν θητικὸν ὄχλον, ὅστις τέως δὲν εἶχε

---

[1] Ὁ Μάρκελλος διένειμεν εἰς τοὺς ὁπλίτας τῶν ὑπ' αὐτὸν λεγεώνων ἀνὰ 80 ἀσσάρια εἰς ἕκαστον, ὁ Λέντλος ἀνὰ 120, ὁ Φλαμινῖνος ἀνὰ 250, ὁ Κάτων ἀνὰ 270, ὁ Σκιπίων ἀνὰ 400, ὁ Μάνλιος Οὐόλσων ἀνὰ 420, ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀνὰ 300 δηνάρια πλὴν τῶν εἰσπραχθέντων ἐκ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ 150 000 δούλων. Καὶ οἱ μὲν ἑκατόνταρχοι ἔλαβον τὸ διπλοῦν, οἱ δ' ἱππεῖς τὸ τριπλοῦν τῶν εἰρημένων ποσῶν.

[2] Ut unius imperatoris praeda finem altulerit tributorum. **Κικέρωνος** De off. II, 22 (76).

γείνει δεκτὸς εἰς τὸν στρατὸν πλὴν ἢ ἐν περιστάσεσιν ἐκτάκτοις καὶ κατὰ τρόπον ἐξαιρετικόν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου θὰ κατενεχθῇ τὸ ὕστατον τραῦμα κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ ὁ ἐκ τῆς ἐσχάτης κοινωνικῆς τάξεως ἄπορος στρατιώτης θἀποβῇ εὔκολον ὄργανον τοῦ στρατιωτικοῦ ἡγεμόνος τοῦ ἀναδείξαντος αὐτὸν ἑταῖρον τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τύχης, ὁ δὲ πόλεμος διὰ τοιούτων στρατιωτῶν θὰ μεταβληθῇ αὐτόχρημα εἰς ἐπιτήδευμα. Καὶ θὰ εἶνε μὲν μέχρι τινὸς ὁ πόλεμος ἐπιτήδευμα κερδαλέον διὰ τὴν Ῥώμην, ἐπειδὴ ἐν ᾧ χρόνῳ θὰ λυμαίνωνται τὴν πόλιν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, οἱ ῥωμαϊκοὶ ἀετοὶ θὰ εἰσελαύνωσι νικηφόροι εἰς τὴν Νουμιδίαν, εἰς τὸν Πόντον, εἰς τὴν ὑπεράλπειον Γαλατίαν, εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ κράτος θαὐξηθῇ διὰ νέων λαμπρῶν ἐπαρχιῶν· ἀλλ' εἰς τέλος τὸ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ταύτης ἐπεκτάσεως ὄφελος δὲν θὰ καρπωθῇ πλέον ἡ πολιτεία, ἀλλ' ὁ εὐδαίμων στρατηγὸς ὁ μέλλων ὁριστικῶς νὰ νικήσῃ τοὺς ἑαυτοῦ ἀντιπάλους.

Σὺν δὲ τῷ ἐξαφανισμῷ τῆς μέσης τάξεως συνεξέλιπον καὶ αἱ μικραὶ ἀγροτικαὶ κτήσεις, ἐξ ὧν ἡ τάξις ἐκείνη συνετηρεῖτο. Ὡς ἐν ταῖς σταυροφορίαις τῶν μέσων αἰώνων τὰ μικρὰ τιμάρια ἐξέλιπον ἀπορροφηθέντα ὑπὸ τῶν μεγαλειτέρων τιμαρίων τῶν ἰσχυρῶν γειτόνων, οὕτως ἐν τοῖς κατακτητικοῖς πολέμοις τῆς ἀρχαίας Ῥώμης αἱ μικραὶ ἰδιοκτησίαι κατεπνίχθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιδραμούσης πλουτοκρατίας. Οἱ δὲ γνώριμοι, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἃς ἐν μὲν τοῖς πολέμοις εἶχον λαφυραγωγήσει ὡς ὕπατοι καὶ στρατηγοί, ἐν δὲ εἰρήνῃ εἶχον ἀποστερήσει πάσης ἰκμάδος ὡς διοικηταὶ αὐτῶν, διενοήθησαν, ὅτι ἡ ἀρίστη χρῆσις τοῦ ὑπ' αὐτῶν συναθροισθέντος πλούτου ἦτο ἡ αὔξησις τοῦ μετρίου αὐτῶν πατρῴου κλήρου εἰς εὐρείας κτήσεις. Οὕτω δ' ἐγεννήθησαν ἐν Ἰταλίᾳ αἱ συγκτησίαι ἐκεῖναι *(latifundia)*[1], αἵτινες, ὡς παρετήρησεν ὁ φυσιοδίφης Πλίνιος, ὑπῆρξαν ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς καταστροφῆς τῆς γεωργίας καὶ τῆς κοινωνικῆς διαφθορᾶς. Ἀληθῶς οἱ νέοι κύριοι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς μεγάλης εἰσαγωγῆς δημητριακῶν καρπῶν προερχομένων ἐκ τῶν ὑπερποντίων ἐπαρχιῶν, μετέβαλον τοὺς ἀγροὺς εἰς νομάς, ἀπαιτούσας ἄπονον μόνον ἐργασίαν καὶ μικρὰν δαπάνην, τὰς νομὰς δὲ ταύτας ἀνέθηκαν κατὰ προτίμησιν εἰς τοὺς δούλους, ὄντας ὀλιγοδαπανωτέρους καὶ μὴ ἀπαιτουμένους ὑπὸ τῆς πολιτείας πρὸς ἐπασχόλησιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν[2].

---

[1] *Συγκτησίας* ἢ *συγκτήσεις* ἐκάλουν τὰ latifundia οἱ Βυζαντῖνοι. Ἴδ. τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου Καν. ϛ'. — Γλωσσάριον ἐν τέλει τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου. — **Νικήτα Χωνιάτου** σ. 120, 10 ἐκδ. Βόννης. — Παρὰ δὲ τῷ **Ἀππιανῷ** (Ἐμφυλίων Ι, 7) καλοῦνται *πεδία μακρά.*

[2] Ἡ αὔξησις τῶν κατ' ἀρχὰς ὀλίγων ἐν Ἰταλίᾳ δούλων ἄρχεται ἰδίως ἀπὸ τῆς

Ἕνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων οἱ ἐλεύθεροι γεωπόνοι, ἀποστερηθέντες παντὸς μέσου πρὸς συντήρησιν ἑαυτῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς, συνέρρευσαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐκεῖ δ' ἐν τῇ πόλει ἐπιδοθέντες εἰς τὴν νωθείαν καὶ τὴν ἀργίαν, ἀπέβησαν στοιχεῖον ταραχῶν καὶ διαφθορᾶς ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν δημοσίαν εἰρήνην, εἰς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτὴν τῆς πολιτείας. Πρὸς κορεσμὸν δὲ τοῦ πειναλέου ἐκείνου ὄχλου, ὃν ἀπεμάκρυνε τῶν ἐργαστηρίων ἡ ὑπ' αὐτοῦ περιφρόνησις τῆς περὶ τὰς τέχνας ἀσχολίας καὶ ὁ συναγωνισμὸς τῶν εὐώνων δούλων, ἡ πολιτεία ἠναγκάσθη νὰ εἰσαγάγῃ τὴν διανομὴν σίτου παρεχομένου ἢ ὅλως δωρεὰν ἢ εἰς τιμὴν εὐτελεστάτην. Εἰσήγετο δ' οὕτω κατὰ κανόνα καὶ οἱονεὶ θεσμός τις τοῦ κράτους εὐχολία, ἣν ἡ ἀρχαία πολιτεία εἶχε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου παράσχει μόνον ἐν περιπτώσει σιτοδείας. Ἀλλὰ κηρυχθέντος κατὰ τοιοῦτον τρόπον τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ὁ κυρίαρχος λαὸς ἔπρεπε νὰ τρέφηται δαπάναις τοῦ κατακτηθέντος κόσμου, προεκλήθη ἡ εἰς τὴν Ῥώμην συρροὴ πλήθους ἀργοῦ, διημερεύοντος μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπου ἠκροᾶτο μὲν τῶν ῥητόρων, ἐθεράπευε δὲ διὰ τῆς ὠνίας αὐτοῦ ἐπευφημίας τὰς ἐνόχους αὐτῶν διαθέσεις, μετέχοντος δὲ τῶν ἑορτῶν τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῶν ἀγορανόμων, τῶν προστατῶν καὶ τῶν ὑποψηφίων καὶ ἀπεμπολοῦντος ἐν μὲν ταῖς ἐκκλησίαις τὴν ψῆφον, ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις τὴν μαρτυρίαν.

Κατὰ ταῦτα ὁ ὄχλος ἐκεῖνος ὁ ὑποκαταστήσας τὴν ἐκλιποῦσαν μέσην τάξιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν μεγάλην συντηρητικὴν ἐντολήν, ἥτις εἶχε καταστήσει ἔνδοξον τὸ ὄνομα τῆς πληθύος καὶ αὐξήσει τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν. Ἡ δ' ἔλλειψις τοῦ χαλινοῦ ἐκείνου εἶχεν ἤδη παραγάγει τὰ οἰκεῖα ἀποτελέσματα. Καὶ δὴ τὴν ἀρχαίαν ὀλιγαρχίαν τῶν πατρικίων, ἣν εἶχον καταπολεμήσει οἱ πλεβήιοι ὑπὸ τὴν φιλόπατριν διεύθυνσιν τῶν δημάρχων, εἶχε διαδεχθῆ ἡ ὀλιγαρχία νέας τάξεως, ἥτις δὲν εἶχε κἂν συνηγοροῦσαν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ σχεδὸν μυθικὴν καταγωγὴν δι' ἧς οἱ πάλαι πατρίκιοι εἶχον παράσχει οἱονεὶ νόμιμον κῦρος εἰς τὴν προ-

---

ἁλώσεως τῶν Οὐηίων, ἀλλὰ μάλιστα ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος. Ἐκ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας τοσοῦτον ἤρχισεν εἰσρέον πλῆθος δούλων, ὥστε τῷ 229 π. Χ. ἐδέησε νἀπαγορευθῇ τὸ ἐμπόριον τῶν ἐκ Γαλατίας ἀνδραπόδων, ὅπως μὴ ὑπὲρ μέτρον πλουτήσωσιν οἱ Γαλάται ἐχθροὶ τῶν Ῥωμαίων. Μεγίστη δ' ἐπῆλθεν αὔξησις τῶν δούλων μετὰ τὴν ὁριστικὴν κατάκτησιν τῆς Σαρδοῦς. Ὁ ὕπατος Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος ἤγαγεν ἀπὸ τῆς νήσου ἐκείνης εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ῥώμης τῷ 177 π. Χ. οὕτω μέγαν ἀριθμὸν δούλων, ὥστε ἡ φράσις **Σαρδόνια ἀνδράποδα** (Sardi venales) ἀπέβη παροιμιώδης. Ὁμοίως δ' εἶχον ἔλθει πλεῖστα ὅσα ἀνδράποδα ἐκ τῆς Λιβύης μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀννιβαϊκοῦ πολέμου, ἔπειτα δὲ τὰ ἐξ Ἑλλάδος ὠνούμενα ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Δήλου καὶ τέλος τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακτηθεισῶν χωρῶν.

νομιοῦχον αὐτῶν θέσιν. Ἀλλ' εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἡ νέα τάξις, ἡ τῶν *γνωρίμων (nobiles)*, ἄλλο τι προςὸν, τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτῶν ἄθλους καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἐκπηγάσαντα πλοῦτον. Ὁ δὲ λαὸς, διεφθαρμένος καὶ ὤνιος ὢν, ἐθεράπευε τὴν ἀλαζονείαν τῶν γνωρίμων ἐκείνων, παρέχων ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις τὰς ψήφους αὐτοῦ πάντοτε εἰς ἄνδρας ἐκ τῶν αὐτῶν οἴκων. Ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἓξ ἔτη (219-133 π. Χ.) ἐννέα οἶκοι κατέλαβον ἐκ διαδοχῆς ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς ὑπατείας [1]. Οὕτω δ' ἐθεωρεῖτο ὡς ἔκτακτόν τι φαινόμενον, ὅταν ἐξελέγετο ἀνὴρ ἐξ ἀφανῶν *(homo novus)*. Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἀπόπειραι ἀνδρῶν γενναίων, ἀναλαβόντων νὰ ἐπαναγάγωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐργασίαν τὸν τεταπεινωμένον ἐκεῖνον λαὸν καὶ εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα τοὺς ἀλαζόνας καὶ θρασεῖς ἐκείνους γνωρίμους. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται προςπάθειαι ἀπέβησαν ἄκαρποι. Πρῶτος δ' ἔλαβε τούτου πεῖραν ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων.

Μαρκος Πορκιος Κατων ο Κηνσωριος.—Ὁ Κάτων εἶχε γεννηθῆ ἐν Τούσκλῳ τὸ ἔτος 254 π. Χ., κατήγετο δ' ἐξ οἴκου γεωπόνων. Τὰς πρώτας αὐτοῦ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας παρέσχεν ὑπὸ Φάβιον τὸν Μελλητὴν (Κουγκτάτωρα), διὰ δὲ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πατρικίου Λευκίου Βαλερίου Φλάκκου, ὅςτις μεγάλως ἐτίμα αὐτὸν διὰ τὸ αὐστηρὸν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἀνῆλθε ταχέως τὴν κλίμακα τῆς πολιτικῆς ἱεραρχίας, εἰ καὶ ἡ ἰδιότης αὐτοῦ ὡς ἀνδρὸς καινοῦ *(homo novus)* καθίστανε δυςχερῆ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτείας. Καὶ δὴ ἄγων μὲν ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ μόνον ἐτῶν ἔγεινε χιλίαρχος, τὸν βαθμὸν δὲ τοῦτον ἔχων μετέσχε τῆς παρὰ τὴν Σήνην, τὴν σημερινὴν Σινιγαλλίαν (Sinigaglia), μάχης τῷ 207 π. Χ. Τριακοντούτης δ' ὢν ἔγεινε ταμίας, καὶ κατὰ τὸν ἀννιβαϊκὸν πόλεμον τὸ ἀξίωμα τοῦτο περιβαλλόμενος ἠκολούθησε τὸν Σκιπίωνα εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐλευθεριότητα αὐτοῦ, ἣν ὁ Κάτων ἐθεώρει ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Ἔκτοτε δὲ συνετάχθη μετὰ τῶν ἀντιθέτων τοῦ Ἀφρικανοῦ, καὶ ἔγεινε τέλος ἀρχηγὸς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Τῷ δὲ 199 π. Χ. ὁ Κάτων περιεβλήθη τὴν δημοτικὴν ἀγορανομίαν, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔγεινε πραίτωρ, διὰ δὲ τῆς στρατηγικῆς ταύτης ἀρχῆς εἰςήχθη εἰς τοὺς γνωρίμους, ἤτοι εἰς τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν. Ἀποσταλεὶς δ' ὡς στρατηγὸς εἰς τὴν Σαρδὼ, ἀνέπτυξεν ἐν τῇ διοικήσει ταύτης τῆς νήσου τὴν μεγάλην δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὴν εὐγενῆ αὐ-

[1] Εἰς τὸν οἶκον τῶν Κορνηλίων ἐδόθη ἡ ὑπατεία 21 φορὰς, εἰς τοὺς Φουλβίους 10, εἰς τοὺς Σεμπρωνίους 9, εἰς τοὺς Μαρκέλλους 9, εἰς τοὺς Ποστουμίους 8, εἰς τοὺς Σερβιλίους 7, εἰς τοὺς Φαβίους 7, εἰς τοὺς Ἀππίους 6, εἰς τοὺς Βαλερίους 6.

του ἀφιλοκέρδειαν, ἥτις εὑρίσκετο ἐν καταπληκτικῇ ἀντιθέσει πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν τῶν ἄλλων στρατηγῶν. Εὑρὼν τὴν Σαρδὼ κατακλυζομένην ὑπὸ Ῥωμαίων κεφαλαιούχων ἐκτελούντων ἔργα τοκιστῶν, ἐκάθηρε τὴν νῆσον ἀπ' αὐτῶν διὰ διατάγματος αὐτοῦ. Ἀνυψωθεὶς δὲ τῷ 195 π. Χ. εἰς τὴν ὑπατείαν, παρέστη ἀμέσως ἀντιμέτωπος ἑνὸς τῶν ζητημάτων ἐκείνων ἅτινα μεγάλην ἔχουσι βαρύτητα ἐν ταῖς τύχαις τῶν ἐθνῶν, ἀναλαβὼν τὴν καταπολέμησιν τῆς γυναικείας πολυτελείας. Νόμος ψηφισθεὶς μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην (*lex Oppia*) εἶχε περιστείλει αὐτήν· νῦν δὲ δύο δήμαρχοι, φροντίζοντες μᾶλλον τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ γυναικείου φύλου ἢ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς πολιτείας, προέτεινον τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Ὀππίου νόμου. Καὶ κατεπολέμησε μὲν ὁ Κάτων γενναίως τὴν πρότασιν ἐκείνην, ἀλλ' οὔτε τὸ κατηγορητήριον αὐτοῦ κατὰ τῆς πολυτελείας τῶν δεσποινῶν, οὔτε ἡ δηκτικὴ σάτυρα ἣν ἔγραψε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ κωμικὸς ποιητὴς Πλαῦτος ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ *Aulularia* ἴσχυσαν νὰ ἐκνικήσωσι τὴν ὑπὸ τῶν γυναικῶν σκευωρηθεῖσαν ἀντίδρασιν, καὶ ὁ συνετὸς νόμος ἠκυρώθη. Ἡ ἀποτυχία δὲ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀπογοήτευσις τοῦ εὐπαρρησιάστου ἀναμορφωτοῦ. Πάντες δ' οἱ ἐπὶ ἑξήκοντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα διαρκέσαντες ἀγῶνες αὐτοῦ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς πειθαρχίας τῶν στρατιωτῶν, κατάπαυσιν τῆς ὑπεροψίας μὲν καὶ πλεονεξίας τῶν ἰσχυρῶν, τοῦ δεκασμοῦ δὲ τοῦ πλήθους καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐκείνη ἀπόπειρα. Ἐκεῖνος μὲν ἠθέλησε νἀνυψώσῃ καὶ πάλιν τὴν λιτότητα, τὴν ἐργασίαν, τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀπόρου πολίτου, ἀλλ' ὅμως οἱ μὲν ἀγροὶ ἐξηρημοῦντο ὁσημέραι μᾶλλον, ἡ δὲ πολυτέλεια ἀπέβαινεν ὀλεθριωτέρα καὶ ἡ ἐξαγόρασις τοῦ λαοῦ αἰσχροτέρα καὶ σκανδαλωδεστέρα. Ἐκεῖνος μὲν εἶχε παράσχει ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ διοικηθείσαις ἐπαρχίαις τὸ παράδειγμα διοικήσεως συνετῆς καὶ τιμίας, ἀλλ' ὅμως αἱ πιέσεις τῶν διοικητῶν καθίσταντο ὁσημέραι εὐρύτεραι καὶ βαρύτεραι. Ἐκεῖνος μὲν εἶχεν ἐνεργήσει ὡς τιμητὴς γενναίαν ἀποκάθαρσιν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἱππάδος τάξεως, σκοπὸν ἔχων νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς γνωρίμους εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἰσότητος καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν νόμων, ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ πεῖραν τῆς ὑπεροψίας καὶ τοῦ ἀδιορθώτου τῆς φατρίας ἐκείνης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μακροῦ του πολιτικοῦ σταδίου ὁ Κάτων κατηγορήθη καὶ εἰσήχθη εἰς δίκην πεντηκοντάκις περίπου. Ὅτε δὲ τοῦτο συνέβη τὸ ὕστατον, ὁ Κάτων ἦγε τὸ ὀγδοηκοστὸν ἕκτον ἔτος. Δικαίως λοιπὸν εἶπεν εἰς τοὺς δικαστάς του, ὅτι ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του εἰς ἄνδρας αἰῶνος διαφόρου πρὸς ἐκεῖνον καθ' ὃν αὐτὸς εἶχει ζήσει [1]. Κατὰ δὲ τὴν τιμητείαν

---

[1] «Λέγεται γὰρ ὀλίγον ἀπολιπούσας τῶν πεντήκοντα φυγεῖν δίκας, μίαν δὲ τελευταίαν ἓξ ἔτη καὶ ὀγδοήκοντα γεγονώς· ἐν ᾗ καὶ τὸ μνημονευόμενον εἶπεν, ὡς χα-

αὐτοῦ, ἣν ἦρξε τῷ 184 π. Χ., συντιμητὴν ἔχων τὸν Βαλέριον Φλάκκον, εἶχε δώσει αὐστηρὸν μάθημα εἰς τοὺς δημοσιώνας, τὸ μὲν μίσθωμα τῶν τελῶν ἀναβιβάσας εἰς μεγίστην τιμήν, τὸ δὲ μίσθωμα τῶν δημοσίων ἔργων καταβιβάσας εἰς τὸ ἔσχατον ὅριον. Ἀναγκασθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν κραυγῶν τῶν δημοσιωνῶν, εὑρόντων εὔκολον προστασίαν παρά τισι τῶν δημάρχων, νὰ καταβιβάσῃ πως τὴν τὸ πρῶτον ὁρισθεῖσαν τιμήν, ἐξεδικήθη διὰ τὴν κατηναγκασμένην ταύτην παραχώρησιν, ἀποκλείσας ἀπὸ τῆς δημοπρασίας τὴν ὅλην ἑταιρίαν τῶν δημοσιωνῶν, οἵτινες ἐν τῷ προτέρῳ χρόνῳ δὲν εἶχον τηρήσει τὰς πρὸς τοὺς διαγωνισθέντας ὑποχρεώσεις αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ δίδαγμα τοῦτο ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ, κατὰ δὲ τὰς μισθώσεις τῶν ἑπομένων ἐτῶν ἀνενεώθησαν καὶ πάλιν αἱ παλαιαὶ καταχρήσεις, αὐτὸς δ' ὁ Κάτων ἠναγκάσθη νἀναγνωρίσῃ τὸ ἄπρακτον πάσης αὐτοῦ ἀποπείρας. Συγκλητικοὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκβληθέντες τῆς συγκλήτου ἀνέκτησαν σὺν τῇ καταθέσει τῆς τιμητείας ὑπὸ τοῦ Κάτωνος τιμὰς καὶ διακρίσεις. Καὶ ὁ μὲν Λεύκιος Φούριος Πορφυρίων *(Purpureo)* ἀπεστάλη πρεσβευτὴς εἰς Γαλατίαν, ὁ δὲ Λεύκιος Φλαμινῖνος προσεκλήθη ὑπὸ τῶν γνωρίμων νὰ παρακαθήσῃ μεταξὺ τῶν συγκλητικῶν ἐν τοῖς σκηνικοῖς θεάμασιν, εἰ καὶ εἶχε καὶ αὐτὸς ἐκβληθῇ ἐκ τῆς συγκλήτου. Τῶν δὲ τοιούτων σκληρῶν ἀπογοητεύσεων ὅλως ἀνάρμοστον ἀντισήκωμα ἦσαν αἱ τιμαὶ ὧν ἔτυχεν ὁ τιμητὴς Κάτων κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάθεσιν τῆς ἀρχῆς. Καὶ δὴ ἐστήθη εἰς αὐτὸν ἀνδριὰς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὑγιείας μετ' ἐπιγραφῆς δηλούσης, ὅτι ὁ Κάτων διὰ χρηστῶν καὶ σωφρόνων μέτρων εἶχεν ἐπαναγάγει τὴν πολιτείαν εἰς τὴν ὀρθὴν ὁδόν, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀπομακρύνει αὐτὴν ἐπί τινα χρόνον ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν[1]. Καὶ ἡ μὲν τιμὴ αὕτη ἦτο ὁπωσδήποτε ὡραία καὶ εὐγενὴς μαρτυρία ἀποδεικνύουσα, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐξηκολούθει καὶ τότε ἀκόμη νὰ ἔχῃ λάτρας ἐν Ῥώμῃ· ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ τάξεις αὐτῶν, οὖσαι ἤδη ὀλιγάριθμοι, ἠραιοῦντο ὁσημέραι μᾶλλον, καὶ ἠδύναντο μὲν νὰ ἔχωσι φωνὴν ὅπως ἀνεγείρωσι μνημεῖον τιμῆς εἰς τὸν ἀναμορφωτὴν τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχον ὅμως οὔτε φωνὴν οὔτε ἰσχὺν ὅπως τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτοῦ καταστήσωσι πραγματικὴν καὶ τελεσφόρον.

Ἐδόθη δ' εἰς τὸν Κάτωνα χάριν τιμῆς ἐπὶ τῇ κηνσωρικῇ ἀρχῇ, ἤτοι τῇ τιμητείᾳ, καὶ τὸ ἐπωνύμιον Κηνσώριος *(Censorius)*. Ἀπενεμήθη δὲ τὸ

λεπόν ἐστιν ἐν ἄλλοις βεβιωκότα ἀνθρώποις ἐν ἄλλοις ἀπολογεῖσθαι». **Πλουτάρχου** Μάρκος Κάτων 15, 5.

[1] «Ἀνδριάντα γοῦν ἀναθεὶς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὑγιείας ἐπέγραψεν οὐ τὰς στρατηγίας οὐδὲ τὸν θρίαμβον τοῦ Κάτωνος, ἀλλ' ὡς ἄν τις μεταφράσειε τὴν ἐπιγραφήν, Ὅτι τὴν Ῥωμαίων πολιτείαν ἐγκεκλιμένην καὶ ῥέπουσαν ἐπὶ τὰ χείρω τιμητὴς γενόμενος χρησταῖς ἀγωγαῖς καὶ σώφροσιν ἐθισμοῖς καὶ διδασκαλίαις εἰς ὀρθὸν αὖθις ἀποκατέστησε». **Πλουτάρχου** Μάρκος Κάτων 19, 4.

ὄνομα τοῦτο εἰς τὸν Κάτωνα ὡς καὶ τὸ τοῦ *Σοφοῦ* ἢ *Φρονίμου (Sapiens)*[1] εἰς τὸν Γάϊον Λαίλιον, ἅτ' ἐν τῇ ὑπατείᾳ αὐτοῦ προτείναντα ὅπως διανεμηθῇ εἰς τοὺς ἐλευθέρους ἀγρότας τοὺς μείναντας ἄνευ ἐργασίας ἡ δημοσία χώρα τῆς Ἰταλίας, ὅσης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκχωρηθῇ ἡ κτῆσις. Καὶ μαρτυρεῖ μὲν ἡ απονομὴ τῶν ἐπωνυμίων τούτων, ὅτι εἰς τὰς συνετὰς ὑποθήκας τῶν δύο ἀνδρῶν ἀνταπεκρίθη ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις αὐτῶν ὡς τοιούτων, ἀλλ' ἡ μὴ τήρησις τῶν ὑπ' αὐτῶν προταθέντων μέτρων ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις ἐκείνη περιωρίσθη εἰς τὸ στάδιον ἰδεώδους ἐκτιμήσεως, οὐδ' εἰσέδυσεν εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν, ὅπως συνδονήσῃ αὐτὴν καὶ ἀναγκάσῃ νὰ μετατρέψῃ τὴν πρόθεσιν εἰς γεγονὸς πραγματικόν. Ἄλλως δὲ τὸ ἐπωνύμιον Σοφοῦ ἀπεδόθη εἰς τὸν Λαίλιον ὅτε οὗτος ἤδη, καταπλαγεὶς ὑπὸ τῆς μεγάλης ἀντιδράσεως τῆς συγκλήτου, ἀπέσυρε τὸν νόμον αὐτοῦ· διὸ δικαίως ἐπιστεύθη, ὅτι ἐπωνομάσθη οὕτως ὡς ἀποσύρας τὸ συνετόν του μέτρον μᾶλλον ἢ ὡς προτείνας αὐτό.

Μετὰ δὲ τοιαῦτα προηγούμενα δὲν θἀπορήσῃ τις μανθάνων, ὅτι καὶ τὸ παράδειγμα Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ καὶ αἱ ἀπόπειραι αὐτοῦ πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶν τῶν καταθλιβόντων τὴν πολιτείαν ἔτυχον τῆς αὐτῆς θλιβερᾶς τύχης. Ὁ φίλος οὗτος καὶ θερμὸς θαυμαστὴς τοῦ Πολυβίου, ἀφ' οὗ ἤδη πρότερον ὡς πολίτης καὶ ὡς ἄρχων εἶχεν ἀναδειχθῇ πρότυπον λιτότητος, ἀφιλοκερδείας καὶ εὐπειθείας εἰς τοὺς νόμους, ἠθέλησεν ὡς τιμητὴς νἀναγεννήσῃ τὴν πολιτείαν διὰ νόμων δραστηρίων καὶ σωτηρίων (142 π. Χ.). Ἀλλ' αἱ εὐγενεῖς αὐτοῦ προθέσεις ἔτυχον τῆς ἀντιστάσεως τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Λευκίου Μομμίου· διὸ ἡ ὅλη αὐτοῦ δρᾶσις περιωρίσθη εἰς μεταβολὴν τῆς δεήσεως κατὰ τὸ πέρας τοῦ πενταετηρικοῦ καθαρμοῦ τῶν πολιτῶν *(lustrum)*. Μετεβλήθη δὲ ἡ εὐχὴ οὕτως, ὥςτε νὰ ζητῆται παρὰ τῶν θεῶν οὐχὶ ὡς πρότερον ἡ ἐπαύξησις, ἀλλ' ἡ συντήρησις τῶν ῥωμαϊκῶν πραγμάτων[2]. Ὁ δ' ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅςτις εἶχε δακρύσει παριστάμενος εἰς τὴν πυρπόλησιν τῆς Καρχηδόνος, ἅτ' ἐν τῇ ἐρειπιώσει ἐκείνῃ συνορῶν τὴν προμαντείαν τῆς μελλούσης τύχης τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐζήτει νῦν τὴν χάριν νὰ διατηρήσωσιν ἀσινῆ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς οἱ θεοί, ἅτε μὴ δυναμένης τὸ ἑξῆς νὰ ἔχῃ πίστιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

---

[1] «Γάϊος Λαίλιος ὁ Σκιπίωνος ἑταῖρος... ἐπεκλήθη σοφὸς ἢ φρόνιμος· ἑκάτερον γὰρ ἐδόκει σημαίνειν ὁ σάπιενς». **Πλουτάρχου** Τιβέρ. Γράκχος 8, 3.

[2] Ἡ ἀρχαία πανηγυρικὴ δέησις (solemne precationis carmen) ἔλεγεν· Ut populi Romani res meliores amplioresque facerent. Ὁ δὲ Σκιπίων μετέβαλε τὴν ῥῆσιν οὕτως· Ut populi Romani res perpetuo incolumes servarent. **Βαλερίου Μαξίμου** IV, 1, 10.

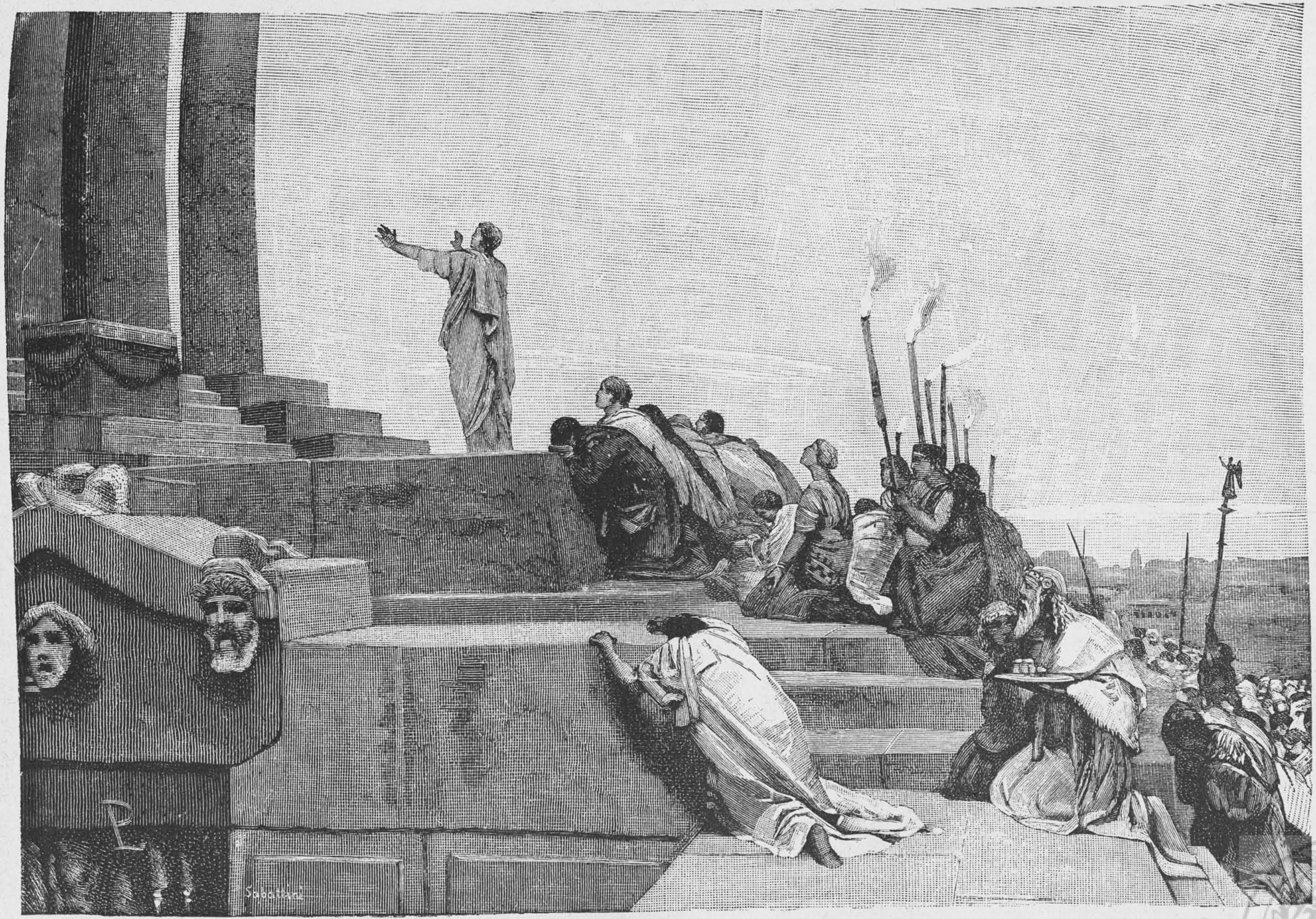

Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς δεόμενος μετὰ τὸ πέρας τοῦ καθαρμοῦ.

Ὅτε δ' ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, ὁ Σκιπίων δὲν διέμενεν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' εὑρίσκετο ἐν Ἱσπανίᾳ, ἀγωνιζόμενος νὰ παράσχῃ εἰς τὴν ἀλαζονείαν τῆς πατρίδος τὴν ὁλοκαύτωσιν τῆς Νουμαντίας. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος ὁ πρότερον δεηθεὶς τῶν θεῶν νὰ συντηρήσωσι τὴν τύχην τῆς Ῥώμης παρεῖχεν εἰς αὐτὴν τὸν βραχίονά του πρὸς καταστροφὴν τῆς ὑπάρξεως ἄλλης πόλεως, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶχε ζητήσει ἢ νἀφήσωσιν αὐτὴν νὰ ζήσῃ ἐν εἰρήνῃ. Διὸ δὲν ἠδύνατο ὁ Σκιπίων νὰ παραπονεθῇ, ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν οἱ θεοὶ καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἣν ἐκεῖνος θὰ ἠδύνατο νὰ καταστείλῃ ἐν τῇ γεννήσει αὐτῆς, νῦν ὅτε αὕτη εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸ στάδιον τῆς βίας καὶ τοῦ αἵματος, συμπαρέσυρε τέλος καὶ αὐτὸν εἰς τὴν δίνην αὐτῆς.

Μεταρρυθμίσεις του Τιβερίου Γράκχου. — Κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ ἐξέλειπεν ἀπὸ τοῦ κόσμου ἡ Νουμαντία, ἀνήρχετο ἐν Ῥώμῃ εἰς τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα ὁ νεαρὸς Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος. Ἦσαν δ' οἱ Γράκχοι κλάδος δημοτικὸς τῆς Σεμπρωνίας γενεᾶς· ὁποίαν δὲ σημασίαν εἶχεν ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ οἶκος ἐκεῖνος μαρτυροῦσιν αἱ ἀρχαὶ ἃς περιεβλήθη ὁ ὁμώνυμος τῷ Τιβερίῳ πατὴρ αὐτοῦ, ὅστις ἐχρημάτισε δήμαρχος, ὕπατος δὶς (177 καὶ 163 π. Χ.) καὶ τιμητὴς (167 π. Χ.), καὶ αἱ μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων τῆς Ῥώμης κηδεστίαι τῶν Γράκχων. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ τοῦ δημάρχου Τιβέριος εἶχε συνδεθῇ διὰ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ Κορνηλίας, ὁ δὲ υἱὸς τῆς Κορνηλίας εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ ὑπατικοῦ Ἀππίου Κλαυδίου Πούλχρου. Πλὴν δὲ τούτων Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς εἶχε σύζυγον ἀδελφήν τινα τοῦ Τιβερίου. Καὶ ἐπιστεύθη μέν, ὅτι ὁ γάμος τῆς Κορνηλίας μετὰ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου ἦτο ἐγγύησις συνδιαλλαγῆς τῶν δύο οἴκων, ἅτε τῶν Γράκχων ἀνηκόντων εἰς τοὺς περὶ τὸν Κάτωνα. Ἀλλὰ δέον πρὸ παντὸς νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Σκιπίωνας ἀντιπολίτευσις τῶν Γράκχων ἦτο ἱκανῶς πραεῖα καὶ εὐλαβής. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ἡ κατὰ τὴν πολυθρύλητον δίκην τῶν ἀδελφῶν Σκιπιώνων διαγωγὴ τοῦ μέλλοντος συζύγου τῆς Κορνηλίας, τότε ὄντος δημάρχου, εἰς ὃν ἐχρεώστει ὁ Λεύκιος Σκιπίων τὴν ἀπαλλαγήν του ἐπὶ μόνῃ τῇ δημεύσει τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ συμβὰν μεταξὺ τῶν οἴκων τῶν Γράκχων καὶ τῶν Σκιπιώνων δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑπάρχῃ μήτε διχόνοια μήτε δυσμένεια, οὐδ' ἐχρειάζετό τις ἐγγύησις ὅπως ὑπάρξῃ εἰλικρινὴς ἡ συμφιλίωσις αὐτῶν. Συνῆλθε δ' εἰς γάμου κοινωνίαν ἡ Κορνηλία, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτῆς εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὸν Σεμπρώνιον Γράκχον, ὅτε οὗτος εἶχεν ὑπερβῇ τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Καὶ ὅμως ἠδυνήθη νἀποκτήσῃ ἐξ αὐτοῦ δώδεκα τέκνα, ὧν ἐπέζησαν τρία μόνα, ὁ Τιβέριος, ὁ Γάϊος καὶ ἡ Σεμπρωνία ἡ μετὰ Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ συζευχθεῖσα. Τῶν δὲ υἱῶν τούτων πρεσβύτατος ἦτο ὁ Τιβέριος·

ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου [1] ὅτ' ἀπέθανε δὲν εἶχε συμπεπληρωμένον τὸ τριακοστὸν ἔτος, ἕπεται, ὅτι ὁ γάμος τῆς Κορνηλίας μετὰ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου συνήφθη μεταξὺ τοῦ 164 καὶ τοῦ 162 π. Χ., ἤτοι περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου ἡ Κορνηλία ἦτο ἀκόμη νέα, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰς αὐτὴν γενομένης προτάσεως δευτέρου γάμου παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Κυρήνης Πτολεμαίου Ζ'· ἀλλὰ τὴν αἴτησιν ταύτην ἀπέρριψεν ἡ ὑπερήφανος γυνή, προτιμῶσα τὴν ἐπωνυμίαν μητρὸς τῶν Γράκχων τοῦ διαδήματος βασιλίσσης.

Καὶ ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου ἐκείνου μετὰ τὴν λάμψιν, ἣν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Σεμπρώνιος Γράκχος ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, ἐδημιούργει μεγάλην εὐθύνην διὰ τὸν φέροντα αὐτό. Ἀνὴρ δὲ καλούμενος Γράκχος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ νωθρεύῃ ἐν ἀργίᾳ ἢ νἀκολουθῇ τὸ ρεῦμα τῆς κοινῆς διαφθορᾶς χωρὶς νὰ μολύνῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα. Οἱ δὲ ἆθλοι τοῦ πατρὸς δὲν ἦσαν μόνον νουθεσία, ἀλλὰ καὶ ὁδηγία διὰ τοὺς υἱούς του. Ὡς στρατηγὸς δὲν εἶχε μόνον μεριμνήσει περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διὰ φιλανθρώπων μέτρων πραΰνσεως τῆς τύχης τῶν ὑποτεταγμένων. Ὁ δὲ νεαρὸς Τιβέριος ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐγνώρισεν ἐν Ἱσπανίᾳ ὁποίας ἀναμνήσεις ἑαυτοῦ εἶχε καταλίπει ὁ πατήρ, ὅτε, τῆς στρατιᾶς τοῦ ὑπάτου Μαγκίνου αἰχμαλωτισθείσης ὑπὸ τῶν Νουμαντίνων, οὗτοι ἐπὶ μόνῃ τῇ ἐγγυήσει τῇ παρασχεθείσῃ ὑπὸ τοῦ ταμίου Γράκχου ὑπεχώρησαν καὶ ἀφῆκαν ἐλευθέρους τοὺς λεγεῶνας· καὶ ταῦτα διότι ἡ ὑπόσχεσις ἀνδρὸς καλουμένου Γράκχου ἦτο διὰ τοὺς γενναίους ἐκείνους ἡ ἀσφαλεστάτη ἐγγύησις, ὅτι ἡ συνθήκη τῆς Νουμαντίας ἔμελλε νὰ ἐπικυρωθῇ ἐν Ῥώμῃ. Ἀλλ' εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἡ κύρωσις τῆς συνθήκης ταύτης ἀπεκρούσθη, ὁ δὲ Τιβέριος, οὗ ἐπλήγη συγχρόνως ἥ τε οἰκογενειακὴ τιμὴ καὶ ἡ ἰδία ἑαυτοῦ χρηστότης, ἀποσπασθεὶς ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου τελείως τῆς κυβερνώσης φατρίας, ἠσπάσθη μετὰ πάσης τῆς ζέσεως τῆς μεγάλης αὐτοῦ ψυχῆς τὸν ἀγῶνα τῶν δημοτικῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι δὲ τούτῳ εἶχε παράσχει σπουδαίας ὑπηρεσίας ἤδη αὐτὸς ὁ πατήρ του. Ἐπὶ τῆς τιμητείας αὐτοῦ, ἣν ἦρξε μετὰ τοῦ Γαΐου Κλαυδίου Πούλχρου (167 π. Χ.), ὅστις εἶχε πρότερον χρηματίσει καὶ συνύπατος αὐτοῦ, ὁ Σεμπρώνιος ἐξέδωκε παράγγελμα αὐστηρὸν κατὰ τῶν δημοσιωνῶν, ὅπερ κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἔγκυρον καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἔνστασιν τοῦ δημάρχου Ποπλίου Ῥουτιλίου Ῥούφου, εἰσαγαγόντος εἰς δίκην περὶ ἀσεβήματος πρὸς τὴν πολιτείαν τοὺς τιμητάς, ἀθωωθέντας ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Ἐπ' ἴσης δ' ὁ Σεμπρώνιος καὶ ὁ συνάρχων αὐτοῦ Κλαύδιος ὑπῆρξαν εἰσηγηταὶ μέτρου

[1] **Πλουτάρχου** Γάϊος Γράκχος 1.

ἀπαλλάσσοντος τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως τῶν ἀπελευθέρων. Συνίστατο δὲ τὸ μέτρον τοῦτο εἰς τὴν παραπομπὴν εἰς μίαν τῶν ἀστικῶν φυλῶν, τὴν Ἠσκυλίνην, πάντων ἐκείνων τῶν ἀπελευθέρων ὅσοι κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ παραγγέλματος δὲν εἶχον υἱὸν ἔχοντα ἡλικίαν τοὐλάχιστον πέντε ἐτῶν καὶ δὲν ἦσαν τετιμημένοι εἰς τὰς δύο πρώτας τῶν πολιτῶν τάξεις.

Κατὰ ταῦτα αἱ οἰκογενειακαὶ παραδόσεις, αἵτινες δὲν λησμονοῦνται ἐν τοῖς μεγάλοις οἴκοις, ὑπηγόρευον εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου τὴν ὁδὸν ἣν ὤφειλον νὰ τραπῶσι καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἡλικία ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιληφθῶσι τῶν δημοσίων πραγμάτων. Τὰς ἀναμνήσεις δὲ ταύτας εἶχε διατηρήσει ζωηρὰς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἡ μήτηρ Κορνηλία, δι' ἧς μετὰ τῶν παραδόσεων τοῦ οἴκου τῶν Γράκχων εἶχον συζευχθῆ αἱ τῶν Σκιπιώνων. Ἡ Κορνηλία, οὖσα γυνὴ μεγάθυμος καὶ πεπαιδευμένη, εἶχεν ἀφιερωθῆ ὁλοψύχως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων· ὁ δὲ Κικέρων, ὅστις ἀνέγνωσε τὰς ἐπιστολὰς αὐτῆς, μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ εὐγλωττία τῶν Γράκχων ἦτο ἡ τῆς μητρός των αὐτῆς [1]. Τί δὲ ἀνέμενε παρὰ τούτων αὐτῆς τῶν υἱῶν ἀποδεικνύει τὸ παράπονον, ὅπερ συνείθιζε πολλάκις νὰ ἐκφέρῃ, δυσανασχετοῦσα, ὅτι ἐκάλουν αὐτὴν πάντοτε θυγατέρα καὶ πενθερὰν τῶν Σκιπιώνων μᾶλλον ἢ μητέρα τῶν Γράκχων. Καὶ δὲν ἤργησε μὲν νὰ ἐκπληρωθῇ ὁ πόθος τῆς εὐγενοῦς μητρικῆς ὑπερηφανείας, ἀλλ' ἡ ἐκπλήρωσις αὕτη ἔμελλε νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν Κορνηλίαν δάκρυα πικρὰ καὶ ἄληκτον πένθος.

Τῶν δὲ δύο υἱῶν τῆς Κορνηλίας ὁ Τιβέριος ἦτο κατὰ ἐννέα ἔτη πρεσβύτερος τοῦ Γαΐου. Ὅτε δὲ ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς ἀνεδείχθη ὕπατος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ καρχηδονικοῦ πολέμου, εἶχεν ἡλικίαν μόλις δεκαεπτὰ ἐτῶν. Ἀλλ' ἤδη ἐξέκαιεν αὐτὸν ἡ φιλοδοξία, καὶ ἠθέλησε νὰναχωρήσῃ μετὰ τοῦ γαμβροῦ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν πρώτην αὐτοῦ στρατείαν ὑπὸ τὴν εὐοίωνον ὁδηγίαν τοῦ γενναίου ἐκείνου. Ἀπέβη δ' ἔντιμος ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐκείνη στρατεία, καθ' ὅτι ὁ Τιβέριος ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν Μεγάρων ὁ πρῶτος ἀναβὰς τὰ τείχη τοῦ προαστείου ἐκείνου τῆς Καρχηδόνος. Ἀργότερον δὲ μετέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὡς ταμίας τοῦ ὑπάτου Μαγκίνου, εἴδομεν δὲ ἤδη τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν ἣν παρέσχεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας στρατιᾶς εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ δῆμος τῶν Ῥωμαίων, ἀκυρῶν τὴν συνθήκην τῆς Νουμαντίας, ἐπέδειξε τὴν πρὸς τὸν νεαρὸν ταμίαν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, ψηφίσας ὅπως μόνος ὁ ὕπατος Μαγκῖνος παραδοθῇ εἰς τοὺς πολεμίους.

---

[1] **Κικέρωνος** Brut. 58.

Κατὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς ἀτυχοῦς ἐπὶ τὴν Νουμαντίαν στρατείας ἐπιστροφήν του θλιβερώτατον θέαμα παρέστη εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεαροῦ ταμίου. Εἶδεν ἐρήμους τὰς εὐφόρους τῆς Τυρρηνίας πεδιάδας καὶ ἀπανταχοῦ ἐπασχολουμένους εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν δούλους, καὶ τούτους θορυβοῦντας διὰ τὰς ἀγγελίας τὰς ἐλθούσας ἐκ Σικελίας. Ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ οἱ ὁμόδουλοι αὐτῶν εἶχον θραύσει τὰς ἰδίας ἁλύσεις, καί, ἀθροισθέντες ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν Σύρου καλουμένου Εὔνου, ὅστις μετὰ καυχήσεως προσεποιεῖτο τὸν προφήτην καὶ μάγον καὶ εἶχε λάβει τὸ ὄνομα *βασιλεὺς Ἀντίοχος*, ἐνέσπειρον τὸν φόβον ἀπὸ Μεσσήνης μέχρι Λιλυβαίου [1]. Ἐν δὲ Ῥώμῃ ἔτι θλιβερώτερον θέαμα παρέστη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Γράκχου. Καίτοι δὲ τὸ θέαμα τοῦτο δὲν ἦτο νέον διὰ τὸν Τιβέριον, νῦν ἔμελλεν ὅμως νὰ ἐμποιήσῃ εἰς αὐτὸν πολὺ μεγαλειτέραν αἴσθησιν ἕνεκα τῶν προδιαθέσεων τῆς ψυχῆς του καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ κακοῦ, ἀποβάντος πολὺ δεινοτέρου. Εἶδε δῆλα δὴ τὴν Ῥώμην ταρασσομένην ὑπὸ σμήνους ἀνθρώπων ἀέργων καὶ πειναλέων. Ἦσαν δ' οὗτοι οἱ ἐλεύθεροι γεωργοὶ οὓς εἶχον διαδεχθῆ ἐν τῇ καλ-

[1] Αἰτία τοῦ **δουλικοῦ πολέμου** ἐν Σικελίᾳ εἶχεν ὑπάρξει ἡ παντὸς μέτρου ἀνωτέρα ὠμότης μεγαλοπλούτου γαιοκτήμονος τῆς πόλεως Ἔννης, καλουμένου Δαμοφίλου, πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ὠμοῦ ἐκείνου κυρίου ἀποστασία τῶν δούλων τοῦ Δαμοφίλου εὗρε μιμητὰς ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἐντὸς δ' ὀλίγων μηνῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποστατῶν ἀνῆλθεν εἰς εἰκοσακισχιλίους. Ἡ ἀποστασία δὲ αὕτη, ἐκραγεῖσα τῷ 141 π. Χ., μόλις μετὰ ἐννέα ἔτη κατωρθώθη νὰ κατασταλῇ· ὁπόσον δὲ φοβεραὶ ὑπῆρξαν αἱ διαστάσεις αὐτῆς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀποστατησάντων δούλων, οἵτινες ἐν τέλει ἀνῆλθον εἰς διακοσίας χιλιάδας. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ματαίαν κατὰ τῶν δούλων ἀποστολὴν τεσσάρων πραιτώρων ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν εἰς τὴν νῆσον στρατιὰν ὑπατικὴν ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Γαΐου Φουλβίου Φλάκκου (134 π. Χ.). Ἀλλ' οὔτ' ἐκεῖνος, οὔτε ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λεύκιος Καλπούρνιος Πίσων ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσι τὴν φοβερὰν ἀποστασίαν, εἰ καὶ ὁ Πίσων ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τοὺς ἀποστάτας ἐν Μεσσήνῃ. Τέλος δὲ κατέπαυσε τὸν δουλικὸν πόλεμον ὁ ὕπατος Πόπλιος Ῥουπίλιος, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐκυρίευσε τὸ Ταυρομένιον καὶ τὴν Ἔνναν, τὴν φωλεὰν τῆς ἀποστασίας (132 π. Χ.). Ὑπῆρξε δ' ἀληθῶς θαῦμα πῶς ἡ ἀποστασία αὕτη δὲν διεδόθη πέραν τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ δὲν ἔλειψαν ἀπόπειραι, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ πολυάριθμοι θάνατοι δούλων οὓς ἐνήργησαν οἱ Ῥωμαῖοι· ἐν μόνῃ τῇ πόλει Σινουέσσῃ κατὰ τὰ σύνορα τοῦ Λατίου καὶ τῆς Καμπανίας ἀπηγχονίσθησαν διὰ μιᾶς τετρακισχίλιοι δοῦλοι. Καὶ ἐκθέτουσι μὲν οἱ ἱστορικοὶ τὰ φρικαλέα ἐπεισόδια τοῦ σικελικοῦ τούτου δουλικοῦ πολέμου· ἀλλὰ φρικαλεώτερον τῆς ἐκδικήσεως εἶνε αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς δουλείας, τοῦ μελανοῦ τούτου στίγματος τῆς ἀρχαιότητος, ὅπερ εἶχε προκαλέσει τὴν ἐκδίκησιν. Ἴδ. περὶ τοῦ δουλικοῦ πολέμου **Διόδωρον Σικελιώτην** XXXIV, 2 κ. ἑ.

λιεργεία τῶν ἀγρῶν οἱ δοῦλοι· καὶ ἦσαν ἐν τούτοις ἐκεῖνοι, οὓς οἱ πόλεμοι ἑνὸς σχεδὸν αἰῶνος συνήθως ἔτρεφον διὰ τῶν λαφυραγωγιῶν καὶ τῶν δωρεῶν τῶν στρατηγῶν. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ χρόνῳ εἷς μόνον ὑφίστατο πόλεμος, ὁ κατὰ τῆς Νουμαντίας, ὅστις μόχθους μᾶλλον παρεῖχεν ἢ κέρδη· ἐν δὲ τῷ δουλικῷ πολέμῳ οὐδεὶς λόγος περὶ κέρδους.

Πρὸς ἐπανόρθωσιν δὲ τούτων τῶν κακῶν μία μόνον ὑπῆρχεν ὁδὸς, ὅπως ἀποφευχθῇ ἡ ἐπανάστασις, μέσον βίαιον, δι' οὗ πάντα μὲν ἰσοπεδοῦνται, ἀλλὰ καὶ φθείρονται πάντα. Ὁ δὲ τρόπος ἐκεῖνος ἦτο ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ νόμιμον, ὅπερ εἶχεν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγκαταλειφθῇ. Τοῦτο δὲ καὶ οὐχί τι ἄλλο ἐζήτησεν ὁ Τιβέριος Γράκχος ὅτε περιεβλήθη τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν (133 π. Χ.). Ζητήσας πρότερον τὴν γνώμην τοῦ πενθεροῦ Ἀππίου Κλαυδίου Πούλχρου, ἀνδρὸς ὑπατικοῦ, προχρηματίσαντος τιμητοῦ καὶ προκρίτου τῆς συγκλήτου, τοῦ ὑπάτου Μουκίου Σκαιόλα, νομομαθοῦς δοκιμωτάτου, καὶ τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως Λευκίου Κράσσου Μουκιανοῦ, εἰσήγαγεν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὸν *γεωμορικὸν νόμον*[1] *(lex agraria)*. Διὰ τοῦ νόμου δὲ τούτου, ἐπαναφέροντος τὸ κῦρος τοῦ *περὶ μεγέθους τῶν ἀγρῶν (de modo agrorum)* Λικινίου Σεξτίου νόμου, ὅστις εἶχε πέσει εἰς ἀχρηστίαν, καὶ προσαρμόζοντος τὸν παλαιότερον ἐκεῖνον νόμον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν μεταβληθέντων καιρῶν, ὡρίζετο, ὅτι οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν πεντακοσίων πλέθρων, ἤτοι χιλίων διακοσίων ἑξήκοντα τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, δημοσίας χώρας δι' ἑαυτὸν καὶ πλείονα τῶν διακοσίων πεντήκοντα δι' ἕκαστον τῶν ἀρρένων τέκνων, ἀλλ' οὕτως, ὥστε τὸ σύνολον τῆς δημοσίας χώρας τὸ ἀνῆκον εἰς ἕνα οἶκον νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰ χίλια πλέθρα, ἤτοι δισχίλια πεντακόσια εἴκοσι τετραγωνικὰ χιλιόμετρα[2].

Ὥριζε δ' ὁ Σεμπρώνιος νόμος καὶ τὸν ἀνώτατον ἀριθμὸν τῶν κτηνῶν ἅτινα ἠδύναντο νὰ διαιτῶνται ἐν ἑκάστῳ ἀγρῷ, καὶ ταῦτα ὅπως ἐκλίπῃ ἡ κατάχρησις τῶν γαιῶν ὡς νομῶν, ὑπεχρέονε δὲ τοὺς γαιοκτήμονας νὰ διατηρῶσιν ἐν ταῖς γαίαις αὐτῶν ἀριθμόν τινα ἐλευθέρων ἀνδρῶν. Τῶν δὲ ἀγρῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐκείνου ἀποδιδομένων εἰς τὴν πολιτείαν ὤφειλε νὰ γείνῃ ἀναδασμὸς εἰς κλήρους, περιέχοντας ἕκαστον ἀνὰ τριάκοντα πλέθρα· οὗτοι δ' ἔμελλον νἀπονεμηθῶσιν εἰς τοὺς ἀκτήμονας Ῥωμαίους πολίτας ἀντὶ μικρᾶς ἐτησίας ἀποφορᾶς μετὰ τῆς ῥητῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἀπαλλοτριώ-

---

[1] *Γεωμορικὸς νόμος* καλεῖται ἡ lex agraria ὑπὸ **Διονυσίου Ἁλικαρνασέως** X, 39, ὑπὸ δὲ τοῦ **Πλουτάρχου** ἐν βίῳ Τιβερίου Γράκχου 13, 1 *νόμος περὶ τῆς χώρας*.

[2] Ὁ **Λίβιος** (Ἐπιτομ. 58) ἐξαίρει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Τιβέριος Γράκχος εἰσήγαγε τὸν νόμον παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἱππάδος τάξεως (adversus voluntatem senatus et equestris ordinis).

σεως αὐτῶν. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη διάταξις χαρακτηρίζει τὴν πρόθεσιν τοῦ Τιβερίου, ὅςτις δὲν ἤθελε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς πενομένους εὐεργεσίαν παροδικήν, ἀλλ' ἐσκόπει νἀποδώσῃ εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ δὴ διαρκῶς, τάξιν γεωπόνων ἐλευθέρων [1]. Ἡ δὲ πεῖρα ἡ ἐκπηγάσασα ἐκ τῶν ἱδρυθεισῶν κληρουχιῶν, αἵτινες εἶχον ἀποβῆ τροφεῖον θητικοῦ ὄχλου, παρεκίνησεν αὐτὸν νὰ μεταβάλῃ σύστημα καὶ νὰ καθορίσῃ τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῶν κλήρων ὡς βάσιν τῆς μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ.

Ὁ Σεμπρώνιος νόμος δὲν ἠδύνατο νὰ προςβληθῇ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς δικαιοσύνης, ἀπ' ἐναντίας δὲ αὕτη ἐτηρεῖτο μετ' εὐλαβείας τοιαύτης, ὥςτε εἰς τοὺς γαιοκτήμονας ἀπενέμετο ἀποζημίωσις διὰ τὰς δαπάνας ἃς εἶχον ὑποστῆ πρὸς ἐπαύξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν κτημάτων καὶ οἰκοδομίας ἐν τοῖς ἀγροῖς οὓς νῦν ὤφειλον νὰ ἐγκαταλίπωσι. Προςθετέον δὲ, ὅτι ἐζημιοῦντο μὲν ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν γαιῶν, ἀλλ' ἡ ζημία αὕτη ἀνεπληροῦτο διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὡς πράγματι κυρίων τοῦ μέρους τῶν ἀγρῶν τῶν ἀπομενόντων εἰς αὐτούς. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ ἀντίδρασις ὑπῆρξε κρατερὰ καὶ τραχεῖα. Ὑποκρινόμενοι δὲ οἱ πλούσιοι τρυφερότητα αἰσθημάτων ἐν ζητήματι ὑπολογισμῶν καὶ δοσοληψίας, ἔρρηξαν κραυγὴν κατὰ τοῦ ἐπονειδίστου νόμου, δι' οὗ ἐσκοπεῖτο ἡ ἀπὸ τῶν γαιοκτημόνων διαρπαγὴ τῶν πατρῴων αὐτῶν τάφων, τῆς προικὸς τῶν συζύγων, τῆς πατρικῆς αὐτῶν κληρονομίας [2]. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οἱ τάφοι ἐκεῖνοι, αἱ προῖκες ἐκεῖναι, αἱ κληρονομίαι ἐκεῖναι ἐστεροῦντο ὅρου οὐσιώδους ὅπως δυνηθῶσι νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀληθῶς πατρῷα κτήματα· ἐστεροῦντο δῆλα δὴ τῆς νομιμότητος τῆς κτήσεως. Οὐδ' ἔλειπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεταγενέστερα τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων παραδείγματα τῆς παρὰ τῆς πολιτείας ἀπαιτήσεως κτημάτων ἅτινα ἐθεωροῦντο ἀνήκοντα εἰς τὴν δημοσίαν χώραν. Μόλις που ὀλίγας δεκαετίας πρὸ τοῦ Σεμπρωνίου γεωμορικοῦ νόμου εἶχε συμβῆ τοιοῦτό τι. Ἐπὶ τῆς ὑπατείας δῆλα δὴ τοῦ Ποπλίου Σπουρίου Ἀλβίνου (173 π. Χ.) ἐξεμισθώθη ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἡ καμπανικὴ δημοσία χώρα, μετὰ πάροδον εἰκοσιὲξ ἐτῶν καθ' ἃ δὲν εἶχεν αὕτη ἐκτεθῆ εἰς μίσθωσιν ἀπὸ τοῦ 199 π. Χ. Οἱ δὲ κατέχοντες τὴν χώραν ἐκείνην, καίπερ καθ' ὅλον ἐκεῖνον τὸν χρόνον καρπωθέντες αὐτὴν χωρὶς νἀποτίσωσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀποφοράν τινα, ἀπεδέχθησαν τὸ ἐπιβληθὲν βάρος ἄνευ ἀντιλογίας. Νῦν δ' ἀπ' ἐναντίας οἱ πλούσιοι, ἀφ' οὗ ἐξήντλησαν πάντα τὰ δυνατὰ μέσα πρὸς ἀποτυχίαν τοῦ Σεμπρωνίου νόμου, δὲν ὤκνησαν νὰ καταφύγωσιν

---

[1] «Γράκχῳ δ' ὁ μὲν νοῦς τοῦ βουλεύματος ἦν οὐκ ἐς εὐπορίαν ἀλλ' ἐς εὐανδρίαν.» **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Ι, 10.

[2] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων ἔνθ' ἀν.

εἰς τὴν βίαν πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νόμου ἐκείνου καὶ διατήρησιν τῶν προνομίων ἅτινα εἶχον μεταβάλει τὴν πολιτείαν εἰς ὀλιγαρχίαν. Οἱ γνώριμοι λοιπὸν καὶ οὐχὶ οἱ Γράκχοι ὑπέχουσι τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἐπανάστασιν τὴν νῦν παρασκευαζομένην καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ὧν αὕτη προκατήρξατο.

Καὶ πρῶτοι μὲν οἱ πλούσιοι ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ περὶ τῆς χώρας νόμου χρῆσιν τοῦ ὅπλου τῆς δημαρχικῆς ἐνστάσεως. Ἀνέλαβε δὲ προθύμως νὰ ἐνστῇ κατὰ τοῦ νόμου ὁ Μάρκος Ὀκτάβιος, κύριος ὢν μεγάλης ἐκτάσεως χώρας δημοσίας. Ὁ δὲ Γράκχος κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὅπως καταβάλῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ συνδημάρχου· τέλος δὲ καὶ προςεφέρθη νἀποζημιώσῃ αὐτὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ διὰ τὴν ζημίαν ἣν ἔμελλε νὰ προξενήσῃ εἰς αὐτὸν ὁ Σεμπρώνιος νόμος. Ἀλλ' ὁ Ὀκτάβιος, ὅςτις εἶχεν ἤδη ὑποσχεθῇ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ἀγῶνα αὐτῶν, ἔμεινεν ἀδιάσειστος ἐν τῇ ἀντιστάσει αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πλούταρχος[1] μαρτυρεῖ, ὅτι τότε ὁ Τιβέριος παροξυνθεὶς κατέστησε σφοδρότερον τὸν νόμον, ἤγουν ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ προτάσεως τοὺς ὅρους ἐκείνους οἵτινες ἐκόλαζον τὴν αὐστηρότητα τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων, ἤτοι τὴν εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν γαιοκτημόνων ἀφεθεῖσαν ἔκτασιν γῆς καὶ τὴν χάριν τῶν γενομένων δαπανῶν ἀποζημίωσιν. Ἀλλ' ὁ Ἀππιανὸς[2] οὐδὲν λέγει περὶ τοιαύτης κολοβώσεως τοῦ νόμου. Διὸ φαίνεται, ὅτι μόνον ἀπειλὴ περὶ τῆς τοιαύτης ἀφαιρέσεως τῶν διατάξεων ἐκείνων θὰ ἐξηνέχθη. Τοῦτο δ' εἶνε τόσῳ μᾶλλον πιστευτὸν καθ' ὅσον τοιαύτη τις πρᾶξις θἀντέκειτο εἰς τὸν πρᾶον καὶ σύννουν χαρακτῆρα τοῦ Τιβερίου, ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν θυμοειδῆ καὶ ἐμπαθῆ φύσιν τοῦ ἀδελφοῦ Γαΐου.

Ἀποτυχουσῶν δὲ τῶν κατ' ἰδίαν πρὸς τὸν Ὀκτάβιον διαπραγματεύσεων, ὁ Τιβέριος ἐπειράθη νὰ πιέσῃ τοὺς γνωρίμους, κηρύσσων τὴν ἀναστολὴν τῆς ἐνεργείας ἁπασῶν τῶν ἄλλων ἀρχῶν μέχρι τῆς ψηφίσεως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντος νόμου. Ὅπως δὲ καταστήσῃ τελεσφορώτερον τὸ διάγγελμα αὐτοῦ τοῦτο, ἠπείλησεν, ὅτι θὰ ἐπιβάλῃ ζημίαν εἰς τοὺς στρατηγούς, ἂν ἤθελον παραβῇ αὐτό, ἐσφράγισε δὲ τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κρόνου. Ἀλλ' ἡ μόνη ἀπόκρισις τῶν κτηματικῶν πρὸς τὴν τοιαύτην αὐστηρότητα ὑπῆρξεν ἡ ὑπ' αὐτῶν περιβολὴ ἐνδυμάτων πενθίμων, ὡς συνειθίζετο ἐν ἡμέραις κοινῆς συμφορᾶς. Οὕτως ἡ πόλις ἐφαίνετο διῃρημένη εἰς δύο στρατόπεδα πολεμίων. Καὶ οἱ μέν, ὡς λέγει ὁ Ἀππιανός, εἶχον τὴν ἀπόφασιν νὰ διενεργήσωσι τὰ πάντα πρὸς ψήφισιν τοῦ νό-

[1] **Πλουτάρχου** Τιβ. Γράκχ. 10.
[2] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 11.

μου, οἱ δὲ νὰ καταβάλωσι πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως κωλύσωσι τὴν κύρωσιν αὐτοῦ[1].

Οὐδεὶς δύναται νἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Τιβέριος πρὶν ἢ καταφύγῃ εἰς τὸ ἔσχατον μέτρον, τὴν καθαίρεσιν τοῦ συνδημάρχου Ὀκταβίου, ἐκίνησε πάντα λίθον ὅπως πείσῃ αὐτὸν νἀποστῇ τῆς ἀντιστάσεως αὐτοῦ. Συνῄνεσε δὲ καὶ νὰ ὑποβάλῃ τὴν κρίσιν εἰς τὴν σύγκλητον, ἐλπίζων, ὅτι οἱ πατέρες ἐν στιγμῇ οὕτω κρισίμῳ ἔμελλον νἀρυσθῶσιν ἐμπνεύσεις ἐκ τῶν πατριωτικῶν παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου βουλευτηρίου. Ἀλλ' ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ μὲν σύγκλητος ὑπεδέχθη μετὰ μειδιάματος περιφρονήσεως τὴν ζητηθεῖσαν διαιτησίαν· ὅτε εἶδε ματαίας τὰς πρὸς τὸν Ὀκτάβιον ἱκεσίας αὐτοῦ καὶ ἀπειλάς, ἀνέρριψε τὸν κύβον, εἰςαγαγὼν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὴν πρότασιν περὶ καθαιρέσεως τοῦ συνδημάρχου. Οἱ ἱστορικοὶ δὲν λέγουσιν, ὅτι ὁ Ὀκτάβιος ἀντιπροέτεινεν ἔνστασιν εἰς τὴν παράδοξον πρότασιν τοῦ Τιβερίου, θὰ ἦτο δὲ ἄπορον τὸ τοιοῦτον, ἂν μὴ ἐξήγει τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ταύτην ἡ ἐπιθυμία ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε νὰ ἐξέλθῃ ἐκ θέσεως ἐξόχως δυσκόλου καὶ κινδυνώδους. Ἡ δὲ πρότασις τοῦ Τιβερίου παρεῖχεν εἰς αὐτὸν αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν ποθητὴν διέξοδον. Ἤδη δὲ δεκαεπτὰ φυλαὶ εἶχον ψηφίσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τοῦ ἐπερωτήματος τοῦ Γράκχου, καὶ μία μόνη ὑπελείπετο πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀπαιτουμένης πλειονοψηφίας. Ἐν τῇ ἐπισήμῳ δ' ἐκείνῃ στιγμῇ, καθ' ἣν ἡ μεταρρύθμισις μικροῦ δεῖν μετεβάλλετο εἰς ἐπανάστασιν, ὁ Τιβέριος προέβη εἰς τελευταίαν τιν' ἀπόπειραν ὅπως πείσῃ τὸν ἐπίμονον Ὀκτάβιον. Περιβαλὼν αὐτὸν διὰ τῶν χειρῶν, ἱκέτευσε νὰ ἐλεήσῃ τὸν ἄπορον λαόν, οὗ ὤφειλεν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἣν περιεβάλλετο νὰ εἶνε ὁ προστάτης. Τότε δὴ τότε ἐφαίνετο, ὅτι ὁ ἄτεγκτος ἐμαλάσσετο. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ὀκταβίου ὑγράνθησαν ὑπὸ δακρύων· ἀλλ' ἤρκεσεν ἓν αὐστηρὸν βλέμμα τινῶν τῶν παρισταμένων πλουσίων καὶ κτηματικῶν ὅπως ἀποπνίξῃ πᾶσαν αὐτοῦ συγκίνησιν[2]. Ἐπαναληφθείσης δὲ τῆς ἐπιψηφίσεως, ἐψήφισαν καὶ αἱ ὑπολειπόμεναι δεκαοκτὼ φυλαὶ τὴν καθαίρεσιν τοῦ δημάρχου. Κηρυχθέντος δὲ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ψηφοφορίας, ὁ Ὀκτάβιος ἐξειλκύσθη ὑφ' ἑνὸς τῶν δημοσίων ὑπηρετῶν τοῦ δημάρχου Γράκχου ἐκ τοῦ δημαρχικοῦ βήματος, ἄνευ δὲ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου περιφρουρήσεως τοῦ ἐκπτώτου δημάρχου οὗτος δὲν ἤθελε φθάσει οἴκοι ζῶν καὶ δὲν ἤθελε διαφύγει τὴν κατ' αὐτοῦ μανίαν τοῦ πλήθους.

Μετὰ δὲ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ὀκταβίου διὰ τοῦ Κοΐντου Μομμίου

[1] «Οἱ μὲν ὡς οὐδενὶ τρόπῳ συγχωρήσοντες αὐτὸν γενέσθαι κύριον, οἱ δ' ὡς κυρώσοντες ἐξ ἅπαντος.» **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 10.

[2] **Πλουτάρχου** Τιβ. Γράκχ. 12, 1-2. — **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 12.

ἢ Μουκίου [1] ὁ Σεμπρώνιος γεωμορικὸς νόμος ἐκυρώθη τέλος ὑπὸ τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας. Πρὸς δ' ἐκτέλεσιν αὐτοῦ κατέστη κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νόμου ὁριζόμενα τριμελὴς ἐπιτροπεία *(tresviri agris dandis assignandis)*, ἐξελέχθησαν δὲ μέλη αὐτῆς ὁ Τιβέριος Γράκχος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γάϊος καὶ ὁ πενθερὸς τοῦ Τιβερίου Ἄππιος Κλαύδιος Ποῦλχερ. Ἔγεινε δὲ ἡ ἐκλογὴ αὕτη μετ' ἀκύρωσιν τῶν νόμων τοῦ Λικινίου καὶ Αἰβουτίου

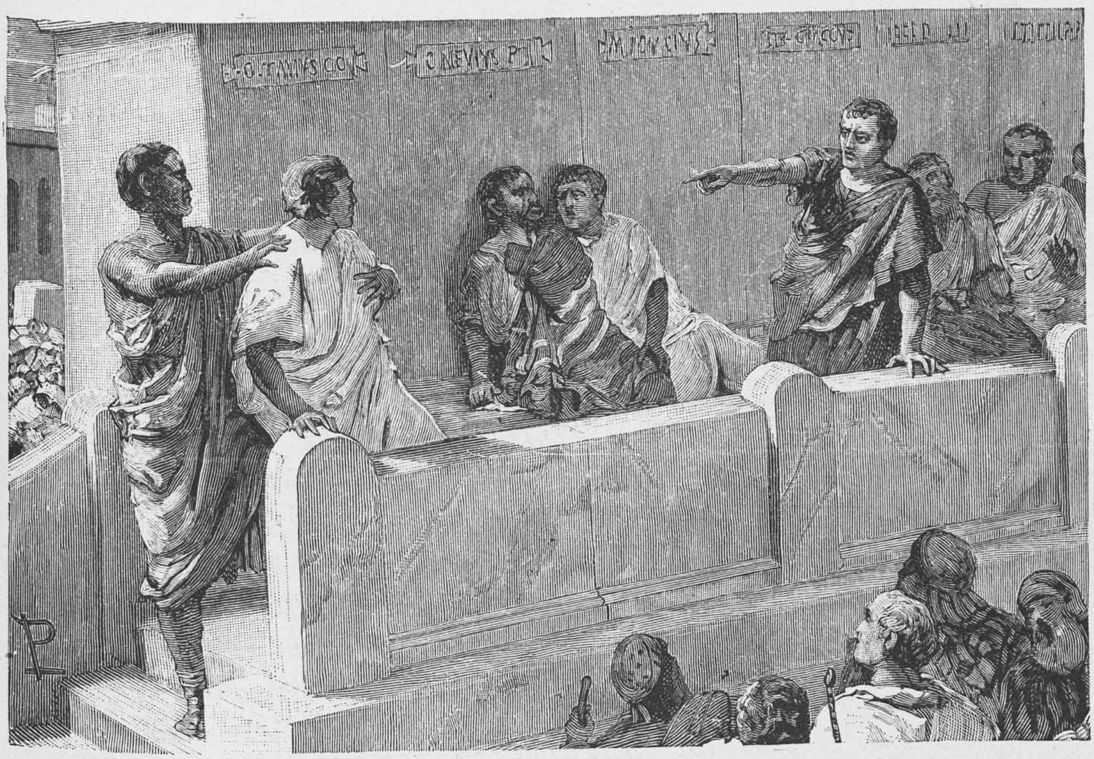

Ἡ καθαίρεσις τοῦ δημάρχου Ὀκταβίου.

(154 π. Χ.), δι' ὧν ἀπηγορεύετο εἰς τὸν προτείνοντα ἔκτακτόν τινα ἀρχὴν ἢ εἰς αὐτὴν συμμετοχὴ αὐτοῦ.

Ὁ Τιβέριος εἶχε νικήσει, ἀλλ' ἡ νίκη αὐτοῦ εἶχε προξενήσει εἰς τὴν πολιτείαν βλάβην μεγαλειτέραν τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης ὠφελείας ἕνεκα τῆς ἀθετήσεως τῆς δημαρχικῆς ἀσυλίας, ἥτις εἶχε μείνει ἡ μόνη ἄγκυρα τῆς ἐλευθερίας ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκπτώσεως τῶν ἀρχαίων θεσμῶν. Ἀλλὰ νῦν ὁ Τιβέριος εἶχε καταθρυμματίσει καὶ ταύτην τὴν ἐγγύησιν. Καὶ

[1] Μόμμιον (Μούμμιον) μὲν καλεῖ τὸν διάδοχον τοῦ Ὀκταβίου ὁ **Ἀππιανὸς** Ἐμφυλίων Ι, 13, Μούκιον δὲ ὁ **Πλούταρχος** Τιβ. Γράκχ. 13, 2.

δὲν ἔλειπον μὲν ἐλαφρυντικοὶ λόγοι τοῦ διαβήματος τούτου, ὧν κυριώτατος ἡ ὑπερβασία αὐτῶν τῶν δημάρχων, ἧς ἀνάμνησιν διετήρει ὁ Τιβέριος ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ οἴκῳ, ἐνθυμούμενος τὴν ἀντίστασιν ἣν εἶχεν ἀντιτάξει ὁ δήμαρχος Ῥουτίλιος εἰς τὸ κατὰ τῶν δημοσιωνῶν παράγγελμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τιμητοῦ ὄντος. Δύναται δὲ νὰ προστεθῇ ὡς λόγος ἐλαφρυντικὸς καὶ τὸ κατεπεῖγον τοῦ νόμου, ὅπερ ἐπηύξανεν ἡ ἐν Σικελίᾳ δουλικὴ ἐπανάστασις, στεροῦσα τὴν Ῥώμην τοῦ σίτου ὃν ἐπρομηθεύετο ἐκ τῆς νήσου ἐκείνης καὶ περιάγουσα τὴν Ἰταλίαν εἰς κίνδυνον σιτοδείας. Ἀλλὰ καὶ πάντας τούτους τοὺς λόγους ἂν θεωρήσωμεν ἰσχυρούς, ἡ ἀπόφασις εἰς ἣν πρὸς ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου του προέβη ὁ Γράκχος δὲν ἔπαυε νὰ εἶνε πάντως μέτρον τὰ μάλιστ' ἀσύνετον. Δι' αὐτοῦ ὁ Τιβέριος Γράκχος ἀπηρνεῖτο τὰς παραδόσεις τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, αἵτινες ἦσαν ἡ δόξα αὐτῆς, καὶ ἠσπάζετο τὰς ἐλευθεροκτόνους παραδόσεις τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὅμως, ἂν ἠκολούθει τὴν ἀρχαίαν ὁδόν, θὰ ἦτο τοῦτο ἐπωφελὲς δι' αὐτόν του τὸν νόμον, ἐπειδή, ἀφινομένης ἐλευθέρας διεξόδου εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν πρὶν ἢ ψηφισθῇ ὁ νόμος, αὕτη οὐδένα πλέον θὰ παρεῖχε φόβον μετὰ τὴν κύρωσιν αὐτοῦ. Ἤθελε δὲ τότε συμβῇ εἰς τὸν περὶ χώρας νόμον τοῦ Γράκχου ὅ τι ἄλλοτέ ποτε εἰς τοὺς Λικινίους Σεξτίους νόμους. Κατὰ τὴν εἰσήγησιν τῶν νόμων ἐκείνων ἡ καρτερικὴ μακροθυμία τῶν δημάρχων πρὸς τὴν ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη συνεχῆ ἀντιπολίτευσιν τῶν ἀντιπάλων ὑπερενίκησεν ἅμα μὲν τὴν ἐπὶ τῆς ἰσχύος τοῦ καθεστῶτος ἑδραζομένην ἀντίστασιν τῆς ἐννόμου τάξεως, ἥτις ἀντεμάχετο εἰς αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῶν νόμων ἐκείνων, ἅμα δὲ τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ κρατοῦντος συντηρητικοῦ πνεύματος διαφιλονεικοῦντος τὸ τελεσφόρον τῶν νέων νόμων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ περὶ τῆς γῆς νόμος τοῦ Τιβερίου Γράκχου, εἰσαχθεὶς διὰ τῆς βίας, δὲν ἠδυνήθη ἐν ταῖς ἀποπείραις πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ νὰ μείνῃ ἀπηλλαγμένος ἀντιδράσεως. Αἱ δὲ μέγισται τῶν δυσχερειῶν προῆλθον παρὰ τῆς συγκλήτου, ἀφ' ἧς ἐξηρτᾶτο ἡ διαχείρισις τοῦ δημοσίου θησαυροῦ· καὶ δὴ πρὸς παρακώλυσιν τοῦ ἔργου τῶν τριῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου, ἡ σύγκλητος ἐστέρησεν αὐτοὺς καὶ αὐτῶν τῶν ἐξόδων παραστάσεως, τῆς λεγομένης *σκηνῆς*[1] *(ornatio)*, ἥτις παρείχετο κατὰ τὸ ἔθος εἰς πάντας τοὺς πολίτας εἰς οὓς ἀνετίθετο δημοσία τις λειτουργία. Εἰσηγουμένου δὲ τοῦ φανατικοῦ ὀλιγαρχικοῦ Σκιπίωνος Νασικᾶ, ὡρίσθη εἰς τοὺς τρεῖς ἄνδρας ἡμερησία ἀμοιβὴ ἐξευτελιστικωτάτη ἐξ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος δηναρίου, ἤτοι μιᾶς καὶ ἡμισείας ἀρχαίας δραχμῆς. Προσετίθετο δὲ εἰς τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἡ μεγίστη δυσχέρεια τοῦ χωρισμοῦ τῶν δημοσίων ἀγρῶν ἀπὸ τῶν ἰδιω-

[1] Αἰτουμένῳ μέν, ὡς ἔθος ἐστίν, ἐκ δημοσίου σκηνήν.» **Πλουτάρχου** Τιβ. Γράκχ. 13, 2.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τικῶν ἕνεκα τῆς διὰ τοῦ χρόνου εἰς πολλὰς χεῖρας μεταβιβάσεως τῶν κτημάτων οὕτως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ κατέχοντες τὰς γαίας ἠγνόουν ὁπόσον μέρος τοῦ πατρῴου αὐτῶν κλήρου ἀπετελεῖτο τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἐκ χώρας δημοσίας. Πρὸς διαλεύκανσιν δὲ τῶν τοιούτων ἀποριῶν ἦτο ἀνάγκη χρόνου μακροῦ. Ἐξ ἑτέρου δ᾽ ἀπῃτεῖτο ἡ ταχεῖα πλήρωσις τῶν προσδοκιῶν ἃς εἶχε γεννήσει ὁ Σεμπρώνιος νόμος, ἂν ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ δὲν ἤθελεν ἐπὶ κινδύνῳ ἑαυτοῦ νὰ λάβῃ πεῖραν τῆς ἀληθείας τοῦ λογίου τοῦ ὑπομιμνήσκοντος τὴν γειτονίαν τῆς Ταρπηίας πέτρας καὶ τοῦ Καπιτωλίου. Τῆς τοιαύτης δ᾽ ἀμηχανίας ἔσωσε τὸν Τιβέριον, τοὐλάχιστον πρὸς ὥραν, ἀνέλπιστον γεγονὸς, ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως τοῦ Περγάμου Ἀττάλου Γ΄, ὅστις καθίστανε κληρονόμον αὐτοῦ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δεξιὸς δήμαρχος, προβάλλων τὸ ἀξίωμα, ὅτι ὁ δῆμος, ἅτε ὢν κληρονόμος, αὐτὸς μόνος ἦτο καὶ ὁ ἁρμόδιος νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὸν θησαυρὸν καὶ τὰς χώρας τοῦ ἀσιατικοῦ ἐκείνου βασιλείου, ἀπέκλεισε τῆς περὶ αὐτῶν σκέψεως τὴν σύγκλητον, καὶ προέτεινεν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν νὰ διανεμηθῶσιν οἱ θησαυροὶ τοῦ θανόντος βασιλέως εἰς τοὺς διὰ τοῦ γεωμορικοῦ νόμου γενομένους κατόχους δημοσίας χώρας, ὅπως χορηγηθῶσιν οὕτως εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα πρὸς ἀγορὰν τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ κάλυψιν τῶν πρώτων δαπανῶν τῆς γεωργίας.

Ἀπὸ τῆς ὥρας δ᾽ ἐκείνης ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ Τιβερίου ὑπῆρξε πλήρης. Οἱ πατέρες, θρασυνθέντες ἐξ αὐτῆς τῆς αὐξήσεως τοῦ κινδύνου, ἐγκατέλιπον τὴν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑπ᾽ αὐτῶν ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει τηρηθεῖσαν ἐπιφύλαξιν, καὶ προσέβαλον τὸν δήμαρχον ἀπροκαλύπτως, οὐδ᾽ αὐτῆς τῆς συκοφαντίας ἀφιστάμενοι, ὅπως στερήσωσιν αὐτὸν τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου. Καὶ δὴ ὁ Κόϊντος Πομπήιος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, διισχυρίσθη, ὅτι ὁ κομίσας εἰς Ῥώμην τὴν διαθήκην τοῦ Ἀττάλου εἶχε παραδώσει εἰς τὸν Τιβέριον Γράκχον τὸ διάδημα καὶ τὴν πορφύραν τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς εἰς μέλλοντα βασιλέα τῆς Ῥώμης[1]. Τοιούτου δὲ τυγχάνων ἀνταγωνισμοῦ ὁ Τιβέριος δὲν ἠδύνατο νὰ διαβουκολῆται τὸ ἑξῆς περὶ τῆς τύχης ἥτις ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτὸν ὅταν ἔμελλε νὰ παύσῃ πλέον ἐξασφαλίζουσα αὐτὸν ἡ δημαρχικὴ ἀσυλία. Διὸ ἀπεφάσισε νὰ διενεργήσῃ τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν ἑαυτοῦ ὡς δημάρχου διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος. Ἀλλὰ διὰ κακήν του τύχην δὲν ἐφρόντισε πρότερον νἀπαλλαχθῇ τοῦ δόγματος τοῦ δήμου τοῦ ἐν ἔτει 342 π. Χ. ψηφισθέντος, καθ᾽ ὃ δὲν ἦτο ἔννομον τὸ τὸν αὐτὸν ἄρχειν ἐντὸς δεκαετίας[2]. Τοῦτο δὲ παρέσχεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ πρόφασιν, ὅπως ἀναστείλωσι τὰς ἀρχαιρεσίας εὐθὺς ὡς εἶδον, ὅτι παρὰ τὰς ἐνεργείας

---

[1] **Πλουτάρχου** Τιβερ. Γράκχ. 13, 1.

[2] Ne quis eumdem magistratum intra decem annos caperet. **Λι-**

αὐτῶν αἱ δύο πρῶται φυλαὶ εἶχον ψηφίσει ὑπὲρ τοῦ Τιβερίου. Καὶ ὅμως οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον ὑπολογίσει, ὅτι, ἐπειδὴ αἱ δημαρχικαὶ ἀρχαιρεσίαι ἐγίνοντο ἐν θέρει, οἱ ὑπὸ τοῦ Σεμπρωνίου γεωμορικοῦ νόμου εὐεργετηθέντες ἔμελλον νὰ λείψωσιν ἀπ' αὐτῶν, μένοντες ἐν τοῖς ἀγροῖς χάριν τοῦ θερισμοῦ· ἤλπιζον λοιπόν, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῶν ἐνθερμοτάτων ὀπαδῶν τοῦ Τιβερίου δὲν θὰ ἦτο δύσκολος ἡ παρακώλυσις τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς αὐτοῦ. Βλέποντες δ' ἐκλείπουσαν τὴν τοιαύτην ἐλπίδα, ἐδράξαντο τοῦ δόγματος ἐκείνου τοῦ δήμου ὡς τοῦ μόνου ἐναπομείναντος εἰς αὐτοὺς ὅπλου· πλὴν αὐτοῦ εἰς μόνην τὴν βίαν ἠδύναντο νὰ καταφύγωσιν, ἤτοι εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος οὐδὲ εἰς τοῦτο ὤκνησε νὰ προβῇ πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐκ νέου ἐπὶ τὴν δημαρχίαν ἀναρρήσεως τοῦ Τιβερίου Γράκχου, ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι οἱ χρόνοι τῆς ἐλευθερίας εἶχον παρέλθει πλέον διὰ τὴν Ῥώμην. Καὶ δὴ οἱ συγκλητικοὶ εἶχον συμφωνήσει νὰ συνέλθωσι τὴν ὑστεραίαν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Πίστεως, ὅπως εὑρεθῶσι πλησίον τοῦ Καπιτωλίου, ὅπου ἐτελοῦντο αἱ δημαρχικαὶ ἀρχαιρεσίαι. Ἡ δ' ἐκλογὴ τῆς θέσεως ἐκείνης ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν πρόθεσιν αὐτῶν, σκοπούντων νὰ ἐμποδίσωσι διὰ πάσης θυσίας τὴν ψηφοφορίαν ἐν ᾗ περιπτώσει ἐψηφίζετο καὶ πάλιν ὁ Τιβέριος. Ἡ ἐκκλησία ἀνεμεστώθη αἴφνης θορύβου. Οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ ἀναστάντες ἐκραύγαζον, ὅτι ὁ Τιβέριος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῇ καὶ πάλιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ παρουσιάσθη εἰς τὴν συνέλευσιν ὁ συγκλητικὸς Φούλβιος Φλάκκος, φίλος τοῦ Τιβερίου. Ἤρχετο δ' ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πίστεως φέρων εἰς τὸν φίλον τὸ ἄγγελμα, ὅτι οἱ πλούσιοι παρεσκεύαζον τὸν διὰ δούλων καὶ ἄλλων ἐνόπλων φόνον τοῦ Τιβερίου. Οὗτος δ' ἀκούσας τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Φλάκκου, ἐδήλωσε τἀγγελθέντα μετ' ἐκπλήξεως ἅμα καὶ φόβου εἰς τοὺς περὶ αὐτόν· ὅτε δὲ καὶ οἱ ἀπώτερον ἱστάμενοι τῶν φίλων ἠρώτησαν ἐξαποροῦντες περὶ τίνος πρόκειται, ὁ Τιβέριος, ἅτε μὴ δυνάμενος νἀκουσθῇ ἕνεκα τοῦ θορύβου, ἔφερε τὴν χεῖρα εἰς τὴν κεφαλήν, ὅπως σημάνῃ, ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ ζωή του. Ἀλλὰ τὸ ἀθῷον τοῦτο νεῦμα ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ, καθότι οἱ ὀλιγαρχικοί, σπεύσαντες εἰς τὸν ναὸν τῆς Πίστεως, ἀνήγγειλαν εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι ὁ Τιβέριος εἶχε ζητήσει βασιλικὸν διάδημα. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τούτῳ οἱ συγκλητικοὶ ἀνεστατώθησαν, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Σκιπίων Νασικᾶς παρεκέλευσε τὸν ὕπατον Πόπλιον Μούκιον Σκαιόλαν νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν καταλύων τὸν τύραννον. Τοῦ δ' ἐντίμου ἄρχοντος δηλώσαντος, ὅτι οὐδένα τῶν πολιτῶν δύναται νὰ φονεύσῃ ἄκριτον, ὁ Νασικᾶς ἀνεκραύγασεν· «ὁ θέλων τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας ἀκολουθείτω μοι». Ταῦτα δὲ λέγων ἐκάλυψε τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ

βίου VII, 42. Πρβλ. **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 14. Ἰδ. καὶ τῆς παρούσης ἱστορίας σ. 142.

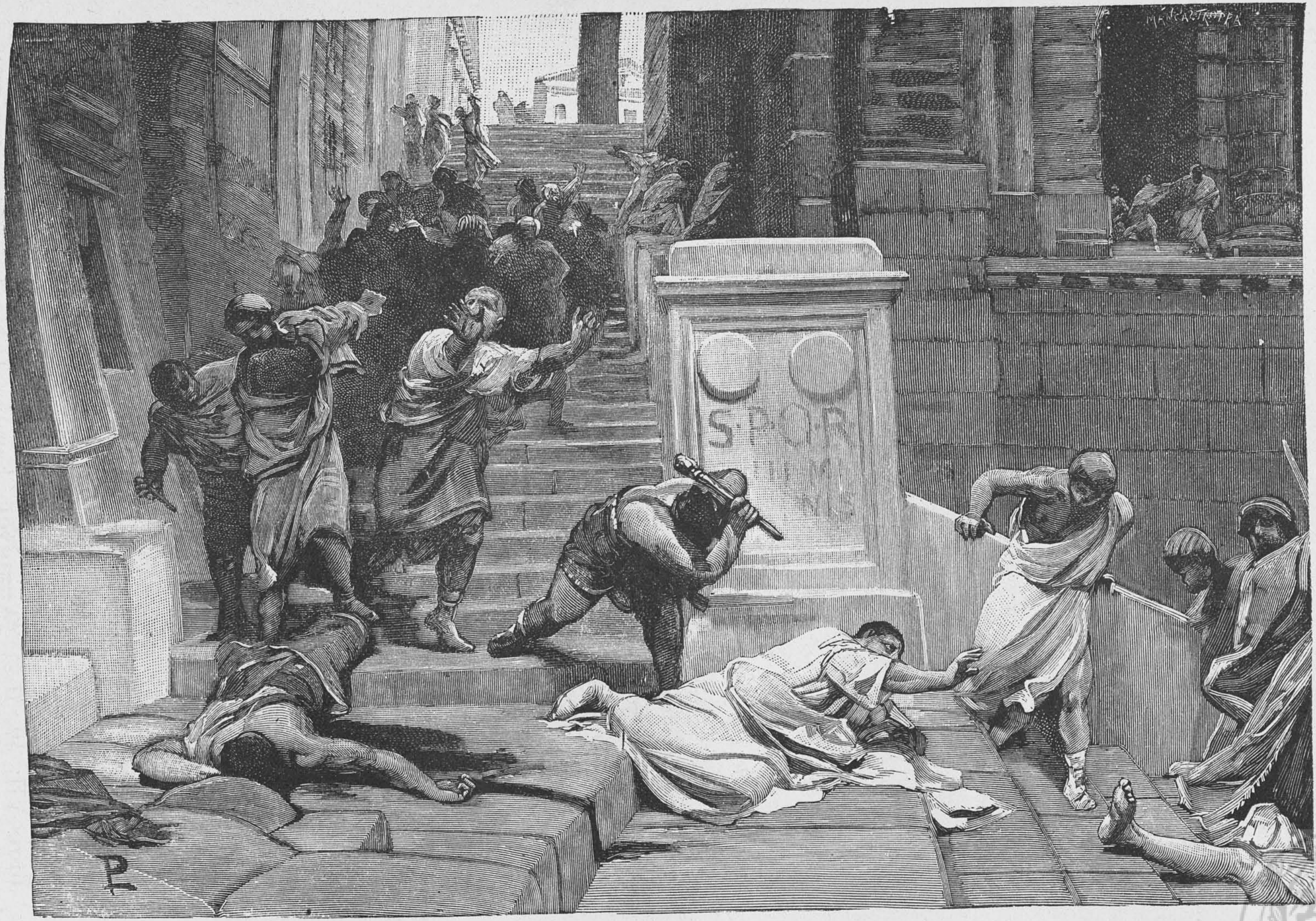

Ὁ φόνος τοῦ Τιβερίου Γράκχου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κρασπέδου τῆς τηβέννου, καὶ ἔδραμεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἀκολουθούμενος ὑπὸ συγκλητικῶν, πελατῶν, δούλων, ὑφ' ὅλου τέλος τοῦ πλήθους τοῦ συνηθροισμένου περὶ τὸν ναὸν τῆς Πίστεως καὶ ἀναμένοντος τὸ σύνθημα. Ὁ δὲ δῆμος, ὅςτις δὲν ἦτο παρεσκευασμένος εἰς τὴν αἰφνιδίαν ἐκείνην ἔφοδον, καταληφθεὶς ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πατέρων μεταβληθέντων εἰς δολοφόνους, ἐτράπη εἰς φυγὴν, συμπαρασύρων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν δυστυχῆ Τιβέριον. Ἐν ᾧ δ' οὗτος κατήρχετο τὸν Καπιτωλῖνον λόφον, ἀτυχίᾳ περιπεσὼν προςέκρουσεν εἴς τινα τῶν πτωμάτων τῶν ἐν τῇ στάσει ἐκείνῃ προφονευθέντων, καὶ ἔπεσε. Πρὶν ἢ δὲ δυνηθῇ νὰ ἐγερθῇ καὶ πάλιν, ἐφονεύθη, παταχθείσης τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ διὰ ποδὸς δίφρου ὑπό τινος τῶν συνδημάρχων αὐτοῦ, τοῦ Ποπλίου Σατυρηίου. Σὺν αὐτῷ δ' ἔπεσον καὶ περὶ τοὺς τριακοσίους τῶν ἑταίρων αὐτοῦ, τὰ δὲ πτώματ' αὐτῶν ἐρρίφθησαν μετὰ καὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Τιβερίου εἰς τὸν Τίβεριν. Ἀλλ' ἡ ἑκατόμβη ἐκείνη δὲν ἤρκεσεν ὅπως κορέσῃ τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἀλλ' ἐπεδιώχθη ἡ καταδίωξις παντὸς τοῦ δήμου, ὡς ὑποδεικνύει ὁ Σαλλούστιος [1]. Ἂν τις εἶχεν ὑπάρξει φίλος τοῦ Τιβερίου, ἐθεωρεῖτο τοῦτο ἔγκλημα δυνάμενον νὰ συνεπαγάγῃ τὸν θάνατον. Εἰς ὁποῖον δὲ βαθμὸν ἔφθασεν ἡ χειροκρατία ἀπέδειξεν ἡ διαγωγὴ τοῦ ὑπάτου Σκαιόλα. Ὁ ἀνὴρ ὅςτις εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ καταδικάσῃ τὸν Τιβέριον ἄκριτον ἐπεδοκίμασε τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ καὶ ἐτίμησε τὸν κακοῦργον Νασικᾶν. Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ. Καὶ ἡ μὲν παρὰ τοῦ ὑπάτου ἐπιδοκιμασία τῆς πράξεως τοῦ Νασικᾶ δὲν ἴσχυσε νὰ σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀπειλῶν τοῦ πλήθους· ἡ δὲ σύγκλητος, ὅπως σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκ τῆς Ῥώμης ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀποστολῆς εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἀλλ' εἶνε περίεργον, ὅτι ἐν μέσῳ τῶν αἱματηρῶν τούτων ὀργίων ὁ περὶ τῆς χώρας νόμος ὁ προκαλέσας αὐτὰ ἐσώθη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς. Ἡ σύγκλητος οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ συνῄνεσε νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐπιτροπεία ἡ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ καθεστῶσα διὰ τῆς ἐκλογῆς διαδόχου τοῦ Τιβερίου ἐν αὐτῇ. Ἐξελέχθη δ' ὡς τοιοῦτος ὁ Λικίνιος Κράσσος Μουκιανὸς, πενθερὸς τοῦ Γαΐου Γράκχου. Αἰτία δὲ τῆς διατηρήσεως τοῦ νόμου ὑπῆρξεν ὅτι πρὸς κατάλυσιν αὐτοῦ οὐδεμία ὑπῆρχε πρόφασις ὡς εἶχεν εὑρεθῇ τοιαύτη πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτοῦ ὡς δῆθεν τυραννιῶντος. Οἱ δὲ συγκλητικοὶ ἐνόουν, ὅτι ὅπως συντελέσωσιν ἀποινεὶ τὰς ἐκδικήσεις αὐτῶν ἦτο ἀπαραίτητος ἀνάγκη εὐλαβείας πρὸς τὸν νόμον ἐκεῖνον, ὄντα εὐαρεστότατον εἰς τὰ πλήθη. Ἴσως δὲ διεβουκολοῦντο ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι, ποιουμένων ἐκποδὼν τῶν ἡγεμόνων τῆς δημαγωγικῆς φατρίας, ὁ γεωμορικὸς νόμος θὰ ἠδύνατο ἐν τῷ μέλλοντι νὰ καταργηθῇ σιω-

[1] **Σαλλουστίου** De bello Jugurthino 42.

πηρῶς. Ἀλλ' ἡ ἀμελλητὶ ἐπακολουθήσασα ἀντίδρασις ἐστέρησεν αὐτοὺς ταχέως τῆς εὐαρέστου προσδοκίας, ὁ δὲ μισητὸς νόμος ἀναγκαίως οὐ μόνον διετηρήθη, ἀλλὰ καὶ ἐξετελέσθη.

Παπιριος Καρβων και Σκιπιων Αιμιλιανος. — Ἡ δημοτικὴ φατρία εὗρε ταχέως νέον καὶ θαρραλέον πρόμαχον, τὸν Γάϊον Παπίριον Κάρβωνα, ὄντα μὲν τῶν δοκιμωτάτων συγχρόνων ῥητόρων, ἀλλὰ καὶ ἄνδρα ἄνευ χαρακτῆρος. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὡς μέλους τῆς τριμελοῦς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπείας τοῦ γεωμορικοῦ νόμου [1] ἐπιδειχθεῖσα δραστηριότης εἶχεν ἀναδείξει αὐτὸν ὡς τὸν ἄνδρα τὸν δυνάμενον νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου. Γενόμενος δὲ δήμαρχος ὁ Κάρβων (131 π. Χ.), ἐνεκαίνισε τὴν δημαρχίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς νομοθεσίας ἀπὸ τῆς φατριαστικῆς ἐπενεργείας τῶν ὀλιγαρχικῶν, γενόμενος εἰσηγητὴς τῆς μυστικῆς ψηφοφορίας ἐν τῇ ψηφίσει τῶν νόμων κατὰ τὸ ἔθος τὸ κρατοῦν ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις. Ὁ δὲ περὶ ψήφων νόμος οὗτος *(lex Papiria tabellaria)* ἐκυρώθη. Ἥττονος δ' ἐπιτυχίας ἠξιώθη ἄλλο ἐπερώτημα τοῦ Κάρβωνος, ἀφορῶν εἰς τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τῶν δημάρχων ὧν ἔληγεν ἡ ἐνιαύσιος ἀρχὴ *(de tribunis reficiendis)*. Ὁ νόμος οὗτος, πολεμηθεὶς καὶ ἀποκρουσθεὶς τότε, ἐψηφίσθη ἀργότερον μετά τινων περιορισμῶν, δεκτῆς γενομένης τῆς ἐκ νέου ἐκλογῆς τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς ὡς δημάρχου ἐφεξῆς ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποψηφίων ἔμενεν ἀσυμπλήρωτος.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀντιθέτων τοῦ δευτέρου τούτου ἐπερωτήματος τοῦ Παπιρίου Κάρβωνος ἐν τοῖς πρώτοις ἐπιφαίνεται Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανός. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν τὰ πλήθη μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον θεωρήσει ὡς προστάτην ἑαυτῶν καὶ φίλον, ὅστις εἰς τὰς ψήφους τῶν δημοτικῶν ἐχρεώστει τὰς δύο του ὑπατείας καὶ τὴν τιμητείαν, ἤτοι αὐτὴν αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἐφάνη τότε ἐγκαταλείπων τὴν δημοτικὴν φατρίαν καὶ τασσόμενος εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἀντιπάλων. Ἤδη δὲ πρὸ τῆς εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστροφῆς του ὁ Σκιπίων εἶχεν ἐπιδείξει τὰς σκέψεις αὐτοῦ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Μαθὼν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Νουμαντίας τὸν βίαιον θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικός, ἐξεφώνησε τὸν ὁμηρικὸν στίχον

Ὣς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὅ τις τοιαῦτά γε ῥέζοι.

---

[1]. Ὁ Κάρβων εἶχεν ἀντικαταστήσει ἐν τῇ συναρχίᾳ τῶν τριῶν ἀνδρῶν τὸν Ἄππιον Κλαύδιον Ποῦλχρον θανόντα τότε· συνεξελέχθη δὲ μετ' αὐτοῦ ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπείας ὁ συγκλητικὸς Μάρκος Φούλβιος Φλάκκος ἀντὶ τοῦ Λικινίου Κράσσου, σταλέντος εἰς Ἀσίαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀριστονίκου καὶ φονευθέντος ἐν ἐκείνῳ τῷ πολέμῳ.

Ἡ δὲ διὰ τοῦ στίχου τούτου ἐκδηλουμένη τραχεῖα ἐπίκρισις τοῦ Σκιπίωνος δὲν ἀνεφέρετο εἰς αὐτὴν τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀτυχοῦς δημάρχου, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ βίαιον μέσον εἰς ὃ εἶχε καταφύγει πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς. Ἔβλεπε δῆλα δὴ ὁ Σκιπίων, ὅτι ἡ ὁδὸς ἣν εἶχε τραπῆ ὁ Τιβέριος ἦγεν εἰς ὄλεθρον, ὅπως δὲ σώσῃ τὴν κινδυνεύουσαν πολιτείαν ἐθυσίασε τὸ παρελθόν του καὶ αὐτὴν τὴν εὔνοιαν ἧς ἐτύγχανε παρὰ τοῦ πλήθους. Ὁπόση δὲ ἦτο ἡ δύναμις τοῦ Σκιπίωνος μαρτυρεῖ ἡ ἀπόρριψις τοῦ δευτέρου Παπιρίου νόμου, καίπερ ὄντος ἀρεστοτάτου εἰς τὰ πλήθη. Ἀλλ' ὁ Κάρβων δὲν ἦτο ἐκ τῶν δυναμένων νάνεχθῶσιν ἡσύχως τὴν γενομένην προςβολήν. Ἀποφασίσας δὲ νάποβάλῃ τὸ προσωπεῖον τοῦ ἀνδρὸς ὃν τὰ πλήθη ἐξηκολούθουν νὰ θεωρῶσιν ὡς φίλον ἑαυτῶν, ἐκάλεσεν αὐτὸν ἔν τινι δημοτικῇ συνελεύσει νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ φόνου τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Ὁ δὲ Σκιπίων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὸν φόνον ἐκεῖνον [1]. Τῆς δὲ δηλώσεως αὐτοῦ ταύτης ἀκουσθείσης μετὰ κραυγῶν ἀποδοκιμασίας, ὁ Σκιπίων δὲν ὤκνησε νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ τοσάκις ὑπομείνας ἀτρόμητος τὴν βοὴν τῶν πολεμίων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφοβηθῇ ὑπὸ τῆς κραυγῆς ἐκείνων δι' οὓς ἡ Ἰταλία ἦτο μητρυιά [2]. Καὶ ἐτοξεύετο μὲν τοῦτο τὸ βέλος κατὰ τῶν ἀπελευθέρων, ἀλλ' ἔπλησσε καὶ πάντας τοὺς διάγοντας ἐν Ῥώμῃ βίον ἀργὸν καὶ προτιμῶντας νὰ ζῶσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὡς ἐπαῖται μᾶλλον ἢ νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τοῦ εὐεργετήματος τοῦ γεωμορικοῦ νόμου, ὅστις ἤθελεν ἀναγκάσει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν ἐν τοῖς ἀγροῖς δίαιταν μακρὰν τοῦ θορύβου καὶ τῶν θελγήτρων τῆς Ῥώμης.

Ἡ ῥῆξις λοιπὸν μεταξὺ τοῦ Σκιπίωνος καὶ τῆς δημοτικῆς φατρίας ἦτο πλέον πλήρης. Ἀλλ' ὁποῖον σχέδιον ἐμελέτα ἐν νῷ ὁ μέγας στρατηλάτης καὶ ὁποίαν πολιτείαν ἔμελλε νὰ μετέλθῃ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς φατρίας ἐκείνης διάσπασιν μένει ἄγνωστον καὶ μυστηριῶδες ἕνεκα τοῦ αἴφνης ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα ἔμεινεν ἀνοικτὸν τὸ στάδιον εἰς τὰς εἰκασίας, ὧν δὲν εἶνε ἴσως ἡ ἧττον ἀπίθανος ἡ τοῦ Κικέρωνος [3], καθ' ἣν ὁ Σκιπίων ἐσκό-

---

[1] **Κικέρωνος** Pro Mil. 3, 8. De orat. II, 25, 106.—**Λιβίου** Ἐπιτ. 59. — **Βαλερίου Μαξίμου** VI, 2, 3. — **Αὐρηλίου Βίκτωρος** LVIII. Ἀλλ' ὁ **Βελλήιος Πάτερκλος** (II, 4) παριστάνει τὸν Σκιπίωνα ἐπιδοκιμάζοντα μὲν τὸν φόνον τοῦ Γράκχου, ἀλλὰ μετά τινων περιορισμῶν. Respondit, si is occupandae reipublicae animum habuisset, jure caesum. Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν εἰλικρινῆ χαρακτῆρα τοῦ Σκιπίωνος.

[2] Hostium, inquit, armatorum toties clamore non territus, qui possum vestro moveri, quorum noverca est Italia? **Βελλιίου Πατέρκλου** II, 4.

[3] **Κικέρωνος** De rep. VI, 12 ἐν τῷ Σκιπίωνος ὀνείρῳ (Somnium Sci-

πει νὰ γείνῃ δικτάτωρ, θέλων νὰ καταστείλῃ τὰς στάσεις καὶ ἀνορθώσῃ τὸ κῦρος τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας. Ἓν δέ τι μόνον εἶνε βέβαιον περὶ αὐτοῦ, ἡ πρόθεσις νὰ διορθώσῃ τὸν περὶ τῆς χώρας νόμον διὰ τῆς ἀποκαθάρσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν φανερῶν ἀδικιῶν καὶ ἀπαλλάξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου ἀπὸ πάσης ἐπιδράσεως φατριαστικῆς. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ δευτέρου τούτου σκοποῦ προέτεινε καὶ ἐπέτυχεν, ὅπως ἡ κρίσις περὶ τῶν ἀμφισβητήσεων ἃς προεκάλει ὁ Σεμπρώνιος νόμος ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας τῶν τριῶν ἀνδρῶν καὶ ἀνατεθῇ εἰς τὸν τότε ἐν Ῥώμῃ παριστάμενον ὕπατον, Γάϊον Σεμπρώνιον Τουδιτανόν (129 π. Χ.)[1]. Καὶ ἔγεινε μὲν δεκτὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος προταθέν, ἀλλ' ὁ Τουδιτανὸς, θέλων νἀποφύγῃ λειτουργίαν συνεπάγουσαν ἀναγκαίως μίση καὶ πάθη ἐξ ἑκατέρας φατρίας, ἐπωφελήθη ἐξ ἀποστασίας τινὸς τῆς ὀρεινῆς φυλῆς τῶν Ἰαπύδων ἐν τῇ Ἰστρίᾳ, ὅπως ἐκζητήσῃ καὶ λάβῃ παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐντολὴν νὰ στρατεύσῃ πρὸς κατάπνιξιν αὐτῆς, καὶ ἀνεχώρησεν αἴφνης ἐκ Ῥώμης. Οὕτω δὲ ἡ διάταξις ἧς εἰσηγητὴς εἶχε γείνει ὁ Σκιπίων ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀργίαν τοῦ γεωμορικοῦ νόμου. Ἐπ' ἴσης δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ ἄλλη ἀπόπειρα τοῦ Σκιπίωνος, ἡ πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀδικιῶν τοῦ νόμου. Ἦτο δὲ ὁ νόμος ἄδικος ὡς πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους, οἵτινες ἐπ' ἴσης ἦσαν κύριοι δημοσίας χώρας ἀποκτηθείσης διὰ κατοχῆς ἢ δι' ἀγορᾶς. Ἐν ᾧ δὲ εἰς τοὺς Ῥωμαίους γαιοκτήμονας ὁ νόμος ἄφινε μέχρι χιλίων πλέθρων εἰς ἕκαστον οἶκον, οὐδὲν ἄφινεν εἰς τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς συμμάχους, εἰς οὓς δὲν παρείχετο κἂν τὸ εὐεργέτημα ὅπως οἱ παρὰ τῶν πλουσίων ἐπιστρεφόμενοι εἰς τὴν πολιτείαν ἀγροὶ διανέμωνται εἰς τοὺς ἀπόρους τοῦ οἰκείου ἔθνους, εἰς ὃ ἀνῆκον οἱ τέως κάτοχοι τῆς ἀπ' αὐτῶν ἀφαιρουμένης δημοσίας χώρας, ἅτε τοῦ νόμου μόνον χάριν τῶν ἀπόρων Ῥωμαίων πολιτῶν ἀναγράφοντος τὸν ἀναδασμόν. Εὔκολον λοιπὸν εἶνε νὰ φαντασθῇ τις μεθ' ὁποίας δυσαρεσκείας εἶχον ἀκούσει τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου οἱ Λατῖ-

---

pionis). Οὕτως ἐπιγράφει ὁ Κικέρων ὅραμα Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ, καθ' ὃ δῆθεν ἐπεφάνη εἰς αὐτὸν ἐν ὀνείρῳ ὁ πάππος Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός, καὶ προεῖπεν εἰς αὐτόν, ὅτι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Νουμαντίας ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται ἔμελλον νἀναθέσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς τύχας τῆς πολιτείας, ὅπως σώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀναρχίας τῶν φατριῶν. In te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebantur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris.

[1] Ὁ συνύπατος αὐτοῦ Μάνιος Ἀκίλιος εὑρίσκετο ἐν Ἀσίᾳ ἐργαζόμενος πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης.

νοι καὶ οἱ σύμμαχοι. Εἰς δὲ τὴν σύγκλητον προσέρρεον ἀπανταχόθεν παράπονα τῶν ἀφαιρουμένων τοὺς ἀγρούς. Ὁ δὲ Σκιπίων ἐπελήφθη σθεναρῶς τῆς τύχης αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ ἐπεβάλλετο οὐ μόνον ὑπὸ λόγων δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας. Ἐπειδή, ἂν δὲν παρενεβάλλετο ἐγκαίρως φραγμὸς εἰς τὰς δυσαρεσκείας, ἐπέκειτο φόβος μὴ ἐκραγῇ ἐπανάστασις, καὶ τότε τί ἔμελλε νὰ συμβῇ ἐν Ῥώμῃ; Πῶς θὰ ἠδύνατο ἡ πολιτεία, ἥτις ἐσωτερικῶς ἐταράσσετο καὶ ἦτο διεσπασμένη, νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν τῶν συμμάχων, πρὸς οὓς εἶχεν ὑπάρξει οὕτως ἀχάριστος; Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ Σκιπίων νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν δικαίων τῶν παραπονουμένων· εἶχε δὲ ἤδη ἀγγείλει, ὅτι τὴν ὑστεραίαν ἔμελλε νὰ ἐκφωνήσῃ λόγον ὑπὲρ τῶν Λατίνων, ὅτε τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης εὑρέθη ἐπὶ τῆς κλίνης του νεκρός (129 π. Χ.). Ὁποῖος δέ τις ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του; Περὶ τούτου καὶ αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Σκιπίωνος οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ εἴπωσι πλὴν εἰκασιῶν. Καί τινες μὲν ἐπίστευσαν, ὅτι ἀπέθανε θάνατον φυσικόν, ἄλλοι δ' ὅτι ὁ θάνατός του ὑπῆρξε βίαιος. Καὶ ὁ μὲν τρόπος καὶ ὁ χρόνος τοῦ θανάτου αὐτοῦ καθιστάνουσι τὴν δευτέραν ταύτην γνώμην πιθανωτέραν. Ὁ δὲ χρόνος μάλιστα καθ' ὃν ἀπέθανε γεννᾷ καὶ τὴν ὑποψίαν, ὅτι ὁ φόνος αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ τῆς δημοτικῆς φατρίας [1]. Ἀλλ' ἐξ ἑτέρου ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν σημεῖα πληγῆς ἢ βίας· διὸ, δεκτοῦ γενομένου θανάτου βιαίου, ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἀπέθανεν ὑπὸ φαρμάκου. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς εἰκαζομένους αὐτουργοὺς τοῦ φόνου ἡ ὑπόνοια οὐδενὸς ἐφείσθη τῶν κυριωτάτων τοῦ Σκιπίωνος ἐχθρῶν. Καὶ ἄλλοι μὲν λέγουσιν αἴτιον τοῦ φόνου τὸν Κάρβωνα [2], ἄλλοι δὲ τὸν Φούλβιον Φλάκκον [3], ἄλλοι τὸν Γάϊον Γράκχον [4], ἄλλοι δὲ αὐτὴν τὴν σύζυγον τοῦ Σκιπίωνος

[1] Ἔν τινι ἀποσπάσματι τῶν ***Βοββιανῶν σχολίων*** (οὕτω καλουμένων ἀπὸ παλιμψήστου χειρογράφου εὑρισκομένου μέρος μὲν ἐν τῇ Βατικανῇ, μέρος δ' ἐν τῇ Ἀμβροσιανῇ βιβλιοθήκῃ καὶ προερχομένου ἐκ τῆς παρὰ τὴν Πάδουαν κωμοπόλεως Βοββίου) τοῦ ὑπὲρ Μίλωνος λόγου τοῦ Κικέρωνος (VII, 2, σ. 283, 10 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Orelli) λέγεται, ὅτι ὁ Σκιπίων ἀπέθανε θάνατον φυσικόν (morte obiit). Ἀλλ' οὔτε ἡ γνησιότης τοῦ χωρίου τούτου ἐν τῷ κειμένῳ θεωρεῖται ἀσφαλής, οὔτε κἂν φαίνονται αἱ λέξεις αὗται ἔχουσαι λογικὴν συνάφειαν πρὸς τὸ λεγόμενον ἐν τῷ ἐπιταφίῳ εἰς τὸν Σκιπίωνα λόγῳ τῷ γραφέντι μὲν ὑπὸ τοῦ Γαΐου Λαιλίου, ἐκφωνηθέντι δὲ ὑπὸ τοῦ Κοΐντου Φαβίου Μαξίμου. Ἐν τῷ λόγῳ ἐκείνῳ λέγεται ἀληθῶς, ὅτι δὲν δύναται νὰ θρηνηθῇ μετ' ἐπαρκοῦς θλίψεως ὁ θάνατος τοῦ Σκιπίωνος, ἅτε θανόντος ἐν πλήρει ἀκμῇ ὑγιείας καὶ ἐν χρόνῳ καθ' ὃν ἡ πολιτεία εἶχεν αἰσθητὴν ἀνάγκην τοιούτου ἀνδρός. **Κικέρωνος** Lael. 3, 11-12.

[2] **Κικέρωνος** De orat. II, 40 (170). Epist. ad famil. IX, 21.

[3] **Πλουτάρχου** Γάϊος Γράκχος 10, 4.

[4] **Πλουτάρχου** αὐτ.—Σχόλια Βοββιανὰ ἔνθ' ἀν.

Σεμπρωνίαν [1], ἥτις οὐδέποτε τὸν ἠγάπησε, καὶ τὴν πενθεράν του Κορνηλίαν [2]. Ἔπειτα δ' ἀνεφέρετο ὡς ἐπιβαρυντικὸν κατὰ τῶν δύο γυναικῶν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι αὗται οὐδὲν ἔπραξαν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου. Διὸ ἡ Ῥώμη παρέσχεν εἰς τὸν κόσμον τὸ ἀπρεπὲς θέαμα,

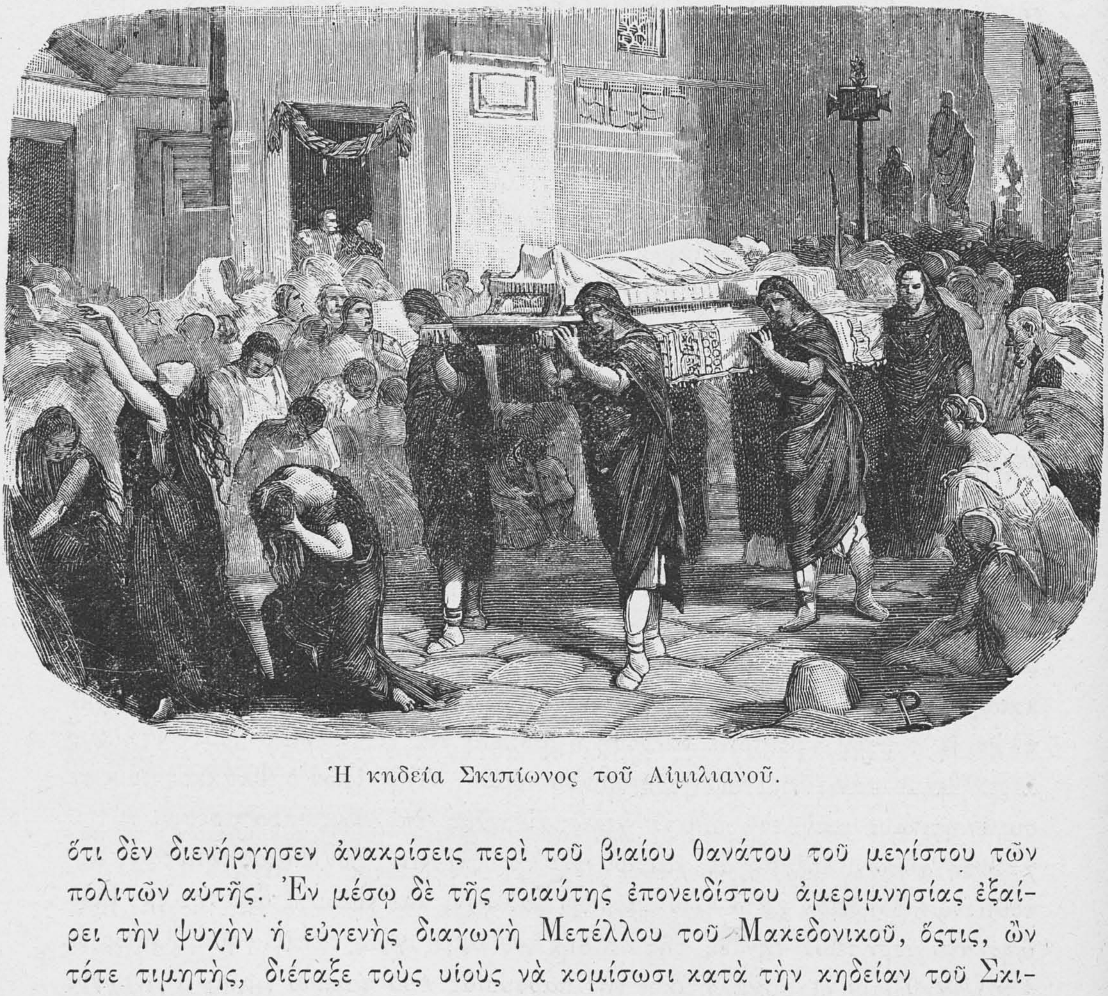

Ἡ κηδεία Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ.

ὅτι δὲν διενήργησεν ἀνακρίσεις περὶ τοῦ βιαίου θανάτου τοῦ μεγίστου τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς τοιαύτης ἐπονειδίστου ἀμεριμνησίας ἐξαίρει τὴν ψυχὴν ἡ εὐγενὴς διαγωγὴ Μετέλλου τοῦ Μακεδονικοῦ, ὅστις, ὢν τότε τιμητής, διέταξε τοὺς υἱοὺς νὰ κομίσωσι κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Σκι-

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Ι, 20.—**Λιβίου** Ἐπιτ. 59.

[2] **Ἀππιανοῦ** ἔνθ' ἀν. Τῶν δὲ νεωτέρων ὁ μὲν Mommsen (Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 100) θεωρεῖ τοῦτο μόνον προφανές, ὅτι ὁ φονεὺς ἀνῆκεν εἰς τὴν φατρίαν τῶν Γράκχων, ὁ δὲ Ihne (Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 61 καὶ Excurs über den Tod des Scipio Aemilianus αὐτ. σ. 456 κ. ἑ.) ἀποδέχεται ὡς βέβαιον, ὅτι ὁ θάνατος ὑπῆρξε φυσικός, τοῦτο δὲ μᾶλλον πιστεύει καὶ ὁ Ranke (Weltgeschichte Τόμ. Β' τμ. 2 σ. 29), ἐν ᾧ ὁ Nitzsch (Die Gracchen und ihre nächsten Vorgänger. Berlin. 1847 σ. 352) δὲν νομίζει ἀπορριπτέαν τὴν γνώμην περὶ βιαίου θανάτου. Ὁ δὲ Neumann (Geschichte

πίωνος τὸ φέρετρον, εἰπὼν εἰς αὐτούς, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδωσί ποτε κηδείαν πολίτου μεγαλειτέρου [1].

Μάλιστα δ' ἔβλαπτεν ὁ θάνατος τοῦ Σκιπίωνος τοὺς Λατίνους, ὧν εἶχεν ἀναδειχθῆ εὐπαρρησίαστος προστάτης. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ αὐτῶν εἶχον μετοικήσει εἰς Ῥώμην, ἐλπίζοντες νὰ τύχωσιν εὐκολώτερον δικαιοσύνης διὰ τῆς ἐν τῇ πόλει παρουσίας, ἡ σύγκλητος διέταξε τὴν ἀθρόαν αὐτῶν ἐκ Ῥώμης ἔξωσιν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν νεωτεριστῶν. Καὶ τὴν μὲν πρότασιν τῆς ἐξώσεως εἰσήγαγε νεαρός τις δήμαρχος, ὁ Μάρκος Ἰούνιος Πέννος, ὁ δὲ δῆμος ἀπεδέχθη τὸ προταθέν. Εἰς μάτην ὡμίλησε κατὰ τοῦ προταθέντος νόμου ὁ Γάϊος Γράκχος, ταμιεύων ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει· τὰ πλήθη προετίμησαν νὰ πεισθῶσιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἰουνίου, δι' ὧν διεθρύπτετο αὐτῶν ἡ ἀλαζονεία, μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς τοῦ Γαΐου, ἐπικαλουμένου τὴν δικαιοσύνην τῶν Ῥωμαίων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐξωσθέντων ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦ χρηματίσαντος ὑπάτου Περπέρνα τοῦ νικητοῦ τοῦ Ἀριστονίκου. Καὶ ταῦτα διότι, γενομένης ἀνακρίσεως περὶ αὐτοῦ, ἀπεδείχθη, ὅτι εἶχε παρανόμως τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὴν Σαυνῖτιν (126 π. Χ.).

Ὡς πρὸς τὰ τῶν συμμάχων λοιπὸν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὴν δημοτικὴν φατρίαν. Εἰς μάτην οἱ ὀπαδοὶ τῶν Γράκχων ἀπεπειράθησαν νὰ διαρρήξωσι τὴν ἑτερομιγῆ ταύτην σύμπραξιν. Ὁ Μάρκος Φούλβιος Φλάκκος, εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπείας, γενόμενος ὕπατος τῷ 125 π. Χ., προέτεινε νόμον παρέχοντα εἰς τοὺς Λατίνους τὸ δικαίωμα προκλήσεως ἐπὶ τὸν δῆμον, ἤτοι ἐφέσεως τῆς γενομένης ἐξώσεως, πλὴν δὲ τούτου προέτεινε νὰ δοθῇ ἡ ἰσοπολιτεία εἰς πάντας τοὺς Ἰταλοὺς ὅσοι ἤθελον πάθει ὑπὸ τοῦ γεωμορικοῦ νόμου. Ἀλλ' ἰδὼν ὁ Φλάκκος τούς τε συγκλητικοὺς καὶ τὸν δῆμον χαλεπαίνοντας ἐπὶ ταῖς προτάσεσιν αὐτοῦ ἀπέστη αὐτῶν, ἐδέχθη δὲ χαίρων τὴν πρόσκλησιν τῶν Μασσαλιωτῶν, αἰτουμένων βοήθειαν κατὰ τῶν ὁμόρων Σαλύων, καὶ ἐξέφυγε διὰ τῆς ἐκ Ῥώμης ἀναχωρήσεως τὴν ἐκ τῆς διπλῆς του ἀποτυχίας ταπείνωσιν. Ὅπως δὲ ἀπαλλαχθῶσιν οἱ συγκλητικοὶ τῆς παρουσίας τοῦ ταμίου Γαΐου Γράκχου, ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς στρατείαν· ἔπεσε δ' εἰς αὐτὸν ὁ κλῆρος νἀκολουθήσῃ

Roms σ. 219) προςγράφει τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου εἰς τὴν Σεμπρωνίαν καὶ τὴν Κορνηλίαν, ἰδίως δὲ ταύτην. Ἐν δὲ τῷ Σκιπίωνος ὀνείρῳ (Somnium Scipionis) γίνεται ὑπαινιγμὸς περὶ ἐπιβουλῶν κατὰ τοῦ Σκιπίωνος διενεργηθεισῶν ὑπὸ τῶν οἰκείων αὐτοῦ. Si impius propinquorum manus effugeris. **Κικέρωνος** De rep. VI, 12.

[1] Ite, filii, celebrate exequias, nunquam civis majoris funus videbitis. **Πλινίου** Hist. Nat. VII, 44, 144. **Βαλερίου Μαξίμου** IV, 1, 12.

τὸν ὕπατον Αὐρήλιον Ὀρέστην εἰς τὴν Σαρδώ. Οὐδὲν λοιπὸν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐλπίσωσιν οἱ Ἰταλοὶ ἐκ τῶν νομίμων μέσων. Ἡ ὑπεροπτικὴ Ῥώμη, ἣν αὐτοὶ εἶχον ἀναδείξει ἰσχυρὰν διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν αἵματος, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, ἐστέρει νῦν αὐτοὺς τῶν κτήσεών των καὶ ἐξέβαλλε τῶν τειχῶν της δίκην κακοποιῶν. Ἐξοργισθέντες δ' οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν τοιαύτην ὕβριν, ἀπεπειράθησαν ναὐτοδικήσωσιν, ἀποστατοῦντες ἐναντίον τῆς τυραννίας τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν συνεφώνησαν ἐκ τῶν προτέρων περὶ κοινῆς ἐνεργείας, ἀφῆκαν νὰ προηγηθῶσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ αἱ Φρεγέλλαι, πόλις παρὰ τὸν ποταμὸν Λῖριν, τὸν σημερινὸν Garigliano, καὶ ἐδημιούργησαν ἓν ἐπὶ πλέον θῦμα χωρὶς νἀξιωθῶσιν ἀντισηκώματος ἀνταξίου πρὸς τὴν εὐγενῆ θυσίαν. Καὶ ὁ μὲν πραίτωρ Λεύκιος Ὀπίμιος, στρατεύσας ἐναντίον τῆς ἀποστάσης ἀποικίας μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς προδοσίας [1], ἔγεινεν εὐκόλως κύριος τῆς πόλεως. Ἡ δὲ σύγκλητος, θέλουσα νὰ παράσχῃ παράδειγμα ἐκφοβίζον τὰς ἄλλας πόλεις, ἐπέδειξεν ἔκτακτον αὐστηρότητα πρὸς τοὺς Φρεγελλανούς. Καὶ κατηδαφίσθησαν μὲν τὰ τείχη αὐτῶν, ἡ δὲ πόλις, στερηθεῖσα παντὸς δικαίου, συνεστάλη εἰς κώμην ὡς ἡ Καπύη. Ἐνόμισαν δ' οἱ συγκλητικοί, ὅτι λύουσι τὸ ζήτημα τῶν συμμάχων παρέχοντες σποραδικάς τινας παραχωρήσεις τοῦ δικαιώματος Ῥωμαίου πολίτου κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα τῆς συγκλήτου *διαίρει καὶ ἄρχε (divide et impera)* [2]. Ἀλλὰ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος ἐκείνου ἦτο ἀνάγκη ὅλως διαφόρων μέτρων.

Ο ΓΑΪΟΣ ΓΡΑΚΧΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ. — Ἐν μέσῳ τούτων τῶν γεγονότων ὁ Γάϊος Γράκχος ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Ῥώμην (124 π. Χ.). Ἐπανήρχετο δὲ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς συγκλήτου, ἥτις εἶχε μὲν παρατείνει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνθυπάτου Ὀρέστου, εἰς δὲ τὸν ἀντιταμίαν αὐτοῦ δὲν εἶχε παράσχει διάδοχον. Ἕνεκα δὲ τῆς αὐτοβούλου ταύτης μεταβάσεως εἰς Ῥώμην οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τοὺς τιμητὰς Λεύκιον Κάσσιον Λογγῖνον καὶ Γναῖον Σερβίλιον Καιπίωνα ὡς ἐγκαταλιπόντα τὰς σημαίας ὑφ' ἃς ἐτάχθη. Ἀλλ' ἡ δίκη αὕτη οὐ μόνον δὲν ἔβλαψε τὸν Γάϊον, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας καὶ κατέστησεν αὐτὸν δημοτικώτερον, ἐπειδὴ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐ-

---

[1] Ὁ προδοὺς τὰς Φρεγέλλας ὑπῆρξεν ὁ Κόϊντος Νουμιτώριος Ποῦλλος.

[2] Περὶ τῶν παραχωρήσεων τούτων δὲν γίνεται παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς λόγος ῥητός. Ἀλλ' ὅμως τεκμήριον αὐτῶν εἶνε ἡ αὔξησις τῶν πολιτῶν ἡ ἐπακολουθήσασα μεταξὺ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ ἔτους 131 π. Χ. καὶ τῆς τοῦ 125 π. Χ. Καὶ κατὰ μὲν ἐκείνην οἱ πολῖται ἀνήρχοντο εἰς 318 823, κατὰ δὲ ταύτην εἰς 394 736. **Λιβίου** Ἐπιτ. 60.

καιρίαν νὰ ἐξάρῃ τὰς ὑπηρεσίας ἃς εἶχε παράσχει ὡς ταμίας ἐν καιρῷ σιτοδείας ἥτις εἶχε καταθλίψει τὴν Σαρδώ. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνέμνησεν, ὅτι εἶχεν ἤδη μετάσχει δώδεκα στρατειῶν, ἐν ᾧ ὁ νόμος ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἱππεῖς μόνον δέκα, καὶ μετὰ καυχήσεως ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ, ὅτι εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Σαρδοῦς φέρων τὸ βαλάντιον κενὸν ἐν ᾧ ἄλλοι ἐπέστρεφον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν φέροντες μεστοὺς χρυσίου καὶ ἀργυρίου τοὺς ἀμφορεῖς οὓς εἶχον κομίσει εἰς αὐτὰς μεστοὺς οἴνου [1]. Οὕτω δὲ ἀντὶ νὰ καταδικασθῇ ὁ Γάϊος Γράκχος ἤρατο ἐκ τῆς δίκης ταύτης θρίαμβον. Ἐπ' ἴσης δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξε διὰ τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ ἡ ἄλλη καταγγελία, ὅτι εἶχεν ὑποθάλψει τὴν ἀποστασίαν τῶν Φρεγελλανῶν. Ὁ Γάϊος ἠδυνήθη νἀποδείξῃ, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης εὑρίσκετο ἐν Σαρδόνι, προμηθεύων ἐσθῆτας καὶ σῖτον εἰς τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας. Οὐ μόνον δ' ἠθωώθη καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ ἀπέκτησεν ἕνεκεν αὐτῆς τὰς συμπαθείας τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ἐχαιρέτισαν τὸν Γάϊον ὡς προστάτην αὐτῶν. Τοιαῦτα δ' ἔχων ἐφόδια εἰςῆλθεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου εἰς τὸν πολιτικὸν βίον. Μέχρι δὲ τοῦδε εἶχε ζήσει ἐν ἀποχωρήσει μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐξεπίτηδες. Τὰ δὲ δώδεκα ἔτη τῆς στρατείας τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευθέντα κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν ἑαυτοῦ ἐξηγοῦσι τὴν σιγὴν τὴν περιβάλλουσαν τὸ ὄνομά του μέχρι τῆς εἰς τὸ δημαρχικὸν ἀξίωμα ἀνόδου.

Δὶς δὲ μόνον μνημονεύεται, τὸ μὲν πρῶτον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προτάσεως τοῦ Παπιρίου περὶ τῆς ἐκ νέου ἐφεξῆς ἐκλογῆς τῶν δημάρχων, ἧς προεμάχησεν, ἔπειτα δ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐπερωτήματος τοῦ Ἰουνίου Πέννου περὶ τῆς ἐκ τῆς Ῥώμης ἐξώσεως τῶν Ἰταλῶν, καθ' ἧς ἀντέστη. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην τῶν περιστάσεων τούτων ὡμίλησε μετὰ πάθους περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ συνεκίνησε μέχρι δακρύων τοὺς ἀκροωμένους, εἰπών· «Ποῦ νὰ μεταβῶ; ποῦ νὰ στραφῶ; Μὴ εἰς τὸ Καπιτώλιον; Ἀλλὰ τοῦτο πλημμυρεῖ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ. Ἢ μὴ εἰς τὸν οἶκον; Ἀλλ' ἵνα ἴδω θρηνοῦσαν καὶ ἄθυμον τὴν δυστυχῆ μητέρα» [2]; Οὕτως ὁ Γάϊος ἐπειρᾶτο νὰ προςεταιρισθῇ τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους καὶ παρεσκευάζετο διὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκδικήσεως.

Ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο περίφροντις διὰ τὸ μέλλον τοῦ υἱοῦ. Τὸ δὲ ἀτυχὲς τέλος τοῦ Τιβερίου δικαιολογεῖ τὴν θλῖψιν αὐτῆς, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι ὁ μόνος ἀπολειφθεὶς υἱὸς ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ δυσάντη τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὁδὸν, μεταπορευόμενος τὴν δημαρχίαν. Διὸ ἀπεπειράθη νὰ ἐμποδίσῃ αὐτόν· «Ὁποῖον θὰ εἶνε τὸ πέρας; ἔγραφεν εἰς αὐτὸν ἡ μήτηρ. Πότε τέλος θὰ παύσῃ ὁ ἡμέτερος οἶκος νὰ εἶνε ἑστία παραφροσύνης; Καὶ πότε θὰ

---

[1] **Πλουτάρχου** Γ. Γράκχος 2, 5. Πρβλ. **Αὖλον Γέλλιον** XV, 12.
[2] **Κικέρωνος** De orat. 3, 56.

παύσωμεν ὑφιστάμενοι καὶ παρέχοντες ἀνίας; Καὶ πότε θὰ ἐντραπῶμεν ἐπὶ τῇ συγχύσει καὶ διαταράξει τῶν τῆς πολιτείας»; Κατέπαυε δὲ παρορμῶσα τὸν υἱὸν νἀναμείνῃ πρῶτον τὸν θάνατον αὐτῆς πρὶν ἢ ἐπιζητήσῃ τὴν δημαρχίαν [1].

Ἀλλ' ὁ Γάϊος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑποχωρήσῃ. Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῶν ἀρχαιρεσιῶν τὸ Ἄρειον πεδίον ἀνεμεστώθη ἐκλογέων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε κατ' ἀνάγκην κατεκλύσθησαν αἱ περικείμεναι οἰκίαι. Καὶ οἱ μὲν γνώριμοι παρέστησαν εἰς τὸν τόπον τῶν ἀρχαιρεσιῶν μετὰ πάντων τῶν πελατῶν καὶ τῶν φίλων, ὅπως κωλύσωσι τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μισητοῦ ὑποψηφίου. Ἀλλ' ὁ μόνος καρπὸς τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὑπῆρξε νὰ μεταθέσωσιν ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τὴν θέσιν τοῦ Γαΐου ἀντὶ τῆς πρώτης εἰς τὴν τετάρτην (123 π. Χ.).

Ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται τὸ μέγα νομοθετικὸν ἔργον τοῦ δευτέρου τῶν Γράκχων. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς οὔτε τὸν ἀριθμὸν τῶν νόμων ὧν ἔγεινεν εἰσηγητὴς ὁ Γάϊος οὔτε τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν ἀλληλουχίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ περιεχόμενον τινῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀλλά, καίπερ ὑπαρχόντων τούτων τῶν χασμάτων, αἱ ὀλίγαι εἰς ἡμᾶς περισωθεῖσαι εἰδήσεις καθιστάνουσι δυνατὴν τὴν γνῶσιν τοῦ προγράμματος τοῦ θαρραλέου νομοθέτου. Ἦτο δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ διπλοῦς. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἤθελε νἀνυψώσῃ τὰς ἀκλήρους τάξεις ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως εἰς ἣν εἶχε κρημνίσει αὐτὰς ἡ ἐπιδρομὴ τῆς πλουτοκρατίας καὶ νἀναδημιουργήσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχαίαν ῥωμαϊκὴν πληθὺν μετὰ τῶν ἀστικῶν αὐτῆς ἀρετῶν. Ἐξ ἑτέρου δὲ προετίθετο νὰ καταρρίψῃ τὴν καταχρηστικὴν ἐπικράτησιν τῆς συγκλήτου, ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς τὰ προνόμια ἅτινα εἶχε νοσφισθῇ καὶ ἰδίως τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην δημαρχίαν τοῦ Γαΐου ἐπεκράτησαν οἱ κοινωνικοὶ νόμοι, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν οἱ πολιτικοί. Ἀρχὴ δὲ τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ ἔγεινεν ἀπὸ δύο νόμων ἀγνιστικῶν. Τούτων ὁ μὲν ἀπηγόρευε τὴν εἰς ἄρχοντα καθῃρημένον ἀνάθεσιν ἄλλης ἀρχῆς (*lex de abactis*), ὁ δ' ἕτερος (*lex de capite civis Romani*) ἐτιμώρει διὰ στερήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν κτημάτων (*aquae et ignis interdictio*) τὸν ἄρχοντα ἐκεῖνον ὅςτις ἄνευ παραγγελίας τοῦ δήμου (*in-*

---

[1] Ὑπῆρξαν οἱ ἀμφισβητήσαντες τὴν γνησιότητα τῶν ἐπιστολῶν τῆς Κορνηλίας, ὧν ὁ **Κορνήλιος Νέπως** διέσωσέ τινα ἀποσπάσματα ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὸ περὶ τῶν Ῥωμαίων ῥητόρων βιβλίον αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν τῷ ἀνωτέρω κειμένῳ ἀναφερόμενον. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐπιστολῶν ποιεῖται λόγον καὶ ὁ **Κικέρων** (Brut. 58, 211), ὅςτις ἀνέγνωσεν αὐτὰς καὶ ἐπήνεσε τῆς γυναικὸς τὴν εὐγλωττίαν. Ἐπ' ἐσχάτων δ' ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν ὁ Ranke (Weltgeschichte Τόμ. Β' τμ. 2, σ. 32).

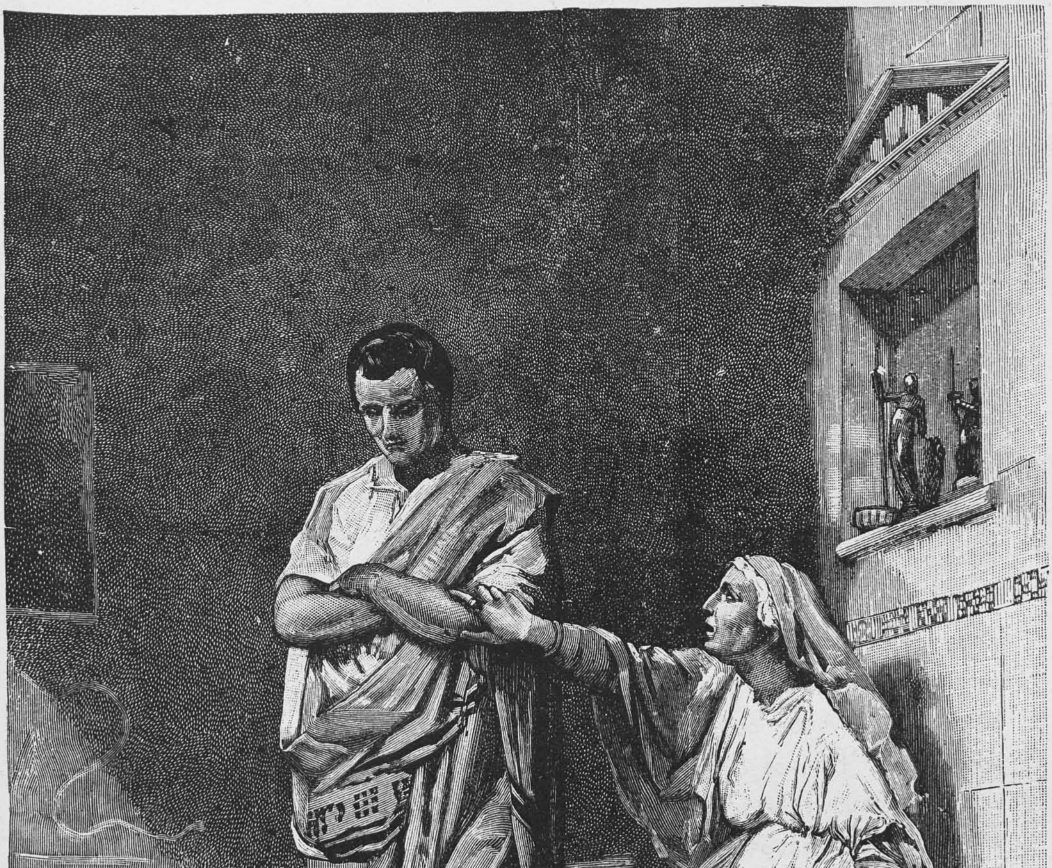

Ὁ Γάϊος Γράκχος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Κορνηλία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

jussu populi) ἤθελεν ἐπιβάλει σωματικὴν ποινὴν εἴς τινα πολίτην ἄκριτον. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐκεῖνος νόμος καθήπτετο τοῦ Μάρκου Ὀκταβίου, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς τιμωρίας τοῦ ἐκπτώτου ἐκείνου δημάρχου ἐσκοπεῖτο δι' αὐτοῦ ἡ ἀνακήρυξις ὡς νομίμου τῆς ἐνεργείας τοῦ Τιβερίου, ἐξ ἧς εἶχον ἀφορμηθῆ οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι εἶχε φονευθῆ δικαίως. Ἀλλ' εἴτε ἕνεκα τῆς περιοριστικῆς φύσεως τοῦ νόμου τούτου, εἴτε ἕνεκα τῆς δοθείσης αὐτῷ εἰς τὰ ὀπίσω ἐνεργοῦ δυνάμεως ἡ πρότασις ἐκείνη δὲν ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς ἐν ταῖς συνελεύσεσι τοῦ πλήθους, καὶ ὁ Γάϊος ἀπέσυρεν αὐτὴν, ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν διὰ τῆς ὑποβολῆς αὐτῆς ἐκδήλωσιν τῶν σκέψεών του. Ὁ δὲ δεύτερος νόμος, ὅστις ἄλλως ἦτο κατ' οὐσίαν ἁπλῆ ἐνίσχυσις νόμων προϋπαρχόντων [1], ἐψηφίσθη. Καὶ αὐτὸς δὲ εἶχε δύναμιν εἰς τὰ ὀπίσω ἐνεργόν· διὸ ὁ Ποπίλιος Λαίνας, ὅστις εἶχε χρηματίσει ὕπατος κατὰ τὸν χρόνον τοῦ φόνου τῶν Γραχχείων, προέλαβε τὴν εἰς αὐτὸν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου φυγὼν ἑκουσίως εἰς Νουκερίαν τῆς Καμπανίας. Ἄλλως δ' ἡ ἐξορία αὐτοῦ δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαΐου Γράκχου ὁ δήμαρχος Καλπούρνιος Βεστίας προέτεινε τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ, γενομένην δεκτὴν ὑπὸ τοῦ δήμου.

Οἱ δὲ νόμοι τοῦ Γαΐου Γράκχου οἱ ἀποσκοποῦντες εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ὑλικῆς καταστάσεως τῶν ἀπόρων τάξεων ἦσαν οἱ ἑπόμενοι·

α') *Ὁ κληρουχικὸς νόμος (de agris assignandis)* [2] ὅστις ἐπανέφερε τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀναλόγου νόμου τοῦ Τιβερίου καὶ ὡς πρὸς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἣν μεταγενέστερος νόμος, προταθεὶς ὑπὸ Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ, εἶχε μεταθέσει εἰς τοὺς ὑπάτους. Πιθανῶς δὲ διὰ τοῦ νέου νόμου ἐδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀκτήμονας τῶν τὸ Λατίνιον δίκαιον ἐχόντων Ἰταλῶν τὸ δικαίωμα τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀναδασμὸν τῆς δημοσίας χώρας τὸν εἰς τοὺς τρεῖς ἄνδρας ἀνατεθειμένον [3]. Ἡ δὲ προσθήκη αὕτη οὐ μόνον ἀνεπλήρονε κενὸν τοῦ προγενεστέρου νόμου, ἀλλὰ καὶ εἶχε τοῦτο τὸ ἀγαθὸν, ὅτι ἐνεκαίνιζε συνδιαλλαγὴν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων τῆς Ῥώμης.

---

[1] Τοῦ Βαλερίου Ὁρατίου νόμου **περὶ προκλήσεως** (de provocatione) ψηφισθέντος τῷ 449 π. Χ. καὶ τοῦ Πορκίου νόμου **κατὰ τῆς μαστιγώσεως τῶν πολιτῶν** (pro tergo civium), ψηφισθέντος τῷ 198 π. Χ.

[2] De agris assignandis λέγεται ὁ νόμος οὗτος τοῦ Γαΐου παρὰ τῷ **Βελλνίῳ Πατέρκλῳ** (II 6)· ὁ δὲ **Λίβιος** (Ἐπιτ. 60) λέγει αὐτὸν legem agrariam quam et frater ejus tulerat. **Κληρουχικὸς νόμος** δὲ καλεῖται ὑπὸ τοῦ **Πλουτάρχου** Γ. Γράκχ. 5, 1.

[3] Ἴδε τὰς περὶ τούτου ἀποδείξεις παρὰ τῷ Lange Römische Alterthümer Τόμ. Γ' σ. 32.

β') *Ὁ σιτικὸς νόμος (lex frumentaria)*[1], δι' οὗ ἐκανονίζετο ἡ δημοσία διανομὴ σίτου καὶ ὡρίζετο ἡ τιμὴ αὐτοῦ[2]. Ὁ νόμος οὗτος, ὡς γίνεται πρόδηλον, ἦτο συμπλήρωσις τοῦ κληρουχικοῦ. Καὶ οὗτος μὲν προενόει περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ περί τινων μόνον πολιτῶν, ὁ δὲ νέος νόμος ἐφρόντιζε περὶ τοῦ παρόντος καὶ περὶ πάντων. Ἀλλὰ πράγματι ὁ νέος νόμος ἔβλαπτε τὸν παλαιόν, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀπόρων προετίμων νὰ διατρίβωσιν ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα ἡ πολιτεία ἐφρόντιζε περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν μᾶλλον ἢ νὰ μεταβαίνωσιν εἰς χώρας μεμακρυσμένας καὶ ἐρημικὰς ὅπως ἐν μόχθῳ διέρχωνται βίον στερήσεων. Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἀργῶν ηὔξησε πρὸς ζημίαν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, ὅπερ, ὅπως δυνηθῇ νἀνθέξῃ εἰς τοσαῦτα βάρη, ἦτο ἀνάγκη νὰ πληρῶται ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἐπαρχιωτῶν, δεινουμένης τῆς ἤδη ἱκανῶς ἀθλίας θέσεως αὐτῶν.

γ') *Ὁ στρατιωτικὸς νόμος (lex militaris)*, δι' οὗ ἀπηγορεύετο ἡ εἰςχωρήσασα κατάχρησις τῆς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀποδοχῆς νεανιῶν μὴ ἐχόντων συμπεπληρωμένον τὸ δέκατον ἔβδομον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐπεβάλλοντο δ' εἰς τὴν πολιτείαν αἱ δαπάναι τῆς ἐσθῆτος τῶν στρατιωτῶν, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐκρατοῦντο ἀπὸ τοῦ μισθοῦ αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη διάταξις ἔπλησσε τοὺς γνωρίμους, οἵτινες εἶχον εἰσαγάγει τὴν κατάχρησιν, ὅπως ἀνοίξωσι ταχύτερον εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν ὁδὸν πρὸς ἀναρρίχησιν εἰς τὴν ταμιείαν· ἡ δὲ δευτέρα ἀπέβλεπε μὲν εἰς βοήθειαν τῶν ἀπορωτέρων, ἐπέβαλλε δὲ νέον βάρος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

---

[1] Οὕτω καλεῖται ἡ lex frumentaria παρὰ **Πλουτάρχῳ** Γ. Γράκχ. 5, 2.

[2] Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ διανεμομένου σίτου εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δύο ἀριθμοὺς ὅλως διαφόρους. Καὶ κατὰ μὲν τὸν **Λίβιον** (Ἐπιτ. 60) ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦσαν $^5/_6$ τοῦ ἀσσαρίου (semisse et triente), ἤτοι 5 $^{11}/_{16}$ λεπτὰ τοῦ χρυσοῦ φράγκου κατὰ μόδιον σίτου ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ὀκάδας 7 καὶ δράμια 263. Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ ὀκὰ σίτου παρείχετο ἀντὶ τριῶν τετάρτων περίπου τοῦ λεπτοῦ, ἀντιστοιχούντων πράγματι πρὸς τὸ ὀκταπλάσιον περίπου, ἤτοι πρὸς ἓξ λεπτά. Ἀλλὰ κατὰ τὸν **Κικέρωνα** (pro P. Sestio XXV 55. Σχόλ. Βοββ. σ. 300 καὶ 303 ἐκδ. Orelli) ὁ σῖτος ἐστοίχιζε 6 $^1/_3$ ἀσσάρια (senis cum triente). Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ταύτην μαρτυρίαν ἡ ἔκπτωσις τῆς τιμῆς τοῦ σίτου τοῦ ὑπὸ τῆς πολιτείας πωλουμένου ἀνήρχετο εἰς πεντήκοντα τοῖς ἑκατόν. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ μὲν Mommsen (Röm. Tribus σ. 179), ὁ Walter (Rechtsgeschichte Τόμ. Α' σ. 445), ὁ Duruy (Histoire des Romains Τόμ. Β' σ. 114), ὁ Lange (Römische Alterthümer Τόμ. Γ' σ. 33), ὁ Ihne (Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 87 ἐν σημ.) καὶ ἄλλοι ὑποστηρίζουσι τὴν δευτέραν μαρτυρίαν, ὁ δὲ Peter (Geschichte Roms Τόμ. Β' σ. 32 ἐν σημ.) καὶ ὁ Neumann (Geschichte Roms σ. 236) τὴν πρώτην. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶνε ἀκόμη ἄλυτον.

Ἐξασφαλισθείσης δὲ διὰ τῶν νόμων τούτων τῆς εὐνοίας τοῦ πλήθους, ὁ θαρραλέος δήμαρχος ἐπελήφθη τῆς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἧς σκοπὸς ἦτο ἡ καταπολέμησις τῶν κρατούντων ὀλιγαρχικῶν. Διηυκόλυνε δὲ τὸ ἔργον τοῦ Γράκχου ἡ διάσπασις ἡ ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν δύο τάξεων εἰς ἃς διῃροῦντο οἱ ὀλιγαρχικοί. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἐτάσσοντο οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες οἱ ἑδρεύοντες ἐν τῇ συγκλήτῳ· ἐξ ἑτέρου δ' οἱ πλούσιοι κεφαλαιοῦχοι οἱ πληροῦντες τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν. Ὑπέθαλψε λοιπὸν ὁ Γράκχος τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν δύο τάξεων, ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν συγκλητικῶν τὴν ὑπ' αὐτῶν μόνων διαχείρισιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Καὶ πρῶτον μὲν προέτεινεν, ὅπως ὁ κατάλογος τῶν δικαστῶν περιλαμβάνῃ τὸ ἑξῆς ἀνὰ τριακοσίους συγκλητικοὺς καὶ τριακοσίους ἱππεῖς. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ τέως οἱ δικασταὶ ἐλαμβάνοντο ἐκ μόνης τῆς συγκλητικῆς τάξεως οὕτως, ὥστε τὰ ὀνόματα *κατάλογος συγκλητικὸς* (*album senatus*) καὶ *κατάλογος δικαστικὸς* (*album judicum*) ἦσαν ταυτόσημα. Ἐνισχυθεὶς δ' ὁ Γάϊος διὰ ταύτης τῆς προτάσεως ὑπὸ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἱππέων, μετερρύθμισεν αὐτὴν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ δημαρχίαν ἐπὶ τὸ ῥιζικώτερον, ἐκβαλὼν τοὺς συγκλητικοὺς καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τοῦ δικαστικοῦ καταλόγου, εἰς ὃν ἔμελλον νὰ ἐγγράφωνται μόνον ἱππεῖς. Ὡς δὲ οἱ ἄλλοι νόμοι τοῦ Γαΐου, οὕτως ἐκυρώθη καὶ ὁ *δικαστικὸς νόμος* (*lex judiciaria*). Ἔκτοτε δ' ἡ πολιτεία κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἱστορικοῦ Φλώρου ἔγεινε δικέφαλος ἀντὶ ἑνιαίας [1], καὶ παρεσκευάσθη νέον ἔναυσμα ἐμφυλίου πολέμου.

Ὁ δικαστικὸς νόμος τοῦ Γαΐου Γράκχου ἐκρίθη διαφόρως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Καὶ ὁ μὲν Ἀππιανὸς [2] κατηγορεῖ αὐτὸν, ὁ δὲ Κικέρων ἀπ' ἐναντίας ἐπαινεῖ, ἀλλὰ διαψεύδει αὐτὸς τὸν ἔπαινον καλῶν τοὺς ἱππεῖς δημοσιώνας [3]. Ὑπομιμνήσκει δὲ ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Γράκχου τὴν τοῦ Περικλέους, ἀφαιρέσαντος τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ μεταγαγόντος αὐτὴν εἰς τὴν Ἡλιαίαν. Ἀλλ' αὕτη μὲν ἦτο δικαστήριον τῆς δημοτικῆς τάξεως, οἱ δὲ ἱππεῖς τῆς Ῥώμης ἀπετέλουν τάξιν πλουσίαν προαχθεῖσαν διὰ τοῦ τοκισμοῦ καὶ τῶν πιέσεων· διὸ, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Montesquieu, θὰ ἔπρεπεν αὐτοὶ οἱ ἱππεῖς νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπιμελῆ ἀγρυπνίαν τῶν δικαστῶν μᾶλλον ἢ νὰ λάβωσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικάζειν [4]. Ἀλλ' ὁ Γάϊος Γράκχος ὑπερεῖδε τὴν σκέψιν ταύτην. Δι' αὐτὸν οἱ ἱππεῖς οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ ἀντίπαλοι τῆς συγκλήτου, ὡς τοιοῦτοι δὲ ἦσαν τὸ ἄριστον ὄργα-

[1] Bicipitem ex una fecerunt civitatem. **Φλώρου** III, 17.

[2] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 22.

[3] Publicani, hoc est equites Romani. **Κικέρωνος** Verr. III, 3, 72 (168).

[4] Montesquieu Esprit des lois XII, 18.

νον πρὸς καταπάλαισιν τῆς ἐπιδραμούσης ὀλιγαρχίας. Ὁ δὲ Γράκχος ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος μόνον ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀπόψεως, ἀφροντιστῶν περὶ τῆς ἀπόψεως τῆς ἠθικῆς· ὅτε δ' ἐκυρώθη ὁ δικαστικὸς αὐτοῦ νόμος, λέγεται εἰπὼν μετὰ καυχήσεως περὶ τῆς ἐπιτυχίας, *τὸ μὲν ξίφος ἐπίκειται τοῖς ἐχθροῖς, περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὡς ἂν ἡ τύχη βραβεύσῃ στέρξομεν* [1]. Καὶ μέχρι μὲν τούτου τοῦ σημείου ἡ τύχη εἶχε θαυμασίως βοηθήσει τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ μεγαθύμου δημάρχου. Ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ εἶχε προσκρούσει κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα βήματα εἰς ἀντίστασιν ἥτις ἐπήγαγε τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ, ὁ Γάϊος ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον ἐκείνου καὶ νὰ καταλύσῃ τὰ προνόμια ἔν τε τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ χωρὶς νὰ τολμήσῃ τις νἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ ἐκείνῳ τῆς καταλύσεως τῶν προνομίων. Ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν αὐξηθῇ ἡ δύναμις τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὥστε νἀποβῇ αὐτὸς ὁ κυριώτατος παράγων οὐ μόνον κατὰ τὰς δημαρχικὰς ἀρχαιρεσίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ὑπατικάς. Καὶ δὴ ὁ μὲν Γάϊος Φάννιος Στράβων, ὃν ἐκεῖνος ὑπεστήριζεν, ἠξιώθη τῆς ὑπατείας, ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ ὑπ' αὐτοῦ καταπολεμούμενος Λεύκιος Ὀπίμιος ἀπέτυχεν (122 π. Χ.)· αὐτὸς δ' ὁ Γράκχος δὲν ἐχρειάσθη νὰ σκευωρήσῃ ὅπως ἐπιτύχῃ καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας, ἀλλ' ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἀνέδειξεν αὐτὸν ὁμοψήφως δήμαρχον καὶ διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος.

Τὰ δὲ συμβάντα κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην δημαρχίαν τοῦ Γαΐου ἐπεξήγησαν τὴν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος διαγωγὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἡ ὑποχώρησις αὐτῶν εἰς τοὺς ἐχθρικοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ δημάρχου, ἥτις εἶχε φανῆ ὥς τις ἀποκαρτέρησις, ἦτο μόνον δόλος, μετὰ πανουργίας μὲν προμελετηθείς, ἄπταιστον δὲ μέλλων νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιτυχίαν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Γάϊος Γράκχος, προβαίνων περαιτέρω ἐν τῷ προγράμματι τῆς ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον μετατροπῆς τῶν θεσμῶν, μετερρύθμισε τὸ σύστημα τῆς ψηφοφορίας τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ἀφαιρέσας ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν συμμοριῶν εἰς ἃς διῃρεῖτο ὁ δῆμος [2] τὸ προνόμιον τῆς ἐξ αὐτῆς ἐκλογῆς τοῦ λόχου τοῦ πρώτου καλουμένου εἰς ἀπόφανσιν γνώμης *(praerogativa)*, ὅστις ὡς ἐκ τούτου τοῦ προνομίου ἐπέδρα ἐπὶ τῆς ψήφου τῶν ἄλλων λόχων. Πρὸς τούτοις δὲ κατέλυεν ἡ μεταρρύθμισις τὸ σύστημα τῆς κατὰ συμμορίας ψηφοφορίας, καὶ ὡρίζετο, ὅπως ἐκ τῶν πέντε συμμοριῶν κληρόνηται ὅ τε λόχος ὁ πρῶτος ἀποφαινόμενος γνώμην καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτὸν ψηφίζοντες μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῆς πλειονοψηφίας. Ὡρίσθησαν δὲ ταῦτα διὰ τοῦ νόμου περὶ συμμίξεως ψήφων *(lex de suffragiorum confusione)*.

---

[1] **Διοδώρου Σικελιώτου** XXXV, 27.

[2] Ἰδ. ἀνωτέρω σ. 45 ἐν σημ.

Συναφὴς δὲ πρὸς ταύτην τὴν μεταρρύθμισιν ἦτο καὶ ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν διανομὴν τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς τὴν ἀρχὴν καταθέτοντας ὑπάτους *(lex de provinciis)*. Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ ὁρισμὸς τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν ἐγίνετο ὑπὸ τῆς συγκλήτου μετὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας· ἀλλ' οὕτως ἡ σύγκλητος ἦτο κυρία ὅπλου δι' οὗ ἐκράτει πειθηνίους εἰς τὰ νεύματα αὐτῆς τοὺς ὑπάτους, ἅτε παρέχουσα διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπαρχιῶν περιζήτητον ἀμοιβὴν εἰς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν εἰς αὐτὴν ὑποταγήν. Ἀλλ' ὁ Γάϊος Γράκχος, θέλων νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ὑπάτους ἀπὸ τοῦ νέου τούτου τρόπου ἐξαρτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου, προέτεινεν, ὅπως ἡ ἀνάθεσις τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς ὑπάτους ὁρίζηται πρὸ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν. Καὶ ὁ μὲν νόμος ὁ μεταρρυθμίζων τὴν ψηφοφορίαν τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας διηυκόλυνε τὴν ἐκλογὴν ὑπάτων δημοκρατικῶν, ὁ δὲ περὶ τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν νόμος παρεῖχεν εἰς τοὺς ὑπάτους τρόπον ὅπως διοικῶσι κατὰ τὸ συμφέρον τοῦ δήμου ἐν πνεύματι ἀνεξαρτήτῳ.

Μετὰ δὲ τὴν κύρωσιν τῶν δύο τούτων μεταρρυθμιστικῶν νόμων ὁ Γάϊος ἐσκέφθη, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει πλέον ἡ ὥρα νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου. Ἦτο δὲ τοῦτο ἡ εὔρυνσις τῶν βάσεων τῆς πολιτείας διὰ τῆς εἰς τοὺς Λατίνους ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων Ῥωμαίου πολίτου καὶ τῆς εἰς τοὺς λοιποὺς Ἰταλοὺς συμμάχους παροχῆς τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον οἱ Λατῖνοι, μετὰ τῆς ἀδείας νὰ ἔχωσι καὶ αὐτοὶ δικαίωμα ψήφου *(jus suffragii)* μετοικοῦντες εἰς Ῥώμην[1].

Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθῶς νέον. Ἴσως εἶχε διανοηθῇ αὐτὸ αὐτὸς ὁ Σκιπίων Αἰμιλιανός, καὶ τοῦτο ὑπηνίσσετο, φαίνεται, ὅτε ἀπεκάλεσε τοὺς ἀπελευθέρους προγόνους τῆς Ῥώμης. Ὀλίγα δ' ἔτη πρὸ τοῦ Γαΐου Γράκχου ὁ ὕπατος Φούλβιος Φλάκκος διετύπωσε περὶ τούτου, ὡς εἴδομεν, πρότασιν νόμου ἀποτυχοῦσαν (125 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ τοῦ Γαΐου τὸ νέον ἐπερώτημα δὲν ἠξιώθη καλλιτέρας τύχης. Εἰ καὶ ἦτο ὁ ἐλευθεριώτατος καὶ δικαιότατος τῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐτοῦ νόμων, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνος ὑπῆρ-

---

[1] Δὲν εἶνε μὲν τοῦτο ἀκριβῶς τὸ γράμμα τοῦ ***συμμαχικοῦ νόμου*** (lex de sociis), οἷον ἀναγράφουσιν αὐτὸ οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί. Ἀλλ' ὅτι τοιοῦτος ἦτο πράγματι ὁ νόμος πειθόμεθα διὰ συνδυασμοῦ τῶν λεγομένων παρὰ τοῦ **Ἀππιανοῦ** (Ἐμφυλίων I, 23) πρὸς τὸν **Πλούταρχον** (Γαΐου Γράκχου 5) λέγοντα ὁ ***δὲ συμμαχικὸς νόμος ἰσοψήφους ποιῶν τοῖς πολίταις τοὺς Ἰταλιώτας***, καὶ τὸν **Βελλήϊον Πάτερκλον** (II, 6), καθ' ὃν ἡ ἰσοπολιτεία παρείχετο εἰς ἅπαντας συλλήβδην τοὺς Ἰταλικούς (dabat civitatem omnibus Italicis). Ἴδ. Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 119. — Lange Röm. Alterthümer Τόμ. Γ' σ. 41. — Neumann Geschichte Roms σ. 251. — Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 98 σημ. 3.

ξεν ὁ στερήσας αὐτὸν τῆς δημοτικῆς εὐνοίας, ἥτις μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας εἶχε προασπίσει αὐτὸν κατὰ τῆς μανίας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἐν τούτοις ὁ συμμαχικὸς νόμος οὐ μόνον δικαιότατος κατ' ἐξοχὴν ἦτο, ἀλλὰ καὶ πολιτικώτατος εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Οἱ Ἰταλικοί, οἵτινες ᾤκουν χώραν ἣν αὐτὴ ἡ Ῥώμη εἶχε καταστήσει προνομιοῦχον, διακρίνασα αὐτὴν ἀπὸ τῆς γῆς τῶν ἐπαρχιῶν, ἔμενον ἐστερημένοι ἴσων δικαιωμάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐκείνῃ, ἣν αὐτοὶ εἶχον ἀγάγει εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν. Ἡ δὲ ἀδικία αὕτη ἦτο μεγάλη ὅσον καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη ἐξ ἧς ἀπέρρεε. Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ πολιτικὸν συμφέρον τῆς Ῥώμης, ὡς εἴπομεν, ὤφειλε νὰ παρορμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς ἀποδοχὴν τοῦ σχεδίου τοῦ μεγάλου ἀναμορφωτοῦ. Ἤδη τἀποτελέσματα τῆς ἐξαλείψεως τῆς μέσης τάξεως εἶχον ἀρχίσει νὰ γίνωνται κατάδηλα, ἦσαν δὲ ταῦτα διὰ πάντας ἀποθαρρυντικά. Οἱ ἄποροι καὶ οἱ ἀπελεύθεροι οἱ καταλαβόντες τὴν θέσιν τῆς ἐκλιπούσης ἀρχαίας πληθύος ἦσαν στοιχεῖον διαρκοῦς ἀνησυχίας διὰ τὴν πολιτείαν καὶ λύμη τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Γαΐου Γράκχου ὁ ὄχλος ἐκεῖνος ἔμελλε νἀφανισθῇ ἐκ τῆς ἀγορᾶς, ἀποδημῶν τοῦτο μὲν εἰς τὰς γαίας τὰς ὑπὸ τοῦ γεωμορικοῦ νόμου ἀπονεμηθείσας εἰς τοὺς ἀπόρους, τοῦτο δὲ εἰς τὰς νέας ἰταλικὰς καὶ ὑπερποντίους κληρουχίας, ὧν αὐτὸς ὁ Γράκχος καὶ ὁ συνδήμαρχος αὐτοῦ Ῥούβριος εἶχον προτείνει τὸν οἰκισμόν. Τὰ δ' ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ θητικοῦ ἐκείνου ὄχλου ἀπολειφθησόμενα κενὰ ἔμελλον νὰ πληρωθῶσιν ὑπὸ τῶν νέων πολιτῶν εἰς οὓς ἡ Ῥώμη διὰ λόγους δικαιοσύνης καὶ χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῆς συμφέροντος ὤφειλε νὰ δώσῃ δικαίωμα ψήφου, ὅπως ἀνορθώσωσι τὰς ἐνδόξους παραδόσεις τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς πληθύος.

Καὶ ὁ μὲν κληρουχικὸς νόμος *(lex de coloniis)* [1] ἐκυρώθη, ἀλλ' ὁ συμμαχικὸς ἀπερρίφθη. Εὗρε δ' ὁ Γράκχος ἀντιπάλους ἐν αὐταῖς ταῖς τάξεσι τῶν φίλων αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ Γάϊος Φάννιος, ὅστις ἐχρεώστει εἰς αὐτὸν τὴν ὑπατείαν, ἐπολέμησε τὸν συμμαχικὸν νόμον μετὰ δριμύτητος, καὶ δὲν ὤκνησε νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν ταπεινὸν ἐγωισμὸν τοῦ πλήθους, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ νόμου. Ὁ Φάννιος παρέστησεν εἰς τὰ πλήθη, ὅτι, ἂν ἤθελε παραχωρηθῇ εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ἰσοπολιτεία, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ παρίστανται, ὡς ἐποίουν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου, εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς τὰς δημώδεις ἑορτάς, καὶ ὅτι μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ πληρώσωσι πάντα χῶρον ἀντὶ τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν [2].

---

[1] *Κληρουχικὸν* λέγει τὸν νόμον τοῦτον ὁ **Πλούταρχος** Γ. Γράκχ. 5.

[2] **Φάννιος** παρὰ **Γ. Ἰουλίῳ Βίκτωρι** (Halm Rhetores Latini minores. Ἐν Λειψίᾳ. 1863. σ. 402). Πρβλ. **Κικέρωνος** Brut. 26, 99. De orat. III, 47, 183. — Ἴδ. καὶ **Πλουτάρχου** Γ. Γράκχ. 12. — **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 23.

Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπωφελήθη ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἀντιστάσεως ἧς ἔτυχον τὰ μεταρρυθμιστικὰ σχέδια τοῦ Γαΐου Γράκχου, ὅπως ἐξέλθῃ τῆς ἐπιφυλακτικῆς θέσεως, ἣν μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἶχον τηρήσει οἱ συγκλητικοί, καὶ περιστῇ εἰς φανερὸν πρὸς τὸν δήμαρχον ἀγῶνα. Καὶ νῦν δὲ ὡς ἄλλοτε ἐν τῇ πρὸς τὸν Τιβέριον πάλῃ εὗρεν ἡ σύγκλητος ὄργανον τῶν σκοπῶν αὑτῆς ἐν αὐτῷ τῷ συνεδρίῳ τῶν δημάρχων. Ὁ δήμαρχος Μάρκος Λίβιος Δροῦσος ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συγκλητικῶν τὸ δημαρχικὸν ἑαυτοῦ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως, καὶ ὁ Γράκχος εὑρέθη ἠναγκασμένος νἀποσύρῃ τὸν νόμον αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἴδῃ αὐτὸν ἀποκρουόμενον. Τότε δὲ παρέστη εὐκαιρία καταστήσασα εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς δυνατὴν τὴν προχώρησιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῶν καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς. Ὑπῆρχε δῆλα δὴ μεταξὺ τῶν ἱδρυτέων νέων ἀποικιῶν καί τις μέλλουσα νὰ οἰκισθῇ ἐν τῇ πάλαι ποτὲ γῇ τῆς Καρχηδόνος ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἡραία (Junonia)*. Ὁ δὲ Γάϊος Γράκχος εἶχεν ἐκλεχθῇ εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῶν μελλόντων νὰ διατάξωσι κατὰ χώραν τὰ τῆς οἰκήσεως τῶν νέων κληρούχων. Μὴ ἀναλογιζόμενος δέ, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ἐκ Ῥώμης ἐν χρόνῳ καθ᾽ ὃν ἡ πρὸς αὐτὸν εὔνοια τοῦ δήμου εὑρίσκετο ἐν μετεώρῳ ἤθελε χρησιμεύσει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, μηδὲ φροντίζων τῆς ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλομένης εἰς τοὺς δημάρχους ἀπαγορεύσεως τοῦ ἐγκαταλείπειν τὴν πόλιν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Καρχηδονίαν καὶ ἔμεινε μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἡμέρας.

Ἀλλ᾽ ὁ χρόνος οὗτος ἤρκεσεν εἰς τὴν σύγκλητον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ὀλέθρου τοῦ Γράκχου. Τὸ δὲ μελετηθὲν στρατηγικὸν σχέδιον τῶν ἀντιπάλων τοῦ δημάρχου συνίστατο εἰς τὴν διὰ τοῦ συνυπάτου αὐτοῦ Λιβίου Δρούσου παρασκευὴν ἀντιδημαγωγίας, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς πρὸς τὸν Γράκχον εὐνοίας τοῦ δήμου πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ δημάρχου οἱ δημαγωγικοὶ νόμοι, οὓς ἤθελον εἰςαγάγει χάριν καταπολεμήσεως αὐτοῦ, ἔμελλον νὰ ταφῶσιν εἰς τὰ ἀρχεῖα, τὰ δὲ πλήθη ἔμελλον νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς σιγὴν διὰ τοῦ τρόμου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ αἰσχροτάτη κωμῳδία ἡ παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν χάριν καταλύσεως τοῦ μεγάλου δημάρχου, ὅςτις εἶχεν ἀποτολμήσει νἀναλάβῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν προνομίων, νὰ ὑψώσῃ τὰ πλήθη ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς ἣν εἶχε περιστήσει αὐτὰ ἡ ἀργία καὶ ἡ δυστυχία, νἀναθρέψῃ αὐτὰ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἀναγεννήσῃ τὴν πολιτείαν, εὐρυνομένων τῶν κοινωνικῶν αὐτῆς βάσεων διὰ τῆς εἰς τοὺς Ἰταλοὺς χορηγήσεως τῆς ἰσοπολιτείας. Πρὸς ἀτυχίαν δὲ τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τὸ δόλιον ἐκεῖνο τέχνασμα ἐπέτυχε. Καὶ δὴ ὁ μὲν Γάϊος Γράκχος εἶχε προτείνει τὴν ἀποστολὴν δύο κληρουχιῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, ἐν Καπύῃ καὶ ἐν Τάραντι, ὁ δὲ Δροῦσος προέτεινε νὰ ἱδρυθῶσι δώδεκα, ἑκάστη ἐκ τρισχιλίων πολι-

των[1]. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ μὲν Σεμπρώνιος νόμος εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τοὺς νέους κτήτορας δημοσίας χώρας μικρὸν τέλος πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ὁ δὲ Δροῦσος ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῆς ὑποχρεώσεως ἐκείνης. Πρὸς καθησύχασιν δὲ τῆς ὀργῆς τῶν Λατίνων, οἵτινες ἔβλεπον διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ συμμαχικοῦ νόμου ἐκ νέου ματαιωθείσας τὰς προσδοκίας αὐτῶν, προέτεινεν ὁ Δροῦσος, ὅπως ἐπεκταθῇ καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ εὐεργέτημα τοῦ Πορκίου νόμου, ἀπαγορεύοντος εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀξιωματικοὺς τὴν μαστίγωσιν τῶν στρατιωτῶν.

Ὁ δὲ Γάϊος Γράκχος ἔμαθεν ἔτι διαμένων ἐν Ἀφρικῇ τὰ μηχανήματα τῶν ἀντιπάλων· διὸ καὶ ἐπέσπευσε τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ ᾐσθάνθη πάραυτα τὸ κενὸν ὅπερ εἶχε σχηματισθῇ περὶ ἑαυτόν. Ὁ μὲν ὀλιγαρχικὸς Λεύκιος Ὀπίμιος, ὁ ἐκπορθητὴς τῶν Φρεγελλῶν, ὃν ὁ Γάϊος εἶχε καταπολεμήσει μετ' ἐπιτυχίας ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἀρχαιρεσίαις τοῦ προηγουμένου ἔτους, μεταπορευθεὶς νῦν ἐκ νέου τὴν ὑπατείαν, ἐπέτυχεν ἐκλεχθείς· αὐτὸς δὲ ὁ Γάϊος, ἐπιζητήσας καὶ πάλιν τὴν δημαρχίαν διὰ τρίτον ἔτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκλεχθῇ. Εἶχε λοιπὸν δύσει ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ, καὶ νῦν εὑρίσκετο ἀνυπεράσπιστος, ἐκτεθειμένος εἰς τὰ μίση καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἂν ὁ Γάϊος Γράκχος ἦτο ἐπαναστάτης, ὡς παρέστησαν αὐτὸν ἀρχαῖοι καὶ νέοι ἱστορικοί, θὰ ἠδύνατο ἤδη νἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἰταλῶν συμμάχων, οἵτινες ἐπὶ τῇ προσκλήσει του ἤθελον σπεύσει ὁμοθυμαδὸν, καί, ἀνακηρύσσων ἑαυτὸν ἐκδικητὴν τῶν δικαίων τῶν Ἰταλικῶν, ἤθελε δυνηθῇ διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν νὰ ἐπιβάλῃ ὡς δικτάτωρ εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἀναγέννησιν τῆς πολιτείας, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέκρουον ὑπὸ πνεύματος αὐτοκτόνου. Ἀλλ' ὁ Γάϊος ἀπέκρουε τὴν βίαν· ἂν δὲ ἤθελε κατορθώσει νἀναγκάσῃ ἐν μέσῳ τοῦ τοιούτου ἀναβρασμοῦ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ νὰ τηρήσωσι τὸ μέτρον ὅπερ αὐτὸς εἶχεν ἐπιβάλει εἰς ἑαυτὸν, οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν ἤθελον εὕρει εὐπρόσδεκτον πρόσχημα, ὅπως περικαλύψωσιν ἐντίμως διὰ τοῦ πλάσματος τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας τὰς βιαιοπραγίας ἃς διέπραξαν.

---

[1] Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ γράμμα τοῦ κληρουχικοῦ νόμου τοῦ Γαΐου Γράκχου· ὁ μὲν **Πλούταρχος** (Γ. Γράκχ. 8) μόνον τὸν Τάραντα καὶ τὴν Καπύην ἀναφέρει· ὁ δὲ **Βελλήιος Πάτερκλος** (Ι, 15) προσθέτει καὶ τὸ Σκυλάκιον τὸ κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τῆς χώρας τῶν Βρεττίων. Ὁ δὲ **Λίβιος** (Ἐπιτ. 60) λέγει γενικῶς, ὅτι ὁ Γάϊος Γράκχος προέτεινε τὸν οἰκισμὸν πολλῶν ἀποικιῶν, ὀνομαστὶ δ' ἀναφέρει μόνην τὴν ἐν Καρχηδόνι, ἣν ὅμως προέτεινεν ὁ δήμαρχος Ῥούβριος. (Gracchus) effecit, ut complures coloniae in Italia deducerentur, et una in solo dirutae Carthaginis ; quo ipse triumvir creatus coloniam deduxit.

Τὴν δὲ ῥῆξιν προεκάλεσεν αὐτὴ ἡ φατρία τῶν ὀλιγαρχικῶν. Οὗτοι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπαρεσκείας ἣν ἐγέννα ὁ Ῥούβριος νόμος δι' οὗ ἱδρύετο ἀποικία ἐν Ἀφρικῇ ἐν γῇ ἤδη κατηραμένῃ, διέδωκαν, ὅτι κατὰ τὸν ἀναδασμὸν τῶν εἰς τοὺς κληρούχους τῆς Ἡραίας διανεμομένων γαιῶν εἶχον παρατηρηθῇ οἰωνοὶ ἀπαίσιοι, καὶ παρώρμησαν τὸν δήμαρχον Μάρκον Μινούκιον Ῥοῦφον νὰ προτείνῃ εἰς τὸν δῆμον τὴν κατάργησιν τοῦ νόμου ἐκείνου. Ὁ δὲ Γάϊος Γράκχος ἐνεφανίσθη τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας εἰς τὸ Καπιτώλιον, περιστοιχούμενος ὑπὸ ὁμίλου φίλων. Ἀλλὰ κατὰ τύχην εἷς τῶν ὑπηρετῶν τοῦ ὑπάτου Λευκίου Ὀπιμίου, καλούμενος Ἀντύλλιος, ἀναγκασθεὶς νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ πλήθους ἐκείνου, ἀνεκραύγασε πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Γράκχου «δότε τόπον εἰς τοὺς ἀγαθούς, *κακοὶ πολῖται*». Ἀκουσθείσης δὲ τῆς ὕβρεως, εἷς τῶν παρισταμένων ἐπέπεσε κατὰ τοῦ ῥαβδούχου, καὶ ἔρριψεν αὐτὸν νεκρὸν κατὰ γῆς. Εἶχον λοιπὸν τότε οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ποθουμένην πρόφασιν, ὅπως φανῇ ἔννομος ἡ εἰς τὴν βίαν προσφυγὴ αὐτῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπὶ προσχήματι μερίμνης περὶ σωτηρίας τῆς πολιτείας ἀνέθηκεν εἰς τὸν ὕπατον Λεύκιον Ὀπίμιον ἔκτακτον ἐξουσίαν [1], ἀφροντιστοῦσα τῶν νόμων τῶν προσγραφόντων εἰς μόνην τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τὸ δικαίωμα τοῦ περιβάλλειν τινὰ τῶν ἀρχόντων διὰ τῆς δικτατωρικῆς ἐξουσίας [2].

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δ' ἐκείνης ἡ Ῥώμη μετεβλήθη εἰς πεδίον μάχης. Ἐπὶ μὲν τοῦ Καπιτωλίου ἵστατο ὁ Ὀπίμιος μετὰ τῶν συγκλητικῶν, τῶν πελατῶν αὐτῶν καὶ δούλων καὶ στίφους Κρητῶν τοξοτῶν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβεντίνου ἵσταντο ὁ Φούλβιος Φλάκκος, φανατικὸς φίλος τοῦ Γράκχου, καὶ ὁ Γάϊος μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τότε ὅμως ἐπειράθη ὁ Γράκχος νἀποσοβήσῃ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, προτείνας εἰς τὸν ὕπατον δι' ἀγγέλου εἰρηνικὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ἀμοιβαίων ἀντεγκλήσεων. Ἀλλ' ὁ Ὀπίμιος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν μετὰ περιφρονήσεως, καί, σπεύσας ὅπως μὴ δώσῃ καιρὸν αὐξήσεως εἰς τὸ στῖφος τῶν Γραχχείων, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν Ἀβεντῖνον λόφον. Ἀλλ' ἐκεῖ εὗρε μόνον τινὰς ὀλίγους, τῶν λοιπῶν φυγόντων ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ δὲ Φούλβιος Φλάκκος, ὅστις εἶχε καταφύγει εἴς τι βαλανεῖον, ἐξήχθη ἐκ τοῦ κρυψῶνος αὐτοῦ, καὶ κατεσφάγη μετὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου

---

[1] Ὁ **Κικέρων** (Catil. I, 2, 4) λέγει τότε τὸ πρῶτον ῥηθεῖσαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου τὴν τυπικὴν ἔκκλησιν Videat consul ne quid respublica detrimenti capiat, ἥτις ἔπειτα ἔγεινε συνηθεστάτη· ταύτης ὁ ἀρχαιότερος τύπος φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ ἑξῆς· Uti consul rem publicam defenderet. Ἴδ. **Κικέρωνος** Phil. VIII, 4, 14.

[2] Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς συγκλήτου ἀντέκειτο εἰς τὸν Σεμπρώνιον νόμον τοῦ 123 π. Χ. (lex Sempronia de capite civium).

τῶν υἱῶν. Τοῦ δὲ Γαΐου εἶχεν ἐπικηρύξει ὁ ὠμὸς Ὀπίμιος τὴν κεφαλήν, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ ἀντ' αὐτῆς ἴσον βάρος χρυσοῦ εἰς ἐκεῖνον ὅςτις ἤθελε παραδώσει αὐτήν. Ἀνὴρ δέ τις καλούμενος Σεπτουμουλήιος *(Septimuleius)* ἔφερεν αὐτὴν εἰς τὸν δικτάτωρα πεπληρωμένην μολύβδου, καὶ ἔλαβε τὴν ἐπηγγελμένην ἀμοιβήν. Καὶ δὴ ὅτ' ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπιδρομεῖς, ὁ Γάϊος εἶχε καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκεῖθεν δ' ἐξέστη, θερμῶς παρακινηθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ Πομπωνίου καὶ Λικιννίου, οἵτινες ἐθυσίασαν ἑαυτοὺς ὅπως ἀνοίξωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τῆς φυγῆς. Εἶχε δὲ ἤδη ὁ Γράκχος διαβῇ τὴν ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως ξυλίνην γέφυραν *(pons Sublicius)* καὶ φθάσει εἰς τὸ ἄλσος τῶν Ἐρινύων, ὅτε, ἀνακαλυφθεὶς ἐν τῷ ἀσύλῳ ἐκείνῳ ὑπὸ τῶν διωκόντων, ἐσφάγη ἑκουσίως ὑπὸ τοῦ δούλου Φιλοκράτους, ὅπως μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας αὐτῶν. Πλησίον δὲ τοῦ πτώματος αὐτοῦ εὑρέθη τὸ τοῦ δούλου, ὅςτις ἠθέλησεν ἡρωικῶς νὰ συνακολουθήσῃ τὸν κύριον εἰς τὸν τάφον.

Ὡς δ' ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ θανάτου τοῦ πρώτου Γράκχου, οὕτω καὶ τότε ἐπηκολούθησε βιαία ἀντίδρασις παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τὰ μὲν πτώματα τῶν διακοσίων πεντήκοντα Γραχχείων τῶν πεσόντων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πάλης ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Τίβεριν. Ὁ δὲ Λεύκιος Ὀπίμιος, ἐνεργῶν ὡς ἐκδικητὴς τῆς φατρίας του μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν παροχὴν τῆς νίκης, ἔπληξε διὰ καταδίκης τρισχιλίους πολίτας· μετὰ δὲ τὴν θυσίαν ταύτην τῶν φιλοπατρίδων ἀφιέρωσε μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας ναὸν τῆς Ὁμονοίας, ἐξισῶν τὸ ἔργον ἑαυτοῦ πρὸς τὸ τοῦ Καμίλλου, ὅςτις εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰρηνεύσεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῆς συντελεσθείσης διὰ τῶν Λικινίων Σεξτίων νόμων εἶχεν ἀνεγείρει ναὸν εἰς τὴν θεὰν ἐκείνην τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης.

Τὰ δ' ἐπακόλουθα τούτων τῶν σφαγῶν καὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν προκληθέντος τρόμου ἐξεδηλώθησαν κατὰ πρῶτον ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἀρχαιρεσίαις. Ὁ Παπίριος Κάρβων ἐκεῖνος, ὅςτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου Γράκχου εἶχεν ἀναδειχθῇ πρόμαχος τῆς δημοτικῆς φατρίας, μετὰ δὲ τὴν κατάθεσιν τῆς δημαρχίας εἶχε μεταστῇ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικούς, ὅπως ταχύτερον τύχῃ τῶν ἀξιωμάτων τῆς πολιτείας, ἐξελέχθη ὕπατος τῷ 120 π. Χ. [1]. Ὑπατεύων δὲ ὑπερήσπισε τὸν Λεύκιον Ὀπίμιον κατὰ τῆς ἐπὶ ἀσεβήματι περὶ τὴν πολιτείαν κατηγορίας ἣν εἰσήγαγεν ὁ δήμαρχος Κόϊντος Δέκιος κατ' αὐτοῦ ὡς παραβάντος τὸν Σεμπρώνιον νόμον περὶ τῆς μὴ θανατώσεως Ῥωμαίου πο-

[1] Ὁ Κάρβων δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τῆς εὐνοίας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τῷ 119 π. Χ. ὁ Λικίνιος Κράσσος κατήγγειλεν αὐτὸν ὡς εὐνοήσαντα τὴν στάσιν τῶν Γράκχων, καὶ ἠνάγκασε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐξορίαν, ὅπου καὶ ηὐτοκτόνησε. **Κικέρωνος** Ad famil. IX, 21.

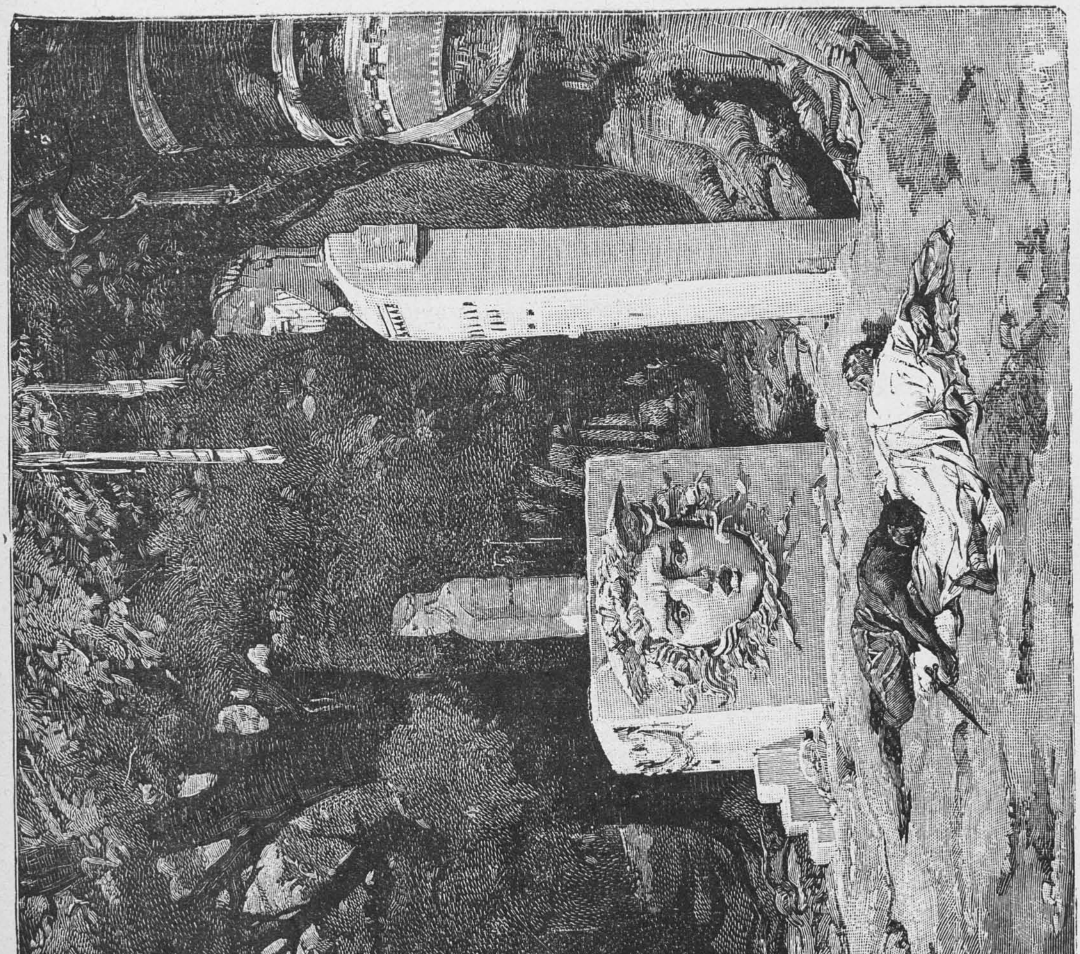

Ὁ θάνατος τοῦ Γαΐου Γράκχου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λίτου ἀκρίτου *(de capite civis Romani)*. Καὶ ἠθωώθη μὲν ὁ Ὀπίμιος, αὐτὴ δὲ ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἡ ἀπολύσασα αὐτὸν ἐψήφισε καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ποπιλίου Λαίνα, προταθεῖσαν εἰς τοὺς φυλέτας ὑπὸ τοῦ δημάρχου Καλπουρνίου Βηστία. Οὕτω δὲ προςεβάλλετο μὲν ἡ δικαιοσύνη, ἀλλ᾽ ἐπεδεικνύετο τοὐλάχιστον εὐλάβεια πρὸς τὴν λογικήν.

Τῶν δὲ νόμων τοῦ Γαΐου Γράκχου τινὲς μὲν διετηρήθησαν, οἷον ὁ δικαστικὸς καὶ ὁ κληρουχικός· ἀλλ᾽ ὁ γεωμορικὸς ὁ καὶ πάντων σπουδαιότατος μετεβλήθη κατ᾽ ὀλίγον, ἕως τέλος ἐξέλιπεν ὡς καὶ οἱ δημαγωγικοὶ νόμοι τοῦ Λιβίου Δρούσου, καταργηθέντες σιωπηρῶς. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἀφῃρέθη ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς χώρας νόμου ἡ διάταξις περὶ τοῦ ἀναπαλλοτριώτου τῶν γαιῶν ὧν ἐγίνετο ἀναδασμὸς (121 π. Χ.), οὕτω δ᾽ ἐματαιώθη ὁ κυριώτατος σκοπὸς τοῦ νόμου, ἤτοι ἡ ἀνάστασις τῆς μέσης τάξεως. Οἱ δὲ γαιοκτήμονες οὓς ἐδημιούργησεν ὁ νόμος ἐκεῖνος ἐπώλησαν εἰς τοὺς πλουσίους τὰ κτήματα αὐτῶν, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ζήσωσι δαπάναις τῆς πολιτείας. Τέλος δὲ τῷ 118 π. Χ. ὁ γεωμορικὸς νόμος ἔλαβε καίριον τραῦμα διὰ τοῦ δημάρχου Σπουρίου Θορίου, εἰςαγαγόντος νόμον γενόμενον δεκτόν, καθ᾽ ὃν ἡ κατεχομένη ἤδη δημοσία χώρα μετεβάλλετο εἰς κτῆσιν ἰδιωτικήν, διατηρουμένου τοῦ τέως εἰς τὸ δημόσιον ἀποτινομένου φόρου, ὅςτις ὡρίσθη νὰ διανέμηται τὸ ἑξῆς εἰς τοὺς ἀπόρους [1]. Ὁ δὲ δῆμος, παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι διὰ τοιούτου νόμου προςετίθετο εἰς τὴν διανομὴν σίτου καὶ διανομὴ χρημάτων, ἐψήφισε τὸ ἐπερώτημα τοῦ δημάρχου, οὕτω δὲ κατήργησεν αὐτῇ χειρὶ τὸν περὶ χώρας νόμον. Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐεργέτημα ἐκεῖνο, τελευταῖον λείψανον τοῦ ἀτυχοῦς νόμου, ἐξέλιπε μετ᾽ οὐ πολύ. Εἷς τῶν δημάρχων τοῦ 111 π. Χ, ὅςτις ἦτο ἴσως ὁ Γάϊος Βαίβιος, ἀπήλλαξε τοὺς κατόχους δημοσίας χώρας τοῦ βάρους τῆς πληρωμῆς τοῦ φόρου, οὕτω δ᾽ ἐξέλιπε πᾶσα διαφορὰ μεταξὺ δημοσίας χώρας καὶ κτήσεως ἰδιωτικῆς [2].

---

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 27.

[2] Ὁ **Κικέρων** (Brut. XXXVI, 136) προςγράφει εἰς τὸν Σπούριον Θόριον τὸν νόμον δι᾽ οὗ κατηργήθη ὁ φόρος (vectigal), λέγων τὰ ἑξῆς· Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitiosa et inutili lege vectigali levavit. Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ὁ **Ἀππιανὸς** (ἔνθ᾽ ἀν.) καὶ ὁ **Κικέρων** ἀναφέρουσιν εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δήμαρχον, τὸν Θόριον (ἡ γραφὴ ***Βόριος*** παρ᾽ Ἀππιανῷ προέρχεται ἐκ λάθους τῶν βιβλιογράφων), δύο διατάξεις ὅλως ἀντιθέτους. Ὁ Mommsen (Corp. Inscr. Lat. Τόμ. Α΄ σ. 175 ἀρ. 200) ἐπειράθη νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, ἑρμηνεύων κατ᾽ ἴδιον τρόπον τὸ χωρίον τοῦ Κικέρωνος. Ἀποδέχεται δὲ τὸν Κικέρωνα λέγοντα, ὅτι ὁ Σπούριος Θόριος διὰ τῆς ἐπιβολῆς φόρου (vectigal) ἀπήλλαξε τὴν δημοσίαν χώραν ἀπὸ νόμου

Τοῦ δημαρχικοῦ δὲ τούτου νόμου περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν πρωτοτύπῳ ἀπόσπασμα ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς δημοσίας χώρας τῆς Ἰταλίας, Ἀφρικῆς καὶ Κορίνθου[1]. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ δημοσίας χώρας ὥριζεν ὁ νόμος ὅπως αἵ τε γαῖαι αἱ μὴ ὑπερβαίνουσαι τὴν ὑπὸ τοῦ Σεμπρωνίου νόμου ὡρισμένην ἔκτασιν ὡς καὶ αἱ ὑπὸ τῆς τριμελοῦς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπείας ἀπονεμηθεῖσαι μείνωσιν εἰς τοὺς κατέχοντας αὐτὰς ὡς ἰδιωτικαὶ κτήσεις. Ἄλλως δὲ ὥριζεν ὁ νόμος, ὅτι τῆς δημοσίας χώρας τῆς ὑπὸ τῶν τιμητῶν δοθείσης εἰς μίσθωσιν ἠδύνατο νὰ γείνῃ χρῆσις μόνον ὡς νομῆς, τοῦ δ' εὐεργετήματος τούτου ἠδύναντο νὰ μετάσχωσιν οἵ τε Λατῖνοι καὶ οἱ σύμμαχοι. Διὰ δὲ τὴν ἐν Ἀφρικῇ δημοσίαν χώραν καθίστατο ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιτροπεία ἐκ δύο ἀνδρῶν, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν ἀπονομὴν ἀγρῶν τὴν ἐν τῇ ἀποικίᾳ Ἡραίᾳ γενομένην ὑπὸ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, καί, ἂν εὕρῃ αὐτὴν γενομένην ἐν τάξει, ἀναγνωρίσῃ τὰς γαίας ἐκείνας ὡς ἰδιωτικὴν κτῆσιν. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποίκων ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τοὺς τρισχιλίους. Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἐν Ἀφρικῇ δημοσίας χώρας ἔμελλε νὰ πωληθῇ ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν ταμιῶν. Καὶ τῆς κορινθιακῆς δὲ δημοσίας χώρας διετάσσετο ἡ πώλησις μετὰ τὸν ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς.

πλημμελοῦς καὶ ἀνωφελοῦς. Ἀλλ' ὁ Neumann (Gesch. Roms σ. 266) παρετήρησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἀντίκειται πρός τε τὴν λογικὴν καὶ τὴν γραμματικήν. Πράγματι δὲ κατὰ τὸν Mommsen ὁ Κικέρων παριστάνεται θεωρῶν ἐπαχθῆ μὲν νόμον τὸν ἀπαλλάσσοντα φόρων τὴν ἀγροτικὴν κτῆσιν, εὐεργετικὸν δὲ τὸν ἐπιβάλλοντα τοὺς φόρους. Αἱ δὲ λέξεις agrum vectigali levavit ἐν τῇ γλώσσῃ οἱουδήποτε, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ Κικέρωνος, οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ σημαίνωσιν ἢ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἀγρῶν ἀπὸ φόρου. Ὁ Ἀππιανὸς λέγει, ὅτι ὁ Θόριος νόμος ἐξεδόθη δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου Γράκχου, ἤτοι τῷ 118 π. Χ. Ἀλλ' ὅμως ὁ γεωμορικὸς νόμος ὁ καταργῶν τὸν φόρον ἐξεδόθη τῷ 111 π. Χ., ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν αὐτῷ ἀναγραφομένων ὑπάτων. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ δήμαρχος Γάϊος Βαίβιος παρουσιάζεται ἀντίπαλος τοῦ δημοκρατικοῦ συνδημάρχου Γαΐου Μομμίου ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἰουγούρθα, πειθόμεθα ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ εἰρημένου νόμου. Ἴδ. Lange Röm. Alterthümer. Τόμ. Γ' σ. 54 καὶ Madvig L'état Romain sa constitution et son administration (γαλλ. μετ.) Τόμ. Δ' σ. 38, σημ. 46.

[1] Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο εὕρηται ἐν τῷ ὄπισθεν μέρει τοῦ χαλκοῦ πίνακος τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον τοῦ συνδημάρχου τοῦ Γαΐου Γράκχου Μανίου Ἀκιλίου Γλαβρίωνος ***κατ' ἀνόμου ἀργυρολογίας*** (lex Acilia repetundarum). Διὰ τοῦ νόμου δὲ τούτου ἐνισχύετο ὁ Σεμπρώνιος δικαστικὸς νόμος (lex Sempronia judiciaria), αὐξανομένης τῆς αὐστηρότητος ἐν δίκαις περὶ ἀργυρολογίας καὶ κακώσεως ἐπαρχιῶν. Ἴδ. Mommsen Corp. Inscr. Lat. 88.

Πέντε δ' ἔτη μετὰ τὴν ὁριστικὴν κατάργησιν τοῦ Σεμπρωνίου γεωμορικοῦ νόμου ἐτροποποιήθη οὐσιωδῶς καὶ ὁ δικαστικός. Καὶ δὴ ὁ ὕπατος Σερβίλιος Καιπίων, υἱὸς τοῦ Καιπίωνος ἐκείνου τοῦ φονεύσαντος διὰ προδοσίας τὸν ἡρωικὸν Οὐρίαθον, ἐξέδωκε τῷ 106 π. Χ. νόμον εἰςάγοντα καὶ πάλιν εἰς τὸν κατάλογον τῶν δικαστῶν τοὺς συγκλητικοὺς ἐν ἴσῳ ἀριθμῷ πρὸς τοὺς ἱππεῖς. Ὁ δὲ νόμος οὗτος, οὗ ἕνεκεν ὁ Σερβίλιος ἐπωνομάσθη *προστάτης τῆς συγκλήτου (patronus senatus)* ἀπεσκόπει εἰς τὴν παῦσιν τῆς διασπάσεως μεταξὺ τῶν δύο τάξεων τῶν γνωρίμων χάριν μείζονος ἐνισχύσεως τῆς ἀναγεννηθείσης ὀλιγαρχίας.

ΓΑΪΟΣ ΜΑΡΙΟΣ. — Ἐν τούτοις δὲ ἡ δημοτικὴ φατρία εἶχε τύχει νέου προμάχου, ὅςτις διὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, τὴν δραστηριότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἐπὶ γενναιότητι κτηθεῖσαν δόξαν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς δημοτικοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου τὴν παρήγορον ἐλπίδα, ὅτι ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτοῦ τὸν συνεχισμὸν τοῦ ἔργου τῶν Γράκχων. Ἀλλ' ἀτυχῶς διά τε τὴν φατρίαν ἐκείνην καὶ τὴν Ῥώμην αὐτὴν ἡ προσδοκία ἐκείνη διεψεύσθη, ἐκ δὲ τῶν ἐλπίδων ἃς περὶ ἑαυτοῦ ἐγέννησεν ὁ νέος πρόμαχος τοῦ πλήθους μία μόνη ἐπηλήθευσεν, ἡ περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος ἐκφρασθεῖσα ἐν Νουμαντίᾳ. Ἐρωτηθεὶς δῆλα δὴ ὁ ὕπατος ὑπό τινος τίς θὰ ἠδύνατο νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν, εἶχεν ὑποδείξει τὸν χιλίαρχον αὐτοῦ Γάϊον Μάριον. Κατήγετο δ' οὗτος ἐκ τοῦ ἐν Λατίῳ Κερεᾶτε *(Cereate)*, τοῦ σημερινοῦ Casamare, χωρίου τῆς Ἀρπίνης, καὶ εἷλκε τὸ γένος ἐξ ἀγροτῶν τασσομένων ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ γένους τῶν Ἑρεννίων. Ὡς δὲ ὁ Κάτων, μεθ' οὗ ὁ Μάριος ἔχει τινὰ ὁμοιότητα, καίπερ ὢν ὑποδεέστερος αὐτοῦ ὡς ἀνὴρ πολιτικὸς, ἔσχε καὶ αὐτὸς προστάτην ἰσχυρὸν ἀνοίξαντα εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τῶν ἀξιωμάτων. Ὁ προστάτης δ' αὐτοῦ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Λεύκιος Καικίλιος Μέτελλος ὁ μέλλων Νουμιδικὸς, ὅςτις ἔμελλε κατόπιν νἀποβῇ ἀντίπαλος αὐτοῦ. Χρηματίσας δ' ὁ Μάριος δήμαρχος τῷ 119 π. Χ., ὑπῆρξεν εἰςηγητὴς νόμου σκοποῦντος τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις σπουδαρχίας *(lex de suffragiis ferendis)* διὰ τῆς ἀποστενώσεως τῶν παρόδων *(pontes)*, δι' ὧν ἐγίνετο ἡ προσέλευσις τῶν πολιτῶν εἰς τὸ περίφραγμα *(ovile)*, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ ψηφοφορία τῶν φυλετῶν, καὶ ταῦτα ὅπως μὴ δύναταί τις ἱστάμενος ἐν ταύταις ταῖς παρόδοις νὰ ψηφοθηρῇ. Παρὰ δὲ τὴν ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ὑπάτων χάρις εἰς τὴν εὐστάθειαν τοῦ Μαρίου, ἀπειλήσαντος τὴν φυλάκισιν τῶν ὑπάτων, εἰ καὶ μεταξὺ τούτων εὑρίσκετο καί τις Μέτελλος [1], ἀνεψιὸς τοῦ προστάτου τοῦ Μαρίου, ὁ νόμος ἐκυρώθη.

[1] Ὁ Μέτελλος οὗτος ἐτιμήθη κατὰ ταύτην του τὴν ὑπατείαν διὰ τῆς ἐπωνυ-

Ἀλλ' εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίσθη ἡ νομοθετική του μεταρρύθμισις, ὁ δὲ δῆμος εὑρέθη ἠπατημένος περὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἀντιτασσόμενον εἰς αἴτησίν τινος τῶν συνδημάρχων, προτείναντος διανομὴν σίτου δωρεάν. Φανερὸν δ' εἶνε, ὅτι τότε ὁ Μάριος ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ εἶνε πρόμαχος μὲν τοῦ πλήθους, ἀλλὰ μετ' αὐστηρῶν ἀρχῶν. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς μεγάλης ἐκείνης διαφθορᾶς τοῦ ὄχλου ἡ τοιαύτη αὐστηρότης ἦτο πάντως ἀντιδημαγωγική. Ὁ δὲ Μάριος αἴφνης ἐνόησεν, ὅτι δὲν ἀπήλαυε τῆς δημοτικῆς εὐνοίας, διότι, ἐπιζητήσας ψήφους διὰ τὴν ἀγορανομίαν, τήν τε μείζονα καὶ τὴν δημοτικὴν, ὑπέστη ἐντὸς ἑνὸς ἔτους διπλῆν ἀποτυχίαν. Ἀξιωθεὶς δὲ τῷ 117 π. Χ. μετὰ δυσχερείας τῆς στρατηγίας, μικροῦ δεῖν κατεδικάζετο, καταγγελθεὶς ἐπὶ σπουδαρχίᾳ αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε δώσει τὸ ὄνομά του εἰς νόμον περὶ σπουδαρχίας. Καὶ ὡς πραίτωρ μὲν ὁ Μάριος οὐδὲν κατέλιπεν ἴχνος τῆς δράσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς ἀντιστράτηγος *(pro praetore)* τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας διεκρίθη διὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν λῃστῶν τῶν λυμαινομένων τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην, δι' ἧς ἀνεκτήθη καὶ πάλιν ἡ ἀσφάλεια ἐν Ἱσπανίᾳ. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ Μάριος ὡς πολιτικὸς μὲν ἔμενεν ἀφανής, ἀλλ' ὡς στρατιώτης ὑψοῦτο. Μετὰ δὲ τὴν ἐξ Ἱσπανίας ἐπάνοδόν του εὗρεν ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἀργότερον ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων νέα καὶ πολὺ μεγαλοπρέστερα θέατρα πολέμου, ὅπως ἀναπτύξῃ ἐν αὐτοῖς τὰς στρατιωτικάς του ἀρετὰς καὶ ἀνυψώσῃ διὰ πολυκρότων ὑπηρεσιῶν παρεχομένων εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἐν τῇ πόλει πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπεροχήν.

Ο ΚΑΤΑ ΙΟΥΓΓΟΥΡΘΑ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Ἔσχομεν ἤδη πολλάκις εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσωμεν τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν ἣν συνεπήγαγεν ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἔκτασις τῶν ῥωμαϊκῶν κατακτήσεων. Καὶ πρὸ μὲν τῶν Γράκχων εἶχον παρουσιασθῆ παραδείγματα τῆς τοιαύτης διαφθορᾶς πολλὰ μέν, ἀλλ' ὅμως πάντοτε προσωπικά, ἀλλὰ μετὰ τὸν φόνον τῶν δύο θαρραλέων δημάρχων τὸ μόλυσμα τοῦ κακοῦ παραδείγματος ἔλαβεν αἴφνης διαστάσεις τοιαύτας, ὥστε νὰ τολμήσῃ δικαίως ἀνὴρ βάρβαρος νὰ καλέσῃ τὴν Ῥώμην πόλιν ὤνιον, εἰς ἣν ἔλειπε μόνον ἀγοραστής. Καὶ ὅμως ἡ ὤνιος ἐκείνη πόλις καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις, οἵτινες ἄρχονται νῦν καταχεόμενοι κατ' αὐτῆς, εὗρεν ἀκόμη τρόπον νὰ εὐρύνῃ διὰ νέων κατακτήσεων τὸ κράτος αὐτῆς ἐν Ἀφρικῇ, ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Τὸ δὲ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον δὲν θὰ ἤρκουν νὰ ἐξηγήσωσιν ἡ ἑδραιότης καὶ δοκιμότης τῶν στρατιωτικῶν τῆς Ῥώμης θεσμῶν, ἂν τὰς ἀρετὰς ταύτας δὲν ἤθελεν ἐνισχύσει ἡ ἐμφάνισις ἐκτάκτων στρατιωτικῶν πνευμάτων. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ

μίας ***Δαλματικοῦ***, ἅτε καθυποτάξας τοὺς Δαλματοὺς διὰ τῆς ἁλώσεως τῶν Σαλώνων.

Ἰουγούρθα, τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων ἡ Ῥώμη ἠδυνήθη νἀντιτάξῃ τὸν Μάριον· τὸν δὲ Μιθραδάτην θὰ δυνηθῶσι νἀντιμετωπίσωσιν ὁ Σύλλας, ὁ Λούκουλλος καὶ ὁ Πομπήιος, καὶ κατὰ τῶν Γαλατῶν θὰ ταχθῇ ὁ Καῖσαρ· διὰ δὲ τῶν μεγάλων τούτων στρατηγῶν ἡ Νουμιδία, ὁ Πόντος καὶ ἡ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατία θὰ καταστῶσι ρωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι.

Ἡ Νουμιδία, ὡς τὸ Πέργαμον ἐν Ἀσίᾳ, εἶχε μεγάλως ὠφεληθῇ ἐκ τῆς πρόφρονος πολιτείας τῶν βασιλέων αὐτῆς. Ὅτε ἡ Ῥώμη ἐξήλειψεν ἐκ τοῦ κόσμου τὴν ἐν Ἀφρικῇ μεγάλην αὐτῆς ἀντίπαλον, παρεχώρησεν εἰς τὴν Νουμιδίαν τὰς χώρας ἃς ὁ Μασσανάσσης εἶχεν ἁρπάσει ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος οὕτως, ὥστε τὸ βασίλειον ἐκεῖνο ἐξετάθη μέχρι τῶν Σύρτεων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μασσανάσσου (148 π. Χ.) τὸ νομαδικὸν βασίλειον διενεμήθη εἰς τοὺς τρεῖς ἐκείνου υἱούς, τὸν Μικίψαν, Γολούσσαν καὶ Μαστανάβαν. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις αὕτη βραχὺν μόνον διήρκεσε χρόνον, ὁ δὲ ἄωρος θάνατος τῶν δύο νεωτέρων ἀδελφῶν ἐπήνεγκε τὴν ἐκ νέου ἕνωσιν τοῦ βασιλείου ὑπὸ τὸν Μικίψαν ὡς μόνον βασιλέα. Οὗτος δὲ, ὢν ἐκ φύσεως φίλος τῆς εἰρήνης καὶ θερμὸς λάτρης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐπωφελήθη τὰ μέγιστα θεραπεύων τὴν φιλίαν τῆς ἰσχυρᾶς Ῥώμης, καὶ οὐδεμίαν παρέλιπεν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπιδείξῃ τὴν εἰς αὐτὴν ἀφοσίωσίν του. Διὸ, ὅτε μὲν οἱ ρωμαϊκοὶ λεγεῶνες οἱ σταθμεύοντες ἐν Σαρδόνι εὑρέθησαν ἐστερημένοι ἐπιτηδείων ἕνεκα σιτοδείας καταθλιβούσης τὴν νῆσον, ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτοὺς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, ἀποστείλας δωρεὰν νῆας πεφορτωμένας σίτου· ὅτε δὲ Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς παρέστη πρὸ τῆς Νουμαντίας, ὁ Μικίψας ἔστειλεν εἰς αὐτὸν ἐπικουρίαν τοξοτῶν καὶ δώδεκα ἐλεφάντων.

Ὁ δὲ ἀνὴρ εἰς ὃν ἀνετέθη ὑπὸ τὸν Μικίψαν ἡ ἡγεμονία τῆς ἐπικουρικῆς ταύτης στρατιᾶς ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως, καλούμενος Ἰουγούρθας, ὅστις ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος Μαστανάβα. Εἶχε δ' οὗτος ἐκ κληρονομίας τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα καὶ τὰς λοιπὰς ἰδιότητας τοῦ πάππου. Καὶ εἶνε μὲν ἴσως ἀναπόδεικτος εἰκασία τῶν ἱστορικῶν τὸ λεγόμενον, ὅτι ὁ Μικίψας, ἀναθέτων εἰς τὸν Ἰουγούρθαν τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, εἶχε κατὰ νοῦν νἀπολέσῃ αὐτὸν, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ τέκνα ἐπικινδύνου ἀντιπάλου. Ἀλλ' ὅμως ἠδύνατο ὁ Μικίψας νὰ προΐδῃ τοῦθ' ὅπερ πράγματι ἔπειτα συνέβη, ὅτι ὁ ἀνεψιὸς ἀντὶ νὰ πέσῃ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Νουμαντίας ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς στρατείας ἐκείνης δεδοξασμένος καὶ δημοτικώτερος ἢ πρίν· οὐδ' ἤθελεν ὁ Μικίψας, ἂν κακὰ ἐβουλεύετο περὶ τοῦ Ἰουγούρθα, υἱοθετήσει αὐτὸν καὶ ἀναδείξει συγκληρονόμον τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἄξιον σημειώσεως εἶνε, ὅτι ὁ Ἰουγούρθας ἐν τῇ κατὰ τῆς Νουμαντίας ἐκστρατείᾳ ἀπέκτησεν ἰσχυροὺς φίλους, συνδέσας σχέσεις μετὰ τῶν Ῥωμαίων γνωρίμων τῶν μετὰ τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ συστρατευομένων καὶ ὅτι ἤδη ἔκτοτε ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν τὸ ἀπόρρητον ἐκεῖνο,

ἐξ οὗ δὲν ἤργησε νὰ ἐπωφεληθῇ, ὅτι ἐν Ῥώμῃ τὰ πάντα ἦσαν βατὰ εἰς τὸν χρυσόν.

Ὡς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μασσανάσσου, οὕτω καὶ κατὰ τὸν τοῦ Μικίψα (119 π. Χ.) τὸ βασίλειον τῆς Νουμιδίας διενεμήθη εἰς τρεῖς κληρονόμους, τὸν Ἀδέρβαλον, τὸν Ἱέμψαλον καὶ τὸν Ἰουγούρθαν. Ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς εἶχεν ἀποθάνει ἥσυχος ὑπὸ τῆς προσδοκίας, ὅτι ἡ εἰς τὸν ἀνεψιὸν ὑπ' αὐτοῦ γενομένη χάρις ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ ἀρραβὼν ὁμονοίας μεταξὺ τῶν τριῶν κληρονόμων. Ἀλλ' ὁ βίαιος θάνατος τῶν υἱῶν τοῦ Μικίψα ἀπέδειξε ψευδομένην τὴν προσδοκίαν τοῦ ἀκάκου πατρός. Καὶ πρῶτος μὲν ἐξέλιπεν ὁ Ἱέμψαλος, ὅστις, αἰτήσας τὴν διανομὴν τοῦ θρόνου καὶ τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ, ἐφονεύθη ὑπὸ μισθίων ὀργάνων τοῦ Ἰουγούρθα. Ὁ δὲ Ἀδέρβαλος, θελήσας νὰ ἐκδικήσῃ τὸν ἀδελφὸν, ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικὴν, τὴν προτέραν Καρχηδονίαν. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην ὅπως ἐκθέσῃ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἰουγούρθας εἶχε προλάβει αὐτὸν, ἀποστείλας εἰς τὴν Ῥώμην πρέσβεις μετὰ πλήθους χρυσοῦ, ὅπως δικαιολογήσωσι τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐνεργήσωσι τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἔγκρισιν τῶν πεπραγμένων. Κατώρθωσε δὲ νὰ σταλῶσιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν δέκα συγκλητικοὶ, ὅπως διανείμωσι τὸ βασίλειον τῆς Νουμιδίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀδερβάλου. Ἡγεῖτο δὲ τῶν σταλέντων δέκα ἀνδρῶν ὁ Λεύκιος Ὀπίμιος, ὁ ἀγέρωχος πρόμαχος τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ ὁ Ὀπίμιος εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τοῦ Ἀδερβάλου, ἀλλ' ἐν Νουμιδίᾳ μετέβαλε γνώμην, καὶ ὑπεστήριξε τὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἰουγούρθα, εἰς ὃν ἀπένειμε τὸ ἄριστον μέρος τοῦ βασιλείου, τὸ πρὸς δυσμάς. Ὁ χρυσὸς τοῦ Νομάδος εἶχε νικήσει καὶ αὐτόν (117 π. Χ.).

Ἡ πρώτη δὲ αὕτη ἐπιτυχία ἐνεθάρρυνε τὸν Ἰουγούρθαν νὰ προβῇ περαιτέρω. Μετὰ διαφόρους δὲ προκλήσεις εἰσήλασεν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἀδερβάλου, ἐνίκησε τὸν ἐξάδελφον τὸ δεύτερον, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν Κίρταν, τὴν σημερινὴν Κωνσταντῖναν. Τότε δ' ἡ σύγκλητος ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν νέαν ἐπιτροπείαν, ἥτις ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην χωρὶς κἂν νὰ ἴδῃ τὸν Ἀδέρβαλον· πεισθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ δικαίου τοῦ ἐπιδρομέως, ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύγκλητον ἔκθεσιν ὑπὲρ τοῦ Ἰουγούρθα, καταγγέλλουσαν τὸν Ἀδέρβαλον ἐπὶ ἀποπείρᾳ φόνου τοῦ ἐξαδέλφου. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔφθανεν εἰς τὴν σύγκλητον ἱκετευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀδερβάλου, ἐφ' ᾧ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἀφρικὴν νέα ἐπιτροπεία. Ὁ δὲ ἡγούμενος αὐτῆς ἐφημίζετο ἐπὶ μεγάλῃ αὐστηρότητι ἠθῶν, διὸ ἐπιστεύθη πρὸς ὥραν, ὅτι ἡ Ῥώμη ἔμελλε τέλος νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν Ἰουγούρθαν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἦτο δ' ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ Μάρκος Αἰμίλιος Σκαῦρος, ἀνὴρ ὑπατικὸς καὶ πρόκριτος τῆς συγκλήτου *(princeps senatus)*. Κατὰ δὲ τὴν ὑπατείαν αὐτοῦ (115 π. Χ.) εἶχε διακριθῇ

ὡς στρατηγὸς, ἄρχων καὶ νομοθέτης. Εἶχεν ὁδηγήσει νικηφόρα τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα εἰς τὴν χώραν τοῦ κελτικοῦ ἔθνους τῶν Κάρνων καὶ καταγάγει ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον ἐπὶ τῇ νίκῃ του ταύτῃ. Ἐν δὲ τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ εἶχεν ἐκτελέσει διὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ δημόσια ἔργα ὠφελιμώτατα διὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην, οἷον τὴν ἀποξήρανσιν τῶν τελμάτων τοῦ ποταμοῦ Τρεβία. Τέλος δ' ἐν Ῥώμῃ εἶχεν ἐκδώσει νόμον σωτήριον κατὰ τῆς πολυτελείας καὶ ἄλλον νόμον *περὶ ψήφου τῶν ἀπελευθέρων (lex de libertinorum suffragiis)*, ἀποκλείοντα ὁριστικῶς τὴν διεφθαρμένην ταύτην τάξιν ἀπὸ τῶν ἀγροτικῶν φυλῶν. Ἐν δὲ τῷ περὶ τοῦ Ἰουγούρθα ζητήματι ὁ Σκαῦρος μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε γνωματεύσει κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ νῦν, σταλεὶς ὡς κριτὴς τοῦ Νομάδος, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τῶν συνεπιτρόπων οὐδὲν πράξας, καὶ ἀφῆκε τὸν ἀτυχῆ Ἀδέρβαλον ἐκτεθειμένον ἐν τῇ λιμοκτονούσῃ Κίρτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ φονέως τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ κατὰ Κάτωνα αὐστηρὸν ἦθος ἐφ' ᾧ ἐκαυχᾶτο ὁ Σκαῦρος ἦτο ἐπίπλαστον, ἡ δὲ ἀρετὴ αὐτοῦ ἦτο ψευδὲς προσωπεῖον· ἀλλ' εἶχεν ὅμως ὁ ἀνὴρ τὴν δεξιότητα, ἥτις εἶνε τὸ ὅπλον τῶν ὑποκριτῶν, τὴν τέχνην τοῦ προσποιεῖσθαι καὶ ἀποκρύπτεσθαι, διὸ, ὅτε ἡ κοινὴ συνείδησις, καταληφθεῖσα ὑπὸ ἀγανακτήσεως ἕνεκα τῶν πολλῶν σκανδάλων, ἀπήτησε τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων, ὁ Σκαῦρος οὐ μόνον διέφυγε πᾶσαν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκλήθη νὰ δικάσῃ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ συνενόχους [1].

Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, ὅτι οἱ πρέσβεις εἶχον ἐπιστρέψει εἰς Ἰταλίαν οὐδὲν ἐπιτυχόντες παρὰ τοῦ Ἰουγούρθα, ὁ Ἀδέρβαλος καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι τῆς Κίρτης, οἵτινες εἶχον τέως ἐγκαρτερήσει πολιορκούμενοι, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι, πεισθέντες, ὅτι οὐδὲν πλέον ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσι παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ δὲ Ἰουγούρθας ὑπεσχέθη μὲν εἰς τὸν ἐξάδελφον καὶ τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτοῦ νὰ μείνωσι σῶοι· ἀλλ' ἔπειτα ὅμως ἐφόνευσεν αὐτοὺς, βέβαιος ὢν ἐπὶ τῇ ἀτιμωρησίᾳ (112 π. Χ.).

Ἦσαν δ' ἀληθῶς διατεθειμένοι οἱ ἐν Ῥώμῃ ὀλιγαρχικοὶ νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν φονέα τὴν προσδοκωμένην ἀτιμωρησίαν, ὅτ' ἐν τοῖς κύκλοις τοῖς δημοτικοῖς ἠκούσθη φωνὴ ἀναλαμβάνουσα τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὑβριζομένης δημοσίας ἠθικῆς. Ἦτο δ' ἡ φωνὴ τοῦ δημάρχου Γαΐου Μεμμίου. Ἤδη ἕνεκεν ἄλλων τινῶν θλιβερῶν γεγονότων εἶχον καταστῇ ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ οἱ γνώριμοι ὁ σκοπὸς τοῦ μίσους τῶν πολλῶν. Ὁ ὕπατος Γναῖος Παπίριος

---

[1] Ὑπὸ τοῦ **Σαλλουστίου** (De bello Jug. 15, 3) ὁ Σκαῦρος ἀποκαλεῖται στασιαστικός, φίλαρχος, φιλόδοξος, φιλόπλουτος, ἀλλ' ἀποκρύπτων μετὰ πανουργίας τὰς κακίας αὐτοῦ. Factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum, ceterum vitia sua callide occultans.

Κάρβων, ἀδελφὸς τοῦ ὀνομαστοῦ Γαΐου, εἶχεν ἡττηθῇ τῷ 113 π. Χ. ὑπὸ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἐν Νωρηίᾳ, πόλει τοῦ Νωρικοῦ, χώρας καταλαμβανούσης τὰ μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν Ἄλπεων καὶ τοῦ Ἴστρου. Ὅπως δ' ἐκφύγῃ τὴν ποινὴν τῆς ἀδεξιότητος αὐτοῦ εἶχεν αὐτοκτονήσει. Πάντες δ' οἱ οἶκοι οἱ κατὰ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην μάχην ἀποβαλόντες τοὺς οἰκείους ἐπευφήμησαν ὁλοψύχως τὸν Μέμμιον, ὅτ' ἐκάλεσεν εἰς εὐθύνας ἐνώπιον τοῦ δήμου τοὺς διεφθαρμένους ὀλιγαρχικούς. Ἐκεῖνοι δὲ τότε, περιελθόντες εἰς ἀμηχανίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν, καὶ ὁ ὕπατος Λεύκιος Καλπούρνιος Βηστίας ἀνεχώρησε μετὰ στρατιᾶς εἰς τὴν Νουμιδίαν (111 π. Χ.). Μετὰ δὲ τοῦ ὑπάτου συναπῆλθεν ὡς ὕπαρχος αὐτοῦ ὁ Αἰμίλιος Σκαῦρος. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπέλθει ἐν τοῖς ἰουγουρθικοῖς τὸ κορύφωμα τῶν σκανδάλων καὶ αἰσχῶν τῆς Ῥώμης. Καὶ δὴ ὁ Καλπούρνιος καὶ ὁ ὕπαρχος αὐτοῦ μετά τινας ἀναξίας λόγου συμπλοκὰς ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀγγέλλοντες, ὅτι ὁ Ἰουγούρθας ὑπέτασσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἐν τούτοις ἔμενε βασιλεὺς καὶ κύριος τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἀλλὰ τότε ὁ δήμαρχος Μέμμιος ἐζήτησε νὰ παράσχῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας πάραυτα ἀπόδειξιν τῆς ὑποταγῆς του ἐρχόμενος εἰς Ῥώμην, ὅπως δώσῃ εἰς τὸν δῆμον εὐθύνας περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν ὑπ' αὐτῶν γενομένων· ὅπως δὲ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ Ἰουγούρθα πᾶσα ὑπεκφυγή, ἀπεστάλη πρὸς αὐτὸν ὁ πραίτωρ Λεύκιος Κάσσιος Λογγῖνος, ὅπως ἀγάγῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' ὅτε, τοῦ Ἰουγούρθα ἐλθόντος εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ Μέμμιος ἐκάλεσεν αὐτὸν νἀποκαλύψῃ τοὺς συνεργοὺς τῶν ἰδίων κακουργιῶν, ὁ συνδήμαρχος αὐτοῦ Γάϊος Βαίβιος ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν σιγήν. Εἶχε κατὰ ταῦτα ὁ Ἰουγούρθας κατορθώσει νὰ διαφθείρῃ καὶ ἕνα τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ δήμου. Τότε δὲ πάντως ἐξετόξευσε κατὰ τῆς Ῥώμης τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ὑβριστικὴν μομφήν, ἣν παριστάνουσιν αὐτὸν οἱ ἱστορικοὶ ἐξενεγκόντα κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ Ῥώμης, ὅτε δῆλα δὴ ἤρχισεν ὑφιστάμενος τὴν τιμωρίαν τῆς πολιτείας [1].

Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος, θέλουσα νὰ κατευνάσῃ τὴν ἕνεκα τοῦ νέου σκανδάλου γεννηθεῖσαν ἀγανάκτησιν τοῦ πλήθους, διέταξεν ἀνάκρισιν περὶ τῆς συνθήκης τῆς συνομολογηθείσης ὑπὸ τοῦ Καλπουρνίου. Ὁ δὲ νέος ὕπατος Σπούριος Ποστούμιος Ἀλβῖνος ὑπεστήριξε τὴν ἀκύρωσιν τῆς συνθήκης, καὶ προέτεινεν, ὅπως ὁ θρόνος τῆς Νουμιδίας δοθῇ εἰς τὸν Μασσίβαν, νόθον

[1] Ὦ πόλις ὤνιος καὶ ταχέως ἀπολουμένη, ἂν ἤθελεν εὕρει ἀγοραστήν. O urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit. **Σαλλουστίου** De bello Jug. 35, 10. — **Λιβίου** Ἐπιτ. 64. Ἴδ. Ranke Weltgeschichte Τόμ. Β' τμ. 6' σ. 49.

υἱὸν τοῦ Γολούσσα, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδερβάλου εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Ἀλβῖνος, θέλων νὰνυψώσῃ τὸν Νομάδα ἡγεμονίδην, προεκάλεσε τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ, καθότι ὁ Ἰουγούρθας ἐνήργησε διὰ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ Βομίλκα τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀντιπάλου. Μετὰ δὲ τὸ νέον τοῦτο κακούργημα ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη, ἀφισταμένη πάσης ὑπεκφυγῆς, νὰ ἐπιδείξῃ τὴν αὐστηρότητα ἐκείνην ἣν ἀπῄτει ἡ βαρεῖα κατὰ τοῦ ἀξιώματος

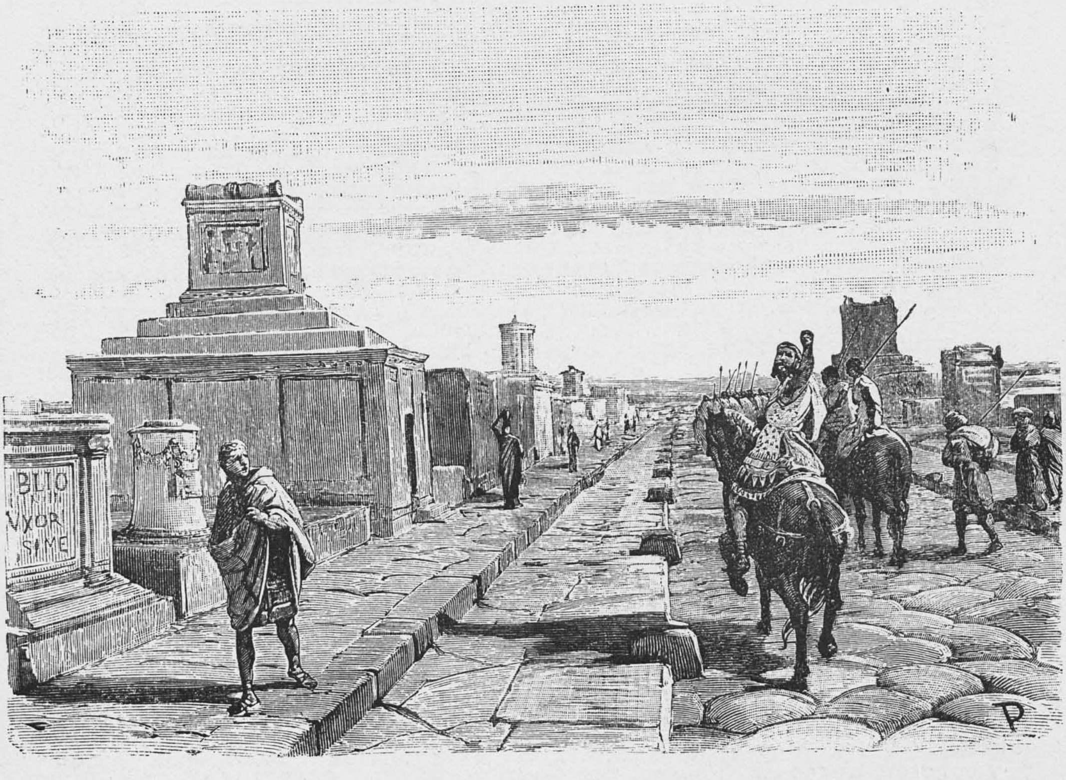

Ὁ Ἰουγούρθας ἀπερχόμενος ἐκ Ῥώμης.

τῆς πολιτείας ὕβρις. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ φυλακίσωσι τὸν ἀνδροκτόνον βασιλέα, ἅτ' ἐξησφαλισμένον ὑπὸ δημοσίας ἐγγυήσεως τῆς πολιτείας [1], ἐξεδίωξαν αὐτὸν ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐκήρυξαν εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον, ἀναθέσαντες τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Ἀλβῖνον (110 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ ἡ νέα ἐκστρατεία ἔγεινεν εἰς τὴν Ῥώμην πάροχος νέας αἰσχύνης. Καὶ ὁ μὲν Ἀλβῖνος μετά τινας ἀνωφελεῖς πορείας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως προστῇ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν, καὶ ἀφῆκε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν ἀδελφὸν Αὖλον, ὄντα ὕπαρχον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἕνεκα ζητήματος

[1] Interposita fide publica. **Σαλλουστίου** De bello Jug. 32, 1.

γεννηθέντος κατὰ τὰς δημαρχικὰς ἀρχαιρεσίας[1] ἐπῆλθε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀναβολὴ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν πέραν τοῦ εἰωθότος χρόνου, ὁ Αὖλος Ἀλβῖνος, θέλων νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς περὶ τὴν ἄφιξιν τοῦ νέου ὑπάτου βραδύτητος, ὅπως διακριθῇ διά τινος μεγάλης νίκης, ἐπεχείρησεν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς πόλεως Σουθοὺλ, ἐν ᾗ ἐφυλάσσετο τὸ ταμεῖον τοῦ Ἰουγούρθα. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη διὰ τὴν ἀστοχίαν περὶ τὴν διεύθυνσιν καὶ διὰ τὴν προδοσίαν ἑκατοντάρχου τινὸς, εἰςαγαγόντος νύκτωρ τοὺς πολεμίους εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Ὁ δὲ Αὖλος Ποστούμιος, περικυκλωθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέκτησε τὴν ἐλευθερίαν ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅπως ἡ ὑπ᾽ αὐτὸν στρατιὰ διέλθῃ κύπτουσα ὑπὸ τὸν ζυγὸν, καὶ ἠναγκάσθη ἐντὸς δέκα ἡμερῶν νὰ κενώσῃ τὴν Νουμιδίαν (109 π. Χ.).

Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς νέας ταύτης καταισχύνης ζωηρὰ κατέλαβε συγκίνησις τὴν πόλιν. Καὶ ὁ μὲν δήμαρχος Γάϊος Μαμίλιος Λιμητανὸς προέτεινεν ὅπως ἐνεργηθῇ ἀνάκρισις περὶ τῶν ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν ἀγῶνι γενομένων καταχρήσεων, ἡ δὲ σύγκλητος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κύρωσιν τοῦ νόμου. Ἀλλὰ κατώρθωσαν ὅμως οἱ συγκλητικοὶ νὰ μετάσχῃ τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπείας καὶ ὁ Αἰμίλιος Σκαῦρος, οὗ ἡ φήμη ὡς ἀνδρὸς ἀκηλιδώτου δὲν εἶχε κλονηθῇ, διότι ἐτηροῦντο ἀκόμη κεκρυμμένα τὰ ὀνείδη αὐτοῦ. Διὰ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σκαύρου κατεδικάσθησαν μόνον οἱ κυριώτατοι τῶν ἐνόχων. Καὶ δὴ ἐξωρίσθησαν τέσσαρες ὑπατικοὶ, ὁ Καλπούρνιος Βηστίας, ὁ Γάϊος Πόρκιος Κάτων[2], ὁ Σπούριος Ἀλβῖνος, ὁ Λεύκιος Ὀπίμιος, καὶ πρὸς τούτοις ὁ ἀρχιερεὺς Σουλπίκιος Γάλβας, τιμωρούμενοι αὐτοὶ μόνοι ἀντὶ πάντων τῶν ἐνόχων.

Νῦν δὲ τέλος ἡ διοίκησις τοῦ νουμιδικοῦ πολέμου ἀνετέθη εἰς στρατηγὸν, ὅστις οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ θέσῃ πέρας εἰς τὰ αἴσχη, ἀλλὰ καὶ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἄθλων αὐτοῦ τὴν γοητείαν τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων. Ἦτο δὲ ὁ Λεύκιος Καικίλιος Μέτελλος. Ἤδη δ᾽ αὐτὴ ἡ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκλογὴ τοῦ Γαΐου Μαρίου ὡς ὑπάρχου ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία, ἥτις εἶχεν ἐξοκείλει ἕνεκα τοῦ κακοῦ παραδείγματος τῶν ἀρχηγῶν,

---

[1] Τὸ ζήτημα ἐγεννήθη ἕνεκα δύο δημάρχων, οἵτινες, ληξάσης τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἀρχῆς, ἐζήτουν τὴν ἐκ νέου ἐκλογήν των, εἰς ἣν ἀντέταξαν ἔνστασιν δύο ἄλλοι τῶν συνδημάρχων. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἐπῆλθεν ἡ ἐπιβράδυνσις τῶν δημαρχικῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ 110 π. Χ., ἄρα καὶ τῶν ὑπατικῶν, αἵτινες ὤφειλον κατὰ νόμον νὰ γίνωνται μετὰ τὰς δημαρχικάς.

[2] Ὁ Κάτων εἶχεν ὑπάρξει φίλος τοῦ Τιβερίου Γράκχου· ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἶχε μεταστῆ εἰς τὰς τάξεις τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἀμειφθεὶς παρ᾽ αὐτῶν διὰ τῆς ὑπατείας (114 π. Χ.). Ἐκ δὲ τῆς καταδίκης αὐτοῦ ἐξάγεται, ὅτι πιθανῶς μετέσχε τινὸς τῶν εἰς τὴν Νουμιδίαν σταλεισῶν πρεσβειῶν.

ἔμελλε νὰ ἀξιωθῇ δι' αὐτοῦ δραστηρίας ἐπανορθώσεως. Καὶ ὁ Μάριος δ' ἔσχε τότε εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἐπὶ τὴν ὑπατείαν ἄγουσαν ὁδόν.

Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους 109 π. Χ. καταναλώθη εἰς ἀναδιοργάνωσιν τῆς στρατιᾶς· μόλις δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἠδυνήθη ὁ Μέτελλος, εἰς ὃν ἐδόθη παράτασις τῆς ἀρχῆς, νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Ἰουγούρθας ἀπεπειράθη μὲν νὰ σαγηνεύσῃ καὶ αὐτὸν δι' ἐπαγγελιῶν δολερῶν, ἀλλ' ἐνόησε πάραυτα, ὅτι πρὸς τοιοῦτον ἀντίπαλον ἦσαν ἀνίσχυρα πλέον τὰ παλαιὰ τεχνάσματα, διὸ παρεσκευάσθη γενναίως πρὸς ἄμυναν.

Παρὰ τὸν ποταμὸν Μουθοὺλ, ὅςτις εἶνε ἴσως ὁ σημερινὸς Βαδὶ Μοστοὺλ, παραπόταμος ἐκ δεξιῶν τοῦ Βαγράδα, τοῦ σημερινοῦ Μετζέρδα [1], συνεκροτήθη ἡ πρώτη μάχη, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἰουγούρθας ἡττήθη, ὁ δὲ Μάριος, ὅςτις ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος τῶν Ῥωμαίων, διεκρίθη, ἀνθαμιλλώμενος πρὸς τὸν Μέτελλον περὶ τῆς τιμῆς τῆς νίκης. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν νίκην ἤρχισαν αἱ ἀπὸ τοῦ Ἰουγούρθα ἀποστασίαι πόλεων νουμιδικῶν· τούτων ἡ Σίκκα Οὐενερία *(Sicca Veneria)*, τὸ σημερινὸν Κὲφ, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη δοῦσα τὸ παράδειγμα τῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους προσχωρήσεως, μετ' αὐτὴν δὲ παρεδόθησαν ἡ Βάγα, ἡ σημερινὴ Μπέτζα, καὶ ἡ ἀξιολογωτάτη Κίρτα. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ κάτοικοι τῆς Ζάμας ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα των, μάτην δ' ὁ ἀνθύπατος ἐπειράθη δὶς νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὴν πόλιν.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἀπέτυχον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ζάμᾳ, ἡ ὅλη ἔκβασις τοῦ πολέμου ἀπεθάρρυνε τὸν Ἰουγούρθαν· διὸ προέτεινε νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Μέτελλον διακοσίας χιλιάδας λίτρας ἀργύρου, τοὺς ἐλέφαντας, μέρος τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἵππων καὶ τοὺς αὐτομόλους. Ἀλλὰ, τοῦ ὑπάτου ἐπιβαλόντος τὸν ὅρον τῆς παραδόσεως αὐτοῦ τοῦ Ἰουγούρθα, αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν, καὶ ὁ Ἰουγούρθας συνεῖδεν ἀναγκαίως, ὅτι μόνον ἀπὸ ἐσχάτης ἀμύνης ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ σωτηρίαν. Ἀλλ' ὑπῆρξε μεγάλη εὐτυχία διὰ τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας, τοὐλάχιστον πρὸς ὥραν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μαυριτανίας, ὅςτις ἦτο πενθερὸς αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐπιφυλακτικῆς θέσεως ἣν τέως ἐτήρει καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη καὶ τὸ δυςέκβολον τῶν τόπων ἀνέστειλαν τὰς προόδους τῶν Ῥωμαίων. Ἐπαναλαμβανομένου δὲ μετ' ἐπιτάσεως τοῦ πολέμου, ὁ Μέτελλος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ἀπὸ πολλοῦ μὲν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον, νῦν δὲ γενόμενον ἀντίπαλον, τὸν Γάϊον Μάριον (108 π. Χ.).

Ὅτε ὁ Μάριος ἐζήτησε παρὰ τοῦ Μετέλλου τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς

[1] Κατ' ἄλλους ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ ἄλλως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καλούμενος Rubricatus, ὁ νῦν Σεύμπους. Ἴδ. Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 140.

Ῥώμην, ὅπως μεταπορευθῇ τὴν ὑπατείαν κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας, εἶδε συνοφρυουμένην τὴν ὄψιν τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Μετέλλου ἀπάντησιν πλήσσουσαν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ. Εἰς τὸν Μάριον, ἔχοντα τότε ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα ὀκτώ, εἶπεν ὁ Μέτελλος εἰρωνικῶς, ὅτι δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη δι' αὐτὸν ἡ ὥρα νἀναδειχθῇ ὕπατος, ἀλλ' ἔδει νἀναμείνῃ, ὅπως ὁ υἱὸς τοῦ Μετέλλου, ὅστις ἦτο τότε εἰκοσαέτης μόλις, ἔλθῃ εἰς τὴν νόμιμον ἡλικίαν ὅπως συνυπατεύσῃ μετ' αὐτοῦ [1]. Ἀλλ' ὁ Μάριος δὲν ἐταπεινώθη ἕνεκα ταύτης τῆς ἀποκρούσεως· ἐπιμείναντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Μέτελλος ἠναγκάσθη τέλος νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ἄδειαν.

Ὑπελείποντο δὲ δώδεκα ἡμέραι μέχρι τῶν ἀρχαιρεσιῶν, ὅτε ὁ Μάριος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀφρικῆς. Ἐντὸς ἑπτὰ δὲ ἡμερῶν εὑρίσκετο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἔφθασεν ἐγκαίρως ὅπως ἐκλεχθῇ. Ἡ ἰδιότης αὐτοῦ ὡς ἀνδρὸς καινοῦ *(homo novus)*, ἥτις ἐν ἄλλῳ χρόνῳ θὰ ἦτο κώλυμα πρὸς ἐπιτυχίαν, κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν ἐβοήθησεν αὐτὸν ἀπ' ἐναντίας. Ἦτο ὁ χρόνος καθ' ὃν εἶχον μὲν προκληθῇ αἱ ὑπὸ τοῦ Μαμιλίου νόμου δημιουργηθεῖσαι δίκαι περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν γενομένων ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν, ἐκ δὲ τοῦ βορρᾶ ἤρχοντο ταρακτικαὶ εἰδήσεις περὶ τοῦ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πολέμου, ἀγγέλλουσαι ἥττας ἐπὶ ἥτταις καὶ τὸν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην ἐπικρεμάμενον κίνδυνον. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εὐεξήγητον εἶνε πῶς ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Μαρίου ἔτυχεν ἐξαιρέτου ὑποδοχῆς ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ πλήθους, καὶ ἐπέτυχεν ἐκλεχθεὶς παρὰ τὰ μηχανήματα τῶν γνωρίμων, σκευωρούντων τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ τῆς ὑπατείας ἠξιώθη, ἀλλὰ καὶ διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, προκληθέντος ὑπὸ τοῦ δημάρχου Γαΐου Μανλίου Μαγκίνου, ἀνετέθη εἰς αὐτὸν παρὰ τὰ καθεστῶτα ἡ διοίκησις τοῦ πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν πολέμου, εἰ καὶ κατὰ τὴν νέαν διανομὴν τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν ἡ σύγκλητος πρὸ τῶν ἀρχαιρεσιῶν εἶχεν ἐξαιρέσει ἀπὸ τῆς διανομῆς τὴν Νουμιδίαν, ἐν ᾗ παρετάθη ἡ διοίκησις τοῦ Μετέλλου. Κατὰ ταῦτα δ' ἡ εἰς τὸν Μάριον ἀνάθεσις τοῦ πολέμου ἦτο πρόκλησις τοῦ πλήθους πρὸς τοὺς γνωρίμους. Ὁ δὲ Μάριος ὡς τοιαύτην ἐξέλαβε τὴν διπλῆν αὐτοῦ ἐπιτυχίαν, θεωρῶν τὴν ἐπὶ τὴν ὑπατείαν ἀνάρρησιν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τοῦ νουμιδικοῦ πολέμου ἐπιφανῆ λάφυρα τῆς ἥττης τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων. «Ἐκεῖνοι μὲν περιφρονοῦσι τοὺς γεννήτοράς μου, ἅτε καινοῦ ὄντος ἀνδρός, παριστάνεται λέγων ὑπὸ τοῦ Σαλλουστίου [2], ἐγὼ δὲ τὰς κακίας αὐτῶν· δὲν δύναμαι μὲν ἐγὼ νὰ ἐπιδείξω εἰκόνας τῶν ἐμῶν προγόνων οὔτε θριάμβους ἢ ὑπατείας, ἀλλ' ἂν ἦτο ἀνάγκη, δύναμαι νὰ ἐπιδείξω δόρατα, σημαίας, φάλαρα, ἄλλα στρατιωτικὰ

---

[1] **Πλουτάρχου** Μάριος 8, 4.

[2] **Σαλλουστίου** De bello Jug. 85. Πρβλ. **Πλουτάρχου** Μάρ. 9, 2.

δῶρα, πρὸς δὲ τούτοις οὐλὰς ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἀντιταχθέντος εἰς τοὺς πολεμίους. Ταῦτα ἔχω ἐγὼ ἀντὶ εἰκόνων προγονικῶν, ταῦτ' ἀντὶ γένους ἐπιφανοῦς, οὐχὶ ἀπὸ κληρονομίας παρειλημμένα ὡς ἐκεῖνα παρ' ἐκείνοις, ἀλλὰ κερδηθέντα παρ' ἐμοῦ αὐτοῦ διὰ πλείστων ἐμοῦ αὐτοῦ πόνων καὶ κινδύνων.» Οὕτω δ' ὁ Μάριος, ἀγόμενος μᾶλλον ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἢ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ προθέσεως, ἀνεδεικνύετο τὸ δεύτερον ἤδη πρόμαχος τοῦ πλήθους. Τοῦτο δὲ, ὡς εἶχε λησμονήσει τὴν ἀντίστασιν ἣν ὁ Μάριος δημαρχῶν εἶχεν ἀντιτάξει εἰς τὴν δωρεὰν διανομὴν σίτου, οὕτω νῦν δὲν ἐμνησικάκησε κατ' αὐτοῦ διὰ τὴν κηδεστίαν ἣν συνῆψε πρὸς οἶκον γνωρίμων, νυμφευθεὶς Ἰουλίαν τὴν πατραδέλφην τοῦ Καίσαρος τοῦ μέλλοντος δικτάτωρος τῆς Ῥώμης.

Καὶ ὡς δήμαρχος μὲν ὁ Μάριος εἶχε διαψεύσει τὰς προσδοκίας τοῦ πλήθους, περιορίσας τὴν πᾶσαν αὐτοῦ μεταρρυθμιστικὴν ἐνέργειαν εἰς τὸν νόμον περὶ τῶν σπουδαρχικῶν σκευωριῶν. Ἀλλ' ὡς ὕπατος ὑπερηκόντισεν ὁ ἀνὴρ τὰ παρ' αὐτοῦ προσδοκώμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους, μεταρρυθμίσας ἐπὶ τὸ δημαγωγικώτερον τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεως. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν μόνον πολῖται ἔχοντες γαίας[1]· ἀλλ' ὁ Μάριος ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ τοὺς ἀπόρους καὶ ἀκτήμονας *(capite censi)*. Ὁ νεωτερισμὸς δὲ οὗτος, ὃν διετήρησαν οἱ κατόπιν στρατηγοί, μετέβαλε τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς ἐπιτήδευμα καὶ τοὺς λεγεῶνας εἰς στρατεύματα μισθοφορικά, ἕτοιμα νὰ ἐμπορεύωνται τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γενναιότητα ὡς ἐν τῇ πόλει ἐπώλουν τὰς ψήφους αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος, τεταπεινωμένη ἐκ τῶν αἰσχῶν καὶ ἡττῶν αὐτῆς, ἠναγκάσθη νὰ μὴ ἀντενεργήσῃ, ὁ δὲ Μάριος ἔλαβε πᾶν ὅ τι ἤθελε, στρατιώτας, χρήματα, ὅπλα καὶ σκεύη παντοειδῆ.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Μάριος ἠσχολεῖτο ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰς παρασκευὰς τοῦ πολέμου, ὁ Μέτελλος, ἀγνοῶν ἀκόμη τὸ ὑπὸ τοῦ Μανλίου Μαγκίνου προταθὲν δόγμα τοῦ δήμου δι' οὗ ἀφῃρεῖτο ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐν Νουμιδίᾳ στρατηγία, εἶχεν ἀρχίσει ἐκ νέου τὰς ἐχθροπραξίας ἐναντίον τοῦ Ἰουγούρθα. Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ταύτην ἐκστρατείαν ἡ τύχη ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν εὔνους (107 π. Χ.). Μετὰ δευτέραν δέ τινα ἧτταν τῶν πολεμίων καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ἀξίας λόγου καὶ ὀχυρᾶς πόλεως Θάλας, κειμένης μεταξὺ τῶν σημερινῶν Τεβέσσης καὶ Δούγας, παρεσκευάζετο νὰ συγκροτήσῃ μάχην ὁριστικήν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ περατωθῇ ὁ πόλεμος διὰ μιᾶς. Εἶχε δὲ ἤδη χα-

---

[1] Εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Μαρίου ἤγαγεν ἡ πρὸ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Καμίλλου γενομένη, δι' ἧς εἰσήχθησαν εἰς τὸν στρατὸν οἱ πολῖται οἱ ἔχοντες ἐλάχιστον τίμημα ὀκτακοσίων ἀσσαρίων καὶ διὰ τοῦτο ἐγγεγραμμένοι εἰς τὸν λόγον τῶν ἀπόρων (capite censi). Ἴδ. ἀνωτέρω σ. 168.

ρακώσει στρατόπεδον ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κίρτης, καὶ ἀνέμενεν ἐν αὐτῷ τὴν ἔφοδον τοῦ Ἰουγούρθα μετὰ τοῦ συμμάχου του Βόκχου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ νεωστὶ στρατολογηθέντων Γαιτούλων, ὅτ' ἔμαθε τὴν προσεχῆ ἄφιξιν τοῦ νέου στρατηγοῦ. Τὸ δὲ ἄγγελμα τοῦτο κατέπληξεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐγκατέλιπε τὴν ἰδέαν τῆς μάχης, καί, περιορισθεὶς εἰς τὴν ἄμυναν, ἤρχισε διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Βόκχον, ὅπως κερδήσῃ χρόνον μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ διαδόχου. Μαθὼν δέ, ὅτι εὑρίσκετο ἤδη πλησίον, παρέδωκε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν ὕπαρχον αὐτοῦ Πόπλιον Ῥουτίλιον Ῥοῦφον, καὶ ἀνεχώρησεν ἀμέσως, ὅπως μὴ συναντηθῇ μετὰ τοῦ Μαρίου. Μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἄφιξιν τοῦ Μετέλλου οἱ γνώριμοι ἐχαρίσθησαν εἰς τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ, ψηφίσαντες ὑπὲρ αὐτοῦ θρίαμβον καὶ παρασχόντες εἰς αὐτὸν τὴν ἐπωνυμίαν *Νουμιδικοῦ*.

Ὁ Μάριος παραγγέλλων τὴν ὑπατείαν εἶχεν ὑποσχεθῆ, ὅτι, ἂν ἤθελε δοθῆ εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχηγία ἐν τῷ νουμιδικῷ πολέμῳ, ἔμελλεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ ζωγρήσῃ τὸν Ἰουγούρθαν. Τὴν δὲ ὑπόσχεσιν ταύτην ἐξετέλεσεν. Ἀλλ' ἡ δόξα τῆς τοιαύτης ἐπιτυχίας δὲν ὑπῆρξεν ὅλη ἰδική του μόνον. Καὶ εἶχε μὲν προπαρασκευάσει αὐτὴν ὁ Μέτελλος, ἤγαγε δ' αὐτὴν εἰς τέρμα αἴσιον ὁ τελεσφόρος ζῆλος τοῦ ταμίου τοῦ Μαρίου, τοῦ Σύλλα.

Ὁ Σύλλας οὗτος, ἀνάγων τὸ γένος εἰς κλάδον τοῦ Κορνηλίου γένους ἐκπεσόντα διὰ τὴν νωθείαν τῶν προγόνων αὐτοῦ, μόνον διὰ τὸν ἐκδεδιῃτημένον αὐτοῦ καὶ ἐπικούρειον βίον εἶχε διακριθῆ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Αἱ γυναῖκες καὶ τὸ τρικλίνιον ἀπησχόλουν αὐτὸν καὶ κατανάλισκον τὴν μικράν του πατρικὴν κληρονομίαν. Τὸ δὲ φάσμα τῆς ἐσχάτης πενίας ἠνάγκασεν αὐτὸν τριακονταέτη γενόμενον νὰ μεταβάλῃ δίαιταν καὶ νὰ διατρέξῃ τὸ στάδιον τῶν ἀξιωμάτων, ὅπερ παρεῖχον εἰς αὐτὸν εὔκολον καὶ ἀσφαλὲς τοῦ οἴκου του ἡ γνωριμότης καὶ αἱ ἰσχυραὶ αὐτοῦ σχέσεις. Οὕτω δ' ἠξιώθη τῆς ταμιείας τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ ὁ Μάριος ἐξελέχθη ὕπατος τὸ πρῶτον. Καὶ δὲν ἔβλεπε μὲν βεβαίως ὁ νέος ὕπατος μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως διδόμενον εἰς ἑαυτὸν ὡς σύντροφον ἄνδρα τοιοῦτον, ἀλλ' οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ ἀντιστάσεως αὐτοῦ· δὲν ἠθέλησεν ὅμως νὰ συμπαραλάβῃ τὸν Σύλλαν ὡς συμπλωτῆρα κατὰ τὸν ἐπὶ τὴν Νουμιδίαν πλοῦν, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νὰ συναθροίσῃ ἵππους ἐν Λατίῳ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς συμμάχοις καὶ κομίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὁ δὲ ζῆλος ὃν ἐπέδειξεν ὁ Σύλλας ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ἐντολῆς ταύτης ἀνύψωσεν αὐτὸν ἐν τῷ νῷ τοῦ Μαρίου, ὡς ἀπέδειξαν ταχέως αὐτὰ τὰ πράγματα.

Ὁ Ἰουγούρθας εἶχεν ἀποβάλει πλέον σχεδὸν ὅλον τὸ βασίλειον. Μάχη κρίσιμος, εἰς ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας εἶχεν ἐναποθέσει τὰς ἐσχάτας αὐτοῦ ἐλπίδας, συγκροτηθεῖσα παρὰ τὴν Κίρταν, ἤγαγεν ὡς αἱ πρὸ αὐτῆς εἰς τὴν ἧτταν τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Βόκχου. Διὰ τῆς

μάχης δ' ἐκείνης δὲν ἀπέβαλε μόνον στρατιώτας πεσόντας, ἀλλὰ καὶ τὸν σύμμαχον, μεταβληθέντα εἰς προδότην.

Καὶ δὴ ὁ Βόκχος μετὰ τὴν ἐν Κίρτῃ μάχην εἶδεν, ὅτι, ἂν δὲν ὑπεχώρει ἐν καιρῷ, ἔμελλε νὰ κρημνισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἄβυσσον τὴν χαίνουσαν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ γαμβροῦ. Διὸ ἔστειλεν ἀγγέλους εἰς τὸν Μάριον, προτείνων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν Ἰουγούρθαν, ἂν ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ἀντ' ἀμοιβῆς ἡ Νουμιδία. Ὁ δὲ Μάριος ὡμολόγησεν ἀνακωχὴν μετ' αὐτοῦ, ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ ἀποστείλῃ ὁ Βόκχος εἰς Ῥώμην πρέσβεις μέλλοντας νἀνακοινώσωσιν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς προτάσεις αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ὑπέδειξεν εἰς τὸν Βόκχον, ὅτι ἀπῄτει παρ' αὐτοῦ ἰδιάζουσάν τινα ὑπηρεσίαν, πρὶν ἢ παράσχῃ εἰς αὐτὸν τὴν φιλίαν αὐτῆς καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ Βόκχος ἐνόησεν εἰς τί ἀνεφέρετο ἡ ὑπηρεσία ἡ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀπαιτουμένη, καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπανάληψιν τῶν διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ Μαρίου. Οὗτος δ' ἀνέθηκεν εἰς τὸν Σύλλαν τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Μαυριτανίας, ὅπως ὁμολογηθῶσιν οἱ ὅροι. Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ ὑπηρεσίᾳ ὁ πρὶν ἐκδεδιῃτημένος εὐπατρίδης ἔθηκε τὰς βάσεις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ μέλλοντος, οὐ μόνον πείσας τὸν Βόκχον νὰ προδώσῃ τὸν γαμβρόν, ἀλλὰ καὶ κατορθώσας ὅπως ὁ βασιλεύς, γενόμενος κύριος τοῦ Ἰουγούρθα διὰ δόλου, παραδώσῃ τὸν Νομάδα αἰχμάλωτον εἰς τὸν Σύλλαν. Ταύτην δὲ τὴν λείαν ἄγων ἐπέστρεψεν ὁ πολυμήχανος ταμίας εἰς τὸν στρατηγόν του.

Διὰ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἰουγούρθα ὁ νουμιδικὸς πόλεμος εἶχε τέλος περατωθῇ μετὰ διάρκειαν πέντε ὅλων ἐτῶν (111-106 π. Χ.). Ἀλλ' ὁ Μάριος ἔμεινεν ἐν Ἀφρικῇ ἐπὶ ἓν ἀκόμη ἔτος χάριν διατάξεως τῶν κατὰ τὸ κατακτηθὲν βασίλειον. Καὶ κατὰ μὲν τὰς μετὰ τοῦ βασιλέως Βόκχου συνωμολογημένας συνθήκας οὗτος ἔλαβε τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Νουμιδίας, ἴσως μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀμψάγα[1]. Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τοῦ τέως βασιλείου τοῦ Ἰουγούρθα ἐδόθη εἰς τὸν Νομάδα ἡγεμονίδην Γαύδαν, νόθον τοῦ Μασθανάβα, ἄνδρα ἀσθενικὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠλαττωμένον τὸ πνεῦμα[2]. Οὗτος δ' ἀπεδέχθη ἄνευ δυσχερείας τὸν ὅρον τῆς ὑποτελείας εἰς τὴν ἰσχυρὰν πολιτείαν. Ἦσαν λοιπὸν τὰ γενόμενα προσωρινή τις διαρρύθμισις, δημιουργηθεῖσα

---

[1] Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ σημερινὸς Βεδελκιβὶρ ἢ ὁ δυτικὸς αὐτοῦ βραχίων Βεδελρουμμέλ.

[2] Περὶ τούτου λέγει ὁ **Σαλλούστιος** De bello Jug. 65· morbis confectus et ob eam causam mente paullum imminuta. Τὸ δὲ ὄνομα Γαύδας εὕρηται παρὰ **Σαλλουστίῳ** (αὐτ.), **Δίωνι Κασσίῳ** Ἀποσπ. 79, 4, καὶ ἔν τινι ἐπιγραφῇ ἐκ Καρθαγένης παρὰ τῷ Orelli 630.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὅπως παρασκευάσῃ τοὺς βαρβάρους ἐκείνους εἰς τὴν καθυπόταξιν ὑπὸ τὴν Ῥώμην, ὅταν ὁ νόθος βασιλεὺς ἔμελλε νὰ ἐκλίπῃ.

Τὴν δὲ 1 Ἰανουαρίου 104 π. Χ. ὁ Μάριος, ἀναλαμβάνων τὴν δευτέραν ὑπατείαν, ἐτέλεσε τὸν θρίαμβόν του. Κατέστησε δὲ προθύμως συμμέτοχον αὐτοῦ τὸν γενναῖον ταμίαν, εἰς ὃν ἐχρεωστεῖτο ἡ ταχεῖα καὶ εὐτυχὴς ἀποπεράτωσις τοῦ πολέμου, ἠθέλησε δὲ νὰ κοσμηθῇ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τὸ νόμισμα τὸ κοπὲν πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ θριάμβου ἐκείνου. Τοῦτο δ᾽ ἀποδεικνύει πόσον ἀδίκως πιστεύεται, ὅτι ἤδη ἔκτοτε εἶχε γεννηθῇ διχόνοια μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, ὧν ἡ ἀντιζηλία ἐπέπρωτο νὰ προκαλέσῃ

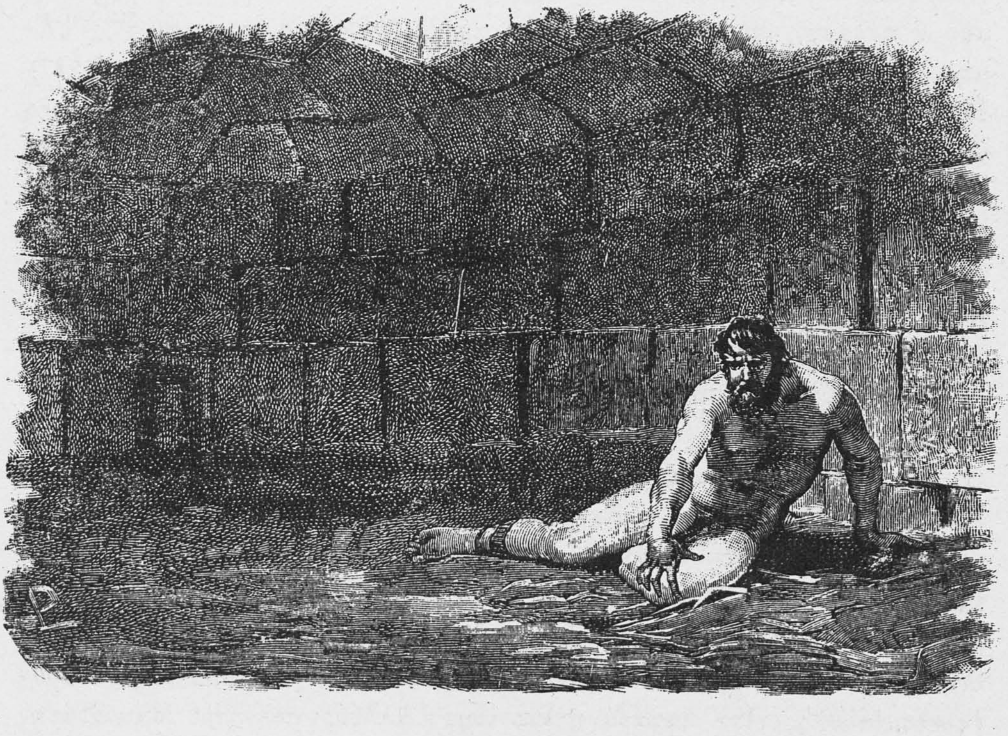

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουγούρθα.

ἐν τῷ μέλλοντι μεγίστας ζημίας εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι εἰς τὴν διχόνοιαν ἐκείνην ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ζηλοτυπία ἣν ᾐσθάνθη ὁ Μάριος διὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Σύλλα εἰς τὴν ἐπὶ τῷ νουμιδικῷ πολέμῳ ἰδίαν δόξαν.

Ὁ δὲ θρίαμβος τῶν νικητῶν ἐπερατώθη διὰ τῆς θυσίας τοῦ ἡττημένου. Ὁ Ἰουγούρθας, ἀκολουθήσας δέσμιος μετὰ τῶν υἱῶν τὸ θριαμβευτικὸν ἅρμα, ἐρρίφθη ἔπειτα εἰς τὸ φοβερὸν δεσμωτήριον, τὸ Τουλλιανὸν, ὅπου ἀφῆκαν αὐτὸν νἀποθάνῃ ἐξ ἀσιτίας.

Οι Κιμβροι και οι Τευτονες. — Ἐπὶ τούτοις δὲ τὸ κέντρον τῶν

συμβάντων μετατίθεται ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου νότου εἰς τὸν ἔσχατον βορρᾶν, ἀπὸ τῆς περὶ τὸν Ἄτλαντα χώρας εἰς τὰς παρὰ τὸν Ἴστρον καὶ τὸν Ῥοδανόν. Ἐκεῖ δὲ ὁ Γάϊος Μάριος θὰ εὕρῃ νέον στάδιον, ἐν ᾧ θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιδείξῃ ἐπιφανῶς τὰς στρατιωτικὰς αὑτοῦ ἀρετάς, σώζων δὲ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων, θὰ θεωρηθῇ ἄξιος νὰ κηρυχθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀγάγωμεν εἰς τὸ μέσον τοὺς βαρβάρους ἐκείνους, ὀφείλομεν νἀφηγηθῶμεν διὰ βραχέων τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων συντελεσθέντα πέραν τῶν δυτικῶν Ἄλπεων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ῥοδανοῦ.

Δύο λόγοι ἠνάγκασαν τοὺς Ῥωμαίους νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ἡ προστασία τῆς Μασσαλίας, παλαιᾶς καὶ πιστῆς συμμάχου πόλεως, καί, τοῦθ' ὅπερ κυριώτερον, ἡ ἀνάγκη νἀνοιχθῇ κατὰ γῆν ἐπικοινωνία τῆς Ῥώμης μετὰ τῆς Ἱσπανίας. Τὰ δύο δὲ ταῦτα συμφέροντα δὲν ἤργησαν νὰ συνδεθῶσι πρὸς ἄλληλα, καὶ ἡ Ῥώμη, ἐπωφελουμένη ἐκ τούτου τοῦ συνδέσμου, ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς κυριαρχίας αὑτῆς ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ.

Ἐξεθήκαμεν ἀνωτέρω[1] τὰ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Μασσαλιωτῶν γενομένην εἰς τοὺς Ῥωμαίους πρόσκλησιν, ὅπως ἀπαλλάξωσι τὴν Μασσαλίαν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν γειτόνων Σαλύων. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Φούλβιος Φλάκκος ἐνίκησε τοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ κατήγαγεν ἐν Ῥώμῃ θρίαμβον ἐπὶ ταύτῃ τῇ νίκῃ (125 π. Χ.). Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Φλάκκου Γάϊος Σέξτιος Καλβῖνος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὑποτάξας τοὺς βαρβάρους ἐκείνους καὶ κτίσας πρὸς ἐπιτήρησιν αὐτῶν τῷ 123 π. Χ. τὴν ὀχυρὰν ἀποικίαν *Σέξτια ὕδατα (Aquae Sextiae)* πλησίον τῆς Μασσαλίας[2].

Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ τῆς Ῥώμης εἰς τοὺς μεταξὺ τῆς Μασσαλίας καὶ τῶν Σαλύων ἀγῶνας ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία μεγαλειτέρων στρατειῶν, αἵτινες ἤγαγον ἐν τῇ διαδοχικῇ αὐτῶν ἐξελίξει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάκτησιν τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας. Καὶ δὴ ὁ βασιλεὺς τῶν Σαλύων Τουετομότουλος εἶχε καταφύγει εἰς τοὺς Ἀλλόβρογας, τὴν ἰσχυροτάτην τῶν γαλατικῶν φυλῶν τῶν οἰκουσῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ ἐν τῷ ὀροπεδίῳ τῷ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου καὶ τοῦ Ἴσαρος *(Isar,* σήμερον Isère) περιλαμβανομένῳ. Ἡ δὲ Ῥώμη εὗρε πρόφασιν ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῶν Ἀλλοβρόγων, μὴ θελόντων νὰ παραδώσωσι τὸν φυγάδα βασιλέα, ὅπως κινήσῃ πόλεμον κατ' αὐτῶν. Πρὶν δ' ἀποφασίσωσι τὸ διάβημα τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἐξασφαλίσει τὴν βοήθειαν τῶν Αἰδούων, ἐκ βορρᾶ γειτόνων τῶν Ἀλλοβρόγων, πρὸς οὓς ἐπολέμουν διηνεκῶς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλλόβρο-

[1] Σελ. 417.

[2] Ἐκαλοῦντο οὕτως ἐκ τῶν παρὰ τὴν πόλιν θερμῶν πηγῶν, εἶνε δὲ τὸ σημερινὸν Aix en Provence.

γες εἶχον εὕρει ἰσχυρὸν σύμμαχον. Οἱ Ἀρουέρνοι, οἰκοῦντες ἀνὰ τὴν δεξιὰν τοῦ Ῥοδανοῦ ὄχθην ἐν χώρᾳ εὐρείᾳ, ἐκτεινομένῃ πρὸς δυσμὰς πέραν τῶν ὀρέων τῶν καὶ σήμερον ἀκόμη φερόντων ὀλίγον παρηλλαγμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου λαοῦ (Auvergne), ἦσαν οὐχ ἧττον τῶν Ἀλλοβρόγων ἀνήσυχοι ἐπὶ τῇ ὁσημέραι προβαινούσῃ προόδῳ τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων. Διό, ὅτε ὁ ἀνθύπατος Γναῖος Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ἐκήρυξεν εἰς τοὺς Ἀλλόβρογας τὸν πόλεμον, οἱ Ἀρουέρνοι ἡνώθησαν μετ' αὐτῶν. Καὶ πρὸ μὲν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρουέρνων Βιτύιτος ἀπήτησε παρὰ τῶν Ῥωμαίων νἀφήσωσιν ἥσυχον τὸν φυγάδα Τουετομότουλον· μὴ εἰσακουσθεὶς δ' ἔσπευσε νὰ προβῇ εἰς ἐχθροπραξίας. Καὶ δὴ πλησίον τῆς μικρᾶς κώμης Βινδαλίου (σήμερον Vigan), κειμένης κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Σούλγα [1], ἐπέπεσε κατὰ τῶν λεγεώνων τοῦ Δομιτίου [2]. Βλέπων δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν βαρβάρων τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν Ῥωμαίων, εἶπεν, ὅτι οὐδὲ πρὸς διατροφὴν τῶν κυνῶν αὐτοῦ ἐξήρκουν. Ἀλλ' ἡ πειθαρχία τῶν λεγεώνων, ἡ πολεμικὴ αὐτῶν τέχνη καὶ ἰδίως οἱ ἐλέφαντες ἀπέδειξαν εἰς τὸν ὑπερόπτην βασιλέα, ὅτι δὲν ἀρκεῖ τὸ πλῆθος ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν νίκην, καὶ ὁ Βιτύιτος ἡττήθη καίπερ ἄγων διακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν (121 π. Χ.).

Ἀλλ' ἡ ἐν Βινδαλίῳ νίκη δὲν ὑπῆρξεν ὁριστική. Πράγματι τῆς μάχης ἐκείνης δὲν εἶχον συμμετάσχει οἱ Ἀλλόβρογες, οἵτινες ἦσαν ὁ κυριώτατος πολέμιος, οὐδὲ κἂν εἶχε πολεμηθῇ ἡ μάχη ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Ἡ δὲ μάχη δι' ἧς ἐκρίθη τῶν Ἀλλοβρόγων ἡ τύχη συνεκροτήθη κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Ἴσαρος καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Βινδαλίῳ. Καὶ μετὰ μὲν τῶν Ἀλλοβρόγων συνεπολέμησαν παρὰ τὸν Ἴσαρα οἱ Ἀρουέρνοι, ἡγουμένου τοῦ βασιλέως αὐτῶν Βιτυίτου· τῆς δὲ ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς ἡγεῖτο ὁ ὕπατος Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος Αἰμιλιανός, ἔγγονος τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καὶ ἀνεψιὸς Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα νίκη τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξε πολὺ μᾶλλον πολυθρύλητος τῆς ἐν Βινδαλίῳ. Εἰς ἑκατοντακισχιλίους καὶ ὑπερέκεινα ἀνήρχοντο οἱ θανόντες βάρβαροι, τοῦτο μὲν πεσόντες ἐν τῇ μάχῃ, τοῦτο δὲ πνιγέντες ἐν τῷ ποταμῷ. Καὶ τὴν μὲν ζωγρείαν τοῦ

[1] Σούλγας εἶνε ὁ ποταμὸς τῆς Γαλλίας ὁ νῦν καλούμενος Sorgue ἢ κατ' ἄλλους ὁ Aigues.

[2] Ὑπάρχει μεγάλη σύγχυσις ἐν ταῖς διηγήσεσι τῶν ἱστορικῶν περὶ τοῦ πολέμου τούτου τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Ἀλλοβρόγων καὶ Ἀρουέρνων. Καὶ κατὰ μὲν τὸν **Λίβιον** (Ἐπιτ. 61) ἐν Βινδαλίῳ ἡττήθησαν οἱ Ἀλλόβρογες, κατὰ δὲ τὸν **Στράβωνα** (σ. 191) καὶ **Βελλήιον Πάτερκλον** (ΙΙ, 10) οἱ Ἀρουέρνοι. Ἐν δὲ ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν θριάμβων (fasti triumphales) λέγεται, ὅτι ὁ Δομίτιος κατήγαγε θρίαμβον ἐπὶ τῇ ἐκνικήσει τῶν Ἀρουέρνων· ἐντεῦθεν δὲ φαίνεται, ὅτι δίκαιον ἔχουσιν ὁ Στράβων καὶ ὁ Βελλήιος, ὄχι δ' ὁ Λίβιος.

Βιτυίτου δὲν ἀναγράφομεν μεταξὺ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Φαβίου, διότι αὕτη προῆλθεν ἐξ ἀτίμου προδοσίας. Ὁ Δομίτιος ἐκάλεσε τὸν βάρβαρον βασιλέα εἰς συνέντευξιν, ὅτε δὲ παρέστη πρὸ αὐτοῦ, διέταξε νὰ δεσμεύσωσιν αὐτὸν καὶ πέμψωσιν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ δὲ σύγκλητος ἀπεδοκίμασε μὲν τὸ γενόμενον, ἀλλ' ἐκράτησε τὸν αἰχμάλωτον, ὅστις καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὴν Ἄλβαν, ὅπου καὶ φαίνεται ἀποθανών. Ἄλλως δὲ τἀποτελέσματα τῆς παρὰ τὸν Ἴσαρα μάχης ὑπῆρξαν ἀνάλογα πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ νικητοῦ. Καὶ δὴ πᾶσα ἡ χώρα ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τῆς Λεμάνου, τῆς σημερινῆς λίμνης τῆς Γενεύης, καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ ἡ παραλία ἡ μέχρι τοῦ Κεμέννου ὄρους (Cevennes) ἀπετέλεσεν ἔκτοτε νέαν ἐπαρχίαν, ἥτις ἐκλήθη Ναρβωνῖτις *(Narbonensis)* ἢ βρακοφόρος Γαλατία *(Gallia braccata)* ἀπὸ τῶν ἀναξυρίδων, ἃς ἐφόρουν οἱ Γαλάται ἀντὶ τῆς τηβέννου τῶν Ῥωμαίων, καὶ τῆς πόλεως Νάρβωνος, τῆς σημερινῆς Narbonne, παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄτακα (Aude) κειμένης ἀπέναντι τῆς Μασσαλίας. Ἦτο δὲ ἡ Νάρβων ἡ πρωτεύουσα τῆς νέας ἐπαρχίας, μετὰ δὲ δύο ἔτη (118 π. Χ.) κατέστη ῥωμαϊκὴ ἀποικία ὑπὸ τὸ ὄνομα *Narbo Martius.*

Καὶ οἱ μὲν Ἀλλόβρογες ἀπέβαλον διὰ τούτου τοῦ πολέμου τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν, οἱ δὲ Ἀρουέρνοι μέρος τῆς ἑαυτῶν χώρας. Ἡ Ῥώμη, εὑρισκομένη ἐν καιροῖς δυσκόλοις, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅπλα της εἰς τὴν ὀρεινὴν Ἀρουερνίδα (Auvergne). Πρὸς διευκόλυνσιν δὲ τῆς ἐπικοινωνίας τῆς νέας ἐπαρχίας, τῆς Ναρβωνίτιδος, μετὰ τῆς Ἱσπανίας ἐστρώθη τῷ 115 π. Χ. ἡ *Δομιτία ὁδὸς (Via Domitia)*, ἄγουσα μὲν ἀπὸ τοῦ Ῥοδανοῦ εἰς τὰ Πυρηναῖα, οὕτω δὲ κληθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἐν Βινδαλίῳ νικήσαντος Δομιτίου, τιμητεύοντος κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον.

Ὀλίγα δέ τινα ἔτη μετὰ τὰ γεγονότα ἅτινα ἔφθημεν διηγηθέντες αἵ τε νέαι καὶ αἱ παλαιαὶ κτήσεις τῆς Ῥώμης ἠπειλήθησαν ὑπὸ πολεμίων ἐρχομένων μὲν ἀπὸ χωρῶν ἀπωτάτων, ἀναγκασθέντων δὲ νὰ ἄρωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἕνεκα τῆς διευθύνσεως τῆς πορείας των καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ εὕρωσι νέας ἕδρας μᾶλλον ἢ ἐκ σχεδίου ἀπὸ τῶν προτέρων προδιαγεγραμμένου. Οἱ δὲ νέοι οὗτοι πολέμιοι ἦσαν οἱ *Κίμβροι* καὶ οἱ *Τεύτονες*, ἔθνη τασσόμενα ὁτὲ μὲν εἰς τοὺς Κελτούς, ὁτὲ δὲ εἰς τοὺς Γερμανοὺς οὕτως, ὥστε ἡ ἐθνότης αὐτῶν δὲν εἶνε μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς ἐξηκριβωμένη. Ἀλλ' ὑπερισχύουσιν ὅμως οἱ λόγοι οἱ ἄγοντες εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν ὡς φύλων γερμανικῶν. Καὶ πρῶτος μὲν τοιοῦτος λόγος εἶνε ἡ χώρα ἐξ ἧς ἀρχῆθεν ὡρμήθησαν, καθότι οἱ ἀρχαῖοι ὁμοφώνως ἀποδέχονται, ὅτι οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες πρὸ τῆς πρὸς νότον μεταναστάσεως αὐτῶν κατεῖχον τὰς περὶ τὸν κάτω Ῥῆνον χώρας, περιλαμβανομένης τῆς παραλίας τοῦ Γερμανικοῦ ὠκεανοῦ [1].

[1] **Καίσαρος** Bell. gall. I, 40.—**Στράβωνος** σ. 291 κ. ἑ.—**Πλινίου**

Κατὰ ταῦτα δὲ τὰ δύο ἐκεῖνα φῦλα ᾤκουν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κελτικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ πλὴν τούτου οἱ μὲν Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες παρίστανται ἐν ἀμοιβαίᾳ σχέσει τελείας ἰσότητος, τοῦθ' ὅπερ ἐπιφέρει τὴν ἔννοιαν κοινῆς ἐθνότητος, αἱ δὲ σχέσεις ἀμφοτέρων τῶν φύλων πρὸς τοὺς Κελτοὺς εἶνε οἷαι κρατούντων πρὸς ὑποτελεῖς. Ταῦτα δὲ πάντα πείθουσιν, ὅτι Κίμβροι καὶ Τεύτονες ἐξ ἑνὸς καὶ Κελτοὶ ἐξ ἑτέρου ἦσαν ἔθνη διάφορα ἀλλήλων. Στρέφονται δ' οἱ Κίμβροι καὶ Τεύτονες ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ ὁ ὁπλισμὸς δὲ καὶ ὁ πολεμικὸς τρόπος τῶν δύο λαῶν ἐνισχύουσι τὴν γνώμην περὶ τῆς γερμανικῆς αὐτῶν καταγωγῆς. Καὶ δὴ οἱ Κίμβροι καὶ Τεύτονες πολεμισταί, κεκοσμημένοι μὲν διὰ θωράκων σιδηρῶν καὶ πάλλοντες ἀκόντια δίβολα καὶ μαχαίρας μεγάλας καὶ βαρείας, φέροντες δὲ κράνη ἀπολήγοντα εἰς ὑψηλοὺς πτερωτοὺς λόφους εἰκασμένα πρὸς χάσματα θηρίων φοβερῶν καὶ προτομὰς ἰδιομόρφους, *φθόγγον τε καὶ θόρυβον οὐχ ἑτέροις ὅμοιοι ὄντες*[1], οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν ἐν τῷ ὁπλισμῷ αὐτῶν καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ πολεμεῖν πρὸς τοὺς Γαλάτας πολεμιστάς.

Πρῶτοι δ' ὑπέστησαν τὴν ἐπίθεσιν τῶν βαρβαρικῶν ἐκείνων στιφῶν οἱ Βέλγαι. Ἀλλὰ μετὰ γενναίαν ἄμυναν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ τότε οἱ Κίμβροι καὶ Τεύτονες ἐτράπησαν πρὸς νότον. Τῷ δὲ 113 π. Χ. εὑρίσκομεν αὐτοὺς πολεμοῦντας παρὰ τὸν Δούναβιν, ἀφ' οὗ πρότερον εἶχον ὑποστῆ πρὸς τοὺς Βοΐους τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Βοημίας βαρὺν ἀγῶνα, οὗ ἀγνοοῦμεν τὴν διάρκειαν καὶ τὰς ἐν αὐτῷ ἐπιτυχίας τῶν ἐπιδρομέων. Τὴν δὲ γῆν εἰς ἣν ἐκεῖνοι νῦν εἰςήλαυνον εἶχον ἤδη πρότερον διατρέξει οἱ λεγεῶνες τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Γάϊος Πόρκιος Κάτων, ὁ ἔγγονος τοῦ μεγάλου τιμητοῦ, εἶχεν εἰςελάσει τῷ 114 π. Χ. εἰς τὴν χώραν τῶν Σκορδίσκων, οἵτινες κατεῖχον τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, καὶ εἶχεν ὑποστῆ ἐπονείδιστον ἧτταν. Τὸ δὲ προηγούμενον ἔτος 115 π. Χ. ὁ ὕπατος Μάρκος Αἰμίλιος Σκαῦρος εἶχε στρατεύσει ἐπὶ

Hist. nat. IV, 28. — **Τακίτου** Germ. 37. Τῶν δὲ νεωτέρων τινές, ἐν οἷς καὶ ὁ Pallmann (Die Cimbern und Teutonen, ein Beitrag zur altdeutschen Geschichte und zur deutschen Alterthumskunde. Ἐν Βερολίνῳ. 1870) καὶ ὁ Dahn ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τῆς τοῦ Wietersheim Geschichte der Völkerwanderung, ὑποστηρίζουσι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους, ὅτι ἡ πρώτη πατρὶς τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἦτο ἡ χερσόνησος τῆς Ἰουτλάνδης, προσάγουσι δὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης αὐτῶν τὸ ὄνομα ***Κιμβρικὴ χερσόνησος***, ὅπερ ἔφερε πάλαι ἡ ἀκτὴ ἐκείνη. Ἀλλ' ἡμεῖς παρατηροῦμεν μετὰ καὶ τοῦ Neumann (Geschichte Roms σ. 285), ὅτι τὸ ὄνομα ἐκεῖνο ὑπῆρξε μόνον γεωγραφικὸν πλάσμα, καὶ ἐμμένομεν εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων.

[1] **Πλουτάρχου** Μάριος 25 καὶ 15.

τοὺς Κάρνους, ὁ δὲ θρίαμβος ὃν κατήγαγεν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῇ ἐκστρατείᾳ του ἐκείνῃ μαρτυρεῖ τὴν ἐπιτυχῆ αὐτῆς ἔκβασιν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε διὰ τὴν Ῥώμην ἡ φιλία τοῦ τὴν σημερινὴν Στειρίαν καὶ Καρινθίαν οἰκοῦντος ἔθνους τῶν Ταυρίσκων. Ἀλλ' ἡ φιλία αὕτη ἔγεινεν ἀφορμὴ μεγάλων κινδύνων τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Καὶ δὴ οἱ Ταυρίσκοι, προσβληθέντες ὑπὸ τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν ὕπατον Γναῖον Παπίριον Κάρβωνα, στρατοπεδευόμενον ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ. Ὁ δὲ Κάρβων ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, καί, συναντήσας τοὺς ἐπιδρομεῖς παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ταυρίσκων *Νωρηίαν*, τὸ σημερινὸν Neumarkt τῆς Τρανσυλβανίας, συνεκρότησε πρὸς αὐτοὺς μάχην, καθ' ἣν ὑπέστη τελείαν ἧτταν· μόνον δ' ἕνεκα καταιγίδος ἐπελθούσης ἠδυνήθη ὁ ἀτυχὴς ὕπατος νὰ διασώσῃ τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς του ἀπὸ πανωλεθρίας (113 π. Χ.). Μετὰ τὴν ἧτταν δὲ ταύτην ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄγουσα ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταβῶσιν εἰς αὐτήν, διότι, καίπερ νικήσαντες μίαν ῥωμαϊκὴν στρατιάν, δὲν ᾐσθάνοντο ἱκανὰς δυνάμεις ὅπως ἐπιδράμωσι κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς πολιτείας εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην αὐτῆς μητρόπολιν. Διὸ ἔμειναν πέραν τῶν Ἄλπεων, καὶ ἐτράπησαν ἐπὶ δυσμάς.

Κατὰ δὲ τὰ τρία ἔτη τὰ εἰς τὴν μάχην τῆς Νωρηίας ἐπακολουθήσαντα ἀπησχολήθησαν οἱ πλανώμενοι βάρβαροι περὶ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Γαλατίαν, ὧν συμμετέσχον δύο ἑλβετικὰ φῦλα, ἑλκυόμενα ὑπὸ τῆς λείας. Ἀλλ' οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες δὲν εἶχον μόνον χάριν λείας ἐγκαταλίπει τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἕδρας, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπεσκόπουν εἰς εὕρεσιν νέας πατρίδος, παρεχούσης εἰς αὐτοὺς εὐπορίαν μείζονα τῆς ἐν τῇ παλαιᾷ. Τὰς δὲ νέας ταύτας ἕδρας ἐζήτουν παρὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐπαγγελλόμενοι χάριν ἀνταμοιβῆς τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν ἐν τοῖς πολέμοις τῆς Ῥώμης. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν ὕπατον Μάρκον Ἰούνιον Σιλανόν, ὅστις ἡγεῖτο στρατιᾶς σταθμευούσης ἐν τῇ Ναρβωνίτιδι. Ἀλλ' οὗτος, ἀπαξιῶν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς λαοὺς βαρβάρους, ἀντὶ συνθηκολογίας ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἡττήθη (109 π. Χ.). Τότε δὲ οἱ Κίμβροι, ἀποστείλαντες εἰς τὴν σύγκλητον πρέσβεις, ὑπέβαλον τὰς αὐτὰς ἀξιώσεις, ἀλλ' αὗται ἀπεκρούσθησαν καὶ πάλιν. Καὶ ὅμως οὐδὲ τότ' ἐθάρρησαν οἱ βάρβαροι νὰ κηρύξωσι πόλεμον πρὸς τὴν Ῥώμην, ηὐλαβήθησαν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Ναρβωνῖτιν, εἰ καὶ εὑρίσκοντο πλησίον αὐτῆς.

Ἔκτοτε δὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑφισταμένη ἡ Γαλατία. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἀπαλλαγέντες τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, ἦλθον εἰς ἀγῶνας πρὸς τὸ ἑλβετικὸν φῦλον τῶν Τιγυρίνων. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Λεύκιος Κάσσιος Λογγῖνος, πεσὼν κατὰ τὴν δίωξιν αὐτῶν εἰς ἐνέδραν, ἡττήθη παρὰ τὸν ποταμὸν Γαρούναν, καὶ ἐφονεύθη. Τὰ δὲ λεί-

ψανα τῆς ἡττημένης στρατιᾶς ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν ἀτίμως, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὰ ἡ ὑποχώρησις (107 π. Χ.).

Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἥττης ταύτης οἱ Τεκτόσαγες τῆς Ναρβωνίτιδος ἀποστατήσαντες ἐζώγρησαν τὴν ῥωμαϊκὴν φρουράν. Πρὸς δὲ καταπολέμησιν τῶν ἀποστατῶν ἡ σύγκλητος ἀπέστειλε τὸν ὕπατον Κόϊντον Σερβίλιον Καιπίωνα, ὑπερόπτην ὀλιγαρχικόν, τὸν εἰσηγητὴν τοῦ δικαστικοῦ ἐκείνου νόμου, δι' οὗ τὸ δικάζειν εἶχε παραδοθῇ καὶ πάλιν εἰς τοὺς συγκλητικούς [1]. Ὁ δὲ Καιπίων διηυθύνθη κατὰ τῆς Τολώσης, τῆς σημερινῆς Toulouse, πρωτευούσης τῶν Τεκτοσάγων, καί, κυριεύσας αὐτὴν διὰ προδοσίας, ἐσύλησε τοὺς πλουσιωτάτους θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, οὓς ἔπεμψεν εἰς Μασσαλίαν πρὸς φύλαξιν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν οἱ μεταφέροντες τὸν θησαυρὸν στρατιῶται ἐνέπεσον εἰς λῃστὰς φονεύσαντας αὐτούς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχον ἀναφανῇ κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ναρβωνίτιδος οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες. Μαθοῦσα δὲ τὴν προχώρησιν αὐτῶν ἡ σύγκλητος, εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν Ῥοδανὸν νέαν στρατιάν, ἧς ἡγεῖτο ὁ ὕπατος Γναῖος Μάνλιος Μάξιμος. Ἀλλὰ δυστυχῶς μεταξὺ τῶν δύο στρατηγῶν, τοῦ Μανλίου καὶ τοῦ Καιπίωνος, ὑφίστατο παλαιὰ διχόνοια, γεννηθεῖσα ἐκ τῆς πάλης τῆς ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς ἀγορᾶς. Τὸ μῖσος δ' ἐκεῖνο ἔγεινεν αἰτία μιᾶς τῶν μεγίστων ἐν πολέμῳ συμφορῶν τῆς Ῥώμης, ἐπειδὴ εἶχον παρέλθει πλέον πρὸ πολλοῦ οἱ χρόνοι, καθ' οὓς πρὸ τοῦ ἐχθροῦ ἓν καὶ μόνον αἴσθημα ἐθέρμαινε τὸν στρατιώτην τῆς Ῥώμης, ἡ δόξα τῆς πατρίδος. Τώρα πλέον τὰ ταπεινὰ πάθη εἶχον καταπνίξει τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο. Ὡς δ' ἐν τῇ Ἀφρικῇ ὁ Καλπούρνιος Βηστίας εἶχε φεισθῇ τοῦ Ἰουγούρθα χάριν τοῦ χρυσοῦ του, οὕτως ἐν τῇ Γαλατίᾳ ὁ ἀνθύπατος Καιπίων δὲν παρέσχεν εἰς τὸν Μάριον τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ, ὅπως μὴ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ὑπάτου. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἀντὶ νίκης ἐπῆλθε φοβερὰ πανωλεθρία. Ἤρχισε δὲ αὕτη διὰ τῆς ἥττης τοῦ ὑπάρχου Μάρκου Αὐρηλίου Σκαύρου, ὅστις, καταληφθεὶς αἴφνης ὑπὸ τῶν βαρβάρων μετὰ μοίρας τῆς ὑπατικῆς στρατιᾶς, ἡττήθη καὶ ἐζωγρήθη, ἔπειτα δ' ἐφονεύθη. Ὁ δὲ Καιπίων, ἀπόφασιν ἔχων νὰ πολεμήσῃ μόνος, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Ῥοδανὸν ἀπέναντι τῆς Ἀραυσίωνος, τῆς σημερινῆς Orange, ἐν χώρῳ ἀφ' οὗ κατὰ πρῶτον ἔμελλε νὰ γείνῃ ἡ ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἔφοδος. Ὁ ὑπερόπτης ὀλιγαρχικὸς ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο οὕτω νὰ ἐπιφυλάξῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν τιμὴν τῆς νίκης. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ ὑπεροψία αὐτοῦ ἤγαγεν εἰς ἧτταν τελείαν. Ὁμοίως δ' ἡττήθη καὶ ὁ ὕπατος Μάνλιος. Οὕτω δ' ἀμφότεραι αἱ στρατιαὶ ἐξωλοθρεύθησαν, καὶ κατεστράφησαν τὰ στρατόπεδα αὐτῶν. Ὀγδοηκοντακισχίλιοι ὑπῆρξαν οἱ κατὰ τὴν διπλῆν ἐκείνην σφαγὴν πεσόντες Ῥωμαῖοι· μεταξὺ δὲ τῶν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 473.

πάνυ ὀλίγων διασωθέντων ὑπῆρξαν πρὸς ἔτι μεγαλειτέραν αὐτῶν καταισχύνην οἱ δύο στρατηγοί (6 Ὀκτωβρίου 105 π. Χ.). Ὁ δὲ δῆμος ἐτιμώρησε τὸν μᾶλλον ἔνοχον τῶν δύο, τὸν Καιπίωνα, διὰ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνθυπατικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων αὐτοῦ.

Ἐντὸς ὀκτὼ ἐτῶν ἡ Ῥώμη εἶχεν ἀπολέσει πέντε στρατιὰς ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς τοὺς νέους τούτους βαρβάρους. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Ἀραυσίωνι πανωλεθρίας κατελήφθη ἡ πόλις ὑπὸ συγκινήσεως καὶ φόβου. Ἤδη δ' ἐξημμένην ἔχοντες ὑπὸ τοῦ τρόμου τὴν φαντασίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμιζον, ὅτι ἔβλεπον καταβαίνοντας τοὺς νικητὰς ἀπὸ τῶν Ἄλπεων, αἵτινες εἶχον μείνει ἀνυπεράσπιστοι, ποιοῦντας ἀνάστατον τὴν Ἰταλίαν σύμπασαν καὶ ἀπειλοῦντας αὐτὴν τὴν Ῥώμην. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς καθολικῆς ἐκείνης καταπλήξεως ἡ προσοχὴ ἁπάντων ἐστράφη πρὸς ἄνδρα, οὗ τὸ μέτωπον περιέλαμπεν ἡ αἴγλη τῆς νίκης. Εἰς τὸν ἄνδρα δ' ἐκεῖνον συνεκεντρώθησαν αἱ προσδοκίαι πᾶσαι, καὶ ἐκεῖνος ἐξελέχθη καὶ πάλιν ὕπατος, ὅπως σώσῃ τὴν πολιτείαν. Ὑπὸ δὲ τοῦ ὑψίστου τῆς πατρίδος συμφέροντος κατηργήθη σιωπηρῶς ὁ νόμος ὁ ἀπαγορεύων τὴν εἰς τὴν ὑπατείαν ἀνάρρησιν ἀνδρὸς ἀπόντος καὶ τὴν ἐκ διαδοχῆς ἐκλογὴν τοῦ αὐτοῦ ὑπάτου· ἡ δὲ σιωπηρὰ ἐκείνη κατάργησις τοῦ νόμου διήρκεσε δι' αὐτὸν ἐπὶ ἄλλα τέσσαρα ἔτη συνεχῆ, ἐφ' ὅσον ὁ κίνδυνος ἐξηκολούθει, καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτοῦ. Εἰς οὐδένα τῶν μεγάλων στρατηγῶν οἵτινες εἶχον δημιουργήσει τὴν παγκόσμιον ἰσχὺν τῆς Ῥώμης εἶχεν ἀπονεμηθῇ ἡ τιμὴ δύο συνεχῶν ὑπατειῶν· ἀλλ' ὁ Μάριος, ὁ ἀγρότης τοῦ Κερεᾶτε, ἠξιώθη πέντε συνεχῶν ὑπατειῶν (104-99 π. Χ.).

Ὡς δ' ἐν Ἀφρικῇ, οὕτω καὶ παρὰ τὰς Ἄλπεις ἡ τύχη ὑπῆρξεν εἰς αὐτὸν εὔνους εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Καὶ ἐκεῖ μὲν εἶχε προοδοποιήσει τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ νίκην ὁ Καικίλιος Μέτελλος, ἐνταῦθα δὲ ἡ αἰφνιδία ἀπομάκρυνσις τῶν βαρβάρων κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν πρὸς ἐκνίκησιν αὐτῶν παρασκευήν.

Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἀραυσίωνα νίκην αὐτῶν οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες εἶχον χωρισθῇ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν εἶχον τραπῆ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, οὗτοι δὲ εἰς τὴν Βελγικὴν Γαλατίαν. Ἐπὶ δύο δ' ἔτη ἔμειναν ἐν ταῖς νέαις αὐτῶν ἕδραις. Ὅτε δὲ οἱ Κίμβροι παρουσιάσθησαν πάλιν παρὰ τὸν Ῥοδανὸν, ἦσαν καταβεβλημένοι ἐκ τῆς κρατερᾶς πάλης ἣν εἶχον ὑποστῆ ἐν Ἱσπανίᾳ πρὸς τοὺς γενναίους Κελτίβηρας, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι πολέμιοι, οὓς πολλάκις εἶχον νικήσει, εἶχον ἐνισχυθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ τῶν γενναίων ἀσκήσεων καὶ τῆς σιδηρᾶς πειθαρχίας, ἣν εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ νέος στρατηγός. Οὕτω δ' ἡ ἀνάπαυλα, ἣν εἶχον ἀφήσει οἱ βάρβαροι εἰς τοὺς Ῥωμαίους, εἶχε χρησιμεύσει εἰς τὸν Μάριον ὡς παρασκευὴ πρὸς τὴν νίκην. Οὗτος, στρατοπεδεύσας ὄπισθεν τοῦ Ῥοδανοῦ πλη-

σίον τοῦ Ἀρελάτου, εἶχε περιχαρακωθῆ ὀχυρῶς· ὅπως δ' εὐκολύνῃ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐπιτηδείων, ἣν καθίστανε δυσχερῆ τὸ ἀμμῶδες καὶ τὸ πολὺ τῆς ἰλύος τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥοδανοῦ, ὤρυξε διὰ τῶν στρατιωτῶν του τάφρον, ἀρχομένην ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν ἐκείνων καὶ ἐκβάλλουσαν παρὰ τὴν Μασσαλίαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ τάφρος ἐκείνη ὠνομάσθη Μαριανὴ *(fossa Mariana)*[1]· καὶ δὲν ὑφίσταται μὲν πλέον, ἀλλ' ὑπομιμνήσκει αὐτὴν τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Φὸς (Foz).

Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ τῆς ἀναπαύλης εἰςήγαγεν ὁ Μάριος καί τινας σπουδαίας μεταβολὰς εἰς τὸν ὁπλισμὸν τῶν στρατιωτῶν καὶ τὴν στρατιωτικὴν παράταξιν· καὶ εἰς μὲν τοὺς ὁπλίτας τοῦ λεγεῶνος ἔδωκεν ἀσπίδα στρογγύλην καὶ ἐλαφροτέραν καὶ ἀκόντιον βραχὺ *(pilum)*, κατεσκευασμένον οὕτως, ὥςτε νὰ καθίσταται ἄχρηστον μετὰ τὴν ἐφ' ἅπαξ χρῆσιν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν παράταξιν περιώρισε τοὺς τρεῖς στοίχους τῶν στρατιωτῶν εἰς δύο, ἀντικαθιστῶν τὰς τριάκοντα σπείρας διὰ δέκα λόχων, ὧν ἕκαστος συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἑξακοσίων. Εἰς δὲ τὸν λόχον εἰςήχθησαν τὰ διάφορα ὅπλα οὕτως, ὥςτε νὰ καθιστῶσιν αὐτὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου λεγεῶνος· ὅπως δ' ἐνισχύσῃ τὴν ἑνότητα τοῦ λεγεῶνος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἓν καὶ μόνον σῆμα, τὸν ἀργυροῦν ἀετόν.

Ἀλλὰ καὶ διαρκούσης τῆς ἀπουσίας τῶν βαρβάρων δὲν ἡσύχασαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ τὰ ὅπλα. Καὶ δὴ οἱ Τεκτόσαγες, αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ ἄλλοτε ἀποστατήσαντες, ἐπειράθησαν νέας ἀποστασίας. Ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Σύλλα, ὃν εὑρίσκομεν ἐνταῦθα ὕπαρχον τοῦ Μαρίου, κατέστειλεν αὐτὴν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ της διὰ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Τεκτοσάγων, τοῦ Κοπίλλου (104 π. Χ.).

Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος, ἐξακολουθούσης τῆς ἀπουσίας τῶν βαρβάρων καὶ θανόντος τοῦ ἑτέρου τῶν ὑπάτων Λευκίου Αὐρηλίου Ὀρέστου, ὁ Μάριος ἐξέδραμεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως προστῇ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν, ἠξιώθη δὲ τῆς ὑπατείας τὸ τρίτον διὰ κωμῳδίας ἄλλως ἀνωφελοῦς μεταξὺ αὐτοῦ, προςποιουμένου, ὅτι παραιτεῖται τὸ ἀξίωμα, καὶ τοῦ δημάρχου Ἀπουληίου Σατορνίνου, προςφωνήσαντος τὰ πλήθη καὶ πείσαντος νὰ δώσωσι τὰς ψήφους αὐτῶν εἰς τὸν Μάριον.

Ἐπὶ δὲ τῆς τρίτης ὑπατείας τοῦ Μαρίου ἀνεφάνησαν τέλος οἱ βάρβαροι. Καὶ οἱ μὲν Κίμβροι ἤρχοντο ἐκ τῆς Ἱσπανίας, οἱ δὲ Τεύτονες ἐκ τῆς Βελγικῆς, ἀμφότεροι δ' ἐσκόπουν νὰ εἰςβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Θέλοντες δὲ νὰ διαβῶσι τὰς Ἄλπεις εἰς δύο μέρη, οἱ μὲν Τεύτονες, μεθ' ὧν ἡνώθησαν καὶ οἱ Ἄμβρωνες, ἐξέλεξαν τὰς Παραθαλασσίους Ἄλπεις *(Alpes mariti-*

[1] «Αὕτη μὲν οὖν ἔτι ἀπ' ἐκείνου τὴν ἐπωνυμίαν φυλάττει». **Πλουτάρχου** Μάριος 15.

mae), οἱ δὲ Κίμβροι ἐτράπησαν τὴν ὁδὸν τῆς Ἑλβετίας καὶ τοῦ Νωρικοῦ, σκοποῦντες νὰ καταβῶσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀτισῶνος ποταμοῦ [1]. Ἠδυνήθη λοιπὸν ὁ Μάριος νὰ πολεμήσῃ κεχωρισμένους τοὺς δύο λαούς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν ἐπιχείρησις εὐχερής. Ὅπως δ' ἐθίσῃ τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν θέαν τῶν βαρβαρικῶν στιφῶν, ἀπέκρουσε τὸ πρῶτον τὴν μάχην εἰς ἣν προεκλήθη, καὶ περιώρισε τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν

Οἱ βάρβαροι πρὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου.

ὑπεράσπισιν τοῦ στρατοπέδου, ὅπερ οἱ βάρβαροι ἀπεπειράθησαν τρὶς ματαίως νὰ ἐκπορθήσωσιν. Οἱ δὲ βάρβαροι, νομίζοντες, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ Μαρίου προήρχετο ἐκ δειλίας, προεκάλεσαν κατὰ τὴν πρὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου διάβασιν αὐτῶν τοὺς πολεμίους δι' ἐκφράσεων περιφρονητικῶν, ἐρωτῶντες μεταξὺ ἄλλων τοὺς Ῥωμαίους στρατιώτας ἂν ἤθελον νὰ ἐπιστείλωσιν εἰδήσεις εἰς τὰς συζύγους διὰ τῶν βαρβάρων, ἅτε μελλόντων νὰ συναντήσωσιν αὐτὰς μετ' οὐ πολὺ ἐν Ῥώμῃ. Μετὰ δὲ τὴν διά-

[1] Ἀτισῶνα καλεῖ ὁ **Πλούταρχος** Μαρ. 23 τὸν ποταμὸν ὅστις παρὰ μὲν Ῥωμαίοις ἐκαλεῖτο Athesis, σήμερον δ' ὀνομάζεται Adige μὲν παρὰ τῶν Ἰταλῶν, Etsch δὲ παρὰ τῶν Γερμανῶν. Τὸν αὐτὸν δὲ ποταμὸν καλεῖ Ἀτησῖνον ὁ **Στράβων** σ. 207.

βασιν τῶν βαρβάρων, ἄρας ὁ Μάριος τὸ στρατόπεδον, ἠκολούθησεν αὐτοὺς κατὰ πόδας· ὡς δὲ εἶδε σταθμεύσαντας παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα, ἔστη ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀμβρώνων. Ἐκεῖ δὲ, φυλάξας τὴν ὥραν καθ' ἣν οἱ πολέμιοι, μεταβάντες χάριν ὑδρεύσεως εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν [1], εἶχον διασκορπισθῆ ἐν τῷ πεδίῳ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ οἱ Ἄμβρωνες δυνηθῶσι νὰ συνταχθῶσι καὶ πάλιν, οἱ λεγεῶνες εἶχον καταλάβει τὰ νῶτα αὐτῶν, καὶ ἐξωλόθρευσαν αὐτούς. Αὐτὸ τὸ στρατόπεδον τῶν βαρβάρων ἐξεπολιορκήθη μετὰ λυσσώδη πάλην, ἧς μετέσχον καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Ἀμβρώνων, ἐπιδείξασαι γενναιότητα καὶ καρτερίαν μεγαλειτέραν τῆς τῶν συζύγων. Ἐν τούτοις εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σκότους τὸ ρωμαϊκὸν στρατόπεδον ἀντήχησεν ἐκ νέων πολεμικῶν κραυγῶν. Προήρχετο δ' ὁ φρικώδης ἐκεῖνος θόρυβος ἐκ τῶν προχωρούντων Τευτόνων. Δύο δὲ ἡμέρας ἀνέμειναν οἱ βάρβαροι πρὶν ἢ ἀποφασίσωσι νὰ συγκροτήσωσι μάχην. Ὁ δὲ Μάριος, ὡς εἶχε πράξει πρότερον πρὸς τοὺς Ἄμβρωνας, οὕτω καὶ νῦν κατεσκόπευεν ἀπὸ τοῦ ὑψώματος, ἐν ᾧ ἐστρατοπέδευε, τὰς κινήσεις τοῦ νέου ἐχθροῦ. Βαρυνθεὶς δὲ τὰς ἀναβολάς, ἔστειλεν εἰς τὸ πεδίον τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ, ὅπως προκαλέσῃ τοὺς Τεύτονας. Καὶ τὸ τέχνασμα ἐπέτυχεν. Οἱ βάρβαροι, ἰδόντες τὴν ἵππον τῶν Ῥωμαίων, ἐδίωξαν αὐτήν, ἐν δὲ τῇ ὁρμῇ τοῦ δρόμου ἀνέβησαν τὸν λόφον, ἐφ' οὗ εὑρίσκετο τὸ ρωμαϊκὸν στρατόπεδον. Ἐκεῖ δ' ἀνέμενεν αὐτοὺς ὁ Μάριος μετὰ τῶν λεγεώνων αὐτοῦ ἐν τάξει μάχης. Ἀποκρούσας δ' αὐτοὺς δι' αὐτῆς τῆς πρώτης ἐφόδου, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν φευγόντων εἰς τὸ πεδίον, ὅπου ἐμφανισθεὶς συνεπλήρωσε τὴν ἧτταν ὁ Μάρκος Μάρκελλος μετὰ τῶν τρισχιλίων λογάδων στρατιωτῶν, οὓς ὁ Μάριος εἶχεν ἐγκρύψει εἰς παρακείμενόν τι ἄλσος (102 π. Χ.). Ὁ Πλούταρχος ἀναβιβάζει εἰς ἑκατοντακισχιλίους καὶ ὑπερέκεινα τοὺς ἐν ταῖς δύο μάχαις ζωγρηθέντας καὶ πεσόντας βαρβάρους [1], ὁ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγραφόμενος ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ὁ μικρότατος πάντων τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερομένων. Τοῦ δὲ μεγέθους τῆς σφαγῆς ἐκείνης ἡ ἀνάμνησις διετηρήθη ἐν τῷ ὀνόματι *σηπεδονώδη πεδία (campi putridi)*, ὅπερ ἔφερεν ἐπὶ αἰῶνας τὸ πεδίον τῆς μάχης. Προῆλθε δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐκ τῆς πιάνσεως τῶν ἀγρῶν τῶν γειτόνων Μασσαλιωτῶν ὑπὸ τῆς διὰ τῶν χειμερίων ὄμβρων ἐπελθούσης σηπεδόνος τῶν ἐν τῇ γῇ καταναλωθέντων νεκρῶν [2]. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Τευτόνων Τευτόβοδος, εἰ καὶ ἤλπιζεν, ὅτι εἶχε διασωθῆ διὰ τῆς φυγῆς, ἐζωγρήθη ὑπ' αὐτῶν τῶν

[1] Καλεῖται οὗτος σήμερον Arc.

[2] Ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον χωρίον τι πλησίον τοῦ Aix en Provence καλεῖται Pourrières ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ ῥήματος pourrir σημαίνοντος τὸ **σήπεσθαι.**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

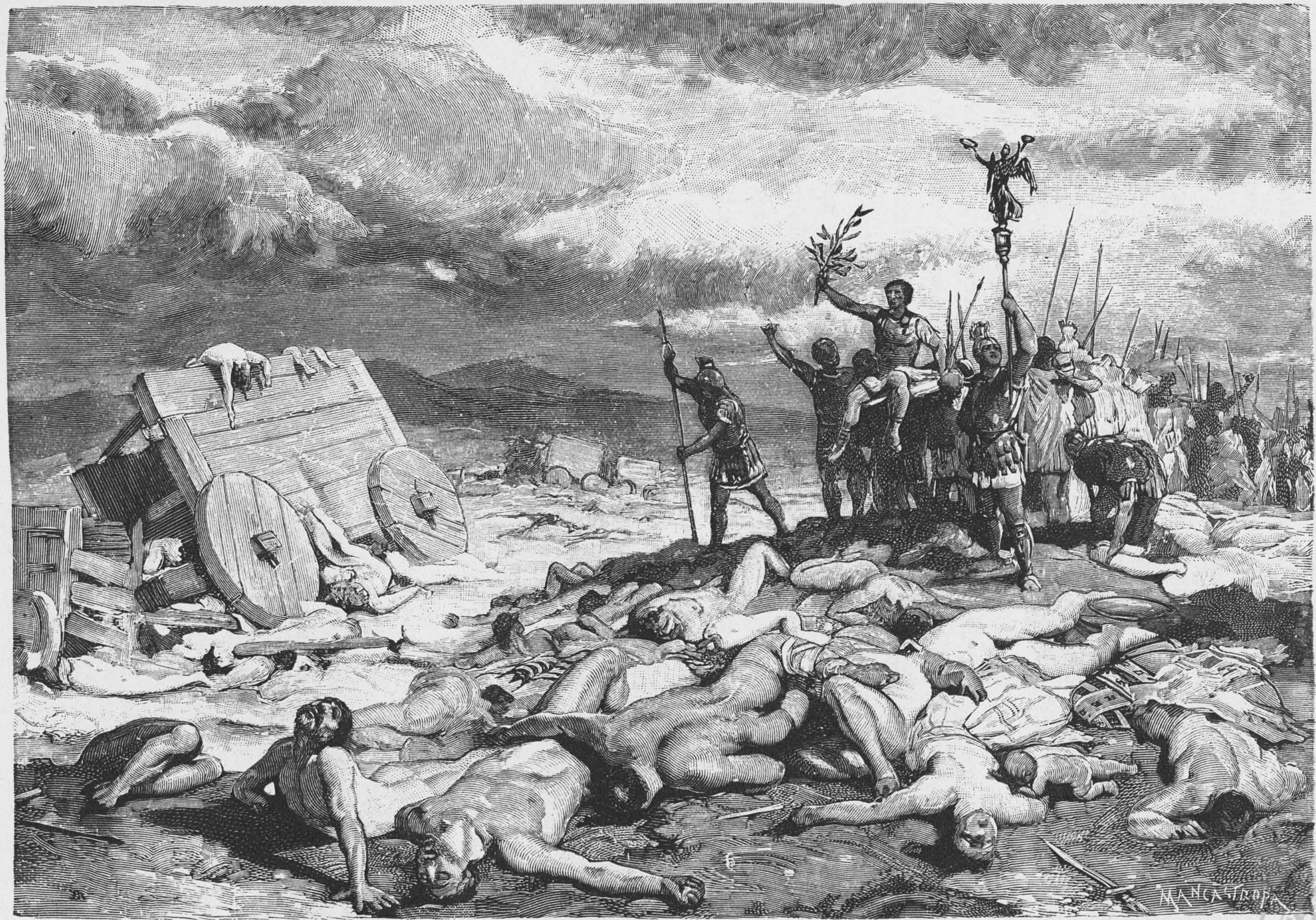

Ἡ νίκη τοῦ Μαρίου παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα.

περὶ αὐτὸν ἕνεκεν ἐκδικήσεως, καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Μάριον, ὅςτις ἐπεφύλαξεν αὐτὸν διὰ τὸν θρίαμβόν του.

Ἡ παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα νίκη ἐπῆλθεν ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ, ἐπειδὴ, ἐν ᾧ ὁ Μάριος ἐμάχετο πρὸς τοὺς Ἄμβρωνας καὶ τοὺς Τεύτονας, ὁ συνύπατος αὐτοῦ Κόϊντος Λουτάτιος Κάτλος εἶχεν ἀποκρουσθῆ κατὰ τὰς Τριδεντίνας Ἄλπεις ὑπὸ τῶν Κίμβρων. Εἶχε δ' ἀναγκασθῆ ὁ ἀτυχὴς ὕπατος οὐ μόνον νἀφήσῃ ἐλευθέραν εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν διάβασιν τῶν ὁρίων, ἀλλὰ καὶ τὴν γραμμὴν τοῦ Ἀτισῶνος, μὴ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν, ὅπως δυνηθῇ νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτήν. Διὸ εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πάδου οὕτως, ὥςτε οἱ βάρβαροι ἦσαν κύριοι τῆς ὅλης πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας.

Ἦτο λοιπὸν ἐπείγουσα πλέον ἡ ἄφιξις τοῦ Μαρίου. Πρὶν δὲ ἤδη ἀφήσῃ τὸ θέατρον τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, εἶχε φθάσει εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι εἶχεν ἐκλεχθῆ ὕπατος τὸ πέμπτον. Διὸ μόλις ἀνασυνέταξε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, καὶ κατέβη εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ὅπως συνενωθῇ μετὰ τοῦ Κάτλου, οὗ εἶχε παραταθῆ ἡ ἀρχὴ, εἰ καὶ εἶχε δειχθῆ ἀδόκιμος. Καὶ τῶν μὲν δύο ὑπατικῶν στρατιῶν αἱ δυνάμεις ἀνήρχοντο ὁμοῦ εἰς πεντηκοντακισχιλίους ἄνδρας καὶ μικρόν τι πλέον, τὰ δὲ βαρβαρικὰ στίφη ἦσαν τετραπλάσια τὸν ἀριθμόν. Ἀλλ' ὡς παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα ἡ πειθαρχία καὶ ἡ πολεμικὴ τάξις ὑπερευδοκίμησαν τὸν ἀνώτερον ἀριθμὸν τῶν Ἀμβρώνων καὶ Τευτόνων, οὕτω καὶ ἐν τῷ περὶ Βερκέλλας πεδίῳ ἡττήθησαν οἱ Κίμβροι, καίπερ ὄντες αἰσθητῶς πολυαριθμότεροι.

Ἡ ἐκτενεστάτη τῶν περιγραφῶν τῆς μεγάλης ταύτης μάχης παρεδόθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου[1]. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος τὴν διήγησιν αὐτοῦ παρέλαβεν ἐκ τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Κάτλου[2], ἤτοι ἐκ πηγῶν ἐχθρικῶν πρὸς τὸν Μάριον, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ περὶ πάντα ἀξιόπιστος. Καὶ πράγματι κατὰ τὸν Πλούταρχον ἡ κυριωτάτη δόξα ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἀνῆκεν εἰς τὸν Κάτλον[3]. Πρῶτος δὲ διέψευσε τὴν γνώμην

[1] Μαρ. 25-27. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν Κίμβρων «ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας, καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπάγχουσαι ταῖς χερσὶν ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων, αὐτὰς δὲ ἀπέσφαττον».

[2] Ὁ Σύλλας εὑρίσκετο ἤδη τότε ἐν ῥήξει πρὸς τὸν Μάριον. Καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ δύο ἔτη (104 καὶ 103 π. Χ.) εἶχε μείνει παρὰ τὸν Ῥοδανὸν ὡς ὕπαρχος τοῦ Μαρίου, ἔπειτα δ' εἶχε ταχθῆ ὑπὸ τὸν Κάτλον καὶ εἶχε μετάσχει τῶν ἀτυχῶν τοῦ ὑπάτου τούτου ἀγώνων πρὸς τοὺς Κίμβρους. Τὸ δηλητήριον τῆς ζηλοτυπίας εἶχεν ἤδη ὑπεισδύσει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μέλλοντος δικτάτωρος.

[3] Ἐπ' ἐσχάτων ἔγεινεν ἀπόπειρα νὰ ἐνισχυθῇ καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ γνώμη, καθ'

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ταύτην ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος, ψηφίσας ὑπὲρ τοῦ Μαρίου τὴν μεγίστην τιμὴν τῆς νέας νίκης. Πλὴν δὲ τούτου διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ὅτι οἱ Κίμβροι κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς παραμονὰς τῆς κρισίμου μάχης ἠγνόουν τὴν ἧτταν τῶν Τευτόνων, περὶ ἧς ἐπείσθησαν μόνον, ὅτε ὁ Μάριος παρουσίασεν εἰς αὐτοὺς δέσμιον τὸν βασιλέα Τευτόβοδον. Ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις αὕτη εἶνε ἀπίθανος, διότι ἀπὸ τῆς παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα μάχης μέχρι τῆς ἐν τῷ πεδίῳ τῷ περὶ Βερκέλλας εἶχε παρέλθει ὅλος ὁ χειμὼν καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 101 π. Χ. Κατὰ δὲ τὸν μακρὸν ἐκεῖνον χρόνον οἱ Κίμβροι εἶχον δυνηθῆ νὰ διατρέξωσι καὶ λεηλατήσωσιν ὅλην τὴν πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίαν, ἐπεκτεινόμενος μέχρι τῶν συνόρων τῆς Λιγυστικῆς. Εἴτε λοιπὸν ἕνεκα τοῦ παρελθόντος χρόνου, εἴτε καὶ ἕνεκα τῆς γειτονίας τῶν τόπων εἰς οὓς εἶχον προελάσει δὲν ἠδύνατο νὰ λείψῃ εἰς τοὺς Κίμβρους ἡ εὐκαιρία νὰ λάβωσι γνῶσιν συμβάντος οὕτω πολυθρυλήτου, οὗ ἡ ἀπήχησις εἶχε διαδοθῆ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν σύμπασαν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν βαρβάρων τῶν πεσόντων ἐν ἐκείνῃ τῇ μάχῃ ἀναγράφεται ποικίλως μεταξὺ ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Οἱ δὲ ζωγρηθέντες λέγονται ἀνελθόντες εἰς ἑξηκοντακισχιλίους. Ἐκ δὲ τῶν βασιλέων τῶν Κίμβρων ὁ μὲν Βοιῶριξ καὶ ὁ Λούγιος ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, ὁ δὲ Κλαυδικὸς καὶ ὁ Κησῶριξ ἐζωγρήθησαν.

Εἰς τὸν νικητὴν τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ ὃν ἐξήγειραν αἱ νῖκαι αὐτοῦ ἀπένειμε τιμὰς θεοῦ. Αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νἀναγνωρίσῃ ἐπισήμως, ὅτι ὁ Μάριος εἶχε σώσει τὴν πολιτείαν, καὶ συνήνεσε νἀναγορευθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώ-

---

ἦν τὸ πεδίον τῆς μάχης, οἱ Campi Raudii λεγόμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὤφειλε νὰ ζητηθῇ παρὰ τὸν Ἀτισῶνα μᾶλλον ἢ τὸν Πάδον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλούταρχος ῥητῶς ἀναγράφει ὡς τόπον ἐν ᾧ συνεκροτήθη ἡ μάχη τὸ **περὶ Βερκέλλας πεδίον**, πρὸς ἀφαίρεσιν τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ **Πλουτάρχου** (Μαρ. 25) ἐξεφράσθη ἡ γνώμη, ὅτι ἡ λέξις τοῦ κειμένου *Βερκέλλαι* δὲν ἔχει ὀρθῶς καὶ πρέπει νὰ διορθωθῇ διὰ τοῦ *Ἀρκέλλαι* (Ἴδ. Rivista di filologia 1875, σ. 355 κ. ἑ.). Ἀλλ' ἡμεῖς ἀπ' ἐναντίας πιστεύομεν, ὅτι ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου εἶνε ἀκριβὴς καὶ ὅτι οἱ Campi Raudii εὑρίσκοντο ἀληθῶς περὶ τὰς Βερκέλλας τοῦ Πλουτάρχου, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ αἱ Vercellae τῶν Ῥωμαίων, ἡ πόλις ἐκείνη τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἧς τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον ἡ πόλις Vercelli. Μετὰ τὴν εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πάδου ὑποχώρησιν τοῦ Κάτλου ἀναγκαίως οἱ Κίμβροι διέβησαν τὴν γραμμὴν τοῦ Ἀτισῶνος, ἀφήσαντες τὸν ποταμὸν ὄπισθεν, ὅπως ἐπισπεύσωσι τὴν μετὰ τῶν Τευτόνων συνένωσιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μάριος, ἅτ' ἐρχόμενος ἐκ τῆς Λιγυστικῆς, ἀναγκαίως ὤφειλε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν συνένωσίν του μετὰ τοῦ Κάτλου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, πῶς ἡ σύγκρουσις τῶν δύο πολεμίων στρατιῶν συνέβη παρὰ τὸν Πάδον καὶ ἐκ δυσμῶν αὐτοῦ μᾶλλον ἢ παρὰ τὸν Ἀτισῶνα, ὅστις ἔρρεε μακρὰν ἀμφοτέρων τῶν στρατιῶν.

Ἡ ἧττα τῶν Κίμβρων.

μης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ Κάμιλλον, ἔδωκε δ' εἰς αὐτὸν διὰ δόγματος τὴν τιμὴν νὰ καταγάγῃ διπλοῦν θρίαμβον. Ὁ δὲ Μάριος, θέλων νἀποφύγῃ ἔριδας μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν, ἅτε τῶν τοῦ Κάτλου ἀξιούντων, ὅπως καταχθῇ θρίαμβος καὶ ὑπὸ τοῦ ἑαυτῶν στρατηγοῦ, ἠρκέσθη εἰς ἕνα καὶ μόνον θρίαμβον, οὗ κοινωνὸν κατέστησε καὶ τὸν συνύπατον.

Διὰ δὲ τῆς λείας ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἀνήγειρεν ὁ νικητὴς ναὸν τῆς *Τιμῆς (Honor)* καὶ τῆς *Ἀρετῆς (Virtus)*. Ὁ δὲ Κάτλος ᾠκοδόμησε στοάν, ἥτις βραχὺν μόνον χρόνον συνέμεινε, καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Κλωδίου.

ΔΗΜΑΓΩΓΙΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ.—Ἡ Ῥώμη εἶχεν ἀξιωθῇ σωτῆρος ἀπαλλάξαντος αὐτὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων. Ἡ δ' ἀτυχία τῶν Τευτόνων καὶ τῶν Κίμβρων ὑπῆρξε νουθεσία πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Γερμανίας ἰσχύσασα νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ πολὺν χρόνον μακρὰν τῶν μοιραίων χωρῶν, ἐν αἷς δύο γερμανικοὶ λαοὶ εἶχον ὑποστῇ πανωλεθρίαν τελείαν. Ἀλλ' ἡ πόλις ἐχρειάζετο νῦν ἄλλον σωτῆρα, ὅπως ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν στάσεων τῶν ἐσωτερικῶν φατριῶν καὶ ἀνορθώσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ νόμου· τὴν δὲ νέαν ταύτην καὶ ἀνεκτίμητον ὑπηρεσίαν μόνος ὁ Μάριος θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἦτο μόνον μέγας στρατιώτης, ὡς πολιτικὸς δὲ ἀνὴρ ἐστερεῖτο τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρετῶν αἵτινες δύνανται νἀναγεννήσωσι τοὺς λαοὺς διὰ τῆς διπλῆς δράσεως τοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ παραδείγματος. Ἀπ' ἐναντίας ὁ Μάριος ἐξηλέγχθη ὢν κοινός τις φιλόδοξος. Οὕτω δ' ὁ ἀνὴρ ὁ ἀνορθώσας τὴν τιμὴν τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων καὶ σώσας τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ δύο φοβερῶν ἐπιδρομῶν, μόλις ἐπανέφερε τὸ ξίφος εἰς τὴν θήκην, καὶ κατῆλθεν ἐκ τοῦ στυλοβάτου τῆς δόξης αὐτοῦ, ὅπως αἰσχρῶς κηλιδώσῃ αὐτὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ διὰ σπίλων καταισχύνης.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὃ ὁ Μάριος κατῆγε θρίαμβον ἐπὶ τῇ ἐκνικήσει τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, ἡ Ῥώμη ἐξήρχετο ἐξ ἄλλου πολέμου, ὅστις ἐν ἐκείνοις τοῖς ἔτεσιν εἶχε δεινῶς βασανίσει τοὺς Ῥωμαίους. Εἶχε δὲ προκληθῇ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἐκ νέας ἀποστασίας τῶν δούλων τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ἧς τὸ σύνθημα εἶχε δοθῇ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἱππεὺς Καμπανὸς καλούμενος Τίτος Οὐέττιος, θέλων νἀπαλλαγῇ τῶν χρεῶν ἅτινα δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ, ὥπλισε τοὺς δούλους αὐτοῦ καὶ ἐφόνευσε τοὺς δανειστάς του. Στρατοπεδεύσας δ' ἔπειτα ἐν θέσει ὀχυρᾷ, ἔγεινε κήρυξ ἐλευθερίας εἰς τοὺς δούλους τῆς Καμπανίας, ὧν τρισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι συνέρρευσαν πρὸς τὴν κλῆσιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ Ῥώμη ἔστειλε πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀποστατῶν τὸν πραίτωρα Λεύκιον Λικίνιον Λούκουλλον μεθ' ἑνὸς λεγεῶνος. Ὅπως δὲ περατώσῃ ταχέως τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ βαρὺ ἔργον, διέφθειρεν ὁ Λούκουλλος ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Οὐεττίου, τὸν

Ἀπολλώνιον, ὅστις, γενόμενος κύριος τοῦ ἀρχηγοῦ, περιέστησε τὸν Οὐέττιον εἰς τὴν ἀνάγκην ναὐτοκτονήσῃ (104 π. Χ.).

Σοβαρώτερα δ' ἦσαν τὰ συμβάντα ἐν Σικελίᾳ. Καὶ δὴ ἡ σύγκλητος ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ Νικομήδους τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας, ὅτι οἱ δημοσιῶναι ἀπῆγον ἀπὸ τοῦ βασιλείου αὐτοῦ τοὺς ἐλευθέρους, ὅπως ἐξανδραποδίσωσιν αὐτοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐξέδωκε δόγμα κελεῦον τοὺς διοικοῦντας τὰς ἐπαρχίας νἀποδώσωσι τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἅπαντας ἐκείνους, ὅσοι διὰ τῆς βίας εἶχον πωληθῇ ὡς δοῦλοι. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τοῦ δόγματος τούτου ὁ πραίτωρ τῆς Σικελίας Πόπλιος Λικίνιος Νερούας ἀπηλευθέρωσεν ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὀκτακοσίους ἄνδρας. Ἀλλ' ἔπειτα, φοβηθεὶς ἐκ τῶν παραστάσεων τῶν γαιοκτημόνων ἢ δελεασθεὶς διὰ χρημάτων, ἀπέστη τῶν ἐπὶ ἀπελευθερώσει δούλων κριτηρίων, καὶ ἔπαυσεν ἀκούων τὰς περὶ τῶν δεσποτῶν αἰτιάσεις τῶν οἰκετῶν. Τότε δὲ οἱ δοῦλοι τῆς νήσου, οἵτινες εἶχον πιστεύσει κατὰ φαντασίαν εὐρύτατον τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου, βλέποντες διαψευσθείσας τὰς ἐλπίδας αὐτῶν καὶ νομίσαντες ἑαυτοὺς διαβουκοληθέντας, ἐπανέστησαν. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς προηγηθείσης ἀποστασίας παρέσχε καὶ εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐπανάστασιν ἀνάπτυξιν κολοσσιαίαν. Σαλούιος δέ τις, ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς τῶν ἀποστατῶν καὶ μετονομασθεὶς Τρύφων, συνήθροισεν ἐντὸς βραχέος χρόνου εἰκοσακισχιλίους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἱππεῖς, καὶ ἐνίκησεν ἔξωθεν τῆς Μοργαντίας, κειμένης πιθανῶς οὐ μακρὰν τῶν Λεοντίνων, τὴν στρατιὰν τοῦ Νερούα, ἀποτελουμένην ἐξ ἑκατοντακισχιλίων Σικελῶν καὶ Ἰταλῶν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς νήσου, ἐν τοῖς δυσμικοῖς ὁ ἀστρολόγος Ἀθηνίων, καταγόμενος ἐκ Κιλικίας, ἀνελάμβανε τὴν ἀρχηγίαν ἄλλου στίφους ἐπαναστατῶν, καὶ ἀνεγνώριζε τὸν Τρύφωνα ὡς ἡγεμόνα αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύγκλητος ταῦτα μαθοῦσα ἀπέστειλεν εἰς τὴν νῆσον τὸν ἀντιστράτηγον Λούκουλλον μετὰ δεκαεπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν (103 π. Χ.). Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος δὲν ηὐδοκίμησεν ἐν Σικελίᾳ ὡς πρότερον ἐν Καμπανίᾳ. Καὶ ἐνίκησε μὲν τὸν Ἀθηνίωνα ἐν Σκιρθαίᾳ, ἀλλὰ παρὰ τὰ Τριόκαλα, ὅπου ἦτο τὸ κέντρον τῶν ἀποστατῶν καὶ ἐστρατοπέδευεν ὁ Σαλούιος, ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἀπεκρούσθη, ἀποβαλὼν πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν. Τότε δ' ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἡ σύγκλητος, καὶ ἔστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Γάϊον Σερβίλιον (102 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ προκατόχου, καὶ ἡ Ῥώμη ἠναγκάσθη μετ' αἰσχύνης νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν ἀποστατησάντων δούλων στρατιὰν ὑπατικὴν (101 π. Χ.). Ἡγεῖτο δὲ ταύτης ὁ Μάνιος Ἀκύλιος, ἀρχαῖος ὕπαρχος τοῦ Μαρίου καὶ νῦν συνύπατος αὐτοῦ. Οὗτος δὲ διεξήγαγε τὸν πόλεμον μετὰ μεγάλης δραστηριότητος, καὶ κατώρθωσεν ἐντὸς δύο ἐτῶν νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ὁ Σαλούιος, ὁ δὲ Ἀθηνίων, διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῶν ἀποστατῶν, προεκάλεσε τὸν Ἀκύλιον εἰς μονο-

μαχίαν, καθ' ἣν ἐφονεύθη. Τέλος δὲ εἶχεν ὑπολειφθῇ μόνον στῖφος χιλίων δούλων ὑπὸ τὸν Σάτυρον, οἵτινες, ζωγρηθέντες καὶ μεταχθέντες εἰς Ῥώμην, προέλαβον τὴν ἀγριότητα τῶν Ῥωμαίων, παρασκευαζομένων νὰ ἐκθέσωσιν αὐτοὺς εἰς κοινὴν θέαν ὡς θηριομάχους, καὶ προετίμησαν νὰ φονεύσωσιν ἀλλήλους. Τελευταῖος δ' ἔπεσεν ὁ Σάτυρος αὐτοκτονήσας.

Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη ἀποστασία τῶν δούλων ἔσχεν ἐπακόλουθα ἐν τῇ ἀγορᾷ, καθότι τὰ ἀπό τινος χρόνου ἡσυχάζοντα κοινωνικὰ ζητήματα ἀνεγεννήθησαν καὶ πάλιν, προκαλέσαντα νέας στάσεις. Δυστυχῶς δὲ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα δημαγωγικὴ κίνησις παρέσχεν εἰς δύο δημαγωγοὺς ἐξώλεις καὶ βιαίους, τὸν Ἀπουλήιον Σατορνῖνον καὶ τὸν Σερβίλιον Γλαυκίαν, ἀφορμὴν νὰ τύχωσι τῆς εὐνοίας τοῦ πλήθους καὶ νὰ ὑψωθῶσι. Μετὰ τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἡνοῦτο ὁ Γάϊος Μάριος!

Ὁ Λεύκιος Ἀπουλήιος Σατορνῖνος δὲν ἦτο δημαγωγὸς ἐκ γενετῆς, ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐτάσσετο μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀλλ' ἕνεκεν ὕβρεως γενομένης εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συγκλήτου μετέστη εἰς τοὺς κόλπους τῆς δημοτικῆς τάξεως, καὶ ἔγεινε δημαγωγὸς ἐκ πείσματος καὶ χάριν ἐκδικήσεως. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ Ἀπουλήιος ταμίας ὢν εὑρίσκετο ἐν Ὠστίᾳ, ἀσχολούμενος περὶ τὴν διανομὴν σίτου εἰς τὴν πόλιν, κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῷ καθηκόντων, ἀφῃρέθη ταύτην τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἀντικαταστησάσης αὐτὸν διὰ τοῦ Μάρκου Αἰμιλίου Σκαύρου. Ὁ δὲ Σατορνῖνος ἐξεδικήθη διὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὕβριν ἐνεργήσας τὴν ἐκλογὴν ἑαυτοῦ ὡς δημάρχου (103 π. Χ.). Ὡς δήμαρχος δ' εἰσήγαγε ποινικὸν νόμον περὶ ἀσεβείας εἰς τὴν πολιτείαν ἢ ἐγκλήματος καθοσιώσεως *(de majestate)*· ἐτιμωρεῖτο δὲ διὰ τούτου τοῦ νόμου πᾶς ὅστις δι' οἱουδήποτε τρόπου ἤθελε βλάψει τὸ ἀξίωμα τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου. Καὶ ἦτο μὲν ὁ νόμος οὗτος οἱονεί τις σπάθη Δαμοκλέους ὑπεραιωρουμένη τῆς κεφαλῆς τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἀλλ' ὅμως οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παρακωλύσωσι τὴν κύρωσιν αὐτοῦ. Πρῶτος δὲ πληχθεὶς ὑπὸ τοῦ νόμου ὑπῆρξεν ὁ Σερβίλιος Καιπίων, ὁ ἐν Ἀραυσίωνι ἡττημένος, ὅστις εἶχεν ἤδη πρότερον τιμωρηθῇ αὐστηρῶς διὰ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὑπατείας, τῆς ἐξώσεως ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ τῆς δημεύσεως τῆς οὐσίας. Τοῦτον λοιπὸν εἰσήγαγεν εἰς δίκην περὶ θανάτου ὁ συνδήμαρχος τοῦ Σατορνίνου Γάϊος Νωρβανός, ποιούμενος ἀναδρομικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ἐπὶ τῇ δῆθεν κρυφίᾳ ἀφαιρέσει τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐν Τολώσῃ ναοῦ. Εἰς μάτην δύο τῶν δημάρχων ἐνέστησαν κατὰ τῆς κατηγορίας. Ὁ Νωρβανὸς ἐκίνησε τὰ πλήθη εἰς στάσιν, καὶ ἐνήργησε τὴν διὰ λίθων ἐκδίωξιν τῶν ἐνισταμένων δημάρχων. Οὕτω τὸ παράδειγμα τῆς βιαίας καθαιρέσεως τοῦ δημάρχου Ὀκταβίου εὕρισκε μιμητάς. Καὶ κατεδικάσθη μὲν ὁ Καιπίων εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐσώθη φυγών, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐξορίᾳ.

Θέλων δὲ νὰ ἑλκύσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ Μαρίου καὶ νὰ καταστῇ δι' αὐτῆς δημοφιλής, προέτεινε κατὰ ταύτην αὐτοῦ τὴν πρώτην δημαρχίαν ὁ Σατορνῖνος καὶ νόμον περὶ ἀποστολῆς ἀποίκων χάριν τῶν παλαιστράτων τοῦ ἰουγουρθικοῦ πολέμου [1]. Ὅτε δὲ ὁ Μάριος μετέβη εἰς Ῥώμην, ὅπως προστῇ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ 103 π. Χ., ὁ Σατορνῖνος, ὅςτις εἶχεν ἤδη ἀκριβῶς σταθμίσει τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ, παρεσκεύασεν εἰς τὸν δῆμον κωμικὴν σκηνήν, καθ' ἣν ἀπηυθύνθησαν εἰς τὸν Μάριον δεήσεις καὶ μομφαί, ὅπως ἀποστήσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς δῆθεν ἀποποιήσεως αὐτοῦ, ἀποδυσπετοῦντος νὰ δεχθῇ τὴν τετάρτην ὑπατείαν. Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου οἱ δύο δημαγωγοὶ ἦσαν ὁμόφωνοι, οἱ δὲ δεσμοὶ οἱ ἑνώσαντες σφιγκτότερον τοὺς δύο ἄνδρας κατόπιν ἦσαν φυσικὸν ἐπακολούθημα τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς παρέσχεν εἰς τὸν Μάριον ὁ Σατορνῖνος ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ δημαρχίᾳ.

Ὅτε δ' ὁ Μάριος ἐπέστρεψεν ἐκ τῶν Ἄλπεων ἐστεμμένος ὑπὸ δόξης, εὗρε τὴν πόλιν ἀντηχοῦσαν ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σατορνίνου καὶ τοῦ Σερβιλίου Γλαυκίου, τοῦ ἑταίρου τῶν κακουργιῶν αὐτοῦ. Εἶχον δὲ οὗτοι ἑνωθῇ σκοποῦντες νὰ καταπολεμήσωσι μὲν τοὺς ὀλιγαρχικούς, νὰ καταστήσωσι δ' οὕτως εἰς ἑαυτοὺς ἐπωφελεστέραν τὴν αὐξηθεῖσαν εὔνοιαν τοῦ πλήθους. Καὶ ὁ μὲν Σατορνῖνος εἶχε γείνει δημαγωγός, ὡς εἴπομεν, ἰδίως χάριν ἐκδικήσεως, ὁ δὲ Γλαυκίας ἔγεινε χάριν συμφέροντος. Τῷ 112 π. Χ. δημαρχῶν εἶχεν αὐξήσει τὴν αὐστηρότητα τῶν περὶ ἀνόμου ἀργυρολογίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις νόμων *(de repetundis)*, ἐξασφαλίζων τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς πάντα Λατῖνον, ὅςτις ἤθελεν ἐξελέγξει συγκλητικόν τινα ὡς ἀργυρολογήσαντα. Καὶ ἤρχισε μὲν ὡς ἠθικολόγος, τελευτῶν δὲ μετεβλήθη εἰς κακοποιόν. Ἡ δὲ πρώτη αὐτοῦ κακουργία ὑπῆρξεν αἰσχρὰ σκευωρία. Ἔζη δῆλα δὴ ἐν Ῥώμῃ ἀπελεύθερος καλούμενος Ἠκοίτιος *(Equitius)*, ὅςτις ὡμοίαζε πρὸς τὸν Τιβέριον Γράκχον. Τοῦτον ὁ Σατορνῖνος καὶ ὁ Γλαυκίας ἔπεισαν νὰ παρουσιασθῇ ὡς δῆθεν υἱὸς τοῦ Τιβερίου, σκοποῦντες νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς παρὰ τῷ πλήθει μελλούσης αὐτοῦ εὐνοίας. Ὅτε δὲ Μέτελλος ὁ Νουμιδικὸς τότε τιμητεύων ἠρνήθη νὰ ἐγγράψῃ τὸν παρείσακτον εἰς τοὺς καταλόγους τῶν πολιτῶν, ὁ Σατορνῖνος ἐξήγειρε κατὰ τοῦ τιμητοῦ τὸν ὄχλον, ἀναγκάσαντ' αὐτὸν νὰ σωθῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον. Καὶ ἡ μὲν σκευωρία ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ ἄρχοντος βία ἔμεινεν ἀτιμώρητος (101 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ ἄλλη βία ἔτι βαρυτέρα ἐτολμήθη ὑπὸ τοῦ Σατορνίνου ἀποινεί. Εὑρίσκοντο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ πρέσβεις Μιθραδάτου

---

[1] Ὁ περὶ ἀποστολῆς ἀποίκων νόμος τοῦ Ἀπουληίου (lex Appuleia de coloniis deducendis) ἀπένεμεν εἰς ἕκαστον ὁπλίτην λεγεῶνος ἑκατὸν πλέθρα γῆς ἐν Ἀφρικῇ.

τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου, ἐλθόντες, ὅπως ζητήσωσι παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἀναγνώρισιν ἁρπαγῶν τινων ἃς εἶχε τελέσει ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν. Ὁ δὲ Σατορνῖνος καθύβρισεν αὐτοὺς δημοσίᾳ, ἀποκαλέσας διαφθορεῖς τῶν πατέρων. Καίτοι δὲ ἡ παράβασις αὕτη τῆς ἀσυλίας τῶν πρεσβευτῶν *(jus legatorum)* ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ τιμωρηθῇ, ὁ Σατορνῖνος συνεκίνησε τὰ πλήθη, ὑποκρινόμενος, ὅτι γίνεται θῦμα τοῦ μίσους τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ ἠθωώθη. Μετὰ δὲ τοιαῦτα προηγούμενα δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἀπεφάσισαν νὰ τολμήσωσι τὰ πάντα, ὅπως ἐπιτύχωσι τοὺς ἐνόχους αὐτῶν σκοπούς. Ἰδόντες δὲ, ὅτι ἔμειναν ἀτιμώρητοι αἱ προςβολαὶ αὐτῶν κατὰ Ῥωμαίου ἄρχοντος καὶ τῶν πρεσβευτῶν ξένου βασιλέως, δὲν ὤκνησαν νὰ ποιήσωσιν ἐκποδὼν διὰ θρασέος φόνου ἀντίπαλον αὐτῶν πολιτικόν.

Ἐν μέσῳ δὲ τούτων τῶν ἀνησυχιῶν εἰςήρχετο θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Μάριος. Καίπερ δὲ ὑπὸ πάντων ἐπευφημούμενος, δὲν ἤργησε νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν νικῶν αὐτοῦ προκληθεὶς ἐνθουσιασμὸς δὲν εἶχε κατευνάσει τὰ πάθη τῶν φατριῶν. Ἐν τούτοις δ' ὁ ἐπὶ πενταετίαν ὅλην ὑπατεύσας καὶ κηρυχθεὶς τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης δὲν ἠδύνατο νὰ στέρξῃ τὴν ἄμεσον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐπάνοδον. Ἡ ὑπατεία οὐδὲν ἄλλο εἶχεν ὑπάρξει δι' αὐτὸν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου πλὴν ἁπλῆς στρατηγίας· διὸ ἠθέλησε νὰ χρηματίσῃ ὕπατος καὶ ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐζήτησε τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν δι' ἕκτην φορὰν (100 π. Χ.). Ἡ δὲ σύγκλητος ἀντέταξεν εἰς τὴν ὑποψηφιότητα αὐτοῦ τὴν τοῦ ἀρχαίου ἀντιπάλου του, Μετέλλου τοῦ Νουμιδικοῦ. Πολεμούμενος δ' οὕτως ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐτράπη ἀμελλητὶ πρὸς τὴν δημοτικὴν φατρίαν, καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Σατορνίνου καὶ τοῦ Γλαυκίου τῶν ἐν αὐτῇ πρωτοστατούντων. Κατὰ δὲ τὰ ὑπὸ τῶν τριῶν ἀνδρῶν συνομολογηθέντα ὁ μὲν Σατορνῖνος ἔμελλε νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τὸ δεύτερον, ὁ δὲ Γλαυκίας πραίτωρ καὶ ὁ Μάριος ὕπατος. Καὶ ὁποία μὲν ἔμελλε νὰ γείνῃ κατόπιν χρῆσις τῆς ἐξουσίας ἣν διενέμοντο ἐν ἀλλήλοις οὐδ' αὐτοὶ ἐγνώριζον. Τότε δὲ εἶχον συμφωνήσει μόνον περὶ προγράμματος ἐπιφυλακτικοῦ, περιοριζομένου εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῶν ὅρων τοῦ συνδυασμοῦ προεκάλεσε σκηνὴν φρικτὴν καὶ αἱματηράν. Ἡ μὲν ἐκλογὴ τοῦ Σατορνίνου ἀπέτυχεν ἐν τῇ φυλετικῇ ἐκκλησίᾳ, ἐπιτυχόντος ὡς δεκάτου δημάρχου τοῦ Κοΐντου Νωνίου. Ἀλλ' ὁ Σατορνῖνος καὶ ὁ Γλαυκίας ἐνήργησαν τὸν ὑπὸ στίφους κακοποιῶν φόνον τοῦ ἔναγχος ἀναδειχθέντος δημάρχου, ἐν ᾧ ἐπανήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐγκαίρως ηὐτοσχεδιάσθη ἐκκλησία ἐκλέξασα τὸν Σατορνῖνον δήμαρχον. Οὕτως ἐτελοῦντο ἐν Ῥώμῃ τὰ ἐγκαίνια τῆς ὀχλοκρατίας. Ὁ δὲ Μάριος, ὅπως μὴ ἐκθέσῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὑποψηφιότητα, ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ τελεσθὲν κακούργημα, καὶ οὕτως ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τὴν δὲ πολιτικὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνδυασμοῦ τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἀνέλαβεν ὁ Σατορνῖνος. Οὗτος δὲ, βαίνων ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν Γράκχων, ἔδωκε καὶ πάλιν ἰσχὺν εἰς τὸν Σεμπρώνιον νόμον, ὅςτις εἶχε πέσει εἰς ἀχρηστίαν, προέτεινε δὲ καὶ νόμον ἀγροτικὸν περὶ ἀναδασμοῦ τῆς ἐν τῇ ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ δημοσίας χώρας, ἣν εἶχον καταλάβει οἱ Κίμβροι κατὰ τὴν ἐπιδρομήν των. Οὕτω δ' οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἀγροὶ ἀντὶ νἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν κυρίους ἐκηρύχθησαν διὰ τοῦ νόμου ἐκείνου δημόσιον κτῆμα. Ἀλλὰ, τοῦ Σατορνίνου προτείναντος, ὅπως ἐν τῇ διανομῇ τῆς νέας ἐκείνης δημοσίας χώρας μέγα μέρος διατεθῇ ὑπὲρ τῶν Ἰταλῶν συμμάχων, ἀντετάχθη εἰς τὸν νόμον αὐτοῦ δεινὴ ἀντιπολίτευσις, ἀφ' ἧς δὲν ἔλειψαν αἱ βιαιότητες, αἵτινες εἶχον πλέον καταστῇ ὅπλον σύνηθες εἰς τοὺς δημαγωγοὺς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σχεδίων αὐτῶν. Καὶ παραπονουμένων μὲν τῶν ἀστικῶν φυλῶν διὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἰταλῶν συμμάχων εἰς τὴν διανομὴν τῶν νέων ἀγρῶν, ὁ Σατορνῖνος ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς σιγὴν διὰ τῶν παλαιστράτων τοῦ Μαρίου, δι' ὧν καὶ ἐπετεύχθη ἡ κύρωσις τοῦ νόμου. Παραπονουμένης δὲ τῆς συγκλήτου διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ νέου νόμου ἐπιβαλλομένην εἰς ἕκαστον τῶν συγκλητικῶν ὑποχρέωσιν ὅρκου, δοθησομένου ἐντὸς πέντε ἡμερῶν, περὶ ἐκτελέσεως τοῦ νόμου ἐπὶ ποινῇ ζημίας εἴκοσι ταλάντων, ὁ Μάριος, ἐπισείων τὸ φόβητρον στάσεως τοῦ πλήθους καὶ παρέχων αὐτὸς πρῶτος τὸν ὅρκον, ἠνάγκασε τοὺς πατέρας νὰ ὁμόσωσι καὶ αὐτοί. Μόνος ὁ Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος δὲν ἐκάμφθη, καὶ προετίμησε νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας μᾶλλον ἢ νὰ συνεξευτελισθῇ μετὰ τῶν ἄλλων συγκλητικῶν.

Δὲν ἐπέδειξε δὲ ὁ Μάριος κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν τὴν συνήθη αὐτοῦ εὐθύτητα. Εἶχε μὲν πιέσει τοὺς συγκλητικοὺς νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἐπικρίνει τὸν νόμον τὸν ἐπιβάλλοντα αὐτόν. Ὁ δὲ Σατορνῖνος καὶ ὁ Γλαυκίας, βλέποντες αὐξηθεῖσαν ἱκανῶς τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, ἐνόησαν, ὅτι δὲν εἶχον πλέον ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Μαρίου, καὶ ἀπέκλεισαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς περὶ τῶν νέων ἀρχαιρεσιῶν συνθηκολογίας. Συνεφώνησαν δὲ ὁ μὲν Σατορνῖνος νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος τὸ τρίτον, ἐκλεγομένου συνδημάρχου αὐτοῦ τοῦ Μάρκου Ἠκοιτίου, τοῦ Ψευδογράκχου· εἰς δὲ τὸν Γλαυκίαν ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς ὑπάτου. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δημαρχικὰς ἀρχαιρεσίας ἐνίκησαν οἱ δημαγωγοὶ, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑπατικὰς διέτρεχον κίνδυνον τελείας ἥττης, ὅτε τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ἀνέστειλε βία πρωτοφανής. Ἤδη εἶχεν ἐπιτύχει ὁ ἕτερος τῶν ὑποψηφίων τῆς φατρίας τῶν γνωρίμων, ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, περιφανὴς ῥήτωρ καὶ νικητὴς τῶν πειρατῶν τῆς Κιλικίας· εἶχε δὲ ἤδη νικήσει κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῆς πρώτης φυλῆς καὶ ὁ ἕτερος ὑποψήφιος τῶν ὀλιγαρχικῶν Γάϊος Μέμμιος, ὁ πρὸ ἑνδεκαετίας δήμαρχος, ὅςτις, καίπερ μείνας πιστὸς εἰς τὰς δημοκρατικὰς ἀρχάς,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δὲν εἶχεν ὅμως θελήσει νἀκολουθήσῃ τὴν δημοτικὴν φατρίαν εἰς τὰς παραπλανήσεις αὐτῆς ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ περατωθῇ ἡ ψηφοφορία, κατόπιν νεύματος τοῦ Σατορνίνου οἱ φονεῖς τοῦ Νωνίου εἰςώρμησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ παρισταμένου δήμου ἐφόνευσαν τὸν δυστυχῆ Μέμμιον (99 π. Χ.).

Πρὸ τοιαύτης δ' ἀνηκούστου κακουργίας εὑρεθεὶς ὁ Μάριος δὲν ἠδύνατο νὰ διστάσῃ τί ἔπρεπε νἀποφασίσῃ. Ἀνὴρ ἔχων παρελθὸν οἷον αὐτὸς καὶ ὑπα-

Οἱ δημαγωγοὶ προςφεύγοντες εἰς τὸ Καπιτώλιον.

τεύων δὲν ἠδύνατο νὰ παραστῇ δημοσίᾳ συνήγορος κακούργων δολοφόνων. Διό, ὅτε ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐδόθη εἰς τοὺς ὑπάτους ἡ ἐντολή, ὅπως μετὰ καὶ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκείνων τῶν δημάρχων, ὅσοι ἐξηκολούθουν ἐμμένοντες εἰς τοὺς νόμους, προνοήσωσι περὶ ὑπερασπίσεως τῆς πολιτείας καὶ τῶν νόμων διὰ τῶν ὅπλων, ὁ Μάριος ἀνέλαβεν, εἰ καὶ οὐκ ἄνευ τινὸς ὄκνου, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δόγματος τῆς συγκλήτου, ὁπλίσας τὸν δῆμον καὶ ἀγαγὼν αὐτὸν ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον, ὅπου οἱ δημαγωγοὶ εἶχον καταφύγει μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς στιφῶν[1]. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡττήθησαν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ

[1] Ἐν ταῖς τάξεσι τῆς αὐτοσχεδίου στρατιᾶς ἣν ἤγαγεν ὁ Μάριος ἐπὶ τὸ Κα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σωθῶσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διός. Τότε δ' ἐπεκαλέσθησαν τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ, καὶ ὁ Μάριος, συγκινηθεὶς ὑπὸ τῶν θρήνων αὐτῶν καὶ ἀναλογιζόμενος, ὅτι οἱ νῦν ἡττημένοι ἦσαν αὐτοὶ οἱ χθεσινοί του σύμμαχοι, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχεν ἐνθαρρύνει αὐτοὺς νὰ τραπῶσι τὴν ὁδὸν τῆς βίας, ἀνέστησεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ διέταξε τὴν ἀπαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ Ὀστίλιον, τὸ οὕτω καλούμενον βουλευτήριον τοῦ Ὀστιλίου, ἐλπίζων, ὅτι ἔμελλε νὰ σώσῃ αὐτούς. Ἀλλά τινες τῶν πολιτῶν, ὑποπτεύσαντες τὰ ὑπ' αὐτοῦ μελετώμενα, ἀνῆλθον ἐπὶ τὴν στέγην τοῦ βουλευτηρίου, καὶ, ἀφαιρέσαντες αὐτήν, κατέλευσαν διὰ τῶν κεράμων αὐτῆς τοὺς ἐγκεκλεισμένους. Ὁ δὲ Γλαυκίας, ὅςτις εἶχε κατορθώσει νὰ φύγῃ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου εἰς τὸ Ὀστίλιον ἀπαγωγήν, ἀνεκαλύφθη ἔν τινι οἴκῳ τῶν Κλαυδίων, καὶ ἐσφάγη ἐν αὐτῷ.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἡ δημοτικὴ φατρία εἶχεν ὑποστῆ οὐ μόνον ὑλικὴν ἧτταν, ἀλλὰ καὶ τραῦμα ἠθικόν. Ἀλλ' ὅμως οἱ γνώριμοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν θέσεως, ἣν ἐδημιούργησαν τὰ σφάλματα τῶν ἀντιθέτων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, τρεπόμενοι ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτῶν, ἐπέσυραν ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν περιφρόνησιν τῶν ἄλλων, καὶ ἔγειναν αἴτιοι τῆς ἀμετακλήτου καταλύσεως τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Ἤδη δὲ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Αὔλου Ποστουμίου Ἀλβίνου, αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν ἰουγουρθικὸν πόλεμον καταισχύναντος τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα, ὡς δευτέρου ὑπάτου ἀποκαλύπτει τὴν ἐν τῇ φατρίᾳ ἐκείνῃ ἀπουσίαν πάσης συναισθήσεως καὶ ἀγάπης μὲν πρὸς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ ἰδίας ἀξιοπρεπείας.

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος συνέβη σκάνδαλον πολλῷ μεῖζον. Ὁ δήμαρχος Γάϊος Κανουλήιος εἶχεν εἰςαγάγει εἰς δίκην τὸν δήμαρχον τοῦ προηγουμένου ἔτους Πόπλιον Φούριον, ἅτε ἀντιταχθέντα κατὰ τὴν δημαρχίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησιν τοῦ Μετέλλου. Ἐν ᾧ δ' ὁ Φούριος ἐπειρᾶτο νἀπαλλαγῇ τῆς καταγγελίας, μαινόμενοί τινες ἐφορμήσαντὲς ἐφόνευσαν αὐτόν. Ὁ φόνος δὲ οὗτος ἦτο μὲν ἀντεκδίκησις τοῦ φόνου τοῦ Μεμμίου, ἀλλὰ καὶ καθιέρωσις τῆς βίας, συναρπαζούσης πᾶν κῦρος ἀπὸ τοῦ νόμου, μένοντος πλέον ἀνυπερασπίστου (98 π. Χ.). Τώρα πλέον ὁ Νουμιδικὸς ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ ἡ μὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν παρασκευασθεῖσα θριαμβευτικὴ κάθοδος ἠδυνήθη ἴσως νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλ' ἡ καρδία αὐτοῦ ὡς πολίτου ᾐσθάνετο βεβαίως ὀδύνην ἐπὶ τῷ ἐπαισχύντῳ θεάματι, ὅπερ παρεῖχεν ἡ εἰς τὸν κατήφορον τῆς ἀναρχίας κατολισθαίνουσα πατρίς.

Ὁ δὲ Μάριος δὲν ἐτόλμησε νὰ παραστῇ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ εἰς τὴν

πιτώλιον ὑπῆρχον πάμπολλοι τῶν γνωρίμων, οὓς καταλέγει ὁ **Κικέρων** (Pro Cajo Rabirio perduellionis reo VII, 21).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πόλιν κατερχομένου ἀντιπάλου. Ὡς δ' ὁ Μέτελλος ἐν Ἀφρικῇ εἶχεν ἀποφύγει τὴν συνάντησιν τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀφαιρέσαντος ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν, οὕτω τώρα ὁ Μάριος ἀπέφευγε τὸν ἐχθρὸν, οὗ ἡ ἐπιστροφὴ ἦτο καταδίκη τῆς πολιτείας αὐτοῦ. Ἀπῆλθε δ' ὁ Μάριος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐλπίζων νὰ παρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος πρὸς νέα ἆθλα μέλλοντα νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν παροῦσαν αὐτοῦ ταπείνωσιν· ἀνεχώρησε δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἀρχαιρεσιῶν πρὸς ἐκλογὴν τιμητῶν, ἀποδεικνύων οὕτως ἑαυτὸν μὴ πιστεύοντα, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ τρέψῃ αὐτὰς πρὸς ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος. Ἐν δὲ τῇ ἐπελθούσῃ καταλύσει τῶν Ἀπουληίων νόμων μόνος ὁ περὶ ἀποστολῆς ἀποικιῶν εἶχε διασωθῇ ἐν μέρει ἐκ τῆς πανωλεθρίας. Ἐψηφίσθη δὲ ἡ ἵδρυσις ἀποικίας ἐν τῇ Κύρνῳ χάριν τῶν παλαιστράτων τοῦ Μαρίου, ἐδόθη δ' εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα ἀποικίας *Μαριανῆς (colonia Mariana)*· αὕτη δ' ὑπῆρξεν ἡ μόνη παραμυθία ἣν συναπεκόμισεν ὁ Μάριος εἰς τὴν προςωρινὴν αὐτοῦ ἐξορίαν.

Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπέρχονται ἔτη τινὰ γαλήνης προδρόμου καταιγίδος πολλῷ μεγαλειτέρας. Οἱ ἄνδρες οἱ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἀνερχόμενοι εἰς τὰ ἀξιώματα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μετριοπαθεῖς τῶν γνωρίμων, οἵτινες ἀπέχουσι μὲν ἐκδικητικῆς ἀντιδράσεως, ἀλλὰ καὶ σωστικῆς μεταρρυθμίσεως. Τηρουμένης δὲ μέσης ὁδοῦ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα ὑψοῦται εἰς κυβερνητικὸν ἀξίωμα. Ἀλλ' ἂν ἡ συντήρησις τοῦ καθεστῶτος εἶνε ἀρχὴ ἀγαθὴ, ὅταν τὸ κράτος ὑγιαίνῃ, εἶνε ὅμως ὀλεθρία ὅταν νοσῇ, ἅτε ὑπεκκαίουσα τὸ ὑπὸ τὴν τέφραν φλεγμαῖνον πῦρ. Οὕτω δὲν ἤργησαν νὰ παραζευχθῶσιν εἰς τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τάσεις ἀντιδραστικαί. Καὶ δὴ, ὅτε ὁ δήμαρχος Σέξτιος Τίτιος προέτεινε νόμον περὶ ἀναδασμοῦ γαιῶν *(de agris dividundis)*, ἴσως ἐν τῇ πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίᾳ, ἡ μὲν φυλετικὴ ἐκκλησία ἐψήφισεν αὐτὸν, ἀλλ' ἅμα τῇ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξόδῳ τοῦ Τιτίου οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἠκύρωσαν τὸν νόμον ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ ἐπιψήφισις αὐτοῦ δὲν εἶχε γείνει κατὰ τοὺς νενομισμένους τύπους (99 π. Χ.). Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ ὑπεδέχθησαν εὐχαρίστως τὸ ὑπὸ τοῦ Μάρκου Δουρηνίου εἰςαχθὲν ψήφισμα τοῦ δήμου, δι' οὗ ἤροντο αἱ πάλαι τὴν πολυτέλειαν δεσμεύουσαι διατάξεις (98 π. Χ.), καὶ ἐπέσπευσαν τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἰταλῶν συμμάχων, διαγράφοντες ἀπὸ τῶν καταλόγων τῶν πολιτῶν πάντας τοὺς Λατίνους καὶ Ἰταλοὺς τοὺς διαμένοντας ἐν Ῥώμῃ [1].

Ἀπὸ τριάκοντα ἤδη ἐτῶν διεβουκολοῦντο οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ σύμ-

[1] Lex Licinia Mucia de civibus redigundis. Καλεῖται δὲ οὕτως ὁ νόμος ἀπὸ τῶν εἰσηγησαμένων αὐτὸν ὑπάτων Λευκίου Λικινίου Κράσσου καὶ Κοίντου Σκαιόλα.

μαχοι διὰ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἔμελλε νὰ χορηγηθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ ρωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ὁ ὕπατος Φούλβιος Φλάκκος τῷ 129 π. Χ. καὶ ὁ Γάϊος Γράκχος κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ δημαρχίαν εἶχον γείνει εἰσηγηταὶ σχεδίων νόμων ἀποσκοπούντων εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς δικαίας ἐκείνης ἐλπίδος· ἀλλὰ τὰ ἐπερωτήματα αὐτῶν εἶχον ἀποκρουσθῇ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας δήμου θέλοντος νὰ ἐπιφυλάξῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τιθεμένου τὴν φιλαυτίαν ἀνωτέρω τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς ἣν ὑπεκίνησαν οἱ προταθέντες ἐκεῖνοι νόμοι οὐκ ὀλίγοι Λατῖνοι καὶ Ἰταλοί, μεταναστάντες εἰς Ῥώμην, εἶχον κατορθώσει διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτῶν καὶ σκευωρίας νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τοὺς τῶν πολιτῶν καταλόγους. Ἐξωσθέντες δὲ τῆς Ῥώμης διὰ τοῦ Ἰουνίου νόμου (126 π. Χ.), ἐπέστρεψαν ἔπειτα, ἀλλὰ νῦν ἔπληττεν αὐτοὺς ὁ Λικίνιος Μούκιος νόμος διὰ νέας ἐξώσεως. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ἐκείνην ἀπόπεμψιν ἠνέχθησαν καρτεροῦντες, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἐκλίπει ἐν αὐτοῖς διόλου ἡ ἐλπίς, ὅτι ἔμελλε νἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς δικαιοσύνη· ἀλλ' ἡ δευτέρα ἔξωσις ἐπλήρωσεν αὐτοὺς ὀργῆς καὶ πόθου ἐκδικήσεως. Καὶ εἶχον δίκαιον. Ἀληθῶς μετ' αὐτὰς τὰς πρώτας ἀπογοητεύσεις, ἃς εἶχον ὑποστῇ, εἶχον παράσχει εἰς τὴν Ῥώμην νέας καὶ ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας. Αἱ νῖκαι παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα καὶ ἐν τῷ περὶ τὰς Βερκέλλας πεδίῳ αὐτῶν κυρίως ἦσαν κατόρθωμα, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ τιμαὶ ἃς ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτοὺς ὁ νικήσας στρατηλάτης, ὅστις, οὐδαμῶς φροντίζων τῶν νόμων, οὓς ἄλλως ἠγνόει, εἶχε βραβεύσει τὴν ἀνδρείαν τῶν δύο φυλῶν τῶν Καμερίων, χορηγήσας εἰς αὐτὰς συλλήβδην τὴν ἰσοπολιτείαν. Ταῦτα δ' ἐξηγοῦσι τὴν ὀργὴν τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς ἐπὶ τῷ ἀδίκῳ νόμῳ τοῦ Λικινίου καὶ τοῦ Μουκίου. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δ' ἐκείνης ἐπῆλθεν εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ἰδέα ἐκδικήσεως καὶ δικαιώσεως ἐπιβαλλομένης, καὶ παρεσκευάζοντο πρὸς τοιοῦτον ἀγῶνα, ὅτε εὗρον πρόμαχον τῶν ἰδεῶν ἐκείνων ἐν αὐταῖς ταῖς τάξεσι τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν.

Ὁ σύμμαχος δ' οὗτος τῶν ἠδικημένων ἦτο ὁ Μάρκος Λίβιος Δροῦσος, υἱὸς μὲν τοῦ γνωστοῦ ἤδη ἡμῖν ἀντιπάλου τοῦ Γαΐου Γράκχου, ἀλλὰ πολὺ διάφορος τοῦ πατρός. Εἶχε δὲ κατορθώσει ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς διαφθορᾶς νὰ διατηρήσῃ ἑαυτὸν οὕτως ἀκήρατον καὶ ἁγνόν, ὥστε καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἐπεθύμει νὰ εἶνε ὁ οἶκός του κατεσκευασμένος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος διαφανής, ὥστε πᾶσα αὐτοῦ πρᾶξις νὰ εἶνε ὁρατή [1]. Οὗτος λοιπὸν ἀπεφάσισε νἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῶν Γράκχων, ἀλλ' ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν φατριαστικὴν χροιάν, διότι ὁ Λίβιος Δροῦσος δὲν ἦτο δημαγωγὸς καὶ δὲν ἤθελε νὰ εἶνε τοιοῦτος. Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦτο ἡ ὁμόνοια μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῆς Ῥώμης, μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας, ὁμόνοια

[1] **Βελλιηΐου Πατέρκλου** II, 14.

στηριζομένη ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἐθεώρει τὸ ζήτημα τῆς ἰσοπολιτείας τῶν Ἰταλῶν καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ συνέδεεν αὐτὸ πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Ῥώμης, εὐελπιστῶν, ὅτι ἡ ἐπίλυσις αὐτῶν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μοχλὸς πρὸς εἰρηνικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τοῦ ἰταλικοῦ.

Γενόμενος λοιπὸν δήμαρχος ὁ Λίβιος Δροῦσος (91 π. Χ.), ἔστρεψεν ἀμέσως τὸν νοῦν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς μεταξὺ συγκλητικῶν καὶ ἱππέων ὑπαρχούσης διαφορᾶς περὶ τοῦ ζητήματος τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἐνόμισε δ' ὅτι εὗρε τρόπον διαλλαγῆς διπλασιάζων μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐγγραφῆς τριακοσίων ἱππέων καὶ ἀποδίδων εἰς τὴν οὕτω μεταρρυθμισθεῖσαν σύγκλητον τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν[1]. Πλὴν δὲ τοῦ δικαστικοῦ τούτου νόμου εἰσήγαγε καὶ δύο ἑτέρους, νόμον σιτικὸν καὶ νόμον περὶ χώρας, σκοπῶν νὰ ἑλκύσῃ δι' αὐτῶν τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ προθεραπεύσῃ τὸν δῆμον χάριν τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ περὶ Ἰταλῶν νόμου ὃν εἶχεν ἐνστερνισθῆ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς ἰδιωτικὰς κτήσεις μετατροπὴν τῆς πάλαι δημοσίας χώρας ὀλίγαι μόνον γαῖαι ὑπελείποντο πρὸς ἀναδασμόν. Τὰ δὲ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Λιβίου, ὅτι ὁ Δροῦσος οὐδὲν ἀφῆκε πρὸς διανομὴν πλὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ βορβόρου *(praeter coelum et coenum)*, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀναδασμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν σπάνιν τῶν ἀναδαστέων γαιῶν, συνισταμένων εἰς μόνον τὴν Καμπανικὴν χώραν *(Ager Campanus)*, ὃν εἶχε τέως ἐπιφυλάξει ἀδιανέμητον ἡ πολιτεία. Ἄλλως δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ἀγροὶ τῆς πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὸν περὶ χώρας νόμον τοῦ Δρούσου, καθότι ὁ εὐθὺς καὶ φιλάνθρωπος ἐκεῖνος μεταρρυθμιστὴς εἰκότως ἀπέστη ἀπὸ τοῦ ἀναδασμοῦ τῶν γαιῶν ἐκείνων, ὅστις ἦτο ἄντικρυς αἰσχρὰ ἁρπαγή. Ἐπειδὴ εἶχε μὲν ἀφαιρεθῆ ἡ χώρα ἐκείνη ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Κίμβρων καταλήψεως πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Μαρίου καὶ πάλιν ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦτο εἶχε συμβῆ μόνον διότι δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν χώραν ἐκείνην ὁ Κάτλος. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ ἀγροὶ τῆς Γαλατίας δὲν ἦσαν χώρα κατακτηθεῖσα, ὥστε νὰ διαθέσῃ αὐτὴν ἡ πολιτεία συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου, ἀλλὰ γαῖαι ὑπόφοροι εἰς τὴν Ῥώμην, ἃς αὐτὴ ὤφειλε νἀποδώσῃ εἰς τοὺς προτέ-

---

[1] Αὕτη εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Mommsen Röm. Gesch. Τόμ. Β' σ. 216, πρὸς ἣν συμφωνοῦσιν ὁ Lange Röm. Alterthümer Τόμ. Γ' σ. 96 καὶ ὁ Rudorff Röm. Rechtsgeschichte Τόμ. Α' σ. 93. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ οἱ διαφωνοῦντες καὶ φρονοῦντες, ὅτι οὔτε καθ' ἑαυτὴν εἶνε πιθανὴ αὕτη ἡ γνώμη, οὔτε συμφωνεῖ πρὸς τὰς πηγάς (**Ἀππιανοῦ** Ἐμφ. Ι, 35.—**Λιβίου** Ἐπιτ. 71.—**Κικέρωνος** pro Rabirio 7, 17.) Ἴδ. Zumpt Röm. Criminalrecht Τόμ. Β', 1, 238 κ. ἑ.—Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 243.

ρους αὐτῶν κυρίους μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων ἐλευθέρωσιν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Σατορνῖνος, κακότροπος ὢν δημαγωγός, δὲν ἐμερίμνησε περὶ τῆς νομικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος, καὶ προέτεινε τὸν ἀναδασμὸν τῶν γαιῶν ἐκείνων· ἀλλ᾽ ὁ Λίβιος Δροῦσος δὲν ἠδύνατο νὰ παραβλέψῃ τὰς δύο ἐκείνας ἀπόψεις. Τοῦ δὲ σιτικοῦ νόμου τοῦ Δρούσου δὲν γνωρίζομεν τὰ καθ᾽ ἕκαστα· δύνανται δὲ νὰ σαφηνισθῶσί πως τὰ κατ᾽ αὐτὸν ἐξ εἰδήσεώς τινος τοῦ Πλινίου [1], καθ᾽ ἣν ὁ Δροῦσος προέτεινε καὶ νόμον τινὰ *περὶ νομισμάτων (lex nummaria)*, σκοποῦντα τὴν ἐλάττωσιν τοῦ κράματος τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων διὰ τῆς ἐπιβολῆς αὐτῶν εἰς ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. Εἶνε δὲ προφανές, ὅτι τὸ περὶ νομισμάτων νομοθέτημα ἐκεῖνο ἦτο μᾶλλον διάταξις τοῦ σιτικοῦ νόμου ἢ νόμος ἴδιος, ἐσκοπεῖτο δὲ δι᾽ αὐτοῦ νὰ δοθῇ εἰς τὴν πολιτείαν ἀντιστάθμησίς τις διὰ τὰ βάρη τῶν δημοσίων διανομῶν σίτου ἃς εἰδικῶς ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὴν ὁ Δροῦσος [2]. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Δροῦσος, εἰ καὶ οὐχ ἄνευ δυσκολίας, τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ τριφυοῦς αὐτοῦ νόμου, ἀλλ᾽ οἱ ὀλιγαρχικοὶ μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτοῦ ἐκήρυξαν αὐτὸν ἄκυρον, διαμαρτυρόμενοι, ὅτι εἶχε ψηφισθῆ παρὰ τοὺς οἰωνοὺς καὶ προβάλλοντες τὸν Καικίλιον Δίδιον νόμον τοῦ ἔτους 98 π. Χ. *περὶ τοῦ τρόπου τῆς προκηρύξεως ἐπιψηφισθησομένων νόμων (de modo legum promulgandarum)*, καθ᾽ ὃν ἀπηγορεύετο ἡ ἔκδοσις νόμων πολυμιγῶν ἤτοι πολλὰ ὁμοῦ περιεχόντων ἀντικείμενα *(per saturam)*. Διὰ τούτους δὲ καὶ ἄλλους λόγους ἡ σύγκλητος ἠκύρωσε τὸν Λίβιον νόμον.

Ἀλλ᾽ ὁ Δροῦσος δὲν ἐπτοήθη ἐκ τοῦ δόγματος ἐκείνου τῆς συγκλήτου. Ἐνεργήσας δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου ἐκλογὴν τῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπετράπη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου αὐτοῦ, συνεῖδεν, ὅτι εἶχε πλέον φθάσει ὁ χρόνος πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς ἰσοπολιτείας τῶν Ἰταλῶν. Διὸ προέτεινε τὴν εἰς αὐτοὺς παροχὴν τῶν δικαιωμάτων Ῥωμαίου πολίτου ἄνευ διακρίσεως ἢ περιορισμοῦ. Πρὸς ἐκνίκησιν δὲ τῆς ἀντιστάσεως, ἧς εἶχε τύχει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου παρὰ τοῦ δήμου τοιαύτη πρότασις, προέτεινε συγχρόνως τὴν ἵδρυσιν νέων ἀποικιῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἴδῃ τὰς διαθέσεις τοῦ δήμου περὶ τοῦ συμμαχικοῦ νόμου *(lex de sociis)*, ἔπεσε φονευθεὶς ὑπὸ χειρὸς δολοφόνου ἐν αὐτῷ τῷ προδόμῳ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Αἱ δὲ τελευταῖαι αὐτοῦ λέξεις χαρακτηρίζουσιν ἐπαρκῶς τὴν ἁγνότητα καὶ εὐγένειαν τῆς ψυχῆς του. *Ἆραγε*, λέγεται ἐκφωνήσας, *θὰ ἀξιωθῇ ποτε ἡ πολιτεία ὁμοίου μοι πολίτου; (Ecquandone similem mei civem habebit respublica?)*. Τοὺς σοβαροὺς δὲ τούτους λόγους δὲν ἐνέπνευσεν εἰς τὸν θνήσκοντα δήμαρχον ἡ ὑπεροψία, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ συν-

[1] Hist. Natur. XXXIII, 3, 13.

[2] Lange Röm. Alterthümer. Τόμ. Γ΄ σ. 101.

είδησις τῆς εὐθύτητος τῶν προθέσεων αὐτοῦ· δυνάμεθα δὲ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ταύτας λέξεις νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν ἔκρηξιν βαθέος αἰσθήματος φιλοπατρίας ἀνδρὸς συνορῶντος, ὅτι σὺν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἐξέλειπεν ἡ ὑστάτη ἐλπὶς πρὸς σωτηρίαν τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῆς μάστιγος τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Τίς δὲ ἡ χεὶρ ἡ πλήξασα τὸν Λίβιον Δροῦσον ἢ κατ' εἰσήγησιν τίνος ἐφονεύθη, οὐδέποτ' ἔγεινε γνωστὸν, ἐπειδὴ οὐδὲ διηνεργήθησαν ἀνακρίσεις περὶ τοῦ βιαίου αὐτοῦ θανάτου. Ἀλλ' οὐδεμία ὑπόκειται ἀμφιβολία, ὅτι ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν ὀλιγαρχικῶν προῆλθε τὸ τραῦμα, καὶ ὅτι, καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει εἷς μόνος ὑπῆρξεν ὁ ἐργάτης τοῦ φόνου, ἡ εὐθύνη τοῦ κακουργήματος ἐπιβαρύνει τὴν ὅλην φατρίαν.

Ἡ δὲ δολοφονία τοῦ Δρούσου ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας τῶν ἰταλικῶν λαῶν. Καὶ ἂν ἀκόμη ἔλειπε τὸ ἔγκλημα ἐκεῖνο, μόνον τὸ γεγονὸς τῆς ἀπορρίψεως τοῦ Λιβίου νόμου ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως προκαλέσῃ τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν. Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἶχον ἀναμείνει· τώρα πλέον ἡ ὑπομονὴ αὐτῶν δὲν ἠνείχετο ἄλλας ἀναβολάς. Ὅτε ἡ ἐλπὶς περὶ ἐπιτυχίας τοῦ νόμου δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκλίπει, εἶχον συνομολογήσει δύο τινὰ οἱ Ἰταλοί, νἀναγνωρίσωσι μὲν τὴν Ῥώμην ὡς ἑαυτῶν πατρίδα, νὰ θεωρήσωσι δὲ τὸν Λίβιον Δροῦσον ὡς εὐεργέτην τῶν Ἰταλῶν· ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶχον ὀμόσει, «τὸν αὐτὸν φίλον καὶ ἐχθρὸν Δρούσῳ ἡγούμενοι»[1]. Καὶ τοῦτο μὲν ἀποδεικνύει τὰ εὐγενῆ αὐτῶν αἰσθήματα· ἡ δὲ γενομένη σφαγὴ τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ πόλει τῆς Πικεντίνης Ἄσκλῳ, τῷ σημερινῷ Ascoli, μαρτυρεῖ τὴν κατέχουσαν τὴν ψυχὴν τῶν Ἰταλῶν ἀγανάκτησιν. Καὶ δὴ ὁ στρατηγὸς Κόϊντος Σερβίλιος, ἀποσταλεὶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην ὑπὸ τῆς συγκλήτου μετὰ ἐξουσίας ἀνθυπάτου, ὅπως κατευνάσῃ τὴν ταραχὴν τοῦ λαοῦ, ἔσχε τὴν ἀπρονοησίαν νὰ ζητήσῃ ἰταμῶς καὶ διὰ λόγων ὑβριστικῶν εὐθύνας παρὰ τῶν ἐν τῷ θεάτρῳ συνηθροισμένων Ἀσκλαίων, ἐπαπειλῶν αὐτοὺς διὰ τῆς ἐκδικήσεως τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ θλιβερὰ ὑπῆρξαν τὰ ἐπακόλουθα τῆς προκλήσεως ταύτης. Ὁ λαὸς, ὀργισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Σερβιλίου, ἔδραμεν εἰς τὰ ὅπλα, καὶ ἐφόνευσε τὸν ἀτυχῆ πραίτωρα, τὸν ὕπαρχον αὐτοῦ Φοντήιον καὶ πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει εὑρισκομένους Ῥωμαίους. Διὰ τῆς σφαγῆς δὲ ταύτης ἐγίνετο ἔναρξις τῆς φοβερᾶς ἀποστασίας.

Εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἔφθασε σὺν τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Ἄσκλῳ σφαγῆς ἡ εἴδησις τῆς ἀποστασίας τῶν Πικεντίνων, τῶν Βεστίνων, τῶν Μαρσῶν, τῶν Πελιγνῶν, τῶν Μαρρουκίνων, τῶν Σαυνιτῶν, τῶν Ἱρπίνων, τῶν Φρεντανῶν καὶ τῶν Λευκανῶν. Τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ὅλης ἐπανεστάτει κατὰ τῆς μεγά-

[1] Τὸν ὅρκον τοῦτον μανθάνομεν ἐκ πολυτίμου ἀποσπάσματος **Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου** (XXXVII, 17). Ἀλλ' ὑπάρχουσιν οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν γνησιότητα τοῦ ὅρκου. Ἴδ. Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 250.

λης πολιτείας. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος, πρὶν ἢ κατέλθῃ εἰς τὸν κατὰ τῶν ἀποστατῶν ἀγῶνα, διέταξεν ἀνάκρισιν περὶ τῶν εἰσηγητῶν καὶ ὑποστηρικτῶν τῆς ἀποστασίας. Ὁ δὲ δήμαρχος Κόϊντος Οὐάριος, πιστὸν ὄργανον τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ὑποτιθέμενος αἴτιος τοῦ φόνου τοῦ Δρούσου, προέτεινε πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν νέον νόμον *περὶ προδοσίας τῆς πόλεως (de majestate)*. Παρὰ τὴν ἀντιταχθεῖσαν δὲ δημαρχικὴν ἔνστασιν ὁ νόμος ἐπεκυρώθη διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐνόπλου ἱππάδος τάξεως[1]. Ἐντεῦθεν δ' ἀποδεικνύεται ὁ σκοπὸς, εἰς ὃν ἀπέβλεπεν ὁ νόμος ἐκεῖνος. Προέκειτο δῆλα δὴ νὰ παρασταθῇ ἡ ἀποστασία τῶν Ἰταλῶν ὡς ἔργον δημαγωγικῶν ῥαδιουργιῶν, σκευωρηθεισῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λιβίου Δρούσου. Οὕτως οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐπωφελοῦντο ἐκ τοῦ τρόμου, ὃν εἶχεν ἐξεγείρει παρὰ τῷ δήμῳ ἡ ἀποστασία τῶν Ἰταλῶν, ὅπως ἐνισχυθῶσιν, ἐξουδενίζοντες μὲν τὴν μνήμην τοῦ ἀτυχοῦς δημάρχου, ποιούμενοι δ' ἐκποδὼν τοὺς δοκιμωτάτους τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ δὲ νέα αὕτη πρόκλησις κατέστησε τὴν ἰταλικὴν ἐπανάστασιν κρισιμωτέραν. Ἀποφασίσαντες δὲ οἱ ἀποστάται νὰ ῥήξωσι διὰ παντὸς τὰς πρὸς τὴν ἀλαζονικὴν Ῥώμην σχέσεις αὐτῶν, ἐκήρυξαν τὴν πόλιν τῶν Πελιγνῶν Κορφίνιον μητρόπολιν τῆς νέας συμμαχίας, καὶ ὠνόμασαν *Ἰταλικήν*[2]. Ἠξιώθη δὲ τὸ Κορφίνιον τῆς κινδυνώδους ταύτης τιμῆς ἕνεκα τῆς κεντρικῆς αὐτοῦ θέσεως. Καὶ ἡ μὲν ἀνωτάτη διεύθυνσις τῶν πραγμάτων ἀνετέθη εἰς βουλὴν πεντακοσίων, ἡ δὲ διοίκησις τοῦ πολέμου εἰς δύο ὑπάτους, ὧν ἑκάτερος εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἓξ πραίτωρας. Ὕπατοι δ' ἀνεδείχθησαν ὁ Μαρσὸς Κόϊντος Πομπαίδιος Σίλων, ὁ φίλος τοῦ Δρούσου καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ἀποστασίας, καὶ ὁ Σαυνίτης Γάϊος Πάπιος Μούτιλος.

Ἡ τύχη τῆς Ῥώμης ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν, τῶν Ὄμβρων, τῶν Λατίνων καὶ τῶν Γαλατῶν, ἅτινα φῦλα δὲν εἶχον ἀκόμη ἀποστατήσει. Ἂν τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ἤθελον προσχωρήσει εἰς τοὺς ἀποστάτας, τὸ κράτος τῆς Ῥώμης ἔμελλε νὰ ἴδῃ ἀνατέλλουσαν ταχέως τὴν ὑστάτην αὐτοῦ ἡμέραν. Ἀλλ' ἡ συνετὴ πολιτεία τῆς συγκλήτου ἠδυνήθη νὰ περιορίσῃ τὴν ἰταλικὴν συμμαχίαν εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς ὅρια, παρέχουσα τὴν τελευταίαν ὥραν παραχωρήσεις ἀναστειλάσας τὴν πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως.

---

[1] Ὁ Οὐάριος νόμος ὥριζε «κρίσεις εἶναι κατὰ τῶν τοῖς Ἰταλιώταις ἐπὶ τὰ κοινὰ φανερῶς ἢ κρύφα βοηθούντων» (ut quaereretur de iis quorum ope consiliove soci contra populum Romanum arma sumpsissent). Ἴδ. **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 37.

[2] Εἰς Κορφίνιον συνεκεντροῦντο αἱ τρεῖς μεγάλαι ὁδοὶ τῶν Μαρσῶν, Βεστίνων καὶ Μαρρουκίνων, ἐκ τῆς πόλεως δὲ ταύτης ἦγεν ἡ κυριωτάτη ὁδὸς τῆς Σαυνίτιδος διὰ τῆς πόλεως τῶν Πελιγνῶν Σούλμωνος, τῆς πατρίδος τοῦ Ὀβιδίου, καὶ τοῦ οροπεδίου τοῦ σήμερον καλουμένου Cinquemiglia.

Ἡ σύγκλητος, πεποιθυῖα εἰς τὴν πολιτείαν αὐτῆς, εἰς ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐχρεώστουν μέγα μέρος τῆς αὐξήσεως αὐτῶν, προσηνέχθη πρὸς τοὺς ἀποστάτας μετὰ τῆς πατροπαραδότου αὐτῆς ὑπεροψίας. Εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἰταλῶν τοὺς ἀποσταλέντας ἐκ Κορφινίου, ὅπως ἀπαιτήσωσι τὴν ἰσοπολιτείαν διὰ τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους, ἡ σύγκλητος ἀπεκρίθη ἀγερώχως νὰ πρεσβεύσωσιν, ὅταν μετανοήσωσιν, ἄλλως δὲ μή [1]. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος, ἀποκρούουσα τὰς μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν διαπραγματεύσεις, ὥπλιζεν ἐν τοσούτῳ τοὺς Ῥωμαίους γενναίως πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν. Εἰς τοὺς δύο ὑπάτους Λεύκιον Ἰούλιον Καίσαρα καὶ Πόπλιον Ῥουτίλιον Λοῦπον προσετέθησαν ὡς ὕπαρχοι οἱ δοκιμώτατοι τῶν συγχρόνων στρατηγῶν. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Γάϊος Μάριος, ὅστις εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἀπηυδηκὼς ἐκ τῆς κατηναγκασμένης αὐτοῦ ἀδρανείας· ἐστράτευσε δ' οὗτος ὡς ὕπαρχος μετὰ τοῦ Ῥουτιλίου Λούπου. Συνεστράτευε δὲ καὶ ὁ Κορνήλιος Σύλλας, ὅστις ἐπ' ἴσης εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ τῆς Ἀσίας, ὅπου ἦτο ἀντιστράτηγος. Ἐδόθη δ' ὁ Σύλλας ὡς ὕπαρχος εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα (90 π. Χ.).

Οἱ δύο ὕπατοι διενεμήθησαν ἐν ἀλλήλοις τὸ πεδίον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Λοῦπος μετέβη εἰς τὴν Πικεντίνην, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὸν Σίλωνα, ὁ δὲ Καῖσαρ εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπως πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Μουτίλου. Ὑπῆρξαν λοιπὸν δύο θέατρα τοῦ πολέμου, τὸ μὲν κατὰ τὰ βόρεια, τὸ δὲ κατὰ τὰ νότια τῆς Ἰταλίας.

Ἐν τούτοις δ' οἱ ἀποστάται εἶχον ἀρχίσει τὰς ἐχθροπραξίας διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν τῶν Ῥωμαίων, αἵτινες δίκην φρουρίων συνεκράτουν περικεκλεισμένην τὴν ἑαυτῶν πατρίδα. Τῶν τοιούτων δ' ἀποικιῶν ἡ ἀξιολογωτάτη ἦτο ἡ Αἰσερνία (*Aesernia*, ἡ σημερινὴ Isernia), ἥτις ἐδέσποζε τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς Καμπανίας εἰς τὴν Σαυνῖτιν. Κατ' αὐτῆς λοιπὸν διηυθύνθησαν αἱ μέγισται τῶν Ἰταλῶν ἐπιθέσεις. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος Καῖσαρ προεχώρησε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Αἰσερνίας, ὅπως λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ τὸ τόλμημα αὐτοῦ τοῦτο ἀπέληξεν εἰς δεινὴν ἧτταν, ἣν ὑπέστη ὑπὸ τοῦ Ποπλίου Οὐεττίου Σκάτωνος, ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀποστατῶν. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην τῶν συμμάχων παρεδόθη μὲν εἰς αὐτοὺς ἡ πόλις τῆς Σαυνίτιδος Οὐέναφρον, ἀνέῳξε δὲ τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τοὺς πολιορκητὰς καὶ ἡ Αἰσερνία, απομονωθεῖσα καὶ μείνασα ἐστερημένη βοηθείας. Τῆς δ' Αἰσερνίας ἡ πτῶσις ἐνέσπειρε τρόμον εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, αἵτινες παρεδόθησαν πρὸς ἀποφυγὴν μεγαλειτέρων δεινῶν. Τοῦτο δ' ἔπραξαν αἱ ἀποικίαι Νῶλα, Σάλερνον, Σταβίαι, Μιντοῦρναι, Λίτερνον, Ἡράκλειον καὶ Πομπήιοι ἢ Πομπηία. Οὕτω κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποβάλει ὅλην

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Ι, 39.

τὴν Καμπανίαν μέχρι τοῦ Βεσουβίου ὄρους, ἐξαιρουμένης τῆς πόλεως Νουκερίας, τῆς σήμερον καλουμένης Nocera.

Σοβαρώτεραι δ' ἦσαν αἱ ἀποτυχίαι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ βορείῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου. Ἐκεῖ μετὰ δύο ἥττας τοῦ μὲν ὑπάρχου Γναίου Πομπηίου Στράβωνος ἐν Ἄσκλῳ, τοῦ δὲ Γαΐου Περπέννα παρὰ τὴν Φουκίνην λίμνην ὑπέστη τρίτην ἥτταν δεινοτέραν ὁ ὕπατος Ῥουτίλιος Λοῦπος παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν Τόλενον [1], καθ' ἣν ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ὁ ὕπατος (11 Ἰουνίου 90). Κατὰ τὰς τρεῖς δ' ἐκείνας μάχας οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέβαλον ὑπὲρ τοὺς δεκατετρακισχιλίους ἄνδρας. Μετὰ δὲ ταῦτα περιῆλθεν ἡ στρατηγία εἰς τοὺς ὑπάρχους Μάριον καὶ Κόϊντον Καιπίωνα, τοῦ δὲ Καιπίωνος φονευθέντος μετ' οὐ πολὺ δι' ἐνέδρας τοῦ ἑτέρου τῶν Ἰταλῶν ὑπάτων Πομπαιδίου Σίλωνος, ἡ διοίκησις τοῦ πολέμου κατὰ τὸν βορρᾶν ἔμεινεν ἀνατεθειμένη εἰς μόνον τὸν Μάριον. Τότε δ' ἀνεστάλησαν αἱ ἐπιτυχίαι τῶν ἐπαναστατῶν.

Κατὰ δὲ τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ὁ ὕπατος Ἰούλιος Καῖσαρ ἐπηνώρθωσε τὴν παρὰ τὴν Αἰσερνίαν ἥτταν διὰ τῆς παρὰ τὰς Ἀχέρρας μάχης, ἐν ᾗ ἐνίκησε τὸν Πάπιον Μούτιλον. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀγαλλόμενοι ἐπευφήμησαν τὸν στρατηγὸν αὐτῶν *αὐτοκράτορα (imperator)*. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτης τῆς νίκης ἡ σύγκλητος ἀπέβαλε τὴν παχεῖαν πολεμικὴν χλαμύδα *(sagum)*, ἣν ὡς σύνθημα τοῦ πολέμου εἶχον περιβληθῆ οἱ συγκλητικοὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀποστασίας. Αἱ δ' ἐπιτυχίαι τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Πομπηίου Στράβωνος ἐπεκύρωσαν τὰς ἐξεγερθείσας προσδοκίας. Καὶ ὁ μὲν Μάριος ἐνίκησε τοὺς Μαρσούς, καὶ ἐφόνευσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Μαρρουκίνων Ἔριον Ἀσίνιον. Ὁ δὲ Στράβων, τοῦ μεγάλου Πομπηίου ὁ πατήρ, ἐνίκησε λαμπρῶς ἐν Φίρμῳ τῆς Πικεντίνης (σήμερον Fermo) τὴν στρατιὰν τοῦ Τίτου Λαφρηνίου, καθ' ἣν ἐπυρπολήθη μὲν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ἐφονεύθη δὲ αὐτῶν ὁ ἀρχηγός. Οἱ δὲ μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐπιζήσαντες ἐσώθησαν φυγόντες εἰς Ἄσκλον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Οὕτως ἐτελεύτα τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἀναμετροῦντες δὲ τὰ γενόμενα οἱ πολέμιοι εὕρισκον τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἰσοορρόπους. Καὶ εἶχον μὲν συμβῆ ἑκατέρωθεν νῖκαι καὶ ἧτται, ἀλλ' οὐδεμία αὐτῶν εἶχεν ἀποβῆ κρίσιμος. Καὶ ἂν ἡ Ῥώμη ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ, ὅτι τὴν τελευταίαν νίκην

[1] Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ σήμερον καλούμενος Turano, παραπόταμος τοῦ Βελίνου. Τὸν δὲ ποταμὸν παρ' ᾧ συνεκροτήθη ἡ μάχη ἀναφέρουσιν ὀρθῶς ὁ ***Ὀβίδιος*** (Fasti VI, 565), ἐξ οὗ καὶ τὴν ἡμερομηνίαν τῆς μάχης διδασκόμεθα, καὶ ὁ ***Ὀρώσιος*** (V, 18). Ὁ δὲ **Ἀππιανὸς** (Ἐμφυλίων I, 43) λέγει γενομένην τὴν μάχην παρὰ τὸν Λῖριν τῆς Καμπανίας.

εἶχον νικήσει αἱ στρατιαὶ αὐτῆς, ἀλλ' αἱ νῖκαι αὐτῆς δὲν ἦσαν ὅμως τοιαῦται, ὥςτε νὰ δυνηθῇ νὰ ἡσυχάσῃ περὶ τῆς τελικῆς ἐξόδου τοῦ πολέμου.

Αἱ δὲ παραχωρήσεις αἱ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος γενόμεναι εἰς ἐκείνους τῶν συμμάχων, ὅσοι δὲν εἶχον μετάσχει τῆς ἀποστασίας, μαρτυροῦσι τοὺς φόβους οἵτινες ἐξηκολούθουν νὰ στενοχωρῶσι τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Ἡ σύγκλητος, ἐπωφελουμένη ἐκ τῆς εἰς τὴν Ῥώμην χάριν προεδρείας ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἀρχαιρεσίαις μεταβάσεως τοῦ ὑπάτου Ἰουλίου Καίσαρος, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν νὰ μεριμνήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τῶν συμμάχων, ὅπως ἐμποδισθῇ πᾶσα νέα ἀποστασία. Τοσοῦτον δ' αἰσθητὴ ἦτο ἡ ἀνάγκη τῶν παραχωρήσεων, ὥστε, ὅτε ὁ ὕπατος προέτεινε νὰ δοθῇ ἡ ἰσοπολιτεία εἰς ἅπαντας τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἰταλούς, ὅσοι δὲν εἶχον μετάσχει τῆς ἀποστασίας, παρ' οὐδενὸς ἀντετάχθη ἀντίστασις. Ἀλλ' ἡ παραχώρησις ἐκείνη, ἣν εἰσηγεῖτο ὁ Ἰούλιος νόμος, δὲν ἐγίνετο ἄνευ περιορισμῶν. Ἐπαναλαμβάνοντες δὲ τὸ γενόμενον περὶ τοὺς ἀπελευθέρους, οὓς εἶχον ἐγγράψει μόνον εἰς τὰς τέσσαρας ἀστικὰς φυλάς, ἐνέγραψαν καὶ τοὺς νεοπολίτας εἰς μόνον ὀκτὼ φυλάς, οὕτω δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι πολῖται εἶχον ἐκ τῶν τριάκοντα καὶ πέντε φυλῶν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἰδίας (90 π. Χ.). Μετὰ δὲ ταῦτα ἔγειναν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἄλλαι παραχωρήσεις διὰ τοῦ *Καλπουρνίου νόμου*, οὗ εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ δήμαρχος Λεύκιος Καλπούρνιος Πίσων, δι' οὗ ἐδίδετο ἄδεια εἰς τοὺς στρατηγοὺς νὰ παρέχωσι τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένους στρατιώτας, καὶ διὰ τοῦ *Πλαυτίου Παπιρίου νόμου*, οὕτω καλουμένου ἀπὸ τῶν δημάρχων Μάρκου Πλαυτίου Σιλβανοῦ καὶ Γαΐου Παπιρίου Κάρβωνος, δι' οὗ ἐχορηγεῖτο ἡ ἰσοπολιτεία εἰς τοὺς ἐν ταῖς συμμαχίσι διαμένοντας ξένους τοὺς ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν ὑποβάλλοντας εἰς τὸν πραίτωρα τὴν ἀναγκαίαν δήλωσιν (89 π. Χ.). Ἀμφότεροι δὲ οἱ νόμοι, ὅτε Ἰούλιος καὶ ὁ Πλαύτιος Παπίριος, περιελάμβανον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἰταλῶν καὶ τοὺς οἰκοῦντας τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ Πάδου Γαλατίαν. Περὶ δὲ τῆς τύχης τῶν πέραν τοῦ Πάδου Γαλατῶν ἐπρονόησεν ὁ ὕπατος Γναῖος Πομπήιος Στράβων ἐπιτυχὼν τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ *Πομπηίου νόμου*, παρέχοντος εἰς μὲν τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Πάδου λατινικὰς πόλεις τὴν ἰσοπολιτείαν, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς κοινότητας, ἰδίως τὰς ἐν τοῖς ἀλπείοις κοιλάσι, τὸ κατὰ Λατίνους δίκαιον (89 π. Χ.)[1]. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατία εἰςήγετο εἰς τὸ μέγα ἰταλικὸν κράτος, εἰ καὶ διοικητικῶς ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ μένῃ κεχωρισμένη ἀπὸ τῆς καθ' αὐτὸ Ἰταλίας.

Μεταξὺ δὲ τῶν νόμων τῶν ἐκδοθέντων τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ ἰταλικοῦ

---

[1] Ἢ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 90 π. Χ. κατὰ Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 239.

πολέμου ἀναφέρεται καὶ ὁ δικαστικὸς *Πλαύτιος νόμος*, ὃν προέτεινεν ὁ αὐτὸς εἰσηγητὴς τοῦ νόμου περὶ ἰσοπολιτείας (*de civitate sociis danda*). Ἔλυε δ' ὁ δικαστικὸς ἐκεῖνος νόμος ὁριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν δικαστηρίων, κελεύων τὴν ἐκλογὴν τῶν δικαστῶν ὑπὸ τῶν φυλῶν, ἐχουσῶν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσιν αὐτοὺς ἐκ πάσης τάξεως πολιτῶν.

Αἱ δὲ παραχωρήσεις αὗται ἔσχον ἀγαθὰ ἐπακόλουθα, τῶν ἐθνῶν ὅσα δὲν εἶχον ἀκόμη ἀποστατήσει οὐ μόνον μεινάντων πιστῶν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀλλὰ καὶ παρασχόντων προθύμως τὴν βοήθειαν αὐτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν ὁριστικῆς νίκης τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου ἐστρατήγουν ἐν μὲν τῷ βορείῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου οἱ ὕπατοι Γναῖος Πομπήιος Στράβων ὁ ἐν Φίρμῳ νικήσας καὶ Λεύκιος Πόρκιος Κάτων, ἐν δὲ τῷ μεσημβρινῷ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, οὗ παρετάθη ἡ ἀρχή. Ἀλλ' οὗτος ἀσθενήσας ἀφῆκε τὴν διοίκησιν τοῦ πολέμου ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ εἰς τὸν ὕπαρχον αὐτοῦ Σύλλαν. Ὁ δὲ Μάριος δὲν ἐστράτευσε κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος, ἀπαξιώσας νἀναλάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ὑπάρχου ὑπὸ στρατηγοὺς οἵτινες ἠδύναντο νὰ εἶνε μαθηταί του· ἄλλως δὲ βαρέως ἔφερε πόλεμον, ὃν ἐθεώρει ἄδικον καὶ ἀνεπιεικῆ, κατὰ λαῶν, ἐν οἷς ἠρίθμει μέγα πλῆθος τῶν παλαιμάχων αὐτοῦ στρατιωτῶν.

Τὴν δὲ τιμὴν τῆς νίκης ἤρατο κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο ἔτος τοῦ πολέμου ὁ Πομπήιος Στράβων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐματαίωσε τὸ σχέδιον τῶν Μαρσῶν σκοπούντων νὰ διαδώσωσι τὴν ἀποστασίαν εἰς τὴν Τυρρηνίαν· κατώρθωσε δὲ τοῦτο ἐξολοθρεύσας στρατιὰν δεκαπεντακισχιλίων ἀνδρῶν ὁρμώντων διὰ τῆς Ὀμβρικῆς εἰς τὴν Τυρρηνίαν. Ἔπειτα δὲ, τραπεὶς ἐναντίον τοῦ Ἄσκλου μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς στρατιᾶς, ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας τῆς ὀχυρᾶς ἐκείνης πόλεως. Ἀλλ' οἱ πολέμιοι ἠνάγκασαν αὐτὸν εἰς μάχην. Ἑξηκοντακισχίλιοι Ἰταλοὶ ἀντετάσσοντο πρὸς ἑβδομήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας Ῥωμαίων. Τὴν δὲ ἀρχηγίαν τῶν ἀποστατῶν εἶχον ὁ Ἀσκλαῖος Ἰουδακίλιος καὶ ὁ Οὐέττιος Σκάτων. Εἶχε δὲ συμφωνήσει μετὰ τῶν πολιορκουμένων ὁ Ἰουδακίλιος νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔξοδον κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐφόδου, ὅπως περικλεισθῇ ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸ μέσον δύο στρατιῶν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον. Εἴτε διότι ὁ Ἰουδακίλιος προέβη εἰς τὴν ἔφοδον πρὸ τῆς τεταγμένης ὥρας, εἴτε διότι οἱ πολιορκούμενοι δὲν ὑπῆρξαν ἐγκαίρως ἕτοιμοι κατὰ τὰ προσυμπεφωνημένα, ὁπωσδήποτε ἡ πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας σπεύσασα στρατιὰ τῶν ἀποστατῶν εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ παλαίσῃ μόνη, καὶ πολεμήσασα ἡττήθη. Μόνον δὲ μικρὸν μέρος τῆς στρατιᾶς μετὰ τοῦ Ἰουδακιλίου κατώρθωσε νὰ διασωθῇ, εἰσελθὸν εἰς τὴν πόλιν· ὁ δὲ Σκάτων ζωγρηθεὶς ἐφονεύθη ὑπό τινος τῶν δούλων αὐτοῦ. Καὶ τοῦ μὲν Ἄσκλου ἡ ἄμυνα διήρκεσεν ἀκόμη καρτερικῶς ἐπί τινας μῆνας, ἀλλὰ τέλος ἡ πόλις λιμοκτονοῦσα παρεδόθη. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος Ἰουδακίλιος,

ἰδὼν τὴν πάτριον πόλιν περιελθοῦσαν εἰς τὰ ἔσχατα, ηὐτοκτόνησε γενναίως. Διατάξας νἀνάψωσιν ἐν τῷ ἱερῷ πυράν, ἔρριψεν εἰς αὐτὴν πᾶν ὅ τι εἶχε πολύτιμον, ἔπειτα δέ, δειπνήσας μετὰ τῶν φίλων, ἀνῆλθεν ἐπὶ τὴν πυράν, καὶ ἐχάθη ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν.

Καὶ ἅπαντες μὲν ἐπῄνεσαν, λέγει ὁ Ὀρώσιος[1], τὸν ἡρωισμὸν αὐτοῦ, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἐθάρρησε νὰ μιμηθῇ τὸν ἥρωα. Σκληρὰ δὲ ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία,

Τὸ ἡρωικὸν τέλος τοῦ Ἰουδακιλίου.

ἣν ἐπέβαλεν ὁ νικητὴς εἰς τὴν πόλιν ἐξ ἧς εἶχεν ἀφορμηθῇ τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν ἐθανατώθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι πάντες ἐξεβλήθησαν τῆς πόλεως, ἥτις ἐπυρπολήθη. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Στράβων μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου κατήγαγε τῇ 25 Δεκεμβρίου 89 π. Χ. θρίαμβον ἐπὶ τῇ ἥττῃ τῶν Πικεντίνων Ἀσκλαίων[2]. Ὅλως δὲ διάφορος ὑπῆρξεν ἡ τύχη τοῦ συνυπάτου τοῦ Πομπηίου,

[1] V, 18 Ἴδ. καὶ **Ἀππιανοῦ** Ἐμφ. I, 48, ὅπου τὸ γεγονὸς χρονολογεῖται.

[2] Κατὰ τὴν εἰς τὸν Στράβωνα ἀπονομὴν τῆς τιμῆς ταύτης ἡ σύγκλητος ἀπέστη τῶν διατάξεων τοῦ γενικοῦ νόμου περὶ θριάμβων, ὁρίζοντος, ὅτι κατάγεται θρίαμβος ἐπὶ τῇ αὐξήσει τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, οὐχὶ δ᾽ ἐπὶ ἀνακτήσει τῶν πρότερον

τοῦ Κάτωνος. Οὗτος μετά τινας αἰσίως διεξαχθείσας μάχας πρὸς τοὺς Μαρσούς, ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ κυριωτάτῃ αὐτῶν, πολεμηθείσῃ παρὰ τὴν Φουκίνην Λίμνην. Ἀλλ' αἱ νῖκαι τοῦ Στράβωνος ἐπηνώρθωσαν τὴν θλιβερὰν τοῦ συνυπάτου ἀτυχίαν.

Εὐτυχέστεροι δ' ὑπῆρξαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῷ νοτίῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου. Καὶ ὁ μὲν ὕπαρχος Τίτος Δίδιος ἐκυρίευσε καὶ πάλιν τὸ Ἡράκλειον, ἣν πόλιν, ὡς εἴδομεν, εἶχον καταλάβει οἱ ἀποστάται τὸ πρῶτον ἔτος [1], ὁ δὲ Κορνήλιος Σύλλας, ὃν εἴδομεν περιβληθέντα προσωρινῶς τὴν ἀρχιστρατηγίαν, ἐξεπόρθει καὶ κατέστρεφε τὰς Σταβίας, πορευθεὶς δ' ἔπειτα ἐπὶ τὴν Πομπηίαν, ἐξωλόθρευε πλησίον τῆς Νώλης σαυνιτικὴν στρατιὰν σπεύσασαν εἰς ἐπικουρίαν τῆς Πομπηίας ὑπὸ τὸν Λεύκιον Κλουέντιον. Τῆς δ' αἱματηρᾶς ταύτης μάχης προηγήθη εἰδεχθὴς κακουργία τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν αὐστηρότητα τοῦ ναυάρχου Αὔλου Ἀλβίνου, αὐτοῦ ἐκείνου εἰς ὃν ὁ Ἰουγούρθας εἶχεν ἐπιβάλει τὴν ὕβριν τῆς ὑπὸ ζυγὸν διαβάσεως τῆς στρατιᾶς του, εἶχεν φονεύσει αὐτὸν διὰ λίθων. Ὁ δὲ Σύλλας μετὰ λεπτῆς πονηρίας ἐκήρυξεν, ὅτι τὸ σκληρὸν ἔγκλημα μόνον διὰ τοῦ αἵματος τῶν πολεμίων ἠδύνατο νἀποπλυθῇ. Καὶ ἀπεπλύθη ἀληθῶς διὰ τοῦ αἵματος δεκαοκτακισχιλίων Σαυνιτῶν.

Διὰ τῆς παρὰ τὴν Πομπηίαν νίκης ὅλη ἡ Καμπανία, ἐξαιρουμένης τῆς Νώλης, καθυπετάχθη. Ἐκεῖθεν δὲ ὁ νικητὴς ἔσπευσεν εἰς τὴν Σαυνῖτιν, ὅπου περιωρίζοντο πλέον αἱ ἄρισται τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ὁ δὲ ἀρχιστρατηγῶν αὐτῶν Πάπιος Μούτιλος ἐπειράθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πρὸς τὴν Σαυνῖτιν πορείαν τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ὁ Σύλλας, στρατηγικώτατα ὑπερφαλαγγίσας τὴν στρατιὰν τῶν Σαυνιτῶν, προσέβαλεν αὐτὴν ἐκ τῶν νώτων, καὶ ἐπήγαγεν εἰς αὐτὴν τελείαν πανωλεθρίαν. Ὁ δὲ Πάπιος, τραυματισθεὶς θανασίμως, μετηνέχθη εἰς Αἰσερνίαν. Ἡ νέα δὲ αὕτη ἧττα τῶν ἀποστατῶν συνεπήγαγε τὴν πτῶσιν τῆς σαυνιτικῆς πόλεως Βοιανοῦ (Bovianum), ἥτις εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἀναδειχθῇ κεντρικὴ ἕδρα τῆς ἐπαναστάσεως ἀντὶ τοῦ Κορφινίου. Ὁ Σύλλας ἐξεπόρθησε τὴν πόλιν ταύτην μετὰ ἔφοδον διαρκέσασαν τρεῖς ὥρας, πρωτεύουσα δὲ τῆς ἤδη ἐκπνεούσης συμμαχίας τῶν ἀποστατῶν κατέστη μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βοιανοῦ ἡ Αἰσερνία.

Μετὰ κατορθώματα οὕτως ἐπιφανῆ ὁ Σύλλας εἶχεν ἀναδειχθῇ, ὡς εἰκός, ὁ ἁρμόδιος ὑποψήφιος διὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ προσεχοῦς ἔτους (88

ἤδη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κεκτημένων. Ἴδ. **Βαλερίου Μαξίμου** II, 8, 4· Ut pro aucto imperio, non pro recuperatis quae populi romani fuissent, triumphus decerneretur.

[1] Ὁ Δίδιος φαίνεται πεσὼν κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου ἔφοδον (11 Ἰουνίου 89 π. Χ.). Ἴδ. Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 243.

π. Χ.). Ἐπέτυχε δ' ἐκλεχθεὶς μετὰ τοῦ Κοΐντου Πομπηΐου Ῥούφου, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν κατὰ τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον ἔτος τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου. Ἐν τούτοις δ' οἱ ἀποστάται ὑφίσταντο ἥττας ἁπανταχοῦ. Ἐν μὲν Λευκανίᾳ ὁ ὕπαρχος Αὖλος Γαβίνιος, ἐν δὲ τῇ Ἀπουλίᾳ ὁ πραίτωρ Γάϊος Κοσκώνιος εἶχον νικήσει ἐν πολλαῖς μάχαις. Τούτων δὲ τὴν κρίσιμον εἶχε συγκροτήσει παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Ἀπουλίας Αὔφιδον ὁ Κοσκώνιος, νικήσας τὸν Σαυνίτην Μάριον Ἐγνάτιον, ὅστις καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ μετὰ δεκαπεντακισχιλίων τῶν περὶ αὐτόν.

Ἀλλ' οἱ γενναῖοι Σαυνῖται δὲν ὑπέκυψαν ἀκόμη. Καταβάλλοντες δὲ τὰς ἐσχάτας αὐτῶν προσπαθείας, κατώρθωσαν νὰ συναθροίσωσι νέαν στρατιὰν πεντηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς εἰκοσακισχίλιοι δοῦλοι. Ἡ δ' ἀρχιστρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν Πομπαίδιον Σίλωνα, ἐπιτραπέντα μὲν ἐξουσίαν δικτατωρικήν, ἔχοντα δὲ βοηθοὺς τέσσαρας ὑπάρχους. Καὶ ἐκαραδόκουν μὲν οἱ ἀποστάται ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ Μιθραδάτου· ἀλλ' ὁ φιλόδοξος τοῦ Πόντου βασιλεὺς ἐμήνυσεν εἰς αὐτούς, ὅτι πρὶν ἢ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔπρεπε νὰ κατακτήσῃ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν [1]. Οὕτω δέ, μείναντες μόνοι ἀντιμέτωποι τῆς Ῥώμης, μόνον περὶ ἐντίμου πτώσεως ἠναγκάζοντο πλέον νὰ σκέπτωνται. Αἱ δὲ δυνάμεις, ἃς ἀπέστειλεν ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία κατὰ τοῦ ἀνδρείου λαοῦ, ἀποδεικνύουσι τὴν σπουδαιότητα ἧς ἠξιοῦτο ἡ γενναιότης τῶν ἀποστατῶν. Καὶ δὴ πλὴν τῆς ὑπὸ τὸν Σύλλαν ὑπατικῆς στρατιᾶς ἐστάλησαν εἰς τὴν Σαυνῖτιν καὶ τὴν Ἀπουλίαν ἄλλα τρία σώματα, ὧν ἡγοῦντο ὁ ἀνθύπατος Στράβων καὶ οἱ ἀντιστράτηγοι Μέτελλος ὁ Πίος [2], ὁ υἱὸς τοῦ Νουμιδικοῦ, καὶ Μάμερκος Αἰμίλιος. Οἱ τελευταῖοι δὲ οὗτοι δύο ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς τῆς τελικῆς νίκης. Καὶ ὁ μὲν Αἰμίλιος ἐνίκησε τὸν Σίλωνα ἐν τῇ Σαυνίτιδι, ὁ δὲ Μέτελλος ἐξεπόρθησε μὲν τὴν Βενουσίαν τῆς Ἀπουλίας, εἶτα δ' ἐνίκησεν ἐκ νέου τὸν Σίλωνα καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν παρὰ τὸν Νῶλαν. Διὰ ταύτης δὲ τῆς νίκης ἐτελεύτησεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ὅστις ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη εἶχεν ἀναστατώσει τὴν Ἰταλίαν καὶ εἶχε γείνει παραίτιος τοῦ θανάτου τριακοσίων χιλιάδων Ἰταλῶν.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΥ. — Μόλις ἡ Ῥώμη εἶχεν ἐξέλθει νικηφόρος ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν συμμάχων ἀγῶνος, καὶ εὑρέθη στενοχωρου-

---

[1] Ἄλλως ὁποῖαι αἱ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς διαθέσεις τοῦ Μιθραδάτου μαρτυρεῖ σαφῶς ἡ σφαγὴ τῶν Ἰταλῶν καὶ Ῥωμαίων ἡ ἐνεργηθεῖσα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ συμφώνως πρὸς τὴν ἐξ Ἐφέσου δοθεῖσαν διαταγὴν αὐτοῦ.

[2] Ἡ προσωνυμία Πίος ἤτοι Εὐσεβὴς εἶχε δοθῇ εἰς τὸν Μέτελλον διὰ τὴν θερμὴν ὑπ' αὐτοῦ καὶ φιλόστοργον συνηγορίαν ὑπὲρ τῆς ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνακλήσεως τοῦ πατρός, ἣν κατεπολέμει ὁ δήμαρχος Πόπλιος Φούριος. Ἴδ. ἀνωτέρω σ. 474.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μένη ὑπὸ δύο ἄλλων πολέμων, ὧν ὁ ἕτερος, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἐπήρχετο ἡ ἔκβασις αὐτοῦ, ἔμελλεν ἀναγκαίως νἀποβῇ ὀλέθριος διὰ τὴν πολιτείαν. Ὁ πόλεμος δὲ οὗτος ἦτο ὁ ἐμφύλιος. Ὁ δὲ ἄλλος πόλεμος εἶχε θέατρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἶχε προκαλέσει αὐτὸν ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης ϛ´ ὁ Εὐπάτωρ [1]. Τὴν δὲ διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀνέθηκεν ἡ σύγκλητος εἰς τὸν ὕπατον Σύλλαν.

Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλος ἐποφθαλμιῶν ταύτην τὴν τιμήν, ὁ Γάϊος Μάριος. Τούτου δὲν εἶχε καταπαύσει τὴν δοξομανίαν τὸ γῆρας, ὡς δὲν εἶχον κορέσει αὐτὴν αἱ τιμαὶ ὧν εἶχε τύχει ἐν τῷ παρελθόντι. Θέλων δὲ νὰ ἐπιβάλῃ σιγὴν εἰς τοὺς λέγοντας αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ γήρατος ἀνίκανον πρὸς ἐπιχείρησιν οὕτως ἐπίμοχθον, παρέστη εἰς τὴν παλαίστραν, ὅπως ἐπιδείξῃ δημοσίᾳ τὴν ῥώμην αὐτοῦ διὰ γυμνασίων μόνον εἰς νεανίσκους προσηκόντων [2].

Ἀλλὰ τὸ προβαλλόμενον γῆρας τοῦ νικητοῦ τῶν Κίμβρων ἦτο μόνον πρόφασις, ὅπως μὴ ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ στρατηγία. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσι τὸν Μάριον διὰ τὸν συνδυασμὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σατορνίνου καὶ τοῦ Γλαυκίου καὶ τὰς δημαγωγικὰς αὐτοῦ διαθέσεις. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶχον ἀναθέσει εἰς αὐτὸν στρατηγίαν κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν καὶ ὡς πρὸς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ Μιθραδάτου. Ἀλλ' ὁ Γάϊος Μάριος δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποκύψῃ ἡσύχως εἰς τὰς προσβολὰς ἃς ὑπέστη. Καὶ εἶχε μὲν ἀνεχθῇ νἀποχωρήσῃ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, ἀλλὰ τοῦτο εἶχε πράξει, ἐπειδὴ τοιοῦτος πόλεμος ἦτο μισητὸς εἰς αὐτόν, τώρα ὅμως ἐπέκειτο ἀγὼν δυνάμενος νὰ περιβάλῃ αὐτὸν διὰ νέας δόξης, εἰς οὗ τὴν παρασκευὴν εἶχεν αὐτὸς συντελέσει κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν μετάβασίν του πρὸς ἑκουσίαν ἐξορίαν. Δὲν ἠθέλησε λοιπὸν τώρα νὰ ὑποκύψῃ, καὶ ἐπειράθη νὰ τύχῃ τῆς στρατηγίας διὰ πάσης θυσίας.

Ὅπως δ' ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του, ἔβαλεν εἰς ἐνέργειαν ταὐτὰ ἐκεῖνα ὅπλα, ἅτινα εἶχον ἀναδειχθῇ ἀποτελεσματικώτατα ὅτε μετεπορεύετο τὴν ὑπατείαν τὸ ἕκτον. Συνεμάχησε δῆλα δὴ μετά τινος τῶν προμάχων τῆς δημαγωγίας, καί, ἐπαγγελόμενος εἰς αὐτὸν μεγάλας ἀμοιβάς, ἔπεισε νὰ διενεργήσῃ διὰ τοῦ δήμου τὴν εἰς τὸν Μάριον ἀνάθεσιν τῆς στρατηγίας, ἣν ἡ σύγκλητος εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Σύλλαν.

Ὁ δὲ ἀνὴρ ὁ ἀναλαβὼν νὰ παράσχῃ εἰς τὸν Μάριον τὴν ὑπηρεσίαν ἐκείνην εἶχέ ποτε συναγωνισθῇ μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἦτο δὲ ῥήτωρ διά-

---

[1] Μιθραδάτης καὶ ὄχι Μιθριδάτης ὀνομάζεται ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου ὁμοφώνως ἐπί τε τῶν νομισμάτων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν.

[2] **Πλουτάρχου** Μάριος 34.

σημος, καὶ ἐκαλεῖτο Πόπλιος Σουλπίκιος Ῥοῦφος. Τούτου ποιεῖται μνείαν ἔντιμον ὁ Κικέρων μετὰ καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν συγχρόνων ῥητόρων. Δύο δὲ ὑπῆρξαν οἱ λόγοι οἱ ἀγαγόντες τὸν Σουλπίκιον εἰς μετάστασιν ἀπὸ τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας εἰς τὴν δημοτικήν. Καὶ πρῶτος μὲν λόγος ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν γνωρίμων διενεργηθεῖσα ἧττα τοῦ Σουλπικίου ἐν τῇ δίκῃ ἣν ὑπεκίνησε καταγγείλας τὸν πρώην δήμαρχον Γάϊον Νωρβανὸν, ὅστις, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, εἶχεν ἀναγκάσει διὰ βιαίων μέτρων τὰς φυλὰς νὰ καταδικάσωσι τὸν Σερβίλιον Καιπίωνα. Δεύτερος δὲ λόγος πολὺ ἐπιβλητικώτερος ἦτο ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν χρεῶν ὅπερ ἐπίεζεν αὐτόν. Διηγεῖται δὲ ὁ Πλούταρχος [1], ὅτι ὁ Σουλπίκιος κατέλιπε μετὰ θάνατον χρέη τριῶν ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ὑπεσχέθη λοιπὸν εἰς αὐτὸν ὁ Μάριος, ὅτι, ἂν ἤθελεν ἐπιτύχει τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τῆς στρατηγίας, ἤθελε πληρώσει τὰ χρέη αὐτοῦ διὰ τῶν ἐξ Ἀσίας θησαυρῶν· ὁ δὲ Σουλπίκιος ἀφωσιώθη εἰς αὐτόν.

Ἦτο δὲ τότε ὁ Σουλπίκιος δήμαρχος. Θέλων δὲ νὰ τύχῃ τῆς εὐνοίας τῶν πολιτῶν τῶν διὰ τοῦ Ἰουλίου νόμου ἐγγραφέντων καὶ τῶν ἀπελευθέρων, εἰσήγαγε νόμον διανέμοντα καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ εἰς ἁπάσας τὰς τριάκοντα καὶ πέντε φυλὰς, ἐν ᾧ πρότερον ἦσαν ἐγγεγραμμένοι εἰς δώδεκα μόνας [2]. Ἐθεράπευσε δὲ ὁ Σουλπίκιος καὶ τοὺς ἱππεῖς, ζητήσας τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἕνεκα τοῦ Οὐαρίου νόμου ἐξορισθέντων. Ὁ νόμος δὲ οὗτος, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐστρέφετο κατὰ τῶν δημαγωγῶν, εἶχε πλήξει ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἰδίως τὴν τάξιν τῶν ἱππέων. Ὁ δὲ Σουλπίκιος, ὅστις ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς δημαρχίας αὐτοῦ εἶχεν ἐνστῇ κατά τινος τῶν συνδημάρχων, προτείναντος τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐξορίστων, τώρα ἤθελεν αὐτὸς νἀνακαλέσῃ αὐτούς [3]. Ἡ παλινῳδία αὕτη ἦτο ἓν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μετὰ τοῦ Μαρίου συμπράξεως τοῦ Σουλπικίου. Πρὸς δὲ τούτοις προέτεινεν ὁ Σουλπίκιος νὰ ἐξωσθῶσιν ἐκ τῆς συγκλήτου πάντες οἱ πατέρες οἱ ἔχοντες χρέη μεγαλείτερα δισχιλίων δηναρίων. Καὶ ἐσατύριζε μὲν οὕτως ὁ Σουλπίκιος ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέτρον ὠφέλει τὸν Μάριον.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῶν τοιούτων ἐπερωτημάτων ὁ ὕπατος Σύλλας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ ἐν Νώλῃ στρατοπέδου, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐκήρυξε μετὰ τοῦ συνυπάτου Κοΐντου Πομπηίου Ῥούφου ἐκτάκτους ἀργίας (*feriae im-*

[1] **Πλουτάρχου** Σύλλας 8.
[2] Ut novi cives libertinique in omnes tribus distribuerentur.
[3] Τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ συνδημάρχου τοῦ Σουλπικίου εἰσαχθὲν ἐπερώτημα ἔλεγεν Ut exules quibus causam dicere non licuisset revocarentur. Ὁ δὲ Σουλπίκιος διετύπωσε τὴν πρότασιν οὕτως· ut vi ejecti revocarentur.

perativae) ἁπάσας τὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους καθ' ἃς συνήρχετο ἡ ἐκκλησία, ὅπως ἐμποδίσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τῶν προτάσεων τοῦ Σουλπικίου διὰ τῆς ἐπιβαλλομένης εἰς αὐτὴν σχολῆς [1]. Ἀλλὰ τοιαῦται σκευωρίαι δὲν ἠδύναντο νἀναστείλωσι τὴν ὁρμὴν τοῦ Σουλπικίου, ὅςτις ἐτράπη τὴν ὁδὸν τῆς ἐπαναστάσεως, μὴ ἀποκνῶν νὰ μετέλθῃ βίαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπουμένου. Καὶ δὴ ἑξακόσιοι ἱππεῖς, οὓς ἐκάλει τὴν ἑαυτοῦ *ἀντισύγκλητον*, καὶ τριςχίλιοι ἔνοπλοι δημοτικοὶ ἀπετέλουν τὴν φρουρὰν τοῦ Σουλπικίου, ἕτοιμοι νὰ ἐμβαπτίσωσι τὴν πόλιν εἰς τὸ αἷμα ἐπὶ τῷ πρώτῳ αὐτοῦ νεύματι. Ἐδόθη δὲ τὸ σημεῖον, ὅτε οἱ ὕπατοι, κληθέντες νἀνακαλέσωσι τὸ περὶ τῶν ἐκτάκτων ἑορτῶν διάταγμα, ἠρνήθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο. Τότε δὴ παρέστη ἐν Ῥώμῃ θέαμα φοβερόν. Τὰ στίφη τοῦ Σουλπικίου ἐξεχύθησαν ἀνὰ τὰς ὁδούς, διώκοντα τοὺς ὀλιγαρχικούς· ἐν μέσῳ δὲ τῶν βιαιοπραγιῶν ὁ μὲν ὕπατος Πομπήιος ἐσώθη φεύγων, υἱὸς δέ τις αὐτοῦ, γαμβρὸς ὢν τοῦ Σύλλα ἐπὶ θυγατρί, ἐφονεύθη. Αὐτὸς δ' ὁ Σύλλας ἐσώθη, κρυφθεὶς εἴς τινα οἰκίαν, ἥτις δύσκολον εἶνε νὰ ἦτο ἡ τοῦ Μαρίου, ὡς ἀπιθάνως διηγεῖται ὁ Πλούταρχος [2]. Ἔπειτα δέ, παρελθούσης τῆς τρικυμίας, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Νῶλαν στρατόπεδόν του. Τὸν δὲ τρόμον τὸν ἐκ τῶν βιαιοπραγιῶν τούτων προκληθέντα δύναται πᾶς τις νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τῆς σιγῆς μεθ' ἧς ἀντιπαρῆλθον. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος, ἥτις εἶχεν ἀντιτάξει κατὰ τῶν Γράκχων καὶ τοῦ Σατορνίνου τὴν γνωστὴν ἐκείνην ἀντίδρασιν, τώρα δὲν ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τοῦ Σουλπικίου τὴν πολυθρύλητον ἔκκλησιν πρὸς τοὺς ὑπάτους περὶ σωτηρίας τῆς πολιτείας *(videant consules)*. Ὁ δὲ Σουλπίκιος, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἀντιπάλων, διενήργησε τὴν ἐπιψήφισιν τῶν τριῶν αὐτοῦ νόμων, εἰς οὓς προςέθηκε καὶ τέταρτον, ἀφαιροῦντα τὴν στρατηγίαν ἀπὸ τοῦ Σύλλα καὶ ἀναθέτοντα αὐτὴν εἰς τὸν Μάριον ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἀνθυπάτου καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν καὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Μιθραδάτην [3]. Ἐπανελαμβάνοντο λοιπὸν καὶ πάλιν τὰ συμβάντα κατὰ τὴν πρώτην ὑπατείαν τοῦ Μαρίου, παρεχομένης εἰς αὐτὸν ἐκ νέου στρατηγίας ἣν ἡ σύγκλητος εἶχεν ἀναθέσει εἰς ἄλλους. Ἀλλὰ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν προςετίθετο καὶ τὸ ἐπιβαρυντικὸν γεγονός, ὅτι ὁ στρατηγὸς ὁ ὑπὸ τοῦ δήμου ἐκλεχθεὶς ἦτο ἁπλοῦς ἰδιώτης· διὸ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπινοήσωσι τὴν εἰς αὐτὸν ἀπονομὴν τῆς

---

[1] «Δείσαντες οἱ ὕπατοι περὶ τῇ δοκιμασίᾳ τοῦ νόμου πλησιαζούσῃ προὔγραψαν ἡμερῶν ἀργίας πολλῶν, ὁποῖον ἐν ταῖς ἑορταῖς εἴωθε γίγνεσθαι, ἵνα τις ἀναβολὴ γένοιτο τῆς χειροτονίας καὶ τοῦ κακοῦ». **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 55.

[2] **Πλουτάρχου** Μάριος 35.—Σύλλας 10.

[3] **Βελλησίου Πατέρκλου** II, 18.—**Τίτου Λιβίου** Ἐπιτ. 77.—**Πλουτάρχου** Μάριος 34 καὶ 35.

ἀνθυπατικῆς προςωνυμίας, ὅπως παράσχωσι χροιὰν νομιμότητος εἰς τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου δι᾽ οὗ ἀνετίθετο εἰς τὸν Μάριον ἡ στρατηγία. Ψηφισθέντος δὲ τοῦ νόμου, ὁ Σουλπίκιος ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Νώλῃ στρατόπεδον δύο χιλιάρχους, ὅπως παραλάβωσι παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν στρατιάν. Ἀλλὰ τότε συνέβη σκηνή, ἣν οὐδεὶς ἀνέμενεν. Οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα ἠρνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν στρατηγόν των, καὶ ἐφόνευσαν διὰ λίθων τοὺς δύο χιλιάρχους τοὺς φέροντας τὸ δημαρχικὸν ἄγγελμα. Ἔπειτα δ᾽ ἀπήτησαν νὰχθῶσιν εἰς Ῥώμην, ὅπως ἐκδικήσωσι τὴν εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν προςγενομένην ὕβριν. Οὕτω δὲ ὁ Μάριος πρῶτος αὐτὸς ἐλάμβανε πεῖραν τῶν ὀλεθρίων συνεπειῶν τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ γενομένης μεταρρυθμίσεως τῆς στρατιωτικῆς τάξεως διὰ τῆς εἰς τὸν στρατὸν εἰςαγωγῆς τῶν ἀπόρων. Πράγματι δὲ ὁ Σύλλας, θέλων νὰ προςεταιρισθῇ τὴν εὔνοιαν τῶν στρατιωτῶν, εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Μάριος ἔμελλε νὰ στρατολογήσῃ νέαν στρατιάν, ὅπως ἀγάγῃ αὐτὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, καὶ νἀφαιρέσῃ αὐτοὺς τὰ ὀφέλη ἐκστρατείας ἣν τὰ πλούτη τοῦ βασιλέως Μιθραδάτου παρίστανον ἐπικερδεστάτην εἰς τὰ ὄμματα τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σύλλα.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ ἐπὶ τὴν Ῥώμην πορεία. Καὶ οἱ μὲν ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, ἐξαιρουμένου μόνον ἑνὸς ταμίου, ἐγκατέλιπον τὰς σημαίας, ἀλλ᾽ ὁ Σύλλας ἀνεπλήρωσεν εὐρύτατα τὴν ἀπόστασιν αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πομπηίου Ῥούφου, συμμετασχόντων μετὰ καὶ τοῦ ὑπάτου τῆς ἐπὶ τὴν πόλιν ἐκστρατείας. Καίτοι δὲ ὁ Σύλλας εἶχε κηρύξει, ὅτι ἐστράτευεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς συγκλήτου, αὕτη, καταληφθεῖσα ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῷ βιαίῳ μέτρῳ μᾶλλον ἢ προσδοκῶσα ἀγαθὴν ἔκβασιν τοῦ διαβήματος αὐτῆς, ἔπεμψε δύο πραίτωρας εἰς τὸν Σύλλαν, κελεύουσα αὐτὸν νὰ μὴ προχωρήσῃ. Ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἤκουσε τοὺς ἀγγέλους, οἵτινες ἐθεώρησαν εὐτυχίαν των, ὅτι ἡ ὀργὴ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σύλλα περιωρίσθη εἰς αἰκισμοὺς καὶ ὕβρεις καὶ ὅτι ἠδυνήθησαν τέλος μετὰ πολλὰ νὰ σώσωσι τὴν ζωήν των κατὰ τὴν ἐπικίνδυνον ἐκείνην πρεσβείαν. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ ἡ Ῥώμη ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ ἓξ λεγεώνων. Ὁ δὲ Σύλλας, ἄγων σῶμα λογάδων ἀνδρῶν, εἰςήλασεν εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς Κολλίνης πύλης δίκην πολεμίου. Οἱ δὲ περιοικοῦντες ἔβαλλον ἀπὸ τῆς στέγης τῶν οἰκιῶν τοὺς ἐπιδρομεῖς διὰ λίθων καὶ κεράμων· διὸ ὁ Σύλλας, θέλων νἀπαλλαγῇ τοῦ κινδύνου ἐκείνου, ἠναγκάσθη νἀπειλήσῃ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως. Κατὰ δὲ τὴν Αἰσκύλειον ἀγορὰν εὗρε τὸν Μάριον καὶ τὸν Σουλπίκιον μετὰ στίφους στρατιωτῶν αὐτοσχεδίων. Ἀλλ᾽ ἡ ἄφιξις νέας στρατιᾶς τοῦ Σύλλα ἐπήνεγκε τὸ πέρας τῆς μάχης ἐκείνης διὰ νίκης τῶν ὑπάτων. Τὴν δ᾽ ὑστεραίαν οἱ νικηταὶ συνεκάλεσαν τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος συνεκλήθη ὅπως κηρύξῃ πολεμίους τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων (*hostes po-*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

puli Romani) τὸν Μάριον, τὸν Σουλπίκιον καὶ δέκα τῶν περὶ αὐτούς· ὁ δὲ δῆμος προέκειτο νὰ ψηφίσῃ νόμους τινὰς περιορίζοντας τὴν ἐλευθερίαν τῆς δημοτικῆς τάξεως. Ὑπὸ δὲ τὴν σκέπην στρατιᾶς οὐδὲν πλέον αἰσθανομένης καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα ἔτυχον οἱ ὕπατοι πάντων ὅσα ἐπεθύμουν. Καὶ οἱ μὲν Μαριανοὶ προγεγραμμένοι ἐσώθησαν φεύγοντες [1] πλὴν τοῦ Σουλπικίου, ὅστις, ἀνακαλυφθεὶς ἔν τινι ἐπαύλει πλησίον τῆς λατινικῆς πόλεως Λαυρέντου, ἐφονεύθη ὑπό τινος τῶν δούλων του. Οἱ δὲ ὕπατοι ἀπέδωκαν μὲν διὰ νόμου εἰς τὴν σύγκλητον τὸ δικαίωμα τοῦ προβουλεύεσθαι περὶ παντὸς ὑπὸ τοῦ δήμου ψηφισθησομένου μέτρου, διὰ δὲ καταλέξεως εἰς τὴν σύγκλητον νέων συγκλητικῶν συνεπλήρωσαν τὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου ἐπελθόντα κενά, εἰσαγαγόντες ἀθρόους τριακοσίους νέους συγκλητικούς, ληφθέντας ἐκ τῆς τάξεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Εἰσήγαγον δ' ἐκ νέου καὶ τὴν κατὰ λόχους, οὐχὶ δὲ κατὰ φυλὰς χειροτονίαν κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Σερβίου Τυλλίου νενομοθετημένα, καταλύσαντες τὸν νόμον τοῦ Γαΐου Γράκχου ὅστις εἶχε μεταρρυθμίσει τὰ τοῦ Τυλλίου ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀντιδραστικῶν τούτων μεταρρυθμίσεων δὲν ἐλησμόνησαν οἱ ὕπατοι τὸ συμφέρον τοῦ πλήθους, εἰς ὃ ἐδόθη διὰ μέτρων ἀφορώντων εἰς τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ βελτίωσιν ἀντιστάθμισμα διὰ τἀφαιρεθέντ' ἀπ' αὐτοῦ πολιτικὰ δικαιώματα. Καὶ δὴ ἐψηφίσθη μὲν ἡ ἵδρυσις νέων ἀποικιῶν, ἐπηνωρθώθη δὲ ἡ ἰσχὺς τοῦ μικροῦ τόκου (*foenus unciarium*), ὅστις ὡρίζετο μὲν ὑπὸ τῆς δωδεκαδέλτου, ἀλλ' ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχε περιπέσει εἰς ἀχρηστίαν [2]. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται παραχωρήσεις δὲν ἴσχυσαν νὰ ἑλκύσωσιν ὑπὲρ τῶν ὑπάτων τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους. Ἔγεινε δὲ τοῦτο φανερὸν κατὰ τὰς διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας, καθ' ἅς, εἰ καὶ

---

[1] Ὁ Μάριος μετὰ πολλὰς περιπετείας κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς. Ἐκεῖ δ' ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ εὐχάριστος ἀγγελία, ὅτι υἱός τού τις εἶχε διασωθῆ μετὰ τοῦ Κεθήγου εἰς τὴν ἤπειρον ἐκείνην, καὶ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν Νουμιδίαν, ὅπως ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἱεμψάλῳ. Ἐνθαρρυνθεὶς δ' ὁ Μάριος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλματος ἐκείνου, προεχώρησε πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Καρχηδόνος, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπλανᾶτο, ἀναπολῶν ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τὰς συμφορὰς τῆς πατρίδος, ἄγγελος τοῦ ἀντιστρατήγου τῆς ἐπαρχίας Ἀφρικῆς Σεξτιλίου ἦλθε κελεύων αὐτὸν νἀπέλθῃ πάραυτα, ἂν δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὸν ὡς πολέμιον τῆς Ῥώμης. Διὰ δὲ τῆς βοηθείας μιᾶς τῶν γυναικῶν τοῦ Ἱεμψάλου ἠδυνήθη τέλος νὰ εὕρῃ ἄσυλον εἰς τὴν παρακειμένην νῆσον Κέρκιναν, ὅπου ἦλθον μετ' οὐ πολὺ εἰς συνάντησιν αὐτοῦ ὁ υἱὸς καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ὀπαδῶν.

[2] Τὸ foenus unciarium ἦτο ὁ ἀνώτατος, ἐκ δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, τόκος κεφαλαίων δεδανεισμένων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

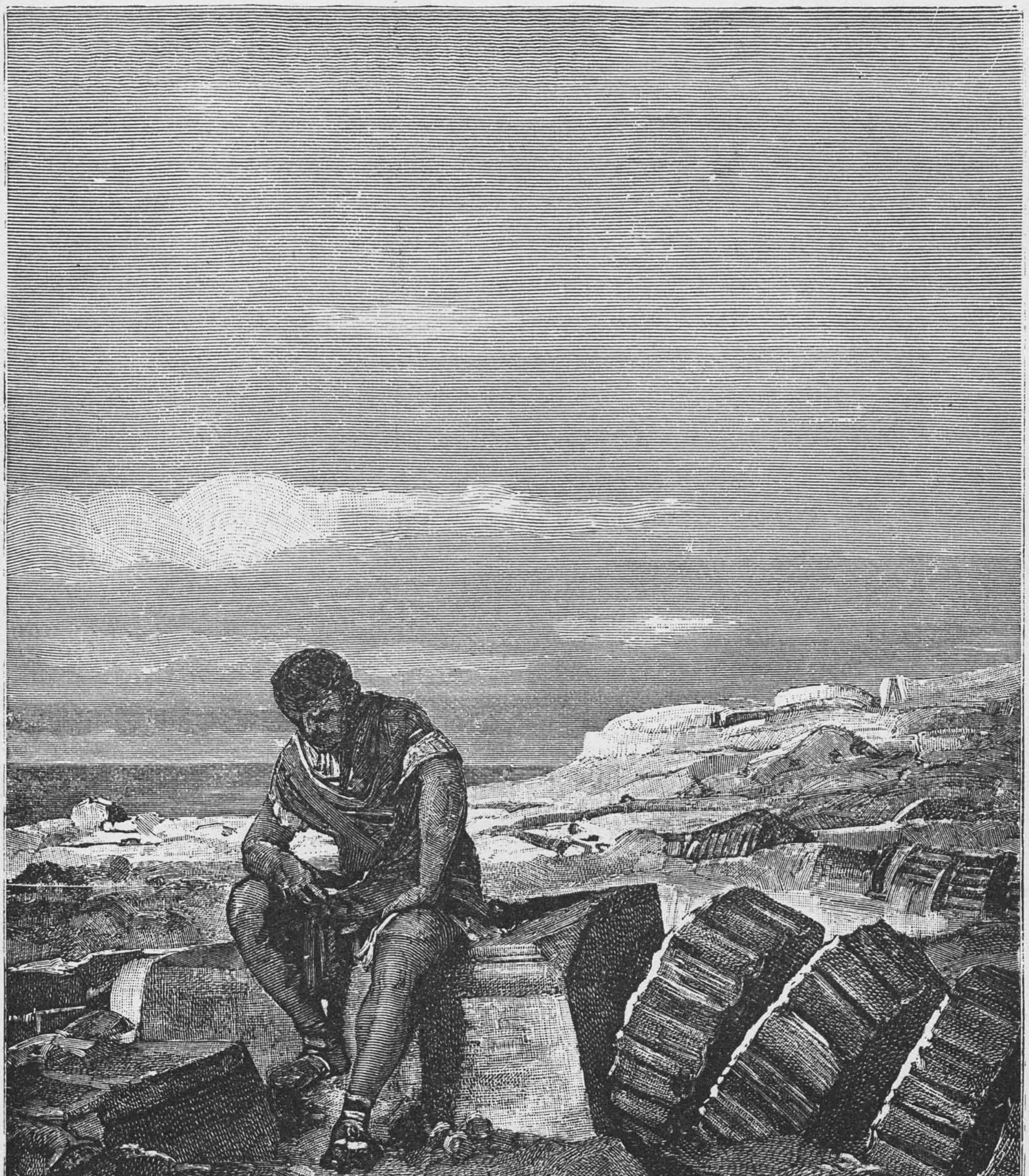

Ὁ Μάριος ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς Καρχηδόνος.

εἶχεν ἐπανορθωθῇ ἡ ἀριστοκρατικὴ σύνταξις τῶν λόχων, ἐξελέχθη ὁ Μαριανὸς Λεύκιος Κορνήλιος Κίννας. Ὁ δὲ Σύλλας δὲν ἠδυνήθη νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, καίπερ οὖσαν λίαν δυσάρεστον, καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸν ὅρκον τοῦ Κίννα, ὅτι ἔμελλε νὰ σεβασθῇ τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σύλλας ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Πομπήιος Ῥοῦφος μετέβη εἰς τὴν ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ἐντολὴν ἔχων νἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς τοῦ Γναίου Πομπηίου Στράβωνος. Οὗτος δὲ προσεποιήθη μὲν ὑποταγήν, ἀλλά, ὑποκινήσας ἐναντίον τοῦ Ῥούφου τοὺς ἰδίους στρατιώτας, ἤγαγεν εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν φόνον τοῦ ὑπάτου καθ' ἣν ὥραν ἐτέλει τὴν πρώτην αὐτοῦ θυσίαν, καὶ διετήρησε δι' ἑαυτὸν τὴν στρατηγίαν. Κατὰ ταῦτα τὸ παράδειγμα τὸ δοθὲν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σύλλαν ἤρχιζε νὰ εὑρίσκῃ μιμητάς. Ὡς δὲ πρότερον ἐν Νώλῃ καὶ ἐν Ῥώμῃ, οὕτω τώρα ἐν Γαλατίᾳ οἱ στρατιῶται ἐπέβαλλον εἰς τὴν πολιτείαν τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀρεστοὺς στρατηγούς. Διά τε στρατιώτας δὲ καὶ στρατηγοὺς ἡ πολιτεία δὲν ἦτο πλέον κυρία ἣν ὤφειλον νὰ ὑπηρετῶσιν, ἀλλὰ λεία προκειμένη εἰς διανομήν. Καὶ οἱ μὲν στρατηγοὶ ἐποφθαλμιῶσιν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν, οἱ δὲ στρατιῶται εἰς τὰ πλούτη, ἀμφότερον πρὸς ζημίαν τῆς πολιτείας.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Οἱ πόλεμοι οὓς εἶχε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου διεξαγάγει ἡ Ῥώμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦσαν πόλεμοι κατακτητικοί, ἀλλ' οἱ πρὸς τὸν Μιθραδάτην ὑπῆρξαν διὰ τὴν Ῥώμην πόλεμοι ἀμύνης. Καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον καταπολεμήσει καὶ λαφυραγωγήσει τοὺς δεσπότας τῆς Ἀσίας· ἐν δὲ τοῖς μιθραδατικοῖς πολέμοις ἠναγκάσθησαν νὰ πολεμήσωσι πρὸς τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς, ἅτινα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μιθραδάτου Ϛ' εἶχον εὕρει ὑπέρμαχον τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἔχομεν δύναμιν σπεύδουσαν εἰς συντήρησιν καὶ διεκδίκησιν τῶν κατακεκτημένων ὑπ' αὐτῆς χωρῶν· ἐξ ἑτέρου δὲ παρίσταται ἐνώπιον ἡμῶν μονάρχης, παρουσιαζόμενος ὡς ἐκδικητὴς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας. Οὕτω δ' ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῶν πολέμων τούτων ἐξηρτᾶτο τὸ μέλλον τῆς ῥωμαϊκῆς δυνάμεως. Ἐκδηλοῦται δ' ἄλλως ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἀνταγωνισμός, ὅστις θὰ δώσῃ μὲν τροφὴν εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης, θὰ καταφέρῃ δὲ τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ παιδικὴ ἡλικία τοῦ Μιθραδάτου ὑπῆρξεν ἱκανῶς θυελλώδης. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Μιθραδάτου Ε' ἦτο μόλις δωδεκαέτης (120 π. Χ.). Καίπερ δὲ ὢν ἀκόμη παῖς, ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν μητέρα, βασιλεύουσαν ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ, καὶ ἀπῆλθε φυγάς, διάγων ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη βίον πλάνητα ἐντὸς τῶν δασῶν. Ἐπιστρέψας δὲ τῷ 114 π. Χ., ἀπηλλάγη τῆς

μητρὸς, φονεύσας αὐτὴν, δι' ὁμοίου δὲ τρόπου ἐποίησεν ἐκποδὼν καί τινας τῶν ἀδελφῶν. Οὕτω δ' ἠδυνήθη νἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν μόνος καὶ νἀφήσῃ ἀχαλινώτους τὰς φιλοπολέμους αὐτοῦ διαθέσεις, αἵτινες ἦγον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀχανοῦς αὐτοῦ φιλαρχίας. Ἐτράπη δὲ τὸ πρῶτον ἐπὶ τοὺς Σκύθας τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐν δὲ τοῖς πρὸς τὸν γενναῖον ἐκεῖνον λαὸν πολέμοις ὁ Μιθραδάτης ἤσκησε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀξίαν νἀντιμετωπίσῃ τοὺς ῥωμαϊκοὺς λεγεῶνας, οἵτινες ἐν τοῖς ἀσιατικοῖς πολέμοις εἶχον μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀναδειχθῇ πάντοτε νικηφόροι. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν συμμαχίαν τῆς Ῥώμης, εἰς δ' ἀντ-

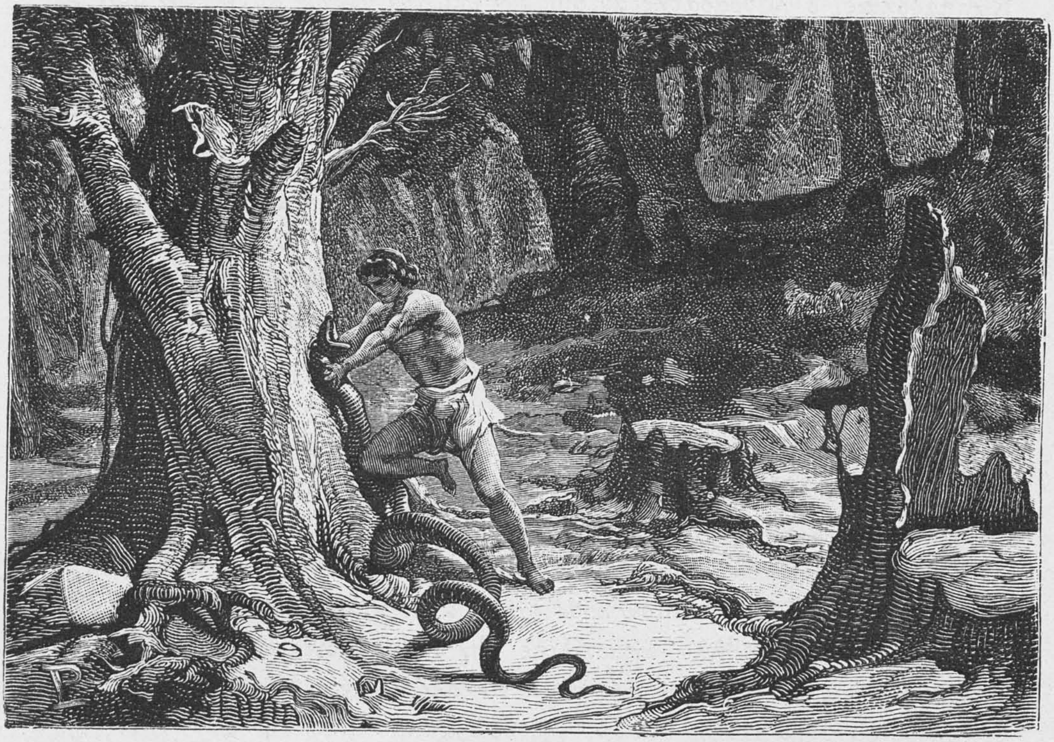

Ὁ Μιθραδάτης ἐν τοῖς δάσεσιν.

αμοιβὴν τῆς πίστεως καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ εἶχε λάβει τὴν μεγάλην Φρυγίαν. Ἀλλ' αἱ δωρεαὶ τῆς Ῥώμης δὲν ἦσαν ἀνέκκλητοι, καὶ ἡ Φρυγία ἀφῃρέθη ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιθραδάτου Ε΄ βραχὺ μετὰ τὸν τούτου θάνατον. Τοῦτο δ' ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Εὐπάτορα ὡς δικαιολογία τῆς ἐχθρικῆς αὐτοῦ ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἀπ' ἐκείνης δὲ τῆς ὥρας διέγραψε τὸ πρόγραμμά του, τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἔξωσιν τῶν Ῥωμαίων, τὴν ἀνάδειξιν ἑαυτοῦ ὡς ὑπερμάχου τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ὑπὸ τοιαύτην προσωνυμίαν ἰδίαν αὐτοῦ ἐν Ἀσίᾳ κυριαρχίαν.

Αἱ πρῶται δ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις διηυθύνθησαν ἐπὶ τὴν Παφλαγονίαν, ἐφ'

ἧς ἠξίου κληρονομικὰ δικαιώματα, καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Ὅπως δ' ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα, προσηταιρίσθη Τιγράνην τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας καὶ Νικομήδην Β' τὸν τῆς Βιθυνίας, ὄντας γείτονας αὐτοῦ. Καὶ μετὰ μὲν τοῦ πρώτου συνεδέθη διὰ κηδεστίας δοὺς αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Κλεοπάτραν, τὸν δὲ δεύτερον κατέστησε συμμέτοχον ἐν τῇ κατακτήσει τῆς Παφλαγονίας. Ἦρχε δὲ τῆς Καππαδοκίας ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Ἀριαράθης, ὃν ἐποιήσατο ἐκποδὼν διά τινος τῶν ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν καλουμένου Γορδίου. Τοῦ δὲ βασιλέως Νικομήδους, ὅστις εἶχε σύζυγον τὴν χήραν τοῦ φονευθέντος Ἀριαράθου Κλεονίκην, διαμφισβητοῦντος αὐτῷ τὴν κτῆσιν τῆς Καππαδοκίας, ὁ Μιθραδάτης ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτῆς τὸν υἱὸν τοῦ φονευθέντος βασιλέως, καλούμενον καὶ αὐτὸν Ἀριαράθην. Ὑποκρινόμενος δὲ τὸν προστάτην αὐτοῦ, ἐδίωξε τοὺς Ἀρμενίους ἐκ τοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ὁ Ἀριαράθης δὲν ἤργησε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ προστάτου ἐκρύπτετο ὁ δεσπότης. Καὶ δὴ ὁ θεῖος ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἀνεψιὸν Ἀριαράθην τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Γορδίου· ἀνθισταμένου δὲ τοῦ Ἀριαράθου, ὁ Μιθραδάτης εἰςέβαλεν εἰς τὸ βασίλειον αὐτοῦ, καὶ, καλέσας αὐτὸν εἰς συνέντευξιν, ἐφόνευσεν αὐτῇ χειρί. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνύψωσεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας υἱόν τού τινα ὀκταέτη, μετονομάσας αὐτὸν Ἀριαράθην, καὶ ταῦτα ὅπως οὗτος θεωρηθῇ ἀπόγονος τῶν βασιλέων τῶν ὑπ' αὐτοῦ φονευθέντων· ἐπίτροπον δ' αὐτοῦ ἀνέδειξε τὸν Γόρδιον.

Ἀλλὰ τότε πλέον ἐπενέβη ἡ σύγκλητος τῆς Ῥώμης, ἀναθεῖσα εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Σύλλαν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Παφλαγονίας καὶ τῆς Καππαδοκίας ἀπὸ τῶν κατεχόντων ἀκόμη τοὺς θρόνους τῶν δύο ἐκείνων βασιλείων. Ὁ δὲ Μιθραδάτης, μὴ αἰσθανόμενος ἀκόμη ἑαυτὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν, ὅπως ἐκτεθῇ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν κραταιὰν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Σύλλα ἐγκατέλιπε τὴν Παφλαγονίαν, καὶ ἀφῆκεν ἀνυπερασπίστους τὸν Γόρδιον καὶ τὸν Ψευδαριαράθην. Ὁ δὲ Σύλλας ἐκήρυξεν ἐλευθέραν τὴν Παφλαγονίαν, τῆς δὲ Καππαδοκίας τὴν ἀρχὴν ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἀριοβαρζάνην, ὄντα συγγενῆ τῶν ἰθαγενῶν βασιλέων (92 π. Χ.). Ἀλλ' ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Σύλλα τὸ ἔργον αὐτοῦ κατεστράφη ἐν μέρει, τοῦ Ἀριοβαρζάνου ἡττηθέντος καὶ ἐξωσθέντος ἀπὸ τοῦ βασιλείου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Τιγράνου. Ἐν τούτοις δ' εἶχεν ἀποθάνει ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Νικομήδης Β', ἀφήσας τὸν θρόνον εἰς τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ πρωτότοκον υἱὸν Νικομήδην Γ' τὸν Φιλοπάτορα. Κατ' αὐτοῦ δ' ἐπανέστη ὁ ἀδελφὸς Σωκράτης ὁ Χρηστὸς, ὅστις καὶ ἀφήρεσεν αὐτὸν τὸ διάδημα. Ἀλλ' ἦτο σαφὲς, ὅτι ὁ ἀληθὴς εἰσηγητὴς τῶν νέων τούτων βιαιοπραγιῶν ἦτο ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου, καὶ ὅτι ὅ τε Τιγράνης καὶ ὁ Σωκράτης ἦσαν ἁπλᾶ ὄργανα τοῦ Μιθραδάτου. Ἐπὶ τούτοις δ' ἔστειλεν ἡ σύγκλητος εἰς τὴν Ἀσίαν πρεσβείαν, ἧς προΐστατο ὁ Μάνιος Ἀκύλιος. Ἐδόθη δ' εἰς τοὺς

πρέσβεις ἐντολὴ νὰ καλέσωσι τὸν Μιθραδάτην, ὅπως βοηθήσῃ τὸν πραίτωρα Λεύκιον Κάσσιον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου ὑπὸ τῶν ἐκπτώτων βασιλέων. Ἦτο δὲ τοῦτο τέχνασμα, ὅπως ἀναγκασθῇ ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου νἀποβάλῃ τὸ προσωπεῖον. Ὁ δὲ Μιθραδάτης δὲν ὑπήκουσε μὲν εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἀπέσχε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ὑπ᾿ αὐτοῦ εὐνοουμένους· οὕτω δὲ ὁ Ἀριοβαρζάνης καὶ ὁ Νικομήδης ἄνευ δυσκολίας ἀνέκτησαν τὴν βασιλείαν, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ὁ μὲν φιλοχρήματος Ἀκύλιος ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους χρηματικὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ὑπηρεσίαν. Ὁ δὲ βασιλεύς, ἀπορῶν χρημάτων πρὸς κορεσμὸν τῆς φιλοχρηματίας τοῦ ὑπατικοῦ ἀνδρός, ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Ἀκυλίου, συμβουλεύσαντος αὐτὸν νὰ προμηθευθῇ χρήματα δι᾿ ἐπιδρομῆς καὶ λαφυραγωγίας τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου. Ὁ δὲ Μιθραδάτης ὑπέβαλεν ἐπὶ ταύτῃ τῇ εἰςβολῇ τὰ παράπονα αὐτοῦ εἴς τε τὴν ῥωμαϊκὴν πρεσβείαν καὶ εἰς τὴν σύγκλητον, παρ᾿ οὐδενὸς δὲ εἰςακουσθεὶς ἀπεφάσισε νἀρχίσῃ τὰς ἐναντίον τῆς Ῥώμης ἐχθροπραξίας.

Ἦτο δὲ εἴπερ ποτὲ κατάλληλος ὁ καιρός. Διήρκει μὲν ἀκόμη ὁ ἰταλικὸς πόλεμος, ὅςτις συνεκράτει ἀπησχολημένας τὰς μεγίστας τῆς πολιτείας δυνάμεις, ἐν δὲ αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐστασίαζον αἱ φατρίαι, προκαλοῦσαι τὴν ἔκρηξιν ἐμφυλίου πολέμου. Διὸ ὑπῆρξεν ἀχαρακτήριστος ἀφροσύνη ἡ τοῦ Μανίου Ἀκυλίου καὶ τοῦ πραίτωρος Κασσίου, κατακυλισάντων ἐν καιροῖς οὕτω δυσκόλοις τὴν Ῥώμην εἰς πόλεμον ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατὰ πολεμίου διαθέτοντος στρατὸν καὶ στόλον παμμέγιστον. Ἀμφότεροι δ᾿ ἔδοσαν δίκην τῆς μωρᾶς αὐτῶν θρασύτητος. Καὶ δή, ἐξωσθέντος τοῦ ἐπιδρομέως Νικομήδους, ὁ Μιθραδάτης εἰςήλασεν εἰς τὴν Βιθυνίαν, ἐνίκησε τοὺς συμμάχους παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀμνίαν, τὸν σήμερον καλούμενον Γκιὲκ Ἰρμάκ, καὶ ἔγεινε κύριος τοῦ βασιλείου. Δευτέρα δὲ νίκη τοῦ Μιθραδάτου, νικήσαντος τὸν πραίτωρα Κάσσιον παρὰ τὸν Μαίανδρον, κατέστησε τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου κύριον ἁπάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ θέλων μὲν νὰ θεραπεύσῃ τοὺς λαούς, ἐδώρησεν εἰς αὐτοὺς ὁ νικητὴς τοὺς καθυστερουμένους φόρους, θέλων δὲ νὰ καταστήσῃ ἀνέκκλητον τὴν πρὸς τὴν Ῥώμην ῥῆξιν αὐτῶν, ὑπεχρέωσε νὰ συμμετάσχωσι τῆς μεγάλης σφαγῆς τῶν ἐπὶ τοῦ ἀσιατικοῦ ἐδάφους διαμενόντων Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν, ἣν διέταξε δι᾿ ἀπορρήτων γραμμάτων ἐκ τῆς Ἐφέσου. Ὀγδοηκοντακιςχίλιοι δὲ ὑπῆρξαν οἱ φονευθέντες ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ σφαγῇ. Μεταξὺ δὲ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ὁ Μάνιος Ἀκύλιος. Οὗτος μετὰ τὴν παρὰ τὸν Μαίανδρον μάχην εἶχε καταφύγει εἰς Μυτιλήνην. Ἀλλ᾿ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀσύλου ἐκείνου ἀπέβη εἰς αὐτὸν ὀλεθρία, τῶν Μυτιληναίων παραδόντων αὐτὸν εἰς τὸν Μιθραδάτην· τέλος δὲ μετὰ πολλοὺς καὶ παντοειδεῖς ἐξευτελισμοὺς ἐφονεύθη ὁ Ἀκύλιος ἐν Περγάμῳ,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐγχυθέντος εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἀναλελυμένου χρυσίου πρὸς τιμωρίαν τῆς φιλοχρηματίας αὐτοῦ.

Τὰ δὲ συμβάντα ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἔμειναν ἄνευ ἀντικτύπου κατὰ τὴν γείτονα Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Διοδώρου [1] αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῶν νικῶν τοῦ Μιθραδάτου ἐνεπλήσθησαν ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἀπέστειλαν πρέσβεις, ὅπως προσφωνήσωσιν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτήν. Τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν καὶ αἱ νῆσοι, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥόδου, τῆς μόνης ἥτις ἔμεινε πιστὴ εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Μιθραδάτης ἐπωφελήθη ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λαῶν, ὅπως γείνῃ κύριος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ᾧ δὲ ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος κατελάμβανε διὰ τοῦ στόλου τὰς παραλίας τοῦ Αἰγαίου, υἱός τις τοῦ βασιλέως ἐνίκα μαχόμενος τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν τῆς Μακεδονίας Γάϊον Σέντιον, καὶ ἐγίνετο κύριος σχεδὸν ἁπάσης ἐκείνης τῆς χώρας. Τότε δ' αἱ Ἀθῆναι, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Ἀχαΐα ἐκήρυξαν φανερὰν ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀποστασίαν. Ὁ Μιθραδάτης εἶχε στείλει εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἐπικούρειον φιλόσοφον Ἀριστίωνα, Ἀθηναῖον μὲν ὄντα, ἀλλὰ διαμένοντα ἐν Ἀσίᾳ, μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ εἰς ἐπανάστασιν. Τὸ δ' ἔργον τοῦ φιλοσόφου ἐπέτυχε πληρέστατα, καθότι οἱ Ἀθηναῖοι, συγκινηθέντες ἐκ τῆς ἀγγελίας, ὅτι ὁ Μιθραδάτης ἐδωρεῖτο εἰς αὐτοὺς τὴν νῆσον Δῆλον, ἀνεκήρυξαν τὸν Ἀριστίωνα στρατηγόν, οὗτος δ' ἐνεκαίνιζε τὴν στρατηγίαν του φονεύων ἅπαντας τοὺς Ῥωμαίους τοὺς εὑρισκομένους ἐν τῇ πόλει.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, ὅτε ὁ Σύλλας προσωρμίσθη εἰς τὴν Ἤπειρον (87 π. Χ.). Ἦγε δὲ πέντε μόνον λεγεῶνας, ἤτοι περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν· ἀλλ' οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε χρήματα. Διὰ δὲ τῶν ἀνεπαρκῶν τούτων δυνάμεων ὤφειλε νἀντεπεξέλθῃ κατὰ πολεμίου διαθέτοντος στρατιὰν διακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ τεσσαρακοντακισχιλίων ἱππέων καὶ στόλον τριακοσίων νηῶν πλὴν τῶν δυνάμεων ἃς ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν οἱ ἐξ Ἑλλάδος σύμμαχοι τῶν Μιθραδατείων. Πλὴν δὲ τῆς στρατιᾶς τοῦ Μιθραδάτου ἔμελλε νὰ προστεθῇ μετ' οὐ πολὺ στρατιὰ ῥωμαϊκὴ ἐλθοῦσα νὰ πολεμήσῃ τὸν ἀνθύπατον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Σύλλας ἐδοξάσθη, ἀναδειχθεὶς νικητὴς τῶν πολεμίων ἁπάντων χάρις εἴς τε τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν πανουργίαν, δι' ὧν κατώρθωσε πρῶτον μὲν νἀναγκάσῃ τὸν ἀντίπαλον Φιμβρίαν νἀφήσῃ εἰς αὐτὸν ἐλεύθερον τὸ πεδίον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἀγῶνος, ἔπειτα δὲ νἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατιὰν ἄνευ πολέμου.

---

[1] **Διοδώρου** XXXVII, 7. Ἴδ. περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ **Ἀππιανοῦ** Μιθραδ. 28 κ. ἑ. — **Πλουτάρχου** Σύλλ. 11 κ. ἑ.

Ὅτε δ' ὁ Σύλλας προσωρμίσθη εἰς τὴν Ἤπειρον, ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ Ἀριστίων ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν Βοιωτίᾳ παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἀλλ' ὁ Σύλλας ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, ἀναγκάσας τὸν μὲν Ἀρχέλαον νὰ κλεισθῇ ἐν Πειραιεῖ, τὸν δὲ Ἀριστίωνα ἐν Ἀθήναις. Γαυριῶν δ' ἐπὶ τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἐπιτυχίᾳ, διῄρεσε τὴν στρατιὰν εἰς δύο μοίρας, ὧν ἡ μὲν ἀφιερώθη εἰς πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὴν τοῦ Πειραιῶς.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Σύλλας διέτριβε περὶ τὴν διπλῆν ἐκείνην πολιορκίαν, ἦλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατήσαντες οἱ ἐπαναστατικοὶ εἶχον ἀφαιρέσει αὐτὸν τὴν στρατηγίαν καὶ ὅτι ὁ ὕπατος Λεύκιος Βαλέριος Φλάκκος, ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ἔπλεεν ἤδη πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία αὕτη δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Σύλλαν, ὅστις, ἐξακολουθήσας γενναίως τὰς δύο πολιορκίας, ἐξηνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους μετὰ κρατερὰν ἔφοδον νὰ παραδοθῶσι τῇ 1 Μαρτίου 86 π. Χ. Ὁ δὲ Ἀριστίων κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπ' αὐτῆς τὴν ἄμυναν ἐπὶ μακρὸν, ἰδίως ἕνεκα λειψυδρίας, καὶ ἐφονεύθη μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Τὸ δὲ ἄστυ, ἐκπολιορκηθὲν πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπέστη τὰ πάνδεινα ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ὅστις, ἂν δὲν ἐπενέβαινον οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ εὑρισκόμενοι φυγάδες συγκλητικοὶ ἐκ τῶν ὁμοφρόνων τῷ Σύλλᾳ, ἤθελεν ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν. Διατάσσων δὲ ὁ Σύλλας τὴν παῦσιν τῆς ἀρξαμένης φοβερᾶς σφαγῆς, εἶπεν, ὅτι ἐχαρίζετο πρὸς τοὺς ζῶντας χάριν τιμῆς τῶν μεγάλων νεκρῶν[1].

Ἀλλ' ἀνθίστατο ἀκόμη ὁ Πειραιεύς, ὅτ' ἐπεφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα νέα στρατιὰ ἐξ Ἀσίας, ἧς ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθραδάτου Ταξίλης. Καὶ ὁ μὲν Ἀρχέλαος ἔσπευσεν εἰς συνένωσιν μετ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Σύλλας, κυριεύσας τὸν Πειραιᾶ, ἐπυρπόλησε τὸ λαμπρὸν ἐπίνειον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως μὴ χρησιμεύῃ πλέον ὡς ἄσυλον τῶν πολεμίων. Ἔπειτα δ' ἐπορεύθη ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἐστρατοπέδευον αἱ δύο ἀσιατικαὶ στρατιαί. Ἀντετάσσοντο δ' ἑκατὸν καὶ εἴκοσι χιλιάδες Ἀσιατῶν πρὸς τριακοντακισχιλίους Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ πειθαρχία τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων ἐνίκησαν τοὺς πολλῷ πολυαριθμοτέρους ἄνδρας τῆς φάλαγγος τῶν Μιθραδατείων. Συνεκροτήθη δὲ ἡ μάχη παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐπέζησαν δ' ἐκ τῆς ἀσιατικῆς στρατιᾶς μόνον δεκακισχίλιοι, οὓς ὁ Ἀρχέλαος ἤγαγε σώους εἰς τὴν Χαλκίδα.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Βαλέριος Φλάκκος εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν λεγεώνων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἰδών, ὅτι οἱ ὑφ' ἑαυτὸν στρατιῶται ἦσαν εὔνοι πρὸς τὸν νικητὴν τῆς Χαιρωνείας, ἀπεχώρησε ταχέως ἐκ τῆς

---

[1] «Ὑπειπὼν ἔφη χαρίζεσθαι πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, ζῶντας δὲ τεθνηκόσιν». **Πλουτάρχου** Σύλλας 14.

Ἑλλάδος, καί, τραπεὶς πρὸς βορρᾶν, ἀπῆλθε διὰ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Ἀσίαν, σκοπῶν νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Μιθραδάτου ἐν αὐτῷ τῷ βασιλείῳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σύλλας δὲν παρεκώλυσε τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἀντιπάλου τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον εἶχεν ἀγγελθῇ εἰς αὐτὸν ἡ προσεχὴς ἄφιξις δευτέρας ἀσιατικῆς στρατιᾶς ὀγδοηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ὧν ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς Δορύλαος. Ἀντεπεξελθὼν δὲ κατὰ τῆς νέας ταύτης μιθραδατικῆς στρατιᾶς, συνεκρούσθη πρὸς αὐτὴν καὶ πάλιν ἐν Βοιωτίᾳ παρὰ τὸν Ὀρχομενόν. Ἐπερατώθη δὲ καὶ αὕτη ἡ μάχη διὰ τῆς ἥττης τῶν Ἀσιατῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας εἰκοσιπεντακισχιλίων ἀνδρῶν ἐξανδραποδισθέντων.

Διὰ δὲ τῆς παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν μάχης ἡ Εὐρώπη ἀπεξενώθη διὰ τὸν Μιθραδάτην. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ὁ βασιλεύς, ἅτε καταπολεμούμενος ἐν ταὐτῷ ὑπὸ δύο στρατιῶν ἀντιπάλων μέν, ἀλλ' ἀνθαμιλλωμένων πρὸς ἀλλήλας ὡς πρὸς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τύχην. Εἴδομεν ἤδη τὸν ὕπατον Φλάκκον τραπέντα πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅπως ἀποφύγῃ ἐν Ἑλλάδι σύγκρουσιν πρὸς τὸν Σύλλαν. Εἰςελάσας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν, κατέλαβε τοὺς Φιλίππους, καί, προχωρήσας ἔπειτα εἰς τὴν Θρᾴκην, ἔγεινε κύριος τῶν Ἀβδήρων, ἐκεῖθεν δὲ ὥρμησε πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὅπου καὶ διεχείμασεν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πορείαν ταύτην ἐπῆλθε δεινὴ ῥῆξις μεταξὺ τοῦ ὑπάτου καὶ τοῦ ὑπάρχου αὐτοῦ Γαΐου Φλαβίου Φιμβρίου. Καὶ ὁ μὲν Φλάκκος, ἀδρανὴς ὢν καὶ ὠμός, ἀπέβαλε τὴν εὔνοιαν τῶν στρατευομένων, ὁ δὲ Φιμβρίας, ὢν γενναῖος καὶ φιλόδοξος, ἐπωφελήθη ἐκ τῶν πρὸς τὸν ὕπατον δυσμενῶν διαθέσεων τῶν στρατιωτῶν, ὅπως ὑποκινήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀποστασίαν καὶ ποιήσῃ αὐτὸν ἐκποδών, συλληφθέντα καὶ φονευθέντα. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν μετέβαλον τὴν θέσιν τοῦ Μιθραδάτου. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Σύλλας ἐνίκα ἐν Ἑλλάδι δύο αὐτοῦ στρατιάς, αἱ ἀσιατικαὶ πόλεις, αἵτινες πρὸ βραχέος χρόνου εἶχον προςαγορεύσει τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου ἐλευθερωτήν, διαγνοῦσαι τὰς τυραννικὰς αὐτοῦ προθέσεις καὶ βλέπουσαι αὐτὸν ἡττώμενον, ἔστρεψαν εἰς αὐτὸν τὰ νῶτα, πολλαὶ δὲ αὐτῶν προςῆλθον εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐλπίζουσαι, ὅτι τὸ ἑκούσιον τῆς μετανοίας ἔμελλε νὰ προςπορίσῃ εἰς αὐτὰς τὴν συγγνώμην.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δύο ὁδοὶ σωτηρίας διηνοίγοντο εἰς τὸν Μιθραδάτην. Ἦτο δῆλα δὴ ἠναγκασμένος ἢ νὰ στρέψῃ πρὸς ὄφελός του τὴν ἔχθραν τῶν δύο ἀντιπάλων ῥωμαϊκῶν στρατιῶν, ἑνούμενος μετὰ τῆς ἑτέρας αὐτῶν κατὰ τῆς ἄλλης, ἢ νἀπαλλαγῇ τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν πολεμίων, χωρῶν εἰς ἰδιαιτέρας συνθήκας πρὸς τὸν Σύλλαν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Σύλλας διέβη τὸν Ἑλλήςποντον, ὁ δὲ Μιθραδάτης προέτεινεν εἰς αὐτὸν συνέντευξιν, ἥτις καὶ ἔγεινεν ἐν Δαρδάνῳ τῆς Τρωάδος. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον ἤδη συζητηθῇ ἐν Ἑλλάδι μεταξὺ τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Σύλλα οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης, ὑπῆρξε τώρα εὔκολον εἰς τὸν Μιθραδάτην νὰ συνθηκολογήσῃ

μετὰ τοῦ νικητοῦ τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ θέσις τοῦ βασιλέως εἶχεν ἀποβῆ ἐπ' ἐσχάτων πολὺ χειροτέρα ἕνεκα τοῦ Φιμβρίου. Οὗτος δῆλα δή, διαδραμὼν τὴν Βιθυνίαν καὶ δηώσας τὴν χώραν, εἶχεν ἔπειτα νικήσει ἐν Μιλητουπόλει παρὰ τὸν ποταμὸν Ῥύνδακον ἀσιατικὴν στρατιὰν ἧς ἡγεῖτο ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ Μιθραδάτου, ἐπὶ δὲ τούτοις, πορευθεὶς ἐπὶ τὸ Πέργαμον, εἶχε κυριεύσει τὴν νέαν ταύτην πρωτεύουσαν τοῦ ποντικοῦ βασιλείου (85 π. Χ.).

Κατὰ δὲ τὸ Αἰγαῖον δὲν εἶχον ὑπάρξει εὐτυχέστερα τὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ ἀντιταμίας τοῦ Σύλλα Λεύκιος Λικίνιος Λούκουλλος μετὰ στόλου, ἀθροισθέντος ἐν Συρίᾳ, διέπλευσε τὸ Αἰγαῖον, καὶ κατέλαβε μὲν τὴν Κολοφῶνα καὶ τὴν Χίον, ἐπελήφθη δὲ τῆς πολιορκίας τῆς Σάμου. Ἐν τοιαύταις δὲ ὢν στενοχωρίαις ὁ Μιθραδάτης, ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ τοὺς βαρεῖς ὅρους τοὺς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἐπιβληθέντας, ἂν δὲν ἤθελε νὰ διακινδυνεύσῃ τὰ πάντα. Ἐπεβλήθη δ' εἰς αὐτὸν ἡ ἐγκατάλειψις τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθεισῶν χωρῶν, ἡ παράδοσις ἑβδομήκοντα νηῶν καὶ πεντακοσίων τοξοτῶν καὶ ἡ ἀπότισις δισχιλίων ταλάντων (84 π. Χ.).

Μετὰ δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Σύλλας ἠδύνατο πλέον νὰ τραπῇ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου Φιμβρίου. Συναντήσας δὲ αὐτὸν παρὰ τὰ Θυάτειρα τῆς Λυδίας, ἀντεστρατοπέδευσε πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἤργισε νὰ περιταφρεύῃ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, θέλων νἀναγκάσῃ τὸν πολέμιον εἰς μάχην. Ὁ δὲ Φιμβρίας τὸ μὲν πρῶτον ἐδίστασε νἀντεπεξέλθῃ, ὅτε δ' ἀπεφάσισε τοῦτο, οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐλιποτάκτησαν, λέγοντες, ὅτι δὲν θέλουσι νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἀδελφούς. Τότε δ' ὁ Φιμβρίας κατέφυγεν εἰς τὸ Πέργαμον, καί, βλέπων, ὅτι κατεδίωκεν αὐτὸν ἐκεῖσε ὁ ἀντίπαλος, ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐφονεύθη ὑπό τινος τῶν δούλων του κατ' ἰδίαν αὐτοῦ προσταγήν.

Πρὶν δ' ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐφρόντισεν ὁ Σύλλας περὶ ἀναδιοργανώσεως τῶν χωρῶν ἃς εἶχεν ἀποδώσει ὁ Μιθραδάτης. Ὅπως δὲ ἀσφαλίσῃ αὐτὰς ἀπὸ νέων ἐπιδρομῶν, ἀφῆκεν ἐν Ἀσίᾳ ὡς φρουρὰν τοὺς δύο λεγεῶνας τοῦ Φιμβρίου, τεθέντας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λευκίου Λικινίου Μουρήνα, τοῦ ἀρίστου τῶν ἀξιωματικῶν του. Πρὸς δὲ τὰς πόλεις αἵτινες εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν Μιθραδάτην προσηνέχθη μετ' αὐστηρότητος μεγίστης. Καὶ τοὺς μὲν κυριωτάτους τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐτιμώρησε διὰ θανάτου, εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐπέβαλε πολεμικὴν ἀποζημίωσιν εἰκοσακισχιλίων ταλάντων καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσωσι τοὺς φόρους τῆς τελευταίας πενταετίας. Τὰς δὲ πόλεις ἀπ' ἐναντίας ὅσαι εἶχον μείνει πισταὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἀντήμειψεν ὁ νικητὴς γενναίως. Εἴπερ τινὲς δὲ καὶ ἄλλοι ἠμείφθησαν οἱ Ῥόδιοι, εἰς οὓς ἀπεδόθησαν καὶ πάλιν αἱ κτήσεις αἵτινες εἶχον ἀφαιρεθῆ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τὸν τρίτον μακεδονικὸν πόλεμον.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην τῶν ἐν Ἀσίᾳ πραγμάτων διάταξιν ὁ Σύλλας, ἀναχθεὶς ἐξ Ἀσίας μετὰ πασῶν τῶν νηῶν, ἔπλευσε πρὸς τὴν Ἰταλίαν (83 π. Χ.). Παρασκευαζόμενος δὲ νἀποπλεύσῃ ἐκ Πατρῶν, ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον, ἀγγέλλων τὸ τέλος τοῦ ἀσιατικοῦ πολέμου καὶ τὴν προσεχῆ αὐτοῦ ἐπιστροφήν. Εἰς δὲ τὰς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα παρασχεθείσας ὑπηρεσίας ἀντιπαρέθετε τὴν ἀμοιβὴν ἧς εἶχε τύχει, ἤτοι τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ προγραφήν, εἰς ἣν εἶχεν ἐπακολουθήσει ἡ κατασκαφὴ τοῦ οἴκου καὶ ἡ ἐξορία τῶν οἰκείων αὐτοῦ. Ἔγραφε δέ, ὅτι ἤρχετο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐχθρούς του, καὶ ἐβεβαίονε πάντας τοὺς λοιπούς, ὅτι οὐδὲν εἶχον ἐξ αὐτοῦ νὰ φοβηθῶσιν.

Η ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΔΗΜΑΓΩΓΙΑ. — Πρὶν ἢ παρακολουθήσωμεν τὸν Σύλλαν εἰς τοὺς θριάμβους αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκδίκησιν, ὀφείλομεν νἀφηγηθῶμεν διὰ βραχέων τὰ ἐν Ῥώμῃ συμβάντα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ δὲ διέπων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰς τύχας τῆς πολιτείας ὑπῆρξεν ὁ ὕπατος Κίννας, ἐν ᾧ ἡ δημοτικὴ φατρία εἶχεν ἀποκτήσει ὑπέρμαχον τὴν μὲν ἀρετὴν ἀναπληροῦντα διὰ τῆς θρασύτητος, τὴν δὲ ἀξίαν διὰ τῆς τύχης. Περὶ αὐτὸν δ' ἠθροίσθησαν οἱ ὀνομαστότατοι τῶν δημαγωγῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Σαβῖνος Κόϊντος Σερτώριος, στρατιώτης ἀνδρειότατος, ὅστις εἶχε δοξασθῆ ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τῷ κατὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοσοῦτον, ὥστε, ὅτε παρουσιάζετο εἰς τὰ θεάματα, ἐπευφημεῖτο ὑπὸ πάντων ἀναβοώντων. Τῷ δὲ 88 π. Χ. ὁ Σερτώριος εἶχε μεταπορευθῆ τὴν δημαρχίαν καὶ εἶχεν ἀποτύχει, μὴ ἐκλεχθεὶς διὰ τὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ Σύλλα. Τὴν δὲ ὕβριν ἐκείνην ᾐσθάνθη οὕτω βαθέως, ὥστε χάριν ἐκδικήσεως μετέστη εἰς τὰς τάξεις τῶν δημαγωγῶν, εἰ καὶ διὰ τῆς μεταστάσεως ἐκείνης ἐξέκλινεν ἀπὸ τῶν συμφύτων αὐτῷ φρονημάτων, ὢν ἐκ πεποιθήσεως μετριοπαθὴς δημοκρατικός.

Εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Κίννας εἶχεν ὀμόσει εἰς τὸν Σύλλαν μηδὲν τῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐτοῦ νομοθετημάτων νὰ μεταβάλῃ. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη ὁ ἀνθύπατος ἀποχωρήσει ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους, καὶ ὁ Κίννας, ἀναλαμβάνων τὴν προστασίαν τῶν νεοπολιτῶν, προέτεινεν, ὅπως ὁ Σουλπίκιος νόμος ὁ ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἀνακληθεὶς τεθῇ πάλιν εἰς ἐνέργειαν. Ὥριζε δ' ὡς γνωστὸν ὁ νόμος ἐκεῖνος, ὅπως οἱ νεοπολῖται διανεμηθῶσιν εἰς ἁπάσας τὰς τριάκοντα καὶ πέντε φυλάς. Διηγεῖται δὲ ὁ Ἀππιανὸς[1], ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἐπλήρωσαν εἰς τὸν Κίνναν ἀντὶ ταύτης τῆς ὑπηρεσίας τριακόσια τάλαντα. Ἀλλ' ἂν τοῦτο ἀληθεύῃ, δύναται νὰ δώσῃ ἰδέαν τινὰ τῆς ἠθικῆς τοῦ δημαγωγοῦ ὑπάτου. Πρὸς δὲ τούτοις προέτεινεν ὁ Κίννας τὴν ἀνάκλησιν τῶν

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Ι, 64.

πολιτῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἐξορισθέντων. Ἀλλὰ κατ' ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἐπερωτημάτων ἀντετάχθη ἡ δημαρχικὴ ἔνστασις. Εἶχεν ὅμως τὸ ὅπλον τοῦτο ἀποβάλει ἤδη τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ὁ Κίννας ἔσπευσε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Σουλπικίου, ἐπιλαμβανόμενος τῆς βίας πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ἰδίων νόμων. Τότε δὲ ἡ πόλις διῃρέθη ἐκ νέου εἰς δύο στρατόπεδα. Καὶ ὁ μὲν Κίννας συνέπραττε μετὰ τῶν νεοπολιτῶν, οἵτινες προλαβόντες κατέλαβον τὴν ἀγοράν, ἐξ ἑτέρου δὲ ἵστατο ὁ συνύπατος αὐτοῦ Γναῖος Ὀκτάβιος, ἡγούμενος τῶν ἀρχαίων πολιτῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἐπὶ δὲ τῇ ἐμφανίσει τῶν περὶ τὸν Ὀκτάβιον ἡ ἐκκλησία τῶν νεοπολιτῶν μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν διελύθη· τότε δὲ ἤρχισεν ἡ πάλη ἀνὰ τὰς ὁδούς, καὶ δεκακισχίλιοι ἄνδρες ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην ἡμέραν. Νικηταὶ δ' ἀπέβησαν οἱ περὶ τὸν Ὀκτάβιον. Ὁ δὲ Κίννας ἐκάλεσε μὲν εἰς ἀποστασίαν τοὺς δούλους, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἠναγκάσθη νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς. Ἡ δὲ σύγκλητος ἔπαυσεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὑπατείας καὶ προέγραψεν· ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐχειροτονήθη ὕπατος ὁ τοῦ Διὸς στεφανηφόρος ἱερεὺς *(flamen Dialis)* Λεύκιος Κορνήλιος Μερούλας, εἰ καὶ ἡ χειροτονία αὕτη ἦτο διὰ δύο λόγους παράνομος, πρῶτον μὲν διότι ὁ Διάλιος ἱερεὺς δὲν ἠδύνατο νἀναδειχθῇ ὕπατος καὶ δεύτερον διότι τὸν ὕπατον ὤφειλε κατὰ νόμον νὰ ἐκλέξῃ ἡ λοχῖτις ἐκκλησία. Ἀμφότεραι λοιπὸν αἱ φατρίαι ἔβαινον ἐκτὸς τοῦ νόμου, καὶ διὰ τῆς ὀλισθηρᾶς ταύτης ὁδοῦ ἦγον εἰς τὸν ὄλεθρον τὴν ἀτυχῆ πολιτείαν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ προγεγραμμένος Κίννας ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν, ἡγούμενος στρατιᾶς, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν λεγεώνων τοῦ ἀντιστρατήγου Ἀππίου Κλαυδίου, ἃς κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν ἐν Καμπανίᾳ, καὶ ἐκ πολλῶν λόχων Ἰταλῶν. Ἀφιχθεὶς δὲ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ῥώμης, ἡνώθη μετ' ἄλλου τινὸς προγεγραμμένου, ἄγοντος καὶ ἐκείνου στρατιὰν ἐθελοντῶν. Ἦτο δ' ὁ ἀρχηγὸς ἐκεῖνος ὁ γηραιὸς Μάριος, ὅστις ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἐναντίον τοῦ Σύλλα ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Κέρκιναν ἀσύλου αὐτοῦ, ἄγων στῖφος Νομάδων. Προσορμισθεὶς δ' εἰς τὴν Τυρρηνίαν, συνήθροισεν ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἕνα λεγεῶνα ἐθελοντῶν καὶ στόλον τεσσαράκοντα νηῶν. Ὁρμήσας δ' ἐπὶ τὴν Ὠστίαν, κατέλαβεν αὐτήν, καὶ ἔπειτα ἐπορεύθη πρὸς συνένωσιν μετὰ τοῦ Κίννα. Οἱ δὲ γνώριμοι ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν Γναῖον Πομπήιον Στράβωνα ἐκ τῆς Γαλατίας τῆς ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων καὶ τὸν Μέτελλον Πίον ἐκ τῆς Σαυνίτιδος. Καὶ ἡττήθησαν μὲν οἱ ἀποστάται ἐν μάχῃ μεγάλῃ συγκροτηθείσῃ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου· ἀλλ' ἡ νίκη ἐκείνη ἔμεινεν ἄκαρπος διὰ τοὺς ὀλιγαρχικούς, ἐπειδὴ τότε μὲν ἀμέσως ὁ Στράβων ἐπαμφοτερίζων ἐκώλυσε μετὰ τὴν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐξώθησιν τῶν ἡττηθέντων τὴν περαιτέραν δίωξιν αὐτῶν, ἔπειτα δ' ἐπιγενομένου λοιμοῦ ἐν

τῷ στρατοπέδῳ τοῦ ὑπάτου, ἀπεδεκατεύθη ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἀπέθανε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Στράβων.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Μάριος διέτρεχε τὸ Λάτιον, καὶ ἐκυρίευε τὰς κυριωτάτας τῶν πόλεων αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύγκλητος, βλέπουσα ἀραιουμένας ὁσημέραι μᾶλλον τὰς τάξεις τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς καὶ αὐξανομένας τὰς τῶν πολεμίων, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς τοὺς ἀποστάτας. Καὶ ὁ μὲν Κίννας ἀπήτησεν ἐν τοῖς πρώτοις τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑπατείας, ὁ δὲ ὕπατος Μερούλας παρῃτήθη, θέλων νὰ διευκολύνῃ τὰ πράγματα. Ἀλλ᾽ ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα οὔτε ὡς πρὸς τοῦτον τὸν ὅρον, οὔτε ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπετεύχθη συνεννόησις· ὁ δὲ Μέτελλος Πίος, βλέπων διχονοοῦντας ἐν ἀλλήλοις τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ἑταίρους, ἀπεχώρησε πρὸς νότον μετὰ τῆς ὑφ᾽ ἑαυτὸν στρατιᾶς, ἐπιφυλάσσων τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ εἰς καλλιτέραν εὐκαιρίαν. Διὰ δὲ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Μετέλλου οἱ ἀποστάται ἀπηλλάγησαν παντὸς κωλύματος, καὶ ὁ Κίννας εἰσήλασεν ἀνεμπόδιστος εἰς τὴν πόλιν. Ὁ δὲ Μάριος δὲν ἠθέλησε νὰ συνακολουθήσῃ, λέγων μετ᾽ εἰρωνικῆς νομιμοφροσύνης, ὅτι ἔπρεπε πρῶτον νἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας. Εἰσῆλθε δ᾽ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ Μάριος, ἀφ᾽ οὗ πρῶτον ὁ Κίννας διενήργησε τὴν ψήφισιν τοῦ ἀκυρώτου μείναντος ἐπερωτήματός του *περὶ ἀνακλήσεως τῶν ἐξορίστων (de exulibus revocandis)*.

Ἡ δὲ εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος τοῦ γηραιοῦ δημαγωγοῦ ὑπῆρξε τὸ σύνθημα σφαγῆς φρικτῆς, ἥτις προεκάλεσε νέαν μετ᾽ οὐ πολύ, ὡς θὰ ἴδωμεν, αἱματηρὰν ἐκδίκησιν. Ἐπὶ πέντε ἡμέρας καὶ πέντε νύκτας διήρκεσεν ὁ φόνος τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἔτι μακρότερον, ἂν μὴ ὁ Κίννας καὶ ὁ Σερτώριος, κορεσθέντες τοῦ αἵματος τοῦ χυθέντος, διέτασσον διὰ νυκτὸς τὸν θάνατον τῶν δολοφόνων τοῦ Μαρίου τῶν καλουμένων Βαρδυαίων ἐν ᾧ ἐκοιμῶντο ἐν τῷ στρατοπέδῳ.

Καὶ πρῶτον μὲν θῦμα ἔπεσεν ὁ Γναῖος Ὀκτάβιος· μετ᾽ αὐτὸν δ᾽ ἐφονεύθησαν οἱ ὑπατικοὶ Λεύκιος Καῖσαρ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γάϊος, ὁ ἐπιφανὴς ῥήτωρ Μάρκος Ἀντώνιος, οἱ προϋπάρξαντες ὕπατοι Κορνήλιος Μερούλας καὶ αὐτὸς ὁ Κόϊντος Λουτάτιος Κάτλος[1], ὁ μετὰ τοῦ Μαρίου συγκαταγαγὼν τὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Κίμβρων θρίαμβον, καὶ πολλοὶ τῶν συγκλητικῶν. Καὶ αἱ μὲν κεφαλαὶ τῶν θυμάτων ἀνεκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν Ἐμβόλων, ἄταφα δ᾽ ἔμειναν τὰ πτώματ᾽ αὐτῶν. Οἱ δὲ συγκλητικοί, καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου, ἐκήρυξαν τὸν ἴδιον αὐτῶν σωτῆρα, τὸν Σύλλαν, *πολέμιον τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου (hostis populi Romani)*, διέταξαν τὴν κατασκαφὴν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἐδήμευσαν τὴν οὐσίαν καὶ ἠκύρωσαν τοὺς νόμους αὐτοῦ.

[1] Οἱ δύο οὗτοι, ὁ Μερούλας καὶ ὁ Κάτλος, ἐκλήθησαν εἰς δίκην πρὶν ἢ θανατωθῶσιν, ἀλλ᾽ ηὐτοκτόνησαν ὅμως πρὸ τῆς δίκης.

Παρελθούσης δὲ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐκδικήσεως, ὁ Μάριος καὶ ὁ Κίννας ἀφήρπασαν αὐτοὶ τὴν ὑπατείαν, οὐδαμῶς φροντίζοντες τοῦ δήμου. Ἀλλ' ὁ Μάριος ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἑβδόμης αὐτοῦ ταύτης ὑπατείας, ἀπέθανεν ἑβδομηκοντούτης τῇ 15 Ἰανουαρίου 86 π. Χ. Ἐπίκραναν δὲ τὰς ὑστάτας τοῦ γενναίου Ἀρπιναίου ἡμέρας τὰ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἀγγέλματα. Τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐμέστωσαν φόβου αἱ νῖκαι τοῦ Σύλλα, ἐν δὲ τῇ μακρᾷ παραληρήσει τῇ προηγηθείσῃ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἠκούετο λαλῶν μόνον περὶ μαχῶν καὶ φόνων ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἐπὶ τῇ ἀναπολήσει ἐκείνῃ ἐγεννᾶτο προφανῶς παροξυσμὸς ἐν αὐτῷ καταστήσας ἐπώδυνον καὶ φρικτὴν τὴν τελευτὴν αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἠχὼ ἐκείνη τῶν νικῶν τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου, ἥτις συνώδευσε τὴν ἐκ τοῦ κόσμου ἀπέλευσιν τοῦ Μαρίου, ἦτο ἡ νέμεσις ἡ τιμωρὸς τῆς ὑπεροψίας, ἥτις χάριν κορεσμοῦ τῆς κατεχούσης αὐτὸν φιλοδοξίας τὰ πάντα εἶχε συγχύσει, πατρίδα καὶ ξένην, τιμὴν καὶ καταισχύνην, μεγαλεῖον καὶ ὄλεθρον [1].

Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι, ὅτι ὁ ὠμὸς πρεσβύτης δὲν ἔζη πλέον, ἀνέπνευσεν ἡ Ῥώμη. Κατ' ἐκλογὴν δὲ τοῦ Κίννα ἀνερρήθη διάδοχος τοῦ Μαρίου ἐν τῇ ὑπατείᾳ ὁ Λεύκιος Βαλέριος Φλάκκος, ὅστις καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ πλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅπως πολεμήσῃ τόν τε Σύλλαν καὶ τὸν Μιθραδάτην. Πρὶν δ' ἢ ἀπέλθῃ, προέτεινεν ὁ Βαλέριος νόμον *περὶ ὀφειλημάτων (de aere alieno)*, δι' οὗ ἐδωροῦντο εἰς τοὺς ὀφειλέτας τὰ τρία τέταρτα τῶν χρεῶν. Δικαίως δὲ τὸν νόμον τοῦτον ἀποκαλεῖ ἐπονειδιστότατον ὁ Βελλήιος [2]. Ἀλλὰ τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ τότε κατέχοντες τὴν ἀρχήν, ὅπερ νὰ μὴ εἶνε ἐπονείδιστον; Οὕτως ὁ Κίννας ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν τὴν ὑπατείαν ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη (87-84 π. Χ.), καὶ διώριζεν αὐτὸς τοὺς συνυπάτους, οὐδέποτε καλέσας τὴν ἐκκλησίαν πρὸς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας. Οὐδ' εἶνε ἄπορον τὸ τοιοῦτον, διότι μοιραία συνθήκη πάσης δημαγωγίας εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ κυβερνῶντος τὰ κατ' αὐτὴν εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀπεριορίστου ἐκείνης ἐλευθερίας ὧν εἶχε γείνει κῆρυξ πρὶν ἢ

---

[1] Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐν τῇ ἀπέναντι σελίδι εἰκόνος σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι, θέλοντες νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Μαρίου ἐπισημότητα ἀνταξίαν τοῦ κηδευομένου, ἐδανείσθησαν παρὰ τῶν βαρβάρων τὴν συνήθειαν τῆς ἐν ταῖς ταφαῖς ἀνθρωποθυσίας. Καὶ εἰσηγητὴς μὲν τῆς ὠμῆς ταύτης προτάσεως ὑπῆρξεν ὁ Γάϊος Φιμβρίας, ὁ ἀρχηγὸς τῶν δολοφόνων τοῦ Μαρίου. Τὸ δ' ἐκλεχθὲν θῦμα ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς Κόϊντος Μούκιος Σκαιόλας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θύτης, ἄπειρος ὤν, ἔπληξεν αὐτὸν χωρὶς νὰ τὸν φονεύσῃ, ὁ Φιμβρίας κατήγγειλε τὸν Σκαιόλαν ἐνώπιον τοῦ δήμου ὡς μὴ ἀφήσαντα νά τον φονεύσωσι (Quod non totum corpore telum recepisset ὡς λέγει ὁ **Κικέρων** Pro Sex. Roscio 12).

[2] **Βελλιίου Πατέρκλου** II, 23.

Σκηνὴ ἐκ τῆς κηδείας τοῦ Μαρίου. Ἴδ. σ. 506, σημ. 1.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχήν. Ἄλλως δὲ ὁ Κίννας ἐπέδειξεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη τὴν μωροτάτην ἀνικανότητα, ἐξελεγχθεὶς ἄξιος τῶν συστασιαστῶν του. Ἡ δὲ διοίκησις αὐτοῦ ὑπῆρξε κρᾶμα συνεχὲς ἀντιφάσεων καὶ μέτρων ἀτελῶν. Οὕτως ἀνεκάλεσε μὲν εἰς ἰσχὺν τὸν Σουλπίκιον νόμον τὸν διανέμοντα τοὺς νεοπολίτας καὶ τοὺς ἀπελευθέρους εἰς τὰς τριάκοντα καὶ πέντε φυλὰς πάσας, ἀλλ' οὐδέποτ' ἐπέτρεψε τὴν συνέλευσιν τῶν ἐκκλησιῶν, οὔτε τῆς λοχίτιδος οὔτε τῆς φυλετικῆς· καὶ ἀπεδεκάτισε μὲν τὴν σύγκλητον, δὲν ἔγνω δὲ νἀνανεώσῃ αὐτὴν, ὅπως μεταβάλῃ εἰς ὄργανον τῆς ἰδίας φατρίας. Καὶ ἐπλήρωσε μὲν αἵματος τὴν Ῥώμην, ἀφῆκε δὲ νὰ διασωθῶσιν οἱ κινδυνωδέστατοι τῶν ἐχθρῶν, ἐν οἷς ὁ Μέτελλος Πίος, ὅστις, ἐκφυγὼν τοὺς δολοφόνους τοῦ Κίννα, μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν ἀφαιρέσεως τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοῦ διοικοῦντος αὐτὴν φίλου τῶν Μαριανῶν πραίτωρος Γαΐου Φαβίου Ἀδριανοῦ, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Λιγυστικήν. Ἀλλὰ τὸ μάλιστ' ἀποκαλύπτον τὴν ἀνικανότητα τοῦ Κίννα εἶνε ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Σύλλαν. Οὗτος τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πανισχύρου ὑπάτου τὸ μὲν πρῶτον προεγράφη καὶ ἐκηρύχθη πολέμιος τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ κατόπιν οὐδὲν ἔγνω νὰ πράξῃ ὁ Κίννας ὅπως ἀντεπεξέλθῃ πρὸς αὐτὸν καθ' ἣν ἡμέραν ὁ νικητὴς τοῦ Μιθραδάτου ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ ἐκδικητὴς ἑαυτοῦ, τοῦ οἴκου, τῆς φατρίας του. Μόνον δὲ ὅτε περιῆλθεν εἰς τὴν σύγκλητον ἡ ἀγέρωχος ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου ἐχθροῦ, ἐξηγέρθη ὁ Κίννας ἐκ τοῦ ληθάργου. Ἀθροίσας δ' ἐν βίᾳ στρατιάν, ἀποτελουμένην ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ νεοπολιτῶν, ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς Ἀγκῶνα, σκοπῶν νὰ διαπεραιωθῇ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Σύλλαν πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀποβιβάσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Ἀγκῶνι ἐστασίασαν οἱ στρατιῶται· προφασιζόμενοι δέ, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ ἐπιχειρήσωσι πόλεμον κατὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμπολιτῶν, ἠρνήθησαν νὰ ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα ἐν μέσῳ χειμῶνι. Τοῦ δὲ Κίννα θέλοντος νὰ βιάσῃ αὐτούς, οἱ στρατιῶται ἐφόνευσαν τὸν ὕπατον. Ὁ δὲ συνύπατος αὐτοῦ Γναῖος Παπίριος Κάρβων, θέλων νὰ μὴ πάθῃ τὰ αὐτά, ἤγαγε τὴν στρατιὰν εἰς Ἀρίμινον, ὑποσχόμενος, ὅτι δὲν ἤθελεν ἐγκαταλίπει τὴν Ἰταλίαν.

Τότε δὲ ὁ Κάρβων ἔστρεψε τὸν νοῦν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς στρατιᾶς διὰ στρατολογίας καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν. Πολλοὶ δὲ ὑπῆρξαν οἱ συρρεύσαντες εἰς τὴν κλῆσιν αὐτοῦ, ὥστε τέλος εὑρέθη ἄγων διακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ὑπερέκεινα. Ἀλλ' οἱ τασσόμενοι ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ ἦσαν πολὺ μᾶλλον συρφετὸς ἀνθρώπων ἢ στρατὸς πειθαρχῶν καὶ ἔμπειρος τῆς πολεμικῆς τέχνης. Ἔπειτα δὲ ὁ Κάρβων ἀφῆκεν εἰς ἄλλους τὸ κινδυνῶδες ἔργον τῆς πρὸς τὸν Σύλλαν συγκρούσεως, προκηρύξας ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας μετὰ τετραετῆ ἀργίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἕνεκα δὲ τῆς εἰς πάσας τὰς φυλὰς διανομῆς τῶν ἀπελευθέρων ἐπῆλθε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐν ταῖς ἀρ-

χαιρεσίαις ἐπιτυχίας δύο ὑπάτων τῆς δημαγωγικῆς φατρίας, τοῦ Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος καὶ τοῦ πολυθρυλήτου πρώην δημάρχου Γαΐου Νωρβανοῦ. Ὁ δὲ Κάρβων μετέβη εἰς τὴν Γαλατίαν τὴν ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων ὡς ἀνθύπατος.

Ο Συλλας δικτατωρ.—Τὸ ἔαρ τοῦ 83 π. Χ. ὁ Σύλλας προσωρμίσθη εἰς τὸ Βρενδήσιον. Ἡ δὲ στρατιὰ ἧς ἡγεῖτο ἅμα μὲν τῇ ἀποβιβάσει ἀνήρχετο εἰς τριάκοντα μέχρι τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ηὐξάνετο. Τὸ Βρενδήσιον, ἀφεθὲν ἀφρούρητον ὑπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπαναστατικῶν, ἀνέῳξε τὰς πύλας εἰς τὸν Σύλλαν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Βρενδησίου ἠκολούθησαν πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Μεσσαπίας καὶ τῆς Ἀπουλίας· διὸ ἡ πορεία τῶν Συλλείων ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ἐγίνετο ὡς διὰ χώρας φιλικῆς. Ἐκεῖ δὲ ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Πρῶτοι δ' ἐνεφανίσθησαν ὁ Μέτελλος Πίος καὶ ὁ Μάρκος Λικίνιος Κράσσος, ὅστις ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Μαριανῶν ἐνεργηθείσῃ σφαγῇ εἶχεν ἀπολέσει τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφόν. Ὁ δὲ Σύλλας ἀνενέωσε τὴν ἀνθυπατικὴν ἀρχὴν τοῦ Μετέλλου. Μεταξὺ δὲ τῶν προσελθόντων ὑπῆρξαν καὶ δημοκρατικοί, οὐ μικρὸν δὲ βεβαίως ἐξεπλάγη ὁ Σύλλας ἰδὼν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸν συγκλητικὸν Πόπλιον Κέθηγον, ὃν αὐτὸς ὑπατεύων εἶχεν ἐξελάσει ἐκ τῆς Ῥώμης, ἅτ' εὔνουν ὄντα πρὸς τοὺς Σουλπικίους νόμους. Ἀλλ' ὁ πάντων τῶν συρρευσάντων ἀσπασιώτατος ὑπῆρξεν ὁ νεαρὸς Γναῖος Πομπήιος. Ἦτο δὲ οὗτος υἱὸς τοῦ Στράβωνος, καὶ ἐτάσσετο τὸ κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν ἐπαναστατικῶν. Προσβληθείσης δὲ τῆς υἱκῆς αὐτοῦ στοργῆς καὶ κινδυνευουσῶν τῶν κτήσεων αὐτοῦ [1], ἐξεδικήθη μεταστὰς εἰς τὰς τάξεις τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν ἀρχηγίαν τῶν πάλαι ἐστρατευμένων ὑπὸ τὸν πατέρα, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, μετέβη εἰς τὴν Πικεντίνην, ὅπου εἶχε τὰ κτήματά του, καὶ ἐκεῖ ἐστρατολόγησεν ἐθελοντὰς οὕτως, ὥστ' ἐν βραχεῖ συνεκρότησε στρατιὰν τριῶν λεγεώνων. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὴν Ἀπουλίαν πορείᾳ αὐτοῦ συνεκρούσθη ὁ Πομπήιος πρὸς τὴν στρατιὰν ἧς ἡγεῖτο ὁ πραίτωρ Λεύκιος Ἰούνιος Δαμάσιππος, καὶ ἐνίκησεν αὐτήν. Γαυριῶν δ' ἐπὶ τῇ πρώτῃ του ταύτῃ νίκῃ, ἤγαγεν εἰς τὸν Σύλλαν τοὺς τρεῖς νικηφόρους λεγεῶνας. Ὁ δὲ Σύλλας, δεξιωθεὶς τὸν νεαρὸν στρατηγόν, προσηγόρευσεν *αὐτοκράτορα (imperator)*, διὰ τῆς προσωνυμίας ταύτης ἀναγνωρίζων τὸ ἔννομον καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἀρχηγίας.

[1] Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ κατηγγέλθη μετὰ θάνατον ὡς νοσφισθεὶς τὴν λεῖαν τὴν ἐκ τῆς παρὰ τὸ Ἄσκλον μάχης, αὐτὸς δὲ ὁ Γναῖος ἠπειλήθη, ὅτι ἔμελλε νἀφαιρεθῇ τὴν οὐσίαν, ἂν δὲν ἀπέδιδε τὰ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀνόμως κτηθέντα. Καὶ ἠθωώθη μὲν ὁ Γναῖος δικασθείς, ἀλλ' ὅμως ἀγανακτήσας ἀπέστη τῆς δημοτικῆς φατρίας.

Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀπουλίας ἐχώρησεν ὁ Σύλλας ταχὺς ἐπὶ τὴν Καμπανίαν, ὅπου ἐστρατοπέδευον αἱ δύο ὑπατικαὶ στρατιαί. Καὶ ὁ μὲν Νωρβανὸς ἀνέμενε παρὰ τὴν Καπύην, ὁ δὲ Σκιπίων ἐν Τεάνῳ κατὰ τὴν Ἀππίαν ὁδόν. Κατὰ ταῦτα δ' ἡ πρώτη μάχη συνεκροτήθη πρὸς τὸν Νωρβανόν. Καὶ πρῶτον μὲν προέτεινεν εἰς αὐτὸν ὁ Σύλλας συνδιαλλαγήν, ἐκείνου δὲ ἀποκρούσαντος πᾶσαν συνθηκολογίαν, ὁ Σύλλας ἐπετέθη ἐναντίον αὐτοῦ κατὰ τὰ Τιφατηνὰ ὄρη ἐν Καμπανίᾳ, καὶ ἐνίκησεν αὐτόν, ἀποβαλόντα ἑπτακισχιλίους ἄνδρας. Τότε δὲ τὸ πρῶτον Ῥωμαῖοι ἀντεπεξήρχοντο κατὰ Ῥωμαίων ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ. Περισώσας δὲ τὰ λείψανα τῆς ἡττηθείσης στρατιᾶς, ἐνεκλείσθη μετ' αὐτῶν ὁ Νωρβανὸς εἰς Καπύην. Μετὰ δὲ τὸν Νωρβανὸν ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Σκιπίωνος. Καὶ πρὸς ἐκεῖνον δὲ προσεπάθησε νὰ ἔλθῃ ὁ Σύλλας εἰς λόγους· ὁ δὲ Σκιπίων, μὴ ἔχων μεγάλην πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ στρατιάν, ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις αὐτοῦ, καὶ συνωμολόγησε σπονδάς. Διαρκούσης δὲ τῆς ἀνακωχῆς, οἱ στρατιῶται τῶν δύο στρατοπέδων ἐπεσκέπτοντο ἐναλλὰξ ἀλλήλους συναδελφούμενοι. Ὁ δὲ Σύλλας παρέτεινεν ἐπὶ μακρὸν τὰς διαπραγματεύσεις, ὅπως δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ στρατιώτας νὰ συμπληρώσωσι τὸ σαγηνευτικόν των ἔργον ἐντελῶς, ἑλκύοντες τοὺς τοῦ Σκιπίωνος. Εἰς μάτην δ' ὁ Κόϊντος Σερτώριος, εὑρισκόμενος ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ ὑπάτου, ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Σκιπίωνος ἐπὶ τὰ τεχνάσματα ἐκεῖνα τῶν πολεμίων. Ὁ Σκιπίων, πιστεύων ἐξασφαλισθεῖσαν τὴν εἰρήνην, οὐδὲν ἀντέπραξε, καὶ ἔστειλε τὸν Σερτώριον εἰς τὴν Καπύην πρὸς τὸν Νωρβανόν, ὅπως τύχῃ τῆς συναινέσεως τοῦ συνυπάτου περὶ τῆς παρασκευαζομένης συνθηκολογίας. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον ταύτης τῆς ἀποστολῆς ὁ Σερτώριος κατέλαβε τὴν πόλιν Σύεσσαν, ἥτις εἶχε παραδοθῆ εἰς τὸν Σύλλαν. Ἡ δὲ κατάληψις αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Σύλλαν νἀπευθύνῃ εἰς τὸν Σκιπίωνα δριμείας παραστάσεις· μετὰ τοιαύτης δὲ ὁρμῆς ἐμέμφθη αὐτοῦ, ὥστε ὁ ὕπατος, ἐννοήσας ἐκ τῶν τοιούτων λόγων ὅτι εἶχεν ἐμπαιχθῆ, κατήγγειλε τὴν ἀνακωχήν. Τότε δ' ἐφάνησαν τἀποτελέσματα τῶν μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων συνημμένων σχέσεων. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται τοῦ Σκιπίωνος ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, λέγοντες, ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ εἶχον διαλυθῆ αἱ διαπραγματεύσεις, καὶ προσῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα. Ὁ δὲ Σκιπίων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, ἐγκαταλειφθέντες μόνοι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ᾐχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Ἀλλ' οὗτος ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς κατόπιν, μόλις ὁ Σκιπίων ἐδήλωσεν, ὅτι ἔμελλε νὰ καταθέσῃ τὴν ὑπατείαν. Μετέβη δὲ ὁ Σκιπίων εἰς Μασσαλίαν, ὅπως διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἑκουσίᾳ ἐξορίᾳ.

Νέα δὲ ἀπόπειρα τοῦ Σύλλα πρὸς ἅλωσιν τῆς Καπύης ἀπέτυχεν. Ὁ δὲ Νωρβανὸς δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ καὶ πάλιν τοὺς πρέσβεις τῶν πολεμίων, φοβούμενος μὴ συμβῇ καὶ εἰς αὐτὸν ὅ τι καὶ εἰς τὸν συνύπατον Σκιπίωνα.

Ἄλλως δὲ εἶχε πεποίθησιν εἰς τὰ μέσα τῆς φατρίας αὐτοῦ, ἧς τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ἤδη ὁ Παπίριος Κάρβων. Οὗτος, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ὅπου εἶχε στρατολογήσει μεγάλην στρατιὰν μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν, κατώρθωσε τὴν ἐκλογήν του ὡς ὑπάτου διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος (82 π. Χ.) μετὰ τοῦ νεαροῦ Γαΐου Μαρίου, ἴσως θετοῦ υἱοῦ τοῦ νικητοῦ τῶν Κίμβρων, μόλις ὄντος εἰκοσαέτους. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀναγκαίως ἐνεποίησε βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἡ πυρκαϊὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἡ ἐκραγεῖσα τῇ 6 Ἰουλίου 82 π. Χ. μικρὸν μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφὴν τοῦ Κάρβωνος. Ἡ φαντασία, ἐξαφθεῖσα ἐκ τῆς ἀναλώσεως τοῦ τιμιωτάτου τῶν ἱερῶν τῆς πόλεως, ἀνεύρισκεν εἰς τὰς καταβιβρωσκούσας τὸν ναὸν φλόγας συμβολικὴν παράστασιν τῆς πυρκαϊᾶς τῆς ἐπαναστάσεως τῆς ἀναλισκούσης τὸ οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας. Διὸ πάντες μετὰ μεγίστης ἀνησυχίας ἀπέβλεπον εἰς τὸ ἐπερχόμενον νέον ἔτος.

Καὶ ἀληθῶς αἱ δύο φατρίαι παρεσκευάζοντο διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος εἰς πόλεμον φοβερόν. Οἱ δύο ὕπατοι ἐπεξέτειναν τὰς παρασκευὰς αὐτῶν μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων, ἐνεργήσαντες νέας στρατολογίας ἐν τῇ Γαλατίᾳ τῇ ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων, ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ, τῇ Σαυνίτιδι καὶ τῇ Λευκανίᾳ οὕτως, ὥστε κατὰ τὸν Πλούταρχον [1] κατώρθωσαν νὰ ἀθροίσωσι τετρακοσίους πεντήκοντα λόχους. Ὁ δὲ Σύλλας ἀφ' ἑτέρου συνωμολόγει συνθήκας πρός τινας τῶν ἰταλίδων πόλεων, δι' ὧν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτὰς τὰ κεκτημένα δίκαια, λαμβάνων εἰς ἀντάλλαγμα παρ' αὐτῶν στρατιώτας.

Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 82 π. Χ., ὁ μὲν νέος Μάριος μετέβη πρὸς διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν ἔργων εἰς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Κάρβων ἐπεφύλαξεν εἰς ἑαυτὸν τὰ τοῦ πολέμου ἐν τῷ βορρᾷ. Ἐναντίον δὲ τούτου ἔστειλεν ὁ Σύλλας τὸν Μέτελλον καὶ τὸν Πομπήιον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Μέτελλος ἤρχιζεν ἐπιτυχῶς τὴν στρατείαν διὰ τῆς παρὰ τὸν Αἰσῖνον ποταμὸν τῆς Ὀμβρικῆς ἥττης τοῦ ὑπάρχου τοῦ Κάρβωνος, Γαΐου Καρρίνα, ὁ Σύλλας εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐπὶ τὴν Ῥώμην πορείαν· κατὰ δὲ τὸ πεδίον τὸ καλούμενον Ἱερὸν λιμένα *(Sacriportus)* μεταξὺ Σιγνίας καὶ Πραινέστου, τῶν πόλεων τοῦ Λατίου, συνήντησε τὴν στρατιὰν τοῦ Μαρίου, ἀνερχομένην εἰς τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, καὶ ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν πανωλεθρίαν. Μετ' αὐτὸν ἤδη τὸν πρῶτον κλονισμὸν τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν Μαριανῶν πέντε λόχοι πεζῶν καὶ δύο ἴλαι ἱππέων ἀπέρριψαν τὰ ὅπλα, καὶ μετέστησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα. Ἐπὶ δὲ τῷ θεάματι τούτῳ ἡ σύμπασα στρατιὰ τοῦ Μαρίου ἐτράπη εἰς φυγήν, τρέχουσα πρὸς τὴν Πραίνεστον. Ἀλλ' ὀλίγοι μόνον ἠδυνήθησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, οἱ δὲ

[1] **Πλουτάρχου** Σύλλας 27.

πλεῖστοι, καταληφθέντες ὑπὸ τῶν Συλλείων, τοῦτο μὲν ἐφονεύθησαν, τοῦτο δ' ἐζωγρήθησαν.

Τότε πλέον ἡ πρὸς τὴν Ῥώμην ἄγουσα ἦτο ἀναπεπταμένη εἰς τὸν Σύλλαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, ἡ δημαγωγικὴ φατρία ἐτέλεσεν ἐν Ῥώμῃ νέαν σφαγὴν ἐκδικουμένη διὰ τὰς ἥττας αὐτῆς. Καὶ δὴ ἐφονεύθησαν ἐν τῷ Ὀστιλίῳ οἱ ὕποπτοι τῶν συγκλητικῶν, καὶ μετ' αὐτῶν συναπέθανεν ὁ σεβαστὸς μέγας ἀρχιερεὺς Κόϊντος Μούκιος Σκαιόλας.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Σύλλας, ἐπιτρέψας εἰς τὸν ὕπαρχον Κόϊντον Λουκρήτιον Ὀφέλλαν τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας τῆς Πραινέστου, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἐγκεκλεισμένος ὁ ὕπατος Μάριος μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς του, προεχώρει περαιτέρω πρὸς τὴν Ῥώμην, ἣν καὶ κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως. Ἀλλ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει, ὅπως διατάξῃ τὰ τῆς πωλήσεως τῶν κτημάτων τῶν φυγάδων Μαριανῶν, καὶ ἐνθαρρύνῃ διὰ γλυκέων λόγων τὸν δῆμον εἰς τὴν μετὰ καρτερίας ἀνοχὴν τῶν παρόντων δεινῶν, ἅτινα δι' αὐτοῦ ἔμελλον νὰ παύσωσιν ἐντὸς βραχέος χρόνου. Ἔπειτα δὲ διηυθύνθη πρὸς βορρᾶν, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Κάρβωνος, ὅστις ἐκράτει τῆς Τυρρηνίας καὶ διέθετεν ἀκόμη φοβερὰς δυνάμεις καὶ μεθ' ὅλην τὴν φθορὰν ἣν εἶχεν ὑποστῇ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ Μετέλλου. Συναντήσας δ' αὐτὸν ἐν Κλουσίῳ, ἦλθεν εἰς κρατερὰν πρὸς αὐτὸν μάχην, διαρκέσασαν ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας. Καίτοι δὲ ἡ ἔκβασις αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος, ὁ Κάρβων ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς ἐξ ἀγῶνος ἐν ᾧ αἱ τάξεις τῶν περὶ αὐτὸν ἠραιοῦντο ὁσημέραι μᾶλλον εἴτε διὰ τῆς ἥττης, εἴτε διὰ τῆς αὐτομολίας[1]. Ὅτε δὲ ἠγγέλθη εἰς αὐτὸν ἡ ἅλωσις τῆς Πραινέστου, ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἀποστασία τῆς πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας καὶ ἡ προχώρησις τεσσάρων στρατιῶν, αἵτινες ἔβαινον ὅπως περικλείσωσιν αὐτὸν ἐν τῷ κατὰ τὸ Κλούσιον στρατοπέδῳ, ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα, καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὁ δὲ στρατὸς ὁ ἐν Τυρρηνίᾳ, μείνας ἀκέφαλος, διελύθη καὶ ἐξωλοθρεύθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Σύλλας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς νότον, ὅπου εἶχον ἀναφανῇ νέοι αὐτοῦ πολέμιοι, οἱ Σαυνῖται καὶ Λευκανοί, οἵτινες, ὀργισθέντες διὰ τὴν μὴ δοθεῖσαν αὐτοῖς ἰσοπολιτείαν, εἶχον συλλάβει τὴν ἰδέαν νὰ σπεύσωσιν εἰς Πραίνεστον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν φίλων αὐτῶν Μαριανῶν. Ἀπετελεῖτο δ' ἡ στρατιὰ ἐκείνη ἐξ ἑβδομηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἀπροόπτως προσερχομένων εἰς ἐνίσχυσιν τῆς δημοκρατικῆς φατρίας. Ἡγοῦντο δὲ αὐτῶν ὁ Σαυνίτης Πόντιος Τελεσῖνος, ὁ Λευκανὸς Μάρκος

[1] Ἐν Φαβεντίᾳ, τῇ σημερινῇ Faenza, ὑπέστη παρὰ τοῦ Μετέλλου δεινὴν ἧτταν, ἣν κατέστησεν ἔτι βαρυτέραν ἡ ἐκ τοῦ στρατοπέδου του αὐτομολία ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Λαμπώνιος καὶ ὁ ἐκ Καπύης Γούττας. Ἐστρατοπέδευσε δὲ ὁ Σύλλας ἐν τοῖς στενοῖς, ἅτινα φέρουσι σήμερον τὸ ὄνομα Valmontone, δι' ὧν οἱ ἀποστάται ὤφειλον νὰ διέλθωσι πορευόμενοι πρὸς τὴν Πραίνεστον. Εὑρὼν δὲ τὴν ὁδὸν κεκλεισμένην, ὁ Πόντιος Τελεσῖνος ἀπεφάσισε νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὴν Ῥώμην· «Ἐκκόψωμεν, λέγεται εἰπὼν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν στρατιώτας, τὸ δάσος εἰς ὃ εὑρίσκουσι συνήθως ἄσυλον οἱ λύκοι οἱ ἅρπαγες τῆς τῶν Ἰταλῶν ἐλευθερίας»[1]. Οἱ δὲ λόγοι οὗτοι, οὓς ἐμβάλλει ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Βελλήιος εἰς τὸ στόμα τοῦ γενναίου Σαυνίτου, ἐξεικονίζουσι τὴν ἐσχάτην ἀγανάκτησιν τῶν Ἰταλῶν κατ' ἐκείνων οἵτινες ἠρνοῦντο εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσι πατρίδα. Ἐφρουρεῖτο δὲ τότε ἡ Ῥώμη ὑπὸ μικρᾶς στρατιᾶς, ἧς ἡγεῖτο ὁ πραίτωρ Ἄππιος Κλαύδιος. Στρατολογήσας δ' ἐν βίᾳ στῖφος νεαρῶν γνωρίμων ὁ ἀνδρεῖος Ἄππιος ἐπεχείρησεν ἔξοδον κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, ἥτις τοὺς μὲν εὐθαρσεῖς ἐκείνους νεανίας ἤγαγεν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἔσωσεν ὅμως τὴν πόλιν. Καθότι ὁ Πόντιος Τελεσῖνος, νομίσας, ὅτι ἡ Ῥώμη εἶχε πρὸς ἄμυναν αὐτῆς μεγαλειτέραν στρατιάν, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἄμεσον ἔφοδον, ἡ δὲ ἀναβολὴ αὕτη παρέσχεν εἰς τὸν Σύλλαν τὸν ἀναγκαῖον χρόνον ὅπως ἔλθῃ ἐπίκουρος τῆς ἀπειλουμένης πόλεως. Τὴν δὲ 1 Νοεμβρίου τοῦ 82 π. Χ. αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων πρὸ τῆς Κολλίνης πύλης. Διήρκεσε δ' ἡ μάχη μέχρι προκεχωρημένης νυκτὸς, καὶ νικητὴς ἀπέβη ὁ Σύλλας· ἀλλ' ἡ νίκη πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ ὠφείλετο εἰς τὸν Μάρκον Κράσσον, ὅστις ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Καὶ ὁ μὲν Πόντιος ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ, καὶ τῶν ἄλλων δὲ στρατηγῶν τῶν Ἰταλῶν οὐδεὶς διεσώθη. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ φεύγοντες κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν διωκόντων αὐτοὺς νικητῶν, καὶ ἐσφάγησαν. Ὀκτακισχίλιοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ζωγρηθέντες, ὧν οἱ πλεῖστοι Σαυνῖται. Ἐσφάγησαν δ' οὗτοι ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως κατὰ διαταγὴν τοῦ Σύλλα, οἱονεὶ ἀποδεικνύοντος, ὅτι ὁ Πόντιος δὲν εἶχε ψευσθῇ, ὅτ' ἐκάλει τὴν Ῥώμην φωλεὰν λύκων. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Σαυνῖτις ἦτο φυτώριον γενναίων, ἡ δὲ ἀνδρεία ἐμπνέει φόβον εἰς τοὺς τυράννους.

Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἥττης τῶν συμμάχων ἡ φρουρὰ τῆς Πραινέστου παρεδόθη, ἀναγκαζομένη ὑπὸ τῆς σιτοδείας. Καὶ ὁ μὲν νεαρὸς Μάριος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ποντίου ἀπέκτειναν ἀλλήλους μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν φυγῆς διά τινος τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀγουσῶν ὑπονόμων. Ὁ δὲ Σύλλας, εἰσελάσας εἰς τὴν πόλιν, ἐφείσθη μὲν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ἐκέλευσε δὲ τοὺς ἐνοικοῦντας ἄνδρας νὰ παραστῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ ὅπως κριθῶσι. Τούτων δ' ἐσώθησαν μόνον οἱ ὀλίγιστοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἠδυνή-

[1] **Βελληίου Πατέρκλου** II, 27, 2.

θησαν νἀποδείξωσιν, ὅτι δὲν εἶχον ταχθῆ μετὰ τοῦ Μαρίου, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐθανατώθησαν ἀθρόοι[1].

Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῆς Πραινέστου ὁ Σύλλας δὲν εἶχε πλέον νὰ καταπολεμήσῃ ἄλλους ἐχθροὺς ἐν Ἰταλίᾳ, διὸ προσωνόμασεν ἑαυτὸν Εὐτυχῆ (*Felix*)· Φαῦστος δὲ καὶ Φαῦστα (*Faustus* καὶ *Fausta*) διὰ τὸ εὐτυχὲς

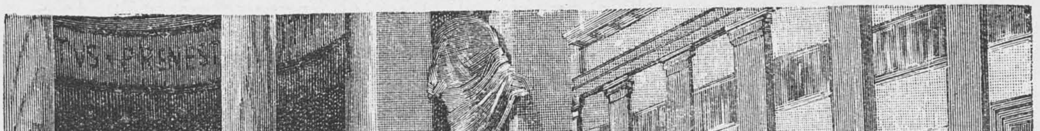

Οἱ Πραινεστῖνοι πρὸ τοῦ βήματος τοῦ Σύλλα.

καὶ ἱλαρὸν ἐκλήθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ τὰ δίδυμα τέκνα, ἅτινα ἐγέννησεν ἐκ τῆς Μετέλλης[2]. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐνεθάρρυνε δουλικῶς τὴν καύχησιν ταύτην, ψηφίσασα τὴν κατασκευὴν ἐπιχρύσου ἀνδριάντος παριστάνοντος μὲν ἔφιππον τὸν Εὐτυχῆ, στηθέντος δ᾽ ἐνώπιον τῶν Ἐμβόλων, καὶ ἐπικυρώσασα πάντα

---

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 94. — **Πλουτάρχου** Σύλλας 32. — **Τίτου Λιβίου** Ἐπιτ. 88. — **Βελλῆίου Πατέρκλου** II, 27, 4.

[2] «Οὐκ ἐλάσσονι σπουδῇ τὰς εὐτυχίας ἢ τὰς ἀνδραγαθίας κατηριθμεῖτο, καὶ πέρας ἐκέλευσεν ἑαυτὸν ἐπὶ τούτοις Εὐτυχῆ προσαγορεύεσθαι· τοῦτο γὰρ ὁ Φῆλιξ μάλιστα βούλεται δηλοῦν· αὐτὸς δὲ τοῖς Ἕλλησι γράφων καὶ χρηματίζων ἑαυτὸν Ἐπαφρόδιτον ἀνηγόρευε, καὶ παρ᾽ ἡμῖν ἐν τοῖς τροπαίοις οὕτως ἀναγέγραπται· ΛΕΥΚΙΟΣ ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΣΥΛΛΑΣ ΕΠΑΦΡΟΔΙΤΟΣ. Ἔτι δὲ τῆς Μετέλλης παιδία τεκούσης δίδυμα, τὸ μὲν ἄρρεν Φαῦστον, τὸ δὲ θῆλυ Φαῦσταν ὠνόμασε· τὸ γὰρ εὐτυχὲς καὶ ἱλαρὸν Ῥωμαῖοι Φαῦστον καλοῦσιν». **Πλουτάρχου** Σύλλας 34.

τὰ ὑπὸ τοῦ Σύλλα τελεσθέντα κατά τε τὴν ὑπατείαν καὶ ἀνθυπατείαν αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὴν τιμὴν ταύτην ἀνταπεκρίθη ὁ Σύλλας δίκην βαρβάρου. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ προσηγόρευε τὴν σύγκλητον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐνυοῦς, ἠκούσθησαν ἔξωθεν κραυγαὶ καὶ στεναγμοὶ σπαρακτικοί. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἐταράχθη ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ἐκείνῳ, ἀλλ' ὁ Σύλλας καθησύχασεν αὐτὴν λέγων, ὅτι *ἔνιοι* τῶν πονηρῶν φονεύονται κατὰ τὴν διαταγήν του, καὶ ἐξηκολούθησεν ἡσύχως τὸν λόγον αὐτοῦ [1]. Ἀλλ' οἱ *ἔνιοι* τῶν πονηρῶν ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ κατὰ χιλιάδας ἀριθμούμενοι Σαυνῖται [2] οἱ ζωγρηθέντες πρὸ τῆς Κολλίνης πύλης, οἵτινες, ἐν ᾧ ὡμίλει ὁ Σύλλας ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, ἐφονεύοντο αὐτοῦ κελεύσαντος ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ.

Ἐν δὲ τῷ λόγῳ τῷ ἐκφωνηθέντι ἐν τῇ συγκλήτῳ ὁ μέλλων δικτάτωρ ἐξέθηκεν εἰς τοὺς πατέρας τὸ πρόγραμμά του. Συνωψίζετο δὲ τοῦτο εἰς δύο τινά, τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἐχθρῶν του καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Καὶ δὴ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρώτου ὅρου μετεχειρίσθη τοὺς λεγομένους *πίνακας προγραφῶν (tabulae proscriptionis)*, κατ' ἐπινόησιν προταθεῖσαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Γαΐου Μετέλλου. Ἐνεγράφοντο δ' εἰς τοὺς πίνακας τὰ ὀνόματα ἐκείνων ὧν εἶχεν ἀποφασισθῆ ὁ φόνος, ὁ δὲ ἀτυχὴς ὁ εἰς τοὺς πίνακας ἐγγραφεὶς οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐλπίδα σωτηρίας· καὶ ἂν δὲ κατώρθονε νὰ διαφύγῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ τυράννου, ἔπιπτεν ὑπὸ τοῦ ἐγχειριδίου ἐκείνου ὅςτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ προγεγραμμένου ἐπικεκηρυγμένην πλουσίαν ἀμοιβὴν δωδεκαςχιλίων δηναρίων, ἤτοι ἰσαρίθμων περίπου δραχμῶν. Ἀβέβαιον δὲ εἶνε τὸ πλῆθος τῶν θυμάτων, ἅτινα κατὰ τὸν ἀνώτατον τῶν ἀναφερομένων ἀριθμῶν λέγονται ἀνελθόντα εἰς τετρακιςχίλια καὶ ἑπτακόσια [3]. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦσαν τεσσαράκοντα συγκλητικοὶ καὶ ἱππεῖς περὶ τοὺς χιλίους ἑξακοσίους. Κατεδιώχθησαν δὲ κατὰ προτίμησιν οἱ ἱππεῖς τοῦτο μὲν διότι τὴν τάξιν ταύτην εἶχεν εὐνοήσει ὁ Μάριος, τοῦτο δὲ διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Παροιμιῶδες δὲ ἀπέβη τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ ἱππέως Κοΐντου Αὐρηλίου, εἰπόντος, ὅτι κατεδίωκεν αὐτὸν τὸ ἐν τῷ Ἀλβανῷ χωρίον [4], ἐπειδὴ διὰ τῶν λόγων τούτων ἐκφράζεται ἡ φιλοκτημοσύνη ἥτις ἦγεν εἰς ἐκδίκησιν καὶ καθίστανεν αὐτὴν ἀγριωτέραν. Πράγματι δὲ τὰ κτήματα τῶν προγεγραμμένων ἐδημεύθησαν

---

[1] **Σενέκα** De clem. I, 12, 2.—**Πλουτάρχου** Σύλλας 30.

[2] Κατὰ μὲν τὸν **Πλούταρχον** (ἔνθ' ἀν.) ἦσαν ἑξακιςχίλιοι, κατὰ δὲ τὸν **Λίβιον** (Ἐπιτ. 88) ὀκτακιςχίλιοι, τριςχίλιοι δὲ μόνον κατὰ τὸν Ὀρόσιον (V, 21).

[3] **Βαλερίου Μαξίμου** IX, 2, 1. Ἀλλ' ἴδε καὶ **Πλουτάρχου** Σύλλ. 31. —**Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 95. Πρβλ. Mommsen Röm. Geschichte Τόμ. Β' σ. 339—Ihne Röm. Geschichte Τόμ. Ε' σ. 396 κ. ἑ.

[4] **Πλουτάρχου** Σύλλας 31.

καὶ ἔπειτα ἐπωλήθησαν ἀντὶ τιμῶν εὐτελεστάτων εἰς τοὺς Συλλείους. Δὲν προέκειτο λοιπὸν πλέον ἀγὼν περὶ ἐπικρατήσεως τῆς ἑτέρας φατρίας ὑπὲρ τὴν ἄλλην, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ἐξολοθρεύσεως τῶν ἡττημένων. Καὶ πρῶτος μὲν εἶχε δώσει τὸν ἄγριον ἐκεῖνον χαρακτῆρα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ῥωμαίων ὁ Μάριος· ἀλλὰ νῦν ὁ Σύλλας ἠκολούθει τὸ παράδειγμα ἐκεῖνο, εὐρύνων τὰς διαστάσεις αὐτοῦ, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἀρχόμενοι θὰ τραπῶσι τὴν αὐτὴν ὁδὸν, ἡ δὲ μεγάλη πολιτεία θ' ἀφανισθῇ, ὡς αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ἐν μέσῳ τῆς ἑκατόμβης τῶν ἰδίων αὐτῆς υἱῶν.

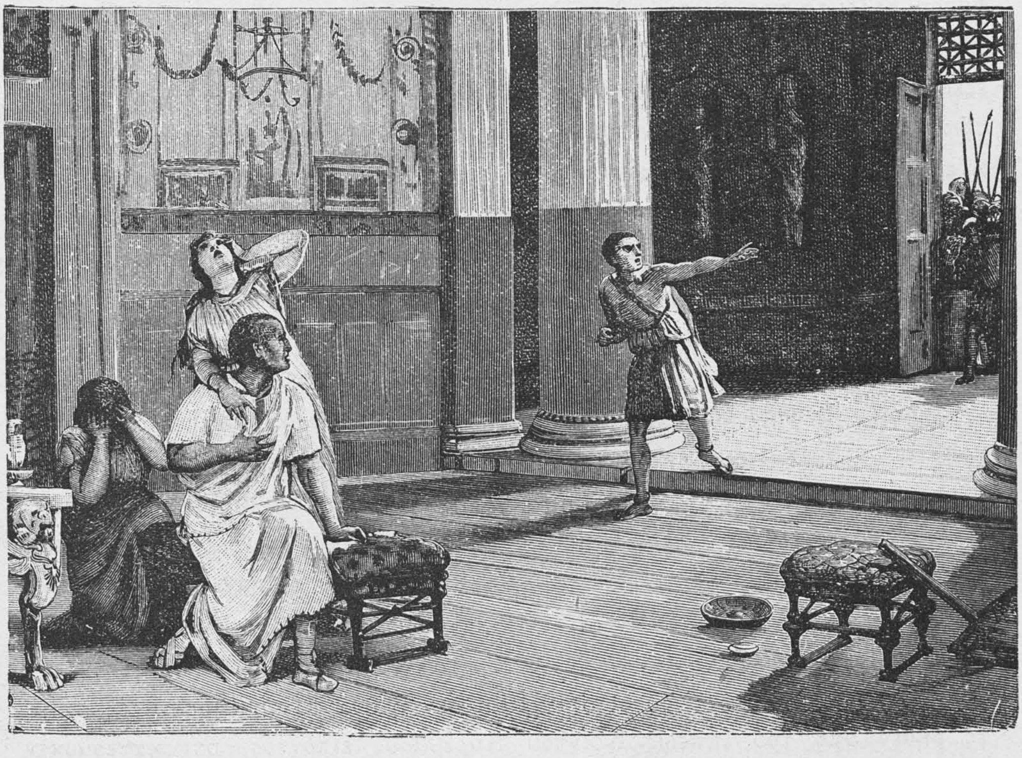

Σκηνὴ ἐκ τῶν προγραφῶν τοῦ Σύλλα.

Ὅπως δὲ δώσῃ ὁ Σύλλας κῦρος νομιμότητος εἴς τε τὰς ἐκδικήσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς νέους θεσμοὺς, οὓς ἐμελέτα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν πολιτείαν, ἐνήργησε νὰ χειροτονηθῇ δικτάτωρ. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου, καθ' ἃ οὐδεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακηρυχθῇ δικτάτωρ ἐν Ῥώμῃ. Ἀλλὰ καὶ τώρα μόνον τὸ ὄνομα τῆς δικτατωρικῆς ἐξουσίας ἀνεβίωσεν, ἡ δὲ δικτατωρία τοῦ Σύλλα ἦτό τι παντελῶς διάφορον τῆς ὑψίστης ἐκείνης προσωρινῆς ἀρχῆς, ἧς ἔννομος βάσις ἦτο ὁ περὶ ἀναγορεύσεως δικτάτωρος νόμος (*lex de dictatore creando*). Δυνάμει μὲν τοῦ νόμου ἐκείνου ὁ δικτάτωρ ἔπρεπε

νὰ διορισθῇ ὑπό τινος τῶν ὑπάτων εἰσηγήσει τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν ἐπάνοδον τοῦ Σύλλα ἐστερεῖτο ὑπάτων. Ὁ μὲν Μάριος εἶχεν ἀποθάνει ἐν Πραινέστῳ, ὁ δὲ Κάρβων εὑρίσκετο φυγὰς ἐν Ἀφρικῇ. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη νὰ εὑρεθῇ ἄλλος τρόπος πρὸς ἀνάδειξιν δικτάτωρος. Διὸ ἡ σύγκλητος, κληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἐκήρυξε τὴν μεσοβασιλείαν, καὶ διώρισε μεσοβασιλέα τὸν ἴδιον ἑαυτῆς πρόκριτον *(princeps)* Λεύκιον Βαλέριον Φλάκκον, ὁμώνυμον ἐξάδελφον τοῦ ὑπάτου τοῦ 86 π. Χ. τοῦ ὑπὸ τοῦ Φιμβρίου φονευθέντος. Οὗτος δ' ἐκάλεσε τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν, ἥτις, πιεζομένη ὑπὸ τῶν λεγεώνων τοῦ Σύλλα, ἐξέλεξε δικτάτωρα ἐπ' ἀόριστον χρόνον αὐτὸν τὸν Σύλλαν, ἐπιτραπέντα τὴν γραφὴν νόμων καὶ τὴν κατάστασιν τῆς πολιτείας *(dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae)*. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία δικτατωρία οὐδὲν πλὴν τοῦ ὀνόματος εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὴν νέαν ἀρχήν, ἥτις ἦτο ἁπλῆ ὑπόκρισις καὶ πρόσχημα μοναρχίας. Διὸ εὐλόγως ἐχαρακτηρίσθη ὁ Σύλλας ὡς ὁ πρῶτος μονάρχης τῆς ἐλευθέρας ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ δεύτερον μέρος τοῦ προγράμματος τοῦ Σύλλα ἦτο ὁ ἐξευτελισμὸς τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Ἦτο δ' ἀληθῶς φυσικόν, ὅτι ὁ ὑπέρμαχος τῶν ὀλιγαρχικῶν μετὰ τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς δημοτικῆς φατρίας ἔμελλε νὰ πλήξῃ τὸν θεσμὸν ἐκεῖνον, εἰς ὃν ὁ δῆμος ἐχρεώστει τὴν ὑψηλὴν θέσιν εἰς ἣν εἶχεν ἀνέλθει ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ. Ἤδη δὲ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Σύλλας εἶχε καταφέρει τὸ πρῶτον τραῦμα κατὰ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτῆς τὴν περὶ τὸ νομοθετεῖν πρωτοβουλίαν. Τώρα δὲ διὰ νομοθετήματος ειδικο , τοῦ περὶ δημαρχικῆς ἐξουσίας Κορνηλίου νόμου *(lex Cornelia de tribunicia potestate)*, συνεπλήρωσε τὴν κατάλυσιν αὐτῆς, καταστήσας τοὺς δημάρχους καθ' ὁλοκληρίαν ὑποχειρίους τῆς συγκλήτου. Ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ συνεδρίου ἐκείνου οἱ δήμαρχοι δὲν ἠδύναντο τὸ ἑξῆς νὰ ἐνασκήσωσι τὸ δικαίωμα τοῦ συνάγειν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν *(jus contionis)*, ἐξ οὗ εἶχεν ἐκπηγάσει ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, ἡ δὲ δημαρχικὴ ἔνστασις *(intercessio)* περιωρίσθη εἰς τὸ μέτρον ἁπλῆς προστασίας προσώπων. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ δημαρχία ἀπεμονώθη ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων τιμῶν, εἰς δὲ τὸν ἀξιωθέντα ποτὲ αὐτῆς ἀπηγορεύετο νὰ ἄρξῃ ἄλλην ἀρχήν. Διὰ δὲ τῆς ἀπομονώσεως ταύτης ἀφῃροῦντο οἱ μεγαθυμότατοι καὶ θαρραλεώτατοι τῶν πολιτῶν τὴν διάθεσιν νἀποβλέπωσιν εἰς τὴν δημαρχίαν, ἣν οὕτω κατέστησεν ὁ Σύλλας, ὡς λέγει ὁ Βελλήιος, *εἰκόνα ἄνευ πράγματος*[1].

---

[1] **Βελληίου Πατέρκλου** II, 30. Hoc consulatu Pompeius tribuniciam potestatem restituit, cujus Sulla imaginem sine re relinquerat. Ἴδ. καὶ **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 100.

Διὰ δὲ τῆς ἀπὸ τῆς δημοτικῆς φατρίας ἀφαιρέσεως τῆς ψυχῆς αὐτῆς ὁ ὀλιγαρχικὸς μεταρρυθμιστὴς εἶχεν ἀνοίξει τὴν πρὸς τὰ πρόσω ἰδίαν ὁδόν. Θέλων δὲ νἀποδώσῃ μὲν εἰς τὰς ἀρχὰς τὴν γοητείαν, ἣν εἶχον ἀποβάλει ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν, νὰ θέσῃ δὲ καὶ χαλινὸν εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν νεαρῶν γνωρίμων, ἐθέσπισεν, ὅπως τῆς εἰς τὴν ὑπατείαν ἀνόδου προηγῆται ἡ στρατηγία καὶ ταύτης ἡ ταμιεία. Ἡ δ' ἀγορανομία ἀφέθη ὡς εἶχε πρότερον. Πρὸς δὲ τούτοις ὡρίσθη διὰ τοῦ αὐτοῦ νόμου (*lex Cornelia de magistratibus*) τὸ κατώτατον ὅριον τῆς πρὸς ἀνάρρησιν εἴς τινα τῶν ἀρχῶν ἀναγκαίας ἡλικίας· καὶ τριάκοντα μὲν ἐτῶν ἡλικία ἀπῃτεῖτο διὰ τὴν ταμιείαν, τεσσαράκοντα δὲ διὰ τὴν στρατηγίαν, τεσσαράκοντα δὲ καὶ τριῶν διὰ τὴν ὑπατείαν. Ὡς πᾶς τις βλέπει, ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν νόμοι ἀρχαῖοι ἀνακαινιζόμενοι καὶ συνδυαζόμενοι, ὅπως δοθῇ στερεὰ βάσις εἰς τὴν θριαμβεύσασαν ὀλιγαρχίαν.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν τῆς ἐνισχύσεως τῆς ὀλιγαρχίας ἔτεινον οἱ νόμοι τοῦ Σύλλα *περὶ καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν* (*de provinciis ordinandis*) καὶ *περὶ ἀξιώματος* τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου (*de majestate*). Καὶ δι' ἐκείνου μὲν καθιεροῦτο ἡ διάκρισις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Ὡρίζετο δὲ, ὅτι οἱ δύο ὕπατοι καὶ οἱ ὀκτὼ στρατηγοὶ ὤφειλον καθ' ὅλον μὲν τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς αὐτῶν νὰ διατρίβωσιν ἐν Ῥώμῃ, ὅπου μόνον τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἠδύναντο νὰ ἐνασκῶσι, μόνον δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐδικαιοῦντο νἀναλάβωσι τὴν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις στρατηγίαν ὡς ἀνθύπατοι καὶ ἀντιστράτηγοι. Ὁ δὲ περὶ ἀξιώματος νόμος ὑπέβαλλε τοὺς ἄρχοντας εἰς αὐστηροτάτην πειθαρχίαν. Καὶ δὴ τὸ ἐγκαταλείπειν τὴν διοίκησιν ἐπαρχίας τινὸς ἄνευ ἀδείας τῆς συγκλήτου, τὸ ἄγειν τὴν στρατιὰν ἔξω τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας ἐπαρχίας, τὸ ἐπιχειρεῖν πολέμους καὶ συνθηκολογεῖν μετὰ ξένων ἡγεμόνων ἄνευ διαταγῆς τῆς πολιτείας, πάντα ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἀντικείμενα εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὡς ἐγκλήματα προδοσίας ἔπρεπε νὰ τιμωρῶνται διὰ θανάτου.

Αἱ δ' αὐστηραὶ αὗται διατάξεις ἐνισχύθησαν διὰ τῆς νέας διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἥτις μετὰ τὴν μακρὰν αὐτῆς διακύμανσιν μεταξὺ συγκλητικῶν καὶ ἱππέων ἀνετέθη ὁριστικῶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα εἰς τὴν τάξιν τῶν συγκλητικῶν. Ὅπως δ' ἡ ἀνύψωσις τῆς συγκλήτου, ἥτις ἦτο ὁ ἄξων τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σύλλα, ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις τῆς ὀλιγαρχικῆς παλινορθώσεως, μὴ ἀγάγῃ ἐκ νέου εἰς τὰς παλαιὰς συγκρούσεις τῶν δύο τάξεων τῶν γνωρίμων, ὁ μεταρρυθμιστὴς ἀνεμόρφωσε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο διὰ τῆς εἰς αὐτὸ εἰσαγωγῆς τριακοσίων νέων συγκλητικῶν, ληφθέντων κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων καὶ αἱρεθέντων τῇ εἰσηγήσει αὐτοῦ τοῦ Σύλλα ὑπὸ τῆς φυλέτιδος ἐκκλησίας. Ὀφείλομεν δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι αἱ νέαι αὗται διατάξεις εἶχον ἐπινοηθῇ μετὰ συνέσεως. Ἀφ' οὗ

ἐκράτησεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ κυβερνητικὴ δρᾶσις ὤφειλε νὰ μείνῃ ἀπηλλαγμένη τῆς ἀναρχικῆς ἐπιδράσεως τῆς δημαγωγίας, τὸ ἁρμοδιώτατον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἅμα δὲ τὸ συμφωνότατον πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας ἦτο ἡ ἀνόρθωσις τοῦ ἀξιώματος τῆς συγκλήτου διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀμέσου ἐξαρτήσεως πασῶν τῶν λοιπῶν ἐξουσιῶν τῆς πολιτείας.

Ἀλλ' ἡ ἀνόρθωσις ἐκείνη τοῦ παρελθόντος ἦτο κατορθωτὴ ὡς εἶχον νῦν τὰ τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας; Ὅτε ἡ σύγκλητος ἀντεπροσώπευεν ἀληθῶς τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας καὶ ἦτο πιστὸς φύλαξ τῆς ἐν τῇ οἰκουμένῃ γοητείας αὐτοῦ· ὅτε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο ἐν τοῖς δυσχερεστάτοις καιροῖς τῆς πατρίδος εὕρισκεν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φιλοπατρίᾳ τὰ μέσα πρὸς διάσωσιν αὐτῆς, τότε ἡ ἡγεμονία τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰς οὐδεμίαν εἶχε προςκρούσει, οὐδ' ἠδύνατο νὰ προςκρούσῃ, ἀντιπολίτευσιν. Ἀλλὰ τώρα, ὅτε ἡ σύγκλητος ἐκπεσοῦσα εἶχε μεταβληθῆ εἰς σῶμα ἀσθενὲς καὶ διεφθαρμένον ὡς ἡ κοινωνία ἐξ ἧς ἀπέρρεε, πῶς θὰ ἠδύνατο νἀναλάβῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν χωρὶς νὰ ἐξεγείρῃ ἐναντίον ἑαυτῆς ἁπανταχόθεν διαμαρτυρίας καὶ καταγγελίας; Οἱ γνώριμοι ἀφ' οὗ χρόνου εἶχον συναποτελέσει φατρίαν ἀπέβαλον τὸ κῦρος τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, καὶ ἀφῆκαν ἐκτεθειμένας τὰς τύχας αὐτῶν εἰς μόνην τὴν ὑλικὴν βίαν, ἀλλ' ἐν τῇ ὑλικῇ ταύτῃ βίᾳ δὲν ἦσαν ὑπέρτεροι τῶν ἀντιπάλων. Τὴν δὲ ἤδη προϋπάρχουσαν ἀνισορροπίαν ἐπηύξησεν αὐτὸς ὁ Σύλλας, εἰςαγαγὼν εἰς τοὺς πολίτας δεκακιςχιλίους δούλους, ἀνήκοντας μὲν πρότερον εἰς τὰ θύματα τῶν προγραφῶν του, ἀπελευθερωθέντας δὲ ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὀνομασθέντας *Κορνηλίους*, ὅπως συνδέσῃ αὐτοὺς στενῶς πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἔχῃ μυρίους δημότας προθύμους πρὸς τὰ παραγγελλόμενα [1]. Ἡ δὲ ὑποχρέωσις αὕτη ἀπέβη ἀληθῶς καρποφόρος, καὶ ὁ Σύλλας ἠδυνήθη, τοιαύτην κεκτημένος ἐπικουρίαν, νὰ καταθέσῃ τὴν δικτατωρίαν χωρὶς νὰ μειωθῇ διὰ τοῦτο ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ (79 π. Χ.). Ἀλλ' ἡ ὑποχρέωσις δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, ὡς εἰκὸς δέ, ὅτ' αἱ φατρίαι ἔμειναν ἐγκαταλελειμμέναι εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεις, οἱ Κορνήλιοι δὲν ᾐσθάνοντο ἐπιβεβλημένην εἰς ἑαυτοὺς τὴν μετὰ τῶν γνωρίμων σύνταξιν. Καὶ ἄλλην δ' ἐνίσχυσιν παρέσχεν εἰς ἑαυτὸν ὁ Σύλλας, ἥτις ἔμελλεν ἀναγκαίως νἀποβῇ καὶ αὕτη ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν παλινορθωθεῖσαν ὀλιγαρχίαν. Λέγω δὲ τὰς στρατιωτικὰς ἀποικίας, εἰς ἃς διένειμε τοὺς λεγεῶνας αὐτοῦ καὶ ἃς διέσπειρεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν [2]. Ἐπετύγχανε δ' ὁ Σύλλας διὰ τῶν

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων I, 100.

[2] Ὁ ἀριθμὸς τῶν λεγεώνων τοῦ Σύλλα ἀναφέρεται διττῶς, καὶ ποικίλλει μεταξὺ εἰκοσιτριῶν καὶ τεσσαράκοντα ἑπτά. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἀριθμὸν παρέχει

ἀποικιῶν ἐκείνων τρία τινά· πρῶτον μὲν συνεπλήρονε τὴν κατὰ τῶν ἀποστάντων Ἰταλῶν ἐκδίκησιν, προςθέτων εἰς τοὺς φόνους τὰς δηώσεις· δεύτερον δὲ παρεῖχεν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς πάλαι μετ' αὐτοῦ ἐστρατευμένους· τρίτον δ' ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ὑποταγὴν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ καὶ τέταρτόν τι ἀποτέλεσμα ἐπέφερεν, ὅπερ οὔτ' ἐσκέφθη οὔτε ἠθέλησε. Καὶ δὴ τὸν ἐν Ἰταλίᾳ συνωστιζόμενον στρατιωτικὸν ἐκεῖνον ὄχλόν, τὸν ἤδη συνειθισμένον νὰ ὑπηρετῇ μᾶλλον τὸν ἡγούμενον αὐτοῦ ἢ τὴν πατρίδα, ἀνέδειξεν ὄργανον ἰσχυρὸν ἐκείνου ὅςτις, ἐνθαρρυνόμενος ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Σύλλα, ἤθελεν ἀποβλέψει εἰς τὴν μοναρχίαν.

Ἐν ᾧ δ' ἐν Ῥώμῃ καθίδρυεν ὁ Σύλλας τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐγίνετο ἐργασία πρὸς κατάλυσιν αὐτῆς. Τὴν δὲ ἀποστασίαν παρεσκεύαζον φυγάδες Μαριανοί. Ὁ Κόϊντος Σερτώριος ἐν τῇ ἐντὸς Ἰβηρίᾳ, ὁ Μάρκος Περπέννας ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ὁ Γναῖος Δομίτιος Ἀηνόβαρβος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, ὡπλίζοντο. Ἀλλ' ὁ Σύλλας δὲν ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀναγκαῖον χρόνον ὅπως συμπληρώσωσι τὰς παρασκευὰς καὶ συνταχθῶσι πρὸς κοινὴν σύμπραξιν. Καὶ δὴ ἀπέστειλεν εἰς μὲν τὴν Ἰβηρίαν τὸν Ἄννιον Λοῦσκον καὶ τὸν Γάϊον Βαλέριον Φλάκκον μετὰ μεγάλων δυνάμεων, εἰς δὲ τὴν Σικελίαν τὸν Γναῖον Πομπήιον ὡς ἀντιστράτηγον μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι νηῶν καὶ ἓξ λεγεώνων.

Τούτων δ' ὁ μὲν Ἄννιος, διελθὼν ἄνευ δυσκολίας τὰ στενὰ τῶν Πυρηναίων, ἐτράπη ἐπὶ τὸν Σερτώριον, ὅςτις, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν λίαν ἀδύνατον νὰντεπεξέλθῃ πρὸς τοιοῦτον ἀντίπαλον, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Μαυριτανίαν (81 π. Χ.). Καὶ ὁ Περπέννας δ' ἐν Σικελίᾳ ἔπραξε ταὐτὰ καὶ ὁ Σερτώριος, φυγὼν ἀπὸ τῆς νήσου ἅμα τῇ προςεγγίσει τοῦ Πομπηίου. Μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν τῆς Σικελίας ἄνευ ἀντιστάσεως ὁ Πομπήιος διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀηνοβάρβου, ὅςτις δὲν ἔφυγε μέν, ἀλλ' ἡττήθη. Οὕτως ἐντὸς χρόνου βραχέος ἡ ἀποστασία κατεστάλη, καὶ ὁ Σύλλας, ἀναλαμβάνων μετὰ τοῦ Μετέλλου Πίου τὴν ὑπατείαν, ἀλλὰ διατηρῶν καὶ τὴν δικτατωρικὴν ἐξουσίαν, εἶδε χαίρων εἰρηνευούσας καὶ τὰς ἐπαρχίας ὡς τὴν Ἰταλίαν (80 π. Χ.). Ὁ δὲ Πομπήιος, ὅςτις ἐπωφθαλμία ἤδη τὴν διαδοχὴν τοῦ Σύλλα, ἀπήτησε νὰ καταγάγῃ θρίαμβον, ἀξιῶν ἆθλον μὴ ἐπιτρεπόμενον ὑπὸ τῶν νόμων εἰς τοὺς οὔπω περιβληθέντας τινὰ τῶν μειζόνων ἀρχῶν. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Πομπηίου, ἀλλ' ὁ Σύλλας ἐνήργησε τὴν ψήφισιν εἰδικοῦ νόμου *(lex*

ὁ **Ἀππιανὸς** (Ἐμφ. 100), τὸν δὲ δεύτερον ὁ **Λίβιος** (Ἐπιτ. 84). Ἀλλ' ἐπειδὴ ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι ἐξέπεμψεν εἰς τὰς ἀποικίας 120000 ἀνδρῶν, ὁ ἀριθμὸς οὗτος προφανῶς συνηγορεῖ πολὺ μᾶλλον ὑπὲρ εἰκοσιτριῶν λεγεώνων ἢ ὑπὲρ τεσσαράκοντα ἑπτά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Cornelia de reditu Gn. Pompeii), δι' οὗ ἀπενεμήθη εἰς τὸν εὐνοούμενον τὸ δικαίωμα νὰ θριαμβεύσῃ. Οὕτω δὲ κατήγαγεν ὁ Πομπήιος θρίαμβον τῇ 12 Μαρτίου 80 π. Χ., καίπερ ἁπλοῦς ὢν ἱππεὺς *(eques Romanus)*. Καὶ ὅτε μὲν ὁ Σύλλας εἶχεν ἴδει αὐτὸν τὸ πρῶτον ἐν Ἀπουλίᾳ, τὸν εἶχε προςαγορεύσει *αὐτοκράτορα (imperator)*, τώρα δὲ προςεῖπεν αὐτὸν *μέγαν (magnus)*. Δὲν εἶχε λοιπὸν ἄδικον ὁ Πομπήιος θεωρῶν ἑαυτὸν διάδοχον τοῦ Σύλλα.

Κατὰ δὲ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ προςεχὲς ἔτος 79 π. Χ. ὁ δῆμος ἤθελε νὰ ἐκλέξῃ καὶ πάλιν ὕπατον τὸν δικτάτωρα. Ἀλλ' ὁ Σύλλας δὲν ἐδέχθη τὰς ψήφους τῶν πολιτῶν· ὅτε δὲ οἱ νέοι ὕπατοι, ὁ Σερβίλιος Οὐατίας *(Vatia)* καὶ ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, ἀνέλαβον τὴν ἀρχήν, ὁ Σύλλας παρῃτήθη καὶ τὴν δικτατωρίαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Καὶ ἀληθῶς οἱ μύριοι Κορνήλιοι ἐν Ῥώμῃ καὶ αἱ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες παλαιμάχων ἀποίκων ἐν Ἰταλίᾳ ἦσαν ἐπαρκῆ αὐτοῦ στηρίγματα, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην προσωνυμιῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων δυνάμεως πρὸς ἐπιβοήθειαν τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς. Ὄντως δὲ μόλις που ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἄνδρα ἰδιώτην καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν τῆς δικτατωρικῆς ἐξουσίας, ὥστε, ὅτε παρουσιάζετο εὐκαιρία, ἐξηκολούθει νὰ ἐνεργῇ δίκην δικτάτωρος. Οὕτω μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου [1], ὅτι ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας διέταξε τὰ τοῦ πολιτεύματος τῶν ἀποίκων τῶν ἐν Δικαιαρχείᾳ *(Puteoli*, σήμερον Pozzuoli), τῆς ἐν Καμπανίᾳ πόλεως, ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῇ, ὅπως ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, καὶ ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου (78 π. Χ.) διέταξε νὰ φονευθῇ ἐνώπιόν του ὁ πραίτωρ Γράνιος, ὅστις ὀφείλων δημόσιον χρέος δὲν ἀπέδιδεν αὐτό.

Ἐν δὲ τῇ κατὰ τοὺς Ποτιόλους μονώσει ἠσχολήθη περὶ τὴν συγγραφὴν τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ, ἅτινα ὁ θάνατος ἐπελθὼν δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ φέρῃ εἰς πέρας. Τὰ δὲ *Ὑπομνήματα* ταῦτα, ἅτινα ὁ Πλούταρχος ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ σωζόμενα ἀκόμη, ἔχουσι σημασίαν οὐ μόνον ὡς ἱστορικὴ πηγή, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ὡς μαρτυροῦντα τοῦ Σύλλα τὴν παίδευσιν καὶ τὴν φιλομουσίαν. Ὁ ἀνὴρ ὁ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν σώσας τὰς συγγραφὰς τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τῆς ἀπειλούσης αὐτὰ καταστροφῆς [2] ἦτο πολὺ μᾶλλον τοῦ ἀπαιδεύτου Μαρίου προωρισμένος νὰ ἐγκαινίσῃ νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν ᾗ ἐκ μέσου τῶν ἐρειπίων τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν προβάλλει ὡς ἀντισήκωμα καὶ παρόρμησις τῶν μελλουσῶν γενεῶν ἡ ἀσχολία περὶ τὴν ἔκκριτον λογοτεχνίαν. Οὕτω δ' ἡ Ῥώμη ἀπώλεσε μὲν τοὺς δημάρχους αὐτῆς καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἠξιώθη τοῦ ἀνταλλάγματος τῶν συγγραφέων

---

[1] **Πλουτάρχου** Σύλλας 37.
[2] **Πλουτάρχου** Σύλλας 26.

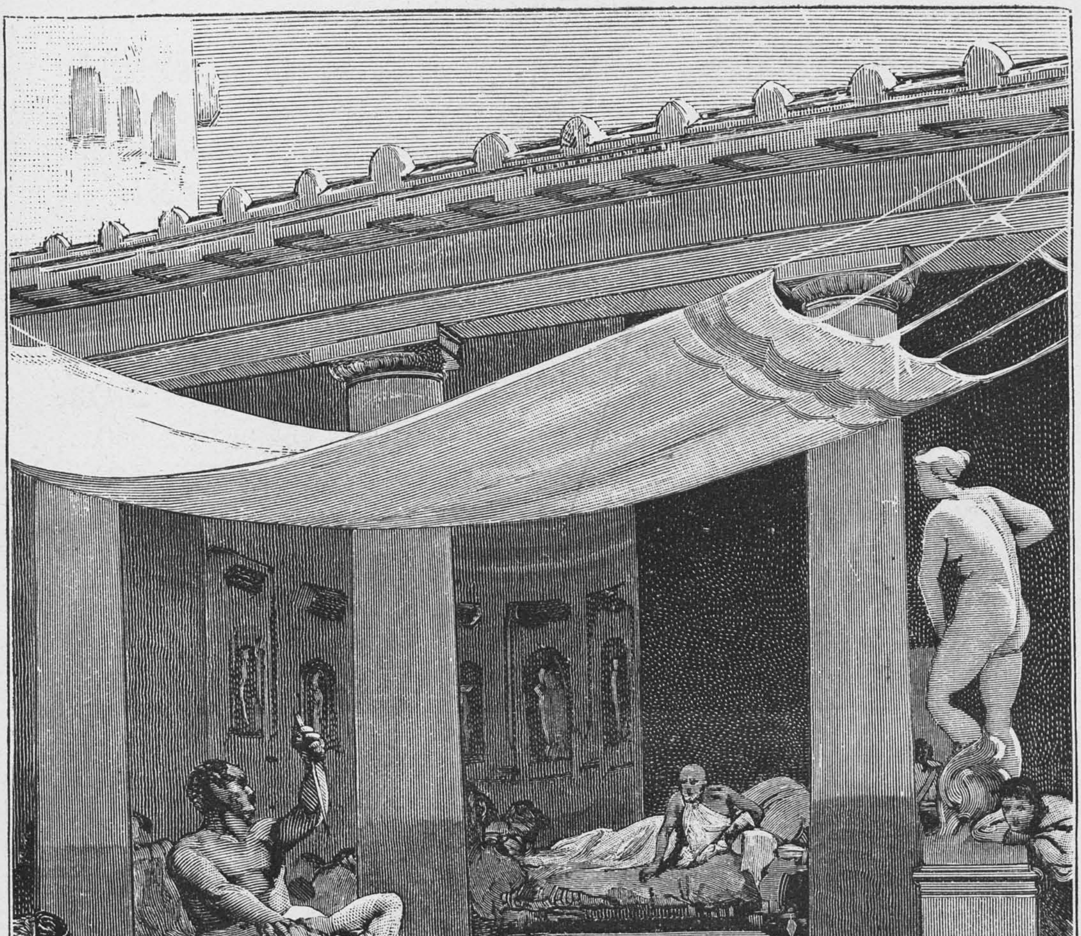

Ὁ Γράνιος φονευόμενος κατὰ διαταγὴν τοῦ Σύλλα θνήσκοντος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐκείνων, οἵτινες ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀνήγειραν εἰς τὴν Ῥώμην μνημεῖον ἀντάξιον τοῦ παγκοσμίου αὐτῆς μεγαλείου.

Η ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΛΕΠΙΔΟΥ.—Μόλις ὁ Σύλλας εἶχε καταβῆ εἰς τὸν τάφον, καὶ ἐφάνη ὁπόσον ἀσταθὲς καὶ εὐκατάπτωτον ἦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἤδη κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ ἔτος 78 π. Χ., γενομένας ζῶντος αὐτοῦ, εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐκδήλωσις ἀντιπολιτεύσεως. Οὕτω δὲ μετὰ τοῦ Κοίντου Λουτατίου Κάτλου, ὀπαδοῦ τοῦ Σύλλα ἐκ πεποιθήσεως, εἶχεν ἐπιτύχει ὁ Μάρκος Αἰμίλιος Λέπιδος, γαμβρὸς τοῦ Ἀπουληίου Σατορνίνου, ὅστις εἶχε μὲν μεταστῆ εἰς τοὺς Συλλείους, ἀλλὰ τώρα πάλιν εἶχεν ἀντιμεταστῆ εἰς τοὺς δημαγωγούς. Ἤδη αὐτὸς ὁ πρῶτος λόγος ὃν εἶχεν ἐκφωνήσει ὁ Λέπιδος πρὸ τοῦ δήμου ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογήν του κατέστησε φανερὰς τὰς δημαγωγικὰς αὐτοῦ τάσεις, καθότι ἐδημηγόρησε μᾶλλον ὡς δήμαρχος ἢ ὡς ὕπατος, καὶ ἐκάλεσε τὰ πλήθη νὰ θραύσωσι τοὺς χαλινοὺς τοὺς εἰς αὐτὰ ἐπιβληθέντας διὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σύλλα. Ἡ δὲ ἀπόπειρα τοῦ Λεπίδου νὰ γείνῃ αὐτὸς εἰσηγητὴς τῆς ἀντιδράσεως προεκάλεσε τὴν ἔκρηξιν νέου ἐμφυλίου πολέμου, ἐν ᾧ καὶ πάλιν ἐνίκησαν οἱ ὀλιγαρχικοί. Καὶ πρῶτον μὲν ἐζήτησεν ὁ ὕπατος τὴν ἀνάκλησιν τῶν προγεγραμμένων καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῶν κτημάτων. Καὶ ἀπερρίφθησαν μὲν τὰ ἐπερωτήματα ταῦτα, καταπολεμηθέντα ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ὑπάτου, τοῦ Κάτλου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον προεκάλεσαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν ταραχάς, ἃς αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τοῦ Σύλλα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν ἁπανταχοῦ. Ἐν δὲ Τυρρηνίᾳ ἡ ταραχὴ μετεβλήθη ταχέως εἰς ἀποστασίαν ἄντικρυς, καὶ οἱ ἄποικοι ἐξεβλήθησαν ἐκ τῆς χώρας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ῥώμης τὸν στασιαστὴν ὕπατον, ἀποστέλλουσα αὐτὸν πρὸ τοῦ ὡρισμένου χρόνου εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, τὴν Ναρβωνῖτιν. Εἰς δὲ τὸν Κάτλον ἀνετέθη ἡ ἐντολὴ νὰ καταστείλῃ τὴν τυρρηνικὴν ἀποστασίαν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἐδυσχέρανε τὰ πράγματα ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης θεραπείας τοῦ κακοῦ, καθότι ὁ Λέπιδος ἐν τῇ Ναρβωνίτιδι ἦρε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κάθοδος τῶν φυγάδων καὶ ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν ἡ ἀρχαία ἰσχὺς τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ δὲ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ συνέρρευσαν πρὸς αὐτὸν ἁπανταχόθεν στίφη ἐνόπλων· ἡγούμενος δ' αὐτῶν ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Ῥώμην, ὅπως ἐπιβάλῃ διὰ τῆς βίας τὴν ψήφισιν τῶν ἐπερωτημάτων αὐτοῦ. Τότε δὲ ἡ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον πρὸς τὸν ἀποστάτην ὕπατον· εἰσηγουμένου δὲ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ Μαρκίου Φιλίππου [1], ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἀνθύπατον

[1] Ἐν τῇ πρὸ τῆς συγκλήτου ἀγορεύσει τοῦ Φιλίππου ὁ **Σαλλούστιος**

Λουτάτιον καὶ εἰς τὸν μεσοβασιλέα Ἄππιον Κλαύδιον[1] πλήρη ἐξουσίαν ὑπὸ τὸν συνήθη τύπον νὰ ἐπιμεληθῶσι *μὴ πάθῃ τινὰ βλάβην ἡ πολιτεία (ne quid respublica detrimenti capiat)*. Ὁ δὲ Κάτλος προςλαμβάνει ὕπαρχον τὸν Γναῖον Πομπήιον, καὶ στέλλει εἰς τὴν ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, ἣν εἶχε κινήσει εἰς ἀποστασίαν ὁ πρώην δήμαρχος Μάριος Ἰούνιος Βροῦτος, ὕπαρχος τοῦ Λεπίδου. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ὁ Πομπήιος ἐκράτει περικεκλεισμένον ἐν Μουτίνῃ, τῇ σημερινῇ Μοδένῃ (Modena), τὸν Βροῦτον, ὁ Κάτλος ἐνίκησεν ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ τὸν Λέπιδον. Καὶ ἀπεπειράθη μὲν ὁ ἀποστάτης νἀντιτάξῃ ἀντίστασιν ἐν Τυρρηνίᾳ, ἀλλ' ἐκεῖ συνηντήθη μετὰ τοῦ Πομπηίου, τοῦ νικητοῦ καὶ φονέως τοῦ Βρούτου, ὅςτις ἐπήγαγεν εἰς αὐτὸν παρὰ τὴν τυρρηνικὴν πόλιν Κόσσαν νέαν ἧτταν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Λέπιδος δὲν ἐνόμισεν, ὅτι ἀπωλέσθη πᾶσα ἐλπὶς σωτηρίας· διὸ κατέφυγεν εἰς Σαρδὼ μετὰ τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, σκοπῶν νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Σερτωρίου, ὅςτις εἶχεν ἐκ νέου ὑπεκκαύσει ἐν Ἱσπανίᾳ τὰς φλόγας τῆς ἀποστασίας. Ἀλλὰ προλαβὼν ὁ θάνατος διέκοψε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ τούτου (77 π. Χ.).

Ο ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΕΡΤΩΡΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Ἐπελθούσης δὲ εἰρήνης ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἱσπανία ἐφείλκυσεν ἐφ' ἑαυτὴν σύμπασαν τὴν προςοχὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς Ῥώμης. Ὁ Κόϊντος Σερτώριος ἐκεῖνος ὁ μετὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἧτταν τῶν Μαριανῶν μάτην ἀποπειραθεὶς τὴν ἐν Ἰβηρίᾳ ἀποστασίαν ἀνεφαίνετο νῦν καὶ πάλιν ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ πολὺ φοβερώτερος ἢ κατὰ τὸ παρελθόν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Σερτώριος εἶχε παρουσιασθῇ εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς ὡς Μαριανὸς ἡττημένος, ἀλλὰ τώρα παρίστατο εἰς αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτής. Καλεσάντων δ' αὐτὸν τῶν Λυσιτανῶν, ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς εἰς

(Hist. I, 51) παριστάνει τὸν γηραιὸν ὀλιγαρχικὸν εἰπόντα σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ Λέπιδος ἠξίου νἀποδοθῶσιν ἑκάστῳ τὰ ἑαυτοῦ καὶ ὅτι χάριν τῆς ὁμονοίας ἀπέδωκεν εἰς τὸν δῆμον τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν· placere ait (Lepidus) sua unicuique reddi.... concordiae gratia plebi tribuniciam potestatem restitui. Ἀλλ' ἐν τοῖς Χρονικοῖς τοῦ **Γρανίου Λικινιανοῦ** (σ. 43, 8 ἐκδ. Βόννης) λέγεται ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ὁ Λέπιδος ἀντέστη εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα χωρία δύνανται νὰ θεωρηθῶσι συμφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ τοῦ Λικινιανοῦ ἀναφέρεται εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ὑπατείας τοῦ Λεπίδου, τὸ δὲ τοῦ Σαλλουστίου εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ.

[1] Ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ γείνωσιν αἱ ὑπατικαὶ ἀρχαιρεσίαι τοῦ 77 π. Χ. ἕνεκα τῶν ταραχῶν τοῦ Λεπίδου, κατέστη μεσοβασιλεὺς ὁ Ἄππιος Κλαύδιος. Ὁ δὲ Κάτλος κατὰ τὸν χρόνον τοῦ ὑστάτου ψηφίσματος τῆς συγκλήτου ἦτο ἤδη ἀνθύπατος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Ῥώμης, εἶχεν ἀποδεχθῆ τὴν πρόσκλησιν (80 π. Χ.). Ἀλλ' ὅμως, ἀποδεχόμενος αὐτήν, εἶχε προστήσει εἰς ἑαυτὸν σχέδιον μὴ ἐνυπάρχον μὲν ἐν τῷ νῷ τῶν καλεσάντων αὐτόν, ἀποτελοῦν δὲ τὸ κύριον αἴτιον τῆς ἀποδοχῆς του. Ἐμελέτα δῆλα δὴ τὴν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ πολιτισμῷ παίδευσιν τῶν Ἱσπανῶν καὶ τὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν ἵδρυσιν νέας πολιτείας, ἐν ᾗ ἔμελλον νἀναβιώσωσιν αἱ ἀρεταὶ αἵτινες εἶχον ἐκλίπει ἐν Ῥώμῃ. Διὸ βλέπομεν αὐτὸν ἱδρύοντα μὲν σχολὰς ἐν αἷς ἐδιδάσκετο ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐν δὲ Ὄσκᾳ, τῇ σημερινῇ Huesca, ἣν πόλιν προώριζεν ὡς τὴν νέαν Ῥώμην, καθιστάντα σύγκλητον τριακοσίων Ῥωμαίων, συμφυγάδων αὐτοῦ, προωρισμένην νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ μέλλοντι τοὺς δοκίμους τῶν Ἱσπανῶν.

Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ὁ Σερτώριος εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἡγεῖτο μόλις που δισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν τοῦτο στῖφος ηὐξήθη ταχέως εἰς στρατιὰν πολυάριθμον. Κατέστησαν δ' αὐτὴν φοβερὰν συρρεύσαντες οἵ τε Μαριανοὶ καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τῆς στρατιᾶς τοῦ Λεπίδου, ἀχθέντες εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὑπὸ τοῦ Μάρκου Περπέννα, μετὰ καὶ τῶν Λυσιτανῶν καὶ τῶν Κελτιβήρων. Ὅτι δὲ ἦτο πράγματι ἀξιόμαχος ἡ στρατιὰ αὕτη τῶν ἀποστατῶν, τούτου ἔλαβον πεῖραν οἱ στρατηγοὶ οὓς ἀπέστειλεν εἰς Ἱσπανίαν πρὸς καταπολέμησιν αὐτῆς ὁ Σύλλας. Αὐτὸς δ' ὁ Μέτελλος Πίος ὁ πάντας ὑπερέχων ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ πλήθει δυνάμεων δὲν κατώρθωσε νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Λυσιτανίας.

Αἱ δὲ ταραχαὶ αἱ συμβᾶσαι ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐκώλυσαν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς τῆς Ῥώμης νὰ στείλωσιν εἰς τὸν Μέτελλον ἰσχυρὰς ἐπικουρίας· διὸ ὁ Σερτώριος ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ ἀφροντιστῶν περὶ τῆς παρουσίας τῶν πολεμίων. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν σὺν τῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν μεταβάσει τοῦ Γναίου Πομπηίου, ὅστις εἶχε πλέον ἀποβῆ ὁ ἀνὴρ τῆς ἡμέρας. Δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουσι νόμοι χαλιναγωγοῦντες τὴν φιλαρχίαν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Σύλλα εἶχε καταγάγει θρίαμβον ἰδιώτης ὤν· τώρα δέ, ἰδιώτης ὢν καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃ ποτὲ ἄρξει τινὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας, μετέβη ὡς ἀνθύπατος εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπως πολεμήσῃ πρὸς τὸν Σερτώριον παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Μετέλλου. Ἡ δὲ ἀνθυπατεία αὕτη τοῦ Πομπηίου ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον ἔκνομος, καθ' ὅσον ἡ πολιτεία εἶχεν ἤδη ὑπάτους, οἵτινες εἶχον ἐκλεχθῆ βραδέως μέν, ἀλλ' ἐγκαίρως ὅμως, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν ἐπὶ τὴν Ἱσπανίαν στρατείαν. Ἐκαλοῦντο δὲ Δέκιμος Ἰούνιος Βροῦτος καὶ Μάμερκος Αἰμίλιος Λέπιδος. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος, σαγηνευθεῖσα ὑπὸ τῆς ῥητορικῆς εὐστομίας τοῦ Λευκίου Φιλίππου, παρεῖδε τοὺς ὑπάτους, διώρισε δὲ ἀνθ' ὑπάτου ἢ μᾶλλον, ὡς εἶπεν ὁ Φίλιππος μετ' ἀστείας εἰρωνείας, ἀνθ' ὑπάτων τὸν Γναῖον Πομπήιον, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας.

Καὶ ἔγειναν μὲν μετὰ σπουδῆς αἱ παρασκευαὶ τοῦ νεαροῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλὰ παρῆλθον ὅμως μῆνές τινες πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, ἀργοπορήσας ἐν τῇ Ναρβωνίτιδι ἕνεκα τῆς ἀποστασίας κελτικῶν τινων φυλῶν καὶ τῆς στρώσεως ὁδοῦ ἐπὶ τοῦ Κοττίου ὄρους (Mont Genèvre), κατασκευασθείσης χάριν αὐστηροτέρας φρουρήσεως τῆς στασιαστικῆς ἐκείνης ἐπαρχίας.

Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 76 π. Χ. εὑρίσκομεν τέλος τὸν Πομπήϊον ἀντιμέτωπον τοῦ Σερτωρίου. Καὶ ὁ μὲν Πομπήιος καὶ ὁ Μέτελλος κατήρχοντο ἐκ τῶν Πυρηναίων, ὁ δὲ Σερτώριος μετὰ τοῦ Περπέννα ἀνέβαινον ἐκ τῆς Λυσιτανίας. Ἡ δὲ σύγκρουσις ἐπῆλθε παρὰ τὸν ποταμὸν Σούκρωνα, τὸν σημερινὸν Xucar. Καὶ ἡ μὲν μάχη ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος. Ἀλλ' ὁ Σερτώριος ἔσχεν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐν ἐκείνῃ τῇ μάχῃ τὴν ἀνδρείαν τοῦ νεαροῦ ἀνθυπάτου, ὥστε καὶ ἠναγκάσθη νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ μὲν Μέτελλος ἦτο ἄξιος τῶν ἐπαίνων τῶν πολεμίων, ὁ δὲ Πομπήιος ἄξιος ἰσχυροτέρου μᾶλλον φόβου[1]. Ὁ δὲ πόλεμος μετ' ἐναλλασσούσης τύχης ἐξηκολούθησε κατὰ τ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος καὶ τὸ ἑπόμενον. Καὶ ὁ μὲν Μέτελλος ἐνίκησε παρὰ τὴν πόλιν Ἰταλικήν, κειμένην οὐ μακρὰν τῆς σημερινῆς Σεβίλλης, τὸν ταμίαν τοῦ Σερτωρίου Ἱρτουλήιον. Ὁ δὲ Σερτώριος ἐξ ἑτέρου ἐκράτησε μὲν τοῦ Πομπηίου, συγκροτηθείσης καὶ πάλιν μάχης παρὰ τὸν Σούκρωνα, ἐνικήθη δὲ παρὰ τῶν δύο ἀνθυπάτων ἐν Ζακάνθῃ. Ἀλλ' οὔτε αἱ νῖκαι οὔτε αἱ ἧτται ὑπῆρξαν ὁριστικαί, ὁ δὲ Πομπήιος, φοβούμενος μὴ ἐπισκοτισθῇ ἐν Ἱσπανίᾳ ἡ πρώιμός του δόξα, ἔγραψεν εἰς τὴν σύγκλητον, ζητῶν ἐπικουρίαν ἀνδρῶν καὶ ἐπιτήδεια, καὶ ὑπέδειξεν εἰς τοὺς συγκλητικούς, ὅτι, ἂν δὲν ἐστέλλοντο τὰ ζητούμενα, ἔμελλεν ἢ ἡ ἰδία ἑαυτοῦ στρατιὰ ἢ ἡ τοῦ Σερτωρίου νὰ πορευθῇ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν[2]. Καὶ ἐν ἄλλοις μὲν χρόνοις τοιαύτη γλῶσσα ἤθελε προκαλέσει τιμωρίαν δεινήν. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος εἶξευρεν οὐ μόνον, ὅτι ἠδύνατο νὰ μεταχειρίζηται τοιαύτην γλῶσσαν ἀποινεί, ἀλλὰ καὶ ὅτι διὰ τοιούτου τρόπου ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ καὶ νὰ παρασκευάσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐν πᾶσι καὶ ἐπὶ πάντας κυριαρχίαν.

Καὶ ἦλθον μὲν αἱ ἐπικουρίαι, ἀλλὰ δὲν μετέβαλον τὰς τύχας τοῦ πολέμου. Ἔμελλε δὲ οὗτος νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Ῥώμην πράγματα, καὶ πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὴν νέαν κίνησιν τοῦ Μιθραδάτου, ἂν ἡ θέσις τοῦ

---

[1] Ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompejus timeretur validius. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ **Βελληίου Πατέρκλου** (II, 29) εἶνε ἀξιοπιστότεροι τῶν τοῦ **Πλουτάρχου** (Σερτωρ. 19), ὅστις παριστάνει τὸν Σερτώριον εἰπόντα περὶ τοῦ Πομπηίου· «ἀλλ' ἔγωγε τὸν παῖδα τοῦτον, εἰ μὴ παρῆν ἡ γραῦς ἐκείνη, πληγαῖς ἂν νουθετήσας εἰς Ῥώμην ἀπεστάλκειν».

[2] **Σαλλουστίου** Hist. II, 96.

Σερτωρίου πρὸς τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ δὲν καθίστατο ἐπισφαλεστάτη. Καὶ ἡ μὲν ἐν Ὄσκᾳ σύγκλητος παρεπονεῖτο διὰ τὴν ἐξάρτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας, αἱ δὲ ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ ἐξ ἑτέρου ἤχθοντο ἐπὶ τῇ μεγαλειτέρᾳ ἐμπιστοσύνῃ, ἣν ὁ Σερτώριος ἐπεδείκνυε πρὸς τοὺς Κελτίβηρας στρατιώτας. Ἔριδες δὲ καὶ ζηλοτυπίαι ἐξεφάνησαν ἁπανταχόθεν. Ἐκ τῶν δυσαρεσκειῶν δὲ τούτων ἐπωφελήθη ὁ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐποφθαλμιῶν πανοῦργος Περπέννας, ὅπως ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀρχηγὸν καὶ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἐνεργήσας τὸν φόνον τοῦ Σερτωρίου ἐν Ὄσκᾳ ἔν τινι συμποσίῳ (72 π. Χ.). Εἶχε λοιπὸν ἐπαναληφθῆ ἐν Ὄσκᾳ ἡ κατὰ τὸ Βυζάντιον τραγῳδία. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Φιμβρίας εἶχε φονεύσει στρατηγὸν ἀνίκανον, ἐν δὲ Ὄσκᾳ ἀπ' ἐναντίας διὰ τοῦ φόνου τοῦ Σερτωρίου ἀφῃρέθη αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῆς στρατιᾶς. Ὁ δὲ προδότης Περπέννας, ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νἀγάγῃ εἰς τὸν ὄλεθρον ἑαυτόν τε καὶ τοὺς ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῆς διαθήκης τοῦ Σερτωρίου, ἐν ᾗ εἶχε ληφθῆ πρόνοια καὶ περὶ τοῦ Περπέννα, ηὔξησε τὴν κατὰ τοῦ μυσαροῦ ἀνδρὸς ἀγανάκτησιν. Ὁ δὲ Πομπήιος παρηκολούθει μετὰ προσοχῆς τὰς διαθέσεις ἐκείνας τῆς ἐπαναστατικῆς στρατιᾶς, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ὥραν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Περπέννα, ὃν ἐζώγρησε νικήσας. Ὅπως δὲ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὁ ἄθλιος παρέδωκεν εἰς τὸν νικητὴν τὰς πρὸς τὸν Σερτώριον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀπεδεικνύετο ἡ ἐνοχὴ πολλῶν συγκλητικῶν. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος ἔκαυσεν αὐτὰς χωρὶς νἀναγνώσῃ, καὶ παρέδωκε τὸν αἰχμάλωτον εἰς σφαγήν.

Διαλυθείσης δὲ τῆς στρατιᾶς τοῦ Σερτωρίου, ὁ Πομπήιος ἐπεδόθη μετὰ τοῦ Μετέλλου εἰς τὴν καθησύχασιν τῆς Ἱσπανίας. Ὅπως δ' εὐκολύνῃ τοῦτο τὸ ἔργον διενήργησε τὴν εἰς ἑαυτὸν δι' εἰδικοῦ νόμου *(lex Gellia Cornelia)* παροχὴν τῆς ἀδείας νὰ χορηγήσῃ τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ἐκείνους τοὺς Ἱσπανοὺς οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ δὲν εἶχον καταφανῶς συμμετάσχει τῆς ἐπαναστάσεως.

Ο ΔΟΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Ἀλλ' ὁ ἰβηρικὸς πόλεμος δὲν ἦτο ὁ μόνος τότε ἀπασχολῶν τὴν Ῥώμην. Ὁ μὲν Μιθραδάτης εἶχεν ἐκ νέου ἀναστατώσει τὴν Ἀσίαν, καὶ οἱ πειραταί, ἐνισχυθέντες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, διέπλεον τὴν Μεσόγειον, πληροῦντες τὰς ἀκτὰς αὐτῆς ἁρπαγῶν καὶ βιαιοπραγιῶν· ἡ δὲ Ἰταλία ἦτο καὶ αὐτὴ θέατρον δεινοτάτου πολέμου, ὃν εἶχε προκαλέσει ἡ ἀποστασία τῶν δούλων. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον ἀνησυχήσει τὴν Ῥώμην οἱ δοῦλοι τῆς Σικελίας, νῦν δὲ παρεῖχον εἰς αὐτὴν πράγματα οἱ τῆς Ἰταλίας. Καὶ προέκειτο μὲν κατὰ ταύτην τὴν ἀποστασίαν περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ πλὴν αὐτῆς ἠγωνίζοντο οἱ ἀποστάται ἐνθέρμως καὶ περὶ ὑψηλοτέρων. Οἱ δοῦλοι οἱ δόντες νῦν τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας εἶνε μονομάχοι, ἤτοι ξένοι, οὓς ἡ ὑπερφίαλος πολι-

τεία προορίζει πρὸς σκληρὰς βασάνους χάριν διασκεδάσεως τῶν πολιτῶν τῆς Ῥώμης. Ὑφίστατο δ' ἐν Ῥώμῃ ὁ μονομάχος ἤδη πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ἀμφιθεάτρου [1], καὶ εἶχεν ἐπινοήσει αὐτὸν ἡ ὑπεροπτικὴ πόλις πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ἐξευτελισμοῦ τῶν ἡττημένων ἐθνῶν. Διὸ ὁ Θρᾶξ Σπάρτακος δὲν ἀντιπροσωπεύει μόνον τὴν ἐκδίκησιν τοῦ ὑπὸ τῆς δουλείας ἐκπεφυλισμένου ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἔθνους τοῦ ὑποτεταγμένου καὶ τεταπεινωμένου ὑπὸ τῆς ὑπερφιάλου Ῥώμης.

Κοιτὶς δὲ τῆς ἀνταρσίας ὑπῆρξεν ἡ Κύμη, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ κυριωτάτη σχολὴ μονομάχων. Ἤρξατο δὲ ἡ ἐπανάστασις διὰ τῆς ἀποστασίας ἑβδομήκοντα περίπου δούλων φυγόντων ἐκ τῆς Κύμης εἰς τὸν Βεσούβιον (73 π. Χ.). Ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν ὁ Σπάρτακος, δοριάλωτος αἰχμάλωτος, ὅστις εἶχεν αὐτομολήσει ἐγκαταλιπὼν τὰς ῥωμαϊκὰς σημαίας, καὶ διὰ τοῦτο εἶχε γείνει μονομάχος. Ἐπὶ δὲ τῇ προσκλήσει αὐτοῦ πολυάριθμα στίφη δούλων ἔσπευσαν νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ. Ὁ Πλούταρχος περιγράφει διὰ τῆς ἀριστοτεχνικῆς αὐτοῦ γραφίδος τὴν θαρραλέαν αὐτῶν κατάβασιν ἀπὸ τοῦ Βεσουβίου [2]. Περικυκλωθέντες ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ πραίτωρος Οὐαρινίου Γλάβρου, κατεσκεύασαν διὰ κλώνων ἀμπέλου κλιμακίδας, ὁρμήσαντες δ' ἐπὶ τοὺς πολεμίους, διέρρηξαν τὸν κύκλον αὐτῶν, καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγήν. Ἡ δὲ πρώτη αὕτη ἐπιτυχία ἐνεθάρρυνε πολλοὺς ἄλλους δούλους εἰς ἀποστασίαν. Τότε δὲ ὁ Σπάρτακος εἰσώρμησεν εἰς τὴν Λευκανίαν, καί, νικήσας ἐκ δευτέρου τὸν πραίτωρα Οὐαρίνιον, ὑπέταξεν ὁλόκληρον τὴν χώραν τῶν Λευκανῶν. Ἀλλ' ὁ Σπάρτακος δὲν ἐμελέτα νὰ ἱδρύσῃ ἐν Ἰταλίᾳ τὸ βασίλειον αὐτοῦ, διότι οἱ περὶ αὐτόν, ὁρμώμενοι ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Ναρβωνίτιδος, ἤθελον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἐκώλυσε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου. Τοῦ ὑπάτου Λευκίου Γελλίου τραπέντος τὴν ὁδὸν τῶν Ἄλπεων (72 π. Χ.), οἱ ἀποστάται, κλεισθέντες ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐκείνῃ τῆς ἰσχυρᾶς πολιτείας, περιῆλθον εἰς τὰ ἔσχατα. Ἀναγκαίως δὲ συνεῖδον οἱ ἄθλιοι τὸ ὁριστικὸν τέλος τοῦ ἀγῶνος ὃν εἶχον ἀναλάβει. Ἀπελπισθέντες δὲ περὶ νικηφόρου αὐτοῦ ἐκβάσεως, δὲν ἠθέλησαν νὰ στερηθῶσι τῆς εὐχαριστήσεως νὰ ἴδωσι

---

[1] Τὸ πρῶτον παράδειγμα τῶν ὠμῶν ἀγώνων τῶν μονομάχων ἀναφέρεται εἰς τὸν τρίτον αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ ἐν τῇ κηδείᾳ τινὸς τῶν ἀρχόντων. Ἀπ' ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου οἱ ἀγορανόμοι προσέθηκαν τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων εἰς τὰ θεάματα τὰ προσφερόμενα εἰς τὰ πλήθη, καὶ ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θυμάτων. Ὁ δὲ Γάϊος Καῖσαρ, ἀγορανομήσας τῷ 65 π. Χ. κατήγαγεν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τριακόσια εἴκοσι τέσσαρα ζεύγη μονομάχων, τοῦθ' ὅπερ ὑπῆρξε θεραπεία τοῦ ὄχλου βοηθήσασα εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτοῦ.

[2] **Πλουτάρχου** Κράσσος 9.

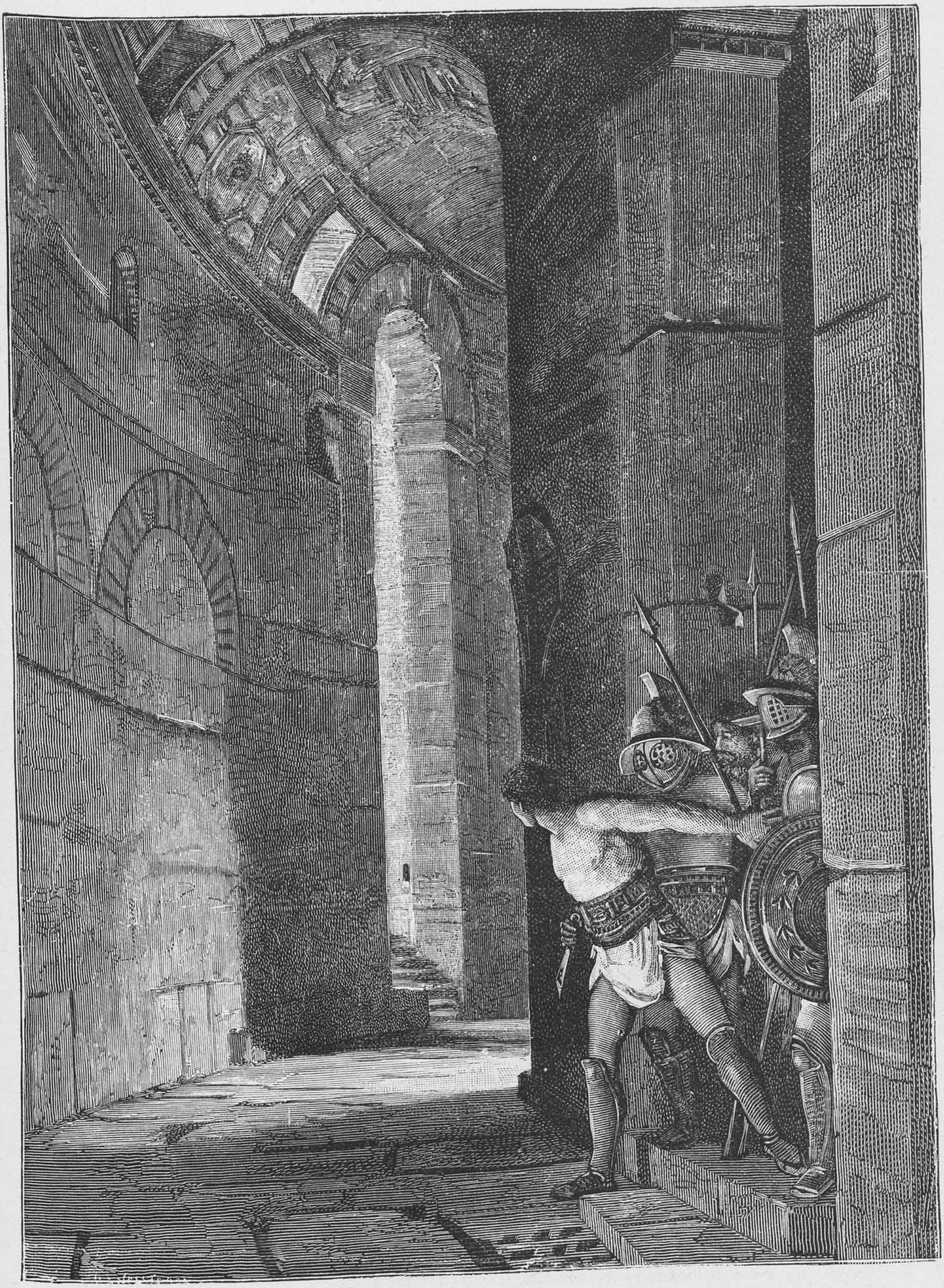

Ἡ φυγὴ τοῦ Σπαρτάκου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

συνδεομένην τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν πτῶσιν πρὸς βαρείας θυσίας τῶν πολεμίων. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθον αἱ ἀγριότητες, εἰς ἃς προέβησαν ὁρμητικοὶ προχωροῦντος τοῦ πολέμου, ὁποίας δὲν βλέπομεν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Οὕτως, ἑνὸς τῶν ἡγετῶν τῆς ἀποστασίας, καλουμένου Κρίξου, πεσόντος ἐν τῇ παρὰ τὸ Γάργανον ὄρος τῆς Ἀπουλίας μάχῃ, ὁ Σπάρτακος ἔθυσε τριακοσίους Ῥωμαίους αἰχμαλώτους εἰς μνημόσυνον τοῦ θανόντος[1]. Καὶ ἠθέλησε μὲν ὁ γενναῖος στρατηγὸς τῶν ἀποστατῶν νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον αὐτῆς τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ κινδυνῶδες τοῦτο σχέδιον. Μετεπείσθη δ' ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς πειθαρχίας τῶν συστρατιωτῶν μᾶλλον ἢ ἕνεκα τοῦ κακοῦ αὐτῶν ὁπλισμοῦ. Διὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος βλέπομεν αὐτὸν ἐπιστρέφοντα καὶ πάλιν εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσου καὶ στρατοπεδεύοντα ἐν Θουρίοις, ἐν Ῥηγίῳ καὶ ἐν τῇ Λευκανίᾳ.

Ἐκεῖ δ' ὁ γενναῖος Θρᾷξ ἦτο ἀκόμη ἱκανῶς φοβερὸς, ὥςτε καὶ ἠνάγκασε τοὺς Ῥωμαίους νἀποδυθῶσιν εἰς νέους ἀγῶνας πρὸς ἐκνίκησιν αὐτοῦ. Καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ σχεδὸν τελείαν ἐξολόθρευσιν τῶν ὑπατικῶν στρατιῶν ἡ Ῥώμη συνέταξε καὶ ἄλλους ὀκτὼ λεγεῶνας, ὧν τὴν στρατηγίαν ἀνέθηκεν εἰς τὸν πλουσιώτατον πραίτωρα Μάρκον Λικίνιον Κράσσον. Ὁ δὲ Σπάρτακος περιέστη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν χερσόνησον τὴν Βρεττίαν, εἰς ἣν ἐνέκλεισεν αὐτὸν ὁ Κράσσος, ὀρύξας τάφρον μετὰ παχέος τείχους, διήκοντος ἐκ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ στενοχωρίᾳ μία μόνη ἐσχάτη προσδοκία ἐφώτισε τὸν νοῦν τοῦ Σπαρτάκου, ἐλπίσαντος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς διαβάσεως τῶν Ἄλπεων, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ περαιωθῇ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Σικελίαν. Ἀλλ' ἡ προδοσία τῶν πειρατῶν, οἵτινες ἐγκατέλιπον τὸν Σπάρτακον μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ χρυσοῦ του, ἀφίνοντες ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς πολεμίους, ἐστέρησεν αὐτὸν καὶ τῆς ὑστάτης ἐκείνης ἐλπίδος. Καὶ ὅμως δι' ἐξόδου τολμηροτάτης, ἐπιχειρηθείσης νύκτα τινὰ θυελλώδη, ἐξώρμησεν ὁ Θρᾷξ ἐκ τῆς φυλακῆς ἐκείνης, ἐν ᾗ ἔμελλε νἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης μετὰ τῶν Σπαρτακείων, καὶ εἰςήλασεν ἐκ τῆς Βρεττίας εἰς τὴν Λευκανίαν. Ἀλλὰ τὸ ἡρωικὸν ἐκεῖνο κατόρθωμα οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτὸν, διότι, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Κράσσου ἐν ᾧ ἦγε πρὸς τὸ Βρενδήσιον, ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη (71 π. Χ.). Ἀπέθανε δ' ὁ γενναῖος Θρᾷξ ὡς ἥρως μᾶλλον ἢ ὡς μονομάχος. Τρωθεὶς θανασίμως, ἔκλινε τὸ γόνυ, καὶ, αἴρων τὴν ἀσπίδα, ἐξηκολούθησε μαχόμενος, ἕως οὗ, καταβληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐξέπνευσεν.

Ὁ δὲ θάνατος τοιούτων ἡρώων, οἷοι ὁ Πόντιος Τελεσῖνος καὶ ὁ Σπάρτακος, μαχομένων καὶ θνησκόντων ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἐπάγει ἀνέκπλυτον κηλῖδα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὑπερφιάλου Ῥώμης, καὶ διαθέτει ἡμᾶς οὕτως,

---

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Ι, 117.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὥςτε νὰ παραστῶμεν ἄνευ οἴκτου εἰς τὴν φοβερὰν ποινήν, ἣν ἀκριβῶς τότε ὑφίσταντο οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὴν ἀκόρεστον αὐτῶν φιλαρχίαν. Διὰ ταῦτα δὲ ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας, ἥτις, προκειμένου περὶ παντὸς ἄλλου ἔθνους, ἤθελε φανῆ ἀξιόθρηνος συμφορά, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς Ῥώμης παρίσταται ὡς νέμεσις θεία.

Θλιβερὸς δ' ὑπῆρξεν ἔπειτα ὁ ἐπίλογος τοῦ δουλικοῦ πολέμου, τῶν ἑξακισχιλίων αἰχμαλώτων τῆς παρὰ τὸ Βρενδήσιον μάχης σκληρῶς θανατωθέντων ὑπὸ τοῦ Κράσσου, ὅςτις, γενόμενος πρόδρομος τοῦ Νέρωνος,

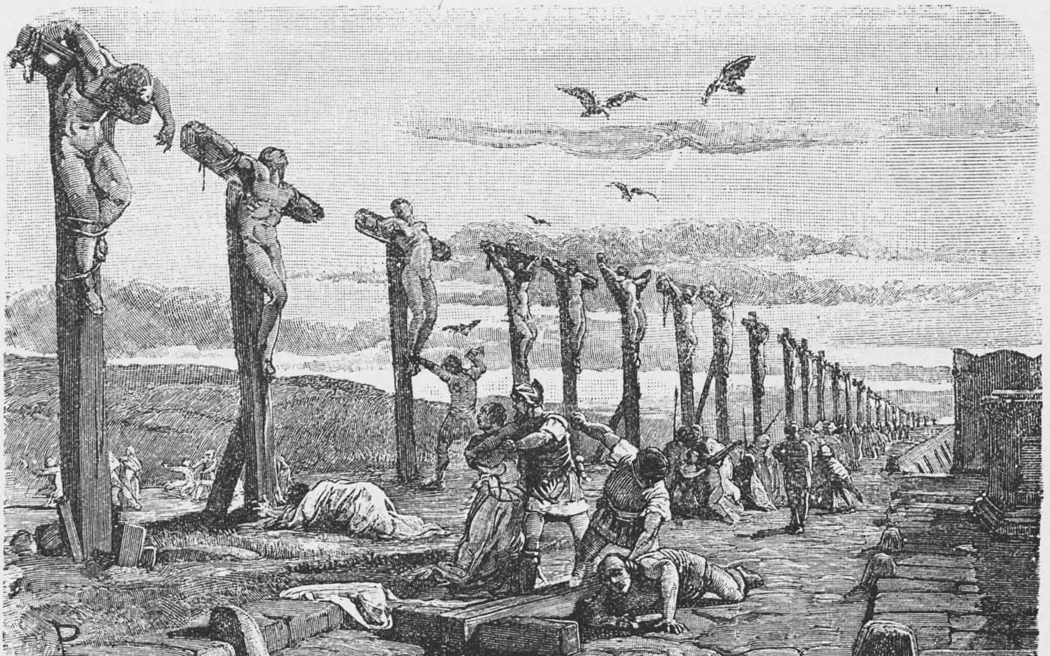

Ἡ κατὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν σταύρωσις τῶν Σπαρτακείων.

μετέβαλεν εἰς γιγάντειον νεκροταφεῖον τὴν Ἀππίαν ὁδόν, καθ' ἧς τὸ μῆκος ἀνεσταυρώθησαν οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι.

Ἐπιστρέφοντος δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τοῦ Πομπηίου ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἡ σύγκλητος ἔστειλεν αὐτὸν εἰς βοήθειαν τοῦ Κράσσου, ὅςτις δὲν εἶχεν ἀκόμη νικήσει. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ὅπως διανεμηθῇ μετὰ τοῦ Κράσσου τὴν τιμὴν τῆς νίκης. Κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐξολοθρεύσῃ στῖφος πεντακισχιλίων φυγάδων. Διὸ δὲν ὤκνησεν ὁ ἀλαζὼν νεανίας νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον, ὅτι ὁ μὲν Κράσσος εἶχε νικήσει τοὺς μονομάχους ἐν μάχῃ φανερᾷ ἐκ παρατάξεως, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν ἀνῆκεν ἡ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δόξα, ὅτι ἐξέσπασεν αὐτὴν τὴν ῥίζαν τοῦ πολέμου [1]. Ἡ δὲ Ῥώμη ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ μάθῃ ὁποῖαι θυσίαι ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὴν πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν ἐκείνων.

Πρωτη υπατεια του Γναιου Πομπηιου. — Ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται τὸ πολιτικὸν στάδιον τοῦ Γναίου Πομπηίου. Καὶ μέχρι τοῦδε μὲν εἴδομεν ἐν Ῥώμῃ στρατηγοὺς ἀνελθόντας εἰς τὴν ἀρχιστρατηγίαν διὰ τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐξέκλινε τοῦτον τὸν κανόνα, τραπεὶς ἀντίθετον ὁδόν. Εἶχε στρατεύσει δὶς ἤδη καὶ εἶχε καταγάγει δὶς θρίαμβον οὐδὲ κἂν ταμιεύσας. Καὶ ἐν μὲν χρόνοις ὁμαλοῖς, ὅτε τὸ κῦρος τῶν νόμων τηρεῖται κατὰ τὸ προςῆκον, τὰ τοιαῦτα δὲν θὰ ἦσαν δυνατά· ἀλλὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων θλιβερὸν ἐπακόλουθον εἶνε ἡ ἀνάδειξις τῶν ἀτόμων ὑπερτέρων τοῦ νόμου μετὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς βίας ὑπερτέρας τῆς δικαιοσύνης.

Μετὰ δὲ τὰς δύο του στρατηγίας ὁ Πομπήιος δὲν ἠδύνατο νὰ στέρξῃ, ὅπως διατρέξῃ τὰ διάφορα στάδια τῶν πολιτικῶν τιμῶν πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ὑπάτην ἀρχήν. Διὸ καὶ ἤρχισεν εὐθὺς ἀπὸ ταύτης, μεταπορευθεὶς τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἔτος 70 π. Χ. Συνυποψήφιος δὲ αὐτοῦ ἦτο ὁ Λικίνιος Κράσσος, ὁ νικητὴς τοῦ Σπαρτάκου. Οἱ δὲ δύο ὑποψήφιοι ὑπέβλεπον ἀλλήλους. Ὁ Κράσσος ἔβλεπε δυςανασχετῶν τὴν ὑπεροψίαν τοῦ νεανίου ἐκείνου, οὗ ἀχαλίνωτος ἦτο ἡ φιλοδοξία. Ἡ τελευταία ἐκείνη ἐπιστολή, ἣν εἶχε γράψει ὁ Πομπήιος εἰς τὴν σύγκλητον μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τῶν πεντακιςχιλίων δούλων, ἦτο τραῦμα βαρὺ διὰ τὸν Κράσσον, ὅςτις ἔβλεπε δι' αὐτῆς διαμφισβητουμένην εἰς αὐτὸν δόξαν ἧς ἐθεώρει ἑαυτὸν μόνον ἄξιον. Τὰ δὲ μίση ἐκείνη ὑπέθαλψεν ἡ διαγωγὴ τῆς συγκλήτου, ὑποστηριξάσης μὲν τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Κράσσου, πολεμησάσης δὲ τὴν τοῦ Πομπηίου. Τότε δὲ ὁ Πομπήιος, ἀφροντιστῶν περὶ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος αὐτοῦ καὶ ἰδίως περὶ τοῦ λόγου δι' ὃν εἶχε ταχθῇ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σύλλα, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ παρέστη ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς φατρίας. Ἔν τινι δ' ἐκκλησίᾳ κληθείσῃ ἐκτὸς τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης ὑπεσχέθη εἰς τὸν δῆμον, ὅτι, γινόμενος ὕπατος, ἔμελλε νἀνορθώσῃ τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ καθάρῃ τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τῶν ἀπεμπολούντων αὐτὴν ἀργυρολόγων. Ἐπειδὴ δ' ἦσαν αἱ ἡμέραι τῶν σκανδάλων τοῦ πραίτωρος Βέρρου καὶ τῆς περιβοήτου αὐτοῦ δίκης, εἴπερ ποτὲ ἐπίκαιρος ἦτο ἡ ἐπαγγελία τοῦ Πομπηίου. Ἐκλεχθέντων δὲ τῶν δύο ἀντιζήλων, ἡ Ῥώμη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐταράσσετο ὑπὸ τοῦ φόβου, ὅτι διὰ τῶν νέων ὑπάτων ἔμελλε πάντως νὰ ἐπανέλθῃ ἡ δυσπραγία τῶν χρόνων τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα. Ἐπειδὴ δ' ἀμφότεροι ἐκράτουν ὑπὸ τὰ ὅπλα τὰς στρατιὰς

[1] **Πλουτάρχου** Κράσσος 11. — Πομπήιος 21.

αὐτῶν, τὸ μέτρον τοῦτο καθίστανεν εὐλόγους τὰς ὑπονοίας τοῦ δήμου. Ἀλλ' ὅμως ὁ Κράσσος ἐπέθηκε τέρμα εἰς τὸν γενικὸν φόβον, πρῶτος αὐτὸς τείνας τὴν χεῖρα εἰς τὸν Πομπήιον. Οὗτος δ' ἐδέχθη τὴν προτεινομένην δεξιάν, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ δήμου διελύθησαν αἱ δύο στρατιαί.

Μετὰ δὲ ταύτην τὴν συνδιαλλαγὴν δὲν ὑπῆρχε πλέον φόβος μὴ τὰ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου εἰς τὸν δῆμον ἐπηγγελμένα τύχωσιν ἀντιδράσεως παρὰ τοῦ Κράσσου. Πράγματι δὲ οὗτος προσέθηκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸν νόμον δι' οὗ ἐπανήρχετο εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν ἡ δημαρχικὴ ἐξουσία [1], ἀπαλλασσομένη τῆς ἀπὸ τῆς συγκλήτου ἐξαρτήσεως, εἰς ἣν εἶχε περιστήσει τὴν δημαρχίαν ὁ Σύλλας.

Ἡ δὲ παλινόρθωσις τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας ὑπῆρξε τραῦμα βαρύτατον κατενεχθὲν κατὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σύλλα. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον, διότι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημαρχίας ἐπῆλθεν ἡ μεταρρύθμισις τῶν δικαστηρίων. Τὸ δ' αἰωνίως ἄλυτον ἐκεῖνο ζήτημα τὸ κρατοῦν διῃρημένας εἰς δύο στρατόπεδα τὰς δύο τῶν γνωρίμων τάξεις εἶχε προσλάβει τότε σοβαρότητα ὅλως ἔκτακτον ἕνεκα τῆς δίκης τοῦ Γαΐου Βέρρου, ἀντιστρατήγου ἐν Σικελίᾳ. Κατὰ τὰ τρία ἔτη καθ' ἃ διῴκησεν οὗτος τὴν νῆσον (73-70 π. Χ.) εἶχε προβῆ εἰς τοιαύτας πιέσεις καὶ ἀργυρολογίας, ὥστε ἀπεκόμισε τεσσαράκοντα ἑκατομμύρια σηστερτίων, ἤτοι δέκα περίπου ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν. Καὶ τότε μὲν ἦτο ἀπησχολημένη ἡ Ῥώμη περὶ τὸν Σπαρτάκειον πόλεμον, διὸ καὶ δὲν εἰσήκουσε τῶν παραστάσεων τῶν Σικελῶν. Ἀλλ' ἤκουσεν αὐτὰς ὁ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, ὅστις, ταμιεύων τῷ 75 π. Χ. κατὰ τὸ Λιλύβαιον [2], εἶχεν ἑλκύσει ἐφ' ἑαυτὸν ὡς ταμίας τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Καίτοι δὲ ὁ Κικέρων μετὰ τὴν ταμιείαν αὐτοῦ ἔγεινε συγκλητικός, ἀλλ' ἔμεινεν ὅμως πιστὸς εἰς τοὺς ἱππεῖς, εἰς ὧν τὴν τάξιν ἀνῆκεν. Ἡ δὲ εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσις τῆς δικαιοδοσίας, ἣν εἶχον ἀφαιρεθῆ ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἦτο κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῆς κραταιᾶς εὐγλωττίας τοῦ κατηγόρου τοῦ Βέρρου. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Κικέρων ἀντίδικον τὸν δοκιμώτατον τῶν συγχρόνων ῥητόρων, τὸν Κόϊντον Ὁρτήσιον, ἀλλὰ διὰ τῶν *κατὰ Βέρρου (Verrinae)* λόγων αὐτοῦ ὁ νέος ῥήτωρ κατεβίβασε τὸν Ὁρτήσιον τῆς πρωτοκαθεδρίας, καὶ ἀνῆλθεν αὐτὸς ἐπὶ τὸν

[1] Πρῶτος κλονισμὸς τοῦ Συλλείου νόμου εἶχεν ἐπέλθει τῷ 75 π. Χ. ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Γαΐου Αὐρηλίου Κόττα, καταλύσαντος τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ μὴ ἀξιοῦσθαι ἀρχῆς τινος τὸν δημαρχεύσαντα.

[2] Λιλυβαῖος ταμίας (quaestor Lilybaetanus) ἐλέγετο ὁ κατὰ τὸν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Σικελίας σταθμὸν τοῦ Λιλυβαίου. Ὁ δ' ἕτερος τῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ ταμιῶν εἶχε τὴν ἕδραν του ἐν Συρακούσαις (quaestor Syracusanus).

θρόνον ὡς ὁ ἀδιαφιλονεικήτως κορυφαῖος τῶν Ῥωμαίων ῥητόρων. Ὁ δὲ Βέρρης, κεραυνωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀπαραμίλλου εὐστομίας τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἔφυγεν εἰς ἐξορίαν· ἀλλ' ὁ Κικέρων κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου του, γράφων ὅσα δὲν εἶχε προλάβει νὰ εἴπῃ καὶ συμπαρασύρων ἐν τῇ δηκτικῇ του κατηγορίᾳ τοὺς ὀλιγαρχικούς, εἰς οὓς ἀνήγγειλεν, ὅτι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας ἡ βασιλεία αὐτῶν εἶχε παρέλθει ἀνεπιστρεπτεί. Καρπὸς δὲ τῶν κατὰ Βέρρου λόγων ὑπῆρξεν ὁ Αὐρήλιος δικαστικὸς νόμος *(lex Aurelia judiciaria)*, οὗ εἰσηγητὴς μὲν ὑπῆρξεν ὁ πραίτωρ Λεύκιος Αὐρήλιος Κόττας, θεῖος τοῦ Κικέρωνος, ὑποστηρικτὴς δὲ ὁ Πομπήιος. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁ κατάλογος τῶν δικαστῶν κατηρτίζετο ἐκ τριῶν τάξεων, τῶν συγκλητικῶν, τῶν ἱππέων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ταμιῶν *(tribuni aerarii)*[1].

Κατὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον τῆς πρώτης τοῦ Πομπηίου ὑπατείας οἱ συγκλητικοὶ ὑπέστησαν ἀληθῆ διωγμόν. Οὐ μόνον ἀπώλεσαν τὴν ἐπὶ τῆς δημαρχίας κηδεμονίαν καὶ τὴν παρὰ μόνων ἑαυτῶν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὑπεβλήθησαν πρὸς τούτοις αὐτόχρημα εἰς δεκατείαν. Καὶ δὴ οἱ τιμηταὶ Λεύκιος Γέλλιος καὶ Γναῖος Κορνήλιος Λέντλος ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν γενομένῃ συντάξει τοῦ καταλόγου τῆς συγκλήτου *(lectio senatus)* ἀπέβαλον ἐκ τοῦ βουλευτηρίου ἑξήκοντα καὶ τέσσαρας συγκλητικοὺς ἐπὶ αἰτίᾳ ἀργυρολογίας. Οὕτω δὲ τὸ μὲν ἔργον τοῦ Σύλλα κατεστράφη, τὰ δὲ πλήθη ἐσκίρτων ὑπὸ χαρᾶς ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεσμοὺς καὶ ἐπηυφήμουν τὸν Πομπήιον ὡς νέον αὐτῶν ὑπέρμαχον. Ἀλλὰ δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἕως γνωρίσωσι καλλίτερον τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὃν τότε ἐποιοῦντο περὶ πολλοῦ ὡς προσελθόντα ἐνώπιον τῶν τιμητῶν κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἱππέων, καίπερ ὑπατεύοντα. Καὶ ἡ μὲν πρᾶξις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐδείκνυε μετριοφροσύνην, ἀλλ' οἱ λόγοι, οὓς εἶπεν ὁ Πομπήιος εἰς τοὺς τιμητάς, ἦσαν ὑπεροπτικώτατοι. Ὅτε δῆλα δὴ ἠρωτήθη ἂν ἐστράτευσε πάσας τὰς στρατείας τὰς ὑπὸ τῶν νόμων ἐπιβαλλομένας, «Ναί, ἀπήντησε μεγάλῃ τῇ φωνῇ ὁ ὕπατος, καὶ πάσας ὑπ' ἐμαυτῷ στρατηγῷ[2]». Πράγματι δὲ ὁ νέος δημαγωγὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο διὰ τὰ πλήθη ἢ στρατηγός, καὶ τοιοῦτοι θὰ ὑπάρξωσι καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δημαγωγοί. Οὕτως ὁ θερισμὸς ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν σποράν, καὶ ὁ καρπὸς εἶχεν ἤδη ὡριμάσει.

Η Ανατολη και ο Πομπηιος. — Ὁ στρατηγὸς τοῦ πλήθους, ἐπι-

[1] Οὐχὶ πάντες οἱ στρατιωτικοὶ ταμίαι ἐνεγράφοντο κατὰ τὸν Αὐρήλιον νόμον εἰς τὸν κατάλογον τῶν δικαστῶν, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι ὧν τὸ τίμημα παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὰ προσόντα πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς λειτουργίας ἐκείνης.

[2] **Πλουτάρχου** Πομπήιος 22.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

στάντος τοῦ τέλους τῆς ὑπατείας, προετίμησε νὰ μείνῃ ἐν Ῥώμῃ ὡς ἰδιώτης μᾶλλον ἢ νὰ μεταβῇ εἰς ἐπαρχίαν τινὰ ὡς διοικητὴς αὐτῆς. Ἀπουσία ἑνὸς ὅλου ἔτους ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἔμελλε νἀποβῇ κινδυνώδης, διότι ἀντίπαλός τις θὰ ἠδύνατο νἀφαρπάσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν θέσιν ἣν εἶχε δημιουργήσει εἰς ἑαυτὸν, θυσιάζων χάριν τῆς φιλοδοξίας του τὸ παρελθὸν καὶ τὰς ἐμφύτους αὐτῷ διαθέσεις, αἵτινες ἦσαν ἥκιστα δημαγωγικαί. Ἡ δὲ νέα θυσία εἰς ἣν ἤδη προέβαινε δὲν ἤργησε νἀμειφθῇ.

Ἡ Ῥώμη, καίπερ ἐν τῇ Δύσει νικήσασα τὸν Σερτώριον καὶ τὸν Σπάρτακον, ὑφίστατο νῦν δεινὸν ἀγῶνα ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν πειρατῶν καὶ τοῦ Μιθραδάτου. Καὶ ἡ μὲν πειρατεία ἦτο ἡ νέμεσις τῆς δουλείας τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβεβλημένης εἰς τὸν κόσμον, ἡ δὲ θάλασσα ἀπέβη τὸ ἄσυλον πάντων ἐκείνων ὅσοι, ἀποδυσπετοῦντες νὰ βιώσωσιν ὑπὸ τοὺς ῥωμαϊκοὺς νόμους, προετίμων τῆς δουλείας τὴν λῃστείαν καὶ ἔγειναν πειραταί. Ἡ δὲ καταστροφὴ τῶν πολεμικῶν στόλων, ἣν εἶχεν ἐπιφέρει ἡ ὑπεροπτικὴ Ῥώμη, προεκάλεσεν ἔκτακτον ἀνάπτυξιν τῆς πειρατείας, ἥτις ἀπέβη φοβερὰ, ὅτε ὁ Μιθραδάτης συνῳδὰ τῇ συνθήκῃ τῇ ὁμολογηθείσῃ μετὰ τοῦ Σύλλα διέλυσε τὸν στόλον αὐτοῦ. Καὶ δὴ τὰ ναυτικὰ στίφη τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου ἀπέβησαν νέον φυτώριον πειρατῶν, ἐπιδοθέντων εἰς τὴν πειρατείαν οὐ μόνον τῶν στρατιωτῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀξιωματικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν δυνατῶν καὶ λαμπρῶν τὸ γένος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁρμητήριον τῶν πειρατῶν ἦτο ἡ Κιλικία, ἅτε ἔχουσα πολυπληθεῖς ὅρμους καὶ ἀκτὰς πολυμόρφους· ἀλλὰ νῦν δὲν ὑπῆρχεν ἀκτὴ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἐν ᾗ νὰ μὴ ἔχωσιν οἱ πειραταὶ νεώρια καὶ πύργους ὡς σκοπιάς. Ὁ Πλούταρχος[1] ἀναβιβάζει τὰ μὲν λῃστρικὰ σκάφη εἰς χίλια καὶ ὑπερέκεινα, τετρακοσίας δὲ λέγει τὰς ὑπ' αὐτῶν ἁλούσας πόλεις. Κυριώτατα δὲ τῶν πειρατῶν κρησφύγετα ἦσαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ ἄκρα Μαλέα. Ἐκεῖθεν δ' ἐξώρμουν οἱ πειρατικοὶ στόλοι ἐπὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας καὶ τὰς τῆς Ἰταλίας. Πρὸ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πραίτωρος εἶχον λαφυραγωγήσει τὸν λιμένα τῆς λατινικῆς πόλεως Καιήτης, τῆς σημερινῆς Gaeta, καὶ, ὁρμήσαντες ἐπὶ τὴν Ὠστίαν, εἶχον ἀπαγάγει αἰχμαλώτους τοὺς κατοίκους τοῦ ἐπινείου τούτου τῆς Ῥώμης. Συνέβαινον δὲ τὰ τοιαῦτα καθ' οὓς χρόνους ὁ μὲν Σερτώριος ἀνεστάτωνε τὴν Ἱσπανίαν, ὁ δὲ Σπάρτακος ὥπλιζε τοὺς μονομάχους καὶ ὁ Μιθραδάτης παρεσκευάζετο πρὸς νέον πόλεμον. Τί δὲ θὰ ἐγίνετο ἡ Ῥώμη, ἂν οἱ πειραταὶ ἤθελον χρησιμεύσει ὡς στοιχεῖον συνενοῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς τρεῖς ἐκείνας μεγάλας ἐπαναστάσεις; Ἀλλ' ὅμως ἡ δύναμις ἐκείνη, ἥτις ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον εἰς ἀγῶνα ἑνιαῖον καὶ ἕνα στρατηλάτην,

[1] **Πλουτάρχου** Πομπήιος 24.

ἐστερεῖτο πειθαρχίας καὶ ἑνότητος, καὶ οἱ πειραταὶ προετίμων νὰ εἶνε λησταὶ μᾶλλον ἢ στρατιῶται, διὸ καὶ προέδωκαν τὸν Σπάρτακον, λαβόντες πρῶτον τὸν χρυσὸν αὐτοῦ.

Ἡ δὲ σύγκλητος δὲν εἶχεν ἀμελήσει νὰ ἐφαρμόσῃ δραστήρια μέτρα πρὸς καταπολέμησιν τῆς πειρατείας. Καὶ δὴ τῷ 79 π. Χ., εἰςηγήσει τοῦ Σύλλα, ἐστάλη κατὰ τῶν πειρατῶν ὁ Πόπλιος Σερβίλιος Οὐατίας, ὅςτις, στρατεύσας ὡς ἀνθύπατος ἐπὶ τρία ἔτη, διέτρεξε μὲν τὴν Κιλικίαν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις καὶ κατέστησεν αὐτὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐξεπόρθησε δέ τινας ὀχυρὰς πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὰ ἐν Ἰσαυρίᾳ Ἴσαυρα κείμενα ἐπὶ τοῦ ὄρους Ταύρου, κατάμεστος δὲ λαφύρων καὶ δόξης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ἄθλων αὐτοῦ τούτων κατήγαγε μὲν θρίαμβον, προςωνομάσθη δὲ *Ἰσαυρικός*, ἥτις προςωνυμία μετεβιβάσθη καὶ εἰς τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὰ λαμπρὰ ταῦτα κατορθώματα τοῦ Σερβιλίου ἡ πειρατεία ἐξηκολούθει νὰ εἶνε φοβερά, μετὰ δὲ τὴν εἰς Ῥώμην ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθυπάτου ἐπεχείρησαν οἱ πειραταὶ τὰς ἐπὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας ἐπιδρομάς.

Γενικὸν δὲ τῶν πειρατῶν ὁρμητήριον εἶχεν ἀποβῆ ἡ Κρήτη. Ἀποσταλεὶς δὲ ὁ πραίτωρ Μάρκος Ἀντώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ ὁμωνύμου ἀνδρὸς τῆς τριαρχίας, ἐπὶ τὴν νῆσον, κατεναυμαχήθη ὑπὸ τῶν Κρητῶν πρὸ τῆς Κυδωνίας (74 π. Χ.), καί, ἐγκαταλιπὼν τὸν ἀγῶνα, δὲν ἐπανεῖδε πλέον τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος, λαβὼν περὶ τὰ τέλη τῆς ὑπατείας τὴν ἐντολὴν νἀναλάβῃ τὸν πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀγῶνα, ἠδυνήθη νὰ περάνῃ τὸ ἔργον ἐπιτυχῶς, ἐφ' ᾧ καὶ ἠμείφθη προσονομασθεὶς *Κρητικός* (68 π. Χ.).

Ἀλλ' ἡ πειρατεία δὲν ἠδύνατο νὰ καταβληθῇ δι' ἐκστρατειῶν μεμονωμένων, διότι καὶ καταπολεμουμένη ἔν τινι τόπῳ ἀνεφαίνετο ἀλλαχοῦ φοβερωτέρα, ὁμοία πρὸς τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τοῦ μύθου. Καὶ πράγματι οἱ πειραταὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης ἀπέβησαν βλαβερώτεροι εἰς τὴν Ῥώμην ἢ πρότερον. Αἱ μὲν σιτοπομπαὶ ἃς ἡ Ῥώμη ἐλάμβανεν ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς ἤρχισαν νὰ ἐπιλείπωσιν, ὡς ἐκ τούτου δ' ἔπαυσαν αἱ γινόμεναι δημόσιαι διανομαὶ σίτου, καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου περιέστη εἰς τὸν κίνδυνον νὰ λιμοκτονήσῃ ὑπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν ληστῶν, πρὸς οὓς μάτην ἐπολέμει ἐπὶ δώδεκα ἔτη.

Ὡς δὲ εἶχον τὰ πράγματα, μέτρον τι ἔκτακτον, ὅπερ ἐν ἄλλοις χρόνοις ἤθελε φανῇ τόλμημα κατὰ τοῦ καθεστῶτος, παρίστατο νῦν ὡς τρόπος σωτηρίας ἀναγκαῖος, εἰς ὃν καὶ κατέφυγον οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὁ ἐνθουσιασμός, μεθ' οὗ ἔγεινε δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ δημάρχου Αὔλου Γαβινίου, καθ' ἣν ἔμελλεν ἐκ τῶν ὑπατευκότων νὰ ἐκλεχθῇ εἷς ἀνὴρ αὐτο-

κράτωρ, ὅστις ὑπὸ τὴν προςωνυμίαν ἀνθυπάτου νἀναλάβῃ ἐπὶ τρία ἔτη τὴν ναυαρχίαν καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον, ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τῶν ἀνατολικῶν παραλίων, πρὸς δὲ τούτοις τὴν στρατηγίαν κατὰ τὰς ἀκτὰς μέχρι τετρακοσίων σταδίων, ἤτοι ἑβδομήκοντα καὶ δύο περίπου χιλιομέτρων, ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἔμελλε δὲ ὁ ἀναδειχθησόμενος νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς δεκαπέντε ὑπάρχων, τῆς ἐξαρτύσεως διακοσίων νηῶν, τῆς στρατολογίας στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν καὶ τῆς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου παραλήψεως ἑξακιςχιλίων ταλάντων, ἤτοι τριάκοντα καὶ ἓξ ἑκατομμυρίων ἀρχαίων δραχμῶν ἀντιστοιχουσῶν πρὸς διακόσια ἐνενήκοντα περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν. Ἐκ πονηρᾶς δ' ἐπιφυλάξεως ὁ Γαβίνιος δὲν ἐδήλωσεν ἐν τῷ ἐπερωτήματι αὐτοῦ καὶ τὸν ἄνδρα, εἰς ὃν ὤφειλε νὰ δοθῇ ἡ παμμεγίστη ἐκείνη ἐξουσία. Καὶ ἔμεινε μὲν ὡς ἐκ ταύτης τῆς ἀποσιωπήσεως ἐλευθερωτέρα ἡ συζήτησις τοῦ νόμου, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε καὶ ἀπαθεστέρα. Πρέπει δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς σύμπτωμα τῶν χρόνων τὸ γεγονός, ὅτι νόμος τοιοῦτος, ἔχων χαρακτῆρα τυραννικόν, ἐξεπήγασεν ἐκ τῶν τάξεων τοῦ πλήθους καὶ ἔτυχε λυσσώδους ἀντιπράξεως παρὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἠκούσθησαν δ' οἱ ῥήτορες αὐτῶν, ὁ Κάτλος καὶ ὁ Ὁρτήσιος, χαρακτηρίζοντες τὴν προτεινομένην ναυαρχίαν ὡς ὑπόκρισιν μοναρχίας. Ἀλλὰ πόθεν προήρχετο ἡ ἀντιπολίτευσις αὕτη τῶν ὀλιγαρχικῶν; Τὸ ἀνησυχοῦν αὐτοὺς δὲν ἦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὸ στρατόπεδον ἐξ οὗ ἀπέρρεεν ὁ νόμος καὶ ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ οὗ εἶχε προταθῇ. Καὶ δὲν ἐγίνετο μέν, ὡς εἴπομεν, ἐν τῷ ἐπερωτήματι τοῦ Γαβινίου μνεία τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ἀλλ' οὐδεὶς ἠγνόει τίς ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ πανίσχυρος αὐτοκράτωρ. Καὶ ταῦτα ὄχι διότι ὁ Πομπήιος ἐφαίνετο μεταπορευόμενος τὴν ἔκτακτον ἐκείνην ἀρχήν, ἀλλὰ μᾶλλον διότι τότε οὐδεὶς ἦτο ἢ ἐγνωρίζετο ὅτι ἠδύνατο νὰ εἶνε ἀξιώτερος αὐτοῦ πρὸς τοῦτο. Καὶ οἱ μὲν ὀλιγαρχικοὶ πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ νόμου δὲν ὤκνησαν νὰ προβῶσι μέχρι τῆς δημαρχικῆς ἐνστάσεως· ἀλλ' ὁ δήμαρχος Λεύκιος Τρεβέλλιος, ὅστις ἀνέλαβε νὰ προβάλῃ τὴν ἔνστασιν, ἀπέσυρεν αὐτὴν εὐθὺς ὡς ἤκουσε τὴν ἀπειλήν, ὅτι τὸ τέλος του ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Ὀκταβίου, τοῦ ἐνστάντος ἐναντίον τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη ἡ ἐπικύρωσις τοῦ Γαβινίου νόμου (67 π. Χ.).

Μεταξὺ δὲ τῶν σθεναρωτάτων ὑποστηρικτῶν τοῦ νόμου διεκρίνετο ἀνὴρ μόλις ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονώς, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὀλίγης εἶχε τύχει εὐκαιρίας νἀναδειχθῇ, ἀλλ' ὅστις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὴν καταφλέγουσαν αὐτὸν φιλαρχίαν. Ὁ ἀνὴρ δ' ἐκεῖνος ἦτο ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ. Δὲν ἦτο δὲ κοινή τις ἡ φιλαρχία αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτεινεν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν. Εἰς δὲ τὸν ἀκολουθήσαντα τὰ βήματα αὐτοῦ δὲν ἦτο δυσχερὲς νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν μεγαλεπήβολον ἐκείνην τοῦ Καίσαρος σκέψιν. Ὅτε ἀπέθανεν ἡ θεία αὐτοῦ Ἰουλία, ἡ χήρα τοῦ Γαΐου Μαρίου (68

π. Χ.), ἐκεῖνος ταμιεύων ἐπωφελήθη ἐκ τῆς εὐκαιρίας ἣν παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ἐπικηδείου ἐγκωμίου τῆς θανούσης, ὅπως γνωρίσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι ὁ οἶκος αὐτοῦ διὰ μὲν τῆς ἑτέρας χειρὸς ἥπτετο τοῦ οὐρανοῦ, διὰ δὲ τῆς ἑτέρας τοῦ θρόνου τοῦ Ῥωμύλου, οὕτω δὲ μεγαλοποιήσῃ τὸ ἐπιφανὲς αὐτοῦ γένος[1]. Κατὰ τὴν περίστασιν δ' ἐκείνην ἠσπάσθη δημοσίᾳ τὰ τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἐγκωμιάσας τὸν Μάριον. Θανούσης δ' ἔπειτα μετὰ βραχὺ τῆς ἰδίας συζύγου Κορνηλίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Κίννα, ὁ Καῖσαρ ἐξεφώνησε καὶ τοῦ Κίννα ἐγκώμιον. Μετὰ τοιαῦτα δὲ προηγούμενα δὲν εἶνε ἄπορον τὸ νὰ βλέπωμεν αὐτὸν ὑποστηρίζοντα τὸν Γαβίνιον νόμον. Ὁ νόμος οὗτος, ἅτε μὲν καθιδρύων τὴν μοναρχικὴν διοίκησιν, ἦτο εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀρεστὸς εἰς ἄνδρα τρέφοντα ἐν τῷ νῷ τὴν πρόθεσιν νὰ κυριαρχήσῃ ποτὲ τῆς ἰσχυρᾶς Ῥώμης, ἅτε δὲ πολεμούμενος ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν εὐλόγως ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν ὑπεδεικνύοντο αἱ πρῶται σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔμελλον ἡμέραν τινὰ νὰ εὑρεθῶσιν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων, ἔχοντες ἑκάτερος τὸ ἥμισυ τῆς οἰκουμένης ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Καὶ τώρα μὲν ὁ ὑπὸ τῆς τύχης εὐνοούμενος ἦτο ὁ Πομπήιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Καῖσαρ ἠδύνατο πλέον νἀπομάξῃ τὰ δάκρυα ἅτινα εἶχε χύσει ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῶν Γαδείρων πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀναλογιζόμενος, ὅτι ὁ μὲν μέγας ἐκεῖνος ἥρως ἔχων τὴν ἡλικίαν του ἐβασίλευεν ἤδη τοῦ κόσμου, αὐτὸς δέ, οὐδὲν ἀκόμη πράξας λαμπρόν, μόλις εἶχε γείνει ταμίας. Καὶ ἀληθῶς ἡ μετὰ τοῦ Πομπηίου σύμπραξις προεξησφάλιζεν εἰς τὸν Καίσαρα τὸ μέλλον.

Ψηφισθέντος δὲ τοῦ Γαβινίου νόμου, ἐκλήθησαν αἱ φυλαὶ ὅπως ἀναδείξωσι τὸν αὐτοκράτορα στρατηγόν. Πολυπληθεστάτη δ' ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας συρροή, καὶ ταῦτα ὄχι τόσον ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν δημοτικὸν ὑποψήφιον, ὅσον ἕνεκα τῆς ἐλπίδος, ἣν πάντες ἔτρεφον, ὅτι διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐπὶ τοὺς πειρατὰς ναυάρχου ἤθελεν ἐκλίπει ἡ σιτοδεία καὶ ἐπανέλθει ἡ ἀφθονία. Ἐκλεχθεὶς δ' ὁ Πομπήιος κατώρθωσε νὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὸν ἔτι πλείονα τῶν ὑπὸ τοῦ Γαβινίου νόμου ὁριζομένων, ἤτοι εἰκοσιτέσσαρες μὲν ὕπαρχοι ἀντὶ τῶν δεκαπέντε, πεντακόσιαι δὲ νῆες ἀντὶ τῶν διακοσίων, πλὴν δὲ τούτων ἑκατὸν εἴκοσι μὲν χιλιάδες πεζῶν καὶ ἱππεῖς πεντακισχίλιοι, χρῆμα δὲ τόσον ὅσον ἤθελε χρειασθῇ.

[1] Amitae meae Juliae maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est. Nam ab Anco Marcio sunt Marcii reges quo nomine fuit mater; a Venere Julii cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas regum, qui plurimum intra homines pollent, et caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges. **Σουητωνίου** Caesar 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Χορηγηθέντος δ' εἰς αὐτὸν τοσούτου πλήθους δυνάμεων, ἦτο εὔκολον νὰ προγνωσθῇ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Πομπήιος διῄρεσε τὴν Μεσόγειον εἰς δεκατρία μέρη, ἑκάστου δ' αὐτῶν προέστησεν ἕνα ὕπαρχον, ἐπιφυλάξας εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Ἤρχισε δ' ἀπὸ τῆς Σικελίας, ἧς ἐκάθηρε τὰς ἀκτάς, καὶ ἐπεραιώθη εἰς τὴν Λιβύην καὶ τὴν Σαρδώ, ἀφίνων ἰσχυροὺς στόλους ἀνὰ πάντα τὰ κυριώτατα ὁρμητήρια ἐξ ὧν ἤρχοντο εἰς τὴν Ῥώμην τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ἐντὸς δ' ἡμερῶν τεσσαράκοντα αἱ θάλασσαι αἱ περιβάλλουσαι τὴν Ἰταλίαν εἶχον ἀποβῇ ἀσφαλεῖς. Ἔπειτα δ' ὁ μέγας ναύαρχος ἐτράπη ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν. Καὶ αἱ μὲν Ἀθῆναι ἐδεξιώθησαν αὐτὸν ὡς νέον σωτῆρα· οὐδαμοῦ δ' ἔτυχεν ἀντιστάσεως. Οἱ πειραταί, περίτρομοι ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἔσπευδον εἰς ὑποταγήν. Μόνον δ' ἐν Κιλικίᾳ, τῇ κοιτίδι τῆς πειρατείας, κατὰ τὸ ἀκρωτήριον Κορακήσιον ἀντέταξαν ἐσχάτην τινὰ ἀπόπειραν ἀμύνης. Ἀλλ' ὅτε οἱ πειραταὶ εἶδον ἑαυτοὺς περικυκλωθέντας γυρόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων νηῶν, ἐξέλιπε τὸ θάρρος αὐτῶν, καὶ παρεδόθησαν. Ἤρκεσαν δ' ὀγδοήκοντα καὶ ἐννέα ἡμέραι ὅπως ἀχθῇ εἰς πέρας ὁ μέγας πόλεμος καὶ ἀφανισθῇ ἐκ τοῦ κόσμου δύναμις ἄντικρυς φοβερά. Ὁ Στράβων[1] ἀναβιβάζει εἰς χίλια τριακόσια καὶ ἐπέκεινα τὰ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου πυρποληθέντα πειρατικὰ πλοῖα. Πλὴν δὲ τῆς δραστηριότητος τοῦ Πομπηίου καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν δυνάμεων συνετέλεσεν εἰς ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου καὶ ἡ ἠπία τοῦ Πομπηίου ἀγωγὴ πρὸς τοὺς ἡττημένους. Οὕτως ἐν Κορακησίῳ εἶχον παραδοθῇ εἰκοσακισχίλιοι πειραταί, ὁ δὲ Πομπήιος οὐδέν' ἄλλον ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς ὅρον ἢ τὸν τῆς διαβιώσεως μακρὰν τῆς θαλάσσης, καὶ ἐνέκλεισεν εἰς τὴν Κιλικίαν, ὁρίσας ὡς κυρίαν αὐτῶν κατοικίαν τὴν ἀρχαίαν πόλιν Σόλους, ἥτις, καταστραφεῖσα πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Τιγράνου, ἀνεκτίσθη νῦν ὑπὸ τῶν πειρατῶν, κληθεῖσα Πομπηιούπολις.

Πρὶν ἢ δ' ἐπιστρέψῃ ὁ Πομπήιος ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἠγγέλθη εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ φυλέτις ἐκκλησία, εἰσηγουμένου τοῦ δημάρχου Γαΐου Μανιλίου, εἶχον ἀναθέσει αὐτῷ τὴν στρατηγίαν ἐν τῷ μιθραδατικῷ πολέμῳ μετ' ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Βιθυνίαν, τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν λοιπὴν Μικρὰν Ἀσίαν (66 π. Χ.). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Γαβινίου νόμου εἰς τὸν Πομπήιον ἀνατεθειμένη ναυαρχία εἶχε διάρκειαν τριετῆ, ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ ἡ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Μανιλίου νόμου δοθεῖσα μετέβαλε τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον ἄντικρυς εἰς πολιτείαν παρ' αὐτοῦ μοναρχουμένην.

Ὡς δὲ κατὰ τοῦ Γαβινίου νόμου, οὕτω καὶ κατὰ τοῦ Μανιλίου δὲν ἔλειψαν οἱ ἀντιδρῶντες. Ἠκούσθησαν δὲ καὶ πάλιν ὑψοῦντες τὴν φωνὴν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας οἱ ῥήτορες τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, ὁ Λουτά-

---

[1] **Στράβωνος** ΙΔ', 665.

Ὁ Καῖσαρ ἐν Γαδείροις πρὸ τοῦ ἀγάλματος Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου.

τιος Κάτλος καὶ ὁ Κόϊντος Ὁρτήσιος, ὧν ἐκεῖνος δὲν ὤκνησε νἀνακραυγάσῃ μετὰ πικρᾶς δυςαρεσκείας, ὅτι εἶχεν ἔλθει ὁ χρόνος, καθ' ὃν οἱ γνώριμοι ὤφειλον νὰ προβῶσιν ὥς ποτε ἡ πληθὺς εἰς ἀποχώρησιν ἐπὶ τὸ Ἱερὸν Ὄρος, ὅπου καταφυγόντες νὰ διασώσωσι τὴν ἐλευθερίαν[1]. Ἀλλ' ἠκούσθη τώρα καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ νόμου συνηγορία ῥήτορος, ὅςτις μετὰ τοὺς λόγους κατὰ Βέρρου καὶ τοὺς ὑπὲρ Ὀππίου, Φροντηίου καὶ Καικίνα ἐθεωρεῖτο ὁμοφώνως ὡς ὁ κατέχων τὰ πρωτεῖα τῆς δικανικῆς εὐγλωττίας. Διὰ δὲ ταύτην τὴν πρωτείαν ὁ Κικέρων εἶχε μὲν ἤδη ἀξιωθῇ πολλῶν τιμῶν, ἠδύνατο δὲ νἀναμένῃ καὶ ἄλλας μεγαλειτέρας. Καὶ δὴ ἀμέσως μὲν μετὰ τὴν κατὰ Βέρρου ἐπίθεσιν εἶχε τύχει τῆς ἐντιμοτέρας ἀγορανομίας *(aedilitas curulis)*, πρὸ δὲ μικροῦ εἶχεν ἐκλεχθῇ πραίτωρ.

Ὁ ἀστὴρ τῆς ἡμέρας ἦτο τότε ὁ Πομπήιος καὶ τὰ πλήθη ἐνεθουσίων ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὸ ἠθέλησε καὶ ὁ Κικέρων νὰ καύσῃ τὸ θυμίαμά του ἐνώπιον τοῦ εἰδώλου ἐκείνου τῆς δημοτικῆς εὐνοίας, πεποιθώς, ὅτι αἱ παροῦσαι ὑπηρεσίαι ἔμελλον νὰ τύχωσι τῆς προςηκούσης ἀμοιβῆς. Ἐξεφώνησε λοιπὸν τὸν πολύκροτον αὐτοῦ λόγον *περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Γναίου Πομπηίου (de imperio Cn. Pompei)*, ὅςτις εἶνε θαυμάσιον μνημεῖον ῥητορικῆς εὐστομίας.

Κυρωθέντος δὲ καὶ τοῦ Μανιλίου νόμου, ὁ Πομπήιος, μαθὼν τὴν ἐπιψήφισιν αὐτοῦ, προςεποιήθη μέν, ὅτι ἤχθετο διὰ τὸ νέον βάρος δι' οὗ ἐπεφορτίσθη, εἶπε δὲ οὐκ ἄνευ τινὸς εἰλικρινείας, ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ εἶνέ τις τῶν ἀδόξων, ἀφ' οὗ ἦτο κατηναγκασμένος νὰ στρατεύῃ ἀπαύστως, οὐδ' ἦτο εἰς αὐτὸν δυνατὸν νὰ ἰδιωτεύσῃ, ἀπηλλαγμένος πάσης ἀρχῆς ἐπιφθόνου, ἐν ἀγρῷ μετὰ τῆς γυναικός. Ἐν δὲ τοῖς λόγοις τούτοις ἀπεικονίζεται καὶ ἡ φροντὶς ἣν ἀναγκαίως ἐνέβαλλεν εἰς τὴν ψυχήν του ἡ ἀρχομένη ἤδη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λικινίου Λουκούλλου ἔχθρα. Τὴν δὲ θέσιν τῶν πραγμάτων χαρακτηρίζουσιν ἀληθῶς, καὶ ἂν δὲν εἶνε κατὰ γράμμα ἀκριβεῖς, αἱ ἀντεγκλήσεις ἃς ὁ Πλούταρχος παριστάνει τοὺς δύο ἄνδρας τοξεύοντας κατ' ἀλλήλων μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἔν τινι χωρίῳ τῆς ἀσιατικῆς Γαλατίας ματαίας αὐτῶν συνεντεύξεως. Καὶ ὁ μὲν Λούκουλλος λέγεται εἰπὼν περὶ τοῦ Πομπηίου, ὅτι ἦτο συνειθισμένος, ὥσπερ ὄρνις ἀργός, νὰ ἐφορμᾷ κατ' ἀλλοτρίων νεκρῶν καὶ σπαράσσῃ λείψανα πολέμων, ὁ δὲ Πομπήιος, διασύρων τοῦ Λουκούλλου τὰ ἔργα, ἔλεγεν, ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἶχε σκιαμαχήσει καὶ θεατρικῶς πολεμήσει πρὸς τὸν Μιθραδάτην, εἰς ἑαυτὸν δὲ ὑπελείπετο ὁ ἀληθὴς ἀγών[2].

Εἶχε δὲ ὁ Λούκουλλος συναυξήσει μετὰ τοῦ Σύλλα καὶ συμμετάσχει

[1] **Πλουτάρχου** Πομπήιος 28.
[2] **Πλουτάρχου** Πομπήιος 31.

τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου. Εἴδομεν δ' αὐτὸν ἐν Ἑλλάδι συμπροάγοντα κατὰ τὸ Αἰγαῖον τὰ στρατιωτικὰ ἔργα τοῦ Σύλλα, εἰς ὃν ἀνέῳξε τὴν πρὸς τὴν Ἀσίαν ἄγουσαν διὰ τῶν νικῶν ἃς ἤρατο κατὰ τῶν στόλων τοῦ Μιθραδάτου. Ἀναθέντος δ' εἰς αὐτὸν τοῦ Σύλλα τὴν κατανομὴν τοῦ φόρου τῶν εἰκοσακισχιλίων ταλάντων, ἐδείχθη ἐπιεικέστατος ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς μισητῆς ἐκείνης ἐντολῆς. Ὅτε δ' ὁ Σύλλας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ Λούκουλλος ἔμεινεν ἐν Ἑλλάδι πρὸς εἰρήνευσιν αὐτῆς, οὕτω δὲ ἠδυνήθη νὰ τηρήσῃ τὰς χεῖρας ἁγνὰς ἀπὸ τῶν προγραφῶν. Ὢν δὲ πεπαιδευμένος, καίπερ ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν πολυτέλειαν ὡς ὁ ἰσχυρὸς αὐτοῦ φίλος, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιθεωρήσῃ καὶ ἐκδώσῃ τὰ Ὑπομνήματα αὐτοῦ καὶ ἀναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν τῶν υἱῶν του. Γενόμενος δ' ὕπατος τῷ 74 π. Χ., ἐστάλη μετὰ τοῦ συνυπάτου Αὐρηλίου Κόττα εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Μιθραδάτου, ὅστις εἶχε καὶ πάλιν ἀναλάβει τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης ἀγῶνα.

Ὁ φιλοπόλεμος βασιλεὺς τοῦ Πόντου, ἡττηθεὶς μὲν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἀλλ' οὔπω καταβληθείς, μόλις ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ δικτάτωρος, καὶ ᾐσθάνθη ἀναγεννώμενον ἐν ἑαυτῷ τὸ πολεμικὸν μένος, παρεσκευάσθη δὲ πρὸς ἐπίθεσιν. Ὁ δὲ θάνατος Νικομήδους Γ', ἐπελθὼν τῷ 74 π. Χ., παρέσχεν εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπικαλύπτων καὶ πάλιν τὴν φιλαρχίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ προσχήματος ἀγῶνος ὑπὲρ ἐλευθερίας. Κατὰ τὸ παράδειγμα δῆλα δὴ τοῦ βασιλέως τοῦ Περγάμου Ἀττάλου εἶχε καταστήσει καὶ ὁ Νικομήδης τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων κληρονόμον τῆς ἀρχῆς του, ἤτοι τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Παφλαγονίας. Ἀλλ' ὁ Μιθραδάτης, ἀναλαμβάνων τὴν προστασίαν τῆς τῶν Ἀσιατῶν ἐλευθερίας, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς διαθήκης τοῦ Νικομήδους, καὶ πρὶν ἢ οἱ Ῥωμαῖοι δυνηθῶσι νὰ καταλάβωσι τὰς κληροδοτηθείσας εἰς αὐτοὺς χώρας εἰσήλασε καὶ κατέλαβεν αὐτάς.

Ὁ δὲ Λούκουλλος μετὰ τοῦ Κόττα κατανάλωσαν δύο ὅλα ἔτη (73-72 π. Χ.) πρὸς ἀφαίρεσιν τῶν νέων ἐκείνων κτήσεων τῆς Ῥώμης ἀπὸ τοῦ Μιθραδάτου. Ἀλλὰ τὸ τρίτον ἔτος θὰ ἠδύνατο νὰ περατωθῇ ὁ πόλεμος, ἂν δὲν εἶχεν ἀναμιχθῇ εἰς αὐτὸν αἴφνης νέος καὶ φοβερὸς πολέμιος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Μιθραδάτου Τιγράνης Β', ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας.

Μετὰ δεινὴν ἧτταν, ἣν εἶχεν ὑποστῇ κατὰ τὰ Κάβειρα παρὰ τὸν ποταμὸν Λύκον, ὁ Μιθραδάτης εἶχε καταφύγει πρὸς τὸν κηδεστήν, ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ἦτο δὲ τότε ὁ Τιγράνης ὁ ἰσχυρότατος τῶν μοναρχῶν τῆς Ἀσίας. Βασιλεὺς ὢν τῆς Ἀρμενίας, νικητὴς τῶν Πάρθων καὶ κατακτητὴς τῆς Συρίας, ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν πομπωδῶς βασιλέα τῶν βασιλέων, ἐνδεικνύων οὕτω τὸ σχέδιόν του, ὅπερ συνίστατο εἰς τὴν καθυπόταξιν πάσης τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰνδοῦ Ἀσίας. Ὁ δὲ Μιθραδάτης δὲν εἶχε φανῇ πρόθυμος νἀναγνωρίσῃ τὰς κυριαρχικὰς ἐκείνας ἀξιώσεις τοῦ γαμβροῦ, καὶ διὰ τοῦτο

αἱ μεταξὺ τῶν δύο βασιλέων σχέσεις δὲν ἦσαν φιλικαί. Καὶ ὅτε δὲ ὁ Μιθραδάτης, ἡττημένος καὶ διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Λουκούλλου, εἶχε ζητήσει ἄσυλον παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀρμενίας, οὗτος ὑπεδέχθη αὐτὸν ψυχρῶς, ἄνευ δὲ προκλήσεως τοῦ ἀνθυπάτου δὲν ἤθελε κινηθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτ' ἐνεφανίσθη εἰς τὴν αὐλήν του ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Λουκούλλου Ἄππιος Κλαύδιος, ἀξιῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ ἀνθυπάτου τὴν παράδοσιν τοῦ Μιθραδάτου, ἡ ἀλαζονία τοῦ μεγάλου μονάρχου δὲν ὑπέμεινε τὴν τοιαύτην ὕβριν, καὶ ἀπήντησεν, ὅτι δέχεται τὸν πόλεμον.

Λαβὼν δὲ τοιαύτην ἀπόκρισιν ὁ Λούκουλλος διέταξεν εὐθὺς τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου, καὶ ὥρμησε ταχὺς ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας, τὰ Τιγρανόκερτα, πόλιν ἐκτισμένην ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τιγράνου. Πάντως δὲ ἦτο λίαν μεγάλη ἡ περιφρόνησις τοῦ Λουκούλλου πρὸς τοὺς στρατοὺς τοῦ Τιγράνου, ἀφ' οὗ βλέπομεν, ὅτι οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν παμμεγίστην δυσαναλογίαν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν. Καὶ πράγματι τοῦ μὲν Τιγράνου ἡ στρατιὰ ἀνήρχετο εἰς διακοσίας χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων, ἡ δὲ τοῦ Λουκούλλου μόλις που ἀπετελεῖτο ἐξ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀκούων δὲ τὰ περὶ τῆς μικρᾶς ἐκείνης στρατιᾶς, εἶπεν ὁ Τιγράνης σκωπτικῶς, ὅτι ἂν μὲν ἔρχωνται ὡς πρεσβευταί, εἶνε πολλοί, ἂν δ' ὡς στρατιῶται, ὀλίγοι [1]. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ μὲν ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἦσαν ἀληθεῖς στρατιῶται, τὰ δ' ἑαυτοῦ πλήθη ἦσαν στίφη βαρβαρικά. Τούτου δ' ἔλαβε πεῖραν ἐν Τιγρανοκέρτοις. Ὁ Λούκουλλος, στρατοπεδεύσας ἐπί τινος ὑψώματος ὑπερκειμένου τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ἐξαπέστειλεν ἐπ' αὐτὸ τοὺς λεγεῶνας. Ἡ δὲ σύγχυσις τῶν καταφράκτων Ἀρμενίων ἱππέων, ἐπακολουθήσασα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης, μετέβαλε τὴν ἧτταν τῶν βαρβάρων ἄντικρυς εἰς πανωλεθρίαν. Μετὰ καυχήσεως δ' ἐδιηγοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι ἐφόνευσαν ἑκατοντακισχιλίους τῶν πολεμίων, αὐτοὶ ἀριθμοῦντες νεκροὺς καὶ τραυματίας ὀλίγῳ περισσοτέρους τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν (6 Ὀκτωβρίου 69 π. Χ.). Ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης τῆς νίκης ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῶν Τιγρανοκέρτων καὶ ἡ κατάληψις μεγάλου μέρους τῆς Μεσοποταμίας. Ὁ δ' ἡττημένος Τιγράνης παρεχώρησε τότε εἰς τὸν πενθερὸν Μιθραδάτην τὴν ἀρχιστρατηγίαν· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἀλλαγῆς τοῦ στρατηγοῦ ὠφέλησαν τοὺς Ἀσιανοὺς συμμάχους αἱ διχόνοιαι αἱ ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ ἐκραγεῖσαι, ὧν ἕνεκεν ὁ Λούκουλλος ἐστερήθη πάσης ἐλευθέρας ἐνεργείας.

Ὁ Λούκουλλος δὲν εἶχε τὴν τέχνην, ὡς οἱ Σκιπίωνες καὶ ὁ Σύλλας, νὰ ὑπογλυκαίνῃ διὰ τῆς προσηνείας τῶν τρόπων τὴν αὐστηρότητα περὶ τὸ ἄρχειν. Οἱ δὲ στρατιῶται αὐτοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσιν εἰς αὐτόν,

[1] **Πλουτάρχου** Λούκουλλος 27.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὅτι εἶχε κρατήσει αὐτοὺς ἐπὶ ἓξ ἔτη ὑπὸ τὰς σκηνὰς χωρὶς νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς ἀνάπαυλαν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μεγάλη του τιμιότης ἦτο ἐπαχθὴς εἰς αὐτούς, μὴ ἀνεχομένους νὰ βλέπωσι στρατηγὸν, ὅστις ἦτο πρὸς αὐτοὺς τραχύτατος καὶ αὐστηρότατος, φερόμενον πρὸς τὰ ἔθνη τἀσιατικὰ μετὰ φιλανθρωπίας τοιαύτης, ὥστε νὰ σώζῃ αὐτὰ ἀπὸ δηώσεων καὶ συλήσεων. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ ὁ Λούκουλλος εἶχεν ἄλλους ἐχθροὺς σκευωροῦντας ἐναντίον αὐτοῦ, ἐξ ἑνὸς μὲν τοὺς δημαγωγούς, βλέποντας ὑπόδρα στρατηγίαν τοιαύτης σημασίας κατεχομένην ἐπὶ ἓξ ὅλα ἔτη ὑπ' ἀνδρὸς ὀλιγαρχικοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ τοὺς Ῥωμαίους κεφαλαιούχους, τοὺς δημοσιώνας, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ συγχωρήσωσιν εἰς τὸν Λούκουλλον τὰς ζημίας ἃς ἐπήνεγκεν εἰς αὐτούς, ἐπιβαλὼν διὰ τῶν αὐστηρῶν αὐτοῦ μέτρων χαλινὸν εἰς τὰς ἁρπαγὰς αὐτῶν. Εἶχε δῆλα δὴ ὁ Λούκουλλος περιορίσει μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν τόκον τῶν χρημάτων εἰς δώδεκα τοῖς ἑκατὸν, ἀπαγορεύσει δὲ τὴν κεφαλαιοποίησιν τῶν καθυστερουμένων τόκων καὶ ἀφήσει εἰς τὸν δανειστὴν μόνον ἓν τέταρτον τοῦ εἰσοδήματος τοῦ ὀφειλέτου. Καὶ οἱ μὲν λαοὶ ἀνέπνευσαν καὶ ηὐλόγησαν τὸν εὐεργέτην· ἀλλ' αἱ εὐλογίαι ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἄγονοι, ἀπ' ἐναντίας δὲ τὸ μῖσος τῶν ἀντιθέτων δὲν ἤργησε νὰ καρποφορήσῃ.

Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τὸ ἐπακολουθῆσαν εἰς τὴν παρὰ τὰ Τιγρανόκερτα νίκην αἱ ὑπονομεύσεις τῶν στρατιωτῶν παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Λουκούλλου ἀπήνεγκον τοὺς πρώτους καρπούς. Ὁ Λούκουλλος, εἰδώς, ὅτι ὁ Μιθραδάτης ἐστρατοπέδευεν ἐν τοῖς ὀροπεδίοις τῆς Ἀρμενίας μετὰ ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἠθέλησε νἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτε οἱ λεγεῶνες ἔφθασαν εἰς τὸν παραπόταμον τοῦ Εὐφράτου Ἀρσανίαν (Μουρὰτ-σοῦ), ἐστασίασαν, κηρύττοντες, ὅτι δὲν θέλουσι πλέον νὰ προχωρήσωσιν. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Λούκουλλος νἀναζεύξῃ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Νίσιβιν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μεσοποταμίας (67 π. Χ.). Ὅμως εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίσθησαν αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δ' ἐπέστρεφεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν, ἦλθεν εἰς τὸν Λούκουλλον ἡ ἀγγελία, ὅτι ἡ φυλέτις ἐκκλησία, εἰσηγουμένου τοῦ Αὔλου Γαβινίου, εἶχεν ἀναθέσει τὴν διοίκησιν τῆς Βιθυνίας εἰς τὸν ὕπατον Μάνιον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα. Πρὶν ἢ δὲ οὗτος φθάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ Μιθραδάτης εἶχε νικήσει ἐπιφανῶς παρὰ τὰ Ζῆλα (σήμερον Ζιλλοῦ) τὸν ὕπαρχον τοῦ Λουκούλλου Γάϊον Βαλέριον Τριάριον, τῆς δὲ νίκης ταύτης καρπὸς εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀνάκτησις τοῦ βασιλείου τοῦ Πόντου. Ἐν ᾧ δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν κατεπτοημένοι ἐκ ταύτης τῆς ἥττης, εἶχεν εἰσαγάγει ὁ Γάϊος Μανίλιος τὸ πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐπερώτημα περὶ ἀναθέσεως τῆς στρατηγίας εἰς τὸν Πομπήιον.

Ὁ ἀνὴρ ὅστις, ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη στρατηγήσας ἐν τῇ Ἀσίᾳ, εἶχε περιστήσει εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ τοὺς δύο ἰσχυροτάτους βασιλεῖς τῆς ἀπεράντου ἐκείνης χώρας, ἐξολοθρεύων διὰ δυνάμεων μικρῶν στρατιὰς φοβεράς, ἐκω-

λύθη μὲν νὰ συμπληρώσῃ τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, ὑπονομευθείσης τῆς στρατιᾶς, ἀπελύετο δὲ νῦν κακὸς κακῶς, καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ἠμφισβητεῖτο εἰς αὐτὸν ἡ τιμὴ τοῦ θριάμβου. Ἀχθεσθεὶς δ' ἐπὶ τοιαύτῃ ἀχαριστίᾳ, ἐγκατέλιπεν ὁ Λούκουλλος τὴν πολιτείαν, καὶ ἀπεχώρησεν, ὅπως ζήσῃ ὡς ἰδιώτης ἐν ταῖς λαμπραῖς αὐτοῦ ἐπαύλεσι κατὰ τὰς Βαΐας παρὰ τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως. Διὰ δὲ τὴν πολυτέλειαν αὐτοῦ καὶ λαμπρότητα ἀπεκλήθη Ῥωμαῖος Ξέρξης. Ἀλλ' ἡ ῥαστώνη τοῦ Λουκούλλου δὲν ἦτο χλιδή τις συβαριτική. Ὁ Λούκουλλος ἀπήρτισε βιβλιοθήκην πλουσίαν, ἣν ἀνέῳξεν εἰς τὸ κοινόν. Καὶ ἐνεχάραξε μὲν εἰς τὰς αἰθούσας αὐτοῦ καὶ τοὺς κήπους τὰ ἴχνη αὐτῆς ἡ διαφθορὰ τῶν παρασίτων, ἀλλ' οἱ λόγιοι ἔτυχον παρ' αὐτῷ φιλοξένου ὑποδοχῆς.

Σὺν δὲ τῇ νέᾳ στρατηγίᾳ ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ταχεῖα καὶ ἀσφαλὴς ἀποπεράτωσις τοῦ μιθραδατείου πολέμου. Καὶ ταῦτα διότι ὁ Λούκουλλος ἡγεῖτο ὀλίγων μόνον χιλιάδων στρατιωτῶν, ὁ δὲ Πομπήιος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀσίαν ἄγων στρατιὰν ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, πλὴν δὲ τούτων διέθετε στόλον κολοσσιαῖον, περιζωννύοντα σύμπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Κύπρου μέχρι τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου.

Πρώτη δὲ τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου φροντὶς ὑπῆρξεν ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐπικουρίας τῶν Πάρθων. Τὸ βάρβαρον τοῦτο ἔθνος, ὅπερ διὰ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν εἶχεν ἐπισπεύσει τὴν πτῶσιν τοῦ βασιλείου τῆς Συρίας, εἰσήχθη νῦν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν συμμαχίαν. Καὶ ἔμελλε μὲν νὰ θρηνήσῃ ἡμέραν τινὰ ἡ Ῥώμη ἐπὶ τῷ διαβήματι τούτῳ τοῦ μεγάλου αὐτῆς στρατηγοῦ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐξ αὐτοῦ ἐπῆλθε ταχὺ τὸ τέλος τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου. Φραάτης Γ' ὁ τῶν Πάρθων βασιλεὺς εἰσήλασεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, καὶ διὰ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἐκώλυσε τὸν Τιγράνην, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε συνέλθει ἀπὸ τῶν ἡττῶν του, νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου.

Ὁ δὲ Μιθραδάτης, περιορισθεὶς νῦν εἰς μόνας τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἤθελεν εὐχαρίστως ὁμολογήσει εἰρήνην πρὸς τὸν Πομπήιον· ἀλλ' ὅτε ἤκουσε τοὺς ὅρους τοὺς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου ἐπιβαλλομένους, ὤμοσεν, ὅτι δὲν ἔμελλε πλέον νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀπῄτει δὲ ὁ Πομπήιος τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπαναστάντων κατοίκων τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας καὶ τὴν καθυπόταξιν τοῦ Μιθραδάτου εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Προετείνετο λοιπὸν εἰς αὐτὸν τέλος ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Περσέως. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ὁ ἐκ νέου καταλαβὼν τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου πολεμικὸς ζῆλος καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἔκκλησις πρὸς ἅπαντας τοὺς δυσηρεστημένους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὅπως ταχθῶσιν ὑπὸ τὰς ἑαυτοῦ σημαίας. Ἀλλ' αἱ σημαῖαι ἐκεῖναι εἶχον λησμονήσει τὴν ὁδὸν τῆς νίκης, διὸ ἡ πρόσκλησις αὐτοῦ ἀπέβη ἄγονος. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Μιθραδάτης ἀκόμη στρατιὰν

τριάκοντα καὶ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, κατὰ ταῦτα δὲ ἡ θέσις αὐτοῦ δὲν ἦτο δυςέλπιστος· ἀλλ' ὡς πρότερον ὅτ' ἐπολέμει πρὸς τὸν Λούκουλλον, οὕτω καὶ τώρ' ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν Πομπήιον, ὑπέστη συνεχεῖς ἥττας. Ἡττηθείσης δὲ παρὰ τὸν ποταμὸν Λύκον (σήμερον Γεσμὶλ Ἰρμὰκ) ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀρμενίᾳ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου, ἠναγκάσθη νὰ σωθῇ φεύγων εἰς τὴν Κολχίδα. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ μεγάλου γεγονότος ὁ νικητὴς ἔκτισεν ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τῆς μάχης πόλιν κληθεῖσαν Νικόπολιν.

Μετὰ δὲ τὴν ἧτταν αὐτοῦ ὁ Μιθραδάτης εἶχε ζητήσει καὶ πάλιν ἄσυλον παρὰ τῷ Τιγράνῃ. Ἀλλ' οὗτος, ἀναμιμνησκόμενος τῶν κατὰ τὴν πρώτην πρὸς αὐτὸν προσφυγὴν παθημάτων, οὐ μόνον ἀπέκρουσεν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπεκήρυξε τὴν κεφαλὴν τοῦ πενθεροῦ. Οὕτω δ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας ἐξεδικεῖτο τὴν ἀπιστίαν τοῦ Μιθραδάτου ὑποκινήσαντος εἰς ἀποστασίαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν νεώτερος Τιγράνης ἐκάλεσε τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων νὰ ἐπιδράμῃ τὸ πατρικὸν βασίλειον. Ὁ δὲ Φραάτης ἐπείσθη εἰς τὴν πρόςκλησιν, ἀλλὰ, χρονοτριβήσας περὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀρταξάτων τῆς Ἀρμενίας (σήμερον Ἀρντασὰρ), ἐπέστρεψεν ἔπειτα οἴκοι ἐκ φόβου μὴ ἕνεκεν ἀπουσίας μακρᾶς ἐπέλθωσι ταραχαὶ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ βασιλείῳ. Τότε δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας προσεχώρησεν εἰς τὸν Πομπήιον. Ἔβαινε δ' ὁ Ῥωμαῖος ἀνθύπατος πρὸς τὸν ποταμὸν Ἀράξην, ὅπως ἐπιπέσῃ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὰ Ἀρτάξατα, ὅτε ἦλθον εἰς συνάντησιν αὐτοῦ οἱ κήρυκες τοῦ γηραιοῦ βασιλέως τῶν Ἀρμενίων, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς, ἐπικαλούμενος εἰρήνην. Ὁ δὲ Πομπήιος ἄνευ πολλῶν δεήσεων παρεχώρησε τὴν ζητουμένην εἰρήνην ὑπὸ ὅρους γενομένους πάραυτα δεκτούς. Καὶ ὁ μὲν Τιγράνης ὑπεχρεοῦτο νἀποδώσῃ τὰς ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀφαιρεθείσας χώρας καὶ ἀποτίσῃ ἑξακιςχίλια τάλαντα, ἡ δὲ Ῥώμη παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν φιλίαν αὐτῆς. Δὲν ἦτο δὲ ἄσκοπος ἡ τοιαύτη μεγαλοφροσύνη. Ὁ βασιλεὺς τῶν Πάρθων εἶχε τηρήσει διαγωγὴν ἀμφιρρέπουσαν ἐν ἐκείνῳ τῷ πολέμῳ, διὰ ταῦτα δ' ἔπρεπε νὰ ἐπιτηρῆται τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, ἡ δ' ἐπιτήρησις ἀνετέθη ἀναγκαίως εἰς τὸν νέον ὑποτελῆ τῶν Ῥωμαίων, τὸν Τιγράνην. Ἐφήρμοζε λοιπὸν ἡ Ῥώμη καὶ πάλιν τὸ παλαιὸν σύστημα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτείας αὐτῆς, τὸ πρόγραμμα τῆς δι' ἀλλήλων κατατριβῆς τῶν ἀντιπάλων, οὗ χάριν οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας εἶχον λάχει τῆς προσωνυμίας *παλαιῶν ὀργάνων δουλείας (vetus servitutis instrumentum)*. Ὁ δὲ νέος Τιγράνης, ἐνεργήσαντος τοῦ Πομπηίου, ἔτυχε τῆς συγγνώμης τοῦ πατρὸς, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπαρχίαν Σωφηνήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενε καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἀποστασίαν, ὁ Πομπήιος, δεσμεύσας αὐτὸν, ἐπεφύλαξε διὰ τὸν θρίαμβόν του.

Μετὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν κυριώτερον τῶν πολεμίων συνθηκολογίαν ὁ Πομ-

πήιος παρεσκευάσθη νὰ πορευθῇ πρὸς δίωξιν τοῦ Μιθραδάτου εἰς τὰ βάθη τοῦ Καυκάσου. Παρεκινεῖτο δὲ ὁ Πομπήιος νὰ στρατεύσῃ εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐκείνας χώρας οὐ μόνον ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ μὴ ἀφήσῃ ζῶντα καὶ ἐλεύθερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολέμιον, ὅστις μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἔμελλε νἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὸ ἐπαναστατικὸν αὐτοῦ ἔργον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπό τινος κενοδοξίας, ἥτις συνήθως ἐκκαίει τοὺς μετρίους ἄνδρας εἰς οὓς ἡ τύχη ὑπῆρξε παρὰ τὸ εἰωθὸς εὔνους. Εὐηρέστει λοιπὸν καὶ εἰς τὸν Πομπήιον ἡ ἰδέα ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ λέγῃ μετὰ καυχήσεως ἐν Ῥώμῃ, ὅτι ἤγαγε τοὺς ῥωμαϊκοὺς ἀετοὺς ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων τῆς οἰκουμένης καὶ μέχρι τῶν βράχων ἐφ' ὧν ὁ Ζεὺς εἶχε δεσμεύσει τὸν Προμηθέα.

Κατὰ τὸ αὐτὸ λοιπὸν ἔτος 66 π. Χ. ὁ Πομπήιος, διαλύσας τὸ παρὰ τὰ Ἀρτάξατα στρατόπεδον, διηυθύνθη πρὸς τὸν Καύκασον. Φθάσας δὲ εἰς τὸν Κύρνον, τὸν ποταμὸν τὸν σήμερον λεγόμενον Κούρ, ἐν ᾧ ἐφρόντιζε περὶ τῶν κατὰ τὴν διαχείμασιν τῆς στρατιᾶς, προςεβλήθη ὑπὸ μεγάλης φυλῆς Ἀλβανῶν. Καὶ τούτους μὲν ἐνίκησεν ὁ Πομπήιος, καὶ ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ὀροίζην εἰς συμμαχίαν. Ἐν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, τῇ σημερινῇ Γεωργίᾳ, παρέστη ἡ ἀνάγκη νὰ πολεμήσῃ πρὸς νέον πολέμιον, τοὺς Ἴβηρας, ὧν ἡγεῖτο ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Ἀρτώκης. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ἡττήθησαν παρὰ τὴν πόλιν Ἀρμοζικὴν οὐ μακρὰν τῆς σημερινῆς Τίφλιδος, καὶ ὁ Ἀρτώκης ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ ὡς ὁμήρους τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ (65 π. Χ.). Τότε δὲ ὁ Πομπήιος ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὴν Κολχίδα πορείαν. Ἀλλ' ὅτ' ἐπλησίαζεν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἠγγέλθη εἰς αὐτὸν ἡ κατὰ τὰ νῶτα αὐτοῦ ἀποστασία τῶν Ἀλβανῶν. Τότε δ' ἀπεφάσισε νὰ παύσῃ τὴν δίωξιν τοῦ Μιθραδάτου τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τὸ δυςέκβολον τῶν τόπων καθίστανε δυσχερεστάτην τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην. Διὸ ἀνέζευξε, τρεπόμενος καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἣν εἶχε διέλθει. Εἰσελάσας δ' εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀλβανῶν, εὗρε παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλαζόνιον, τὸν σημερινὸν Ἀλαζάν, στρατιὰν τῶν βαρβάρων ἐκείνων, συνισταμένην ἐξ ἀνδρῶν ἑξακιςχιλίων, ὧν ἡγεῖτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὀροίζου Κῶσις. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κῶσις ἡττήθη, οἱ δὲ Ἀλβανοί, καταθέσαντες τὰ ὅπλα, δὲν ἠνώχλησαν ἔκτοτε τὸν νικητήν, ὅστις, ἐπιστρέψας εἰς τὸν Πόντον, ἐξεπόρθησε τὰς ὑπολοίπους ὀχυρὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον μείνει τέως ἀνεξάρτητοι, καὶ συνεπλήρωσε τὴν καθυπόταξιν τῆς χώρας. Ἐκεῖθεν δ' ἐτράπη ὁ Πομπήιος ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην, θέλων νὰ συντελέσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ταύτης, ἣν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Λούκουλλος.

Ἡ δ' ἐν τῇ Παλαιστίνῃ κρατοῦσα ἀναρχία ἐπετάχυνε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ χρόνου ὁ τρόμος τῶν ῥωμαϊκῶν ὅπλων εἶχεν ἀναγκάσει τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Αἰγύπτου νὰ ἐγκαταλίπωσι πᾶσαν ἰδέαν κυριαρχίας ἐν Συρίᾳ, ἡ χώρα ἐκείνη εἶχε περιπέσει εἰς τοὺς

ἀρχηγοὺς τῶν περιοίκων ἀραβικῶν φυλῶν καὶ εἰς τὰς ἰουδαϊκὰς φατρίας, ἐν αἷς ἐφαίνοντο πρωταγωνιστοῦσαι δύο αἱρέσεις, ἡ τῶν Φαρισαίων καὶ ἡ τῶν Σαδδουκαίων. Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι ὑπὸ τὴν δεξιὰν διεύθυνσιν τοῦ οἴκου τῶν Μακκαβαίων εἶχον ἐλευθερώσει τὴν Παλαιστίνην ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν Σελευκιδῶν καὶ ἀναστήσει τὴν ἀρχαίαν ἐθνικὴν βασιλείαν[1]. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς μισαλλοδοξίας, ὅπερ ἡ κρατοῦσα φατρία ἀνύψωσεν εἰς κυβερνητικὸν πρόγραμμα, προεκάλεσεν ἐμφυλίους διαιρέσεις, ἀγαγούσας εἰς τὴν

[1] Ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ γεγονότος τούτου ἀπαιτεῖ νὰ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸ τοὐλάχιστον διὰ βραχέων. Ἡ πρώτη κίνησις τῶν Ἰουδαίων συμπίπτει πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς νικῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἠναγκάσθη νὰ κενώσῃ τὴν χώραν κατὰ διαταγὴν τῶν Ῥωμαίων (168 π. Χ.). Ἡ δὲ ἀποστασία ἐκείνη, ἥτις δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ κατασταλῇ, ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τοῦ μέλλοντος ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς κοσμοϊστορικῆς τροπῆς ἣν προσέλαβε. Δὲν ἐξερράγη δὲ ἡ ἀποστασία ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ, ἀλλ' ἔν τινι ἀπῳκισμένῃ γωνίᾳ τῆς Ἰουδαίας, ἐν Μωδεΐμ, καὶ προῆλθεν ἐκ λόγων θρησκευτικῶν. Ἀπόγονός τις οἴκου ἱερατικοῦ, καλούμενος Ματταθίας, κληθεὶς ὑπὸ τῆς συριακῆς κυβερνήσεως νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, ἐν ᾗ μεγάλως ἐτιμᾶτο, τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἀνέσυρε τὸ ξίφος καὶ ὠρθώθη ὑπέρμαχος καὶ ἐκδικητὴς τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβᾶ. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἐπανάστασις ἔχουσα χαρακτῆρα θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικόν, ἐπειδὴ πρὸς τὴν παλινόρθωσιν τῆς λατρείας ἦτο συνδεδεμένη ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία. Θανόντος δὲ τοῦ Ματταθίου, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀποστασίας ἀνέλαβεν ὁ τρίτος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἰούδας ὁ προσεπονομαζόμενος Μακκάβι, ἤτοι **σφύρα**. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἀπέβη ἡ ἱστορικὴ προσηγορία τοῦ πολυθρυλήτου ἐκείνου οἴκου, ἀφ' οὗ ἀπέρρευσε τὸ δεύτερον ἰουδαϊκὸν βασίλειον. Πρῶτον δ' ἐνίκησεν Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος τὸν διοικητὴν τῆς Σαμαρείας Ἀπολλώνιον, ὃν ἀφήρεσε τὸ ξίφος αὐτῇ χειρί. Τότε δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος ἐκήρυξε πόλεμον ἐξολοθρευτικὸν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Παλαιστίνην τὸν στρατηγὸν Λυσίαν μετὰ στρατιᾶς τεσσαρακοντακισχιλίων πεζῶν καὶ ἑπτακισχιλίων ἱππέων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἦτο κρίσιμος, προέκειτο δὲ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ὁ Μακκαβαῖος ἤγαγε τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν ἀναβίωσιν. Καὶ δή, καλέσας τοὺς λαοὺς πάντας τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ τὸν ἱερὸν πόλεμον, συνήθροισε δυνάμεις τοιαύτας, ὥστ' ἐπήγαγε πανωλεθρίαν εἰς τὸν Λυσίαν καὶ τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, νικήσας ἐπιφανῶς ἐν τῇ πεδιάδι Ἐμμαούς. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐπανῆλθε καὶ πάλιν ὁ Λυσίας μετὰ νέας στρατιᾶς, ἀλλ' ὑπέστη καὶ δευτέραν ἧτταν. Τότε δ' ἀνῳκοδομήθη ὁ ναὸς τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἐπιλειπουσῶν δὲ τῶν δυνάμεων, ἐβοήθησε τοὺς Ἰουδαίους ἡ τύχη. Καὶ δή, ἐπιστρέψαντος καὶ πάλιν τοῦ Λυσίου μετὰ στρατιᾶς παμπληθοῦς, ἡττήθησαν μὲν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν τὰ στίφη τῶν Μακκαβαίων, ἀλλ' ὅτε ὁ νικητὴς ἡτοιμάζετο νἀποκομίσῃ τοὺς καρποὺς ταύτης τῆς νίκης, τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν διεσαλεύθη ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀρμενίων, συνδεδεμένης πρὸς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Πάρθων. Θανόντος δ' ἐν μέσῳ

καταστροφὴν τοῦ ἔργου τῆς ἐθνικῆς παλλιγενεσίας. Ἡ δὲ κατὰ τῶν Φαρισαίων ἀντιπολίτευσις τῶν Σαδδουκαίων ἀνεφέρετο εἴς τε τὴν θρησκείαν καὶ τὰ τῆς πολιτείας. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν θρησκείαν οἱ Σαδδουκαῖοι ἐτήρουν μόνον τὰ ἱερὰ βιβλία ὡς κείμενον τῆς πίστεως, ὡς πρὸς δὲ τὰ τῆς πολιτείας οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἀνέθετον τὰς τύχας τοῦ ἔθνους εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου, οἱ δὲ Σαδδουκαῖοι ἐφρόνουν ὅτι τὸ ἀνορθωθὲν βασίλειον τοῦ Δαβὶδ ὤφειλε νὰ ζητήσῃ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Μὴ δυνάμεναι δ' αἱ δύο ἀντίπαλοι φατρίαι νὰ συμφωνήσωσι, προσέτρεξαν εἰς τὰ ὅπλα, ὅπως ἑκατέρα ἐπιβάλῃ τὰς ἰδίας ἑαυτῆς ἀρχάς· οὕτω δὲ ἡ χώρα, μόλις ἐλευθερωθεῖσα, εὑρέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἐστηρίζοντο εἰς τὸ ἱερατεῖον καὶ τὰ πλήθη, οἱ δὲ Σαδδουκαῖοι εἰς τὴν στρατιάν, συνισταμένην ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἰαννέου ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔγεινεν ἐντὸς ἓξ ἐτῶν αἴτιος τῆς ἀπωλείας πεντηκοντακισχιλίων Ἑβραίων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ζημίας ταύτης προεκλήθη ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν ξένων εἰς τὰ τοῦ ἰουδαϊκοῦ βασιλείου. Καὶ ἠδυνήθη μὲν ὁ Ἰαννέας νὰντιστῇ τελεσφόρως εἰς τοὺς Ναβαταίους Ἄραβας· ἀλλὰ χάριν τοῦ εὐτυχήματος ἐκείνου ἠναγκάσθη νὰνοίξῃ εἰς τοὺς πειρατὰς τοὺς λιμένας τοῦ βασιλείου.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰαννέου ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐξετραχύνθη, βασιλευούσης τῆς χήρας αὐτοῦ Ἀλεξάνδρας, μετὰ νέας μανίας. Διχόνοια δ' ἐκραγεῖσα μεταξὺ τῶν δύο τοῦ Ἰαννέου υἱῶν, Ὑρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου, ἐπήνεγκε τὴν κατάλυσιν τῆς ἀνορθωθείσης ἐλευθερίας. Καὶ ὁ μὲν Ὑρκανὸς ἀπέβαλε τὸν θρόνον, ἅτε προσπελάσας εἰς τοὺς Σαδδουκαίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ οἱ Ναβαταῖοι, ἡγουμένου τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀρέτα, ἦλθον εἰς βοήθειαν τοῦ ἐκπτώτου ἡγεμόνος τῶν Ἰουδαίων. Οὕτω δὲ ὁ Ὑρκανὸς ἠδυνήθη νὰναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, ὃν καὶ ἐπολιόρκησεν ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἱεροσολύμοις. Εὑρισκομένου δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν Δαμασκῷ τοῦ ὑπάρχου τοῦ Πομπηίου Αἰμιλίου Σκαύρου, οἱ δύο ἀντίπαλοι ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σκαῦρος παρέσχεν

τῆς καταστροφῆς ἐκείνης Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὁ Λυσίας προέτεινεν εἰρήνην εἰς τοὺς Ἰουδαίους, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ζῶσι κατὰ τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν νόμους (160 π. Χ.). Ὁ δὲ δεύτερος διάδοχος τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀλέξανδρος Βάλας ἐπεκύρωσε τὴν εἰρήνην, χορηγήσας εἰς τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου Ἰωνάθαν τὸ ἀξίωμα μεγάλου ἀρχιερέως τῆς Ἰουδαίας. Οὕτω δ' ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους. Ὁ δὲ Μακκαβαῖος Ἀριστόβουλος προσέθηκεν εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν τιάραν τὸ βασιλικὸν διάδημα, ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων (97 π. Χ.).

ἐπικουρίαν εἰς τὸν Ἀριστόβουλον, ὑποβοηθήσαντα τὴν αἴτησιν αὐτοῦ διὰ τετρακοσίων ταλάντων, καὶ ὁ Ἀρέτας, ἀπειληθεὶς διὰ τῆς ἔχθρας τῶν Ῥωμαίων, ἐπανήγαγε τὰς στρατιὰς αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀραβίαν (64 π. Χ.). Ἐλθὼν δ' ὁ Πομπήιος εἰς τὴν Συρίαν, ἐκάλεσε τοὺς ἀντιδίκους ἀδελφοὺς ἐνώπιόν του, καὶ ἀνέλαβε τὴν μεταξὺ αὐτῶν διαιτησίαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστόβουλος ἐπανέλαβε καὶ πρὸς τὸν ἀνθύπατον τὸ πείραμα τοῦ δεκασμοῦ, δι' οὗ εἶχεν ἀξιωθῆ τῆς προστασίας τοῦ ὑπάρχου αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος δὲν ὑπῆρξεν ὅσον ὁ Σκαῦρος εὐάλωτος. Πλειότερον τῶν χρημάτων τοῦ Σκαύρου ἐπεθύμει νὰ γείνῃ κύριος τῶν φρουρίων τῶν κειμένων κατὰ τὰ σύνορα τοῦ ἰουδαϊκοῦ βασιλείου, ὧν ἐκράτει ὁ Ἀριστόβουλος, ὅστις καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ αὐτά. Ἐδέησε δὲ νὰ ἐπιτρέψῃ ὁ Ἀριστόβουλος εἰς τὸν Πομπήιον καὶ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου οὐδεὶς Ῥωμαῖος στρατηγὸς εἶχεν ἀκόμη εἰσέλθει. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει ἡ συναίνεσις τοῦ βασιλέως, διὸ ἠναγκάσθη ὁ Πομπήιος νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν, ὅπως εἰσελάσῃ εἰς αὐτήν. Τῆς δὲ νίκης αὐτοῦ δὲν ἐποίησε κακὴν χρῆσιν, ἀλλ' ἐφύλαξε τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτοκράτορος τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, ἄγοντος διὰ τοῦ κόσμου τοὺς νικηφόρους αὐτῶν ἀετούς. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ γνωρίσῃ τὰ μυστήρια τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβᾶ, δὲν ὤκνησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ναοῦ, ὅπερ εἶχε μείνει μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας προσιτὸν εἰς μόνους τοὺς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ· ἡ δὲ χεὶρ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πρώτου βεβήλου ἀνδρὸς τοῦ τολμήσαντος νὰ ἄρῃ τὸν πέπλον ἐκεῖνον τὸν τέως αἰρόμενον ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστόβουλος, ὅστις δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἐμπνεύσῃ ὑπακοὴν εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ στρατιώτας, ᾐχμαλωτίσθη καὶ ἐπεφυλάχθη διὰ τὸν θρίαμβον. Εἰς δὲ τὸν Ὑρκανόν, ὅστις δὲν εἶχεν ἐκτεθῆ διὰ ματαίων παραχωρήσεων καὶ εἶχεν ἀνοίξει εἰς τὸν ἀνθύπατον τὰς πύλας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδόθη πάλιν ὁ θρόνος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον παραιτήσεως ἀπὸ τῆς προσωνυμίας βασιλέως καὶ τοῦ διαδήματος καὶ πληρωμῆς φόρου ἐτησίου εἰς τὴν Ῥώμην, ἧς ἔμελλε νἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν.

Κατὰ δὲ ταύτην αὐτοῦ τὴν εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐκστρατείαν ὁ Πομπήιος ἔλαβε τὸ εὐχάριστον ἄγγελμα, ὅτι ὁ Μιθραδάτης εἶχε τελευτήσει τὸν βίον. Καὶ κατ' αὐτὰς δὲ τὰς ὑστάτας αὐτοῦ ἡμέρας ὁ φιλοπόλεμος βασιλεὺς τοῦ Πόντου, καίπερ ὢν γηραιός, ἡττημένος καὶ φυγὰς ἐπὶ μακρυνῆς καὶ ἀξένου χώρας, ἀνεκύκλει ἐν τῷ νῷ φανταστικὰ σχέδια παλινορθώσεως ἀδυνάτου· ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὅστις εἶχεν ἐγκαινίσει τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ φόνου τῆς ἰδίας μητρὸς ἔπεσεν ἐκ τῆς προδοσίας τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν. Τούτων εἷς, ὁ Μάκαρ, ὅστις ἦρχε τοῦ βασιλείου τοῦ Βοσπόρου, εὑρίσκετο εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Ῥώμην, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ αἰφνιδία ἐμφάνισις τοῦ πατρὸς ἐματαίωσε τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Μεί-

Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νας δ' ἄνευ στρατιᾶς ὁ Μάκαρ, προέλαβε τὴν ἐκδίκησιν τοῦ πατρὸς αὐτοκτονήσας. Ἀλλ' αἱ κακῶς κτηθεῖσαι ἐκεῖναι δυνάμεις ἔμελλον νἀπολέσωσι τὸν μητροκτόνον βασιλέα. Καὶ δή, ἐν ᾧ ὀνειροπολῶν ἐμελέτα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξ Ἀνατολῆς ἐπὶ τὴν Ῥώμην στρατείαν ἀνάλογον ἐκείνης ἣν εἶχεν ἐπιχειρήσει ἐκ τῆς Δύσεως ὁ Ἀννίβας, ἕτερος αὐτοῦ υἱός, ὁ Φαρνάκης, ἤγαγε τὴν ἐν Βοσπόρῳ στρατιὰν εἰς ἀποστασίαν κατὰ τοῦ πατρός. Ἀκούων δ' ὁ δοξομανὴς πρεσβύτης ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ ἀνακηρυττόμενον βασιλέα τὸν ἀποστατήσαντα υἱόν, ἐνόησεν, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει τὸ ἴδιον αὐ-

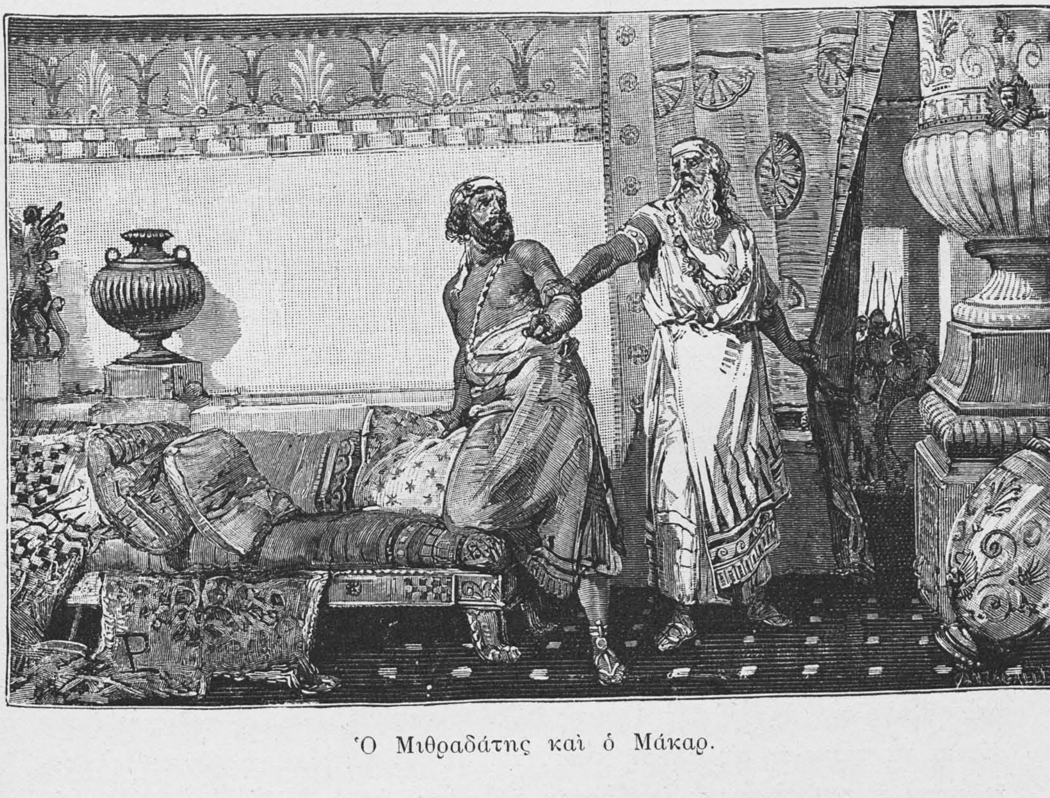

Ὁ Μιθραδάτης καὶ ὁ Μάκαρ.

τοῦ τέλος. Διὸ ἔπιε δηλητήριον· βλέπων δέ, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἦτο βραδεῖα, διέταξεν ἕνα τῶν δούλων νὰ φονεύσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους (63 π. Χ.).

Οὕτω μετὰ καταπολέμησιν τῆς Ῥώμης διαρκέσασαν ἐπὶ εἰκοσιὲξ ἔτη ἐτελεύτα ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑξήκοντα καὶ ὀκτὼ τὸν τρικυμιώδη αὐτοῦ βίον ὁ μέγας πολέμιος τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Σαλλούστιος λέγει περὶ τοῦ Μιθραδάτου, ὅτι θὰ ἦτο ἀνὴρ ἀληθῶς ἐπιφανής, ἂν δὲν εἶχε τὴν ἀχαλίνωτον φιλοδοξίαν νὰ εὐρύνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἡ δὲ φιλοδοξία ἐκείνη δὲν περιωρίζετο εἰς τοῦτο καὶ μόνον, ἀλλ' ἐφιλοδόξησεν ὁ Μιθραδάτης καὶ νὰ ὑπεγείρῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐθνικήν τινα ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῆς ἀπομυζητικῆς ἐνεργείας τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ ἀπόπειρα τῆς αὐξήσεως τοῦ

κράτους πέραν τεταγμένων ορίων, αλλά δεν δυνάμεθα να είπωμεν, ότι απέτυχεν ομοίως ή άλλη μεγαλειοτέρα επιβολή του μεγάλου βασιλέως. Νικηταί δέ τε και ηττημένοι ησθάνθησαν ομοίως, ότι, εκλιπόντος εκείνου, ευρίσκοντο μάλλον εν τη αρχή ή εν τω πέρατι της μεγάλης υπ' αυτού υποκινηθείσης πάλης. Ὁ δὲ Πομπήιος, αγγελθέντος του θανάτου του Μιθραδάτου, εξεκίνησεν εκ της Συρίας και μετέβη εις τον Πόντον, όπως αποπερατώση την κατάστασιν των ασιατικών πραγμάτων. Ἐν ᾧ δ' ευρίσκετο εν Ἀμισῷ, ήλθεν εις συνάντησιν αυτού ο Φαρνάκης, φέρων εις αυτόν ως δώρον το πτώμα του πατρός. Ὁ δὲ Πομπήιος, φερόμενος φιλανθρωπότερον του υιού, διέταξε να ταφή εν τιμή ο ατυχής εκείνος νεκρός και να κατατεθή εις τους τάφους των βασιλέων του Πόντου. Εἰς δὲ τὸν Φαρνάκην αφήκε το βασίλειον του Βοσπόρου και έδωκε την προσωνυμίαν φίλου και συμμάχου του των Ῥωμαίων δήμου.

Οὕτως ἡ ἐντολὴ τοῦ Πομπηίου εἶχε πλέον περατωθῆ. Εἶχε μὲν καταλύσει τὴν πειρατείαν, εἶχε δ' ἀνορθώσει καὶ εὐρύνει τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀρχὴν τῆς Ῥώμης. Μετὰ δὲ τὴν καταπολέμησιν τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων εἶχε διατρέξει αὐτὸς τὴν Ἀσίαν δίκην μεγάλου μονάρχου. Ἀλλ' ἕν τι ἔλειπεν εἰς τὸν *αὐτοκράτορα*. Τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαταχθέντα ἐν Ἀσίᾳ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀκόμη ἔννομον κῦρος, ἂν μὴ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας εἶχε τύχει τῆς ἐπικυρώσεως ταύτης διὰ τῶν προγραφῶν. Νῦν δὲ ἀνεμένετο ἂν ἔμελλε νὰ τύχῃ ὁ Πομπήιος τῆς ἀναγκαίας ἐκείνης ἐπικυρώσεως καὶ κατὰ τίνα τρόπον. Ἐν τούτῳ δὲ δὲν ἐνέκειτο μόνον ζήτημα φιλοτιμίας ἀτομικῆς, ἀλλὰ καὶ περιεστρέφετο τὸ μέλλον ὅλον τῆς Ῥώμης.

Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ.—Ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Πομπήιος ἀνώρθονε καὶ ηὔξανε τὴν ἀρχὴν τῆς Ῥώμης ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔνδον ἡ πολιτεία ἐκινδύνευε νὰ περιπέσῃ εἰς πλήρη ἀναρχίαν. Αἱ δύο φατρίαι, ἡ τῶν συγκλητικῶν καὶ ἡ τοῦ πλήθους, ὑπέβλεπον ἀλλήλας, ἐν ᾧ δ' ἀμφότεραι ἐπεδείκνυον ἀγάπην πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον, ἀληθῶς οὐδὲν ἄλλο ἀνελογίζοντο ἢ τὴν ἀμοιβαίαν κατάλυσιν. Καὶ ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶπεν ὁ Κατιλίνας τῷ 65 π. Χ., δύο πολιτεῖαι, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ γνώριμοι, οἵτινες, καίπερ ὑπὸ τῶν τελευταίων ἡττῶν ἐξησθενημένοι, δὲν εἶχον ὅμως ἐγκαταλίπει τὰς περὶ κυριαρχίας ἀξιώσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ πλῆθος, ὅπερ καὶ μετὰ τὰς μεγάλας νίκας τὰς ἐπιτευχθείσας διὰ τοῦ Γαβινίου καὶ τοῦ Μανιλίου νόμου ἐστερεῖτο ἡγέτου καὶ σκοποῦ καὶ ὑπέκειτο εἰς τὰς ποικιλωτάτας τῶν παρορμήσεων.

Φυσικὴ δὲ ἀκολουθία τῆς τοιαύτης ἀναρχίας τῆς δημοτικῆς φατρίας ὑπῆρξεν ἡ ἀνύψωσις τῆς δυνάμεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Κατέστη δὲ τοῦτο

φανερὸν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πομπηίου. Τότε ὁ δήμαρχος Γάϊος Μέμμιος Γέμελλος, εἰςαγαγὼν εἰς δίκην τὸν Λούκουλλον ἐπὶ κακῇ διεξαγωγῇ τοῦ ἀσιατικοῦ πολέμου, ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῶν γνωρίμων νἀποσύρῃ τὴν καταγγελίαν. Οὐδ' ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ Μεμμίου ὁ δήμαρχος Γάϊος Κορνήλιος. Τούτου ὑποβαλόντος ἐπερώτημα σκοποῦν τὸν περιορισμὸν τῆς περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας διαφθορᾶς, οἱ ὕπατοι Μάνιος Ἀκίλιος Γλαβρίων καὶ Γάϊος Καλπούρνιος Πίσων ἀντέταξαν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Κορνηλίου ἴδιον ἑαυτῶν ἐπερώτημα, δι' οὗ ηὐξάνετο ἡ αὐστηρότης τῶν διατάξεων τῶν ἰσχυουσῶν κατὰ τῶν ἐπιζητούντων τὴν διὰ δεκασμοῦ ἀνάρρησιν εἰς τἀξιώματα τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ φυλετικὴ ἐκκλησία ἀπεδέχθη τὸ ἐπερώτημα τῶν ὑπάτων (67 π. Χ.). Δεύτερον δέ τι ἐπερώτημα τοῦ Κορνηλίου ὑπέστη τοιαύτας τροπολογίας, ὥςτε καὶ αὐτὸ ἐφάνη ἀπολῆξαν εἰς νίκην τῆς συγκλητικῆς φατρίας μᾶλλον ἢ τῆς δημοτικῆς. Εἶχε δῆλα δὴ ὑποβάλει τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Κορνήλιος τὴν πρότασιν, ὅπως τὸ δικαίωμα τῆς ἀπὸ τῶν νόμων ἀπαλλαγῆς ἀναγκαίως ἀνήκῃ εἰς μόνον τὸν δῆμον. Ἐσκόπει ἄρα διὰ τοῦ ἐπερωτήματος αὐτοῦ νὰ στερήσῃ τὴν σύγκλητον τοῦ κυριωτάτου τῶν προνομίων αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη ὁ Κορνήλιος νὰ παραιτήσῃ τὸν προταθέντα ὑπ' αὐτοῦ νόμον, καὶ ἠρκέσθη νὰ ζητήσῃ, ὅπως τὸ περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν νόμων δόγμα τῆς συγκλήτου ὑπογράφηται ὑπὸ διακοσίων συγκλητικῶν, ἐπιτρέπηται δὲ καὶ εἰς τοὺς δημάρχους νὰ ὑποβάλλωσι τοιαύτην τινὰ πρότασιν εἰς τὸν δῆμον. Ἠναγκάσθη δὲ ὁ Κορνήλιος εἰς ταύτην τὴν ὑποχώρησιν τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῶν συνδημάρχων, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῶν βιαιοπραγιῶν τοῦ ὑπάτου Πίσωνος, ὅςτις πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ νόμου εἰςήλασεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ διέταξε τοὺς ῥαβδούχους αὐτοῦ νὰ συλλάβωσι τοὺς κυριωτάτους τῶν ὀπαδῶν τοῦ δημάρχου Κορνηλίου.

Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ αἱ δύο φατρίαι ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλας ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, μείνας ἐν Ῥώμῃ, πάσῃ μηχανῇ ἔτρεπεν εἰς ἴδιον ὄφελος τὴν αὔξουσαν ἀναρχίαν, καραδοκῶν πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τοῦ δήμου. Καὶ δὴ τῷ 65 π. Χ., αἱρεθεὶς ἀγορανόμος, ἐπέδειξεν ἐν τῇ διοικήσει ταύτης τῆς ἀρχῆς μεγαλοδωρίαν τοιαύτην, ὥςτε ὑπερηκόντισε πάντας τοὺς προκατόχους. Καὶ διεκόσμησε μὲν διὰ καλλίστων ἀγαλμάτων τὴν Ἀγορὰν, τὸν χῶρον τῶν συνελεύσεων τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας, τὰς Βασιλικὰς καὶ αὐτὸ τὸ Καπιτώλιον, συνεκάλεσε δὲ τὰ πλήθη εἰς συμπόσια πολυτελέστατα, καὶ ἐτέλεσε τὰ Μεγαλήσια μετὰ μεγαλοπρεπείας πρωτοφανοῦς. Τῶν δὲ ἀγώνων οἱ τῶν μονομάχων ἦσαν πάντοτε τὸ ἐπιζητητότατον τῶν θεαμάτων. Διὸ ὁ Καῖσαρ ἐπέδειξεν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ οὕτω μέγα πλῆθος τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων, τριακόσια ὅλα καὶ εἴκοσι ζεύγη, ὥςτε ἡ σύγκλητος φοβηθεῖσα ἐξέδωκε

ψήφισμα, δι' οὗ ὡρίζετο ὁ ἀνώτατος ὅρος τῶν εἰς τὸν κίρκον εἰςακτέων μονομάχων. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐνθουσιάσαν τὸν ὄχλον ὑπῆρξεν ἡ ἐπανίδρυσις τοῦ ἀνδριάντος καὶ τῶν τροπαίων τοῦ Μαρίου, ἅτινα εἶχε καθαιρέσει ὁ Σύλλας. Ταῦτα ὁ ἀγορανόμος Καῖσαρ ἀνορθώσας διέταξε νὰ στηθῶσι διὰ νυκτὸς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου. Ἡ δὲ θέα τῆς εἰκόνος τοῦ μεγάλου Ἀρπιναίου ἀπαστράπτοντος ἐκ χρυσοῦ μετὰ τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ τροπαίων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τῶν Κίμβρων συνεκίνησε βαθύτατα τὰ πλήθη. Τοῦτο δ' ἐτάραξε τὴν σύγκλητον, καὶ ὁ Λουτάτιος Κάτλος, οὗ ὁ πατὴρ εἶχεν ὑπάρξει θῦμα τοῦ Μαρίου, ἀναστὰς ἐν τῇ συγκλήτῳ, εἶπεν, ὅτι ὁ Καῖσαρ ὄχι πλέον διὰ κρυφίων ὑπονόμων, ἀλλὰ διὰ φανερῶν μηχανῶν προςέβαλλε τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ εἰςαγάγῃ τὸν Καίσαρα εἰς δίκην διὰ τὰ γενόμενα, καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Μαρίου ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου.

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον εἰς τὴν ἀγορανομίαν ἔτος εὑρίσκομεν τὸν Καίσαρα περιβεβλημένον τὴν ἀρχὴν κριτοῦ τῶν γραφῶν φόνου *(judex quaestionis de sicariis)*. Καὶ ὑφίστατο μὲν δικαστήριον καθιερωμένον ὑπὸ τοῦ Σύλλα πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀνδροφόνων *(lex Cornelia de sicariis et veneficiis)*, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν τὰ τοιαῦτα δικαζόντων εἶχε μεγάλως αὐξηθῆ κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἀλλ' ὑπῆρχεν ὅμως καὶ τάξις κακούργων, ὧν δὲν ἥπτετο ὁ νόμος τοῦ Σύλλα, ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ δολοφόνοι, ὅσοι ἦσαν δημιουργήματα αὐτοῦ τοῦ δικτάτωρος. Οὗτοι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα εἶχον διαπράξει ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀναρχίας παντοειδεῖς κακουργίας, πληροῦντες τὴν πόλιν κλοπῶν καὶ φόνων. Ἡ δὲ ἀναρχία, εἰς ἣν εἶχε περιστήσει τὴν Ῥώμην ἡ ὁρμὴ τῶν φατριῶν, παρεῖχεν εἰς τοὺς κακοποιοὺς ἐκείνους εὐρὺ στάδιον κακουργίας. Διὸ ἐπιβλητικὴ ἀνάγκη παρίστατο νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἄλλως ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ὁ ὄλεθρος τῆς πολιτείας. Κατὰ ταῦτα τὸ νέον ἀξίωμα τὸ δοθὲν εἰς τὸν Καίσαρα προςελάμβανεν ἐν ταῖς περιστάσεσιν ἐκείναις σημασίαν ὅλως ἐξαίρετον. Ἔργον δ' αὐτοῦ ὡς κριτοῦ τῶν περὶ φόνων γραφῶν ἦτο νὰ ἐκκαθάρῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν κακοποιῶν, ἐπιβάλλων εἰς τοὺς Συλλείους δολοφόνους τὴν ἐκ τοῦ νόμου τιμωρίαν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἀτελῶς μόνον ἐξεπλήρωσε τὴν εἰς αὐτὸν ἀνατεθεῖσαν ἐντολήν, πλήξας μὲν τοὺς ἀγελαίους τοῦ δολοφονικοῦ στίφους, φεισθεὶς δὲ τοῦ ἡγέτου αὐτῶν Κατιλίνα.

Τῶν σκοτεινοτάτων γεγονότων τοῦ βίου τοῦ Γαΐου Καίσαρος εἶνε ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ ἐν τῇ συνωμοσίᾳ τοῦ Κατιλίνα. Καὶ ὅτι μὲν δὲν ἦτο ξένος τοῦ αἰσχροῦ ἐκείνου συμβάντος καὶ ηὐνόησε τὴν συνωμοσίαν ἐν τῇ περιόδῳ τῆς παρασκευῆς αὐτῆς, τοῦτο φαίνεται ἀναμφήριστον. Ἀλλὰ μέχρι τίνος προέβη ἡ ἀνάμιξις αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ συμμετέσχε τῆς συνωμοσίας

ἐν τῇ ἐνάρξει αὐτῆς, περὶ τούτου μόνον ἁπλαῖ εἰκασίαι εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξενεχθῶσι τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, ὅτε εἶδε τὴν παρεκτροπὴν εἰς ἣν ἤγετο ἡ συνωμοσία, ἀπεχώρησε καὶ ἀφῆκεν ἐκτεθειμένους τοὺς κακοτρόπους συνενόχους.

Ὁ Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας, οὗ τὸ ὄνομα μᾶλλον καὶ αὐτῆς τῆς συνωμοσίας ἐδυσφήμησαν οἱ ἐπιτιμητικοὶ ἔλεγχοι τοῦ Κικέρωνος, εἷλκε τὸ γένος ἐξ οἴκου πατρικίων ἀποβαλόντος τὴν οὐσίαν κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον. Καὶ ἀνώρθωσε μὲν αὐτὴν ὁ Κατιλίνας διὰ τῶν ἐπὶ Σύλλα ἁρπαγῶν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἁβροδιαίτης αὐτοῦ ταχύτατα διεσπαθήθησαν τὰ κακῶς συγκομισθέντα πλούτη, τῷ δὲ 73 π. Χ. εἰσήχθη εἰς δίκην ἐπὶ ἀνοσίῳ συνουσίᾳ μετά τινος Ἑστιάδος, ἀδελφῆς τῆς συζύγου τοῦ Κικέρωνος Τερεντίας, ἀλλ' ἠθωώθη διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Κοίντου Λουτατίου Κάτλου. Καὶ πέντε μὲν ἔτη μετὰ τὴν δίκην ἐκείνην ἡρέθη πραίτωρ· μετὰ δὲ τὴν στρατηγίαν ἐστάλη ὡς διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας Ἀφρικῆς, ἣν ἐκάκωσεν ὡς ὁ Βέρρης τὴν Σικελίαν. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Ῥώμην τῷ 66 π. Χ., παρουσιάσθη μνηστὴρ τῆς ὑπατείας διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἀλλ' ὁ ὕπατος Οὐολκάτιος Τύλλος ὁ προεδρεύων τῆς ἐπὶ ταῖς ὑπατικαῖς ἀρχαιρεσίαις ἐκκλησίας, ἀκούσας τὰς ἐπὶ ταῖς κακώσεσιν αὐτοῦ καταγγελίας τῶν Ἀφρικανῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Κατιλίνα. Τότε δὲ ὁ Κατιλίνας, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ, ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τοὺς ἐκλεχθησομένους ὑπάτους, ὅπως ἐπιβληθῇ διὰ τοῦ τρόμου. Εἶχον λοιπὸν εὕρει μιμητὴν ἐφάμιλλον αὐτῶν ὁ Σατορνῖνος καὶ ὁ Γλαυκίας. Μετὰ δὲ ποικίλας στάσεις διαταράξάσας τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας ἀνεκηρύχθησαν ὕπατοι ὁ Πόπλιος Αὐτρώνιος Παῖτος, ἤδη ποτὲ συνταμιεύσας μετὰ τοῦ Κικέρωνος, καὶ ὁ Πόπλιος Κορνήλιος Σύλλας, συγγενὴς τοῦ δικτάτωρος καὶ ἑταῖρος τῶν ἁρπαγῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀποδειχθείσης τῆς διὰ δεκασμοῦ ἐπιτυχίας ἀμφοτέρων, ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἠκυρώθη, ἡρέθησαν δ' ἀντ' αὐτῶν ὕπατοι οἱ κατήγοροί των Λεύκιος Αὐρήλιος Κόττας καὶ Λεύκιος Μάνλιος Τορκουᾶτος. Ὁ δὲ Κατιλίνας ἐδυσσοδόμευσε τότε μετὰ τοῦ Αὐτρωνίου καὶ τοῦ Γναίου Καλπουρνίου Πίσωνος, νεανίου φιλοδόξου καταβεβαρημένου ὑπὸ χρεῶν, τὸν φόνον τῶν δύο νέων ὑπάτων. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ μελετηθεῖσα κακουργία διὰ τὴν κακὴν αὐτῆς διεξαγωγήν. Ἀλλ' ὅμως οἱ συνωμόται ἔμειναν ἀπηλλαγμένοι πάσης ὑπονοίας οὕτως, ὥστε ὁ μὲν Πίσων κατώρθωσε νὰ τύχῃ τῆς ταμιείας καὶ νὰ σταλῇ ἐκτελῶν χρέη πραίτωρος εἰς τὴν ἐντὸς Ἱσπανίαν, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῶν χρεῶν, ὁ δὲ Κατιλίνας ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ὅπως ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (64 π. Χ.). Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτεθῇ ὡς ὑποψήφιος. Ὁ νεαρὸς Πόπλιος Κλώδιος Ποῦλχερ, ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Λουκούλλου, κατήγγειλεν αὐτὸν ἐπὶ κακώσει κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ ἐξῆλθε μὲν νικητὴς ἐκ τῆς δίκης ὁ Κατιλίνας, ἀλλ' ἠναγκά-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σθῃ ἕνεκεν αὐτῆς νἀποστῇ τῆς ὑποψηφιότητος διὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ 64 π. Χ., ἅτε τῶν νόμων ἀπαγορευόντων τὸ μεταπορεύεσθαί τινα ἀρχὴν εἰς τοὺς ἐπιβεβαρημένους διὰ δίκης ἐκκρεμοῦς. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς δευτέρας ἀποπείρας, ὁ Κατιλίνας ἐπειράθη καὶ τὸ τρίτον, ἐκτεθεὶς ὡς ὑποψήφιος κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ ἑπομένου ἔτους. Ἀλλὰ καὶ τότε ἀπεκρούσθη, οὐδ' ἴσχυσε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἡ ὑποστήριξις παρὰ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Η ΥΠΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ. — Ἀντὶ δὲ τοῦ Κατιλίνα ἐξελέχθη ὁ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, ἀνὴρ καινὸς ἐκ γένους ἀδοκίμου *(homo novus)*, ὅστις εἶχεν ἀξιωθῆ μεγάλης φήμης διὰ τῆς καταπληκτικῆς αὐτοῦ εὐγλωττίας. Ὡς πολιτικὸς δὲ ἀνὴρ ὁ Κικέρων δὲν εἶχε τύχει εὐκαιρίας, ὅπως ἐπιδείξῃ τελείως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ἦτο δὲ φίλος τοῦ Πομπηΐου, καὶ εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐξόχου του ῥητορείας. Ἀλλ' ὁ Κικέρων καὶ πρὸς τὴν σύγκλητον εὑρίσκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις. Ἀποφεύγων τὰ ἄκρα, οὔτε ὀλιγαρχικὸς ἦτο οὔτε δημαγωγός, τὸ δὲ ἰδεῶδες αὐτοῦ συνίστατο εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μεταξὺ κυβερνήσεως καὶ δήμου ὁμονοίας διὰ τῆς ὑποστηρίξεως καὶ ἐνισχύσεως τῆς ἐν τῇ συγκλήτῳ φατρίας τῶν μετριοπαθῶν. Ἀλλὰ δὲν ἔσχεν ὁ Κικέρων οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην δραστηριότητα οὔτε τὴν ἀναγκαίαν εὐστάθειαν, ὅπως προσαρμόσῃ εἰς τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο τὰς ἰδίας αὐτοῦ πράξεις. Διό, ἐν ᾧ ὡς συγγραφεὺς καὶ λόγιος ὑπερέβαλε πάντας τοὺς συγχρόνους, ὡς πολιτευόμενος ἔμεινεν ἀνὴρ μέτριος, δογματολόγος καὶ πλέον οὔ.

Αἱ δὲ περιστάσεις ἐν αἷς εἶχεν ἐπέλθει ἡ εἰς τὴν ὑπατείαν ἀνάρρησις τοῦ Κικέρωνος παρεῖχον εἰς τὸ συμβὰν τοῦτο σημασίαν ὅλως ἰδιάζουσαν, καθόσον ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἀπεδείκνυε τὴν βαθεῖαν ἐκτίμησιν ἧς ἠξιοῦτο ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ παρά τε φίλων καὶ ἀντιπάλων. «Ὁ φόβος τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα, γράφει ὁ Σαλλούστιος, ἐξέκαυσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο τὸν ζῆλον τῶν πολιτῶν εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ὑπατείαν εἰς τὸν Μάρκον Τύλλιον Κικέρωνα. Καθότι πρότερον τὸ πλεῖστον τῶν γνωρίμων ἐφλέγμαινεν ὑπὸ φθόνου καὶ ἐπίστευεν, ὅτι οἱονεὶ θὰ ἐμολύνετο ἡ ὑπατικὴ ἀρχή, ἂν ἤθελε λάβει αὐτὴν ἀνὴρ καινός, καὶ ἔξοχός τις ἂν ἦτο. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ κινδύνου ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀλαζονία ἐτέθησαν ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ[1]».

Πρὶν ἢ δὲ ἀκόμη ὁ Κικέρων ὡς ὕπατος ἐπιληφθῇ τῶν κατὰ τὸν Κατιλίναν, ἠναγκάσθη νὰ ματαιώσῃ ἄλλην τινὰ ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς πολιτείας, παρασκευαζομένην ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν δημαγωγῶν. Συνίστατο δὲ αὕτη ἡ ἐνέδρα εἰς δημαρχικὸν ἐπερώτημα σκοποῦν τὴν διὰ δημαγωγικοῦ νόμου

[1] **Σαλλουστίου** Catil. 23.

ἐπίλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων. Καὶ δὴ ὁ δήμαρχος Πόπλιος Σερβίλιος Ῥοῦλλος προέτεινε τὴν διὰ πωλήσεως ἀπαλλοτρίωσιν πάσης τῆς ἀδιαθέτου δημοσίας χώρας ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τὴν διὰ τοῦ εἰςπραχθησομένου ἐκ τῆς πωλήσεως τιμήματος ἀγορὰν ἐν Ἰταλίᾳ γαιῶν διανεμηθησομένων εἰς τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν ὡς κτήματος ἀναπαλλοτριώτου. Πρὸς δ' ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου αὐτοῦ τούτου προέτεινεν ὁ Ῥοῦλλος, ὅπως καθ' ὃν τρόπον ἐξελέγετο ὁ μέγας ἀρχιερεύς, ἤτοι ὑπὸ δεκαεπτὰ φυλῶν, κληρουμένων ἐκ τῶν τριάκοντα καὶ πέντε, αἱρεθῶσι δέκα ἄνδρες πραιτωρικὸν περιβαλλόμενοι ἀξίωμα, μέλλοντες νὰ κατέχωσι τὴν ἀρχὴν ἐπὶ πέντε ἔτη. Οἱ δὲ δέκα οὗτοι ἄνδρες ἔμελλον νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς πωλήσεως τῶν ὑποδειχθησομένων γαιῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κτημάτων τῶν εἰς τοὺς ἀπόρους ἀναδασθησομένων. Παρείχετο δ' εἰς τοὺς δέκα καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἱδρύσωσιν ἀποικίας ὅπου ἤθελε δόξει εἰς αὐτοὺς καὶ νὰ ζητήσωσιν εὐθύνας παρὰ πάντων τῶν στρατηγησάντων πλὴν τοῦ Πομπηίου περὶ τῆς ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς πολέμοις συναχθείσης λείας καὶ τῶν χρημάτων τῶν ληφθέντων μέν, οὔπω δὲ παραδοθέντων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου τούτου δεικνύει προφανῶς, ὅτι ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ προτείνοντος αὐτὸν δὲν ἦτο τὸ συμφέρον τοῦ δήμου καὶ τῆς πολιτείας. Αὐτὴ ἡ μεγίστη εὐρύτης τῆς εἰς τοὺς δέκα παρεχομένης ἐξουσίας ἐγέννα δικαίαν ὑπόνοιαν, ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐπιλύσεως τοῦ περὶ δημοσίας χώρας ζητήματος ἐσκοπεῖτο ἡ μεταβολὴ τῶν καθεστώτων τῆς πολιτείας θεσμῶν διὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἐνιαυσίας ἀρχῆς καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῆς διὰ δικτατωρείας πενταετοῦς οἱονεὶ προπαρασκευαζούσης τὴν μοναρχίαν. Ἐντεῦθεν δ' ὁ ζῆλος μεθ' οὗ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπεδύθη εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ῥούλλου προταθέντος νόμου. Ἦτο δὲ ὁ δήμαρχος οὕτω βέβαιος περὶ τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντος νόμου, ὥστε ὥρισεν ἐκ τῶν προτέρων ὡς χρόνον διὰ τὴν πώλησιν τῆς δημοσίας χώρας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ τὸν προσεχῆ Ἰανουάριον. Ἀλλὰ τὰ παρασκευαζόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀνετράπησαν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Κικέρωνος.

Ἤδη τῇ 1 Ἰανουαρίου 63 π. Χ. ἀναλαμβάνων ὁ Κικέρων τὴν ὑπάτην ἀρχὴν ἐξεφώνησεν ἐν τῇ συγκλήτῳ λόγον περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου τοῦ Ῥούλλου, ἐν ᾧ ἐκήρυττε μέν, ὅτι ἤθελε νὰ εἶνε ὕπατος δημοτικός, ἀλλ' ἐβεβαίονὲν ὅμως τὴν σταθερὰν αὐτοῦ ἀπόφασιν περὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἀξιώματος τῆς συγκλήτου. Ἔπειτα δὲ διὰ δύο ἄλλων δημηγοριῶν ἐναντίον τοῦ νόμου ἐκφωνηθεισῶν ἐνώπιον τοῦ δήμου ἀνέλαβεν ὁ μέγας ῥήτωρ νἀποδείξῃ πόσον ἀνόητος θὰ ἦτο ἡ ἀγορὰ γαιῶν ἀντὶ τοῦ ἀναδασμοῦ αὐτῆς τῆς ἤδη ὑπαρχούσης δημοσίας χώρας. Ἐν δὲ τῇ καταπολεμήσει τοῦ νόμου ὁ Κικέρων δὲν ὤκνησε νἀποκαλύψῃ τὸν ὑποβολιμαῖον σκοπὸν εἰς ὃν ἀπέβλεπεν

ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ, καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ Ῥοῦλλος ἔμελλε νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἐπειδὴ παρουσιάζετο ἤδη ὑποψήφιος διὰ τὴν νέαν ἀρχὴν τῶν δέκα, εἶχε δὲ πενθερὸν ἄνδρα ἀποκτήσαντα ἄπειρον πλοῦτον ἐκ τῆς λαφυραγωγίας τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα προγραφέντων. Ὁ νέος νόμος ηὐνόει κατὰ τὸν ῥήτορα προφανῶς τοὺς ἤδη κατέχοντας δημοσίαν χώραν, οὐδ' ἐκήρυττεν αὐτοὺς ἐκπτώτους, ἀλλὰ μᾶλλον ἔμελλε νὰ πλουτίσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς πάσης ἐπιβουλῆς. «Ὁπόσοι εἶνε νομίζετε, ὦ Ῥωμαῖοι, εἶπεν, οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ φυλάξωσι τὰς εὐρείας αὐτῶν κτήσεις, οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὸ μῖσος ὅπερ γεννᾷ ἡ εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν προγραφῶν τοῦ Σύλλα μετάπτωσις τῶν ἀγρῶν, οἱ ἐπιθυμοῦντες μὲν νὰ πωλήσωσι, μὴ εὑρίσκοντες δ' ἀγοραστήν, οἱ θέλοντες τέλος νἀπαλλαγῶσι καθ' οἱονδήποτε τρόπον τῶν ἀγρῶν ἐκείνων;... Θὰ ἀπεμπολήσητε λοιπὸν ἄνευ δισταγμοῦ τὰς προσόδους ὑμῶν ἐκείνας τὰς διὰ πλείστου ὅσου αἵματος καὶ ἱδρῶτος τῶν ὑμετέρων προγόνων προσκτηθείσας, ὅπως αὐξήσητε μὲν τὰ πλούτη τῶν διὰ τοῦ Σύλλα γενομένων γαιοκτημόνων, ἀπαλλάξητε δὲ αὐτοὺς τοῦ κινδύνου[1]»;

Ὑπὸ τοιαύτης εὐγλωττίας κεραυνωθεὶς ὁ νόμος τοῦ Ῥούλλου ἔπεσεν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς κοινῆς ἀποδοκιμασίας, οὐδ' ἐθάρρησεν ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς συζήτησιν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅμως ὁ Κικέρων παρέσχε μὲν μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πολιτείαν ματαιώσας ἀπόπειραν ζημιώδη εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν κτῆσιν, ἀλλ' ἡμάρτησεν ἔπειτα τὰ μάλιστα περιορισθεὶς εἰς ταύτην μόνην τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου καὶ μὴ ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς εὐκαιρίας τοῦ καταπολεμηθέντος νόμου, ὅπως ἀποπειραθῇ νὰ ἐπιλύσῃ τὸ μέγα ζήτημα τοῦ θητικοῦ ὄχλου. Διὰ τῆς ἀπορρίψεως τοῦ νόμου τοῦ Ῥούλλου ἄνευ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ δι' ἄλλου τινὸς μέτρου ὁ Κικέρων συνέπιπτε μὲν μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐν τῇ ἐπιμονῇ αὐτῶν περὶ τὸ μηδὲν μεταβάλλειν, διεβουκόλει δὲ τὸν ἄεργον ὄχλον τῆς Ῥώμης, παρορμῶν αὐτὸν νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ τοὺς ἀγῶνας, τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς τρυφὰς τῆς πόλεως, ὅπως μεταβῇ καὶ μαραίνηται, ὡς ἔλεγεν, εἰς τοὺς ἀγρούς.

Οὐδεὶς δ' ἐθλίβη διὰ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου τοῦ Ῥούλλου ὅσον ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ὁ κύριος εἰσηγητὴς καὶ ἤλπιζε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου ὁ Καῖσαρ ἐνεκολπώθη ἐνθέρμως τὴν δημοτικὴν ἀντιπολίτευσιν, προτιθέμενος νὰ καταπολεμήσῃ παντὶ σθένει τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου. Ἡ δὲ τότε διεξαχθεῖσα δίκη τοῦ συγκλητικοῦ Γαΐου Ῥαβιρίου ἀποδεικνύει τὴν λύσσαν μεθ' ἧς συμμετέσχε τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Παρορμηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος,

[1] **Κικέρωνος** De lege agraria II 26 (68-70).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κατήγγειλεν ὁ δήμαρχος Λαβιηνὸς τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν ἐπὶ ἀσεβήματι περὶ τὴν πολιτείαν *(perduellionis)*. Εἶχε δῆλα δὴ καυχηθῆ ὁ Ῥαβίριος, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει ὁ φονεὺς τοῦ περιβοήτου δημάρχου Σατορνίνου. Τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς καταγγελίας. Προέκειτο λοιπὸν περὶ γεγονότος ἀφ' οὗ εἶχον παρέλθει τριάκοντα καὶ ἓξ ὅλα ἔτη. Ἡ δὲ προσωνυμία ἀσεβήματος περὶ τὴν πολιτείαν δεικνύει τὸν πολιτικὸν σκοπὸν τῆς ὀψίμου ἐκείνης δίκης. Ἡ δημοτικὴ φατρία, ἧς ἡγεῖτο ὁ Καῖσαρ, προετίθετο νἀφαιρέσῃ δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς συγκλήτου τὸ τέως κεκτημένον προνόμιον τοῦ ἀναστέλλειν τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἐπειδή, ἂν ὁ δῆμος ἤθελε κηρύξει ἔνοχον τὸν Ῥαβίριον, διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἡ σύγκλητος ἐστερεῖτο ἐμμέσως τοῦ δικαιώματος τοῦ χορηγεῖν ἔκτακτον ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἀλλ' ἐκ στρατηγήματός τινος τοῦ πραίτωρος καὶ οἰωνοσκόπου Μετέλλου Κέλερος ἐπῆλθεν ἡ διάσωσις μὲν τοῦ Ῥαβιρίου, διατήρησις δὲ τοῦ προνομίου τῆς συγκλήτου. Εἶχον δῆλα δὴ ἤδη καταδικάσει εἰς θάνατον τὸν Ῥαβίριον οἱ δύο ἄνδρες οἱ ἐν ταῖς δίκαις περὶ ἀσεβήματος εἰς τὴν πολιτείαν καθεστῶτες, καὶ ἐπέκειτο ἡ ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, εἰς ἣν εἶχεν ὑποβάλει ἔφεσιν ὁ καταδικασθείς, ἐπικύρωσις τῆς ἀποφάσεως τῶν δύο ἀνδρῶν, ὅτε ὁ Μέτελλος ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ Κικέρωνος διέταξε τὴν καταβίβασιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰανίκλου σημαίας. Κατὰ δὲ ἀρχαῖον ἔθος, ὅτε ἀφῃρεῖτο ἀπὸ τοῦ λόφου ἐκείνου ἡ σημαία, ἔπρεπε νὰ διαλυθῇ ἡ ἐκκλησία καὶ νὰ παύσῃ πᾶσα συζήτησις. Ἀλλ' ὁ Λαβιηνὸς δὲν παρήτησεν ὅμως τὴν καταδίωξιν τοῦ ἀθλίου πρεσβύτου. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν περὶ θανάτου δίκην, ἐζήτησε νὰ καταστρέψῃ τὸν Ῥαβίριον οἰκονομικῶς, προτείνας τὴν εἰς μεγίστην χρηματικὴν ζημίαν καταδίκην αὐτοῦ. Τὴν δ' ὑπεράσπισιν τοῦ ὑποδίκου ἀνέλαβον οἱ δύο δοκιμώτατοι τῶν συγχρόνων ῥητόρων, ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κόϊντος Ὁρτήσιος. Σώζεται δὲ ὁ ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου λόγος ἐκεῖνος τοῦ Κικέρωνος *(pro C. Rabirio perduellionis reo)*, ἐν ᾧ ἀγωνίζεται ὁ συνήγορος ὑπὲρ τοῦ Ῥαβιρίου, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῆς συγκλήτου καὶ τῶν προνομίων αὐτῆς, ἅτινα καὶ ἔσωσεν ἡ θερμοτάτη ὑποστήριξις τοῦ Κικερωρωνος. Ἴσως ὁ ῥήτωρ προῃσθάνετο ἔκτοτε, ὅτι τὰ συγκλητικὰ ἐκεῖνα προνόμια ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν κατὰ τοῦ Κατιλίνα.

Καὶ ὁ μὲν Ῥαβίριος καὶ ἡ σύγκλητος εἶχον σωθῆ· ἀλλὰ καὶ ὁ Καῖσαρ κατώρθωσε τὸ σκοπούμενον, ἤτοι τὴν αὔξησιν τῆς πρὸς ἑαυτὸν εὐνοίας τοῦ πλήθους. Τῆς δ' εὐνοίας ταύτης ἀπεκόμισε ταχέως τοὺς καρπούς, διότι, χηρευσάσης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μετέλλου Πίου τῆς θέσεως τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρέσχεν ὁ δῆμος εἰς τὸν Καίσαρα, ἀποκρούσας μὲν τοὺς ὑποψηφίους τῆς συγκλήτου, ἀκυρώσας δὲ τὸν νόμον τοῦ Σύλλα, καθ' ὃν ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀρχιερέως ἀνετίθετο εἰς τὸ συνέδριον τῶν ἱεροφυλάκων (6 Μαρτίου 63 π. Χ.).

Ὀλίγους δὲ μῆνας μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καίσαρος ὡς ἀρχιερέως ἐξερράγη ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα, ἧς ἡ ἀνακάλυψις καὶ καταστολὴ εἶνε τὸ κυριώτατον κατόρθωμα τῆς τοῦ Κικέρωνος ὑπατείας. Ὁποῖον δ' ὑπῆρξεν ἀληθῶς τὸ σχέδιον τῶν συνωμοτῶν, περὶ τούτου μόνον εἰκασίαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθαναὶ δύνανται νὰ ἐξενεχθῶσι. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἐγκαίρως ἐπελθοῦσα καταστολὴ τῆς συνωμοσίας, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ διὰ βραχέων καταδίκη τῶν ἐνόχων ἐκώλυσαν τὴν πληρεστάτην διαφώτισιν τῶν συμβάντων, εἰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπόκειται αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῆς συνωμοσίας, σκοπούσης τὴν κατάλυσιν προσώπων καὶ θεσμῶν. Ἐν δὲ τοῖς πρώτοις εἶχε προορισθῇ ἡ κατάλυσις τοῦ ὑπάτου Κικέρωνος. Ἀλλὰ τοῦτο ἔμαθεν ὁ ὕπατος παρ' ἀπίστου τινὸς τῶν συνωμοτῶν φίλης, καλουμένης Φουλβίας, διὸ καὶ προεφυλάσσετο, κατὰ δὲ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας παρέστη φέρων θώρακα καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ στίφους φίλων ὁπλοφορούντων.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐκείνας εἶχε παρουσιασθῇ ὁ Κατιλίνας ὡς ὑποψήφιος διὰ τετάρτην φορὰν καὶ ὑπέστη τετάρτην ἧτταν. Ἐξελέχθησαν δὲ ὁ Ἰούνιος Σιλανὸς καὶ ὁ Λικίνιος Μουρήνας, ἀμφότεροι ὄντες ἐχθροὶ αὐτοῦ. Ἡ δὲ νέα αὕτη ἀποτυχία ἐπηύξησε τὴν μανίαν τοῦ στασιαστοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀμέσου ἐνεργείας. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπ' αὐτοῦ ἔμελλον νὰ κινήσωσιν εἰς ἀποστασίαν τὴν Τυρρηνίαν, τὴν Πικεντίνην, τὴν Ἀπουλίαν, αὐτὸς ἀνέλαβε νὰ διοργανώσῃ τὰ τῆς στάσεως ἐν Ῥώμῃ. Τὰ πάντα δὲ ὤφειλον νὰ εἶνε ἕτοιμα διὰ τὴν 27 Ὀκτωβρίου. Ἀλλ' ὁ Κικέρων ἔλαβε καὶ πάλιν ἐγκαίρως παρὰ τῆς Φουλβίας εἴδησιν περὶ τῶν τεκταινομένων. Ἐξογκόνων δὲ ἴσως διὰ τῆς θερμῆς καὶ νευροπαθοῦς αὐτοῦ φαντασίας τὴν σοβαρότητα τοῦ μελετωμένου κινήματος, ἔπεισε τοὺς πατέρας, ἐμπλησθέντας τρόμου ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅπως ἐκδώσωσι τὸ ἔσχατον τῆς συγκλήτου θέσπισμα, δι' οὗ ἀνετίθετο εἰς τὸν ὕπατον ἡ σωτηρία τῆς πολιτείας. Κατ' εὐτυχῆ δὲ συγκυρίαν δύο ἀνθύπατοι, ὁ Κόϊντος Μάρκιος Ῥὴξ καὶ Μέτελλος ὁ Κρητικὸς, εἶχον κατ' αὐτὰς φθάσει ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐκτὸς τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης, ἀναμένοντες τὸ περὶ καταγωγῆς θριάμβου ὑπ' αὐτῶν δόγμα τῆς συγκλήτου. Τούτους δ' ἀπέστειλεν ὁ Κικέρων εἰς τὴν Τυρρηνίαν πρὸς παραφύλαξιν τοῦ Γαΐου Μανλίου, εἰς ὃν ὁ Κατιλίνας εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ὑποκίνησιν τῆς ἀποστασίας. Πραίτωρ δέ τις, ὁ Κόϊντος Μέτελλος Κέλερ, ἐπέμφθη εἰς τὴν Πικεντίνην. Αὐτὴ δὲ ἡ Ῥώμη οἱονεὶ ἐκηρύχθη ἐν καταστάσει πολιορκίας. Στρατιῶται στρατολογηθέντες ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἐτάχθησαν παρὰ τὰς πύλας καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν, καὶ μεγάλαι φρουραὶ ἐκελεύσθησαν νὰ περιπολῶσιν ἐν πάσαις ταῖς συνοικίαις τῆς πόλεως. Αἱ δὲ στρατιωτικαὶ αὗται παρασκευαὶ καὶ τὰ μέτρα ἐκεῖνα τὰ λαμβανόμενα κατὰ πολεμίου ἀοράτου ἐπηύξανον τὸν τρόμον. Πάντες δ' οἱ πο-

λῖται ᾐσθάνοντο ἑαυτοὺς μετὰ καὶ τῆς πολιτείας συναπειλουμένους ὑπὸ κινδύνου μεγάλου, ὄχι σοβοῦντος παρὰ τὰ σύνορα, ἀλλ᾽ ἐνεδρεύοντος περὶ ἑαυτοὺς καὶ ὑπερκειμένου τῶν ἰδίων αὐτῶν κεφαλῶν, καὶ ἠγνόουν ποῦ καὶ πῶς νὰ καταπολεμήσωσιν αὐτόν. Διὸ ᾐσθάνθη ὁ Κατιλίνας τὴν ἀνάγκην ταχυτάτης ἐνεργείας, ὅπως δυνηθῇ νὰ πλήξῃ τὸν ἐχθρὸν πρὶν ἢ ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ τρόμου ὑφ᾽ οὗ εἶχε καταπλαγῇ. Ἐδόθη λοιπὸν εἰς δύο ἱππεῖς ἡ ἐντολὴ νὰ φονεύσωσι τὸν Κικέρωνα. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ὁ Κικέρων ἔλαβε γνῶσιν τῆς σκευωρίας, καὶ συνεκάλεσε κατεσπευσμένως τὴν σύγκλητον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Στησίου Διὸς τῇ 7 Νοεμβρίου 63 π. Χ. Ὁ δὲ Κατιλίνας ἀπρονοήτως φερόμενος παρέστη εἰς τὴν συνεδρίαν. Βλέποντες δ᾽ αὐτὸν οἱ συγκλητικοὶ ἀπεμακρύνθησαν αὐτοῦ, οἱονεὶ καταληφθέντες ὑπὸ φρίκης. Ἐνθαρρυνθεὶς δ᾽ ἐκ τῆς ἐπιδείξεως ταύτης τῶν συγκλητικῶν ὁ Κικέρων ἐξετόξευσε κατὰ τοῦ κακομηχάνου τὸν πρῶτον αὐτοῦ κατιλιναϊκόν. Ἡ δὲ ἡμέρα ἐκείνη ὑπῆρξεν ἴσως ἡ ἐνδοξοτάτη ἐν τῷ βίῳ τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ὅστις ἐπεφάνη ἐν ταὐτῷ καὶ ὡς μέγας πολίτης. Ὁ Κατιλίνας, κεραυνωθεὶς ὑπὸ τῆς εὐστομίας τοῦ ὑπάτου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς συγκλήτου, προφέρων λέξεις ἀπειλητικάς, διὰ δὲ νυκτὸς ἐγκατέλιπε τὴν Ῥώμην. Μετέβη δὲ εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρατιῶν τοῦ Μανλίου, παρέχων εἰς αὐτὰς δίκην συνθήματος τῆς ἀναμενομένης νίκης ἀετὸν ἀργυροῦν, τὸ σῆμα ὑφ᾽ ὃ οἱ στρατιῶται τοῦ Μαρίου εἶχον ἀγωνισθῇ παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα καὶ ἐν τῷ παρὰ τὰς Βερχέλλας πεδίῳ. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν Κατιλίναν καὶ τὸν Μάνλιον πολεμίους τῆς πατρίδος, καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν τὸν συνύπατον τοῦ Κικέρωνος Γάϊον Ἀντώνιον μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν.

Ἐξ ἀπρονοησίας δ᾽ ἑνὸς τῶν συνωμοτῶν, τοῦ Ποπλίου Λέντλου Σούρα, περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Κικέρωνος αἱ ἀποδείξεις τῆς συνωμοσίας, καὶ παρέσχέθη εἰς αὐτὸν ὁ τρόπος τῆς ματαιώσεως αὐτῆς. Ὁ Λέντλος οὗτος, ὢν γέννημα ὀλιγαρχικῶν, οὗ ὁ πάππος εἶχεν ὑψωθῇ ἡγούμενος τῆς ἐναντίον τοῦ Γαΐου Γράκχου ἀντιδράσεως, εἶχε χρηματίσει ὕπατος, ἔπειτα δ᾽ εἶχεν ἐξωσθῇ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου διὰ τὸν ἄτακτον αὐτοῦ βίον. Τότε δὲ μετέστη ἐξ ἐκδικήσεως εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ δημοτικόν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ πραίτωρ. Ὁ δὲ Κατιλίνας ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν διεύθυνσιν τῶν κατὰ τὴν συνωμοσίαν ἐν Ῥώμῃ μετὰ καὶ τοῦ Γαΐου Κεθήγου, νεανίου ἐμπαθοῦς, ἐκλύτου καὶ καταμέστου χρεῶν.

Παρετύγχανον δ᾽ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐν Ῥώμῃ πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, ἔθνους τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἐλθόντες ὅπως ζητήσωσιν ἀνακούφισιν τῶν βαρῶν τῶν πιεζόντων τὸν λαὸν ἐκεῖνον. Ὁ δὲ Λέντλος, νομίζων, ὅτι εὗρεν αὐτοὺς φίλους πιστούς, ἐπειράθη νὰ καταστήσῃ συμμετόχους τῆς συνωμοσίας. Ἀλλ᾽ ὁ προστάτης αὐτῶν Κόϊντος Φάβιος

Σάγγας, εἰς ὃν εἶχον ἀποταθῇ, ὅπως ζητήσωσι συμβουλήν, ἀπεκάλυψε τὰ πάντα εἰς τὸν Κικέρωνα. Τούτων δ' ἀγγελθέντων, ὁ ὕπατος διέταξε τὴν σύλληψιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας· συγκαλέσας δὲ τὴν σύγκλητον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὁμονοίας, ἐξέθηκεν εἰς τοὺς πατέρας, φέρων ἐν χερσὶ τὰς ἀποδείξεις, τὸ σχέδιον τῆς συνωμοσίας (3 Δεκεμβρίου). Ὁ Λέντλος ἀφῃρέθη εὐθὺς τὴν στρατηγίαν καὶ παρεδόθη πρὸς φύλαξιν μετὰ τῶν συνενόχων εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ὑποδειχθέντας ἄρχοντας, ἀνεβλήθη δ' εἰς τὴν ὑστεραίαν ἡ περὶ αὐτῶν ἀπόφασις. Ἐψήφισε δ' ἡ σύγκλητος νἀπονεμηθῶσιν εἰς τὸν ὕπατον δημοσίᾳ χάριτες ὡς πρὸς σωτῆρα τῆς πατρίδος. Τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐξέθηκεν ὁ Κικέρων τὰ πράγματα εἰς τὸν δῆμον διὰ λόγου, ὅστις εἶνε ὁ τρίτος τῶν κατιλιναϊκῶν.

Τὴν δὲ 5 Δεκεμβρίου, κατὰ τὰς περιωνύμους δῆλα δὴ εἰδοὺς τοῦ Δεκεμβρίου τὰς πολλάκις μνημονευομένας ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, συνεκλήθη ἡ σύγκλητος, ὅπως διασκεφθῇ περὶ τῆς τύχης τῶν δεσμωτῶν. Ἦσαν δὲ οὗτοι πέντε, ὁ Λέντλος, ὁ Κέθηγος, ὁ Γαβίνιος, ὁ Στατίλιος καὶ ὁ Καιπάριος. Οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν διῃρημένοι. Καί τινες μέν, ἔνζηλοι τηρηταὶ τοῦ νόμου, ἔκρινον τὴν σύγκλητον ἀναρμοδίαν νὰ διασκεφθῇ περὶ δίκης ἀναφερομένης εἰς ἀσέβημα περὶ τὴν πολιτείαν, οὗ ἡ ἐκδίκασις μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐναπέκειτο· ἄλλοι δέ, μεριμνῶντες περὶ τοῦ κινδύνου μᾶλλον ἢ ἀκριβολογοῦντες περὶ τῶν νομίμων τύπων, ἐγνωμάτευον, ὅτι ἔπρεπε νὰ παρίδωσι τὸν νόμον καὶ διασκεφθῶσι. Καὶ εἰς ἐκείνους μὲν ἐτάσσετο ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ἐψηφισμένος πραίτωρ διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ὅτε δὲ ὁ ἀναδεδειγμένος διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ὕπατος Δέκιμος Ἰούνιος Σιλανός, πρὸς ὃν ἦσαν ὁμόφωνοι οἱ ὑπατευκότες συγκλητικοί, ψηφίσας πρῶτος κατὰ τὰ εἰωθότα, ὑπέβαλε ψῆφον περὶ τῆς ἐσχάτης τιμωρίας τῶν ἐνόχων, ὁ Καῖσαρ ἀντιπροέτεινε τὴν εἰς ἰσοπολίτιδας πόλεις ἀποπομπὴν αὐτῶν καὶ διὰ βίου φρούρησιν. Ἤδη δὲ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προταθεῖσαν ποινὴν συνήνουν οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σιλανός, ὅστις, παραδόξως ἑρμηνεύων τὴν ψῆφον αὐτοῦ περὶ ἐσχάτης τιμωρίας, εἶπεν, ὅτι ἐνόει διὰ τούτων τῶν λέξεων τὴν διὰ βίου ἐξορίαν, καὶ ὁ Κόϊντος Κικέρων, ἀδελφὸς τοῦ ὑπάτου. Ἀλλὰ τότε ὁ ὕπατος Κικέρων ἐγερθεὶς συνηγόρησε διὰ τοῦ τετάρτου κατιλιναϊκοῦ ὑπὲρ τῆς εἰς θάνατον καταδίκης. Ὅμως οἱ πατέρες ἐδίσταζον ἀκόμη. Ὅπως δὲ πείσῃ αὐτοὺς ἀνέστη ὁ νεαρὸς Πόρκιος Κάτων, ἀναδεδειγμένος δήμαρχος τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Διὰ δὲ τῆς τραχείας αὐτοῦ εὐγλωττίας τῆς πλήρους σαρκασμῶν κατὰ τοῦ Καίσαρος ἔπεισε τοὺς πατέρας, ὅτι ἄνευ παραδειγματικῆς τιμωρίας ταχείας τε καὶ αὐστηρᾶς ἡ πολιτεία ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ διατρέχουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Οὕτω δ' ἐπειθανάγκασε τὴν σύγκλητον νὰ ἐκδώσῃ τὴν περὶ θανάτου ἀπόφασιν. Ὁ δὲ Κικέρων διέταξε τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐκτέλεσιν, ὅπως ἐκφύγῃ τὸν κίνδυνον ταραχῶν

Ὁ Κικέρων ἐκφωνῶν τὸν πρῶτον κατὰ Κατιλίνα λόγον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δυναμένων νὰ προέλθωσιν ἐκ πάσης ἀναβολῆς, καὶ οἱ πέντε κατάδικοι ἐστραγγαλίσθησαν ἐν τῷ Τυλλιανῷ δεσμωτηρίῳ, παρισταμένου τοῦ ὑπάτου. Ὁ δὲ δῆμος ἤκουσε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ, εἰπόντος τὴν μίαν μόνην λέξιν *Ἔζησαν*, καὶ τὰ πλήθη περιεστοίχισαν τὸν ὕπατον, ἐπευφημοῦντα αὐτὸν σωτῆρα τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους δὲν ἐκώλυσεν ἄνδρας ἐγκρίτους νὰ δυσφημῶσι δημοσίᾳ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑπάτου. Ὅτε δὲ ὁ Κικέρων, καταθέτων τὰς ὑπατικὰς ῥάβδους, ἠθέλησε νὰ προσφωνήσῃ τὸν δῆμον, ὅπως μεγαλοποιήσῃ τὰ κατὰ τὴν ὑπατείαν αὐτοῦ, ὁ δήμαρχος Μέτελλος Νέπως, ὅστις εἶχε χρηματίσει ὕπαρχος τοῦ Πομπηίου ἐν τῷ πειρατικῷ καὶ τῷ μιθραδατικῷ πολέμῳ, ὑπέμνησεν εἰς αὐτὸν νὰ περιορισθῇ εἰς μόνον τὸν ὅρκον, ὅτι οὐδὲν ἔπραξε κατὰ τῶν νόμων. «Ὀμνύω, ἐβόησε τότε ὁ Κικέρων, ὅτι ἔσωσα τὴν πολιτείαν». Πρὸς δὲ τὴν εὔστομον ταύτην κραυγὴν ἀπήντησαν ὁ Κάτων καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἀναβοῶντες αὐτὸν σωτῆρα τῆς πατρίδος. Ἀλλ' οὔτε ἡ προσφώνησις αὕτη οὔτε αἱ ἐπευφημίαι τοῦ δήμου, δι' ὧν αὕτη ἔγεινε δεκτή, ἠδυνήθησαν ἔπειτα νὰ σώσωσι τὸν ὑπατεύσαντα ἀπὸ τῆς ἐξορίας. Ἐν τούτοις δ' αἱ εἰς τὴν Ῥώμην περὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐναντίον τῶν συνωμοτῶν ἐνεργείας ἐρχόμεναι ἀγγελίαι καθησύχασαν τελείως τὰ πνεύματα, καὶ ἀπέδειξαν, ὅτι ὁ τρόμος ὃν εἶχε προκαλέσει τοῦ Κικέρωνος ἡ εὐγλωττία, ἦτο κατὰ μέρος φαντασιώδης. Ἁπανταχοῦ ἡ ἐμφάνισις τῶν στρατιῶν τῆς πολιτείας ἤρκεσε πρὸς καταπάλαισιν τῆς στάσεως. Μόνον δ' ἐν Τυρρηνίᾳ, ὅπου ἦτο τὸ γενικὸν στρατόπεδον τῶν συνωμοτῶν, ἀντετάχθη ποιά τις ἀντίστασις. Εἶχε δὲ προκαλέσει αὐτὴν διὰ τῶν ὑπεκφυγῶν του αὐτὸς ὁ ὕπατος Ἀντώνιος, ἀνὴρ διπρόσωπος οὕτως, ὥστε ὁ Κατιλίνας ἠδυνήθη ἐπί τινα χρόνον νὰ τρέφῃ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ κατώρθονε νὰ προσεταιρισθῇ αὐτόν. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία τοῦ φόνου τοῦ Λέντλου ἔθηκε τέρμα εἰς τοὺς ἐνόχους ἐκείνους δισταγμούς, καὶ ὁ Ἀντώνιος ἀνέλαβεν ἀπροκαλύπτως τὸν ἀγῶνα. Τότε δὲ ὁ Κατιλίνας εἶδε διαλυομένην τὴν ἰδίαν στρατιάν, οἱ δὲ εἰκοσακισχίλιοι αὐτοῦ ἄνδρες περιωρίσθησαν ἕνεκα τῶν αὐτομολιῶν εἰς τετρακισχιλίους. Μὴ δυνάμενος δὲ μετ' ἀνδρῶν οὕτως ὀλίγων νἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπατικὴν στρατιάν, ἐπειράθη νὰ τραπῇ τὴν πρὸς τὰς Ἄλπεις ἄγουσαν καὶ νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Γαλατίαν. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ δίοδοι ἐφρουροῦντο κρατερῶς ὑπὸ τοῦ Μετέλλου Κέλερος· διὸ μία μόνη ἔμεινεν εἰς τὸν Κατιλίναν διέξοδος, νὰ ἐπιπέσῃ μετὰ τῆς μανίας τοῦ ἀπελπισμοῦ κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀντωνίου, ἥτις ἵστατο κατὰ τὰ νῶτα αὐτοῦ. Πλησίον δὲ τῆς Πιστωρίας συνεκροτήθη ἡ φοβερὰ μάχη, καθ' ἣν ἐν ὀλίγῃ ὥρᾳ ἡττήθησαν τὰ στίφη τοῦ Κατιλίνα καὶ ἔπεσεν αὐτὸς ὁ ἀρχηγός (5 Ἰανουαρίου 62 π. Χ.).

Τὸ δὲ πέρας τοῦ πολέμου τούτου ἀποδεικνύει σαφῶς, ὅτι ὁ Κικέρων εἶχεν ἀπατηθῇ πιστεύων, ὅτι εἶχε καταβάλει μεγάλην φατρίαν. Πράγματι δὲ

κατὰ τὴν λεπτὴν παρατήρησιν συγχρόνου ἡμῖν ἱστοριογράφου [1] τἀκάθαρτα στοιχεῖα, ἅτινα εἶχε συναθροίσει ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ Κατιλίνας, δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ συμπαγῶσιν εἰς κόμμα πολιτικόν. Ἀπὸ τῶν τοιούτων δὲ παρασυναγωγῶν ἠδύναντο μὲν νὰ προέλθωσιν ἡ δολοφονία καὶ ὁ ἐμπρησμός, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐπανάστασις. Ἐπειδὴ τὰς μὲν ἐπαναστάσεις γεννῶσιν αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τάξεως πολυπληθοῦς, ἥτις ἀποτελεῖ ἤδη ἢ τείνει νἀποτελέσῃ τὴν πλειονότητα, τὰ δ' ἐγωιστικὰ πάθη ἀπ' ἐναντίας μόνον ἀγόνους συνωμοτικὰς συστάσεις δύνανται νὰ προκαλέσωσιν, ὧν ὁ ὄλεθρος ἐπέρχεται ταχύς.

Η ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΑΡΧΙΑ.—Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σάλου ὃν ἐξήγειρεν ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα ὁ νικητὴς τοῦ Μιθραδάτου ἐτέλει τὴν ἐν θριάμβῳ εἴσοδόν του εἰς τὴν πόλιν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 61 π. Χ. Ἀποφεύγων δὲ πᾶσαν βίαν διέλυσεν ἐν Βρενδησίῳ τὴν στρατιάν του, πεποιθώς, ὅτι οἱ ὑπ' αὐτοῦ συντελεσθέντες ἆθλοι θὰ ἤρκουν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν τοιοῦτον ἀξίωμα, ὥςτε νὰ ἐναποθέσωσιν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὰς τύχας τῆς πολιτείας [2]. Τὴν δὲ πεποίθησιν ταύτην τοῦ Πομπηίου ἐνίσχυον αἱ δουλοπρεπεῖς ἐνδείξεις αἱ διαβιβασθεῖσαι εἰς αὐτὸν ἁπανταχόθεν καὶ πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιστροφῆς. Καὶ δύο μὲν δήμαρχοι εἶχον προτείνει καὶ ἐπιτύχει τὴν εἰς τὸν Πομπήιον ὑπὸ τοῦ δήμου ἀπονομὴν τοῦ προνομίου νὰ παρίσταται ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ ἀμφιθεάτρου περιβεβλημένος τὴν ἐπινίκιον στολὴν καὶ δαφνηφορῶν, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς θεάμασι φέρων τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, τὸ σύμβολον τῶν ἀρχόντων (63 π. Χ.). Ὁ δὲ Κικέρων εἶχε διενεργήσει τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ψήφισιν δεκαημέρου ὑπὲρ αὐτοῦ χαριστηρίου θυσίας *(supplicatio)*, διπλασιαζομένου οὕτω τοῦ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τηρηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην τιμὴν ἀνωτάτου ὅρου. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ἀναλαμβάνων τὴν πραιτωρικὴν ἀρχὴν τῇ 1 Ἰανουαρίου 62 π. Χ., ἀντὶ νὰ συνοδεύσῃ τοὺς νέους ὑπάτους εἰς τὸ Καπιτώλιον κατὰ τὸ ἔθος, ἐξέδωκε παράγγελμα ἀναθέτον εἰς τὸν Πομπήιον τὴν ἐντολὴν νὰ συντελέσῃ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός, καὶ ἀφήρεσε τὸ ἔργον τοῦτο ἀπὸ τοῦ ὑπατικοῦ Κοΐντου Λουτατίου Κάτλου, εἰς ὃν εἶχεν ἐπιτραπῇ ψήφῳ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἀπὸ τοῦ 78 π. Χ. [3]. Ἦτο δὲ τοῦτο ὕβρις τοξευομένη κατὰ τῆς φατρίας τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο τότε ὁ Κάτλος. Πάντας δ' ὑπερέβαλεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πομπήιον κολακείᾳ ὁ δήμαρχος Μέτελλος

[1] Duruy Histoire Romaine Τόμ. Β' σ. 34.

[2] **Βελληίου Πατέρκλου** II, 29.

[3] Ὁ ναὸς τοῦ Διὸς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 83 π. Χ., ὁ δὲ Κάτλος εἶχεν ἤδη τελέσει τὴν καθιέρωσιν τοῦ ναοῦ, εἰ καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμη περατωθῆ ἡ ἀνοικοδόμησις αὐτοῦ.

Νέπως. Οὗτος δῆλα δὴ προέτεινε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Πομπήιος ὕπατος, καίπερ ἀπών· μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πρότασιν αὐτοῦ ταύτην, ἐζήτησε τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνάκλησιν τοῦ Πομπηίου μετὰ τῆς ἐντολῆς τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἐν Ῥώμῃ. Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἀπευθυνόμενον τὸ ἐπερώτημα κατὰ τῶν περὶ τὸν Κατιλίναν, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ἦτο ἀπειλὴ πλήττουσα τοὺς ὀλιγαρχικούς. Ὁ δὲ Κάτων ὤμοσεν, ὅτι ἐφ' ὅσον αὐτὸς ἔζη τοιοῦτοι δόλοι δὲν ἤθελον ἐπιτύχει. Ἐν δὲ τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ νεαρὸς ἔγγονος τοῦ Τιμητοῦ ἀνέπτυξε κατὰ πρῶτον τὸν εὐσταθῆ ἐκεῖνον καὶ αὐστηρὸν χαρακτῆρα, ὅστις ἔμελλε νἀναδείξῃ αὐτὸν πρότυπον κοινωνικῶν ἀρετῶν ἐν μέσῳ τῆς ἐξωλείας ἁπάντων τῶν πολιτῶν. Ὡς δὲ ὁ μέγας αὐτοῦ πάππος, παρ' οὗ εἶχε κληρονομήσει καὶ τὸ τραχὺ καὶ αὐστηρὸν τοῦ λόγου, ἠθέλησε νὰ γείνῃ ὁ ἄγρυπνος τιμητὴς τῶν συγχρόνων, καὶ ὅλος δὲ αὐτοῦ ὁ βίος ὑπῆρξε διδασκαλία ζῶσα μέν, ἀλλ' ἀτυχῶς ἀνωφελὴς διὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην, ἥτις, παρασκευαζομένη νὰ ὑποκύψῃ εἰς ἕνα κυριάρχην, δὲν ὑπέκυπτε πλέον εἰς τοὺς νόμους. Τοιοῦτος δ' ἀνὴρ δὲν ἠδύνατο νὰ προςκολληθῇ εἴς τινα τῶν φατριῶν· ἂν δ' ἐν μέσῳ τῆς κοινωνικῆς πανωλεθρίας, εἰς ἣν παρίστατο, βλέπωμεν αὐτὸν συνταττόμενον μετὰ τῶν συγκλητικῶν, τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ βουλευτήριον ὑπῆρξε τὸ ἔσχατον ἄσυλον τῆς ἐλευθερίας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου ἀπάρνησιν αὐτῆς καὶ ἔξωσιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς[1].

Κατὰ δὲ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστροφὴν τοῦ Πομπηίου ἡ πόλις, μόλις που ἐξελθοῦσα ἐκ τοῦ σάλου τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα, ἦτο συγκεκινημένη ὑπὸ ἄλλου τινὸς γεγονότος ἀποδεικνύοντος τὴν βαθεῖαν ἔκπτωσιν τῶν ἠθῶν. Νεαρὸς πατρίκιος, ὁ Πόπλιος Κλώδιος Ποῦλχερ, κατάφορτος χρεῶν καὶ κακιῶν, καταληφθεὶς ὑπὸ ἔρωτος πρὸς Πομπηίαν τὴν σύζυγον τοῦ Καίσαρος, εἶχεν εἰςδύσει εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ μετημφιεσμένος εἰς γυναῖκα ἐν ᾧ ἡ Πομπηία ἐτέλει ἐν αὐτῷ τὰ μυστήρια τῆς Ἀγαθῆς θεοῦ *(Bona Dea)*[2], ἅτινα οὐδέποτε εἶχε μολύνει ὀφθαλμὸς ἀνδρός. Ἀλλὰ δούλη τις ἀνεκάλυψε τὴν θρασεῖαν εἰςχώρησιν, ἐπὶ τούτοις δ' αἱ παριστάμεναι δέσποιναι ἀνεβόησαν ἐπὶ τῷ σκανδάλῳ, καὶ οἱ ἱεροφύλακες διέταξαν τὴν ἐπανάληψιν τῶν ὀργίων τῆς θεοῦ, μὴ θεωροῦντες πλέον ἔγκυρα τὰ ἤδη τε-

[1] Τὰ κατὰ τὰς φατρίας ἦσαν παντελῶς διάφορα ἢ ἐπὶ τῶν Γράκχων. Τότε μὲν ἡ σύγκλητος ἀντεπροσώπευε τὸ ἔθνος, ἀντιτασσόμενον πρὸς τὴν δημαγωγίαν, καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν, ἀντιτασσομένην πρὸς τὸν δῆμον· νῦν δ' ἀντεπροσώπευε τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τάξεως ὅλης, ἀντιτασσομένην πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑφ' ἑνὸς ἀνδρός. Ὁ δὲ δῆμος ὡς φατρία εἶχεν ἐκλίπει.

[2] Ἡ Ἀγαθὴ θεὸς ἐτιμᾶτο ὡς δαίμων προστατευτικὸς τῆς γυναικείας γονιμότητος.

λεσθέντα ἕνεκα τῆς ἱεροσυλίας τοῦ Κλωδίου. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς διαταγῆς τῶν ἱεροφυλάκων ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν σύγκλητον εἰςαγωγὴ τῶν κατὰ τὸ τόλμημα τοῦ Κλωδίου. Καὶ ἐδράξαντο μὲν οἱ συγκλητικοὶ μετὰ χαρᾶς τῆς εὐκαιρίας, ὅπως προσβάλωσι τὸν Καίσαρα, ἀπεφάσισαν δ' ὅπως ὁ Κλώδιος εἰςαχθῇ εἰς δίκην. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ὑπεξέφυγε μετὰ πονηρίας τὸν κίνδυνον, ἀποπέμψας ἀμέσως τὴν Πομπηίαν καὶ δηλώσας εἰς τοὺς δικαστάς, ὅτι ἀπεδίωξεν αὐτὴν ὄχι ἐπειδὴ ὑπῆρξεν ἔνοχος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἠξίου μηδὲ ὑπόνοιά τις ἐνοχῆς νὰ βαρύνῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὸ γεγονὸς ὅπερ ἔμελλε νἀγάγῃ εἰς ὕβριν τοῦ Καίσαρος εἶχεν ἀπ' ἐναντίας ἀποβῇ οἱονεὶ ἀφορμὴ τι-

Ὁ Καῖσαρ ἀποπέμπων τὴν Πομπηίαν.

μῆς καὶ εὐκαιρία ὅπως, ἐπισύρων ἐφ' ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους, θεωρῆται ἀνὴρ ἔξοχος καὶ ἐξαίρετος. Πρὸ δὲ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς δίκης τοῦ Κλωδίου καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη διαρρεύσῃ ὁ χρόνος τῆς στρατηγίας αὐτοῦ, ὁ Καῖσαρ ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ῥώμης, καὶ μετέβη πρὸς διοίκησιν τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας, ἥτις εἶχε κληρωθῇ αὐτῷ. Ἐκεῖ δὲ προετίθετο πρὸ πάντων τὴν ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν του, ἅτινα ἦσαν οὕτω σεσαλευμένα, ὥστε, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν δανειστῶν ἡ ἀναχώρησις, ἠναγκάσθη νἀναλάβῃ παρ' αὐτοῖς ὁ Λικίνιος Κράσσος ὑπὲρ αὐτοῦ ἐγγύησιν διὰ τὸ παμμέγιστον ποσὸν ὀκτακοσίων τριάκοντα ταλάντων, ἤτοι πέντε περίπου ἑκατομμυρίων ἀρχαίων δραχμῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐχρησίμευσε δ' ὁ χρυσὸς τοῦ πλουσιωτάτου δημαγωγοῦ καὶ πρὸς ἄλλον σκοπόν. Παρακληθεὶς δῆλα δὴ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἐπικίνδυνον Κλώδιον, ἐδέκασεν ὁ Κράσσος τοὺς δικαστάς του, οἵτινες καὶ ἠθώωσαν αὐτὸν παρὰ τὴν ἐπιβαρυντικὴν κατ' αὐτοῦ κατάθεσιν τοῦ Κικέρωνος, δι' ἣν οὗτος ἔπειτα ἔμελλε σκληρῶς νὰ τιμωρηθῇ.

Ἡ δ' ἔκβασις αὕτη τῆς δίκης, οὖσα πολὺ σκανδαλωδεστέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ προκαλέσαντος αὐτὴν γεγονότος, ἐξώργισε δεινῶς τὴν φατρίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν· τοῦτο δὲ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἀκανθωδεστέραν τὴν θέσιν τοῦ Πομπηίου πρὸς τὴν φατρίαν ἐκείνην ἐν ᾧ χρόνῳ παρίστατο ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς. Πράγματι δύο τινῶν ἠπείγετο ὁ Πομπήιος νὰ τύχῃ παρὰ τῆς συγκλήτου, τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πεπραγμένων καὶ παραχωρήσεως γαιῶν εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ πάλαι συνεστρατευμένους. Ἤδη δὲ αὐτὸς ὁ τρόπος δι' οὗ εἶχεν ἐκτελέσει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπί τε τῆς θαλάσσης καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἀναγκαίως παρεσκεύαζεν αὐτὸν εἰς δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν σύγκλητον. Ὑπῆρχον δὲ καὶ προσωπικοὶ λόγοι ἐπαυξάνοντες τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν οὕτως, ὥστε καὶ νἀπελπίζηται περὶ τῆς νίκης πρὸ αὐτῆς τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος. Καὶ δὴ δικαίως ἐμίσουν αὐτὸν οἱ δυνατώτατοι τῶν συγκλητικῶν ἕνεκα προσβολῶν ἃς εἶχον ὑποστῇ παρ' αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Λούκουλλος διότι εἶχε μὲν στερήσει αὐτὸν διὰ δόλου τὴν στρατηγίαν, εἶχε δὲ καταργήσει τὰ ἐν Ἀσίᾳ ὑπ' αὐτοῦ διαρρυθμισθέντα· ὁ δὲ Μέτελλος ὁ Κρητικὸς διότι εἶχεν ἀναγκασθῇ δυνάμει τοῦ Γαβινίου νόμου νἀφήσῃ εἰς τὸν Πομπήιον τὴν συντέλεσιν τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης· ὁ δὲ Μέτελλος Κέλερ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἀποδίωξιν τῆς ἀδελφῆς του, καίπερ τεκούσης εἰς αὐτὸν ἱκανοὺς παῖδας. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐπειράθη νὰ διαλύσῃ τὸν σύνδεσμον ἐκεῖνον τῶν ἀντιπάλων προσελκύων τὸν Κάτωνα, διὸ ἐζήτησεν εἰς γάμον ἀνεψιάν τιν' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ αὐστηρὸς ἀνὴρ, ἐχθρὸς ὢν ἐκείνων οἵτινες ἀνυψοῦντο στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀπέκρουσεν ἀποτόμως τὴν προταθεῖσαν κηδεστίαν.

Τὸ πρῶτον δὲ δεῖγμα ἀντιπολιτεύσεως πρὸς τὸν Πομπήιον ὑπῆρξεν ἡ εἰς αὐτὸν παραχώρησις ὀλιγίστων μόνον ἡμερῶν πρὸς τέλεσιν τοῦ θριάμβου του. Καίτοι δῆλα δὴ τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων ἅτινα εἶχε συγκομίσει ἐκ τῆς Ἀσίας ἀπῄτει ἐπίδειξιν πολλῶν ἡμερῶν, μόνον δύο ἡμέραι (29 καὶ 30 Σεπτεμβρίου 61 π. Χ.) παρεχωρήθησαν εἰς αὐτόν. Ὑπῆρξε δὲ ὁ θρίαμβος πομπώδης καὶ λαμπρὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν πρότερον καταχθέντων. Προηγοῦντο δὲ τῆς θριαμβικῆς πομπῆς πίνακες ἐφ' ὧν ἦτο ἐπιγεγραμμένον, ὅτι εἶχε κυριεύσει ὁ Πομπήιος ὀκτακοσίας μὲν πειρατικὰς νῆας, φρούρια δὲ οὐκ ἐλάττονα χιλίων, πόλεις δὲ οὐ πολὺ ἀποδεούσας τῶν ἐννεακοσίων καὶ ὅτι εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰκοσακισχίλια τάλαντα καὶ σχεδὸν διπλασιάσει τὰ ἔσοδα τῆς πολιτείας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλλ᾽ ὅτε κατῆλθεν ἐκ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἅρματος, ἐνόησεν ὁ Πομπήιος, ὅτι αἱ μεγάλαι ὑπηρεσίαι αἱ παρ᾽ αὐτοῦ παρασχεθεῖσαι εἰς τὴν πατρίδα εἶχον μὲν γείνει παραίτιοι θαυμασμοῦ πρὸς αὐτὸν ἀγόνου, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου δὲν εἶχον ἰσχύσει νὰ κατασιγάσωσι τὰ μίση, ἅτινα εἶχεν ἐξάψει μὲν τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα, εἶχε δὲ ὑπεκκαύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ διαγωγὴ πρός τινας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τοῦτο δὲ κατεφάνη, ὅτε ἡ σύγκλητος ἐκλήθη ὅπως παράσχῃ τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῆς εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου διαταχθέντα. Εἶχεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Πομπήιος, ἐν Ἀσίᾳ χορηγήσει μὲν στέμματα, ἱδρύσει δὲ πόλεις, διαρρυθμίσει δὲ δίκην κυριάρχου τὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀπέβαινον νῦν ἀμφίβολα, ἂν δὲν ἐπήρχετο ἡ παρὰ τῆς συγκλήτου ἐπικύρωσις, ὡς ἡ ἑνότης τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς προσεβάλλετο ἂν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἤρχετο ἐν Ῥώμῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀρχήν. Ἂν ἡ σύγκλητος ἤθελε δυνηθῇ νἀναδειχθῇ ὑπερτέρα τοῦ φατριαστικοῦ πνεύματος, λαμβάνουσα ὡς γνώμονα τῆς κρίσεως αὐτῆς τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς πατρίδος, ἡ ἐπικύρωσις αὐτῆς ἔπρεπε νὰ χορηγηθῇ ἀμέσως. Ἀλλ᾽ ὤφειλε νὰ χορηγήσῃ αὐτὴν καὶ ἂν ἡ κρίσις αὐτῆς ἐνεπνέετο ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, ἐπειδὴ ἡ ἄρνησις οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἢ νὰ προκαλέσῃ κατὰ τῆς συγκλήτου νέαν προσβολήν, ἐξεγείρουσα κατ᾽ αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πλήθους, δι᾽ ἧς ὁ Πομπήιος ἤθελεν ἐπιτύχει πᾶν ὅ τι ἤθελεν. Ἀλλὰ τἀνθρώπινα πάθη εἶνε τοιαῦτα, ὥστε δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τὰ ἐπακόλουθα, οὐδὲ φροντίζουσιν αὐτῶν, ἀρκεῖ μόνον αὐτὰ νὰ κορεσθῶσιν.

Προτομὴ Λουκούλλου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ ὁ μὲν Πομπήιος ἐζήτησε παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν καθολικὴν ἐπικύρωσιν πασῶν αὐτοῦ τῶν διατάξεων· ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἐδέχθη ἀντὶ τούτου τὴν πρότασιν τοῦ Λουκούλλου, ὅτι ἔπρεπε τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα νὰ ἐξετασθῶσιν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἕκαστον, τοῦθ' ὅπερ παρεῖχεν ἀφορμὴν εἰς συζητήσεις τραχείας καὶ ἀτελευτήτους καὶ ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον τὰ πάντα, ἐπειδὴ ὁ Λούκουλλος ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ὑπερασπίσῃ μέχρις ἐσχάτων τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ διατάξεις τὰς ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καταργηθείσας. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος ἀπέκρουσε τὸν προταθέντα ἐκεῖνον τρόπον. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸ ζήτημα τῶν διατάξεων συνεδέετο καὶ ἄλλο τι ἁπτόμενον τῆς τιμῆς αὐτοῦ

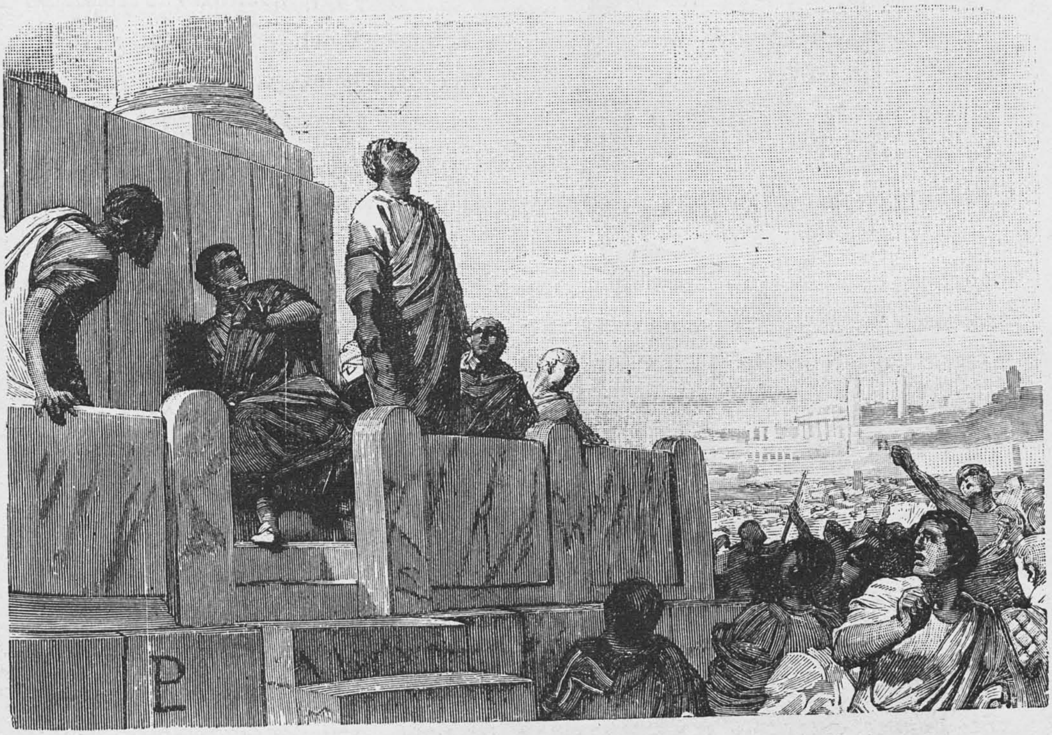

Ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μετέλλου διάλυσις τῆς ἐκκλησίας.

καὶ τοῦ ἀξιώματος ὡς στρατηγοῦ, ἡ ἐκπλήρωσις δῆλον ὅτι τῆς ὑποσχέσεως ὑλικῶν ἀμοιβῶν ἐπηγγελμένων εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεστρατευμένους, ὁ Πομπήιος ἐτράπη πρὸς τὴν δημοτικὴν φατρίαν, παρ' ἧς εἶχεν ἀξιωθῆ τῶν ἐκτάκτων ἐκείνων τιμῶν, καὶ ἔπεισε τὸν δήμαρχον Λεύκιον Φλάβιον νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸν δῆμον ἐπερώτημα περὶ ἀναδασμοῦ γαιῶν. Προετείνετο δὲ διὰ τοῦ ἐπερωτήματος, ὅπως αἱ ἐπὶ πενταετίαν πρόσοδοι τῶν ὑπὸ τοῦ Πομπηίου κατακτηθεισῶν χωρῶν δαπανηθῶσι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν γαιῶν αἵτινες τῷ 133 π. Χ. εἶχον κηρυχθῆ δημοσία χώρα καὶ ἔπειτα εἶχον πωληθῆ καὶ ὅπως αὐταί τε αἱ γαῖαι καὶ ἡ δημοσία χώρα τῶν τυρρηνικῶν πόλεων

Οὐολατερρῶν (*Volaterrae*, τῆς σημερινῆς Volterra) καὶ Ἀρρητίου (*Aretium*, σήμερον Arezzo) ἡ δημευθεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, οὔπω δ' ἀπαλλοτριωθεῖσα, διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς ἀπόρους. Καὶ δὲν ἐγίνετο μὲν ἐν τῷ νόμῳ μνεία ῥητὴ τῶν μετὰ τοῦ Πομπηίου συνεστρατευμένων, ἀλλὰ πᾶς τις ἐνόει, ὅτι χάριν αὐτῶν προετείνετο ὁ νόμος. Ἐν δὲ τῇ συγκλήτῳ ὁ Φλάβιος νόμος ἔτυχε τῆς συνηγορίας τοῦ Κικέρωνος, εἰ καὶ οὗτος προέτεινε σημαντικὰς τροπολογίας. Ἀλλ' ἡ ὑποστήριξις αὐτοῦ δὲν ἴσχυσε νὰ πείσῃ τοὺς συγκλητικούς. Ὁ δὲ ὕπατος Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος Κέλερ, θέλων νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἐπερωτήματος, διέλυσε τὴν συνέλευσιν τοῦ δήμου, προβάλλων τὰ συνήθη ἀπὸ τῆς θρησκείας κωλύματα, ἅτινα εἶχεν ἀναδείξει τελεσιουργὰ ἡ δεισιδαιμονία τοῦ πλήθους[1]. Ὁ δὲ δήμαρχος ἀντεκδικούμενος διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ ὑπάτου, ἔθηκε τὸ δημαρχικὸν βάθρον ἐν αὐτῇ τῇ εἰσόδῳ τοῦ δεσμωτηρίου καὶ καθεσθεὶς ἐπ' αὐτοῦ ἐκώλυε τὴν εἰς τὴν φυλακὴν εἴσοδον τῶν συγκλητικῶν καὶ διάσκεψιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Πομπήιος, ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ δυσαρέστῳ ἐκείνῃ κωμῳδίᾳ, προσέταξε τὸν Φλάβιον νἀποστῇ τῆς ἐπιψηφίσεως τοῦ νόμου καὶ ἐλευθερώσῃ τὸν ὕπατον. Ἀλλ' ἡ προσταγὴ ἐκείνη οὔτε παραίτησις ἦτο οὔτε ὑποχώρησις· ἰδὼν δὲ, ὅτι μόνος καὶ διὰ τῶν κοινῶν μέσων δὲν κατώρθονε νὰ νικήσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀπεφάσισε νὰ συνενωθῇ πρὸς τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας, οἵτινες διὰ διαφόρους λόγους ἦσαν τότε ἰσχυρότατοι ἐν τῇ πολιτείᾳ, διὰ δὲ ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων νὰ κατορθώσῃ τέλος τὴν ποθουμένην ἐπικύρωσιν τῶν ἀσιατικῶν του διατάξεων καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν συνεστρατευμένων. Καὶ ὁ μὲν ἕτερος τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦτο ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ. Οὗτος, ἐπιστρέψας τότε ἐκ τῆς ἐκτὸς Ἰβηρίας, ὅπου εἶχε δοξασθῇ πολεμῶν πρὸς τοὺς Λυσιτανοὺς καὶ Καλαϊκοὺς καὶ παχύνει τὸ βαλάντιον αὐτοῦ, δύο τινῶν ἐφίετο, τοῦ θριάμβου καὶ τῆς ὑπατείας. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ τύχῃ ὁμοῦ ἀμφοτέρων, ἐπειδὴ ὁ μὲν θέλων νἀξιωθῇ θριάμβου ὤφειλε νὰ διατρίβῃ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης διατηρῶν τὴν στρατηγικὴν ἐξουσίαν μέχρι τῆς ψηφίσεως τοῦ θριάμβου, ὁ δὲ μετιὼν τὴν ὑπατείαν ὤφειλε νὰ πράττῃ τοῦτο παρὼν ἐν τῇ πόλει, περιβαλλόμενος τὴν λευκὴν τήβεννον τοῦ ὑποψηφίου μετὰ τὴν εἰς

[1] Ὁ Αἴλιος Φούφιος νόμος τοῦ 157 π. Χ. παρεῖχεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τὸ δικαίωμα τοῦ κωλύειν οἱανδήποτε συνέλευσιν τοῦ δήμου διὰ μόνης τῆς ἀγγελίας ἀπαισίου οἰωνοῦ (obnuntiatio) κατὰ τὴν οἰωνοσκοπίαν (spectio)· ταῦτα δὲ διὰ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου κηρυττόμενον λόγον, ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ μετὰ τοῦ δήμου συζήτησις κοινῶν ὑποθέσεων καθ' ὃν χρόνον ὁ Ζεὺς ἔπαλλε τὸν κεραυνὸν ἢ ἔβρεχε. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα δεισιδαιμονία εἶνε πηγὴ καταχρήσεων, ὁ νόμος οὗτος ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ὡς ὅπλον πρὸς διάλυσιν συνελεύσεων τοῦ δήμου ἐπιζημίων εἰς αὐτοὺς χωρὶς νὰ φροντίζωσιν ἂν ὑπῆρχον πράγματι νέφη ἢ βρονταί.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὸν προεδρεύοντα τῆς ἐκκλησίας ὑποβολὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ δ' ἀντινομίᾳ εὑρισκόμενος ὁ Καῖσαρ, ἀφῆκε τὸν θρίαμβον, ὅστις ἦτο ἁπλῆ κενοδοξία, καὶ ἐνέμεινεν εἰς τὴν ὑπατικὴν ὑποψηφιότητα, δι' ἧς ἔμελλε νἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Προτομὴ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος.

Ἡ δὲ μετὰ τοῦ Πομπηίου σύστασις συνωμολογήθη πρὸ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν. Καὶ ὁ μὲν Πομπήιος ἔμελλε νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν Καίσαρα τὰς ψήφους τῶν φίλων αὐτοῦ, ὁ δὲ Καῖσαρ ὡς ὕπατος ἔμελλε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγαν πόθον τοῦ Πομπηίου, ἤτοι τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐν Ἀσίᾳ πεπραγμένων καὶ τὴν ἄμειψιν τῶν συνεστρατευμένων. Ὁ δὲ Πομπήιος ἀφ᾽ ἑτέρου ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν μετὰ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας τοῦ Καίσαρος ἀνάθεσιν εἰς αὐτὸν τῆς διοικήσεως τῆς ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτὸν ὡς ὁρμητήριον μεγάλης ἐκστρατείας πάντως μὲν ἔκτοτε ἐσχεδιασμένης, ἀλλ᾽ ἀποσιωπωμένης εἰς πάντας, ὅπως μὴ γεννῶνται πρόωροι ὑπόνοιαι. Ἡ δὲ σύστασις αὕτη τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν ὑπῆρξε κρίσιμος διὰ τὰς τύχας τοῦ κόσμου. Πάντως δὲ τὴν εὐθύνην ἐπὶ τούτῳ τῷ γεγονότι ὑπέχει ὅλην ἡ σύγκλητος, ἥτις διὰ τῆς ἀκάμπτου καὶ φατριαστικῆς αὐτῆς πολιτείας προεκάλεσε τὴν ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ ἐξάλειψιν πάσης ἀντιζηλίας καὶ παντὸς ἀνταγωνισμοῦ, ὧν ἡ δεξιὰ ἐπωφέλεια ἠδύνατο ἀκόμη νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν τὴν νίκην. Εἰς δὲ τὴν σύστασιν τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου εἰσήχθη καὶ ὁ Λικίνιος Κράσσος διὰ τὸν ἀμέτρητον αὐτοῦ πλοῦτον. Καὶ ὑφίστατο μὲν μεταξὺ Κράσσου καὶ Πομπηίου ἀρχαία τις διχόνοια· ἀλλ᾽ ὁ Καῖσαρ κατώρθωσεν εὐχερῶς νὰ πείσῃ τὸν Κράσσον, ὅτι τὸ ἴδιόν του συμφέρον ἐπέβαλλε τὴν θυσίαν τῶν παλαιῶν μνησικακιῶν. Οὕτω δὲ ἡ τῷ 60 π. Χ. τελεσθεῖσα σύστασις τῶν τριῶν ἀνδρῶν ὠνομάσθη *τριαρχία (triumviratus)*.

Ὁ Κράσσος ἔμελλε νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῶν ἑταίρων τὸν χρυσόν του, ἐκεῖνοι δὲ ἐπηγγέλλοντο ἀντ᾽ αὐτοῦ νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν τιμὰς καὶ ἐπαρχίας. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἐξελέχθη ὕπατος, ἀλλ᾽ ὁ ἄλλος ὑποψήφιος τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ὁ Λεύκιος Λουκκήιος, ὢν καὶ αὐτὸς ἀνὴρ πλουσιώτατος, ἡττήθη ὑπὸ τοῦ ὑποψηφίου τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Μάρκος Καλπούρνιος Βίβουλος ἐκεῖνος, ὅστις, χρηματίσας συναγορανόμος καὶ συστράτηγος τοῦ Καίσαρος, εἶχεν ἀχθεσθῇ τὴν φιλοπρωτίαν αὐτοῦ, διὸ ἐφαίνετο νῦν διατεθειμένος νὰ ἐκδικηθῇ, ὑπερευδοκιμῶν τὸν συνάρχοντα. Ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως τοῦ Βιβούλου ἀπητοῦντο δυνάμεις παντελῶς διάφοροι τῶν ἐκείνου καί, εἰρήσθω καὶ τοῦτο, τόλμη πολὺ μεγαλειτέρα τῆς τοῦ Καίσαρος. Οὐχ ἧττον ἡ ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις ἐπιτυχία τοῦ Βιβούλου ὑπῆρξεν ὁπωσδήποτε τραῦμα διὰ τοὺς τρεῖς ἄνδρας, προαγγέλλον εἰς αὐτούς, ὅτι καὶ ἡνωμένοι ἔπρεπε νὰ παλαίσωσι κρατερῶς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σχεδίων αὐτῶν.

Ἤρχισε δὲ ἡ πάλη ἀμέσως, ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν νέων ὑπάτων αναλήψει τῆς ἀρχῆς. Ἤδη δὲ ὡς ἀναδεδειγμένος ὕπατος ὁ Καῖσαρ εἶχε δείξει τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσαγάγῃ νόμον περὶ ἀναδασμοῦ γαιῶν. Τὸ πρῶτον δὲ νῦν μετὰ τὸ ἀποθαρρυντικὸν παράδειγμα τοῦ Σπουρίου Κασσίου εἰσηγεῖτο ὕπατος νόμον περὶ δημοσίας χώρας. Ἀλλ᾽ οἱ καιροὶ εἶχον μεταβληθῇ, τώρα δὲ ἡ πολιτικὴ ὑπεροχή, ἥτις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κασσίου ἐναπέκειτο εἰς τοὺς πατρικίους, εἶχε περιέλθει εἰς τὴν δημοτικὴν φατρίαν. Οὐδὲν λοιπὸν εἶχε νὰ φοβηθῇ ὁ Καῖσαρ περὶ ἑαυτοῦ, καί, ἂν δὲν ἐπετύγχανε νὰ νικήσῃ τὴν εἰς

τὸν προτεινόμενον ὑπ' αὐτοῦ νόμον ἀντιπολίτευσιν τῆς συγκλήτου, ἤθελε θεωρήσει περιττὴν τὴν ὑπὸ τῶν πατέρων κύρωσιν τοῦ ἐπερωτήματός του διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν πατέρων καὶ ἤθελεν ἐπικαλεσθῆ τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ δήμου. Ἄλλως δ' ὁ νόμος αὐτοῦ ἦτο συντεταγμένος μετὰ πολλῆς δεξιότητος καὶ ἐπιστασίας. Καὶ ἐτηρεῖτο μὲν δι' αὐτοῦ ὁ ὀφειλόμενος πρὸς τὰ κεκτημένα δικαιώματα σεβασμὸς, ἀπέβλεπε δὲ ὁ νόμος εἰς τὴν ἐπίτευξιν δύο σκοπῶν. Καὶ ὁ μὲν ἕτερος αὐτῶν ἦτο ἡ εἰς μέρος τοῦ ὄχλου τοῦ πληροῦντος τὴν πόλιν ἐν ἀργίᾳ καὶ ἀποτελοῦντος στοιχεῖον ἐπικίνδυνον εἰς τὴν δημοσίαν ἡσυχίαν παροχὴ ἐνασχολήσεως καὶ συντηρήσεως διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ μορφώσεως τάξεως γεωπόνων. Ἦτο δὲ τοῦτο τὸ παλαιὸν σχέδιον τῶν Γράκχων, ἐπιζητούντων τὴν ἀνασύστασιν τῆς μέσης τάξεως τῆς ἐκλιπούσης διὰ τῶν κατακτητικῶν πολέμων καὶ τῆς εἰς ὀλίγους γαιοκτήμονας συγκεντρώσεως τῆς κτηματικῆς οὐσίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ δὲ ἄλλος σκοπὸς, ἐπιβαλλόμενος μὲν εἰς τὸν Καίσαρα ὑπὸ τῶν συμβεβλημένων εἰς τὸν Πομπήιον ἐπαγγελιῶν, προωρισμένος δὲ εἰς τὴν ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ αὔξησιν αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος, ἦτο ἡ διανομὴ γαιῶν εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηίου συνεστρατευμένους. Ἐθεμελιοῦτο δ' οὕτως ἀρχὴ κηρυττομένη μὲν τότε τὸ πρῶτον, περικλείουσα δ' ἐν ἑαυτῇ τὴν κατάλυσιν παντὸς ἐλευθέρου θεσμοῦ. Καθιεροῦτο δῆλα δὴ ὁ κανὼν τῆς εἰς τοὺς πολίτας ἐκείνους, ὧν τὸ αἷμα καὶ ὁ κίνδυνος εἶχεν ἐπιφέρει τὰς νίκας, ἀποδόσεως μέρους τῶν ὑπ' αὐτῶν συγκομισθέντων ὠφελημάτων [1]. Ἀλλ' οὕτως ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἔπαυεν οὖσα ἁπλοῦν καθῆκον καὶ μετεβάλλετο εἰς ἐπάγγελμα κερδαλέον. Κατὰ ταῦτα δὲ διὰ τοιούτων εἰσηγήσεων προεκηρύττετο ἡ καθίδρυσις τῆς στρατιωτικῆς δικτατωρείας. Διατυπωθέντων δὲ τῶν δύο τούτων σκοπῶν, ὁ Ἰούλιος περὶ γαιῶν νόμος ὑπεδείκνυε τὸν τρόπον τῆς ἐπιτεύξεως αὐτῶν, ὡρίζετο δὲ ἡ εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηίου συνεστρατευμένους καὶ τοὺς ἀπόρους πολίτας διανομὴ τοῦ ἀδεσπότου μέρους τῆς δημοσίας χώρας [2], ἐν δὲ περιπτώσει καθ' ἣν δὲν θὰ ἤρκει αὕτη ἔμελλον νἀγορασθῶσιν ἰδιωτικαὶ γαῖαι εἴτε διὰ τοῦ χρήματος τοῦ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσκομισθέντος ὑπὸ τοῦ Πομπηίου, εἴτε διὰ τοῦ περισσεύματος τῶν δημοσίων προσόδων. Πρὸς δὲ τούτοις ὥριζεν ὁ νόμος, ὅπως αἱ διανεμηθησόμεναι γαῖαι κηρυχθῶσιν ἀν-

---

[1] **Δίωνος Κασσίου** XXXVIII, 1.

[2] Ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ ἐξῃρέθη ἡ ἐν Καμπανίᾳ δημοσία χώρα διὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς εὐφορίαν. Δεύτερος δέ τις Ἰούλιος περὶ χώρας νόμος, ἐκδοθεὶς ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ πρώτου, κατήργησε τὴν ἐξαίρεσιν ταύτην, ὁρίζων, ὅτι ἡ ἐν Καμπανίᾳ δημοσία χώρα ὤφειλε νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας τοὺς ἔχοντας τοὐλάχιστον τρία τέκνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

απαλλοτρίωτοι ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου καταστῇ ἐπιτροπεία εἴκοσιν ἀνδρῶν, ἧς δὲν ἔμελλε νὰ μετάσχῃ ὁ εἰσηγητὴς τοῦ νόμου.

Ἡ δὲ σύγκλητος, προκειμένου νόμου περὶ χώρας, εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασίν της καὶ πρὶν ἢ μάθῃ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀπόφασις αὐτῆς ἦτο νἀποκρούσῃ τὸν νόμον. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν ἀναφανδὸν, περιῆλθον εἰς τὴν ἀνάγκην νἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν ἀμυντικὴν, ἀναβάλλοντες ἐπὶ παντοίαις προφάσεσι πᾶσαν περὶ αὐτοῦ διάσκεψιν. Ὁ δὲ Καῖσαρ, βαρυνθεὶς τὸ τέχνασμα τοῦτο, παρώρμησε τοὺς πατέρας εἰς διάσκεψιν. Ἀλλ' ἐγερθεὶς τότε ὁ Κάτων κατέτριψεν ὅλην τὴν συνεδρίαν, ἀναπτύσσων τὸ θέμα, ὅτι ἦτο ἀκροσφαλὴς πᾶς νεωτερισμὸς ἐν τῇ παρούσῃ θέσει τῶν πραγμάτων. Δὲν ἦτο δὲ νέα ἡ τοιαύτη στρατηγικὴ τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου, ἀλλ' εἶχεν ἤδη κάμει χρῆσιν αὐτῆς καὶ ἄλλοτε κατ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος, θέλων νὰ κωλύσῃ τὴν σύγκλητον ἀπὸ τῆς διασκέψεως περὶ τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ, ζητήσαντος τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς παρουσίας ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας, ὅτ' ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐπεζήτει τόν τε θρίαμβον καὶ τὴν ὑπατείαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐξεδικήθη νῦν διά τε τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ τὴν νέαν ἀντίδρασιν διατάξας τὴν φυλάκισιν τοῦ κρατεροῦ ἀντιπάλου. Καὶ ὑπέκυψε μὲν ὁ Κάτων· ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ πλεῖστοι συγκλητικοὶ ἠθέλησαν νἀκολουθήσωσι τὸν συνάδελφον, τοῦ δὲ ὑπάτου σφοδρῶς ἐπιτιμήσαντος αὐτοὺς, ὁ Μάρκος Πετρήιος ἐξῆλθε λέγων, ὅτι προτιμᾷ νὰ εἶνε μᾶλλον μετὰ τοῦ Κάτωνος ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἢ μετὰ τοῦ Καίσαρος ἐν τῷ βουλευτηρίῳ.

Οὐδεμία λοιπὸν ὑπῆρχε πλέον ἐλπὶς παρὰ τῆς συγκλήτου, ἅτε ἀντιπροσωπευούσης τὸ ἀνένδοτον, ὅπερ ἦτο ἰσοδύναμον πρὸς τὴν κατάθεσιν τῆς ἀρχῆς.

Ἀποχωρῶν δὲ τοῦ βουλευτηρίου ὁ Καῖσαρ εἶπε φανερῶς εἰς τοὺς συγκλητικοὺς, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑποβάλῃ τὸν νόμον αὐτοῦ εἰς τὸν δῆμον. Καὶ τοῦτο δὲ ἦτο νεωτερισμὸς, τὸ νὰ παρίδῃ ὕπατός τις τὴν σύγκλητον καὶ τραπῇ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τὸν δῆμον, ὅπως τύχῃ ἐπικυρώσεως ἐπερωτήματός του. Ἀλλ' οἱ μὲν καιροὶ ἦσαν ὀλέθριοι διὰ τοὺς πατρίους θεσμοὺς, ὁ δὲ Καῖσαρ εὕρισκε πρὸς τούτοις δικαιολογίαν τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ καὶ φατριαστικῇ ἀντιπολιτεύσει ἧς εἶχε τύχει παρὰ συνεδρίου, ὅπερ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ὑπάρξει φρουρὸς οὐ μόνον τῶν θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς πολιτείας, τώρα δὲ εἶχε μεταβληθῇ εἰς συνέλευσιν ἀντιδραστικήν.

Πρὶν δ' ἢ ὑποβάλῃ ὁ Καῖσαρ τὸν νόμον αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ φυλὰς ἐκκλησίαν, συνεκάλεσε κατὰ τὸ ἔθος τὸν δῆμον εἰς συλλόγους *(contiones)*, ἐν οἷς ἐξήγησε τὰ κατ' αὐτόν. Ἔν τινι δὲ τῶν εἰδικῶν τούτων συνελεύσεων ἠρώτησεν ὁ ὕπατος τὸν Βίβουλον, ἂν ἔμελλε νὰ ὑπερψηφίσῃ τοῦ νόμου. Ὁ

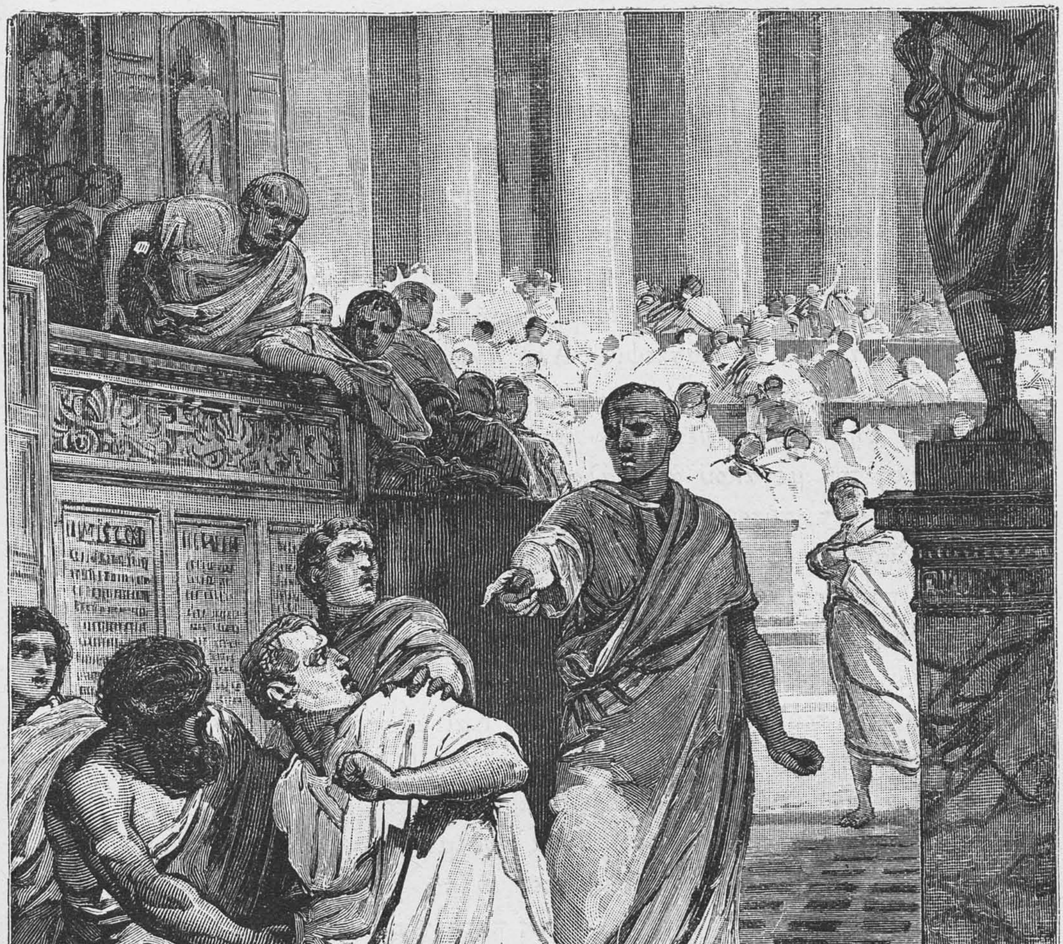

Ὁ Καῖσαρ διατάττων τὴν φυλάκισιν τοῦ Κάτωνος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δὲ Βίβουλος ἀπήντησεν, ὅτι καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ νεωτερισμόν τινα. Καὶ εἶχε μὲν προΐδει ὁ Καῖσαρ τὴν ἀπάντησιν ἐκείνην, ἀλλ' εὐχαρίστως ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ αὐτήν, θέλων νὰ καταστήσῃ τὸν συνύπατον μισητὸν εἰς τὸ πλῆθος. Ἀποτείνας δ' ἔπειτα τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν εἰς τὸν Πομπήιον καὶ τὸν Κράσσον, ἔτυχε παρ' αὐτῶν ἐπιδοκιμασίας οὕτω θερμῆς, ὥστε κατέστησαν φανεραὶ αἱ μυστικαὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν συμφωνίαι. Ὁ δὲ Πομπήιος δὲν ὤκνησε καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι, ἄν τις ἤθελε τολμήσει νὰ ὑψώσῃ ξίφος ἐναντίον τοῦ νόμου, αὐτὸς θὰ ἐλάμβανε τὴν ἀσπίδα, θέλων διὰ τῶν λόγων τούτων νὰ δείξῃ, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ προστρέξῃ καὶ εἰς τὴν βίαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ νόμου τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' ὁ Βίβουλος δὲν κατεπτοήθη ὑπὸ τούτων τῶν ἀπειλῶν· ἐγγιζούσης δὲ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκκλησίας, προεκήρυξεν ἱερομηνίαν, ἐν ᾗ, ὡς γνωρίζομεν, ὁ δῆμος δὲν ἠδύνατο κατὰ τοὺς νόμους νὰ συνέλθῃ εἰς ἐκκλησίαν. Βλέπων δὲ, ὅτι παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν αὐτοῦ παρεσκευάζετο ἡ συγκρότησις ἐκκλησίας, προκατέλαβε τὴν ἀγορὰν, συμπαραλαβὼν τρεῖς δημάρχους ὑποχειρίους εἰς τὴν σύγκλητον καὶ πλῆθος πελατῶν παρεσκευασμένων. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἤρχισε νὰ δημηγορῇ ἀπὸ τῶν βαθμίδων τοῦ Διοσκορείου, τὸ πλῆθος ἐπιπεσὸν συνέτριψε μὲν τὰς ῥάβδους αὐτοῦ, ἐξώθησε δ' αὐτὸν κατὰ τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ ναοῦ, καὶ ἐπήνεγκεν εἰς αὐτόν τε καὶ τοὺς δημάρχους πληγὰς καὶ τραύματα. Τῶν αὐτῶν δ' ἔτυχε καὶ ὁ Κάτων, ὅστις, κατορθώσας μετὰ κόπου νὰ πλησιάσῃ εἰς τοὺς ἐμβόλους δὶς, δὶς ἐξεδιώχθη ἐκεῖθεν διὰ τῆς βίας.

Ἐν μέσῳ δὲ ταύτης τῆς στάσεως, ἧς συμμετέσχον οἱ μετὰ τοῦ Πομπηίου συνεστρατευμένοι, ἐψηφίσθη ὁ περὶ τῆς χώρας νόμος, καὶ σὺν αὐτῷ ἐπεκυρώθησαν τὰ ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου πεπραγμένα πάντα. Πρὸς ἐκνίκησιν δὲ τῆς ἀντιστάσεως τῶν συγκλητικῶν ἐψηφίσθη δόγμα τοῦ δήμου, ἀπαγορεῦον τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὰς ἀρχὰς πάντων ἐκείνων ὅσοι δὲν ἤθελον τηρήσει τὸν Ἰούλιον νόμον, διὰ δὲ ταύτης τῆς ἀπειλῆς ἐπετεύχθη ἡ παρὰ τῆς συγκλήτου ἐπικύρωσις αὐτοῦ. Ἐφ' ᾧ ἐξελέχθησαν οἱ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τεταγμένοι εἴκοσιν ἄνδρες, ἐν οἷς πρῶτοι ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου ὁ Βίβουλος ἀπεχώρησεν οἴκαδε, καὶ ἔμεινε κατακεκλεισμένος ἐν τῇ οἰκίᾳ καθ' ὅλους τοὺς λοιποὺς ὀκτὼ μῆνας τῆς ὑπατείας, μὴ μετέχων τῶν δημοσίων. Διό τινες χαριεντιζόμενοι ἔλεγον, ὅτι ὑπάτευε κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὁ Ἰούλιος καὶ ὁ Καῖσαρ. Καὶ πράγματι ὁ ἔχων τὴν ἀρχὴν καὶ διαχειριζόμενος αὐτὴν ἦτο μόνος ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ. Ἐποιήσατο δὲ χρῆσιν αὐτῆς δεξιωτάτην, ἀποσκοπῶν μᾶλλον εἰς τὸ μέλλον ἢ περὶ τοῦ παρόντος φροντίζων. Ἐξασφαλίσας δὲ διὰ τοῦ περὶ διανομῆς τῆς χώρας νόμου τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου, ἐζήτησε νὰ κερδήσῃ καὶ τὴν τῶν ἱππέων, καταβιβάσας διὰ δόγματος τοῦ δήμου κατὰ τὸ τρίτον τὸ τίμημα τῶν μι-

σθώσεων τῶν ἀσιατικῶν προσόδων. Μετὰ τῆς αὐτῆς δ' ἐπιστασίας ἐθεράπευσε τὴν εὔνοιαν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐξ ἧς ἔμελλεν ἡμέραν τινὰ νὰ ἐπωφεληθῇ. Διὰ νόμου δὲ κατὰ τῆς ἀργυρολογίας (*lex Julia de repetundis*) ηὔξησε τὰς ποινὰς τῶν ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιῶν μετερχομένων καταχρήσεις καὶ πιέσεις. Ὁ δὲ νόμος οὗτος ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου μέχρι τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπηγορεύθη δὲ διὰ τοῦ νόμου τούτου εἰς τοὺς κακώσαντας τὰς ἐπαρχίας νὰ ἑδρεύωσιν ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ παρουσιάζωνται ὡς μάρτυρες ἐν ταῖς δίκαις. Πρὸς δὲ τούτοις διέταττεν ὁ νόμος, ὅτι ἄρχων τις δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐν τῇ ἀρχῇ μακρότερον μὲν τῶν δύο ἐτῶν ἐν ταῖς ὑπατικαῖς ἐπαρχίαις [1], ἑνὸς δ' ἐν ταῖς στρατηγικαῖς, ὥριζε τὰς πρὸς τοὺς διοικητὰς ὑποχρεώσεις τῶν πόλεων, καὶ ἀπηγόρευε τὰς δωρεὰς ἐφ' οἱῳδήποτε λόγῳ. Οὕτω δ' ἀνέπνευσαν αἱ ἐπαρχίαι, καὶ ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης ἔπαυσε νὰ εἶνε συνεχὴς δασμολογία.

Καὶ τὸ μὲν μέλλον, περὶ οὗ προέβλεπον οἱ Ἰούλιοι νόμοι, ἦτο ἀπομεμακρυσμένον, ἐν τοσούτῳ δὲ παρίστατο ἀνάγκη νὰ γείνῃ φροντὶς περὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος, ἐξ οὗ ἠπειλεῖτο κίνδυνος ἄμεσος. Ἡ σύγκλητος, προβλέπουσα, ὅτι ὁ Καῖσαρ ἔμελλε νὰ ἐκλεχθῇ, εἶχε διατάξει πρὸ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν, ὅπως οἱ ἐκλεχθησόμενοι ὕπατοι τοῦ ἔτους 59 π. Χ. μετὰ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας ἀντὶ τῆς διοικήσεως ἐπαρχιῶν ἀναλάβωσι τὸ ἔργον ἐπιμελητῶν τῶν ἀλσῶν καὶ δημοσίων ὁδῶν (*silvae callesque*). Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐνήργησε διὰ τοῦ δημάρχου Ποπλίου Βατινίου τὴν ἀκύρωσιν τοῦ συγκλητικοῦ ἐκείνου ψηφίσματος, καὶ κατώρθωσε τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀντὶ τῆς ἐπιμελητείας ἐκείνης ἀνάθεσιν τῆς διοικήσεως τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας μετὰ τῆς στρατηγίας τριῶν λεγεώνων. Ἡ δὲ σύγκλητος, θέλουσα νὰ στηρίξῃ τὸ ὑπὸ πάντων προπηλακιζόμενον ἀξίωμα αὐτῆς, καὶ ἕνεκα τῆς σοβαρᾶς ἀνησυχίας εἰς ἣν ἐνέβαλλον αὐτὴν τὰ ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ, προσέθηκε τέταρτον λεγεῶνα καὶ νέαν ἐπαρχίαν, τὴν Ναρβωνῖτιν Γαλατίαν. Ἀλλ' ἡ ἐλευθεριότης αὕτη ἦτο δολερά, διότι ἐν τῷ δόγματι τῆς συγκλήτου οὐδεὶς λόγος ἐγίνετο περὶ τῆς πενταετοῦς διαρκείας τῆς ἀνθυπατικῆς ἀρχῆς τοῦ Καίσαρος· ἡ δὲ ἀποσιώπησις αὕτη ἐσήμαινεν, ὅτι κατὰ τὸ πέρας τῆς διετίας τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου νόμου ὡρισμένης διὰ τὴν ἀνθυπατικὴν διοίκησιν ἡ σύγκλητος ἐπεφύλαττεν εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ χορηγήσῃ εἰς ἄλλους τὴν κυβέρνησιν τῆς τε ἐντὸς καὶ τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐματαίωσε τὸ τέχνα-

[1] Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ Καῖσαρ παρέβη πρῶτος τὸν νόμον τοῦτον μετὰ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας, κατορθώσας τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀνάθεσιν τῆς διοικήσεως τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἐπὶ πενταετίαν.

σμα, ἐνεργήσας, ὅπως διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Βατινίου προταθέντος δόγματος τοῦ δήμου ἀνατεθῇ εἰς ἑαυτὸν ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ 58 π. Χ. ἀντὶ τῆς 1 Ἰανουαρίου, ἡμέρας ἣν ὥριζεν ὁ περὶ ἐπαρχιῶν *(de provinciis)* Κορνήλιος νόμος.

Ἐπιστάντος δὲ τοῦ πέρατος τῆς ὑπατείας, ὁ Καῖσαρ ἔμεινε δύο μῆνας πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης, ἀναμένων, ὅπως ἔλθῃ ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς διοικήσεως τῶν δύο γαλατικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐν τούτοις δέ, μιμούμενος τὸ παράδειγμα πολλῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς ἐθελοντὰς καὶ παλαιμάχους ὅσοι ἐπεθύμουν νἀκολουθήσωσιν αὐτὸν, ταὐτοχρόνως δὲ ἠδυνήθη νὰ παρατηρῇ ἐκ τοῦ πλησίον κατὰ πόσον ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς προθέσεις αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ ὑπατείᾳ διάδοχοί του, οἵτινες εἶχον ἐκλεχθῇ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων ἑταίρων. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Λεύκιος Καλπούρνιος Πίσων, ὁ καὶ πενθερὸς τοῦ Καίσαρος, καὶ ὁ Αὖλος Γαβίνιος, ζηλωτὴς τοῦ Πομπηίου. Ἀλλ' ἡ ὑπατεία αὐτῶν διέρρευσεν ἄσημος καὶ ἥσυχος· πολὺ δὲ μᾶλλον δραστηρία καὶ θρασυτάτη ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος δημαρχία τοῦ Ποπλίου Κλωδίου Πούλχρου, αὐτοῦ ἐκείνου ὃν εἴδομεν διαπράξαντα τὴν σκανδαλώδη ἱεροσυλίαν τὴν προκαλέσασαν δίκην ἔτι σκανδαλωδεστέραν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κλώδιος ἦτο πατρίκιος, θέλων νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος, ἐνήργησε τὴν ὑπὸ ταπεινοῦ τινος πληβηίου εἰσποίησίν του. Γενόμενος δὲ δήμαρχος, ἐξώθησεν εἰς τὰ ἔσχατα τὸν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀρξάμενον κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀγῶνα. Ἡ δὲ σύμπραξις τοῦ Καίσαρος μετὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις εἶχεν ἀτιμάσει τὸν οἶκον αὐτοῦ, εἶνε πρᾶξις αἰσχρά, ἀποδεικνύουσα πασιφανῶς, ὅτι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ τῆς ἠθικῆς δὲν εἶνέ τι νέον οὐδὲ σπάνιον. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἀποστροφὴ τοῦ Κικέρωνος πρὸς τὸν Κλώδιον, ὅστις ἦτο ὡς ὁ Κατιλίνας ἡ ζῶσα ἐνσάρκωσις τῆς ἀνηθικότητος, καθιστάνει πρόδηλον τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ ἐπιφανοῦς ῥήτορος, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ δικαιολογεῖται καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἀδεξιότης, ἐφ' ᾗ οὐδεὶς θὰ ἠδύνατο νὰ μεμφθῇ αὐτὸν, ἂν αὐτὸς ἤθελεν ἔχει τοὐλάχιστον ἀμυδρὰν αὐτῆς συνείδησιν.

Ὁ νέος δήμαρχος Κλώδιος, θέλων νὰ θεραπεύσῃ τὰ πλήθη, εἰσήγαγεν ἐπερώτημα, καθ' ὃ ἐγίνοντο αὖθις δωρεὰν αἱ δημόσιαι διανομαὶ σίτου, αἵτινες τέως ἐτελοῦντο ἐπὶ τιμῇ περιωρισμένῃ. Ὁ δὲ νεωτερισμὸς οὗτος ἔγεινεν αἰτία τῆς ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου καταναλώσεως τοῦ πέμπτου τῶν προσόδων αὐτοῦ. Διὰ δευτέρου δ' ἐπερωτήματος ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἄρχοντας τὸ οἰωνοσκοπεῖν ἢ μαντεύεσθαι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις καθ' ἃς ἦτο ἀναγκαία διαψήφισις τοῦ δήμου. Σκοπὸς δὲ τοῦ νόμου τούτου ἦτο ἡ παρακώλυσις τῆς ἐπαναλήψεως τῶν διαπραχθέντων ὑπὸ τοῦ Μετέλλου καὶ τοῦ Βιβούλου καὶ τῆς διὰ καταχρήσεων παρεμποδίσεως τῆς νομοθετικῆς

ἐξουσίας τοῦ δήμου. Καὶ ὁ μὲν Κικέρων κατηγορῶν τὸν νόμον τοῦτον λέγει αὐτὸν καταλύσαντα τὴν ἐλευθερίαν τῆς πολιτείας [1]. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία ἐκείνη εἶχεν ἀποβῆ τις ὅλως οὐδαμινή, οὐδ' εἶχεν ἀνάγκην νὰ στηρίζηται διὰ τῆς δεισιδαιμονίας. Διὰ τρίτου δέ τινος ἐπερωτήματος ἀνενεοῦντο τὰ ἀρχαῖα ἑταιρικὰ συνέδρια τὰ καταλελυμένα διὰ συγκλητικοῦ δόγματος τοῦ ἔτους 64 π. Χ. [2]. Ἤλπιζε δ' οὐκ ἄνευ λόγου ὁ δημαγωγός, ὅτι ἠδύνατο τὰ κολλήγια ταῦτα νὰ μεταβάλῃ εἰς πολιτικὸν ὄργανον ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Τέλος δὲ τέταρτον ἐπερώτημα, τὸ περὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν κατὰ τοὺς συγκλητικοὺς ὑπὸ τῶν τιμητῶν *(de censoria notione)*, ἐστέρει τοὺς τιμητὰς τοῦ δικαιώματος νἀπαλείφωσιν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἱππέων πολίτην τινὰ ἄνευ προηγουμένης κατὰ τύπους καταγγελίας καὶ ἀναγκαίας προδικασίας· ἐπέβαλλε δὲ ὁ νόμος καὶ ὁμοφωνίαν ἀμφοτέρων τῶν τιμητῶν ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ τῆς καταδίκης. Πάντες δὲ οὗτοι οἱ νόμοι ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς φυλέτιδος ἐκκλησίας ἄνευ συνδρομῆς τῆς συγκλήτου, ἡ δὲ ἀποχὴ τῆς συνελεύσεως ἐκείνης τῶν πατέρων ἀποδεικνύει, ὅτι εἶχεν ἤδη ἀποβάλει τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὸ τελεσφόρον τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς.

Πλήξας δὲ ὁ Κλώδιος τοὺς ἀντιθέτους διὰ τῶν νόμων τούτων περὶ τὰ θέσμια, ἀνέλαβε νὰ πλήξῃ καὶ τὰ πρόσωπα, καταδιώκων τοὺς δυνατωτάτους τῶν προμάχων τοῦ ἀντιπάλου στρατοπέδου. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κάτων. Καὶ πρὸς ἐκεῖνον μὲν εἶχεν ὁ Κλώδιος ἀρχαίαν διάστασιν, καθότι ὁ Κικέρων εἶχε καταθέσει ἐναντίον αὐτοῦ κατὰ τὴν περιβόητον δίκην περὶ τῆς ἀσεβοῦς διαταράξεως τῶν ὀργίων τῆς Ἀγαθῆς θεοῦ, μαρτυρήσας, ὅτι ὁ Κλώδιος εἶχεν εὑρεθῆ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ οἴκῳ τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς σκανδαλώδους εἰσχωρήσεώς του εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καίσαρος καὶ ἀποδείξας οὕτω ψευδῆ τὴν δήλωσιν τοῦ ἱεροσύλου, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν εὑρίσκετο ἐν Ἰντεράμνῃ (σήμερον Termini) τῆς Ὀμβρικῆς. Ὅπως δὲ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ εἰσήγαγεν ὁ Κλώδιος ἐπερώτημα ἐπιβάλλον ποινὴν ἐξορίας εἰς τὸν ἄρχοντα ἐκεῖνον ὅστις ἤθελε θανατώσει Ῥωμαῖον πολίτην ἄκριτον [3]. Καὶ ἠδύνατο μὲν ὁ Κικέρων νὰ ἐπικαλεσθῇ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸ κῦρος τῆς συγκλήτου, ἅτε τῆς εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ Λέντλου καὶ τῶν συνενόχων αὐτοῦ προελθούσης ἐκ δόγματος τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἦτο τότε, καθ' ἃ εἴδομεν, παρὰ πολὺ ἐκπεπτωκυῖα,

---

[1] **Κικέρωνος** Pro Sestio XXVI, 56.

[2] Τὸ δόγμα τοῦτο τῆς συγκλήτου εἶχεν ἐκδοθῆ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ ἔτος 63 π. Χ., καθ' ἃς ὑποψήφιοι ἦσαν ὁ Κατιλίνας καὶ ὁ Γάϊος Ἀντώνιος, τρέφοντες προθέσεις κακουργίας.

[3] **Βελληίου Πατέρκλου** II, 45: legem... tulit, qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur.

ὥςτε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν Κικέρωνα ὡς ἀμυντήριον. Οὐδὲ θὰ ἦτο εὐπρεπὲς δι' αὐτόν, οὐδ' ἔντιμον νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ ἄλλους εὐθύνην βαρύνουσαν αὐτὸν καὶ μόνον, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτο ὁ προκαλέσας τὸ δόγμα ἐκεῖνο τῆς συγκλήτου. Εἰς μάτην δ' ἐπειράθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Πομπηίου, ὅςτις ὑπεξέφυγε, λέγων, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄνευ τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Καῖσαρ εἶχεν ἤδη ἐκφράσει τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην αὐτοῦ, ἀποδοκιμάσας τὸν φόνον τῶν συνωμοτῶν ἐν συνελεύσει τοῦ δήμου συγκληθείσῃ ὑπὸ τοῦ Κλωδίου ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκετο ἐκεῖ ἐστρατοπεδευμένος μετὰ τὴν ὑπατείαν ὁ Καῖσαρ. Οὕτω δ' ὁ Κικέρων ἐτιμωρεῖτο διὰ τὰς ἀποκρούσεις τῶν ἐπανειλημμένων εἰς αὐτὸν προτάσεων τοῦ Καίσαρος, ἀποπειρωμένου νὰ προςεταιρισθῇ αὐτόν, ἐτιμωρεῖτο δὲ πολὺ μᾶλλον διὰ τοὺς αὐστηροὺς λόγους τοὺς ἀπευθυνθέντας πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένῃ ὑπερασπίσει τοῦ Γαΐου Ἀντωνίου, κατηγορουμένου ἐπὶ κακώσει ἐπαρχίας. Οὐδ' ὠφελήθη ὁ Κικέρων ἀπορρίψας μὲν τὴν συγκλητικὴν ἐσθῆτα, περινοστῶν δ' ἐν περιβολῇ ἱππέως πρὸς ἐπιζήτησιν ψήφων. Αὐστηρὸν μὲν θέσπισμα τῶν ὑπάτων ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς συγκλητικοὺς νὰ προβῶσιν εἰς οἱανδήποτε ἐπίδειξιν ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου, οἱ δὲ ἱππεῖς ὑπέστησαν βίαν παρὰ τῶν ἐνόπλων στιφῶν τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Κλώδιον. Προϊδὼν δ' ἐκ τῶν τεκμηρίων ἐκείνων ὡς βεβαίαν τὴν καταδίκην αὐτοῦ ὁ Κικέρων, προέλαβεν αὐτὴν τραπεὶς ἑκουσίως ἐπὶ τὴν ἐξορίαν. Ἀλλά, καίπερ ἀποχωρήσαντος τοῦ Κικέρωνος, ὁ Κλώδιος ἐπέμεινε νὰ τελεσθῇ ἡ δίκη. Κατεδικάσθη δὲ ὁ Κικέρων εἰς ἐξορίαν τετρακόσια μίλια μακρὰν τῆς Ῥώμης, καὶ ἐκηρύχθη ἔνοχος θανάτου ὁ τυχὸν μέλλων νὰ ξενίσῃ αὐτὸν ἐν ἀποστάσει μικροτέρᾳ τῆς ὁρισθείσης. Οὐδ' ἐκορέσθη διὰ ταύτης τῆς ἀποφάσεως ἡ ἐκδίκη-

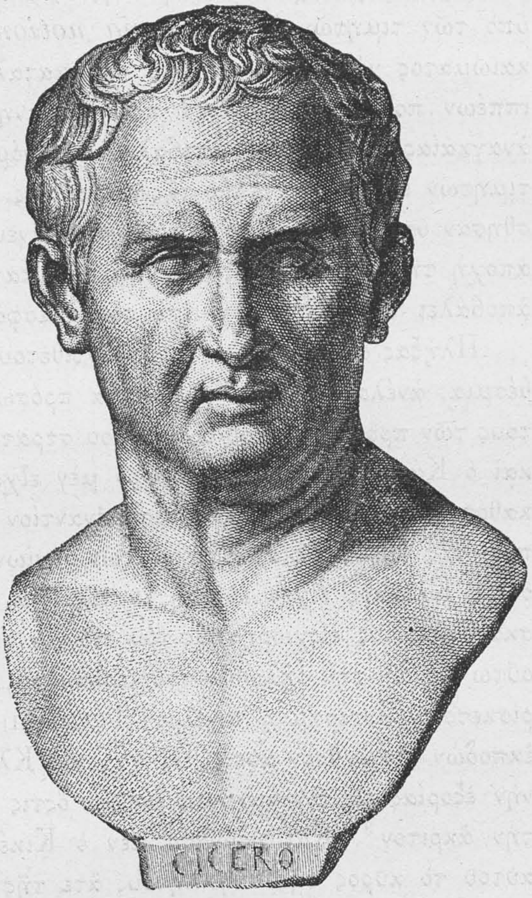

Κικέρωνος προτομὴ ἀρχαία ἐν Λονδίνῳ.

σις τοῦ Κλωδίου, ἀλλὰ διέταξε καὶ τὴν πυρπόλησιν τῆς ἐπὶ τοῦ Παλατίνου οἰκίας τοῦ Κικέρωνος, ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπ' αὐτῆς κατεχομένου γηπέδου ἀνήγειρε ναὸν εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς.

Κατὰ δὲ τοῦ Κάτωνος οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐξαγγελθῇ κατηγορία. Καὶ οἱ μὲν τρεῖς ἄνδρες ἐμίσουν ἐν αὐτῷ τὴν ἀδάμαστον ἀγερωχίαν τοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτῆρος, διὸ ἤθελον τὴν ἐκ τῆς Ῥώμης ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κλώδιος εὗρε τὸν τρόπον τῆς τοιαύτης ἐξώσεως. Προβάλλων τὴν πρόφασιν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου Ἀλέξανδρος ἐπροστάτευε τὴν πειρατείαν, ἐνήργησεν ὁ Κλώδιος τὴν ὑπὸ τοῦ δήμου ψήφισιν τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου ἐκείνης καὶ τὴν εἰς τὸν Κάτωνα ἀνάθεσιν τῆς ἐκστρατείας μετ' ἀξιώματος μὲν ταμίου, ἀρχῆς δὲ στρατηγικῆς[1]. Ὁ δὲ Κάτων, καίπερ ἐννοήσας τὴν ἐπιβουλήν, ὑπέκυψεν ἄκων, ὅπως ἐκφύγῃ τὸν κίνδυνον νὰ ἐξορισθῇ ὡς ἀπειθῶν εἰς ψήφισμα τοῦ δήμου.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔπραξεν ὁ Κλώδιος ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ πρὸς τοὺς τρεῖς ἄνδρας οὕτως, ὥστε οὗτοι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο πιστὸν ὄργανον τῶν ἰδίων αὐτῶν σκοπῶν. Ἀλλὰ μόλις ὁ Καῖσαρ ἀπεμακρύνθη τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης, καὶ ὁ Κλώδιος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον, καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀντὶ φίλου ἀντίπαλον τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Αἱ δὲ πρῶται αὐτοῦ ἐνέργειαι ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Πομπηίου. Εἰδώς, ὅτι εὑρίσκετο ἐν Ῥώμῃ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Τιγράνης ὁ νεώτερος, ὃν ἐκράτει ὁ Πομπήιος δίκην αἰχμαλώτου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πραίτωρος Λευκίου Φλαβίου, ὁ Κλώδιος, πεισθεὶς ὑπὸ χρημάτων, διηυκόλυνε τὴν ἀπόδρασιν τοῦ βασιλόπαιδος, διὰ δὲ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στιφῶν ἐκώλυσε τὴν δίωξιν τοῦ φυγάδος. Ἐπειράθη δὲ ὁ Κλώδιος καὶ νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν Πομπήιον, ἐνεργῶν τὸν ὑπό τινος δούλου φόνον αὐτοῦ· ἀλλ' ἀνακαλυφθέντος τοῦ δολοφόνου, ἀπέτυχεν ἡ ἐπιβουλή. Ἡ δὲ παρὰ τοῦ κακομηχάνου δημάρχου καταδίωξις αὕτη ἐπήνεγκε τὴν εἰς τὴν συγκλητικὴν φατρίαν προσέγγισιν τοῦ Πομπηίου. Ἀρραβὼν δὲ τῆς ἐπελθούσης συνδιαλλαγῆς ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησις τοῦ

[1] Τὰ τῆς Αἰγύπτου ἔβαινον οὕτω κακῶς, ὥστε ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάκτησις τῆς χώρας ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ φανῇ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς αὐτόχρημα εὐεργεσία. Τὰ μὲν βασίλεια ἐμολύνοντο ὑπὸ μιαιφονιῶν, διὰ δὲ θανάτων βιαίων εἶχεν ἐκλίπει τῷ 81 π. Χ. ἡ νόμιμος διαδοχὴ τῶν Λαγιδῶν· οὐδ' ἐβελτιώθησαν τὰ πράγματα διὰ τῆς ὑπὸ τῶν νοθογενῶν καταλήψεως τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρόνου. Ὑπαρχόντων δὲ δύο ἀδελφῶν, κατέλαβε μὲν τὸν θρόνον ὁ ἕτερος, Πτολεμαῖος ΙΑ' ὁ διὰ τὸν ἐμμανῆ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐλὸν ἔρωτα ἐπονομαζόμενος *Αὐλητής*, καὶ ἔτυχε τῆς ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἐπικυρώσεως ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Καίσαρος διὰ τῆς πληρωμῆς ἑξακισχιλίων ταλάντων, ὁ δὲ ἄλλος, ὁ Ἀλέξανδρος, ἔλαβε τὴν Κύπρον, ἀλλ' οὐδὲν ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ, καὶ διὰ ταῦτα ἡ Ῥώμη κατέσχε τὸ βασίλειον αὐτοῦ.

Κικέρωνος. Αὐτὸς δ' ὁ Πομπήιος ἀνέλαβε νὰ τύχῃ τῆς πρὸς τοῦτο συναινέσεως τοῦ Καίσαρος, καὶ ὁ δήμαρχος Λεύκιος Νίννιος ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύγκλητον ῥητὴν πρότασιν περὶ ἀνακλήσεως τοῦ ῥήτορος ἀπὸ τῆς ἐξορίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν διήρκει ἡ δημαρχία τοῦ Κλωδίου, δὲν κατωρθώθη ἡ ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ Νιννίου διάσκεψις, ἅτε τοῦ Κλωδίου ἀντιτάττοντος ἔνστασιν εἰς τὴν περὶ τοῦ προκειμένου συζήτησιν. Ἀλλ' ἡ ἀντίστασις αὕτη τοῦ Κλωδίου μόνον ὀλίγων μηνῶν ἀναβολὴν ἐπήνεγκεν.

Αἱ δὲ κακοπραγίαι τοῦ Κλωδίου εἶχον προκαλέσει σωτηρίαν ἀντίδρασιν ἐν τῇ δημοσίᾳ γνώμῃ. Οἱ μὲν δημοτικοὶ ἀπηξίουν νὰ ἔχωσιν ὡς πρόμαχον αὐτῶν ἄνδρα κακοποιόν, ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς συνδιαλλαγὴ τοῦ Πομπηίου ἀνύψονεν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀθυμίας καὶ ἀσθενείας αὐτῶν καὶ καθίστανεν εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀρχαίας ἰσχύος. Τῆς δὲ μεταβολῆς ταύτης τὰ πρῶτα συμπτώματα ἔγειναν φανερὰ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ ἔτος 57 π. Χ. Ἐξελέχθησαν δ' ὕπατοι φίλος τις τοῦ Κικέρωνος, ὁ Πόπλιος Κορνήλιος Λέντλος ὁ ἐπικαλούμενος Σπινθήρ, καὶ ἑταῖρός τις τοῦ Πομπηίου, ὁ Κόιντος Καικίλιος Μέτελλος Νέπως, τῶν δὲ ἄλλων ἀρχόντων ὁ Κλώδιος ἐκέρδησεν ἕνα μόνον, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἄππιον, ἐκλεχθέντα πραίτωρα. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην τοῦ Κλωδίου τὸ ζήτημα τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Κικέρωνος, ὑποκινηθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Λέντλου κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ὑπατείας, προσέκρουσεν εἰς νέαν καὶ κραταιὰν ἀντίστασιν, ἐν ᾗ πρωταγωνιστὴς ἀνεδείχθη αὐτὸς ὁ Κλώδιος, ὅστις, καίπερ ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, δὲν ἔπαυσεν οὐχ ἧττον νὰ εἶνε ἀρχηγὸς στίφους ἐνόπλων. Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν εἶχε φθάσει τὸ κράτος τῆς βίας κατὰ τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν, ὥστε ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη νἀποδεχθῇ τὴν προστασίαν στίφους μονομάχων, στρατολογηθέντων καὶ διοικουμένων ὑπὸ τοῦ δημάρχου Ἀννίου Μίλωνος, ὅπως ἐπιβάλλῃ σεβασμὸν εἰς τὰ δόγματα αὐτῆς. Τότε δὲ μόνον κατωρθώθη ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας συζήτησις τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Κικέρωνος. Εἶχον δὲ κληθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἅπαντες οἱ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν διεσκορπισμένοι πολῖται, διὸ ἠδυνήθη νὰ καυχηθῇ ὁ Κικέρων, ὅτι σύμπασα ἡ Ἰταλία ἠθροίσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς 4 Αὐγούστου 57 π. Χ., ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι οὐδεὶς νόμος ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ δήμου ἐν τοιαύτῃ συρροῇ πολιτῶν καὶ διὰ τοιούτου πλήθους ψήφων ὡς ἐκεῖνος, ὁ ἀποδίδων εἰς τὴν πατρίδα τὸν μέγαν ῥήτορα.

Πρὸς δὲ τὴν ἠθικὴν παλινόρθωσιν τοῦ Κικέρωνος συνεδυάσθη καὶ ἡ ἀποζημίωσις τῶν ὑλικῶν ζημιῶν ἃς εἶχεν ὑποστῇ. Καὶ δὴ τὸ συνέδριον τῶν ἱεροποιῶν ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ὑπὸ τοῦ Κλωδίου τελεσθεῖσαν καθιέρωσιν τῆς γῆς ἐφ' ἧς ἦτο ἐκτισμένη ἡ οἰκία τοῦ ῥήτορος, καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ἑπτακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας σεστερτίων πρὸς ἀποζημίωσιν

τῶν ὑπὸ τοῦ Κλωδίου γενομένων δῃώσεων τῶν ἐπαύλεων καὶ τῶν ἄλλων κτήσεων τοῦ Κικέρωνος. Ὁ δὲ Κικέρων ὡμολόγησε δημοσίᾳ χάριτας εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον ἐπὶ ταῖς πολλαῖς ἐκείναις ἐνδείξεσι συμπαθείας διὰ τεσσάρων λόγων ἐκφωνηθέντων μετὰ τὴν κάθοδον *(post reditum)*, καὶ ἔσπευσε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν Πομπήιον τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀνάκλησίν του. Ἡ δ' εὐκαιρία πρὸς ἐκπλήρωσιν ταύτης του τῆς ὀφειλῆς παρέστη ταχύτερον ἢ ἐφαντάζετο.

Ἡ ἀνεπαρκὴς ἐσοδεία τοῦ ἔτους 59 π. Χ. εἶχεν ἐπιφέρει κατὰ τὸν χειμῶνα μεγάλην σιτοδείαν, ἡ δὲ ὑψηλὴ τιμὴ εἰς ἣν ἀνέβησαν τὰ σιτηρὰ καθίστανεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀδύνατον τὴν πλήρη ἐκτέλεσιν τοῦ σιτικοῦ νόμου τοῦ Κλωδίου, ἐπειδὴ αἱ πρόσοδοι τοῦ κράτους οὐδαμῶς ἐπήρκουν εἰς τοιαύτην δαπάνην. Καίτοι δὲ ὁ λόγος τῆς σιτικῆς κρίσεως ἦτο προφανής, ἀλλ' ὅμως εἰς τὸν Κλώδιον, ὅστις ἐθήρευε προφάσεις πρὸς ὑποκίνησιν ταραχῶν καὶ στάσεων, δὲν ὑπῆρξε δυσχερὲς νὰ πείσῃ τὰ πλήθη, ὅτι ἡ σιτοδεία ἦτο ἀποτέλεσμα ἐπιβουλῆς τῆς συγκλήτου, ὑπεμφαίνων, ὅτι ἡ σύγκλητος εἶχε προβῆ εἰς μεγάλας προμηθείας σίτου, ὅπως τὰ πλήθη ἀποθάνωσιν ἀναγκαίως ἐκ τῆς πείνης. Ὁ δ' ἐπίβουλος ἐκεῖνος ὑπαινιγμὸς δὲν ἤργησε νὰ ἐπιφέρῃ τἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Ὁ ὄχλος ἐστασίασε, καί, δραμὼν ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον, ὅπου συνήδρευεν ἡ σύγκλητος, ἠπείλησε νὰ δῃώσῃ καὶ πυρπολήσῃ τὴν πόλιν, ἂν δὲν παρείχετο ταχεῖα βοήθεια ἐναντίον τῆς σιτοδείας. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ αὕτη δὲν ἐξετελέσθη, τοῦθ' ὅπερ ὑπῆρξε κατόρθωμα τοῦ Κικέρωνος, ὅστις μετὰ τὴν καθησύχασιν τοῦ πλήθους προέτεινεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν εἰς τὸν Πομπήιον ἀνάθεσιν τῆς περὶ τὸ σιτικὸν οἰκονομίας διὰ πάσας τὰς κτήσεις τῆς πολιτείας. Τῆς δὲ συγκλήτου ἀποδεχθείσης ταύτην τὴν πρότασιν, οἱ ὕπατοι διετύπωσαν αὐτὴν εἰς σχέδιον νόμου, ὃν ἐψήφισεν ἡ λοχῖτις ἐκκλησία. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἀνετίθετο εἰς τὸν Πομπήιον ἡ φροντὶς καὶ ἐξουσία περὶ τοῦ σίτου *(potestas rei frumentariae)* ἐπὶ πέντε ἔτη μετ' ἀξιώματος ἀνθυπάτου καὶ μετὰ τοῦ δικαιώματος νὰ ἔχῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ δεκαπέντε ὑπάρχους. Καὶ ἤθελε μὲν ὁ Πομπήιος νὰ λάβῃ καὶ στρατιὰν καὶ στόλον μετὰ καὶ τοῦ δικαιώματος νὰ διαθέτῃ τὰ τοῦ δημοσίου ταμείου· ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἀπέκρουσε τὴν τοιαύτην προςθήκην, δι' ἧς ἤθελεν ἀποδοθῆ εἰς τὸν Πομπήιον ἡ εὐρυτάτη ἐξουσία ἥτις εἶχέ ποτε χορηγηθῆ εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ Μανιλίου νόμου. Διὸ ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς συγκλήτου ὁμόνοια, ἣν εἶχον ἀποκαταστήσει αἱ παρεκτροπαὶ τοῦ Κλωδίου, διελύθη καὶ πάλιν. Τὴν δ' ἀνανεωθεῖσαν διχόνοιαν ἐπηύξησε γεγονὸς ἀπρόοπτον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Αὐλητής, ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν, εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ συμμάχων. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐσκευώρει τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀνάθεσιν τῆς ἐντολῆς τῆς καθόδου τοῦ Πτολε-

μαίου. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος προετίμησε νἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν ὕπατον Λέντλον, ἀναδεδειγμένον διοικητὴν τῆς Κιλικίας διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος. Ὅπως δὲ μὴ ἐπαναφέρῃ ὁ Πομπήιος τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου συζήτησιν, προήχθησαν εἰς τὸ μέσον τὰ σιβύλλεια βιβλία, ἐν οἷς ἐφέρετο ἐγγεγραμμένον, ἂν ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς βοηθείας τινὸς δεόμενος ἔλθῃ, νὰ μὴ ἀπαρνηθῶσι μὲν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν φιλίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἐπικουρήσωσιν αὐτῷ διὰ στρατιᾶς.

Ὁ δὲ Κλώδιος, ὅστις παρὰ τὰς ἀτελευτήτους αὐτοῦ κακουργίας καὶ τὴν κραταιὰν ἀντίδρασιν τοῦ δημάρχου Μίλωνος εἶχε κατορθώσει νὰ ἐκλεχθῇ ἀγορανόμος, ἐζήτησε νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ τὸν Κικέρωνα τὴν εὐθύνην τῶν παρατηρηθεισῶν διοσημιῶν, αἵτινες εἶχον προκαλέσει τὴν ἐξέτασιν τῶν σιβυλλείων βιβλίων. Εἶνε δείγματα τῆς ὕβρεως τῶν θεῶν, εἶπεν, ὠργισμένων διὰ τὴν βεβήλωσιν ἐδάφους ἀφιερωμένου εἰς τὴν Ἐλευθερίαν. Τοῦ δὲ Κικέρωνος ἀπαντήσαντος, ταχέως ἀπὸ τῶν λόγων ἦλθον εἰς τὴν βίαν, ὁ δὲ Κικέρων, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Μίλωνος, καθήρεσεν ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου τὰς χαλκᾶς στήλας, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐγκεχαραγμέναι αἱ ἀποφάσεις τῆς δημαρχίας τοῦ Κλωδίου. Ὁ δὲ Κάτων, ὅστις τότ' ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς εἰς τὴν Κύπρον ἐκστρατείας, ἐξ ἧς ἔφερεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἑπτακισχίλια τάλαντα ἀπὸ τῆς κατακτηθείσης νήσου, ἐπετίμησε πικρῶς τὸν Κικέρωνα ἐπὶ τοῖς γενομένοις, δι' ὧν ἐταπεινοῦτο καταβιβαζόμενος μέχρι τοῦ μυσαροῦ ἐχθροῦ.

Ἡ δ' ἐπιστροφὴ τοῦ Κάτωνος ἐνέπνευσε νέον θάρρος εἰς τὴν φατρίαν τῶν ὀλιγαρχικῶν· διὸ ὁ Κάτων ἐζήτησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπουσίας τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου, ὅπως καταλύσῃ μὲν τοὺς τρεῖς ἄνδρας, ἀνορθώσῃ δὲ πλῆρες τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου. Τὰ δὲ διαπνέοντα τοὺς συγκλητικοὺς αἰσθήματα κατεφάνησαν πρόδηλα ἐκ τῆς δηλώσεως τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Λευκίου Δομιτίου Ἀηνοβάρβου, ὑποψηφίου ὑπάτου διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, 55 π. Χ., κηρύξαντος, ὅτι ὡς ὕπατος ἔμελλε νἀνακαλέσῃ τὸν Καίσαρα ἐκ τῆς Γαλατίας. Ὁ δὲ δήμαρχος Ῥουτίλιος Λοῦπος ἀνεδείχθη ὄργανον τῆς ἀντιδραστικῆς ταύτης πολιτείας τῆς συγκλήτου, προτείνας τὴν ἀνάκλησιν τοῦ δευτέρου περὶ χώρας Ἰουλίου νόμου τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν τῆς Καμπανίας. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἔμεινε τότε ἀσυζήτητος, ἐπειδὴ ὁ ἀναδεδειγμένος ὕπατος Μαρκελλῖνος ἐδήλωσεν, ὅτι εἶνε ἄτοπος ἡ συζήτησις τῶν κατ' αὐτὴν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Πομπηίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ Κικέρων, οὗ εἶχεν ἐκπέσει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τοῦ Πομπηίου, ἀνέμνησε τὴν πρότασιν τοῦ Λούπου, ὡρίσθη δέ, ὅπως ἡ σύγκλητος συζητήσῃ αὐτὴν κατὰ τὸν προσεχῆ Μάϊον.

Ἡ δὲ ἀνόρθωσις τῆς φατρίας τῶν ὀλιγαρχικῶν ἔσχεν ὡς ἐπακόλουθον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν ἀναζωογόνησιν τῶν πρὸς ἀλλήλους σχέσεων τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Καὶ ἐν μὲν Ῥαβέννῃ ἔγεινε συνάντησις τοῦ Καίσαρος μετὰ τοῦ Κράσσου. Ἀλλὰ πολλῷ ἀξιολογωτέρα ἀπέβη ἡ ἐν Λούκῃ συνέντευξις τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 55 π. Χ. Καὶ οἱ μὲν ἡμίσεις περίπου τῶν συγκλητικῶν μετέβησαν εἰς Λοῦκαν, ὅπως προσκυνήσωσι τὸν νικητὴν τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' οἱ λοιποὶ ἡμίσεις, μείναντες ἐν Ῥώμῃ, ἦσαν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διατεθειμένοι, καὶ ἦτο ἀνάγκη προφυλάξεως ἀπ' αὐτῶν. Διὸ ὡρίσθη, ὅπως ὁ μὲν Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος λάβωσι τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ δὲ Καῖσαρ πλὴν τῆς διὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ φίλων ἐπιδράσεως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ἔμελλε νὰ παράσχῃ καὶ εἰς πολυπληθεῖς τῶν μεθ' ἑαυτῶν συστρατευομένων ἀδείας διὰ τὸν χρόνον τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας ὁ μὲν Πομπήιος ἔμελλε νἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν δύο ἰβηρικῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Κράσσος τὴν τῆς Συρίας ἐπὶ ἴσον χρόνον. Εἰς δὲ τὸν Καίσαρα ἔμελλε νἀνανεωθῇ ἡ διοίκησις τῶν δύο γαλατικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ἰλλυρίας ἐπὶ πέντε ἕτερα ἔτη καὶ νὰ χορηγηθῇ εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς αὐξήσεως τῶν λεγεώνων αὐτοῦ εἰς δέκα.

Καὶ τὰ μὲν συνομολογηθέντα ἐν Λούκῃ ἐξετελέσθησαν καθ' ὁλοκληρίαν. Ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ Κράσσου ὡς ὑπάτων δὲν ἐπετεύχθη ὁμαλῶς, ἀπ' ἐναντίας δὲ προεκάλεσε βιαιοπραγίας καὶ αἱματηρὰς σκηνάς[1]. Τοῦ μὲν ὑποψηφίου τῶν ὀλιγαρχικῶν Δομιτίου Ἀηνοβάρβου ἐσφάγη ὁ δοῦλος ὁ πρὸ αὐτοῦ φέρων τὸν λύχνον, ὁ δὲ συνοδεύων αὐτὸν Κάτων ἐτραυματίσθη. Ὅμοιαι δὲ βιαιοπραγίαι συνέβησαν κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν λοιπῶν ἀρχόντων. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Πομπηίου καθῃμάχθη ἡ τήβεννος, καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἰουλία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Καίσαρος, μεθ' ἧς εἶχε συζευχθῇ μετὰ τὴν κατὰ πρῶτον συνομολόγησιν τῆς τριαρχίας πρὸς στήριξιν αὐτῆς διὰ τῆς κηδεστίας, κατελήφθη ὑπὸ τρόμου τοιούτου, ὥστε κύουσα ἀπέβαλε, καὶ ἀπέθανε μετά τινας μῆνας.

Τυχόντες δὲ τῆς ἀρχῆς ἐσκέφθησαν πλέον νὰ τύχωσι τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἥτις μετὰ τὰ ἐν Λούκῃ γεγονότα εἶχε φανῆ πως ἐνδοτική, μὴ ἐπαναφέρουσα μὲν εἰς συζήτησιν τὸ περὶ τῆς καμπανικῆς χώρας ἐπερώτημα, ἐγκρίνουσα δὲ σιωπηρῶς τὴν παράτασιν τῆς τοῦ Καίσαρος ἀρχῆς, ἐπέδειξε τὴν αὐτὴν σύνεσιν ἐν τῷ περὶ τῶν ἐπαρχιῶν ζητήματι, καὶ παρεχώρησεν εἰς τοὺς ὑπάτους τοῦ ἔτους 55 π. Χ. τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη συγκατάβασις ὑπῆρξε ματαία. Ὁ Πομπήιος ἤθελε

[1] Τῶν ὑπάτων τοῦ ἔτους 56 π. Χ. ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν, κατώρθωσαν ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος τὴν ἀναβολὴν τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Διὸ ἐπῆλθε μεσοβασιλεία.

τὴν ὅλην Ἰβηρίαν καὶ δὴ ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Κράσσος ἤθελε καὶ αὐτὸς ὁμοίαν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς. Ἀμφότεροι δ' ἔτυχον τοῦ ποθουμένου διὰ δόγματος τοῦ δήμου, προκληθέντος ὑπὸ τοῦ δημάρχου Γαΐου Τρεβωνίου. Ἡ δὲ παράτασις τῆς ἀρχῆς τοῦ Καίσαρος, προταθεῖσα ὑπὸ δύο ὑπάτων, ἔγεινε δεκτὴ ἄνευ ἀντιστάσεως.

Σὺν δὲ τῇ ἀναρρήσει τοῦ Πομπηίου ἐπὶ τὴν ὑπατείαν ἔπαυσεν ἡ τέως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Καίσαρος ὑφισταμένη ὁμόνοια, ἐξερράγη δὲ ἀχαλίνωτον τὸ αἴσθημα τῆς ἐχθρότητος τὸ ἐμπνέον μὲν τοὺς δύο ἑταίρους, τέως δὲ καταστελλόμενον ὑπὸ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τῆς καταλύσεως τῆς συγκλητικῆς ὀλιγαρχίας. Ἐξεδηλώθη δὲ ἡ τοιαύτη διάθεσις ἰδίως ἐν τῷ Πομπηίῳ. Ἐφ' ὅσον ηὔξανεν ἡ φήμη τοῦ περιδόξου κατακτητοῦ τῆς Γαλατίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήπτετο ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Πομπηίου ἡ ζηλοτυπία πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τῶν ἄθλων του ἠμαύρονε τὴν αἴγλην τῶν ἰδίων αὐτοῦ προτέρων τροπαίων καὶ ἀφῄρει αὐτὸν τὴν καύχησιν, ὅτι ἦτο ὁ πρῶτος πολίτης τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἀλλ' ὁ Πομπήιος, ἐρχόμενος εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Καίσαρα, εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐνισχυθῇ δι' ἄλλης ὑποστηρίξεως, τὴν δὲ ὑποστήριξιν ἐκείνην ἀνεζήτησεν ἐν τῇ συγκλήτῳ πρὸς ἣν ἄλλως ἦγεν αὐτὸν αὐτὴ ἡ ἔμφυτος αὐτοῦ τάσις. Ὁ δ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐπελθὼν θάνατος τῆς συζύγου τοῦ Πομπηίου Ἰουλίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Καίσαρος, συνετέλεσεν εἰς ἐπίσπευσιν τῆς ῥήξεως. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς νέας τοῦ Πομπηίου πολιτείας κατεφάνησαν κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ ἔτος 54 π. Χ., καθ' ἃς ὁ μὲν Δομίτιος Ἀηνόβαρβος ἠξιώθη τῆς ὑπατείας, ὁ δὲ Κάτων τῆς στρατηγίας. Καὶ ἦσαν μὲν οὗτοι κεχηρυγμένοι πολέμιοι τοῦ Καίσαρος, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ὅμως καὶ φίλοι τοῦ Πομπηίου· ἰδίως δὲ ὁ Κάτων δὲν ἦτο ἀνὴρ ἐκ τῶν ἀποδεχομένων συμβιβασμοὺς ἄγοντας ἀναγκαίως εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἐλευθεριῶν τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ Πομπήιος εἶχε πληρεστάτην τούτου συνείδησιν. Διό, ἐπιστάντος τοῦ τέλους τῆς ὑπατείας, εἰς μὲν τὰς ἐν Ἰβηρίᾳ ἐπαρχίας ἔστειλε τοὺς ὑπάρχους αὐτοῦ Ἀφράνιον καὶ Πετρήιον, αὐτὸς δέ, προφασιζόμενος τὴν σιτικὴν οἰκονομίαν, ἣν ὤφειλε νὰ διατηρήσῃ μέχρι τοῦ ἔτους 52 π. Χ., μετέθηκε τὴν ἕδραν αὐτοῦ εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ῥώμης, ὅπως δύναται νὰ δεσπόζῃ τῶν πραγμάτων καὶ ἐπιβλέπῃ τοὺς νέους ἄρχοντας.

Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ συνύπατος τοῦ Πομπηίου Κράσσος, ὅστις εἶχε μείνει ἀμέτοχος τῶν ἐκείνου τεχνασμάτων, κατεχόμενος ὑπὸ τῆς μανίας νἀναneώσῃ ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πάρθους πολέμῳ τὰς μεμαραμμένας πολεμικὰς δάφνας καὶ αὐξήσῃ τὰ ἴδια ἑαυτοῦ πλούτη, δὲν ἠθέλησε νἀναμείνῃ μηδὲ τὸ πέρας τῆς ὑπατείας, ὅπως φθάσῃ ταχύτερον εἰς τὴν ὡρισμένην αὐτῷ ἐπαρχίαν, τὴν Συρίαν. Καὶ ἦγε μὲν μεθ' ἑαυτοῦ ἑπτὰ λεγεῶνας, ἀλλὰ δὲν ἠκολούθουν αὐτὸν καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ δήμου, ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ δήμαρχος Γάϊος

Ἀτήιος Καπίτων, διερμηνεύων τὴν κοινὴν ἀντιπάθειαν πρὸς ἐκστρατείαν μεστὴν μὲν μεγάλων κινδύνων, ἥκιστα δὲ ἠσφαλισμένην ἔχουσαν τὴν ἐπιτυχίαν, ἐπειράθη νὰ παρακωλύσῃ τὸν φιλοκερδῆ ὕπατον, ἐκφωνῶν κατ' αὐτοῦ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης ἀρὰς φρικτάς. Ἀλλ' ὁ Κράσσος δὲν ἀνεχαιτίσθη ἐκ τοῦ ἀναθέματος τοῦ ἐξηγριωμένου δημάρχου, καὶ προεχώρησεν ἀκατάπληκτος.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ τὰ τῆς Ἀσίας μόλις που εἶχον μεταβληθῆ μετὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀναχώρησιν τοῦ Πομπηίου, εἰ καὶ ἐν διαφόροις χώραις δὲν εἶχον λείψει ἀνατρεπτικαὶ στάσεις. Πρώτη δὲ ὑπὸ τοιούτων ἀνταρτικῶν

Ὁ Καπίτων ἐπαρώμενος τὸν Κράσσον στρατεύοντα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν.

κινημάτων πληγεῖσα χώρα ἦτο ἡ Ἰουδαία, ὅπου παρέστη καὶ πάλιν ὁ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἡττημένος Ἀριστόβουλος, φυγὼν ἐκ Ῥώμης, ὅστις καὶ διημφισβήτει τὸν θρόνον εἰς τὸν ἀδελφὸν Ὑρκανόν. Ἀλλὰ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ διοικοῦντος τὴν Συρίαν Αὔλου Γαβινίου ὁ Ὑρκανὸς διετήρησε τὴν ἀρχήν, ἡ δὲ χώρα ἐπλήρωσε διὰ νέων φόρων τὰς δαπάνας ἐπικουρίας ἣν δὲν εἶχεν ἐπικαλεσθῆ.

Θλιβερώτερα δὲ ἦσαν τὰ συμβάντα ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ Ἀλεξανδρινοί, μὴ ἀνεχόμενοι τὰ βάρη ἅτινα ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς αἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Αὐλητοῦ μετὰ τῆς Ῥώμης συνομολογηθεῖσαι συνθῆκαι, ἐπανέ-

στησαν, καὶ ἀνεβίβασαν ἐπὶ τὸν θρόνον Βερενίκην τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐλητοῦ. Μείνας δὲ ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς ἀνυπεράσπιστος ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ἔτυχε μετ' οὐ πολὺ τῆς βοηθείας τοῦ Γαβινίου, ὅστις, ὑπείκων μᾶλλον εἰς τὸν Πομπήιον ἢ εἰς τοὺς νόμους καὶ τὴν θρησκείαν τῆς πατρίδος, κατήγαγε τὸν Πτολεμαῖον διὰ τῶν ὅπλων, καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος εἰςήγαγεν ἔπειτα εἰς δίκην τὸν ἀπειθῆ ἀνθύπατον, ἀλλ' ἔσωσε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἡ προστασία τοῦ Πομπηίου. Ἀλλ' οὔτε ἡ προστασία ἐκείνη, οὔτε ἡ ἐν τοιούτῳ θέματι ἐξευτελεσθεῖσα εὐγλωττία τοῦ Κικέρωνος ἔσωσαν τὸν Γαβίνιον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐν ἄλλῃ δίκῃ περὶ κακώσεως ἐπαρχίας.

Παρεσκευάζετο δὲ ὁ Γαβίνιος μετὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον στρατείαν νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῶν Πάρθων, ὅτε παρέστη ὁ γηραιὸς Κράσσος ὡς διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ διοικήσει τῆς Συρίας καὶ ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ πολέμου κατ' ἐκείνων τῶν βαρβάρων.

Αἱ σχέσεις τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ ἰρανικοῦ βασιλείου τῶν Πάρθων, ὑπάρξασαι φιλικαὶ ἐν τῷ παρελθόντι, εἶχον ἀρχίσει ταραττόμεναι μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐμφάνισιν τοῦ Πομπηίου. Ὁ βασιλεὺς Φραάτης ὁ Γ' παρεπονεῖτο διὰ συχνὰς παραβιάσεις τῶν συνόρων παρὰ τῶν λεγεώνων τοῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλ' ὅμως τότε τὰ πράγματα δὲν προέβησαν πέρα διπλωματικῶν παραστάσεων, καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πομπηίου, ἐξ ἑτέρου δ' αἱ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Φραάτου ἐκραγεῖσαι ταραχαὶ ἀνέστειλαν πᾶσαν περαιτέρω ἐνέργειαν τῶν Πάρθων, ἕως ὁ Φραάτης ἀπέβαλε διὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Μιθραδάτου καὶ Ὀρώδου τό τε στέμμα καὶ τὸν βίον (57 π. Χ.). Ἔκτοτε οἱ δύο ἀδελφοὶ διημφισβήτουν τὸν πατρικὸν θρόνον. Καὶ ἐν ᾧ Μιθραδάτης ὁ Γ' προεχώρει εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἀφήρει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρμενίων Ἀρταβάζου, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ὀρώδης, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν δυνατῶν τοῦ βασιλείου, κατεβίβαζεν ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸν Μιθραδάτην καὶ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀνθυπάτου Γαβινίου. Ἀλλ' ἡ εἰς Αἴγυπτον στρατεία ἐκώλυσε τὸν Γαβίνιον ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τῆς παρακλήσεως τοῦ ἐκπτώτου Μιθραδάτου, ὅστις, ἀποπειρώμενος νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον δι' ἰδίων μέσων, ἡττήθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σουρήνα καὶ ἐφονεύθη.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ἰρανικῷ βασιλείῳ, ὅτε ὁ Κράσσος ἔφθασεν εἰς τὴν Συρίαν. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἦτο κολοσσιαῖον, ἡ καθυπόταξις τῶν Πάρθων καὶ ἡ δι' ἐπαναλήψεως τῆς στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσέλασις εἰς τὴν Βακτριανὴν καὶ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τοιούτου σχεδίου ἀπῃτεῖτο νοῦς ὅλως διάφορος καὶ ὅλως διάφορος βραχίων. Παρὰ δὲ τῷ Κράσσῳ ἡ φιλοχρηματία ἐπεκράτει τῆς φιλοδοξίας· ἀντὶ δὲ νὰ προβῇ εἰς

συνάντησιν τῶν πολεμίων πρὶν ἢ οὗτοι παρασκευασθῶσιν εἰς ἄμυναν, ὁ γηραιὸς φιλάργυρος προετίμησε νὰ ἐνασχοληθῇ περὶ τὴν δήωσιν τῶν ναῶν καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν θησαυρῶν των. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν λαφυραγωγίαν οἱ μάλιστα παθόντες τῶν ναῶν ὑπῆρξαν ὁ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ τῆς Ἱεραπόλεως. Τὸ δὲ συντελέσαν ἀμετακλήτως τὴν καταστροφὴν τῆς ἀτυχοῦς ταύτης ἐκστρατείας ὑπῆρξεν ἡ ὁδὸς, δι' ἧς ἤγαγεν ὁ Κράσσος τοὺς λεγεῶνας. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας Ἀρταβάζης εἶχε προτείνει εἰς τὸν Ῥωμαῖον ἀνθύπατον ἑξακοσίους ἱππεῖς καταφράκτους καὶ τὴν διὰ τοῦ ἰδίου βασιλείου διάβασιν. Ἀλλ' ὁ Κράσσος ὅμως, θέλων νἀποφύγῃ τὴν μετὰ τοῦ Ἀσιάτου βασιλέως διανομὴν τῆς δόξης τῶν νικῶν, ἀπέκρουσε τὴν προςφερομένην βοήθειαν· ὅπως δὲ φθάσῃ ταχύτερον εἰς τὴν Κτησιφῶντα, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ παρθικοῦ βασιλείου, προετίμησε νὰ διαβῇ διὰ τῆς Μεσοποταμίας. Ἀλλ' ἐνταῦθα διέπραξεν ὁ Κράσσος νέον καὶ σοβαρώτερον σφάλμα, μὴ πεισθεὶς εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ ταμίου του Γαΐου Κασσίου, προτείνοντος νὰ τραπῇ τὴν ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Εὐφράτου ἄγουσαν, ὅπως εὑρίσκηται ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὸν τὰ ἐπιτήδεια κομίζοντα στόλον τὸν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπωφελῆται ἐκ τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην συμπαθείας τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἑλληνικῶν πόλεων. Ἀντὶ δὲ τῆς ὀρθῆς ταύτης γνώμης προετίμησεν ὁ Κράσσος νὰ τραπῇ τὴν διὰ τῶν χέρσων τῆς βορείας Μεσοποταμίας βραχυτέραν ὁδὸν, ἣν ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν Ἄραψ τις προδότης.

Κατὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ μικροῦ τῆς Μεσοποταμίας ποταμοῦ Βαλίσσου, τοῦ σημερινοῦ Βελὶχ, εἰς ὃν ἔφθασαν μετὰ πορείαν κοπιωδεστάτην, ἐφάνη ἐνώπιον τῶν λεγεώνων ἡ φοβερὰ στρατιὰ τοῦ Σουρήνα. Τὸ δὲ ἄριστον αὐτῆς μέρος ἀπετέλει τὸ ἱππικὸν, ὃν ὅλον κατάφρακτον διὰ χαλκῶν καὶ σιδηρῶν σκεπασμάτων καὶ ὡπλισμένον διὰ μακρῶν δοράτων. Ἡ δὲ σύγκρουσις ὑπῆρξε κρατερά. Καὶ ἐπετέλεσε μὲν θαύματα ἀνδρείας ὁ νεαρὸς Πόπλιος Κράσσος ὁ ἵππαρχος τῆς ῥωμαϊκῆς ἵππου, ἀλλ' ὁ νέος πολεμικὸς τρόπος ἐχθροῦ, οὗ τὴν γενναιότητα ἀπετέλει ἡ ταχύτης τῶν κινήσεων, αὐτὸς ὁ νέος ὁπλισμὸς, καθιστάνων ἀβλαβῆ τὰ τοξεύματα τῶν ψιλῶν στρατιωτῶν τῶν Ῥωμαίων, πρὸ παντὸς δὲ ἡ ἄγνοια τῶν τόπων ἐπήγαγον δεινὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἧτταν. Ὁ γηραιὸς ἀνθύπατος εἶχε διασωθῇ ἐπί τινος λόφου, ἐξ οὗ ἠδυνήθη νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸ μέγεθος τῆς ἥττης ἐκείνης καὶ θρηνήσῃ τὸν θάνατον τοῦ γενναίου υἱοῦ. Μετὰ δὲ τῶν ἀραιῶν λειψάνων τῶν λεγεώνων του ἔφθασεν ὁ Κράσσος εἰς τὴν γείτονα πόλιν Κάρρας· ἀλλὰ, μὴ δυνάμενος νἀμυνθῇ ἐν αὐτῇ μηδὲ νὰ παράσχῃ τὰ ἐπιτήδεια εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐξηκολούθησε τὴν αὐτὴν νύκτα τὴν ὑποχώρησιν πρὸς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας. Εἶχε δὲ ἤδη φθάσει εἰς τὰ Σαμόσατα, καὶ μία μόνον ὑπελείπετο ἡμέρα πορείας ὅπως διαβῇ τὰ σύνορα τῆς Ἀρμενίας, ὅτ' ἐφάνη καὶ πάλιν πρὸ αὐτοῦ ὁ φοβερὸς Σουρήνας. Προτείναντος δὲ τούτου συνέντευξιν εἰς τὸν

Κράσσον, οἱ στρατιῶται βοῶντες καὶ ἀπειλοῦντες ἠνάγκασαν τὸν ἀνθύπατον νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν. Ἀλλ' ἡ προτεινομένη σύμβασις ἦτο ἐνέδρα, ὁ δὲ Κράσσος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ ἐσφάγησαν τῇ 9 Ἰουνίου 53 π. Χ. Ἀνῆλθον δ' αἱ ἀπώλειαι τῆς Ῥώμης ἐν ταύτῃ τῇ ἐκστρατείᾳ εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν, ὧν τὰ μὲν δύο τρίτα ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐζωγρήθησαν. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς ἐν Κάρραις πανωλεθρίας δὲν ἔγκειται ἐν τῷ μεγέθει τῶν ἀπωλειῶν. Πολὺ δὲ σοβαρωτέρα ζημία ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ ἧττα ἐκείνη ἠνάγκασε τὴν Ῥώμην νὰ ἐγκαταλίπῃ τό γε νῦν ἔχον εἰς ἀεὶ τὴν ἰδέαν τῆς πέραν τοῦ Εὐφράτου ἐπεκτάσεως τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς ὁρίων. Καὶ ἠδυνήθη μὲν ὁ Τραϊανὸς νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἧτταν τοῦ Κράσσου, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνος κατώρθωσε νἀναστείλῃ τὸ διαρκὲς τῶν συνεπειῶν αὐτῆς.

Μεγάλη δ' εὐτυχία ὑπῆρξε διὰ τὴν Ῥώμην, ὅτι ἠδυνήθη ἐν μέσῳ τοιαύτης συμφορᾶς νὰ διασώσῃ τὴν ἐπαρχίαν Συρίαν. Ἐπετεύχθη δὲ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ ταμίου Κασσίου, ὅςτις ἤγαγεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην σῶα τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς καὶ διωργάνωσεν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς ἀμύνης, ἐξ ἑτέρου δὲ εἰς τὰς νέας στάσεις τὰς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κτησιφῶντος ἐκραγείσας, αἵτινες ἤγαγον εἰς τὸν φόνον τοῦ τρομεροῦ Σουρήνα.

Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Κράσσου ἀφῆκεν ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν δύο ἐπιζησάντων ἐκ τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς συστάσεως ἔλειπε πλέον αὐτὴ ἡ ἀφορμὴ αὐτῆς. Ὅ τε Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος εἶχον τύχει τοῦ σκοποῦ, ὃν εἶχον τάξει ἑαυτοῖς συνδυαζόμενοι, οὐδ' ἦτο πλέον μεταξὺ αὐτῶν δυνατὴ ἄλλη σχέσις πλὴν τῆς ἀντιζηλίας. Ἀμφότεροι ἀπέβλεπον εἰς τὴν μοναρχίαν, ἡ δὲ διάφορος αὐτῶν θέσις ὑπεχρέονεν αὐτοὺς νὰ μεταχειρίζωνται πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς μέσα διάφορα. Ὁ μὲν Καῖσαρ, ἡγούμενος στρατιᾶς νικηφόρου, ἦτο κύριος τῆς δυνάμεως, καὶ ταύτην ἔμελλε νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν. Ὁ δὲ Πομπήιος, ἀπ' ἐναντίας, εὑρισκόμενος ἐν μέσῳ τῶν φατριῶν αἵτινες ἐτάραττον τὴν Ῥώμην, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δόλον, ὅπως τύχῃ τοῦ ποθουμένου. Ἡ ὑπέκκαυσις τοῦ φατριαστικοῦ μίσους τοῦ ἀναμεστοῦντος τὴν πόλιν ὀλέθρου καὶ στάσεων, ἡ καταστασίασις τοῦ ἔργου τῆς κυβερνήσεως, τέλος δὲ ἡ διὰ πλήρους τοῦ θυλάκου σπορὰ τῆς ἀναρχίας καὶ ἡ ἐκ τοῦ τρόμου, ὃν αὐτὴ ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ, προέλευσις τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ δικτατωρίας ὡς μέσου πρὸς διάσωσιν τῆς πολιτείας, τοιοῦτον ἦτο τὸ πρόγραμμα, ὅπερ εἶχε προστήσει εἰς ἑαυτὸν ὁ μέγας φιλόδοξος. Ἀπρόοπτον δέ τι γεγονὸς ἤγαγε τὸν Πομπήιον πολὺ ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον ἢ ὅ τι ἐφαντάζετο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ φιλάρχου αὐτοῦ σκοποῦ. Ὁ Μίλων καὶ ὁ Κλώδιος, οἱ δύο ἄσπονδοι ἐχθροί, ὧν ἐκεῖνος μὲν ἐθήρευε τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἔτος 52 π. Χ., οὗτος δὲ τὴν στρατηγίαν, εἶχον συναντηθῇ τῇ 18 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου κατὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν περὶ τὰς Βοΐλλας (*Bo-*

villae), πόλιν τῆς Λατίνης. Ἀμφότεροι δ' ἠκολουθοῦντο ὑπὸ στιφῶν δούλων καὶ μονομάχων. Προκληθείσης δὲ ρήξεως, ἐτραυματίσθη κατ' αὐτὴν ὁ Κλώδιος. Ὁ δὲ Μίλων ἐφόνευσεν αὐτὸν, ὅπως μὴ ἀφήσῃ τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ ἡμιτελῆ. Συγκλητικὸς δέ τις, εὑρὼν ἐν τῇ ὁδῷ τὸ πτῶμα τοῦ Κλωδίου, ἐκόμισεν αὐτὸ εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τότε ἅπασα ἡ πόλις ἀνεμεστώθη θορύβου. Ὁ δὲ δῆμος ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ φονευθέντος, καὶ εἴτ' ἐπὶ τιμῇ τοῦ Κλωδίου, εἴτε εἰς ὄνειδος τῆς συγκλήτου, κομίσας τὸν νεκρὸν εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ συμφορήσας πυρὰν, ἔκαυσε τὸν νεκρὸν ἐν αὐτῷ τῷ Ὀστιλίῳ. Προῆλθε δ' ἐντεῦθεν πυρκαϊὰ συγκαταφλέξασα αὐτό τε τὸ βουλευτήριον καὶ τὴν παρακειμένην Πορκίαν βασιλικήν. Ἡ ἀναρχία ἐκράτει μανιώδης ἐν τῇ πόλει. Ἡ δ' εἰς τὴν πόλιν ἐπάνοδος τοῦ Μίλωνος ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας βιαιοπραγίας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ σύγκλητος δὲν εὗρεν ἄλλο μέσον σωτηρίας πλὴν τῆς ἀναδείξεως δικτάτωρος. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν μισητῶν ἀναμνήσεων τοῦ Σύλλα παρελείφθη μὲν τὸ ὄνομα δικτάτωρος, ἀνερρήθη δὲ *ὕπατος χωρὶς συνάρχου (consul sine collega)*. Ὁ δὲ κατασταθεὶς μόνος ὕπατος ὑπῆρξεν ὁ Πομπήιος· τοιοῦτος δὲ ἦτο ὁ ἐκ τῆς ἀναρχίας προξενηθεὶς τρόμος, ὥστε αὐτὸς ὁ Μάρκος Βίδουλος, καίπερ ὢν ἐχθρὸς τοῦ Πομπηίου, ὑπῆρξεν ὁ προτείνας εἰς τὴν σύγκλητον τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης ἀρχῆς· ὑπεστήριξε δὲ τὴν πρότασιν ὁ Κάτων, εἰπὼν, ὅτι πᾶσαν μὲν ἀρχὴν προτιμᾷ τῆς ἀναρχίας, νομίζει δὲ, ὅτι οὐδεὶς θὰ ἄρξῃ καλλίτερον τοῦ Πομπηίου ἐν ταραχαῖς τηλικαύταις[1].

Ἡ τρίτη δὲ αὕτη ὑπατεία τοῦ Πομπηίου ἦτο αὐτόχρημα δικτατωρία, καίπερ μὴ ἔχουσα τὸ ὄνομα. Οὐ μόνον δὲ διετήρει τὴν ἀνθυπατικὴν διοίκησιν τῆς Ἰβηρίας, ἀλλ' εἶχε λάβει παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τὴν δικτατωρικὴν ἐξουσίαν μετὰ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τῆς πολυθρυλήτου ἐντολῆς *Caveat consul*. Πλὴν δὲ τούτου εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ συνάρχοντα δύο τοὐλάχιστον μῆνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐξέλεξεν αὐτὸν μετὰ πέντε μῆνας[2], καταστήσας συνύπατον τὸν πενθερὸν Μέτελλον Σκιπίωνα, τὸν πατέρα Κορνηλίας τῆς πέμπτης αὐτοῦ συζύγου[3].

Λαβὼν δὲ τὴν ἐξουσίαν ὁ Πομπήιος ἀπέστη παντελῶς ἀπὸ τῆς προτέρας αὐτοῦ συμμετοχῆς εἰς ὑποκίνησιν τῆς ἀναρχίας, καὶ παντὶ σθένει εἰργάσθη, ὅπως ἀποδώσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν ἀπολεσθεῖσαν γοητείαν. Ὅπως δὲ ἀπαλλαγῇ τοῦ Μίλωνος καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν στίφους, ἐξέδωκε νέον

[1] **Πλουτάρχου** Πομπ. 54.

[2] Ὁ Πομπήιος ἀνέλαβε τὴν ὑπατείαν τῇ 27 Φεβρουαρίου τοῦ 52 π. Χ.

[3] Αἱ πέντε σύζυγοι τοῦ Πομπηίου ἦσαν ἡ Ἀντιστία, ἡ Αἰμιλία, ἡ Μουκία, ἡ θυγάτηρ τοῦ Καίσαρος Ἰουλία καὶ ἡ Κορνηλία.

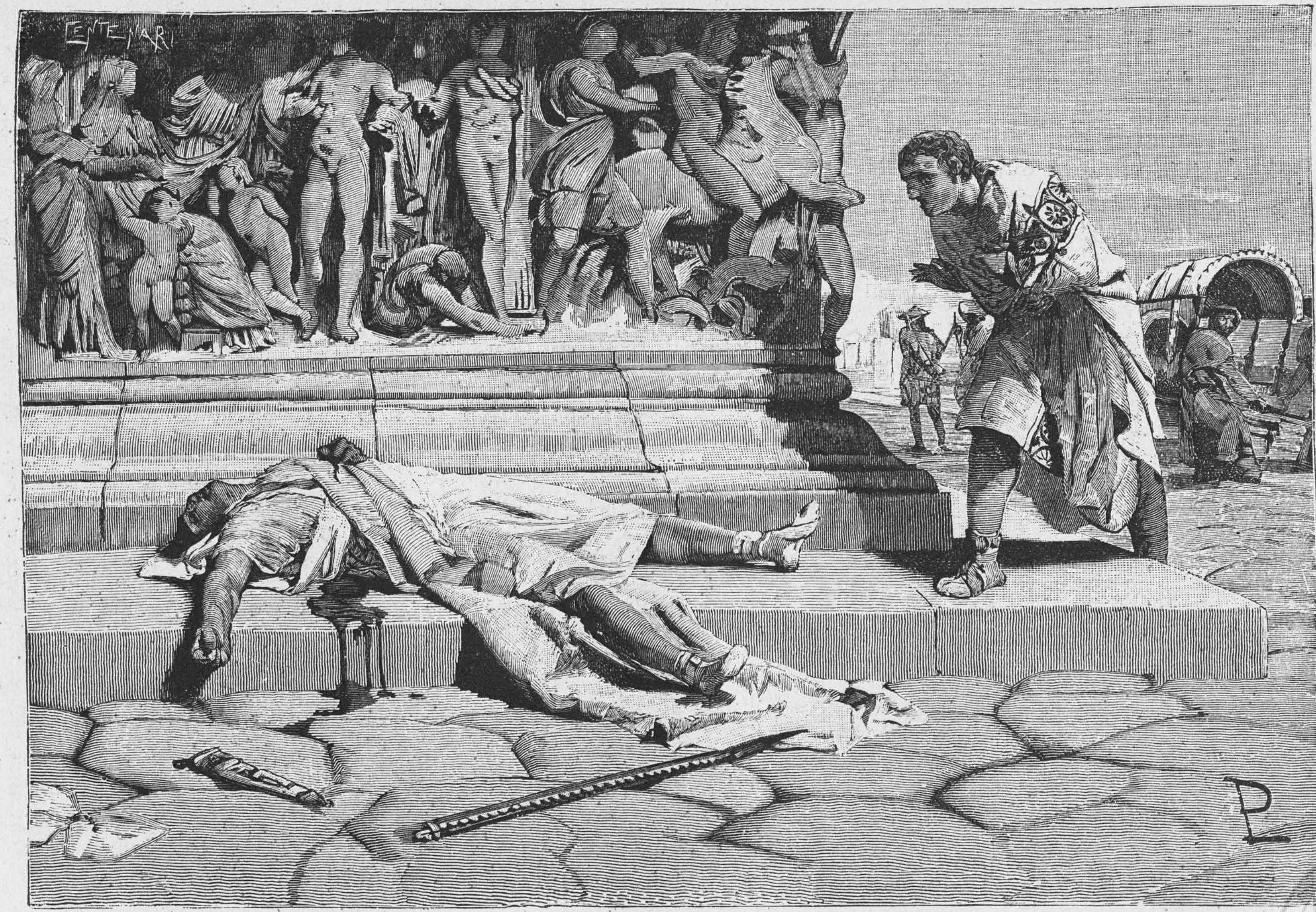

Ἡ εὕρεσις τοῦ πτώματος τοῦ Κλωδίου.

νόμον περιορίζοντα τὰς βιαιοπραγίας *(de vi)*. Ἤθελε δὲ νὰ δώσῃ εἰς τοῦτον τὸν νόμον δύναμιν ὀπισθενεργὸν μέχρι τοῦ ἔτους τῆς πρώτης αὐτοῦ ὑπατείας (70 π. Χ.), ἀλλ' ἡ ἀντίστασις τοῦ Κάτωνος καὶ αἱ ἀπειλαὶ τῶν φίλων τοῦ Καίσαρος, κινδυνευόντων νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς δίκην, ἠνάγκασαν τὸν Πομπήιον νὰ περιορίσῃ τὴν ὀπισθενεργὸν δύναμιν τοῦ νόμου μέχρι τῆς δευτέρας ὑπατείας (55 π. Χ.). Κυρωθεὶς δὲ οὕτως ὁ νόμος ἐφηρμόσθη πάραυτα κατὰ τοῦ Μίλωνος καὶ τῶν συνενόχων αὐτοῦ. Ὅπως δὲ καταστείλῃ τὴν ταραχὴν τοῦ δήμου, διέταξεν ὁ Πομπήιος τὴν κατάληψιν τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ ἐνόπλων, παρέστη δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν δίκην. Ἡ δ' ἐπίδειξις αὕτη δυνάμεων καὶ ἰδίως ἡ ἐχθρικὴ στάσις τοῦ δήμου κατὰ τοῦ Μίλωνος ἀπεθάρρυναν τὸν Κικέρωνα, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Διὸ ἀπήγγειλε κακῶς ὑπεραπολογίαν τοῦ ἀνδρός, ἥτις, γραφεῖσα ὑπ' αὐτοῦ κατόπιν, κατεδείχθη ἀριστοτέχνημα. Ὁ δὲ Μίλων κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν καὶ μετέβη εἰς Μασσαλίαν πρὸς ἀπότισιν τῆς ποινῆς του.

Ὡς δὲ περὶ τῶν βιαιοπραγιῶν, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις σπουδαρχίας προενόησεν ὁ Πομπήιος, ἐκδοὺς ἄλλον νόμον *(de ambitu)*, ὁρίζοντα, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραπτώματα ἔπρεπε νὰ ἐκδικάζωνται ἐντὸς ἡμερῶν τεσσάρων· διὰ δὲ τρίτου νόμου, τοῦ περὶ ἐπαρχιῶν *(de provinciis)*, διέταξεν, ὅπως οἱ ὕπατοι καὶ οἱ πραίτωρες μὴ δύνανται νἀναλαμβάνωσι τὴν διοίκησιν ἐπαρχίας τινὸς πρὸ τῆς παρελεύσεως πενταετίας ἀπὸ τῆς ὑπατείας ἢ στρατηγίας. Τὸ δὲ τοιοῦτον μέτρον ἀπεθάρρυνε τοὺς φιλάρχους, οἵτινες, σκοποῦντες νἀποκτήσωσι τὴν διοίκησιν ἐπαρχίας τινὸς διὰ τῆς ὑπατείας ἢ τῆς στρατηγίας, ἐσπατάλων τὴν οὐσίαν δαπανῶντες ἀφειδῶς, βέβαιοι ὄντες, ὅτι ἤθελον ἔπειτα ἐπανορθώσει τὰς ζημίας εἰς βάρος τῶν ἐπαρχιωτῶν. Καὶ ὅμως ὁ Πομπήιος περιέστειλε τὴν τελεσφόρον ἐνέργειαν τοῦ σωτηρίου ἐκείνου νομοθετήματος, ἐνεργήσας τὴν παρὰ τὸν νόμον ἐκεῖνον[1] χάριν ἑαυτοῦ διὰ δόγματος τοῦ δήμου παράτασιν τῆς διοικήσεως τῶν δύο ἰβηρικῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ ἑτέραν πενταετίαν καὶ τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου χορηγίαν χιλίων ταλάντων κατ' ἔτος πρὸς συντήρησιν τῶν λεγεώνων αὐτοῦ[2].

Ὡς δ' ἐποιήσατο ὁ Πομπήιος ἐξαίρεσιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν τῷ ζητήματι τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν, οὕτως ἐποίησεν ἀναγκαίως ἐξαίρεσιν καὶ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος ἐν τῷ ζητήματι τῶν ὑπατικῶν ἀρχαιρεσιῶν. Καὶ ἐπανέφερε μὲν τὴν ἰσχὺν τοῦ περὶ ἀρχαιρεσιῶν *(de jure magistratuum)* δόγματος τοῦ δήμου τοῦ ἔτους 63 π. Χ., ἀπαγορεύοντος τὴν ὑποψηφιότητα ἀνδρὸς

[1] Ὁ **Τάκιτος** (Annal. III, 28) λέγει περὶ τοῦ Πομπηίου, ὅτι ὑπῆρξεν ὡς ὁ Σύλλας εἰσηγητής τε καὶ ἀνατροπεὺς τῶν ἑαυτοῦ νόμων (suarum legum auctor idem ac subversor).

[2] Ἡ πρώτη χορηγηθεῖσα εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ Τρεβωνίου νόμου παράτασις τῆς ἀρχῆς ἔληγε τῷ 51 π. Χ.

ἀπόντος ἐκ Ῥώμης, ἀλλ' ἠναγκάσθη, ὅπως κατασιγάσῃ τὰ παράπονα τῶν φίλων τοῦ Καίσαρος, νὰ προσθέσῃ εἰς τὸν νόμον αὐτοῦ ἄρθρον ἐξαιροῦν τῆς εἰρημένης ἀπαγορεύσεως τὸν Καίσαρα. Δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ἡ ὥρα τῆς φανερᾶς ῥήξεως τοῦ Πομπηίου πρὸς τὸν ἀντίπαλον. Προςλαβὼν δὲ ὁ Πομπήιος συνύπατον τὸν Μέτελλον Σκιπίωνα, ὅπως μὴ ἡ ἐπάνοδος αὕτη εἰς τὴν νομιμότητα φανῇ ἁπλῆ φενάκη, ἐνήργησε τὴν παρὰ τοῦ συνάρχοντος ἔκδοσιν νόμου, δι' οὗ κατελύετο μὲν ὁ Κλώδιος περὶ τιμητείας νόμος, ἀπεδίδετο δὲ εἰς τοὺς τιμητὰς ἡ προτέρα ἐξουσία.

Ἐν τούτοις δ' ἡ ὑπατεία τοῦ Πομπηίου ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα. Ἠδύνατο δ' ὁ ἀνὴρ νὰ καυχηθῇ, ὅτι εἶχεν ἀνορθώσει ἐν τῇ πόλει τὴν τάξιν, ἥτις ἀπὸ μακροῦ εἶχεν ἐκλίπει ἐν αὐτῇ. Ἀλλ' ἡ παροῦσα ἡσυχία ἦτο ἆρα ὁριστικὴ κατάπαυσις τῶν φατριῶν ἢ ἁπλῆ ἀνακωχὴ ἐξ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεως μετὰ πάλην μακρὰν καὶ θυελλώδη; Ὁ Κάτων, ὅστις δὲν ἠπατᾶτο περὶ τῆς ἀληθοῦς θέσεως τῶν πραγμάτων ὡς ὁ Κικέρων, ἐπειράθη νἀποσοβήσῃ τοὺς κινδύνους ζητῶν τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (51 π. Χ.). Ἀλλ' ὁ Πομπήιος, ὅστις δὲν ἠνείχετο προςκόμματα κατὰ τὴν ὁδόν του, ἐνήργησε τὴν ἀντ' αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐπιτυχίαν τοῦ Μάρκου Κλαυδίου Μαρκέλλου, κεκηρυγμένου ἐχθροῦ τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ νέος ὕπατος ἤρχισεν ἀμέσως τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ, μετελθὼν βίαν καὶ διατάξας τὸν ῥαβδισμὸν ἄρχοντός τινος τοῦ Νεοκώμου *(novum Comum)* παρὰ τὸ λατινικὸν δίκαιον τὸ εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ἐκείνης κεχορηγημένον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅπερ ἐζήτει νῦν ὁ Μάρκελλος νἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν[1]. Λαμβάνων δ' ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ὁ Μάρκελλος προέτεινε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἀνθυπάτου Καίσαρος. Ἀλλ' ἡ εὐκαιρία δὲν ἦτο καταλλήλως ἐκλελεγμένη, διότι ὁ Πομπήιος, ὅστις ᾐσθάνετο ἰδίαν συμπάθειαν πρὸς τοὺς Νεοκωμίτας, ὧν ἡ πόλις εἶχε κτισθῇ ὑπὸ τοῦ πατρός του, ἐκώλυσε τὰ ἐνεργούμενα, καὶ ἀπῆλθε τῆς Ῥώμης, ἀφίνων εἰς τὴν σύγκλητον τὸ ἔργον τῆς ἐνάρξεως τοῦ πρὸς τὸν Καίσαρα ἀγῶνος. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ῥήξεως ὁ ἀγὼν προέκειτο μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τῆς συγκλήτου, ὡς καὶ ἔπρεπε, διότι ὁ Πομπήιος οὐδεμίαν ἀντεπροσώπευεν ἀρχὴν, καὶ ἂν εἶχεν ἀκόμη πολιτικήν τινα ἰσχὺν, ταύτην ὤφειλεν εἰς τὴν σύγκλητον, ἥτις εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸν ἡγέτην. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μεταξὺ Καίσαρος καὶ συγκλήτου ἡ σχέσις ἦτο προδήλως ὡρισμένη, ἐκείνου μὲν ἀντιπροσωπεύοντος τὴν μοναρχίαν τὴν δημιουργηθεῖσαν μὲν ὑπὸ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως, ὑποστηριζομένην δὲ ὑπὸ τῆς δημοτικῆς φατρίας, τῆς δὲ συγκλήτου ἐμφαινούσης τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν, ἐπιτροπευομένην ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν.

---

[1] Ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Καίσαρος εἶχον σταλῆ εἰς Νεόκωμον πεντακισχίλιοι ἄποικοι.

Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς συγκλήτου τῇ γενομένῃ τῇ 22 Ἰουλίου 51 π. Χ. ἐπανελήφθη ἡ ἐπίθεσις. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν χιλίων ταλάντων τῶν ἐπηγγελμένων εἰς τὸν Πομπήιον πρὸς συντήρησιν τῶν λεγεώνων αὐτοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ ἔγεινε μνεία, ὅτι εἷς αὐτῶν εὑρίσκετο ἐν Γαλατίᾳ παρὰ τῷ Καίσαρι. Ὁ δὲ Πομπήιος ἠναγκάσθη νἀναλάβῃ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ λεγεῶνος τούτου. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ συνεδρίᾳ ἦλθεν εἰς τὸ μέσον τὸ σπουδαιότατον ζήτημα περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Πομπήιος, ὅπως μὴ ἐκτεθῇ πρὸ τοῦ προσήκοντος χρόνου, εἶπε μόνον τὴν γνώμην αὐτοῦ, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκφύγῃ τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου· οὕτω δέ, πραγματευόμενος τὸ ζήτημα ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος, ὑπεδείκνυεν εἰς τὴν σύγκλητον τὸν τρόπον τῆς ἐπιλύσεως αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐξεχώρησε καὶ πάλιν τῆς Ῥώμης. Καὶ ὁ μὲν ὀξὺς ὕπατος Μάρκελλος προέτεινε τὴν ἄμεσον ἀνάκλησιν τοῦ Καίσαρος, ὁ δὲ πρᾶος αὐτοῦ συνύπατος Σουλπίκιος Ῥοῦφος ἀντέλεξεν εἰς ταύτην τὴν πρότασιν, παρατηρήσας, ὅτι οὐδεὶς ἄρχων ἠδύνατο νἀνακληθῇ πρὸ τῆς ἐκπνεύσεως τοῦ καθήκοντος χρόνου τῆς ἀρχῆς του, ἐκτὸς ἂν εἶχε πράξει ἔγκλημά τι.

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν ἁπλῶς οἱ πρῶτοι ἀκροχειρισμοί. Ὁ δὲ ἀγὼν ἤρχισε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 30 Σεπτεμβρίου ἡ σύγκλητος ἐξέδωκε ψήφισμα, δι' οὗ ἐκαλοῦντο οἱ ὕπατοι τοῦ προσεχοῦς ἔτους νὰ εἰσαγάγωσι τὴν 1 Μαρτίου 50 π. Χ.[1] τὴν συζήτησιν περὶ τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν χωρὶς νἀπασχοληθῶσιν ὑπὸ ἄλλης ὑποθέσεως. Ἔλεγε δὲ πρὸς τούτοις τὸ ψήφισμα τῆς συγκλήτου, ὅτι οἱαδήποτε ἀντίστασις ἀντιταττομένη εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπαρχιῶν συζήτησιν ἔμελλε νὰ θεωρηθῇ ὡς πρᾶξις ἐχθρικὴ πρὸς τὴν πολιτείαν[2].

Εἶχε λοιπὸν κριθῇ ἡ τύχη τοῦ Καίσαρος. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς ὤφειλε νὰ διαλύσῃ τοὺς λεγεῶνας καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἀναμένων τὸν χρόνον τῶν ἀρχαιρεσιῶν, ὅπως ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος. Καὶ ἦτο μὲν τὸ τοιοῦτον ἀληθῶς σύμφωνον πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ἐν μὲν τῷ παρελθόντι οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι εἶχον λακπατηθῇ χάριν κορεσμοῦ τῆς φιλαρχίας τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἐν δὲ τῷ παρόντι τὰ πράγματα εἶχον φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε οἱ κείμενοι θεσμοὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ εἶνε χαλινὸς διὰ τὸν Καίσαρα, οὐδὲ νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὰ μελετώμενα ὑπ' αὐτοῦ. Αὐτὸς καὶ ἡ σύγκλητος ἐθεώρουν ἤδη ἀλλήλους ὡς ἐχθρούς, ὁ δὲ Καῖσαρ, κηρυττόμενος ἀποστάτης, ἠδύνατο νὰ προβάλῃ ὡς ἐλαφρυντικὸν τοῦ τολμήματός του αἴτιον τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδίας ἀμύνης. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζεται καὶ ἐξ ἄλλης ἀπόψεως. Ἂν ἡ

---

[1] Ἡ ἀρχὴ τοῦ Καίσαρος ἔληγε τὴν 1 Μαρτίου τοῦ 49 π. Χ.

[2] **Κικέρωνος** Ad famil. VIII, 8.

σύγκλητος εἶχε κηρύξει ἐχθρὸν τὸν Καίσαρα, δὲν εἶχε πράξει τοῦτο οὔτ' ἐκ προσωπικῆς ἀντιπαθείας οὔτ' ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἥτις ὁπωσδήποτε εἶχεν ἀποβῆ λίαν ἐπωφελὴς εἰς τὴν πολιτείαν. Ἐμίσει δὲ τὸν Καίσαρα ἡ σύγκλητος διότι ἐθεώρει αὐτὸν ὡς τὸν καταλύοντα τὰς ἐλευθερίας τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Ὁ ἀρχαῖος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξουσίας ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νἀγάγῃ εἰς τὰ ἔσχατα καθ' ἣν ἡμέραν ἤθελε παρουσιασθῆ ἀνὴρ ἔχων τὴν φιλοδοξίαν δεσπότου ἢ τὴν μεγαλοφυίαν νἀποβῆ δεσπότης. Ὅτι δὲ ὁ Καῖσαρ ἐκέκτητο ταύτην τὴν ἰδιότητα ἦτο νῦν πλέον καταφανές. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἥτις ἐν μέσῳ τῆς τῶν θεσμῶν καταλύσεως εἶχεν ὑπάρξει ἡ μόνη ἐν τῷ κράτει διατηροῦσα τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ἐπίστευσεν, ὅτι ἐκτελεῖ ἔργον ὀφειλομένου πατριωτισμοῦ, οἷον ἀληθῶς ἐξετέλει, ἀγωνιζομένη τὸν ὕστατον ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας ἀγῶνα. Εἰς δὲ τὸ συγκλητικὸν ψήφισμα τῆς 30 Σεπτεμβρίου ἀπήντησεν ὁ Καῖσαρ ἐνσπείρων τὴν διαφθορὰν μεταξὺ τῶν ἀρχόντων, διὰ δαπάνης δὲ ποσῶν ὑπερόγκων ἐξηγόρασε τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ὑπάτου Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου καὶ τοῦ δημάρχου Γαΐου Σκριβωνίου Κουρίωνος. Διὰ δὲ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν κατώρθωσεν ὥστε ἡ σύγκλητος καθ' ὅλον τὸ ἔτος 50 π. Χ. εἰς οὐδεμίαν νὰ προβῆ ὁριστικὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ὁ δ' ἕτερος ὕπατος Γάϊος Κλαύδιος Μάρκελλος, ἐξάδελφος τοῦ προκατόχου ὑπάτου Μάρκου Μαρκέλλου, δὲν ἠμέλησεν, ὑπακούων εἰς τὸ δόγμα ἐκεῖνο τῆς συγκλήτου, νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ προέτεινε νὰ διορισθῆ ἀνὴρ διάδοχος τοῦ Καίσαρος. Ἤδη δ' ἐπέκειτο ἡ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀποδοχὴ τῆς προτάσεως ταύτης, ὅτε ὁ Κουρίων ἐγερθεὶς εἶπεν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ δημόσιον συμφέρον ἀπήτουν, ὅπως τὸ αὐτὸ μέτρον ἐφαρμοσθῆ καὶ εἰς τὸν Πομπήιον, καὶ ἠπείλησε νἀντιτάξῃ ἔνστασιν εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν ἀντικειμένην εἰς τὴν πρότασιν αὐτοῦ. Τὸν δὲ τοιοῦτον τρόπον τοῦ πολιτεύεσθαι εἶχεν ἐκλέξει ὁ Κουρίων μετὰ μεγάλης δεξιότητος, διότι ἐν μέσῳ τῆς διαμάχης τῶν φατριῶν ἐφαίνετο οὕτως ὁ μόνος φροντίζων περὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὅτε δ' ἐξῆλθέ ποτε τῆς συγκλήτου, τὰ πλήθη παρέπεμψαν αὐτὸν ἀνθοβολοῦντα «ὥσπερ ἀθλητὴν μεγάλου καὶ δυσχεροῦς ἀγῶνος» ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀππιανός[1]. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα λέγων ὁ Ἀππιανὸς δὲν προσθέτει, ὅτι ὁ φερόμενος ἐκεῖνος ἀθλητὴς εἶχε δεχθῆ παρὰ τοῦ Καίσαρος πλείονα τῶν χιλίων ταλάντων πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ.

Ἡ δ' ἐκ τῆς Ῥώμης ἀπουσία τοῦ Πομπηίου, προελθοῦσα ἐξ ἐπικινδύνου νόσου προσβαλούσης αὐτὸν ἐν Νεαπόλει, ἐβοήθησε θαυμασίως τὸ σχέδιον τοῦ Κουρίωνος καὶ τοῦ ἐντολέως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἴασιν τοῦ

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Β' 27.

Πομπηίου καὶ τὴν ἐκ Νεαπόλεως ἐπιστροφήν του οὐδὲν ἠδυνήθη ἡ σύγκλητος νἀποφασίση, ἐπειδὴ ὁ Κουρίων ἐδήλωσεν, ὅτι ἤθελεν ἐνστῇ εἰς πᾶσαν ἀπόφασιν, ἥτις δὲν θὰ εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν σύγχρονον παῦσιν τοῦ τε Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηίου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἑκατέρου. Ἡ δὲ σύγκλητος, καθισταμένης οὕτως εἰς αὐτὴν ἀδυνάτου τῆς ἀποφάσεως περὶ ἀνακλήσεως τοῦ Καίσαρος, ἐζήτησε τοὐλάχιστον νὰ ἐλαττώσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ ἐπιφόβου ἀνθυπάτου. Προβάλλοντες δ' οἱ συγκλητικοὶ τὴν πρόφασιν ἀπειλουμένης ἐπιδρομῆς τῶν Πάρθων εἰς τὴν Συρίαν, διέταξαν, ὅπως ὅ τε Πομπήιος καὶ ὁ Καῖσαρ παράσχωσι διὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἑκάτερος ἕνα λεγεῶνα. Καὶ ὁ μὲν Πομπήιος ὥρισε πρὸς τοῦτο τὸν λεγεῶνα ὃν δανείσας εἰς τὸν Καίσαρα δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀνακαλέσει· ὁ δὲ Καῖσαρ, ὅπως μὴ φανῇ δυσπειθὴς πρὸ τοῦ προσήκοντος χρόνου, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ λεγεῶνος τοῦ Πομπηίου καὶ ἕνα τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποστείλῃ τοὺς δύο τούτους λεγεῶνας εἰς τὴν Ῥώμην, διένειμεν εἰς ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πομπηίου ἀνὰ διακοσίας πεντήκοντα δραχμάς, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν καὶ μεταβάλλων αὐτοὺς εἰς φίλους, οὓς ἔμελλε νὰ συναντήσῃ ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ ἀντιπάλῳ στρατοπέδῳ.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ὁ ὕπατος Μάρκελλος ἐπειράθη καὶ πάλιν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Καίσαρος. Ἀναλαβὼν δὲ ὡς ἰδίαν τὴν πρότασιν τοῦ Κουρίωνος καὶ θέλων νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς αὐτὴν ἀντίστασιν τοῦ δημάρχου, διῄρεσεν εἰς δύο μέρη, καὶ ἐπεψήφισεν ἑκάτερον αὐτῶν παρὰ μέρος. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀπευθυνθεῖσα εἰς τὴν σύγκλητον ἐρώτησις ἦτο, ἂν ἐγκρίνωσι τὴν εἰς τὸν Καίσαρα ἀποστολὴν διαδόχων, διὰ δὲ τῆς δευτέρας προετείνετο ἡ ἀνάκλησις τοῦ Πομπηίου. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐρώτησιν, τὴν περὶ τοῦ Καίσαρος, ἡ πλειονοψηφία τῆς συγκλήτου ἀπήντησε καταφατικῶς, ἀλλ' ἀπέρριψε τὴν δευτέραν, τὴν περὶ τοῦ Πομπηίου. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Κουρίων ἐματαίωσε τὸ πανοῦργον τέχνασμα τοῦ ὑπάτου, ἀπαιτήσας ἐν ὀνόματι τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἕνωσιν τῶν δύο ἐρωτήσεων καὶ τὴν κοινὴν περὶ ἀμφοτέρων ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' ὅτε ἡ σύγκλητος ἠρωτήθη, ἂν οἱ δύο ἀνθύπατοι ὤφειλον νἀποθέσωσιν ἀμφότεροι συγχρόνως τὴν ἀρχήν, ἔσπευσε διὰ μεγάλης πλειονότητος ψήφων τριακοσίων ἑβδομήκοντα ἐναντίον εἴκοσι καὶ δύο νὰ ἐγκρίνῃ τὴν γνώμην τοῦ Κουρίωνος, ὅπως μὴ φανῇ, ὅτι οἱ πατέρες ἐφρόντιζον περισσότερον περὶ τοῦ Πομπηίου ἢ περὶ τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ Μάρκελλος, ὀργισθεὶς διὰ ταύτην τὴν ἀποτυχίαν, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου ἐξηγριωμένος καὶ βοῶν «νικᾶτε δεσπότην ἔχειν Καίσαρα»[1]. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἐθεώρει ἀκόμη ἑαυτὸν ἡττημένον. Διαδοθείσης δ' αἴφνης τῆς φήμης, ὅτι ὁ Καῖσαρ, ὑπερκαταβὰς

[1] **Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων Β' 30.

τὰς Ἄλπεις, ἐλαύνει ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἡγούμενος τεσσάρων λεγεώνων, προέτεινεν ὁ Μάρκελλος εἰς τὴν σύγκλητον νὰ καλέσῃ εἰς ἄμυναν τῆς πόλεως τοὺς δύο ὑπὸ τοῦ Καίσαρος προαπεσταλμένους λεγεῶνας, οἵτινες ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν Καπύῃ. Τοῦ δὲ Κουρίωνος ἐνισταμένου εἰς ταύτην τὴν πρότασιν ὡς προκληθεῖσαν ἐκ ψευδοῦς διαδόσεως περὶ τοῦ Καίσαρος, ἐγερθεὶς ἐκ τῆς ἕδρας αὐτοῦ ὁ Μάρκελλος ἐκραύγασεν, ὅτι, κωλυόμενος νὰ προνοήσῃ περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας κοινῇ μετὰ τῆς συγκλήτου, θὰ πράξῃ τὰ δέοντα μόνος ὡς ὕπατος. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέδραμε τοῦ βουλευτηρίου μετὰ τοῦ ἀναδεδειγμένου ὑπάτου Κορνηλίου Λέντλου καὶ τινων συγκλητικῶν, διέβη διὰ τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν ἔξω τῶν πυλῶν πρὸς τὸν Πομπήιον, εἰς ὃν παρέδωκε τὸ ξίφος αὐτοῦ, κελεύων νὰναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῶν ἰταλικῶν στρατιῶν ἐπὶ τὸν Καίσαρα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τοῦ Μαρκέλλου ἐκηρύττετο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἐκηρύττετο δὲ ὑπὸ ὑπάτου, ὅστις, παρουσιαζόμενος ὡς πρόμαχος τῆς συντηρητικῆς φατρίας, ὑποκαθίστανεν ἑαυτὸν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ περιέβαλλεν αὐθαιρέτως τὸν Πομπήιον διὰ τῆς δικτατωρίας. Ἀναλογιζόμενοι δέ, ὅτι ὁ Καῖσαρ μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας οὐδὲν εἶχε πράξει καταλῦον τοὺς πατρίους νόμους, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ Μαρκέλλου ἦτο ἔνοχος καὶ μωρά, οὐδ' ἦτο ἧττον ἔνοχος ἡ παρὰ τοῦ Πομπηίου ἀποδοχὴ στρατηγίας ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν κατὰ τρόπον τοιοῦτον. Ὁ δὲ Κουρίων, μὴ δυνάμενος νὰντιταχθῇ εἰς τὴν βιαίαν ἐκείνην πρᾶξιν τοῦ ὑπάτου, ἅτε τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας περιοριζομένης ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, διεμαρτυρήθη κατ' αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ δήμου, καὶ παρώρμησε νὰ μὴ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν παρὰ τοῦ Πομπηίου κελευσθεῖσαν στρατολογίαν. Ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς δημαρχίας αὐτοῦ ἔληγε· φοβηθεὶς δ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ μὴ νομίζων ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Ῥώμῃ, μετέβη εἰς Ῥάβενναν πρὸς τὸν Καίσαρα, ὅπως παρακινήσῃ αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ῥώμην.

Ὁ δὲ Καῖσαρ εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἔλθει ἡ ὥρα, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἀπόφασιν. Συνδυάζων δὲ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πανουργίαν ἐν καιρῷ καθ' ὃν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ παρεσύροντο ὑπὸ τῶν παθῶν, προετίμησε νὰ ἔλθῃ εἰς ἰδιωτικὰς διαπραγματεύσεις πρὸς εἰρηνικὴν διάλυσιν τῆς διαφορᾶς. Τῶν δὲ διαπραγματεύσεων τούτων μετέσχε καὶ ὁ Κικέρων. Εἶχε δ' οὗτος πρὸ βραχέος χρόνου ἐπανέλθει ἐκ τῆς Κιλικίας, ἣν εἶχε διοικήσει μετὰ μεγάλης μὲν τιμιότητος, ἀλλὰ καὶ μετὰ μετρίας στρατηγικῆς ἐπιτυχίας, πολεμήσας πρὸς τοὺς Πάρθους. Οὐχ ἧττον εἶχε τύχει τῆς προσωνυμίας αὐτοκράτορος *(imperator)*, καὶ ἠξίου τὴν τιμὴν τοῦ θριάμβου, ἣν ἠρνήθη μὲν εἰς αὐτὸν ἡ σύγκλητος, ὑπεσχέθη δὲ ὁ Καῖσαρ νὰ χορηγήσῃ, ὅταν ἤθελεν ἀξιωθῇ τῆς ὑπατείας. Μᾶλλον δὲ ἡ τὴν φιλαυτίαν τοῦ Κικέρωνος κολακεύουσα ὑπόσχεσις αὕτη ἢ ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰρήνης

ἔπεισε τὸν μέγαν ῥήτορα νἀγωνισθῇ παντὶ σθένει ὑπὲρ ἐπιτυχίας τῶν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀρξαμένων διαπραγματεύσεων. Ἀλλ' ὅμως αὗται ἀπέτυχον. Ὁ Καῖσαρ εἶχε προτείνει νὰ διαλύσῃ ὀκτὼ λεγεῶνας καὶ νὰ κρατήσῃ μόνον ἕνα καὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἢ τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου. Βλέπομεν δ' ἐκ τούτου, ὅτι ἤθελε διὰ πάσης θυσίας νἀποφύγῃ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅπως μὴ εὑρεθῇ ἄοπλος ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἀποκρουσθείσης δὲ τῆς αἰτήσεώς του ταύτης ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὁ Καῖσαρ ἔβη ἓν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω, γράψας εἰς τὴν σύγκλητον ἐπιστολὴν ἐπιδοθεῖσαν εἰς τοὺς νέους ὑπάτους, τὸν Λέντλον καὶ τὸν Γάϊον Κλαύδιον Μάρκελλον τὸν τοῦ Μάρκου [1], κατ' αὐτὴν τὴν νουμηνίαν τοῦ νέου ἔτους (49 π. Χ.), καθ' ὃ ἀνέλαβον τὴν ἀρχήν. Ἦτο δὲ ἡ γραφὴ εὐλαβὴς μέν, ἀλλὰ καὶ μεστὴ παρρησίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεγράφοντο ἐν αὐτῇ πάντα ὅσα ὁ Καῖσαρ εἶχε πράξει ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ἔπειτα δ' ἀπελογεῖτο διὰ τὰς ἐναντίον αὐτοῦ κατηγορίας τῶν ἐχθρῶν. Προβάλλων δὲ τὴν πρὸς τὴν σύγκλητον εὐλάβειάν του, ἐκήρυττεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπολύσῃ τὴν στρατιάν, ἂν ἤθελε πράξει ταὐτὰ καὶ ὁ Πομπήιος. Κατέληγε δὲ γράφων, ὅτι, ἄρχοντος ἀκόμη τοῦ Πομπηίου, οὐ μόνον δὲν ἤθελεν ἀποθέσει τὰ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ ἔμελλε κατὰ τάχος νὰ παραστῇ τιμωρὸς ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατρίδος. Διὰ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ προκλητικὸν αὐτῆς τέλος, ὁ Καῖσαρ οὐδὲν ἄλλο ἐζήτει κατ' οὐσίαν ἢ τὴν τήρησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κουρίωνος προταθέντος δόγματος τῆς συγκλήτου. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος, προβάλλοντες τὰς ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιεχομένας ἀπειλάς, ἔπεισαν τὴν σύγκλητον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν πολέμιον τῆς πατρίδος, ἂν δὲν ἤθελε καταθέσει τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς 1 Ἰουλίου, τελευταίας ἡμέρας καθ' ἣν ἠγγέλλοντο οἱ ὑποψήφιοι ὕπατοι [2].

Καὶ ἀντέταξαν μὲν ἔνστασιν εἰς τὸ ψήφισμα τῆς συγκλήτου οἱ δήμαρχοι Κάσσιος Λογγῖνος καὶ Μάρκος Ἀντώνιος, ἀλλὰ τίς ἐφρόντιζε τότε περὶ τῆς δημαρχικῆς ἐνστάσεως; Οἱ δὲ ὕπατοι ἐξέβαλον τοῦ βουλευτηρίου τοὺς ἐνισταμένους δημάρχους, οἵτινες κατέφυγον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος, ἀφ' οὗ πρότερον ἐν συνελεύσει τοῦ δήμου ἐξεφώνησαν βαρείας ἀρὰς ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν (7 Ἰανουαρίου 49 π. Χ.). Προςήρχοντο δ' οὗτοι εἰς τὸν ἀνθύπατον ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ δικαίου τοῦ δήμου. Ἡ δὲ

[1] Ὁ Μάρκελλος οὗτος, ὁμώνυμος ὢν τῷ ὑπάτῳ τοῦ προηγουμένου ἔτους, διακρίνεται αὐτοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος τοῦ 50 π. Χ., ἔχων πατέρα Γάϊον, ἐπωνομάζετο Gaji filius, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ, ἔχων πατέρα Μάρκον, Marci filius.

[2] **Καίσαρος** De bello civili I, 9.—**Κικέρωνος** Ad fam. IV, 7.

σύγκλητος, παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ κακοῦ αὐτῆς δαίμονος, ἐξώθησε τὰς προκλήσεις εἰς τὰ ἔσχατα, διατάξασα στρατολογίας καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν καὶ παρασχοῦσα εἰς τὸν Πομπήιον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτῃ τά τε κοινὰ χρήματα πάντα καὶ τὰ τῶν ταμείων τῶν ἰσοπολιτίδων. Ἔπειτα δὲ προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ εἰς μὲν ἕνα τῶν ἀσπονδοτάτων ἐχθρῶν τοῦ Καίσαρος, τὸν Λεύκιον Δομίτιον Ἀηνόβαρβον, παρεχώρησαν τὴν ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος κατακτηθεῖσαν, εἰς δὲ τὸν Μάρκον Κονσίδιον Νωνιανὸν τὴν Γαλατίαν τὴν ἐντὸς τῶν Ἄλπεων. Οὕτω δὲ ἡ σύγκλητος, ἐξωθουμένη ὑπὸ τῆς ὑπερόχου ἐξάψεως τοῦ φόβου καὶ τοῦ στασιασμοῦ, ἐκορύφονε τὴν ἀναρχίαν· παραβιάζουσα δὲ τοὺς νόμους χάριν σκοπῶν φατριαστικῶν, παρεῖχεν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπικαλύπτῃ τὴν ἀποστασίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ προσχήματος, ὅτι ἀποδίδει εἰς τοὺς νόμους τὸ ἀποβληθὲν αὐτῶν κράτος.

Κατὰ δὲ τὴν κρίσιμον ὥραν, καθ' ἣν ὁ Καῖσαρ, ἡγούμενος τοῦ δεκάτου τρίτου λεγεῶνος, παρασκευάζεται ὅπως διαβῇ τὸν Ῥουβίκωνα, ἐκφωνῶν τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο *Ἀνερρίφθω κύβος*, ὁ ποιητὴς τῆς Φαρσαλίδος Λουκανὸς [1] παριστάνει παρουσιαζόμενον ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ μέγα φάσμα τῆς πατρίδος, πειρώμενον νὰ συγκρατήσῃ αὐτὸν διὰ λόγων διακοπτομένων ὑπὸ στεναγμῶν. «Ποῦ πορεύεσθε; λέγει πρὸς τοὺς περὶ τὸν Καίσαρα τὸ φάσμα τῆς πατρίδος. Ποῦ ἄγετε τὰς σημαίας μου; Ἂν ἐντὸς τοῦ δικαίου ἔρχησθε, ἂν εἶσθε Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐπίσχετε. Ἕως ἐδῶ μόνον εἶνε ἐπιτετραμμένον». Καὶ ἦσαν ταῦτα ἀληθῆ. Ὁ ἀνθύπατος ὁ ὑπερβαίνων ἔνοπλος τὰ ὅρια τῆς ἑαυτοῦ ἐπαρχίας καθίστατο ἔνοχος ἀσεβήματος πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ μετὰ τὰς τελευταίας ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου ἠδύνατο νὰ θεωρῆται ἀκόμη πολίτης; Δὲν εἶχε πράγματι κηρυχθῆ πολέμιος τῆς πατρίδος πρὶν ἢ παραβιάσῃ τοὺς νόμους αὐτῆς; Κηρυχθεὶς δὲ ἤδη ἔκνομος παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν κατεχόντων τὴν ἐξουσίαν, οὐδὲν πλέον εἶχε νὰ παραβιάσῃ. Αὐτὴ ἡ σύγκλητος εἶχε κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν, ὅταν δ' αὕτη ἄρχηται, οἱ νόμοι σιγῶσι, καὶ τὸν λόγον ἔχει μόνη ἡ ἰσχύς. Ὑπελείπετο δὲ μόνον νὰ φανῇ ὁπότεροι εἶχον τὴν ἰσχύν. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ διαβαίνων τὸν Ῥουβίκωνα εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν Ταρπηίαν πέτραν ἢ τὸ Καπιτώλιον, ἡ δὲ νίκη παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὸ Καπιτώλιον καὶ τὴν ἀθανασίαν.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΑΝ ΤΩΝ ΑΛΠΕΩΝ ΓΑΛΑΤΙΑΣ.—Πρὶν ἢ συνοδεύσωμεν τὸν Ἰούλιον Καίσαρα τρεπόμενον τὴν ὁδὸν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὀφείλομεν νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὸν εἰς ἄλλην στρατείαν, ἧς καρπὸς ὑπῆρξε διὰ μὲν τὴν Ῥώμην ἡ κυριαρχία εὐρείας

[1] **Λουκανοῦ** Φαρσαλίδος Ι, 183.

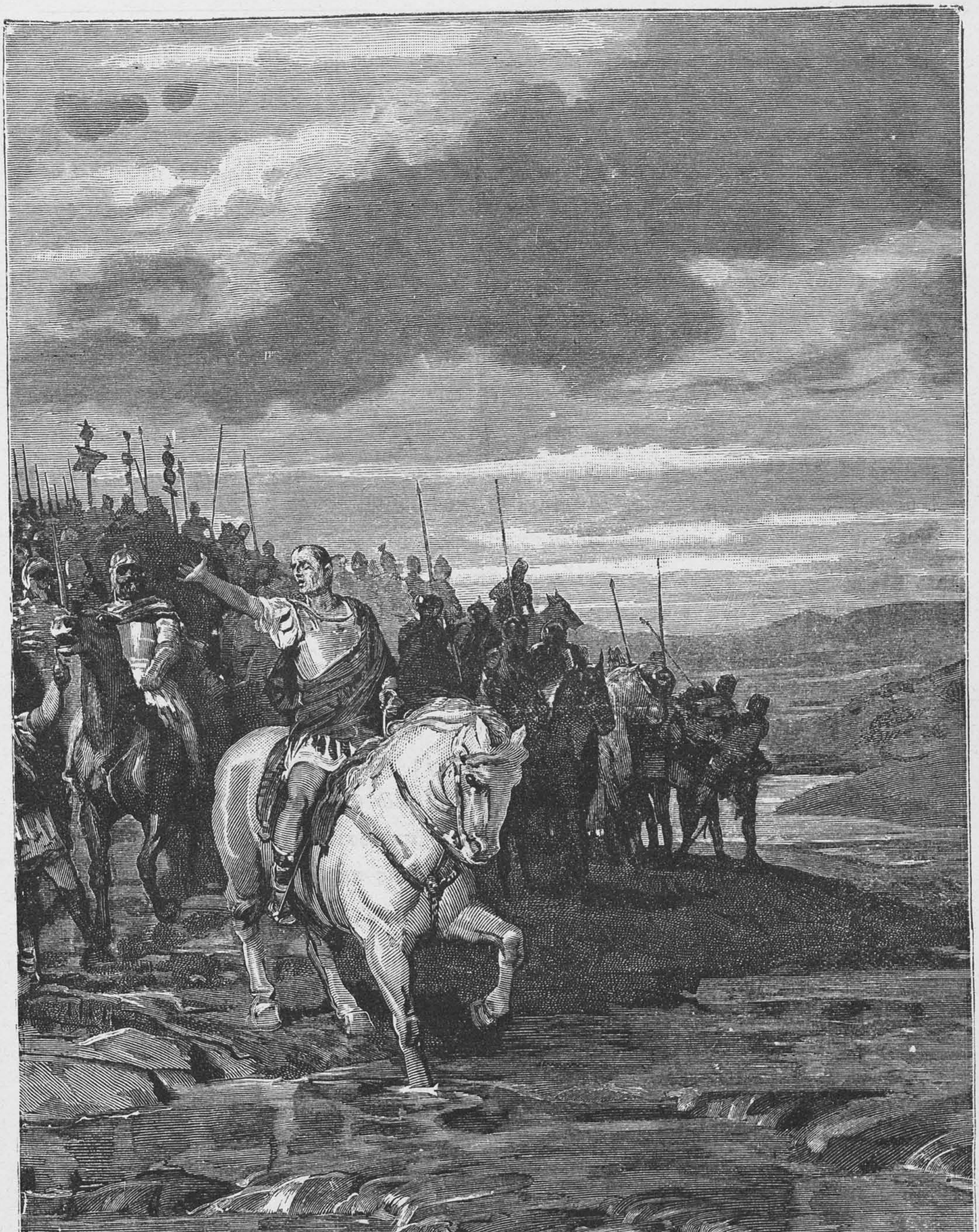

Ὁ Καῖσαρ διαβαίνων τὸν Ῥουβίκωνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

χώρας, διὰ δὲ τὸν Καίσαρα αὐτὸν ἡ ἀπόκτησις τῆς δυνάμεως ἐκείνης, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου.

«Μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, λέγει ὁ Κικέρων ἐν τῷ » λόγῳ αὐτοῦ περὶ τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν[1], οἱ ἡμέτεροι στρατηγοὶ ἠρ- » κοῦντο εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Γαλατῶν, σκοποῦντες μᾶλλον τὴν ἀναστο- » λὴν τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἢ τὴν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν μετάθεσιν τοῦ » πολέμου. Αὐτὸς ὁ Μάριος δὲν εἰςεχώρησεν εἰς τὴν Κελτικήν, ἀλλὰ περιω- » ρίσθη νἀντιτάξῃ φραγμὸν εἰς τοὺς χειμάρρους ἐκείνους τῶν λαῶν τοὺς » ἀπειλοῦντας νὰ χυθῶσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ δὲ Γάϊος Πομπτῖνος ὁ τὴν » ἀποστασίαν τῶν Ἀλλοβρόγων καταστείλας ἀνεπαύθη ἐπὶ τῆς νίκης αὐ- » τοῦ[2]. Μόνος δὲ ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ καθυποτάξῃ τὴν Γαλατίαν εἰς τὴν » ἡμετέραν κτῆσιν».

Ὁ δὲ δισταγμὸς οὗτος τῶν Ῥωμαίων, πτοουμένων νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον εἰς τὰ ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων, προῆλθεν ἐκ διαφόρων λόγων. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναφέρομεν τὸ πρόσκομμα πρὸς τοιαύτην ἐκστρατείαν, ὅπερ ἀναγκαίως ἐπέφερον αἱ ἐμφύλιοι ἐν Ῥώμῃ διαμάχαι, αἵτινες εἶχον ὑπάρξει συχνόταται καὶ βιαιόταται μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ναρβωνίτιδος Γαλατίας. Εἰς δὲ τὸν λόγον τοῦτον δέον νὰ προστεθῇ ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων προτίμησις τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατακτήσεων, ἅτε οὐσῶν εὐκολωτέρων μέν, ἐπικερδεστέρων δέ. Ἀναγκαίως δὲ προετιμῶντο αἱ ἀνατολικαὶ κατακτήσεις τῶν κατὰ τὸν βορρᾶν καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι οἱ Κελτοὶ ἦσαν πολέμιοι οὓς ἐφοβοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι. Ὁ Κικέρων ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ βεβαιόνει, ὅτι οἱ συνετώτατοι τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ εἶχον ἐξ ὑπαρχῆς θεωρήσει τοὺς Κελτοὺς ὡς τοὺς φοβερωτάτους τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος ἐπῆλθον ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ τοιαῦτα γεγονότα, ὥστε ἡ Ῥώμη ἐπείσθη νὰ καταστείλῃ τὸν φόβον ὑφ᾽ οὗ κατείχετο καὶ ἀντιτάξῃ τὰ ὅπλα αὐτῆς πρὸς τοὺς λαοὺς ἐκείνους. Ὡς δ᾽ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Γαλατίας ἡ μεταξὺ τῶν ὁμόρων κελτικῶν λαῶν ὑφισταμένη ἔχθρα εἶχεν ἀνοίξει εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ὁδὸν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ναρβωνίτιδος, οὕτως ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς χώρας οἱ μεταξὺ τῶν γειτόνων Αἰδούων καὶ Σηκουανῶν ἀγῶνες παρέσχον εὐκαιρίαν εἰς τὸν Γερμανὸν Ἀριόβιστον νὰ ἄρξῃ ἐν Γαλατίᾳ. Ἡ δὲ νέα αὕτη θέσις τῶν γαλατικῶν πραγμάτων προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ῥώμης.

Οἱ Αἴδουοι, κύριοι ὄντες τῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ Λείγηρος (Loire) καὶ

---

[1] **Κικέρωνος** De prov. cons. 13.

[2] Ἡ ἀποστασία τῶν Ἀλλοβρόγων προεκλήθη ὑπὸ τοῦ φόνου τῶν πρέσβεων αὐτῶν τῶν εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα ἀναμιχθέντων, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι, καίπερ καταγγείλαντες τοὺς συνωμότας.

τοῦ Ἄραρος (Saône) χώρας, ἅτε κατέχοντες τὰς ὀχυρὰς πόλεις Νίβερνον (Nevers) Ματίσκωνα (παρὰ Καίσαρι *Matisco*, τὸ σημερινὸν Mâcon) καὶ Καβιλλῶνον (παρὰ Καίσαρι *Cabillonum*, Chalons-Sur-Saône), τοὺς μὲν Ἀρβέρνους εἶχον ἀποκλείσει ἀπὸ τῆς ποταμοπλοΐας τοῦ Λείγηρος, εἶχον δ' ἐπιβάλει βαρέα διόδια εἰς τὰ σιτία, ὅσα οἱ Σηκουανοὶ ἔστελλον διὰ τοῦ Σηκουάνα εἰς τὴν Μασσαλίαν. Οἱ δὲ δύο οὗτοι λαοὶ ἡνώθησαν πρὸς ἀλλήλους ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῆς τοιαύτης δουλείας· ὅπως δ' ἐπιτύχωσιν εὐκολώτερον, ἐμίσθωσαν τὴν βοήθειαν Ἀριοβίστου τοῦ βασιλέως τοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Σουήβων καὶ δεκαπεντακισχιλίων τῶν ὑπ' αὐτὸν μαχητῶν. Ἡττηθέντες δὲ οἱ Αἴδουοι, ἠναγκάσθησαν νὰ στείλωσιν ὁμήρους εἰς τοὺς Σηκουανούς (61 π. Χ.). Ἀλλ' οἱ Σηκουανοὶ δὲν ἀπήλαυσαν ἐπὶ μακρὸν τῶν καρπῶν τῆς εὐκόλου νίκης, διότι ὁ Ἀριόβιστος ἐπὶ πανούργοις προσχήμασιν ἐκάλεσεν ἐκ Γερμανίας μέγα πλῆθος πολεμιστῶν, ὅτε δὲ ἠσθάνθη ἑαυτὸν ἀρκούντως ἰσχυρὸν, ὅπως ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς Σηκουανούς, ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν παραχώρησιν τοῦ ἑνὸς τρίτου τῆς χώρας. Τότε δὲ οἱ Αἴδουοι καὶ οἱ Σηκουανοί, καταθέσαντες τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν ἔχθραν, συνεμάχησαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἦτο παρὰ πολὺ ἀργά. Ὁ Ἀριόβιστος ἐνίκησεν ἀμφοτέρους παρὰ τὰ Μαγετόβριγα οὐ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ Ἄραρος, καὶ ἀπήτησε παρὰ τῶν Σηκουανῶν ἓν ἔτι τρίτον τῆς χώρας διὰ τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ἀρούδεις.

Τότε δὲ οἱ ἡττημένοι ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ῥώμην, ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Αἰδούων Διβιτιακὸς παρέστη ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, ζητῶν τὴν πολλάκις εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ὑπεσχημένην προστασίαν. Δὲν εἶχε δὲ ἀκόμη ἀπαντήσει ἡ σύγκλητος εἰς τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτε ἦλθεν εἰς αὐτὴν τὸ ἄγγελμα, ὅτι οἱ Ἐλουήτιοι, θέλοντες νἀπαλλαγῶσι τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σουήβων, εἶχον ἀποφασίσει νὰ μεταναστεύσωσιν ἐκ τῆς πατρίδος πρὸς ἐγκατοίκησιν ἐν χώρᾳ ἡσυχωτέρᾳ καὶ αὐταρκεστέρᾳ παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἀνήρχοντο δὲ εἰς περίπου πεντακοσίας χιλιάδας οἱ παρασκευαζόμενοι νὰ διαβῶσι τὸ ὄρος τὸν Ἰουράσιον (Jura) καὶ διελάσωσι διὰ τῆς Γαλατίας[1].

Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσιν ἀδιάφοροι πρὸ τοιούτου ἀπροόπτου γεγονότος. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἔβλεπον τὴν Ἐλουητίαν διὰ τῆς μεταναστάσεως τῶν κατοίκων αὐτῆς περιερχομένην εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Ἀριοβίστου, ἐξ ἑτέρου δ' ἐκτιθεμένην εἰς μέγαν κίνδυνον τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἐν Γαλατίᾳ ἐπαρχίαν, τὴν Ναρβωνῖτιν. Ἔσπευσε λοιπὸν τότε ἡ σύγκλητος

[1] Ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς ἃς εὗρεν ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ κατὰ τὰ Βίβρακτα στρατοπέδῳ ὁ ἀριθμὸς τῶν μεταναστῶν ἀνεβιβάζετο εἰς 368 000, ὧν 92 000 μάχιμοι. **Καίσαρος** De bell. gall. I, 29.

νἀποδεχθῇ τὴν αἴτησιν τοῦ Διβιτιακοῦ, καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι τοὐντεῦθεν ἔμελλε νἀναλάβῃ τὴν προστασίαν πάντων τῶν φίλων τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου. Ἡ δὲ διακήρυξις αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄκαρπος, τῶν Αἰδούων καὶ τῶν Σηκουανῶν ἀναλαβόντων νὰ κλείσωσιν εἰς τοὺς Ἐλουητίους τὴν διὰ τοῦ Ἰουρασίου ὄρους διάβασιν.

Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ἣν ἀνέλαβον οἱ ὑπεράλπειοι σύμμαχοι ὠφέλησε τοὺς Ῥωμαίους ἡ μακρὰ διάρκεια τῶν παρασκευῶν τῶν μεταναστῶν. Προετίθεντο δὲ οὗτοι νὰ συμπληρώσωσιν αὐτὰς ἐντὸς τριῶν ἐτῶν, ὧν τὸ τρίτον συνέπιπτεν ἐπὶ τῆς ἀνθυπατείας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Προβλέπων δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον εἶχεν ἐξασφαλίσει ὁ Καῖσαρ τὴν οὐδετερότητα τοῦ Ἀριοβίστου, ἐνεργήσας τὴν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀποδοχὴν τῆς φιλίας ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε προτείνει εἰς τὴν Ῥώμην (59 π. Χ.).

Ὅτε δὲ ὁ Καῖσαρ ἔφθασεν εἰς τὴν Ναρβωνῖτιν, οἱ Ἐλουήτιοι εἶχον ἤδη ἐκκινήσει, ἀφίνοντες ὄπισθεν αὐτῶν ἐρείπια καὶ καταστροφήν, διότι, πρὶν ἢ ἀναχωρήσωσιν, εἶχον πυρπολήσει τὰς τετρακοσίας αὐτῶν κώμας καὶ μεταβάλει τὴν χώραν εἰς ἔρημον, ὅπως μὴ γεννηθῇ ποτε ἐν ἑαυτοῖς ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐπιστροφῆς. Ὡς νέαν δὲ πατρίδα εἶχον ἐκλέξει τὴν γῆν τῶν Σαντόνων, τὴν σημερινὴν Saintogne, κατὰ τὸν κάτω Γαρρύναν. Ἦγον δ' εἰς τὴν χώραν ταύτην δύο ὁδοί, ὧν ἡ μὲν διήρχετο διὰ τῆς χώρας τῶν Σηκουανῶν, τῆς σημερινῆς Ἐλευθέρας κομητείας (Franche comté), ἡ δὲ διὰ τῆς Ναρβωνίτιδος. Προετιμήθη δὲ τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἡ διὰ τῆς Ναρβωνίτιδος ἄγουσα ὡς εὐκολωτέρα, καὶ οἱ μετανάσται ὥρισαν ὡς τόπον ἀθροίσεως τὴν Λέμανον λίμνην, τὴν σημερινὴν λίμνην τῆς Γενεύης. Καὶ ἀνέμενε μὲν αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ ἐν Γενεύῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ τότε εἶχε συμπαραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ ἕνα μόνον λεγεῶνα, ἠναγκάσθη νὰ ἐργασθῇ μετὰ δόλου πρὸς παρακώλυσιν τῆς προχωρήσεως αὐτῶν. Διό, αἰτησάντων τῶν Ἐλουητίων νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ ἄδεια νὰ διέλθωσι διὰ τῆς χώρας τῶν Ἀλλοβρόγων, ἀπήντησε ζητῶν ἀναβολὴν δεκαπέντε ἡμερῶν. Οἱ δ' Ἐλουήτιοι ἐδέχθησαν μὲν ἐξ ἀνάγκης τὴν προθεσμίαν, ἀλλ' ὅτε παρέστησαν καὶ πάλιν οἱ πρέσβεις αὐτῶν, ἐνόησαν πόσον ὀλεθρία εἶχεν ἀποβῇ εἰς αὐτοὺς ἡ προσδοκία, καθότι αἱ ὀλίγαι ἐκεῖναι ἡμέραι εἶχον ἀρκέσει εἰς τὸν Καίσαρα, ὅπως διαταφρεύσῃ καὶ αποτειχίσῃ τὰ κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥοδανοῦ, κατασκευάζων χαράκωμα ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Λεμάνου λίμνης μέχρι τοῦ Ἰουρασίου ὄρους καὶ ἔχον μῆκος εἴκοσι καὶ ὀκτὼ χιλιομέτρων. Ἐγίνετο δὲ οὕτω τότε ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος, οὗ χρῆσιν ἐποιήσαντο ἔπειτα οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ κολοσσιαίων διαστάσεων, τοῦ περιφράττειν στρατηγικῶς τὰ σύνορα τοῦ κράτους διὰ σειρᾶς χαρακωμάτων ἐπικοινωνούντων πρὸς ἄλληλα διὰ τάφρων καὶ κοιλωμάτων. Ἡ δὲ πρώτη ἀπόπειρα ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Οἱ

Ἑλουήτιοι ἀπεπειράθησαν μὲν ἐν διαφόροις σημείοις νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥοδανοῦ, ἀλλ' εἶδον μετ' ἀπελπισίας, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπορθήσωσι τὰ χαρακώματα τῶν πολεμίων. Ἠναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ τραπῶσι τὴν ἄλλην ὁδὸν τὴν ἄγουσαν διὰ τῆς χώρας τῶν Σηκουανῶν. Διὰ δὲ τῆς μεσιτείας τοῦ Αἰδούου Δουμνόριγος, ὅστις ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων, ἔτυχον τῆς συναινέσεως τῶν Σηκουανῶν νὰ διαβῶσι διὰ τῆς χώρας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Αἴδουοι ὅμως ἀντέστησαν εἰς τὴν διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας διάβασιν τῶν Ἑλουητίων, τοῦτο δὲ παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Καίσαρα νὰ καταδιώξῃ τοὺς μετανάστας καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν τῆς πορείας αὐτῶν. Συνήντησε δ' αὐτοὺς παρὰ τὸν Ἄραρα, ἐν ᾧ διέβαινον τὸν ποταμὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακία αὐτῶν εὑρίσκετο ἀκόμη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην. Ἐνίκησε δ' αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ παρὰ τὸ σημερινὸν Trévoux[1]. Ἔπειτα δὲ, διαβὰς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὸν Ἄραρα, ἐτράπη ἐπὶ τὴν δίωξιν τῶν Ἑλουητίων διὰ τῆς χώρας τῶν Αἰδούων. Διήρκεσε δ' ἡ πορεία αὕτη δεκαπέντε ἡμέρας. Καὶ ἐκαιροφυλάκτει μὲν ὁ Καῖσαρ ὅπως ἔλθῃ εἰς μάχην πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους, διακοπτομένου ὑπὸ ὀρέων, ἐκώλυσε τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ διὰ προδοσίας τοῦ Δουμνόριγος ἐπέλειψαν τὸν Καίσαρα τὰ ἐπιτήδεια, διὸ ἀπεφάσισε νὰ μεταστρατοπεδεύσῃ πρὸς προμήθειαν τροφῶν εἰς τὰ πλησίον κείμενα Βίβρακτα, κείμενα ἐπὶ τοῦ ὄρους ὅπερ σήμερον καλεῖται ὑπὸ τῶν Γάλλων Beuvray εἰς ἀπόστασιν δεκατριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Αὐγουστοδούνου, τοῦ σημερινοῦ Autun[2]. Οἱ δ' Ἑλουήτιοι, νομίσαντες, ὅτι ἡ μεταστροφὴ ἐκείνη ἦτο φυγὴ, ἐτράπησαν ἐπὶ τὸν πολέμιον, θέλοντες νἀποκόψωσι τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἄφρων ἐκείνη τόλμη ἐπήνεγκε τὴν καταστροφὴν τῶν Ἑλουητίων. Ὅτ' ἐπεφάνησαν πλησίον τῶν Βιβράκτων, εὗρον τοὺς Ῥωμαίους ἐστρατοπεδευμένους ἐπὶ τῶν κλιτύων λόφου τινὸς καὶ τεταγμένους πρὸς μάχην, οὗτοι δὲ προσέβαλον τοὺς μετανάστας διὰ τοξευμάτων. Εἶτα δ' ὠφελούμενος ὁ Καῖσαρ ἐκ τῆς ταραχῆς, ἣν ἡ τοιαύτη ὑποδοχὴ εἶχεν ἐμβάλει εἰς τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, κατέβη ἐκ τοῦ λόφου, ὅπως προσβάλῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. Ἡ δὲ μάχη, ἀρξαμένη βραχὺ μετὰ τὴν μεσημβρίαν, διήρκεσε μέχρι τῆς νυκτὸς, καὶ ἐπερατώθη διὰ πανωλεθρίας τῶν Ἑλουητίων. Τοὺς δὲ ὑπολειφθέντας ἐκέλευσεν ὁ Καῖσαρ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα, καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοὺς Ἀλ-

---

[1] Τῆς πόλεως ταύτης, ἧς δὲν γίνεται μνεία ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐν τοῖς περὶ τοῦ γαλατικοῦ πολέμου ὑπομνήμασι, τὸ νεολατινικὸν ὄνομα εἶνε Trivium ἢ Trivordium, Trevoltium.

[2] Περὶ τῆς τοποθεσίας τῶν ἀρχαίων Βιβράκτων ἴδ. **Ναπολέοντος Γ'** Histoire de Jules César τόμ. Β' σ. 67, σημ. 2.

λόβρογας νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτοὺς σῖτον ἐφ' ὅσον χρόνον δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ συντηρῶνται διὰ τοῦ προϊόντος τῶν ἰδίων ἀγρῶν. Τοιαῦται ὑπῆρξαν σὺν τῇ ἐπιστροφῇ τῶν Ἑλουητίων εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν αἱ ἀρχαὶ τῆς σημερινῆς Ἑλβετίας.

Διὰ τῆς ἥττης τῶν Ἑλουητίων ἡ ἐν τῇ πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ ἀποστολὴ τοῦ Καίσαρος ἐφαίνετο περατωθεῖσα. Καὶ ὅμως τὰ ἤδη πεπραγμένα ὑπῆρξαν μόνον ὁ πρόλογος μακροῦ δράματος, οὗ λύσις ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ὑποδούλωσις μεγάλου λαοῦ. Καὶ ἡ μὲν ἐξερεύνησις τῶν ἀφορμῶν καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀγῶνος θὰ ἦτο ἀργολογία. Τὰ δὲ γενεσιουργὰ αἴτια ὑπῆρξαν ἀναμφηρίστως πολλά, ἐν οἷς βεβαίως καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Καίσαρος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας ὡς βάθρον πρὸς ἵδρυσιν θρόνου.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πρὸς τοὺς Ἑλουητίους πολέμου εὑρέθη ὁ Καῖσαρ ἀντιμέτωπος τοῦ Ἀριοβίστου. Ὡς δὲ ἡ προστασία τῶν Αἰδούων εἶχε παράσχει εἰς αὐτὸν τὴν δικαιολογίαν διὰ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς ἐν Βιβράκτοις ἡττηθέντας, οὕτω νῦν αὐταὶ αἱ θερμαὶ παρακλήσεις τῶν Σηκουανῶν καὶ τῶν Αἰδούων ἔμελλον νὰ δικαιολογήσωσι τὰς ἐπιθέσεις αὐτοῦ ἐναντίον βαρβάρου κυριάρχου, ὃν ἡ σύγκλητος πρὸ χρόνου βραχέος κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος εἶχε κηρύξει φίλον καὶ σύμμαχον τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων.

Δι' αὐτὸν δὲ αὐτόχρημα τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ἀριόβιστος ἦτο φίλος τῶν Ῥωμαίων, ὁ Καῖσαρ προσηνέχθη πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀνασκοπῆς. Καλέσας δὲ τὸν Ἀριόβιστον εἰς διάλεξιν, ἔλαβε παρὰ τοῦ βαρβάρου τὴν ἀπάντησιν, ὅτι, ἂν εἶχεν ἐκεῖνος ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος ἤθελε μεταβῇ πρὸς ἐκεῖνον· ἂς ἔλθῃ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ὁ Καῖσαρ, ἂν ἔχῃ ἐκεῖνος ἀνάγκην αὐτοῦ. Τότε δὲ ὁ Καῖσαρ ὑπέβαλεν ἄνευ περαιτέρων συζητήσεων εἰς τὸν Ἀριόβιστον τοὺς ὅρους αὐτοῦ, ἀπαιτῶν νὰ μὴ καλέσῃ ὁ τῶν Σουήβων βασιλεὺς ἄλλους Γερμανοὺς εἰς τὴν Γαλατίαν, ἀποδώσῃ δὲ εἰς τοὺς Αἰδούους τοὺς ὁμήρους αὐτῶν καὶ ἐπανορθώσῃ τὰς ὑπ' αὐτοῦ εἰς αὐτοὺς γενομένας ὕβρεις. Ὁ δὲ Ἀριόβιστος ἀπέκρουσε μετὰ περιφρονήσεως τοιαύτας συνθήκας, καὶ προεκάλεσε τὸν Καίσαρα νὰ προςβάλῃ ἑαυτόν, ἂν ἐτόλμα· «θὰ γνωρίσῃ, εἶπεν ὁ ἄγγελος, τὴν γενναιότητα λαοῦ ὅςτις ἀπὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν δὲν εἶχε ποτε καταφύγει ὑπὸ στέγην[1]».

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔμαθεν ὁ Καῖσαρ, ὅτι ὁ Ἀριόβιστος παρεσκευάζετο, ὅπως κυριεύσῃ τὴν πόλιν Βεσοντίωνα, τὴν σημερινὴν Besançon, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σηκουανῶν, κειμένην παρὰ τὸν ποταμὸν Δοῦβιν (σήμερον Doubs) ἐπὶ θέσεως ὀχυρωτάτης, καὶ ὅτι τὰ ἑκατὸν τῶν Σουήβων ἔθνη παρεσκεύαζον νέα στίφη ὅπως ἀποστείλωσιν αὐτὰ πέραν τοῦ Ῥήνου.

[1] **Καίσαρος** De bello gall. I, 36.

Ἐφ' ᾧ μετὰ ταχυεργίας μεγίστης, ὁποῖον ὑπῆρξε πάντοτε τὸ στρατήγημα τῶν μεγάλων κατακτητῶν, ἔφθασεν εἰς τὴν Βεσοντίωνα πρὶν ἢ ἐμφανισθῶσιν οἱ πολέμιοι, καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν κατ' Αὔγουστον τοῦ 58 π. Χ. Ἀλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐπιτυχίᾳ ἐμειώθη ὑπὸ κινδύνου ἀπροόπτου. Ἐν ᾧ ὁ Καῖσαρ συνέλεγε τὰ ἐπιτήδεια καὶ κατεσκόπευε τοὺς τόπους, οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ἐκφοβηθέντες ὑπὸ τῶν διηγήσεων τῶν ἰθαγενῶν περὶ τῶν μεγάλων σωμάτων τῶν Γερμανῶν καὶ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν τόλμης, ἠρνήθησαν νὰ προχωρήσωσιν. Ἠναγκάσθη δὲ ὁ Καῖσαρ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς αὐτούς, ὅτι οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ αὐτοὶ πολέμιοι οὓς εἶχε νικήσει ὁ Γάϊος Μάριος, καὶ ἐξήγειρε τὴν ἅμιλλαν αὐτῶν, ἀπειλήσας ὅτι θἀνεχώρει μετὰ μόνου τοῦ δεκάτου λεγεῶνος, ὅστις εἶχε μείνει πάντοτε πιστὸς εἰς αὐτὸν καὶ εἶχεν ἐπιδείξει πάντοτε ἀήττητον ἀνδρείαν. Οὕτως ἐξεκίνησεν ἡ στρατιά, καὶ μετὰ πορείαν ἑπτὰ ἡμερῶν ἔφθασαν οἱ λεγεῶνες πλησίον τοῦ Ῥήνου, οὗ τὰς ὄχθας οὐδέποτε εἶχε πατήσει ποὺς Ῥωμαίου. Ὁ δὲ Ἀριόβιστος, ἀποβαλὼν τὴν προτέραν ὑπεροψίαν, ἐκήρυξε τώρα ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ δεχθῇ τὰς προταθείσας διαλλαγάς. Καὶ ἔγεινε μὲν ἡ ἐπὶ τούτῳ συνέντευξις ἐπὶ λοφίσκου ὑψουμένου μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀπέληξεν. Ὁ Ἀριόβιστος ἠξίου νἀναγνωρισθῇ νόμιμος κύριος τῆς Γαλατίας καθ' ὃν τρόπον ἡ Ῥώμη εἶχε τὴν ἀνεγνωρισμένην κυριότητα τῆς Ναρβωνίτιδος. Διὰ τῶν ὅπλων λοιπὸν ἔμελλε νὰ κριθῇ τὸ μέγα ζήτημα. Ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Σεγχάϊμ (Sennheim) πλησίον τοῦ Ἄνω Ἄνσπραχ (Oberansprach) ἐν τῇ Ἄνω Ἀλσατίᾳ[1] συνεκροτήθη τῇ 10 Σεπτεμβρίου 58 π. Χ. ἡ κρατερὰ μάχη. Ὁ Καῖσαρ εἶχε μάθει παρά τινων αἰχμαλώτων χρησμόν τινα τῶν ἱερειῶν τῶν Σουήβων. Ἐκ τοῦ φλοίσβου τῶν ὑδάτων εἶχον δῆλα δὴ μαντεύσει αἱ ἱέρειαι ἐκεῖναι, ὅτι ἡ νίκη ἔμελλε νἀποβῇ ὑπὲρ τῶν Γερμανῶν, ἂν δὲν ἤθελον ἔλθει εἰς μάχην πρὸ τῆς νουμηνίας, ἥτις συνέπιπτε τῇ 18 Σεπτεμβρίου. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ διὰ δεξιοῦ στρατηγήματος ἠνάγκασε τὸν Ἀριόβιστον νὰ δεχθῇ τὴν μάχην πρὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Ἔστειλε δῆλα δὴ τοὺς ἐπικούρους αὐτοῦ ὅπως στρατοπεδεύσωσι κατὰ τὰ νῶτα τῶν πολεμίων, διαβαίνοντες ἐνώπιον αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀριόβιστος, ἰδὼν διχαζομένην τὴν ῥωμαϊκὴν στρατιάν, ἀνέστειλε πᾶσαν ἀναβολήν, καὶ ἔσπευσε νὰ προσβάλῃ τὸ παρὰ τὸ σημερινὸν Σβαϊκχάουσεν (Schweighausen) μικρὸν στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος, ὅπερ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ δύο λεγεώνων. Ἀλλ' οὗτοι ἀντέστησαν. Τότε δὲ ὁ Καῖσαρ ἤγαγε κατὰ τῶν Σουήβων τοὺς ἓξ αὐτοῦ λεγεῶνας, καὶ κατέστησεν ἀναπόφευκτον τὴν μάχην, ἥτις ἐπερατώθη διὰ τῆς πανωλε-

[1] Τὸ πεδίον τῆς μάχης δὲν ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ **Καίσαρος** De bello gall. I, 49-50· ἀλλ' ἴδε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ A. von Goeler Cäsars Gallische Kriege Τόμ. Α' σ. 28.

θρίας τῶν Γερμανῶν. Ὡς δ' αἱ νῖκαι τοῦ Μαρίου κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, οὕτως αὕτη ἡ τοῦ Καίσαρος νικήσαντος τοὺς Σουήβους ἐπῆλθεν ἕνεκα τῆς ὑπερόχου στρατηγικῆς τάξεως τῶν λεγεώνων καὶ τῆς αὐστηρᾶς αὐτῶν πειθαρχίας. Ἐνικήθη δὲ αὕτη ἡ μάχη πρὸς τούτοις καὶ διὰ τὴν ταχεῖαν προσεπικουρίαν τῆς ὀπισθοφυλακίας, ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ποπλίου Κράσσου πρὸς βοήθειαν τοῦ ἐν κινδύνῳ εὑρισκομένου ἀριστεροῦ κέρατος. Ἐπηύξησε δὲ τὰς ἀπωλείας τῶν Γερμανῶν καὶ τοῦτο, ὅτι εἶχον ὄπισθεν αὐτῶν τὸν Ῥῆνον, διὸ οἱ πλεῖστοι ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν φυγήν. Ὁ δὲ Ἀριόβιστος κατώρθωσε μετὰ δυσχερείας νὰ σωθῇ διαπεραιούμενος τὸν ποταμὸν ἐπὶ σχεδίας. Οὐδὲ γίνεται ἔκτοτε πλέον λόγος περὶ αὐτοῦ, ἴσως θανόντος ἐκ τῶν τραυμάτων. Μετ' αὐτοῦ δὲ συνεξηφανίσθη καὶ ἡ μεγάλη τῶν Σουήβων βασιλεία.

Καὶ ἀπήλλαξε μὲν ἡ ἧττα τοῦ Ἀριοβίστου τοὺς Αἰδούους καὶ τοὺς Σηκουανοὺς τῆς ὑπὸ τοὺς Σουήβους δουλείας. Ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἀντὶ νὰ τύχωσιν ἀληθοῦς ἐλευθερίας μόνον δεσπότην εἶχον ἀλλάξει. Ὁ Καῖσαρ ἔπηξε χειμάδια ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰδούων, ὡς εἰ αὕτη ἦτο ἰδία αὐτοῦ κτῆσις. Ἀλλ' ἡ ἔκρηξις νέου πολέμου κατέπαυσεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς μεμψιμοιρίας τῶν δυναστευομένων καὶ ἀνέστειλε πᾶσαν ἀπόπειραν ἐξεγέρσεως αὐτῶν.

Οἱ λαοὶ τῆς Βελγικῆς Γαλατίας, καταθορυβηθέντες ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, εἶχον ἀθροισθῇ εἰς γενικὴν συνέλευσιν καὶ ψηφίσει ὁμόθυμον στρατείαν. Στρατιὰ τριακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν ὤφειλε νὰ εὑρεθῇ ἑτοίμη κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ὅπως πορευθῇ ἐπὶ τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ἡ δὲ στρατηγία ἀνετέθη εἰς Γάλβαν τὸν βασιλέα τῶν Σουεσσιώνων. Ὁ δὲ Καῖσαρ εὑρίσκετο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ. Μαθὼν δὲ τὰς ἐχθρικὰς παρασκευὰς τῶν Βελγῶν, ἐστρατολόγησε δύο νέους λεγεῶνας· ἀναβιβάσας δ' οὕτω τὴν στρατιάν του εἰς ἑξηκοντακισχιλίους ἄνδρας, εἰσήλασε τὸ ἔαρ τοῦ 57 π. Χ. εἰς τὴν Βελγικήν. Ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν τῶν συμμάχων ἐκραγεῖσα διχόνοια ἐπέσπευσε τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν Ῥημοὶ καὶ οἱ Τριβηροί[1], ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς βελγικῆς συμμαχίας, ἡνώθησαν μετὰ τοῦ πατρίου ἐχθροῦ. Οἱ δὲ Αἴδουοι, οὓς ὁ Καῖσαρ ἠδυνήθη νὰ προσελκύσῃ διὰ δολίων ἐπαγγελιῶν, ἔθηκαν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὰς στρατιὰς αὐτῶν. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ὁ Καῖσαρ αὐτὸς ὥρμα κατὰ τοῦ Γάλβα, ἐξ ἑτέρου δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Διβιτια-

[1] Τριβηροὺς λέγει τοὺς ὑπὸ μὲν τῶν Ῥωμαίων καλουμένους Treveros, ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἄλλως ὀνομαζομένους Τρηουίρους, Τριουήρους ἢ Τριβέρους ὁ **Πτολεμαῖος** II, 9, 12.

κὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰδούων ἐπέτρεχε τὴν χώραν τῶν Βελλοάκων καὶ διεχώριζεν ἀπὸ τῆς στρατιᾶς τῶν συμμάχων ἑξηκοντακισχιλίους ἄνδρας, σπεύσαντας εἰς ἄμυναν τῆς πατρίδος. Συνεκροτήθη δὲ ἡ μεγάλη μάχη παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄξωναν (*Axona*, σήμερον Aisne) ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ῥημῶν. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν τόπῳ ὀχυρωτάτῳ πλησίον τῆς σημερινῆς Craonne. Ὁ δὲ Γάλβας δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ προςβάλῃ τὸν Καίσαρα, μετὰ μεγάλης δὲ θρασύτητος διέβη τὴν Ἄξωναν κατενώπιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήνεγκε τελείως τὴν καταστροφήν του, διότι ὁ Καῖσαρ, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀταξίας τῶν πολεμίων, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν λεγεώνων· τὸ δὲ ἱππικὸν συνεπλήρωσε τὴν ἧτταν τῶν Βελγῶν.

Καὶ ἡ μὲν βελγικὴ συμμαχία εἶχε διαλυθῆ. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἔπρεπε πλέον νὰ ὑποτάξῃ τὰς ἡττηθείσας φυλὰς καθ' ἑκάστην, τοῦθ' ὅπερ ἦτο εὐκολώτερον μέν, ἀλλὰ μακρότερον καὶ ἐπιπονώτερον. Ἤρχισε δὲ ἀπὸ τῶν οἰκούντων κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς χώρας, ὅπου εἰς οὐδεμίαν προσέκρουσε δυσκολίαν. Οἱ Σουεσσίωνες, οἱ Βελλοάκοι καὶ οἱ Ἀμβιανοὶ ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὸν μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν. Ὁ δὲ Καῖσαρ περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν δυτικῶν τούτων λαῶν τῆς Βελγικῆς ὅπλα καὶ ὁμήρους.

Ἄλλην δὲ τροπὴν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς χώρας. Οἱ Νέρβιοι οἱ τότε τὴν σημερινὴν ἐπαρχίαν τῆς Βελγικῆς *Ἀννονίαν* (Hainaut) κατοικοῦντες, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ πολυπληθέστατον καὶ γενναιότατον τῶν βελγικῶν ἐθνῶν, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν γειτόνων Οὐερομανδύων, οἰκούντων ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Γαλλίας Vermandois, τῶν Ἀτρεβατίων, κατοικούντων ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Γαλλίας Artois καὶ τῶν Ἀδουατούκων, οἰκούντων κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Μόσου, εἶχον συναθροίσει στρατιὰν ἀξιόμαχον, ἥτις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένη ὄπισθεν τοῦ ποταμοῦ Σάβιδος, τοῦ σήμερον λεγομένου Sambre, ἀναμένοντες τοὺς πολεμίους. Τὰ δὲ πυκνὰ δάση τὰ περιβάλλοντα τοὺς λόφους τοῦ Haumont παρέσχον εἰς τοὺς συμμάχους τὸ μέσον νὰ μείνωσι κεκρυμμένοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐν ᾧ αὐτοὶ ἠδύναντο νὰ παρατηρῶσι μετ' ἀκριβείας πάσας τῶν λεγεώνων τὰς κινήσεις. Ὅτε δ' ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Neuf-Mesnil εἶδον τοὺς Ῥωμαίους ἀσχολουμένους περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν χαρακωμάτων, ἐξώρμησαν ἐκ τῶν κρησφυγέτων αὐτῶν, καί, διαβάντες τὸν ποταμὸν μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος, προσέβαλον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον πρὶν ἢ οἱ λεγεῶνες δυνηθῶσι νὰ ταχθῶσι πρὸς μάχην. Ἀλλ' ἡ ἀνδρεία τῶν στρατιωτῶν καὶ ἡ δεξιότης τοῦ στρατηγοῦ ἀνεπλήρωσαν τὸ ἀτελὲς τῶν παρασκευῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπορρίψαντες τὸ δόρυ, ὥρμησαν μετὰ μανίας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους, φέροντες τὸ βραχὺ αὐτῶν ξιφίδιον· ἐντὸς δὲ βραχέος οἱ Ἀτρεβάτιοι, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ δεξιὸν κέρας, ἐδιώχθησαν εἰς τὸν ποταμόν. Καὶ οἱ Οὐερομάνδυες δὲ οἱ κατέχοντες τὸ κέντρον ἐτράπησαν καὶ αὐτοὶ

εἰς φυγήν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐν τῷ ἀριστερῷ κέρατι, ὅπου ἵσταντο οἱ Νέρβιοι, ἡ ἀντίστασις ὑπῆρξε λυσσώδης, καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐφάνη, ὅτι ἐκεῖνοι ἔμελλον νἀναδειχθῶσι νικηταί. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Καῖσαρ ἐνόμιζε τοῦτο. Ἀλλὰ τότε, πάλλων τὴν ἀσπίδα, ἔσπευσεν εἰς τοὺς πρώτους στοίχους, τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ στρατηγοῦ ἀνεζωπύρησε τὸ θάρρος τῶν περὶ αὐτόν. Ἤδη δὲ εἶχον μεταβληθῇ τὰ τῆς μάχης, ὅτε ἡ ἐπικουρία τῆς προςδραμούσης ὀπισθοφυλακίας καὶ τοῦ δεκάτου λεγεῶνος, ὃν ἀπέστειλεν ὁ Λαβιηνός, ὅςτις εἶχεν ἤδη νικήσει τοὺς Ἀτρεβατίους, ἐξησφάλισεν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν νίκην (κατὰ Ἰούλιον τοῦ 57 π. Χ.).

Ἐκ τῶν Βελγῶν συμμάχων ὑπελείποντο πλέον μόνον οἱ Ἀδουάτουκοι, οἵτινες ἦσαν λείψανον τῶν ἀρχαίων Κίμβρων. Οὗτοι, βραδύναντες περὶ τὰς παρασκευάς, δὲν εἶχον φθάσει ἐγκαίρως, ὅπως συμμετάσχωσι τῆς παρὰ τὸν Σάβιν μάχης. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐστρατοπέδευσε μεθ' ἑπτὰ λεγεώνων πρὸ τοῦ κυριωτάτου φρουρίου αὐτῶν, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον ἡ πόλις Νάμυρκον (Namur), ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτοῦ ἤρκεσεν, ὅπως παραδοθῶσι. Μὴ τηρήσαντες δ' ἔπειτα τὰ ὅρκια ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Καῖσαρ ἐξηνδραπόδιζε δημιοπράτους τοὺς αἰχμαλώτους, ὁ Πόπλιος Κράσσος, ὅςτις εἶχεν ἀποσταλῇ μεθ' ἑνὸς λεγεῶνος εἰς καθυπόταξιν τῶν παραθαλασσίων λαῶν, οἰκούντων μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Λείγηρος καὶ τοῦ Σηκουάνα, ἐγνώριζεν εἰς αὐτὸν δι' ἀγγέλου, ὅτι εἶχεν ἤδη ἐκτελέσει τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν. Οὕτω δέ, πρὶν ἤδη συμπληρωθῇ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ γαλατικοῦ πολέμου, ὅλη ἡ Γαλλία καὶ ἡ Βελγικὴ εἶχον ὑποταχθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ δὲ σύγκλητος ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς τηλικαύτης ἐπιτυχίας ἐψήφισεν, εἰσηγουμένου τοῦ Κικέρωνος, δεκαπενθημέρους εὐχαριστηρίους θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ νικηφόρου ἀνθυπάτου.

Ἀλλ' ἡ κατάκτησις οὐδαμῶς ἦτο ἀκόμη ἐξησφαλισμένη. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Καῖσαρ διέτριβε περὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, οἱ παραθαλάσσιοι γαλατικοὶ λαοί, κληθέντες ὑπὸ τῶν Οὐενέτων, λαοῦ τῆς Λουγδονησίας, ὃν εἶχεν ὑποτάξει ὁ Κράσσος, ἐπανέστησαν. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ πρώτη σκέψις τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ διάδοσιν τῆς ἀποστασίας. Πρὸς τοῦτο δὲ διένειμε τὰς δυνάμεις του εἰς τὰ κινδυνωδέστατα μέρη τῆς Γαλατίας. Καὶ εἰς μὲν τὰ βόρεια τοῦ Λείγηρος ἔστειλε τρεῖς λεγεῶνας, ἕνα δὲ λεγεῶνα καὶ δύο λόχους εἰς τὴν Ἀκυτανίαν ὑπὸ τὸν Κράσσον, ἕνα δὲ λεγεῶνα ὥρισε διὰ τὸν ὑπὸ τὸν Δέκιμον Ἰούνιον Βροῦτον στόλον, δύο δὲ λεγεῶνας ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ, σκοπῶν νἀγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν χώραν τῶν Οὐενέτων, ὅπως βοηθήσῃ ἀπὸ γῆς τὰς κινήσεις τοῦ στόλου. Ἡ δὲ φύσις τῆς χώρας, ἧς τὰ πολυσχημάτιστα παράλια κατετέμνοντο εἰς βαθεῖς ὅρμους, εἰς χερσονήσους, εἰς ἀκρωτήρια, εἰς τέλματα, ἀντέταττεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μεγίστας δυσχερείας. Εἰς ταῦτα δὲ πρέπει νὰ

προςτεθῇ τὸ πρόςκομμα τῆς ἀμπώτιδος καὶ παλιρροίας, ἐξ ἧς καθίσταντο ἀπροςπέλαστα τὰ φρούρια, κείμενα ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων. Ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς δυσχερείας καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Οὐενέτους πολέμου ἡ ἔκβασις ἀπέβη αἰσιωτάτη διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ Βροῦτος ἐνίκησεν ἐν ναυμαχίᾳ τὸν στόλον τῶν Οὐενέτων, συνιστάμενον ἐκ διακοσίων εἴκοσι νηῶν. Ἔγεινε δὲ ἡ ναυμαχία παρὰ τὴν ἄκραν τῆς Ἀρμορικῆς Βρεττανίας τὴν σήμερον καλουμένην Ἅγιον Ἰάκωβον. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος ἐκεῖνος λαὸς ἠναγκάσθη ἕνεκα τῆς ἥττης ἐκείνης νὰ ὑποταχθῇ ἄνευ ὅρων· ὁ δὲ Καῖσαρ προςηνέχθη πρὸς τοὺς ἡττημένους αὐστηρότατα, θανατώσας μὲν τοὺς ἀριστεῖς τοῦ ἔθνους, ἐξανδραποδίσας δὲ δημιόπρατα τὰ πλήθη. Διὰ δὲ τοῦ σκληροῦ τούτου παραδείγματος ἤλπιζε νὰ ἐκφοβήσῃ τὰ φιλοτάραχα ἔθνη τῆς Γαλατίας. Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἤργησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν, ὅτι ὅλως ἀλλοίων ἔργων ἦτο ἀνάγκη, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ εἰς τὴν Ῥώμην ὑποταγὴ τῶν γενναίων ἐκείνων λαῶν.

Ὁ δὲ πρῶτος κίνδυνος παρέστη ἐξ Ἀνατολῶν. Δύο γερμανικοὶ λαοί, οἱ Τέγκτηροι καὶ οἱ Οὐσιπέται, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Σουήβων, μετὰ τὴν ἐπί τινα χρόνον περιπλάνησιν ἀπὸ χώρας εἰς χώραν ἐν Γερμανίᾳ, ἀπεφάσισαν τελευτῶντος τοῦ 56 π. Χ. νὰ διαβῶσι τὸν Ῥῆνον καὶ ζητήσωσι νέαν πατρίδα ἐν Γαλατίᾳ. Ὁ δὲ νέος οὗτος χείμαρρος ὁ χυνόμενος εἰς τὴν Γαλατίαν συνέκειτο ἐξ ἡμίσεος περίπου ἑκατομμυρίου ψυχῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων. Οἱ Μενάπιοι, οἰκοῦντες τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τοῦ ἐν τῇ βελγικῇ Γαλατίᾳ δάσους Ἀρδουέννας (σήμερον Ardennes) καὶ τοῦ Ῥήνου, καταπληχθέντες ἐκ τῆς ἀπροόπτου ἐπιδρομῆς, δὲν ἐθάρρησαν νἀντιστῶσιν εἰς τἀναρίθμητα ἐκεῖνα στίφη. Εὑρίσκοντο λοιπὸν καὶ πάλιν οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ γαλατικοῦ ἐδάφους, ἡ δ' ἐμφάνισις αὐτῶν ἦτο τόσῳ μᾶλλον κινδυνώδης, καθ' ὅσον οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἐθεώρουν πλέον αὐτοὺς ὡς πολεμίους, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς συμμάχους. Ἀληθῶς δ' οἱ Βέλγαι ἐκάλεσαν τοὺς Γερμανοὺς νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτοὺς εἰς ἀποτίναξιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ προέλαβε τὴν συνένωσιν αὐτῶν. Μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ταχύτητος ἔφθασε πρὸ τῆς χώρας τῶν Μεναπίων πρὶν ἢ ἀκόμη οἱ Γερμανοὶ συνταχθῶσιν ἐν αὐτῇ. Καταληφθέντες δὲ οὗτοι ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ ἐμφανίσει τοῦ Καίσαρος, ἀπέστειλαν εἰς αὐτὸν πρέσβεις, παρακαλοῦντες νἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰς ἤδη κατακτηθείσας χώρας καὶ προσφέροντες εἰς ἀντάλλαγμα τὴν ἰδίαν συμμαχίαν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀντιπροέτεινεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὴν ἐκ νέου διάβασιν τοῦ Ῥήνου καὶ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν παρὰ τοῖς ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦσιν Οὐβίοις, οἵτινες εἶχον ζητήσει νεωστὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Καίσαρος ἐναντίον τῶν Σουήβων. Ἐν τούτοις δ' ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ· εἶχε δὲ φθάσει σχεδὸν κατενώπιον τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων, ὅτε παρέστη πρὸ αὐτοῦ νέα πρεσβεία,

ζητοῦσα ἀνακωχὴν τριῶν ἡμερῶν, ὅπως οἱ Τέγκτηροι καὶ οἱ Οὐσιπέται δυνηθῶσιν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ συμφωνήσωσι μετὰ τῶν Οὐβίων. Ὁ δὲ Καῖσαρ παρεχώρησε μίαν μόνην ἡμέραν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκεῖνος ἵστατο ἀνύποπτος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς παραρρηνίου Πρωσσίας τοῦ σήμερον καλουμένου Niers[1], ὀκτακόσιοι ἱππεῖς τῶν πολεμίων ἐπέπεσον αἴφνης ἐπὶ τὸ ἱππικὸν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπέκρουσαν αὐτὸ, ὑποστὰν μεγάλας ἀπωλείας. Τὴν δ' ὑστεραίαν οἱ ἡγεμόνες τῶν Γερμανῶν μετέβησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος, ζητοῦντες συγγνώμην ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ἅτε συμβᾶσιν ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν. Καίτοι δὲ δὲν ἠδύνατο νἀμφισβητηθῇ τὸ εἰλικρινὲς τῶν δικαιολογιῶν τῶν Γερμανῶν, ὁ Καῖσαρ, ἀφροντιστῶν περὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἐκράτησεν αἰχμαλώτους τοὺς ἡγεμόνας, καὶ ἐπέπεσεν ἀπροόπτως ἐναντίον τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν. Τὰ δὲ γερμανικὰ πλήθη, καταθορυβηθέντα ἐκ τῆς αἰφνιδίας ἐφόδου καὶ μείναντ' ἄνευ ἀρχηγῶν, ἐνεκαρτέρησαν εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν ἑαυτῶν ἄνευ ἀντιστάσεως. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ, γράψας εἰς τὴν σύγκλητον, ἐκαυχήθη, ὅτι εἶχε πολεμήσει κατὰ τετρακοσίων τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν χωρὶς νὰ φονευθῇ μηδὲ εἷς τῶν ἑαυτοῦ, ὀλίγων μόνων τραυματισθέντων. Ὁ δὲ αὐστηρὸς Κάτων προέτεινε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς πολεμίους ἀνὴρ ὅστις διὰ τῆς ἀπίστου αὐτοῦ πράξεως εἶχεν ἐπισύρει ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἀρὰν τῶν θεῶν. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἐψήφισεν ἀπ' ἐναντίας νέας εὐχαριστηρίους θυσίας.

Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν δύο γερμανικῶν λαῶν, ἅτε ἄριστα εἰδὼς, ὅτι πέραν τοῦ Ῥήνου οἱ Τέγκτηροι καὶ οἱ Οὐσιπέται ἔμελλον νὰ εὕρωσι γενναίους ἐκδικητάς. Διὸ ἠθέλησε νὰ προλάβῃ τὸν νέον τοῦτον κίνδυνον, μεταφέρων τὸν πόλεμον εἰς τὴν γῆν τῶν μελλόντων ἐκείνων πολεμίων. Ἀρεστὴν δ' ἀφορμὴν παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἡ παρὰ τῶν Οὐβίων αἴτησις βοηθείας ἐναντίον τῶν Σουήβων. Διὸ, πήξας γέφυραν ἐπὶ τοῦ Ῥήνου, ἴσως πλησίον τῆς σημερινῆς Βόννης, μετεβίβασε τοὺς λεγεῶνας εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ (55 π. Χ.). Ἐπὶ δὲ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ οἱ μὲν Σούγαμβροι κατέφυγον εἰς τὰ δάση των, οἱ δὲ Σουῆβοι ἐκάλεσαν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς μαχίμους αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσχωρήσῃ

---

[1] Δὲν γίνεται ἀναμφηρίστως σαφὴς ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ **Καίσαρος** (De bello gall. IV, 12 κ. ἑ.) ἡ θέσις τοῦ πεδίου ταύτης τῆς μάχης. Ὁ Mommsen (Röm. Geschichte Τόμ. Γ' σ. 267) λέγει τοὺς βαρβάρους στρατοπεδευομένους περὶ τὸ Nymwegen καὶ Kleve, ἤτοι κατὰ τὰ σημερινὰ σύνορα τῆς Γερμανίας καὶ Ὀλλανδίας. Περὶ τῶν γεννωμένων ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Καίσαρος ἀμφιβολιῶν ἴδ. Merivale (γερμ. μεταφρ. Geschichte der Römer unter dem Kaiserthume Τόμ. Α' σ. 277, σημ. 10).

εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας πρὸς δίωξιν τῶν πολεμίων. Διατρίψας δ' ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους ἡμέρας δεκαοκτώ, διέβη καὶ πάλιν τὸν Ῥῆνον, νομίσας, ὅτι εἶχε πράξει ἱκανὰ πρὸς τιμὴν τῶν ὅπλων του.

Ἔκτοτε δὲ τὸ κύριον σχέδιον τοῦ Καίσαρος ἦτο ἡ ἀπομόνωσις τῆς Γαλατίας. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τἀνατολικὰ τῆς χώρας ἦτο ἤδη ἀσφαλής. Ἀλλ' ἦτο νῦν ἐπάναγκες νἀσφαλισθῇ καὶ ἐν τῷ βορρᾷ, ὅπου ᾤκει λαὸς συνδεδεμένος πρὸς τοὺς Γαλάτας διὰ κοινῆς καταγωγῆς, κοινῶν συμφερόντων καὶ κοινῆς θρησκείας. Πράγματι δὲ πέραν τῆς Μάγχης ἐν τῇ νήσῳ Μώνᾳ, τῇ σημερινῇ Anglesey, ἦτο ἱδρυμένον τὸ μέγα ἱερὸν τῶν Δρυιδῶν, ἐντευκτή-

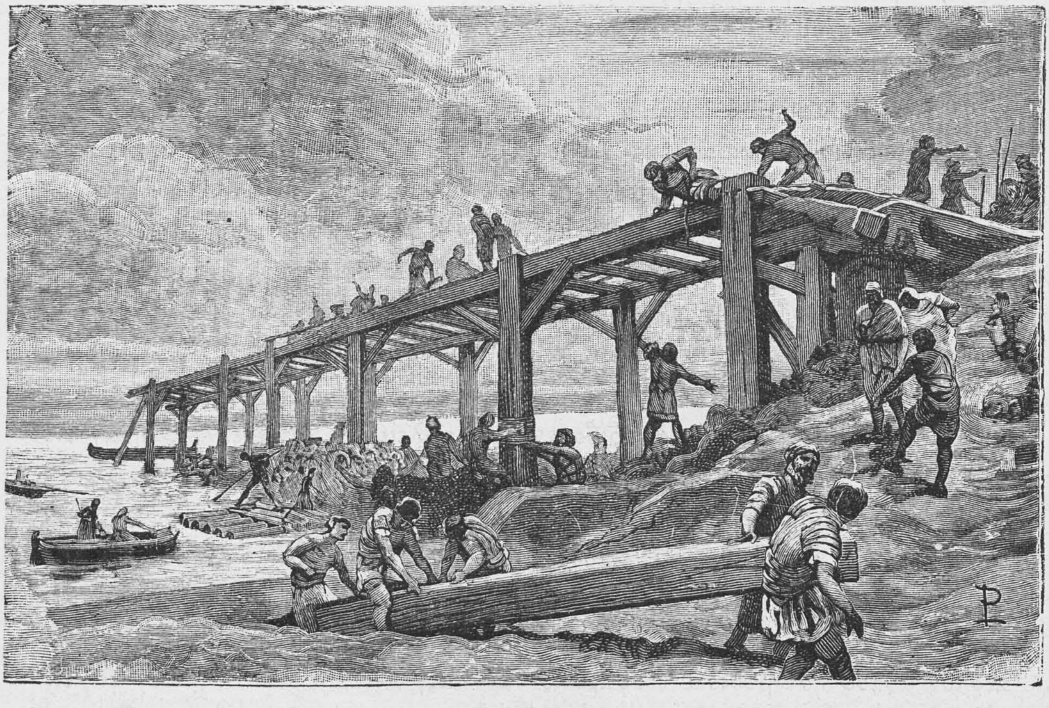

Ἡ ζεῦξις τοῦ Ῥήνου.

ριον πολλῶν προσκυνητῶν, εἰς ὃ συνήρχοντο ἀπὸ τῆς γείτονος ἠπείρου πάντες ὅσοι ἤθελον νὰ μυηθῶσι τὴν περὶ τὰ θεῖα σοφίαν.

Τῆς βρεττανικῆς νήσου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τέως γνῶσιν μικρὰν καὶ ἀνεπαρκῆ, πηγάζουσαν ἔκ τινων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἰδίως ἐκ Τιμαίου τοῦ ἐκ Ταυρομενίου τῆς Σικελίας. Αὐτὸς δὲ ὁ Καῖσαρ, καίπερ συλλέξας περὶ τῆς Βρεττανίας ἰδίας εἰδήσεις παρὰ τῶν Βελγῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν ἀκριβῆ περὶ τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῆς, τῆς ἐκτάσεως καὶ τῶν κατοίκων πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον μεταβάσεώς του.

Κατ' Αὔγουστον δὲ τοῦ 55 π. Χ. ἐπεβιβάσθη κατὰ τὰ βόρεια παράλια

τῆς Γαλατίας ἐν τῷ λιμένι Ἰτίῳ [1] μετὰ δύο λεγεώνων ἐπὶ ὀγδοήκοντα φορτηγίδων καί τινων ὀλίγων πολεμικῶν νηῶν. Οἱ δὲ νησιῶται, μαθόντες τὴν ἐπικειμένην ἔφοδον παρὰ τῶν φίλων αὐτῶν Γαλατῶν, εἶχον στρατοπεδεύσει ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν ἀποβίβασιν τῶν πολεμίων. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν στόλον νὰ πλεύσῃ μίλιά τινα πρὸς βορρᾶν τοῦ λιμένος Δούβριδος (Dover), ὅπως εὕρῃ κατάλληλον ὅρμον. Καὶ ἐξετελέσθη μὲν ἡ ἀποβίβασις, ἀλλ' ὑπῆρξε λίαν ἐργώδης, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστῶσιν ἐπ' αὐτῶν τῶν νηῶν τὰ τοξεύματα τῶν Βρεττανῶν. Ὅτε δὲ οἱ νησιῶται εἶδον ματαιουμένας τὰς ἀποπείρας αὐτῶν πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν πολεμίων ἀπὸ τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἀπέβαλον τὸ θάρρος, καὶ ἐζήτησαν εἰρήνην, ὑποσχόμενοι νὰ παραδώσωσιν ὁμήρους. Ἀλλ' ἔπειτα, ἀκούσαντες, ὅτι ἕνεκα τρικυμίας εἶχε καταστραφῆ μέρος τοῦ στόλου ἐφ' οὗ εἶχον διαπεραιωθῆ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπέσυραν τὰς προτάσεις αὐτῶν καὶ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν ἐπιδρομέων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠναγκάσθη τότε νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ· μόλις δὲ ἡ θάλασσα ἐγαλήνιασε, καὶ κατέπλευσεν εἰς τὴν Γαλατίαν (12 Σεπτεμβρίου 55 π. Χ.).

Ἀλλ' ἀνεχώρησεν ὅμως ἀπόφασιν ἔχων νὰ ἐπιστρέψῃ. Πράγματι δὲ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἐπομένου ἔτους (54 π. Χ.) ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν πρὸ τῆς νήσου μετὰ πέντε λεγεώνων, δισχιλίων ἱππέων καὶ μεγάλου πλήθους πλοίων. Ἐπὶ δὲ τῇ θέᾳ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου στόλου οἱ Βρεττανοὶ δὲν ἐθάρρησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀποβίβασιν τῶν πολεμίων καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπορεύθη πρὸς ἀναζήτησιν τῶν Βρεττανῶν. Εἶχε δὲ ἤδη ἀνακαλύψει τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ σημερινοῦ Kingston εἰς ἀπόστασιν δώδεκα μιλίων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ παρεσκευάζετο εἰς μάχην, ὅτε ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σπουδαία εἴδησις, ὅτι νέα τρικυμία εἶχεν ἐπιφέρει τὴν παρελθοῦσαν νύκτα μεγάλην βλάβην εἰς τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ βυθίσει τεσσαράκοντα νῆας. Τότε δ' ἀνέζευξεν ἐν τάχει, οὐδὲ ἀφῆκε τὴν παραλίαν πρὶν ἢ ἐφρόντισε περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ζημιῶν τοῦ στόλου. Ὅτε δ' ἐπεφάνη καὶ πάλιν πρὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, εὗρε μεγάλως ηὐξημένην τὴν δύναμιν τῶν πολεμίων. Εἶχε δὲ ἀγάγει τοὺς νέους ἐπικούρους ὁ Κασσιβέλλαυνος, ὢν τῶν κραταιοτάτων ἡγεμόνων τῶν φύλων τῶν οἰκούντων πέραν τοῦ Ταμέσεως. Ὅπως δ' ἀναγκάσῃ τὸν νέον ἐχθρὸν νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμμαχίας, διέβη ὁ Καῖσαρ τὸν Τάμεσιν, καὶ πορευθεὶς ἐδῄωσε τὴν χώραν τοῦ Κασσιβελλαύνου. Ἡ δὲ προδοσία Βρετταναοῦ τινος, αὐτομολήσαντος εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον καὶ καλέσαντός τινα τῶν βρεττανικῶν φύλων εἰς προσχώρησιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἠνάγ-

[1] Τὸ Ἴτιον κατά τινας μὲν εἶνε ἡ σημερινὴ Boulogne, κατ' ἄλλους δὲ τὸ Gris Nez ἢ τὸ Wissant (port d' Esseu).

κασε τὸν Κασσιβέλλαυνον νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Ταύτην δὲ παρεχώρησεν ὁ Καῖσαρ ὑπὸ τὸν ὅρον παραδόσεως ὁμήρων καὶ πληρωμῆς ἐτησίου φόρου. Ταῦτα δὲ κατορθώσας εἶχεν ἐπιτύχει τὸν σκοπόν του, διότι οὕτως ἀπεμονοῦτο ἡ Γαλατία. Βλέποντες δὲ οἱ Γαλάται, ὅτι οὐδεμίαν πλέον ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου καὶ ὑπερποντίων γειτόνων, ἀπεφάσισαν νἀναλάβωσι μόνοι τὸν ἔσχατον ἀγῶνα.

Ἡ δὲ πρώτη ἀποστασία ἐξερράγη ἐν τῇ Βελγικῇ Γαλατίᾳ τελευτῶντος τοῦ 54 π. Χ. Οἱ Βέλγαι, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς διασπορᾶς τῶν λεγεώνων, οὓς ὁ Καῖσαρ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐπιτηδείων εἶχε διαμοιράσει εἰς ὀκτὼ χειμάδια, ἐπέδραμον τὸ μὲν μετὰ τὸ δὲ τἀνεπαρκῶς φρουρούμενα στρατόπεδα. Ἀμβιόριξ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἐβουρώνων κατώρθωσε νὰ ἐκβάλῃ τὸν Σαβῖνον ἐκ τοῦ ὀχυρωτάτου στρατοπέδου του ἐν Ἀδουατικῇ (τῇ σημερινῇ Limburg τῆς Βελγικῆς), καὶ δι' ἐνέδρας ἐξωλόθρευσε μὲν τὸν λεγεῶνα οὗ ἡγεῖτο, ἐφόνευσε δὲ καὶ αὐτόν. Ἔπειτα δέ, αὐξήσας τὴν στρατιὰν εἰς ἑξηκοντακισχιλίους ἄνδρας διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνενώσεως τῶν γειτόνων Ἀδουατικῶν, Μεναπίων καὶ Νερβίων, ὥρμησεν ἐξ ἐφόδου ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Κοΐντου Κικέρωνος, νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ ῥήτορος, κείμενον κατὰ τὸ σημερινὸν Charleroy τῆς Βελγικῆς πλησίον τοῦ ποταμοῦ Σάβιδος. Μάτην δὲ καὶ πάλιν ἀποπειραθεὶς νὰ σύρῃ καὶ αὐτὸν διὰ δόλου ἔξω τῶν χαρακωμάτων, ἐνέκλεισεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐγκαίρως φθάσας ὁ Καῖσαρ ἀπήλλαξε τὸν Κικέρωνα. Μετὰ μόνων δ' ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ διαθέσῃ περισσοτέρους, ἐθάρρησε νἀντεπεξέλθῃ πρὸς στρατιὰν ἀνερχομένην εἰς ἑξηκοντακισχιλίους. Τηλικαύτην εἶχε πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἰδίαν στρατηγίαν καὶ τὴν γενναιότητα τῶν στρατιωτῶν του. Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ὁ Ἀμβιόριξ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κικέρωνος, καὶ ἐπορεύθη ἐναντίον τοῦ Καίσαρος. Οὗτος δ' ἀνέμενεν αὐτὸν παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Βελγικῆς τὸν σήμερον καλούνον Haine, ἐστρατοπεδευμένος ἐν θέσει ὀχυρωτάτῃ. Διὰ δὲ δεξιῶν στρατηγημάτων παρέσυρεν ὁ Καῖσαρ τὸν ἀπροφύλακτον πολέμιον πλησίον τοῦ ἑαυτοῦ στρατοπέδου, καὶ ἠνάγκασε νὰ δεχθῇ μάχην ἐν πεδίῳ προσφόρῳ διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἔφοδον τῶν λεγεώνων ἡ βαρβαρικὴ στρατιὰ διεσκορπίσθη, καὶ ὁ Καῖσαρ ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κικέρωνος.

Ἐξ ἁπάσης τῆς βελγικῆς συμμαχίας μόνον οἱ Τριβηροὶ δὲν εἶχον ἡττηθῆ. Ἀλλὰ καὶ τούτους προσβαλὼν ὁ Λαβιηνὸς παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν σήμερον λεγόμενον Ourthe ἐνίκησε, φονεύσας αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἰνδουτιόμαρον.

Καλέσαντος δὲ τοῦ Καίσαρος γενικὴν συνέλευσιν τῶν Γαλατῶν εἰς Σαμαροβρίουα τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀμβιανῶν (σήμερον Amiens), οἱ Σένο-

νες, οἱ Καρνοῦται καὶ οἱ Τριϐηροὶ ἠρνήθησαν νὰ στείλωσιν εἰς αὐτὴν ἀντιπροσώπους. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο νέα κήρυξις πολέμου, ὁ δὲ Καῖσαρ ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν. Ἅμα δὲ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ οἱ Σένονες, ὄντες ἔτι ἀπαράσκευοι, ὑπετάχθησαν. Καὶ ἤθελε μὲν ὁ Καῖσαρ νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτούς, ὅπως παράσχῃ αὐστηρὸν παράδειγμα εἰς τοὺς λοιπούς. Ἀλλ' ἡ μεσιτεία τῶν Αἰδούων ἔσωσεν αὐτούς, καὶ ἡ τῶν Ῥημῶν δ' ἔσωσε τοὺς Καρνούτας· ἀλλ' ἀμφότερα τὰ ἔθνη ἠναγκάσθησαν νὰ παράσχωσιν ὁμήρους καὶ παραδώσωσι τὸ ἱππικὸν αὐτῶν. Τῶν δὲ Τριϐηρῶν τὴν καθυπόταξιν ἀνέθηκεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὸν Λαϐιηνόν, ὅστις ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ πάλιν, καὶ ἠνάγκασε νὰ δεχθῶσιν ὡς βασιλέα τὸν Κιγγετόριγα, ὃν εἶχον ἐξώσει. Ἐπὶ δὲ τούτοις, ἑνωθεὶς ὁ Καῖσαρ μετὰ τοῦ Λαϐιηνοῦ, ἔζευξε διὰ γεφύρας τὸν Ῥῆνον, καὶ εἰςήλασε τὸ δεύτερον εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπως ὑπομνήσῃ τοὺς βαρϐάρους ἐκείνους λαούς, ὅτι οὐδεμίαν ἠνείχετο ἐπέμϐασιν αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Γαλατίας. Ὡς δὲ κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν στρατείαν, οὕτω καὶ νῦν οἱ Σουῆϐοι δὲν ἐδέχθησαν τὴν εἰς μάχην πρόκλησιν, ἀλλ' ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰ δάση τῆς Θυριγγίας, ἀναμένοντες τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐφυλάχθη νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ, οὐδ' ἐξετέθη εἰς τοιαύτην τολμηρὰν στρατείαν, καθ' ἣν οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἐπιτήδεια θὰ ἠδύνατο νὰ προςπορίσῃ εἰς τὴν στρατιάν. Διὸ διέϐη καὶ πάλιν τὸν Ῥῆνον, ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνευσεν, ὅπως δὲ διατηρήσῃ αὐτὸν ζωηρόν, κατέστρεψε μέρος μόνον τῆς γεφύρας, καὶ ἀφῆκε δώδεκα λόχους ἐν στρατοπέδῳ περικεχαρακωμένῳ κατὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην (53 π. Χ.).

Ἐπὶ τούτοις δ' ὑπελείπετο μόνων τῶν Ἐϐουρώνων ἡ καταπολέμησις. Ἐκήρυξε δὲ ὁ Καῖσαρ πόλεμον ἄσπονδον πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, ὅστις διὰ δόλου μᾶλλον ἢ διὰ τῆς γενναιότητος αὐτοῦ εἶχεν ἐξολοθρεύσει ἕνα του λεγεῶνα καὶ φονεύσει τὸν γενναῖόν του ὕπαρχον Σαϐῖνον. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἔκϐασιν τῆς στρατείας, ἅμα δὲ καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἤγαγεν ἐπὶ τὴν χώραν τὴν σύμπασαν στρατιὰν τῆς Γαλατίας, ἀνερχομένην εἰς δώδεκα λεγεῶνας. Προέπεμψε δὲ τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἐξώρμησε δίκην κεραυνοῦ εἰς τὸ μέσον λαοῦ προωρισμένου εἰς ἐξολόθρευσιν. Ἐν τούτοις δ' οἱ λεγεῶνες συνετέλουν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς φθείροντες καὶ δῃοῦντες τὴν ὅλην χώραν. Ἀλλ' ἡ πολυτιμοτάτη λεία, ὁ Ἀμϐιόριξ, ἐξέφυγε τὴν χεῖρα τῶν θηρίων ἐκείνων, κατορθώσας νὰ σωθῇ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ μόνων τεσσάρων ἱππέων καὶ ἀναμένων νὰ σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς ἐκδικήσεως.

Ἡ δὲ ὥρα αὕτη ἐσήμανε τάχιστα. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ Καῖσαρ εὑρίσκετο ἐν τῇ ἐπὶ τάδε τῶν Ἄλπεων Γαλατίᾳ, ὅπου παρίστατο ἀνάγκη τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἕνεκα τῆς στάσεως τῶν ῥωμαϊκῶν φατριῶν, οἱ Καρνοῦται, οἵτι-

νες εἶχον νὰ ἐκδικήσωσι τὸν φόνον ἑνὸς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ἔδωκαν τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας, φονεύσαντες ἐμπόρους τινὰς σταλέντας ὑπὸ τοῦ Καίσαρος χάριν προμηθείας τροφίμων εἰς Κέναυον, τὴν σημερινὴν Αὐρηλίαν (Orléans) παρὰ τὸν Λείγηρα. Ἡ δὲ ἀγγελία τούτου τοῦ φόνου διεδόθη ταχύτατα ἀνὰ πᾶσαν τὴν κεντρικὴν Γαλατίαν [1], καὶ ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν καὶ εἰς τοὺς ἀπώτατα οἰκοῦντας Ἀρουέρνους. Ὁ λαὸς οὗτος, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος τῶν τῆς Γαλατίας, διῳκεῖτο τότε ὑπὸ φατρίας εὐπατριδῶν, ἥτις, καταλύσασα διὰ τῆς βοηθείας τῶν Ῥωμαίων τὴν βασιλείαν, εἶχεν ἁρπάσει τὰ προνόμια αὐτῆς καὶ ἐστηρίζετο εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἁρπαγεῖσαν κυριαρχίαν. Ἐντεῦθεν δ' εἶχε γεννηθῇ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων, ὅστις εὐκαιρίας μόνον καταλλήλου ἐδεῖτο, ὅπως ἐκραγῇ εἰς πόλεμον φανερόν. Ἡ δ' εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὑπὸ τῆς ἀποστασίας εἰς ἣν προέβησαν οἱ Καρνοῦται. Γενναῖός τις πολεμιστής, ἐκ βασιλικοῦ μὲν καταγόμενος γένους, καλούμενος δὲ Οὐερκιγγετόριξ, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς συγκινήσεως ἣν παρήγαγεν ἡ ἀγγελία τῆς ἀποστασίας ἐκείνης, διέδραμε τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀνέστησε τοὺς ἀγρότας, κηρύττων πόλεμον κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἐντὸς δὲ χρόνου βραχέος ἤθροισε τοσοῦτον πλῆθος ἐνόπλων, ὥστε ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Γεργοβίας (πλησίον τοῦ σημερινοῦ Clermon-Ferrant), ἡ πόλις αὕτη παρεδόθη καὶ προσηγόρευσεν αὐτὸν βασιλέα. Τὸ δὲ παράδειγμα τῶν Ἀρουέρνων ἠκολούθησαν πάντες οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Γαλατίας οὕτως, ὥστε ὁ Οὐερκιγγετόριξ ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων ἡγεῖτο συμμαχίας φοβερᾶς, ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Γαρούνα μέχρι τῶν τοῦ Σηκουάνα.

Ὁ Καῖσαρ εἶχε τέλος ἀντιμέτωπον ἰσάξιον αὐτοῦ ἀντίπαλον. Ἀληθῶς δὲ ὁ Οὐερκιγγετόριξ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν ἀνθύπατον, ἀναπτύσσων δραστηριότητα ἐπ' ἴσης θαυμαστήν. Καὶ ἤθροιζε μὲν τροφὰς καὶ ὅπλα, ὥριζε δὲ τὰς δυνάμεις ἃς ὤφειλε νὰ παράσχῃ ἕκαστος τῶν συμμάχων, ἐλάμβανεν ὁμήρους, καὶ διὰ τῶν τοιούτων μέσων παρέσχεν εἰς τὴν συμμαχίαν σύνταξιν ὅλως ἄγνωστον εἰς ἁπάσας τὰς τέως συστάσας γαλατικὰς συμμαχίας. Μόνον δὲ οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ τῆς Γαλατίας δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ ὡς ἔδει, ἡ δὲ ἀφιλόπατρις αὐτῶν διαγωγὴ ἐπήνεγκε τέλος τὸ ναυάγιον τοῦ κοινοῦ ὑπὲρ παλιγγενεσίας τῆς πατρίδος ἀγῶνος.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Οὐερκιγγετόριξ ἐστενοχώρει τοὺς ἀπὸ τῶν Αἰδούων ἐξαρτωμένους Βιτούριγας νὰ μετάσχωσι τῆς συμμαχίας, ὁ Καῖσαρ ἔσχεν

[1] Συνείθιζον οἱ Γαλάται νἀνακοινόνωσιν εἰς ἀλλήλους τἀγγέλματα διὰ κραυγῶν μονοσυλλάβων ἐκπεμπομένων ἀπὸ πύργων, ἐκτισμένων ἐν τόποις ὑψηλοῖς καὶ ἀπεχόντων ἀλλήλων ὀλίγας μόνας ἑκατοντάδας μέτρων.

εὐκαιρίαν νὰ ἐκδράμῃ εἰς τὴν Ναρβωνῖτιν, ὅπως ἐνισχύσῃ τὰ τῆς ἀμύνης. Ἔπειτα δὲ, διαβὰς ἐν μέσῳ χειμῶνι τὸ Κέμεννον ὄρος, εἰςήλασεν αἴφνης μετὰ σώματος ἱππέων εἰς τὴν Ἀρουερνίδα, ὅπου ἐδῄωσεν ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει τοὺς ἀγρούς. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρουέρνων ἐπελήφθη τῆς διώξεως τοῦ Καίσαρος, οὗτος εἶχεν ἤδη ἀποχωρήσει ἐκ τῆς χώρας καὶ εὑρίσκετο ἐν μέσῳ τῶν λεγεώνων αὑτοῦ, ὅπως καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν τῶν Βελγῶν.

Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη ἀποτυχία δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν ἡγεμόνα τῶν Γαλατῶν. Διδαχθεὶς δ' ἐκ τῆς πείρας ἣν οἱ ὁμοεθνεῖς του εἶχον ἀποκομίσει κατὰ τὸν μακρὸν ἐκεῖνον πόλεμον, ἤλλαξε σύστημα. Βλέπων, ὅτι ἡ ἀδυναμία τῶν

Οἱ Γαλάται πυρπολοῦντες τοὺς ἑαυτῶν οἴκους.

πολεμίων ἐνέκειτο εἰς τὸ ἱππικὸν, ἐσκέφθη νὰ συγκροτήσῃ ἵππον ἀξιόμαχόν τε καὶ πολυπληθῆ, τὰ δὲ πρὸς τοῦτο μέσα παρέσχον οἱ εὐπατρίδαι. Ἔπειτα δὲ, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι οὐδεμία θυσία εἶνε οὕτω βαρεῖα ὅσον ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας, εἰςήγαγε νέον τρόπον πολέμου, περιορίζων τὴν ἄμυναν εἰς μόνα τὰ ὀχυρὰ χωρία καὶ καίων τὰς ἀναπεπταμένας πόλεις, ὅπως μὴ αὗται παρέχωσιν ἄσυλον καὶ ἐπιτήδεια εἰς τοὺς πολεμίους.

Πρῶτοι δὲ ὑποστάντες τὰ ἐπακόλουθα τοῦ τοιούτου νέου πολεμικοῦ τρόπου ὑπῆρξαν οἱ Βιτούριγες, διότι ὁ Οὐερκιγγετόριξ, εἰσελάσας εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐπυρπόλησεν εἴκοσιν αὐτῆς πόλεις. Ὑπείκων δ' εἰς τὰς δεή-

σεις τῶν κατοίκων ἐφείσθη τῆς πρωτευούσης αὐτῶν, τοῦ Ἀβαρίκου, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει ἡ σημερινὴ πόλις Bourges, ἀλλὰ πάντως μετεμελήθη ταχέως διὰ τὴν κατηναγκασμένην ἐκείνην παραχώρησιν, ἐπειδὴ τὸ Ἀβάρικον ἐξεπορθήθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅστις παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς πῦρ καὶ σφαγήν, ἐκ τῶν τεσσαρακοντακισχιλίων κατοίκων τῆς πόλεως ὀκτακοσίων μόνον διασωθέντων εἰς τὸ γαλατικὸν στρατόπεδον. Αἱ δὲ τροφαὶ αἱ εὑρεθεῖσαι ἐν τῷ Ἀβαρίκῳ ἤρκεσαν νὰ διαθρέψωσι τοὺς λεγεῶνας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ ὁ Καῖσαρ ἔστειλε τὸν Λαβιηνὸν μετὰ τεσσάρων λεγεώνων κατὰ τῶν Σενόνων καὶ τῶν Παρισίων τῶν ἐχόντων πρωτεύουσαν τὴν Λουκοτεκίαν, αὐτὸς δὲ εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀρουερνίδα. Ὁ δὲ Οὐερκιγγετόριξ εἶχε μὲν ἀποκόψει πάσας τὰς ἐπὶ τοῦ παραποτάμου τοῦ Λείγηρος Ἐλάβερος (σήμερον Allier) γεφύρας, ἠκολούθει δ' ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ὄχθης πάσας τὰς κινήσεις τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐπετάχυνε τὴν πορείαν, καὶ διέβη ἐλευθέρως τὸν ποταμόν. Ἔφθασε δ' αὐτὸν ὁ Οὐερκιγγετόριξ ἐν Γεργοβίᾳ, καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐπί τινος λόφου. Ἐνταῦθα δ' ἡ τύχη, ἥτις μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε εὔνους εἰς τὸν Καίσαρα, ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ἐπὶ στιγμήν, διότι κατά τινα ἀπόπειραν αἰφνιδίας ἐφόδου ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων οἱ Γαλάται ἐξώρμησαν ἐπὶ τοὺς λεγεῶνας καὶ ἀπέκρουσαν αὐτούς, ἐπενεγκόντες μεγίστας ζημίας. Ἄνευ δὲ τῆς συνδρομῆς τοῦ δεκάτου λεγεῶνος ἡ σύμπασα στρατιὰ ἤθελε καταστραφῆ. Τεσσαράκοντα δὲ καὶ ἓξ ἑκατόνταρχοι ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἦλθον εἰς τὸν Καίσαρα θλιβερὰ ἀγγέλματα ἐκ τοῦ Σηκουάνα, καθότι οἱ λεγεῶνες τοῦ Λαβιηνοῦ εἶχον περιστῆ εἰς κίνδυνον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠναγκάσθη νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς πορείας, ἥτις ὀλίγον διέφερε φυγῆς, ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος οἱ Αἴδουοι, εἰς ὧν τὴν συμμαχίαν ἐχρεώστει μέγα μέρος τῶν ἐπιτυχιῶν του. Ὁ λαὸς ἐκεῖνος, νομίσας, ὅτι δὲν ἔμελλον πλέον νἀνορθωθῶσι τὰ κατὰ τὸν Καίσαρα, ἡνώθη μετὰ τῶν Γαλατῶν συμμάχων, ὅπως μὴ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν, καὶ ἀνεγνώρισε μετ' αὐτῶν τὸν Οὐερκιγγετόριγα ὡς ἡγεμόνα. Τότε δὲ οὗτος διηύθυνε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τῆς Ναρβωνίτιδος, καὶ διέταξε τὴν ἐκ τριῶν μερῶν προσβολὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ὅτ' ἐπιστεύετο, ὅτι ὁ Καῖσαρ εἶχε περιστῆ εἰς θέσιν ἀπελπιστικήν, ἀπ' ἐναντίας οὗτος παρεσκευάζετο νὰ καταγάγῃ πληρέστατον θρίαμβον. Ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Σενόνων, ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Λαβιηνός, αἰσίως ὑπεκφυγὼν τοὺς ἀπὸ τῶν Παρισίων κινδύνους. Ἐνισχύσας δ' ἔπειτα ὁ Καῖσαρ τὸ ἱππικόν του καὶ μισθώσας στίφη Γερμανῶν τῇ συνεργίᾳ τῶν Λιγγόνων, τῶν Ῥημῶν καὶ τῶν Τρεβιρῶν, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτόν, ἐπέστρεψε καὶ πάλιν πρὸς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης ἐπαρχίας. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν πορείαν ἤλπιζεν ὁ Καῖσαρ, ὅτι ἔμελλε νὰ συναντήσῃ

τοὺς πολεμίους καὶ συγκροτήσῃ κρίσιμον πρὸς αὐτοὺς μάχην. Τοῦτο δὲ καὶ συνέβη ἀληθῶς.

Ὁ Οὐερκιγγετόριξ, θέλων νὰ φράξῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν διὰ τῆς χώρας τῶν Σηκουανῶν, εἶχε στρατοπεδεύσει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀγδοηκοντακισχιλίων πεζῶν καὶ δεκαπεντακισχιλίων ἱππέων ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ σημερινοῦ Saiquenay. Πεποιθὼς δ᾽ ἐπὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἱππικοῦ του, διέταξεν ἐπίθεσιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ τῶν πολεμίων ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν πεζῶν ἐτάχθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Γαλλίας τοῦ σήμερον καλουμένου Vingeaune. Ἐσκόπει δὲ νὰ ἐπιπέσῃ μετὰ τῶν πεζῶν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, εὐθὺς ὡς οἱ ἱππεῖς του ἤθελον ἐπιφέρει εἰς τοὺς ὑπὸ τὸν Καίσαρα τὴν πρώτην σύγχυσιν. Ἀλλὰ τὸ ἱππικὸν τοῦ Καίσαρος ἦτο νῦν πολὺ διάφορον ἐκείνου ὅπερ ἐγνώριζεν ὁ ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν. Οἱ Γερμανοὶ ἱππεῖς, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, μετὰ τὴν κρατερὰν ἀντίστασιν εἰς τὴν πρώτην ἔφοδον τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Οὐερκιγγετόριγος, ἐξώρμησαν αὐτοὶ εἰς ἐπίθεσιν καὶ ἔτρεψαν τοὺς Γαλάτας εἰς ἄτακτον φυγήν. Ὁ δὲ Οὐερκιγγετόριξ μόνην ὑπεκφυγὴν εὗρε τὸ νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὸ γεῖτον δάσος τῆς Ἀλησίας, τῆς σημερινῆς Alise-Sainte-Reine. Ἡ πόλις αὐτή, κειμένη ἐπὶ ὑψώματος ἐν θέσει ἐπικαιροτάτῃ, ἐθεωρεῖτο ὡς ἓν τῶν ὀχυρωτάτων χωρίων τῆς Γαλατίας. Ὁ δὲ Οὐερκιγγετόριξ περιεχαράκωσε στρατόπεδον ἐπί τινος κλιτύος τοῦ λόφου, καὶ ἔταξεν ἐν αὐτῷ τοὺς πεζούς του· τοὺς δὲ ἱππεῖς ἀπέστειλεν ἑκάστους εἰς τὰς πατρίδας, ἐντελλόμενος εἰς αὐτοὺς νὰ καλέσωσι τοὺς ἡγεμόνας τῶν συμμάχων γαλατικῶν λαῶν, ὅπως ἀγάγωσιν εἰς αὐτὸν ἐντὸς μηνὸς τὸ πολὺ τὰς οἰκείας ἕκαστος ἐπικουρίας.

Ὅτε δὲ ὁ Καῖσαρ ἔφθασε πρὸ τῆς Ἀλησίας καὶ ἐξήτασε τὰς θέσεις, συνέλαβε τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ περατώσῃ διὰ μιᾶς τὸν πόλεμον, ἐκπολιορκῶν συγχρόνως τήν τε πόλιν καὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐχάραξεν ἐν περιμέτρῳ δεκαπέντε μιλίων τριπλῆν καὶ βαθεῖαν τάφρον, ἣν περιέβαλε διὰ μεγάλων πύργων καὶ προμαχώνων. Ταὐτοχρόνως δὲ ὠχύρωσε τὸ στρατόπεδον ἑαυτοῦ, ὅπως δυνηθῇ νἀντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς φοβερᾶς στρατιᾶς, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐπιπέσῃ ἐν βραχεῖ κατ᾽ αὐτοῦ. Πέντε δ᾽ ἑβδομάδες καὶ ὀλιγώτεροι τῶν ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν ἤρκεσαν νὰ συντελέσωσι τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο ἔργον, ὅπερ ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐπιφανοῦς Γάλλου στρατηγοῦ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος Κονδὲ τοῦ ἐπιλεγομένου μεγάλου. Εἶχε δὲ μόλις που συντελεσθῇ τὸ ἔργον, ὅτ᾽ ἔφθασε πρὸ τῆς Ἀλησίας ἡ ἐπικουρικὴ στρατιὰ τῶν Γαλατῶν, ἀνερχομένη εἰς διακοσίας τεσσαράκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ ὀκτακισχιλίους ἱππεῖς. Εἶχον δ᾽ ἀποστείλει τὰς ὁρισθείσας ἐπικουρίας πάντες τῆς Γαλατίας οἱ λαοὶ πλὴν τῶν Ῥημῶν, ἐμμενόντων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀπόστασιν, καὶ

τῶν Βελλοάκων, οἵτινες εἶχον πέμψει δισχιλίους μόνον ἄνδρας ἀντὶ τῶν ἐπιταχθέντων εἰς αὐτοὺς δεκακισχιλίων. Καὶ ἀνεθάρρησαν μὲν οἱ πολιορκούμενοι ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως ἐρχομένων ἀδελφῶν, αναμεστωθέντες ἐλπίδων καὶ χαρᾶς, ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ ἀποθάρρυνσις. Ἀλλ' ὑπῆρξεν ὅμως στιγμή, καθ' ἣν ἡ νίκη τῶν Γαλατῶν ἐφαίνετο βεβαία. Ὁ ἡγεμὼν τῆς ἐπικούρου στρατιᾶς Οὐερκασιβέλλαυνος, ἀνακαλύψας ὕψωμά τι μὴ περιληφθὲν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος εἰς τὸ χαράκωμα, ἐπορεύθη ἐκεῖσε κρύφα, ἄγων ἑξηκοντακισχιλίους ἄνδρας. Ἰδὼν δὲ τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ σκορπιζόμενον ἐν τῷ πεδίῳ καὶ τοὺς πεζοὺς προσβάλλοντας τὰ χαρακώματα, τὸν δὲ Οὐερκιγγετόριγα ἐξελθόντα μὲν ἐκ τῆς πόλεως, συνεργοῦντα δὲ εἰς τὸν πλήρωσιν τῆς τάφρου, ἀπεκάλυψε τὴν στρατοπεδείαν αὐτοῦ καὶ προσέβαλε τοὺς πολεμίους μετὰ μεγάλης ὁρμῆς. Ὁ δὲ Καῖσαρ, ὅστις ἐθεᾶτο ἀφ' ὑψηλοῦ τὸ ὅλον πεδίον τῆς μάχης, εἶδε τὸν κίνδυνον. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ Οὐερκασιβελλαύνου ἔστειλε τὸν Λαβιηνὸν μετὰ ἓξ λόχων, κατὰ δὲ τοῦ Οὐερκιγγετόριγος πρῶτον μὲν τὸν Βροῦτον μετὰ ἓξ ἄλλων λόχων, ἔπειτα δὲ τὸν Φάβιον μεθ' ἑπτά. Τοῦ δὲ ἡγεμόνος τῶν Γαλατῶν ἀποκρουσθέντος ἤδη εἰς τὴν πόλιν, ὁ Καῖσαρ κατέβη ἐκ τοῦ ὑψώματος καὶ ἐπορεύθη αὐτὸς εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος Λαβιηνοῦ. Οἱ δὲ λεγεῶνες, ἀναγνωρίσαντες τὸν ἀνθύπατον ἐκ τῆς πορφυρᾶς χλαμύδος ἣν ἔφερε πάντοτε κατὰ τὰς μάχας ἀνεθάρρησαν καὶ ἐδιπλασίασαν τὴν καρτερίαν αὐτῶν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ, εἰσορμῆσαν καὶ τὸ ἱππικόν, ὅπερ κρυφίως εἶχεν ἐξαγάγει ὁ Καῖσαρ ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἐπιπίπτει κατὰ τῶν πολεμίων, προσβάλλει αὐτοὺς ἐκ τῶν ὄπισθεν, καὶ ὁ Οὐερκασιβέλλαυνος, πανταχόθεν διωκόμενος, ἐγκαταλείπει τὸ ὕψωμα, μεταβληθὲν εἰς ἐσχάραν θυσίας ἀντὶ βάθρου τροπαίου.

Τὴν φορὰν ταύτην οἱ Γαλάται εἶχον νικηθῆ διὰ παντός. Ὁ δὲ Οὐερκιγγετόριξ, ἐννοήσας τοῦτο, ἀφ' οὗ μάτην εἶχε προσφέρει εἰς τὴν πατρίδα τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ δεξιότητα πρὸς διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς, προσήνεγκε τώρα εἰς αὐτὴν ὁλοκαύτωμα τὴν ζωήν του. Θέλων δὲ νὰ καταστορέσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ νικητοῦ, μετέβη ὅπως παραδοθῇ εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐδεξιώθη καθήμενος ἐπὶ τοῦ στρατηγικοῦ αὐτοῦ βήματος τὸν ἡττημένον ἥρωα, ὅστις ἀφιππεύσας παρέστη μετὰ ταπεινότητος ἀξιοπρεποῦς ἐνώπιον τοῦ νικητοῦ. Ἀνέμενε δὲ ὁ Οὐερκιγγετόριξ τὸν θάνατον, καὶ ἴσως ἐπεκαλεῖτο αὐτόν· καὶ ἔτυχε μὲν αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ μαρτύριον ἓξ ὅλων ἐτῶν, διότι ὁ ἀγέρωχος ἀνθύπατος δὲν ὑπεχώρησεν εἰς τὴν κενοφροσύνην νὰ ἐπιδείξῃ τὸν ἡττημένον βασιλέα εἰς τοὺς Ῥωμαίους δέσμιον ὄπισθεν τοῦ θριαμβευτικοῦ του ἅρματος.

Διὰ δὲ τῆς παρὰ τὴν Ἀλησίαν μάχης καθωρίσθη ἀμετακλήτως ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Γαλατίας. Τὰ δὲ γενόμενα κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ὡς ὀρθῶς εἶπεν ὁ μέγας Ναπολέων, ἢ πλαταγὴ τῶν ὑδά-

Ὁ Οὐερκιγγετόριξ πρὸ τοῦ Καίσαρος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

των τοῦ Ὠκεανοῦ μετὰ τὴν τρικυμίαν. Οὕτως οἱονεὶ ἐπίλογος τοῦ ὅλου εἶνε αἱ στρατεῖαι ἐπὶ τοὺς Βιτούριγας καὶ τοὺς Καρνούτας καὶ ἡ ὄψιμος ἀποστασία τῶν Βελλοάκων, ἥτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἄκαρπον εἰς τὴν Γαλλίαν κάθοδον τοῦ γενναίου Ἀμβιόριγος.

Τὴν δὲ τελευταίαν ἀντίστασιν ἀντέταξεν ἄσημός τις, ἀλλ᾽ ὀχυρωτάτη πόλις, τὸ Οὐξελλόδουνον (τὸ σημερινὸν Puy d'Issolu κείμενον ἐν τῷ νομῷ τοῦ κάτω Λείγηρος [1]). Ὅπως δ᾽ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν ἠναγκάσθη ὁ Καῖσαρ νἀποκόψῃ τὸ ὕδωρ αὐτῆς, παρατρέπων διὰ στοᾶς ὑπογείου τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Tourmente. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τοῦ Οὐξελλοδούνου οἱ ἀμύντορες αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς σκληρὰν ποινὴν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, διατάξαντος τὴν ἀποκοπὴν τῆς δεξιᾶς αὐτῶν καὶ διασπείραντος αὐτοὺς ἀνὰ τὴν Γαλατίαν, ὅπως ἀγγείλωσι τὴν τύχην ἣν ἡ Ῥώμη ἐπεφύλαττεν εἰς τοὺς ἀρνουμένους νἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς.

Ὀκτὼ ἔτη (58-50 π. Χ.) εἶχε διαρκέσει ὁ τὴν κατάκτησιν τῆς Γαλατίας ἐπαγαγὼν πόλεμος. Μετὰ δὲ τὴν διὰ τῶν ὅπλων καθυπόταξιν τῆς χώρας ἔμεινεν ἔτι ὁ νικητὴς ἐν αὐτῇ ἐπὶ ἓν ἔτος, ὅπως προσελκύσῃ τοὺς λαοὺς ἐκείνους διὰ τῆς πραότητος καὶ τῶν παραχωρήσεων καὶ ἀγάγῃ εἰς πέρας τὰ Ὑπομνήματα αὐτοῦ *(Commentarii)* περὶ τοῦ γαλατικοῦ πολέμου [2]. Ἀφῆκε δὲ εἰς τοὺς ἡττημένους ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τῶν ἰδίων αὐτῶν νόμων, τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς ἱερεῖς, μεγαλειτέρας δ᾽ ἐλευθερίας παρεχώρησεν εἰς τὰ ἔθνη ὅσα εἶχον κατορθώσει νὰ γείνωσιν ἄξια αὐτῶν διὰ τῆς ἐν τῷ πολέμῳ διαγωγῆς των, καὶ εἰς τὰ μάλιστα ἀπῳκισμένα, ἅτε τῆς ἐπιβλέψεως αὐτῶν οὔσης δυσχερεστέρας. Ὁπόσον δὲ τελεσφόρα ὑπῆρξαν τὰ μέτρα ἐκεῖνα μαρτυρεῖ ἡ ἡσυχία τῆς Γαλατίας ἡ διατηρηθεῖσα δι᾽ ὅλης τῆς μακρᾶς περιόδου τῆς ἐσωτερικῆς ἐν Ῥώμῃ διαπάλης. Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ εἰσήγαγε τὴν βάρβαρον Γαλατίαν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον· εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἐπεβάλλετο νὰ μεταπλάσῃ αὐτὴν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς χώραν πεπολιτισμένην.

---

[1] Κατ᾽ ἄλλους ἡ πόλις Pistoule ἐν τῷ νομῷ τοῦ Λότα (Lot).

[2] Τὰ Ὑπομνήματα τοῦ γαλατικοῦ πολέμου ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐπὶ σκοπῷ πολιτικῷ. Ἤθελε δὲ πρὸ πάντων νὰ δικαιολογήσῃ πρὸς τὸν δῆμον τὴν στρατείαν αὐτοῦ, ἣν ἡ σύγκλητος δὲν εἶχε περιβάλει διὰ τῆς ἀναγκαίας ἐπικυρώσεως, καὶ νὰ παρουσιάσῃ αὐτὴν ὡς σειρὰν μέτρων ἀμυντικῶν ἐπιβαλλομένων ὑπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Ἔπειτα δὲ ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν εὔνοιαν τῶν στρατηγῶν του διὰ τὸν ἐπικείμενον ἐμφύλιον πόλεμον· ἐντεῦθεν δὲ ὁ ζῆλος ὃν καταβάλλει ἐν τῇ διηγήσει τῶν ἄθλων αὐτῶν. Τέλος δ᾽ ἐπόθει νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν ἣν εἶχε παράσχει εἰς τὴν πατρίδα, προσφέρων εἰς αὐτὸν τὴν κατακτηθεῖσαν Γαλατίαν.

Ο ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΚΑΙ ΠΟΜΠΗΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ. — Ὁ ἀνὴρ ὅστις εἰς μὲν τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα εἶχε προςαρτήσει μεγάλην χώραν καὶ μέγα ἔθνος, τὰ δὲ δυσμικὰ ὅρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχεν ἐπεκτείνει ἀπὸ τοῦ κάτω Ῥοδανοῦ μέχρι τῆς Μάγχης, μεταβιβάσας εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν Γερμανίαν τὸν τρόμον τῶν ῥωμαϊκῶν ἀετῶν, ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὃν ἀγωνιζόμενον ἥ τε σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος εἶχον μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας συνοδεύσει διὰ τῶν εὐχῶν τῶν οὐρανιώνων, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλε νἀξιωθῇ τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἄθλων αὐτοῦ ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου πολέμιος τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ παρουσία τῶν δημάρχων ἔπειθε τὸν Καίσαρα, ὅτι τοιαύτη καταδίκη δὲν προήρχετο ἐξ αὐτῆς τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ ὁ νόμος εἶχε καταπατηθῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του πρὶν ἢ αὐτὸς ὑπερβῇ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένα ὅρια. Ἡ δὲ μεγαλοφυία τοῦ Καίσαρος καὶ οἱ λεγεῶνές του ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὸν τὴν νίκην ἐξ οὗ χρόνου τὸ μέγα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀντιπάλου ζήτημα ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ λυθῇ διὰ τῶν ὅπλων.

Ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ Καῖσαρ εἶχε καταλάβει τὸ Ἀρίμινον (*Ariminum,* σήμερον Rimini), ἐπέκειτο δὲ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατάληψις τοῦ Πισαύρου (*Pisaurum,* σήμερον Pesaro), τοῦ Ἀγκῶνος καὶ τοῦ Ἀρρητίου, ἡ Ῥώμη κατελήφθη ὑπὸ συγκινήσεως βαθυτάτης. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος, εἰ καὶ εἶχε λόγον παραπόνων κατὰ τοῦ Πομπηίου διὰ τὴν ἀναβολὴν τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν καὶ διὰ τὴν μέχρις ἀντιτάξεως βίας ἐξώθησιν τοῦ Καίσαρος ἕνεκα τῆς ἀποκρούσεως τῶν ἰδιωτικῶν αὐτοῦ προτάσεων, ἀλλ' ὅμως, ἀγομένη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνωτάτην στρατηγίαν. Ὁ δὲ Πομπήιος, ἀναλαμβάνων αὐτήν, ἀνήγγειλεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην, ὅπως μὴ περιπέσῃ εἰς τὰς παγίδας τοῦ πολεμίου (17 Ἰανουαρίου 49 π. Χ.). Ἔγεινε δὲ ἡ φυγὴ μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε οἱ ὕπατοι δὲν προέλαβον νὰ προκαλέσωσιν οὔτε δι' ἑαυτοὺς οὔτε διὰ τοὺς ὑπάρχους αὐτῶν τὸν *φρατριατικὸν νόμον (lex curiata de imperio)* τὸν ἀναγκαῖον πρὸς νομιμοποίησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, οὐδὲ κἂν νὰ κενώσωσι τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἡμάρτησε δ' ἔπειτα καὶ ἄλλως ὁ Πομπήιος, κηρύξας πολεμίους τῆς πατρίδος πάντας τοὺς συγκλητικοὺς καὶ τοὺς ἄρχοντας ὅσοι ἤθελον μείνει ἐν τῇ πόλει, οὕτω δ' ἐπηύξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀντιπάλου. Ἐνόησε δὲ τοῦτο ὅτε προέβη εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν δυνάμεών του καὶ τῶν φίλων ὅσοι εἶχον ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς ἐπιθεωρήσεως ταύτης ἀποθάρρυνσις τοῦ Πομπηίου, ὥστε ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ δι' ἰδιωτικῆς ὁδοῦ τὰς μετὰ τοῦ Καίσαρος διαπραγματεύσεις. Ἐδήλωσε δὲ οὗτος, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλατίαν, ἂν ὁ Πομπήιος, καταλείπων τὴν Ἰταλίαν, ἀνεχώρει εἰς τὰς ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπαρχίας του. Ἀλλὰ τῆς συγκλή-

του ἰσχυριζομένης, ὅτι ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πομπηίου ἔπρεπε νὰ γείνῃ μετὰ τὴν εἰς Γαλατίαν ἐπιστροφὴν τοῦ Καίσαρος καὶ ὅτι αἱ παρασκευαὶ ὤφειλον νὰ ἐξακολουθήσωσι μέχρι τῆς διαλλαγῆς τῶν δύο ἀνδρῶν, καὶ αἱ νέαι διαπραγματεύσεις εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν. Τότε δὲ ὁ μὲν Καῖσαρ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ὁ δὲ Πομπήιος τὴν ὑποχώρησίν του.

Τὸ σχέδιον τοῦ Πομπηίου μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν τελευταίων διαπραγματεύσεων ἦτο ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ εἰς τὴν Ἀνατολὴν μετάθεσις τοῦ κυρίου θεάτρου τοῦ πολέμου. Καὶ ἐν μὲν τῇ Δύσει εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Ἱσπανίαν, ἧς ὑπερασπισταὶ ἦσαν οἱ ὕπαρχοι καὶ οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν γοητείαν τοῦ ὀνόματός του καὶ εἰς τὸ μέγα πλῆθος ζηλωτῶν οὓς εἶχεν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Διὰ ταῦτα δ' ἐθεώρει βέβαιον, ὅτι ἔμελλεν ἐντὸς βραχέος χρόνου νἀναδειχθῇ νικητὴς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐκείνῃ, ἣν ἐγκατέλειπε νῦν δίκην φυγάδος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῆς, ἐπῆλθε γεγονὸς αἰφνίδιον, ἀναγκαίως κλονῆσαν τὴν περὶ τῆς τελικῆς νίκης πεποίθησιν τοῦ Πομπηίου. Ὁ Δομίτιος Ἀηνόβαρβος, ὅστις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Κορφινίῳ μετὰ τριάκοντα λόχων, προσεβλήθη αἴφνης ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἐν ᾧ παρεσκευάζετο νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου του ἐν Λουκερίᾳ τῆς Ἀπουλίας. Μετὰ βραχεῖαν δ' ἀντίστασιν τὸ Κορφίνιον παρεδόθη, ὁ δὲ Καῖσαρ, ἀποπέμψας ἐλεύθερον τὸν Δομίτιον μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκ τῆς συγκλητικῆς τάξεως Πομπηιανῶν αἰχμαλώτων, ἐδέχθη τὸν εἰς αὐτὸν ὅρκον πίστεως τῶν ἡττημένων στρατιωτῶν, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς Σικελίαν (19 Φεβρουαρίου 49 π. Χ.).

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Πομπήιος εἶχε φθάσει εἰς τὸ Βρενδήσιον, ὅπου εἶχεν ἐπιβιβάσει τοὺς ὑπάτους μετὰ μέρους τῆς στρατιᾶς πλέοντας πρὸς τὴν Ἤπειρον. Ἐν ᾧ δὲ ἀνέμενε τὴν ἐκεῖθεν ἐπιστροφὴν τῶν νηῶν χάριν ἐπιβιβάσεως καὶ τῆς λειπῆς στρατιᾶς, ἐπεφάνη πρὸ τοῦ Βρενδησίου ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ, ἡγούμενος ἓξ λεγεώνων. Ἂν ὁ Καῖσαρ ἤθελε κατορθώσει νὰ κλείσῃ τὸν λιμένα ἐκεῖνον πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν νηῶν, ἡ νίκη αὐτοῦ ἤθελε κριθῇ ἔκτοτε, καὶ ἴσως ἤθελε συντελεσθῇ ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας εἰς τὴν μοναρχίαν μετάβασις ἄνευ νέας καθαιμάξεως τῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' αἱ νῆες ἔφθασαν ἐγκαίρως, καὶ ὁ Πομπήιος διεπεραιώθη εἰς τὸ πεδίον τοῦ ἀγῶνος (17 Μαρτίου). Μὴ ἔχων δὲ ὁ Καῖσαρ στόλον πρὸς δίωξιν τοῦ ἀντιπάλου, περιωρίσθη εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ἰταλικῶν παραλίων, τάσσων μεγάλας φρουρὰς ἐν Σιποῦντι, Βρενδησίῳ, Ὑδροῦντι, Τάραντι καὶ Θουρίοις· ἔπειτα δὲ μετέβη εἰς Ῥώμην πρὸς ἀνασύστασιν τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῆς. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ οἱ ὕπαρχοι τοῦ Καίσαρος Βαλέριος καὶ Κουρίων εἶχον καταλάβει τὰς νήσους Σαρδὼ καὶ

Σικελίαν οὕτως, ὥςτ᾽ ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν ὁ Καῖσαρ εἶχε γείνει κύριος συμπάσης τῆς Ἰταλίας.

Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ εὗρεν ἀριθμὸν ἐπαρκῆ πατέρων ὅπως δυνηθῇ νὰ συγκροτήσῃ σύγκλητον. Συνεκάλεσε δὲ αὐτοὺς διὰ τῶν δημάρχων Μάρκου Ἀντωνίου καὶ Κασσίου Λογγίνου ἐκτὸς τῶν πυλῶν, ὅπως δυνηθῇ νὰ λαλήσῃ πρὸς αὐτοὺς χωρὶς νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Μεταξὺ δ᾽ αὐτῶν δὲν ἦτο ὁ Κικέρων, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει τῆς Ῥώμης μετὰ τοῦ Πομπηίου, εἶχε δὲ καταλίπει αὐτόν, ὅτε εἶδεν ἔχοντα τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξέλθῃ τῆς Ἰταλίας,

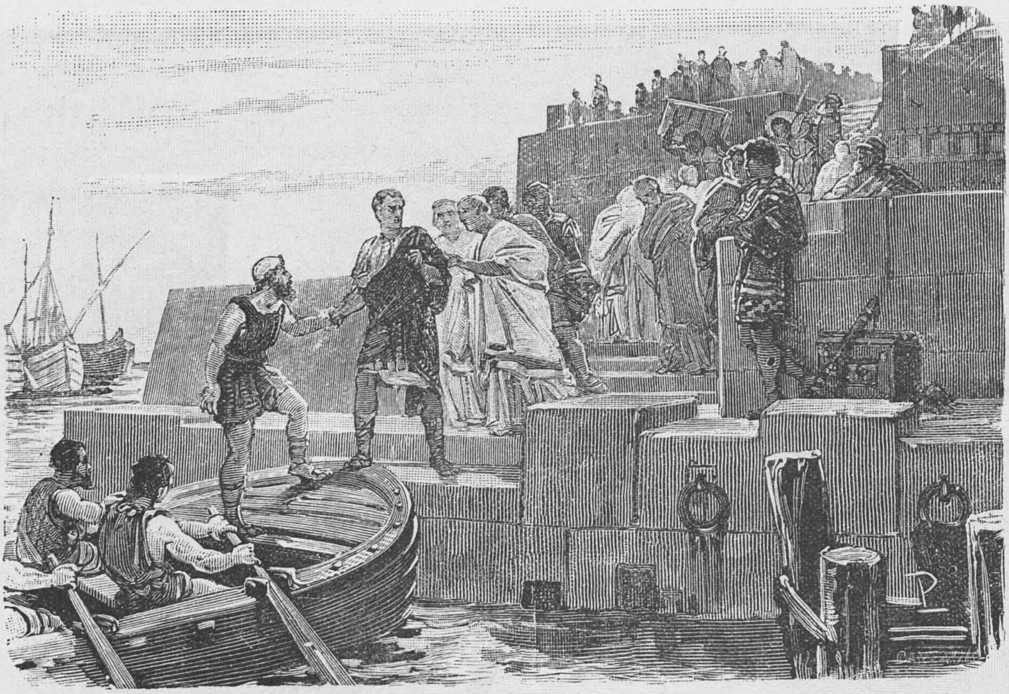

Ὁ Πομπήιος ἀπαίρων ἐκ Βρενδησίου.

καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπως παραστῇ ἄποθεν θεατὴς τῶν συμβησομένων χωρὶς νὰ ἐκτεθῇ.

Ὁ δὲ Καῖσαρ μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Πομπηίου ἐνόει, ὅτι ἡ συνέλευσις δὲν ἔμελλε νὰ φανῇ ἐχθρικὴ πρὸς αὐτόν. Διὸ ὡμίλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἐλευθέρως. Θέλων δὲ νὰ ἐπιδείξῃ τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ προθέσεις, προέτεινε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πολλάκις ἀποτυχούσας πρὸς τὸν Πομπήιον διαπραγματεύσεις, καὶ προσεκάλεσε τὴν σύγκλητον νὰ ἐκλέξῃ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπιτροπείαν, ὅπως ὑποβάλῃ εἰς τὸν Πομπήιον τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις του. Ἀλλ᾽ ὡς εἰκὸς οὐδεὶς ἐδέχθη τὴν κινδυνώδη ἐντολήν, ὁ δὲ Καῖσαρ ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ τὸν ἀντίπαλον ὅλην τὴν εὐθύνην τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἔχων δὲ ἀνάγκην χρημάτων πρὸς συντήρησιν τῆς στρατιᾶς,

ἐζήτησε νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ἐλευθέρα διάθεσις τοῦ ἀψαύστου ταμείου *(aerarium sanctius)*, οὗ τὴν χρῆσιν αὐστηρότατος νόμος ἀπηγόρευε πρὸς ἄλλον σκοπὸν ἢ τὸν κίνδυνον γαλατικῆς ἐπιδρομῆς. Εἰς δὲ τὸν δήμαρχον Καικίλιον Μέτελλον τολμήσαντα νἀντιταχθῇ πρὸς τὴν αἴτησιν ταύτην ἠδυνήθη νἀπαντήσῃ ὁ Καῖσαρ, ὅτι ὁ γαλατικός του πόλεμος εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν Ῥώμην διὰ παντὸς ἀπὸ πάσης ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων ἐκείνων, καὶ ἠπείλησε διὰ θανάτου τὸν εὐπαρρησίαστον δήμαρχον, ἂν ἤθελεν ἐπιμείνει εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ. Περιεῖχε δὲ ὁ θησαυρὸς ἐκεῖνος κατὰ τὴν μαρ-

Ἡ κατάληψις τοῦ ἱεροῦ ταμείου ὑπὸ τοῦ Καίσαρος.

τυρίαν τοῦ Πλινίου δεκαπεντακισχιλίους χρυσοῦς ὀβελούς. Θέλων δὲ ὁ Καῖσαρ νὰ κατασιγάσῃ τὴν καὶ αὐτὸν τὸν κατώτατον ὄχλον καταλαβοῦσαν δυσθυμίαν ἐπὶ τῇ βιαίᾳ καταλήψει τοῦ ἱεροῦ ταμείου, ὑπεσχέθη προσεχῆ διανομὴν σίτου καὶ χρήματος. Ἔπειτα δ' ἀφεὶς ἐν μὲν Ῥώμῃ τὴν διοίκησιν εἰς τὸν πραίτωρα Αἰμίλιον Λέπιδον, ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν ἐπάρχου τῆς πόλεως *(praefectus urbi)*, τὴν δὲ στρατηγίαν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, λέγων, ὅτι μετέβαινε νῦν νὰ καταπολεμήσῃ στρατιὰν ἄνευ στρατηγοῦ, μετ' οὐ πολὺ δ' ἔμελλε νἀντεπεξέλθῃ κατὰ στρατηγοῦ ἄνευ στρατιᾶς.

Ἡ Μασσαλία, ἀφωσιωμένη εἰς τὸν Πομπήιον, εἰς ὃν ἐχρεώστει τὴν ἀπὸ τῶν πειρατῶν ἐλευθέρωσιν τῆς θαλάσσης, ἐπέσχε τὸν Καίσαρα διαβαίνοντα. Εἶχον δ' οἱ Μασσαλιῶται δεχθῇ ἐντὸς τῶν τειχῶν των τὸν Δομίτιον Ἀηνόβαρβον ἐκεῖνον, ὅςτις, ἀνατεθείσης αὐτῷ πρὸ τοῦ πολέμου ὑπὸ τῆς συγκλήτου τῆς διοικήσεως τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, ἀντήμειβε νῦν τὸν Καίσαρα διὰ τὴν γενναίαν αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ἐν Κορφινίῳ διαγωγὴν ὑποκινῶν κατ' αὐτοῦ τοὺς Μασσαλιώτας. Ἠναγκάσθη δὲ ὁ Καῖσαρ νὰ προορίσῃ εἰς ἐκπολιόρκησιν τῆς Μασσαλίας τρεῖς λεγεῶνας καὶ στόλον ἐπίτηδες ναυπηγηθέντα ἐν Ἀρελάτῳ, τῷ σημερινῷ Arles, ὑπὸ τοῦ Δεκίμου Βρούτου. Διὸ ἓξ μόνον λεγεῶνας ἠδυνήθη νἀγάγῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Ὁ δὲ ἀντίπαλος αὐτοῦ εἶχεν ἑπτά, πέντε μὲν ἐν τῇ ἐντὸς Ἰβηρίᾳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λευκίου Ἀφρανίου καὶ τοῦ Μάρκου Πετρηίου, δύο δ' ἐν τῇ ἐκτὸς Ἰβηρίᾳ στρατηγουμένους ὑπὸ Τερεντίου Οὐάρρωνος τοῦ γνωστοῦ πολυγράφου. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν χωρίῳ ὀχυρωτάτῳ παρὰ τὴν πόλιν Ἰλέρδαν, τὴν σημερινὴν Lerida, κειμένην κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σικόριος τοῦ σήμερον λεγομένου Segre. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀντεστρατοπέδευσε μεταξὺ τοῦ Σικόριος καὶ τοῦ Κίγκα (Cinga), σκοπῶν νἀποκλείσῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν μετὰ τῆς Ἰλέρδας ἐπικοινωνίαν καὶ ἀναγκάσῃ οὕτως αὐτὸν νὰ καταβῇ ἐκ τοῦ ὑψώματος ὅπερ κατεῖχεν. Ἀλλ' ἀντὶ νἀποκλείσῃ τοὺς Πομπηιανοὺς ἀπεκλείσθη αὐτός, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὑπὸ ὄμβρων, ἐξ ὧν ἐπλημμύρησαν μὲν οἱ ποταμοί, ἐφθάρησαν δ' αἱ γέφυραι, αἵτινες ἦσαν ἡ μόνη ὁδὸς ἐπικοινωνίας τῶν Καισαριανῶν πρὸς τὰ περίχωρα. Ὁ δὲ Ἀφράνιος καὶ ὁ Πομπήιος, βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς νίκης, ἐμήνυσαν ταῦτα εἰς τὴν Ῥώμην. Τότε δέ τινες τῶν συγκλητικῶν, οἵτινες εἶχον μείνει τέως οὐδέτεροι, ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πομπηίου. Σπουδαῖον δὲ εἶνε, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκομεν τὸν Κικέρωνα, σπεύδοντα νῦν νὰ ταχθῇ μετὰ τοῦ Πομπηίου χάριν τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ σωτηρίας, ἐν ᾧ εἶχεν ἀμελήσει νὰ μιμηθῇ τὸ πρότερον παράδειγμα τοῦ Κάτωνος, προσχωρήσαντος εἰς τὸν Πομπήιον χάριν ἀρχῶν. Ὁ μὲν Κάτων δῆλα δὴ μετέστη πρὸς τὸν Πομπήιον ἀφ' οὗ εἶχεν ἀκούσει παρὰ τοῦ Ἀσινίου Πολλίωνος, ὅτι μετέβαινε νὰ διοικήσῃ ἐν Σικελίᾳ πειθόμενος εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνδρὸς τοῦ τότε κρατοῦντος ἐν Ἰταλίᾳ μᾶλλον ἢ εἰς ψήφισμα τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου. Ἀλλ' ὁ Κικέρων ἀπ' ἐναντίας μετέβη, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι τὰ τοῦ Καίσαρος εἶχον περιέλθει εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον. Ἂν δ' ἤθελεν ἀναμείνει ἀκόμη ἡμέρας τινάς, ἤθελεν ἀκούσει ἄγγελμα ὅλως διάφορον, ὅτι ὁ Καῖσαρ, διὰ γιγαντιαίων ἀγώνων διασπάσας τὸν ἀποκλεισμόν, εἶχεν ἀναγκάσει τοὺς Πομπηιανοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ ἐν Ἰλέρδᾳ στρατόπεδον, διώξας δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἴβηρα ὑποχωρήσει των, εἶχεν ἀναγκάσει νὰ παραδοθῶσιν ἀμαχητὶ (2 Αὐγούστου). Μεριμνῶν δὲ

περὶ τοῦ μέλλοντος ὁ νικητὴς προςηνέχθη καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν Κορφινίῳ μετὰ μεγαλοψυχίας πρὸς τοὺς πολεμίους. Καὶ τοὺς μὲν ἀρχηγοὺς ἀπέλυσεν ἐλευθέρους, τοὺς δὲ στρατιώτας ἀπέστειλεν ὑπὸ συνοδίαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἰβηρίας, ἔπειτα δὲ ἀφῆκε καὶ αὐτοὺς ἐλευθέρους. Οἱ δὲ πλεῖστοι αὐτῶν ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς ἀνακτηθείσης ἐλευθερίας, ὅπως προςέλθωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Οὐάρρων, ὅςτις εἴτ' ἐξ ἀπρονοήτου βραδύτητος εἴτ' ἐξ ὑπολογισμοῦ δὲν εἶχεν ἑνωθῆ μετὰ τῶν δύο συστρατήγων, ἅμα ἐμφανισθέντος τοῦ Καίσαρος εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ὑπετάχθη εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ ὁ Καῖσαρ, ὑποτάξας ὅλην τὴν Ἱσπανίαν, ἀφῆκεν ἐν αὐτῇ τὸν Κάσσιον Λογγῖνον μετὰ τεσσάρων λεγεώνων, ἔπειτα δ' ἔδραμεν εἰς τὴν Μασσαλίαν, ὅπως ἐπισπεύσῃ τὴν παράδοσιν αὐτῆς. Καταλαβὼν δὲ τὴν πόλιν, ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων, τῶν νηῶν καὶ τοῦ ταμείου τῶν Μασσαλιωτῶν, ἀφῆκε δ' ἐν Μασσαλίᾳ φρουρὰν δύο λεγεώνων.

Πρὸ δὲ τῆς Μασσαλίας ἔλαβεν ὁ Καῖσαρ τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ Λέπιδος, ἐπικυροῦντος τοῦ δήμου, εἶχεν ἀναδείξει αὐτὸν δικτάτωρα. Ἀλλὰ τὴν ὑπάτην ταύτην ἀρχὴν ἀνέλαβε μόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπιστροφήν του, διετήρησε δ' αὐτὴν ἕνδεκα μόνον ἡμέρας, ἤτοι ἐφ' ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον, ὅπως προεδρεύσῃ τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῶν ἀρχόντων καὶ διενεργήσῃ τὴν ἐκλογὴν ἑαυτοῦ ὡς ὑπάτου. Πρὶν δὲ καταθέσῃ τὴν δικτατωρίαν, ἐξέδωκε νόμους τινὰς σκοποῦντας τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ τὴν ἐπαύξησιν τῆς εἰς ἑαυτὸν εὐνοίας τοῦ πλήθους. Τὸ τοιοῦτον ἐσκόπει ὁ Ἰούλιος νόμος περὶ δανείων (*lex Julia de pecuniis mutuis*), δι' οὗ ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ τῶν χρεῶν τῶν ἐνδεῶν, ἅτινα εἶχον ἐπαυξηθῆ ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν δεδανεισμένων ποσῶν ἀπὸ τῆς ἐπισωρεύσεως τῶν τόκων καὶ τῆς ὑποχρεώσεως τῶν δανειστῶν τοῦ δέχεσθαι ἀντὶ χρημάτων γαίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρὸ τοῦ πολέμου γενομένων ἐκτιμήσεων. Ἐπειδὴ δ' αἱ διατάξεις τούτου τοῦ νόμου, ἅτε παρέχουσαι μὲν εἰς τοὺς ὀφειλέτας πολλὰς εὐκολίας, ἀλλὰ περισώζουσαι καὶ τὰ δικαιώματα τῶν δανειστῶν, δὲν ηὐχαρίστησαν καθ' ὅλα τοὺς ἀπόρους, ἐπειράθη ὁ Καῖσαρ νἀποζημιώσῃ τοὺς δυσηρεστημένους διὰ διανομῆς σίτου δωρεάν. Εἰς δὲ τὴν βραχυτάτην περίοδον τῆς πρώτης τοῦ Καίσαρος δικτατωρίας ἀνέρχονται καὶ οἱ δύο νόμοι οἱ παρέχοντες τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Γαδείρων καὶ εἰς τοὺς τῆς πέραν τοῦ Πάδου Γαλατίας. Ἄλλως δὲ ἡ ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατία ἔμεινεν ἐπαρχία καὶ μετὰ τοῦτον τὸν νόμον, ἡ δὲ δικαιοδοσία τῶν ἀρχόντων αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀστυδίκην καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ δημάρχου Ῥουβρίου δι' εἰδικοῦ νόμου (*Lex Rubria de civitate Galliae Cisalpinae*[1]).

---

[1] Τῷ 1820 ἀνεκαλύφθη ἐν Πάρμᾳ τεμάχιον τοῦ πίνακος ἐφ' οὗ ἐνεγράφη οὐ-

Ἡ δὲ νομοθετικὴ ἐνέργεια αὐτοῦ ὡς δικτάτωρος ἐπερατώθη διὰ διατάγματος περὶ ἀμνηστείας· ἀλλὰ ταύτης ἐξῃρέθησαν ὁ Μίλων καὶ ὁ Γάϊος Ἀντώνιος, ὁ νικητὴς τοῦ Κατιλίνα. Οὕτω δὲ ὁ Καῖσαρ, ὁ προγεγραμμένος τῆς χθὲς, εἶχεν ἀποβῇ ἀρχηγὸς τῆς κυβερνήσεως συνῳδὰ τοῖς πατρίοις νόμοις, σύγκλητος δὲ καὶ ἄρχοντες ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτὸν, οἱ δὲ ἀκολουθήσαντες τὸν Πομπήιον φεύγοντα παρουσιάζοντο νῦν ὡς φατρία ἔκνομος, αὐτὸς δ' ὁ Πομπήιος ὡς σφετεριστὴς τῆς ἀρχῆς. Τὸ δίκαιον ἦτο λοιπὸν ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ὑπελείπετο νὰ φανῇ ἂν μετ' αὐτοῦ ὑπῆρχε καὶ ἡ δύναμις ἡ μέλλουσα νὰ καθιερώσῃ καὶ καταστήσῃ τελεσφόρον τὸ δίκαιον ἐκεῖνο.

Πρὶν δὲ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην ἐνήργησεν ὁ Καῖσαρ νὰ χορηγηθῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ποιά τις αὐτοκράτωρ ἀρχὴ μετὰ καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτοῦ ἀπὸ πάσης εὐθύνης διὰ τὰ μέτρα ἅτινα ἤθελε λάβει διαρκούσης τῆς ὑπατείας. Ποιούμενος δ' ἐλευθέραν χρῆσιν τοῦ τηλικούτου προνομίου, διένειμε πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ τὴν διοίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ὑποκειμένων ἐπαρχιῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεχώρησεν εἰς Βρενδήσιον, ἐκεῖθεν δ' ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ ἓξ λεγεῶνας καὶ ἀφίνων ἑτέρους ἓξ εἰς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον μετὰ τῆς ἐντολῆς νἀκολουθήσωσιν αὐτὸν μετ' οὐ πολύ (κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 49 π. Χ.).

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Καῖσαρ ἦρχεν ἐν Ῥώμῃ ὡς δικτάτωρ καὶ ὡς ὕπατος, σύγκλητος διακοσίων περίπου πατέρων συνήρχετο ἐν Θεσσαλονίκῃ. Μὴ δυναμένη δὲ νὰ συγκαλῇ αὐτόθι ἐκκλησίαν, παρέτεινεν εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν μέχρις ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Πομπήιος εἶχεν ἀθροίσει φοβερὸν στρατὸν καὶ στόλον. Συνέκειτο δὲ ἡ στρατιὰ ἐξ ἐννέα μεγάλων λεγεώνων καὶ ἑπτακισχιλίων ἱππέων. Εἰς δὲ τὴν κλῆσιν αὐτοῦ εἶχον σπεύσει οἱ Ἀσιᾶται βασιλεῖς Δηιόταρος ὁ τῆς Γαλατίας καὶ Ἀριοβαρζάνης ὁ τῆς Καππαδοκίας. Ἡ δὲ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία εἶχον ἀποστείλει εἰς αὐτὸν τοὺς περιωνύμους ἱππεῖς των καὶ ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κομμαγηνὴ τοὺς τοξότας των. Ἐν δὲ τῷ στόλῳ αὐτοῦ διεκρίνοντο τρεῖς μοῖραι, ἡ φοινικική, ἡ ῥοδία καὶ ἡ ἀσιατική. Ἦτο λοιπὸν ἀνατολικὴ ἡ στρατιὰ αὐτοῦ· ὁ δὲ προκείμενος ἀγὼν δὲν ἦτο μόνον πόλεμος μεταξὺ δύο ἀντιπάλων καὶ δύο φατριῶν, ἀλλὰ καὶ πάλη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Καὶ ἦσαν μὲν ὀλιγαριθμότεραι τῶν τοῦ Πομπηίου αἱ δυνάμεις τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' οὗτος εἶχεν ὑπὲρ τὸν ἀντίπαλον πλεονεκτήματα ἀναπληροῦντα

τος ὁ νόμος. Ἴδ. περὶ τούτου τὴν πραγματείαν τοῦ Mommsen Über den Inhalt des Rubrischen Gesetzes ἐν τοῖς τοῦ Bekker Jahrbücher des Rechts, ἐν Λειψίᾳ 1853, Τόμ. Β'.

ἐξαιρέτως τὸν ὑποδεέστερον ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ του. Καὶ πρῶτον μὲν πάντων ἐξαίρετος ἦτο ἡ πειθαρχία τῶν Καισαριανῶν. Πρὸς στρατιώτας, οἵτινες ἀπὸ δεκαετίας ἦσαν συνειθισμένοι νὰ ζῶσιν ὑπὸ σκηνὴν καὶ ὑπακούωσι πάντοτε εἰς τὸν αὐτὸν στρατηγὸν, μόλις που ἠδύναντο νἀντιμετρηθῶσι τὰ εἰκῇ ἐστρατολογημένα στίφη τοῦ Πομπηίου, συγκείμενα ἐκ βαρβάρων, εἰς οὓς τὸ ἔδαφος τῆς Εὐρώπης εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ὀλέθριον. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν μὲν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Καίσαρος τὴν διοίκησιν εἶχεν εἷς καὶ μόνος, ἐν δὲ τῷ τοῦ Πομπηίου πάντες ἤθελον νὰ προστάττωσι, συγκλητικοί τε καὶ ἄρχοντες, ὁ δὲ Πομπήιος ἠναγκάζετο νὰ ἐπιτρέπῃ τοῦτο, ὅπως πείσῃ αὐτοὺς, ὅτι ἠγωνίζετο ἀληθῶς ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ ὄχι ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Τῇ δὲ 4 Ἰανουαρίου τοῦ 48 π. Χ. ὁ Καῖσαρ, ἐκπλεύσας ἐκ Βρενδησίου, προςωρμίσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου. Ὁ δὲ Βίβουλος, ὅςτις εἶχε σταλῇ, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτοῦ, δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ἀλλ' ἠδυνήθη ὅμως νὰ καταλάβῃ τὰς κενὰς νῆας τὰς πλεούσας εἰς Βρενδήσιον πρὸς ἐπιβίβασιν τῶν λεγεώνων τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, καὶ συνέλαβεν αὐτῶν τριάκοντα. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιτυχίας τοῦ Βιβούλου ὑπῆρξεν, ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἠναγκάσθη νἀναβάλῃ ἐπί τινας μῆνας τὴν ἀναχώρησιν.

Ἡ δ' ἐπιβράδυνσις αὕτη ἐπήνεγκε σπουδαῖον πρόςκομμα εἰς τὰς πρώτας τοῦ Καίσαρος στρατιωτικὰς κινήσεις. Καταλαβὼν δ' ἄνευ δυσχερείας τὰς πόλεις Ὠρικὸν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἐκαραδόκει τὴν ἅλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ὅπου εἶχεν ὁ ἀντίπαλος τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἀποθήκας ὅπλων καὶ τροφῶν. Ἀλλὰ, μὴ δυνάμενος νἀποπειραθῇ τῆς ἐφόδου πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀντωνίου, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἄψου, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς πόλεις αἵτινες εἶχον παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ τὰς ἠπειρωτικὰς ἐκείνας χώρας, ἐξ ὧν ἐλάμβανε τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Βιβούλου καὶ ἡ κατανομὴ τῆς ναυαρχίας, ἀνατεθείσης εἰς τοὺς ὀκτὼ ὑπάρχους τοῦ θανόντος, κατέστησαν ἧττον αὐστηρὰν τὴν ἐπιτήρησιν τῆς θαλάσσης οὕτως, ὥςτε κατώρθωσεν ὁ Ἀντώνιος νὰ διαπεραιωθῇ. Ἀλλὰ, παρασυρθεὶς ὑπὸ τρικυμίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ προσορμισθῇ εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν, ὡς ἐσκόπει, κατήχθη δὲ βορειότερον, εἰς τὸ ἀκρωτήριον Νυμφαῖον, ἀπέχον ἑκατὸν μίλια ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐπειράθη μὲν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συνένωσιν τῶν δύο στρατιῶν, ἀλλ' ἡ βραδύτης τῶν κινήσεων αὐτοῦ ἐπήνεγκε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σχεδίου. Εὑρίσκων δὲ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀποκεκλεισμένην ὑπὸ τῶν πολεμίων τὴν ἄγουσαν εἰς Δυρράχιον, πορευθεὶς ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Πέτρας, ἐξ οὗ ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς θαλάσσης. Ὁ δὲ Καῖσαρ προσεπάθησε νἀποκλείσῃ αὐτὸν ἐκεῖ ὡς εἶχε πράξει διὰ τοὺς Γαλάτας ἐν Ἀλησίᾳ. Ἀλλὰ τὸ στρατήγημα τοῦτο, ὃν ὑπὲρ μέτρον τολμηρὸν, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὸ ὁ Ναπολέων, δὲν ἐπέτυχε. Μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας, ἀνα-

λωθέντας εἰς ἔργα ἐπιμοχθότατα καὶ εἰς συνεχεῖς ἀψιμαχίας, ἤρχισε τέλος ὁ ἀγών. Οἱ Πομπηιανοί, ὁδηγούμενοι ὑπὸ φυγάδων, ἐπετέθησαν νύκτωρ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ μικροῦ δεῖν ἐζώγρουν τοὺς ἄνδρας ἑνὸς ὅλου λεγεῶνος. Τότε δὲ ὁ Καῖσαρ ἤθροισε τριάκοντα καὶ δύο λόχους, καὶ ἤγαγεν αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τοῦ Πομπηίου. Ἀλλὰ τὸ δεξιὸν κέρας, περιπλανηθὲν διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφῆκε κενὸν μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος, εἰς τὸ κενὸν δ' ἐκεῖνο εἰσορμήσαντες οἱ λεγεῶνες τοῦ Πομπηίου ἔτρεψαν τοὺς Καισαριανούς.

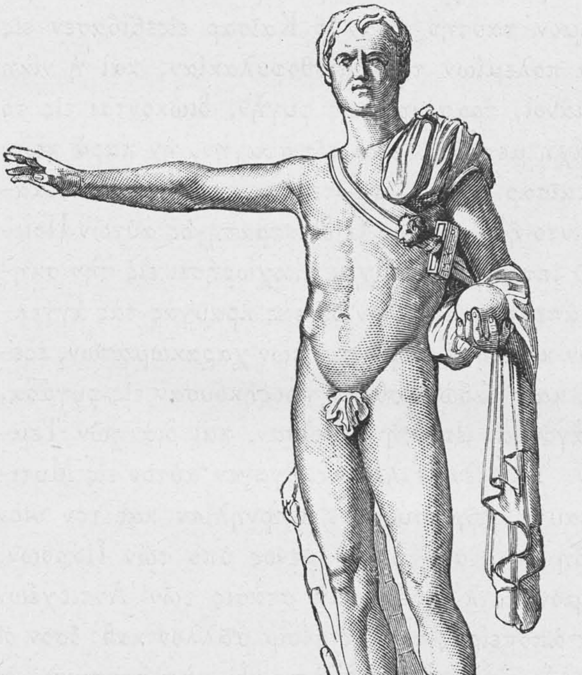

Ἀνδριὰς τοῦ Πομπηίου
ἐν τῷ Palazzo Spada τῆς Ῥώμης.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἔναρξις τῆς μεγάλης πάλης εἶχεν ἀποβῆ ὀλεθρία διὰ τὸν Καίσαρα, ἀλλὰ ταχέως ἐπηνώρθωσε τὰς ζημίας. Μόλις ἀνασυνέταξε τὴν στρατιάν του καὶ ἤγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπως παρακωλύσῃ μὲν τὰς προόδους τοῦ ἀνθυπάτου Μετέλλου Σκιπίωνος, ὑποχρεώσῃ δὲ τὸν Πομπήιον νἀποχωρισθῆ ἀπὸ τοῦ στόλου αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν συμβουλεύσει τὸν Πομπήιον ὁ Ἀφράνιος νὰ δράμῃ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν· ἀλλὰ πῶς θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν Σκιπίωνα ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς πολεμίους; Ἔπειτα δ' ἐφρόνει, ὅτι, μετὰ τὰ περὶ τὸ Δυρράχιον συμβάντα, τὰ τοῦ Καίσαρος εὑρίσκοντο ἐν θέσει ἀπελπιστικῇ. Ἡ δὲ κρίσις αὕτη ἐνεῖχεν ἐν τῇ ὑπερβολῇ αὐτῆς βάσιν τινὰ ἀληθείας. Ἐν δὲ τῇ Φαρσάλῳ ὁ Καῖσαρ μόνον εἰκοσιδύο χιλιάδας πεζῶν καὶ χιλίους ἱππεῖς ἠδυνήθη νὰ παρατάξῃ, εἰς οὓς ὁ ἀντίπαλος ἀντέταξε τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ χιλιάδας πεζῶν καὶ ἑπτακισχιλίους ἱππεῖς. Τῇ δὲ 9 Αὐγούστου 48 π. Χ. συνεκροτήθη ἡ μεγάλη μάχη, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ μεταβάλῃ τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν εἰς αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Καῖσαρ ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῷ πεδίῳ τῷ ἐκτεινομένῳ μεταξὺ

τῶν Κυνοςκεφαλῶν καὶ τῆς Ὄθρυος, πρὸς τἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ Ἐνιπέως παρὰ τὴν Φάρσαλον. Ὅπως δ' ἐμποδίσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων περικύκλωσιν τῆς στρατιᾶς του, μεταπεμψάμενος ἀπὸ τῆς ὀπισθοφυλακίας, ἔταξεν ὄπισθεν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, οὗ ἡγεῖτο αὐτὸς, ἓξ λόχους τῶν παλαιμάχων αὐτοῦ στρατιωτῶν οὕτως, ὥςτε νἀποτελῶσιν ἀγκύλην ἐπ' αὐτῆς τῆς γραμμῆς. Οἱ λόχοι δὲ οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ ἐπενεγκόντες τὴν νίκην τοῦ Καίσαρος. Οὗτοι μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς προςβολῆς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἐπετέθησαν λυσσωδῶς καὶ περιεστοίχισαν τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Πομπηιανῶν. Κατὰ δὲ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν ὁ Καῖσαρ εἰςεβίβασεν εἰς τὰς τεθορυβημένας τάξεις τῶν πολεμίων τὴν ὀπισθοφυλακίαν, καὶ ἡ νίκη ἀπέβη ὑπὲρ αὐτοῦ. Οἱ Πομπηιανοὶ, τραπέντες εἰς φυγὴν, διώκονται εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὅπου ἡ μάχη μεταβάλλεται εἰς σφαγὴν, ἣν παρὰ πολὺ ἀργὰ ἠδυνήθη νἀναστείλῃ ὁ Καῖσαρ. Ἀληθῶς, ὅτε ἔπαυσεν ὁ φόνος, δεκαπεντακιςχίλιοι Πομπηιανοὶ ἔκειντο ἤδη νεκροί. Ὁ δὲ στρατηγὸς αὐτῶν Πομπήιος μόλις εἶδε τὴν ἧτταν τοῦ ἱππικοῦ, καὶ εἶχεν ἀποχωρήσει εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ τεταπεινωμένος καὶ ἄπελπις. Ἀκούων δὲ τὰς κραυγὰς τὰς ἀγγελλούσας τὴν νίκην τῶν πολεμίων καὶ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν χαρακωμάτων, ἐξεδύθη τὴν στρατηγικὴν στολὴν, καὶ, λαβὼν ἐσθῆτα προςήκουσαν εἰς φυγάδα, ἐσώθη ἔφιππος, τραπεὶς τὴν ἄγουσαν ἐπὶ τὴν Λάρισαν, καὶ διὰ τῶν Τεμπῶν ἔφθασεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖθεν δὲ λέμβος ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Μυτιλήνην, ὅπου παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγον Κορνηλίαν καὶ τὸν υἱὸν Σέξτον. Ἐμελέτα δὲ νἀναλάβῃ ἐν Ἀσίᾳ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Πάρθων, τὸν κατὰ τοῦ Καίσαρος πόλεμον, ἀλλ' ἡ ἐχθρικὴ στάσις τῶν Ἀντιοχέων ἠνάγκασεν αὐτὸν νἀποστῇ τῆς ἀποπείρας ταύτης τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οἱ Καισαριανοὶ ἐδίωκον αὐτὸν κατὰ πόδας. Τότε δ' ἐσκέφθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἧς ὁ βασιλικὸς οἶκος ἦτο πλήρης ἀναμνήσεων τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ἐβασίλευε δ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 51 π. Χ. Πτολεμαῖος Διόνυσος ὁ υἱὸς τοῦ Αὐλητοῦ, ὅςτις ἐχρεώστει εἰς τὸν Πομπήιον τὸν θρόνον. Εὑρίσκετο δὲ τότε ὁ Διόνυσος ἐστρατοπεδευμένος ἐν Πηλουσίῳ, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ βασιλείου ἀπὸ πολεμίου ἀναμενομένου ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Ἦτο δὲ ὁ πολέμιος οὗτος ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πτολεμαίου Κλεοπάτρα, ἣν ὁ μὲν πατὴρ εἶχεν ὁρίσει σύνθρονον τοῦ Διονύσου, οἱ δὲ κηδεμόνες τοῦ βασιλέως εἶχον ἐκδιώξει. Τὰ συμβάντα δὲ ταῦτα δὲν ἦσαν εὐνοϊκὰ δι' ἡττημένον ζητοῦντα ἄσυλον καὶ διωκόμενον ὑπὸ τοῦ νικητοῦ. Οἱ δὲ ὑπουργοὶ τοῦ ἀνηλίκου Πτολεμαίου ἔστειλαν εἰς συνάντησιν τοῦ Πομπηίου ἀκάτιον, ὅπως ὑποδεχθῶσι μὲν δῆθεν αὐτὸν, φονεύσωσι δὲ διὰ προδοσίας. Ἐφόνευσε δ' αὐτὸν, ἐν ᾧ παρεσκευάζετο νἀποβῇ εἰς τὴν γῆν, ὁ Λεύκιος Σεπτίμιος, ἀρχαῖος Ῥωμαῖος ἑκατόνταρχος, ὅςτις εἶχεν ἔπειτα μεταστῇ εἰς αἰγυπτιακὴν ὑπηρεσίαν. Εἰςήρχετο δὲ τότε ὁ Πομπήιος εἰς τὸ

πεντηκοστὸν ἔνατον τῆς ἡλικίας ἔτος, καὶ εἶχεν ἤδη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν παρέλθει ἡ δεκάτη τρίτη ἐπέτειος τοῦ ἐπὶ τῇ ἐκνικήσει τῶν πειρατῶν καὶ τοῦ Μιθραδάτου καταχθέντος θριάμβου (28 Σεπτεμβρίου 48 π. Χ.). Ὁ δὲ φονεὺς ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ πτώματος τὴν κεφαλήν, καὶ ἔρριψε τὸν κορμὸν εἰς τὴν παραλίαν. Ὅτε δ' ἐκεῖνος ἀνεχώρησε, γενομένου σκότους, ἀπελεύθερός τις τοῦ Πομπηίου μετά τινος τῶν πάλαι σὺν αὐτῷ ἐστρατευμένων ἔθηκαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀκτῇ τὸν ἀκέφαλον νεκρὸν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ ἐπὶ πυρᾶς, σωρευθείσης ἀπὸ τῶν θραυσμάτων λέμβου ἁλιευτικῆς, καὶ ἔκαυσαν αὐτόν.

Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν φρικτὴν ταύτην τραγῳδίαν ὁ Καῖσαρ προσωρμίζετο εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ δύο λεγεώνων καὶ ὀκτακοσίων ἱππέων. Καὶ εἶχε μὲν ἔλθει ὡς διώκτης τοῦ Πομπηίου, ἀλλ' ἡ τύχη προώρισεν αὐτὸν νὰ γείνῃ ἐκδικητὴς τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πρὶν ἢ ἀκόμη ἀποβιβασθῇ, παρέστη πρὸ αὐτοῦ ὁ ὑπουργὸς τοῦ Πτολεμαίου Θεόδοτος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν δακτύλιον τοῦ Πομπηίου, ἅτινα καὶ ἐδώρησεν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ μόνον τὸν δακτύλιον ἐδέχθη, καί, καύσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς, ἀνήγειρεν ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ βωμὸν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν Νέμεσιν. Τότε δ' οἱ ὑπουργοὶ τοῦ βασιλέως ἐνόησαν τίνα ἄνδρα εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν. Εἶχον πιστεύσει, ὅτι εἶχον εὕρει ἐν τῷ Καίσαρι φίλον διατεθειμένον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς κακουργίας αὐτῶν καὶ τὰς σκευωρίας, ἀλλ' εὗρον ἀπ' ἐναντίας δικαστὴν αὐστηρὸν καὶ ἀδέκαστον. Τὸν δὲ φίλον εὗρεν ἐν αὐτῷ ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις, κρυφίως εἰσχωρήσασα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐδέσποσεν ἀμέσως τοῦ μεγάλου Ῥωμαίου διὰ τῆς γοητείας τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ τῶν θωπειῶν. Τοῦ δὲ Καίσαρος καλέσαντος τὸν Πτολεμαῖον νὰ διανεμηθῇ τὸ βασίλειον μετὰ τῆς ἀδελφῆς, οἱ ὑπουργοὶ τοῦ βασιλέως ἀπήντησαν, κηρύττοντες εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀχιλλᾶς, ὅστις εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Πηλουσίῳ μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ εὐνούχου Ποθεινοῦ, εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἅπασα ἡ πόλις ἐπανέστη. Τετρακισχίλιοι λοιπὸν Ῥωμαῖοι ἔμελλον νἀμυνθῶσι κατὰ εἰκοσακισχιλίων Αἰγυπτίων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐπαναστάντων κατοίκων, ἀνερχομένων εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν. Ὁ δὲ Καῖσαρ ὠχυρώθη ἐν τοῖς βασιλείοις καὶ τῷ πλησίον κειμένῳ θεάτρῳ, κρατήσας ὡς ὅμηρον αὐτὸν τὸν βασιλέα. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ σώσῃ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον, ὃν εἶχε καταλάβει, διέταξε τὴν πυρπόλησιν αὐτοῦ. Ἡ δὲ πυρκαϊὰ παρανάλωσε μὲν τὸν γειτονεύοντα ναύσταθμον, κατέστρεψε δὲ τὴν περιώνυμον βιβλιοθήκην τῶν Πτολεμαίων, περιέχουσαν, ὡς λέγεται, τριακοσίας χιλιάδας βιβλίων.

Τῆς δὲ ἀντιστάσεως καθισταμένης ὁσημέραι δυσχερεστέρας, ὁ Καῖσαρ ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ βασιλέως, προσφερομένου νὰ διενεργήσῃ τὴν κατά-

παυσιν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον. Ἀλλ' ἡ παραχώρησις αὕτη, ἥτις ἐφάνη δεῖγμα ἀδυναμίας, ἀνέφλεξε μᾶλλον μᾶλλον τὰ πνεύματα τῶν ἀνταρτῶν, ἂν δὲ ἡ ἀναμενομένη βοήθεια ἤθελε λείψει χρόνον τινὰ ἀκόμη, ὁ Καῖσαρ ἤθελεν ἀπολεσθῆ. Ἔφερε δὲ ταύτην τὴν βοήθειαν Μιθραδάτης ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου, εἰς ὃν ὁ Καῖσαρ εἶχε δώσει τὴν ἐντολὴν νὰ στρατολογήσῃ χάριν αὐτοῦ στρατιὰν ἐν Συρίᾳ. Πορευόμενος δὲ πρὸς τὴν Συρίαν ὁ ἐπικουρικὸς ἐκεῖνος στρατὸς εἶχεν αὐξηθῆ διὰ στιφῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀράβων οὕτως, ὥστε ὁ Μιθραδάτης ἠδυνήθη νὰ ἐκπορθήσῃ

Ἡ πυρὰ τοῦ Πομπηίου.

εὐκόλως τὸ Πηλούσιον, τὴν κλεῖδα τῆς Αἰγύπτου. Ἔπειτα δ' ἀνελθὼν τὸ κανωπικὸν στόμα τοῦ Νείλου κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς Μέμφεως, κατώρθωσε νὰ διαπεραιωθῇ πλησίον ταύτης τῆς πόλεως τὸν ποταμὸν, εἰς οὗ τὴν διάβασιν ἀνθίστατο ὁ Αὐλητής, καὶ ἡνώθη μετὰ τοῦ Καίσαρος, ὅστις εἶχεν ἐξέλθει γενναίως ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατιωτῶν. Κατὰ δὲ τὸ Δέλτα ὑπέστη ἡ αἰγυπτιακὴ στρατιὰ τελείαν πανωλεθρίαν. Οἱ δὲ διασωθέντες ἀπὸ τοῦ ξίφους τῶν πολεμίων ἀπωλέσθησαν πνιγέντες ἐν τῷ ποταμῷ· τοιοῦτος δ' ὑπῆρξε καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου ὁ θάνατος.

Καὶ ἡ μὲν παρὰ τὸν Νεῖλον μάχη ἐπήνεγκε τὸ τέλος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπαναστάσεως, ἧς ἡ διάρκεια ὑπῆρξε πέντε μηνῶν. Ὁ δὲ Καῖσαρ διέταξε δίκην κυριάρχου τὰ κατὰ τὴν χώραν, ἀναγκάσας τοὺς Αἰγυπτίους νἀναγνωρίσωσιν ὡς ἡγεμόνας τὴν Κλεοπάτραν καὶ τὸν ἀνήλικον αὐτῆς ἀδελφὸν Πτολεμαῖον τὸν Νεώτερον. Ἡ δ' ἀδελφὴ αὐτῶν Ἀρσινόη, ἥτις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως ἀναρρηθεῖσα βασίλισσα, ἐστάλη αἰχμάλωτος εἰς Ῥώμην. Ἠσχολήθη δὲ ὁ Καῖσαρ τρεῖς μῆνας περὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου, ὅπερ νῦν ἀπέβη οἱονεί τις ἐπαρχία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ πράγματι ἡ Ἀλεξάνδρεια ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ μόνιμον στρατιωτικὴν φρουράν. Οἱ δ' ἐκ τῆς νέας ταύτης τάξεως τῶν πραγμάτων ἐπωφεληθέντες ὑπῆρξαν οἱ Ἰουδαῖοι, οὓς ὁ Καῖσαρ ἀντήμειψε διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς δικαιώματα ἴσα πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀλεξανδρείας.

Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 47 π. Χ. ὁ Καῖσαρ ἀνεχώρησε τέλος ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ὅπως, μεταβαίνων εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναχαιτίσῃ τὰς προόδους τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιθραδάτου καὶ βασιλέως τοῦ Βοσπόρου Φαρνάκου, ὅστις μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας καὶ τῆς Καππαδοκίας ἀφαίρεσιν τῶν κρατῶν αὐτῶν εἶχε νικήσει ἐν Νικοπόλει τὸν διοικητὴν τῆς Ἀσίας Δομίτιον Καλβῖνον. Ἤρκεσαν δ' εἰς τὸν Καίσαρα πέντε ἡμέραι, ὅπως νικήσῃ τὸν παράτολμον βασιλέα, συνάψας πρὸς αὐτὸν μάχην μεγάλην περὶ τὴν πόλιν Ζῆλα, καὶ ἀναγκάσῃ νὰ φύγῃ ἐκ τοῦ Πόντου. Εἰς τὴν ταχεῖαν δὲ ταύτην ἐπιτυχίαν ἀναφέρονται αἱ παροιμιακαὶ ἀποβᾶσαι τρεῖς αὐτοῦ λέξεις *Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα (veni, vidi, vici)*, ἃς ἔγραψε μὲν εἰς τὴν Ῥώμην, περιήγαγε δ' ἔπειτα ἐπὶ πίνακος τελῶν τὸν ἐπὶ ταῖς νίκαις αὐτοῦ θρίαμβον[1]. Γαυριῶν δ' ἐπὶ ταύτῃ τῇ νίκῃ λέγεται μακαρίσας ὁ Καῖσαρ τὸν Πομπήιον, ὅτι εἶχε νομισθῇ καὶ ἐπικληθῇ Μέγας πολεμῶν πρὸς τοιούτους ἄνδρας ἐν τῷ κατὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Φαρνάκου μιθραδατείῳ πολέμῳ.

Καταστήσας δ' ὁ Καῖσαρ τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς εἰς Μιθραδάτην τὸν βασιλέα τοῦ Περγάμου ἀναθέσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς μὲν Μικρᾶς Ἀρμενίας εἰς τὸν Δηιόταρον, τῆς δὲ Καππαδοκίας εἰς τὸν Ἀριοβαρζάνην, ὄντας ἄλλοτε μέν ποτε φίλους τοῦ Πομπηίου, νῦν δὲ ἰδίους ἑαυτοῦ, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Εὑρίσκετο δ' ἡ πόλις μετὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀναχώρησιν τοῦ Καίσαρος, στρατευομένου ἐπὶ τὸν Πομπήιον, ἐν καταστάσει ἀναρχίας, ἣν εἶχε προκαλέσει ἀγοραῖός τις φιλόδοξος, ὁ πραίτωρ Μάρκος Καίλιος Ῥοῦφος, προτείνας νὰ συνταχθῶσι νέοι πίνακες τῶν χρηματικῶν ὀφειλῶν ἀποσκοποῦντες μονονουχὶ εἰς τὴν

[1] **Πλουτάρχου** Καῖσαρ 50.—**Ἀππιανοῦ** Ἐμφυλίων II, 91.—**Δίωνος Κασσίου** XLII, 48, 1.—**Σουητωνίου** Caes. 37.

ἀπόσβεσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ δραστηριότης τῆς καισαρικῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ὑπάτου Σερβιλίου ἐματαίωσε τὰ πλεονεκτικὰ σχέδια τοῦ δημαγωγοῦ. Ἀναγκασθεὶς δ' οὗτος νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Ῥώμης, ἐπειράθη νἀναστατώσῃ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν, καλέσας ὡς συμμέτοχον τῆς τύχης του τὸν ἐξόριστον Μίλωνα. Ἡ τύχη δὲ αὕτη ὑπῆρξεν ἀνταξία ἑκατέρου, διότι ἀμφότεροι ἐτελεύτησαν ἀτίμως, τυχόντες θανάτου βιαίου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἔφθασαν εἰς τὴν Ῥώμην τἀγγέλματα τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης καὶ τοῦ φόνου τοῦ Πομπηίου. Τότε δὲ ἥ τε σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἡμιλλήθησαν νὰ ἐπιδαψιλεύσωσι τιμὰς εἰς τὸν εὐτυχῆ νικητήν. Καὶ ἔδωκαν μὲν εἰς αὐτὸν τὴν ἄδειαν εἰρήνης ἢ πολέμου καὶ τῆς τῶν ἡττημένων διαθέσεως κατὰ τὸ δοκοῦν, παρέσχον δὲ τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν δι' ἕκαστον τῶν πέντε προσεχῶν ἐτῶν καὶ ὁρίζῃ εἰς τὸν δῆμον τοὺς ἐκλεκτέους ἄρχοντας, ἐξαιρουμένων τῶν δημάρχων καὶ τῶν δημοτικῶν ἀγορανόμων καὶ διανέμῃ ἄνευ κλήρου τὰς στρατηγικὰς ἐπαρχίας. Πρὸς δὲ τούτοις ἐχορηγήθη εἰς αὐτὸν τὸ προνόμιον τῆς δημαρχικῆς ἀσυλίας, καὶ ἀνερρήθη δικτάτωρ μετὰ τῆς εἰς τὸν Σύλλαν δοθείσης ἐξουσίας. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τούτων τῶν εἰς τὸν νικητὴν τῆς Φαρσάλου δοθέντων προνομίων μόνον αἱ τῶν δημάρχων ἀρχαιρεσίαι διὰ τὸ ἔτος 48 π. Χ. ἠδυνήθησαν νὰ γείνωσιν ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ Καίσαρος. Τὴν δὲ ἀγγελίαν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὡς δικτάτωρος ἔλαβεν ὁ Καῖσαρ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ, διορίσας ἵππαρχον αὐτοῦ τὸν Μάρκον Ἀντώνιον, ὃν εἶχεν ἤδη ἀποστείλει εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ μέρους τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ῥώμης ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπουσίας.

Ἕνεκα δὲ τῆς ἀναβολῆς τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τοὺς ἄρχοντας τῶν μειζόνων ἀρχῶν εὑρέθη ἐν Ῥώμῃ ὁ Μάρκος Ἀντώνιος περιβεβλημένος ἀρχὴν ἔχουσαν συμπαρομαρτοῦν τὸ ἐπίταγμα *(imperium)*. Ἐκεῖνος δὲ διὰ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀντεπροσώπευε τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας εἰς τὴν μοναρχίαν. Καὶ ἐνεδείκνυον μὲν ἡ περιπόρφυρος τήβεννός του καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν ῥαβδοῦχοι, ὅτι δὲν εἶχε καταλυθῆ τὸ καθεστὼς πολίτευμα, ἀλλὰ τὸ ξίφος ὅπερ ἔφερεν, οὐδὲ κατ' αὐτὴν τὴν τέλεσιν ἀγώνων καταθέτων αὐτὸ, καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν στρατιῶται προήγγελλον, ὅτι ἐνεκυμονεῖτο ἡ ἵδρυσις τῆς μοναρχίας.

Καὶ ἡ μὲν ὑπεροψία τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου καὶ ὁ ἄτακτος αὐτοῦ βίος εἶχον καταστήσει τὴν ἀνύψωσιν αὐτοῦ ἐπαχθῆ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς φίλους τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' αἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ δημάρχου Κορνηλίου Δολαβέλλα, τοῦ γαμβροῦ τοῦ Κικέρωνος, διὰ τῆς νέας ὑποκινήσεως τῶν κοινωνικῶν νόμων τοῦ Καιλίου Ῥούφου ὑποκινηθεῖσαι ταραχαὶ ἠνάγκασαν τὴν σύγκλητον νὰ ἐπιβάλῃ σιγὴν εἰς πᾶσαν μνησικακίαν καὶ ἀναθέσῃ εἰς τὸν ἄλλως μισητὸν ἵππαρχον τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ δόγμα τοῦτο

τῆς συγκλήτου προεκάλεσε τὸν θάνατον ὀκτακοσίων πολιτῶν, ἐπειδὴ, ὅτε ὁ Δολαβέλλας ἐπειράθη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων αὐτοῦ διὰ τῆς βίας, ὁ Ἀντώνιος εἰςέβαλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατιωτικῶν στιφῶν, ἅτινα ἐπεδόθησαν εἰς σφαγὴν τῶν πολιτῶν ὡς εἰ εὑρίσκοντο ἐν στρατοπέδῳ πολεμίων.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπεδοκίμασε μὲν τὴν διαγωγὴν τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, δι' ἧς καθίστατο ἀντιδημοτικὸν τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα, καὶ καθήρεσεν αὐτὸν, τὸν δὲ Δολαβέλλαν συνεχώρησεν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐδέχθη ἕνα τῶν νόμων αὐτοῦ, καταργήσας ἐπὶ ἓν ἔτος τὰ δανειστικὰ συμβόλαια τὰ μὴ ὑπερβαίνοντα τὸ ποσὸν πεντακοσίων σεστερτίων, ἤτοι ἑκατὸν εἰκοσιπέντε ἀρχαίων δραχμῶν. Ἡ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἐπάνοδος αὐτοῦ ὑπ' οὐδεμιᾶς συνωδεύθη προγραφῆς. Μόνον δὲ περιωρίσθη εἰς τὴν δήμευσιν τῆς οὐσίας ἐκείνων ὅσοι ἐξηκολούθουν ὄντες πολέμιοι αὐτοῦ, καὶ διέταξε τὴν διὰ δημοπρασίας πώλησιν τῶν κτημάτων τοῦ Πομπηίου. Διὰ δὲ τοῦ μέτρου τούτου κατεστράφησαν μὲν πολλαὶ περιουσίαι, ἐδημιουργήθησαν δὲ ἄλλαι νέαι πρὸς ὄφελος τῆς γεννωμένης τυραννίδος.

Διαμένοντος δ' αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἐπῆλθε στάσις στρατιωτική, ἥτις ἐδέησε νὰ κατασταλῇ ἀμέσως, ὅπως μὴ τὸ παράδειγμα ἐκεῖνο συντελέσῃ εἰς ἐπιδημικὴν διάδοσιν τοῦ κακοῦ. Οἱ δὲ στασιάσαντες ἦσαν οἱ εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου ἐλθόντες στρατιῶται, οἵτινες ἀπήτουν τὴν ἄφεσιν αὐτῶν καὶ τὴν χορήγησιν τῆς ἐπηγγελμένης ἀμοιβῆς. Ὁ δὲ Καῖσαρ συνεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, μεταβὰς δ' εἰς αὐτὸ μόνος, ἐκαθέσθη ἐπὶ τοῦ βήματος αὐτοῦ, ὅπως ἀκροασθῇ τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ ὁμιλήσωσιν, ἀλλ' ὑποκώφως ἐψιθύριζον, ὅτι ἤθελον νἀφεθῶσι. Τότε δὲ ὁ Καῖσαρ εἶπεν εἰς αὐτούς, ὅτι τοὺς ἀπολύει, προσφωνήσας αὐτοὺς Κυρίτας. Ἡ λέξις αὕτη εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐνδεικτικώτατα, ἐπειδὴ ἐν μέσῳ καταρρεούσης τῆς ἐλευθερίας ὁ ἀστὸς οὐδὲν εἶνε, τὰ πάντα δὲ εἶνε ὁ πολεμιστής. Οἱ δὲ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον συνειθίσει νἀποκαλῶνται μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑπὸ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν *συστρατιῶται (commilitones)*, ἠρυθρίων νὰ ὀνομάζωνται τώρα ἁπλοῖ Ῥωμαῖοι πολῖται *(Quirites)*, ἅτε ἀγνοοῦντες, ὅτι ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τούτου εἶχε προέλθει ἡ κοσμοκρατορία τῆς πατρίδος. Διὸ αἱ ἀπειλαὶ αὐτῶν μετετράπησαν εἰς ἱκεσίας, καὶ ἐδέχθησαν ὥς τινα χάριν εἰς αὐτοὺς παρεχομένην τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἐν τοῖς ὅπλοις.

Κατὰ δὲ τὴν βραχεῖαν αὐτοῦ ἐκείνην ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν ὁ Καῖσαρ συνετέλεσέ τινας μεταρρυθμίσεις ἀποσκοπούσας εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Καὶ ἐξηυτέλισε μὲν τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθέρας πολιτείας διὰ τῆς πληθύνσεως αὐτῶν, τοὺς μὲν πραίτωρας αὐξήσας εἰς δέκα, τοὺς δὲ ποντίφικας, οἰωνοσκόπους καὶ φύλα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κας τῶν σιβυλλείων χρησμῶν εἰς δεκαέξ. Μετὰ δὲ τὸν ἐν τῇ Ἀφρικῇ πόλεμον ἐπέκειτο καὶ νέα αὔξησις τῶν μὲν πραιτώρων εἰς δεκαέξ, τῶν δὲ ταμιῶν εἰς τεσσαράκοντα[1]. Ἐξηυτέλισε δὲ καὶ τὴν σύγκλητον, εἰςαγαγὼν εἰς αὐτὴν οὐ μόνον ἑκατοντάρχους, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους. Τέλος δὲ προενόησε περὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῶν ἀρχόντων διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ἀναθεὶς τὰς ἀρχὰς εἰς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους· ἔπειτα δέ, λαβὼν δι᾽ ἑαυτὸν τὴν ὑπατείαν, ἐκλεξάμενος δὲ συνύπατον τὸν Αἰμίλιον Λέπιδον, ὅστις εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἣν εἶχε διοικήσει, ἐξέπλευσε τελευτῶντος τοῦ 47 π. Χ. εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὅπως καταστρέψῃ τὰ λείψανα τῶν ἐν Φαρσάλῳ ἡττηθέντων.

Εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν εἶχον καταφύγει οἱ Πομπηιανοί, συνελθόντες ἀπὸ διαφόρων χωρῶν. Ὁ δὲ Κάτων εἶχεν ἀγάγει τὸν στόλον καὶ τοὺς ἐν Δυρραχίῳ καὶ Κερκύρᾳ ἐναπομείναντας στρατιώτας. Εἶχε δ᾽ οὗτος προτείνει εἰς τὸν Κικέρωνα τὴν στρατηγίαν, ἅτε ὄντα ὑπατικόν, ἐν ᾧ ὁ Κάτων εἶχεν ὑπάρξει μόνον πραίτωρ. Ἀλλ᾽ ὁ Κικέρων ἀπέκρουσε τὴν ἐπικίνδυνον τιμήν, εἰπὼν χλευαστικῶς, ὅτι ἦτο καιρὸς ἀπορρίψεως τῶν ὅπλων, οὐχὶ δ᾽ ἀναλήψεως αὐτῶν. Ἐκινδύνευσε δὲ νὰ θανατωθῇ διὰ τοὺς ἀνάνδρους αὐτοῦ λόγους, τοῦ υἱοῦ τοῦ Πομπηίου Γναίου γυμνώσαντος ἐπ᾽ αὐτὸν τὸ ξίφος· ἀλλ᾽ ὁ Κάτων σπεύσας ταχὺς ἔσωσε τὸν ῥήτορα. Τότε δὲ ὁ Κικέρων, ὁσημέραι ψυχραινομένων μᾶλλον τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πομπηιανούς, ἀπεσπάσθη ὁριστικῶς ἀπ᾽ αὐτῶν, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἐπὶ ἓν μὲν ἔτος διέμεινεν ἐν Βρενδησίῳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ φρουροῦντος τὸν λιμένα ἐκεῖνον Ποπλίου Βατινίου. Τέλος δ᾽ ἐπιστολὴ τοῦ Καίσαρος, σταλεῖσα πρὸς τὸν Κικέρωνα ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς κατηναγκασμένης ἐκείνης διαμονῆς, δοθείσης αὐτῷ τῆς ἀδείας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πόλιν, εἰς ἣν ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς Πομπηιανούς. Ἀλλ᾽ ὁ Κικέρων δὲν ἐπωφελήθη ἐκ ταύτης τῆς χάριτος ἐπὶ μακρόν, προσαγορεύσας δὲ τὸν Καίσαρα κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Τούσκλῳ ἰδίαν ἔπαυλιν, σκοπῶν νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς πολιτικῆς καὶ ἀφοσιωθῇ ὅλως εἰς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας.

Εἶχον δ᾽ ἐκλέξει οἱ Πομπηιανοὶ τὴν Ἀφρικὴν ὡς θέατρον τῆς ἀντιδρά-

---

[1] Ὁ *Ὑγίνιος* Gentile ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ μονογραφίᾳ Publio Ventidio Basso (ἐν Ταυρίνῳ 1884) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Καῖσαρ διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων δὲν ἀπεσκόπει εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς τιμῆς τῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ μᾶλλον «εἰς τὸ νὰ καταβάλῃ θεμέλια τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ κυριαρχίας καὶ παρασκευάσῃ δι᾽ εὐρυτέρας συμμετοχῆς τῶν πολιτῶν εἰς τὰς δημοσίας λειτουργίας εὐχερεστέραν συγχώνευσιν τῶν διαφόρων στοιχείων τῆς πολιτείας». Ἀλλ᾽ ἡ τοιαύτη θεμελίωσις τῆς κυριαρχίας τοῦ Καίσαρος δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ ἄλλως ἢ διὰ τοῦ ἐξευτελισμοῦ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σεως αὐτῶν, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἠδύναντο νὰ ποιήσωσιν εὐρυτέραν χρῆσιν τῆς ἐπικουρίας τοῦ συμμάχου αὐτῶν Ἰόβα. Ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς Νουμιδίας εἶχεν ἤδη παράσχει εἰς τὴν φατρίαν ἐκείνην ὑπηρεσίας ἀξίας λόγου. Καὶ δὴ ὅτε πρὸ δύο ἐτῶν ὁ Κουρίων εἶχεν ἐπιχειρήσει ἐκ τῆς Σικελίας στρατείαν ἐπὶ τὴν ἐν Ἀφρικῇ ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὁ Ἰόβας ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ Πομπηιανοῦ αὐτῆς διοικητοῦ Ἀττίου Οὐάρου καὶ ἐπήνεγκεν εἰς τὸν Κουρίωνα ἧτταν τοιαύτην, ὥστε ἠνάγκασεν αὐτὸν ναὐτοκτονήσῃ.

Αἱ δὲ δυνάμεις ἃς οἱ ἐν Φαρσάλῳ ἡττημένοι ἀνέπτυξαν ἐν Ἀφρικῇ ἀπο-

Ὁ Κάτων καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Πορκία.

δεικνύουσιν, ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶχεν ἀκόμη κριθῇ ὁριστικῶς. Εἶχον δῆλα δὴ δεκατέσσαρας λεγεῶνας, χιλίους ἑξακοσίους ἵππους, ἑκατὸν εἴκοσιν ἐλέφαντας καὶ στόλον πεντήκοντα καὶ πέντε νηῶν. Ἀλλ' ἡ στρατιὰ αὕτη ἐστερεῖτο ἡγεμόνος. Ἀνετέθη δ' ἡ στρατηγία εἰς τὸν Μέτελλον Σκιπίωνα, ἅτε ὄντα ὑπατικὸν καὶ φέροντα ὄνομα εὐοίωνον ἐν πολέμῳ ἔχοντι θέατρον τὴν Ἀφρικήν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Σκιπίων δὲν εἶχε τὴν προσήκουσαν εἰς τὰς περιστάσεις μεγαλοφυΐαν· ἐκ δὲ τῆς ἀδεξιότητος αὐτοῦ ἐπωφελούμενος ὁ βάρβαρος βασιλεὺς Ἰόβας κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Ἄνευ δ' ἐπεμβάσεως τοῦ Κάτωνος ὁ Ἰόβας ἤθελε καταστρέψει τὴν πρωτεύουσαν

τῆς ἐν Ἀφρικῇ ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Ἰτύκην ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὸν Καίσαρα.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 47 π. Χ. ἐπεφάνη ἐν Ἀφρικῇ ὁ Καῖσαρ, σκοπῶν τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Πομπηιανῶν. Εἶχε δ' ἀποπλεύσει μετὰ ἓξ λεγεώνων, ἀλλ' ἄνεμοι ἐναντίοι ἠνάγκασαν αὐτὸν μετὰ πλοῦν τριήμερον νἀποβιβασθῇ παρὰ τὸν Ἀδρύμητα (τὰ σημερινὰ Σοῦζα) τῆς Λιβύης μετὰ μόνων τρισχιλίων πεζῶν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἱππέων. Ἀλλὰ κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν οἱ πολέμιοι δὲν ἐνεφανίσθησαν ταχέως, διὸ ηὐκαίρησε νὰ ὀχυρωθῇ κατὰ τὰ Ῥούσπινα καὶ τὴν Λέπτιν, αἵτινες πόλεις ἀνέῳξαν εἰς αὐτὸν τὰ τείχη των, καὶ νὰ λάβῃ ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Σιττίου, πάλαι ὀπαδοῦ τοῦ Κατιλίνα, ὅστις, φυγὼν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τὸν ὄλεθρον τοῦ ἀρχηγοῦ, διῆγεν ἐν αὐτῇ βίον τυχοδιώκτου.

Ὅτε δ' ἐφάνησαν οἱ πολέμιοι, εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸν Καίσαρα τὸ ὑπόλοιπον τῆς στρατιᾶς, καὶ αἱ νῆες αὐτοῦ ὥρμουν ἤδη ἀσφαλῶς ἐν τῷ λιμένι τῆς Λέπτεως. Ἡγεῖτο δὲ τῶν Πομπηιανῶν ὁ Λαβιηνός, ὁ πάλαι ὕπαρχος τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ, ὅστις, ἐλθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς αὐτόν, εἶχε μεταστῇ πρὸς τὸν Πομπήιον. Ἀναδειχθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος ὑποστράτηγος αὐτοῦ, κατεφάνη πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ στρατηγοῦ, τοῦ Καίσαρος, διότι, καίπερ καταλαβὼν αὐτὸν αἴφνης, ἄγοντα τρεῖς μόνον λεγεῶνας πρὸς ζήτησιν ἐπιτηδείων, δὲν ἠδυνήθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν διάσωσιν τοῦ πολεμίου καὶ τὴν ἄνευ σχεδὸν ζημίας ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς Ῥούσπινα. Δεινότερα δ' ἀπέβησαν τὰ κατ' αὐτὸν τὸν ἀρχιστράτηγον τῶν Πομπηιανῶν Σκιπίωνα, ὅστις προεχώρει μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τῆς στρατιᾶς, προτιθέμενος νὰ συνάψῃ ἀμέσως μάχην μετὰ τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' οὗτος, περιχαρακωθεὶς ἐν Ῥουσπίνοις, κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐκ Σικελίας ἀφίξεως τῶν τριῶν λεγεώνων παλαιμάχων στρατιωτῶν, οὓς εἶχε καλέσει ἐξ ἐκείνης τῆς νήσου. Τότε δ' ἐπῆλθεν ἀπρόοπτος μετατροπὴ τοῦ πολεμικοῦ τρόπου τῶν δύο στρατηγῶν. Καὶ ὁ μὲν Σκιπίων, ὅστις τέως ἐπεζήτει μετὰ μανίας τὴν πρὸς τοὺς πολεμίους σύγκρουσιν, ἀποθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν εἰς τὸν Καίσαρα ἀφικομένων ἐπικουριῶν, προσεπάθει νἀποφύγῃ τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ, ὅστις μετὰ δίμηνον ἀναβολὴν νῦν ὥρμα πρὸς μάχην, ἠνάγκασε τοὺς πολεμίους νἀντεπεξέλθωσιν, ἐπιχειρήσας ἔφοδον κατὰ τῆς Θάψου, ἐν ᾗ πόλει ὁ Σκιπίων εἶχεν ἀφήσει μεγάλην φρουράν. Ἡ δὲ ἡμέρα, καθ' ἣν συνεκρούσθησαν αἱ δύο στρατιαὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῷ ἐκτεινομένῳ ἔξω τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦτο ἡ 6 Ἀπριλίου 46 π. Χ. [1]. Περιέπεσε δ' ὁ Σκιπίων εἰς τὸ σφάλμα νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην πρὸς

[1] Ἡ ἡμερομηνία αὕτη κατὰ τὸ ἐπηνωρθωμένον ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον συμπίπτει πρὸς τὴν 6 Φεβρουαρίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὸν Καίσαρα ἐν πεδίῳ λίαν ἐπιτηδείῳ διὰ τὸν πεζικὸν στρατὸν, ἐξουδετερόνων οὕτω κατὰ μέγα μέρος τὴν ἐνέργειαν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἵππων καὶ ἐλεφάντων. Πράγματι δὲ οἱ Καισαριανοὶ τοξόται εὐκόλως ἠδυνήθησαν νὰ διασαλεύσωσι τό τε ἱππικὸν καὶ τοὺς ἐλέφαντας τοῦ Σκιπίωνος. Τούτων δ' εὑρισκομένων κατὰ τὰ δύο κέρατα, ἐπηκολούθησε διάσπασις καὶ διάλυσις τῆς συμπάσης τάξεως τῶν Πομπηιανῶν. Ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μὲν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου[1] ἐν τῇ μάχῃ τῆς Θάψου ἔπεσον πεντηκοντακισχίλιοι Πομπηιανοὶ, ἀλλ' ὁ Ῥωμαῖος Ἵρτιος, οὗ ἔχομεν σωζομένην τὴν περιγραφὴν τοῦ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν πολέμου[2], ἀναγράφει μόνον δεκακισχιλίους νεκρούς. Ἀλλ' οἱοσδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πεσόντων, ἀναμφήριστον εἶνε, ὅτι ἡ περὶ Θάψον μάχη ἐπήνεγκε τραῦμα θανάσιμον εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν νίκην τῆς καισαρικῆς μοναρχίας. Τῶν δ' ἡττημένων τινὲς μὲν, ἐν οἷς ὁ Λαβιηνὸς, ὁ Οὔαρος καὶ ὁ Σέξτος Πομπήιος, διεσώθησαν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου εἶχε προλάβει αὐτοὺς ὁ Γναῖος Πομπήιος, προσδοκῶντες τὴν ἐπανάληψιν ἄθλων ὁμοίων πρὸς τοὺς τοῦ Σερτωρίου, ἄλλοι δ' ἀπωλέσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Σκιπίων, ὅστις ηὐτοκτόνησεν, ὅπως μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σιττίου, καὶ ὁ Ἰόβας, εἰς ὃν ἡ Ζάμα ἠρνήθη ἄσυλον ἐντὸς τῶν τειχῶν της. Πλὴν δὲ ταύτης τῆς πόλεως ἀνέῳξαν τὰς πύλας αὐτῶν εἰς τὸν νικητὴν ὁ Ἀδρύμης καὶ ἡ Θάψος. Ὑπολειπομένης δὲ τῆς κατακτήσεως μόνης τῆς Ἰτύκης, ὁ Κάτων, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν φρούρησιν τῆς πόλεως, προέτεινε τὴν πρὸς ἄμυναν παρασκευὴν αὐτῆς, πρὸς τοῦτο δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ ὁπλισθῶσιν οἱ δοῦλοι ἀπελευθερούμενοι. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔμποροι οἱ ἐν Ἰτύκῃ χάριν ἐμπορίου διαμένοντες προετίμησαν νὰ φύγωσι μετὰ τῶν δούλων. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Κάτων ἀπεφάσισε νἀποθάνῃ. Ἀπέθανε δὲ μετὰ στωικῆς εὐσταθείας, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀνέγνωσε τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος, θέλων νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους καὶ ἐνισχύσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἀκούσας δὲ ὁ Καῖσαρ τὸν θάνατον τοῦ Κάτωνος, λέγεται εἰπὼν, ὅτι

---

[1] **Πλουτάρχου** Καῖσαρ 53.

[2] Εἰς τὸν Ἵρτιον προσγράφεται ἄνευ ἀμφιβολίας μὲν τὸ ὄγδοον βιβλίον τῶν τοῦ Καίσαρος Ὑπομνημάτων περὶ τοῦ γαλατικοῦ πολέμου (Commentarii de bello gallico), μετὰ πιθανότητος δὲ πλὴν τῆς συνεχείας τῶν περὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (de bello civili) τριῶν βιβλίων τῶν περιγραφόντων τὸν ἀλεξανδρινὸν πόλεμον (bellum Alexandrinum) ἰδίως τὸ τὸν ἐν Ἀφρικῇ πόλεμον (bellum Africanum) περιγράφον βιβλίον. Ἐπ' ἴσης δ' ὑπό τινων ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν καὶ τὸ περὶ τοῦ ἱσπανικοῦ πολέμου (bellum Hispaniense). Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ὁ Γερμανὸς Landgraf ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι συγγραφεὺς τοῦ Bellum Africanum εἶνε ὁ Ἀσίνιος Πολλίων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὁ μέγας ἀνὴρ εἶχε φθονήσει τὸν Καίσαρα μελετῶντα νὰ δοξασθῇ διὰ τῆς σωτηρίας τοῦ Κάτωνος[1]. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ὅτε ὁ Κικέρων ἔγραψε τὴν ἀπολογίαν τοῦ ἐπιφανοῦς νεκροῦ, ὁ Καῖσαρ ἀντέταξεν εἰς αὐτὸν τὸν *Ἀντικάτωνα*, σάτυραν δηκτικὴν καὶ πικράν, ἐν ᾗ γελοιοποιεῖται ὁ αὐστηρὸς πραίτωρ ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ φιλαργυρίας. Ἀλλ' ὅμως ὁ θάνατος τοῦ Κάτωνος μένει πάντοτε ἡρωικὴ διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τῆς ἐπενεγκούσης τὸν ὄλεθρον τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθερίας, συμφώνως πρὸς ἀξίωμα

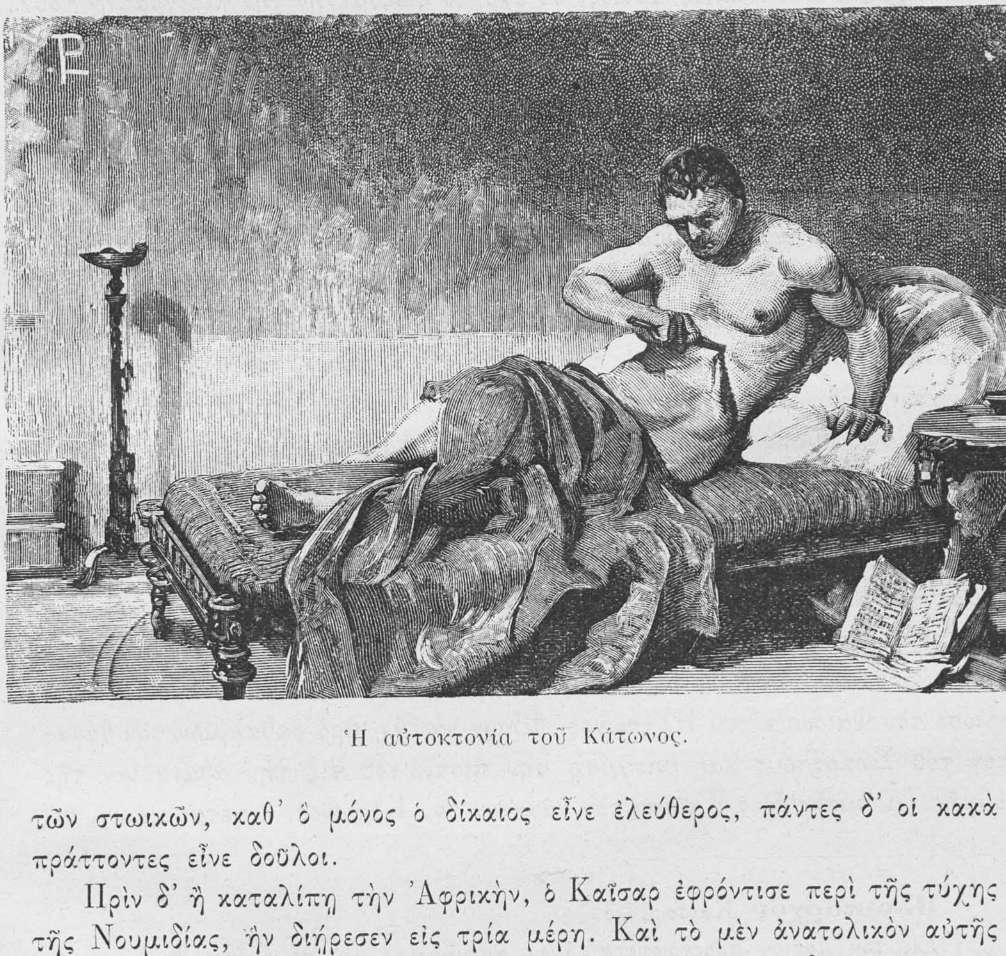

Ἡ αὐτοκτονία τοῦ Κάτωνος.

τῶν στωικῶν, καθ' ὃ μόνος ὁ δίκαιος εἶνε ἐλεύθερος, πάντες δ' οἱ κακὰ πράττοντες εἶνε δοῦλοι.

Πρὶν δ' ἢ καταλίπῃ τὴν Ἀφρικήν, ὁ Καῖσαρ ἐφρόντισε περὶ τῆς τύχης τῆς Νουμιδίας, ἣν διῄρεσεν εἰς τρία μέρη. Καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν αὐτῆς μέρος ἔδωκεν εἰς Βόκχον τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας, εἰς δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῶν μισθοφόρων Σίττιον ἔδωκε τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Κίρτης, ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν σημερινὴν Κωνσταντῖναν, ἀλλ' ἔταξεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ διοικητοῦ τῆς *Νέας Ἀφρικῆς (Africa nova)*, ὡς ἐκλήθη

[1] **Πλουτάρχου** Κάτων 72. «Ὡς δὲ ἤκουσε τὸν θάνατον αὐτοῦ, λέγεται τοσοῦτον εἰπεῖν· «ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ ἐμοὶ σὺ τῆς σαυτοῦ σωτηρίας ἐφθόνησας»».

ὑπὸ τοῦ Καίσαρος τὸ μέρος τῆς Νουμιδίας τὸ ἀποτελέσαν νέαν ἰδίαν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὴν διοίκησιν δὲ ταύτης τῆς ἐπαρχίας ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἱστορικὸν Σαλλούστιον Κρίσπον, ὅστις εἶχε συμμετάσχει τοῦ πολέμου ὡς πραίτωρ. Λαβὼν δ᾽ ἐκ τῆς χώρας πολεμικὴν εἰσφορὰν διακοσίων ἑκατομμυρίων σεστερτίων, ἀντιστοιχούντων πρὸς πεντήκοντα ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔφθασε τὸν Ἰούλιον τοῦ 46 π. Χ. μετ᾽ ἀπουσίαν ἑπτὰ μηνῶν.

Η ΔΙΚΤΑΤΩΡΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ.—Ἐν Ῥώμῃ ἀνέμενον τὸν Καίσαρα τιμαὶ ἔκτακτοι καὶ μονονοὺ θεϊκαί. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Θάψῳ νίκης εἶχε ψηφίσει θυσίαν τεσσαρακονθήμερον, δοῦσα εἰς τὸν νικητὴν τὸ προνόμιον νὰ παρίσταται ἐν τῷ συνεδρίῳ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἐλεφαντίνου δίφρου μεταξὺ τῶν δύο ὑπάτων καὶ ἀποφαίνηται πρῶτος πάντοτε γνώμην, τοῦθ᾽ ὅπερ ἐσήμαινε τὴν εἰς τοὺς συγκλητικοὺς ἐπιβολὴν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ θελήσεως. Ὁ δὲ δῆμος, ἁμιλλώμενος ἐν τῇ δουλοπρεπείᾳ πρὸς τὴν σύγκλητον, ἀνέδειξε τὸν Καίσαρα δικτάτωρα ἐπὶ δέκα ἔτη, παρέσχε δ᾽ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν τιμητείαν ἄνευ συνάρχοντος, μεταβληθεῖσαν εἰς ἐπιστασίαν τῶν ἠθῶν, ἐπὶ τρία ἔτη· ἔδωκε δ᾽ εἰς τὸν Καίσαρα καὶ τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τούς τε τακτικοὺς καὶ τοὺς ἐκτάκτους ἄρχοντας, ἐπ᾽ ἴσης δὲ καὶ τὸ προνόμιον τῆς τελέσεως τῶν προεψηφισμένων θριαμβευτικῶν ἐπινικίων ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων ἵππων λευκῶν, ὡς εἶχε ψηφισθῆ διὰ τὸν Κάμιλλον. Ἐψηφίσθη δὲ καὶ νἀνατεθῇ τὸ θριαμβευτικὸν αὐτοῦ ἅρμα εἰς τὸ Καπιτώλιον πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ νὰ ἱδρυθῇ ἐκεῖ ἀνδριὰς τοῦ Καίσαρος χαλκοῦς, παριστάνων αὐτὸν ἔχοντα ὑπὸ τοὺς πόδας τὴν γηίνην σφαῖραν καὶ φέρων ἐπιγραφὴν ὀνομάζουσαν αὐτὸν ἡμίθεον. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἐγκαίνια τῆς αὐταρχίας ἐκείνης, ἣν ἐδημιούργησε μὲν ἡ δύναμις, καθιέρωσε δὲ ἡ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις ἥτις εἶνε μοιραία κληρονομία τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Κατήγαγε δ᾽ ὁ Καῖσαρ τέσσαρας θριάμβους ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν, πρῶτον μὲν τὸν γαλατικόν, ἔπειτα δὲ τὸν αἰγυπτιακόν, τρίτον δὲ τὸν ποντικὸν τὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Φαρνάκου καὶ τέταρτον τὸν λιβυκὸν καὶ δὴ ὄχι ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Σκιπίωνος, ἀλλ᾽ ὡς ἀπὸ τοῦ Ἰόβα. Ἐπὶ δὲ τῇ ἥττῃ τῶν Πομπηιανῶν, ἅτε Ῥωμαίων ὄντων, δὲν ἐτόλμησε νὰ καταγάγῃ θρίαμβον, ἀλλ᾽ ἐπόμπευσεν ὅμως ἐν τοῖς ἄλλοις θριάμβοις τὰς εἰκόνας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν παθημάτων τοῦ Σκιπίωνος καὶ τοῦ Κάτωνος. Ἐπὶ δὲ ταύτῃ τῇ θέᾳ πολλοὶ μὲν τῶν πολιτῶν ᾐσθάνθησαν, ὡς εἰκός, ὑποκάρδιον ἄλγος, ἀλλ᾽ ἡ κοινὴ βακχεία ταχέως διέλυσε πᾶν αἴσθημα λύπης[1]. Καὶ

[1] Μαρτυρεῖ ταῦτα ὁ **Ἀππιανὸς** Ἐμφυλίων II, 101, ἀλλ᾽ ἡ εἴδησις αὕτη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οὐδεὶς μὲν ἐπομπεύθη Ῥωμαῖος, ἀλλ' ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ἐπιδειχθέντων κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν πομπὴν αἰχμαλώτων ὁ Οὐερκιγγετόριξ, ὅστις εἶχε διατηρηθῆ ἓξ ὅλα ἔτη ἐν τῇ ζωῇ, ὅπως ἐπιβληθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ὕβρις τῆς πομπεύσεως καὶ ἡ θανάτωσις ἐν τῷ Τυλλιανῷ δεσμωτηρίῳ[1], ὑπῆρχε δὲ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς Κλεοπάτρας Ἀρσινόη, εἰς ἣν μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην οὐδ' αὐτὸς ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πλέον ἀντὶ ἀσύλου, ὑπῆρχε δὲ τέλος καὶ ὁ ὁμώνυμος τοῦ πατρὸς νήπιος υἱὸς τοῦ Ἰόβα, εὐτυχέστερος ὑπάρξας τῶν ἄλλων πομπευθέντων, ἐπειδὴ ὁ Αὔγουστος ἀπέδωκεν ἔπειτα εἰς αὐτὸν μέρος τοῦ πατρικοῦ βασιλείου. Ὄπισθεν δὲ τοῦ πομπικοῦ ἅρματος ἐπορεύοντο οἱ παλαίστρατοι τοῦ Καίσαρος, ᾄδοντες τὰς συνήθεις ἐν ταῖς πομπαῖς πατρίους ᾠδὰς καὶ τοὺς σατυρικοὺς ἐκείνους στίχους δι' ὧν ἐσκώπτετο ὁ θριαμβευτής. Χαρακτηριστικὴ δ' εἶνε ἡ εἰς ἀρχαίαν τοιαύτην ᾠδὴν δοθεῖσα νέα διατύπωσις ἡ λέγουσα «ἂν μὲν καλῶς ποιήσῃς κολασθήσῃ, ἂν δὲ κακῶς, βασιλεύσεις[2]». Οὕτως ἐφαίνοντο αἰσθανόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι ἡ μοναρχία καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς αὐτονομίας ἦτο μὲν ἀνάγκη, ἀλλ' ἦτο καὶ μεγάλη ἀδικία.

Μετὰ δὲ τοὺς θριάμβους ἐπηκολούθησαν αἱ ἑορταὶ καὶ αἱ εἰς τὸν δῆμον δωρεαί. Καὶ δὴ ἔγεινεν ἑστίασις τοῦ δήμου ἐν δισμυρίοις καὶ δισχιλίοις τρικλίνοις καὶ ἐτελέσθησαν θηριομαχίαι πενθήμεροι, ἐν αἷς ἠγωνίσθησαν καὶ λέοντες καὶ ἐλέφαντες, καὶ ἀγῶνες μονομάχων καὶ πλασταὶ πεζομαχίαι καὶ ἱππομαχίαι καὶ ναυμαχία μεταξὺ νηῶν Συρίων καὶ Αἰγυπτίων, τελεσθεῖσα ἐν τεχνητῇ λίμνῃ ὀρυχθείσῃ ἐπίτηδες πέραν τοῦ Τιβέρεως. Κατὰ δὲ τὸν θρίαμβον ἐπεδείχθησαν θησαυροὶ ἀξίας ἑξήκοντα καὶ πέντε χιλιάδων ταλάντων. Τὸ δὲ χρῆμα ἐκεῖνο ἐχρησίμευσε πρὸς ἀπότισιν τῶν εἰς τοὺς στρατεύσαντας ἐπηγγελμένων δωρεῶν, ἑκάστου μὲν τῶν ὁπλιτῶν λαβόντος πεντακισχιλίας ἀρχαίας δραχμάς, ἑκάστου δὲ λοχαγοῦ δεκακισχιλίας, ἑκάστου δὲ χιλιάρχου καὶ ἱππάρχου εἰκοσακισχιλίας. Καὶ ὁ δῆμος δ' ἔλαβεν ἴδια δῶρα, δωρηθεισῶν εἰς ἕκαστον τῶν ἀπόρων πολιτῶν ἑκατὸν δραχμῶν, πρὸς δὲ δέκα μεδίμνων σίτου καὶ δέκα λιτρῶν ἐλαίου. Ὅπως δὲ φανῇ ἔτι λαμπροτέρα ἡ θριαμβικὴ δωρεὰ ἐπληρώθη αὕτη διὰ χρυσῶν νομισμάτων *(aureus)*, ὧν ἕκαστον εἶχε τὴν ἀξίαν ἑκατὸν σεστερτίων, ἤτοι εἰκοσιπέντε ἀρχαίων δρα-

καθίσταται ὕποπτος διὰ τὴν παρὰ τῶν ἄλλων συγγραφέων παρασιώπησιν τῆς περιφορᾶς ταύτης τῶν εἰκόνων τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἴδ. Drumann Römische Geschichte Τόμ. Γ' σ. 614. — Ihne Römische Geschichte Τόμ. Ζ' σ. 165 σημ. 2.

[1] Τὸν φόνον τοῦ Οὐερκιγγετόριγος μόνος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναγράφει ὁ **Δίων Κάσσιος** XL, 41. XLIII, 19.

[2] **Δίωνος Κασσίου** XLIII, 20.

χμῶν. Αἱ δὲ πανηγυρικαὶ αὗται ἑορταὶ ἐπερατώθησαν διὰ τῶν πρὸς τιμὴν τῆς ἐν ἔτει 54 π. Χ. προαποθανούσης θυγατρὸς τοῦ Καίσαρος Ἰουλίας πενθικῶν ἀγώνων, διὰ τῶν ἐγκαινίων τῆς Ἰουλίας ἀγορᾶς καὶ διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ ναοῦ ὃν εἶχε τάξει ὁ Καῖσαρ εἰς Ἀφροδίτην τὴν Γενέτειραν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἑορτῆς ταύτης εἰς τιμὴν τῆς θεᾶς, ἣν ὁ Καῖσαρ εἶχεν ἀναγνωρίσει ἀρχηγέτιν τοῦ γένους αὐτοῦ, ὡρίσθησαν δημόσιοι ἀγῶνες, μέλλοντες νὰ τελῶνται καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν 20 Ἰουλίου ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀγῶνες τῆς νίκης τοῦ Καίσαρος (Ludi victoriae Caesaris).*

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἑορτῶν δι' ὧν καθιεροῦτο ἡ αὐταρχία τοῦ Καίσαρος προενόησεν ὁ δικτάτωρ περὶ διαφόρων μέτρων σκοπὸν ἐχόντων τὴν ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ πρῶτον μὲν ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀφέσεως τῆς στρατιᾶς. Πρὸς ἐξασφάλισιν δ' ἀπὸ πάσης ἀποστασίας, διαιρέσας τὴν στρατιὰν εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα, διεσκόρπισε τοὺς στρατιώτας εἰς τὰς ἰσοπολίτιδας καὶ τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἀποικίας, δωρήσας εἰς τοὺς παλαιμάχους τὰς ἤδη ἐπηγγελμένας εἰς αὐτοὺς γαίας. Διὰ τοῦ τοιούτου δὲ μέτρου οἱ ἀρχαῖοι γαιοκτήμονες ἐξησφαλίσθησαν ἀπὸ πάσης βίας. Ἐπιτροπεία δὲ καταστᾶσα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἔμελλε νὰ προνοήσῃ συμφώνως πρὸς τὰ ὁριζόμενα ὑπὸ τοῦ *Ἰουλίου περὶ χώρας νόμου (lex Julia agraria)* τοῦ ἔτους 59 π. Χ. περί τε τῆς κτήσεως καὶ τοῦ ἀναδασμοῦ τῶν ἀγρῶν εἰς τοὺς πάλαι ἐστρατευμένους.

Μετὰ δὲ τοὺς στρατιώτας ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ δήμου. Ἔζων δ' ἐν Ῥώμῃ τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες πολιτῶν δαπάναις τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ δυνάμει τῆς εἰς αὐτὸν μετ' ἐκτάκτου ἐξουσίας ἀνατεθείσης τιμητείας περιώρισε τοῦτον τὸν ἀριθμὸν τοῦ θητικοῦ ὄχλου εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα μόνον χιλιάδας. Εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐχορήγησεν ἀγροὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Τούτων δὲ ὀγδοηκοντακισχίλιοι ἐδέχθησαν τὴν γενομένην προσφορὰν καὶ ἀνεχώρησαν ἐκ Ῥώμης, ὅπου ἡ παρουσία αὐτῶν ἦτο διηνεκὴς ἀπειλὴ τῆς δημοσίας τάξεως, καὶ ἀπελθόντες ἵδρυσαν ἐν μέσῳ τῶν βαρβάρων τῶν ἐπαρχιῶν ἀπειροπληθεῖς ἑστίας ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τιμητικὴν ἐξουσίαν στηριζόμενος ἐνήργησεν ὁ Καῖσαρ καὶ νέαν καταγραφὴν τῆς συγκλήτου *(lectio senatus).* Καὶ εἴδομεν μὲν ἤδη, ὅτι ὁ Καῖσαρ πρὸ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ πολέμου ἐφρόντισε νὰ ἐξευτελίσῃ τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ὅπερ εἶχε μὲν ὑπάρξει ἡ ἀκρόπολις τῶν γνωρίμων, εἶχε δ' ἐξωθήσει αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόστασιν. Ὑπὸ τῆς αὐτῆς δὲ τώρ' ἀγόμενος προθέσεως εἰσήγαγεν εἰς τὴν σύγκλητον πολλοὺς ἀναξίους, ἐξωσθέντας ἐξ αὐτῆς ὑπὸ τῶν προγενεστέρων τιμητῶν. Οὕτω δ' ἐκπίπτοντος τοῦ μεγαλείου τῆς συγκλήτου διὰ τῆς μειώσεως τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς διετηρεῖτο ἀσφαλέστερον καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον τὸ μεγαλεῖον τοῦ αὐταρχοῦντος.

Ὡς μέγιστος δ' ἀρχιερεὺς προέβη ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν διὰ διατάγματος μεταρρύθμισιν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογίου. Τοῦτο ἐβασίζετο μὲν εἰς τὸ ἐκ τριακοσίων πεντήκοντα καὶ πέντε ἡμερῶν σεληνιακὸν ἔτος, ἀλλ' ἕνεκα τῆς παραλείψεως ἐμβολῶν, ἃς ὤφειλον νὰ ἐπάγωσιν οἱ ἱερεῖς, εἶχε περιστῆ εἰς διαφορὰν τριῶν μηνῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους τοῦ ἡλιακοῦ, διότι οὔτε αἱ ἑορταὶ τοῦ θερισμοῦ συνέπιπτον πλέον τὸ θέρος οὔτε αἱ τοῦ τρυγητοῦ τὸ φθινόπωρον. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀστρονόμον Σωσιγένην τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἡμερολόγιον, εἰσάγων τὸ ἡλιακὸν ἔτος ἀντὶ τοῦ σεληνιακοῦ. Κατὰ δὲ τὰς ἀστρονομικὰς γνώμας τῶν τότε χρόνων ἡ διάρκεια τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους ὑπελογίζετο εἰς τριακοσίας ἑξήκοντα πέντε ἡμέρας καὶ ἓξ ὥρας, ἤτοι εἰς ἕνδεκα πρῶτα λεπτὰ καὶ δώδεκα δεύτερα πλείονα τοῦ ἀληθοῦς. Τοῦτο δὲ κατέστησεν ἀργότερον ἀναγκαίαν δευτέραν ἀναθεώρησιν τοῦ ἡμερολογίου, γενομένην τῷ 1582 ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ'. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Σωσιγένους ἐπενεχθεῖσα διόρθωσις ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸ ἔτος 46 π. Χ., καθ' ὃ ἔγεινεν ἡ μεταρρύθμισις, προσθήκη δύο μηνῶν ἐμβολίμων ἐκτὸς τῆς συνήθους καθ' ἕκαστον δεύτερον ἔτος προσθήκης εἰκοσιτριῶν ἐπακτῶν ἡμερῶν οὕτως, ὥστε τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀπετελέσθη ἐκ μηνῶν δεκαπέντε, ἠρίθμει δὲ ἡμέρας τετρακοσίας τεσσαράκοντα πέντε, καὶ ἐπωνομάσθη *ἔτος τῆς συγχύσεως* (*annus confusionis*). Διὰ δὲ τὸ μέλλον ὡρίσθη, ὅπως αἱ περισσεύουσαι δέκα ἡμέραι τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους κατανέμωνται εἰς τοὺς μῆνας Ἰανουάριον, Ἀπρίλιον, Ἰούνιον, Αὔγουστον, Σεπτέμβριον, Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον, αἱ δ' εἰς τοὺς μῆνας τούτους ἐμβαλλόμεναι ἐκηρύχθησαν ἡμέραι καθ' ἃς δὲν ἐπετρέπετο ἡ σύγκλησις ἐκκλησίας (*dies fasti non comitiales*).

Ἐπ' ἴσης δὲ κατήργησεν ὁ Καῖσαρ ὡς μέγιστος ἀρχιερεὺς πάσας τὰς μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον συσταθείσας ἑταιρείας, αἵτινες ἦσαν διηνεκὴς ἑστία στάσεων. Ἀλλ' ἔγεινεν ὅμως ἐξαίρεσις διὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ θρησκευτικὴν ἑταιρείαν τῶν Ἰουδαίων ἕνεκα τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο εἶχε παράσχει εἰς τὸν Καίσαρα ἐν τῷ ἀλεξανδρινῷ πολέμῳ.

Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ τὸ νεωτεροποιὸν ἔργον τοῦ Καίσαρος δὲν ἠδυνήθη νὰχθῇ εἰς πέρας, ἐπιλείψαντος εἰς τὸν δικτάτωρα τοῦ ἀναγκαίου χρόνου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν νομοθετικῶν του μεταρρυθμίσεων διὰ θεσμῶν χρησιμευόντων εἰς ἀσφαλῆ στερέωσιν τῆς ἀρχομένης μοναρχίας.

Νέαι πολεμικαὶ ταραχαὶ ἐκάλεσαν νῦν τὸν ἀναμορφωτὴν εἰς τὴν Ἰβηρίαν, ὅπου οἱ Πομπηιανοὶ εἶχον συνέλθει μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ ἧτταν πρὸς ἀπόπειραν τελευταίας τινὸς ἀντιδράσεως. Οἱ ἰθαγενεῖς λαοὶ τῆς Ἰβηρίας ἦσαν εὐμενεῖς πρὸς αὐτούς. Ὅτε κατὰ τὸν ἀλεξανδρινὸν πόλεμον ὁ Κόϊντος Κάσσιος, ὅστις διῴκει τὴν ἐκτὸς Ἰβηρίαν, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἰβήρων διὰ τῶν πιέσεων καὶ τῆς ὠμότητος αὐτοῦ, ἰδόντες ἀθροιζόμενα ἐν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῇ Ἀφρικῇ τὰ λείψανα τῶν ἐν Φαρσάλῳ ἡττημένων, ἐτράπησαν εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, ὅπως πείσωσιν αὐτοὺς νἀποπειραθῶσιν ἀντίστασιν ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Σκιπίων δὲν ἤκουσε τὴν συμβουλὴν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Γναῖος Πομπήιος πρὸ τῆς ἐν Θάψῳ μάχης μετέβη εἰς τὰς Βαλεαρίδας νήσους, καὶ κατέλαβεν αὐτάς, ἐκεῖθεν δὲ διέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου ἐπελήφθη τῆς συγκροτήσεως νέας στρατιᾶς. Εἰς δὲ τὴν κλῆσιν αὐτοῦ ἔσπευσαν οἱ Ἱσπανοὶ ἀπὸ πάσης χώρας, ὡς εἰ ἡ νίκη τῶν Πομπηιανῶν ἔμελλε νἀποδώσῃ τὴν αὐτονομίαν εἰς τὴν Ἰβηρίαν. Μετὰ δὲ τῶν Ἱσπανῶν ἔσπευσαν καὶ οἱ δημοκρατικοί, οἵτινες ἐνόουν, ὅτι, ἂν ὑφίστατό τις ἀκόμη ἐλπὶς σωτηρίας διὰ τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν, αὕτη ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ μόνον ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου. Οὗτοι δ' ἔδωκαν εἰς τὸν πόλεμον καὶ χαρακτῆρα υἱκῆς ἐκδικήσεως, διὸ ἀντικατέστησαν τἀρχαῖα συνθήματα τῶν Πομπηιανῶν διὰ τῆς λέξεως *Εὐσεβείας (Pietas)*, σημαίνοντες δι' αὐτῆς τὴν διὰ πάσης θυσίας ἐκδίκησιν τοῦ πατρός· ὁ δὲ Καῖσαρ ἀντέταττεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀλαζονικὸν σύνθημα *Ἀφροδίτη νικηφόρος (Venus victrix)*.

Οἱ ἱστορικοὶ ἀναβιβάζουσιν εἰς δεκατρεῖς λεγεῶνας τὴν ὑπὸ τοῦ Γναίου Πομπηίου συλλεχθεῖσαν στρατιάν, ἧς τὴν ἡγεμονίαν εἶχεν αὐτὸς ἐκεῖνος, στρατηγήσας αὐτῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρισίμου μάχης. Ὁ δὲ Καῖσαρ εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ τὴν ἐσχάτην ταύτην πολύπονον ἀπόπειραν τῶν πολεμίων διὰ τῶν ὑπάρχων αὐτοῦ, μὴ ἀναγκαζόμενος νὰ παραστῇ αὐτὸς εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ἀλλά, βλέπων, ὅτι ὁ πόλεμος διήρκει μακρότερον τοῦ δέοντος, ἀπεφάσισε τελευτῶντος τοῦ 46 π. Χ. νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπολιόρκησιν χωρίων τινῶν ἐπορεύθη πρὸς συνάντησιν τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, ὅπως ἀποπερατώσῃ τὸν πόλεμον διὰ μάχης κρισίμου. Εὑρὼν δὲ τὸν Πομπήιον ἐστρατοπεδευμένον ἐν Μούνδῃ πλησίον τῆς Μαλάκης, τῆς σημερινῆς Malaga, συνεκρότησε πρὸς αὐτὸν μάχην κρατερὰν τῇ 17 Μαρτίου 45 π. Χ. Ἡ δὲ μάχη αὕτη περιεγράφη ἐν τοῖς *Ὑπομνήμασι (Commentarii)* τοῦ Καίσαρος διὰ τοῦ πολυθρυλήτου ἐκείνου στίχου τοῦ ποιητοῦ Ἐννίου, ἐν ᾧ ἐξεικονίζεται ἡ μονομαχία τῶν ἀρχαίων πολέμων [1]. Ἀπέβη δὲ μάχη λυσσώδης, ἐν ᾗ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἐπί τινας στιγμὰς ἠναγκάσθη νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς μᾶλλον ἢ περὶ τῆς νίκης. Ἀλλὰ τέλος ἀτυχὴς κίνησις τῶν Πομπηιανῶν, σκοποῦσα τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν κέρατος τρεπομένου ὑπὸ τοῦ δεκάτου τῶν Καισαριανῶν λεγεῶνος, ἐξησφάλισεν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν νίκην.

[1] Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. De bello Hispanico 31.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ ὁ μὲν Καῖσαρ ἀπώλεσεν ἐν Μούνδῃ μόνον χιλίους ἄνδρας, ἀλλὰ τῶν Πομπηιανῶν ἔπεσον τριακοντακισχιλίοι, ἐν οἷς ὁ Λαβιηνὸς καὶ ὁ Οὔαρος. Τῶν δὲ υἱῶν τοῦ Πομπηίου ὁ μὲν Γναῖος ἐξῆλθε ζῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἀλλ' ἐφονεύθη κατὰ τὴν φυγήν, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σέξτος κατώρθωσε νὰ σωθῇ φυγὼν εἰς τὰ Πυρηναῖα, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος, ἐξελθὼν τοῦ ἀσύλου αὐτοῦ, ἀπέβη ἐπί τινα χρόνον φοβερὸς εἰς τοὺς κληρονόμους τῆς τύχης τοῦ δικτάτωρος.

Πρὶν δ' ἢ καταλίπῃ τὴν Ἱσπανίαν ἠθέλησεν ὁ Καῖσαρ νὰ λάβῃ τινὰ μέτρα, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποταγὴν τῆς φιλοταράχου χώρας. Καὶ δὴ ἐκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν Ἴσπαλιν, τὴν σημερινὴν Σεβίλλαν, συνέλευσιν τῶν ἰσχυρῶν, οὓς ἐκάκισε πικρῶς ὡς ἀνταποκριθέντας δι' ἀποστασιῶν εἰς τἀγαθά, ὧν ἡ χώρα αὐτῶν εἶχε τύχει παρὰ τῶν Ῥωμαίων. «Ἕνεκεν ὑμῶν, εἶπεν ὁ Καῖσαρ εἰς τοὺς ἰσχυροὺς ἐκείνους, νεανίας φυγὰς ἠδυνήθη νὰ γείνῃ κύριος τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς καὶ πληρώσῃ δῃώσεων τὴν χώραν. Καὶ ὑπῆρξε μὲν στιγμή, καθ' ἣν ἐνομίζετε, ὅτι εἴχετε ἐξασφαλίσει τὴν νίκην. Ἀλλ' ἀγνοεῖτε ἴσως, ὅτι ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος κέκτηται ἄλλους λεγεῶνας, ὧν ἡ φήμη διατρέχει τὸν κόσμον;[1]» Ἀπὸ δὲ τῆς Ἱσπάλιος διερρύθμισε τὰ τῆς Ἱσπανίας, διανέμων ἀμοιβὰς ἢ τιμωρίας συνῳδὰ τῇ διαγωγῇ ἣν ἕκαστοι ἐπέδειξαν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον. Καί τινων μὲν πόλεων ἀφήρεσε μέρος τῆς γῆς, ἄλλων δ' ηὔξησε τὸν φόρον, εἰς ἄλλας δὲ τέλος ἐχορήγησε τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, μεταβάλλων οὕτως αὐτὰς εἰς κέντρα ἐκρωμαϊσμοῦ τῆς χώρας. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην.

Τῇ δὲ 20 Ἀπριλίου 45 π. Χ. εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ἄγγελμα τῆς περὶ τὴν Μοῦνδαν νίκης, ἥτις παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ποικίλας διασκέψεις τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου πρὸς τιμὴν τοῦ νικητοῦ. Καὶ ἡ μὲν σύγκλητος ἐψήφισε πεντηκονθήμερον εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τοὺς θεούς, καὶ παρέσχεν εἰς τὸν Καίσαρα τὸ δικαίωμα νὰ φορῇ μὲν διηνεκῶς τὸν πορφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν, περιβάλληται δὲ τὸν ἐκ δάφνης στέφανον καὶ φέρῃ τὰ ὑψηλὰ ἐρυθρὰ πέδιλα τῶν ἀρχαίων τῆς Ἄλβας βασιλέων. Δι' ἄλλου δὲ δόγματος τῆς συγκλήτου ὡρίσθη, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Παλιλίων, ἐν ᾗ ἑωρτάζοντο τὰ γενέθλια τῆς Ῥώμης (21 Ἀπριλίου), τελῶνται ἀγῶνες δημόσιοι εἰς ἀνάμνησιν τῆς περὶ τὴν Μοῦνδαν νίκης. Οὕτω δ' ἀνυψοῦτο ὁ νικητὴς τῶν Πομπηιανῶν εἰς τὴν τάξιν δευτέρου Ῥωμύλου. Καὶ μετὰ μὲν τὴν ἐν Θάψῳ νίκην εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ἡμίθεος, νῦν δ' ἀπεθεώθη ἐξ ὁλοκλήρου, καὶ ἱδρύθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίνου ἀνδριὰς αὐτοῦ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν *Θεῷ ἀνικήτῳ (Deo invicto)*, καθιερώθη δὲ εἰς αὐτὸν

[1] De bello Hispanico κεφ. 42.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἴδιος σύλλογος ἱερέων, ὀνομασθέντων Ἰουλίων, ἄλλο δὲ ἄγαλμα τοῦ Καίσαρος ἀνετέθη εἰς τὸ Καπιτώλιον παρὰ τοὺς βασιλεύσαντάς ποτε ἐν τῇ Ῥώμῃ. Ἡ δὲ δουλοπρέπεια τῆς συγκλήτου προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ νἀπονείμωσιν εἰς τὸν Καίσαρα ἐπισήμως τὴν προςηγορίαν Ἐλευθερωτοῦ *(Liberator)* καὶ ψηφίσωσι τὴν δημοσίᾳ δαπάνῃ ἵδρυσιν ναοῦ τῆς Ἐλευθερίας πρὸς τιμὴν αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τούτου ὥρισεν ἡ σύγκλητος, ὅπως τὸ ὄνομα τοῦ *αὐτοκράτορος (imperator)*, ὅπερ τέως εἶχεν ὑπάρξει προςηγορία τῶν στρατηγῶν, προστεθῇ εἰς αὐτὸν ὡς προςωνυμία κληρονομική. Οὕτω δ' ἡ μοναρχία ἐλάμβανε τὸν πρῶτον αὐτῆς ὑπογραμμόν. Ὁ δὲ δῆμος ἔπειτα ἐσαφήνιζε τὸν ὑπογραμμὸν ἐκεῖνον, ὁρίζων, ὅπως μηδεὶς ἔχῃ ἡγεμονίαν πλὴν τοῦ Καίσαρος, ἀπ' αὐτοῦ δ' ἐξαρτῶνται οἱ στρατηγοῦντες ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Διὰ δὲ ἀποφάσεως τοῦ δήμου ἐδωρήθη εἰς τὸν Καίσαρα καὶ οἰκία δημοσία ἐπὶ τοῦ Παλατίνου, καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ πάντας τοὺς ἄρχοντας, οὐδὲ τῶν τοῦ πλήθους ἐξαιρουμένων, καὶ προεχειρίσθη ὕπατος ἐπὶ ἔτη δέκα. Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τιμὴν δὲν ἀπεδέχθη ὁ Καῖσαρ, ἀπέκρουσε δὲ καὶ τὸ προνόμιον τοῦ διορίζειν τοὺς ἄρχοντας. Καὶ ἐν μέσῳ μὲν τῶν ἐπευφημιῶν τῶν κολάκων ἤκουσε τοὺς γογγυσμοὺς τῶν φίλων τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' αἱ μεμψιμοιρίαι ἐκεῖναι δὲν ἐκώλυσαν τὸν νικητὴν νὰ καταγάγῃ θρίαμβον ἐπὶ τῇ ἥττῃ τῶν Πομπηιανῶν, συμπαραζεύξας εἰς τὴν κινδυνώδη ταύτην τιμὴν τοὺς ὑπάρχους αὐτοῦ Φάβιον καὶ Πέδιον. Διήρκεσε δ' ὁ θρίαμβος ἐκεῖνος τριήμερον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ταῖς πανηγυρικαῖς ἐμελετήθη ἡ ἐκδίκησις ἡ τελεσθεῖσα κατὰ τὰς εἰδοὺς τοῦ Μαρτίου.

Ἐν τούτοις δ' ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει ἐπιδαψιλεύουσα τὰς δουλοπρεπεῖς αὐτῆς ἐκδηλώσεις πρὸς τὸν νέον δεσπότην. Μὴ ἀρκουμένη δ' εἰς τὴν ἀποθέωσιν αὐτοῦ, παρέσχε μὲν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπίκλησιν *πατρὸς τῆς πατρίδος*, ἐκήρυξε δ' ἑορτάσιμον τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸν μῆνα καθ' ὃν εἶχε γεννηθῇ, κληθέντα Ἰούλιον ἀντὶ Κυιντιλίου *(Quintilis)*, διέταξε τὴν ἵδρυσιν ἀνδριάντων τοῦ Καίσαρος ἐν πάσαις ταῖς ἰσοπολίτισι καὶ τοῖς ναοῖς τῆς Ῥώμης, καὶ ἀνήγειρεν εἰς τιμὴν αὐτοῦ δεύτερον ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ὁμόνοιαν, διατάξασα, ὅπως καθ' ἕκαστον ἔτος τελῆται ἑορτὴ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐν Ῥώμῃ ἀποκατασταθείσης ὁμονοίας.

Ἐν μέσῳ δὲ τούτων τῶν τιμῶν ὁ Καῖσαρ ἐμελέτα πρόγραμμα μεγαλεπηβόλων ἐπιχειρήσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι τὸ κράτος τῆς μεγαλοφυίας αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπεριόριστον πεποίθησιν ἣν ἔτρεφε πρὸς ἑαυτόν. Καὶ ὁ μὲν κρίνων τἀνθρώπινα ἐκ τῆς ἐκβάσεως αὐτῶν δύναται νἀποκαλέσῃ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ παράβολα τὰ σχέδια ἅτινα συνέλαβε μὲν ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν ἐν Μούνδῃ νίκην, ἀπέκοψε δ' ὁ βίαιος αὐτοῦ θάνατος ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ αὐ-

τῶν συλλήψει. Ἀλλ' ἡ μεγαλοφυΐα δὲν κρίνεται κατὰ τρόπον τοιοῦτον. Ὁ ἀνὴρ, ὅςτις εἶχε κατακτήσει τὴν Δύσιν καὶ εἶχε καταθέσει ἐν αὐτῇ τὸν σπόρον πολιτισμοῦ οὗ διαρκοῦσι μέχρι τοῦ νῦν τά τε ἀποτελέσματα καὶ ἡ προϊοῦσα ἀνάπτυξις, δὲν ἠδύνατο συγκαταβαίνων νἀνεχθῇ, ὅπως διατελέσῃ ἡ Ἀνατολὴ ξένη τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐκπολιτιστικῆς δράσεως. Οὐδ' ἠδύνατο νὰ συγκατατεθῇ, ὅπως μείνῃ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἀνεκδίκητος ἧττα, ἧς ἡ Ῥώμη ᾐσθάνετο ἀκόμη πλήρη τὴν καταισχύνην, ἧττα παρακωλύσασα τὴν πανίσχυρον πόλιν νὰ στείλῃ πέραν τοῦ Εὐφράτου τοὺς λεγεῶνάς της καὶ ἐκτείνῃ ἀπώτερον αὐτοῦ τὸ κράτος αὐτῆς. Ἀληθῶς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὑφίσταντο ἀκόμη τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἥττης ἣν εἶχον ὑποστῇ παρὰ τῶν Πάρθων οἱ λεγεῶνες τοῦ Κράσσου. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ῥώμης οὐδὲν ἦτο φυσικώτερον καὶ νομιμώτερον τῆς προθέσεως τοῦ Καίσαρος, ὅςτις, κατέχων ἤδη τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, συνέλαβε τὸ σχέδιον νἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κρατεροῦ ἐκείνου ἔθνους, ὅπερ μόνον τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ, ὅτι εἶχε νικήσει τοὺς λεγεῶνας τῆς Ῥώμης καὶ ἐπιβάλει φραγμὸν εἰς τὴν ἀγέρωχον πόλιν. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ πατριωτικῷ ἐκείνῳ σχεδίῳ τοῦ Καίσαρος ὑπεκρύπτετο καὶ φίλαυτός τις σκέψις. Καὶ εἶχε μὲν ἀξιωθῇ τιμῶν οὕτω περισσῶν, ὥστε νὰ κορεσθῇ ὑπ' αὐτῶν καὶ ἡ ἀχαλινοτάτη καὶ πλεονεκτικωτάτη φιλοδοξία, τέλος δ' εἶχε δοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ αὐτὴ ἡ ἰσόβιος δικτατωρία. Ἀλλ' ἐκ τούτων τῶν τιμῶν ἔλειπε μία, ἥτις ἦτο οἱονεὶ τὸ κορύφωμα καὶ ἡ κορωνὶς ἁπασῶν. Ἔλειπε δῆλα δὴ ἡ προσωνυμία βασιλέως, ἥτις μόνη ἠδύνατο νὰ ἐπιστέψῃ τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ ἡ προσηγορία ἐκείνη ἐδημιούργει καὶ ἐνομιμοποίει τὸν θεσμὸν τῆς μοναρχίας. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τῆς προθέσεως ταύτης ἔγεινεν ἐπίκλησις εἰς τὸ θεῖον· ἐρωτηθέντες δ' οἱ σιβύλλειοι χρησμοὶ ἀπεκρίθησαν, ὅτι μόνον ὑπὸ βασιλέως θὰ ἠδύναντο νὰ νικηθῶσιν οἱ Πάρθοι. Τότε δὲ παρεσκευάσθη ἡ πολυθρύλητος ἐκείνη κωμῳδία, ἧς τραγικώτατον εἵμαρτο νὰ εἶνε τὸ πέρας. Καὶ δὴ ὁ ὕπατος Μάρκος Ἀντώνιος προσήνεγκε δημοσίᾳ εἰς τὸν Καίσαρα διάδημα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Λυκαίων *(Lupercalia)* τῇ 15 Φεβρουαρίου 44 π. Χ. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τοῦτο δὲν ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ παρισταμένου πλήθους, καὶ ὁ Καῖσαρ ἠναγκάσθη νἀπορρίψῃ τὸ προσενεχθὲν διάδημα· ἀλλ' ὅμως διέταξε νὰ ἐγγραφῇ ἐν τοῖς χρονικοῖς, ὅτι τὸ βασιλικὸν διάδημα εἶχε προσφερθῇ εἰς αὐτὸν ἐν τοῖς Λυκαίοις κατὰ κέλευσμα τοῦ δήμου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Ἀντωνίου[1]. Ἡ δὲ ψευδὴς αὕτη παράστασις τοῦ γεγονότος ὑπῆρξε σπου-

[1] **Κικέρωνος** Philipp. II, 34. At etiam adscribi jussit in fastis ad Lupercalia J. Caesari dictatori perpetuo M. Antonium consulem populi jussu regnum detulisse.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

δαιότατον σφάλμα, ἐπειδὴ κατέστησε προδηλοτάτην τὴν ἐκ προθέσεως παρασκευὴν τῆς ὅλης σκηνῆς.

Τότε δὲ ἡ δυςαρέσκεια καὶ αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν Πομπηιανῶν ἔλαβον αὐτόχρημα τὸν τύπον συνωμοσίας. Ὁ δὲ Καῖσαρ, θέλων νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ φατρία ἐκείνη οὐδένα ἐνέπνεε πλέον εἰς αὐτὸν φόβον καὶ ἐλπίζων νἀφοπλίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπιεικείας, εἶχεν ἀνοίξει κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἰβηρικοῦ πολέμου ἐπιστροφήν του εἰς τοὺς Πομπηιανοὺς τὰς πύλας τῆς Ῥώμης, ἀποδίδων εἰς αὐτοὺς τὰ πολιτικά των δικαιώματα. Κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲ τοῦ διαβήματος τούτου τοῦ Καίσαρος δύο τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐξελέχθησαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 45 π. Χ. πραίτωρες, ὁ Μάρκος Ἰούνιος Βροῦτος καὶ ὁ Γάϊος Κάσσιος Λογγῖνος. Καὶ ὁ μὲν Βροῦτος, ὢν ἐνθουσιώδης ἰδεολόγος, ἦτο ἀγέρωχος ἐπὶ τῷ ὀνόματι ὅπερ ἔφερε, καὶ ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατήγετο ἐκ τοῦ καταστήσαντος τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν. Ὁ δὲ Κάσσιος, πραγματικὸς φιλοσκώμμων καὶ σαρκαστικὸς, ἔβλεπε μέχρι τῶν μυχιαιτάτων πληττόμενος τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν βαίνουσαν εἰς τὸν ἔσχατον ὄλεθρον. Οὗτος τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Βροῦτον, βλέπων αὐτὸν εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὅςτις εἶχεν ὑπάρξει ἐραστὴς τῆς μητρὸς αὐτοῦ Σερβιλίας, καὶ ἔπειτα δὲ γινόμενον ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος ἀστυδίκην. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς δράσεως οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες συνέπραξαν Εἰς τὸν Βροῦτον εἶχον περιέλθει γράμματα ἀνώνυμα, παρορμῶντα αὐτὸν νἀναδειχθῇ ἄξιος τοῦ ὀνόματος ὅπερ ἔφερεν. Εἶχε δὲ προαγγελθῇ συνεδρία τῆς συγκλήτου κατὰ τὰς μαρτίας εἰδοὺς (15 Μαρτίου 43 π. Χ.), μεταξὺ δὲ τῶν συζητητέων ἀντικειμένων ἦτο καὶ ἡ πρότασις τοῦ Αὐρηλίου Κόττα περὶ τῆς εἰς τὸν Καίσαρα χορηγήσεως τῆς προσωνυμίας βασιλέως, ἣν ἔμελλε νὰ φέρῃ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ δὲ ἀγγελία αὐτὴ παρέσχεν εἰς τοὺς συνωμότας εὐκαιρίαν νὰ ὁρίσωσι τὸν χρόνον καὶ τὸν τρόπον ὅπως ποιήσωσιν ἐκποδὼν τὸν *τύραννον*. Λέγεται δὲ, ὅτι ὁ Καῖσαρ προῃσθάνθη τὰ τῆς συνωμοσίας καὶ ὅτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ Καλπουρνία ἐπειράθη νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅπως μὴ προσέλθῃ εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς συγκλήτου. Ἀλλ᾽ ἀνὴρ οἷος ὁ Καῖσαρ δὲν ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ φόβον, πολλῷ δ᾽ ὀλιγώτερον νὰ δείξῃ αὐτόν. Διὸ μετέβη τὴν 15 Μαρτίου εἰς τὸ βουλευτήριον τοῦ Πομπηίου, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ συνέλθωσιν οἱ συγκλητικοί.

Παραστάντος δὲ τοῦ Καίσαρος εἰς τὴν σύγκλητον, ὁ μὲν Δέκιμος Βροῦτος ἀπησχόλει τὸν ὕπατον Μάρκον Ἀντώνιον ἐκτὸς τοῦ βουλευτηρίου, ἐμβαλὼν ἐπίτηδες ὁμιλίαν μακρὰν, προεχώρησε δὲ πρὸς τὸν Καίσαρα ὁ Τύλλιος Κίμβρος, ὅπως δῆθεν δεηθῇ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐξορίστου ἀδελφοῦ του. Τότε δὲ περιεστοίχισαν τὸν Καίσαρα οἱ λοιποὶ συνωμόται, κατόπιν δὲ συνθήματος δοθέντος ὑπὸ τοῦ Κίμβρου ἐγύμνωσε τὸ ξίφος ὁ Σερβίλιος Κάσκας, ὅςτις ἵστατο ὄπισθεν τοῦ δικτάτωρος, καὶ ἔπαισεν αὐτὸν παρὰ τὸν αὐχένα. Καὶ συνεκράτησε μὲν ὁ Καῖσαρ τὴν χεῖρα τοῦ πλήξαντος αὐτὸν Κάσκα,

ἀλλ' ἐν ᾧ ἠγωνία νἀμυνθῇ ἀπ' αὐτοῦ, οἱ ἄλλοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ, μεστώσαντες αὐτὸν τραυμάτων, ἔρριψαν καθημαγμένον καὶ περισπαίροντα κατὰ γῆς. Φέρεται δὲ λόγος, ὅτι ὁ Καῖσαρ, βλέπων μεταξὺ τῶν φονέων τὸν Ἰούνιον Βροῦτον, ἐξεφώνησε· *καὶ σὺ τέκνον;* ἔπειτα δὲ ἀνασύρας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν τήβεννον, ὅπως προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς λυσσώδους ἐπιθέσεως, ἔπεσε νεκρὸς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἱδρυμένου ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου.

Οὕτως ἐπέρανε τὸν βίον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν πεντήκοντα καὶ ἕξ ὁ μεγαλοφυέστατος τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ ἡ μὲν ἀναρχία τῶν ἰδεῶν, ἥτις, μείνασα ἄπτωτος διὰ τῶν αἰώνων, συμπαρέσυρεν εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν ἰταμῶν αὐτῆς ἀποπλανήσεων καὶ ἀριστεῖς τινας τῆς διανοίας, οἷοι ὁ Μακκιαβέλλης καὶ ὁ Μονταίνιος, ἐπέρριψεν εἰς τὸν Καίσαρα τὴν εὐθύνην τῆς παρὰ Ῥωμαίοις καισαρικῆς ἀπολυταρχίας καὶ ἐπιμένει παριστάνουσα αὐτὸν ὡς φοβερὸν τύραννον. Ἀλλ' ὅμως ὁ Καῖσαρ οὐδαμῶς εἶνε ὑπεύθυνος ἐπὶ ταῖς παρεκτροπαῖς τῆς ἀπολυταρχίας, ἀπ' ἐναντίας δ' αὗται εἶνε ἡ μεγίστη αὐτοῦ δικαίωσις, ἅτε ἀποδεικνύουσαι εἰς ὁποῖον δεινὸν βαθμὸν ἠθικῆς διαφθορᾶς εἶχεν ἐκπέσει ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία. Οὐδέποτε δὲ παρουσιάσθη τὸ φαινόμενον ἐλευθερίας συνυπαρχούσης μετὰ γενικῆς διαστροφῆς τῶν ἠθῶν.

Ὁποίαν δ' ἐλευθερίαν εἶχεν ἡ Ῥώμη πρὸ τοῦ Καίσαρος; Ἀφ' ἱκανοῦ ἤδη χρόνου ἡ ἐλευθερία εἶχεν ἀποβῇ λέξις κενὴ ἐννοίας, ἡ δὲ μνεία αὐτῆς ἦτο βεβήλωσις τοῦ ὀνόματός της. Καὶ ἂν μὲν ἡ τύχη τῶν ὅπλων ἀπέβαινεν ὀλεθρία εἰς τὸν Καίσαρα, ἤθελον ἴδει οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ πάντες ὁποίαν παράδοξον χρῆσιν τῆς νίκης αὐτῶν ἤθελον ποιήσει οἱ Πομπηιανοί. «Ἂν ὑπερισχύσῃ ὁ Πομπήιος, ἔγραφεν ὁ Κικέρων, δὲν θἀφήσῃ ἐν Ἰταλίᾳ οὐδὲ κέραμον ἕνα ..... Δειναὶ εἶνε αἱ ἀπειλαὶ αὐτοῦ κατὰ τῶν πλουσίων καὶ κατὰ πάντων ἐκείνων ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἀκολουθήσει αὐτόν[1]».

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπ' ἐναντίας ὁποίαν χρῆσιν ἐποιήσατο τῆς νίκης αὐτοῦ; Μετεχειρίσθη αὐτὴν οὕτως, ὥστε ἠξιώθη μὲν παρ' αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐπιθέτων *ἐπιεικὴς* καὶ *πρᾶος*[2], καὶ μεταξὺ δὲ τῶν φονέων αὐτοῦ εὑρέθησαν μόνον ἄνδρες οὓς εἶχεν εὐεργετήσει. Μία δὲ μόνον μομφὴ δύναται νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τοῦ Καίσαρος, καὶ δὴ ὅτι εἶχεν ὑπὲρ τὸ δέον προαγάγει τὴν δουλοπρέπειαν τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ἡ δουλοπρέπεια αὕτη, ἐξ ἧς προῆλθε πρωτοφανὴς ὑπερβολὴ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐκδη-

[1] **Κικέρωνος** Ad Att. IX, 7. VIII, 11. XI, 6.

[2] Mitis clemensque natura. **Κικέρωνος** Ad fam. VI, 6.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λώσει τῆς δυνάμεως τοῦ Καίσαρος, ὑπῆρξε καὶ ἡ αἰτία τοῦ ὀλέθρου αὐτοῦ. Ἡ δὲ συνωμοσία τῶν μαρτίων εἰδῶν, ἣν ὁ Κικέρων ἐκάλει χλευαστικῶς *ὡραιοτάτην εὐωχίαν* [1], ὑπῆρξε καρπὸς ἀποθεώσεως προβάσης ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα.

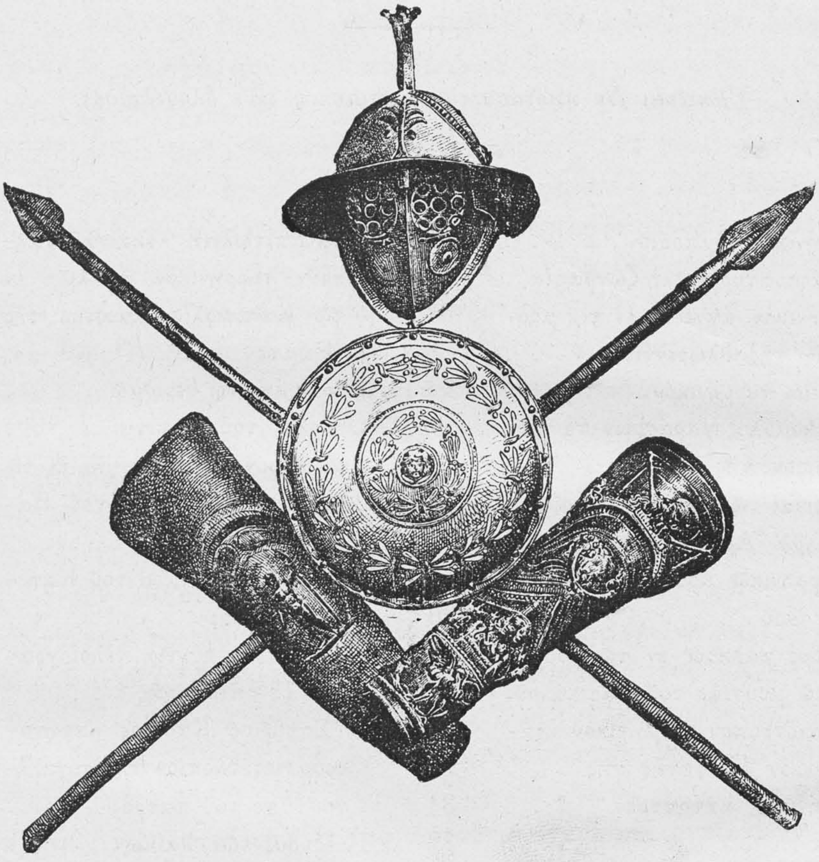

Τὰ ὅπλα τῶν ἐπιβατῶν τοῦ στόλου.

[1] Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis invitasses! **Κικέρωνος** Ad fam. X, 28. Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Τρεβώνιον, ἐγράφη δ' ἐν Ῥώμῃ μηνὶ Φεβρουαρίῳ 43 π. Χ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΠΡΩΤΩι ΤΟΜΩι

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

(*Ἐκεῖναι ὧν προτάσσεται ἀστερίσκος εἶνε ὁλοσέλιδοι*).

	σελ.
Τυρρηνικὸν συμπόσιον	1
Ἐντάφιος τυρρηνικὴ ζωγραφία .	4
Τυρρηνικὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας	8
Ἀγγεῖον τυρρηνικόν	11
Ὁ Ῥωμύλος χαράσσων τὸ πωμήριον τῆς Ῥώμης	14
* Αἱ κοιναὶ τῶν Λατίνων θυσίαι .	17
Ἄγαλμα Ἄρεως χαλκοῦν ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ	20
Τρίπους χαλκοῦς ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.	21
Ἀρχαιότροπον κοσμητικὸν ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς . . .	29
Τυρρηνικὸν κάτοπτρον	31
Θυσία	32
* Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ οἰωνοσκόπος Ἄττιος Νέβιος .	33
Χρυσοῦν ἱερατικὸν κόσμημα τυρρηνικῆς ἐργασίας	47
* Ὁ θάνατος τοῦ Σερβίου Τυλλίου.	48
Συμβολικὴ ἀπάντησις τοῦ Ταρκυνίου εἰς τὸν υἱὸν Σέξτον . .	52
* Ταρκύνιος ὁ Σούπερβος ἐμποδίζων τὴν τελείαν καταστροφὴν τῶν σιβυλλείων βιβλίων . . .	57
Ἡ Καπιτωλίνη λύκαινα, χαλκοῦν τυρρηνικὸν ἄγαλμα ἐν τῷ Καπιτωλίῳ μουσείῳ τῆς Ῥώμης	59
Ἑορτὴ ἐπὶ τῷ θερισμῷ	60
* Ὁ ὅρκος τοῦ Βρούτου	61
Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς ἐν τῷ τυρρηνικῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ	65
* Καθιέρωσις τοῦ ναοῦ τοῦ Καπιτωλίου Διός	69
Δοῦλος φέρων ἀγγεῖα, γελοιογραφία ἐξ ὀπτῆς γῆς	78
* Ὁ Σπούριος Κάσσιος κατηγορούμενος ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ πατρός	87
* Ἡ ἔξοδος τῶν Φαβίων	95
* Ὁ φόνος τοῦ Γναίου Γενουκίου.	99
Ὁ Κιγκιννᾶτος ἀροτριῶν . . .	105
* Ὁ φόνος τῆς Βιργινίας ὑπὸ τοῦ πατρός	113
* Ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μανλίου.	129
Ἄρτεμις, ἄγαλμα ἐν τῷ μουσείῳ Νεαπόλεως	133
Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς . . .	147
Κυβιστητήρ	148
Χίμαιρα, χαλκοῦν ἄγαλμα τυρ-	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σελ.

ρηνικῆς τέχνης ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Φλωρεντίας 152
* Αἱ Ἑστιάδες φεύγουσαι 161
* Οἱ Γαλάται καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πατρίκιοι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ῥώμης 165
* Ἡ ἐπὶ τὸ Καπιτώλιον ἀναρρίχησις τῶν Γαλατῶν 169
* Ἡ ὑπὸ τοῦ Καμίλλου ἀφιέρωσις τοῦ ναοῦ τῆς Ὁμονοίας . . . 177
Ὁ Κάμιλλος δημηγορῶν . . . 185
* Ἡ ὑπὸ τὸν ζυγὸν διάβασις τῆς ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς κατὰ τὰ παρὰ τὸ Καύδιον στενά . . 191
* Ὁ Ῥωμαῖος σπονδοφόρος (fetialis) παραδίδων εἰς τὸν Πόντιον Τελεσῖνον τὸν Ποστούμιον 197
Ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς 201
* Ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ἀποκρούων ἐν τῇ συγκλήτῳ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Πύρρου 213
Ἀνάγλυφον ἐξ ὀπτῆς γῆς . . . 219
Ῥωμαῖοι ὑποκριταί 220
Ἡ ναυπηγία τοῦ πρώτου ῥωμαϊκοῦ στόλου 229
* Ἡ ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀτιλίου Ῥηγούλου 233
* Ἡ διάβασις τῶν Ἄλπεων ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου 257
* Αἱ Ῥωμαῖαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἄρεως μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην 268
Αἱ Ῥωμαῖαι δωροῦσαι τὰ κειμήλια αὐτῶν εἰς τὴν πολιτείαν 272
* Ὁ ὅρκος τῶν Σαυνιτῶν . . . 273

σελ.

Οἱ καταπέλται ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Συρακουσῶν 278
* Ὁ μετὰ δεῖπνον θάνατος τῶν συγκλητικῶν τῆς Καπύης . . 283
Ἀννίβας 286
Σκιπίων Ἀφρικανὸς ὁ πρεσβύτερος ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ 287
* Ἡ Σοφωνίβα πίνουσα τὸ δηλητήριον 298
* Ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Σκιπίων τὴν προτεραίαν τῆς παρὰ τὴν Ζάμαν μάχης 303
Σαρκοφάγος τοῦ Λευκίου Κορνηλίου Σκιπίωνος ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ 307
* Ὁ Φλαμινῖνος κηρύσσων τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων . . 321
* Ἡ ταφὴ τοῦ Φιλοποίμενος . . 337
* Ὁ θρίαμβος τοῦ Αἰμιλίου Παύλου 348
* Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Καρχηδονίων πρὸ τῶν ὑπάτων 357
* Ἡ πυρπόλησις τῆς Καρχηδόνος. 365
Ὁ Οὐιρίαθος δολοφονούμενος ἐν τῇ σκηνῇ του 374
* Οἱ Ῥωμαῖοι εἰσελαύνοντες εἰς τὴν Νουμαντίαν 379
Μικρὸς βωμὸς ἐκ λίθου ἐν Φλωρεντίᾳ 385
Αἱ ἀρχαιρεσίαι 386
* Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς δεόμενος μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. 394
Ἡ καθαίρεσις τοῦ δημάρχου Ὀκταβίου 405
* Ὁ φόνος τοῦ Τιβερίου Γράκχου. 409
Ἡ κηδεία Σκιπίωνος τοῦ Αἰμιλιανοῦ 416
* Ὁ Γάϊος Γράκχος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Κορνηλία 421
* Ὁ θάνατος τοῦ Γαΐου Γράκχου. 432

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σελ.

Ὁ Ἰουγούρθας ἀπερχόμενος ἐκ Ῥώμης 443
Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουγούρθα . . 450
Οἱ βάρβαροι πρὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου 459
* Ἡ νίκη τοῦ Μαρίου παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα 461
* Ἡ ἧττα τῶν Κίμβρων 465
Οἱ δημαγωγοὶ προσφεύγοντες εἰς τὸ Καπιτώλιον 473
Τὸ ἡρωικὸν τέλος τοῦ Ἰουδακιλίου 485
* Ὁ Μάριος ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς Καρχηδόνος 493
Ὁ Μιθραδάτης ἐν τοῖς δάσεσι. 496
* Σκηνὴ ἐκ τῆς κηδείας τοῦ Μαρίου. 507
Οἱ Πραινεστῖνοι πρὸ τοῦ βήματος τοῦ Σύλλα 515
Σκηνὴ ἐκ τῶν προγραφῶν τοῦ Σύλλα 517
* Ὁ Γράνιος φονευόμενος κατὰ διαταγὴν τοῦ Σύλλα θνήσκοντος 523
* Ἡ φυγὴ τοῦ Σπαρτάκου . . . 531
Ἡ κατὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν σταύρωσις τῶν Σπαρτακείων . . 534
* Ὁ Καῖσαρ ἐν Γαδείροις πρὸ τοῦ ἀγάλματος Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου. 543
* Ὁ Πομπήιος ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ . . . 555
Ὁ Μιθραδάτης καὶ ὁ Μάκαρ . 557
* Ὁ Κικέρων ἐκφωνῶν τὸν πρῶτον κατὰ Κατιλίνα λόγον . . 569

σελ.

Ὁ Καῖσαρ ἀποπέμπων τὴν Πομπηίαν 574
Προτομὴ Λουκούλλου 576
Ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μετέλλου διάλυσις τῆς ἐκκλησίας . . . 577
Προτομὴ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. 579
* Ὁ Καῖσαρ διατάττων τὴν φυλάκισιν τοῦ Κάτωνος 583
Κικέρωνος προτομὴ ἀρχαία ἐν Λονδίνῳ. 589
Ὁ Καπίτων ἐπαρώμενος τὸν Κράσσον στρατεύοντα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν 596
* Ἡ εὕρεσις τοῦ πτώματος τοῦ Κλωδίου 601
* Ὁ Καῖσαρ διαβαίνων τὸν Ῥουβίκωνα 611
Ἡ ζεῦξις τοῦ Ῥήνου 624
Οἱ Γαλάται πυρπολοῦντες τοὺς ἑαυτῶν οἴκους 629
* Ὁ Οὐερκιγγετόριξ πρὸ τοῦ Καίσαρος 633
Ὁ Πομπήιος ἀπαίρων ἐκ Βρενδησίου 637
Ἡ κατάληψις τοῦ ἱεροῦ ταμείου ὑπὸ τοῦ Καίσαρος 639
Ἀνδριὰς τοῦ Πομπηίου ἐν τῷ Palazzo Spada τῆς Ῥώμης. 644
Ἡ πυρὰ τοῦ Πομπηίου . . . 647
Ὁ Κάτων καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Πορκία 652
Ἡ αὐτοκτονία τοῦ Κάτωνος . 655
Τὰ ὅπλα τῶν ἐπιβατῶν τοῦ στόλου 666

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Σελ.

Κεφάλαιον πρῶτον. Οἱ πρῶτοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας 1

Τὸ ὄνομα *Ἰταλία* σ. 1.—Προϊστορικὴ ἐποχὴ σ. 3.—Τὰ ἰταλικὰ φῦλα σ. 4.—Οἱ Ἰάπυγες σ. 4.—Οἱ Ἰταλικοί σ. 5.—Οἱ Τυρρηνοί σ. 7.

Κεφάλαιον δεύτερον. Ὁ οἰκισμὸς τῆς Ῥώμης 14

Τὸ Λάτιον σ. 14.—Ἀρχὴ τῆς Ῥώμης σ. 19.—Αἱ ἐθνικαὶ φυλαί σ. 26.—Οἱ Λούκερες σ. 26.

Κεφάλαιον τρίτον. Ἡ Ῥώμη βασιλευομένη 32

Ὁ περὶ Ῥωμύλου μῦθος σ. 32.—Νουμᾶς Πομπίλιος σ. 36.—Τύλλος Ὁστίλιος σ. 38.—Ἄγκος Μάρκιος σ. 39.—Οἱ Ταρκύνιοι σ. 41.

Κεφάλαιον τέταρτον. Ἡ Ῥώμη ἐπὶ τῶν ὑπάτων 60

Ἡ ἐπανάστασισις τοῦ 510 π. Χ. σ. 60.—Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ταρκυνίων σ. 71.—Ἡ σύγκλητος σ. 76.—Ἡ πληθύς σ. 77.—Ἡ δημαρχία σ. 80.—Κοριολανός σ. 83.—Σπούριος Κάσσιος σ. 85.—Ὀλιγαρχία τῶν Φαβίων σ. 90.—Γναῖος Γενούκιος σ. 98.—Ὁ Ποπλίλιος νόμος σ. 99.—Ἡ δεκαρχία σ. 102.—Οἱ Βαλέριοι Ὁράτιοι νόμοι σ. 116.—Ἡ ἐπιγαμία καὶ ἡ μεθ' ὑπατικῆς ἐξουσίας χιλιαρχία σ. 119.—Ἡ τιμητεία σ. 121.—Σπούριος Μαίλιος σ. 125.—Μάρκος Μάνλιος σ. 127.—Οἱ Λικίνιοι Σέξτιοι νόμοι σ. 134.—Ἡ στρατηγία σ. 138.—Ἐξίσωσις τῶν πατρικίων καὶ τῆς πληθύος σ. 140.

Κεφάλαιον πέμπτον. Ἡ Ῥώμη καθυποτάσσουσα τὴν Ἰταλίαν. 148

Χαρακτηρισμὸς τῆς ἐλευθέρας ῥωμαϊκῆς πολιτείας σ. 148.—Ἡ Τυρρηνία καὶ ἡ πτῶσις τῶν Οὐηίων σ. 150.—Οἱ Γαλάται σ. 156.—Ἡ Ἀλλιὰς ἡμέρα καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς Ῥώμης σ. 160.—Οἱ πρὸς τοὺς Σαυνίτας καὶ Λατίνους πόλεμοι σ. 171.—Ὁ πρὸς τοὺς Σαυνίτας καὶ Τυρρηνοὺς πόλεμος σ. 186.—Ἡ ἐν Σεντίνῳ μάχη σ. 202.—Ἡ καθυπόταξις τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πύρρος σ. 205.

Κεφάλαιον ἕκτον. Ἡ Ῥώμη καθυποτάσσουσα τὸν κόσμον . . . 220

Ἡ Καρχηδὼν σ. 220.—Ὁ πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος σ. 225.—Τὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου πολέμου σ. 240.—Ἀννιβαϊκὸς πόλεμος σ. 250.—Τελευταῖος πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

Σελ.

Γαλατῶν σ. 310.—Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ σ. 314.—Τελευταῖος καρχηδονικὸς πόλεμος σ. 354.—Οἱ ἐν Ἰβηρίᾳ πόλεμοι σ. 367.—Διοργάνωσις τῶν ἐπαρχιῶν σ. 378.

Κεφάλαιον ἕβδομον. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι 386

Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς πολιτείας πρὸ τῶν Γράκχων σ. 386.—Μάρκος Πόρκιος Κάτων ὁ Κηνσώριος σ. 391.—Μεταρρυθμίσεις τοῦ Τιβερίου Γράκχου σ. 397.—Παπίριος Κάρβων καὶ Σκιπίων Αἰμιλιανός σ. 412.—Ὁ Γάϊος Γράκχος καὶ ἡ ἐπανάστασις σ. 418.—Γάϊος Μάριος σ. 437.—Ὁ κατὰ Ἰουγούρθα πόλεμος σ. 438.—Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες σ. 450.—Δημαγωγικαὶ στάσεις σ. 467.—Οἱ συμμαχικὸς πόλεμος σ. 475.—Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Σουλπικίου σ. 487.—Ὁ πρῶτος μιθραδατικὸς πόλεμος σ. 495.—Ἡ αἱματηρὰ δημαγωγία σ. 503.—Ὁ Σύλλας δικτάτωρ σ. 510.—Ἡ ἀποστασία τοῦ Λεπίδου σ. 525.—Ὁ κατὰ τοῦ Σερτωρίου πόλεμος σ. 526.—Ὁ δουλικὸς πόλεμος σ. 529.—Πρώτη ὑπατεία τοῦ Γναίου Πομπηίου σ. 535.—Ἡ Ἀνατολὴ καὶ ὁ Πομπήιος σ. 537.—Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα σ. 558.—Ἡ ὑπατεία τοῦ Κικέρωνος σ. 562.—Ἡ πρώτη τριαρχία σ. 572.—Ἡ κατάκτησις τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας σ. 610.—Ὁ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου πόλεμος σ. 638.—Ἡ δικτατωρία τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος σ. 656.

Πίναξ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ περιλαμβανομένων εἰκόνων 667

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Εκ του Τυπογραφειου της Εστιας
1893—175